

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

ҚОРҚЫТ АТА АТЫНДАҒЫ ҚЫЗЫЛОРДА УНИВЕРСИТЕТІ
КЫЗЫЛОРДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. КОРКЫТ АТА
KORKYT ATA KYZYLORDA UNIVERSITY

KORKYT ATA
UNIVERSITY

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ
«ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІ ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУ: ТӘЖІРИБЕ,
ПРОБЛЕМАЛАР ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»**

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ОПЫТ,
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
«INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION: EXPERIENCE,
PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS"»**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ
МИНИСТРЛІГІ
«ҚОРҚЫТ АТА АТЫНДАҒЫ ҚЫЗЫЛОРДА УНИВЕРСИТЕТІ» КеАҚ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
НАО «КЫЗЫЛОРДИНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. КОРКЫТ АТА»
MINISTRY OF SCIENCE AND HIGHER EDUCATION OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
NJSC «KORKYT ATA KYZYLORDA UNIVERSITY»

«Жоғары білім беруді интернационалдандыру: тәжірибе, проблемалар және даму
перспективалары» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ
Қызылорда, 17 мамыр 2023ж.

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции «**Интернационализация высшего
образования: опыт, проблемы и перспективы развития**»
Кызылорда, 17 мая 2023г.

MATERIALS
of International Scientific and Practical Conference «**Internationalization of Higher Education:
Experience, Problems and Prospects for Development**».
Kyzylorda, May 17, 2023 y.

Бас редактор:

Кәрімова Б.С. – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің Басқарма төрағасы - Ректор

Жауапты редактор:

Абдрашева Д.М. – Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің Академиялық мәселелер бойынша Басқарма мүшесі - проректор

Редакциялық ұжым:

Нұрланбекова Е.Қ., Базылова Б.Қ., Мақашева А.П., Айлауова Ж.С., Дарибаева Ж.А.

«Жоғары білім беруді интернационалдандыру: тәжірибе, проблемалар және даму перспективалары». – Қызылорда, 2023.–797 б.

Жинаққа 2023 жылдың 17-мамырында Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінде өткен «Жоғары білім беруді интернационалдандыру: тәжірибе, проблемалар және даму перспективалары» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ғылыми мақалалары енгізілген.

Конференцияға қатысушылардың баяндамалары қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінің даму мәселелері, сандық дәуірдегі білім: перспективалар (COIL) мен тіл білімінің, әдебиеттанудың және оқыту әдістемесінің өзекті мәселелеріне арналған.

Конференция тақырыбы педагогикалық және ғылыми қоғамдастық арасында үлкен қызығушылық тудырды. Жинақта Қазақстандағы, жақын және алыс шетелдердегі жоғары оқу орындарының оқытушыларының, докторанттарының, магистранттарының, студенттерінің және мектеп мұғалімдерінің баяндамалары топтастырылған.

Басылым жоғары оқу орындарының мәселелеріне қызығушылық танытатындардың барлығына арналған.

Конференция баяндамаларының мәтіндері авторлық басылымда жарияланған.
Ғылыми мазмұнға авторлар жауапты.

ӘОЖ 614

КБЖ 51.1

Б 78

ISBN 978-601-02-1717-1

©Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, 2023

МАЗМҰНЫ

№	Автор	Беті
1	Кәрімова Бейбіткүл Сәрсемханқызы <i>Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің</i> <i>Басқарма Төрағасы – Ректор</i> Құттықтау сөз	17
ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС		
2	Омирбаев Серик Мауленович, Мусабаев Нуркен Биржанович <i>Цифровизация кредитной технологии обучения как способ ее полной имплементации</i>	19
3	Галиев Ленар Мирзанурович <i>«Международное образовательное партнерство и интернационализация образования»</i>	28
4	Мухатаев Айдос Агдарбекович, Нурмагамбетов Амантай Абилхаирович, Сакенова Карлыгаш Женисовна, Кулумжанова Айтжан Муратовна <i>Интернационализация как критерий обеспечения качества системы высшего образования Казахстана: уроки десятилетия</i>	30
5	Уразов Багдат Тулепбергенович <i>Проблемы интернационализации в высших учебных заведениях Узбекистана</i>	39
6	Kelsey Dabrowski <i>Developing research skills for undergraduate students for success in the international sphere</i>	42
1 СЕКЦИЯ. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ: ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУ, ИННОВАЦИЯЛАР, ТЕХНОЛОГИЯЛАР		
1	Абишева Л.П., Ортаева А.С., Махмудова С.Л. Әлеуметтік педагог жұмысының маңыздылығы	46

2	<i>Айтбаева Г.Е. Толеранттылық – рухани бірліккеанарар жол</i>	50
3	<i>Baimuldinova G. Comprehensive language learning and teaching websites in ell</i>	53
4	<i>Бақберген М.А., Махамбаева И.У. Физика пәні мұғалімдерін дайындауда кәсіби пәндерді оқыту ерекшеліктері</i>	57
5	<i>Baitasheva G.U., Kadirshe D.K. Productivity and manifestation of varietal characteristics of winter wheat</i>	62
6	<i>Балықбаева Г.Т., Әбілхан Д. Химиялық пәндерді оқу кезінде студенттерге үздіксіз экологиялық білім беру</i>	67
7	<i>Балықбаева Г.Т., Әшім Л., Кенжебекова Ж. Физика-химиялық талдау әдістерін кіріктіре оқыту тиімділігі</i>	70
8	<i>Дильманова А.Т., Сыздықбаева З.С. Инклюзивті білім беру: тиімді оқыту, тәжірибе, модель түрлері</i>	73
9	<i>Дямуршаева Г.Е., Таутенов И.А., Кудияров Р.И. Опыт интернационализации сельскохозяйственного образования и научных исследований в Кызылординском университете им. Коркыт Ата</i>	76
10	<i>Есмағамбет З. Н. Педагогикалық қарым- қатынас</i>	81
11	<i>Жаксылыкова Ж.Т., Милова Е.В. Стратегия интернационализации Кызылординского университета имени Коркыт Ата в действии</i>	84
12	<i>Жансерікқызы А., Бадаев Д.С., Шарапат А.П. Қызылорда өңірін инновациялық технологияларар қылы энергиямен қамтамасызету үшін күн станциясын ендіру жолдары</i>	88
13	<i>Жолмағанбетова М. А. Студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарын жоспарлау және SWOT талдау</i>	92
14	<i>Жолмаханова А.Б., Торехан Д.Б. Формирование исследовательской компетенции будущих переводчиков</i>	97
15	<i>Жұбан А.А., Сарыбаева Ә.Х. Физика курсында виртуалды зертханалық жұмыстарды құру және ұйымдастырудың мүмкіндіктері</i>	101
16	<i>Жумабаева М.А., Махамбаева И.У. Физика пәні мұғалімдерін даярлауда оқушылардың білім сапасын арттыруды жүзеге асыру жолдары</i>	105

17	Искакова Ж.Ж., Алибеков Д.Н. <i>Обновление музыкального образования будущего педагога-музыканта в свете современных тенденций педагогической науки</i>	110
18	Каримова Б.С., Абдрашева Д.М., Айлауова Ж.С. <i>Интернационализация высшего образования в Казахстане: преимущества и вызовы для развития кросс-культурной компетентности у студентов</i>	116
19	Қожабай А.Б. <i>Білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту деңгейінің диагностикасы</i>	121
20	Малибекова Ұ.Т., Сарыбаева Ә.Х. <i>Физика курсында жоба жұмыстарын жүргізу негізінде оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту тәсілдері</i>	125
21	Наренова С.М., Жумаділлә Ұ.М. <i>Пропедевтика – қазіргі мектептегі химия пәнінің зерттеу кезеңдерінің бірі</i>	129
22	Нұрғалиева А.Ж., Молдабаева Қ.Е. <i>Ғылыми ізденістерге арналған желі ресурстары</i>	134
23	Nurlanbekova E., Argingazina Sh., Makasheva A. <i>The role of reading texts in teaching foreign languages</i>	139
24	Оралбекова К.Е., Айтқұлова Қ. <i>Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесін интернационалдандыру: проблемалар, үрдістер, шешімдер</i>	144
25	Орынбасар Т.Е., Нурекешова Г.Р. <i>Жарнама - шетел тілін үйрету құралы ретінде</i>	147
26	Отар М.Ә., Берденқұлова А.Ж., Назарова Г.А <i>Оқушылардың кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауының мәні мен мазмұны</i>	151
27	Отар М.Ә., Жандавлетова Р.Б. <i>Биологияны оқыту үрдісінде оқушылардың кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауына бағдар беру</i>	156
28	Палымбетова А.Б., Ахметов Р.Ж. <i>Қазақстанның күйшілік өнерін зерттеу арқылы болашақ музыка мұғалімінің танымдық қызығушылығын қалыптастыру</i>	160
29	Тажикова Г.Д., Бекенова А.Е. <i>Білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін студенттерді тиімді әлеуметтендіру</i>	164
30	Цандер С.А. <i>Интерактивная технология LEGO-SPOT при обучении английскому языку на уровне начального общего образования</i>	168

31	Шакимова Д.Д., Кульжамбекова С.К., Рахимберлина А.С. <i>Оқулықтарды апробациядан өткізуде бағалау критерийлерін қолдану нәтижесі</i>	171
32	Шұлғаубаев Е.Қ., Плотникова Д.В. <i>Адаптированные варианты: особенности и трудности (на примере анализа тем по предмету «география»)</i>	175
2 СЕКЦИЯ. «САНДЫҚ ДӘУІРДЕГІ БІЛІМ: ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР (COIL)»		
1	Ashurova N. <i>Conceptual framework for the design of multimedia course for distance learning for EFL students</i>	180
2	Адина А.Н., Мадыбекова Г.М., Мамытбаева С.А. <i>Химия сабағында функционалдық сауаттылығы негізінде stem білім беруді пайдаланып есептер шығару әдістемесі</i>	185
3	Abadildayeva Sh.K. <i>Learning difficulties in distance education</i>	189
4	Абызбекова Г.М., Тойбазарова А.Б. <i>Проблемы преподавания физико-химических методов анализа в химико-педагогическом образовании</i>	194
5	Асанова Ж.С., Бисенбаева Ж.Қ., Мусагулова Г.Ш. <i>Білім берудегі нейротехнологиялар даму кезеңдері мен перспективалары</i>	197
6	Каримова Б.С., Базылова Б.К. <i>Формирование межкультурной компетенции в образовательной среде через COIL (на примере языкового курса)</i>	202
7	Бокенбаева М.М., Саметова Ф.Т. <i>Пути повышения качества успеваемости выпускников школ</i>	208
8	Dauletova A.A. <i>Digital educational tools</i>	212
9	Daribayeva Z.A. <i>Intellectual development of students by improving the ICT qualifications</i>	216
10	Есенбаева Г.Р., Сейіт С.Н. <i>“Электрондық кітапхана” процесін автоматтандыру үшін web-қосымшаны әзірлеу</i>	220
11	Асанова Ж.С., Мусагулова Г.Ш., Бисенбаева Ж.Қ. <i>Ми-компьютер интерфейсі</i>	225
12	Каримова Б.С., Нурланбекова Е.К., Макашева А.П. <i>Бірлескен халықаралық онлайн оқыту (COIL) мәселесі</i>	228
13	Қайнарбаев Е.Е.	233

	<i>Teams</i> платформасын қолдану арқылы оқушылардың өздігінен оқу	
14	Қуатбай Ж.Ж. <i>Бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін үйретудің тиімді әдістері</i>	235
15	Кузембаева Р.А. <i>Феномен «цифровой культуры» как виртуальной системы ценностей</i>	240
16	Қыршакбай Н.К. <i>Unpacking the linguistic evolution of Kazakh through the lens of social network loanwords</i>	244
17	Маратұлы В.А. <i>Методика использования компьютерных обучающих программ в письменном переводе</i>	248
18	Мирманов Н.Б., Аблаев С.А. <i>"SIBELIUS", "FINALE" музыкалық-компьютерлік бағдарламаларының болашақ педагогтердің кәсіби шығармашылық қабілеттерін дамытудағы педагогикалық мүмкіндіктері</i>	254
19	Мурсалиева А.К. <i>Білім беру және цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану</i>	262
20	Мусина А.Б. <i>Ағылшын және қазақ тілдеріндегі ақыл-ой етістіктерінің лексика-семантикалық өрісінің зерттеу мәселелері</i>	265
21	Nurlanbekova Y.K., Tulebergenkyzy A., Shunubergen Zh. <i>The practical essence of using ICT in teaching English</i>	269
22	Nurseitova G.Zh., Nurekeshova G.R. <i>Teaching a foreign language through puppet theatre performances to children in primary education</i>	275
23	Ниязбаева Г.К., Баймағанбетова Г.Қ., Тлеумбетова Г.Е. <i>Болашақ педагог-музыканттардың цифрлық құзыреттілігінің этикалық компонентін қалыптастыру</i>	279
24	Przhanova A.A., Nurekeshova G.R. <i>Non-traditional forms of English lessons</i>	283
25	Сүгірова С.Е., Сейтова Ж.Ә., Елеуова Л.Б. <i>Современные компьютерные технологии для усовершенствования учебного процесса в вузе</i>	288
26	Таныкпаева Б.Е., Байтуова Қ.Т., Майдабеков Н.Н. <i>Банкте мәліметтер базасын жобалау және енгізу</i>	292
27	Таңат А.Қ., Атхамбаева К.Р., Мәдібекова Ғ.М. <i>Аналитикалық химия пәнінен таразылармен жұмыс жасау принциптері. Гравиметрия тақырыбында сабақ өткізу маңызы</i>	296

28	Тілеубай С.Ш., Тоқсанова С.К., Бекмуратова Х.К. <i>Цифрлы технология – болашаққа батыл қадам. цифрлеу дәуіріндегі білім беру</i>	299
29	Тлеумбетова Г.Е., Аккулова С.А. <i>Білім беру саласында музыкалық-компьютерлік технологияларды қолдану мәселелері</i>	302
30	Tsyganova E.B., Sharaeva G.Z. <i>Development of linguistic and cultural competencies using COIL technology</i>	309
31	Усенова Г.С. <i>Болашақ мұғалімдерге арналған цифрлық білім беру ресурстарының мәселелері мен мүмкіндіктері</i>	311
32	Шабаз А.М., Мәдібекова Ғ.М. <i>Сандық анализ курсы оқытуда модульдік технологияны қолдану тиімділігі</i>	317
3 СЕКЦИЯ. «ТІЛ БІЛІМІНІҢ, ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ»		
1	Абуова А.Т., Базылова Б.К. <i>Система заданий по таксономии Б.Блума для развития навыков сопоставительного анализа при изучении литературных произведений</i>	321
2	Айтбаев Д.Т. <i>Түркі тіліндегі синтаксистік омонимия (өзбек тілі аспектісінде)</i>	326
3	Айтбаев Д.Т., Жантілеуова Ж.Н. <i>Перифразалар – көркемдеуіш құралдың бірі</i>	330
4	Айтбаев Д.Т., Аширбекова Б.А. <i>Түркі тілдерінде перифразалардың зерттелуі (өзбек және қазақ тілдері негізінде)</i>	333
5	Аликулова А.Т., Нагиева А.Т. <i>Тілдік мамандықтар шеңберінде студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктерін және кәсіби дағдыларын интегративті қалыптастыру жолдары</i>	338
6	Алимбекова Г.Б., Айтбек Г. <i>Ағылшын тілінде CLIL әдісі арқылы физика сабағының тиімді өтілуін ұйымдастырудың әдіс-тәсілдері</i>	342
7	Ақбергенова М.Б. <i>Methods for forming discourse competence on the basis of written speech in the process of teaching English</i>	347
8	Аралов М. Ө., Жарасбаев Н.	350

	<i>Зерделі қазақтың ақыны – Ахмет Байтұрсынов</i>	
9	Ахметжанова Ә.Т. <i>Роль национально-исторического сознания в современной литературе</i>	353
10	Аквазба Е.О. <i>Формирование лингвосемиотической компетентности на занятиях по лингвистическим дисциплинам</i>	357
11	Asemkhankyzy M., Anuar I.A. <i>Cultural connection between Kazakh and Chinese names</i>	361
12	Әзімбек Н. <i>Literary translation of Abai’s “Book of words” into Russian and English languages</i>	366
13	Базылова Б.К., Алмат К. <i>Художественная реконструкция исторической эпохи и личности в казахском историческом романе XXI века</i>	371
14	Бейсенбаева З., Сураншиева М.К. <i>Функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың маңызы</i>	377
15	Бекболат Ж., Пернебеков Ж. <i>Мұстафа Шоқай және азаттық үшін күрестің жаңа кезеңі</i>	381
16	Берикбаева У. <i>Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері</i>	383
17	Бекназарова Ұ.Ө. <i>Когнитивті санада метафораның қалыптасуы</i>	387
18	Zhambylkyzy M., Polyanskaya E. <i>Importance of soft skills awareness among teachers of second language</i>	393
19	Джанибекова М. <i>Бастауыш сынып қазақ тілі сабағында инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі</i>	398
20	Даниярова З. <i>Әріп Тәңірбергенев поэзиясындағы Абай дәстүрі</i>	403
21	Дулаева Э.З., Мамедова Ф.З. <i>Вербальные и невербальные средства речевого этикета в турецком и в арабском языках</i>	407
22	Елеугали Ш.С., Саметова Ф.Т. <i>Дидактическая подготовка учителя к уроку и пути ее совершенствования</i>	416
23	Ерсейтова Б. <i>Methods and forms of developing teaching aids for teaching English to high school students</i>	422

24	Есембекова Ш.Т., Қуантқанова К.Қ <i>Ways of correcting language mistakes in speech at the English classes</i>	426
25	Жабборова Д.Д. <i>Психолого-педагогическая модель развития творческих способностей студентов на занятиях русского языка и литературы</i>	430
26	Жақыпбаева А.Р. <i>The basis for educating the younger generation in patriotism</i>	435
27	Жақыпбек Н. <i>Тренингтер-қарым-қатынасты жақсарту ретінде</i>	439
28	Жантас А.Б., Базылова Б.К. <i>Русская тема в романе С. Моэма «Рождественские каникулы»</i>	443
29	Жарасбаев Н., Садирбекова А.М. <i>Ұлы даланың дарын иесі - Шәкәрім Құдайбердіұлы</i>	448
30	Жарасбаев Н.А., Ергешова А.Ғ. <i>Мектепте Әлішер Науаиның өмірі мен шығармашылығын оқыту</i>	451
31	Жетпеисова Н.О., Баймаханова Ш.У., Бегеналиева Д.А. <i>Упражнения для развития речевых навыков при коммуникативном методе обучения иностранному языку</i>	455
32	Жолдасова С.Н. <i>The project method as an innovative method of teaching a foreign language</i>	460
33	Жолмаганбетова М.А. <i>Студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарын жоспарлау және SWOT талдау</i>	463
34	Жұбанова Б.Х. <i>Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру ерекшеліктері</i>	467
35	Жузбаева Ш. <i>«Құлагер» поэмасындағы Іяс Жансүгіровтің тілдік тұлғасы</i>	470
36	Ибадуллаева Г.Ж., Жарасбаев Н. <i>Ыбырай Алтынсариннің жолын үлгі тұтқан – Спандияр Көбейұлы</i>	475
37	Ibragimova E.A., Suleimenova Zh.N., Khegay N.R. <i>Independent work in the formation of the future philologists' research ability</i>	477
38	Ибрагимова А. <i>Жай сөйлемді оқытудағы тіл дамыту жұмыстары</i>	481
39	Исомиддинова Н.Ш.	485

	<i>Применение современных средств на уроках музыки</i>	
40	Yskakova N.O., Nurekeshova G.R. <i>Обучение иностранному языку по художественным фильмам</i>	493
41	Исахова Л.Т. <i>Grammatical difference of nouns in english and kazakh languages</i>	497
42	Кажигалиева Г. А., Кажигалиева Гж. А. <i>Концепции личностно ориентированного образования в контексте вузовского преподавания специальных (лингвистических) и профилирующих дисциплин</i>	499
43	Kaisarova A.A. <i>Teaching listening in english lessons and the typology of exercises for the development of this type of speech activity</i>	504
44	Қайыржан Т.С., Шалабай Б. <i>Т.Қажыбай шығармалары тілінің ерекшелігі</i>	507
45	Kanayeva A., Azizbayeva N. <i>The video project method in specialised french classes as a factor in the development of linguoprofessional competence</i>	511
46	Kangilova R.B. <i>Formation of intercultural foreign language competence among students of a non-linguistic university in the first year of study: problems and solutions</i>	517
47	Қапасова Д.А., Абишева Н.М. <i>Тілдерді оқытудағы тиімді әдістер</i>	520
48	Қайпбай А., Уайсова Г.И. <i>Бастауыш сынып оқушыларының этномәдени құндылықтарын қалыптастырудың педагогикалық алғышарттарының зерттелуі</i>	524
49	Карабашева М. <i>Оқу дағдыларын қалыптастыру және оқу барысындағы бастауыш сынып оқушыларының шет тіліндегі ауызша байланысы</i>	528
50	Кенбаева С. <i>Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті оқу әрекеттерін қалыптастырудың тиімділігін арттырудың педагогикалық шарттары</i>	532
51	Каршиева Ш.А. <i>Об изучении и работе «Хуастуанифт» толкование мнений</i>	537
52	Касенова Г.Б., Мукаев Ж.Т. <i>«Семей орманы» табиғи резерваты мысалында география пәнінен сыныптан тыс сабақты ұйымдастыру</i>	541
53	Кульбекова Б.Р. <i>Методы преподавания иностранного языка в высших</i>	545

	<i>учебных заведениях</i>	
54	Кужахметова Д.Е., Кульбекова Б.Р. <i>Шетел тілін оқыту әдістемесінің методологиялық, лингвистикалық және психологиялық негіздері</i>	549
55	Киякова-Кузьменчук Г.Б., Ермакбаева Г.С. <i>Формирование профессиональных и академических компетенций у студентов- филологов в процессе обучения в педвузе</i>	552
56	Куйлиева Г.Н. <i>Детективная тетралогия и узбекская проза</i>	559
57	Кучкарова З., Жарасбаев Н. <i>Әлем әдебиеті тәрізіндегі сөнбес жұлдыз - Шыңғыс Айтматов</i>	564
58	Қыдырбаева Ә.Қ., Қазбек Ә.М <i>Кіші жастағы оқушылардың жеке ерекшеліктері, оларды анықтау және оқу үдерісінде ескеру</i>	566
59	ШИЖУЙ ЛИ, Жамбылқызы М. <i>Влияние английского языка как второго языка на овладение русской фонетикой</i>	570
60	Маматкулов А. <i>Явление словообразования – языковая единица</i>	574
61	Маматкулов М.Р. <i>Фольклорные традиции в эпосе нишати «Хусн И Дил</i>	577
62	Мамырбаева М.К., Есембекова Ш.Т., Абадилдаева Ш.К. <i>Ағылшын әдебиетіндегі декаданс бағыты және О.Уайльд</i>	582
63	Markabatkyzy N. <i>“Problems of studying motivation and a sense of the importance of the profession by english language teachers”</i>	585
64	Мураткулов А.Т., Торакулов Р. <i>Образ Лукман Хакима в «Кисас Уль-Анбия»</i>	589
65	Муталиева Л. <i>Мағжан поэмаларының тақырыптық ерекшелігі және жанрлық табиғаты</i>	594
66	Муталиева Ж. <i>Шәкәрім поэмаларының тақырыптық ерекшелігі және жанрлық табиғаты</i>	599
67	Матишева Ғ. <i>Ағылшын тілі сабағында бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзіреттілігін дамытудың жолдары</i>	603
68	Мауленкулова У. <i>Студенттердің тұлғалық өсуіне кәсіби даярлану үрдісіндегі мотивацияның психологиялық әсері</i>	607
69	Мамбеталы С.	612

	<i>Ағылшын тілін оқытуда сандық технологияларды қолданудың тиімділігі</i>	
70	Махатаева С. <i>Бастауыш сынып оқушыларына білім берудің ортасы және психологиялық қауіпсіздігі туралы идеяларды зерттеу</i>	616
71	Meirbekov A.K., Bakyt Zh.B. <i>Improving EFL learners vocabulary skills through deep word processing strategy</i>	621
72	Мұрат М.Б., Жұмабаева Ж.А. <i>Бастауыш сыныпта оқу материалын жүйелеудің жолдары</i>	626
73	Мухидуллаев Ф.Ф. <i>Роль фонографических средств в творчестве Эркина Вахидова</i>	630
74	Ногайбаева Ж. <i>Оқушылардың шығармашылық ойлауы дамуының психологиялық-педагогикалық негіздері</i>	633
75	Нуржанова З.М. <i>Особенности формирования коммуникативной компетенции будущих специалистов сферы архитектуры и строительства</i>	637
76	Нысанбаева А.М. <i>Изучение малых эпических жанров на примерах произведений А.П. Чехова на уроках русского языка и литературы</i>	640
77	Нурадилова А.Д. <i>Бастауыш сыныптарда ана тілі пәнін оқытуда оқушылардың сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыру</i>	645
78	Нурмухамедова Д.Ф., Буриев И.Э. <i>Занимательные игры на занятиях по развитию речи</i>	647
79	Nurseitova G.Zh., Jumagulova M.Sh. <i>Words and their meanings</i>	651
80	Omaraly G.R., Nurekeshova G.R. <i>Iconic and symbolic visual aids in teaching foreign language</i>	656
81	Омарова Д.А., Нурекешова Г.Р. <i>Тыңдалым дағдысындамытуда шеттілдік ойын-сауық бағдарламаларының маңызы</i>	662
82	Ортаева А.С., Махмудова С.Л. <i>Отбасылық тәрбие – баланы тұлға ретінде қалыптастыратын негізгі күш</i>	666
83	Пернебеков Ж., Бекболат Ж. <i>Мұстафа Шоқайдың эпистолярлық мұрасы</i>	670
84	Өтегенов Ж.	673

	<i>Қазақ тілін оқытудағы сабақтастық мәселесі</i>	
85	Погорелова С.Д., Медведев П.С., Шакирова Т.В. <i>Использование наглядных материалов в процессе обучения русскому языку как иностранному</i>	676
86	Расулова Н. <i>Ғылыми мәтіннің тілдік ерекшеліктері және оның ағылшын тілін оқытудағы рөлі</i>	680
87	Рысбаева Г.Қ., Исаева Ж.Т. <i>Шетел тілі сабағында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың негізгі бағыттарын пайдаланудың тиімді жолдары</i>	685
88	Рыскулов М.Ж., Булетова Л.А. <i>Кредиттік оқыту жүйесінде университет студенттерінің шығармашылық қабілеттерін дамытудың психологиялық - педагогикалық шарттары</i>	690
89	Сайфуллаев Б. Н. <i>Көркем шығарма тілінде кездесетін диалектизмдер</i>	694
90	Собирова Б.Б. <i>Цветобозначение в лексике русского языка</i>	698
91	Садирбекова А.М. <i>Арыстанбаб жайлы аңыз-әңгімелер</i>	701
92	Сапарқызы Ж., Тағыбергенова С.К. <i>Бастауыш сынып оқушыларының салауатты өмір салтын қалыптастыруға құзыреттілік тәсілі</i>	704
93	Стебунова Е. И. <i>К вопросу о преподавании русского языка как иностранного в техническом вузе</i>	708
94	Тайтелиева М.А. <i>The system of consonant phonemes in english and their articulatory and acoustic classification in comparison with kazakh</i>	710
95	Тастанбекова Б. <i>Бастауыш сынып оқушыларының еңбекке баулу сабағында еңбек іс-әрекеті тәжірибесін қалыптастырудың жолдары</i>	715
96	Тасполатова Г. <i>Болашақ маманның өзін-өзі дамытудың психологиялық-педагогикалық негіздері</i>	719
97	Toktorbay A. S. <i>Actual problems of linguistics and methods of teaching languages at the university</i>	723
98	Төкен М.Б., Базылова Б.К., Бесирова Н.С. <i>Формирование межкультурной компетенции посредством интерпретации художественного текста</i>	726
99	Төкен М.Б.	731

	<i>Кәсіби бағытталған француз тілін оқытудың кейбір мәселелері («мейрамхана ісі және қонақ үй бизнесі», «туризм және ивент-менеджмент» мамандықтары бойынша)</i>	
100	Тұрдыбекова Ф.А., Айтбаев Д.Т. <i>Мұхтар Әуезовтың «Абай жолы» романындағы перифразалардың қолданылуы</i>	737
101	Тлеубердина Г.Т., Тенсел М.Б. <i>«Жанқожа батыр» тарихи жырындағы елдік мұраттың көрініс табуы</i>	740
102	Тураева Д.Н. <i>Проблема художественной идеи и эстетической интерпретации</i>	748
103	Tursynbayeva K., Baimuka N. <i>Functions of game technology in the study of English vocabulary</i>	752
104	Тұманбай Ғ.Е. <i>Орта сынып оқушыларының қан жүйесінің ерекшеліктерін бағалау</i>	756
105	Токмырзаева Г.Е., Фейзулдаева Ф.А. <i>Болашақ бастауыш білім беру педагогтерінің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық аспектісі</i>	760
106	Файзуллаева О.Х. <i>Художественность узбекских сонетов</i>	764
107	Хамраев М.А. <i>Лингвистические шаблоны как один из видов графических органайзеров</i>	769
108	Усипбаева Ж. <i>Бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекетінде шығармашылық әлеуетін дамыту</i>	771
109	Уразов А.Д. <i>Статус области лексикографии в лингвистике</i>	776
110	Шынтаева Б. <i>Жай сөйлемді оқытудағы тіл дамыту жұмыстары</i>	780
111	Шарипов Ф.Г. <i>Внутреннее и внешнее словообразование, а также слово и формообразующие отношения в узбекском языке</i>	784
112	Шарипов Ф.Г., Шарипова М.Ф., Шарипова Э.Ф. <i>О слове – в узбекском языкознании</i>	788
113	Шинтемирова А.М. <i>Вопросы интерпретации в современном переводоведении</i>	793

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің
Басқарма Төрағасы – Ректор
Бейбіткүл Сәрсемханқызы Кәрімованың
ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗІ

Құрметті әріптестер! Қадірлі қонақтар! Конференцияға
қатысушылар!

Бүгінгі «Жоғары білім беруді интернационалдандыру: тәжірибе, проблемалар және даму перспективалары» халықаралық ғылыми- тәжірибелік конференцияға қош келдіңіздер! Бұл халықаралық ғылыми практикалық конференция «Қазақстандағы жоғары білім беруді интернационалдандыру негізінде білім алушылардың лингвомәдени құзыреттіліктерін дамыту» атты гранттық жоба аясында ұйымдастырылды.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі отандық жоғары оқу орындарында білім сапасын арттыру үшін қарқынды жұмыс жүргізуде. Қазақстанның білім беру жүйесі халықаралық білім беру кеңістігіне интеграциялануға бағытталғанның, білім беру қызметтерінің дамуына ықпал ететін отандық университеттердің академиялық еркіндігі мен дербестігін кеңейтуге басты назар аударғанын Қазақстан Республикасының нормативтік құжаттарынан көруге болады.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында: «Қазақстан Орталық Азияда білім беру хабына айналуға ұмтылыс жасайтын болады. Шетел әріптестерімен кеңінен ынтымақтастық: бірлескен білім беру бағдарламаларын енгізу, шетел оқытушыларын, топ-менеджерлер мен студенттерді тарту, ғылыми жобаларды іске асыру, университетті басқаруға әріптестердің қатысуы арқылы болжанады», деп атап көрсетілген.

Қазақстан Республикасында жоғары білімді және ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: Шетелде оқуға мүмкіндігі жоқ студенттердің шетелдік жоғары біліміне қолжетімділікті кеңейтумен қатар, шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдары қабылдаушы мемлекеттің халықаралық беделін арттырып, оны инвестициялар, туризм және жоғары білікті кадрлар үшін тартымды етеді және жергілікті университеттермен бәсекелестік тудырады. Интернационалдандыру тұрғысынан қазақстандық жоғары білім беру жүйесінде шетелдік студенттердің, оқытушылардың үлесін ұлғайту, шетелдік жоғары оқу орындарының кемінде 12 кампусын ашу міндеті тұр делінген.

Интернационалдандыру бүгінгі студенттердің білімін, құзыреттілігін және дағдыларын дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Көптеген уақытқа дейін интернационалдандыру студенттер мен оқытушылардың шетелдік оқу орнына барып академиялық тәжірибені игеруі физикалық ұтқырлық деп аталып келді. Оны жүзеге асыру елеулі қаржы жұмсауды қажет етті және оны әрбір білім алушы өтей алуға мүмкіндік алмады, сол себепті жоғары білім игеруде теңсіздік пайда болды. COVID-19 және геосаяси тұрақсыздық студенттердің академиялық білім игеруіне кедергі келтірді. Осылайша үйдегі

интернационалдандыру ұғымы пайда болды. «Үйдегі интернационализация» кез-келген азаматтың қозғалу мүмкіндігінің болуына немесе болмауына қарамастан (ұтқырлықты жүзеге асыруға), жаһанданған әлемде өмір сүруге және жұмыс істеуге дайындайтын білім алуға құқығы бар екенін көрсетеді.

«Үйдегі интернационалдандыру» тұжырымдамасын іске асыру үшін Қорқыт Ата университеті «виртуалды ұтқырлық» бағытын дамытуды қолға алуда, бұл біздің студенттерге өз елімізден шықпай-ақ семестр немесе бүкіл академиялық жыл ішінде онлайн білім алуға мүмкіндік береді. «Үйдегі интернационализация» біздің университетте білім жүйесін жаңашаландырудың маңызды бағыты деп есептейміз. Бірлескен халықаралық онлайн оқыту (COIL) оқу ортасының өзгеруіне, студенттерге бірлескен шығармашылыққа арналған кеңістіктер ашып, қазіргі әлемнің өзекті мәселелерін шешу үшін қолайлы ортада ынтымақтастық жасауға болады. Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің оқу үдерісіне жоба аясында «үйде интернационалдандыруды» енгізу, оның маңыздылығы мен өзектілігін көрсетеді.

«Жоғары білім беруді интернационалдандыру: тәжірибе, проблемалар және даму перспективалары» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының қатысушыларына шын жүректен табыс тілеп, жоспарланған шаралардың сәтті өтуіне тілектестігімді білдіремін!

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

С. М. Омирбаев¹, Н.Б. Мусабаев²

¹ и.о. ректора Astana IT University, г. Астана, Казахстан

² проректор по цифровизации UIB, г. Алматы, Казахстан

ЦИФРОВИЗАЦИЯ КРЕДИТНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ КАК СПОСОБ ЕЕ ПОЛНОЙ ИМПЛЕМЕНТАЦИИ

Кредитная технология обучения начала внедряться в казахстанских высших учебных заведениях еще за долго до официального вступления Республики Казахстан в Болонский процесс. С 2001-2002 г.г с разрешения Министерства образования и науки РК стартовал первый этап официального внедрения кредитной системы обучения в бакалавриате и магистратуре в Казахской головной архитектурно-строительной академии и Университете «Мирас». С 2002-2003 учебного года экспериментальное внедрение кредитной системы обучения начали Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Карагандинский государственный университет имени Е.А.Букетова, Таразский государственный университет имени М.Х.Дулати, Казахский экономический университет имени Т.Рыскулова.

В 2003 г. Министерство образование и науки РК создало рабочую группу по разработке Рамочных параметров внедрения кредитной системы обучения, в состав которой вошли представители Национального центра государственных стандартов образования и тестирования, КазНУ им. Аль-Фараби, КазЭУ им. Рыскулова, КАСГАСА, Университета Мирас и МАБ.

С 1 сентября 2003 г. обучение студентов 1 курса всех экономических специальностей страны были начаты по новым образовательным программам, основанным на кредитной системе обучения.

Как известно, кредитная технология обучения включает:

- введение системы академических кредитов для оценки трудозатрат обучающихся и преподавателей по каждой дисциплине и другим видам учебной работы;
- свободу выбора обучающимся дисциплин и(или) модулей, включенных в КЭД, обеспечивающую их непосредственное участие в формировании ИУП;
- свободу выбора обучающимися преподавателя при регистрации на дисциплины;
- вовлечение в учебный процесс эдвайзеров, содействующих обучающимся в выборе образовательной траектории;
- использование интерактивных методов обучения;
- активизацию самостоятельной работы обучающихся в освоении образовательной программы;
- академическую свободу факультета и кафедр в организации учебного процесса, формировании образовательных программ;

- академическую свободу преподавателей в проведении учебных занятий;
- обеспечение учебного процесса необходимыми учебными и методическими материалами, включая электронный силлабус;
- академическую мобильность обучающихся, включая включение в учебные планы «окна» мобильности;
- внедрение эффективных методов контроля и оценки учебных достижений обучающихся в контексте принципов академической честности, применения инструментов искусственного интеллекта;
- признание результатов обучения, включая периоды предшествующего обучения, также вне формального образования;
- использование балльно-рейтинговой системы оценки учебных достижений обучающихся по каждой учебной дисциплине и(или) модулю, по каждому выполненному заданию и иным видам учебной работы.

Кредитная технология обучения осуществляется на основе выбора и самостоятельного планирования обучающимся индивидуальной образовательной траектории обучения, направленной на достижение ожидаемых результатов обучения.

Следует отметить, что с 1 сентября 2008 года абсолютно все высшие учебные заведения перешли на кредитную технологию обучения. Для этого сформировано соответствующее организационно-правовое поле. Однако, несмотря на это мы не можем утверждать, что в образовательную практику имплементированы все инструменты кредитной системы обучения и ее реализация осуществляется согласно Руководству по использованию ECTS (2015 г.). Обусловлено это рядом причин объективного и субъективного характера, преодоление которых направлено на применение кредитной системы обучения как инструмента, чтобы сделать обучение и программы более прозрачными и, таким образом, помочь совершенствовать качество высшего образования.

В самом деле, ведь кредитная система обучения ECTS – это студентоцентрированная система для накопления и перевода кредитов, основанная на принципе прозрачности процессов обучения, преподавания и оценки. Основная цель – упростить планирование, предоставление, оценку образовательных программ и студенческую мобильность путем признания учебных достижений, квалификаций и периодов обучения. Важную роль во всех этих процессах играют автоматизация и цифровизация образовательной деятельности в целом: образовательной среды и учебного процесса.

Цифровизация — это преобразование аналогового процесса в цифровую форму без каких-либо изменений в самом процессе. Автоматизация входит в процесс цифровизации и предполагает выполнение определенных операций в процессе не человеком, а компьютерной программой, программным кодом с последующей обработкой и хранением информации в базе данных. При разработке автоматизированной системы управления кредитной системой

обучения необходимо, чтобы в ее схемах, алгоритмах и инструментах были отражены особенности, указанные в пунктах 1–13.

Кредитная технология обучения предполагает формирование индивидуальной траектории обучения студента с соблюдением пререквизитов дисциплин. Количество уникальных индивидуальных траекторий обучения может соответствовать количеству контингента. Для эдвайзеров и сотрудников подразделений по академическим вопросам отсутствие цифровых инструментов для обеспечения соблюдения этих траекторий и отслеживания пререквизитов ведет к снижению эффективности их труда, а также ведет к повышенным операционным и коррупционным рискам.

Цифровизация академического процесса должна включать в себя:

- конструктор образовательных программ;
- предоставление выбора дисциплин и ППС в ИУПах с соблюдением пререквизитов;
- автоматическое формирование РУПов и их утверждение деканом и офисом Регистратора;
- автоматическое формирование педагогической нагрузки согласно нормам времени;
- распределение объема учебной работы в разрезе ППС;
- формирование (разработка) курса учебных дисциплин;
- автоматическое формирование расписания на основе сформированной педагогической нагрузки ППС и машинного обучения на основе исторических данных;
- выбор обучающимся в расписании время прохождения учебных дисциплин согласно ИУП.

Создание автоматизированной системы управления кредитной системой обучения (ИС) предусматривает процесс пошаговой автоматизации всех составляющих учебной деятельности. Здесь очень важно, чтобы автоматизированные процессы работали в системе во взаимодействии друг с другом. Поэтому в рамках студентоцентрированного обучения, пошаговая автоматизация подразумевает автоматизацию следующих подпроцессов учебного процесса:

- 1) Зачисление студента;
- 2) Регистрация студента на учебную дисциплину;
- 3) Проведение обучения студента по дисциплинам согласно расписанию;
- 4) Проведение самостоятельной работы студентом;
- 5) Осуществление текущего контроля успеваемости студента;
- 6) Проведение промежуточной аттестации студента;
- 7) Прохождение профессиональной практики студентом;
- 8) Участие студента в студенческой и научной конференции;
- 9) Обучение студента по академической мобильности;
- 10) Выполнение выпускной работы студентом;
- 11) Проведение итоговой аттестации студента;

12) Выпуск студента.

Дополнительными процессами, поддерживающие основной (учебный) процесс является:

1. Формирование образовательной программы;
2. Привлечение к образовательной программе клиентов;
3. Поиск и отбор ППС, а также их обучение и развитие;
4. Подготовка кадров для ОВПО.

Для зачисления студента по образовательной программе требуется формирование (разработка) модульной образовательной программы (МОП) с указанием академических кредитов согласно ГОСО. В ИС для этого должен использоваться конструктор, который

1. ведёт паспорт образовательной программы;
2. подсказывает разработчику сколько осталось кредитов для заполнения МОП учебным дисциплинами согласно выбранному ГОСО (МНВО РК, Минздрав РК);
3. показывает взаимосвязь между результатами обучения МОП, модулей и дисциплин, а также профессиональными компетенциями;
4. обеспечивает связь с результатом специализированной (программной) аккредитации в сервисе ведения пройденных программных аккредитаций;
5. позволяет вести модульные дисциплины;
6. предлагает периоды обучения: семестр, триместр;
7. обеспечивает связь между компонентами по выбору;
8. ведёт учёт разработчиков МОП и обеспечивает им доступ к конструктору.

В информационной системе должен быть каталог учебных дисциплин для формирования МОП. В дисциплинах должны быть указаны:

- название;
- пререквизиты;
- результаты обучения (РО);
- язык обучения.

После заполнения МОП в ИС начинаются процедуры его обсуждения и прохождения утверждения. Процедура обсуждения предполагает обеспечения доступа к МОП заинтересованных лиц через веб-интерфейс с возможностью комментирования каждого элемента МОП.

После утверждения МОП руководством университета на сайте ОВПО информационная система автоматически на основе выбранного дизайна предоставляет:

1. информацию о МОП: РО МОП, модулей и дисциплин;
2. информацию о получаемых компетенциях;

3. информацию о преподавателях: опыт работы, ученая степень и ученое звание, НИР, перечень преподаваемых дисциплин вместе с их силлабусами¹.

Зачисление студента происходит после прохождения Приемной комиссии (ПК), где в информационную систему техническим секретарем вносятся документы абитуриента, источники финансирования обучения, указывается МОП по результатам прохождения тестирования ЕНТ — данные берутся из электронного сертификата предоставляемой на сервисе НЦТ, а также другие данные для автоматического формирования договора и последующего подписания с помощью ЭЦП. Приказ о зачислении формируется в ИС автоматически на основе данных загруженных техсекретарем ПК и подписывается ЭЦП сотрудниками ОВПО согласно положению о ведении нормативно-правовых документов ОВПО. Приказы ведутся во встроенной в ИС микросервисе ведения электронного документооборота.

Студент, зачисленный на первый курс, должен пройти в информационной системе регистрацию на учебные дисциплины. Сама ИС содержит данные по объему и количеству учебных дисциплин, их статусу (обязательный компонент, вузовский компонент или компонент по выбору). Поэтому действия студента по регистрации на учебные дисциплины регулирует ИС. К концу регистрации ИС также автоматически принимает решение открывается данная дисциплина на предстоящий учебный год (семестр, триместр) или нет, исходя из рентабельности. Для этого в ИС также должны быть введены нормы рентабельности по количеству студентов на открытие дисциплины.

После завершения процедуры регистрации на учебные дисциплины происходит автоматическое формирование ИУП студента.

Согласно Правилам организации учебного процесса по кредитной технологии обучения, учебные планы разрабатываются в двух формах:

- 1) индивидуальные учебные планы (далее - ИУП);
- 2) рабочие учебные планы (далее - РУП).

В ИУП студента учебные дисциплины выводятся из МОП в виде трех списков: дисциплины осеннего семестра, дисциплины весеннего семестра и дисциплины летнего семестра. Причем дисциплины летнего семестра формируются на основе предложенных для изучения (в течение года данный перечень может корректироваться, исходя из дополнительных потребностей студентов, наличия академических задолженностей и др.). Также можно предварительно выбрать преподавателя из списка по представленным дисциплинам. Список преподавателей формируется из пройденных отбор комиссией ОВПО по этим дисциплинам, а также прошлых периодов. Можно ознакомиться с опытом работы ППС, который располагается на веб сайте ОВПО. После окончания срока формирования ИУП выводятся результаты по каждой ОП: какие были выбраны дисциплины и количество студентов, выбравших эти дисциплины. Одновременно через данные ИС можно

¹ АСУ КСО должна позволять вести шаблоны электронных силлабусов дисциплин преподавателя, причем количество шаблонов по одной дисциплине ничем не ограничено

проанализировать МОП на предмет количества и перечня выбранных учебных дисциплин, а также количества и перечня учебных дисциплин, не набравших необходимое количество студентов (эти данные могут быть использованы при разработке ОП на следующий учебный год).

Завершается процесс формирования ИУП студента процедурой его утверждения деканом и офисом Регистратора.

Процедура регистрации на учебные дисциплины и формирования ИУП студентов второго и старших курсов происходит аналогичным образом, но в марте-апреле согласно принятым правилам в каждом вузе.

После утверждения ИУП студентов ИС осуществляет процесс автоматического формирования РУП по данной ОП на этот учебный год.

Все сформированные РУПы на учебный год должны пройти процедуру их утверждения в ИС, поскольку в дальнейшем они служат основой для формирования общего объема учебной работы (педагогической нагрузки) по вузу в целом, расчета объема среднегодовой педагогической нагрузки преподавателя и составления расписания учебных занятий.

Далее ИС автоматически осуществляет расчет общего объема учебной работы (педагогической нагрузки) по вузу в целом на учебный год. В ИС также должны быть данные для автоматического расчета общего штата ППС: утвержденная норма соотношения ППС и студентов, общий контингент студентов с учетом фактического приема на первый курс.

Расчет штата ППС должен осуществляться в целом по вузу, а также в разрезе структурных подразделений вуза (факультетов, институтов, школ, кафедр, департаментов). С этой целью в ИС в каталоге учебных дисциплин за каждым структурным подразделением закрепляются дисциплины. Заключительной автоматической операцией ИС является расчет среднегодовой педагогической нагрузки одного преподавателя.

После определения среднегодовой педагогической нагрузки преподавателя ИС на основе ИУП студентов автоматически формирует педагогическую нагрузку в разрезе преподавателей на следующий учебный год согласно нормам времени из утвержденных РУП МОП. При необходимости возможна корректировка педнагрузки на количество студентов в лекционных и семинарских потоках (группах) с учетом выбора преподавателей для этих потоков (групп) и привязки семинарских потоков (групп) с лекционными.

После утверждения РУП и расчета педагогической нагрузки в разрезе преподавателей можно приступать к составлению расписания учебных занятий. Ответственный сотрудник за расписание (диспетчер) получает доступ к списку лекционных и семинарских групп из педнагрузки по дисциплинам из утвержденных РУП. Перед сотрудником выводится информация по соответствующим дням недели в табличной форме: на первой строке выводятся все номера аудиторий с указанием количества сидячих мест и имеющееся количество персональных компьютеров, а в первом столбце – расписание звонков. При автоматическом формировании расписания на основе машинного обучения на пересечении ячеек находятся дисциплины с количеством обучающихся. У сотрудника должна быть возможность самому распределить

некоторые дисциплины и возможности изменить количество студентов в лекционной или семинарской группе, если они не вмещаются в аудиторию, эти изменения ИС предложит руководителю структурного подразделения, в чей ответственности находится данная дисциплина, и при его согласии произойдет перерасчет педнагрузки по этой дисциплине.

После формирования расписания студентам предлагается пройти второй этап регистрации на дисциплину – выбрать время прохождения обучения согласно представленному списку, причем ИС подсвечивает время прохождения дисциплины у выбранного в ИУП преподавателя, тем самым у него есть возможность изменить выбор преподавателя. При наборе в поток (группе) необходимого количества обучающихся ИС блокирует соответствующее время для выбора.

После завершения сроков выбора, студентов, не осуществивших выбор, ИС случайным образом автоматически распределяет по академическим группам или потокам. После этого создаются курсы в самой ИС, или используются системы управления обучением (СУО) других производителей, например, Moodle.

Преподаватель заранее должен сформировать электронный силлабус, желательно при прохождении комиссии высшего учебного заведения. Причем система дает вести несколько шаблонов силлабусов по одной и той же дисциплине. В электронном силлабусе содержатся:

- ФИО преподавателя, название дисциплины, язык обучения, ответственная кафедра, пререквизиты, периодичность обучения, длительность, количество часов в неделю для лекций, семинаров, СРСП и СРС, количество кредитов, которые формируются автоматически из РУП МОП;
- результаты обучения по дисциплине, указанной разработчиками при формировании МОП в конструкторе;
- вывод формы итогового контроля;
- ввод названия тем по каждой неделе;
- ввод литературы из базы книг, имеющихся в библиотеке. Если книги нет, то преподаватель может ввести реквизиты отсутствующей книги. По результатам заполнения силлабусов формируется отчет о новых книгах, которые необходимо приобрести в библиотеку;
- результаты обучения по каждой теме, которую заполняет преподаватель, причем количество тем лекционных и семинарских занятий зависит от выбора периода обучения в МОП: семестр или триместр;
- политика оценивания.

Для бесперебойного и эффективного управления учебным процессом согласно принятой в вузе академической политике ИС также должна обязательно предусматривать следующие моменты.

Когда курсы будут созданы, преподаватель загружает силлабус из шаблонов в учебный курс и в системе управления учебным курсом будут созданы все темы курса согласно силлабусу, а также настроена политика оценивания.

Когда будут проходить занятия преподаватель должен вести электронный журнал посещений с помощью куар-кода, который должны считать присутствующие на занятиях студенты с помощью видеокамер своих смартфонов, а также размещать задания в системе управления обучением и выставлять оценки. При этом ИС может предупреждать обучающегося о возможном нарушении правил посещения занятий, например, если количество непосещений занятий превысит минимальный порог, то по данной дисциплине студент «заблаговременно» получит недопуск к итоговому контролю (экзамену).

Когда наступит рубежный контроль ИС забирает оценки из систем управления учебным курсами в электронную ведомость и блокирует его изменения в системах.

Как правило, в период промежуточной аттестации при проведении экзаменов широко применяется система прокторинга, которая направлена на соблюдение принципов академической честности, объективности, прозрачности процедуры оценивания. Новым вызовом для системы оценивания стало появление искусственного интеллекта. В связи с этим уже в ИС встроена политика оценивания должна учитывать появление инструмента Chat GPT. Последний следует использовать для развития мыслительной деятельности студента, его креативности с соблюдением академической этики и порядочности. Это позволит нам искусно управлять искусственным интеллектом и использовать его инструменты во благо академических успехов, достижение ожидаемых результатов обучения и освоение компетенциями студентами.

Когда наступит пора итогового контроля, ИС автоматически считает количество баллов по всем рубежным контролям и обеспечивает доступ преподавателю к выставлению оценок студентам по экзамену. Преподаватель не сможет выставить оценку тем студентам, которые не допущены к итоговому контролю. Если студент учится на платном отделении и у него имеются долги по оплате обучения, то такому студенту система заблокирует доступ к информационной системе и заблокирует преподавателю возможность выставить таким студентам оценку в ведомости.

По результатам итогового контроля в электронный транскрипт добавляется информация за пройденные учебные дисциплины и автоматически рассчитывается GPA.

По результатам этого расчета может быть сформирован аналитический отчет в ВІ-системе с указанием тех, кто лишается стипендии, образовательного гранта или вузовского гранта (скидки).

На основе этого отчета будет формироваться электронный приказ офисом Регистратора с автоматическим включением в него студентов, которые лишены грантов, а также студентов, которым были предложены гранты и получено их согласие в электронном виде с подписанием ЭЦП. На основе утвержденного приказа ИС изменит источник финансирования обучающегося.

Также автоматически формируется приказ о переводе студентов с курса на курс.

На уровне ИС формируются также такие документы как распоряжение о допуске студентов к итоговой аттестации, а также формирование приказа о выпуске.

Для этого в информационной системе должны быть общие сведения об общем объеме кредитов по ОП (240 академической кредитов), возможностей корректировки выполнения ИУП с учетом дополнительных видов обучения, введения в транскрипт студента периодов его обучения по академической мобильности, признание периодов предшествующего обучения (с указанием признанных кредитов), накопленных кредитов и освоенных компетенций вне формального образования, достигнутых результатов обучения.

Таким образом, полный охват информационной системой управления учебным процессом всех компонентов и инструментов ECTS позволит высшим учебным заведениям полностью перейти на кредитную систему обучения.

Список использованной литературы:

1. Приказ Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 20 июля 2022 года № 2 «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов высшего и послевузовского образования»
2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 апреля 2011 года № 152 «Об утверждении Правил организации учебного процесса по кредитной технологии обучения в организациях высшего и (или) послевузовского образования».
3. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 30 октября 2018 года № 595 «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций высшего и (или) послевузовского образования».
4. Основы кредитной системы обучения в Казахстане/С.Б. Абдыгаппарова, Г.К. Ахметова, С.Р. Ибатуллин, А.А. Кусаинов, Б.А. Мырзалиев, С.М. Омирбаев; Под общ. ред. Ж.А. Кулекеева, Г.Ы. Гамарника, Б.С. Абдрасилова. – Алматы: Казак, университету 2004. – 198 с.
5. Кредитная система обучения в Казахстане. Теория, методология, практика и обобщение опыта [Текст] / А. А. Кусаинов, С. М. Омирбаев, С.С. Карпыков. - Алматы: КазГАСА, 2010. - 316 с. - ISBN 9786017268114: 4000 р.

Л.М. Галиев

Начальник Управления международных связей Набережночелнинского государственного педагогического университета, к.соц.н., г. Набережные Челны, Россия

МЕЖДУНАРОДНОЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО И ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Россия проводит последовательную многовекторную гуманитарную политику за рубежом и готова развивать практику культурных, научных, образовательных и спортивных обменов со всеми государствами, ориентируясь на двусторонние международные договоры о сотрудничестве в области культуры, науки, образования, туризма, молодежной политики, средств массовой информации.

На сегодняшний день большинство высших учебных заведений России выделяют международную деятельность как одно из приоритетных направлений развития университета. Это обусловлено тем, что процесс глобализации охватывает все сферы жизни государства, не исключая высшее образование и выбор приоритетных направлений развития международной деятельности соответствуют положениям стратегии развития университета.

Указом Президента Российской Федерации от 05.09.2022 г. № 611 определены основные цели, задачи, принципы и направления гуманитарной политики за рубежом:

- защита, сохранение и продвижение традиций и идеалов, присущих Русскому миру;
- усиление роли, значения и конкурентоспособности русского языка;
- популяризация отечественных достижений в области культуры, науки, спорта, образования, информационно-коммуникационных технологий;
- развитие международного сотрудничества в области культуры, науки, образования, спорта и туризма;
- повышение конкурентоспособности отечественного образования.

Исходя из основных направлений гуманитарной политики зарубежом международная деятельность Набережночелнинского государственного педагогического университета отражена в Программе развития, где указаны стратегическая цель и основные задачи. В настоящее время НГПУ сотрудничает с университетами Алжира, Азербайджана, Австрии, Белоруссии, Германии, Грузии, Индии, Италии, Ирана, Казахстана, Китая, Турции, Узбекистана и Франции

Координирует работу НГПУ Управление международных связей. Приоритетными направлениями здесь являются: приглашение ведущих зарубежных специалистов и преподавателей для работы в рамках трудовых договоров, чтения лекций, проведения научно-исследовательских работ; увеличение доли иностранных студентов; реализация совместных научно-исследовательских проектов, образовательных программ.

Ежегодно в НГПУ прибывают более 150 иностранных студентов. Реализация программ «способствует решению целого ряда стратегических задач:

повышению качества образовательных услуг; конкурентоспособности вуза на внешнем и внутреннем рынках образовательных услуг; получению практического опыта по использованию новых образовательных технологий; расширению возможностей международного партнерства; повышению рейтинга вуза как внутри страны, так и за рубежом»

В целях успешной адаптации студентов из зарубежья в новых непривычных условиях проживания и обучения в 2008 г. была создана и успешно работает Ассоциация иностранных студентов НГПУ. Ассоциация проводит мероприятия, направленных на укрепление межнационального сотрудничества, взаимопонимания и дружбы.

В целях увеличения количества участников академической мобильности в рамках реализации совместного образовательного проекта «Развитие лингвокультурных компетенций обучающихся в контексте интернационализации образования» между ФГБОУ ВО «НГПУ» (кафедра РГЯиМП) и Кызылординским университетом им. Коркыт Ата (кафедра иностранных языков и перевода) в онлайн формате состоялись занятия для студентов 3 курса по дисциплине «Практика устной и письменной речи иностранного языка». Эти занятия доказали, что без выезда за границу можно реализовать систему интернационализации и развить у студентов языковые, культурные, кросс-культурные компетенции. Проект реализованные совместно с Кызылординским университетом им. Коркыт Ата «Интернационализация дома» позволяет любому студенту из любой точки мира участвовать в академическом обмене между университетами.

НГПУ активно взаимодействует со странами АТР и является членом Китайско-российского Союза высших педагогических учебных заведений. Это многолетнее сотрудничество достаточно активно и плодотворно. Только за 2022-2023 гг. прошли следующие мероприятия: Международный форум «Педагогическое образование в условиях глобальной цифровизации» (Новосибирск), Форум Китайско-российского Союза высших педагогических учебных заведений, посвящённый спортивному образованию (Шанхай), Китайско-российский форум «Образование будущего и будущее образования» (Пекин), Научно-практический симпозиум «Инновационные и информационные технологии в педагогическом образовании»; Международная научно-практическая конференция «Психолого-педагогические и методико-биологические основы физической культуры и спорта» (Набережные Челны).

В рамках масштабного проекта Министерства просвещения России по продвижению русского языка за рубежом НГПУ стал оператором открытия Центров открытого образования в Алжирской Народной Демократической Республике и в Туркменистане. Центры открытого образования на русском языке и обучения русскому языку призваны стать одной из главных зарубежных площадок проведения образовательных и культурно-просветительских мероприятий, в числе которых уроки русского языка как иностранного, курсы повышения квалификации для педагогов, а также фестивали, посвящённые системе российского образования, науке и культуре.

Образовательная программа Центров в целом сформирована таким образом, чтобы учащиеся достигли достаточного уровня владения русским языком и могли

продолжить обучение в российских учебных заведениях, в том числе в российских университетах, институтах и академиях. Всем обучающимся будут предоставлены учебно-методические пособия по русскому языку, сами Центры оснащены необходимым оборудованием.

Еще одним международным проектом, реализуемым совместно с Университетом г. Реймс (Шампань-Арденн, Франция) является «Цифровой симулятор педагогической деятельности», который позволяет погрузиться в среду, в которой восприятие учебного сценария приближается к проживанию в реальной ситуации. Симулятор основан на принципах деятельностного подхода, когда учитель дает знания не в готовом виде, а предлагает ученику размышлять, совершать ошибки, выдвигать гипотезы. Эти же принципы заложены и в федеральных государственных образовательных стандартах.

Симуляция педагогической деятельности позволяет студентам до выхода в реальный класс отработать комплекс умений и навыков по сценированию урока и его проведению в виртуальном классе, снять эмоциональное напряжение (класс виртуальный и возможность ошибки не отражается на реальных школьниках), проверить свои теоретические познания в области методики преподавания предметов, развивать навыки самостоятельной работы, анализировать свои успехи и неудачи без возможных ошибок в реальном классе.

В НГПУ действует Международный центр математического образования реализующий международный проект «Математика без границ». С целью популяризации математики и развития профессионального интереса МЦМО организует цикл популярных лекций известных ученых – математиков. Так, например, в 2023 году лектором стал Ермаков Владимир Григорьевич, доктор педагогических наук, кандидат физико-математических наук, Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины.

Проект «Диалог культур», реализуемый университетом с 2008 года направлен на развитие социально-культурного международного сотрудничества через популяризацию значимых личностей Российской Федерации и зарубежных стран. В рамках ежегодных конференций рассматриваются вопросы совершенствования навыков межкультурного взаимодействия, формирующий у будущих учителей готовность к активному и эффективному развитию двусторонних отношений и продвижению русского языка и культуры в зарубежных странах.

В заключении отметим, что в НГПУ идет активная работа по укреплению и развитию уже имеющихся международных связей с образовательными и научными организациями. Много сделано для того, чтобы соответствовать требованиям зарубежных и российских экспертов. Но предстоит сделать еще больше, чтобы полностью отвечать запросам современности. В том числе, и тем требованиям, которые определило Министерство просвещения России в отношении международной деятельности вуза. Политическая, экономическая ситуация, складывающаяся в том или ином государстве, не должна отражаться на развитии отношений в гуманитарной сфере. Россия в вопросах двустороннего гуманитарного сотрудничества открыта для всего мира.

А.А. Мухатаев¹, А.А. Нурмагамбетов², К.Ж. Сакенова³, А.М. Кулумжанова⁴

¹Директор Национального центра развития высшего образования МНВО РК (НЦРВО)

²Советник директора НЦРВО МНВО РК

³Заместитель директора НЦРВО МНВО РК

⁴Руководитель управления Национального Центра развития высшего образования МНВО РК

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ КАК КРИТЕРИЙ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА: УРОКИ ДЕСЯТИЛЕТИЯ

За последнее десятилетие Казахстан активно осуществлял процесс интернационализации в сфере высшего образования, извлекая уроки и опыт из международных практик.

В своем докладе я рассмотрю ключевые аспекты и интернационализация, которые по моему мнению являются важными критериями обеспечения качества системы высшего образования в любой стране, включая Казахстан. Все мы знаем, что вовлечение международных элементов, студентов, ученых и программ в образовательный процесс оказывает положительное влияние на качество образования и развитие страны в целом. Предлагаю рассмотреть некоторые **уроки десятилетия**, связанные с интернационализацией системы высшего образования в Казахстане.

1) Привлечение иностранных студентов: Приоритетным шагом в интернационализации является привлечение студентов из других стран. Это создает межкультурную среду и способствует обмену идеями и опытом между студентами разных национальностей.

2) Международные академические партнерства: Установление партнерств с ведущими университетами и научными центрами за рубежом может существенно повысить качество образования в Казахстане. Эти партнерства позволяют обмениваться программами, исследованиями, преподавателями и студентами, а также создавать совместные программы и дипломы.

3) Повышение качества образования: Интернационализация системы высшего образования требует повышения качества образовательных программ и методик преподавания. Казахские университеты должны стремиться к привлечению высококвалифицированных иностранных преподавателей, внедрению инновационных образовательных технологий и обновлению учебных планов в соответствии с международными стандартами.

4) Мобильность студентов и преподавателей: Одним из важных аспектов интернационализации является стимулирование мобильности студентов и преподавателей. Казахские студенты должны иметь возможность участвовать в программе обмена студентами и проходить

стажировки в зарубежных университетах, а преподаватели должны получать опыт работы и обучения за рубежом.

5) Привлечение иностранных инвестиций: Интернационализация системы высшего образования может стать привлекательной платформой для иностранных инвестиций. Казахстан может привлечь инвесторов из других стран, заинтересованных в развитии образовательного сектора. Это может способствовать развитию инфраструктуры, улучшению качества образования и привлечению высококвалифицированных специалистов.

Очевидно, что интернационализация системы высшего образования в Казахстане имеет потенциал для значительного улучшения качества образования и подготовки выпускников к глобальным вызовам. Применение вышеупомянутых **уроков десятилетия** может способствовать успешной интернационализации и укреплению позиций Казахстана в международном образовательном сообществе.

Предлагаем вашему вниманию детально рассмотреть критерии обеспечения качества системы высшего образования Казахстана через призму ключевых элементов интернационализации в целом.

Качественная стратегия интернационализации системы образования, основанная на передовом международном опыте с учетом национальных приоритетов, несомненно, влияет как на повышение конкурентоспособности выпускников казахстанских вузов на мировом рынке труда, так и на конкурентоспособность казахстанской экономики в целом. Стоит отметить, что сегодня в условиях глобализации конкурентоспособные выпускники это своего рода знак качества их альма матер. Мы видим, что принятые в Европейском пространстве высшего образования стандарты и рекомендации для обеспечения качества ESG нацелены на совершенствование качества высшего образования. Стандартизация процессов аккредитации и признания квалификаций является дополнительным фактором существенного роста академической мобильности. И для того, чтобы обеспечить конкурентоспособность выпускников в длительной перспективе университет должен постоянно повышать качество образования и исследований. Тем самым, подтверждаем сам факт, что интернационализация является одним из ключевых элементов эффективных средств достижения этих целей высшего образования.

Преимущества интернационализации очевидны как для страны в целом, так и на институциональном уровне. При этом выгоды от интернационализации будут проявляться и в краткосрочной и в долгосрочной перспективе и могут быть выражены в качестве прямых и косвенных экономических и неэкономических выгод. Эти выгоды являются прямым следствием преимуществ интернационализации. Активизация академической и студенческой мобильности это доходы в пользу нашего государства от иностранных студентов.

В долгосрочной перспективе импакт интернационализации проявится в появлении новых качественных программ, исследовательских проектов, нового уровня нетворкинга в исследовательской среде., развитии междисциплинарных подходов, повышении международной репутации вуза и страны.

Связанные между собой национальный и институциональный уровни интернационализации имеют важное значение. Государство играет роль в определении стратегического направления развития системы высшего образования, в то время как университеты отвечают за реализацию данных стратегий.

И в продолжении нашей мысли об импакте интернационализации, стоит обратить ваше внимание на то, что в рамках интернационализации высшего образования разрабатываются стратегические документы, которые определяют цели, приоритеты и меры для развития интернациональных аспектов. В этих документах указаны показатели, используемые для оценки и мониторинга прогресса в области интернационализации. Поэтому – очень важно, что показатели интернационализации заложены в стратегические документы и научные исследования. Подписанты Болонского процесса более 10 лет назад поставили цель достичь показателя 20% иностранных студентов. Интернационализация стала предметом Соглашения о расширенном сотрудничестве и партнерстве между ЕС и его государствами членами с одной стороны и РК с другой стороны.

Показатели интернационализации, доля иностранных студентов, доля вузов, реализующих международные образовательные программы и академические обмены с зарубежными партнерами, количество вузов в мировых академических рейтингах были заложены во всех Стратегических документах высшего образования РК – Госпрограмме, Нацпроекте Качественное образование – образованная нация, и являются долгосрочными ориентирами сегодня в Концепции развития высшего образования в РК на 2023-2029 годы. Согласно Концепции, мы видим ожидаемые индикаторы и показатели в реализации международных ОП, программ академической мобильности с зарубежными партнерами. Так, в 2023 г. – 40%, 2024 г. – 45 %, 2025 г. – 50 %, 2026 г. – 55 %, 2027 г. – 60 %, 2028 г. – 65%, 2029 г. – 70%. Рост доли иностранных студентов 2023 г. ожидается на 7,1 %, в 2024 г. – 7,5 %, 2025 г. – 8 %, 2026 г. – 8,2 %, 2027 г. – 8,5 %, 2028 г. – 9 %, 2029 г. – 10 %. Участие казахстанских вузов в рейтинге QS-WUR, ТОП-700 в количестве не менее 15; открытие 12 филиалов зарубежных университетов, а также привлечение 1400 зарубежных экспертов к преподавательской деятельности.

Уверены, что эти индикаторы стали ключевыми и в стратегиях развития всех наших университетов.

Внешняя исходящая академическая мобильность обучающихся является важным показателем интернационализации вуза. Этот показатель отражает степень участия студентов в международных обменах, стажировках и учебных программах за рубежом.

Внешняя исходящая академическая мобильность обучающихся имеет несколько преимуществ. Во-первых, она позволяет студентам приобрести межкультурные навыки, расширить свои академические знания и опыт, а также развить международные связи. Во-вторых, она способствует повышению качества образования, так как студенты могут изучать предметы и принимать участие в активностях, которые могут быть недоступны в их домашнем вузе. В-

третьих, она способствует развитию международного сотрудничества между вузами и укреплению репутации вуза на международной арене.

Мерой успеха внешней исходящей академической мобильности обучающихся может служить количество студентов, участвующих в программе мобильности, количество стран-партнеров, разнообразие предлагаемых программ и степень удовлетворенности студентов, возвращающихся после мобильности. Однако, помимо количественных показателей, также важно учитывать качественные аспекты, такие как академический прогресс студентов, полученный опыт и его применение в дальнейшей учебе и карьере.

Как вы знаете, наш центр ведет постоянный мониторинг показателей интернационализации. Поэтому позвольте представить ретроспективный анализ основных показателей за прошедшее десятилетие. Внешняя исходящая академическая мобильность казахстанских студентов выросла в 10 раз. Конечно, пандемия КОВИД19 негативно повлияла на прогрессию роста в 2020 и 2021 году, но тенденция прироста уже восстанавливается. Всего за весь период 25066 наших студентов выезжали в рамках мобильности в зарубежные вузы, из них около 75% за свой счет. Предпочтения студентов в выборе ареала вузов из регионов также вполне закономерны. Лидерами по сей день являются европейские вузы, вузы СНГ, Азии и США.

Что касается входящей академической мобильности, то, к сожалению, показатели, если сравнивать данные за последние 3 года - в 2,2 раза стали меньше. В основном это обучающиеся из стран СНГ, преимущественно из РФ, далее из Азии, Европы и США. Чтобы справиться с вызовами, нам необходимо улучшение маркетинговых и рекламных стратегий для привлечения иностранных студентов, включая активное продвижение учебного заведения на международном рынке, развитие программ стипендий и финансовой поддержки для иностранных студентов, создание и развитие партнерств с зарубежными университетами и организациями для обмена студентами и тд.

Ведь, привлечение иностранных студентов имеет ряд преимуществ, таких как обогащение культурного разнообразия, создание международной академической атмосферы, расширение глобальных связей и повышение международной репутации. Кроме того, входящая академическая мобильность способствует обмену знаниями, опытом и идеями, что может способствовать инновациям и повышению качества образования. Все эти меры могут помочь привлечь больше иностранных студентов и повысить входящую академическую мобильность в учебное заведение Казахстана.

Интересно отметить, что Правительство Казахстана активно работает над тем, что создавать комфортные условия для обучения иностранных граждан в Казахстане. Ежегодно Казахстан выделяет 550 грантов для обучения абитуриентов из других стран в рамках Стипендиальной программы для иностранных граждан в т.ч. лиц казахской национальности, не являющиеся гражданами Республики Казахстан, к обучению в вузах нашей страны по образовательным программам бакалавриата, магистратуры и докторантуры. Помимо этого, существует квота для обучения в вузах РК кандасов – этнических казахов, проживающих за рубежом. Также граждане некоторых

стран могут обучаться по дополнительно выделяемым грантам в рамках межправительственных соглашений. В последние 2 года Стипендиальная программа набирает популярность. Если в 2021 году конкурс составлял около 2,5 человек на 1 место, то уже в 2022 году мы приняли около 3400 заявок. А в этом с начала приема документов нам подали документы более 1500 претендентов. Поэтому конкурс в этом году ожидается еще более жесткий. И мы думаем, что это станет возможностью отбора более сильных стипендиатов.

Стипендиальная программа — это формирование большой базы данных, которая должна стать ресурсом для наших вузов для привлечения тех претендентов, которые не смогли пройти конкурсный отбор, но имеют огромное желание обучаться в Казахстане.

Например, в прошлом году ВКТУ им. Д. Серикбаева воспользовались нашей базой, в этом году 5 вузов планируют это сделать.

Таким образом, в целом количество иностранных студентов в общем контингенте за эти годы колебалось от 10399 в 2016 и до 40188 в 2019 году. В разрезе направлений подготовки тренд поменялся, если 4-5 лет назад большинство иностранных студентов обучалось по педагогическим специальностям, то в последние годы первенство за медицинскими специальностями. Ежегодно очень маленький процент составляют иностранные студенты по сельскохозяйственным наукам и ветеринарии. В мировой практике за исключением некоторых стран количество иностранных студентов выше на уровне докторантуры и магистратуры. У нас в стране обратная картина – по большинству показателей интернационализация намного выше на уровне бакалавриата. Сравнение по регионам показывает преимущество студентов из стран СНГ и Азии, в том числе из Индии примерно 1/3. Если обратиться к мировой статистике, то по данным Евростат и ОЭСР за 2020 год по доле иностранных обучающихся лидируют Австралия, Канада, ФРГ и Великобритания. В целом, можно подытожить, что интернационализация вузов за счет привлечения иностранных студентов является одним из ключевых аспектов в развитии высшего образования во многих странах. Привлечение иностранных студентов может принести ряд преимуществ для вузов и образовательной системы в целом.

Если говорить о разбросе иностранных студентов по регионам Казахстана, то закономерна конечно, их концентрация в южных регионах, особенно в Алматы и Шымкенте. Это объясняется несколькими факторами:

- Большая инфраструктура: Алматы и Шымкент имеют развитую инфраструктуру, включая жилые комплексы, общежития, культурные и развлекательные учреждения, что делает их привлекательными местами для проживания и учебы для иностранных студентов.

- Экономический и бизнес-центры: Алматы и Шымкент являются экономическими и бизнес-центрами Казахстана. Это создает дополнительные возможности для иностранных студентов получить практический опыт работы, стажировки и развитие карьеры во время учебы.

Помимо иностранных студентов, привлечение зарубежных ученых представляет собой важную стратегию интернационализации вузов, которая

способствует развитию академической среды, научному сотрудничеству и повышению качества образования. Вот несколько причин, почему это важно:

1. Расширение кругозора: Зарубежные ученые привносят свежие идеи, новые подходы и различные культурные перспективы, что помогает расширить кругозор и обогатить академическую среду вуза. Это способствует созданию глобальной и открытой образовательной атмосферы.

2. Научное сотрудничество: Сотрудничество с зарубежными учеными открывает двери к международному научному обмену и позволяет ученым вуза принимать участие в совместных исследованиях и проектах. Это способствует развитию научной деятельности и повышению качества исследований.

3. Улучшение преподавательского состава: Зарубежные ученые могут преподавать вузу новые предметы и специализации, расширяя образовательную программу и предлагая студентам больше возможностей выбора. Кроме того, они могут передавать свой опыт и знания коллегам-преподавателям, способствуя повышению уровня образования.

4. Привлечение международного студенческого сообщества: Зарубежные ученые привлекают вуз студентов из разных стран, так как они могут быть их научными руководителями или преподавателями. Это создает международную образовательную среду, где студенты имеют возможность общаться и сотрудничать с коллегами со всего мира.

5. Повышение репутации: Привлечение известных зарубежных ученых может способствовать улучшению репутации вуза как на национальном, так и на международном уровнях. Это может привлечь больше студентов и привести к увеличению престижности вуза.

Стоит отметить, что динамика привлечения зарубежных специалистов менялась неравномерно. Больше всего приглашенных из Европы и СНГ. За последние 2 года после пандемии динамика вновь положительная, особенно за счет приглашенных ученых в рамках внебюджетных средств. Так, в 2020-2022 гг. количество зарубежных специалистов составляет 2104 человек, из них 755 за счет собственных средств вузов и 182 за счет республиканского бюджета.

Реализация совместных и дудипломных образовательных программ с обучением на английском языке играет значительную роль в интернационализации высшего образования. Это направление имеет множество преимуществ и способствует развитию международных связей и сотрудничеству между университетами. Стоит отметить, что совместные и дудипломные образовательные программы в динамике после КОВИД19 также снизились. Несмотря на значительное количество международных договоров, цифра по самим программам намного меньше.

Что касается общего количества обучающихся на английском языке в этом году составляет 35 552, а ППС, преподающих на английском языке 7631. В сравнении с 2018 годом эти цифры выросли в 1,3 и 1,9 раза соответственно. Таким образом, потенциал преподавания на английском языке существенно увеличился. Конечно, есть над чем еще работать, необходимо повышать языковые компетенции ППС на более продвинутые уровни B2 и C1.

Количество ОП на английском языке составило в 2022 году 1210 ОП, причем за последние 6 лет их число возросло более чем в 13 раз. из них значительная часть аккредитована, в том числе 31% в зарубежных аккредитационных агентствах.

Все эти показатели стали возможны благодаря деятельности вузов в рамках заключенных соглашений и договоров. Судя по данным на 2022 год в среднем на 1 вуз, приходится по 56 таких соглашений между вузами из 98 стран, большинство из которых приходится на долю СНГ и Европы

Анализ показывает, что 6650 договоров являются на сегодня активными. В среднем каждый вуз реализует по 2 совместные программы контингент обучающихся на них незначительный. 9 вузов имеют контингент на таких программах более 15 человек. Есть еще над чем работать.

Коллеги, известно, что реализация внешнего обеспечения качества тоже находится под влиянием интернационализации. Как вы змаешили, количество зарубежных аккредитационных агентств за последние 5 лет выросло в 2 раза, сейчас кроме 6 казахстанских аккредитационных агентств на нашем рынке работают 6 зарубежных агентств. Благодаря такой конкуренции доля аккредитованных специализированных программ, в том числе аккредитованных зарубежными агентствами остается стабильной на уровне 72-73% и 7-8% соответственно.

Таким образом можно констатировать, что в целом положительная динамика роста основных показателей интернационализации отразилась и на качестве высшего образования. Этому свидетельство показатели казахстанских вузов академическом рейтинге QS.

Для того чтобы определить степень интернационализации, на сегодняшний день передовые рейтинговые агентства используют следующие критерии:

а) критерии оценки интернационализации научно-исследовательской деятельности:

- грантов, полученных от международных источников, средств, полученных от международных источников, количество организованных международных научных конференций, заграничных командировок, зарубежных визитов, книг, изданных на иностранном языке, количество научных статей, опубликованных в международных журналах, принадлежащих к индексированным базам данных; цитируемость, количество приглашенных зарубежных специалистов.

б) критерии оценки интернационализации учебного процесса:

– количество программ на иностранных языках, приглашенных зарубежных профессоров, доля иностранных обучающихся, в том числе по обмену, количество лекционных курсов, прочитанных преподавателями за рубежом (преподавательская мобильность), доля выпускников, получивших двойные дипломы.

Участие вузов в рейтингах показывает, что казахстанские вузы проявили достаточно высокую заинтересованность во внешней оценке качества образовательных услуг и повышению уровня интернационализации.

Но, конечно, теперь перед нашими университетами стоят более амбициозные задачи – 15 вузов в топ 700 QS. Достижение таких показателей думаю улучшит их позиции и в рейтинге ТНЕ.

В заключении хотим подчеркнуть, что интернационализация является важным критерием обеспечения качества системы высшего образования. Интернационализация в высшем образовании имеет ряд преимуществ, которые могут оказать положительное влияние на качество образования и развитие страны в целом. Вашему вниманию предлагаем рассмотреть некоторые уроки десятилетия, связанные с интернационализацией системы высшего образования в Казахстане:

- Готовность к глобальным изменениям (пандемия, изменения геополитической ситуации);

- продвижение бренда вуза, маркетинг;

- целенаправленный поиск партнеров (от личных контактов к партнерским соглашениям);

- постоянное развитие языковых компетенций ППС и сотрудников;

- развитие персонала, инфраструктуры и условий для работы с иностранными студентами и ППС (специальные службы и программы);

- открытие филиалов/представительств вузов-партнеров;

- сотрудничество с международными студенческими организациями.

Для решения данных уроков мы предлагаем следующие пути решения:

- Расширение географии стран для привлечения иностранных обучающихся, ППС, вузов;

- привлечение вузов-партнеров из топ-500 международных академических рейтингов для реализации совместных и двудипломных ОП;

- диверсификация политики интернационализации с акцентом на страны Центральной Азии, укрепление ЦАПВО;

- формирование инфраструктуры для экспорта образовательных программ, комфортной среды для адаптации иностранных студентов и ППС:

- повышение мобильности, публикационной активности, нетворкинга ППС за счет участия в международных научных проектах и программах (например, Европейское исследовательское пространство).

Предлагаемые решения, мы считаем, могут принести значительную пользу в улучшении основных показателей процесса интернационализации в вузах. Коллеги, вы хорошо знаете, в каком направлении его следует развивать дальше, доказательством этого является сегодняшняя конференция.

Поэтому давайте воспользуемся этими возможностями, повысим качество высшего образования через показатели интернационализации и сделаем казахстанское высшее образование известным миру!

Б.Т. Уразов

Гүлстан мемлекеттік университеті, Гүлстан қ., Өзбекстан

**ӨЗБЕКСТАН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ МӘСЕЛЕСІ
(ГҮЛСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ НЕГІЗІНДЕ)**

Өзбекстан Республикасы Президентінің "Өзбекстан Республикасының Жоғары білім беру жүйесін дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы "2019 жыл 8 октябрдегі ПФ-5847-санды және «2017 — 2021 жылдарға арналған" Ғылым, Білім және цифрлық экономиканы дамыту жылына "Өзбекстан Республикасын дамытудың бес басым бағыты бойынша іс-қимыл стратегиясын іске асыру жөніндегі мемлекеттік бағдарлама туралы» 2020 жыл 2 марттағы ПФ-5953-санды оның жарлықтарында қойылған міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету мақсатында Министрлер Кабинеті қаулы қабылдаған болатын. Мұнда 2020/2021 оқу жылынан бастап республиканың жоғары оқу орындарында білім беру процесін кредиттік-модульдік жүйеге біртіндеп көшіру рәсімі енгізілетін болады.

Жоғары оқу орындарындағы білім беру процесіне кредиттік-модульдік жүйені енгізу тәртібі туралы ережеге сәйкес бекітілді. Жоғары оқу орны кеңесінің шешімі негізінде: жоғары оқу орнында 3 жыл жұмыс істеуді көздейтін келісімшартты ресімдей отырып, беделді шетелдік жоғары білім беру ұйымдарында және ғылыми мекемелерде профессорлар мен оқытушылар құрамының тағылымдамасы және біліктілігін арттыру;

Сонымен қатар беделді шетелдік жоғары білім беру ұйымдары мен ғылыми мекемелердің докторлық бағдарламалары базасында оқытушыларды даярлауға байланысты шығыстарды жүзеге асыру, жоғары оқу орнында 5 жыл жұмыс істеуді көздейтін келісімшартты ресімдеу сияқты т.б. мәселелерді қамтыды.

Гүлстан мемлекеттік университетінде халықаралық қатынастар жасалып жатқан іс-шаралар жыл сайын кеңейіп келеді. Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарымен, білім беру және мәдени орталықтармен, жетекші ғылыми орталықтармен, алыс және жақын шет елдердің қорларымен және қоғамдық ұйымдарымен әріптестік байланыстар жолға қойылған. Халықаралық ынтымақтастық саласында 150-ге жуық шарттар мен меморандумдарға қол қойылды.

Осы келісімдердің негізгі бағыттары академиялық ұтқырлық шеңберінде оқытушылар мен студенттермен алмасу, оқытушылардың біліктілігін арттыру, халықаралық конференциялар мен семинарларға қатысу, Бірлескен білім беру және ғылыми бағдарламаларды орындау, магистрлерді, аспиранттар мен ғылым докторларын даярлау болып табылады.

Сондай-ақ, 2018 жылдың март айында Қазақстанның М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті мен Гүлстан мемлекеттік университеті арасындағы өзара түсіністік туралы Меморандумға сәйкес Гулистан мемлекеттік университетінде «қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша

2019-2020 оқу жылына арналған қос дипломдық бакалаврият 2+2 бағдарламасы құрылды. Бұл бағдарлама негізінде 2019-2020 оқу жылынан бастап мамандарды даярлау мақсатында «Қабул-2019» қабылдау комиссиясы Өзбекстан Республикасы Жоғары және орта арнаулы білім беру министрлігінің келісімімен 20 студент қабылдауын жариялады, да 143 абитуриенттен құжат қабылдады. Соң 2019-2020 оқу жылынан бастап келісімшартта көрсетілгендей мемлекеттік емтихан комиссиясының төрағасы мен мүшелері М. Әуезов атындағы оңтүстік қазақстан университеті мен Гүлстан мемлекеттік университеті оқытушыларынан құрылып ең жоғары балл жинаған 20 студент қабылдап алдынды.

2018 жылдың мамыр айында Ресей федерациясындағы Қазан федералды университеті мен Гүлстан мемлекеттік университеті арасындағы Меморандумға сәйкес Гулистан мемлекеттік университетінде «психология және биология» мамандықтары бойынша 2019-2020 оқу жылына арналған қос дипломдық бакалаврият бағдарламасы құрылды. 2023 жылдың 25 сәуірінде Қазан федералды университетінің Елабужа институтының директоры Мерзон Елена Ефимовна Гүлстан мемлекеттік университетінде болды. Сапар барысында Гүлстан мемлекеттік университетімен және Қазан федералды университетімен ынтымақтастықты одан әрі кеңейту мақсатында 2+2 форматында бірлескен білім беру бағдарламаларының санын арттыру, ғылыми және инновациялық ынтымақтастықты жаңа деңгейге шығару мәселелері талқыланды.

2020 жылғы 13 ақпанда Малайзияның Бинари университеті мен Гүлстан мемлекеттік университеті арасындағы өзара түсіністік туралы Меморандумға сәйкес Гүлстан мемлекеттік университетінде «экономика» бағыты бойынша 2020-2021 оқу жылына арналған қос дипломдық магистрлік бағдарлама құрылды.

2023 жылдың 5 сәуірінде Қытай Халық Республикасының беделді жоғары оқу орындарының бірі, солтүстік-батыс ауыл шаруашылығы және орман шаруашылығы университетінің (Northwest A&F University) профессоры Сзоу Юфен бастаған делегация Гүлистан мемлекеттік университетіне келіп, ресми келіссөздер жүргізді. Келіссөздер барысында екі ел арасындағы дамушы байланыстар негізінде жоғары білім беру және инновациялар бағытында ғылыми зерттеулер жүргізуге бағытталған өзара тиімді ынтымақтастықты кеңейту мәселелері талқыланды. Бұл ретте екі әріптестік жоғары оқу орнының бар мүмкіндіктері мен әлеуеті талданды. Тараптар болашақта ынтымақтастықтың білім беру, ғылыми және инновациялық салаларын дамытуға бағытталған шарттық келісімдерді қалыптастыру туралы уағдаластыққа қол жеткізді.

Өзбекстан Республикасы Жоғары және орта арнаулы білім беру министрлігінің "шетелдік ғалымдарды тарту" бағдарламасы бойынша Гүлстан мемлекеттік университетіне сондай-ақ университет қаражаты есебінен оқу процесіне ғалым мен оқытушы тартылды (Ресей, АҚШ, Түркия, Оңтүстік Корея, Қытай және Қазақстан). Мысал ретінде әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы Ержанова Сәуле Баймырзақовы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан

университетінің профессоры, филология ғылымдарының докторы Мекемтас Мырзахметовтар Гүлстан мемлекеттік университетінің «Қазақ филологиясы» бакалаврият білім бағытының студенттеріне дәріс оқыды.

2021-2023 жылдар аралығында Гүлстан мемлекеттік университетіне шет елден оқуын көшіріп яғни перевод жасап келген студенттер саны 1500-нан асты. Ал бүгінгі күнде университетте білім алып жатқан шетел азаматтарының саны 14-ті құрайды. Олардың екеуі Қазақстан Республикасынан, екеуі Түркменстаннан, Украинадан біреу болса қалған 9 студент Тәжікстан Республикасының азаматтары.

Қорыта айтқанда соңғы жылдары Гүлстан мемлекеттік университетімен бірқатар шетелдік университеттер мен ғылыми-зерттеу университеттері арасында ынтымақтастық туралы келісімдерге, меморандумдар мен ғылыми-зерттеу жұмыстары туралы келісімдерге қол қойылды. Бүгінгі таңда қазіргі жағдайларға сүйене отырып, жұмыс жүйелі түрде ұйымдастырылып, академик ұтқырлық негізінде студенттер алмасу сабақтарына, профессорлар мен қызметкерлердің ғылыми-зерттеу жұмыстары бойынша ауқымды жұмыстар іске асырылып келуде.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1."Өзбекстан Республикасының Жоғары білім беру жүйесін дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы "2019 жыл 8 октябрдегі ПФ-5847-санды жарлық.
2. «2017-2021 жылдарға арналған " Ғылым, Білім және цифрлық экономиканы дамыту жылына "Өзбекстан Республикасын дамытудың бес басым бағыты бойынша іс-қимыл стратегиясын іске асыру жөніндегі мемлекеттік бағдарлама туралы» 2020 жыл 2 марттағы ПФ-5953-санды жарлық.
- 3.Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 31.12.2020 ж. № 824 Қаулысы

K. Dabrowski

Fulbright employee from the University of Georgia, USA

DEVELOPING RESEARCH SKILLS FOR UNDERGRADUATE STUDENTS FOR SUCCESS IN THE INTERNATIONAL SPHERE

Exchanges abroad, international research collaboration, and educational tourism are at an all time high. In fact 4.3 million students in the world study abroad [1]. Among those students abroad, 84,000 of them are from Kazakhstan [2]. Keeping this in mind, a deep understanding of proper research methods is an integral part of a contemporary student's toolbox. Proper research methods include many aspects, including but not limited to graph literacy, ability to perform basic statistical analysis, using digital programs to conduct more advanced statistical analysis, understanding etiquette regarding intellectual property, and familiarity with citation formatting and styles. This paper will focus on the latter two items in the list: understanding the rules surrounding intellectual property and proper citation formatting.

The idea of "ownership" of knowledge varies from culture to culture. According to author Rebecca Howard, the understanding of this concept is "not a foundational fact" globally, "but a cultural arbitrary" [3]. In some cultures, research and knowledge is considered a public good [4]. In these spaces, collaboration in academic ventures may be more widely accepted and encouraged, as all parties are creating knowledge that is a benefit to everyone. On the other hand, in other countries, such as the United States, some knowledge may be thought of as a personal belonging or asset. Knowledge and ideas are occasionally considered as property that can be "stolen." In one study of tolerance of idea sharing, the US was perceived as the country with the harshest attitude against ideas being shared without credit [5].

How does this translate to the academic world? Both points of view are valid, but the difference in perspectives on knowledge ownership can prove to be an issue when communicating in the international domain. As a theoretical, a student who is writing an informal assignment may take information from the Internet and include it in their work. In the context of one culture, this method may be absolutely accepted, as the Internet is a source of public knowledge and including an expert's point of view may increase the quality of the work substantially. In the context of another culture, this work may be considered plagiarized because the knowledge does not "belong" to the student. The response of the academic institution the student is attending may be severe, not just including a reduced mark for the assignment but also an interrogation by an academic honesty panel or even expulsion from the institution.

This response, of course, would be unfair to the student in question if they are not familiar with the research etiquette of the institution. How can educators help prepare their students to study or research abroad? Highlighting the importance of knowing when to cite sources and how to cite sources correctly is a must for all undergraduates globally. The following are recommendations for how to introduce the concept of citing sources to undergraduate students:

–References are like a brand name tag.

–Studying abroad will likely require this skill.

–Utilizing this skill can help with holes in foreign language skills.

1 - References are like a brand name tag. It is essential to make clear with examples what constitutes plagiarism and what constitutes a proper use of citations in the academic sphere. Students can be asked, for example, which of the following they would consider to be acceptable when writing a task:

You find the following information online:

Forty-seven percent of teenagers aged 13-18 in the United Kingdom stated in a national survey that they use Instagram every day for at least 2 hours.

Which of the following sentences do you think would be okay to use in your own work?

1. Forty-seven percent of teenagers aged 13-18 in the United Kingdom stated in a national survey that they use Instagram every day for at least 2 hours.

2. The majority of British teens claim that they are daily Instagram users.

3. The majority of British teens claim that they use Instagram “for at least two hours” per day.

In this example, only 2 and 3 would be acceptable to use in a space that views knowledge as property. Even then, they would still not be acceptable unless they also included citations denoting the author’s name and the source, such as:

The majority of British teens claim that they are daily Instagram users (Smith, 2022).

One way to present this concept is by highlighting the parallels between citations attached to information to show the source and a tag attached to an item of clothing to show the source. If one is going to buy a coat from Chanel but there is no tag attached that says “Chanel”, one might assume that the coat is a fake, much like information with no expert source attached. This attitude may prevail in spaces where knowledge is viewed as property.

2 - Studying abroad will likely require this skill. At the current moment, undergraduate interest in study abroad is likely to increase. However, just like the theoretical example student mentioned earlier in this paper, students must be educated on the differences in research and citation expectations before moving to a new academic institution. As an alarming example, one news article reported that 8,000 international students from just China alone had been expelled from US universities because the institutions viewed these students’ work as academic infractions [6]. To avoid situations like this, it is helpful to introduce this concept to students early in their academic journey.

3 - Utilizing this skill can help with holes in foreign language skills. As mentioned previously, there has been an uptick in the number of students studying internationally. According to the OECD, study abroad has increased by 400% globally over the past 30 years [1]. However, with this increased pressure to study abroad, there also appears to have been an increase in students attending international institutions with low confidence in their own foreign language skills. In one example study, the greatest difficulty for international students studying abroad in Australia was not homesickness or culture shock, but rather communication challenges [7]. The consequence of this is that some students feel that they have to rely on taking

previously written materials in the foreign country's language in order to pass their classes. In one study, 52% of students in an ESL course agreed that they used another person's work for a writing assignment because they felt they needed to pass the class [8]. While this of course is a difficult situation for all parties involved, knowing how to cite sources properly can actually be a boon for students who may feel shaky in their language abilities. Being able to cite properly means being able to take bits of native speakers' work, building around it and using the native speakers' vocabulary in order to help scaffold writing ideas in a second language.

In conclusion, while not every culture regards academic ownership in the same way, it is undeniable that teaching citations to students before they study or research abroad is often integral to ensuring their success. It is recommended that this skill be practiced with undergraduate students even for low-stakes, informal assignments, so that students will have the skill set necessary to compete with other researchers on the global scale in the future.

REFERENCES

1. How many students study abroad and where do they go? 2013. Retrieved on 11 May, 2023 from https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/eag_highlights-2013-12-en.pdf?expires=1683791194&id=id&accname=guest&checksum=C6A7EC36F8343AF8C32038AE0D769063
2. Kazakhstan Education and Training Services Industry Snapshot. 23 March, 2023. Retrieved on 11 May, 2023 from <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/kazakhstan-education-and-training-services-industry-snapshot#:~:text=Since%20Kazakhstan's%20independence%20in%201991,higher%20education%20institutions%20in%20Kazakhstan>
3. Cultural Perspectives on Plagiarism. 2021. Retrieved on 11 May, 2023 from <https://libraries.wsu.edu/library-instruction/plagiarism/cultural-perspectives/#:~:text=Different%20cultures%20have%20various%20customs,where%20names%20should%20be%20placed>
4. Cheah J. K. S. Perspectives on Academic Plagiarism in Malaysia. June 2015. Handbook of Academic Integrity. Springer, Singapore. p. 1-4. [https://www.researchgate.net/publication/304194902_Perspectives_on_Academic_Pl](https://www.researchgate.net/publication/304194902_Perspectives_on_Academic_Plagiarism_in_Malaysia)
[agiarism in Malaysia](https://www.researchgate.net/publication/304194902_Perspectives_on_Academic_Plagiarism_in_Malaysia)
5. Magnus J.R. Tolerance of Cheating: An Analysis Across Countries. / J.R. Magnus, V. M. Polterovich, D. L. Danilov, A.V. Savvateev 25. The Journal of Economic Education. No 2, Vol. 33. March, 2010. (<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/00220480209596462?needAccess=true>).
6. Qi, L. U.S. schools expelled 8,000 Chinese students. 29 May 2015. Retrieved on 11 May, 2023 from <http://blogs.wsj.com/chinarealtime/2015/05/29/u-s-schools-expelled-8000-chinese-students-for-poor-grades-cheating/>
7. Sawir E. Language difficulties of international students in Australia: The effects of prior learning experience. International Education Journal. No 5, Vol. 6. p. 569. Retrieved on 11 May, 2023 from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ855010.pdf>

8. Al Darwish A. Reasons for College Students to Plagiarize in EFL Writing: Students' Motivation to Pass. / A. Al Darwish, A. A. Sadeqi. International Education Studies. No 9, Vol. 9. p. 103. Retrieved on 11 May, 2023 from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1112609.pdf>

**1 СЕКЦИЯ. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ
ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ:
ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУ, ИННОВАЦИЯЛАР, ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

**СЕКЦИЯ 1. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ:
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ, ИННОВАЦИИ, ТЕХНОЛОГИИ**

**SECTION 1. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE
COORDINATED SYSTEM OF HIGHER EDUCATION:
INTERNATIONALIZATION, INNOVATION, TECHNOLOGICAL**

ӘОЖ 371-058.862

Л.П. Абишева¹, А.С. Ортаева², С.Л. Махмудова³

^{1, 2, 3} ОҚМПУ, Шымкент қ., Қазақстан

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГ ЖҰМЫСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аннотация. Қазіргі кезде әлеуметтік педагог жұмысының маңыздылығы өте жоғары. Әлеуметтік педагог білім беру жүйесінде оқушылардың әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін шешуде мектептегі педагогикалық үдерістің негізгі субъектісіне айналып отыр. Себебі, білім мекемелерінде шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа оқыту технологияларын жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан әлеуметтік педагог қажет. Әлеуметтік педагог қызметі балалардың дамуы мен оны қорғауды қамтамасыз ету заңына негізделген.

Кілт сөздер: әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік педагог, бала құқығы, әлеуметтік топ, әлеуметтік ауытқушылық, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік жағдай, әлеуметтік-педагогикалық көмек, әлеуметтік-педагогикалық құбылыстар.

XX-XXI ғасырда Қазақстанда білім беру жүйесіндегі әлеуметтік педагогтың жұмыс теориясының қалыптасуы қазіргі жалпы әлеуметтік жұмыстың негізі болып табылады. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік мәселелер осы негізгі теориялардың барысында реттеліп, өзінің оңтайлы шешімін тауып отырады. Әлеуметтік педагогикалық құбылыстарды, нақтылы оқушылардың әлеуметтік жағдайын талдап, бағалай білу, олардың әлеуметтік мәселелерді тиімді шешудің жолдары мен тәсілдерін білікті түрде анықтауда осы әлеуметтік-педагогикалық жұмыс теориясының алар орны орасан зор.

Қазіргі кезде әлеуметтік педагог білім беру жүйесінде оқушылардың әлеуметтік-педагогикалық мәселелерін шешуде мектептегі педагогикалық үдерістің негізгі субъектісіне айналып отыр. Себебі, білім мекемелерінде шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа оқыту технологияларын жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан әлеуметтік педагог қажет.

Мектептегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың негізгі бағыты - оқушылардың арасынан бейімделмеген категориясына жататын, әлеуметтік

ауытқушылықтары бар жеке адамдарды немесе топтарды анықтау және олармен әрекеттестікті ұйымдастыру.

Әлеуметтік педагогтың қызметінің нақты мақсаты - баланың өмір сүру ортасындағы туындаған мәселелерді уақытында анықтау; олардың себептерін жою жолдарын қарастыру; баланың өмір сүру ортасында туындауы мүмкін әр түрлі қоғамға жат құбылыстардың алдын алу; ең маңыздысы, әлеуметтік педагог осы айтылғандарды мүмкіндігінше этикалық деңгейді сақтай отырып, баланың құқығы мен еркіндігіне нұқсан келтірмейтіндей жағдайда жүзеге асыруы тиіс. Осыған орай, мектептегі әлеуметтік педагог пен психолог бірлесіп атқаратын істерінің ауқымы мол, рөлі де ерекше. Атап айтқанда, оқушылардың бос уақытын ұйымдастыруда отбасындағы қолайсыз жағдайлар, өмір сүру қабілетінің жоқтығы немесе өз қатарларымен дұрыс қарым-қатынас жасай алмауы, отбасы мен мектептің байланысы, ата-ананың баласының жеке тұлға ретінде қалыптасуына тиімді бағыт-бағдар беруіне ықпал етуге ұйымдасқан жұмыс қажеттілігін дәлелдеп келеді.

Олай болса, мектеп әлеуметтік педагогының мақсаты - әр тұлғаның психология-медико-педагогикалық жағдайының ерекшелігін, микро ортасын, өмір сүру жағдайын, өмірге қызығушылығын, жеке әлеуметтік жағдайларын зерттеу, анықтау және оқушының тәртібіндегі кездесетін қиыншылықтарын қадағалай отырып, өз уақытысында әлеуметтік көмек көрсету, мүддесін қолдау, құқығын қорғау.

Әлеуметтік педагог өз қызметтік мақсатын жүзеге асыру барысында мына міндеттерді атқарады:

- Мектепте, отбасында, өмір сүру ортасында, жастар мен балалар қоғамдарын да және ұйымдарында баланың тұлғалану үдерісінің дамуына тікелей әсер етеді.

- Баланың құқықтары мен қызығушылықтарын, түрлі инстанцияларда және мектепте баланың қорғанышы ретінде өзі немесе басқа да мамандарды қатыстыра отырып қорғайды.

- Бала тәрбиесінде отбасына әлеуметтік-педагогикалық көмек көрсете отырып, тұлғалану үдерісіне кері әсерін тигізетін әлеуметтік қатерлі отбасыларын анықтайды.

- Қорғаншы мен қамқоршыларды қажет ететін балалар мен жастарды анық тау және есепке алу жұмыстарын жүргізеді.

- Салауатты өмір салтын ұйымдастыру мәселелерімен айналысады, оқушы лардың ақыл-ой және физикалық дамуына байланысты түзету-оңалдыру әрекетін ұйымдастырады.

- Түрлі әлеуметтік топтарда сенімді қарым-қатынасқа түсе алуына көмек көрсетеді, әлеуметтену үдерісіне (кәсіп таңдауда, жұмысқа тұруда, денсаулығын нығайтуда, бос уақыттарын ұйымдастыруда және т.б.) ықпал етеді.

- Ата-аналарға, педагогтарға, басқа да ұйымдардың қызметкерлеріне әлеуметтік-педагогикалық кеңес берумен айналысады.

Әлеуметтік педагог өз қызметін үш бағытта жүргізеді:

- балалар мен отбасының мүшелеріне жүргізілетін психодиагностикалық, психокоррекциялық қызмет әдістерін негіздеп, сараптайды және өңдейді;

- социумдағы әлеуметтік жағдайды зерттеп және оған болжам жасау арқылы отбасы мен балаларға әлеуметтік-педагогикалық нақты көмек формаларын және түрлерін ұсынады;

- баланың жан-жақты психологиялық дамуына жағдай жасау, оқу мен тәрбиеге теріс көзқарасты жою, салауатты өмір салтына оңды көзқарас қалыптастыру, бала тұлғасы дамуының бұзылуы себептерін анықтап, алдын ала сақтандыру шараларын жүргізу, үгіт-насихат жұмыстары арқылы педагогтар мен балалардың психологиялық, құқықтық біліктілігінің жоғары болуын қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік педагог мектепте оқушылардың әлеуметтік және мамандық алуда өзін-өзі дамуына жағдай жасайды, педагогтар мен ата-аналардың негізгі гуманизмдік қағидаларға қарай іс-әрекеттерін ұйымдастырады.

Мектептегі әлеуметтік педагогтың негізгі нысаны - баланың құқығын қорғау, баланың дамуына жағдай жасау, жанұя мен мектептің арасындағы байланыс пен әріптестік қатынасты жүргізіп отыру.

Әлеуметтік педагог мектеп әкімшілігімен, мұғаліммен, педагог-психологпен, салауаттанушымен, медбикемен, тәрбиешілерімен, оқушылар мен, олардың ата-аналарымен өзара байланысқа түседі.

Әлеуметтік педагог өз қызметінде бағытталған мақсаты бойынша мемлекеттік басқарушы органдармен, қоғамдық ұжымдармен байланыс құрады; білім беру бөлімінде педагогикалық кеңестерге қатысады, жергілікті билік өкілдерімен және жанұямен балаларды әлеуметтік қорғау қызметтік орындармен байланыс жүргізеді.

Әлеуметтік педагогтың кәсібилік сапасы жоғары болуы тиіс. Ол әлеуметтік педагогтың жеке қасиеттеріне, өзге адамдармен араласуына, оларды түсінуіне, өзара байланысуына, адамдарға сенімділік білдіруіне де байланысты болады.

Әлеуметтік педагог мынадай қасиеттерге ие болуы тиіс:

- табиғилық - айналадағылармен өзара қарым-қатынастағы процесте өзі-өзіне қабілетті;

- мейірімділік - мейірімді, әрқашан да адамдарға және айналасындағыларға мейірімділікпен қарап, оларға қол ұшын беруге даяр болу;

- эмпатия - әлемді өзге адамдармен елестеткендей елестету, мәселе болған жағдайда компромистік шешімге келуге іздену, әлемге оң көзқараспен қарау;

- ақ жарқын - өз ойы мен сезімін ашық айтып, оны әңгімелесушіге дұрыс жеткізе білу;

- кішіпейіл - жұмсақ, сыпайы түрде өзге адамдармен қарым-қатынаста болу;

- нақтылық - қойылған сұраққа оң жауап беру, өз ойын толық жеткізу.

Әлеуметтік педагогтың іс-әрекетіндегі негізгі қағидалары мыналар:

Өзара іс-әрекет - бекітілген қағидасы:

- шиеленісті оқиғалар мен туындаған мәселелер кезінде оны әріптестердің арасында бағытталған мақсат бойынша шешуге ықпал етеді;
- білім мекемелерінде педагогикалық ортаны қалыптастырады;
- барлық әлеуметтік институттарды өзара «іс-әрекетте байланысты орнатады, оқушылардың әлеуметтенуіндегі бірқатар сұрақтар шешуге көмектеседі.

Жеке тұлғаға ықпал етуге арналған - негізделген қағидасы:

- жеке тұлғаға гуманистік тұрғыдан қатынас жасау;
- мұғалім секілді, оқушының да бостандығы мен құқығына құрметпен қарау;
- тұлғаның әлеуметтенуі мен өзін-өзі дамытуына нұсқау беру, әсер ету;
- оның шығармашылығының кеңеюіне көмектесу.

Жеке тұлғаны қабылдау және оң түйсікті - сезінуші қағидасы:

- баланы да үлкенді де сол қалпында қабылдау;
- әрбір тұлғаның қасиеттерінің жоғарылығын бақылау;
- тұлғаның мүмкіндіктері мен қабілетіне оптимистік тұрғыдан сенім білдіру;

Ұқыптылық - сақтық қағидасы:

- қарым-қатынаста ашық қатынас орнату;
- алған ақпаратқа үмітпен және сенімді болу;
- ата-ананың мұғалімдердің, оқушылар мен әлеуметтік педагог арасындағы кәсіпшілік құпияларды сақтау.

Мектепте әлеуметтік педагогтың жұмысы өте ауқымды. Оның клиенттері оқушылар, ата-аналар және мұғалімдер болады. Өз мақсатында мынадай функцияларды атқарады.

1. Аналитикалық диагностикалық:

- әлеуметтік диагноз жеке тұлғалық мүмкіндіктерді және әлеуметтік тұрмыстық өмір қызметін үйренеді;
- жасөспірімдер мен баланың девиантты мінез-құлқының себептерін қарастырады, сәтсіз отбасылардың әлеуметтік себебін анықтайды.

2. Жобалау:

- бала тәрбиесіне және тұлғаның дамуына әлеуметтік педагогикалық оқиға процесіне бағдарлау және жобалау;
- тұлғаның өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тәрбиелеу процесіндегі болашағын анықтау;
- өзінің әлеуметтік-педагогикалық жұмысын уақытылы және кезекті етіп жоспарлау.

3. Ұйымдастырушы – қатынастық:

- мектеп оқушыларына әлеуметтік тәрбие беру процесінде мүмкіндіктерді пайдалану;
- жеке және ресми қарым-қатынасты ұстау;
- әлеумет пен оқушылар арасындағы оң және теріс іс-әрекеттерінен хабардар болу;

- жасөспірімдер мен балалар арасындағы демократиялы, жүйелі өзара қарым-қатынасты қалыптастыру, сонымен бірге жеке тұлғалық және олардың үлкендермен әрекеттеріне көмектесу.

4. *Коррекциялы :*

- балалар мен жас өспірімге жанұя жағынан және әлеуметтік орта жағынан әсер ететін тәрбиенің барлық түрінде түзету жұмысын жүргізіп отыру [2].

Қорыта келе, өскелең ұрпақты қоғамдық өмірге қатыстыру, жеке тұлғалық қасиетін дамыту және оны қоғамда толық мәнді өмір сүруге дайындау тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі шарттары болып табылады деуге болады. Әлеуметтік педагог қызметі балалардың дамуы мен оны қорғауды қамтамасыз ету заңына негізделген. Әлеуметтік педагог сонымен қатар өз қызметінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңын, БҰҰ «Балалардың құқықтары туралы Конвенция», ҚР «Неке және отбасы туралы заңы», басқа да нормативтік актілер мен құжаттарды басшылыққа алады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Әлеуметтік педагогика. Игибаева А.К., Алматы, 2016.
2. «Әлеуметтік ұстазға арналған нұсқаулық». Заман-білімдікі. bilimtime.kz

ӘОЖ (894 342)

Г.Е. Айтбаева

Гүлстан мемлекеттік университеті, Гүлстан қ., Өзбекстан

ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ – РУХАНИ БІРЛІККЕ АПАРАР ЖОЛ

Аннотация. Мақалада толеранттық түсінігі, оның рухани бірлікке апарар жол екендігі, қазірде Өзбекстандағы толеранттық мәселесі, жастар арасындағы толеранттық, «Халықтар достығы күнінің» жариялануы, көпұлттық және көпмәдениеттілік – рухани-мәдени байлық екендігі туралы ой қозғалады.

Кілт сөздер: толеранттық, төзімділік, татулық, бауырмалдық, еркіндік, көпұлттық, көпмәдениеттілік, рухани байлық, жанұялық институт, ұлтаралық бауырмалдық, дінаралық бауырмалдық.

Abstract. The article discusses the concept of tolerance, its path to spiritual unity, the problem of tolerance in Uzbekistan today, tolerance among young people, the announcement of the "People's Friendship Day", and the idea that multinationality and multiculturalism are our spiritual and cultural wealth.

Key words: tolerance, endurance, peace, brotherhood, freedom, multinationality, multiculturalism, spiritual wealth, family institution, interethnic brotherhood, interreligious brotherhood.

Толеранттылық, төзімділік қай кезеңде болсын ізгілікті іс ретінде саналған. Ол түрлі адамдар өмір сүретін ортада өзара сыйластық пен құрметтің ортаймауына ұйытқы болады. Толеранттылық бар жерде адамдардың құқығы мен бостандығы сақталады. Негізінен, әр адамның татулықты қалауы қоғамның

тұтастығын қамтамасыз етудің бір тетігі. Жалпы, толеранттылық үрдіс қалыптаспай, өркениетті қоғам құру мүмкін емес [1, 109.]

Отбасында балалар ойында ұлтаралық толеранттылық пен діни толеранттылық құндылықтарын қалыптастыру міндеті педагогиканың алдында тұрған өзекті ғылыми-теориялық мәселелердің бірі болып табылады. Жастардың бойында толеранттылық санасын қалыптастырудың мемлекетті нығайтуда, оның қауіпсіздігін сақтауда, жастарды түрлі идеологиялық жат идеялардан қорғауда, толеранттылыққа негізделген өмірге дайындауда маңызы зор [2, 46.]

«Толеранттылық» сөзі термин ретінде ғылыми айналымға XVIII ғасырда енді. Жиырмамыншы ғасырдың тоқсаныншы жылдары ТМД кеңістігіндегі елдердің тәуелсіздік алуларымын бұл үдерістің көрінісі қайта жанданды. Ең алдымен құқықтық тұрғыдан қайта жасақталған жас мемлекеттердің басты заң актілерінде әр азаматтың сенім бостандығына кепілдік берілді [6].

Толеранттық(лат.*Tolerencia*–*төзімділік*) – өзіндік айырмашылықты, өзгешелікті, ерекшелікті мойындау, басқа түрлерге төзімділікпен қарау, өзге сенімдегі, көзқарастағы, әрекеттегі адамдардың таңдау құқын құрметтеу, қақтығыстарды өзара сұхбат пен келісім арқылы шешу жолын қарастыру, зорлық күшке жүгінбеу, дөрекі, не мәдениетсіз амалдарды қолданбау, кешірімшіл және жанашыр болу секілді осы заман қоғамындағы түрлі сенімдер мен бағыттардың қатар өмір сүру және өзара сәйкесу ережесі [7, 344]. Көбіне толеранттық ретінде өзгелердің кемшілігіне кешіріммен қарау, айырмашылыққа, бөтендікке төзе білу, басқа түрді қабылдай білу қатарлылар айтылады. Толеранттық жеке адамның, әлеуметтік топтардың басқа адамдармен немесе әлеуметтік топтармен қарым-қатынасынан көрініс табады.

Толеранттық басқа ойға, көзқарасқа, наным-сенімге, іс-әрекетке, әдет-ғұрыпқа, сезім-күйге, идеяларға төзімділік, жұмсақтық көрсете білу ретінде дәстүрлі қоғамдардағы доминантты идеялар мен идеологиялардың басқаларға қысым жасауын азайтып, жалпыхалықтың ынтымаққа қол жеткізуде маңызды орынға ие [5].

Толеранттық (бауырмалдық) бүгін немесе кеше ғана пайда болған құбылыс емес, бұл қасиет ғасырлар бойында халқымыздың бойына сіңіп кеткен құбылыс. Толеранттықтың пайда болуы терең тарихи тамырларға ие. Мысалы, Ұлы Жібек жолындағы мемлекеттер бар өмірін немесе темурилер дәуірін алатын болсақ, биік-биік ғимараттардың құрылысында түрлі ұлт және ұлыс өкілдерінің қатысқандығы тарихи деректеркөздерден аңғаруға болады.

Қазірде бауырмалдықты сақтап қалу және оны дамыту мемлекет саясатының ең басымдық (негізгі) бағытқа айналып отыр. Барша ұлт пен ұлыстардың тілі, мәдениеті, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын сақтау, оны дамыту үшін жақсы жағдайлар жаратылған. Өзбекстан Республикасында түрлі ұлттардың бір-біріне деген өзара құрметтің ары қарай дамыту негізгі мәселелердің біріне айналып отыр.

1995 жылы 16 қарашада ЮНЕСКО Бас конференциясының 28-сессиясында қабылданған «Толеранттылық принциптерінің Декларациясы» әлемде бейбітшілік пен татулықты қамтамасыз етуге, адам құқықтары мен

бостандықтарының басымдылығына кепілдік беруге, теңдік пен өзара ынтымақтастықты дамытуға қызмет етеді. Өзбекстанда түрлі ұлттар мен діни конфессиялардың өкілдері тату-тәтті өмір сүріп, қоғамды жақсарту жолында нәтижелі еңбек етуде.

Жеке адамда толеранттық көзқарасын қалыптастыру, ең алдымен, отбасында, сол сияқты мектепке дейінгі тәрбие ошақтарынан басталып, мектеп, лицей, коллеж, жоғары оқу орындарында әрі қарай дамытылады. Адамзат дүниенің, табиғаттың, мәдениеттің, діннің, қазірде ұлттардың түрлілігі мен олардың барлығының құрметтелуге лайық екендігін терең түсіну үшін, біріншіден, өз Отаны, халқы, оның тілі, діні, әзелден келе жатқан әдет-ғұрыптары, мәдениетінің өзіндік ерекшеліктері толық түсіну қажет. Сонда ғана оның басқа халықтар мен ұлттарға, діндер мен мәдениеттерге лайық баға беруге, оларды құрметтеуге және қадірлеуге құрбы жетеді.

Өзбекстан мемлекетінде өмір сүріп жатқан 130-дан артық ұлт өкілдері, 140-қа жақын ұлттық мәдени орталықтар қызмет етіп келеді, олардың өз ана тілі, ұлтының тарихы, құндылықтары мен мәдениеттерін үйрену бойынша тыңғылықты жұмыстар амалға асырылып келеді.

Өзбекстан Республикасында әр бір ұлт өкілдерінің ұлттық құндылықтары, әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері, тілі мен мәдениетін сақтау, оны дамыту үшін құқықтық, теориялық әрі практикалық жағынан көп мүмкіндіктер жаратылып жатқандығын көруге болады. Бүгінде мемлекетімізде білім беру (оқыту) 7 тілде – өзбек, қазақ, қарақалпақ, орыс, тәжік, қырғыз және түрікмен тілдерінде оқытылады. Жастарымызға мемлекетіміз пәндерді меңгеру үшін оқулықтардың жаңа буындары мен көркем әдебиеттерін өз ана тілдерінде жеткізіп беріп келеді.

Өзбекстанда 30 шілде «Халықтар достығы күні» деп жарияланды. Мемлекетіміз тарапынан Жаңа Өзбекстанның тыныштыққұмар және жалпыхалықтық саясатын халықаралық көлемде кеңінен үгіттеу барысында алып барған тыңғылықты жұмыстары, жас ұрпақты отансүйгіштік және жалпыадамзаттық құндылықтарға құрмет рухында тәрбиелеу жолындағы өнегелі істері, әлеуметтік өмірдегі белсенділігі үшін бір топ адамдар мемлекеттік сыйлықтары мен «Халықтар достығы» төсбелгілерімен марапатталып келеді.

Көп ұлттық және көп мәдениет тілік – бұл біздің рухани-мәдени байлығымыз болып саналады. Өзбекстанды өз Отаным деп біліп, оның дамуы мен өркендеуіне өз үлесін қосып жатқан түрлі ұлт өкілдеріненің әр бірі мұны терең аңғарады. Өзбекстан Республикасының 60 пайызын 30 жасқа дейінгі жастар құрайды. Мәдени құндылықтарға бай мұрамыз бен дәстүрлерімізді болашақ ұрпаққа барынша жеткізушілер де жастар болып саналады. Сондықтан да жастардың толеранттық көзқарасын қалыптастыруда қоғамдық пәндердің маңызы, жанұя институттарының орны, «Өзбекстанда ұлтаралық және дінаралық бауырмалдық – ұлт дамуының негізгі принципі» сияқты мәселелер негізгі орынды иелейді.

Жастарымыз ақпарат алмасуда ғаламторды жиі пайдаланады. Қазіргі қоғамды, әдетте, виртуалды ақпараттық қоғам, қазіргі мәдениетті экрандық

мәдениет деп атайды. Жастар ғаламтор арқылы көп нәрсені қабылдап алады. Елдің ертеңі жастар екенін ескерсек, мұны қатты қадағалау қажет [5].

Демек, жеке адамды өз ұлтының құндылықтарымен сусындандырып, осы негізде мәдениетаралық ықпалдастықтың тарихи және заманауи тәжірбиесін есепке ала отырып жалпыхалықтық және әлемдік мәдениетке баулу керек. Сол арқылы азаматтық қоғамдағы өзара қарам-қатынас пен бірлікті нығайтуға болады.

Толеранттылық – мемлекеттің ең қажетті құбылыстарының бірі. Әйтседе толеранттылық деген не, оның заманауи және дәстүрлі мәні неде деген сұрақтарға ғылыми жауап – қоғам алдында тұрған және оның ғылыми шешімін күткен мәселелердің бірі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Айтбаев Д. Ўзбек тилидаги перифраза ларнинг мотив лашувива лексикографик талқини. Монография. – Тошкент: Фан. 2009. – 109 бет;
2. Арипова Г. Оилада толерантликни шакллантириш муҳим омил сифатида. Тошкент. 2020, 46 бет;
3. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірмесөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. – 344 бет. [ISBN 9965-822-10-7](https://doi.org/10.1017/9789965822107)
4. Мәдиева С. Мәдениет және спорт министрлігі «Дін мәселелері жөніндегі ғылыми-зерттеу және талдау орталығы» РММ исламды зерттеу бөлімінің аға ғылыми қызметкері. <https://egemen.kz/article/37352-toleranttylyq-beybitshilik-kepili>.
5. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007. [ISBN 9965-32-491-3](https://doi.org/10.1017/9789965324913)
6. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>. Уикипедия.
7. <https://stud.kz/referat/show/74541>
8. [Zero tolerance](https://www.merriam-webster.com/dictionary/zero%20tolerance). (n.d.). The American Heritage Dictionary of the English Language, 4th Ed. Retrieved 10 November 2009, Dictionary.com.

UDK 37.013

G.K. Baimuldinova

Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan

COMPREHENSIVE LANGUAGE LEARNING AND TEACHING WEBSITES IN ELL

Annotation. The article focuses on the way students can learn language in an integrated way. The need for such learning is demanded by the time pressure. It also gives some glimpses on some scholars' views on the system of acquiring the skills on a discipline. Comprehensive learning system turns to be a disputable theme as there is a wide range of scientific opinion on the subject and even if there is a consensus on the undoubted benefits of such learning, then for example, the genesis and essence is seen differently.

Keywords: Comprehensive language learning, integrated system, non-language specialties, authentic materials

Language learning, like learning in general, has always been a disputed topic for all scholars in the field, as well as for practicing teachers in schools and other educational institutions. But why is this so? Aren't there well-established patterns of teaching, monitoring, examining, and managing the process with students and learners? The reason for the questions is that, after all, every teacher was once a student and has his own philosophy of transferring knowledge to the other learning party, as well as based on a specific education in teaching to fulfill his function. Since this topic is quite comprehensive and much discussed, this article does not discuss the whole vast topic of learning, but focuses on one of the methods of language teaching - integrated language learning.

This article addresses the process of language learning from an integrated perspective.

Comprehensive learning was discussed by Kazakhstani scholars as an integrated system of acquiring the skills on a discipline where teachers were to adapt the technologies to the place, time, people as technologies aren't "somewhat frozen phenomena" [1]. There is a point by other scholars from Kazakhstani institution; "Teaching a foreign language should be accompanied by a set of tasks and exercises of varying complexity and orientation, contributing to improve the quality of teaching students a foreign language" [2].

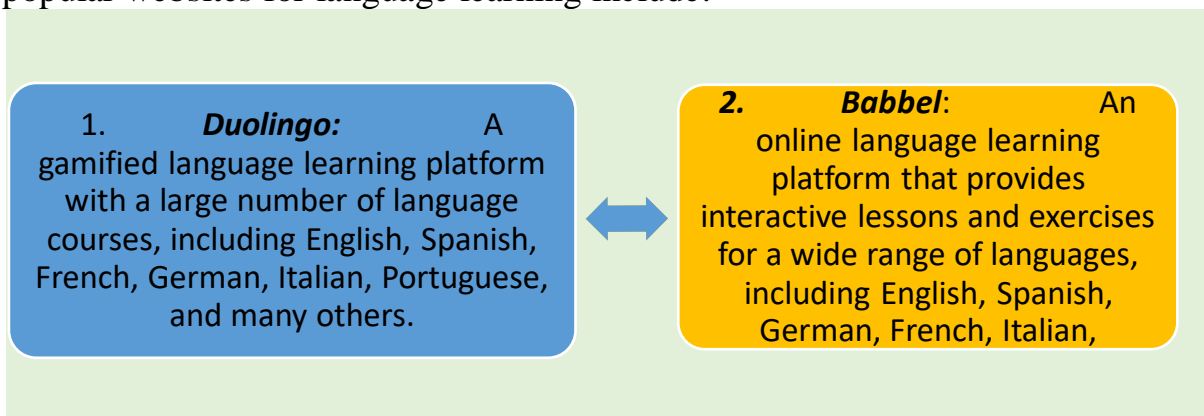
Comprehensive language learning refers to a broad and holistic approach to acquiring language skills that encompasses various aspects of language acquisition such as vocabulary, grammar, pronunciation, listening, speaking, reading, and writing. In comprehensive language learning, the focus is not only on learning the mechanics of a language, but also on developing a deep understanding of its culture, history, and usage. This approach values the integration of different language skills and encourages learners to use the language in real-life situations. Comprehensive language learning aims to equip learners with the ability to use the language effectively and confidently in a variety of contexts. [3].

In this research we consider comprehensive learning with the help of Internet resources. Why we take this side of teaching is obvious as many children adolescents are online most of the time, so why not make a useful time-spending. One more argument is that Internet can provide the dimension we can not set in the classroom – more colorful, special effects, celebrities speaking and etc. Also, according to the expert, another explanation for the appropriateness of incorporating the Internet in foreign language education is that web-based resources establish favorable conditions during the language learning process. [4].

Learning by websites or interactive learning has also its issues to discuss. As for example there can be language site users apart from the target ones - learners. So, there were created the platforms for purely language skills seekers who would take actual results from learning to be applied further in their activities. Still, the platform developers cannot anticipate all of the actions that clients want, and that even if the required operation is built in, the system cannot comprehend the proper natural language. [5].

Learning by Instruction Agent (LIA) is presented by Azaria et al. (2016), who also promote learning from users. They say that developers cannot predict all of the activities that users demand, and that even if the needed action is built-in, the system cannot interpret the appropriate natural language. Azaria et al. (2016), like Jia et al. (2017), begins with an ad hoc set of first slot-filling commands in natural language as the foundation for further instructions - our method begins with a more expressive core PL meant to interpolate with natural language. In comparison to prior research, this study investigated interactive learning in a shared community context and hierarchical definitions, which resulted in more complex notions.

There are many websites that can be good for comprehensive language learning, depending on the individual learner's needs, goals, and preferences. Some popular websites for language learning include:

Since we work mainly with non-language students, we need resources that can be well adapted to the needs of such students who have fewer hours of language study. For non-language students who are looking for comprehensive language learning, some websites that may be useful include:

- **Coursera:** A platform that offers language courses from top universities and institutions.
- **Udemy:** A platform that offers language courses taught by expert instructors, covering a wide range of topics, including grammar, vocabulary, conversation, and more.
- **Rosetta Stone:** A comprehensive language learning platform that uses interactive lessons and activities to teach language skills in a natural and intuitive way.
- **Memrise:** A language learning platform that uses spaced repetition and mnemonics to help learners remember vocabulary and grammar rules.
- **Lingoda:** An online language school that offers live, online language classes with certified native-speaking teachers.
- **Google Translate:** A free online language translation service that can also be used for language learning by reading and writing in the target language.

These sites offer a variety of resources, including interactive lessons, quizzes, and exercises, to support comprehensive language learning. It's important to find the site that works best for your individual needs, goals, and learning style. Some are a platform for gaining skills on a specific subject, like Coursera. Coursera is primarily a platform for learning a variety of skills and gaining knowledge on specific subjects,

including language learning. It does offer language courses from top universities and institutions, but it's not exclusively focused on language learning. That being said, for students of non-language specialties who are interested in comprehensive language learning, Coursera can still be a useful resource as it offers a wide range of language courses taught by experienced instructors.

Coursera is not a free platform. While some courses may be available for free, most courses on Coursera require a fee to access. The fees can vary depending on the course and whether you choose to purchase a certificate of completion. However, Coursera does offer a free trial period for many of its courses, so you can try them out before committing to paying for the full course. Additionally, some universities and institutions offer financial aid or scholarships for Coursera courses, so it's worth checking to see if your students are eligible for any of these programs.

One of the resources, "Google Translate", also brings problems – the challenge of using vocabulary, all the students do is use Google Translate every time, which does not help to enrich their vocabulary as they do not see the difficulty, knowing that they can use "Google Translate". Excessive use of Google Translate can be a problem because it does not help learners develop their vocabulary in a meaningful way. So, hopefully, some strategies can be used to solve this problem:

1. Encourage independent vocabulary acquisition: Encourage your students to try to learn new words on their own, for example by using flashcards, word lists, or a vocabulary app.

2. Provide context: Make sure that students understand the meaning of new vocabulary in context, by providing examples, sentence structure, and situations where they can use new words.

3. Promote authentic language use: Encourage your students to use English in real-life situations, such as by having conversations with native speakers or by reading books, articles, and other authentic materials.

4. Foster a love of language: Encourage your students to enjoy learning English and appreciate the benefits that come with knowing another language.

5. Limit the use of Google Translate: Set clear expectations and limits on the use of Google Translate, and encourage students to use it sparingly and only as a last resort.

By implementing these strategies, we can help your students to enrich their vocabulary in a meaningful way, while also encouraging them to be more confident and independent language learners.

When students are having difficulty retaining the information they learn through interactive or clickable tasks on language learning websites. This can be a common issue when learning a new language, especially for students with a low level of proficiency. Here are a few strategies that may be find helpful:

1. Practice regularly: Encourage your students to practice regularly and make language learning a part of their daily routine. This will help them to build up their language skills over time.

2. Use a variety of resources: Encourage your students to use multiple resources, such as language learning apps, books, videos, and audio resources, in addition to

interactive or clickable tasks.

3. **Integrate language learning into other subjects:** Try to find ways to integrate language learning into other subjects, such as by asking students to read or write about topics they are studying in other classes.

4. **Encourage real-life practice:** Encourage your students to practice speaking, listening, and writing in English outside of the classroom. This can help to build their confidence and reinforce their language skills.

5. **Use spaced repetition:** Encourage your students to use spaced repetition techniques, such as reviewing vocabulary and grammar rules on a regular basis, to help them retain what they have learned.

By using these strategies, you can help your students to build their language skills in a comprehensive and effective way.

LIST OF REFERENCES

1. <https://www.tarbie.kz/25967>
2. http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2010/Pedagogica/64946.doc.htm
3. <https://latcomm.com/holistic-approaches-to-language-teaching/>
4. Crystal, D. (2002). Language and the Internet. IEEE Transactions on Professional Communication, 45(2), 142-144. <https://doi.org/10.1109/TPC.2002.1003702>

ӘОЖ 378.14.014.13

М.А. Бакберген¹, И.У. Махамбаева²

^{1, 2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ФИЗИКА ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЙЫНДАУДА КӘСІБИ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада болашақ физика пәні мұғалімдерінің кәсіби-әдістемелік дайындығын жетілдіру жайлы ғалымдардың зерттеулері талданған. Болашақ мұғалімдерді даярлау бағыты бойынша білім беру бағдарламаларының негізгі мақсаты көрсетілген. Физика пәні мұғалімдерін дайындаудағы кәсіби пәндері қарастырылған. Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетке даярлығының құрамдас бөліктері анықталған.

Кілт сөздер: физика, кәсіби, инновация

Abstract. The article analyzes the research of scientists on improving the professional and methodological training of future teachers of physics. The main goal of educational programs in the direction of training future teachers is indicated. There are professional subjects in the training of physics teachers. The components of the teacher's preparation for professional activity are determined.

Key words: physics, professional, innovation.

Болашақ мұғалімдер физика курсының мазмұны мен құрылымын білуі, оның білім беру және тәрбиелеу міндеттерін түсінуі, әртүрлі әдістемелік шешімдердің мүмкіндіктерін ескере отырып, курстың негізгі мәселелерін зерттеуде дамытушылық оқыту әдістемесін жүзеге асыра білуі керек.

Болашақ физика пәні мұғалімдерінің кәсіби-әдістемелік дайындығын жетілдіру М.А.Құдайқұлов[1], С.С.Маусымбаев [2], М.С.Молдабекова[3], Д.Қазақбаева[4], Н.Ильясов [5] зерттеулерінде көрсетілген.

Сонымен қатар, болашақ физика мұғалімдерін кәсіптік даярлау мәселелері түрлі қырынан - физиканы оқытуды әдістемелік тұрғыда қамтамасыз ету Қ.Т.Намазбаев [6], физика мұғалімдерін кәсіби пәндерді оқытуға даярлаудың әдістемелік негіздері Е.А.Оспанбековтың [7] зерттеулерінде көрініс тапқан. Соңғы жылдары болашақ физика мұғалімдерін даярлау мәселелерінің түрлі аспектілері де еңбектерде көрініс тапқан.

Фред Голдберг, Валерие Отеро, Стефен Робинсон «Физиканы оқытудың тиімділігінде жобалаудың қағидалары: физикалық және күнделікті ойлау жағдайында» атты еңбегінде болашақ физика мұғалімдерінің білімін тереңдетудің моделі, ғылымға деген қызығушылығын арттырудың мәселелері талқылана келіп, физиканы оқыту әдістемесін жетілдірген[8].

Бат-Шева Ейлон, Есзер Багно «Болашақ физика мұғалімдерін кәсіби даярлығын дамытудың ғылыми-құрылымдық моделі: физикалық зерттеу, білім беру арқылы сабақты жобалау» атты еңбегінде болашақ физика мұғалімдерінің физика бойынша ғылыми – зерттеу жұмыстары арқылы білімдерін жоғарылатуы, және алған білімдерін қолдана алу қабілеттерін жетілдіру мәселелері қарастырылған [9].

Отандық ғалым Г.Б.Алимбекова өзінің «Физика мұғалімінің кәсіби даярлығын ғылыми ұғымдар жүйесін қалыптастыру негізінде жетілдіру» атты ғылыми зерттеу жұмысында болашақ физика пәні мұғалімдерінің кәсіби-педагогикалық даярлығын ғылыми ұғымдар жүйесін қалыптастыру негізінде жетілдіруді ғылыми теориялық тұрғыда негіздеуді және оны оқу үдерісіне ендіру жолдары қарастырылған [10].

Н.Н. Керімбаев ғылыми еңбектерінде физика саласында білімді ақпараттандыру мәселелерін, қазіргі ақпараттандыру қоғамында физика саласы бойынша мұғалім даярлаудың әдістемелік жүйесін, физиканы оқытуда АКТ-ны қолдану арқылы оқыту әдістемесін дамыту мәселелерін қарастырды [11].

Болашақ физика пәні мұғалімдерін даярлаудағы маңызды мәселелерге назар аударсақ:

-жалпы және теориялық физиканы құрудағы логикалық-әдіснамалық негіздердің өзгеруі: қазіргі заманғы дүниетанымды (ең іргелі модельдерді) қалыптастыруға және заманауи ойлау стилін игеруге бағдар; әртүрлі іс-шаралар барысында физикалық объектілер мен құбылыстарды тану (эмпирикалық және теориялық) рәсімдерін игеру және т.б. Зерттеу элементтері бар танымдық іс-әрекеттің белсенділігіне бағдарлану.

Физиканы оқыту әдістемесін меңгерудің жаңа жүйесін құру: курс мазмұнының жүйелік құрылымы, «абстрактіден нақтыға» логикасын жүзеге асыру (ғылым модельдерінен практикаға), зерттелетін жүйелердің (ең алдымен оқу процесінің субъектілері) өзгеруінің табиғаты мен заңдылықтарын түсіну, әлеуметтік-мәдени шығармашылық қажетті шарт ретінде, басқару қызметінің бағдарларын саналы (рефлексивті) игеру және т. б.

Физика мұғалімдерін дидактиканың қағидаттарына сәйкес даярлайтын оқу процесін құру (мектеппен келісу). Білім беру процесі субъектілерінің ұжымдық және шығармашылық қызметі. Мұғалімді даярлаудың қажетті элементі ретінде әдістемелік зерттеудің әдіснамасын (және практикасын) меңгеру.

Жоғары оқу орындарында болашақ физика мұғалімдерін даярлауда осы кезеңге дейін білім беру бағдарламасы басшылыққа алынды және соған сәйкес педагогикалық үдеріс жүзеге асырылды. Оның жақсы тұстарының барын жоққа шығаруға болмас. Білім беру бағдарламасы – оқыту үдерісін ұйымдастыруда басшылыққа алатын құжат болуымен қатар, үдерістің жүзеге асырылуын бақылауда басшылыққа алынатын құжаттың негізгісі. 6B015 – Жаратылыстану пәндері бойынша мұғалімдер даярлау бағыты бойынша білім алушыларды даярлауда білім беру бағдарламаларының негізгі мақсаты: - Білім алушыларды тұлғалық және әлеуметтік жағынан дамытуға, білім беру үрдісін психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қамтамасыз ету, сондай-ақ, білім беру үрдісінің әлеуметтік салаларын үйлестіруге бағытталған кәсіби қызметті жүзеге асыру және Отансүйгіштік, Қазақстан Республикасы халықтарының достығы, әртүрлі мәдениеттерге, салт-дәстүрлерге құрмет көрсету рухында тәрбиеленуін қамтамасыз ету; - Физиканы оқыту әдістемесін және мектептегі эксперимент техникасын, базалық және кәсіптендіру пәндері бойынша теориялық білімдерді меңгеру және оларды кәсіби қызметінде қолдана білу; - білім беру саласындағы міндеттерді тұжырымдауға және ұқыпты шеше білуге, педагогикалық қызмет шеңберінде ақпараттық технологияларды қолдана білуі, зерттеушілік қызметін табысты іске асыра алуға бағытталған [12].

Ендігі кезекте болашақ физика пәні мұғалімдерін дайындаудағы кәсіби пәндерді қарастырайық. Жалпы және теориялық физика курсы пәндері физика пәні мұғалімдерін дайындауда маңызды рөл атқарады. Курстың пәндері білім алушылардың кәсіби дамуы мен педагогикалық шеберлігін жетілдіру үшін міндетті компоненттер болып саналады.

Сонымен қатар, «Физиканы оқыту әдістемесі» (ФОӘ) пәні кәсіби пәндер қатарына жатады. ФОӘ ұғымының мәнін ашатын болсақ, физиканы оқыту әдістемесі педагогикалық ғылымдардың бірі, яғни физиканы оқу пәндерінің бірі ретінде оқу практикасында оқытудың жалпы заңдылықтарын қолдану ерекшеліктерін зерттейтін әлеуметтік ғылым. Барлық әдістер жалпы теорияға негізделген. Физика әдістемесі оқытуды басқару теориясына айналуға. ФОӘ курсының ғылыми деңгейін арттыру мәселесі физика мұғалімінің кәсіби дайындығын жақсартудағы өткір және перспективалық проблемалардың бірі болып табылады. Әдістеме өзіндік ерекшелігі бар ғылым болып табылады. Бұл физикамен терең байланысты, өйткені оқыту барысында физика ғылымының ерекшеліктерін, оның мазмұны мен зерттеу әдістерін көрсету қажет. Алайда физика әдістемесінің негізгі ережелерін физикадан шығару мүмкін емес, өйткені физика - табиғат туралы ғылым, ал физиканы оқыту әдістемесі - физиканы оқыту процесінде физиканы меңгерту және тәрбиелеу туралы ғылым. Бұл ғылымдар сапалық жағынан ерекшеленеді. Физика әдістемесі

педагогикалық ғылымның саласы ретінде табиғатты тану процесін емес, білім беру процесін зерттейді.

«Физиканы оқытудағы жаңа педагогикалық технологиялар» пәнін кәсіби пәндерге енгізуге болады. Білім берудің инновациялық технологияларының басты мақсаты - адамды үнемі өзгеріп тұратын әлемдегі өмірге дайындау. Инновацияның мақсаты - дәстүрлі жүйемен салыстырғанда білім алушының жеке басын сапалы өзгерту. Сондықтан оқытудың инновациялық әдістері білім алушылардың танымдық қызығушылығын дамытуға ықпал етеді, зерттелетін материалды жүйелеуге және қорытындылауға, талқылауға және талқылауға үйретеді. Оқушылар алған білімдерін түсіндіре және өңдей отырып, оларды тәжірибеде қолдану дағдыларына ие болады, қарым-қатынас тәжірибесіне ие болады. Оқытудың инновациялық әдістері интерактивті оқытуды да қамтиды. Ол зерттелетін материалды белсенді және терең игеруге, күрделі мәселелерді шешу қабілетін дамытуға бағытталған.

Кәсіби қызметті орындауға даярлықты қалыптастыру - оқу үдерісінде білім алушы мен ұжымға келесі бағыттар бойынша мақсатты өзара әрекеттесуге қол жеткізу: - тәрбие жұмысының құралдарымен кәсіби уәждерді жандандыру; - пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру жолымен кәсіптік міндеттердің шарттары мен мазмұны туралы білім жүйесін құру және түсінік беру; - болашақ қызметтің жағдайымен көрнекі және сөздік танысу; - оқу іс-әрекетін, жаттығулар мен жаттығуларды ұйымдастыру арқылы қажетті дағдыларды жинақтау; - өзін-өзі тәрбиелеу, сондай-ақ кәсіби қызметке өзін-өзі қалыптастыру.

Осылайша, физика пәні мұғалімнің кәсіби қызметке даярлығын бірқатар құрамдас бөліктердің жиынтығы ретінде қарастыруға болады:

- жеке тұлға;
- теориялық-әдіснамалық;
- пәндік-когнитивті;
- әдістемелік.

В.А.Сластенин мұғалімнің кәсіби іс-әрекетке даярлығы «ерекше психикалық жай-күй, оның орындалуына сананың тұрақты бағытталуының белгілі бір әрекет құрылымының субъектінде болуы» - деп анықтады.

Мұғалімнің даярлығы құрылымы теориялық және практикалық құрамдас бөліктерден тұрады. Теориялық (танымдық-іздену) даярлық көрінісінің негізгі түрі, мұғалімнің аналитикалық, болжамдық, жобалық, рефлексивтік біліктерінің болуын көздейтін педагогикалық ойлаудың жалпылама білімінде көрініс беретін теориялық іс-әрекет болып табылады.

Практикалық даярлық мазмұны практикалық, педагогикалық іс-әрекет құрылымын көрсететін пәндік іс-әрекеттерде (конструктивтік, ұйымдастырушылық, коммуникативтік) көрініс табады [13, б. 43-53].

Ал, болашақ физика мұғалімдерінің дайындығының теориялық құрамдас бөлігі - кәсіби іс-әрекет ұғымымен, ал практикалық құрамдас бөлігі - оның іскерлігімен сипатталады. Болашақ физика пәні мұғалімдерінің кәсіби пәндерді оқытуда дайындау – бұл кәсіби пәндер мен әдістемелік пәндерді оқу барысында дамитын, физиканы оқытуға теориялық және практикалық дайындығының

үйлесімділігі, тұлғалық кәсіби қасиеттерін, өзіндік әдістемелік қызметті үздіксіз дамыта білу қабілеттері деп анықтадық.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Құдайқұлов М.А. Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері.- Алматы: Абай атындағы Қаз.МПУ, 1991. – 32 б.
2. Маусымбаев С.С. Жоғары оқу орнында болашақ жаратылыстану пәндері мұғалімін кәсіби даярлау теориясы мен практикасы: пед. ғыл. док. дис. .автореф: 13.00.08. - Алматы: ҚазҰПУ, 2005. -40 б.
3. Молдабекова М.С. Фундаментальность университетского образования в подготовке будущего учителя: дисс. ...докт.пед.наук: 13.00.08. –Алматы:АГУ, 2001.-288с.
4. Қазақбаева Д.М. Мектепте жаратылыс - ғылыми білім беруді дамытудың теориясы мен практикасы: пед.ғыл.кан. ... автореф: 13.00.01. -Алматы, 2010. -52 б.
5. Ильясов Н. Болашақ физика мұғалімінің кәсіби дайындығын дамытудың әдістемелік жүйесі: пед. ғыл. док. дис. ... автореф: 13.00.02. - Алматы: Абай атындағы ҚҰПУ, 2007. -25 б.
6. Намазбаев Қ. Т. Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі. 2 бөлім. Жеке тақырыптар мен тараулар. «Физика» мамандығы бойынша студенттерге арналған оқу құралы. – Талдықорған: І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, 2015.- 339 б.
7. Оспанбеков Е.А. «Атомдық және ядролық физика» курсы орта мектепте оқытуға мұғалімдерді даярлаудың әдістемелік негіздері: PhD... дис: -Алматы, 2017. -122 б.
8. Fred Goldberg, Valerie Otero, and Stephen Robinson, Design principles for effective physics instruction: A case from physics and everyday thinking, Am.J. Phys. – 2010, – №78. – P. 1265-1277.
9. Bat-Sheva Eylon and Esther Bagno, Research-design model for professional development of teachers: Designing lessons with physics education research, Phys. Rev. ST Phys. Educ. Res. – 2010. –№2. – P.2 //106-1
10. Алимбекова Г.Б. Физика мұғалімінің кәсіби даярлығын ғылыми ұғымдар жүйесін қалыптастыру негізінде жетілдіру: пед.ғыл.док...дис.-Алматы, 2009. -328 б.
11. Керімбаев Н.Н. Физика саласында білім беруді акпараттандыруды дамытудың ғылыми-теориялық негіздері: пед.ғыл.док...дис.- Алматы, 2010. -286 б.
12. Білім беру бағдарламасы («B011 Физика мұғалімдерін даярлау» білім беру бағдарламасы). Қорқыт Ата атындағы қызылорда университеті, 2023ж.
13. Педагогика: уч. пос. для студ. пед. учеб. заведений / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. - М.:Школа -Пресс, 1998. -512 с.

G.U. Baitasheva¹, D.K. Kadirshe²^{1, 2}Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

PRODUCTIVITY AND MANIFESTATION OF VARIETAL CHARACTERISTICS OF WINTER WHEAT

Аннотация. Күздік бидайды өсірудің заманауи технологиясы кез-келген аймақта 1 гектардан 70-тен 100 центнерге дейін астық алуға мүмкіндік береді. Біздің көптеген өсімдікпен айналысатын ғалымдар үшін, өкінішке орай, әлі жақсы нәтижеге жетуді талап ететін көрсеткіштер. Оларға жету үшін ескеру және сақтау қажет бірқатар технологиялық сәттерді есте ұстаған жөн. Бұл бастапқы зерттеудің міндеті - күздік бидайды заманауи өсіру стратегиясын белгілеу, жаңа тәсілдер беру, ұсақ-түйектер жоқ екенін көрсету, бәрі бір-бірімен байланысты және өзара тәуелсіз екенін айқындау болып табылады. Уақытылы немесе дұрыс пайдаланылмаған кез келген жақсы әдіс егіннің азыянына әкеледі және оны бірқатар тексерістен өткен әрекеттер түзете алмайды. Күздік бидайдың әлеуетті мүмкіндіктерін неғұрлым толық ашу оны өсірудің дұрыс технологиясына байланысты. Ол өз кезегінде осы дақылдың биологиялық ерекшеліктерін ескере отырып құрылады. Күздік бидай тұқымдарының өнуі үшін оңтайлы температура +12-16°C құрайды. +24°C жоғары температурада олардың өну бірлестігі төмендейді. Өсімдіктерді қатайту күндіз +10-12°C температурада, түнде 0°C дейін және одан төмен температурада қарқынды өтеді. Қысқы жағдайларға төзімділікті қамтамасыз ететін нығаю екі фазада жүреді. Бірінші фазада күздің оң температурасында күзгі түйіндер мен қынаптарда қорғаныс рөлін атқаратын көмірсулар қатты жиналады. Нығаюдың екінші кезеңінде, күздің соңында, жеңіл аязда тіндердің дегидратациясы және қосалқы заттардың гидролизі жүреді (крахмал қантқа айналады, күрделі ақуыздар қарапайым қосылыстарға айналады). Күздік бидай-негізінен нан пісіруде қолданылатын ең маңызды азық-түлік дақылдарының бірі. Қазақстанда соңғы 2 жылда егіс алқабы 515 мың гектардан асты, орташа өнімділігі 19,5 ц/га. Күздік бидай негізінен қыстауға қалыпты жағдай бар барлық аймақтардағы дала және орманды-дала аймақтарында өсіріледі. Оны өсірудің негізгі аудандары: Түркістан, Жамбыл, Алматы және Батыс Қазақстан облыстары.

Кілт сөздер: күздік бидай, жаздық бидай, заманауи технология, өсу температурасы, нығаю, ерекшеліктер, егін, әдістер, күзгі түйіндер, қысқаша талдаулар, биологиялық ерекшеліктер, өсіру және өндіру мәселелері.

The root system of wheat plants is spongy, well developed. In winter wheat in all zones of its cultivation, the first period of root growth occurs at elevated temperature (15-20 ° C). Therefore, they grow quickly and penetrate deep into the soil. However, going deeper into the soil, the roots are exposed to lower temperatures, so their growth slows down, but does not stop. Under normal terms of sowing winter wheat with a sufficient amount of nutrients, the root system in the soil spreads rapidly; the primary roots penetrate to a depth of 70-100 cm or more. Secondary, delaying their appearance for 20-25 days, penetrate to a depth of 20-25 cm. With the help of this plant, they are able to develop, grow faster and give new shoots, tillering nodes, which also give new stem roots. In dry autumn and spring, stem roots do not develop, and plants exist only at the expense of primary roots. In winter wheat, the roots grow to the milky-waxy ripeness of the grain. Thus, by the beginning of winter, wheat plants produce several shoots and a whole network of

secondary roots with a large mass. A powerful root system allows plants to absorb nutrients and water even during periods of rest and thus better withstand adverse winter conditions [1].

Winter wheat varieties are hard and soft, their main difference is in the level of hardness. In addition, they differ in starch and protein content.

Hard varieties. Durum wheat varieties have a number of differences from soft ones, including significant advantages, primarily production. Varietal features ensure stable vegetation of the crop. Durum wheat tolerates environmental influences better – pests and diseases affect crops less. Plants show high resistance to lodging, and the grain does not crumble. Under stable growing conditions, hard varieties show significant yields. Such wheat is popular in various branches of the food industry: bakery, flour and cereal, confectionery, pasta and others.

Soft varieties. Winter wheat for sowing soft varieties has a thin-walled stem. The grain is vitreous and powdery. Its color can be either white or rich brown. Flour from soft varieties is crumbly. It is used for the production of bakery and confectionery products.

The most frost-resistant variety. Frost-resistant wheat varieties withstand low temperatures, up to minus 20 °C. Such plants are not demanding to climatic conditions withstand significant frosts. These varieties can be grown even with late sowing. In addition, they can be sown after undesirable precursors for cereals. Their yield on average reaches five t/ha. Such winter wheat after the winter will demonstrate the excellent condition of the crops [2-3].

The most popular varieties of winter wheat in Kazakhstan: Soft varieties of winter wheat: Count, Thunder, Praskovya, Soberbash, Bezostaya 100, Zhiva, Marquis, Ethnos, Cavalier, Svarog, Centuries. Hard varieties of winter wheat: there is no information due to the lack of demand for this type of wheat.

Winter wheat East Kazakhstan region. Winter wheat seedlings (stage I of organogenesis) appear 8-12 days after sowing seeds in moist soil. The rate of their appearance depends on the depth of sowing, seed quality, humidity, temperature and looseness of the soil [4].

Tillering (stage II) usually begins with the appearance of the 4th leaf, 15-17 days after germination. Normal pre-winter bushiness is 4-6 well-developed stems and nodular roots. Tillering and rooting of winter wheat continues in the spring. The total can reach 8-10 stems or more, and the number of nodal roots is 14-16 pcs. or more. At this time (stage III), the number and size of the ears on the plants are formed, as well as the height of the stems. Early spring nitrogen fertilization stimulates the growth of these organs. Tubulation of winter wheat (IV–VII stages) begins 25-35 days after the resumption of vegetation in spring. Earing (stage VIII) of plants occurs 50-65 days after the beginning of spring regrowth. Nitrogen fertilizing at the VII-VIII stages of organogenesis improves the formation, filling and quality of grain. Flowering (stage IX) begins shortly after earing, from the middle of the main ear. It lasts 3-5 days inside the ear and 6-8 days within the field. Self-pollination prevails in wheat. After flowering, all assimilants are used to create a grain harvest. The formation and filling of grains (X – XII stage) lasts 10-12 and 12-18 days. Vegetation conditions during this period affect the grain size, starch and protein content in them.

At this stage, it is important to extend the life of the flag leaves. The mass of 1000 grains ranges from 35 to 50 g. In the process of maturation (stage XII of organogenesis), soluble substances become insoluble, the grains dry out, losing excess moisture [4-5]. The growing season and overwintering of winter wheat is 240-320 days. It is of little use for heat (Table 1).

Table 1.

The requirement of winter wheat to the outside temperature.

Name of the growth period	Air temperature
Minimum temperatures:	
For the germination of grains are	+1...+2 °C
For photosynthesis	+3 °C
For growth processes	+5 °C
<i>Under a layer of snow 12-15 cm can withstand up to - 30 ° C.</i>	
Optimal temperature:	
For autumn growth	+15...+10 °C
During the wintering period (in the area of the tillering node)	-5...-7 °C
For summer vegetation	20-25 °C

Winter wheat is drought-resistant. Less spring suffer from the May drought (transpiration coefficient - from 300-350 to 450). The presence of moisture in the soil is important for germination, autumn tillering and rooting of plants, during the formation of straw and ears, during the growth and filling of grains[5]. Winter wheat is very demanding of the soil and responds well to an increase in its fertility. It grows well on chestnut, chernozem, forest loamy soils with a pH of 6-7. 5. Fertile, sandy loam, heavily washed away, acidic, saline and waterlogged soils are not suitable for it. In modern conditions, the agro technology of winter wheat in farms should be intensive and at the same time low-cost, energy- and resource-saving and environmental protection.

In winter wheat, there are 12 stages of organogenesis and their corresponding growth phases, the detailed detailing of which allows you to control the formation of crop elements during the growth process and on this basis build a scheme for caring for crops in order to more fully realize the productivity of zoned varieties (Table 2)[6].

Table 2.

12 stages of organogenesis

Phenophases and stages of organogenesis (I-XII)	Duration, days	Crop Elements
I. Seed germination, germination, the appearance of 1-3 germinal leaves	7-8	The density of standing plants
II. The appearance of the 4th leaf, the formation of the tillering node, autumn tillering	9-14	Tillering coefficient, number of leaves
III. Spring tillering Differentiation of the main axis of the rudimentary inflorescence	14-18	Number of segments of the ear rod

IV. The beginning of the exit into the tube (elongation of leaf sheaths of shoots)	13–14	Number of spikelets per ear
V. Exit from the tube (1-5 nodes) Laying flowers in the ear, the growth of internodes	16–17	The total number of flowers in the ear
VI. Formation of the flag sheet Formation of flowers in the ear	5–7	The number of flowers in the ear
VII. Swelling of the upper leaf sheath Formation of the main groups of specialized pollen cells	9–11	Ear length and density
VIII. Earing Completion of the processes of formation of inflorescence and flower organs	6–7	The same
IX. Flowering Flowering, fertilization and germination of seeds	4–6	Ear laceration, stem growth cessation
X. Formation of grain Formation and growth of a grain in length	11–13	Grain size
XI. Filling, milk state of the grain Accumulation of nutrients in grains, their growth in width and thickness	23–24	Grain weight
XII. Waxy and full ripeness The nutrients accumulated in the grain are converted into spare	7-9	The number and weight of 1000 grains

When winter wheat matures, key yield indicators were formed. Moreover, at this time there are two phases of grain ripeness – waxy and hard. The first is characterized by a waxy appearance of the endosperm and lasts up to 6 days. At this time, the dry substance stops its growth. In the solid phase of ripeness, the endosperm is correspondingly solid; its duration is up to 5 days. Grain ripens when protein synthesis ends, the hydrocarbons of the molecule increase, fermentation stops and grain respiration stops. The full ripeness phase begins when the grains are ready for a new development cycle. The duration of the maturity phases depends on the variety and growing conditions.

Winter wheat varieties cultivated in our republic are distinguished by their resistance to low temperatures in the autumn-winter period (Pic 2). By the end of the winter dormancy, the resistance of winter wheat to (Pic.2)negative temperatures is

gradually decreasing [7]. At the beginning of the spring growing season, it can be damaged by frosts of minus 6 - 8 °C, and in the phase of entering the tube – when the temperature drops to minus 4 °C. The most favorable for the formation of wheat grains are relatively high air temperatures during earing - wax ripeness. At this time, plants need a temperature of 18-20°C. When the air temperature rises in the grain ripening phase to 22-25 °C the protein content in the

grain increases[8-9].

During long-term storage, the qualitative and quantitative characteristics of gluten, starch, fat and other components of grain change. The timing of the onset of full ripeness of grain depends on many factors, among which a significant role belongs to soil and climatic conditions, cultivation techniques and varietal

characteristics. Full ripeness of winter wheat usually occurs at the end of July - the first days of August. With cool and rainy weather in the spring-summer growing season, the duration of all phases increases, grain maturation is delayed, dry and hot weather accelerates grain maturation. Compliance with the technology of winter wheat production and grain storage ensures a high economic effect of the activity. At all stages of the development of culture, it is necessary to carefully monitor the condition of crops in order to achieve profitable results. In addition, if it is possible to store the harvest, it is necessary to create appropriate conditions for a longer period until the profitable sale of grain. The demand for wheat has been stable for a decade, so a properly selected technology in accordance with natural and climatic conditions and careful agronomic support during the growing season will ensure an effective result. In order to increase the yield and adaptability of winter wheat, we recommend using a "mosaic" system of placing varieties, which allows you to increase and stabilize gross yields and grain quality without attracting additional costs of irreplaceable resources. In each farm, an optimal set of 4-6 varieties of winter wheat should be selected, differing from each other in relation to the level of the agrophone, in the duration of the growing season, in relation to predecessors and sowing dates, having a different genetically determined mechanism of resistance to diseases.

REFERENCES

1. D. Shpaar et al. Grain crops (Cultivation, harvesting, refinement and use)/Under the general editorship of D. Shpaar. 2008.
2. Shelepov V.V., Chebakov H.H. et al. Wheat history, morphology, biology, breeding monograph. 2009.
3. Fedotov V.A., Kadyrov S.V., Shchedrina D.I., Stolyarov O.V/ Plant growing. 2015.
4. Official website of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.
5. Official website of Syngenta Kazakhstan.
6. Beljaev, V.; Volnov, V.; Sokolova, L.; Matsyura, A. Effect of Sowing Techniques on the Agroecological Parameters of Cereal Crops. Ukr. J. Ecol. 2017.
7. Liu, X.; Wang, Y.; Yan, X.; Hou, H.; Liu, P.; Ren, X.; Chen, X. Appropriate Ridge-Furrow Ratio Can Enhance Crop Production and Resource Use Efficiency by Improving Soil Moisture and Thermal Condition in a Semi-Arid Region. Agric. Water Manag. 2020.
8. Ma, X.; Lv, M.; Huang, F.; Zhang, P.; Cai, T.; Jia, Z. Effects of Biochar Application on Soil Hydrothermal Environment, Carbon Emissions, and Crop Yield in Wheat Fields under Ridge-Furrow Rainwater Harvesting Planting Mode. Agriculture 2022.
9. Chen, C.; Chen, H.Y.H.; Chen, X.; Huang, Z. Meta-Analysis Shows Positive Effects of Plant Diversity on Microbial Biomass and Respiration. Nat. Commun. 2019.

Г.Т. Балықбаева¹, Д. Әбілхан²

¹, ²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ХИМИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚУ КЕЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ҮЗДІКСІЗ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ

Аннотация. Экологиялық білімнің химиялық аспектілерін зерттеу студенттердің химия туралы білімдерін тереңдетуге және кеңейтуге, олардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, олардың табиғатты қорғау дағдыларын дамытуға, экологиялық білім мен дағдылардың өмірлік маңыздылығын ұғындырады. Табиғаттың тұтастығының бейнесін қалыптастыруға, ондағы адамның орны мен рөлін, қазіргі және болашақ міндеттерді түсінуге ықпал етіп, табиғи ресурстарды қорғау және ұтымды пайдалану туралы шешім қабылдауына мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: экология, химия, аспект, экологиялық білім

Annotation. The study of chemical aspects of environmental education contributes to the deepening and expansion of students' knowledge of chemistry, increasing their interest in the subject, developing their environmental skills, awareness of the vital importance of environmental knowledge and skills. Promotes the formation of an image of the integrity of nature, understanding the place and role of man in it, the tasks of the present and the future, allows you to make decisions about the protection and rational use of natural resources.

Keywords: ecology, chemistry, aspect, environmental education

Қазіргі уақытта қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуі соншалықты тығыз, сондықтан адамның табиғатқа аяусыз қарауы енді хаотикалық және шексіз бола алмайды, сондықтан оны белгілі бір жолмен реттеу керек. Адамның табиғатқа кері әсерінің ықтимал теріс салдарын болдырмау үшін бірқатар ғылыми, саяси, экономикалық және басқа да мәселелерді шешу қажет. Бірінші орында педагогикалық және тәрбиелік тұрғыдан жас ұрпаққа ғылыми негізделген және қоршаған ортаға ұқыпты қарау мақсатында білім беру қажет.

Сондықтан экологиялық білім оқу процесінің ажырамас бөлігі болуы және осындай принциптерге негізделуі керек:

- білім берудің жекелеген буындары арасында тұлғаның экологиялық мәдениетін қалыптастырудың ұйымдастырушылық жағдайларын қамтамасыз ететін жүйелілік және үздіксіздік;

- табиғаттың тұтастығы, барлық табиғи компоненттер мен процестер байланыстарының әмбебаптығы идеясына бағдарлау;

- жүйелік табиғи білімнің логикалық үйлесімі мен тереңдеуін, экологиялық білімнің негізгі мақсатына жан-жақты білімнің логикалық бағынуын көздейтін экологиялық ойлауды қалыптастырудың пәнаралық тәсілі;

- өлкетану, ұлттық және жаһандық ойлаудың өзара байланысы, бұл әртүрлі деңгейдегі экологиялық мәселелерді терең түсінуге ықпал етеді;

- экологиялық білім берудің өлкетану қағидаты жетілдіріліп, қазіргі білім берудің негізіне алынуы керек;

- білімнің, іскерліктің және дағдылардың нақтылығы мен объективтілігі;

- жоғары кәсіби экологиялық білімді жоғары адамгершілік жалпыадамзаттық құндылықтармен үйлестіру, жаратылыстану-ғылыми және бірлескен циогуманитарлық білімнің синтезі.

Химия курсы оқи отырып, студенттер қоғам мен табиғаттың өзара байланысы, Жер бетіндегі тіршіліктің бар болуы үшін атмосфераның маңызы, ластанудың негізгі көздері, осы ластанулардың қоршаған ортаға және тіршілік процестеріне әсері, зиянды химиялық факторлардың әсерінен тірі табиғаттың қабылданатын шаралары, ықтимал зиянды әсерлерінен табиғи ортаның өзгеруі туралы нақты түсінік алуы керек. Мұны оқу бағдарламасын кеңейтпей немесе шамадан тыс жүктемей, студенттердің назарын зерттелген материалмен тығыз байланысты экология мәселелеріне аудару және тиісті өзіндік жұмысты ұйымдастыру арқылы жасауға болады.

Химияны оқытудың экологиялық бағыты негізінен кейбір теориялық, практикалық мәселелерді, сондай - ақ құбылыстар мен олардың табиғи процестердегі рөлі немесе оларға ғылыми прогрестің оң және теріс жақтарының, химиялық әдістер мен табиғатты қорғау құралдарының әсері тұрғысынан қарастыру нәтижелі болады. Бұл студенттердің қоғам мен табиғаттың барған сайын күрделене түсетін өзара іс - қимылын тереңірек, толық және дұрысырақ түсінуіне, оның адамның өміріне қауіптілігі туралы білуіне, ғылыми әдебиеттерден, телешоулардан және ғаламдық бағдарламалардан алатын табиғи ресурстарды қорғау және пайдалану туралы ақпаратты шебер бағдарлауына мүмкіндік береді. Интернет желілері, кейбір техникалық шешімдердің экологиялық әсерін бағалай алып және қоршаған ортаны белсенді қорғау үшін химиялық білімдерін қолдана алу керек.

Оқу пәндерінің экологиясы студенттерді экология мәселелерімен таныстыруды ғана емес, сонымен бірге олардың табиғатқа ұқыпты, жауапты көзқарасын тәрбиелеуді де қамтиды. Мұндай көзқарас практикалық табиғатты қорғау процесінде сәтті дамиды.

Экологиялық білім берудің әдістемелік деңгейінің маңызы зор. Мұнда екі негізгі тенденция бар:

1) білім беру мазмұнына әртүрлі деңгейлерде енгізілуі тиіс "Экология" жеке пәнін әзірлеу; 2) барлық оқу пәндерін "Экологияландыру", яғни экологиялық проблемаларды пәнаралық талқылау [2].

Әрине, екінші тәсіл ең перспективалы болып табылады. Бұл студенттің болашақ қызметінің сипатымен, оның экологиялық факторларды ескере отырып, неғұрлым ұтымды, сындарлы технологиялық, экономикалық немесе әкімшілік шешімдер қабылдау қабілетімен байланысты болашақ маманның экологиялық кәсібилігін қалыптастыруды білдіреді. Экологизация - бұл жергілікті, өңірлік және жаһандық деңгейлерде (жеке кәсіпорыннан техносфераға дейін) қоршаған табиғи ортаның сапасын жақсартумен немесе кем дегенде сақтаумен қатар табиғи ресурстар мен жағдайларды пайдалану тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін технологиялық, басқарушылық және басқа да шешімдер жүйелерін дәйекті енгізу процесі [3] болып табылады.

"Экология негіздері" пәнін оқу студенттерге табиғи экожүйелер мен жалпы биосфераның жұмыс істеу принциптері туралы түсінік береді. Осы

негізгі білімсіз адамның экологиялық дүниетанымын қалыптастыру мүмкін емес, өйткені табиғатта болып жатқан процестерді, олардың өзара тәуелділігі терең түсіну ғана табиғатты ұтымды пайдалану принциптерін одан әрі қолдануға негіз береді [4].

"Қоршаған орта химиясы" пәнін оқи отырып, студенттер автокөлік кешенімен байланысты түрлі факторлардың әсерінен қоршаған ортаның уытты, акустикалық, діріл және радиациялық ластану деңгейінің қоршаған ортаға әсерін бақылау әдістері мен бағалауын меңгереді.

Оқу процесін экологияландыру қазіргі заманғы инженердің өз саласының маманы бола отырып, өзінің кәсіби қызметінің нақты салдарын қоршаған ортаны қорғау тұрғысынан бағалауға, экологиялық таза технологияларды іске асыруды және қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс - шараларды әзірлеуді жүзеге асыруға бағытталған [5].

"Қоршаған орта химиясы" курсы бойынша дәріс материалын іріктеу және оны қолдану үшін мынадай әдіснамалық тәсіл қабылданды: адам және оның өндірістік қызметі қоршаған ортамен бірлікте қаралады, табиғатқа антропогендік әсердің салдары талданады, адамның оған әсерін әлсіретуге бағытталған ұйымдастырушылық және технологиялық іс - шаралар туралы түсінік беріледі. Студенттердің дәрістер мен сабақтарда алған теориялық материалдары зертханалық жұмыстармен бекітіледі. Химия зертханасында студенттер қоршаған ортаның ластануын аналитикалық бақылау, су, ауа ортасы мен топырақты зиянды антропогендік әсерлерден қорғау міндеттерін практикалық шешу дағдыларын алады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ:

2. Кравченя, Э.М. Средства обучения в педагогическом образовании: Монография / Э.М. Кравченя. – Минск: БГПУ, 2004
3. Аргунова, М.В. Стратегия формирования экологической культуры школьников / М.В. Аргунова // Химия в школе. – 2009. – №1. – С. 40-44.
4. Иванова, Т.И. Химия и экология // Химия в школе. – 2008. – №10. – С. 41-42.
5. Яловая Н.П., Строкач П.П. Экологическое образование в научно-исследовательской деятельности школьников и студентов//Сборник научных статей Международной научно методической конференции, Брест, 2012. С 253-255
6. Экологическое образование, воспитание и культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecology-portal.ru/publ/15-1-0-556>. – Дата доступа: 15.09.2012.

Г.Т. Балықбаева¹, Л. Әшім², Ж. Кенжебекова³

^{1, 2, 3}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ.,
Қазақстан

ФИЗИКА-ХИМИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ӘДІСТЕРІН КІРІКТІРЕ ОҚЫТУ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация. Физика-химиялық талдау әдістерін кіріктіре оқытудың мақсаты табиғи және жасанды объектілердің құрамдарын зерттеуде, сандық талдаудың әдістерін қолданудың теориялық негіздерін қалыптастыру арқылы студенттерде ақпараттық және зерттеушілік құзыреттілік дағдыларын дамыту.

Кілт сөздер: талдау, физика-химиялық, құзыреттілік, ақпараттық, зерттеушілік, жалынды фотометр, спектрофотометр

Annotation. The purpose of integrated training in methods of physico-chemical analysis is to develop students' skills of information and research competence in the study of the compositions of natural and artificial objects, the formation of theoretical foundations for the use of quantitative analysis methods.

Keywords: analysis, physico-chemical, competence, Information, research, flame photometer, spectrophotometer

Қазіргі химияның ерекшелігі-дәріс сабақтары мен зертханалық практикумның мазмұнына әртүрлі объектілерді негізге ала отырып талдау әдістерін енгізіп білім беру, студенттердің біліктілігін және дағдысын қалыптастыру арқылы құзыреттілікке бейімдеу өзекті мәселе болып отыр.

Бұл курсты педагогикалық бағытта студенттерді даярлаудың оқу жоспарына енгізу студенттерге химиялық талдау практикасында теориялық білімді қолдануға, өзіндік ғылыми - зерттеу жұмысының тәжірибесін алуға кең мүмкіндіктер береді. «Физика-химиялық талдау әдістері» (5 семестр) және "Аналитикалық химия" (4-семестр) пәндері, сондай-ақ Биохимия (7 семестр) бойынша кешенді оқу біртұтас блокты құрайды деп айтуға болады, оның мақсаты химиялық, физика-химиялық әдістер теориясын оқи отырып, практика жүзінде әртүрлі объектілерді зерттеуде химиялық және физика-химиялық талдаудың әдістерін қолданып зерделеу болып табылады.

Жаңа курсты оқудағы басты назар электрохимиялық, хроматографиялық, спектроскопиялық талдау әдістеріне негізделеді. Классикалық және заманауи аналитикалық әдістердің әртүрлілігі мен өзгергіштігі зертханалық практикумның мазмұнын және осы пән бойынша курстық жұмыстардың тақырыбын күнделікті өмірмен байланыстыруға, талдау объектілері ретінде топырақ пен топырақ сығындыларын, табиғи және ауыз суды, өсімдік материалын, тамақ өнімдерін, медициналық препараттарды пайдалануға мүмкіндік береді. Дәстүрлі жұмыстармен қатар зертханалық практикум бағдарламасына экологиялық сипаттағы жұмыстар ғылыми-зерттеулер кіреді. Капиллярлық электрофорез әдісімен жоғарыда көрсетілген объектілердің катиондық және аниондық құрамын, тікелей потенциометрия әдісімен

көкөністер мен жемістердегі нитраттарды, потенциометриялық титрлеу арқылы бөтелкедегі сусындар мен табиғи сулардағы хлоридтерді және жалынды фотометриямен сілтілік, сілтілік-жер металдарды, спектрофотометрия қондырғысы көмегімен ауыр металдарды анықтау ұсынылады.

Мысал ретінде табиғи сулардағы хлорид концентрациясын анықтау бойынша студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерін қарастырайық. Хлоридтің құрамын анықтау табиғи сулардың сапасын бақылаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Табиғи сулардағы жалпы құрамы бойынша хлоридтер аниондар арасында бірінші орында және көбінесе NaCl , CaCl_2 және MgCl_2 түрінде және әрқашан еріген қосылыстар түрінде болады. Шығу тегі табиғи компоненттерде хлоридтердің құрамы үлкен ауытқу диапазонына ие. Өзен суларында және тұщы көлдердің суларында ол әдетте $10\text{-}30 \text{ мг/дм}^3$ аспайды. Теңіз және жер асты суларында хлоридтердің концентрациясы едәуір жоғары – қаныққан ерітінділер мен тұзды ерітінділер түрінде болады. Балық-шаруашылық мақсаттағы су объектілері үшін хлоридтердің ШРК 300 мг/дм^3 , шаруашылық - ауыз су және мәдени – тұрмыстық мақсаттағы объектілер үшін $\text{-}350 \text{ мг/дм}^3$ құрайды.

Дәстүрлі түрде табиғи сулардағы хлоридтерді анықтау химиялық талдау әдістерімен жүзеге асырылады. Хлорид ионының көп мөлшерін анықтаудың ең дәл әдісі (10 мг/дм^3 -тен жоғары) гравиметриялық талдау болып табылады. Титриметриялық әдіс (аргентометрия және меркурометрия) қанағаттанарлық нәтиже береді [1]. Табиғи судағы хлоридтердің аз мөлшері (10 мг/дм^3 -тен аз) көбінесе турбидиметриялық, потенциометриялық және хроматографиялық физика-химиялық әдістермен анықталады.

Табиғи сулардағы (атмосфералық, жер үсті және жер асты) хлорид ионын анықтаудың ең сезімтал әдістерінің бірі потенциометриялық титрлеу болып табылады: ионның Cl^- -анықтау шегі $0,35 \text{ мг/дм}^3$ [2]. Хлоридтерді потенциометриялық титрлеудің классикалық титриметриялық әдіспен салыстырғанда бірқатар артықшылықтары бар: жоғары дәлдік, үлкен сезімталдық, тұнба, боялған, Сусыз ортада хлоридтерді анықтаудың классикалық титриметриялық әдісі калий хроматы индикаторын қолдана отырып, күміс нитраты ерітіндісімен титрлеуге негізделген, Айырмашылығы потенциометриялық титрлеуде "индикатор" электрод болып табылады. Стехиометриялық нүктеде индикаторлық электрод потенциалының секіруі титрлеу қисықтары бойынша титрлеудің соңғы нүктесін табуға және хлорид иондарының концентрациясын есептеуге мүмкіндік береді.

Потенциометриялық титрлеуді жүргізу үшін қажет қондырғы иономер, магниттік араластырғыш, бюретка, индикатор хлориді - селективті электрод және хлор күміс салыстыру электроды қолданылады. Алдымен титрлеудің соңғы нүктесінің потенциалын анықтау мақсатында стандартты калий хлориді ерітіндісін стандартты күміс азот қышқылы ерітіндісімен алдын ала титрлеу жүргізіледі. Осыдан кейін алынған мәндерге назар аудара отырып, талданатын су сынамаларын бірдей жағдайларда титрлеу жүргізу қажет. Титрлеу нәтижелері бойынша титрлеу қисықтары салынады, стехиометрия нүктесінде

титрант көлемінің мәндері табылып және формула бойынша табиғи су сынамаларында хлоридтердің массалық концентрациясы (мг/дм³) есептелді:

$$\rho_{Cl^-} = \frac{n(AgNO_3) \cdot M(Cl^-) \cdot c(AgNO_3)}{V_{проба}} \cdot 10^3,$$

мұндағы n -үлгіні титрлеуге кеткен $AgNO_3$ стандартты ерітіндісінің көлемі, см³;

M -хлорид ионының молярлық массасы, г / моль;

c -молярлық концентрациясы $AgNO_3$, моль / дм³;

V -титрлеуге алынған өнім сынамасының көлемі, см³.

Ауыз суларды және сүзгі суларын жалынды фотометрмен талдау кезінде Na^+ , K^+ , Ca^{2+} иондары анықталды. Ауыз суының құрамында Na^+ , K^+ , Ca^{2+} иондары ШРК-ға сәйкес болуы керек. Адам ағзасы үшін қажетті макро және микроэлементтерді тасымалдаушы негізгі табиғи көз ауыз суы болып табылады. Кальций-негізгі сүйек құрылыс материалы, қан тамырларының қабырғаларын нығайтады, жүректің дұрыс жұмыс істеуі үшін қажет. Натрий-ағзадағы судың сіңуін реттейді, сусызданудың алдын алады, қышқыл-негіз балансын сақтайды.

Спектрофотометр қондырғысы көмегімен облыс аймағындағы Көкарал маңы және Жалағаш ауданы күріш егістігінің топырақтарынан Si^{2+} ионын анықтау мақсатында зерттеу жұмысы жүргізілді. Нәтижесінде Жалағаш ауданы күріш егістігінің топырағынан Si^{2+} ионы анықталды. Ол күріш егістік алқабының көлік қатынастары жолына жақын болуы себепті топырақтың ауыр металдармен ластануын білдіреді.

«Физика-химиялық талдау әдістері» курсы оқытуда арнайы нысаналардың химиялық құрамдарына зерттеу жұмыстарын жүргізу нәтижесінде студенттердің ғылыми зерттеу жұмыстарына баулу арқылы теориялық мәліметтерді ғылыми негізде зерделеуге бейімдеп, ақпараттық және зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуға болады.

Осылайша, педагогикалық университеттегі «Физика-химиялық талдау әдістері» курсы басқа химиялық пәндерді оқу процесінде қалыптасқан теориялық ұғымдарды химиялық талдау практикасына қолдануға, студенттердің химиялық ойлауын дамытуға және ғылыми-зерттеу жұмысының тәжірибесін жасауға кең мүмкіндіктер береді. Осы пәнді оқу үдерісіне енгізу болашақ химия мұғалімдерінде олар оқыған ғылымның қоршаған ортамен тікелей байланысын түсінуді дамытуға, болашақ педагогтың экологиялық - химиялық ойлауын қалыптастыруға, жалпы білім беру мекемелері оқушыларының ғылыми-зерттеу және оқу - тәрбие жұмысын ұйымдастыру бойынша қажетті құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Василевская, Е.И. Учебно-методический комплекс в системе непрерывного химического образования: учеб.-метод. Пособие. – Минск: РИВШ, 2010. – 48 с.
2. Голуб, Н.М. Особенности преподавания химических дисциплин для специальностей химико-биологического профиля // Методика преподавания

химических и экологических дисциплин: сб. материалов международн. науч.-метод. конф.; – Брест: БрГУ, 2011. – С. 50-57.

УДК 376.3

А.Т. Дильманова¹, З.С. Сыздықбаева²

^{1, 2} Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ: ТИІМДІ ОҚЫТУ, ТӘЖІРИБЕ, МОДЕЛЬ ТҮРЛЕРІ

Аннотация. Мақалада инклюзивті білім алудың ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар үшін маңызы айтылады. Инклюзивті білім беру бағытында мамандардың іс-құжаттарының жүргізілу барысын бір жүйеге келтіру, аурушандық статистикасы туралы баяндалды. Осыған орай, инклюзивті білім берудің негізгі принциптері мен модельдері. Сонымен қатар, инклюзивті білім берудің ұйымдастыру жолдары атап көрсетілді.

Түйін сөздер: Инклюзив, оңалту орталығы, инклюзивті білім беру, ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті, дефектолог, логопед
Abstract. The article highlights the importance of inclusive education for children with special educational needs. In the direction of inclusive education, it was reported about the integration of the process of documents of specialists into one system, statistics of morbidity. In this regard, the main principles and models of inclusive education. In addition, ways of organizing inclusive education were highlighted.

Keywords: Inclusive, rehabilitation center, inclusive education, children with special educational needs, psychological and pedagogical correctional office, defectologist, speech therapist

*"Бала кемістігінің даму деңгейі неғұрлым төмен болса,
Соғұрлым мұғалімнің білім деңгейі жоғары болу керек."*

Неміс педагог - дефектолог П.Шуман

Қазіргі педагогиканың негізгі мақсаты – білімді сапалы ету, оқушы қандай болса да ол толыққанды тұлға ма, мүмкіндігі шектеулі ма оған қарамай баланың жеке тұлға болып қалыптасуына негіз қалау. Жалпы білімнің 3 міндеті бар, олар – баланың өзіндік жалпы дамуы, жан-жақты дүниетанымын қамтамасыз ету, оны болашақ белгілі бір кәсіпке даярлау. Дәстүрлі білімдік парадигмада білім берудің басты мақсаты: «Білім, білім, қандай жағдайда да тек білім». Мұнда өркениет пен мәдениетті ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу негізгі мақсат болып саналады.

Көптеген зерттеулер нәтижесінде мүмкіндігі шектеулілерге дәстүрлі білім берудің бес үлгісі бар екені жүйеленген: діни, медициналық, экономикалық, оңалту және функционалдық шектеу моделі.

Діни модельде мүмкіндігі шектеулі өзін шейіт ретінде сезінеді, тиісінше, қоғамдық санада бұл адам толыққанды емес, оның әлеуметтік мәртебесі төмен, ол мұсылмандық немесе басқа да діни көзқарастары үшін қоғамнан тыс. Өзінің жеке санасында мүгедек болғандықтан ұялады, тіпті өзін жек көреді.

Мүгедектіктің медициналық моделі, басқаша түрде «әкімшілік» деп аталады, ол институционалдық инстанциялар — Денсаулық сақтау және

әлеуметтік қамсыздандыру жүйесімен тұжырымдалған. Медициналық модель негізінен физикалық немесе психикалық ақауға, шектеулерге негізделген, яғни, клиникалық медицинадағы белгілі бір нормамен салыстырғанда кемшіліктері бар деп қабылданған. Адамның өз өмірін құра алмауы, өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілікке тартылмауы нәтижесінде қоғамнан алшақтап, олар үшін мамандандырылған арнайы мекемелер құрылып, оларды әлеуметтік жеңілдіктермен, жәрдемақылармен қамтамасыз ету арқылы мемлекет оларды шектеп келді. Бұл ұстаным қоғамдағы мүгедектердің төмен әлеуметтік мәртебесін қалыптастыруға, оларға қатысты теріс стереотиптерді көпшіліктің санасында тәуелсіз емес мүшелер ретінде, әлеуметтік ауыртпалық ретінде қалыптастыруға ықпал етті.

Экономикалық модельде бұл медициналық үлгі экономикалық жағынан тиімсіз болып табылады. Мүгедектер кәсіби, еңбек қызметіне жарамсыз, еңбекке жарамсыз деп саналады. Сөйте тұра, мүмкіндігі шектеулі адамдар белгілі бір формада еңбек нормаларын орындай алады. Мұндай парадокс өндірістік еңбек нормаларын орындау мүмкіндігі жағдайында және мүмкіндігі шектеулі адамнан заңды түрде мүгедектік статусын «алып» тастауға әкеледі.

Функционалды шектеу моделі мүгедектің өмірдегі, қарым-қатынастағы, білім берудегі белгілі бір функцияларды орындай алмайтындығына баса назар аударады. Тиісінше, адам тәуелсіз өмір сүре алмайды және үнемі қолдауды қажет етеді. Бұл көбінесе мүгедектігі ауыр адамдарға қатысты. Бұл жағдайда шамалы, жеңіл шектеулер мен тапшылықтары бар адамдардың өмірлік жағдайын елемеу орын алады.

Мүгедектіктің оңалту моделі мүмкіндігі шектеулі адамдарға көмек сипатына баса назар аударады. Осыдан әлеуметтік міндет туындайды, мүгедектігі бар адамдардың ең қолайлы деп анықталған ортаға бейімделуі. Бұл орта төмен әлеуметтік мәртебемен, қоғамдағы әлеуметтік және кәсіби рөлдердің пассивтілігімен, еңбек нарығындағы беделсіздікпен сипатталады. Осылайша, мемлекет пен қоғамның басқа адамдармен қарым-қатынасының дәстүрлі парадигмасына сәйкес дамып жатқан жоғарыда келтірілген модельдер мүмкіндігі шектеулі азаматтар үшін «жетіспеушілік» идеясымен біріктірілген, Осыдан мүмкіндігі шектеулі азаматтарға нақты көмек беру мақсатында мамандандырылған орта құру, міндеттері туындайды. Қоғамның әділетсіз жіктелуін(стратификациясын) толыққанды және төмен деңгейге өзгерту, бейжайлықты жеңу, мүгедек адамдардың мәртебесін өзгерту мәселелері қойылмайды.

Мүгедектіктің дәстүрлі емес модельдері Ұлыбритания мен АҚШ-та ең көп дамыды. Олар мүгедек адамдардың өміріндегі әлеуметтік жағдайларға бағытталған, бұл олардың атына сәйкес келеді-мүгедектіктің әлеуметтік үлгілері. Оларда екі үлкен әлеуметтік мүгедектік топтары бар: Британдық және американдық. Британдықтарға екі бағыт жатады: материалистік модель және тәуелсіз өмір моделі. Американдық бағыт төртке жіктелген: психо-әлеуметтік, әлеуметтік-саяси, мәдени және адамның жан-жақты моделі жатады

Материалистік модель марксистік әлеуметтану мен саяси экономика идеяларына негізделген. Бұл «Ұлы идея» Британдық мүгедектердің әлеуметтік

қозғалысының арнасында пайда болды. Бұл қозғалыс мүгедектердің қоғамдағы «езілген» жағдайдағы әлеуметтік топ ретінде айқын кемсітушілікке ұшырап отырғанына назар аударады. Мүмкіндігі шектеулі азаматтардың өзін нарықтық экономикаға негіздей отырып, осы категория бойынша мемлекет пайда табуға болатындай жағдай жасауды басшылыққа алады.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе, балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен инклюзивті білім беру. Компьютерлік технологияның арқасында көптеген мүмкіндіктер пайда болғанын ешкім жоққа шығара алмайды. Баланы оқыту қызметін ынталандыру жағдайында оның ықпалы орасан. Кемтар балалардың ата-аналары көмекшіге немесе арнайы мектептерге, арнайы интернаттарға баласын бергісі келмесе, инклюзивті білім беретін колледжге апаруға бүгінде толық құқылы.

Инклюзивті бағыт мұндай балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу ұйымдарында, ұйым өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту – балалардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс- әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту – адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқытудың негізгі принциптері: Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті. Әрбір адам қарым-қатынасқа құқылы. Барлық адам бір-біріне қажет. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады. Барлық адамдар құрбы құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді. Әрбір бала үшін жетістікке жету – өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті оқыту балаларды оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мекемелердің оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, қазіргі таңда әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, саналы тәрбие сапалы білім беру өмір талабы болып табылады. «Бәріне бірдей мүмкіндік», «Сапалы білім - барлығы үшін» деген ұстанымды қолдаймын.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Айтбаева А.Б. Арнайы педагогика негіздері (оқу құралы), «Альманах» баспа үйі, 2021ж.
2. «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзу арқылы қолдау туралы» заң. 2002ж, 11 шілде.
3. ҚР 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Білім туралы Заңы (03.12.2015 жылғы енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен).
4. Алехина С. «Инклюзивное образование в контексте современной образовательной политики». Режим доступа: <http://inclusive-edu.ru/>
5. Проект Концепции развития инклюзивного образования в Республике Казахстан на 2005-2010г.
6. Г.Б.Алипкалиева «Инклюзивтік білім беру жағдайында мектеп жасына дейінгі мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру».
7. Инклюзивті білім беру жағдайында даму мүмкіндігі шектеулі оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің ұйымдастырылуы // «Открытая школа» журналы. № 7(128) 09. 2013ж. Психологиялық-педагогикалық қолдау - инклюзивті білім беруді ұйымдастыру
8. ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Астана, 2010. – 57 б. (12.08.2014 жылғы енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен).

УДК 378:372.863:370.72

Г.Е. Дямуршаева¹, И.А.Таутенов², Р.И.Кудияров³

^{1, 2} *Кызылординский университет им. Коркыт Ата, г.Кызылорда, Казахстан*

³ *Кызылординский открытый университет, г.Кызылорда, Казахстан*

ОПЫТ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В КЫЗЫЛОРДИНСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ ИМ. КОРКЫТ АТА

Аннотация. Статья посвящена вопросам сельскохозяйственного образования и научных исследований в Кызылординском университете им. Коркыт Ата. В статье рассматриваются различные аспекты интернационализации образовательного процесса и научных исследований на основе международного сотрудничества вуза, ее основные формы, ориентированные на усиление и содействие созданию интернационального академического сообщества, которое будет призвано готовить востребованных реальным сектором профессиональных и научно-исследовательских кадров с широким набором производственно-технических компетенций с учетом тенденций глобализации и мультикультурализма агропродовольственной системы. В статье приведены результаты международной образовательной и научной деятельности, проводимой на базе тепличного хозяйства университета, и позволившие стать ему интегрированной научно-образовательной структурой, способствующей процессам интернационализации преподавания, обучения и научных исследований.

Ключевые слова: интернационализация сельскохозяйственного образования и научных исследований, международное сотрудничество, модернизация образовательной и научно-исследовательской инфраструктуры, интернационализация «дома»

Abstract. The article is devoted to the questions of agricultural education and scientific research at the Korkyt Ata Kyzylorda University. The article discusses various aspects of the internationalization of the educational process and scientific research based on international cooperation of the university, its main forms aimed at strengthening and promoting the creation of an international academic community, which will be called upon to prepare professional and research personnel with a wide range of industrial and technical competencies in demand by the real sector, taking into account the trends of globalization and multiculturalism of the agro-food system. The article presents the results of international educational and scientific activities carried out on the basis of the greenhouse economy of the university, and allowed it to become an integrated scientific and educational structure that promotes the processes of internationalization of teaching, learning and research.

Keywords: internationalization of agricultural education and research, international cooperation, modernization of educational and research infrastructure, internationalization "at home"

Развитие сельскохозяйственной промышленности в любой стране неразрывно связано с изменениями в мировой экономике. Чтобы эффективно конкурировать в постоянно меняющейся, сложной международной рабочей силе возникает необходимость переориентации сложившейся системы образования на подготовку востребованных реальным сектором профессиональных и научно-исследовательских кадров с широким набором производственно-технических компетенций с учетом тенденций агропродовольственной системы к глобализации и мультикультурализму [1, 2].

Поэтому для подготовки специалиста нового формата необходимо сформировать образовательную траекторию на основе мировых стандартов, предусматривающую интернационализацию образования, под которой подразумевается международное сотрудничество при сохранении национальных образовательных систем.

Изначально основной формой интернационализация образования в вузах являлась академическая мобильность (обучение и стажировку в зарубежные страны), но в процессе своего развития она приобрела многообразие форм, ориентированных на усиление и содействие созданию интернационального академического сообщества, которое будет призвано готовить студентов к жизнедеятельности в условиях глобализирующейся среды [3, 4].

Одним из приоритетных направлений интернационализации является содействие развитию высших учебных заведений с помощью финансирования из международных фондов, миссия которых заключается в оказании помощи по развитию программ устойчивого экономического роста и продовольственной безопасности развивающихся стран. Такие проекты международного сотрудничества предполагают решение таких актуальных задач, как: выравнивание уровней подготовки специалистов в разных странах и регионах; укрепление международного сотрудничества и партнерства в сфере высшего образования и науки; совместное использование знаний и навыков в разных странах и на разных континентах и являются одной из наиболее эффективных

форм, способствующих гармонизации казахского и международного образования, повышения качества образовательного процесса [5-7].

Для решения задач интернационализации образования и научных исследований в периодс 2002 по 2004 год фондом CanadianInternationalDevelopmentAgency (CIDA) был реализован Международный проект Казахстан-Кыргызстан-Канада «Программа содействия профессиональному образованию в области сельского хозяйства, передачи технологии, программа прикладных исследований в промышленности и взаимосвязь с торговлей и индустрией», конечная цель которого заключалась в создании объекта материальной базы для совершенствования учебного процесса и научных исследований в вузах в соответствии с международными стандартами.

В рамках реализации проекта на территории Агробиологического участка университета строится теплица, представляющая собой образец современного тепличного производства с прогрессивной технологией беспочвенного выращивания овощных культур, на базе которого планируется проводить подготовку специалистов по обновленной учебной программе, включающей концепции международного сельскохозяйственного образования.

Для успешного осуществления инновационной трансформации в период становления парадигмы подготовки специалистов международной формации, помимо наличия материальной базы, необходимо целевое повышение квалификации кадров, которые должны быть способны к адаптации зарекомендовавшего себя зарубежного опыта и самостоятельной разработке принципиально новых организационных решений.

Поэтому в рамках проекта 15 преподавателей КУ им. Коркыт Ата проходят стажировку в Olds College of Agriculture & Technology (Канада), где знакомятся с учебными программами и материальной базой для подготовки специалистов в различных отраслях сельскохозяйственного производства. Используя полученные знания и опыт ими совместно со специалистами Olds College разрабатываются спец.курсы «Технология выращивания овощных культур в защищенном грунте»; «Стандартизация и сертификация с.-х. продукции защищенного грунта»; «Агрохимический анализ почвогрунтов и мониторинг питательных элементов», а ведущий специалист Olds College Stewart Jangula читает курс лекции по тепличному производству: «GreenhouseConstruction» «GreenhouseEnvironments» «GreenhouseCucumberProduction», «GreenhouseTomatoProduction».

Процесс интернационализации учебного процесса, начатый в рамках Международного проекта, предоставил преподавателям и студентам университета более полное представление о сельскохозяйственном образовании за рубежом, оживил учебные программы, пробудил интерес не только к сельскохозяйственному образованию, но и научным исследованиям в этой области.

На базе тепличного хозяйства студентами и сотрудниками университета проводятся экспериментальные исследования, которые получают отражения в курсовых, дипломных, научных работах, магистерских диссертациях.

Студенты принимают участие в республиканских и различных международных конкурсах, занимая призовые высокие и получая оценку уровня проводимых исследований.

Для чтения курса лекций по обновленной программе дисциплин «Агрохимия», «Растениеводство», «Овощеводство» в университет приглашаются ученые из соседних государств: профессор ОмГАУ им. П.А. Столыпина (Россия) д.с.-х.н., Бобренко И.А. координатор Международного центра биосолевого сельского хозяйства (Узбекистан) PhD биологии Тодерич К.Н.

Материально-техническая база и высокий уровень исследовательской группы, состоящей из преподавателей, сотрудников и студентов университета, позволяет:

1. Наладить дальнейшее сотрудничество с международными фирмами.

- Эксперты МАШАВ (Израиль) проводят на базе теплицы университета краткосрочные консультации по технологии капельного орошения, а также предоставляют семена овощных культур ведущей израильской компании Hazera Genetics (Израиль) для проведения сортоиспытаний.

- Представители ведущей голландской семеноводческой фирмы RijkZwaan проводят на базе тепличного хозяйства Международный семинар по внедрению инноваций в тепличном производстве овощей и предоставляют свои гибриды овощных культур для сортоиспытаний.

2. Выиграть 7 проектов грантового финансирования научных исследований, в том числе: 2 - финансируемые Всемирным банком и МСХ РК, 2 – управлением сельского хозяйства Кызылординской области, 3 – МОН РК, на общую сумму 55241,95 тыс.тенге, реализация которых позволяет членам исследовательской группы:

- пройти стажировку в учебных центрах и на производствах в странах с высокоразвитым сельскохозяйственным производством: учебный центр NAANDANJAIN (Израиль), Тепличный комплекс г.Инин (Китай), учебный центр GreenQ (Нидерланды), МСХА им. К.А.Тимирязева (Россия), Pamukkale University (Турция), UniversitiPUTRA (Малайзия), учебно-исследовательский центр «BIONA» (Евпатория, Россия);

- опубликовать 47 научных статей, в том числе: 2 - в издании SCOPUS, 4 – в AGRIS, 8 – в высокорейтинговых изданиях России,

- представить результаты своих исследований на международных конференциях и выставках.

Средства грантов способствуют дальнейшей модернизации теплицы и приобретению знаний новейших достижений в мировом тепличном производстве для совершенствования технологического процесса. Благодаря этому тепличное хозяйство университета сегодня представляет собой учебный, научный, исследовательский центр, который на практике демонстрирует использование инновационных достижений в сельскохозяйственном производстве.

Наличие такого центра, позволяет обеспечить прямо на месте (интернационализация «дома» или «на дому») подготовку компетентных

специалистов, которые будут работать либо на предприятиях республики, созданными иностранными фирмами и внедрившие инновационные технологии, либо в компаниях, имеющих интересы за рубежом, либо будут работать за границей, исключив необходимость мобильного передвижения студентов.

Результаты работы тепличного хозяйства университета, ставшего за 20-летний период эффективной интегрированной научно-образовательной структурой, показывают необходимость эффективной поддержки его дальнейшей деятельности на основе комплексного подхода, учитывающего взаимосвязь практически со всеми аспектами деятельности вуза, включая обеспечение качества, планирование и финансирование, подбор персонала и повышение квалификации преподавателей, тематику и организацию научных исследований, учебные планы, контрактные и проектные работы и др. для дальнейшего развития международного сотрудничества и международной кооперации в интересах подготовки квалифицированных кадров в производственной научной, научно – технической и инновационной сферах.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

- 1.Brustein W.I. The Global Campus: Challenges and Opportunities for Higher Education in North America // Journal of Studies in International Education. Fall/Winter.– 2007.– Vol. 11(3/4). – P. 382-391.
- 2.Colby S. et al. Exploring graduate students socialization to international agriculture: A mixed methods needs assessment. Advancements in Agricultural Development.2023. – Vol. 4.-P.17-31. DOI:10.37433/aad.v4i1.277.
- 3.Jong de H. & Teekens H. The Case of the University of Twente: Internationalization as Education Policy // Journal of Studies in International Education. – 2003. – Vol. 7(1). P. 41-51.
4. Филиппов В.М. Интернационализация высшего образования: основные тенденции, проблемы и перспективы // Вестник РУДН. Серия: Международные отношения. – 2015.–№3.–С.203-210.
- 5.European Association for International Education [Electronic resource] // European center for expertise, networking and resources in the internationalization of higher education. – 2016. – URL: <http://www.eaie.org/commuity.html>
6. Иванцов П.П., Климин А.И., Лучук Е.В. Международная интеграция в образовательном процессе санкт-петербургского института кино и телевидения // Международный журнал экспериментального образования. – 2015. – № 2(2). – С. 201-204.
- 7.Кусаинов Х.Х., Иманбаева З.О. Использование международного опыта интеграции науки и образования в Казахстане // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 12-7. – С. 1312-1317.

З. Н. Есмағамбет

Абай атындағы үш тілде оқытатын мамандандырылған сыныптары бар дарынды балаларға арналған мектеп, Қызылорда қ., Қазақстан

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС

Аннотация. Мектеп өмірінде мұғалім мен оқушы арасындағы рухани байланыс туралы көп айтылып жүр. Осы мақалада ұстаз ақылшы, дос, іскер маман екендігі айтылады. Соңғы жылдары ғалымдар, философтар, әлеуметтанушылар мен психолог- педагогтар зерттеп жүргені және олардың пайымдауынша, педагогика ғылымында коммуникативтік міндеттерді шешудің негізгі кезеңдері анықталғандығын көрсетеді. Педагогикалық қарым қатынастың бірнеше түрі нақтыланған. Мақаладан әр болашақ мұғалім педагогикалық қарым-қатынас түрлерін, оны ұйымдастыру сатыларын, оның кәсіби іс-әрекеттегі маңызды ерекшеліктерін арнайы зерттеп үйренгені абзал.

Кілт сөздер: мектеп өміріндегі мұғалім- басты тұлға.

Мектеп өміріндегі мұғалім – басты тұлға. Мектеп мұғалімі балаларды оқытып қана қоймайды, сонымен бірге оларды тәрбиелейді. Мұғалім белгілі бір сыныпта оқушылардың оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырушысы, әрі ұстазы, ақылшы-кеңесшісі болып саналады. Оқушылардың ынтымағы жарасқан іскер ұжымын ұйымдастыруда олардың жоғары адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру қажет. Ол үшін, оларды ұстамдылыққа, кемшілікке төзбеушілікке, сенімділікке тәрбиелеу керек.

Жалпыойланып қарасақ қарым-қатынасты орнату өнерін жақсы меңгерген адам өмірде де көп жетістіктерге жете алады, жұмысында да беделі, абыройы жоғары болып қоршаған адамдардың сый-құрметіне бөленеді.

Соңғы жылдары қарым-қатынас мәселесі көп ғылымдардың зерттеу пәніне айналды. Онымен философтар, әлеуметтанушылар, мәдениеттанушылар, экономистер, саясаттанушылар, заңгерлер, психологтар мен педагогтар, менеджерлер тығыз айналысуда. Әр ғылым бұл феноменді өз мақсаттары мен міндеттері тұрғысынан зерттеу үстінде. Ғылым аралық ұғым ретінде қарым-қатынас - өзара іс-әрекеттер қажеттіліктерінен туындайтын және ақпараттармен алмасуды, өзара түсінісуді, қабылдауды қамтитын адамдар арасындағы байланыстарды орнатудың және даытудың күрделі процесі ретінде қарастырылады.

Педагогикалық іс-әрекетте де қарым-қатынастың алатын орны өте жоғары, себебі педагогтың негізгі атқаратын қызметтері болып табылатын тәрбиелеу, оқыту, білім беру дамыту қалыптастыру процесерін қарым-қатынассыз көз алдына елестету мүмкін емес.

Педагог мамандығына байланысты кәсіби-педагогикалық қарым-қатынас ұғымы қолданылады. Жәй қарапайым күнделікті тұрмыстық қарым-қатынас пен кәсіби-педагогикалық қарым-қатынастың айырмашылығы өте көп. Мысалы, адам өзінің жақын танысымен кездесіп қалып бір мәселе жайлы сөйлесіп тұрса ол жәй тұрмыстық қарым-қатынас болады. Егер мұғалім балалар

алдында сабақ беріп тұрса - бұл мүлде басқа қарым-қатынас. Екінші жағдайда мұғалім қарым-қатынасты оқушылар ұжымымен арнайы күнтізбелік жоспардағы бір тақырыпқа байланысты сабақ жоспары бойынша ойластырып ұйымдастырады.

В.А.Сластенин педагогикалық қарым-қатынас деп педагог пен оқушылардың арасындағы өзара әрекеттерінің мақсаты мен мазмұнынан туындайтын қатынастарды орнатып дамытуды, өзара түсінушілік пен әрекеттестікті ұйымдастырудың күрделі процесін атайды. Педагогикалық қарым-қатынаста педагог жетекші рөл атқарады, себебі ол баламен болатын қарым-қатынасты ұйымдастыру үшін алдын ала көптеген педагогикалық міндеттерді анықтайды, сол міндеттерді шешудің тиімді жолдарын іздестіреді. Қарым-қатынасқа байланысты қойылатын міндеттер коммуникативтік міндеттердеп аталады.

Педагогика ғылымында коммуникативтік міндеттерді шешудің негізгі кезеңдері анықталған:

- қарым-қатынас жағдайын бағдарлау кезеңі (мұғалім сыныптың қандай екенін, олармен қандай стильде сөйлесу керек екенін, қандай оқушыларға сөйлеудің қандай әдістерін қолдану керек екенін анықтайды);

- өзіне көңіл аударту кезеңі (пауза, сөз арқылы көңіл аударту, қимыларқылы - кесте көрсету, көрнекілік құралдар көрсету, тақтаға жазу, т.б.);

- тыңдаушылардың қарым-қатынасқа даярлығын анықтау кезеңі (тыңдаушылар аудиториясындағы қарым-қатынаста жағымды психологиялық ахуалдың барын не жоғын анықтайды);

- вербальдық қатынасты орнату кезеңі (ақпаратты ең тиімді жолмен ұғынықты, логикалық жүйелі түрде сөйлеу);

- мазмұнды және эмоционалды іскері байланысты ұйымдастыру кезеңі (тіл құралын дұрыс қолдану, ақпаратты баяндаудың логикалығы, монологтың орнына диалогтық қатынас орнату, сұрақтар қою арқылы аудиторияның зейінін тақырып көлемінен алшақтатпау, қызықты проблемалар сұрақтар қою, оқушылардың түсінген не түсінбегенін, қабылдау деңгейлерін анықтау).

В.А.Кан-Каликтың зерттеуінше педагогикалық қарым-қатынастың өзіндік даму динамикасы бар, ол түрлі сатылар бойынша іске асырылады.

Сабақты не іс-шараны өткізуге Дайындалу процесінде болатын қарым-қатынасты жобалау сатысы {жоспар құру, қарым-қатынастың моделін құру};

Қарым-қатынасты тікелей ұштастыру сатысы (қарым-қатынастың алғашқы кезеңі, «коммуникативтік шабуыл» жасау).

Қарым-қатынасты басқару сатысы (оқушылардың танымдық іс-әрекеттерін басқару, ояларын жетектеу, іс-әрекет түрлерін ауыстырып отыру қарым-қатынасқа бөгет болып тұрған психологиялық кедергілерді азайту).

Педагогикалық қарым-қатынастың барысын және нәтижелерін талдау сатысы (қорытынды сатысы, кері байланыс арқылы қарым-қатынас нәтижесін бағалау, қарым-қатынастың тиімділік деңгейін анықтау).

Тәжірибеде бұл қарастырылып отырған педагогикалық қарым-қатынас сатыларының ұйымдастырылу ұзақтығы іс-әрекет мақсаты мен мазмұнына байланысты созылмалы немесе тым қысқа болуы мүмкін.

Педагогикалық қарым-қатынас барысында мұғалімнің жалпы мәдениетінің бір қырын байқауға болады. Қарым-қатынас орнатуда мұғалім тек сөйлеуші емес сонымен қатар жақсы тыңдаушы да бола алуы керек. Мұғалімдердің өз шәкірттеріне үлкен құрметпен және сеніммен қараулары, оқу процесінде балалар жауабын тыңдауда оларды қолдап, құптап, олардың ойларына, жауаптарына ризашылығын білдіріп отырса, педагогикалық қарым-қатынас әсерлі де тиімді болып, табысты нәтижесін көп күттірмейтін болады.

Сондықтан әр болашақ мұғалім педагогикалық қарым-қатынас түрлерін, оны ұйымдастыру сатыларын, оның кәсіби іс-әрекеттегі маңызды ерекшеліктерін арнайы зерттеп үйренгені абзал.

Педагогикалық қарым-қатынас түрлері. Адамның күнделікті өмірінде қарым-қатынастың сан-алуан түрлері кездеседі. Психологиялық-педагогикалық іс-тәжірибеде мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынастар мынандай негізгі төрт түрге бөлініп қарастырылады:

Вербальдықарым-қатынас.

Вербальсызқарым-қатынас.

Интерактивтіқарым-қатынас.

4. Перцептивті қарым-қатынас.

Вербальдықарым-қатынас-бір адамнан екінші адамға не болмаса бір топ адамдар асындағы сөз арқылы ақпараттар мен алмасу процесі. Сөз адамдарға ғана тән, аса маңызды құдіретті күш және вербальды қарым-қатынастың негізгі құралы. Сөздің қадірін халық даналығында сақталған мынадай қалдармен атап көрсетуге болады:

«Өнер алды қызыл тіл»,

«Жақсы сөз - жай азығы»,

«Жақсы сөз – жары мырыс»,

«Жанды жаралайтын да сөз, емдейтін де сөз»,

«Айтылған сөз, атылған оқ»,

«Білетіңді айта берме, бірақ не айтатыныңды біл» т.б.

Адамның сөйлеу шеберлігі арқылы оның дүниетанымының кеңдігін, ақылдылығын, мәдениеттілігін, тәрбиелілігін, тіпті мінезін де байқауға болады. Сондықтан көптеген адамдардың сөйлеу шеберліктерінің жетіспеушілігі олардың осал жерлері болып табылады.

Сөздік қарым-қатынас адам миының үлкен жарты шарларының жұмысымен байланысты. Адамның әрбір сөзі бірнәрсені білдіреді, яғни оның мазмұны бар. Қарым-қатынасқа қатысушы адамдар айтылған сөзді жақсы түсініп қабылдаулары үшін олар бір тілде (қазақ, ағылшын, орыс т.б.) сөйлесулері керек. Сонымен қатар әрбір айтылған сөз ұғынықты, анық, әсерлі болуы маңызды. Сөздің қысқа да нұсқа болғаны дұрыс себебі әр адамның үлкен көлемді ақпаратты қабылдауында, оны меңгеріп санасына сіңіруінде өзіндік ерекшеліктері болады.

Сонымен қатар, мұғалімнің сөйлеу мәдениетінің негізгі көрсеткіштерінің бірі тілдің байлығы мен тазалығы, оны басқа тілдермен араластырмай, алаламай сөйлеуі құлаққа жағымды естіледі, және педагогтың абыройы мен беделін жоғарлатады.

Кейбір адамдарда сөйлеу барысында қисынсыз бір сөздерді қыстырып сөйлеу әдетке айналып кеткен. Мысалы, «яғни», «әрине», «демек», «анабаргой», «жалпы», т.б. сөздердің орынсыз қайталана беруі тыңдаушыларға жақсы әсер береді деп айту қиын.

Керісінше бұндай сөздердің көп қайталануы адамның сөз қорының аздығын немесе сөйлеу мәдениетінің төмендігін аңғартады. Сөйлеу мәдениетін қалыптастыру үшін адамар найы жаттығуы қажет.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Google Play Балалар және отбасы. Play Pass Ата аналарға арналған нұсқаулық.
2. Білім шапағаты. Республикалық басылым газеті 2010/04/ Bilimdiler. Kz
3. Ұстаздың шеберлікке жету жолдары /Құрастырған Ж. Нұржанова. – Алматы, 1991.
4. Елеусізова С. Қарым – қатынас психологиясы. Алматы 1995.

УДК 378.4

Ж.Т. Жаксылыкова¹, Е.В. Милова²

^{1, 2}*Қызылординский университет им. КоркытАта, г. Кызылорда, Казахстан*

СТРАТЕГИЯ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ КЫЗЫЛОРДИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ КОРКЫТ АТА В ДЕЙСТВИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы реализации Стратегии интернационализации Кызылординского университета имени Коркытата.

Ключевые слова: интернационализация, совместные образовательные программы, академическая мобильность, международные образовательные и научные проекты, международное образовательное пространство, международное признание

Annotation: This article discusses the implementation of the Internationalization Strategy of the Korkyt Ata Kyzylorda University.

Keywords: internationalization, joint educational programs, academic mobility, international educational and scientific projects, international educational space, international recognition

Современным трендом развития высшего и послевузовского образования Республики Казахстан является интернационализация вузов [1]. Обучение иностранных граждан, участие научно-педагогического и студенческого сообщества в международных исследованиях, конференциях, грантах, академическая мобильность студентов и преподавателей, а также другие факторы содействуют интеграции казахстанской высшей школы в мировое образовательное пространство.

В целях повышения привлекательности высшего и послевузовского образования и позиционирования казахстанских вузов на международном образовательном пространстве в Казахстане принята и реализуется Стратегия интернационализации высшего образования РК до 2025 года [2].

Интеграция Кызылординского университета имени КоркытАта в мировое образовательное и научное сообщество осуществляется в рамках Стратегии интернационализации вуза на 2022-2026 годы [3].

Университет является членом Евразийско-Тихоокеанской сети университетов (Вена, Австрия), Европейской Ассоциации высших учебных заведений (Брюссель, Бельгия), Великой хартии университетов (Magna Charta de Universités) (Болонья, Италия), которая является основой Болонского процесса. С 2011 года университет является членом Евразийской Ассоциации вузов, объединяющей 129 университетов СНГ (Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия), с 2017 года – членом Ассоциации университетов Азии (Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева (Астана, Казахстан), с апреля 2019 года университет также является членом Ассоциации экономических университетов Юго-Восточной Европы и региона по карате.

География международных отношений университета с каждым годом расширяется. На сегодняшний день налажены партнерские связи с вузами, образовательными и культурными центрами, ведущими научными центрами, фондами и общественными организациями дальнего и ближнего зарубежья. В сфере международного сотрудничества подписано около 170 договоров и меморандумов.

В период с 2020 по 2023 годы заключены и подписаны меморандумы и контракты о сотрудничестве с 50 зарубежными университетами, образовательными центрами и международными фондами. В их числе: Казанский федеральный университет (РФ), Университет Сакарии (Турецкая Республика), Дубнинский государственный университет (РФ), Китайский нефтяной университет (Китай), Бишкекский государственный университет им. К. Карасаева (Республика Кыргызстан), Сеульский национальный университет науки и технологий (Южная Корея), Набережночелнинский государственный педагогический университет (РФ), Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства (Республика Узбекистан) и др.

Основными направлениями данных соглашений являются обмен преподавателями и студентами в рамках академической мобильности, повышение квалификации преподавателей, участие в международных конференциях и семинарах, выполнение совместных образовательных и научных программ, подготовка магистров, аспирантов и докторов наук.

По программе Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан «Привлечение иностранных ученых», а также за счет средств университета за последние 3 года к учебному процессу привлечены 45 ученых и преподавателей (Россия, США, Канада, Турция, Болгария, Швейцария, Южная Корея, Сербия, Украина, Узбекистан).

В целях реализации политики интернационализации университета с 2020 по 2023 годы в рамках программы академической мобильности в зарубежные вузы (Лодзинский университет, Польша; университет прикладных наук

Ховеста, Бельгия) за счет бюджетных и собственных средств обучающихся направлены 54 человека (студенты, магистранты).

В университете реализуются 6 совместных образовательных программ с зарубежными вузами:

1. Университет Каннам (Республика Корея): Иностранный язык: два иностранных языка (бак.);

2. НИУ «Томский политехнический университет (РФ): Химическая технология неорганических веществ (маг.) / Технологические машины и оборудования (маг.) / Экология и природные ресурсы (маг.);

3. Китайский нефтяной университет (КНР): Технологические машины и оборудование (бак.);

4. Университет Дубны (РФ): Физика (маг.).

С марта 2023 года на основании заключенного меморандума о сотрудничестве с Ташкентским институтом инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства, начата работа по разработке еще 6 СОП: 6B07368 – Земельный кадастр, 6B08674 – Водные ресурсы и водопользование, 7M05247 – Экология, 7M11279 – Безопасность жизнедеятельности и охрана окружающей среды (Техносферная безопасность), 7M07155 – Возобновляемая энергетика, 7M04142 – Учет и аудит.

Ежегодно в университете работают преподаватели-волонтеры. Так, в 2022-2023 учебном году вели занятия 3 преподавателя-волонтера:

1. Ким Енгбом и Ю Хэ Джин - корейский язык, в рамках соглашения с Образовательным центром при Посольстве Республики Корея;

2. Келси Добровольски - английский язык, языковые клубы для всех обучающихся и горожан в рамках американской программы Фулбрайт.

С 2020 по 2023 годы в университете обучались 28 иностранных студентов из Китайской Народной Республики, Республики Узбекистан, Российской Федерации, Республики Туркменистан и Монголии.

В целях привлечения иностранных студентов для обучения в наш университет в 2023-2024 учебном году решением Ученого Совета было выделено 100 грантов.

В рамках международных грантов выполняются следующие образовательные проекты:

- Совместный казахстанско-германский проект «GeKaVoc – трансферт профессиональных и технических технологий обучения для логистики, мехатроники и устойчивого энергоснабжения в Казахстане». В проекте участвуют 3 ведущих вуза Германии и 5 университетов Казахстана. Сроки реализации проекта – 2017-2021 годы.

Одним из результатов является приобретение на средства проекта солнечно-ветровой гибридной станции мощностью 5 кВт. На базе этой гибридной электростанции планируется открытие научно-исследовательской лаборатории «Энергосберегающие технологии на основе возобновляемых источников энергии» на кафедре «Электроэнергетика и безопасность жизнедеятельности».

- Европейский объединенный проект ACeSYRI- передовой центр для молодых исследователей в области информатики и докторантов PhD в рамках программы Эразмус+ Европейского Союза. Сроки реализации проекта – 2020-2023 годы.

Для проекта Эразмус+ ACeSYRI на вебсайте университета открыта специальная страница, доступ к виртуальному порталу, проводятся консультации для докторантов и магистрантов по научным исследованиям. В рамках данного проекта проведены 2 международных конференции (июнь 2021г., июнь 2022г.), по результатам которых изданы 2 сборника научных трудов. Открыт Центр, который оснащен современным оборудованием.

- Международная кредитная мобильность Эразмус+ Европейского Союза по программе обмена студентов и ППС с Университетом прикладных наук Ховеста (Бельгия). Сроки реализации проекта – 2020-2022 гг.

- Международная кредитная мобильность Эразмус+ Европейского Союза по программе обмена студентов и ППС с Университетом Любляна (Словения). Сроки реализации проекта - 2020-2022 годы.

- Международный экологический проект с Мичиганским Университетом (США) «Продвижение ключевых учебных программ по экологии и наукам об окружающей среде в университетах Казахстана» Срок реализации проекта – 2022 год.

Кроме того, выполняются два международных научных проекта:

1. В рамках международного проекта HORIZON-2020 совместно с учеными Португалии (Университет Нова Лиссабон) выполняется проект Марии Складовской-Кюри H2020-MSCA-RISE-2020 PhytoAPP на тему «Инновационные водорастворимые фитоматериалы - ингибиторы для профилактики болезней Альцгеймера и Паркинсона». Проект будет продолжаться до 2025 года и возможно казахстанские ученые совместно с зарубежными коллегами предложат новые средства по лечению и предупреждению данных болезней.

2. Совместно с немецкими и российскими учеными из Университета Тюбингена и Института этнологии и антропологии им. Н.Н.Миклухо-Маклая РАН выполняется проект на тему «Кочевое образование и урбанизация на северной ветке Великого шелкового пути: ранний средневековый город Джанкент (Аральское море, Казахстан)». В рамках проекта проводятся археологические раскопки и реконструкция древнего города Джанкент (в X-XI вв. - столица (зимняя ставка) государства огузов), который находится на левом берегу нижней Сырдарьи.

С октября 2020 года в Кызылординском университете имени Коркыт Ата функционирует региональный центр TOEFL. За 2 года тест TOEFL ITP сдали 142 человека.

В ноябре 2021 года в честь 75-летия независимости Индии посольством Индии в Казахстане проведено мероприятие «Друзья Индии» в Кызылординском университете имени Коркыт Ата. Культурным центром Свами Вивекананда (SVCC) при Посольстве Индии в Казахстане организованы культурные мероприятия в нескольких городах страны. Цель мероприятий –

углубление культурных, духовных связей между Казахстаном и народом Индии. В рамках празднования в университете преподавателями SVCC организованы мастер-классы по индийской музыке, танцам и йоге. В библиотеке Кызылординского университета им. Коркыт Ата открыт Индийский книжный уголок, который пополнился 200 книгами об истории, традициях, культуре, известных личностях Индии.

За счет финансирования правительства Республики Корея совместно с Сеульским национальным университетом науки и технологий Республики Корея разработан проект «Реструктуризация IT-кафедр и создание новой школы искусственного интеллекта». Проект рассчитан на 7 лет (2023-2029) и предусматривает внедрение в учебный процесс новых технологий, создание Высшей школы искусственного интеллекта и информатики, трансферт опыта создания передового университета.

Данные факты свидетельствуют о том, что интернационализация – неотъемлемая часть жизни вуза. И самое главное – такие процессы реально способствуют развитию университета, повышению его конкурентоспособности на внутреннем и внешнем рынке образовательных услуг и научных исследований, влияют на основные компоненты качества образования – качество образовательной программы, качество образовательного процесса и качество выпускника.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Концепция развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023-2029 годы, утверждена Постановлением Правительства РК от 28 марта 2023 года №248 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>
2. Стратегия интернационализации высшего образования Республики Казахстан до 2025 года // https://drive.google.com/file/d/19ymnPapZPgwwHCSeOmh_KrfU3_ouV7y_/view
3. Стратегия интернационализации НАО «Кызылординский университет имени КоркытАта» на 2022-2026 годы // <https://www.calameo.com/read/007081390e8bbbd0f5bef>

ӘОЖ 537.2

А. Жансерікқызы¹, Д.С. Бадаев², А.П. Шарапат³

^{1, 2, 3} ҚорқытАтаатындағыҚызылордауниверситеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ҚЫЗЫЛОРДА Өңірін ІННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ЭНЕРГИЯМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ҮШІН КҮН СТАНЦИЯСЫН ЕНДІРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация: Жұмыста Қызылорда және Жалағаш РҮ-күн станциясы аймағына түсетін күн энергиясының әлеуетін анықтау жұмысы орындалды. Зерттеу жұмысы Тұран ойпатының климаттық факторлардың әсер ететін ерекшеліктеріне негізделген. Дербес тұтынушылар мен

өндіріс мекемелерін PV-күн қондырғысы арқылы энергиямен қамтамасыз ету жолдары анықталды. Сонымен қатар, жұмыста PV-күн қондырғысының энергетикалық көрсеткіштерін анықтау әдісі шешімін тапқан.

Кілт сөздер: PV-күн станциясы, Тұран ойпаты, күн энергиясы.

Annotation: The work carried out to determine the potential of solar energy entering the Kyzylorda and Zhalagash PV-solar station zone. The research work is based on the peculiarities of the Turanian lowland, which are influenced by climatic factors. Ways to provide energy to independent consumers and production facilities through the PV-solar installation have been identified. In addition, the work solved the method of determining the energy indicators of the PV-solar installation

Keywords: PV-solar station, Turan lowland, solar energy.

Қазіргі таңда Қызылорда өңірінде өндірісті өркендету шаралары және энергетикалық қуатты арттыру, энергия өндіру кешендерінің жобасын дайындау жақсы қолға алынуда.

Күн сәулесінің энергетикалық қарқындылығын пайдалана отырып, қуатты энергия өндіру ірі өнеркәсіптерді және дербес тұтынушыларды энергиямен қамтамасыз ету бағытындағы өзекті мәселелердің бірі [1].

Қызылорда облысының Жалағаш ауданында орналасқан фотоэлектрлік PV-күн электр станциясының алғашқы қуаттылығы 30 мегаваттық болды.

Бұл жобаға күн энергиясынан электр энергиясын алуға Жалағаш кентінің маңынан 164 гектар жер телімі бөлінген болатын.

Осы электр станциясы қосылғаннан кейін аудан тұрғындарын электр энергиясымен қамтамасыз ету мәселесі толық шешілді деуге тұрарлық. Яғни, Жалағаш елді мекенінің электр энергиясына деген тәуелділігі азайып, экологиялық және экономикалық тиімділігі арта бастады.

1 сурет – Қызылорда облысының Жалағаш ауданында орналасқан PV- күн электрстанциясының құрылымы

Аймақтың климаттық жағдайына келетін болсақ, 35-53° солтүстік ендікте орналасқан оның географиялық орнының ерекшелігіне сай Тұран ойпатында жатыр.

Тұран ойпаты Қазақстанның оңтүстігін батысынан шығысына дейін созылып жатыр.

Оған Манғыстау, Үстірт, Торғай үстірті, Арал маңы, Сырдария бойы Қызылқұм, Бетпақдала, Мойынқұм, Балқаш Алакөл аймағы түгел кіреді, ал жер бедері мен геологиялық құрылысымен анықталады.

Жобада Қызылорда өңіріне жылына күн сәулесінің түсуінің ұзақтығы 2800-ден 3000 сағатқа дейін жетеді [1].

Жылына күн энергиясының қуаты 340 млрд. тең болды және тонна шартты отынға бағаланады, бүгінгі күнге дейін әлі кең қолданысқа ие болған жоқ.

Тұран жазығына қатысты атмосфера циркуляциясының жылуы мен ылғалдығы, ауа райының анықтайтын маңызды факторлардың бірі.

Ауа циркуляциясы кезінде Тұран жазығының аумағындағы жауын - шашынның жетіспеуінен температураның көтерілуі байқалады, ал оңтүстік батыста суық ауа массалары солтүстікке қарай ығысатындығынан температураның көтерілуі байқалады.

Жалпы Тұран ойпатында туындайтын климаттық факторлардың аймаққа таралуына оның атмосфералық циркуляциясы тікелей әсер етеді.

Сондықтан Қызылорда өңірінде болашақта салынатын күн технологиясының жобаларын дайындауда климаттық ерекшеліктерді ескеру қажеттігі туындайды.

PV-күн электр станцияларының қолданыстағы төрт негізгі түрі бар:

1) Дербес тұтынушыларды - электрмен жабдықтау жүйесіне қосылмаған өнеркәсіптік нысандар мен жергілікті аудандарды электр энергиясымен қамтамасыз ету.

2) Автономды өнеркәсіптік станциялар - телекоммуникациялық станциялар, су айдау және навигациялық құралдар сияқты тұтынушылардың кең ауқымына арналған электрмен жабдықтау.

3) Жергілікті желілік станциялар - желіге қосылған нақты тұтынушыны электр энергиясымен қамтамасыз ету.

4) Өнеркәсіптік желілік станциялар - кенттер, қалалар, зауыттар және т.б [2].

Климаттық анықтамалар немесе электрондық базалар күн электр станциясының шығаратын энергияны анықтауда үлкен қолданысқа ие. Бірақ бұл тәсілде кемшіліктер бар. Ең бастысы - нақты ақпаратты алу үшін актинометриялық станциялар желілерінің болмауы.

NASA мәліметтер базасы бойынша күн энергиясының түсуі туралы ақпараттарының көзі ретінде үлкен қолданысқа ие [3].

NASA базасы 1983 - 2005 жылдар арасындағы мәліметтерді қамтыды. Өлшеулердің нәтижелері бойынша әртүрлі математикалық аппараттарды қолдана отырып, түсетін күн энергиясының ай сайынғы көрсеткіштерін есептеуге болады.

2 сурет - NASA базасындағы пайдаланған актинометриялық станциялардың орналасуы

Әлемнің әр бұрышында орналасқан метеостанцияларда 23 жыл бойы жүргізілген актинометриялық өлшеулер мен NASA мәліметтерін қолдану арқылы салыстырмалы талдау жасалған [4].

Біз осы мәліметтерді пайдалана отырып күн станциясының нормаль бетіне тікелей түсетін күн радиациясының қуатын анықтау жұмысы жүргізілді.

Жалағаш күн станциясындағы күн панельдеріне нормаль беттікке тікелей түсуі іс жүзінде тікелей түсу ағынының беттікке перпендикуляр бағытталуымен маңызды.

Бұл кейбір кезде беттіктің горизонтқа және күннің зениттік бұрышына көлбей түсу бұрышының теңдігі сақталуын қажет етеді.

Күнге толық бағытталуы кезінде күн сәулесінің қосынды интенсивтілігі

$$I_{op} = I_m + I_d \frac{1 + \cos \theta}{2} + \rho(I_n + I_d) \frac{1 - \cos \theta}{2}, \quad (1)$$

мұндағы I_n, I_d - тікелей күн сәулесінің интенсивтілігі.

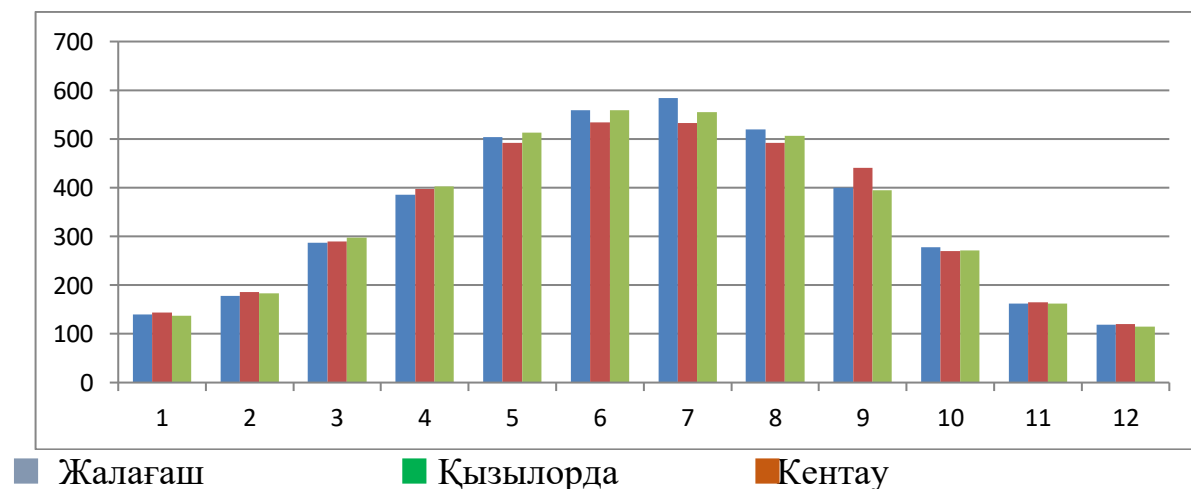
Толығымен беттік үшін күн сәулесінің орташа айлық мәні

$$I_{op} = \langle I_m \rangle + \langle I_d \rangle \frac{1 + \langle \cos \theta \rangle}{2} + \rho \left[\langle I_n \rangle (\langle \cos \theta \rangle - \langle \cos^2 \theta \rangle) + \langle I_d \rangle \frac{1 - \langle \cos \theta \rangle}{2} \right]. \quad (2)$$

Күн энергиясының толық беттікке E_{op} бір айлық ішінде түсуі төмендегідей болады:

$$E_{op} = \frac{E_n}{\langle \cos \theta \rangle} + E_d \frac{1 + \langle \cos \theta \rangle}{2} + \rho \left[E_n \left(1 - \frac{\cos^2 \theta}{\cos \theta} \right) + E_d \frac{1 - \langle \cos \theta \rangle}{2} \right]. \quad (3)$$

Сонда Қызылорда аймағына түсетін күн әлеуетінің қуатын ескере отырып, оның негізгі энергетикалық көрсеткіші анықталды.

4 сурет - Жалағаш, Қызылорда, Кентау аймақтарындағы фотоэлектрлік КЭС-тің орташа айлық шығаратын электр энергиялық көрсеткіштері

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Т.Қ.Қойшиев, «Жаңғыртылатын энергия көздері». - Алматы, 2013. - 169-171 б.
2. С.В. Хавроничев, А.Г. Сошинов, В.С. Галушак, «Нетрадиционные возобновляемые источники энергии». - Волгоград, 2015. - 7-20 б.
3. Андреев Т.И., Березкин М.Ю., Зайцев С.И., Киселева С.В., Коробкова Т.П., Нефедова Л.В., Рафикова Ю.Ю., Соловьев А.А., Чернова Н.И., «Возобновляемые энергоресурсы атмосферы, гидросферы, биосферы: Лабораторный практикум». - Москва: 2013. - С.14-257
4. [Электронный ресурс] NASA SSE – [URL] <http://eosweb.larc.nasa.gov/sse/>.

ӘОЖ 378.075.8

М. А. Жолмағанбетова

*Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы қаласы,
Қазақстан*

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ SWOT ТАЛДАУ

Аннотация. Жоғарғы оқу орындарында ғылыми зерттеу жұмыстарын кеңінен енгізу студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуына жағдай жасады. Ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуді енгізудің ең басты факторы жас мамандарды жаңа заманға сай, жаңа технологиямен таныстыру болып табылады. Мамандардың білімін жаңа заманға сай жаңа ғылыми, техникалық және мәдени дәрежесін көтеру негізінен ғылыми зерттеу жұмыстарының көмегімен орындалады деуге болады. Мақалада ЖОО білім алушыларды ғылыми зерттеу әрекетіне даярлау әдістерін қолдануға бағытталған. Студенттердің ғылыми ойлау дәрежесін барынша дамытуда шығармашылықпен іздену әрекетін өзіндік зерттеу жұмыстарымен байланыстырып жүргізудің жолдары қарастырылады. Сонымен бірге ғылыми зерттеу жұмыстары нәтижелі болу үшін дұрыс жоспарлап, SWOT талдау жасау үлгісі көрсетілді.

Кілт сөздер: ғылыми зерттеу жұмыстары, жоспарлау, оқу үдерісі, зерттеу нәтижесі, теориялық және тәжірибелік жұмыстар, SWOT талдау.

Abstract. The widespread implementation of scientific research works in higher educational institutions created conditions for students to engage in scientific research work. The most important factor in the implementation of scientific research work is to introduce young specialists to modern technology. It can be said that raising the knowledge of specialists to a new scientific, technical and cultural level in line with modern times is mainly done with the help of scientific research. The article focuses on the use of methods of preparing students for scientific research activities. In order to maximize the development of students' level of scientific thinking, ways of creatively connecting the activity of research with their own research work are considered. At the same time, an example of SWOT analysis was shown in order to make scientific research work effective.

Keywords: scientific research works, planning, educational process, research results, theoretical and practical works, SWOT analysis.

Қазіргі кезеңде мемлекеттің басты міндеттерінің бірі ғылымды қолдау және дамыту болып табылады. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары теориялық және қолданбалы проблемаларды қалыптастыруға қызмет етеді. ЖОО-да оқу үдерісі оқу, тәрбие, өндірістік іс-тәжірибе және ғылыми-зерттеу жұмыстарының болып табылады. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары ЖОО әлемдік стандарттар талаптарына жауап бере алатын, ғылым мен білімді интеграциялауда көп жылдық отандық және шетелдік тәжірибелерге арқа сүйетін жаңа шарттарға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының жүйесін ұйымдастыру және дамытудың негізгі мақсаты жоғары кәсіби білімберуде маман даярлаудың ғылыми деңгейін көтеру және оқуын ары қарай жалғастыру үшін талантты жастарды іріктеу, ғылыми-техникалық прогрестің жаңа жетістіктеріне, экономикалық ойлау мен мәдени дамуға қол жеткізу негізінде жоғары оқу орнында педагогикалық және ғылыми кадрлармен толықтыру.

Жоғары оқу орнында студенттерді білім алуға, ғылыми зерттеудің қазіргі әдістерімен таныстыруға және сыни ойлау мен ойлау қызметін дамытуға баулиды.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының негізгі мақсаттарына:

– таным мен зерттеудің ғылыми әдістерін меңгеру, кәсіби ойлау дағдыларын қалыптастыру;

1. білім беру, оқу, тәрбиелік, ғылыми және тәжірибе үдерістерінің тұтастығын қамтамасыз ету;

– әрбір студенттің шығармашылық дамуына, ғылыми зерттеулерге және ғылыми-техникалық шығармашылыққа қатысуға өз құқығын жүзеге асырылуына мүмкіндік туғызатын жағдай жасау және дамыту;

ЖОО оқыту процесінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын дұрыс ұйымдастырылуын және жоспарлануына:

- теориялық және тәжірибелік, яғни зерттеудің ғылыми әдістері, эксперименттерді жүргізу әдістемелері;

- ұйымдастырушылық, яғни дереккөздермен жұмыс жасай білу, жиналған ақпараттарды өңдеу әдістерін таңдау;

- талдап-түзетушілік: студенттің рефлексиясымен, оның өзін-өзі тексерумен, өз қызметін жоспарлау мен ұйымдастыруды өздігінен жетілуімен; оқу-танымдық қызметін түзету мен өзін-өзі түзету байланысты;

- мотивациялық: ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыру үдерісінде, танымдық қажеттілігі ғылымға қызығушылығын дамыту және нығайту, жетілдіріліп жатқан ғылыми мағлұматтың теориялық және тәжірибелік маңыздылығына сендіру;

- зерттелініп жатқан ғылыми мағлұмат саласындағы келелі мәселелерімен, әртүрлі көзқарастарымен терең танысуға ықыласын дамытуды қалыптастыруына әсер етеді.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары нәтижелі болу үшін алдын ала зерттеу жұмыстарын дұрыс жоспарлау мен орындалу кезеңін жасау қажет (1-кесте).

1-кесте. Зерттеу жұмыстарының жоспары және орындау кезеңдерінің үлгісі

Кезең реті	Кезеңнің міндеттері	Жұмыстың мазмұны	Орын-далу мерзімі
1-кезең	1. Зерттеу жұмысының тақырыбын таңдау	1. Зерттеу жұмыстың тақырыбын таңдау; 2. Зерттеу жұмысы туралы мәселемен танысу; 3. Тақырыпты кафедраға тіркету	
	2. Шамамен жұмыстың орындалу жоспарын құру	1. Берілген әдістермен танысу; 2. Зерттеу жұмыстың тақырыбының түйінді сұрағын анықтау; 3. Жұмыс жоспарын жетекшімен бірге талдап, нақтылау.	
2-кезең	1. Ақпарат көздерін таңдау	1. Бір дәптер арнап, оны зерттеу жұмыстың жоспарына байланысты бөліп, әр сұрағын бөлек беттерге жазу; 2. Әр сұрақ бойынша әдебиеттерді белгілеу (авторы, аталуы, баспасы, жылы, беттері.). 3. Қажетті ойларды, деректерді сандық көрсеткіштерді жазып алу.	
	2. Зерттеу жұмысқа кіріспе жазу	1. Тақырыптың өзектілігін негіздеу; 2. Зерттеу мәселесін, нысанасын және пәнін белгілеу; 3. Зерттеу мақсаты мен міндеттерін анықтау.	
	3. Зерттеудің әдістемесі мен ұйымдастырылуын анықтау	1. Ғылыми- зерттеу әдістемесі бойынша әдістерді оқу, таңдау	
	4. Орындалған жұмыс туралы жетекшіге есеп беруге даярлық	1. Жетекшіге зерттеу жұмыстың барлық материалдарын көрсету.	
3-кезең	1. Зерттеуді жүргізуге даярлық өткізу	1. Зерттеу жүргізу.	
	2. Зерттеу жұмыстың 1-бөлімін жазу	1. Бөлімнің мазмұны, жеке сұрақтар бойынша жүйелі түрде талқылануы қажет.	
	3. Есеп беруге даярлық. Жазылған бөлім материалын жетекшімен талқылау	1. Барлық материалдарды жетекшіге көрсете отырып, кеңес алу.	
	1. Зерттеу жұмыстың	1. Жетекшінің кеңесі бойынша	

4-кезең	кіріспесі мен 1-тарауын толықтырып редакциялау	ескертулерді толықтыру 2.Грамматикалық және стилистикалық жағдайларды редакциялау.	
	2.Зерттеу нәтижесін өңдеу	1. Өңдеудің статистикалық әдістерін қолдану. 2.Кесте, график, суреттер құру.	
	3. Зерттеу жұмыстың негізгі бөлімдерін жазу	1.Зерттеудің нақты материалдарын орнымен пайдалану; 2.Иллюстрациялардың орнын анықтау; 3. Нақты материалдарды түсіндіріп негіздеу; 4.Өзіндік зерттеу нәтижесін талқылау.	

Мұндай жұмыстарды орындағанда студент жұмысты орындау жоспарын өздігінен құрастырады, керекті әдебиеттерді іріктеп алады, математикалық өңдеулері мен нәтижелерін талдауды жүргізеді, есеп дайындайды, дер кезінде нәтижеге қол жеткізе алады.

Оқыту әдістер мен формалары студенттердің сыни ойлауын дамытуға, олардың оқуда дербестігін, жаңа ойларды ұсынуды ынталандыруға мүмкіндік туғызады.

Сол себептен, болашақ мамандарды дайындау үдерісінде студенттер ғылыми-зерттеу қызметінің сан алуан формаларына қатыстырылса, ғылыми жұмыс нәтижелі болады. Сондықтан студенттерді оқытудың барлық кезеңінде ғылыми қызметін орындауда болашақ мамандарды даярлауды жүйелі және мақсатты жүзеге асыру, ғылыми қызығушылықтарын, қабілеттерін, мүмкіндіктерін және студенттердің ғылыми жұмысының тәжірибесінің есебінде шығармашылық топтарын жасау; оларды ғылыми жұмыстың әдістемесімен қаруландыру; практикаға ғылыми нәтижелерді ендіруде жетістік жағдайларын жасау; ғылыми мәселелерді шешуде шығармашылық қызметін және зерттеушілердің дербестігін ынталандыру керек.

Студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарын жоспарлауда нәтижелі болу үшін SWOT талдау жасаудың ролі ерекше. SWOT талдау жасау арқылы жоспарланған ғылыми еңбектің жағымды, жағымсыз жақтарымен қоса мүмкіндіктерін және оның қауіптілігін алдын ала біле алады. SWOT-талдау әдісін саяси ғылымдарда осы уақытқа дейін А.А. Нұрмағамбетов пен Е.Қ. Алияров сынды т.б. ғалымдар қолданды. Әдісті қолдану барысында мәселенің жағымды және жағымсыз жақтарына сараптама беріледі, оның мүмкіндіктері бағаланып, орын алатын қатерлері туралы айтылады. Сондықтан, SWOT-талдау барысында төмендегі нәтижелер анықталды (2-кесте):

1. Жағымды жақтары (*Strengths*)
2. Жағымсыз жақтары (*Weaknesses*)
3. Мүмкіндіктері (*Opportunities*)
4. Қатерлері (*Threats*).

2-кесте: SWOT-талдау жасауға үлгі

Strenght (Мықты жақтары)	Weakness (әлсіз жақтары)
<ul style="list-style-type: none"> - Зерттелетін тақырыптың нәтижесі; - қоғамға, қоршаған орта мен адамзатқа пайдасы; - Экономикалық түсімдер. 	<ul style="list-style-type: none"> - зерттеу тақырыбына мамандардың жетіспеуі; - құрал жабдықтардың тапшылығы; - шығынның көп болуы.
Opportunities (мүмкіндіктері)	Threats (қауіпі, зияны)
<ul style="list-style-type: none"> - зерттелетін тақырып нәтижесі бойынша қоғамға пайдасы тиіп, экономиканы көтеу мүмкіндіктері бар. 	<ul style="list-style-type: none"> - зерттеу жұмысының орындалуы барысында техника қауіпсіздігін орындалмаса адам өміріне қауіп туындауы мүмкін.

Студенттің ғылыми-зерттеу мәні, біріншіден, оны орындау үдерісінде әрбіреуі зерттеу ептіліктері мен дағдыларының нақты тізбесін меңгеруі көрінеді.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы, ғылыми және тәжірибелік үдерістері қызметтік әртүрлі әдістер қолдану зерттеу жұмысының нәтижесін болжауға мүмкіндік береді.

Осы жобаның өзектілігі келесі тұрғыларды қарастырылады: студент тұлғасының өздігінен жетілуі; білім беру мен ғылымның интегралдау; танымдық өзектілік және оны ғылыми-зерттеу қызметіне кірістіру.

Қазіргі уақытта студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының дамуы үшін де, және білім беруде инновациялық үдерістерді ендіру үшін де кең көрініс пайда болды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Платонова С.И. История, логика и методология науки. Курс лекций. - Ижевск: ФГБОУ ВПО Ижевская ГСХА, 2015 № – 169 с.
2. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. М.: Либро- ком, 2015.
3. А. Г. Бурда, Основы научно-исследовательской деятельности: Учеб. пособие (курс лекций) Кубан. гос. аграр. ун-т. – Краснодар, 2015. – 145 с.
4. Демченко, З.А. Научно-исследовательская школа студента исследователя [Текст] / З.А.Демченко // Высшее образование в России. – 2010. – № 12. – С. 155-158.
5. Труувяли Э.Ю.В. Студенческая научная работа и ее исследование. — материалы научно-методич. конференции «Проблемы педагогики высшей школы.» – Тарту: ТГУ, 1972, –С. 80-82.

А.Б. Жолмаханова¹, Д.Б. Торехан²

^{1, 2}Кызылординский университет им. КоркытАта, г. Кызылорда, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Аннотация. В статье освещаются проблема, роль и значение формирования исследовательской компетентности будущего специалиста переводческого дела. Рассматриваются проблема, роль и значение формирования и развития исследовательских компетенций студентов. Подчеркивается важность навыков научного исследования в процессе обучения. Так же в статье обсуждается важность согласованных усилий студента и преподавателя по реализации исследовательских и личностных способностей студента. На основе анализа имеющейся информации о переводческих и исследовательских компетенциях были представлены сходства этапов деятельности.

Ключевые слова: Образование, исследовательская компетенция, исследовательская деятельность, познавательный интерес, мотивация.

Abstract. The article highlights the problem, role and importance of the formation of the research competence of a future specialist in translation. The problem, role and significance of the formation and development of students' research competencies are considered. The importance of scientific research skills in the learning process is emphasized. The article also discusses the importance of the coordinated efforts of the student and the teacher to realize the research and personal abilities of the student. Based on the analysis of the available information on translation and research competencies, the similarities of the stages of activity were presented.

Key words: Education, research competence, research activity, cognitive interest, motivation.

Современные технологии развиваются беспрецедентными темпами, что приводит к устареванию определенных специальностей. Появление высокотехнологичных программ на машинном обучении делают работу переводчика “ненужной” для работодателей. Следовательно, в процессе профессиональной подготовки первостепенное внимание уделяется развитию у студентов способности профессионально приобретать, тщательно анализировать и применять знания самостоятельно в своей профессиональной деятельности. Кроме того, это требует способности быстро осваивать самые последние достижения в области технологий и готовности постоянно совершенствоваться. В контексте профессионального образования переводчиков крайне важно уделять внимание развитию компетенций, которые:

-облегчают подготовку студентов к самостоятельному расширению знаний в области теоретической и прикладной лингвистики;

-развивают аналитические, прогностические, рефлексивные и коммуникативные навыки;

-позволяют эффективно организовать исследовательскую деятельность, изучение литературы, дизайн исследования и апробацию результатов [1].

В учреждениях, обучающих письменному и устному переводу, студенты должны не только овладеть профессиональными компетенциями, которые

осложнились в связи с модернизацией и требованиями установления прочной связи между исследовательской деятельностью и образованием, но и академическими компетенциями [2].

Европейская система квалификаций (EQF) недвусмысленно определила ключевые компетенции, которыми должны обладать выпускники высших учебных заведений. Там рассматриваются четыре фундаментальные компетенции: когнитивная, функциональная (относящаяся к навыкам и знаниям), личностная и этическая. Однако исследовательская деятельность, которая является важным аспектом научной коммуникации, не включена в этот список [3].

Исследовательская деятельность студентов ориентирована на развитие как общих, так и специализированных навыков, приобретение которых происходит исключительно через взаимодействие специалиста с подлинным предметом его профессиональных обязанностей. Качество исследовательской деятельности студентов напрямую зависит от их исследовательской компетентности [1].

Исследовательская компетентность — это ключевой навык, который наделяет студентов способностью и опытом осмыслять, тщательно изучать и настраивать объекты, связанные с их профессиональным призванием, демонстрируя таким образом свое мастерство, самостоятельность и ответственность с точки зрения принятия решений и оценивания полученных результатов.

Повышение исследовательской компетентности студентов требует согласованных усилий студента и преподавателя по реализации исследовательских и личностных способностей студента, а также развитию склонностей к инновационной и творческой деятельности [4].

Чтобы оптимизировать навыки учащихся в выполнении академических заданий, студенты должны осознать важность развития таких черт, как стратегическая организованность, разумная осмотрительность, проницательные коммуникативные способности, изобретательное мышление и упорство в достижении поставленных целей.

Приобретение этих навыков для реализации намерений и устремлений как педагога, так и учащегося может включать в себя целый ряд педагогических стратегий. Важно признать, что эффективность интеграции исследовательской компетентности в образовательный процесс в значительной степени зависит от умелой организации самостоятельного исследования, а также от развития способностей к самостоятельному обучению [5].

Исследовательская деятельность студента проходит в определенных этапах. Этапы исследовательской деятельности накладываются друг на друга и повторяются, и порядок, в котором они происходят в исследовании не стандартизирован. Данные этапы, в той или иной степени, применимы к профессиональной деятельности переводчиков. Самыми ярко выраженными этапами являются:

Этап формулировки исследовательского вопроса. В академическом контексте студентам крайне важно точно формулировать свои

исследовательские вопросы, признавая при этом их сложность и разбивая их на более управляемые подвопросы. Умение формулировать определения, лежащие в основе исследовательского вопроса, часто практикуется среди студентов, изучающих перевод. В частности, эти студенты часто ищут термины, которые точно передают концепции, содержащиеся в оригинальном тексте. Концептуальное мышление является основным когнитивным процессом, используемым при переводе, независимо от сознательного или бессознательного применения, и не всегда может быть открыто сформулировано или всеобъемлюще [1].

Глубокое понимание терминологии и концепций может помочь студентам эффективно организовать выбранную ими тему.

Этап сбора данных. При проведении своих независимых исследований студенты должны овладеть различными системами баз данных, чтобы эффективно собирать разнообразные данные для множества целей. В процессе перевода учащиеся последовательно извлекают актуальную информацию из различных источников, таких как лексиконы, параллельные тексты и тексты-аналоги.

В ходе своих исследовательских работ студенты должны будут проявлять разборчивость при определении оптимального количества информации, которая должна быть получена. Несмотря на то, что значительная часть необходимой информации, возможно, уже была получена в начале выполнения порученного задания, следует отметить, что уровень сбора информации, необходимый для выполнения задачи перевода, намного выше. Это связано с постоянной необходимостью сбора дополнительной информации по мере выполнения задачи.

Этап обработки данных. Цель академических исследований состоит в том, чтобы способствовать расширению знаний и понимания в определенной области и способствовать принятию решений, основанных на фактических данных. Для того чтобы осмыслить конкретный перевод, студентам крайне важно придерживаться согласованного подхода и последовательной методологии. Этот процесс предполагает углубленное изучение исторических предпосылок и других соответствующих факторов, которые могли повлиять на рассматриваемый перевод.

Этап обработки данных также является новой концепцией для учащегося. Подобно другим научным занятиям, исследовательская практика предполагает использование различных методологий, что в значительной степени влияет на процесс перевода в плане соблюдения определенного стиля характерного для конкретной культуры.

Этап обсуждения. На этапе обсуждения своих исследовательских работ студентам предоставляется множество фактической информации, требующей от них классификации и установления приоритетов наиболее актуальных данных в связи с их исследовательским запросом. Несмотря на это, студенты-переводчики поначалу могут испытывать трудности с выражением личной позиции по теме из-за необходимости развивать эмпатию к автору исходного

текста. Применение инновационных подходов или альтернативные точки зрения имеют большое значение на данном этапе.

Этап заключения. Когда перед студентами ставится задача обобщить свои исследования и оценить их актуальность, ожидается, что они будут обладать уровнем мастерства в обобщении информации, которая была разработана ранее. Такие способности к заключительным выводам обычно оттачиваются с помощью стандартизированной программы перевода. Это включает в себя критическую оценку уместности конкретных текстов во всей их полноте в конкретной обстановке или даже по отношению к корпусу других переведенных произведений или исходных текстов. Кроме того, переводчики часто сталкиваются с необходимостью оценивать уместность отрывков в заданных текстах.

Таким образом развитие исследовательской компетентности является ключевым аспектом образовательного процесса, которому уделяется значительное внимание не только в рамках формального аудиторного обучения, но и во внеклассное время.

Чтобы способствовать развитию исследовательской компетентности будущих переводчиков, крайне важно продумывать и разрабатывать изобретательские способы и стратегии структурирования учебного процесса. Внедрение компетентностного подхода в высшем образовании признано за его способность модернизировать традиционную систему образования, сохраняя при этом ее давние и неотъемлемые сильные стороны, а именно научную строгость, воспитание активного и личностного характера и конкурентоспособность выпускников.

Хотя существует определенное сходство между исследовательскими компетенциями и компетенциями, необходимыми для письменного перевода, примечательно, что компетенции, относящиеся к письму, которые имеют решающее значение для подготовки академической работы, в основном оттачиваются на курсах письменного перевода.

Обучение переводу потенциально способно вооружить студентов необходимыми навыками и компетенциями, которые необходимы для проведения конкретной исследовательской деятельности. В том случае, если преподаватели ощущают недостаток в качестве этих задач, вполне возможно, что основная проблема проистекает из различий между компетенциями, необходимыми для исследований, и компетенциями, необходимыми для перевода.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Omonovich K.D. (2020). Student design and research activity as a factor of formation of professional competencies at students. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8 (1): 114-116.
2. Vandepitte S. (2014). Research competences in translation studies. *Babel*, 59 (2): 125-148.

3. Lytvyn A., Novak O., Laun S (2020). Formation of research competence at the university: economic and managerial aspects. *Naukovy iVisnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, (4): 179-184.
4. Loginov Y., Kovalev I. (2017). Formation of research competence in university project-oriented training. *SHS Web of Conferences*, 37.
5. Lynn M.J., Mark V.S. (2020). Contextual Framework for Developing Research Competence: Piloting a Validated Classroom Model. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 20 (3): 1-19.

УДК 371.388

А.А. Жұбан¹, Ә.Х.Сарыбаева²

^{1,2} *Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан*

ФИЗИКА КУРСЫНДА ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ҚҰРУ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада физикалық процестер мен құбылыстардың виртуалды демонстрациялары, зертханалық жұмыстарды компьютерлік модельдеу, бағдарламалық қамтамасыз ету білім беру үдерісінде кең қолданыста екендігі жайлы баяндалған. Виртуалды зертханалар, виртуальдық зертханалық кешендердің негізгі проблемаларын, ерекшеліктерін, артықшылықтарын, талаптарын көрсетілген.

Кілт сөздер: физика, виртуалды зертханалық жұмыстар, гармоникалық тербелістер, FLASH MX

Abstract. The article tells about the fact that virtual demonstrations of physical processes and phenomena, computer modeling of laboratory work, and software are widely used in the educational process. Virtual laboratories are shown, the main problems, features, advantages and requirements for virtual laboratory complexes.

Keywords: physics, virtual laboratory work, harmonic oscillations, FLASH MX.

Бүгінгі таңда ақпараттық телекоммуникациялық технологиялардың таралуына байланысты дәстүрлі оқытуда қолданылып техникалық құралдарың орнын оқытудың заманауи құралы – компьютер ығыстырды. Ол виртуалды зертханалық жұмыстарды орындаудағы физикадан оқу кабинеттеріндегі зертханалық құрал-жабдықтардың ерекше бір сипатты бөлігіне айналып отыр. Әртүрлі физикалық эксперименттерді компьютерлік модельдеу виртуалды білім беру ортасының ажырамас бөлігіне айналды. Физикадан компьютерлік технологиялардың көмегімен барлық ауқымды және іргелі зерттеулерді өңдеуге мүмкіндік берілді. Бүгінгі күні электронды ресурстарды пайдалану арқылы белгілі бір дәрежеде түсіндірілмейтін физикалық процесті табу қиын емес.

Физикалық процестер мен құбылыстардың виртуалды демонстрациялары, зертханалық жұмыстарды компьютерлік модельдеу, бағдарламалық қамтамасыз ету білім беру үдерісінде кең таралды. Мектепте физикалық құбылыстардың демонстрациялары сабақтарда бірқатар себептерге байланысты (материалдық

ресурстардың, құрал-жабдықтардың жетіспеуіне байланысты ескірген, тозған және жаңартылмаған, физиканы оқуға арналған оқу бағдарламаларында бөлінген уақыттың өте шектеулілігі, жеткіліксіз әзірленгендігі) аз қолданылады. Сонымен қатар, зертханалық жұмыстар жасайтын құрал жабдықтардың әдеттегі жиынтығы айтарлықтай шектеулі, құралдар көбінесе тым жеткіліксіз, оқушылар олармен жұмыс істеуге қызығушылық танытпайды. Мұндай жағдайларда виртуалды зертханалық жұмыстар пайдалану тиімді деп санадық.

Білім беруді ақпараттандыру мен білім беру үдерісінде ақпараттық технологияларды, виртуалды компьютерлік модельдері қолдану мәселелері Е.С.Полат [1], И.В.Роберт [2], Г.К. Нургалиева [3], Е.Ы.Бидайбеков [4] және т.б. ғалымдар мен педагогтардың еңбектері арналған.

«Виртуалды» ұғымының мәні оқушылар қарастыратын физикалық процестер немесе құбылыстармен тікелей жұмыс жасамайды, тек әртүрлі компьютерлік үлгілер арқылы ақпараттар алады, білімдерін жетілдіреді.

Виртуалды зертханалар (ВЗ) – компьютерлік білім беру ортасы арқылы шынайы әлемдегі нысандарды моделдеу немесе үлгілеу арқылы оқыту жүйесі. Виртуалды зертханалық жұмыстарды қолдануда «оқытушы – виртуалды зертхана – білім алушы» қатынастары жүйесінің негізін сапалық, жартылай сандық, параметрлік (сандық) тәсілдер жіктемесі құрайды [5].

В.В.Трухинның берген анықтамасы бойынша виртуалды зертхана – оқу материалдарына қажетті шынайы нысандарсыз компьютерлік модельдеу арқылы тәжірибе жүргізудің бағдарламалық-аппараттық кешені [6].

Виртуальдық зертханалық кешендер - эксперимент жүргізу немесе тақырып материалымен танысу, физикалық, математикалық және т.б. ғылымдардың нақты заңдары экрандық «виртуальдық» әлемде орындалады. Мұның негізгі ерекшелігі оқушы экранда таңдап алған экспериментті орындап, уақытты жылдамдатып немесе баяулатып, объектінің параметрлерін өзгертіп, параметрлердің мәндерін өлшеп және графикалық бейнесін ала алады.

Виртуальдық зертханалық кешен (ВЗК) - бағдарламалық-ақпараттық ортаның тұтастығы болып табылады. Ол оқу әрекетінің көріністерін жүзеге асыратын, арнайы дайындалған білімнің, белгілі бір құрылыммен жасалған ақпарат пен тапсырмаларды меңгеру мен бекітуден құралған компьютерлік бағдарламалар жүйесі [7].

Пәндер бойынша ВЗК-ды жасағанда келесі негізгі проблемаларды ескерген жөн: – қажетті теориялық материалды дайындау (оқу бағдарламалары, лекция материалдары, анықтамалар мен терминдер сөздігі, графикалық иллюстрациялар, демонстрациялық-иллюстрациялық және оқыту бағдарламалары); – теориялық материалды меңгеру үдерісінің белсенділігін арттыру мақсатында практикалық және зертханалық блоктар құру; – оқу материалын меңгеру дәрежесін анықтау үшін бақылау және тестілік бағдарламалар құру; – өзіндік жұмысты ұйымдастыру және оқушылардың танымдық белсенділігін мақсатты, тиімді ұйымдастыру үшін оқытудың көрінісін өңдеу.

Виртуальдық зертханалық кешендерді жасаудың төмендегідей ерекшеліктерін ажыратуға болады: – ВЗК оқытудың тиімді құралы, себебі білім алушы оқушыларға өзін-өзі бақылау мен өз бетінше оқуда еркін таңдауды қамтамасыз ету; – ВЗК жақсы оқулықтың қасиеттерін компьютер мүмкіндіктерімен байланыстыру (динамикалық кескіннің артықшылығы, оперативті «кері байланыс», үлкен көлемдегі ақпаратты сақтау, көрнекілігі, мәтіндік, графикалық, аудио-видеоақпараттың үйлесімділігі, желі ресурстарын қолдану мүмкіндігі); – оқыту үдерісін дараландыру – материалды таңдауда қиындық дәрежесіне қарай дифференциалды келіс, жұмысты кез келген уақытта жалғасыру, бақылау сұрақтары жауаптарының нәтижесін талдау және оқушыларға ұсыныстар беру; – оқушылардың орындаған шығармашылық жұмыстары бойынша зерттеу дағдыларын жетілдіру.

Виртуальдық зертханалық кешендердің пайдаланып оқытудың артықшылықтарын атасақ: – білім сапасын төмендетпей, көптеген оқушыларға бір мезгілде сабақ жүргізу мүмкіндігі; – практикалық және зертханалық жұмыстарды орындау барысында алынған білімдер мен дағдылардың біртіндеп қалыптасуы; – практикалық кешендер мен бақылау тапсырмаларын қолданып, білім деңгейі мен дағдылардың бекітілуі.

Келешекте виртуальдық зертханалық кешендерді болашақ мұғалімдер дайындайтын тек қана дәстүрлі күндізгі немесе сырттай бөлімде оқитын оқушылар үшін ғана емес, қазіргі уақытта қолданылып жүрген қашықтан және кредиттік жүйе бойынша оқытудың түрлерінде де қолдануға болады.

Енді виртуальдық зертханалық кешендерге қойылатын талаптарды қарастырсақ: – оқытудың тұлғалық-бағытталған бағыттарын қамтамасыз ету; – ғылыми және кәсіби талаптарға сай, ақпаратқа «кері» байланысты қамтамасыз ету; – жеке тұлғаның интеллектуальдық және шығармашылық қабілеттерін дамыту; – жеке тұлғаның өзіндік білім алу әрекетіне деген ұмтылуын көтеру; – компьютерлік технологияның мүмкіндіктері мен қазіргі заманғы психологиялық-педагогикалық құралдар көмегімен оқушылардың білім алуын қалыптастыру;

Виртуальдық зертханалық кешендер – жаңа дәуірдің оқу-әдістемелік кешені. Сондықтан педагогтың әрекетінде ВЗК-ны тиімді пайдаланып оқушыларға білім беру міндеті тұр.

Компьютер экранында физикалық құбылыстардың модельдерін көрсете отырып оқыту негізгі мақсатқа жетуге көмектеседі. Білімгерлердің физиканың негізгі заңдарын түсінуі және оларды әртүрлі жағдайларды талдау үшін қолдана білуі маңызды. Болып жатқан құбылыстардың сыртқы жағын ғана емес, олардың мәнін, туындау себептерін түсіну жаратылыстану ғылымдарын оқытуда маңызды болып табылады және оқушылардың назарын аударуға мүмкіндік береді.

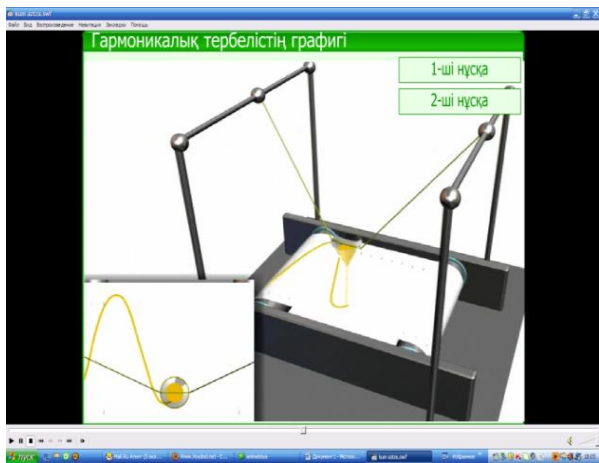
Физика пәнінен «Механикалық тербелістер мен толқындар» тарауына «Гармоникалық тербелістер» тақырыбына виртуалды зертханалық жұмыстарды қарастырайық. Ал, бақылаушы бағдарламалар оқушылардың білімін жедел

түрде тексеруге арналған тесттер, есептер берілген. Бағдарламаларды іске асыру FLASH MX анимациялық бағдарламасында жасалды.

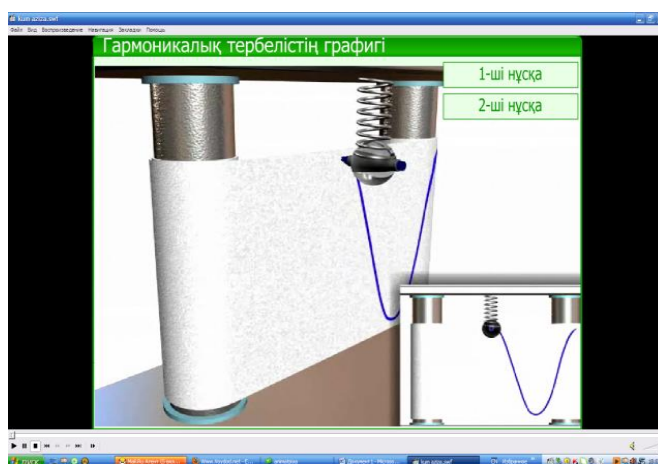
«Механикалық тербелістер» тарауы бойынша жасалған виртуалды зертханалық жұмыстарды қолданып оқыту әдістемесіне тоқталайық:

Виртуалды зертханалық жұмыстар бұл тақырып былай баяндалған: Гармоникалық тербелістер, яғни тербелетін шама (мысалы, маятниктің ауытқуы) уақыт бойынша синус немесе косинус заңына сәйкес өзгертін тербелістер қарапайым тербелістер қатарына жатады. Бұл тербелістер мына себептерден аса маңызды деп саналады: біріншіден табиғаттағы және техникадағы тербелістер көбінесе гармоникалық тербелістерге жақын сипатта болады, және екінші түрдегі периодты процестерді (уақыт пен басқаша тәуелділікте болатын) бірнеше гармоникалық тербелістердің қосындысы ретінде қарастыруға болады.

Енді осы процесті ВЗ пайдаланып оқушыларға демонстрациялап көрсетейік. Оқушылар компьютер дисплейінен гармоникалық тербелістің графигін көреді. 1-суретте гармоникалық

тербелістің графигін қағазға түсірілген құмның ізі көмегімен көреді.

Сурет 1 - Гармоникалық тербелістің дисплейдегі көрінісі

Гармоникалық тербелісті түсіндіруде экранда бекітілген қағазға серішпелі маятникке ілінген қалам арқылы оның тербелісін қағазға жазып, гармоникалық тербелістің толық графигін алуға болатындығына көз жеткіземіз.

Осыдан кейін, оқушылардың өздері виртуалды зертханалық жұмыстардың барысын талқылай келіп, мынадай қорытынды жасайды: гармоникалық тербелістің косинусоида және синусоида бойынша тербелетіндігін, тербелісінің графигін алуға болатындығын, жалпы тербелістің физикалық мағынасын, оның графигін экраннан көру арқылы тақырыпты түсінеді.

Білім беруде практикалық және зертханалық жұмыстарды орындауда виртуальдық зертханалық кешендер «Механика» курсынан «Основы механика», «Молекулалық физика және термодинамика» бөліміне арналған «Thermodynamica», «Жалпы физика» тараулары бойынша «Открытая физика»,

компьютерлік модельдеуге негізделген «Electronics Workbench» қолданбалы бағдарламасы қолдануға болады. Бұл кешендердің арқылы кез келген сандық-құрылымдық параметрлерін өзгерте отырып өлшеу жұмыстарын атқаруға, графиктері мен схемаларды құрастыруға, талдау жасауға, осциллограммаларын алуға, көруге болады. Оларды білім алушылар қолданып, өздерінің физикалық білімдерін терең меңгеруде жүзеге асыруға болады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

- 1 Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. / Под редакцией Е.С.Полат. –М.: «Академия», 1999. – 224 с.
- 2 Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы, перспективы использования. - М.: Школа-Пресс, 1994. -205 с.
- 3 Нұрғалиева Г.Қ. Ақпараттық білім беру орта ретінде электрондық оқытудың тұжырымдамасы //Психология, ғылым және білім. – 2011. – №4. – Б. 3-10.
- 4 Бидайбеков Е.Ы. Информатизация образования в Казахстане. Алматы:Білім, 1998. –27 с.
- 5 Шаймерденова Г.З., Амирашева Б.К. ЭОР нового поколения: открытые образовательные модульные мультимедиа системы. //Иркутский науч. журнал «Наука в современном мире». – Иркутск, 2016. – №3. – С. 26-27.
- 6 Трухин А.В. Виртуальды компьютерлік зертханалардың түрлері //Ашық және қашықтықтан білім беру. -2003. -№3 (11). – С. 12-21.
- 7 Грицык В.А. Виртуальный лабораторный комплекс на базе программных эмуляторов в профессиональной подготовке специалистов в области информационной безопасности. дисс... канд. пед. наук.:13.00.08.–Ставрополь:СГУ, 2006. – 17 с.

ӘОЖ 371.261

М.А. Жумабаева¹, И.У. Махамбаева²

^{1, 2}*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан*

ФИЗИКА ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

*Аннотация.*Болашақ физика мұғалімдерін даярлау мәселесінің түрлі аспектілері қарастырылған. Білім сапасы, оны арттыруға мүмкіндік беретін оқыту әдістері көрестелген. Білім беру сапасын арттыруда оқушылар жетістіктерін бағалаудың нақты критерийлері жасалған. Критериалды бағалау әдісінің критерийері анықталған, оның оқыту үдерісінде қолдану тиімділігі нақтыланған.

Кілт сөздер: физика, критериалды бағалау, PISA тапсырмалары, болашақ мұғалімдер
Abstract. Various aspects of the training of future physics teachers are considered. The quality of education, teaching methods that allow to increase it are shown. In order to improve the quality of education, specific criteria for evaluating student achievements have been created. The criteria of

the criterion-referenced evaluation method have been determined, and the effectiveness of its use in the teaching process has been clarified.

Key words: physics, criterion evaluation, PISA tasks, future teachers

«Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасының екінші міндетінде, орта білім беру сапасын арттыру. Қазақстанның өңірлері, қалалық және ауылдық мектептері (PISA) арасындағы оқыту сапасындағы алшақтықты қысқарту. Осы міндетті орындау шеңберінде қала және ауыл мектептері арасында, өңірлер арасында, әртүрлі тілде оқытатын мектептер арасында оқыту сапасын теңестіру бойынша кешенді шаралар қабылдануда. Білімді қалпына келтіру бағдарламалары іске асырылады және осал мектептерді қолдау мен дамыту жүйесі енгізіледі. Әсіресе ауылдық жерлерде педагогтер тапшылығы мәселесін шешу бойынша шаралар қабылдануда, - деп көрсетілген [1].

Физика – табиғат туралы ғылым. Оның мақсаты заттар мен денелердің, құбылыстар мен процестердің физикалық қасиеттерін танып-білу, табиғат құбылыстарының заңдылықтарын зерттеу. «Физика» пәнін білім беру бағдарламалары негізінде оқыту мұғалімнің тікелей кәсіби тәжірибесі мен құзыреттілігіне, оқу үдерісі нәтижелеріне басым көңіл бөлуіне байланысты.

Болашақ физика мұғалімдерін даярлау мәселесінің түрлі аспектілері Э.Мамбеткунов, М. Құдайқұлов, М.С. Молдабекова, Д. Қазақбаева, Қ.А.Опабекова және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Физикадағы зерттелетін мәселелер жиі келесідей анықталады: адамзат – физикалық танымның объектісі; зерттеу тәсілдерінің физикалық негізі - құрылғылар, приборлар мен аппараттардың жұмыс істеуінің физикалық принципі; пәнаралық деңгейдегі ғылыми таным субъектісінің іс-әрекеті - жоғары оқу орнында физиканы оқыту үдерісіндегі физика білімнің көрнекілік мәселесі. Алғашқы мәселе физика категориясының мазмұнды аспекті ретінде, ал қалған екеуі іс-әрекеттік болып қарастырылады. Алғашқы мәселені талдасақ, табиғаттағы көп қырлы болатын, ағзада жүріп отыратын процестердің пайда болуы, физика ғылымының қарастыратын объектісін қамтиды, яғни, материя қозғалысының физикалық формасы заңдылық болады.

С.С. Маусымбаев «Жоғары оқу орнында болашақ жаратылыстану пәндері мұғалімін кәсіби даярлау теориясы мен практикасы» атты ғылыми зертеуінде физика пәні бойынша сабақтардың тиімділігін арттыруды, семинар сабақтарында әр-қилы шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды қолдануды, лабораториялық сабақтарда мәселелік эксперименттерді қоюды ұсынды [2].

Отандық ғалым Г.Б. Алимбекова өзінің «Физика мұғалімінің кәсіби даярлығын ғылыми ұғымдар жүйесін қалыптастыру негізінде жетілдіру» атты ғылыми зерттеу жұмысында болашақ физика пәні мұғалімдерінің кәсіби-педагогикалық даярлығын ғылыми ұғымдар жүйесін қалыптастыру негізінде жетілдіруді ғылыми теориялық тұрғыда негіздеп, және оны оқу үдерісіне ендіру жолдары қарастырылған [3].

Алайда, Е.А. Оспанбеков «Атом және ядролық физика курсы орта мектепте оқытуға мұғалімдерді даярлаудың әдістемелік негіздері» атты ғылыми еңбегінде, атомдық және ядролық физика құбылыстары мен процестерін

оқытуда аудиовизуальды техникалық оқыту құралдарын және осы курсты орта мектепте оқытуға мұғалімдерді даярлаудың әдістемелік негіздерін көрсетті [4].

Осы еңбектерді жан-жақты талдау бізге болашақ физика мұғалімдерінің даярлығы мәселесінің жан-жақты қырларының зерттелгенімен, олардың оқушылардың білім сапасын арттырудың мәселесінің арнайы зерттеу нысанына алынбағандығы және оқыту, оқыту әдістемесін дамыту, зерттеу құзыреттілігі мәселелерінің ғана кеңінен қарастырылғандығын көрсетті.

Білімнің сапасын көтерудің қазіргі таңда жолдары көп. Ең бастысы білімді де білікті, ұшқыр ойлы шығармашылық қабілеті мол ұстаздың шәкіртімен бірлесе еңбек етуі талап етіледі.

Білім сапасы дегеніміз – мектепте білім алып отырған шәкірттің немесе мектеп бітірушінің білім алу арқылы әзірлігінің сапасы мен білім беру қызметінің сапасын қамтитын түсінік.

Оқушылардың білім сапасын арттыруда мұғалім оқушы дамуының мынадай негізгі белгілерін: дербестігін, проблемалық ситуация, шығармашылық таным әрекетін, диалектикалық ойлауы т.б. қадағалап, балалар мен жеке, дара жұмыстар жүргізеді. Білімнің жаңа мазмұнын жүзеге асыру үшін жаңа технологиялар қажет–ақ. Жаңалықты меңгеру мен жүзеге асыруда дұрыс түсінбеушілік ұйымдастырушыға әртүрлі кедергі жасайтыны белгілі [5].

Болашақ мұғалімдерді даярлауда, білім сапасын арттыруда, кәсіби шеберлігін, құзырлығын арттыруда мектеп жұмысының әдістемелік жұмыстың ұжымдық, топтық, жеке, белсенді түрлері мен әдістері кеңінен қолданылады.

Сонымен қатар физика сабақтарында бірқатар оқыту әдістерін қолдану оқушылардың білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді:

-жаңа технология әдісі: қазіргі заман талабына сай оқушылардың білімін, танымдық, ойлау, шығармашылық қабілеттерін, жаға технологиямен жұмыс жасауға дағдыландырады;

- көрнекті әдіс: бақылау қабілетін дамыту, оқытылатын мәселеге ықыласын көтеру үшін, оқу материалының мазмұны көрнек құрал арқылы беру;

- іздену әдісі: теориялық және фактігі негізделген білімді қалыптастыруда үй тапсырмаларын және жаңа сабақты пысықтауды тарихи кезеңдерді, оқиғаларды қолдану;

-практикалық әдіс: практикалық іскерлік пен әдетті дамыту үшін және түсіндірілген материалды оқушының ұаншалықты меңгергенін бақылау.

«Физика» пәні бойынша оқушылардың білімдеріндегі олқылықтардың орнын толтыру жұмысына ерекше назар аударуы сұралады. Білім алушылардың білімдеріндегі олқылықтардың орнын толтыру бойынша ұсынылатын жұмыс алгоритмі:

– өткен оқу жылындағы оқу мақсаттары, оқу бағдарламасының тақырыптары және күрделі тақырыптар бойынша диагностикалық бақылау жұмысын жүргізу;

– өткен оқу жылындағы оқу бағдарламасының мазмұнына сүйене отырып, білім алушы меңгере алмаған оқу мақсаттарын айқындау;

– қысқа мерзімді жоспарды жасау кезінде білім алушылардың игермеген оқу мақсаттарын, өткен оқу жылының тақырыптарын жаңа оқу жылындағы бағдарламалық материалдың мазмұнына біріктіру ұсынылады;

– қосымша сабақтар, зерханалық жұмыстар, «Механика», «Жылу физикасы», «Электр және магнетизм», «Геометриялық оптика», «Кванттық физика элементтері» бөлімдері бойынша консультациялар өткізу [6].

Білім беру сапасын арттыру оқушылар жетістіктерін бағалаудың нақты критерийлерін жасауды талап етеді. Бағалаудағы ерекше амал критерий арқылы бағалау болып табылады. Критериалды бағалау — бұл білім берудің мақсаты мен мазмұнына негізделген оқушының оқу-танымдық құзырлығын қалыптастыруда алдын-ала белгіленген жетістіктермен салыстыру үрдісі, яғни белгілі бір критерийлер арқылы бағалау болып табылады, олар:

– оқушы қажеттілігін бағалау— оқушылардың жеке және бірлесіп жұмыс жасауын марапаттау— оқу барысын бақылау;

– қаншалықты түсінгенін тексеру және тақырып мазмұнын қаншалықты мағыналы түсінгеніне қарай марапаттау (тек теориялық түрде ғана түсінгені жеткіліксіз);

– түсінгеніндемонстрациялау (түсінгенінпрактикадақолданабілу);

– оқушылардың оқу жетістігінің нәтижесін көру, білім деңгейін анықтай алу, пәнге деген ынтасын, күш-жігерін қалыптастыру, өзіне деген сенімділігін арттыру.

Оқушы жетістіктерін критериалды бағалау әдістері:

– оқу тапсырмалары арқылы бағалау (пікірталастар, күнделіктер, оқытуды дамыту үшін қолданылатын барлық материалдар);

– топта, жұпта, сыныпта талқылау;— өзін-өзі және бірін-бірі бағалау;

– оқушы портфолиосы (оқушы жинаған бағалар, марапаттар, жетістіктер т.б.)

Оқушы жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі төменде қарастырылған міндеттерді шешеді:

– Әрбір оқушының сабақ үдерісіндегі әр кезеңіндегі дайындық деңгейін анықтау;

– Білімді меңгерудің жыл аяғындағы ғана емес, күнделікті білім алудың даму динамикасын айқындауы;

– Оқушының сабаққа қызығушылығын, белсенділігін арттыруы.

– Бағаға қарсы теріс көзқарастың болмауы;

– Оқушы білімінің жүйеленуі, тереңдеуі, есте сақтауы. Оқушыны табандылық пен шыдамдылыққа тәрбиелеуі;

– Білім алу барысындағы қиындықты, қателікті, олқылықтарын және оның себептерін дер кезінде анықтауы;

– Оқушының білім алу үдерісін қадағалап, дәл және жедел түрде сапалы білім алғаны жөнінде кері байланыс ақпаратын алуы;

– Оқушының барлық жұмыс түрлерін бағалауы (өзіндік жұмыс, ағымдағы бағалау, қорытынды бақылау, тренинг, үй жұмысы, шығармашылық т.б.);

– Оқушының білімін ағымдық және қорытынды бағалауы;

–Баға сапасын арттыру.

Критериалды бағалау жүйесі оқушының белсенділігін арттыруды, оқу үдерісінде жарыса, бәсекелесе білім алуға қол жеткізеді.

Критериалды бағалау жүйесін қолдану оқушыны өзіндік жауапкершілікке, тұлғалы нәтижеге, білім алушылардың дайындық деңгейі мен өсу динамикасын кез келген кезеңде анықтауға, әртүрлі жұмыстардан алған бағаларды дифференциалдауға қол жеткізуге болады.

Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты – жаңа үрдістегі оқытудың сапасын арттырады. Білім алушылардың білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру болып отыр. Бүгінгі оқушылардың білім сапасын критериалды бағалау жүйесі арқылы жетілдіруге болатынын оқу үдерісінде қолданудан көз жеткізуге болады.

Қорытындылай келе, физика пәні мұғалімдерін даярлауда орта білім беру жүйесінде оқушылардың білім сапасыны арттыруда жаңартылған білім беру мазмұнын іске асырудың ерекше маңызға ие екендігі айқындалды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. «Білімді ұлт" сапалы білім беру» Ұлттық жобасы. ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы №726 қаулысы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000726>
2. Маусымбаев С.С. Жоғары оқу орнында болашақ жаратылыстану пәндері мұғалімін кәсіби даярлау теориясы мен практикасы: пед. ғыл. док. дис.... автореф:13.00.08. Алматы: ҚазҰПУ, 2005. –37 б.
3. Алимбекова Г.Б. Физика мұғалімінің кәсіби даярлығын ғылыми ұғымдар жүйесін қалыптастыру негізінде жетілдіру. – Алматы, 2009. -168 б.
4. Оспанбеков Е.А. Атомдық және ядролық физика курсы орта мектепте оқытуға мұғалімдерді даярлаудың әдістемелік негіздері. 6D01100-Физика. Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс.... – Алматы, 2017. -113 б
5. Білім сапасын арттырудың негізгі шарты – жаңа инновациялық технологияларды қолдану. <https://www.tarbie.kz/25889>
6. «2022-2023 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы». Әдістемелік нұсқау хат. – Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 320 б.

Ж.Ж. Искакова¹, Д.Н. Алибеков²

^{1, 2}Кызылординский университет имени КоркытАта, г. Кызылорда, Казахстан

ОБНОВЛЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Аннотация. Статья посвящена научному анализу концепции развивающего обучения в музыкальном воспитании и адресовано учителям музыки, студентам и учащимся музыкально-педагогических заведений и всем, кто интересуется проблемами современной педагогики. В процесс рассмотрения концепции с позиций теории познания раскрывается ее методологический потенциал, роль и значение как этапа становления музыкальной педагогики будущего.

Ключевые слова: Развитие искусства в образовании, развивающее обучение, воспитание учителя музыки, современные технологии в обучении, инновации в образовании.

Аңдатпа. Мақала Музыкалық білім берудегі дамытушылық оқыту тұжырымдамасын ғылыми талдауға арналған және музыка мұғалімдеріне, музыкалық-педагогикалық мекемелердің студенттері мен оқушыларына және қазіргі педагогика мәселелеріне қызығушылық танытқандарға арналған. Тұжырымдаманы таным теориясы тұрғысынан қарастыру процесінде оның әдіснамалық әлеуеті, болашақтың музыкалық педагогикасының қалыптасу кезеңі ретіндегі ірелі мен маңызы ашылады.

Тірек сөздер: Білім берудегі өнерді дамыту, дамыта оқыту, музыка мұғалімін тәрбиелеу, оқытудағы заманауи технологиялар, білім берудегі инновациялар.

Abstract. The article is devoted to the scientific analysis of the concept of developmental learning in music education and is addressed to music teachers, students and students of music pedagogical institutions and anyone interested in the problems of modern pedagogy. In the process of considering the concept from the standpoint of the theory of cognition, its methodological potential, role and significance as a stage in the formation of musical pedagogy of the future are revealed.

Keywords: Development of art in education, developing education, education of a music teacher, modern technologies in education, innovations in education.

В постепенно меняющихся социально-экономических задачах общества, возникают новые требования к воспитанию подрастающего поколения, уровню и качеству подготовки специалиста, и это отражается во взглядах и системе их профессиональной подготовки. Доминирование гуманистической парадигмы в педагогической теории и практике определяет необходимость разработки новых подходов к проектированию современных образовательных систем. В XXI веке профессиональная подготовка специалистов еще остается востребованной, где важным аспектом профессионального образования становится личная культура выпускника. Высшее образование перестает быть только профессиональным, оно становится элементом общей культуры человека. Моделируя образ педагога, необходимо определить, что это – человек культуры – способная духовная личность, ориентирующая на ценности мировой и национальной культуры, способная к творческой самореализации, нравственной саморегуляции и адаптации в изменяющейся социокультурной среде. Все это стимулирует научных исследователей к проектированию

оптимальной системе образования, которая должна максимально полно соответствовать складывающемуся новому типу культуры.

Новая система образования в Казахстане изменяется с каждым годом. Если говорить о системе высшего образования, то за годы независимости в Казахстане сформировалась система высшего образования, которая учитывает национальные особенности и международные стандарты. В стране функционируют государственные и частные учебные заведения.

Вступив в 2010 году в зону Европейского высшего образования, в республике внедрились принципы Болонского процесса.

Присоединение к Болонской декларации обуславливает необходимость осуществления модернизации казахстанской системы образования в соответствии с ее принципами.

Для обеспечения стандартизации степеней и специализаций был осуществлен переход на двухуровневую систему образовательно-квалификационных уровней: бакалавр и магистр. Таким образом, в стране студенты получают двухступенчатое высшее образование — бакалавриат и магистратура.

Бакалавр — это специалист, который может работать по специальности или продолжить образование, перейдя на вторую ступень — в магистратуру. Степень магистра предполагает наличие более глубоких фундаментальных знаний студента и ориентирует его на научную карьеру. Обучение на первом цикле должно составлять 3-4, на втором — 1-2 года. Последипломное образование осуществляется в докторантуре, что дает возможность получить ученую степень доктора наук после 7-8-летнего обучения. Поскольку наша страна является участницей Болонского процесса должна быть одна докторская степень, например доктор философии в соответствующих сферах знаний — естественные науки, социо-гуманитарные, экономические и пр.

Обобщая можно сказать, что первый цикл длится не менее трех лет. Второй должен вести к получению степени магистра или степени доктора.

Как нам известно, цель Болонской декларации — установление европейской зоны высшего образования, а также активизация европейской системы высшего образования в мировом масштабе.

Миссией является — содействие вхождению Казахстана в международное образовательное пространство и достижение лидирующей позиции посредством имплементации требований Болонского процесса и развития академической мобильности.

Такое преобразование образовательной системы в республике потребовало иных подходов, иных форматов. Предоставление качественных услуг образования на уровне мировых услуг на данном этапе является первым востребованным звеном.

Отметим, что «треугольник знаний» наука, образование и инновации — определен как основной фактор усилий для выполнения задач стратегии Европейского Союза по превращению экономик ЕС в самую динамичную и наиболее конкурентноспособную экономику мира. Именно в вузе мы можем увидеть взаимосвязь науки — образования — инноваций. Причем инновации —

это новый шаг в будущее, который подстегивается информатизацией и глобализацией общества.

Новые требования к качеству подготовки специалистов, диктуемые временем, ставят задачу в организации системы управления и координации учебно-воспитательной работы в вузе для обеспечения совершенствования подготовки выпускников вузов.

Любой процесс обучения и воспитания, в том числе и профессиональной подготовки студента в вузе, можно рассматривать как процесс управления развитием личности, в результате которого в структуре личности появляется новообразование – приращение знаний, умений и навыков, а также общественно-историческо опыта. Именно поэтому главным результатом управления высшим учебным заведением является повышение качества образовательных, научных, воспитательных и других программ.

Это и выделяет первоочередную проблему в педагогической деятельности, которая неизбежно становится магистральным направлением в развитии педагогической науки, в области музыкального образования и воспитания, обусловленные временем, с особой остротой поставленных задач в системе вузовского образования, ее содержания, в том числе – процесса профессиональной подготовки студентов на музыкально-педагогических факультетах.

Роль искусства в современных методиках обучения самым разным дисциплинам давно доказана и не нуждается в подтверждениях. Однако педагогика искусства настолько сложная, тонкая и неоднозначная область познания, что в ней до сих пор больше неисследованного, недоказанного, не подтвержденного научно, а лишь интуитивно обозначенного.

Проблема подготовки национальных музыкально-педагогических кадров в музыкальном образовании всегда была и остается важной внутринациональной проблемой любого государства. В настоящее время для Казахстана взаимопроникновение культур, обращение национальных композиторов к традициям европейского искусства, повышение интереса к содержанию музыкального образования фундаментальной музыкальной культуре (где имеются в виду прежде всего национальная и европейская классическая), ярко выражена на тенденциях возрождения истоков национальной культуры республики, которая в свою очередь является социокультурной ситуацией, обуславливающая важную роль музыкально-педагогических факультетов в подготовке педагогических кадров не только для массовой школы, но и для все развивающейся сферы профессионального образования. (Ж.Ж.И. 5 стр.)

Содержание музыкального образования может идти разными путями, но реальные сдвиги будут зависеть от того, сумеем ли мы, педагоги, по-иному организовать художественно-педагогический процесс на занятиях музыкой.

На сегодня в реальной действительности происходит тенденция осмысления педагогами процесса обновления музыкального образования: путем изменениями стратегии преподавания музыки и поиском новых методов приобщения к ней студентов на музыкальных занятиях.

И это новое носит развивающий. А развивающий характер любого образования, как нам всем известно, напрямую зависит от того, усваивает ли студент знания и умения в форме развернутой учебной деятельности, которая напрямую соотносится в музыкальном образовании с деятельностью художественной, где художественная деятельность выступает как содержание уроков искусства, которую должна оплодотворять учебная деятельность, развивающая способность к содержательному обобщению и закладывающая основы теоретического мышления. Только одна как полноценная форма искусства вооружает (школьников) студентов тем способом проникновения в знание, который позволит претворить художественную деятельность из простого «наслаждения искусством», с одной стороны, и из примитивной учебной работы по развитию «знаний, умений и навыков», с другой стороны, в полноценную художественную деятельность. (Ж.Ж.И. 51-52 стр.)

Впервые в мировой практике школьный предмет в логико-психологическом плане выстроен так, что представляет собой развернутую стратегию воспитания у студентов основ диалектического мышления, в соответствии с теорией познания.

Такой подход к музыкальному образованию обязывает по-иному взглянуть на профессию «учитель музыки в общеобразовательной школе» - с позиции концепции развивающего обучения, которая, как известно, ставит своей целью вооружить школьников методами научного познания, организовать воспитание их мышления на научно-теоретическом уровне. Методическая вооруженность учителя музыки теперь заключается не в количестве способов, методов и приемов управления различными видами художественной деятельности школьников на уроке, а основным методическим умением становится умение воспитать мышление учащихся.

На сегодня в республике социальное развитие, демократизация и гуманизация казахстанского общества повышают требования к формированию активной, созидательной личности, принимающей самостоятельно ответственные решения в ситуации выбора, способной к сотрудничеству, регулирующей свое поведение и деятельность, обладающей развитым чувством ответственности за судьбу страны.

В связи с пандемией 2020 года явившейся катализатором изменений всех сфер жизни, в том числе и в образовании, определяющее новые тенденции к освоению новых технологий.

С выдвинутыми требованиями Министерства образования и науки Республики Казахстан в проекте «Концепции развития образования Республики Казахстан до 2025 года» в области образования, где как отмечается в документе, в контексте современных вызовов определилась новая траектория развития образования с ориентиром на обучающегося, его потребности и желания. Действия и реакция социума в период пандемии зародили в обществе запрос к системе образования с позиции приоритета вопросов нравственности, права и морали.

В связи с этим ориентиром системы образования на ближайшие пять лет должно стать создание в организациях образования условий для того, чтобы не

только поднимать уровень образованности человека, но и создать атмосферу, которая будет способствовать формированию высоконравственной и всесторонне развитой личности, обладающей ключевыми компетенциями выпускника, способного реализовать творческий потенциал в динамичных социально-экономических условиях, как в собственных жизненных интересах, так и в интересах казахстанского общества.

Такая реализация политики развития образования нацелена на обеспечение доступности и инклюзивности, повышение качества образования на всех уровнях, развитие функциональной грамотности, обеспечение непрерывного образования и подготовку кадров, отвечающих как текущим запросам рынка труда, так и запросам будущей экономики.

Основные принципы и подходы развития образования рассмотрены по всем направлениям системы образования.

Новый этап развития образования на 2021-2025 годы предусматривает обеспечение непрерывного образования и логическое завершение начатых преобразований, которые приведут принципиальным изменениям в сфере науки и образования, где предусматривается воспитание нового поколения казахстанцев.

Такая реформа позволяет обеспечить реальную конкурентоспособность Казахстана, и в этой связи одной из основных задач реформирования высшей школы является эффективное управление качеством образования, повышения уровня прогрессивной подготовки квалифицированных кадров, является актуальной проблемой на сегодня, требующей своего развития и применения.

Новые требования к качеству подготовки специалистов, диктуемые временем, ставят задачу реорганизации системы управления и координации учебно-воспитательной работы в вузе для обеспечения совершенствования подготовки выпускников вузов.

Эффективность социально-экономического развития общества, богатство его духовно-нравственной культуры зависит от системы образования в целом и от уровня профессиональной подготовки педагогических кадров в частности.

Профессиональная подготовка студентов педагогических вузов предполагает вооружение будущих учителей не только теорией, но и методикой осуществления учебно-воспитательного процесса. Однако если овладение методикой воспитательного процесса органически входит в состав педагогической подготовки, подготовка к осуществлению учебного процесса связано с освоением методики преподавания конкретной научной дисциплины по избранной специальности.

Если рассматривать методику преподавания предмета как самостоятельную дисциплину, в которой на основе общедидактических закономерностей раскрываются специфические задачи, принципы, содержание, формы и методы обучения конкретной дисциплине. Курсы методик вооружают учащихся знанием задач, принципов, конкретных форм и методов обучения студентов определенной учебной дисциплине, формирования у них определенных личностных качеств средствами данной дисциплины. Поскольку подготовка студентов к педагогической деятельности затрагивает вопросы

организации воспитательной работы как в учебное, так и во внеучебное время, необходимым является выделение методической подготовки будущих учителей в относительно самостоятельный элемент системы их профессиональной подготовки. Полный цикл педагогической деятельности, включает и методический аспект. Т.е. подготовка студентов к педагогической деятельности в целом и к конкретному ее виду необходимо включает методологическую, теоретическую и методическую подготовку. Методическая подготовка будущих учителей определяется совокупностью знаний о формах организации, методах и приемах обучения и воспитания. Главным элементом системы профессиональной подготовки студентов педагогического вуза является практическая подготовка будущих учителей.

Готовность студента к педагогической деятельности состоит в том, что после окончания института он становится самостоятельным организатором учебно-воспитательного процесса и должен выполнять все функции учителя.

Высококвалифицированный педагог, прошедший специальную подготовку и вооруженный умениями и навыками осуществления педагогической деятельности, сможет организовать учебный процесс и содержательно рассматривать любые проблемы своей профессии.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Методологическая культура педагога-музыканта: Учебное пособие. / Под ред. Э.Б.Абдуллина. – М., 2002.
2. Школяр Л.В., М.С.Красильникова, Е.Д.Крицкая, В.О.Усачева, В.В.Медушевский, В.А.Школяр. Идеи развивающего образования в музыкальной педагогике школы, Москва, Флинта - наука, 1998 г. – С. 47-80
3. Искакова Ж.Ж. Обновление содержания фортепианной педагогики с методологических позиций: Учебное пособие, Кызылорда, 2007 г.
4. Присоединение Казахстана к Болонской декларации 12.24. 2010 г.
<https://tengrinews.kz>
5. Назарбаев Н.А. К обновленному Казахстану – через углубление реформ, общенациональное согласие. Алматы: Казахстан, 1994г. – 64 с.
6. Назарбаев Н.А. Казахстан 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны народу Казахстана. Алматы: Білім, 1998 г. – 94с. Илл.; 16 см.
7. Концепция развития образования Республики Казахстан до 2025 года: Проект Министерства образования и науки РК 1.11 2021 г.
8. Государственная программа развития образования и науки РК на 2020-2025 гг.: от 12.11.2021 года № 726
9. Система образования в Казахстане в 2022 году. 31.01.2022 года: Изменения Министерством образования и науки, в организации учебного процесса в школах республики, в условиях пандемии коронавируса.

Б.С. Каримова¹, Д.М. Абдрашева², Ж.С. Айлауова³

¹, ², ³Кызылординский университет имени Коркытата, г. Кызылорда, Казахстан

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И ВЫЗОВЫ ДЛЯ РАЗВИТИЯ КРОСС-КУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация: В Казахстане активно развивается процесс интернационализации высшего образования. Страна стремится укрепить свои позиции на мировой арене и обеспечить высокий уровень образования для своих граждан. В рамках этого процесса одним из важнейших преимуществ является развитие кросс-культурной компетентности у студентов. Кросс-культурная компетентность включает в себя понимание культурных различий, умение адаптироваться к ним, эффективно общаться и работать в межкультурной среде. Она играет важную роль в развитии международных отношений, где межкультурное взаимодействие имеет важное значение. Однако, вызовы, связанные с интернационализацией высшего образования, также существуют. Некоторые студенты сталкиваются с языковыми и культурными барьерами, которые затрудняют участие в межкультурных программах обмена и международных проектах. Для преодоления этих вызовов необходимо создать условия, обеспечивающие равенство возможностей для всех студентов, а также разработать эффективные методы подготовки и оценки кросс-культурной компетентности. Стратегическое планирование и реализация программ интернационализации высшего образования могут сыграть ключевую роль в достижении этих целей. В целом, интернационализация высшего образования в Казахстане имеет большой потенциал для развития кросс-культурной компетентности студентов, что в конечном итоге способствует укреплению международных отношений и приводит к экономическому и социальному развитию страны.

Ключевые слова: интернационализация, высшее образование, кросс-культура, кросс-культурная компетентность, компетентность, студенты.

Abstract: The internationalization process of higher education is actively developing in Kazakhstan. The country strives to strengthen its position on the world stage and ensure a high level of education for its citizens. Within this process, one of the most important advantages is the development of cross-cultural competence among students. Cross-cultural competence includes understanding cultural differences, the ability to adapt to them, communicate effectively and work in an intercultural environment. It plays an important role in the development of international relations, where intercultural interaction plays a key role. However, challenges related to the internationalization of higher education also exist. Some students face language and cultural barriers that make it difficult to participate in intercultural exchange programs and international projects. To overcome these challenges, it is necessary to create conditions that provide equal opportunities for all students, as well as to develop effective methods of preparation and assessment of cross-cultural competence. Strategic planning and implementation of higher education internationalization programs can play a key role in achieving these goals. In general, the internationalization of higher education in Kazakhstan has great potential for the development of cross-cultural competence of students, which ultimately contributes to the strengthening of international relations and leads to the economic and social development of the country.

Keywords: internationalization, higher education, cross-culture, cross-cultural competence, competence, student.

Интернационализация высшего образования становится все более актуальной темой в Казахстане. Интернационализация высшего образования – это процесс, который включает в себя международное сотрудничество, привлечение иностранных студентов и преподавателей, а также участие в международных научных и образовательных программах [1].

Интернационализация высшего образования помогает развитию кросс-культурной компетентности студентов[2], что является важным преимуществом в условиях глобализации и межкультурного взаимодействия.

Однако, как утверждает М.А. Кенжебекова, интернационализация высшего образования также сталкивается с вызовами, такими как языковые барьеры, нехватка квалифицированных преподавателей, а также ограниченный доступ к финансовым ресурсам [3]. Таким образом, интернационализация высшего образования имеет свои преимущества и вызовы, и эти аспекты необходимо учитывать при разработке стратегии развития высшего образования в Казахстане.

Кросс-культурная компетентность является важным фактором для успешного взаимодействия в межкультурных ситуациях. В Казахстане существует ряд исследований, посвященных развитию кросс-культурной компетентности у студентов в условиях интернационализации высшего образования.

Исследование А.Н. Мирзахметовой и Л.Т. Нигметовой показало, что студенты, обладающие кросс-культурной компетентностью, более успешно адаптируются к новой культурной среде и более эффективно взаимодействуют с иностранными студентами и преподавателями[4]. С другой стороны, существует ряд вызовов для развития кросс-культурной компетентности студентов в Казахстане. Например, в исследовании Л.А. Костенко указывается на необходимость улучшения языковой подготовки студентов для эффективного взаимодействия в межкультурной среде[5]. Для развития кросс-культурной компетентности студентов в Казахстане предлагаются различные методы и подходы. Использование виртуальной мобильной командной работы в качестве эффективного инструмента для развития кросс-культурной компетентности у студентов.

Тема интернационализации высшего образования в Казахстане становится все более актуальной в современном мире. В этой статье мы рассмотрели работы зарубежных и казахстанских авторов, где рассмотрены преимущества и вызовы интернационализации высшего образования в Казахстане и ее влияние на развитие кросс-культурной компетентности студентов.

Майклас Йохансен отмечает, что интернационализация высшего образования имеет положительное влияние на развитие культурных и экономических связей между странами[6]. Когда студенты из разных стран учатся вместе, они не только улучшают свои знания и навыки, но также общаются и обмениваются опытом, что способствует расширению культурного понимания и укреплению международного сотрудничества. Кроме того, развитие международных отношений через образование может также

способствовать экономическому развитию, например, путем создания новых бизнес-контактов и возможностей для стажировок и работы за границей.

Джон Найт в своей работе подчеркивает, что интернационализация высшего образования является стратегическим приоритетом для Австралии, поскольку она способствует повышению качества образования, привлекательности университетов для студентов и улучшению международного рейтинга [7]. Благодаря интернационализации университеты могут привлекать квалифицированных преподавателей и студентов со всего мира, что способствует созданию многокультурной и обогащающей образовательную среду. Кроме того, взаимодействие с международными партнерами и участие в исследованиях уровня мирового класса могут существенно повлиять на международный рейтинг университетов и улучшить их международную репутацию.

Рахимжанов считает, что интернационализация высшего образования в Казахстане может привести к множеству преимуществ, таких как повышение качества образования и привлечение иностранных студентов, что способствует культурному обмену и укреплению международных отношений [8]. Однако автор также указывает на вызовы, связанные с интернационализацией, такие как необходимость адаптации культур и языковых барьеров, а также проблемы связанные с качеством подготовки иностранных преподавателей и студентов.

Жайылганов в своей работе говорит о том, что интернационализация высшего образования в Казахстане является важным направлением развития образования, но также сталкивается с рядом вызовов [9]. Он считает, что преимущества интернационализации, такие как улучшение качества образования и конкурентоспособности, превышают эти вызовы и делают интернационализацию необходимой для успешного развития высшего образования в Казахстане.

Кросс-культурная компетентность является важным фактором успеха в современном международном обществе, и исследование Марал Кожахмет показывает, что интернационализация высшего образования может стать эффективным способом развития этой компетенции у студентов Казахстана [10], что может привести к их более успешной карьере на глобальном уровне.

Исследования зарубежных и казахстанских авторов показывают, что интернационализация высшего образования в Казахстане имеет множество преимуществ таких, как повышение качества образования, привлечение иностранных студентов и улучшение международного рейтинга университетов. Однако, она также сталкивается с вызовами, связанными с языковым барьером и культурными различиями. Кроме того, исследования показывают, что интернационализация высшего образования в Казахстане способствует развитию кросс-культурной компетентности студентов, что является важным фактором их конкурентоспособности на международном рынке труда.

Таким образом, развитие кросс-культурной компетентности студентов в Казахстане является важной задачей, которая требует улучшения языковой

подготовки, использования новых методов и подходов, а также обеспечения равного доступа к возможностям интернационализации высшего образования.

Для проведения исследования был использован анализ литературы на тему интернационализации высшего образования и кросс-культурной компетентности в Казахстане. Были рассмотрены работы казахстанских и российских авторов, включая исследования, посвященные различным аспектам интернационализации, а также методам и инструментам, используемым для изучения кросс-культурной компетентности студентов.

Исследование показало, что интернационализация высшего образования в Казахстане имеет неоспоримые преимущества для развития кросс-культурной компетентности у студентов. Согласно исследованиям, студенты, участвующие в международных программах обмена, обладают более высоким уровнем кросс-культурной компетентности, что является ценным ресурсом на мировом рынке труда. Кроме того, они развивают способность работать в межкультурных командах и улучшают свои межличностные навыки, такие как эмпатия и терпимость.

Однако, интернационализация высшего образования также включает в себя вызовы. Неравный доступ к возможностям интернационализации, языковые и культурные барьеры могут ограничивать возможности для студентов развивать свою кросс-культурную компетентность. Изучающие национальный язык, могут сталкиваться с трудностями при изучении на английском языке, который является языком обучения во многих международных программах. Также студенты могут столкнуться с культурным шоком, несовпадением ценностей и традиций между культурами.

Чтобы успешно преодолеть эти вызовы, необходимо обеспечивать равный доступ к возможностям интернационализации для всех студентов, а также предоставлять поддержку и ресурсы для преодоления языковых и культурных барьеров. Одним из предложенных решений является развитие мультиязычной среды в высшем образовании, что позволит студентам использовать свой родной язык в обучении и коммуникации.

Интернационализация высшего образования в Казахстане актуальна в свете стремления страны стать глобальным игроком в области науки и образования. Одним из ключевых преимуществ интернационализации является развитие кросс-культурной компетентности студентов. А. Сагатова и М. Бекболатова в своем исследовании отметили, что интернационализация высшего образования может способствовать формированию межкультурного понимания и развитию способности работать в межкультурных командах [11]. Эти навыки и компетенции могут стать ключевыми преимуществами для студентов в мировом контексте.

К. Болат и Ш. Алимжанова для успешной реализации интернационализации необходимо уделить внимание ряду вызовов [12]. Один из главных вызовов – языковой барьер, который может ограничить доступ студентов к международному опыту. Для решения этой проблемы можно использовать программы поддержки изучения языков или разработку англоязычных курсов в университетах.

Еще одним вызовом является необходимость обеспечения равного доступа к возможностям интернационализации для всех студентов: в Казахстане учебные заведения имеют разные возможности использования международных программ и ресурсов.

Таким образом, интернационализация высшего образования в Казахстане имеет множество преимуществ для развития кросс-культурной компетентности у студентов, таких как улучшение межкультурного понимания и способности работать в межкультурных командах, что может повысить их успех на мировой арене. Однако, есть и вызовы, связанные с интернационализацией, такие как языковые и культурные барьеры, а также неравный доступ к возможностям интернационализации.

Для успешной реализации интернационализации необходимо уделить внимание развитию равенства возможностей доступа к международному опыту, так как неравный доступ может создать неравные условия для развития кросс-культурной компетентности у студентов. Кроме того, необходимо подготавливать культурно-гибких кадров, которые могут адаптироваться к различным культурным контекстам и эффективно работать в межкультурных командах.

Для оценки кросс-культурной компетентности студентов необходимо разработать соответствующие методы оценки, которые могут учитывать культурные различия и межкультурные аспекты. Важно учитывать, что кросс-культурная компетентность не является статическим понятием, и ее необходимо постоянно развивать и совершенствовать.

Таким образом, интернационализация высшего образования в Казахстане может иметь большой потенциал для развития кросс-культурной компетентности у студентов, но для ее успешной реализации необходимо учитывать вызовы и принимать соответствующие меры: развитие равенства возможностей доступа к международному опыту, подготовка культурно-гибких кадров и разработка методов оценки кросс-культурной компетентности.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

- Кенжебаева Ш.А., Кенжебаев А.М. Интернационализация высшего образования в Республике Казахстан: реалии и перспективы // Наука и образование: актуальные вопросы. – 2019.–4(28). –С.102-106.
- Шакирова Л.Е., Базарбаева А.Х. Интернационализация высшего образования в Казахстане: вызовы и возможности // Вестник Карагандинского университета. Серия Экономическая. – 2018. – №4 (92). – С. 26-33.
- Кенжебекова М.А. Проблемы интернационализации высшего образования в Казахстане // Молодой ученый. – 2018. – № 4 (190). – С. 252-254.
- Мирзахметова А.Н., Нигметова Л.Т. Развитие кросс-культурной компетентности студентов в условиях интернационализации образования // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. Серия Педагогическая. –2019. –№ 1 (98). –С. 27-32.
- Костенко Л.А. Проблемы и перспективы развития кросс-культурной компетентности студентов в условиях интернационализации высшего

образования // Вестник Московского университета. – 2019. Серия 14. Психология. – С. 41-53.

- Johansen, M. (2019). Internationalisation of Higher Education and Global Mobility. In Handbook of Research on Study Abroad Programs and Outbound Mobility (pp. 1-17). IGI Global.
- Knight, J. (2004). Internationalisation: A strategic priority for Australian higher education. *International Education Journal*, 5(4), 454-459.
- Рахимжанов Н. Международное сотрудничество в области высшего образования Казахстана // Вестник КазНУ. Серия экономическая. – 2017. – №1(45). – С. 22-27.
- Zhaiylganov, E. (2017). Internationalization of higher education in Kazakhstan: Challenges and perspectives. *International Journal of Education and Science Research Review*, 4(1), 58-63.
- Kozhakhmet, M. (2019). The Impact of Internationalization on Cross-Cultural Competence Development: A Case of Kazakhstani Students. *Journal of International Students*, 9(4), 1166-1184.
- Сагатов А.Ш., Бекболатова Г.Ж. Проблемы интернационализации высшего образования в Казахстане и пути их решения // Вестник КазНУ им. аль-Фараби. – 2018. – №1(106). – С. 192-197.
- Bolat, K., & Alimzhanova, S. (2021). Internationalization of Higher Education in Kazakhstan: Achievements and Challenges. *Journal of Education and Practice*, 12(3), 136-142.

ӘОЖ 159.928

А.Б. Қожабай

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ. Қазақстан

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ТУ ДЕНГЕЙІНІҢ ДИАГНОСТИКАСЫ

Аннотация. Мақалада білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту деңгейінің диагностикасы сипатталған. М.В. Гамезо, И.А. Домашенконың "Вербалды қиялдар" әдістемесінің нәтижелері "Икемділік" "Тәуекелге бейімділік" критерийлері бойынша сипатталған. Сонымен қатар, алушылардың шығармашылық қабілеттері Т.С. Комаровтың "Алты шеңбер" әдістемесі негізінде анықталған. Ол үшін еркін сөйлеу (өнімділік); икемділік; өзіндік ерекшелік; дәлдік (кескіннің дамуы); тәуекелге бейімділік (түс схемасының әртүрлілігі) критерийлері қолданылған.

Кілт сөздер: шығармашылық қабілет, диагностика, креативтілік

Annotation. The article describes the diagnosis of the level of development of creative abilities of students. The results of the method "verbal fantasies" M. V. Gamezo, I. A. Domashenko according to the criterion "flexibility", "susceptibility to rice". In addition, the creative possibilities of recipients are determined on the basis of the methods of T. S. Komarov "Six circles". For this purpose, the criteria of fluency (productivity); flexibility; originality; accuracy (image development); self-confidence (various color schemes) were used.

Keywords: creativity abilities, diagnostics, creativity

Қазіргі заманғы қазақстандық жоғары мектептің тәжірибесі оқыту процесінде педагогикалық инновацияларды қолдану мүмкіндігін кең пайдалануда. Кез-келген оқу орнының міндеті – білім алушының бейімділігі, мүдделері, қажеттіліктері мен өмірлік мақсаттарына сүйене отырып, оны дамыту және жетілдіру үшін жағдай жасау [1, 14 б.].

Зерттеу болжамын тәжірибелік түрде тексеру мақсатымен алдын-ала теориялық зерттеулерге негізделіп дайындалған тәжірибелі-эксперимент жұмысы жүргізілді. Эксперимент интерактивті әдістерді қолдануға байланысты біз жасаған гипотеза тәжірибелік тұрғыда тексерілді және оның тиімді қолданылуын қамтамасыз ететін педагогикалық шарттар кешенін тәжірибеден өткізуге бағытталды.

Тәжірибелі-эксперимент жұмыстарын жүргізу үшін алдымызға мынадай міндеттер қойылды:

- шығармашылық қиялды дамытуға бағытталған интерактивті әдістерді қолданудың жолдарын қарастыру;
- интерактивті әдістерді қамтамасыздандыратын оңтайлы әдістерді айқындау.

Тәжірибелі-эксперимент жұмысы үш кезеңде (анықтау, қалыптастыру, бақылау) жүргізілді. Экспериментке барлығы 40 білім алушы қамтылды. интерактивті әдістерді қолдану жоғары, жеткілікті, орта және төмен білім деңгейлерімен бағаланды. Білім алушылардың шығармашылығын зерттеу үшін келесі диагностикалық әдістер қолданылды:

1. Т.С. Комарова "Алты шеңбер". Білім алушыларға берілген шеңберлерді заттар әр түрлі болатындай етіп қарауға және аяқтауға, сондай-ақ оларды әдемі етіп бояу ұсынылады [2, 143 б.]. Суреттер келесі критерийлер бойынша бағаланады: еркін сөйлеу (өнімділік); икемділік; өзіндік ерекшелік; дәлдік (кескіннің дамуы); тәуекелге бейімділік (түс схемасының әртүрлілігі). Бұл әдіс білім алушылардың шығармашылық қызметті ұйымдастырудың стандартты емес әдісіне қабілеттілігін анықтауға, сондай-ақ жаңа мақсаттар қоюға, оны шешудің ерекше әдістерін қолдануға, іс-әрекеттің сипатын бағалауға мүмкіндік береді.

2. М.В. Гамезо, И.А. Домашенко "Вербалды қиялдар" [3, 12-б.]. Білім алушыларға қандай да бір тірі жан немесе басқа нәрсе туралы әңгіме ойлап табуға және оны 5 минут ішінде ауызша айтуға шақырылады. Әңгіме ойлап табуға бір минутқа дейін уақыт беріледі, содан кейін бала әңгімеге кіріседі. Әңгіме келесі критерийлер бойынша бағаланады: еркін сөйлеу (қиял процестерінің жылдамдығы); өзіндік (қиялдың байлығы, бейнелердің тереңдігі мен нақтылығы (егжей-тегжейлі)); тәуекелге бейімділік (қиял бейнелерінің бірегейлігі, әсерлілігі, бейнелердің эмоционалдылығы) [3, 57 б.]. Осы әдістеменің көмегімен білім алушылардың жаңа әлеуметтік рөлдерді қолдану қабілеті, белгілі бір жағдайдағы өмірлік тәжірибені сипаттау бағаланады.

Білім алушылардың креативтілігінің әрбір ұсынылған критерийі бойынша нәтижелерге сәйкес осы әдістеменің жалпы нәтижелері кестеде және суретте көрсетілген (кесте. 2, сурет. 1).

Кесте №1

Т.С. Комаровтың "Алты шеңбер" әдістемесі бойынша диагностика нәтижелері

Жоғары деңгей	Орта деңгей	Төмен деңгей			
Абсолютті сан	Салыстырмалы сан	Абсолютті сан	Абсолютті сан	Салыстырмалы сан	сан
2	8%	22	88%	1	4%

Осылайша, білім алушылардың көпшілігінде қиял мен шығармашылықтың дамуының орташа деңгейі бар, екінші орында-жоғары деңгей, төмен деңгей бастауыш мектеп жасындағы балаларда аз көрінеді. Диагностика көрсеткендей, білім алушылардың ең көп саны орта деңгейде вербалды емес көріністерде шығармашылықты көрсете алады. А. Домашенко әдістемесінің көмегімен білім алушылардың шығармашылығын зерттеу жүргізілді [4, 158 б.]. Критерийлер бойынша "Вербалды қиялдар": еркін сөйлеу; өзіндік ерекшелік; тәуекелге бейімділік. "Еркін сөйлеу" критерийі бойынша бағалау тарихты айтуға кететін уақыт арқылы жүргізілді. Ұсынылған уақыт аралығында балалардың көпшілігі оқиғаны шарықтау шегіне дейін құрастыра алды, бұл еркін сөйлеудің орташа деңгейінің болуын көрсетеді. Респонденттер жоғары деңгейді көрсеткен жоқ.

"Икемділік" критерийі кейіпкерлердің әртүрлілігімен және кейіпкерлер орналастырылған жағдайлармен бағаланады. Балалардың көпшілігі 2 кейіпкерді бейнелейді, әңгімеде шарттардың өзгеруі бар. Екінші орында әңгімеге 1 кейіпкерді қосқан респонденттер тобы тұр, шарттар өзгерген жоқ.

"Тәуекелге бейімділік" критерийі сенімді баяндаумен, бала баяндайтын сюжетті меңгерумен, маңызды сәттердің интонациялық таңдауымен сипатталады [5, 43 б.]. Осы критерийдің нәтижелері бойынша балалардың көпшілігінде орташа деңгей бар: олар ойлап тапқан оқиғаны сенімді түрде айтады, бірақ кейде шешімсіздік пен әңгімедегі үзілістер пайда болады. Маңызды оқиғаларды интонациямен ерекшелейтін оқиғаны сенімді түрде баяндайтын респонденттер бар.

М.В. Гамезо, И. А. Домашенконың "Вербалды қиялдар" әдістемесі бойынша диагностиканың жалпы нәтижелері 3-кестеде және 2-суретте келтірілген.

Кесте №2

Гамезо, И.А. Домашенконың "Вербалды қиялдар" әдістемесі бойынша диагностиканың жалпы нәтижелері

Жоғары деңгей	Орта деңгей	Төмен деңгей			
Абсолютті сан	Салыстырмалы сан	Абсолютті сан	Абсолютті сан	Салыстырмалы сан	сан
0	0%	16	64%	9	36%

Диагностика нәтижелері креативтіліктің даму деңгейінің төмендігін көрсетеді. Білім алушылардың ең көп санын орта деңгейдегі білім алушылар құрайды. Е.Е. Туниктің "Заттарды қалай пайдалануға болады?" әдісі вербалды шығармашылықты зерттеуді қамтиды. Респонденттерге газетті қолданудың мүмкіндігінше көп тәсілдерін ойлап табуға және айтуға шақырылады.

Тапсырманы орындауға 3 минут беріледі. Жауаптар келесі критерийлер бойынша бағаланады: еркін сөйлеу; икемділік; өзіндік ерекшелік [6, 222 б.].

"Еркін сөйлеу" критерийін бағалау үш минут ішінде балалардың көпшілігі газетті қолданудың 5-тен кем әдісін анықтады, бұл еркін сөйлеудің төмен деңгейін көрсетеді. Жоғары деңгей байқалмайды. "Икемділік" критерийі әртүрлі түр топтарында тұратын газетті қолдану тәсілдерінің саны арқылы бағаланды. Балалардың көпшілігі 2-3 түр тобын пайдаланады: ойыншықтар, жазу үшін пайдалану, оқу үшін пайдалану, біреуді ұру. Орта деңгейдегі респонденттер киім сияқты топты да ұсынды. Жоғары деңгей байқалмады. "Өзіндік ерекшелік" критерийі кроссвордты оқудан, шешуден басқа, газеттің стандартты емес қолданыстарының саны арқылы бағаланды. Балалардың көпшілігі затты кейіннен қайталамай қолданудың 2-3 стандартты емес тәсілдерін атайды: ит ойыншығын, қайықты жасау, телефонды жазу, шыбынды өлтіру.

Кесте №3

Білім алушылардың креативті қабілеттерін дамытудың жалпы деңгейі

Креативті қабілетердің дамуының жалпы деңгейі «Алты шеңбер»
Т.С. Комаров «Вербалды қиялдар» М.В. Гамезо, И.А. Домашенко «Затты қалай пайдалануға болады» Е.Е. Туник Орташа мәнділік (%)

Жоғары деңгей	8%	0%	0%	2,6%
Орта деңгей	88%	64%	20%	57,3%
Төмен деңгей	4%	36%	80%	20%

1 Сурет - Білім алушылардың креативті қабілеттерін дамытудың жалпы деңгейі

Білім алушылардың креативті қабілеттерін дамытудың жалпы деңгейін анықтау үшін жоғарыда келтірілген барлық диагноздардың нәтижелерін біріктіретін жиынтық кесте жасалды. Білім алушылардың шығармашылығының дамуын анықтайтын қорытынды нәтиже алынған нәтижелердің орташа мәні болып табылады (кесте №3 және 1 сурет).

Кестенің көрсеткіштеріне сүйене отырып, "еркін сөйлеу", "икеменділік", "өзіндік ерекшелік" критерийлерінде дамудың төмен деңгейі басым, "дәлдік" және "тәуекелге бейімділік" критерийлерінде орташа деп қорытынды жасауға болады.

Жоғары деңгей байқалмайды. Бұл факт осы критерийлерді дамытуға назар аудару қажеттілігін көрсетеді.

Осылайша, диагностикалық нәтижелерге сәйкес, білім алушылардың көпшілігінің шығармашылық дамуының орташа деңгейі, ең аз байқалатын жоғары деңгейі бар деп қорытынды жасауға болады. Білім алушылардың шығармашылық қабілеті мен әлеуетін ата-анасының бағалауы дамудың орташа деңгейінің басымдылығын көрсетеді, екінші орында төмен деңгей орналасқан. Алынған мәліметтер білім алушылардың шығармашылық қабілетін дамыту қажеттілігін көрсетеді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Жоламанова Т.М. Интерактивті әдістер арқылы ертегі жанрын оқыту / Т. М. Жоламанова // Қазақ тілі және әдебиеті: әдістеме. - 2019. - № 6. - Б. 13-17
2. Иманғалиева Ш.Д. Психодиагностика: оқу құралы/Ш.Д. Иманғалиева, Ж. Сапарқызы, А.Ахметова. - Шымкент : Әлем, 2021. - 436 б
3. Байдыбекова, Е. И. Жоғарғы оқу орындарында интербелсенді әдістерді қолдану / Е. И. Байдыбекова, Қ. Ш. Алимова // Білім берудегі менеджмент=Менеджмент в образовании. - 2018. - № 2. - 55-58 б.
4. Калиева М. Студенттердің креативтілігін дамытуда кейс-әдісінің мүмкіндіктері // Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Дина Мұфтахқызы Джусубалиеваның 75 жылдығына арналған «Білім беруді цифрландыру жағдайында кәсіби кадрларды даярлау – проблемалары мен болашағы» тақырыбындағы халықаралық дөңгелек үстел материалдар жинағы 2022 жыл 21 қыркүйек. - Алматы, 2022. – 156-156 бб.
5. Селиванова Е. А. Психолого-педагогическая диагностика творческих способностей личности // Научно-теоретический журнал «Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров». – Выпуск 1(6). – Рязан, 2020 г.
6. Лучшие тесты на креативность: диагностика творческого мышления / Е.Е.Туник. - СПб. ; М. ; Харьков : Питер, 2013. - 315 с.

ӘОЖ 371.388

Ұ.Т. Малибекова¹, Ә.Х. Сарыбаева²

¹, ²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ. Қазақстан

ФИЗИКА КУРСЫНДА ЖОБА ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМЫТУ ТӘСІЛДЕРІ

Аннотация. Мақалада шығармашылық ойлау, шығармашылықты дамытудың жалпы мәселлері қарастырылған. Жобалық жұмыстар, оларға қойылатын талаптар көрсетілген. Жоба жұмыстарына мысалдар берілген. Оқушылардың шығармашылық белсенділіктерін дамытуда жоба жұмыстарын жүргізудің тиімділігі айқындалған.

Кілт сөздер: шығармашылық, жобалық жұмыс, физика

Abstract. The article deals with general issues of the development of creative thinking and creativity. Design works, requirements to them are specified. Examples of project work are given. The effectiveness of project work in the development of creative activity of students is determined.

Key words: creativity, design work, physics.

Мектеп оқушыларының интеллектуалдық шығармашылық қабілеттерінің дамуы және шыңдалуы үшін пәндік олимпиадалар, интеллектуалдық ойындар, пікірталастар, семинарлар, конференциялар және жобалық жұмыстар жүргізу тұлғаны дамытудың заманауи құралдары болып табылады. Ғылыми жаратылыстану пәндері сабақтарында жобалық тапсырмаларды қолдану

бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастырудың құралдарының бірі болып саналады.

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында «2022 жылы халықаралық пәндік олимпиадалардың жеңімпаздары мен жүлдегерлерін, сондай-ақ оларды даярлаған педагогтерді көтермелеу тетігі енгізілді. Халықаралық олимпиадалардың жеңімпаздары үшін ЖОО-ға конкурстан тыс түсу үшін гранттар беріледі. Алайда Қазақстанда дарынды балаларды қолдау жүйесі жеткілікті түрде дамымаған. Мектеп жұмысы дарынды білім алушыларды анықтап, іріктеумен шектеледі, бұл ретте олардың бойындағы дарындылықты дамыту әдістемесі жоқ. Дарынды балаларды анықтау және дамыту жұмыстары жүйесінде технология, креативті индустрия, кәсіпкерлік сияқты жаңа салалар тиісті деңгейде ескерілмеген. Олимпиадалық қозғалыспен ауылдық жерлердегі білім алушылардың, сондай-ақ ЕБҚ балалардың аз қамтылуы байқалады», - делінген [1].

Аймақтық және жергілікті аспектілерде қолданбалы құндылығы бар оқушылардың жобалық қызметін ұйымдастыру, физика саласындағы Қазақстанның ғылыми жетістіктерін зерттеу ұсынылады. Сабақта жергілікті сипаттағы материалдарды (нысандар, кәсіпорындар, ақпарат көздері) пайдалануға бағытталған оқу-жобалау іс-әрекеттерін ұйымдастыру арқылы танымдық және әлеуметтік тұрғыдан білім алушының белсенділігін арттыру ұсынылады[2].

Білім берудің мазмұнының жаңаруы, жаңаша көзқарасқа ие мұғалімдер кәсіби даярлығында шығармашылық құзыреттілік құрамының қалыптасуын қажет етеді. Олардан оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыруды және жаңа технологияларды меңгеруді, оны тиімді қолдана білуді талап етеді.

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу. Жаңа білім беру бағдарламасы сыни тұрғыдан ойлауға, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) үйретеді.

Дегенмен, оқушылардың дарындылығын дамыту, шығармашылық және интеллектуалдық әлеуетін арттыру әлі толық шешімін таппаған проблема деуге болады. Туындаған проблемаларды шешу оқушылармен төмендегідей талаптарды орындау ерекшеліктеріне байланысты. Олар:

- дарынды, қабілетті оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдау;
- қабілетті оқушылардың ата-аналарына әдістемелік және практикалық көмек көрсету;
- мұғалімдер мен ата-аналар арасындағы ынтымақтастықты жетілдіру.

Шығармашылық ойлау, оқушыларды шығармашылық мүмкіндіктерін ашу қазіргі білім мен тәрбиенің жетекші мақсаты болып табылады. Сондықтан, оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамыту жолдарының бірі ретінде

оқушылардың жобалық-зерттеушілік әрекетін қалыптастыру болып табылады. Мектеп оқушыларының шығармашылық белсенділігін дамытуда жоба жұмыстарын жүргізуге қызығушылықтары өте жоғары.

Бат-Шева Ейлон, Есзер Багно «Болашақ физика мұғалімдерін кәсіби даярлығын дамытудың ғылыми-құрылымдық моделі: физикалық зерттеу, білім беру арқылы сабақты жобалау» атты еңбегінде болашақ физика мұғалімдерінің физика бойынша ғылыми – зерттеу жұмыстары арқылы білімдерін жоғарылатуы, және алған білімдерін қолдана алу қабілеттерін жетілдіру мәселелері қарастырылған [3].

Сонымен бірге пәнаралық байланыстар негізінде шығармашылық белсенділікті дамытудың жалпы мәселелері (А.Тажмағанбетов, Е.Оспанбеков және т.б.), ғылыми-әдістемелік талдаулары (В.В.Косов, М.С.Молдабекова, Д.Қазақбаева, Ж.Көшеров, Б.Акитай, А.Акжолова, Ж.М.Битибаева және т.б.) және т.б. еңбектерінде қарастырылған.

Білім алушылардың шығармашылық белсенділікті дамытуды зерттеген ғалым педагогтардың берген анықтамаларын ұсынамыз.

Кесте №1 - Шығармашылық белсенділікті дамытуды зерттеген ғалым педагогтар

Авторлар	Анықтамалары
Шығармашылық дегеніміз ...	
Огульчанский В. А.	«... бұл мұғалімнің дәстүрлі емес мәселелерді дәстүрлі емес жолмен шешуге бағдарлануы, бар тәжірибені жаңа жағдайда қолдану, білім мен түйсікке негізделген импровизация қабілеті, нақты шешімін алудың теориясы мен тәжірибесі анықталмаған шығармашылық тапсырманы қою және шешу мүмкіндігі»
А. О. Абдуллина	«...белсенділікті адамның өзіне де, оның қызметіне де тән, қажеттіліктердің, мотивтердің, мүдделердің мақсатты бірлігінде көрінетін және шығармашылық жағдайларды саналы түрде іздеумен сипатталатын тұрақты кіріктірілген сапа»
И. А. Зимняя және С. М. Коломиец	шығармашылық құзыреттерді жеке топқа бөледі және оларды жаңа тәсілдерді, стандартты емес шешімдерді, қайшылықтарды анықтау мүмкіндігі ретінде анықтайды.

Жобаның құрылымына жоба нәтижесіне жетудің тәсілі ретінде баяндамалар, рефераттар, зерттеушілік және оқушылардың басқа да өздік шығармашылық жұмыстарының элементтері кіруі мүмкін.

Жобалық жұмыс – нәтижесі алдын-ала белгісіз шығармашылық, зерттеушілік мәселелерді шешумен тығыз байланысты жұмыс. Сабақ барысында және сабақтан тыс орындалатын жобалық жұмыстар оқушылардың өз беттерінше ізденулері арқылы зерттеушілік іс-әрекет дағдыларын, ойлаудың зерттеушілік түрін меңгерулеріне, сонымен қатар оқу барысында белсенділік ұстанымдарын қалыптастыруға, функционалдық сауаттылықтарын дамытуға жағдай жасайды [4].

Оқушылардың жобалық-зерттеушілік іс-әрекеті – бұл ортақ мақсатқа, ортақ нәтижеге жетуге бағытталған іс-әрекеттің келісілген әдістеріне негізделген бірлескен оқу, танымдық, шығармашылық және ойын әрекеті.

Жоба жұмыстарын жүргізуге қойылатын негізгі талаптарды атап көрсетейік.

1. Жоба бойынша жұмыс әрқашан әлеуметтік маңызды мәселені шешуге бағытталған - зерттеу, ақпараттық, практикалық болып жіктеледі. Ең дұрысы, мәселені проблемалық тұрғыдан қойып қарастырған жөн.

2. Проблеманы шешу бойынша іс-әрекеттерді жоспарлау – басқаша айтқанда, жұмысты орындау әрқашан жобаның өзін жобалаудан, атап айтқанда, тапсырма түрі мен ұсыну формасын анықтаудан басталады. Жоспардың ең маңызды бөлігі нәтижелерді, орындалу мерзімдерін және жауапкершілікті көрсететін нақты іс-әрекеттер тізбесін қамтитын жобаны жедел әзірлеу болып табылады.

3. Зерттеу жұмысы әрбір жобаның алғы шарты ретінде қарастырылады. Жоба әрекетінің айрықша ерекшелігі ақпаратты іздеу болып табылады, содан кейін оны жоба тобының мүшелері өңдейді, түсінеді және ұсынады.

4. Жоба бойынша жұмыстың нәтижесі мәселені шешу барысында жоба тобының мүшелері жасайтын тапсырма болып табылады.

5. Жобаны жүзеге асыру соңғы кезеңде тапсырманы таныстыруды және жобаның өзін қорғауды талап етеді

Жобалық жұмысты орындау барысында оқушының бойында өз бетінше жұмыс істеуге қажетті төмендегідей біліктер қалыптасады:

– өзінің қабілеті мен қызығушылығына қарай тақырыпты еркін таңдай алады;

– таңдаған тақырыбына байланысты мақсат-міндеттер қояды; – мақсат-міндеттеріне қарай жұмыс жоспарын құрастырады;

– алдына қойған мақсатты жүзеге асыру жолдарын іздестіреді;

– тақырыпқа қатысты мәліметтерді жинақтауға, жүйелеуге үйренеді;

– мақсатқа жетуге қатысты орындалатын жұмыстардың әдістерін

талдау, салыстыру арқылы, тиімді тәсілді таңдай алады;

– өз ойын, көзқарасын жүйелі, дұрыс және дәлелді жеткізуге дағдыланады;

– өзгелерді тыңдауға үйренеді, олардың айтқандарын ой елегінен өткізіп, сұрақ қоюға, қажет болған жағдайда өз сұрағына жауап беруге және жауабын дәлелдеуге, өз шешімінің дұрыстығына тыңдаушылардың көзін жеткізуге дағдыланады.

Физика – тәжірибелік ғылым: оның заңдары тәжірибе жүзінде дәлелденген, орныққан фактілерге негізделген. Физикалық заңдар сан жүзіндегі қатынастар болып табылады да, математикалық тілде тұжырымдалады. Физика ғылымының мақсаты – табиғатта, физикалық және физика-химиялық құбылыстарды адам игілігіне қалай тиімді пайдалануды зерделеп, табиғаттағы құбылыстарды физика ғылымының негізінде ғана жүзеге асыруға болады. Мысалы ретінде, оқушыларға «Ток көзінің пайдаланылған құрғақ элементтерін қайта өңдеудің тиімділігін көрсету» атты жоба тақырыбын ұсынуға болады.

Жобаның мақсаты: Ток көзінің пайдаланылған құрғақ элементтерін – батареялар мен аккумуляторларды қайта өңдеу, экологиялық және экономикалық тұрғыдан тиімділігін зерттеу.

Қойылған міндеттерді шешу әдісі. Ток көздерінің пайдаланылған құрғақ элементтерін элементтерін – батареялар мен аккумуляторларды қайта өңдеу және кәдеге жарату қажеттілігі мен батареялардың экологиялық және экономикалық тиімділігін зерттеу, математикалық-статистикалық есептеулер жүргізу.

Оқушылар тек қана жоба жұмысын ғана орындамайды, сонымен қатар физиканың тұрақты ток бөлімінен теориялық материалдармен танысады. Нәтижесінде есептеулер арқылы батареялар мен аккумуляторларды қайта өңдеу және кәдеге жарату қажеттілігін анықтайды.

Физикадан оқушылардың шығармашылық белсенділіктерін дамыта отырып, балалардың интеллектуалдық қабілеттерін дамытуды да ұмытпаған жөн. Сабақта интеллектуалдық қабілеттерді дамытудың негізгі әдісі танымдық, стандартты емес тапсырмалар мен күрделілігі жоғары тапсырмаларды шешу болды.

Ең бастысы, оқушының қабілетін жан-жақты ашу тек өзі үшін ғана емес, жалпы қоғам үшін де маңызды. Жаңа технологиялардың қарқынды дамуы өндірістік және қоғамдық өмірге жаңа мазмұн әкелетін, жаңа міндеттерді қоя алатын және шеше алатын, дәстүрлі емес ойлау қабілеті бар адамдарға деген қажеттіліктің күрт артуына әкелді. Шығармашылық және интеллектуалдық қабілеттер адам өмірінің кез келген саласында ілгерілеудің кілті болып табылады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1 ҚР мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. ҚР Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы. <https://adilet.zan.kz>

2 2022-2023 оқу жылында ҚР орта білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы». Әдістемелік нұсқау хат. – Нұр-Сұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 320 б.

3 Bat-Sheva Eylon and Esther Bagno, Research-design model for professional development of teachers: Designing lessons with physics education research, Phys. Rev. ST Phys. Educ. Res. -2010.-№2.-P.2//106-1

4 Ғылыми жаратылыстану циклы пәндері бойынша жобалық тапсырмалар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. – 80 б.

ӘОЖ 577.1

С.М. Наренова¹, Ұ.М. Жумаділлә²

^{1, 2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ. Қазақстан

ПРОПЕДЕВТИКА – ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕГІ ХИМИЯ ПӘНІНІҢ ЗЕРТТЕУ КЕЗЕҢДЕРІНІҢ БІРІ

Аннотация. Бұл мақалада химия пәнінің пропедевтикалық кезеңі туралы анықтамалар беріліп, оның кезеңдеріне түсініктеме берілген.

Кілт сөздер: пропедевтика, химия пәні, оқыту

Abstract. This article provides definitions of the propaedeutic stage of the subject of chemistry and provides an explanation of its stages.

Keywords: propaedeutic, chemistry, training

Химия жаратылыстану-ғылыми білімнің бөлігі бола отырып, әлемді ғылыми тұрғыдан түсінуге айтарлықтай үлес қосады. Заттардың қасиеттерінің құрамы мен құрылымына, химиялық байланыстардың табиғатына және оларды химиялық реакциялар кезінде түрлендіру әдістеріне тәуелділігін, заттардың алуан түрлілігінің шарттылығын және оларды практикалық қолдану әдістерін зерттеу органикалық және бейорганикалық заттардың материалдық бірлігі, заттардың химиялық қозғалысы әдістерінің бірлігі мен байланысы сияқты дүниетанымдық идеялардың негізін құрайды.

Бірыңғай оқу бағдарламаларының негізгі дидактикалық принципті - барлық оқушылардың оқу материалын меңгеруіне қол жетімділікті жүзеге асыру.

Бастапқы тәжірибелік дағдыларды қалыптастыру үшін орындау техникасы бойынша қарапайым эксперименттер, зертханалық тәжірибелер және практикалық жұмыстар таңдалады: зертханалық жабдықтармен танысу, және химиялық заттармен жұмыс істеудің қарапайым тізбегін жүргізу; қарапайым қауіпсіздік ережелерін сақтау; бақылау нәтижелерін тіркеу және оларды талдау.

Мектеп пәндерінің арасында танымалдылық рейтингінде химия бірінші орыннан алыс. Мұның бірден бір себебі-химия жүйелі курс форматындағы мектеп пәні ретінде басқа пәндерге қарағанда кеш енгізіледі. 8-ші сыныпқа дейін оқушылар тұрмыстық сипаттағы кең химиялық білімге ие, бірақ көптеген адамдар ғылыми негізді осы деңгейге жеткізуге, белгілі бір фактілерге, бала кезінен таныс, теориялық білім тұрғысынан қарауға дайын емес және қызығушылық танытпайды [1].

Осылайша, бірқатар қайшылықтар туындайды. Біріншіден, химияның басқа жаратылыстану ғылымдарының (биология, физика, физикалық география, экология) ғылыми негізін құрудағы, қоршаған әлемді танудағы, әлемнің біртұтас бейнесін қалыптастырудағы және қысқа мерзімде енгізілген ұғымдардың үлкен көлеміндегі оң рөлі арасында қайшылық туындайды, демек, оларды оқушылардың көпшілігі игерудегі сәтсіздік мәселесі туындауы мүмкін.

Пропедевтикалық кезеңді жүзеге асырудың әртүрлі формаларын таңдаудағы басымдыққа тоқтала отырып, қазіргі заманғы барлық салаларды дамытудың негізгі әдістерінің бірі - эксперимент екенін атап өткен жөн. Оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, олардың қызығушылығын тудыратын пропедевтикалық қызметті ұйымдастырудың тиімді әдісі эксперименттік қызмет екені белгілі болды. Әр сабақта оқушылар теориялық сипаттағы жаңа ақпаратты алып қана қоймай, қолданбалы сипаттағы химиялық экспериментті орындап, сонымен қатар үйде тәжірибе жасау кезінде алынған практикалық дағдыларды дамытады. Жаратылыстану пәндерін оқытудағы

эксперимент жаңа білімнің қайнар көзі мен құралы ғана емес, сонымен қатар зерттеу әдісі болып табылады.

Қажетті оқу материалын жай ғана нақтылау, ғылыми білімнің ілгерілеуіне ұмтылу үшін бағдарламаға жаңадан анықталған фактілерді енгізу, жаңа және жаңа тақырыптарды механикалық "тізбекті" шешу мәселені шеше алмайтыны белгілі болады. Біздің ойымызша, пропедевтикалық курстар бұл мәселені шешуге айтарлықтай көмектесе алады [2, 5 б.].

Екіншіден, жүйелі курсты үйренуге арналған әртүрлі оқу бағдарламалары мен пропедевтикалық мәртебедегі бағдарламалар арасында қайшылық бар.

Пропедевтикалық курстардың алуан түрлілігіне қарамастан, оларды келесі белгілер біріктіреді. Мақсат ретінде авторлар, әдетте, оқушыларда қоршаған әлем туралы тұтас идеяны қалыптастыруды, табиғи құбылыстар мен объектілердің тұтас химиялық бейнесін құруды, пропедевтикалық сипаттағы химиялық білім жүйесін игеруді, қоршаған әлемді практикалық зерттеу үшін қажетті қарапайым эксперименттік дағдылар мен білімді қалыптастыруды, табиғи ортаға құндылық қатынасты, қажеттілікті түсінуді қояды, ерте пәндік қызығушылықты қалыптастыру және дамыту, жаратылыстану-ғылыми мазмұндағы әмбебап оқу іс-әрекеттерін дамыту басты назарда [3].

Әдістемелік, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді байыпты зерделеу, бастауыш және орта буындағы жаратылыстану бағытындағы қолданыстағы курстарды талдау, білім алушылардың жас ерекшеліктерін есепке алу, оқу материалын сауатты іріктеу, зерттелетін ұғымдар жүйесін анықтау және "теория-практика" балансы, практикалық бағыт, оқытудың маңызды дидактикалық принциптерін құрметтеу пропедевтикалық курсты өміршең, табысты және сұранысқа ие етуге көмектеседі педагогикалық қоғамдастық.

Бастауыш және орта буын оқушылары қоршаған әлемге қызығушылығы зор. Себебі, айналада болып жатқанның бәріне қызығушылық танытады, олардың өміріндегі маңызды сұрақтар әлі де "неге?", "қайдан?" және "қалай?». Осы кезеңде білім "тәбетпен жұтылады", өйткені өзіне, айналасындағыларға және әлемге деген шынайы қызығушылық бар.

Әр түрлі пәндік салалардағы білімге деген сұранысты ерте пәндік қызығушылықты қалыптастыру үшін ғана емес, оның пәнаралық байланыстарды құру мен жүзеге асырудағы маңыздылығын көрсету үшін де қолдануға болады. Екіншіден, пропедевтикалық курстарды енгізу 8-9 сыныптардағы химия курсы айтарлықтай жеңілдетеді, және осы маңызды мектеп пәні туралы жақсы білімді қамтамасыз етеді. Үшіншіден, химия курсы әртүрлі дағдыларды – интеллектуалды, жалпы білім беретін, арнайы пәндерді логикалық салыстыру, жалпылау, талдау, табиғи құбылыстар мен объектілерді жіктеу, модельдеу операцияларын қолдану арқылы қалыптастыруға оң әсер етеді. Бұл фактіні оң деп атап өткен жөн, өйткені білім берудің жаңа сапасы тек жаңа материалдың көп мөлшерін алуды ғана емес, сонымен бірге бұл материалды кейінгі өмірде қолдана білуді, оны өз бетінше өндіре білуді білдіреді [4].

Оқушыларды пропедевтикалық химиялық даярлау бастауыш мектепте және негізгі мектептің 5-7 сыныптарында жүзеге асырылады. Оқытудың осы кезеңдеріндегі химиялық білім элементтері "дүние тану" (бастауыш мектеп), "жаратылыстану" (5-7 сыныптар) интеграцияланған курстарына немесе биология мен физиканың жүйелі курстарына енгізілуі мүмкін. Оқытудың осы кезеңдерінде енгізілген химиялық білім мектеп оқушыларында қоршаған әлем туралы алғашқы тұтас идеяны қалыптастыру мәселесін шешуге қызмет етеді. Пропедевтикалық дайындық процесінде оқушылар кейбір заттардың құрамы мен қасиеттері туралы, сондай-ақ химиялық элементтер, химиялық элементтердің белгілері, химиялық формулалар, қарапайым және күрделі заттар, химиялық құбылыстар, қосылыс және ыдырау реакциялары туралы алғашқы мәліметтер алуы керек. Оқушыларды бастауыш және негізгі мектептерде осы мәселелермен таныстыру жалпы білім беретін жүйелі курста химияны эмпирикалық деңгейде оқуға кететін уақытты қысқартуға, заттың құрылымы туралы ілім негізінде химиялық құбылыстарды тезірек қарастыруға мүмкіндік береді [5].

Аталған кезеңге есептеулер, химиялық формулалар мен теңдеулерді құрастыру, сондай-ақ теориялық ұғымдарды қалыптастыру кірмейді. Тәжірибе көрсеткендей, осы жас контингенті үшін бұл материал қызығушылықты күрт төмендетеді, сондықтан оны толығымен 8-сыныпқа ауыстырған жөн.

Пропедевтикалық кезеңнің бірінші тақырыбы - "Жаратылыстану орталығындағы Химия" - оқушылардың табиғаттану, биология, география, физика және басқа да табиғат ғылымдары сабақтарында алған химиялық білімдерін өзектендіреді. Практикалық дағдылар мен дағдыларды пысықтау үшін авторлар жетінші сынып оқушылары үшін қарапайым психологиялық қол жетімді зертханалық және практикалық жұмыстарды таңдады: қарапайым зертханалық жабдықтармен танысу, осындай жабдықтар мен химиялық заттармен жұмыс істеудің қарапайым операцияларын жүргізу.

Курстың екінші тақырыбы - "химиядағы Математика" - негізгі мектепте уақыт жетіспейтін химиялық есептерді шешуде өте қажет есептеу дағдылары мен дағдыларын пысықтауға мүмкіндік береді.

Үшінші тақырып - "заттармен болатын құбылыстар" - оқушылардың физикалық және химиялық құбылыстар туралы мәліметтерін жаңартады, оларды оқытудың жоғары сатысында химиялық процесті зерттеуге дайындайды.

Төртінші тақырып – "химия туралы әңгімелер" - қалыптасу мен дамудың жарқын, көңіл көтеретін, эмоционалды бай эпизодтарын көрсетуге арналған. Онда ұлы орыс химиктері, жеке химиялық заттар және кейбір химиялық реакциялар туралы зерттеулер бар.

Сабақта қолданылатын әртүрлі оқыту құралдары оқушыларға белгілі бір іс-әрекетте өзін оңтайлы жағынан көрсетуге мүмкіндік береді. Сабақта пәнге деген қызығушылық тұрақты болса, бұл білім алушыларға шығармашылық тапсырмаларды орындауға, пән бойынша сыныптан тыс жұмыстарға қатысуға мүмкіндік береді (хабарламалар дайындау, кроссвордтар жасау, сабаққа мультимедиялық презентациялар жасау және т.б.). Дәстүрлі емес сабақтар

оқушылардың пәнге деген оң көзқарасы мен қызығушылығын қалыптастырады, оқу материалын игеру қызықты болатын психологиялық жайлы жағдай жасайды.

Химиялық заттармен, ыдыс-аяқтармен және жабдықтармен жұмыс істеудің негізгі дағдыларын бекіту мақсатында курста оқушылардың оннан астам зертханалық тәжірибені, бес практикалық жұмысты, оның ішінде үй экспедициясы ретінде шығарылған ("кристалдарды өсіру") жұмыстарды орындауы көзделген.

Көбінесе біз зат туралы ұғымдар жүйесіне бағытталған курстарды кездестіреміз. Әдетте, мұндай курстың бірінші тақырыбы - "бастапқы химиялық ұғымдар" (мүмкін басқа атау). Бұл оқушыларды көптеген мәселелерді түсіну үшін қажетті қарапайым терминдер мен ұғымдармен таныстыратын кіріспе тақырып. Ең алдымен, бұл заттарды сипаттайтын ақпарат, сондай-ақ заттармен әрекет ету, мысалы, заттарды әртүрлі тәсілдермен тазарту, таза заттарды зерттеу әдістері, оның құрамына байланысты заттың қасиеттері және т. б. Кейбір жағдайларда, 8-сынып курсының алдында жаратылыстану курсы немесе химияның пропедевтикалық курсы болған кезде, бұл тақырыптың көлемін азайтуға немесе мүлдем алып тастауға болады, бұл 8-сыныпты айтарлықтай жеңілдетеді [6]. Аталған тақырыптан кейін әдетте периодтық заң және Д. И. Менделеевтің химиялық элементтерінің периодтық жүйесі зерттеледі. Периодтық заң курста басым позицияны алады. Ол бейорганикалық химияны периодтық жүйенің топтары немесе кезеңдері бойынша кейінгі зерттеуді анықтайды. Периодтық заңның көмегімен, әдетте, атомның құрылымы, тотығу дәрежесі және химиялық байланыс түсіндіріледі. Мұның бәрі болашақта заттардың химиялық қасиеттерін болжауға және химиялық реакция туралы идеяларды дамытуға негіз болады. Нақты реакциялар "электролиттік диссоциация" тақырыбында егжей-тегжейлі қарастырылады [7].

Қандай жағдайда да, мектептің химия курсының мазмұны жоғары оқу орнының химия курсына ауыспауы керек екенін есте ұстаған жөн. Бұл кезеңде оқушының ойлау аппараты әлі жеткілікті түрде қалыптаспаған және мұндай нұсқаға дайын емес. Сонымен қатар, мазмұнды таңдау мектептің жұмыс жағдайына, оқушылар контингентінің ерекшеліктеріне және қоғамның әлеуметтік тапсырысымен анықталатын кейбір басқа факторларға байланысты.

Қорыта келгенде, химия пәні бойынша пропедевтикалық курс әлі де қажет. Бірақ мұндай жұмысты бастауыш сынып мұғалімдерімен бірге "дүниетану" сабағында, 5-6 сыныптарда "Физика-химия" сабағында физика пән мұғалімдері жүргізуі керек.

Бірлескен жұмыс өз нәтижесін береді. Оқушылар химия пәнінен қосымша білім алып, терең білім алады. Осы тақырыпқа байланысты мамандықтарды таңдауы мүмкін.

Оқушыларды оқытуға сараланған көзқарас жағдайында мұндай жұмыс ерекше маңызға ие болады: Кіші (5-7) сыныптарда ол оқушылардың химияға пәніне деген тұрақты қызығушылығын қалыптастырады, оларды жоғары

сыныптарда әрі қарай таңдау пәніне айналдыруға дайындайды, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

- 1.Абрамова Н.Л., Сүлейманова Н.А., Азаптеева Н.Г. Мектепте пәнді сәтті оқудың негізі ретінде химияның пропедевтикалық курсы. Химия мұғалімдерінің төртінші Прикам съезінің материалдары. Шығаруға жауапты А. М. Елохов; Пермь мемлекеттік ұлттық зерттеу университеті. 2019. 3-6 бет.
- 2.Габриелян О.С., Остроумов И. Г., Ахлебинин А.К. химиядан бастау. М.: Дрофа, 2006.
- 3.Гуревич А. Е., Исаев Д. А., Понтак Л. С. Физика. Химия. 5-6 сыныптар. Жалпыбілім беретін мекемелерге арналған оқулық. М.: Дрофа, 2005.
4. Нестерова Л.Н. Химияның пропедевтикалық курсының мазмұнын әзірлеу және оны бастаушысының оқышыларымен оқыту әдістемесі [Мәтін]: дис....кадр. пед. ғылымдар: 13.00.02 / Л. Н. Нестерова, 1999-180 с.
- 5.Иванова, Р.Г. Химия. 8-9 сыныптарға арналған оқулық / Р. Г. Иванова. - М.: Просвещение, 1996.
- 6.Кирюшин, Д. М. Химияның оқыту әдістемесі / Д. М. Кирюшин, В.С. Полосин. - М.: Просвещение, 1970.
- 7.Минченков, Е. Е. Химия-8 және химия-9 / е.е. Минченков Л. С. Зазнобина, Т. В. Смирнова. - М.: Мектеп-Баспасөз, 1998.

ӘОЖ 811.3

А.Ж. Нұрғалиева¹, Қ.Е. Молдабаева²

¹МОК.(ФКАУ), Алматық., Қазақстан

²ҚазҰҚПУ, Алматық., Қазақстан

ҒЫЛЫМИ ІЗДЕНІСТЕРГЕ АРНАЛҒАН ЖЕЛІ РЕСУРСТАРЫ

Аннотация. Ұсынылған мақалада электрондық білім беру ресурстарының түріне және пайдалану мақсатына қарай сипаттамасы, жіктелуі берілген. Оқыту процесінің интерактивтілігін қамтамасыз ету үшін электрондық білім беру ресурстарын пайдалану мүмкіндіктері де мақалада қарастырылады. Сондай-ақ мақалада Zoom, Google meet, Google classroom, Microsoft Teams сияқты электрондық білім беру ресурстарының жаңа түрлері және олардың оқу үдерісінің тиімділігін арттырудағы рөлі сипатталған. Мақалада сандық білім беру ресурстарының пайда болуының әсерінен күрделенген мұғалімнің рөлі және оның міндеттері, мақсаттары және мұғалімге қойылатын талаптар да қарастырылады.

Кілтсөздер: электронды оқу ресурстары, телекоммуникациялық технологиялар, ақпараттық технология, сандық платформалар, мультимедия, аудио-бейне материалдар.

Abstract. This article gives a description, classification of electronic educational resources according to the type and purpose of use. The possibilities of using electronic educational resources to ensure the interactivity of the learning process are also considered in the article. New types of electronic educational resources such as Zoom, Google meet, Google classroom, Microsoft teams and their role in improving the efficiency of the educational process are also described in this

article. The role of the teacher and tasks and goals and requirements of them, which have increased with the advent of digital educational resources, are also discussed in the article.

Keywords: electronic learning resources, telecommunication technologies, information technology, digital platforms, multimedia, audio-visual materials.

Қазіргі таңда интернет желісінде жарық көрген электрондық ресурстары қоғамымыздың барлық салаларында қолданысқа ие болып отыр, және де заманауи телекоммуникациялық технологиялар білім беру жүйесінде де кеңінен қолдануда. Электронды оқу ресурстарын қолдана отырып, мектеп оқушыларынан бастап, жоғары оқу орындарының студенттері мен оқытушыларына дейін қажетті ақпарат көздерін желіден тауып, ақпарат іздеу барысындағы жұмыстарын жеңілдетіп отыр.

Электрондық білім беру ресурстары оқытудың ең бір тиімді түрлерінің бірі және оның сапасын арттырудың маңызды құралы болып табылады. Оқыту құралдарының өзгеруі білім беру процесінің бүкіл жүйесін қайта құруға әкелуі керек, өйткені электрондық білім беру ресурстарының кеңінен қолданылуы оқу материалының мазмұнын, оқыту формалары мен әдістерін, сонымен қатар оқу процесі субъектілерінің қызметінде өзгертуде [1].

Электронды білім беру ресурстары білім беру процесінің мүмкіндіктерін кеңейтеді, бірақ сонымен бірге олар тек қана құрал болып қалады, сол себептен оларды дұрыс, орнымен пайдаланудың маңызы зор. Олай болса, ақпараттық технологияның қарқынды дамуы оқытудың жаңа формасы электронды білім беруді қалыптастырды сонымен қоса, білім беру саласында осы ресурстарды тиімді пайдаланып, сабақтарды заман талабына сай етіп ұйымдастыру үшін, пәнге деген студенттер мен оқушылардың қызығушылығын арттыру мақсатында оқытушылар үшін электронды білім беру ресурстарымен жан жақты танысып, оларды жіктей білулері керек.

Электронды білім беру ресурстарының классификациясының әр түрлі тәсілдері бар болғандықтан, төменде солардың бірнеше түріне тоқтала кетейік. Жалпы білім беру ресурстары бойынша білім беру пәндерінің әмбебап классификациясын толықтай анықтау мүмкін емес. Бұл, ең алдымен, әр түрлі электронды білім беру ресурстармен қамтылған тақырыптық бағыттардың көп варианттылығымен байланысты. Егер оларды классификациялау тек тақырыпты ғана емес, сонымен қатар ресурстардың технологиясын да көрсетуі керек деп есептесек, онда оларды сипаттайтын негізгі параметрлерді бөліп көрсету керек, олар кейіннен жіктеу критерийлерінің негізін құрауы мүмкін [2].

С.М. Куценко, В.В. Косулиннің ойынша оқу үдерісін ұйымдастыру тұрғысынан төмендегідей негізгі параметрлерді бөліп қарастыруға болады.

Олар: электрондық басылым түрі (ресурс); пәндік білім беру аймағы; ұсынылған білім деңгейі; оқу үдерісінің ұсынылған түрі; аудиторияның ерекшелігі.

Бір жағынан, атқаратын функцияларына сәйкес, электронды білім беру ресурстарын дәстүрлі оқу басылымдарына жатқызуға болады және сәйкесінше дәстүрлі оқулықтар үшін қолданылатын жіктеу принциптерін қолданып сипаттауға болады. Екінші жағынан, олар электронды басылымдар санатына

жатады және оларға электрондық басылымдарды жіктеу принциптерін қолдануға болады. Үшіншіден, көптеген электронды білім беру ресурстары бағдарламалық жасақтама өнімдері болып табылады. Оларды жоғарыда аталған түрлеріне байланысты, іс жүзінде нақты анықтайтын сипаттамаға сәйкес жіктеу жүргізу ыңғайлы болмақ, атап айтқанда

С.М. Куценко типіне, байланысты электрондық оқу ресурстарын төмендегідей бөліктерге бөледі: оқу процесінде маңыздылығы мен орнын анықтайтын функционалды негізде;ресурс мәтінін ұйымдастыру;берілген ақпараттың сипаты; презентация ; белгіленген мақсат үшін; басылған баламаның болуы; негізгі ақпараттың форматы (сипаты); тарату технологиясы ; қолданушымен өзара әрекеттесу сипаты.

Сонымен қоса автор оларды түріне байланысты келесі негізгі электрондық оқу ресурстарының топтарын ажыратады:компьютерлік оқулық (оқулық, дәрістер мәтіні және т.б.); электронды анықтамалық;компьютердің проблемалық кітабы;компьютерлік зертханалық практика (модельдер, тренажерлер және т.б.);компьютерлік тестілеу жүйесі [3].

Компьютерлік оқулық теориялық материалды өз бетінше оқуға арналған және мәтіндік, гипермәтіндік немесе мультимедиалық болуы мүмкін. Онда білім алушыға арналған құрылымдық оқу материалы болса,электрондық анықтамалық оқушыға кез-келген уақытта қажетті анықтамалық ақпаратты алуға мүмкіндік береді. Компьютерлік шеберханалар, модельдер, дизайнерлер мен тренажерлар білімді бекітуге және оларды практикалық қолдану дағдыларын алуға мүмкіндік береді. Компьютерлік зертханалық практика зерттелген нақты объектілерде болып жатқан процестерді имитациялауға немесе нақты жағдайда мүмкін емес тәжірибені имитациялауға мүмкіндік берсе,зертханалық тренажерлер эксперименттің оңтайлы параметрлерін таңдауға, дайындық кезеңінде бастапқы тәжірибе мен дағдыларды алуға, нақты эксперименттік қондырғылармен және объектілермен жұмысты жеңілдетуге және жеделдетуге мүмкіндік береді.

Зерттеушілердің пайымдауы бойынша негізгі ақпарат форматына сәйкес электрондық оқу ресурстары келесі түрлерге бөлінеді:мәтін - негізінен мәтіндік ақпараттарды қамтитын электрондық басылым;графикалық - негізінен графикалық нысандарды қамтитын, көруге және басып шығаруға мүмкіндік беретін формада ұсынылған, бірақ өңдеуге мүмкіндік бермейтін электрондық басылым;дыбыс - дыбыстық ақпараттардың цифрлы көрінісін қамтитын, тыңдауға мүмкіндік беретін, бірақ баспа нұсқасын шығаруға арналмаған электронды басылым;бағдарламалық жасақтама - автономды бағдарламалық өнім, ол кейбір автономды бағдарламалық ортада мәтінді жариялау болып табылады;мультимедия - әр түрлі сипаттағы ақпараттар әзірлеуші қойған дидактикалық мақсаттарға жету үшін өзара байланысты болатын электронды басылым.

Е.А. Акользина өзінің еңбегінде электрондық білім беру ресурстарын мұғалімдер оқу мақсаттарына жету үшін құрастыра алатын және қолдана алатын компьютерлік құралдар ретінде сипаттай келе, электронды ресурстарды

қолданудың тиімділікті бағалаудың инновациялық критерийлері негізінде олардың бірқатар артықшылықтарын атап өтеді:

1) ақпаратты мультимедиялық ұсыну, материалды тиімді игеруге көп мүмкіндік береді. Біріншіден, психологиялық-педагогикалық зерттеулер тренингтің тиімділігі барлық сезім мүшелерінің активтену дәрежесіне тікелей тәуелді екенін көрсетті. Мультимедиаадамның сезім мүшелеріне бір уақытта әсер ететіндіктен, пәннің сапасы арта түседі.

Екіншіден, ақпараттың алуан түрлілігі ұсынылған материалды өздігінен игеруге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде танымдық іс-әрекетті белсендіруге және инновациялық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді;

2) зертханалардаарнайы жабдықтар пен реактивтерді пайдалануды алмастыратын әртүрлі процестерді имитациялау мүмкіндігі;3) интерактивтілік;4) желіні тарату мүмкіндігі;5) ақпаратты табудың ыңғайлылығы;6) жаңа деректерді енгізудің жеңілділігі;7) деректерді сақтаудың ықшамдылығы.

Сонымен қоса, автор мамандардың жұмысын талдай отырып, электрондық ресурстарды пайдаланудың бірқатар елеулі кемшіліктерін атап өтеді: 1) Білім беру процесінің технологиялануы шамадан тыс индивидуализмнің қалыптасуына ықпал етеді, демек, тұтастықтың жойылуына, тек жеке тұлғаға бағытталуын алып келеді. Интернеттегі тұрақты жұмыс жеке ақпараттық қауіпсіздік проблемасының туындауына ықпал етеді; 2) Электронды оқу ресурстарының соңғы талаптарға жауап беретін заманауи жабдықтың сатып алу проблемасы; 3) Қосымша танымдық жүктеменің пайда болуы. Танымдық жүктеме ақпаратты дұрыс құрылымдамау нәтижесінде пайда болады деген қорытынды жасауға болады. Қате жерлерде гипер сілтемелердің көп болуы жағымсыз салдарға алып келеді, нәтижесінде пайдаланушы білім беру траекториясынан ауытқуы мүмкін. 4) психологиялық-педагогикалық оқу мақсаттарын іске асыруда ақпараттық ортада теориялық дағдыларды дамыту проблемасы [4].

Электронды оқыту ресурстарын толық меңгеру, оларды өздері оқытатын пәндердің сапасын арттыру барысында тиімді пайдалана білу педагогтардан ерен еңбекті, кең көлемді білім, біліктілік және дағдыларды қажет етеді. Мұғалімдердің сандық технологияларды меңгерудегі құзіреттілігі, бір жағынан, кәсіби маман ретінде өзінің цифрлық технологиядағы құзыреттілігін үнемі дамытып отыратын, екінші жағынан, оқыту тәжірибелерімен айналысу арқылы цифрлық жүйенің дамуын күшейтетін екі жақты құрылым ретінде тұжырымдалады.

Оқытушылардың тәжірибесінің классикалық теорияларына сүйене отырып олардың электрондық оқу ресурстарын қолданудағы біліктіліктерін көтеру барысында экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы мұғалімдердің кәсіби шеберлігін үш негізгі саладан құралатынын атап көрсетеді, олардың қатарына кәсіптік білім - білім мен біліктіліктің жиынтығы ретінде танылатын оқыту мен оқу; классикалық кәсіпқойлықтың негізгі құрамдас бөлігі ретінде электронды нұсқаулық жоспарлауды, сынып стандарттарын және камера алдында өзін-өзі ұстау этикасы қарастырылады [5].

Қазіргі заман талаптарына сай, еліміздің білім кеңістігінде электронды оқу ресурстары кеңінен қолданыс табуда. Орта мектептер мен жоғары оқу орындарында білім беру процесі онлайн форматқа ауыстырылу себебіне байланысты жаңа платформалар енгізілуде, олардың ішінде Zoom, Google meet, Google classroom, Microsoft teams платформалары онлайн сабақтар, конференция, жиналыстар өткізуге қолайлылығымен ерекшеленуде. Аталған бағдарламаларды қолдана отырып оқытушылар өздері дайындаған видео, аудио материалдарды, презентациялар мен дәрістерді студенттермен бөлісуге мүмкіндік алуда, сонымен қоса студенттердің білімін бағалайтын Platonus платформасы оларға үй тапсырмаларын жүктеп, оқытушымен кері байланыста болуға жағдай жасауда [6]. Сонымен қоса 21 ғасырдағы тәжірибелі мамандар қатарына ену үшін кәсіби білімдерін арттыру, дербес шешім қабылдауды меңгеру және әріптестерімен, оқушылармен жұмыс жасау үшін оқытушылар сандық сауатты агент-практиктер болуға шақырылады [7].

Сонымен, қорытындылай келе ақпараттық қоғамның қалыптасуына байланысты электронды білім беру ресурстары - білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып кеткенін ескерте кетуіміз керек. Ақпараттық құзыреттіліктің дамуына ықпал ете отырып, олар еңбек нарығында бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Дәстүрлі оқу құралдарына қарағанда қосымша инновациялық қасиеттерге ие бола отырып, электронды оқу ресурстары студенттердің өз бетімен білім алу қызметінің маңыздылығын арттырады; оқытушылар құрамының шығармашылық белсенділігінің артуына ықпал етеді және тың электрондық ресурстарды меңгеруге ынталандырады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Irina Engeness. “Developing teachers’ digital identity: towards the pedagogic design principles of digital environments to enhance students’ learning in the 21st century» <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1849129>
2. Куценко С.М., Косулин В.В. Электронные образовательные ресурсы как инструмент обучения. Казанский государственный энергетический университет, г. Казань, Россия. Вестник КГЭУ, 2017, № 4 (36)
3. Yvonne Elisabeth Liljekvist, Ann-Christin Randahl, Jorryt van Bommel & Christina Olin-Scheller. Facebook for Professional Development: Pedagogical Content Knowledge in the Centre of Teachers’ Online Communities. <https://www.tandfonline.com/loi/csje20>
4. Акользина Е.А. Использование электронных образовательных ресурсов в процессе обучения: достоинства, недостатки. Психолого-педагогический журнал Гаудеамус, №2 (22), 2013
5. Данилова О.В. Подготовка студентов педагогического вуза к разработке электронных образовательных ресурсов: дис. канд. пед. наук. Чебоксары, 2010.
6. Довгань В.В. Создание и использование электронного образовательного ресурса в составе информационно-методического обеспечения учебного процесса: дис. канд. пед. наук. М., 2012.

E. Nurlanbekova¹, Sh. Argingazina², A. Makasheva³

^{1, 2, 3}*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

THE ROLE OF READING TEXTS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Annotation. Text is a form of learning that occupies a large place in the process of learning a language. Firstly, the educational teaching texts and secondly, the presentation of exercises requires a differentiated systematization of the work done with the text. Presentation of the function of the text – allows students to functionally recognize language units, thereby allowing students to consistently form logical thinking. After all, language units (word, phrase, sentence) are involved smoothly in the text.

Keywords: reading, text, teaching foreign languages.

Аннотация. Текст - это форма обучения, которая занимает большое место в процессе изучения языка. Во-первых, образованность учебных текстов и, во-вторых, изложение упражнений требует дифференцированной систематизации работы с текстом. Представление функции текста – позволяет студентам функционально распознавать языковые единицы, тем самым позволяя студентам последовательно формировать логическое мышление. В конце концов, языковые единицы (слово, словосочетание, предложение) плавно включаются в текст.

Ключевые слова: чтение, текст, обучение иностранным языкам.

The text is based on participatory activities, it is used as a source of information that is perceived through reading. In the process of mastering texts, the structure and meaning of the text plays an important role for the perception of the message transmitted by the narrator. The text is used in the educational process as the core of practical implementation of language learners' communication and as a person of mutual understanding, expression of thoughts[1, p.113].

Baitursynuly refers to the unity of speech, calling the text a work of speech. This is the reason why the scientist said: “ The general name of what is created from the word art is the word composition, which is abbreviated as a composition. Let it be a speech word , let it be a written word, everything will be a composition,” he says [2, p.344]. A. Baitursynuly showed that the text (composition) consists of a title and the content consists of three points: annotation, presentation and generalization. He was one of the first who said that the thoughts of the speaker in the creation of the participatory of the text are directed to another [2, p.362].

The text is also characterized by such features as integrity, completeness, logic (connectedness), sequence, and completeness. Creating a text, the author takes into account the understanding of the text by the partner in the relationship. From the author's point of view, the text is characterized by integrity, meaningfulness.

The absence of external links in the text does not prevent us from perceiving it, which means that there are other means of communication in the text, that is, internal links. Internal communication takes a dominant place in the understanding of the text. It is the main tool that allows you to perceive the text as a whole structure. Although the text has a formally expressed external connection, it is difficult to understand the text if it does not have an internal connection.

The need for new changes in the education of future owners of our country, which has rapidly entered the ranks of civilized countries of the world. Clarification of ways to form the attitude of future citizens to a new life will be of the intelligent teachers. After all, we all know that our people have always paid a lot of attention to the education and upbringing of the younger generation. Therefore, its solid foundation will depend on its ability to bring up the younger generation in the right way. Today, the task of paying special attention to the education of the younger generation is necessary to form our newsociety.

Everyone tries to convey the game correctly, smoothly and effectively. This is because they are interested in establishing positive relationships with others and achieving their goals. To be more precise, a meaningless word becomes a powerful force only when it is able to express it in the right place. [3, p.35]

I. R. Galperin, who has studied the theory of text on a large scale, identifies the content and personality-structural categories of the interrelated text and characterizes each of them: transmission, membership, intra-text communication (coherence), continuum, continual, retrospection (concepts related to time, space), modality, independent meaning, integrity, completeness. The scientist does not consider it necessary to set clear limits on them, since “the category of personality – structure is characterized by a content character and the category of content is manifested through structural persons” [4, p.5].

There is no consensus among researchers on the question of what the volume of the text should be, how many sentences it should consist of. Therefore, the title of the text continues to apply to various structural and semantic units-an individual sentence, a sequence of sentences that are completed in semantic and intonation terms, as well as to a whole work (macrotext), parts and fragments of a work (microtext), that is, “from one sentence to several volumes of work”(L. G. Friedman). Then what is the reason to call them texts? In response to this question, we found it appropriate to quote the opinion of O. I. Moskalskaya concludes:

” ...the most important feature that unites all different speech derivatives and their conditionally completed parts is the unity of meaning and functional sign with participatory significance “ [5, pp.12-13]. The fact that different person-units are called text can also arise from the researcher's view of person-units as a phenomenon that expresses a relatively complete content of a single whole, with its own ways and ways of communication. There are also speech works that consist of one, two, three or four sentences, which are recognized as an independent complete text. These are: proverbs, sayings, riddles, advertising texts, etc.

All texts are primarily linguistic objects. Therefore, the typology of texts should be recognized from a linguist point of view. 1) type of speech; 2) form of speech; 3) style of speech; 4) genre; 5) functional and semantic type of speech (method of speech); 6) emotionality and expressiveness of speech. Let's look at these things. In the first case, it is considered that speech is oral and written. While the oral text is related to time, the written text is related to space. Verbal texts are texts that are more simplified, ellipsistic in their syntactic structure than written ones, with a large number of expressive elements that do not have a pronounced semantic structure.

In the written text, the connecting elements between the units that make up it are clearly defined, the formal indicators are created in such a way that they are as complete as possible, the logical line of thought is preserved, the lexical fertility is deep and other language forms are abundant.

Consider the second sign. According to the form of communication, texts are divided into monologue and dialogic (sometimes polylogic) texts. Here, the types and forms of speech come together, and it is determined that both and in the oral text there is a monologue and dialogue.

Let's analyze the third feature. It is known that the text is constructed in some style. In the course of training, colloquial styles, scientific, official business, journalistic and fiction types of functional styles are used. Each of these styles has its own distinctive features. Their own structure in the text can also be immediately visible. It is an inability to distinguish between journalistic and fiction styles. Therefore, it is important to develop its own system of work in the direction of presenting text styles.

By the fourth sign. Genre features of the text should also be recognized. The genre, in principle, is closely intertwined with functional styles. This connection can be seen using the following diagram:

Styles	Genres
Scientific style	Textbooks; articles, monographs (excerpts), reports, announcements, abstracts, reviews, annotations
Formal style	Statement, description, explanation paper, official greetings, announcements, questionnaires, autobiographies, proposals
Journalistic style	Chronicle, news, articles, comments, essays, feuilletons
Artistic style	poem, fairy tale, story, tale, novel

Table 1. relationship between functional styles and genre

The fifth feature of the text is the functional type of speech. It is known that descriptions, messages, reflections are used in speech. The individual features of each of them are expressed in accordance with the structural-system laws of each type of speech.

Expressive texts are divided into: 1) expressive-stylistic and 2) neutral texts. Among them, texts that have an expressive and stylistic character include: artistic, journalistic, colloquial, scientific (discussion), such types of official texts as greeting, greeting. And "neutral" texts include: scientific, official, and some genres of journalistic style-Chronicles. Methodologists recommend methodically dividing the text into: 1) Reading; 2) listening; 3) developing oral speech; 3) developing written speech.

Let's name the requirements that are of methodological importance, which serve as the basis for improving the development of language in the text:

1) requirements that ensure the readiness of the student's presentation by reading intelligently:

a) intended for solving a participial problem; b) the speaker's point of view; c) emotional coloring; d) expressiveness; e) expression;

2) requirements that ensure the semantic structure of the text: a) communication; b) integrity; c) Logic; d) informality.

3) requirements that ensure the clarity of the text: a) report on the age-related interest of students on an informational basis; b) report on the level of development of students.

4) requirements that ensure the direct improvement of language experience based on the text: a) the volume of the text corresponds to the work performed (age, education); b) the lack of language material that has not been mastered; c) the content of previously passed material with a new material, its connection; d) the possibility of repeated memorization, fixation of the material.

In order to develop students' speech flexibility and ability to extract the necessary information from a special text, the following knowledge and skills about the text are formed:

- ability to read and memorize texts,
- formation of knowledge about the structural features of the text and the ability to use it in practice,
- teach the ability to create a systematic text by teaching the benefits in the text and their features in the purpose of systematic presentation of the content,
- oral and written speech training by type of text.

American linguist and methodologist Robert Lado offers the following types of work on the text: organizing a question-answer (conversation) on the text; dividing the text into semantic sections and setting a topic; developing a plan for the text; creative work with the text (supplement, continuation, composition of the story) [6, p.33].

The English methodologist Michael West developed the system of reading methodology, which had a great influence on the subsequent development of reading methodology. He developed his system in the 20th century, in the 20-30 years. He considered oral speech activity and reading activity separately and proposed a teaching methodology. That is, they have never been taught to connect two actions. According to West, teaching reading directly affects speech activity. Therefore, in language teaching, it is advisable to start with reading. West made demands that textbook texts should be age-appropriate and interesting. According to West method, the text should not contain information or elements that are not familiar to the reader, i.e. all information and elements in the text should be familiar or close to the reader [7, p.22].

Psychologists also establish several levels of reading comprehension in their native language to develop students' written language. Z. I. Klychnikova defines seven levels of the text understanding: 1) the level of understanding of individual words; 2) the level of understanding of individual phrases; 3) the level of understanding of individual sentences; 4) the level of understanding of the general content of the text; 5) the level of understanding of the general content; 6) the level of understanding individual details of the text; 7) the level of understanding of specific data of the text [8, p.159].

The first five levels to the significance plan of the text, the other two are related to the content plan of the text. Therefore, let's look at the methods and methods of mastering the content and demonstrating the specifics of its structure.

The linguistic text given in the textbook may or may not be read by students. And if the teacher repeats what is given in the textbook, then the lesson will not be valuable again. If the teacher is instructed to take the teaching material in other works, in order to prepare it more deeply, without putting any effort into the textbook, without looking at it and then immediately switch to the exercises and read the text from home, then it will also be methodical. After all, students do not know how to work with texts in English.

The peculiarity of the text is that it can also perform a certain "textual" function of microtext within a single large novel. The integrity of the theme can also be inherent in microtext.

For example, a microtext header in a large single header text area serves as a part of a large header. But the teacher should be able to recognize that there is a certain boundary the end of the microtheme. The "line" that indicates the end of the same microtext also restricts the microtext. Lexical and grammatical indicators play a great role here. A microtype can consist of several sentences (sometimes even one sentence) that can express a single fragment of a thought. Together with the students, you can try the following:

"After the doctor had gone, Sue went out into the hall and cried. As soon as she could manage to check her tears she walked gaily back into the room, whistling a merry tune. Johnsy lay with her eyes towards the window. Thinking that Johnsy was asleep, Sue stopped whistling. She arranged her drawing board and began working. Soon she heard a low sound, repeated several times. She went quickly to the bedside. Johnsy's eyes were wide open. She was looking out of the window and counting - counting backward".

The subject of this text can be said to be "the actions of Xu and the realities of Jonesy" [6]. Two microtempores lead to this name: the first microtempore means "Xu's action" and the second microtempore means "Jonesy's observation".

According to scientists studying the text, the sentences that make up can combine in two different ways and merge into a whole. He noted that the first of the lines is in sequential and the second is in parallel order. In the course of a chain order, a certain member of the sentence in the sentence "backs" the thought accent to, in the rest, the same thought accent "spreads", changes, turns into something else and "passes" to the function of another member of the sentence.

In principle, there are many specific features of working with text in the process of learning morphology. Because by observing the function of a class of words in a sentence as members of a particular sentence, we can show the student that these words serve as a thought transmission. And now, just as the first idea of the ability to combine these classes of words begins to be given, so the world of syntax begins to manifest itself. Words can create a great thought only through the ability to connect internally.

To conclude, reading is not only a source of aesthetic and intellectual pleasure, but also one of the methods of cognition of the world. Literature provides a simple

overview of the native language, reveals its secrets. Each literary work is a fragment of the "Encyclopedia of life".

REFERENCES

1. Rakhmetova S. Theory and technology of teaching the Kazakh language. - Almaty, 2009.
2. Baitursynov K. Linguistics, Almaty, 1998, - 362 p.
3. Kalimukasheva B. Culture of speech and public speaking. - Astana, 2016.-35 p.
4. Halperin I.R Grammatical text categories. –Moscow: Enlightenment, 1964, -168 p.
5. Moskalskaya O.I Grammar in the text, - Moscow: Higher School, 1981.
6. Robert Lado "Uneducated sides of the original texts of the English language"
7. Michael West "Learning to Read a Foreign Language", Oxford University Press, 2009, 22 p.
8. Klychnikova Z.I Psychological features of reading in a foreign language. - Moscow, 1983, - 159 p.

ӘОЖ 378.1

К.Е. Оралбекова¹, Қ. Айтқұлова²

^{1, 2} *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУ: ПРОБЛЕМАЛАР, ҮРДІСТЕР, ШЕШІМДЕР

Аннотация. Мақалада Қазақстан Республикасының жоғары білім беру жүйесінің трансформациясы мен интеграциясы зерттелген, өйткені әлемдік тәжірибеде білім беру проблемаларын шешудің жаңа тәсілі ұйымдастырушылық, құрылымдық, идеологиялық өзгерістерді, білім беру мазмұнын жаңартуды түбегейлі қайта қарауды, қазақстандық қоғам дамуының қазіргі кезеңіне және әлемдік білім беру кеңістігіндегі жаһандық интеграциялық процестерге сәйкес мамандарды даярлау сапасының талаптарын арттыруды қажет етілуі жайында. Осыған байланысты жоғары білім берудің негізгі бағыттарындағы шетелдік студенттердің кәсіби даярлығының өзекті мәселесі де талануы: білім беруді интернационалдандыру және білім беру саласындағы мемлекеттердің заң шығарушы және атқарушы органдарының қызметін үйлестіру; үздіксіз білім берудің бірыңғай жүйесін ұйымдастыру мүмкіндігі және білім беру сапасын оның барлық деңгейлерінде жетілдіру сияқты проблемалардың шешімдері қаралады. Мақала авторлары білімнің қоғам қажеттіліктеріне, оның экономикасы мен ұлттық-мәдени ерекшеліктеріне тәуелділігімен, сондай-ақ оқу елін таңдаудың ортаның «зияткерлігіне» тәуелділігімен шарттасқан Қазақстан жоғары оқу орындарында шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту генезисін анықтады, сондай-ақ шетелдік студенттердің кәсіби даярлығын дамыту перспективаларына және тұтастай алғанда жоғары білімнің интернационалдандырылуына болжам жасаған жайында айтылады.

Кілт сөздер: интернационалдандыру, шетелдік студенттер, білім беру саласы, академиялық ұтқырлық, трансформация, этносаралық өзара іс-қимыл, көптілді білім беру, үндестіру, бірегейлік, білім беру ортасы, жоғары оқу орны.

Annotation. In this article the authors investigated the transformation and integration of the higher education system of the Republic of Kazakhstan, as a new approach to solving the problems of education in the world practice caused the need for a radical revision of organizational, structural, ideological aspects, updating the content of education, increasing the quality requirements for training specialists in accordance with the current stage of development of Kazakhstan society and global integration processes in the world educational space. In this regard, the article also analyzes the actualization and the problem of professional training of foreign students in the main areas of higher education: the solutions to such problems as the internationalization of education and the coordination of the activities of the legislative and executive bodies of states in the field of education, and the possibility of organizing a unified system of continuing education and improving the quality of education at all its levels were considered. The authors determined the genesis of the development of professional training of foreign students in higher education institutions of Kazakhstan, motivated by the dependence of education on the needs of society, its economy and national and cultural characteristics; as well as the dependence of the choice of the country of study on the “intellectuality” of the environment, and also made a forecast of the prospects for the development of professional training of foreign students and the internationalization of higher education in general.

Keywords: internationalization, foreign students, educational sphere, academic mobility, transformation, interethnic interaction, multilingual education, harmonization, identity, educational sphere, higher educational institutions

Жоғары білім беруді интернационалдандырудың мақсаты не? Жалпы интернационалдандыру дегеніміз не? -, деген сұрақтарды қарастыра отырып әр адамның көкейінде жүрген сұрақтарға тіл қататын боламыз. «Интернационалдандыру – университеттің жаһанданудан туындаған қажеттіліктерін қанағаттандыру стратегиясы, сондай-ақ жаһандық әлемге тарту үшін мамандарды даярлау тәсілі»-, деп Филип Альтбах, 2010 ж өз ойымен бөлісті. Сонымен қатар, бірқатар зерттеушілер атап өткендей, интеграцияны «біріктірудің өзі емес, біріктіру үдерісі» деп түсіндіреді. Басқаша айтқанда, академиялық ұтқырлық қандай да бір дәрежеде ұлттық білім беру дәстүрлерінен бас тартуды білдірмейді, керісінше адамның өзінің даму саласын кеңейтуге табиғи қажеттілігін ескеретін жаңа мақсаттағы бағдарлаудың бір түрі болып саналады. Жоғары білім беру жүйесінің әлеуметтік белсенділігі оның академиялық ұтқырлығына негізделеді, бұл қарқын халықаралық білім алмасуды білдіреді, оның негізгі қатысушылары орта білімнен кейінгі (бакалавриат, магистратура және докторантура) білімнің барлық деңгейлеріндегі студенттер, профессор-оқытушылар құрамы, инженерлік-техникалық персонал және т. б. Бұл, ең алдымен, жоғары білім беру жүйесінің өзгеру сипатына байланысты: жоғары білімнің қолжетімділігі күрт өсті, ол элиталық түрден көпшілікке қажетті болып табылады. Демек, интеграциялық үдерістерді бастайтын осы жүйенің ашықтығы барған сайын айқын бола түсуде, нәтижесінде ұлттық білім беру жүйелерінің толық өзгеруі, олардың толықтырылуы, жоғары білімнің жаһандық әлеуметтік жүйеге айналуы орын алады. Жоғары білім беруді интернационалдандырудың қажеттілігі яғни мақсаты: білім беру субъектілерінің халықаралық ынтымақтастыққа және жалпы адамзаттық этика құндылықтарымен танысуға көмектеседі.

Қазақстанның тілдік байлығы қазақ мәдениетін байытады және көпұлтты Қазақстанның бірлігін нығайтудың маңызды факторы болып табылады;

еліміздің рухани жаңғыруы, ең бастысы - конфессияаралық келісім мен толеранттылық қамтамасыз етілді. Қазақстандықтардың қазіргі ұрпағына мұра болып қалған рухани саладағы толеранттылық болашақта азаматтық және конфессияаралық бейбітшілікті сақтау үшін жақсы негіз болып табылады.

Стратегияда атап өтілгендей, ұлтаралық қатынастарды үйлестіруге: қазақ этностары арасындағы қарым-қатынастардағы толеранттылық пен сенімді нығайту; мемлекеттік тіл мен қазақ халқының мәдениеті төңірегінде топтасқан қазақ этностарының мәдениеттері мен тілдерін одан әрі дамыту; қазақстандықтардың рухани-мәдени тұтастығын қалыптастыру үшін жағдайларды қамтамасыз ету; мемлекеттік тілді әрбір қазақ этносының ішкі мәдениетінің ажырамас элементіне айналдыру негізінде қол жеткізілетін болады. Осының барлығы халықаралық білім беру алмасулары саласында қалыптасқан үрдістерге алып келді, өйткені біздің елімізде шетелдік студенттер санының тұрақты өсуінің жетекші факторы Қазақстанның саяси және экономикалық тұрақтылығы болып табылады. Осылайша, жақын арада халықаралық байланыстар кеңейіп, жақын және алыс шетелдермен халықаралық білім беру алмасуларының тәжірибесі артады. Демек, шетелдік студенттерді кәсіби даярлау мәселесі өзекті бола түсуде. Біздің ойымызша, бұл мәселе шешімін екі бағытта табады: 1) білім беру сапасын арттыру мақсатында оның барлық субъектілері шетелдік студенттердің әлеуметтік-мәдени бейімделуі, кәсіптік білім берудің әдістері мен педагогикалық технологияларын жетілдіру, жоғары оқу орындары оқытушыларының біліктілігін арттыру мәселелерін шешу, шетелдік студенттердің шетелдік мәдени ортаны игеруінің нақты тәжірибесінде; 2) педагогикалық ғылымда, зерттеушілердің назары шетелдік студенттердің кәсіптік білім беруінің этнопедагогикалық компонентінің мәселесіне аударылатын болады. Тұтастай алғанда, осы интеграциялық үдерістердің қарқындылығы еуразияшылдық тұжырымдамасын іске асыру сипаты мен өміршеңдігімен айқындалатын болады. Басқаша айтқанда, Қазақстанның жоғары оқу орындарында шетелдік студенттерді кәсіби даярлаудың этномәдени аспектісін кеңейту қажеттілігі бар. Осылайша, халықаралық ынтымақтастық жоғары білім берудің жаһандық жүйесін дамытудың қуатты тетігі болып табылатыны сөзсіз. Мәселелердің оңтайлы шешімі жоғар білім беру мазмұнындағы этномәдени компонентке бөлінген, оқу уақытының көлемін ұлғайту болып табылады. Біріншіден, бұл оқыту тілі мен тілді үйренуге қатысты. Мысалы, тіл өз кезегінде бөлек нәрсе емес; ол міндетті түрде этникалық, мысалы тарих, мәдениет, демек, ана тілі.

Қазіргі Қазақстанның этно әлеуметтік жағдайында тілдердің үштұғырлығы (қазақ, орыс және ағылшын) идеясы жарияланғанда, бұл жоғары оқу орындарында тілдерді үйренуге бөлінетін оқу уақытының көлемін кеңейту қажеттілігін туындатты. Бүгінгі таңда халықаралық студенттер әдетте орыс немесе ағылшын тілдерін таңдайды. Бұл үрдіс қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі ресми органдардың нақты күнделікті өмірді насихаттау сатысынан доктринаға көшкенге дейін жалғасатын болады. Шет тілін үйренудегі негізгі міндет – мәдениетаралық қарым-қатынасқа қатысу қабілетін игеру, яғни

студенттің сөйлеу-ойлау қызметімен байланысты сөйлеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

- 1 Рамашова Г.Н. Академическая мобильность студентов-иностранцев в вузах Казахстана (этнопедагогический аспект) / Г.Н. Рамашова, Н. Рамашов // AlmaMater. Вестн. высш. шк. - 2012. - № 12. - С. 76-81.
- 2 Лиферов А.П. Интеграционные процессы в мировом образовании: основные тенденции: науч. изд. / А.П. Лиферов //Magister. - 1999. - № 1. - С. 46-65.
- 3 Изменчивый «образ языка» в науке XX века / под ред. Ю.С. Степанова. - М., 1995. - С. 7-15
- 4 Ассамблея народа Казахстана. Цели и перспективы [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://assembly.kz/ru/>
- 5 Выступление Н.А. Назарбаева на 7-й сессии Ассамблеи народа Казахстана [Электронный ресурс]. - Режим доступа URL: www.akorda.kz

УДК 81'23

Т.Е. Орынбасар¹, Г.Р. Нурекешова²

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

ЖАРНАМА - ШЕТЕЛ ТІЛІН ҮЙРЕТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аннотация. Мақалада жарнамалық мәтіндерді шет тілін үйрету мақсатында қолдану қарастырылады. Жарнаманы пайдалану тиімді оқу құралы болып табылады. Мәтіндердің тілдік құралдармен және грамматикалық құбылыстармен қанықтылығы оларды пәндік білім, білік және дағдыларды қалыптастыру мен дамытуда тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл зерттеудің өзектілігі қазіргі таңда ағылшын тілін оқыту үдерісінде жұмыстың нақты формалары мен әдістерін әзірлеу қажеттілігімен түсіндіріледі. Жұмыстың жаңа формалары мен әдістерін іздестіру жаңа оқу материалын іріктеу қажеттілігін туындатады, бұл мектеп оқушыларының ағылшын тілінде қажетті білімдерін, білік және дағдыларын сәтті қалыптастыруға мүмкіндік беріп қана қоймай, сонымен қатар балалардың танымдық қызығушылығы мен белсенділігін арттырады. Жүргізілген жұмыс нәтижелерін ағылшын тілін оқыту әдістемесінде қосымша ақпарат немесе тәжірибелік материал ретінде пайдалануға болады.

Кілт сөздер: жарнама, бұқаралық коммуникация, ауызекі сөйлеу, грамматикалық құрылым, тиімді құралдар.

Annotation. The article deals with the use of advertising texts for the purpose of teaching a foreign language. The use of advertising is an effective learning tool. The saturation of texts with linguistic means and grammatical phenomena allows them to be effectively used in the formation and development of subject knowledge, knowledge and skills. The relevance of this study is due to the need to develop specific forms and methods of work in the process of teaching English in modern conditions. The search for new forms and methods of work entails the need to select new educational material, which not only allows you to successfully form the necessary knowledge, skills and abilities of schoolchildren in English, but also is attractive to children, that is, it allows

you to stimulate cognitive interest and activity. The results of the work carried out can be used as additional information or practical material in the methodology of teaching English.

Keywords: advertising, mass communication, colloquial speech, grammatical structure, effective means.

Латын тілінен аударғанда жарнама сөзі «reklamare» – «айқайлау» мағынасын білдіреді. Жарнама бұқаралық қарым қатынастың бір түрі ретінде белсенді жұмыс жасайтын мәдениетаралық коммуникация құралы: ол көз алдымызға күн сайын теледидарда, ғаламтор желісінде, тіпті көшелерде және мекемелерде, дүкендерде кездеседі.

Жарнаманың негізгі белгілері:

Медиация – сатып алушыға дабыл сатушыдан жеке емес, делдалдар (БАҚ, әртүрлі жарнама құралдары) арқылы келеді.

Бір бағытты – сатушыдан сатып алушыға дейін.

Қоғамдық – жарнамаланатын өнім заңды және жалпы қабылданған. Сондықтан заңмен тыйым салынған тауарлардың жарнамасы жоқ.

Бейтараптық жоқ - кемшіліктерге емес, артықшылықтарға назар аударылады.

Жарқырау – ашық түстер мен сөз тіркестерін қолдану.

Қайталану – жарнамалық аргументтердің қайталануы тұтынушыға белгілі психологиялық әсер етіп, оны сатып алуға итермелейді [1].

Лингвистикалық тұрғыдан алғанда, жарнама сөйлеу әрекетінің ерекше саласы болып табылады, оның өнімі сөйлеу шығармалары - жарнамалық мәтіндер болып табылады.

Жарнама мәтіні – ауызша немесе жазбаша түрде ұсынылған, алдын ала дайындалған, дербестігі бар, бастапқыда адресатқа белгілі бір ақпаратты жеткізуге бағытталған өнімнің бір түрі. Ондағы басым коммерциялық мақсат – адресаттың назарын аудару. Жарнама мәтінінің түпкі мақсаты оқырмандарды жарнамаланатын өнімнің, қызметтің, компанияның және т.б. артықшылықтарына сендіру болып табылады. Жарнамалық хабарламалар тілін кәсіби мақсатта қолданудың нәтижесі белгілі бір аудиторияға бағытталған хабарламаларды генерациялау және нақты тапсырмаларды орындау. Осының негізінде жарнама мәтінінің функциялары қалыптасады: экспрессивті, ақпараттық, эстетикалық, контекстік, гедонистік, коммуникативті, элеуметтік-мәдени, когнитивтік-конструктивтік, суггестивті, өзара әрекеттестік қызметі.

Сонымен, жарнама тілді меңгеру мен жетілдіру үдерісіндегі ең көрнекі «құралдардың» бірі болып табылады, өйткені ол белгілі бір уақыт кезеңінде қоғамның объективті тілдік және құндылық бейнесін көрсетеді.

Жарнамалық мәтіндер мектепте шетел тілін үйренуге негіз бола алмайды. Бірақ жарнамалық ақпараттарды оқу-әдістемелік кешендердің негізгі материалына қосымша ретінде сыныптан тыс немесе мектептен тыс жұмыстардың базасы ретінде қолдануға болады.

Жарнамалық мәтіндерді оқудың мақсаты – ағылшын тілі сабағында ауызша сөйлеуді қалыптастыру. Жарнамалық мәтіндермен жұмыс істеудің тиімділігі оқушылар сыныпта нақты уақытта мұғалім берген тақырып бойынша

қарым-қатынас жасауға және пікір алмасуға мүмкін болатын жағдайдың қамтамасыз етілуінде. Жарнамалық мәтіндерді қолдану өзара байланысты екі фактор: тақырыпқа қызығушылық және оны белсенді талқылауға ынталандыру арқылы жүзеге асырылады. Сондай-ақ, сабақ барысында барынша психологиялық жайлы және интеллектуалды атмосфераны құру қажет. Сыныпты топтарға және жұптарға дұрыс бөлу, қателерді түзету әдісін таңдау маңызды шарт болып табылады [2].

Сыныпта оқушының сөйлеу қабілетін арттыру мақсатында шетел тіліндегі жарнамалық видеороликтерді қолдану тиімді. Себебі жарнамалық роликтер қысқа болып келеді. Олар әдетте шамамен 30 секундқа созылады. Бұл телехикаяларға немесе фильмдерге қарағанда әлдеқайда аз көлемде, сондықтан білім алушының назарын аударады. Жарнамалық роликті бірнеше мәрте қатарынан көруге болады, бұл оқушының ағылшын тілін тыңдап түсіну дағдыларын дамытады. Бұл әсіресе ағылшын тілін үйренуді енді бастаған және ұзақ әрі күрделі мазмұнға әлі дайын емес адамдар үшін өте маңызды.

Жарнама - мәдениеттің көрінісі. Шетел тілін үйренгенде оқулықтағы сөйлемдерді жаттап алумен шектелмей, тілді үйренумен қатар мәдени білімді де меңгеру өте маңызды. Ағылшын тілінде сөйлейтіндер тұратын жеріне байланысты әртүрлі мәдениеттерден болуы мүмкін. Сондықтан телеарналар өз көрермендерінің мәдениетін көрсететін жарнамаларды ұсынуға тырысады. Тіпті Америка Құрама Штаттарының өзінде компаниялар әртүрлі аймақтар үшін түрлі жарнамалар түсіреді. Жарнамаларды көру - ағылшын тілінде сөйлейтін бірнеше топтардың мәдениетіне енудің жылдам және тиімді жолы.

Жарнама негізгі тілдік дағдыларды дамытуға көмектеседі. Жарнамаларды көру барысында білім алушы бір уақытта әртүрлі тілдік дағдыларды пайдаланады. Әрине, оқушы бірінші кезекте тыңдау жүзеге асады, бірақ бейнедегі тіркестерді оқу сияқты басқа дағдылар да қолданылады. Көрермендерден жауап алу үшін жарнамалық роликтерде жиі сұрақтар қойылады. Кейде шағын диалогтар көрермендерге өнімге байланысты немесе мүлдем қатысы жоқ оқиғаны баяндауы мүмкін. Балалар жарнаманың толық мәнін түсіне алуы үшін ағылшын тілінде ойлауды бастау қажет. Әрине, кез келген бейнені ағылшын тілінде көру пайдалы, бірақ жарнаманың кейбір түрлері оқушының шет тіліндегі ақпаратты қабылдау қабілетін жақсарты алады.

Мұғалім білім алушының жас деңгейіне байланысты танымал жарнама компанияларынан бастағаны жөн. Оқушыларға белгілі бір компанияның өнімдері ұнайтын болса, (мысалы McDonald's) жарнамаларын немесе жаңа технологиялар қызықтырса, Microsoft, Samsung, Apple және т.б. сияқты өндірушілердің бейнелерін қарастырады. Сондай-ақ қызметтерді емес, өнімдерді жарнамалайтын бейнелерді таңдау тиімді. (мысалы, көлік - өнім, көлік жөндеу - қызмет). Өнім жарнамалары экранда талқыланатын элементтердің өте нақты кескіндерін пайдаланады. Мұндай бейнелер білім алушыларға түсініктірек болмақ.

Көбінесе ағылшын тіліндегі ең жақсы жарнамалар балаларға арналған өнімдердің жарнамалары болып табылады. Онда қарапайым диалогтар жиі кездеседі, сөйлеу қарқыны баяу, сюжетті ағылшын тілін енді ғана үйрене

бастағандар да түсінуге оңай. Көптеген жарнамалар, тіпті өте қысқа болса да, белгілі бір оқиғаны баяндайды. Оқиғаның не екенін және оның диалог немесе дауыс беру сияқты экрандағы нәрсеге қалай қатысы барын түсіну өте пайдалы. Мысал ретінде YouTube желісінде танымал болған бірнеше жарнама роликтерін талдап көрейік.

1. *“A New Teacher’s First Day of School” (Kleenex) [3].*

Бұл «Kleenex» қағаз сүлгілерінің жарнамасы. Жас мұғалім мектепке алғашқы сабағына келеді және күтпеген тараптан қолдау алады. Мұнда мұғалім келер шақ және бұйрық рай (“Remember...” және “Enjoy it!”) формаларының қолданылуына назар аударуы тиіс. Бейнеролик көрсетілімінен соң білім алушыларға келесі сұрақтарды қойып, тапсырма беру арқылы ақпаратты қаншалықты қабылдағандығын тексеруге болады:

- What emotion do you think the new teacher feels? (Мұғалім өзін қалай сезінді деп ойлайсың?)

- Finish the little boy’s sentence: “You’re going to do ____.” (Баланың айтқан сөзін жалғастырыңыз: “You’re going to do ____.”)

2. *“Back to School” (Walmart Canada) [4].*

Бұл Walmart Canada бөлшек сауда желісі өзінің 20 жылдығын оқу жылының басындағы сатылыммен қалай атап өтетіні туралы бейне. Балалар мен ата-аналар дүкенге мектепке қажетті заттарды алуға барады. Бейнероликте көптеген түс және кеңсе тауарларының атауларын кездеседі, сондықтан мұғалім тақырыпқа сай тапсырмалар дайындай алады:

- What color names do you hear? (Видеодан қандай түстердің аттарын естідіндер?)

- What decision is the boy in the blue button-up shirt trying to make? (Көгілдір жейдедегі бала қандай шешім қабылдай алмай тұр?)

3. *“Taste the Feeling” (Coca-Cola) [5].*

Әлемдегі ең қымбат бренд, жүз жылдан астам ең танымал сусын, Coca-Cola бүкіл әлемде сатылған алты миллиард бөтелкемен ғана емес, сонымен қатар креативті жарнамалық науқандарымен мақтана алады. Сол секілді сапалы жарнама роликтерінің бірі “Taste the Feeling” тізбектелген сөз тіркестерімен ерекшеленеді: “coca cola with ice”, “ice with friends”. etc. Мұғалім 1 минуттық роликті сабақ барысында жаңа сөздерді үйрету мақсатында қолдана алады, әрі жоғары сапада түсірілген жарнама оқушының зейінін басқа жаққа бұрмауына септігін тигізеді.

YouTube желісінде ағылшын тілін үйренуге арналған көптеген арналар бар. Дегенмен, оқу материалы ретінде кейбір қызықты ағылшын жарнамаларын табу сияқты жаңа нәрсені байқап көру табыс әкеледі. Жарнаманың ең үлкен артықшылығы – бейнелер жаңартылып тұрады. Мұғалімдерге сыныпта ұзақ уақытты талап ететін анимациялық фильмдерден гөрі қысқа жарнамаларды пайдалану тиімдірек болмақ.

Зерттеу нәтижесінде ағылшын тіліндегі жарнама мәтіндерінің экспрессивті лингвистикалық құралдармен және грамматикалық құбылыстармен қанықтығы, сонымен қатар ағылшын тіліндегі жарнамалық мәтіндерді шетел тілі сабақтарында қолдану тиімді оқыту құралы болып

табылады деген қорытындыға келді. Мұғалімдер мен білім алушыларға арналған осы үлгідегі мәтіндер оларды пәндік білім, білік және дағдыларды қалыптастыру мен дамытуда тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл ретте, жарнамалық мәтіндердегі ақпараттың әлеуметтік-мәдени көзқарас контекстінде ағылшын тілін оқыту мазмұнына толық сәйкес келетінін атап өткен жөн.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Гимранов Р.Д. "Реклама как средство изучения английского языка" [Электронды ресурс] // URL: <https://www.art-talant.org/publikacii/29261-statyya-po-teme-reklama-kak-sredstvo-izucheniya-angliyskogo> (қаралған күні: 04.04.2023).
2. Гальскова, Н.Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 1. – С. 3-8.
3. "A New Teacher's First Day of School" (Kleenex) [Электронды ресурс] // URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dr6a9qEJSJM> (қаралған күні: 11.03.2023)
4. "Back to School" (Walmart Canada) [Электронды ресурс] // URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uqDNPeRanww> (қаралған күні: 15.04.2023).
5. "Taste the Feeling" (Coca-Cola) [Электронды ресурс] // URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5FsnuHf7vFA> (қаралған күні: 31.03.2023).

ӘОЖ 373.66

М.Ә. Отар¹, А.Ж. Берденқұлова², Г.А Назарова³

^{1, 2, 3} Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ.,
Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ТҮРҒЫДАН ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Аңдатпа. Мақалада оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымының мәні мен мазмұны сипатталған және педагогика-психология саласындағы авторлардың оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымына берген анықтамалары қарастырылған.

Оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауы ғылыми мәселе ретінде көптеген педагог-психолог ғалымдардың назарын аудартты және ғалымдар осы мәселеге байланысты кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымын әртүрлі сипаттады.

Кілт сөздер: кәсіби өзін-өзі анықтау, мамандық, кәсіби бағдар, биология пәнінде оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы.

Annotation. The article reveals the meaning and content of the concept of professional self-determination of schoolchildren and the definitions given by the authors in the field of pedagogy and psychology to the opinion of professional self-determination of schoolchildren.

Professional self-determination of students as a scientific problem attracted the attention of many educational psychologists, and scientists described the concept of professional self-determination in different ways in connection with this problem.

Keywords: professional self-determination, specialty, professional orientation, professional self-determination of schoolchildren in the subject of biology

Білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушының білім дағдысын қалыптасытырумен қатар, оқушыны жан-жақты дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу болып табылады. Оқушының тұлға ретіндегі маңызды қызметі қоғаммен байланысты қамтамасыз ететін кәсіби және жеке тұлғалық қасиеттерімен сипатталады. Осы тұрғыдан оқушының кәсіби өзін-өзі анықтау мен оқушыға кәсіби бағдар беру, мамандық ұғымдары өте маңызды.

Кәсіптік бағдар беру – философия, психология және педагогиканың тоғысқан жерінде орналасқан, тұлғаның кәсіби дамуының фактілерін, механизмдері мен заңдылықтарын зерттейтін ғылыми пән [1].

Мамандық – адамның қоғам өміріне қатыса отырып, материалдық өмір сүруінің негізгі көзі ретінде қоғамға қызмет етуі.

Мамандық – арнайы білім алу, оқыту және жұмыс тәжірибесі нәтижесінде алынған белгілі бір білім мен дағдыларды талап ететін еңбек әрекетінің түрі.

Осы салада көптеген ғалымдардың көзқарастары мен кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымына берген сипаттамасы арқылы берілген ұғымның мағынасы мен мәнін толықтай аша аламыз.

Өзін-өзі анықтау мәселелерін қарастыратын іргелі социологиялық еңбектердің ішінде И.С. Конның «Тұлға әлеуметтануы» кітабын атап өткен жөн. Онда тұлғаның өзін-өзі анықтауы және өзін-өзі жүзеге асыруы туралы айта отырып, автор адам өмірінің кез келген сипаттамасы екі маңызды сұрақты қамтитынын атап өтеді:

1. Адамның өміріндегі жасап жатқан қызметі қандай? және адам өз қызметіне деген қарым-қатынасы қандай?

2. Адамның қоғамға деген көзқарасы қандай?

И.С. Кон кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымын адамның өмірде өз орнын табумен тікелей байланыстырады [1].

Кәсіби өзін-өзі анықтау процесі – ұзақ мерзімді және оның толықтығын адамның кәсіби қызмет субъектісі ретінде өзіне деген оң көзқарасы болғанда ғана анықтауға болады.

Д.Сьюпердің пікірінше кәсіби өзін-өзі анықтау дегеніміз - көпсатылы және көп ұғымды процесс.

Біріншіден, кәсіби өзін-өзі анықтауды қоғамның жеке тұлға алдындағы белгілі бір міндеттерінің жиынтығы ретінде қарастырсақ болады.

Екіншіден, кәсіби өзін-өзі анықтау шешімдерді қабылдауды көздейді. Осы арқылы тұлға өз қалаулары мен қоғам алдындағы міндеті арасында тепе-теңдік орната алады.

Үшіншіден, кәсіби өзін-өзі анықтауды жеке өмір салтын қалыптастыру процесі ретінде сипаттауға болады.

Э.Ф.Зеердің көзқарасы бойынша кәсіби өзін-өзі анықтау дегеніміз – тұлғаның өз бойындағы кәсіби және психологиялық қабілеттерін еңбек талаптырмен тиімді үйлестіру [1].

А.М. Кухарчук, А.Б. Ценципер кәсіби өзін-өзі анықтауды адамның ішкі ресурстарын талдау нәтижесінде жүзеге асырылатын мамандықты өз бетінше таңдау процесі ретінде қарастырады. Д.М. Кухарчук, Л.Б. Ценципер кәсіби

өзін-өзі анықтауды мамандық алу мен таңдауға ұмтылу әрекеті ретінде қарастырды [2].

В.А. Поляков пен С.Н. Чистякова ұсынған анықтама бойынша кәсіби өзін-өзі анықтау дегеніміз – жеке тұлғалық қалыптасуы мен еңбек қызметін біріктіру арқылы жүзеге асатын өзін-өзі анықтау процесінің құрамдас бөлігі.

Е.А. Климов өз еңбектерінде кәсіби өзін-өзі анықтауды психикалық дамудың, қалыптасуының маңызды көрінісі ретінде қарастырады.

С.Н. Чистякова және Т.И. Шалавина «Твоя профессиональная карьера» еңбегінде кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымын былайша сипаттаған болатын:

Кәсіби өзін-өзі анықтау – нақты кәсіптік қызметке және өзін-өзі анықтауды жүзеге асыруға қатысты жеке танымдық, бағалаушылық, мотивациялық көзқарастардан тұратын жүйе. Ұсынылған сипаттама бойынша кәсіби өзін-өзі анықтау мен тұлғалық өзін-өзі анықтау байланысты екендігін аңғарамыз.

В.Н. Колютский мен И.Ю. Кулагина анықтауы бойыншы кәсіби өзін-өзі анықтау дегеніміз – оқушының өзін қоғамның бір бөлшегі ретінде қабылдауы мен қоғамдағы орнын түсінуді қамтитын жасөспірімдік қалыптасудың орталығы болып табылады[3].

О.В. Козловский кәсіби өзін-өзі анықтауды кәсіби даму мен тәжірбиелерді, сонымен қатар жеке тұлғалық идеалдар мен мақсаттарды қамтитын жүйелі кезең ретінде сипаттайды.

Т.Г. Шидловскаяның анықтамасы бойынша кәсіби өзін-өзі анықтау – жеке тұлғаның мамандық таңдауындағы ұмтылысы, сонымен қатар, таңдаған мамандығына сәйкес білім мен дағдыларды игере білу қабілеті.

А.В. Гапоненко бойынша кәсіби өзін-өзі анықтау – болашақ мүмкіндіктерді қамтитын мақсат-міндеттер жиынтығы.

М.В. Ретивых пен Д.А. Леонтьев кәсіби өзін-өзі анықтау процесі тек педагогикалық негізі ғана емес, сонымен қатар оқушының моральды, психологиялық жағдайы мен өз жан-дүниесінің қалауын, тәрбиесі мен өзіндік көзқарасын қамтитындығын атап өткен болатын. Сондықтан да, оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын тек педагогикалық және психологиялық тұрғыдан бірдей қарастырған жөн.

Кәсіби өзін-өзі анықтау институтының ғылыми қызметкерлеріде (С.А. Волошин, А.В. Губин, В.И. Журавлев, А.Я. Журкина,

В.А. Поляков, Н.С. Пряжников, С.Н. Чистяков) кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымына нақты анықтама ұсынды. Кәсіби өзін-өзі анықтау институтының ғылыми қызметкерлерінің пікірінше кәсіби өзін-өзі анықтау дегеніміз – оқушының кәсіби ортаға деген көзқарасы мен өмірде өзін-өзі тануды қамтитын жеке тұлғаның қалыптасуы үрдісі [4].

В.В. Решетников кәсіби өзін-өзі анықтауды «осында және қазір» қарастыра отырып, оны тек уақыт бойынша немесе нәтиже ретінде кеңейтілген процесс ретінде ғана емес, субъектінің нақты психологиялық жағдайы ретінде түсіну қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Осылайша, кәсіби өзін-өзі анықтау күйін ол «тұлғаның кәсіби қазіргі және болашақтағы белгісіздік жағдайының

психикалық белсенділік динамикасындағы тұтас синдром түрінде бейнелеуінің сипаттамасы ретінде қарастырады[5].

О.В. Голубь кәсіби өзін-өзі анықтауды әлеуметтенудің жалпы спиралында жұмыс істеуге сезімтал субъективтілік деңгейі ретінде қарастырады, оның көрсеткіші кәсіби өзіндік сана болып табылады.

Ю.П. Поваренков кәсіби өзін-өзі анықтауды кәсіби әлеуметтену мен дараландырудың психологиялық мазмұнын анықтайтын тұлғаның кәсіби іс-әрекетінің ерекше формасы ретінде көрсетеді.

Кәсіби өзін-өзі анықтау бұл тұлғаның кәсіби және еңбек ортасына қатынасын қалыптастыру процесі және оның өзін-өзі жүзеге асыру тәсілі. Бұл өмір мен еңбек жолында пайда болатын ішкі тұлғалық және әлеуметтік-кәсіби қажеттіліктерді үйлестірудің ұзақ процесі. Кәсіби өзін-өзі анықтау мансапты, күштер мен жеке мүмкіндіктерді қолдану саласын таңдауды болжайды.

В.А. Поляков кәсіби өзін-өзі анықтау кәсіпті таңдауды, жеке мүмкіндіктерін қолдану аясын және өзін-өзі дамытуды, сонымен қатар тұлғаның әлеуметтік-мәдени және кәсіби өндірістік жағдайларға практикалық, тиімді қатынасын қалыптастыруды білдіреді деп тұжырымдайды.

Кәсіби өзін-өзі анықтау тұлғаның өзін-өзі анықтау формаларының бірі. Ол мамандықтың талаптарына байланысты адамның қабілетін, мүмкіндіктерін талдау нәтижесінде жүзеге асырылатын мамандықты іздеу және меңгеру процесін сипаттайды. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың көрсеткіштері мыналар:

1. тұрақты кәсіби «Мен-концепциясы»
2. кәсіби маңызды қызметті орындауға дайындығы
3. осы қызметтің фактілері
4. жеке тұлғаның өз қызметінің маңыздылығын түсінуі.

Кәсіби өзін-өзі анықтау тұлға дамуының әлеуметтік процесінің маңызды аспектісі болып табылады.

Өзін-өзі анықтау процесінде детерминизм принципінің көріну ерекшеліктерін анықтау екі жүйені талдауды қарастырады: бір жағынан, бұл өзін-өзі реттеудің ең күрделі жүйесі ретінде, екінші жағынан, мамандықты саналы таңдау мәселесін шешуде жастардың әлеуметтік бағдар жүйесі ретінде қарастырылады.

Қорытындылай келе, кәсіби бағдар мен кәсіби өзін-өзі анықтаудың маңызды концептуалды түсінігі «мамандық» ұғымы екендігін аңғарамыз.[6].

Мамандық (лат. *professio*) – еңбек әрекетінің тарихи қалыптасқан түрі, оны орындау үшін адам белгілі бір білім мен дағдыға ие болуы қажет.

Кәсіптік бағдар беру – оқушының жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтары мен қабілеттерін анықтау және оған саналы түрде мамандық таңдауда көмектесетін бағытталған іс-шаралар жүйесі.

Кәсіби өзін-өзі анықтау білім беру үрдісінде оқушылар үшін жаңа өмірдің бастамасы. Оқушы кәсіби өзін-өзі анықтау арқылы тұлғалық қасиеттерін кәсіби қызметтерімен байланыстыра отырып қоғамның маңызды бөлшегі бола алады.

Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауының мәні:

1. Кәсіби өзін-өзі анықтау – жеке тұлғаның жалпы мамандықтар әлеміне және нақты таңдаған кәсіпке деген таңдамалы қатынасы.

2. Кәсіби өзін-өзі анықтаудың өзегі – адамның өзіндік ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, кәсіби қызмет талаптары мен әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ескере отырып, мамандықты саналы түрде таңдауы.

3. Кәсіби өзін-өзі анықтау тұлғаның әлеуметтік-психологиялық жетілуінің, оның өзін-өзі жүзеге асыру мен өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігінің маңызды сипаттамасы болып табылады.

Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауының мазмұны:

- Қоғамдық пайдалы еңбектің құндылығын және кәсіптік оқыту қажеттілігін сезіну.

- Әлеуметтік-экономикалық жағдайға бағдарлау және таңдаған жұмыстың беделін болжау.

- Алыстағы мақсатқа жету кезеңдері мен жолдары ретінде жақын кәсіби мақсаттарды анықтау.

- Кәсіптер мен мамандықтар, тиісті кәсіптік оқу орындары мен жұмыс орындары туралы ақпарат беру.

- Кәсіби мақсаттарға жетуді қиындататын кедергілер идеясы, сонымен қатар жоспарлар мен перспективаларды жүзеге асыруға ықпал ететін өз еңбегін білу.

- Өзін-өзі анықтаудың негізгі нұсқасында сәтсіздікке ұшыраған жағдайда резервтік опциялар жүйесінің болуы.

- Кері байланыс принципіне негізделген жеке кәсіптік көзқарасты және жоспарларды үнемі түзетуді іс жүзінде жүзеге асырудың басталуы.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Профессиональное самоопределение школьников: теория, история, практика/ Шаповалова В.С. Чельшева И.В.; под ред.В.С. Шаповаловой. М.; Берлин: Директ-Медиа, 2018.– 393с.

2. Самоопределение и профессиональная ориентация учащихся : учебник и практикум для академического бакалавриата / С. В. Панина, Т. А. Макаренко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 312 с. – Серия: Бакалавр. Академический курс.

3. Организация профессионального самоопределения подростков старшего школьного возраста в образовательной организации / Язовских Юлия Александровна. Екатеринбург 2018.

4. Мухарлямова А.Ю. Основы профориентологии. Конспект лекций. Казань. – 2014

5. Старостина Н.Н. Профессиональное самоопределение как важная составляющая профессиональной социализации личности // Научное обозрение. Педагогические науки. – 2017. – № 5. – С. 174-177. URL: <https://science-pedagogy.ru/ru/article/view?id=1684>

6. Зеер Э.Ф. Основы профориентологии: Учеб. пособие для вузов. –М.: Высш. шк., 2005.–159 с.

М.Ә. Отар¹, Р.Б. Жандавлетова²

¹, ²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮРДСІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ТҰРҒЫДАН ӨЗІН-ӨЗІ АНЫҚТАУЫНА БАҒДАР БЕРУ

Аңдатпа. Мақалада биологияны оқыту барысында оқушылардың кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтау мәселесі қарастырылған. Биология пәнін оқушылар үшін кәсіби анықтау мен бағдар беру мүмкіндіктері ретінде тиімді қолдана аламыз. Мақаланың өзектілігі оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктері мен кәсіби өзін-өзі анықтауымен сипатталады. Педагогика саласының қоғам алдындағы маңызды міндеттерінің бірі – оқушыны дербес тұлға ретінде қалыптастыру, кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауына бағыт бағдар беру.

Кілт сөздер: кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтау, жеке тұлға, биологияны оқыту барысында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы

Abstract. The article deals with the problem of self-determination of students from a professional point of view in the process of teaching biology. We can effectively use the subject of biology as an opportunity for professional identification and orientation of students. The relevance of the article is characterized by personal characteristics and professional self-determination of students. One of the important tasks of the field of pedagogy in front of society is the formation of the student as an independent person, his guidance in his professional self-determination.

Keywords: self-determination from a professional point of view, individual personality, professional self-determination of students in teaching biology.

Уақыт өте келе қоғамның мектепке деген талаптары заманмен бірге дамып келеді. Атап айтқанда, оқушылардың білім, білік, дағдыларын қалыптастырумен қатар, оқушыны өз алдына жеке тұлға ретінде шығармашылық деңгейде дамуына жағдай жасау, кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауына жол ашу.

Қазіргі кезде оқыту үрдісінде оқушылардың өзін-өзі кәсіби тұрғыда анықтауы маңызды мәселелердің бірі болып отыр, себебі өзін-өзі кәсіби тұрғыда анықтау туралы мәліметтер мен ақпараттың көптігіне қарамастан, оқушылар арасында нақты бағыт-бағдардың болмауында. Осы кезеңде адам ресурсы, кәсіби бағыт-бағдар маңызды факторлардың қатарында. Кәсіби өзін – өзі анықтау – бұл адамның қоғамда қалыптасқан кәсіпқойлық критерийлеріне қатысты өзін-өзі анықтауы, сонымен қатар, оқушы өміріндегі маңызды қадамдардың бірі. Тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауының тиімділігі оқушының дербестігімен, психологиялық мүмкіндіктерімен, кәсіби іс-әрекетінің мазмұнымен анықталады. Мысалы, оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктері шығармашылық қабілеттерімен сипатталса, бұл оқушыға ғылыми кәсіби бағыт тиімді болып саналмайды.

АҚШ психологтарының зерттеуінше жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауы жеке ерекшеліктері мен қабілеттерімен тікелей байланысты. Дональд Клифтон - психолог, философия ғылымының докторы, АҚШ-тағы қоғамдық пікір институты- Gallup иесі. Институт 1935 жылы құрылған.

Дональд Клифтон жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауына тікелей байланысты Clifton Strengths 34 деген атауға ие атақты тестті құрастырып шығарды. Осы арқылы көптеген адамдар кәсіби өзін-өзі анықтауды жеке ерекшеліктердің қаншалықты маңызды екенін тәжірбиелік тұрғыдан түсінді және жеке ерекшеліктеріне баса мән бере бастады.

Оқушылардың кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауы «кәсіби бағдар» түсінігімен тығыз байланысты. Кәсіби бағдар дегеніміз – оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктерімен қатар, қоғамның сұраныс талабына сай келетін кәсіби маманды қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық міндеттері.

Оқушылардың кәсіби тұрғыда өзін-өзі анықтауына тікелей әсер ететін алғышарттардың бірі – оқушылардың оқу процесіндегі дербестігі. Сондықтан да, оқушыларды кәсіби тұрғыда дамыту кезінде және дербестігін дамыту барысында оқу процесінде тиімді әдіс-тәсілдерді қолданудың маңызы айтарлықтай зор. Биологияны оқытудағы кәсіби өзін-өзі анықтау мәселелерін оқу-тәрбие жұмысының әдістемесін қалыптастыру мәселесі аясында Н.М. Верзилина, П.И. Боровицкий, В.М. Корсунская, П.И. Полянский және т.б. әдіскерлер әзірлеген. Верзилин Н.М. және Корсунская В.М. «Общая методика преподавания биологии» оқу құралында жалпы әдістемелік ережелерге теориялық негіздеме берілген және болашақ мұғалімдерге барлығын оқытуға арналған практикалық ұсыныстар берілген.

Ғалымдардың зерттеуі бойынша биологияны оқыту барысында оқушылардың өзін-өзі кәсіби анықтаудың үлкен мүмкіндіктері бар екендігін атап көрсеткен болатын. Дегенмен, биологияны оқыту барысында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтаудың психологиялық-педагогикалық шарттарын зерттеу осы уақытқа дейін толық жүргізілген жоқ.

Биология пән табиғат заңдылықтары мен ондағы құбылыстарды толық сипаттап қана қоймай, тірі табиғат пен адамзаттың пайдасу үшін табиғаттағы құбылыстар мен заңдылықтарды түрлендіруге, қажет болған жағдайда өзгертуге бағытталған оқу пәні болып табылады.

Биологияны оқыту барысында оқушылардың өзін-өзі кәсіби анықтаудың қандай тиімділігі бар? Біріншіден, биология пәні базалық пән болып есептеледі. Биологияны оқыту арқылы оқушыларды өзін-өзі тәрбиелеуге, қоршаған ортамен сыйлы қарым-қатынас орнатуға, оқу мен біліммен қатар шығармашылық дамуға баули отырып, еңбексүйгіштік сынды қасиеттерін қалыптасыра аламыз. Екіншіден, жоғарыда аталған қасиеттерді қалыптастыру оқушыны жеке тұлға ретінде дамытудың, кәсіби өзін-өзі анықтаудың алғышарты болып табылады. В.Оконның тұжырымдарына сәйкес өзін-өзі анықтау екі бағытта қарастырылады – кәсіби және жеке.

Жеке тұлға түсінігі мен кәсіби өзін-өзі анықтау ұғымдары өзара тығыз байланыста. Тұлғаның кәсіби және жеке өзін-өзі дамытуы туралы мәліметтер Б.Г. Ананьева, Л.С. Выготский, Л.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн еңбектерінен кездестіре аламыз.

Л.С.Выготскийдің пікірінше жеке тұлғаның қоршаған ортамен өзара әрекеттесу құрылымдары және жеке тұлғаның дамуы бір-бірімен байланысты. Мысалы, жеке тұлғаның маңызды сипаттамасы қоршаған ортамен өзара

әрекеттесуі болып табылса, сол әрекеттесу белгілі бір қызмет түрі, яғни мамандық арқылы жүзеге асады.

А.Н. Леонтьев «Адамның жеке тұлғасы – қоғамдық қатынастар арқылы қалыптасады» деген пікір ұсынған. Оқушы жеке тұлға ретінде толық қалыптаса отырып, қоғамның бір бөлшегі болады, сол жолда оқушы өзін кәсіби анықтайды. Өзін-өзі кәсіби анықтаған жеке тұлға қоғамдық қатынастардың маңызды бөлігіне айналады.

Биологияны оқыту барысында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауы оқушының бойындағы қабілеттері мен қызығушылық дағдыларына бағытталуы қажет. Сыныптағы оқушылардың биология сабағында өзін-өзі кәсіби анықтауын конференция, ғылыми зерттеу жұмыстары жүргізу арқылы, ойын, экскурсия, жобалау технологиясын пайдалана отырып дамытуға болады. Бұл процесс көп сатылы, уақытты қажет етеді.

Оқушының кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауы төмегі сынып оқушыларына қажетті фактор болып табылмайды. Себебі, төменгі сыныпта оқушыларының қоршаған ортаға деген көзқарасы мен қабылдауы толық қалыптаспаған. Оқушылардың психологиялық және жас ерекшеліктерін есепке ала отырып кәсіби тұрғыдан өзін-өзі анықтауының келесі сатыларын ажыратуға болады:

- Дайындық кезең (8-сыныпты аяқтаған кезде) – оқушылардың білімге деген сұранысын анықтау;

- Негізгі кезең (9-сыныпта оқу мерзімі) - бейіндік оқытуда сұранысқа ие оқу іс-әрекетінің түрлерін модельдеу және шешім қабылдау;

- Қорытынды кезең (9-сыныптың соңында) –оқу бейінін таңдау туралы шешім қабылдау және оқушының дайындығын бағалау, қосымша білім алу;

Аталған әр кезең өзіне тән әдістер мен формаларды, мазмұнын қамтиды.

Дайындық кезең қамтиды:

- «білім картасын» көрсету – қала, аудан, облыс аумағы және т.б.;

- ата-аналарының пікірін, алдағы таңдауының негізгі мотивтерін, қызығушылықтары мен бейімділіктерін ескере отырып, оқушылардың білім беру сұранысын алдын ала диагностикалау.

Негізгі кезеңде жүзеге асырылатын іс-әрекеттер:

- оқу іс-әрекетінің жеке бағытын таңдау туралы шешім қабылдауды үйрену;

- бейіндік білім беру жағдайында оқу қызметінің жекелеген бағыттарына бейімділік нұсқаларын құруға мүмкіндік беретін психологиялық-педагогикалық диагностика мен өзін-өзі диагностикалау процедураларын ұйымдастыру;

- білім беру жағдайларын талдау.

Соңғы кезең қамтиды:

- жеке қызығушылықтың сәйкестігін болжайтын эвристикалық бағытталған тапсырмалар жиынтығы «оқыту профилін таңдау зерттеулері» жүзеге асыру;

- мүмкіндік беретін альтернативті таңдаудың «матрицалары» мен «схемалары» пайдаланылады.

Дегенмен биологияны оқыту барысында алғашқы іс-әрекетті 7 сыныптан бастап жүзеге асыруға болды. Биология пәні 7 сыныпта қарапайым зерттеулерді, терминдер мен ұғымдарды қамтиды. Осы кезеңде оқушылардың биология пәніне деген бейімділігін анықтау, қызығушылығын арттыру, биологиялық базалық білімін жетілдіру, өз бетінше ізденіс жұмыстарын бастау сынды іс-әрекеттер көрініс табады. Келесі кезең жобалау, талдау дағдыларын жетілдірумен сипатталады. 9-11 сынып оқушыларына биологияны оқыту барысында экскурсиялық жұмыстар жүргізе отырып кәсіби өзін-өзі анықтауына жағдай жасай аламыз. Еліміздің кез-келген аймағында биология саласына байланысты экскурсия жасауға тиімді ауруханалар, зауыт және фабрикалар, ауыл шаруашылық мекемелері орналасқан.

Биологияны оқыту барысында оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауында мұғалімнің іс-әрекетін бірнеше кезеңге бөліп қатастыруға болады:

1. Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауында алғашқы білім беру – биология саласымен танысу.

2. Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауында тәрбие жұмыстары – оқушылардың қызығушылығын тұрақтандыру.

3. Белсендіру кезеңі – оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын практикалық тұрғыдан көруге жағдай жасау

4. Кәсіби өзін-өзі анықтауының диагностикасы – кәсіптік бағдарлау, еңбек және кәсіптік қызығушылықтарын қалыптастыру мақсатында оқушылардың жеке тұлғалық ерекшеліктерін зерттеу;

5. Соңғы кезең – оқушылар арасында кәсіби өзін-өзі анықтауына байланысты кеңес беру жұмыстарын жүргізу.

Биологияны оқыту барысында оқушылардың кәсіби өзі-өзі анықтауына көптеген мүмкіндіктер бар. Мысалы, биология пәнінде кіріктірілген оқытуды пайдалана отырып, әрбір оқушының бейініне қарай кәсіби өзін-өзі анықтауына жағдай жасауға болады. Биология пәнін кәсіби өзін-өзі анықтау жоспарында химия, физика, география, тіпті шығармашылық пәндерімен де интеграциялауға жағдай жасалған.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Пряжников Н.С. Профориентация в школе: игры, упражнения, опросники (8-11 классы). – М.: ВАКО, 2005. – 288 с. (Педагогика. Психология. Управление). ISBN 5-94665-293-1

2. Теоретические основы дисциплины «Самоопределение и профессиональная ориентация учащихся»: Учебное пособие для студентов педагогических и психологических специальностей. – Саратов: Изд-во Наука, 2013. – 51 с.

3. Пряжников Н.С. Самоопределение и профессиональная ориентация учащихся: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования / Н.С.Пряжников, Л.С.Румянцева. – М: Издательский центр «Академия», 2013. – 208 с.

А.Б. Палымбетова¹, Р.Ж. Ахметов²

¹, ²Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ. Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ КҮЙШІЛІК ӨНЕРІН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ МУЗЫКА МҰҒАЛІМІНІҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. мақалада болашақ музыка мұғалімінің танымдық қызығушылығын қалыптастыру мақсатында Қазақстандағы күйшілік өнердің тәлімдік мектептері қарастырылған. Орта ғасырлардағы жазбалардан кездесетін ұлы жыршы-күйшілердің орындаушылық тәсілдері қарастырылды. «Төкпе» және «Шертпе» күйлерінің өздеріне тән ерекшеліктері анықталды. Қазақстан Республикасының өңірлерінің күйшілік мектептеріне анықтама жұмыстары жүргізілді. Сонымен бірге Қазақстандағы күйшілік өнерді әрі қарай зерттеулерді қажет ететін ұлттық қазына ретінде қарастырылды.

Кілт сөздер: болашақ музыка мұғалімінің танымдық қызығушылығын қалыптастыру, күйшілік өнер, күйшілік өнердің тәлімдік мектептері, «Төкпе» және «Шертпе» күйлер, қағыстар түрлері, заманауи күйшілік мектептер.

Abstract. The article examines the pedagogical schools of art of kui in Kazakhstan in order to form the cognitive interest of a future music teacher. The performance techniques of the great Kui singers found in the works of the Middle Ages are considered.

Reference work was carried out for schools of the kuya regions of the Republic of Kazakhstan. At the same time, the kui in Kazakhstan is considered as a national treasure that requires further research.

Keywords: formation of cognitive interest of a future music teacher, the art of kui, pedagogical schools of kui art, modern schools of kui.

Күй өнері адамның табиғи, рухани қажеттілігінен туып, адамзат болмысының шырайын келтіріп, халық өмірінің шежіресіне, тарихына айналды. Қазақ халқының басынан өткен қиын замандар, тұрмыс ахуалы, жалпы табиғаты, халықтың жан сезімі, болмыс бітімі осы күй аталатын ғұмырнама парақтарына күй деген атпен енді. Күй өнері сан ғасырлар бойы небір біртуар дарын иелерінің өміршең туындыларымен толыса отырып, күймақұлақ күйшілер арқылы ұрпақтан-ұрпаққа ауысып келеді. Әрине әр кезең, әр дәуір, әрбір әлеуметтік орта заман ағымына байланысты өнерге де өзгерістерін енгізді. Жаңалықтар мен жаңғырулар өнерімізді биікке көтерді, танымы мен тағылымы мол иілімге айналдырды. Дәстүрлі күй өнері де әр заманның, әр кезеңнің өзгерістерімен бірге біте қайнаса отырып, орындаушылармен толысып, қалыптасқан мол мұраға айналды [1].

Музыкалық дәстүр туралы, оның ішінде күй жанры жөніндегі деректерді сонау орта ғасырлардағы жазбалардан кездестіруге болады. Бұл орайда әрқайсысы өз заманы мен өмір сүрген ортасының айрықша назарына іліккен ұлы жыршы-күйші Кетбұға, Байжігіт, Боғда, Балаймасаң, Әлікей, Мүсірәлі, Құрманғазы, Тәттімбет, Дәулеткерей, Тоқа, Қазанғап, Дина, Бәйсерке, Мәмен, Түркеш, Сейтек, Сәуен, Сүгірлерді атауымыз қажет. Осынау тарлан тума таланттар әртүрлі мектептер топтарын тізгенмен, әрқайсысының жекелей

өздеріне ғана тән қолтаңбалары, өзіндік орындаушылық тәсілдері болды. Әуелде халық арасында күйшілік өнердің мазмұн-маңызына, жүріс-желісіне, орындалу ерекшеліктеріне, дыбыстық қарымының әсерлік күші мен ою-өрнектеріне қарай «тік күй», «қоңыр күй», «бойлауық күй» деген анықтаушы атаулары болғанын айқындадық. Кейіннен күйшілік өнерді зерттеушілер әр өңірлердегі күйші-композиторлардың күйшілік-орындаушылық өнердің өзіндік ерекшеліктеріне қарай жіктеп, әрқайсысына айдар тағып, ғылыми түрде адақтап көрсетті. Бұл тұрғыда олар жалпы қазақ күйлерін «төкпе күй», «шертпе күй» деп екі дәстүрлі топқа бөледі. Осыдан соң осы екі топтағы күйлердің қазақ жерінің өңірлерінде орындалу ерекшеліктерін ескеріп, аймақтық бөліктерге бөлді. Соның нәтижесінде: «Орталық және Солтүстік», «Оңтүстік», «Батыс», «Шығыс» немесе, тағы да – «Арқа», «Сыр бойы», «Қаратау», «Маңғыстау», «Жетісу» өңірлері мектептері дегенді қосты. Күйші-композиторлардың күйшілік өнерлерінің өзіндік ерекшеліктерін осылайша ажыра көрсету қажет екендігі баршамызға мәлім. Бірақ, мұны күйшілік мектептердің анықтаушы есебінде емес, жекелеген күйледің дара, орындалу ерекшелік мәнерлеріне қарай қолданған жөн деп есептейміз. Өйткені, қазақтың күшілік өнері – біртұтас бүтін дүние болғандықтан онда әртүрлі мінездік құбылыстар бар екендігі анықталады.

Жоғарыда аталғандай, «Төкпе», «шертпе» атаулары күйдің саз-әуендік, дыбыстық қасиеттеріне, домбырашының қол алысы, қимыл-қозғалыстарына байланысты ғана қолданғанымыз жөн. «Төкпе» күйді алып қарасақ, оның ішінде «төре тартыс» өкілі делінетін Дәулеткерейдің «Жігер» атты күйінде жалындап жанатын жігер күшін сезбейсін. Ол күйдің қуат-күші ішінде ширығып, ішкі ой толқындарында бір ғажайып жігерді қайрап жатқандай болады. Соның нәтижесінде ол күй ойландыра-толғандыра келе, жігерлі сезімдерді оятады. Ал, Құрманғазының «Кішкентай» күйі қанша адам бойындағы аласапыран құдіретті қуат-күштің салмағымен қатар, жүректі елжіретер аяулы арман-мақсаттардан да хабар беретінін айқын көрсетеді.

Батыс өңірдеріндегі мектептің өкілдеріне тоқтала кетсек, Баламасан, Әлікей, Мүсірәлі және Құрманғазының ұстазы Ұзақ күйшілерді атағанды жөн көрдік. Бұл мектептің өзі де екі тармақтан тұрады. Олар – «төкпе тартыс», «төре тартыс» деп аталады.

«Төкпе тартыс» өкілдерінен ұлы Құрманғазыдан бастап, Дина, Мәмен, Сейтек, Қали Жантілеуов, Оқап Қабіғожинның аттарын атауға болады. Құрманғазы күйшілік дәстүрінде көбінесе тарихи қоғамдық-әлеуметтік тақырыптар қамтылды. Сол тақырыптар аумағында мазмұн-маңызы сюжетке құрылып, әуенінен нақтылық, тиянақты тұрақтылық айқын аңғарылып, шарықтау шегінде тасқынды жігерлікпен оң қол қағыс сермеуінде амплитудасы арта түсіп, кең диапазонда үлкен саға мен соңғы дыбыстарына дейін қамтиды. Кейде үстіңгі ішектегі тақырып кіші сағаға («ре» дыбысына дейін) барып қайтады. Мысалы, «Кішкентай» күйінде саусақ дыбыс тертелістері білек тербелістерімен ұштасып кетеді. Құрманғазы күйшілік өнерінің осындай ғаламаттығына таңданған музыка зерттеушісі А. Затаевич «Серпер» күйін екі дауысты музыкадағы шедевр деп атаған [2].

Осы дәстүрдегі Құрманғазы шәкірттері Дина, Мәмен, Оқап Қабигөжин, Ұлықпан Мұхитов, Қали Жантілеуов екенін жоғарыда айтылып кеткен едік. Аталған орындаушылардың күйшілік өнерінде ерекше кантиленаға бай дыбыс әдемілігін, екі қолдың координациясын – оң қол қарымдылығы мен сол қолдың діріл езуі мен сұлу саз шығаруын атап өтуіміз қажет. Осы дәстүрдегі күйшілік өнер бүгінге дейін жалғасып келеді. Құрманғазы, Дина күйлерін Қаршыға Ахмедияров зерттеп, ғылыми еңбектері жарық көрген. Әзидолла Ескалиев, Тіләш Бәділов, Шәміл Әбілтаев, Айтқали Жайымов, Ермақ Молдабеков, Тұяқберді Шамелов, Бақыт Қарабалина, Айгүл Үлкенбаева, Карима Сахарбаева болашақ ұрпаққа мұраны жеткізуде үлестерін қосқан дүлдүл күйшілер екені сөзсіз.

Оқап Қабигөжиннің орындаушылығы басқалардан оқшаулау. Себебі оның күй шалысы ерекше ұшқырлық, аса техникалық жылдамдық шеберлікті қажет етеді. Оқап шеберлігі дәстүрін жалғастырушылары ретінде Ырысбай Ғабдиев, Ермак Қазиев, Батыржан Мықтыбаевты айтуға әбден мүмкін.

«Төкпе күйдің» ендігі бір тармағы «төре тартыс» деп аталады. Бұған Дәулеткерейден бастап, Салауаткерей, Махамбет, Науша Бөкейханов, Рүстембек Омаровты жатқызуға болады. Бұл тартыстың негізгі ерекшелігі – дыбыс мәнерінде. Мысалы, сол қолда дыбыс тербелістері саусақ, білек буындары арқылы беріледі де, оң қол сілтесі Құрманғазы күйлеріне қарағанда тар шеңберде орындалады. Құрманғазы күйлерінде қағыстың неше бір түрлері кездессе, төре қағыста ол аздау болады.

Маңғыстау күйшілік өнері дәстүрінің өкілдері – Абыл, Есір, Еспай, Өскенбай, Мұраттар. Қазіргі кезде бұл мектептің танымал өкілі ретінде Сержан Шәкіратовты белгілеуіміз әптен мүмкін. Маңғыстау күйлерінің құрылысы мен әуен интонациялық өзгешіліктері бар. Бұл күйлерде Атырау, Орал өңірлерінде кездеспейтін интервалдар қолданылады. Соған байланысты сол қол саусақ басуы тәртібінде өзгешіліктер жиі кездеседі. Бұл ретте Абылдан келе жатқан дәстүрдің ішінде көбірек қолданылатыны – триольды тез алу кезіндегі сүйрете қағу. Бұл қағыс күйлердің динамикалық жақтарын аса жандандырады. Әсіресе, ол шартты бөлуден жұпты бөлінген дыбыстарға ауысқанда, соңғылардың үлкен айырмасын көрсетеді.

Ақтөбе өңіріндегі Қазанғап күйшілік дәстүрі өзінше бір бөлек мектеп болып есептеледі. Мұндай күйшілік дәстүрдің өкілдері деп Қазанғап мектебі үлгісін жалғастырушы – Жәлекеш Айпақов, Садуақас Балмағамбетов, Бақыт Басығараевтарды және осы істі жалғастырып, зерттеп жүрген Абдулхамит Райымбергенов пен оның шәкірті Еділ Басығараевты айту қажеттігі туындайды. Бұл дәстүр ескі түркі әуендері сарындас келіп, құрылымы соған лайықталған. Негізгі дәні бар, ондағы саусақ қағыстары ұсақ дыбыстар – мелизмдермен ерекшеленеді. Күйлердің мазмұны арқылы нақты өмір құбылыстары бейнеленеді.

Арқа өңіріндегі мектептің өкілдері болып, - Тәттімбеттен бастап, Тоқа, Қыздарбек, Әшімтай, Әбді, Әбікен Хасенов, Мағауия Хамзин және осы дәстүрді қазіргі кезде жалғастырып, әрі зерттеп жүрген Ермұрат Үсенов, Біләл Ысқақовтар саналады.

А. Сейдімбектің пайымдауынша шертпеде шертіп тарту өз ішінде дара шертіс, күрей шертіс, кесіп шерту, тебеген шертіс, қымтап шертіс сияқты бірнеше тәсілге бөлінеді. Бұл тәсілдер көбіне Арқа өңірінің күйшілік дәстүрінде көбірек қолданылады. Ал ілме қағыс болса, ол өз ішінде дара ілме, санама ілме, табандату сияқты тәсілдермен тартылады.

Ілме қағыстың қай тәсілі болсын, ішекке тырнақ тимейді, оң қолдың саусақтарымен жоғары қарай іле қағып отырады. Домбыра дыбысын таза шығаратын да осы ілме қағыстар. Дара ілмеде бір ғана сұқ саусақ ішекті жоғары қарай іліп қақса, санама ілмеде осы тәсіл күйдің әуендік сұранымына орай бірнеше қайталаанады. Қосақ ілме тәсілінде сұқ саусақ пен ортақ қол бірінен соң бірі жарыса іліп өту керек. Ал, табандату тәсілінде алақанды кере жазып, ішекті желпи қағады. Тәттімбеттің «Көкейкесті» күйі осы тәсілмен орындалады.

Домбыра тартқанда ең жиі қолданылатыны осы қағыстар түрлері (қағып тарту, шертіп тарту, іліп тарту). Бұл қағыстар бір өңірде жиі, екіншісінде сирек қолданылғанымен, жалпы әр өңірде кең тараған.

Қаратау шертпелерінің өкілдеріне Сүгір, Жаппас Қаламбаев, Төлеген Момбеков, Генерал Асқаровтарды және зерттеуші күйшілер Саян Ақмолда, Жаңғали Жүзбаев, Біләл Ысқақов, Рустем Күлшебаевтарды жатқызамыз. Мұндағы күйлер бітімін шертпе деп атағанымызбен, онда екі дәстүрдің де «шертпе» және «төкпе» күйлерінің синтездік көріністері ұшырасады, сонымен қатар қобыз сарыны басым.

Қазақстанның Шығыс өңірін қамтитын күйшілік дәстүр мектебінің өкілдері ретінде әйгілі Байжігіттен бастап, Қожеке, Бейсенбі (Бежен) Құлыншақ, Сайлыбай, Әшім, Ноғайбайларды жатқызамыз. Мұнда орындаушылық өнері Арқа күйшілік дәстүрінің теріс бұрауы арқылы өріледі. Жоғарыда айтылған ілме қағыс тәсілі қолданылады, сонымен бірге пентатоника жиі ұшырасады. Құрылысы – негізінен қысқа нұсқадағы сюжет болып келеді. Мысал ретінде «Кербез келіншек», «Аюдың жылағаны», «Аққабанның толқыны» күйлерін келтіруге болады. Шығыс дәстүріндегі күйлерде сыбызғы сарыны естілетіндей сезіледі.

Қазақстанның Оңтүстік және Жетісу өңірлерін қамтитын дәстүрлі күйшілерінің қатарына Байсеркені, Боранқұл Қошмағамбетовты жатқыза аламыз. Аталған дәстүрді тұңғыш зерттеуші ретінде Ербол Тұңғышұлы екенін айтып кету қажет. Бұл күй мектебі күйшілерінің аспап орындауында да «шертпе» дәстүрінің ілме қағыс тәсілі қолданылады. Алайда, кейбір күйлерде шертпе мен төкпе және Қызылорда өңірі күйлерінің үш бірдей синтезі кездеседі.

Қызылорда өңіріндегі күйшілік мектебіне келетін болсақ, бұл дәстүрдің өкілдері қатарына Әлшекей, Мырзаларды және күйші-зерттеушілер Қарасай Сайжановты, Еркін Нұрымбетовты, Төлепберген Тоқжанды және Ерболат Мұстафаевтарды енгізуіміз әптен мүмкін. Мұндағы күйшілік дәстүрдегі күй тарту мен оның құрылысы жағынан «төкпе» күйлерге жақын келеді. Сонымен бірге өзіндік өзгешіліктері де, басқа дәстүрлермен синтездік ұштастығы да аңғарылады.

Жоғарыда баяндалған пайымдауларымызды қорыта айтар болсақ, қай дәстүр мектептерін алсақ та, қазақ күйлері өз әуен-саз, дыбыс бояулары мен қағыс ою-өрнектерін, әшекей кестелерін дәстүрлі күй орындаудың ұлттық әдіс-тәсілдері мен тәлімдік сипаттарын қаз-қалпында, таза күйінде сақтап, ұрпаққа жалғастырып келеді. Сонымен қатар түбегейлі зерттеуді қажет ететін сарқылмас қазына ретінде қарастырамыз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Жұбанов А. Қ. Ғасырлар пернесі: (қаз. халық композиторларының өмірі мен творчествосы туралы очерктер) / А.Қ. Жұбанов. –2-ші басылым, өңдел. және толық .- Алматы: Дайк-Пресс, 2002. - 400 б.
2. Сейдімбек А. Қазақтың ауызша тарихы: Зерттеу. / А. Сейдімбек – Астана: Фолиант, 2008. – 728 бет.

ӘОЖ 377.5

Г.Д. Тажикова¹, А.Е. Бекенова²

^{1, 2} «ORDA» жоғары колледжі, Қызылорда қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕТІН СТУДЕНТТЕРДІ ТИІМДІ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ

Аннотация. Қазақстанда, бүкіл әлем сияқты, инклюзивті білім беруді дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Бұл әр адамға физикалық, интеллектуалдық, әлеуметтік, эмоционалдық, тілдік және басқа да сипаттамаларына қарамастан, жалпы білім беретін мекемелерде оқуға мүмкіндік беретін білім беру түрі.

Кілт сөздер: инклюзия, инклюзивті білім беру; психофизикалық дамуды түзетуді талап ететін балалар.

Abstract. In Kazakhstan, like the rest of the world, special attention is paid to the development of inclusive education. It is a type of education that allows everyone to study in general education institutions, regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic and other characteristics.

Key words: inclusion, inclusive education; children who require correction of psychophysical development.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік білім беру саясатының басымдықтарының бірі инклюзивті білім беру жүйесін енгізу болып табылады, оны іске асыру кез келген білім беру ұйымында мүмкіндігі шектеулі балалар мен мүгедек балаларды табысты оқыту және әлеуметтендіруді қамтамасыз ету.

Осы жұмыстың мақсаты жоғары білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін студенттерді тиімді әлеуметтендіру, инклюзивті білім беру туралы нормативтік ережелерін ескере отырып ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуға жағдай жасау.

Инклюзивті білім беру - бұл кедергілерді жоюға және ерекше білім беру қажеттіліктері бар барлық адамдарды жалпы білім беру процесіне қосуға және

сапалы білімге тең қол жеткізуді қамтамасыз ету мақсатында оларды әлеуметтік бейімдеуге бағытталған білім беру процесі.

Инклюзивті білім берудің мақсаты - ерекше білім беру қажеттіліктері бар баланы жалпы білім беруге баулу жолындағы әлеуметтік, физиологиялық және психологиялық кедергілерді еңсеру, оны мәдениетке енгізу, қоғамда өмір сүруге баулу.

Күтілетін нәтижелер:

1. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың қоғамнан оқшаулану жағдайынан шығуы;

2. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың мүмкіндіктеріне сәйкес білім алуға конституциялық құқықтарын іске асыру;

3. Олардың жеке мүмкіндіктеріне сәйкес білім алуы;

4. Өмір сапасын арттыру;

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқыту шарттары:

1. Инклюзивті білім беру бойынша біліктілікті арттыру курстарынан өткен педагогтер мен оларға теңестірілген тұлғалар;

2. Қосымша дағдыларды дамыту шарттары;

3. Толерантты білім беру ортасы;

4. Оқу орнында сапалы психологиялық-медициналық-педагогикалық қолдау.

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың барлық топтарына ортақ:

1. Оқытудың заманауи техникалық құралдары;

- Ерекше білім беруді қажет ететін балалармен білім алушылардың қолданыстағы сенсорлық қабылдауына сүйену;

- Білім беру процесінің Денсаулық сақтау режимі;

- Оқу орнының толерантты ортасы;

- Инклюзивті практика саясатын таратуға ықпал ететін педагогтер.

Инклюзивті білім беру - бұл барлық білім беру ұйымдарында (жалпы балабақшаларда, мектептерде, жоғары оқу орындарында, колледждерде) ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға жағдай жасау процесі. Қазақстан Республикасының Білім және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, 2025 жылға қарай мектептердің, балабақшалардың 100%-ы және колледждер мен жоғары оқу орындарының 70%-ы инклюзивті білім беру үшін жағдай жасауы тиіс делінген.

Инклюзивті білім беруді құрудың ерекше шарты кедергісіз орта болып табылады: бұл тек пандустардың болуы ғана емес, сонымен қатар нашар еститіндер үшін визуалды ақпараттың, көру қабілеті бұзылған балаларға арналған аудио ақпараттың, тірек-қимыл аппараты функциялары бұзылған балалар үшін қолайлы жағдайлардың және т.б. болуы, сондай-ақ оқу әдебиеті, жеке бағдарламалар жасау. Мұның бәрі білім алушының бағдарламаны қиындықсыз меңгеруі үшін жасалған жағдай болып табылады.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар азаматтарға көрсетілетін мемлекеттік қолдау шараларының қатарына мыналар жатады: балабақшаларға жеңілдікті кезек, тегін тамақтану, оқу формасын таңдау, көру қабілеті нашар

және есту қабілеті нашар студенттерге - 75% (29 328 тг) мөлшерінде көтерілген стипендия, гранттарды бөлу кезінде мүгедектер үшін кемінде 1% квота бөлу, жатақханалардағы тегін орындар.

Кедергісіз орта құруға келетін болсақ, 2025 жылға қарай мүмкіндігі шектеулі адамдарды қабылдауға дайындалған білім беру мекемелерінің үлесін жоғары көрсеткіштерге дейін жеткізу жоспарлануда: мектепке дейінгі білім беру ұйымдары — 70%, мектептер — 100%, колледждер — 100% және ЖОО-лар да 100% дейін.

Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 26 маусымдағы №56-VII заңына өзгеріс енгізу мақсатында «Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша ҚР кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер енгізу туралы» заң жобасы әзірленді. Түзетулерге сәйкес, басшылар ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды оқытуға жағдай жасамағаны үшін жауап береді деп болжанады, яғни мемлекеттік тапсырыс негізінде арнайы психо-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру керек, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды түзету бойынша функциялық қызметтер түрлерін кеңейту қажет; мұғалімдерге оқу бағдарламаларын жасауда балалардың жеке қажеттіліктеріне қарай бейімдеу құқығын беру керек.

Бүгінгі таңда қазақстандық колледждерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер саны артты. Ведомствоның мәліметінше, биыл техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарына 1100-ден астам ерекше бала түскен, бұл өткен жылмен салыстырғанда 300-ге жуық адамға артық. Бүгінгі таңда қазақстандық колледждерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар 3 мыңнан астам бала оқиды. Колледждерге кедергісіз кіру және жаңа нормативтік құқықтық құжаттарды қабылдау арқасында ерекше студенттер санының артуы мүмкін болды.

Қазіргі уақытта мүмкіндігі шектеулі және мүгедек жасөспірімдерді әлеуметтендіру мәселелері ең өзекті мәселе болып табылады.

Мемлекеттік статистика қызметінің мәліметінше, денсаулығына байланысты проблемалары бар балалардың саны күрт өсуде. Балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтендіруге "ҚР Білім туралы (толықтырулармен)" Заңы шыққаннан кейін ерекше назар аударылды, соған сәйкес әрбір баланың білім алуға құқығы бар, ол үшін жергілікті өзін-өзі басқару органдары мүмкіндігі шектеулі жандарға сапалы білім беру, арнайы педагогикалық тәсілдер мен әдістер негізінде ерте түзету көмегін көрсету үшін қажетті жағдайлар жасап, белгілі бір деңгейдегі және белгілі бір бағыттағы білім алуға, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі адамдардың әлеуметтік дамуына ықпал ететін дәрежелер, оның ішінде инклюзивті білім беруді ұйымдастыру арқылы ыңғайлы орта қалыптастыру керек. Жоғарыда аталған заңға сәйкес «денсаулық сақтау мүмкіндіктері шектеулі білім алушы» термині «психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссиямен (ПМПК) расталған және арнайы жағдайлар жасамай білім алуға кедергі келтіретін физикалық және (немесе) психологиялық дамуында кемшіліктері бар жеке тұлға» ретінде айқындалады.

Қазіргі уақытта инклюзивті білім беру мәселелері жоғары білім беру жүйесінде кеңінен талқылануда.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді әлеуметтендіру - оқу, сабақтан тыс және қоғамдық жұмыстарда жүзеге асырылуы керек, бұл оларға әлеуметтенуге, оқу процесіне, оны қоршап тұрған ұжымға бейімделуге және болашақта жеке тұлға ретінде өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал етеді.

Жасөспірімдерге оқу орнына түсу кезінде кездесетін бірінші кезең - олар өздері тапқан жаңа орта, колледжде болған кезде орындалуы керек жаңа талаптар. Студенттер кейде жеңе алмайтын жаңа білім беру бағдарламалары пайда болады, кәсіптік білім беру жүйесіне тән ерекше оқу стилі, курстастарымен, колледж оқытушыларымен қарым-қатынас дамымайды (өзара әрекеттесе алмау, қарым-қатынас жасай алмау, қарым-қатынас жасау). Нәтижесінде жасөспірімдер үлкен қиындықтарға тап болады, бұл мазасыздықты, ыңғайсыздық сезімін, сабаққа қатысуға құлықсыздықты және сайып келгенде колледждегі әлеуметтенуге байланысты проблемаларды тудырады.

Колледж студенттерін әлеуметтендірудің екінші кезеңінде процесс кәсіби қалыптасуға бағытталған. Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру-дың осы кезеңінде студенттерде психологиялық шиеленістің аздап төмендеуі байқалады. Таңдалған мамандық саласындағы белгілі бір білімді, дағдыларды, дағдыларды игеру бағытында әлеуметтік өзін-өзі анықтау мәселесі бірінші орынға қойылады. Айта кету керек, кәсіби әлеуметтенудің соңғы кезеңі студенттің одан әрі кәсіби қызметі барысында ғана мүмкін болады. Әлеуметтену процесінде колледжге түсу кезінде бұрын жастар жасаған таңдауды мамандық таңдау кезінде түпкілікті деп санауға болмайтынын ескеру қажет. Ол жоғары оқу орнында оқу процесін жалғастыра алады, бұл кейде кәсіби қызмет түрінің өзгеруімен бірге жүреді.

Орта кәсіптік білім беру ұйымдарындағы студенттерді әлеуметтендіру процесі студентке белгілі бір білім, білік бағажын беру ғана емес, сонымен бірге оның бойында белгілі бір жеке қасиеттерді қалыптастыру болып табылады, бұл оған болашақта тез өзгертін қоғамға оңай бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде оған өзінің өмірлік міндеттерін, мақсаттарын одан әрі жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі колледж студенттерінің әлеуметтік қалыптасуы бірқатар ерекшеліктерге ие және бірқатар факторларға байланысты: студенттің жеке басы, әлеуметтік-психологиялық дамуы, нозология.

Қорытынды. Қорытындылай келе, орта кәсіптік білім беру жағдайында мүмкіндігі шектеулі студенттерді тиімді әлеуметтендіруге педагогикалық ұжым ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттермен жұмыс істеуге дайын болған кезде, оның мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін, кәсіби өзін-өзі анықтауды және түлектің еңбек нарығында сұранысын ескере отырып, әр студентке жеке көзқарас қағидатын сақтай отырып қол жеткізіледі деп айта аламыз. Сондай-ақ, білім беру процесін жеткілікті ғылыми-әдістемелік әдебиеттермен, материалдық-техникалық құралдармен қамтамасыз ету және, әрине, инклюзивті білім беру ортасы жағдайында инклюзивті білім беруді жүзеге асыру қажет.

Осылайша, кәсіби білім беру ұйымында мүмкіндігі шектеулі студенттерді "әлеуметтендіру" ұғымын талдау бізге өз көзқарастарымызды іске асыру моделін әзірлеуге және мемлекеттік маңызы бар мәселені шешуге жақындауға мүмкіндік береді.

Ұсыныстар.

1. Колледждерде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар санаты үшін оқу процесінде сүйемелдеуді жүзеге асыратын педагог-ассистенттің штатын енгізу;

2. Икемді (бейімделген) жалпы білім беретін оқу бағдарламаларын әзірлеу;

3. Инклюзивті білім беру үшін жеткілікті кадрлық, оқу-әдістемелік база құру;

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Жетпісбаев Б.А. Республикадағы кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқы мен құқықтық әлеуметтенуінің тұжырымдамалық және теориялық мәселелері. Қазақстан. – Алматы: Заң әдебиеті, 2002 ж. – 266 б.

• Жұбақова С.С. Инклюзивті білім берудің теориясы мен практикасы. Оқулық.– Алматы: Эверо, 2017.-148б.

• Байменова Б.С. Қазақстанда және шетелде инклюзивті білім беруді дамыту: оқу құралы / Б.С.Байменова.– Алматы: «Эверо» баспасы,2017. –148.

4. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 368 с.

5. Банч Г., Валео Э. Влияние специального и инклюзивного образования на установки сверстников: практическое и теоретическое исследование // Журнал исследований социальной политики. – 2008. – Т.6. – №1. – С. 23-52.

УДК 81.23 + 37.013.75

С.А. Цандер

Набережночелнинский государственный педагогический университет, г. Набережные Челны, Россия

ИНТЕРАКТИВНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ LEGO-SPOT ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ НА УРОВНЕ НАЧАЛЬНОГО ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье раскрываются аспекты использования технологии LEGO-SPOT при обучении иностранному языку (английскому) на уровне начального общего образования. Роль лего-технологии – транслировать учебный материал поступательно и абстрактно, что позволяет добиться значительного эффекта при запоминании и усвоении информации в контексте фиксированного порядка слов.

Ключевые слова английский язык, начальное образование, технология обучения, LEGO-SPOT, порядок слов

Annotation. The article reveals some aspects of using LEGO-SPOT approach for primary school teachers instruction. It provides an effective translation of a new language material. It creates a special image of a grammar construction for new learners of English.

Keywords: English, primary school, LEGO-SPOT, teaching approach, word order

В современном мире в условиях общей цифровизации существует проблема, заключающаяся в том, что обучающиеся начального звена воспринимают информацию в большей степени визуально, что связано с влиянием гаджетов и формированием «клипового» мышления и др. Для такого мышления важно то, что предоставляют здесь и сейчас, в чем наблюдается регресс. Леви-Брюль назвал подобное мышление первобытным, «инкорпоративным» [1, с. 97]. Традиционная педагогика, ориентированная на заучивание и чтение линейных текстов, переживает кризис при встрече нового эволюционирующего мышления поколения XXI века. Поэтому необходимо учитывать «антропоцентрической парадигму», контингент обучающихся, на интересы и внимание которых влияют такие факторы, как доступность информации, несколько каналов ее получения, что переводит в режим многозадачности, увеличивает рассеянность внимания, предпочтение визуальных символов логике и углублению в текст [2, с. 12].

В данной связи любой учебный материал требует абстрактного обобщения, подкрепления визуальным рядом. Особые сложности подготовки учебного материала связаны с автоматизацией навыка обучающихся расставлять приоритеты в речевых намерениях и выражать их в общепринятом, фиксированном порядке слов на иностранном языке при уже достаточной проработанности фонетической стороны речи. Осуществление механизма речевого высказывания начинается с подбора лексических единиц, которые должны удовлетворять данному замыслу [3, с. 38]. Именно на этой стадии обучающимся необходимо не просто связывать ассоциативные поля, а применять рамки вычленения и валентности слов. Успешное речепроизводство зависит от свернутости навыка применять порядок «SPOT».

S – subject – подлежащее – предмет – кто? Что?

P – predicate – сказуемое – действие – что делать?

O – object – объект – над чем совершается действие?

T – time&place – время и место – когда и где?

В дальнейшем порядок слов в отдельных конструкциях (например, при использовании оборота "Thereis/are", инверсии слов, эмфатизации и др. приемах) может варьироваться. Главная задача применения LEGO-SPOT на начальном этапе: заложить фундамент матрицы предложений, благодаря чему будет происходить упорядоченная работа коры головного мозга. Нейроны будут образовывать связи на стимул, подкрепляемый необходимой частью речи. Новые конструкции станут более понятны, ведь будет точка отсчёта – прямой порядок слов.

При подготовке оборудования, а именно Lego-конструктора, необходимо учитывать цвет элементов, что определяет части речи и порядок слов. Например:

S – кто? Что? – красный.

P – что делать? – синий

O – над чем совершается действие? – желтый

T – time&place – время и место – когда и где? – зелёный.

Lego-конструктор обладает рядом уникальных качеств:

- многофункциональность, достигаемая элементами Lego, представляющими модули информационного поля при обучении на лексико-грамматическом уровне;

- взаимосвязанность наборов конструктора как средства, то есть детали из любого набора одинаковы, что облегчает комбинирование по основной грамматической структуре.;

- многообразие деталей для заданий на репродукцию и расширение, которые возможно выполнять при комплексности средств, использовании материалов учебно-методического комплекса;

- блоки, которые погружают в интерактивную игровую среду, снимают психологические барьеры обучающихся и развивают моторику.

Рассмотрим конкретные случаи использования Lego-материалов. При изучении новой темы во 2 классе лексико-грамматические конструкции в основном связаны с репрезентацией себя обучающимися. Главным помощником в этом становится глагол "to be". Функция данного глагола-связки не всегда ясна обучающимся, что показало опытное обучение во 2 классах. В данном случае необходим комментарий учителя по трансформации смысла в "иной" язык. Как мыслят англичане? Как выражают данный смысл носители языка? Срабатывает принцип аналогии и учёта родного языка при сравнении прежде, чем данный механизм перейдет во внутреннюю, когнитивную функцию. Например: I am Mary. – SPO: Являюсь (кем?) Мери. Я – Мери.

Было проведено опытное обучение (по А.Н. Щукину), осуществлён организационный этап, этап реализации, констатации фактов, интерпретации результатов. Были выдвинуты следующие критерии: знание частей речи; умение определить часть речи; умение следовать общепринятому порядку слов; валентность слов; самостоятельность, творчество речевого высказывания. После применения технологии LEGO-SPOT, были выявлены изменения в 7,2 % освоенности (I am Mary. I am from Russia. I am 8.).

Таким образом, обучение начального звена на этапе постановки грамматических навыков и связи лексических единиц в предложении можно дополнить применением технологии LEGO-SPOT. Когда у обучающихся появляется «матрица суждений», тогда и процесс активизации лексикона в речи протекает быстрее, что показало опытное обучение во 2 классах.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление. Психология мышления / Б.Ю. Гипенрейтер, В.В. Петухов. – Москва: МГУ, 1980.

2. Дзюба Е.В. Когнитивная лингвистика. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т., 2018.
3. Трубицина О.И. Методика обучения иностранному языку: учебник и практикум для вузов. – Москва: Юрайт, 2020.

ӘОЖ 373.51

Д.Д. Шакимова¹, С.К. Кульжамбекова², А.С. Рахимберлина³

¹«НЗМ» ДББҰ «Педагогикалық өлшеулер орталығы», Қарағанды қ., Қазақстан

^{2,3}Қарағанды қ-ның №3 гимназиясы, Қарағанды қ., Қазақстан

ОҚУЛЫҚТАРДЫ АПРОБАЦИЯДАН ӨТКІЗУДЕБАҒАЛАУ КРИТЕРИЙЛЕРІН ҚОЛДАНУ НӘТИЖЕСІ

Аннотация. Мақалада оқулықты апробациядан өткізу бойынша Қарағанды қаласындағы №3 гимназияның 8 сыныбында қазақ тілі, алгебра және биология пәндері бойынша эксперимент туралы жазылған. Оқулықтардың дидактикалық аппаратын ғылыми-педагогикалық сараптаудың нәтижесі көрсетілген. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым комитетінің 217 «Ғылымды дамыту» бюджеттік бағдарламасы, 102 «Ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландыру» кіші бағдарламасы шеңберінде «Оқу әдебиетін апробациялау критерийлерінің жүйесін әзірлеу және енгізудің ғылыми-әдістемелік негіздері» атты жоба тақырыбы бойынша орындалды.

Кілтсөздер: оқулық, апробация, сараптама.

Annotation. The article describes an experiment on approbation of the textbook in the 8th grade of gymnasium No. 3 in Karaganda in the Kazakh language, algebra and biology. The result of the scientific and pedagogical examination of the didactic apparatus of textbooks is shown. The article was carried out within the framework of the budget program of the committee of Science of the Republic of Kazakhstan 217 "development of Science", subprogram 102 "grant financing of scientific research" on the topic of the project "scientific and methodological foundations for the development and implementation of a system of criteria for approbation of educational literature".

Keywords: textbook, approbation, expertise.

Оқулық сапасын жақсарту елімізде күн тәртібінен түспей келе жатқан сұрақтардың бірі екені әмбеге аян. Оқулықтардың сапасын арттыру, оқулықтарды сараптау үшін арнайы алаңдарды құру қажеттігін бірнеше рет атап айтылған. Осыған орай 2021-2023 жылдарға арналған «Мектепте ғылым негіздерін апробациялау критерийлері жүйесін әзірлеу мен енгізудің ғылыми-әдістемелік негіздері» ғылыми жобасы аясында іс-шаралар атқарылуда.

Оқулықты апробациядан өткізу бойынша Қарағанды қаласындағы №3 гимназияның 8 сыныбында қазақ тілі, алгебра және биология пәндері бойынша эксперимент жүргізілуде. Оқушыларға қай тақырып қиындық тудыруда? Оқушыға неліктен осы тақырып қиын болды? Тапсырмалар уақытқа, жас ерекшелігіне сай келе ме? Апробацияны осы позициядан қарастыру көзделді. Экспериментке үш субъект қатысты: ата-ана, оқушы, мұғалім. Үш тарап үшін екі тараудан тұратын арнайы бағалау критерийлері әзірленіп, оқушылар мен пән мұғалімдерінен әрбір өтілген тақырыпқа сай, ал ата-аналардан тоқсан

сайын сауалнамалар алынып, нәтижесі сараланып отырды. Әр пән бойынша сауалнама нәтижесінде төмендегідей қорытындылар жасалды:

Жұмыстың бір бөлігі оқулықтардың дидактикалық аппаратын ғылыми-педагогикалық сараптауға арналды.

Қазақ тілі, Алгебра және Биология оқулықтарынегізгі талаптарғасай деп танылды. Оқулық мазмұны мен оның құрылымы МЖМБС-да анықталған мақсаттар мен міндеттерге және базалық құндылықтарға сәйкес келеді. Оқулықтардың негізгі тарау атаулары және мазмұны оқу бағдарламасына сәйкес келеді.

Оқулық құрылымы критерийі бойынша үш оқулық та оқу бағдарламаларына сәйкес келеді. Оқулықтардың кіріспе бөлімдерінде әр пәннің мақсаты мен міндеттері көрсетілген және барлық бөлімдері жүйелі әрі үйлесімді құрастырылған. Қазақ тілі оқулығында негізгі, қосымша және түсіндірме мәтіндер бар, мәтіндер бір-бірімен өзара байланысты. Теориялық мәтіндерде ақпаратты қорытындылауға сұрақтар берілген. Дегенмен, пайдаланылған оқу ақпараттарына сілтемелер көп материалдарда көрсетілмеген. Кейбір тараудан кейін білімді бекітуге арналған тапсырмалар жоқ.

Алгебрада әрбір тараудың басында «Бөлімді оқу нәтижесінде» оқушылар үшін оқу мақсаттары және күтілетін нәтижесі көрсетілген. Оқулықтарда әр жаңа тақырыпқа негізгі теориялық материал, теориялық материалды тексеруге қажетті сұрақтар бар. Тарау соңында «Бұл қызықты!» айдарында математика ғалымдары туралы қосымша материалдар, сонымен қатар математика тарихынан ақпараттар бар. Оқулықтардың әрбір тарауынан кейін «Тарауды қайталауға арналған жаттығулар» мен «Өзіңді тексер!» деп аталатын қорытынды материалдар бар. Дегенмен, пайдаланылған оқу ақпараттарына сілтемелер көрсетілмеген және оқушының білімін тексеретін тапсырмалар жиынтық тапсырмаларына сай безендірілмеген. Қосымша материал бөлімінде 10-нан 99-ға дейінгі натурал сан квадраттарының кестесі көрсетілген.

Биологияда әрбір тараудан кейін қорытынды материалдар берілмеген. Пайдаланылған оқу ақпараттарына сілтемелер толық көрсетілмеген және оқушының білімін тексеретін тапсырмалар жиынтық тапсырмаларына сай безендірілмеген. Кейбір тақырыптар соңында қосымша материалдар берілген. Алгебра, Биология оқулықтарында қосымша әдебиет ретінде оқушыларға орыс тіліндегі оқулықтар мен әдебиеттерге сілтеме жасалған. Үш оқулықта да пәндік көрсеткіш алфавиттік тәртіппен оқулықтағы жаңа терминдерге сәйкес құрылған және сол термин енгізілген бетке сілтеме бар.

Оқулық мазмұны критерийі бойынша үш оқулықтың да мазмұнының басқа сынып оқулықтарының мазмұнымен сабақтастығы шиыршық сипатта. Оқу материалдарының мазмұны мен тапсырмалар жүйесі «жеңілден-күрделіге» принципімен құрылған. Сонымен қатар, басқа пәндермен де тығыз байланысты. Қазақ тілінен оқу материалының көлемі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес.

Алгебра оқулығы бойынша пәнішілік және пәнаралық байланыс принциптерін негізгі теориялық материалдар мен есептердің мазмұнынан

көруге болады. Алгебра оқулығындағы есептерде Қазақстандық контент ҚР көрікті жерлері, қорықтары, қала, өзен, көл атаулары, пайдалы қазбалары, экономикалық жетістіктері мен технологиялық ерекшеліктері және статистикалық мәліметтер түрінде көрініс тапқан. Оқу материалының көлемі және күрделілік деңгейі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді, тек «Дисперсия және стандартты ауытқу» тақырыбында күрделі формулалардың дәлелі келтірілген.

Биология оқулығында оқу мазмұнына сәйкес білім беру саласы бойынша қазіргі ғылым, техника және технология жетістіктері туралы ғылыми-танымдық ақпараттар кейбір тақырыптарда кездеседі. Сабақ материалдарының 10%-да ғана қазақстандық контент көрініс табады. Ол ҚР селекциядағы жетістіктері мен экологиялық мәселелері. Оқу мазмұнында ғылыми дәлелденбеген, күмәнді мәліметтер, мысалдар мен түсіндірмелер жоқ. Оқу материалының көлемі және күрделілік деңгейі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді. Дегенмен, Алгебра, Биология оқулықтарының оқу мазмұны оқушыларға кәсіби бағдар беруге бағытталмаған. Жалпы алғанда, үш оқулықтың да мазмұны тақырыптарына сәйкес келеді.

Меңгертуді ұйымдастыру аппараты критерийі бойынша Қазақ тілі оқулығындағы барлық материалдардың оқушылардың өмірлік жағдаяттарына қажет болуы көзделген. Тапсырмалар мен жаттығулар сауатты, нақты және түсінікті құрастырылған. Оқушылардың деңгейлері ескерілген. Тапсырмалар «Білу», «Түсіну», «Қолдану», «Талдау», «Бағалау», «Жинақтау» дағдыларын қалыптастыруға арналған. Дегенмен, тарау соңында «Өзінді тексер!» деп аталатын қорытынды материалдар кейбір тарауларда жоқ. Оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру мен дамытуға арналған сұрақтар, тапсырмалар мен жаттығулар жүйелі. Сонымен қатар, оқушылардың шығармашылық, практикалық, жобалық тапсырмалары әрбір тақырыпта кездеседі. Жеке және топпен орындауға арналған, оқушылардың кестелермен, схемалармен, фотосуреттермен, диаграммалармен жұмыс істей алу дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар бар. Электрондық ақпарат құралдарымен жұмыс істей алу дағдыларын қалыптастыруға арналған тапсырмалар мен жаттығулар өкінішке орай кездеспейді.

Алгебра оқулығындағы есептердің мазмұнында басым бөлігі «Статистика элементтері» тарауында өмірлік жағдаяттар көрініс табады. Басқа тарауларда 1-2 есептермен шектелген. Тақырып соңында берілген сұрақтар, тақырыпты бекітуге арналған жаттығулар оқушының деңгейін ескеріп құрастырылған. А тобындағы есептер «Білу», «Түсіну», «Қолдану» дағдыларын қалыптастыруға бағытталса, В тобындағы есептер оқушының «Қолдану», «Талдау», «Жинақтау» дағдыларын қалыптастырады. С тобындағы оқушылар үшін тым күрделі. А тобындағы есептерде жаттықтырғыш есептердің көлемі аз. В тобындағы есептердің шарты оқушы үшін күрделі, мысалы «Квадрат теңдеу түбірлерінің формулалары» тақырыбында формуланы есте сақтауды қалыптастыратын жаттықтырғыш есептер аз, ал В тобындағы есептердің № 237, 238 есептері оқушылар үшін түсініксіз. Ал №235 есеп С деңгейіне сай келеді. Тарау соңында «Өзінді тексер!» деп аталатын қорытынды материалдар

оқушының өз білімін бағалауға арналған, бірақ осы тапсырмалар дескриптормен берілмеген. Оқушылардың математикалық сауаттылығын қалыптастыру мен дамытуға арналған тапсырмалар өте аз көлемде қарастырылған. Оқу мазмұнында шығармашылық, практикалық, жобалық және зерттеу тапсырмаларының, модельдеу мен өздігінен орындауға арналған тапсырмалар шартты белгімен көрсетілмеген. Жеке және топпен орындауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар жүйесі қарастырылмаған. Оқушылардың кестелермен, сызбалармен, графиктермен, диаграммалармен, жұмыс істей алу дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар бар, олар есеп шартына сәйкес келеді және теориялық материалды түсінуге септігін тигізеді. Электрондық ақпарат құралдарымен жұмыс істей алу дағдыларын қалыптастыруға арналған тапсырмалар ұсынылмаған.

Биология оқулығы бойынша оқулықтағы сабақ мазмұнының «қолдану», «синтез» бөлімінің тапсырмаларында өмірлік жағдаяттар көрініс табады. Оқушылардың функционалды сауаттылығын қалыптастыру мен дамытуға арналған сұрақтар, тапсырмалар бар, бірақ аз мөлшерде. Оқу мазмұнында шығармашылық, практикалық және зерттеу жұмыстары, модельдеу мен өздігінен орындауға арналған тапсырмалар бар, бірақ ол тапсырмаларда дескрипторлар жоқ. Топпен орындауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар жүйесі қарастырылмаған. Оқушылардың кестелермен, сызбалармен, графиктермен, диаграммалармен жұмыс істей алу дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар бар, олар тапсырма шартына сәйкес келеді және теориялық материалды түсінуге септігін тигізеді. Электрондық ақпарат құралдарымен жұмыс істей алу дағдыларын қалыптастыруға арналған тапсырмалар бар және олар көбінесе «бағалау» бөлімінде кездеседі.

Қабылдау аппараты критерийі бойынша үш оқулықтың да баяндау тілінде оқушылардың жас ерекшеліктері ескерілген. Оқулықта қолданылған анықтамалар мен терминдер жалпыға ортақ ғылыми терминологияға сәйкес жазылған және орынды қолданылған. Оқулықтағы материалдар оқу мақсаттарына сай, түсінікті жазылған және тапсырмалары нақты, сауатты, дұрыс құрастырылған. Қазақ тілі оқулығында оқу мәтіндері мен жаттығуларда грамматикалық, орфографиялық және пунктуациялық қателер жоқ. Алгебра оқулығының оқу мәтіндері мен жаттығуларында грамматикалық, орфографиялық және пунктуациялық қателер жоқ, тек 134 бетте №496 есепте формулада қате бар.

Бағдарлау аппараты критерийі бойынша оқулықтар атауы толық, түсінікті және анық берілген. Авторлар, баспаның атауы дұрыс жазылған, шығарылған жылы көрсетілген. Оқулықтар мазмұнында тараулар толық көрсетілген. Әр тараудың басында оқу мақсаттары мен күтілетін нәтижелері берілген. Оқулықтың алғы сөзінде шартты белгілер сипатталған, негізгі ұсынылған мәліметтер бойынша ақпараттар берілген.

Иллюстрациялық материал критерийі бойынша Қазақ тілі оқулығының мұқабасында қазақтың оюы берілген. Оқулықтарда қолданылған сызбалар, кестелер, суреттер, графиктер бір стильде орындалған. Алгебра оқулығы бойынша оқу мазмұнын зерделеуге көмектесетін және оны меңгеруді

оңайлататын материалдар кешенді ұсынылған. Оқулық мұқабасында оқу мазмұнына сәйкес формулалар мен сызбалар келтірілген. Биология оқулығының мұқабасында оқу мазмұнына сәйкес қоршаған орта және оның компоненттері бейнеленген. Оқулықтарда иллюстрациялар оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес безендірілген. Қолданылған сызбалар, кестелер, суреттер, графиктер бір стильде орындалған және теориялық мәтінмен байланыс сақталған.

Оқулық эргономикасы критерийі бойынша оқулықтардың барлық мәтіндері мен иллюстрациялық материалдары эстетикалық безендіру нормаларына сәйкес келеді. Оқулықтардың барлық мәтіндері бір шрифтпен жазылған, тақырыптар, қажетті анықтамалар мен формулалар қою шрифтпен, тарау атаулары бас әріптермен, параграф атауы ерекше қаріптермен және оқуға ыңғайлы көлеммен белгіленген.

Эксперимент нәтижесін саралау барысында төмендегідей қорытынды ұсыныстар тұжырымдалды:

- Қазақ тілі, Алгебра, Биология оқулықтарына оқушыға алған білімін өздігінен тексеруге мүмкіндік беретін тапсырмалар қосылса (дескриптор және бағалау критерийлерімен).

- Қазақ тілі оқулығындағы тақырыптар көбінесе география ғылымымен байланысты, әдебиетке байланысты тақырыптар көбейтілсе.

- Қазақ тілі, Алгебра, Биология оқулықтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытатын және қызығушылықтарын арттыратын тапсырмаларды көбірек ұсынылса.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Қазақ тілі / Ермекова Т.Н., Ерхожина Ш.Л., Тоқбаева А.Е. - Астана: "Арман-ПВ" баспасы, 2018ж.
2. Алгебра, ЖББМ арналған оқулық/ Г.Н. Солтан, А.Е. Солтан, А.Ж. Жумадилова - Көкшетау: «Келешек -2030», 2018 жыл
3. Биология, ЖББМ арналған оқулық / А.Р. Соловьева, Б.Т. Ибраимова – Алматы: "Атамұра" 2018жыл.

УДК 372.891

Е.Қ. Шұлғаубаев¹, Д.В. Плотникова²

^{1, 2}РГКП «Национальный центр тестирования», г. Астана, Казахстан

АДАПТИРОВАННЫЕ ВАРИАНТЫ: ОСОБЕННОСТИ И ТРУДНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ АНАЛИЗА ТЕМ ПО ПРЕДМЕТУ «ГЕОГРАФИЯ»)

Аннотация. Актуальность внедрения адаптированных вариантов в систему тестирования продиктована особенностями полиязычного пространства Республики Казахстан. В статье представлены результаты тестирования по адаптированному варианту по предмету «География» по регионам Республики, а также в разрезе тем.

Ключевые слова: Тест, тестовое задание, адаптированный вариант, география

На образовательную сферу, как и на другие, влияют особенности, обусловленные полиязычным пространством Республики Казахстан. Перед образованием стоит задача – дать объективные и точные знания на том языке, на котором обучается учащийся (казахский, русский и английский). В связи с этим, актуальными являются вопросы подготовки общеобразовательных программ, учебников и инструментов измерения знаний.

В настоящее время основным способом измерения знаний является Единое национальное тестирование (далее – ЕНТ), который выполняет функции вступительного экзамена в вузы [1]. С 2022 года были внедрены адаптированные варианты тестов по предметам естественно-научного цикла (математика, физика, химия, география, биология) и некоторым предметам общественно-гуманитарного цикла (История Казахстана, Всемирная история, Основы права).

Цель внедрения адаптированных вариантов – повысить определение объективности уровня знаний на трех языках.

К адаптированным тестовым заданиям предъявляются те же требования: задания должны быть надежными, валидными, понятными и простыми [2, с. 5] и соответствовать учебникам и государственному общеобязательному стандарту, типовым учебным программам и спецификации тестов.

Рассмотрим результаты адаптированного варианта по географии по регионам Республики. Тестирование проведено в марте 2022 года. Общее количество учащихся составило 985 человек. В Таблице 1 представлены общее количество тестируемых, выбравших предмет География, процент, набравших средний балл и средний коэффициент.

Таблица 1 – Результаты тестирования по регионам

№	Регион	Количество тестируемых	(/100)	Процент	Средний коэффициент
1	Акмолинская обл.	45	0,45	31	13,95
2	Алматы обл.	106	1,06	31	32,86
3	Актюбинская обл.	39	0,39	31	12,09
4	Атырауская обл.	29	0,29	28	8,12
5	ЗКО	26	0,26	39	10,14
6	Мангыстауская обл.	47	0,47	32	15,04
7	ВКО	59	0,59	34	20,06
8	Жамбылская обл.	49	0,49	30	14,7
9	Қарағандинская обл.	53	0,53	36	19,08
10	Кызылординская	44	0,44	32	14,08

	обл.				
11	Туркестанская обл.	117	1,17	29	33,93
12	Кустанайская обл.	41	0,41	37	15,17
13	Павлодарская обл.	30	0,30	34	10,2
14	СКО	37	0,37	36	13,32
15	г. Астана	92	0,92	35	32,2
16	г. Алматы	112	1,12	35	39,2
17	г. Шымкент	59	0,59	31	18,29

Так, показатель успешно сдавших Географию по стране составляет 33%. Глава, вызвавшая у детей особые трудности – «Геоэкономика. Основы геоэкономики» (2%). С другой стороны, самые высокие показатели наблюдаются по главе «Отраслевая и территориальная структура мировой экономики» (65%).

«Средний коэффициент» определялся с целью нахождения общих результатов испытуемых по областям и городам республиканского значения.

Необходимость использования среднего коэффициента заключается в разнице количества испытуемых между регионами. Соответственно, самые высокие результаты зарегистрированы в г. Алматы (39,2), Туркестанской (33,92) и Алматинской (32,86) областях (Таблица 1).

Рассмотрим результаты адаптированного варианта по географии в разрезе разделов. В Таблице 1 представлен средний балл по разделу предмета.

Таблица 2 – Средний балл по разделам предмета по География на русском и казахском языках

Қазақ тілінде	%	На русском языке	%	Разность
Географиялық зерттеу объектілері, география ғылымының дамуы	22,4 9	Объекты географических исследований, развитие географической науки	13,9 3	8,56
Географиялық дерек көздері	39,8 5	Источники географических данных	34,9 3	4,92
Зерттеудің далалық әдістері	46,2 5	Полевые методы исследований	66,2 1	19,96
Картография және географиялық деректер базасы	34,8 7	Картография и географические базы данных	25,8 6	9,01
Картография және геоинформатика	23,7 1	Картография и геоинформатика	31,3 5	7,64
Литосфера	43,2 7	Литосфера	36,6 1	6,66

Табиғатты пайдалану және геоэкология	33,2 7	Природопользование и геоэкология	27,5 1	5,76
Әлеуметтік география. Халық географиясы	26,1 4	Социальная география. География населения	32,4 2	6,28
Экономикалық география. Табиғи ресурстар	10,0 5	Экономическая география. Природные ресурсы	28,7 7	18,72
Экономикалық география. Әлемдік экономиканың салалық және аумақты құрылымы	63,8 0	Экономическая география. Отраслевая и территориальная структура мирового хозяйства	67,1 2	3,32
Геоэкономика. Геоэкономиканың негіздері	2,56	Геоэкономика. Основы геоэкономики	0,46	2,1
Дүние жүзі елдері	55,8 7	Страны мира	60,8 7	5
Геосаясат. Геосаясат негіздері	31,2 6	Геополитика. Основы геополитики	30,7 8	0,48
Ғаламдық проблемаларды шешу	16,4 5	Решение глобальных проблем	13,7 0	2,75
Среднее	32,1 3	Среднее	33,6 1	1,48

Согласно результатам анализа, представленным в данной таблице, большая разница наблюдается в среднем балле выявлена по разделам «Полевые методы исследований» (19,96) и «Экономическая география. Природные ресурсы» (18,72).

Так, по разделу «Полевые методы исследований» на казахском языке средний балл набрали 46,25 % учащихся, а на русском языке – 66,21%. По разделу «Экономическая география. Природные ресурсы» на казахском языке средний балл набрали 10,05 %, на русском – 28,77 %. Данные результаты показывают наличие разницы подачи материала в учебниках по географии на казахском и русском языках, преподавания данных разделов и усвоения их учащимися на уроках географии.

Минимальная разница в результатах наблюдается при анализе раздела «Геополитика. Основы геополитики»: на казахском языке средний балл составил 31,26 %, на русском – 30,78%. Такой результат свидетельствует об идентичности подачи материала в учебниках и на уроках географии.

Таким образом, использование адаптированных вариантов тестов дает возможность выявить проблемы, связанные с преподаванием того или иного раздела в рамках одного предмета на разных языках; разницу в типовых программах и учебниках по изучаемому предмету; создать оперативную и надежную обратную связь для организации и управления учебным процессом. Опыт, связанный с подготовкой адаптированных вариантов тестов, позволит исключить разницу, связанную и со сложностью тестовых заданий. Стремление к созданию одинаковых тестовых заданий продиктовано стремлением объективности в оценивании знаний учащихся.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 600 «Об утверждении Типовых правил приема на обучение в организации образования, реализующие образовательные программы высшего и послевузовского образования» // Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36749878
2. Методика составления тестовых заданий: методические рекомендации/ М.А. Мызникова; АНПОО «Тамбовский колледж социокультурных технологий». – Тамбов: Изд-во ООО Орион, 2016. – с.5

2 СЕКЦИЯ. «САНДЫҚ ДӘУІРДЕГІ БІЛІМ: ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН МӘСЕЛЕЛЕР (COIL)»

СЕКЦИЯ 2. «ОБРАЗОВАНИЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРОБЛЕМЫ (COIL)»

SECTION 2. EDUCATION IN THE DIGITAL AGE: PERSPECTIVES AND CHALLENGES (COIL)

UDC 373.1:42

N.Ashurova

Samarkand State Institute of Foreign Languages

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE DESIGN OF MULTIMEDIA COURSE FOR DISTANCE LEARNING FOR EFL STUDENTS

Аннотация. Благодаря распространению средств массовой информации и широкому доступу к глобальному информационному пространству во всех странах мира происходят интенсивные процессы информатизации образования, педагогическое сообщество осваивает возможности современных информационных технологий с последующим развитием на их основе инновационных форм образовательной деятельности, в том числе дистанционного обучения. Профессионально-ориентированный электронный мультимедийный курс, используемый при обучении студентов английскому языку, станет эффективным средством развития языковых и речевых навыков студентов, необходимых им для общения в учебно-профессиональной сфере общения, положительно повлияет на учебный процесс и качество полученных знаний.

Ключевые слова: иностранный язык, студенты изучающие иностранный как основной (EFL), мультимедийный курс, принципы, дистанционное обучение (ДО).

Abstract. Due to the spread of mass communication media and wide access to the global information space in all countries of the world, intensive processes of informatization of education are taking place, the pedagogical community is mastering the possibilities of modern information technologies with the subsequent development on their basis of innovative forms of educational activity, including distance learning. The professionally-oriented electronic multimedia course used in teaching EFL students will become an effective tool for developing the language and speech skills of students necessary for them to communicate in the educational and professional sphere of communication, will positively affect on the educational process and the quality of knowledge acquired.

Keywords: foreign language, EFL students, multimedia course, principles, distance learning (DL)

INTRODUCTION

The improvement of teaching technologies has been one of the priority areas for the development of education over the past few decades. The active inclusion of information and communications technologies (ICT) into the process of education allows organizing educational activities in a new way and, in particular, developing systems that could easily and adequately respond to changes in society.

All these have led to the fact that in recent years there have been significant structural changes in the education systems of developed countries, due to the widespread introduction of new information technologies and computerization. First of all, this is expressed in the fact that many traditional curricula are becoming available using distance learning (DL) technologies.

Distance learning is a form of education in which a teacher and a student interact at a distance using information technology. During distance learning, the student studies independently according to the developed program, looks through the recordings of webinars, solves problems, consults with the teacher in an online chat and periodically gives him his work for verification. Distance learning has become popular with the advent of the Internet, opening up new development opportunities for residents of remote settlements and business people with busy work schedules. At the beginning, distance learning was perceived only as an additional way to acquire knowledge or prepare for exams. Now you can take full-fledged distance courses and advanced training programs from prestigious universities, commercial and non-profit companies from different countries, from anywhere in the world.

Distance learning is a purposeful, organized, interactive learning process, which provides independent course completion with constant interaction of the student with the learning tool using a specially designed information and educational environment based on the use of ICT.

LITERATURE REVIEW

The general didactic potential of distance learning led to the manifestation of great research interest in the problems of the theory of distance learning and technologies for its implementation in the practice of teaching various disciplines. General and particular issues of the organization of distance learning, including a foreign language, were considered in the works of such domestic and foreign researchers as A.A. Andreev, A.A. Akhayan, A.N. Bogomolov, M.Yu. Bukharkina, B.S. Gershunsky, Yu.P., N. Anthony, A. Bates, U. Dittler, B. Holmberg, M. Kerres, M. Lehner, G. Salmon.

According to a number of researchers, such as E.G. Azimov, A.N. Bogomolov, V.F. Dmitrieva, E.S. Polat et al., DL of foreign language has a number of features. A language is a carrier of information (information about the history, culture of the country of the language being studied, information from other fields of knowledge, etc.). The purpose of teaching a foreign language is the formation of communicative skills (communicative competence), and not the study of a certain range of ideas, concepts. The exception is linguistic concepts and knowledge about the language system necessary for the functioning of language as a means of communication. Thus, a foreign language acts both as a goal and as a means of learning.

MATERIAL AND METHODS

According to the classification developed by I.Ya. Lerner, a foreign language belongs to the class of subjects, the main component of which is teaching various types of speech activity [6, 67]. Among the features of teaching a foreign language that must be taken into account when organizing distance learning, the researcher names the following:

- learning a foreign language involves the implementation of the principle of interconnected learning for all types of speech activity: with the simultaneous formation of receptive and productive types;
- regardless of the chosen methodology, teaching a foreign language should be systematic, i. the student should form an idea of the language as a system;
- mastery of a foreign language involves reliance on the native language of students, which contributes to the conscious assimilation of educational material;
- when organizing teaching a foreign language, one should focus on the stage of learning and the level of foreign language proficiency (A1, A2, B1, B2, C1 and C2);
- teaching a foreign language should correspond to the profiles of education (humanitarian, technical, etc.).

Taking into account the specifics of teaching a foreign language, it can be argued that the above features must be taken into account when organizing not only full-time, but also distance learning in this subject area.

Taking into account the specifics of the subject area "foreign languages", the researcher identifies the following models used in the organization of distance education [5, 87]:

1. Model of network learning, which is based on the idea of open educational resources intended for mass learning, combined with a network organization of interaction between participants in the educational process.

2. Model of blended learning, which is the integration of full-time and distance forms of language training.

3. Model "Distributive class", according to which the educational process is carried out in real time (on-line) using interactive television and/or videoconferencing. With this model, the lesson is conducted simultaneously with both full-time students and with "remote" students using interactive telecommunications.

4. The model of network learning and "case" technologies, used in the case when DL is built not on the basis of specially developed network learning tools, but on existing educational materials that function on paper.

According to research of Rudenko-Morgun in the field of pedagogical innovation and the design of pedagogical systems, the creation of any teaching tool implies the presence of certain development phases [8, 57]. These phases are also followed when creating electronic resources for educational purposes. Consider them:

1) the design phase, during which a conceptual description of the developed learning tool is made, the situation in a particular subject area is analyzed, problems are identified and described, the goals of the project activity and the criteria for its effectiveness are determined;

2) the modeling phase, as a result of which, on the basis of the developed concept, variants of educational content models are developed, resource software is selected (or the model is adapted to it), the created models are optimized and the most suitable one is selected;

3) the implementation phase, the result of which is the creation of the developed model of the learning resource;

4) reflection phase, during which the implemented model is tested and evaluated, and the need for its further adjustment is determined;

5) the implementation phase, in which the developed learning tool becomes a participant in the real pedagogical process.

RESULTS AND DISCUSSIONS

During the development of the first phase of the learning resource, the concept of a professionally oriented multimedia course intended for distance education is developed, and for this purpose the principles relevant to the development of electronic learning tools were analyzed.

We have identified the following principles underlying the modeling and implementation of e-learning programs: the principle of individualization, the principle of visibility, the principle of generalization and consistency, the principle of consciousness, the principle of strength, the principle of integration, the principle of interactivity, the principle of taking into account all possible types, forms and conditions of learning, the principle of modularity, the principle of managing educational activities in a hypermedia environment and the principle of variability of assistance.

As a result of the analysis of the requirements underlying the modeling and implementation of e-learning resources, principles were formulated that are relevant for the development of linguoprofessional courses for distance learning, in particular, expanding the conglomerate of generally accepted ones:

- the principle of selecting lexical and grammatical units from representative corpora of educational texts in the specialty by means of modern statistical text analyzers;

- the principle of meaningful completeness, which implies the comprehensive development of theoretical knowledge by students in the discipline under study, the expansion of their vocabulary and the activation of terminological vocabulary in the process of forming the language and speech skills necessary for communication in the educational and professional sphere of communication;

- the principle of ensuring independent work of "remote" students in the electronic environment of a learning resource by developing an information and reference apparatus and mechanisms for variable assistance;

- the principle of ensuring the interaction of "remote" students with a network teacher-consultant.

The selection of the lexical and grammatical base of the professionally oriented language multimedia course according to the developed model was carried out within the framework of the corpus approach, through the use of modern computer technologies that make it possible to correctly analyze educational materials.

The main conceptual principle underlying the development of a professionally oriented electronic course designed for language training of foreign students in the DL system was the transition from maximum attention to the word (its meaning, phonetic and graphic appearance, paradigmatic and syntagmatic connections, grammatical expression) to its neutralization among other lexical units within the text (learning and introductory reading), to the development of its communicative capabilities, the ability to participate in the implementation of a particular intention

(listening, writing). The system of tasks of a professionally oriented multimedia course is based on the main methods of teaching vocabulary: visibility, grouping, correlation with the topic, substitution, establishment of syntagmatic and paradigmatic links.

Based on the analysis of the possibilities of an electronic linguoprofessional multimedia course, developed on the basis of a communicative-activity approach, taking into account the principles of modeling and implementation of electronic didactic materials, the study concluded that it is possible to use this content in organizing DL in the language of linguistics for foreign students-philologists.

In order to test the concept, content and structure of the developed model of a linguistic professional multimedia course focused on the language training of foreign students in the DL system, the study analyzes modern software shells used to create electronic learning tools, and chooses the one that best meets the goals and objectives of the designed learning tool.

CONCLUSION

Thus, the development of programs and courses of distance learning, in particular for teaching a foreign language to EFL students, can also play a role in modernizing the education system: due to the need to increase the proportion of independent work of students at all stages, as well as contribute to intensification of the educational process within the framework of a mixed model of distance learning.

All of the above determines the relevance of our study, which resulted in the creation of a model of the course for distance learning in English based on a multimedia course developed within the framework of a communicative approach, taking into account all above mentioned principles.

REFERENCES

1. Anthony, N. Teaching Foreign Languages at a Distance: Faculty Development Course / N. Anthony. // Информационно-коммуникационные технологии в обучении иностранным языкам и межкультурной коммуникации. Сб. статей / Под ред. А.Л. Назаренко. – М., 2006. – С. 21–27.
2. Bennett, S. Implementing Web 2.0 Technologies in higher education: A collective case study / S. Bennett, A. Bishop, B. Dalgarno, J. Waycott, G. Kennedy. // Computers and Education. – 2012. – Pp. 524–534.
3. Holmberg, B. Theory and practice of distance education [Электронный ресурс] / B. Holmberg. – Режим доступа: <http://www.general-ebooks.com/book/75199390-theory-and-practice-of-distance-education>.
4. Salmon. G. E-Moderating – the key to teaching and learning online / G. Salmon. – New York: Routledge Falmer, 2004. – 229 p.
5. Богомолов, А.Н. Научно-методическая разработка виртуальной языковой среды дистанционного обучения иностранному (русскому) языку: Дис... д-ра. пед. наук / А.Н. Богомолов. – М.: МГУ, 2008. – 377 с.
6. Лернер, И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.

7. Монахов, В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса / В.М. Монахов. – Волгоград: Перемена, 1995. – 220 с.
8. Руденко-Моргун, О.И. Принципы моделирования и реализации электронного учебно-методического комплекса по русскому языку на базе технологий гипермедиа / О.И. Руденко-Моргун. – М.: РУДН, 2009. – 332 с.
9. Теория и практика дистанционного обучения: учебное пособие / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина, М.В. Моисеева: под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2004. – 416 с.
10. Усенков, Д.Ю. Дистанционное обучение / Д.Ю. Усенков // Вопросы информатизации образования. – 2006. – № 3. – С. 35–47.

ӘОЖ 372.854

¹Адина А.Н., ¹Мадыбекова Г.М., ²Мамытбаева С.А.

¹Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік педагогикалық университеті,

²№43 жалпы орта мектеп

ХИМИЯ САБАҒЫНДА ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫ НЕГІЗІНДЕ STEM БІЛІМ БЕРУДІ ПАЙДАЛАНЫП ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Аннотация: Мақалада химия сабағында ерітінділер тарауын оқыту барысында қолданылатын есептер шығару әдістемесі талданады. Әр түрлі тапсырмаларды орындау барысында математикалық әдістер, кіріктіре оқыту әдістемесі және STEM-білім беру қолданылды. Сабақ барысының жоспары STEM-білім беру негізінде құрастырылды. Функционалдық сауаттылықты дамыту мақсатында есептер шығарудың тиімді әдістері көрсетілді.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, логикалық ойлау, кіріктіре оқыту, ерітінділер, ерігіштік, пропорция, массалық үлес, молярлы концентрация, STEM-білім беру.

Abstract: The article analyzes the methodology for solving problems used in the course of teaching the chapter on solutions in chemistry lessons. In the course of various tasks, mathematical methods, integrated teaching methods, and STEM education were used. The lesson plan was compiled on the basis of STEM education. In order to develop functional literacy, effective methods for solving problems were demonstrated.

Keywords: functional literacy, logical thinking, integrated learning, solutions, solubility, proportion, mass fraction, molar concentration, STEM education.

Білім беруде STEM технологиясы пайда болғаннан бері ол қарқын алып, көптеген елдерде танымал бола бастады. Бұл әдістеме ғылымды, техниканы және математиканы оқу процесіне кіріктіруге негізделген. Бұл тәсіл білімалушылардың оқу пәндеріне деген қызығушылығын арттырады және олардың шығармашылық ойлауын ынталандырады. STEM технологиясын білім беруге енгізудің маңызды аспектісі білімалушыларды математикалық және ғылыми білімдерді пайдалана отырып құрылғылар мен жүйелерді жобалауға, құрастыруға және сынақтан өткізуге тарту болып табылады.

Химияны кіріктіріп оқыту әдісін қолданудың артықшылығы - білімалушылардың тәжірибе барысында алған білімдерін практикада қолдануға

болатын жобалық жұмыстарды жүргізу мүмкіндігі. 8-сыныпта, «Су. Ерітінділер» тарауы бойынша жүргізілген сабақ қарастырылды. Мысалы, судың қасиеттерін зерттегенде оқушылар тәжірибе жасап, судың тығыздығы мен температураның графигін сала алады, судың организмдер тіршілігіндегі маңызын талқылап, оны басқа сұйықтықтармен салыстыра алады. Химияны оқу барысында қалыптасатын функционалдық сауаттылығы, білімділік негіздері мен біліктілік дағдылары оқушының болашақ мамандығын таңдауында, өмір бойы білімге, ғылымға ұмтылуы тұлға ретінде бойында болады.

Химия сабағында кіріктірілген оқытудың артықшылықтары:

- Оқыту тиімділігі
- Сын тұрғысынан ойлауды дамыту
- Оқушының қызығушылығы

Химия сабағында кіріктірілген оқытудың кемшіліктері:

- Жақсы үйлестіру қажеттілігі
- Бағалаудың қиындығы
- Оқушылардың гетерогенділігі (білімалушылардың әртүрлі пәндер бойынша білім деңгейі әртүрлі болуы)

Есептер шығару, жаттығу жұмыстарын орындау барысында оқушылардың шығармашылық қабілеттері дамиды. Оқушыларды есеп шығаруға ынталандыру физика, математика және химия пәндерінде жүргізіледі. Және есептерді толық түсіну тек оқушының зейінділігіне ғана емес мұғалімнің кәсібилігіне тікелей байланысты. Химиялық есептер мен жаттығуларды тақырыпқа сай етіп алудан бөлек, оны түсіндірудің дұрыс әдістерін қолдану да маңызды рөл атқарады. Оқушылар есеп барысында химиялық терминдерді, теорияларды, заңдарды тәжірибе жүзінде үйренеді [1]. Есептерді шығарар алдын оны толық түсініп, алгоритмі (1-кесте) басшылыққа алынды.

1-кесте. Химиялық есептің алгоритмі

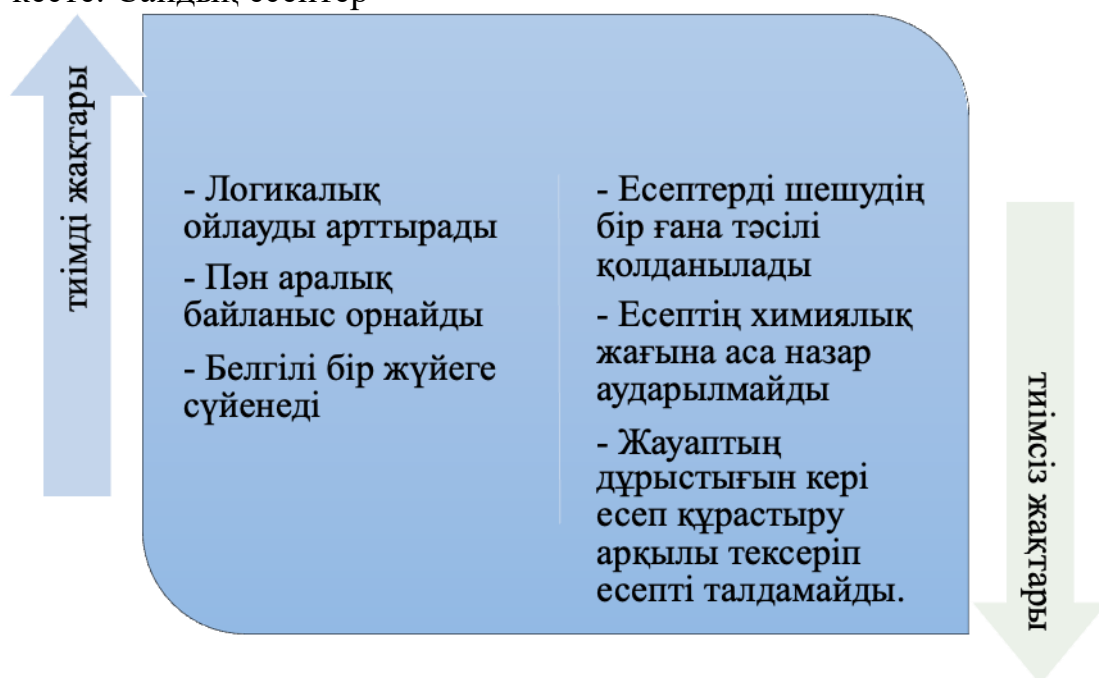
Есеп шарты бойынша білім алушы есепті шешудегі маңызды адам. Оқушының есептің мазмұнын толық түсінуі басты шарт болып табылады. Кедергі – білім алушы есептің берілгенін толық түсініп болған соң мәселені анықтайды. Мәселе белгілі болғаннан кейін сол бойынша ізденіс жүргізіледі. Ізденіс арқылы есептің шығару жолы анықталып қорытынды жасалады. Қорытындыда есепті шығару барысында жасалған барлық әдістер анықталып талданады.

Есеп шығару барысында түсіну, талқылау, тұжырым жасап дәлелдеуге тура келетіндіктен химиялық есептердің рөлі ерекше болып табылады. Есептерді жаңа сабақты түсіндіргенде, өткен сабақты бекіткенде, үй тапсырмасы ретінде, күнделікті сабақ сұрағанда, өтілген сабақтардың қайталағанда, факультатив сабақтарда қолдануға болады [2].

Әр сыныпқа арнайы оқу пәнінің базасы шығарылып отырады. Мектеп қолданатын кітаптар әртүрлі болғанымен тақырыптар мен база өзгермейді. «Ерітінділер және ерігіштік» тақырыбы бойынша тапсырмалар сан есептеріне жатады. Сандық есептер бірнеше әдіс тәсілдермен шығарылады. Олар: бірге келтіру, пропорция құру, алгебралық, графикалық және алгоритмдік есептер болып бөлінеді [3].

Сандық есептердің бірнеше тиімді және тиімсіз тұстары бар (кесте 2).

2-кесте. Сандық есептер

Кіріктіре оқытуға байланысты STEM білім беру жүйесімен заттардың суда еруіне тапсырмалар дайындалды (кесте 3).

3-кесте. Заттардың суда еруіне байланысты тапсырмалар жоспары [4].

STEM білім беру	Еріген заттың массасын анықтауға байланысты есептеулер	Зертханалық жұмыстар	Ерітіндідегі заттардың молярлы концентрациясына байланысты есептеулер
S-science	Зат массасына байланысты негізгі ұғымдармен танысып, формулалардың мағынасын түсінді	Қауіпсіздік ережелерімен және қажетті құрал-жабдықтармен, жұмыс барысымен танысты	Ерітіндідегі заттардың молярлы концентрациясы ұғымымен оның формуласымен шығарылу жолымен танысты

T-technology	«Tarsia» әдісі бойынша білімалушыларға сұрақтар мен тапсырмалар беріліп, құрастырылды	«Unreal chemist» бағдарламасы бойынша ортаның түсін анықтады. «Virtual lab» бағдарламасымен демонстрациялық зертхана көрсетілді	«Pickers» бағдарламасы арқылы тапсырмалар беріліп, жауаптар тексерілді
E-engineering	Зат массасын пропорция әдісі арқылы шығаруды үйренді және білім алушылар мұғаліммен бірігіп есеп құрастырды	Ерітінділердің сутектік көрсеткішін анықтады. Ерігіштік кестесі арқылы тұздардың қасиеттерін түсіндіріп нәтижелерді сызбанұсқаға орналастырды	Молярлық концентрацияға байланысты есептер шығарып, тәжірибе жұмысымен байланыстырды. Мысалы: 5% тік натрий хлоридінің ерітіндісін дайындауды үйренді және соған байланысты кесте құрастырды
M-mathematics	Ерітіндідегі еріген заттың және еріткіштің массалық үлесін пропорция арқылы және математикалық жолмен есептеп шығаруды үйренді	Зертханалық жұмысты бастамас бұрын қажет құрал-жабдықтарды өлшеп, ұанша шығу керектігін есептеп, сол арқылы шыққан нәтижемен салыстырды.	Еріген затты еріткіште еріткенде қанша г\моль шығатынын анықтады. Молярлы массасын есептеуді үйренді

Ерітінділер тақырыбына байланысты массалық үлесті және молярлы концентрацияны анықтауға есептер шығару берілген. Екеуіне де оқулықта көрсетілген әдістен бөлек пропорция әдісі қолданылды [5].

1-мысал. Массасы 45г болатын тұзды 2200мл суда еріткенде түзілген ерітіндідегі еріген заттың массалық үлесін табындар [6].

<i>Берілгені:</i> $m_{\text{зат}} = 45\text{г}$ $V_{\text{ер-кіш}} = 2200\text{мл} = 2200\text{г}$	<i>Шешуі:</i>												
$w=?$	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Масса, г.</th> <th>Пайыз, %</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Еріген зат</td> <td>45г</td> <td>x</td> </tr> <tr> <td>Еріткіш</td> <td>2200г</td> <td>x</td> </tr> <tr> <td>Ерітінді</td> <td>x</td> <td>100%</td> </tr> </tbody> </table>		Масса, г.	Пайыз, %	Еріген зат	45г	x	Еріткіш	2200г	x	Ерітінді	x	100%
	Масса, г.	Пайыз, %											
Еріген зат	45г	x											
Еріткіш	2200г	x											
Ерітінді	x	100%											
	<p>Алдымен жалпы ерітінді массасын анықтап алады.</p> $m_{\text{ер-ді}} = m_{\text{ер-кіш}} + m_{\text{зат}} = 45\text{г} + 2200\text{г} = 2245\text{г}$ $w = 45\text{г} \cdot 100 / 2245\text{г} = 22\%$ <i>Жауабы:</i> 22% еріген заттың массалық үлесі												

2-мысал. Натрий гидроксидінің 0,8г 100мл суда еріген болса, ерітіндінің молярлы концентрациясы қандай [6].

<p><i>Берілгені:</i> $m(\text{NaOH})=0,8\text{г}$ $V_{\text{ер-ді}}=100\text{мл}=0,1\text{л}$</p>	<p><i>Шешуі:</i> <i>Натрий гидроксидінің молярлы массасы</i> $M(\text{NaOH})=40\text{г}\backslash\text{моль}$ $C(\text{NaOH}) = m(\text{NaOH}) \backslash V_{\text{ер-ді}} * M(\text{NaOH}) = 0,8\text{г} \backslash 0,1\text{л} * 40\text{г}\backslash\text{моль} = 0,2\text{моль}\backslash\text{л}$ <i>Жауабы: еріген заттың молярлы концентрациясы 0,2моль\л</i></p>
<p>$C(\text{NaOH})=?$</p>	

Химия пәнінен өткізілетін сабақтарда функционалдық сауаттылық оқушының білім алуға ұмтылысын қалыптастырады, білімділігін сабақ барысында қолдануы арқылы өзіне деген сенімділігі артады. STEM білім беру жүйесі арқылы кіріктіріп оқыту қарастырылып, сабақ өту барысы және қолданылған әдістердің тиімді тұстары көрсетілді. Кіріктіре оқытудың тиімді және тиімсіз жақтары талқыланды. Пропорция әдісі арқылы заттардың суда еруіне байланысты есептердің шығару әдістері талданды. STEM білім беру химия сабақтарында, әсіресе есептер шығаруда қолдану тиімді екендігі әрі білімалушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға үлкен үлес қосатындығы анықталды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Б.С.Иманғалиева, «Өндірістік мазмұндағы есептерді шығару». Алматы, 2021ж., 4б
2. М.Қ.Құрманәлиев, Н.О.Мырзахметова, «Химияны оқыту теориясы мен әдістемесі». «Альманахъ» баспа үйі, Алматы, 2021ж., 33б
3. И.Нұғыманұлы, Ж.Ә.Шоқыбаев, З.О.Өнербаева, «Химияны оқыту әдістемесі». Алматы, 2005ж
4. Жарылқасын Ә.С., Тілеуке А., Мәдібекова Г.М. “Химия пәнін STEM технологиясы негізінде оқыту сызбанұсқасы”, 12 - сәуір – Ғылым күніне орай өткен білім алушылардың дәстүрлі республикалық ХІІ ғылыми- тәжірибелік конференциясының мақалалар жинағы, ОҚМПУ, 2023ж.
5. Бекишев Қ., Танабаева Б.А., «Шығарылған химия есептері», Қазақ универсиеті, Алматы, 2018ж
6. М.Б.Усманова, Қ.Н.Сақариянова, Б.Н.Сахариева химия 8-сынып. «Заттардың суда еруі, ерігіштік» Алматы «Атамұра» 2018ж., 129 б.

UDC 372.854

Sh.K Abadildayeva

Kyzylorda Korkyt Ata University, Kyzylorda, Kazakhstan

LEARNING DIFFICULTIES IN DISTANCE EDUCATION

Abstract. Distance learning is a way of learning to use the Internet in which the teacher and learners are physically located in different places. It is a good way of reaching the learner. The aim of distance education is to expand the opportunities of learners to receive educational services, to meet their educational needs in the most complete way, regardless of their place of living, social status or

age. Because of competing priorities learners want a high level of flexibility and distance learning gives students a good chance to control time, place and pace of education. But we have problems connected with distance learning. Loss of student motivation due to the lack of personal contact with teachers and peers, lack of support are all obstacles to effective distance learning.

Keywords: Distance learning, independent learning, motivation, feedback, isolation, knowledge, distance programs, technology

Distance learning is an information technology that is taught in interaction between students and teachers during the educational process, ensuring that the main volume of material is brought to the students to work independently in the learning process. Distance learning is a form of knowledge acquisition based on computer and telecommunication technologies both full-time and part-time learning to use the traditional and innovative methods in the educational process[1].

There are problems connected with the distance course. According to Moore's theory, successful teaching can take place even though teacher and learner are physically separated during the educational process. The separation occurs in several ways depending on the nature of the content of the course and delivery medium [2]. Most distance education programs employ a combination of audiovisual media to support learning. Telephone, radio, compact disc, television, video, computer and printed materials are used to give instruction in distance education.

Teachers confront the problem of serving student population which is increasingly different and have different needs. Distance education is a requirement of the time for most universities and institutions. A lot of institutions face the problem connected with the realization of the program. In distance education students and teachers find themselves playing different parts. The teacher is no longer the only source of knowledge but instead becomes a facilitator of student's learning while the student actively takes part in what and how knowledge is imparted. As any other teaching method, distance learning requires a collaborative work between a student and a teacher unbounded by the traditional time limits, space and single-instructor effort.

Technology has changed the face of education. Technology affects language learning and teaching today. Advances in telecommunication technology have opened up the possibility of personal and group interaction in distance learning. Both computer and audio conferencing make the class discussions without the group meeting face-to-face. Phone calls and electronic mail replaces personal visits. The distance learner can now have almost the same instructional contact and interaction as the student at the campus. Internet provides a rich expanse of both information and contacts that were previously unavailable. Distance learning gives a good opportunity for students; however, it is not without problems.

Changes in technology have accelerated the growth of distance learning. The improved access and availability of electronic technology has enabled more students to participate in the learning process. Students who enroll in distance learning courses do so for convenience. Distance learning is a student-centered learning, thus knowing the characteristics of the distance learners helps us understand the problems in learning. Although students' characteristics and needs may not guarantee success in a distance education program or course, it is easy to defend these factors as

contributing to success. Additionally, information about student characteristics and motivators help us understand who is likely to take part in distance education and why others don't participate.

In distance learning, it is important to take into account the individual capabilities and abilities of all students. Learning style measures preferences. If the student learns by observing, it doesn't mean that he/she can't take any action. It simply means that the student learns by watching. If his/her preference is learning by feeling, it doesn't mean that he/she is incapable in doing tasks on logic. The theory simply states that the more you know about different learning styles, the more you can help to identify learning style preferences [3]. It is necessary not only to define the student's learning styles, but also to organize their learning process in accordance with their interests and abilities, that is, to differentiate training. Differentiation is a form of organization of the educational process that takes into account the abilities, interests and needs of students.

Learners' motivation has a positive influence. Motivators for distance students are often different from those of traditional students. Knowles believes that learner's behavior is influenced by the needs, the situation and personal characteristics [9]. An important aspect of planning distance learning courses and strategies is studying personal characteristics. It is also important that this information can help in program planning and instructing. Distance learners are more uncertain about learning than traditional students. Financial costs, family life problems, irrelevance of studies result in dropout rates of distance students than traditional ones.

Another concern for a distant learner is a lack of feedback. The learners might not be assessed if there is a lack of contact. According to Keegan distance education can remove the separation between a student and a teacher. He believes that students who don't have enough communication facilities can't be completely integrated into institutional life. Consequently, such students might have problems with their studies [4].

There is a solution to these problems as integration. During the course the teachers can use teleconferencing and e-mail to communicate with the students. The responsibility of distance learners is important to work interactively especially for those who live in remote areas. Internet access, communication, computer and postal matters might cause difficulties. Distance students and teachers should understand the factors that bring to this kind of communication problems.

Technical assistance, teacher's service, planning, schedule is a concern for distance learners. Isolation can complicate the process of learning. Learners need instructors to help them complete courses on time as they might have stress, frustrations. The feelings of alienation and isolation are the next concern for distance students. They would like to be a part of community, learning society. It is important part of their social lives. The distance factor is identified as one of the main problems for students' study. Institution involvement can provide solution to it. Geographical isolation has been identified as one of the major problems for distance learners. In addition to the practical problems of contacting with teaching staff, getting study the materials and borrowing library books, they have difficulty in contacting with peers which brings to insecurity feelings.

New students in distance learning might have problems as they are undertaking it for the first time. The design is important for distant learners. Careful preparation of study materials takes into account the possibilities of students who enrolled in a course for the first time and had no experience in it. These learners should develop their skills as fast as possible.

Instructors' experience, maintaining basic knowledge and skills in technology professionally is a concern in distance education. Most often both the traditional and distance students have the same coursework. There should be differenced in planning course materials for distance students. This can impose additional burden for teachers who already have the material for traditional classrooms. Teachers utilize technology in lesson planning, material development, feedback and assessment. Computers, video equipment, communication software may present challenges and frustrations. Teachers have to select and adapt resources on the Internet to address language learning goals and learners' needs. Teachers should know the technology tools so that they can integrate them in their own English language teaching.

A program is the main instructional tool in distance learning. Teachers should change the teaching styles and methods in conducting distance lessons. Some teachers might not have problems of it. But for some teachers it is a great challenge. Teachers integrate pedagogical knowledge and skills with technology to develop language learning and teaching. Teachers are responsible for changing the course content to meet the needs and expectations of distance students.

Teachers explore possible ways in which technology can be used. Students learn more in a cooperative environment thanks to computers, telecommunications and the World Wide Web. Obtaining proper equipment and training is critical in teacher acceptance of distance learning. Depending on the school and the academic department, courses taught as part of a distance program may not always count towards tenure considerations. Additionally, if one professor can lecture thousands of students there will obviously be not many professors and departments and faculties. Schools should take into consideration this resistance and be aware of the possibility of overburdening teachers.

Teachers have problems respecting the academics of distance courses. Enthusiastic teachers for this kind of coursework are the best suitable to teach. Selecting teachers who are good at distance teaching and like to participate in it might be way out in mitigating these potentially serious problems. Not only students but also teachers might display interest and motivation which can bring to success. Faculties that are forced to teach distance courses are unlikely to be successful than faculties who desire to teach.

The technology itself presents many problems. One issue is inadequate telecommunication facilities. Sometimes the existing telecommunication systems are inefficient or expensive to use, so that educational institutions rely too much on them for teaching, support and searching information. That is why print, cassettes and radio delivery methods are still used by some developing countries. Such reasons prevent some instructors from producing or using advanced media and prove higher quality material for students.

The next concern for the instructor is a simultaneous two-way audio-visual interaction systems such as video teleconferencing and effective models for this delivery system. Students, particularly those without home computers with modem could have difficulty in communicating with the teaching staff. Students who live in remote areas might have difficulty in adequate hardware and subsequent cost problem of obtaining equipment. However, implementing other communication systems could help overcome this problem.

Internet has become an effective delivery medium that makes student's communication possible. In fact, the nature of distance learning has changed. Telecommunication network is not well-equipped to cope with fast expansion of the Internet. It is hazardous to rely on the Internet for courseware and communication transmission. Abusive behavior could become a problem due to the perceived anonymity provided by the Internet. However, these problems can be solved with proper care and regulation. Set up and physical environment is important for distance programs that use video teleconferencing techniques. It is often noisy in a classroom and sensitive microphone equipment and non-stop absorbing rooms can seriously weaken the quality of sound. Also, inaccurate lighting and improper camera placement can diminish the video quality.

A problem area in distance learning is assessing student's performance, achievement. It is common belief that distance students display knowledge more poorly in assessment than do internal students because of the additional burdens of distance study. However, objective testing does not reward enough for adequate support. One of the solutions to this problem is developing testing method to interactively assess distance students. The student's persistence is influenced. If some coursework beneficial, other poorly designed course materials contribute to attrition percentage of the student.

Although distance learning is not new, this article presents a number of serious problems in distance education. The number of distance learners is increasing and there is a choice of techniques and strategies for the educators and learners. Study of learners' needs lets institutions develop suitable course materials and techniques. It will help to solve problems with distance education. Understanding and mitigating technology problems are important, especially with the rapid expansion of technology. Development techniques will help institutions understand which methods work best in the distance learning classroom.

REFERENCES

1. Polat E.S. Distance Learning. Textbook for universities.-M., 2008
2. Moore, Kenneth D. 2009. Effective Instructional Strategies: From Theory to Practice (2ed). Thousand Oaks, Calif: Sage Publications. 2013
3. Azimov E.G. A methodological guide for teachers on the use of distance technologies in teaching Russian as a foreign language/ E.G. Azimov.-M: MARKS Press, 2004. P112
4. Bashmakov A.I. Intellectual Information Technologies. M: MSTU, 2005 p304
5. Nail Fleming. Teaching and learning styles. 2001, p139

6. Carol Ann Tomlinson. The Differentiated Classroom: Responding to the needs of all learners, 2nd Edition. 2014

УДК 543.07

Г.М.Абызбекова, А.Б. Тойбазарова

Кызылординский университет имени Коркыт Ата

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИХ МЕТОДОВ АНАЛИЗА В ХИМИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам, связанным с преподаванием физико-химических методов анализа в химико-педагогическом образовании. Авторы статьи анализируют существующие проблемы в этой области, такие как отсутствие современного оборудования и методик преподавания, недостаточная квалификация преподавателей и несоответствие учебных программ современным требованиям.

В статье представлены различные подходы к решению этих проблем, такие как использование новых методик преподавания и внедрение современного оборудования в учебный процесс. Кроме того, авторы статьи рассматривают вопросы повышения квалификации преподавателей и необходимость изменения учебных программ в соответствии с современными требованиями рынка труда.

В заключении авторы подчеркивают важность решения проблем, связанных с преподаванием физико-химических методов анализа в химико-педагогическом образовании, и призывают к сотрудничеству между преподавателями, учеными и производственными компаниями для решения этих проблем.

Ключевые слова: Химия-педагогическое образование, физико-химические методы, проблема преподавания, методика.

Abstract: This article is devoted to the problems associated with the teaching of physico-chemical methods of analysis in chemical pedagogical education. The authors of the article analyze the existing problems in this area, such as the lack of modern equipment and teaching methods, insufficient qualifications of teachers and inconsistency of curricula with modern requirements.

The article presents various approaches to solving these problems, such as the use of new teaching methods and the introduction of modern equipment in the educational process. In addition, the authors of the article consider the issues of professional development of teachers and the need to change curricula in accordance with the modern requirements of the labor market.

In conclusion, the authors emphasize the importance of solving problems related to the teaching of physico-chemical methods of analysis in chemical pedagogical education, and call for cooperation between teachers, scientists and manufacturing companies to solve these problems.

Keywords: Chemistry-pedagogical education, physics-chemical methods, the problem of teaching, methodology.

Введение

Физико-химический анализ является одним из важнейших инструментов современной химии и физики. Он позволяет получать информацию о составе и свойствах различных материалов, а также применять эту информацию в различных областях, включая фармакологию, биологию, медицину, материаловедение и другие. В этой связи преподавание методики физико-

химического анализа играет важную роль в химико-педагогическом образовании.

Однако, существует ряд проблем, которые затрудняют процесс обучения методике физико-химического анализа и мешают формированию у студентов необходимых знаний и навыков. В данной статье мы рассмотрим некоторые из этих проблем и возможные пути их решения.

Теоретические основы преподавания методики физико-химического анализа

Преподавание методики физико-химического анализа начинается с изучения теоретических основ. Это включает в себя знакомство с основными понятиями физики и химии, такими как масса, объем, плотность, концентрация, температура и другие. Кроме того, студенты должны усвоить основы приборной техники, принципы работы различных приборов, а также методы обработки и анализа данных.

Одной из основных проблем в этой области является отсутствие связи между теорией и практикой. Часто преподавание теоретических основ ограничивается лекционными занятиями, без практических занятий и работы с приборами. Это затрудняет понимание материала студентами и приводит к тому, что они не видят взаимосвязи между теорией и практикой.

Для решения этой задачи необходимо включать в программу обучения практические занятия с использованием современных приборов и методов анализа. Также важно разрабатывать учебные материалы, которые помогут студентам лучше понять теоретические основы и их практическое применение. Например, можно использовать визуализационные средства, такие как анимации, моделирование или виртуальные эксперименты.

Недостаток квалифицированных преподавателей

Еще одной проблемой преподавания методики физико-химического анализа является недостаток квалифицированных преподавателей. Специалисты, имеющие опыт работы в этой области, могут быть редкими на рынке труда, и, кроме того, они могут быть не заинтересованы в преподавании. В этой связи, многие преподаватели, не имеющие достаточного опыта в методике физико-химического анализа, вынуждены преподавать эту дисциплину.

Чтобы решить эту проблему, необходимо предпринимать усилия по повышению квалификации преподавателей в этой области. Для этого можно организовывать различные курсы и семинары, в которых преподаватели смогут получить дополнительные знания и навыки. Кроме того, можно привлекать специалистов из научных и промышленных организаций для проведения лекций и практических занятий.

Нехватка практических занятий

Еще одной проблемой является нехватка практических занятий. Во многих университетах и колледжах студентам предоставляется ограниченное количество времени для работы с приборами и проведения экспериментов. Это может быть связано с ограниченностью оборудования, отсутствием квалифицированных преподавателей или другими факторами.

Для решения этой проблемы необходимо обеспечить студентам больше возможностей для работы с приборами и проведения экспериментов.

Одной из возможных решений проблемы является использование современных методов обучения, включая интерактивные лекции, онлайн-курсы, мультимедийные презентации, обучающие видео и т.д. Также можно привлекать внешних экспертов для проведения мастер-классов и практических занятий.

Однако, для эффективного использования этих методов необходимо иметь соответствующую техническую базу и квалифицированных специалистов, которые могут организовать и провести такие занятия. В связи с этим, необходимо организовать систему профессиональной подготовки педагогов для работы с новыми технологиями обучения.

Кроме того, важно развивать научно-исследовательскую работу студентов и преподавателей в области физико-химического анализа. Это позволит повысить квалификацию преподавателей, получить новые знания и навыки, а также совершенствовать методику обучения.

Таким образом, проблемы преподавания методики физико-химического анализа в химико-педагогическом образовании могут быть решены путем использования современных методов обучения и развития научно-исследовательской работы в этой области. Однако, для этого необходимо иметь соответствующие ресурсы и квалифицированных специалистов.

Важно отметить, что улучшение преподавания методики физико-химического анализа в химико-педагогическом образовании должно быть связано с пересмотром учебных программ и разработкой новых методических материалов. Современные методы обучения требуют соответствующих учебных материалов, которые должны быть доступны для студентов и преподавателей.

Кроме того, важно также уделить внимание оценке и контролю уровня знаний студентов в области физико-химического анализа. Необходимо разработать эффективную систему оценки знаний, которая будет способствовать не только контролю знаний студентов, но и их мотивации к изучению данного предмета.

Также следует отметить, что преподавание методики физико-химического анализа должно быть связано с реальной практикой, например, с проведением лабораторных работ. Это позволит студентам применять полученные знания на практике и лучше понимать их значение.

В заключение, проблемы преподавания методики физико-химического анализа в химико-педагогическом образовании являются актуальными и требуют решения. Для этого необходимо использовать современные методы обучения, развивать научно-исследовательскую работу в этой области, пересматривать учебные программы, разрабатывать новые методические материалы и организовывать реальную практику для студентов. Только таким образом можно достичь высокого уровня знаний и компетенций студентов в области физико-химического анализа и обеспечить качественное химико-педагогическое образование.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Алексеева, Н.И. Физико-химические методы анализа в химико-педагогическом образовании: проблемы и пути их решения. // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Образование. № 2. 2015. С. 72-78.
2. Ларионова, А.В., Гречко, М.В. Проблемы преподавания физико-химических методов анализа в химико-педагогических вузах и пути их решения. // Инновации в образовании. № 5. 2016. С. 12-15.
3. Макарова, Е.А. О некоторых проблемах преподавания физико-химических методов анализа в химико-педагогическом образовании. // Химическое образование. № 2. 2018. С. 24-29.
4. Перепелкин, В.Е. Преподавание физико-химических методов анализа в химико-педагогическом образовании: традиции и инновации. // Педагогическое образование в России. № 3. 2017. С. 12-18.
5. Смирнова, Т.М. Современные технологии в обучении физико-химическим методам анализа в химико-педагогическом образовании. // Инновации в образовании. № 6. 2019. С. 19-24.

ӘОЖ 004.032.26

Ж.С.Асанова, Ж.Қ.Бисенбаева, Г.Ш.Мусагулова
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

БІЛІМ БЕРУДЕГІ НЕЙРОТЕХНОЛОГИЯЛАР ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аннотация: Мақалада жаһандық дамудың қозғалтқышы болып отырған нейротехнологиялар ұғымы зерттеліп, оған ғылыми тұрғыда анықтама берілген. Білім берудегі нейротехнологиялардың перспективалары қарастырылған.

Кілт сөздер: нейротехнологиялар, нейродидактика, нейроғылым

Abstract: the article examines the concept of neurotechnologies, which are the engine of global development, and gives a scientific definition. The prospects of neurotechnologies in education are considered.

Keywords: neurotechnologies, neurodidactics, neuroscience

Қазіргі қоғам өмірді, өндірісті, білім беруді, мәдениетті, саясатты өзгертетін цифрлық трансформация дәуіріне кірді. Нейротехнологиялар - бұл мидың жұмысын, ойлау процестерін, жоғары жүйке қызметін, соның ішінде ми мен психикалық белсенділікті жақсарту технологияларын қолданатын немесе түсінуге көмектесетін сандық технологиялар тобы.

Нейротехнологиялар тобына нейрокоммуникация, нейромодуляция, нейропсихофармакология, нейровизуализация және т.б. негізделген көптеген

технологиялар кіреді. Нейротехнологиялар адам миы мен компьютерді байланыстыру арқылы еңбек өнімділігін арттыру, аяқ-қолы немесе сезім мүшелерінен айырылған адамдарды медициналық оңалту, тұрмыстық кеңістікті нейробақылаудың әмбебап қолжетімділігін қамтамасыз ету және т.б. мәселелерді шешуге көмектеседі. Нейротехнологияның маңыздылығы жасанды интеллект дамыған дәуірде, табиғи интеллект жасанды интеллектпен бір жүйеге бірігіп, болашақта гибридті (адам-машина) интеллект құруға мүмкіндік береді.

Нейротехнологиялардың дамуына сенсорлардың, датчиктердің («ақылды қала», «ақылды үй», «ақылды» сервис және т.б. технологиялық шешімдер арқылы) жұмысына негізделген «ақылды ортаның» таралуы, сондай-ақ ортаны будандастыру, виртуалды және кеңейтілген нақтылық құрылғыларының таралуына байланысты физикалық және цифрлық шындық арасындағы шекаралардың бірігуі ықпал етеді. Төртінші өнеркәсіптік революция үшін «физикалық, сандық және биологиялық салалар арасындағы шекараны байланыстыратын технологиялардың үйлесімі тән».

Білім берудегі нейротехнологиялардың маңыздылығы, әлеуметтік-экономикалық себептерден басқа, білім беруді дамытудың негізгі тенденциялары – білім беру процесін даралау және білім беру технологияларын интеграциялау сұраныстарына жауап беруімен байланысты. Нейротехнологиялар, бір жағынан, білім беру субъектілерінің жеке ерекшеліктерін бекіту әдістерін таңдай отырып, одан әрі оларға білім беру процесін реттеуді ұсынады (мысалы, инклюзивті білім беруде назар тапшылығы және гиперактивтіліктің бұзылуы бар балалармен жұмыс жасау кезінде).

Екінші жағынан, нейротехнологиялардың өзі білім алушыларының мақсаттары мен мүдделеріне, оның мотивациясының ерекшеліктеріне бейімделе алады (мысалы, дарынды балалармен жұмыс жасауда маңызды). Нейротехнологияларды жасаушылар үшін білім беру саласы өте перспективалы нарық болып көрінеді, өйткені өмір бойы оқу (үздіксіз білім беру) тұжырымдамасының дамуы жағдайында көптеген жылдар бойы әр адам нейротехнологиялық құрылғылардың өзекті немесе әлеуетті пайдаланушысына айналады. Осы орайда нейротехнологиялардың білім беру саласындағы маңыздылығын ескере отырып, қазіргі қолданыстағы салалар мен зерттеулерді негізге ала отырып, перспективалы бағыттың бірі білім берудегі нейротехнологиялардың мүмкіндіктері мен оларды қолдану өзектілігі қоғам назарында.

Қазіргі таңда нейротехнологияның перспективалы бағыттарының бірі - нейроинтерфейстерді әзірлеу болып табылады. Бұл бағыт, әрине, ғылым мен техниканың қазіргі даму кезеңінде ең прогрессивті бағыттардың бірі болып табылады. Мұндай гибридті жүйелерге деген сұраныс көптеген электронды-есептеу және роботты құрылғылармен, соның ішінде медициналық мақсаттағы құрылғылармен адамның қарым-қатынас жасау қажеттілігінен туындайды.

Ақпараттық технологиялардың перспективалы бағыттары- виртуализация, нейрокомпьютерлік интерфейс, дербестендірілген зияткерлік

агенттер, психолінгвистикалық модельдеу, пайдаланушыларды биометриялық қашықтықтан сәйкестендіру бойынша зерттеулер білім беру технологияларын түбегейлі өзгертуде және жаңа парадигмаларды тудыруда.

Нейродидактика – білім беру міндеттеріне арналған роботты зияткерлік жүйелерді жобалаудың қолданбалы ғылымы. Нейродидактиканы қолдану білім беру технологиясының құрамдас бөлігі ретінде білім беру ортасына әдістемелер, алгоритмдер, бағдарламалар және бағдарламалық-аппараттық кешендер түрінде ғалымдардың ұсынымдарын енгізуді қамтамасыз етуі тиіс. Информатика пәнінде робототехника, оның ішінде нейроинтерфейстерді құру және пайдалану мәселелерін қарастыру – заман талабына сай мамандарды даярлаудың негізі болып табылады. Нейротехнологияларды дамыту және жасау үшін бізде осы саланы жақсы меңгерген, күзіреттілігі және дағдылары қалыптасқан мамандар қажет. Қоғамда қазірдің өзінде робототехника мамандарына, нейрондық интерфейстердің дизайнеріне сұраныстар жоғары екенін және мамандар өте аз екенін білеміз.

Нейроғылымдар мен нейротехнологиялардың даму тарихы әртүрлі. Белгілі бір дәрежеде нейротехнологиялар нейроғылымдармен сабақтас технологиялардың туындысы болып табылады. Нейроғылымдар 19 ғасырдың екінші жартысында пайда болды, ал «нейротехнологиялар» термині 20 ғасырдың соңғы ширегінде ғана кең тарады. Нейроғылым мен нейротехнологияның даму тарихын келесі кезеңдерге бөлуге болады:

1. бастапқы білімнің жинақталуы;
2. жеке пәндер мен технологиялардың дамуы;
3. ғылым мен технологияның пәнаралық саласының пайда болуы.

Жүйке жүйесін зерттеу 19 ғасырдың ортасынан бастап, ал «нейроғылым» термині 1960 жылдардың ортасында пайда болды. Нейроғылым - бұл адамның жүйке жүйесінің қызметі мен құрылымын зерттеумен байланысты ғылымдарға арналған термин. Нейроғылымның міндеті - жүйке жүйесінің эмоцияларды, ойларды, мінез-құлық сценарийлерін қалай жұмыс жасайтынын және реттейтінін түсіну, сонымен қатар тыныс алу және жүрек соғысы сияқты дененің маңызды функцияларын жұмысын қамтамасыз ету. Нейроғылым - ғылымдардың жиынтығы болғандықтан, оған қандай зерттеу бағыттары кіреді деген сұрақ қисынды. Белгіленген стандарт жоқ және әртүрлі бағыттары бар.

Нейротехнологиялар - бұл мидың жұмысын, сана мен жоғары жүйке қызметін түсінуді немесе түсінуге көмектесетін кез-келген технология; бұл сонымен қатар мидың жұмысын, психикалық процестерді күшейтетін немесе жақсартатын технологиялар». Ресей нейроғылым саласының өкілі А.Я.Каплан берген анықтама: «нейротехнология - бұл ми туралы ғылымнан информатика, кибернетика, механотроника, материалтану саласындағы білімді жетістіктермен біріктіру негізінде құрылған, ми туралы жаңа білім алуға ықпал ететін, сонымен қатар оның ресурстарын қалпына келтіруге, сақтауға және көбейтуге мүмкіндік беретін жаңа әдістер мен құралдардың жиынтығы»

Сонымен қатар, А.Я.Капланның пікірінше, барлық нейротехнологияларды шартты түрде екі санатқа бөлуге болады – «ақпараттық-аналитикалық» және «биомедициналық». А.Я.Капланның анықтамасы негізінен Фрайбург

университеті қолданатын тұжырымдамаға жақын, өйткені ол ең алдымен нейротехнологиялар әдістер мен құралдардың жиынтығы екенін көрсетеді. Ғылыми мақалалар мен әдебиеттерді саралай келе шамамен 10 жыл бұрын «нейротехнология» ұғымы екіге бөлінгенін анықтауға болады.

Біріншісі – «тірі» мимен өзара әрекеттесудің кез-келген технологиясы, әдістері, өнімдері (медицина, фармакология, оптогенетика, нейрокомпьютерлік интерфейстер және т.б.).

Екіншісі - нейроморфты технологиялар, яғни мидың бейнесі мен ұқсастығына негізделген технологиялар, мысалы, нейрондық желілер. Жоғарыда келтірілген анықтамаларға сүйене отырып, терминология тұрғысынан «нейротехнология» ұғымы «нейроғылымға» қарағанда одан да күрделі екенін атап байқауға болады.

Нейротехнологиялардың құрылымын талдау және жүйелеу олардың өздері тек нейроғылымдағы зерттеулердің нәтижелерінен ғана емес, сонымен қатар сабақтас және қосымша ғылымдардың жетістіктерімен түйіскен жерінде туындайтындығымен қиындайды. Бір-бірімен байланысты ғылымдар биология және медицина, ал бір-бірін толықтыратын ғылымдар - информатика (кибернетика, деректер қоры, бағдарламалау, робототехника және т.б.) және әлеуметтік (психология, экономика, т.б.) ғылымдар. Осы градацияны ескере отырып, «нейротехнология» терминін тар және кең мағынада қарастыруға болады.

Тар мағынада нейротехнологиялар деп емдеу үшін де, ми ресурстарын кеңейту үшін де қолданылатын биологиялық және медициналық нейротехнологияларды түсінеміз.

Нейротехнологияларды білім беру үдересінде пайдалану арқылы пәнаралық байланысты, робототехника салалары бойынша білім мен дағдыларды, бағдарламалау қабілетін қалыптастыруға арналған оқу әрекеттерін ұйымдастыру басты мақсатқа айналып отыр. Себебі қазіргі таңда оқу үдересінде білім алушылардың өзін-өзі дамыту, өмір бойы білім алу, бағдарламалау қабілеттерін қалыптастыратын әдістерді қолдану өзекті болып отыр. Білім беруде ми-компьютер интерфейсін оқытуды ұйымдастыруда бірқатар мәселелер бар:

Біріншіден, теорияның жетіспеушілігі нейрокомпьютерлік интерфейсін түрлері мен қызметтері, оларды құру, өңдеу және басқару мәселелері медицина саласында жақсы қарастырылып, білім беру саласындағы зерттеулердің аздығы.

Екіншіден, нейротехнологиялар білім беру жүйесінің дамуына әсер етеді, бұл оқытудың жаңа бағыттары нейроқұзыреттілік аймағы ретінде белгіленеді. Нейротехнологияларға қатысты білім мен дағды білім беру саласындағы мамандардың кең ауқымында болуы тиіс. Уақыт өте келе нейроқұзыреттілік дайындықтың жеке пәнаралық бағыты үшін негіз бола алады.

Үшіншіден, нейротехнологияларды оқыту әдістерінің жоқтығы және зерттеулердің аздығы практика үшін тиісті оқыту әдістемесінің жетіспеушілігін тудырды.

Білім берудегі нейротехнологиялардың типологиясы Роберт Бланк 2013 жылы «миға араласу: саясат, құқық және этика» кітабында миға нейротехнологиялық араласудың бірнеше бағытын анықтайды:

А) инвазивті араласу технологиялары (электроконвульсивті терапия (ЕСТ), транскраниальды магниттік ынталандыру (TMS), мидағы электрлік ынталандыру (ESB), ми импланттары, мидағы терең ынталандыру, мидағы транскраниальды электрлік ынталандыру (tES), магниттік терапия және т.б.

Б) виртуалды шындық технологиялары (нейровизуализация (КТ, МРТ, ПЭТ, ФМРТ), нейрондық трансплантация, нейрогенетика).

Нейротехнологиялар білім беру процесін айтарлықтай өзгерте алады, танымдық функциялар деңгейіне әсер етеді – назар, есте сақтау, шоғырлану және т.б. Бірнеше жыл бұрын нейротехнологиялар білім беруді қолдаудың технологиялық тәсілдері, ақпарат берудің жаңа формалары (виртуалды және кеңейтілген шындық, аралас оқыту, онлайн-технологиялар және т.б.) ретінде қарастырылды. Жақын болашақта нейротехнологиялар білім беру процесінде табиғи және жасанды интеллект жүйелерін біріктіруге мүмкіндік береді және білім берудің күтілетін нәтижесі туралы түсініктерді өзгертеді.

Қорытындылай келе, зерттеуді ынталандыратын теория қажет, ол өз кезегінде теория практикамен ұштастырылуы қажет. Әсіресе, информатика пәнін оқыту барысында білім алушылар арасындағы техникалық құзіреттіліктерді қалыптастыру өте маңызды. Заманауи ақпараттық технологияларды меңгеру, бағдарламалау мен 3D объектілерді модельдеу, виртуалды және кеңейтілген нақтылық технологияларын қолдану арқылы дәстүрлі білім беру жүйесін трансформациялауға маңызды. Сонымен қатар, информатика пәні бойынша оқу мазмұнын жетік меңгеру арқылы жаһандық құзыреттіліктерді қалыптастырып, пәнаралық байланысты орнатуға болады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Гафаров Ф.М Г12 Искусственные нейронные сети и приложения: учеб. пособие / Ф.М. Гафаров, А.Ф. Галимянов. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2018. – 121 с.
2. Филипова И.А. Влияние цифровых технологий на труд: ориентиры для трудового права: монография – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет им. Н.И. Лобачевского, 2021. – 106 с.
3. Грачев В. В. Персонализация образования: монография. М. : СГИ, 2005. 200 с.
4. А.Я.Каплан., А.Г.Кочетова., С.Л.Шишкина и др Экспериментально-теоретические основания и практические реализации технологии «Интерфейс мозг компьютер»/Бюллетень сибирской медицины. – Т12, №2, 2013. –с.21-29

Б.С.Каримова¹, Б.К. Базылова²

¹*Кызылординский университет имени Коркыт Ата*

²*Казахский национальный женский педагогический университет*

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ ЧЕРЕЗ COIL (НА ПРИМЕРЕ ЯЗЫКОВОГО КУРСА)

Аннотация. В статье рассмотрено формирование межкультурной компетенции в образовательной среде через COIL (Collaborative Online International Learning – совместное международное онлайн обучение. Для формирования межкультурной компетенции предлагается изучение курса, отражающего наиболее ярко своеобразие национальной культуры.

Ключевые слова: интернационализация образования, онлайн-обучение, COIL, межкультурная коммуникация, метафоризм, символика

Abstract. The article deals with the formation of intercultural competence in the educational space through COIL (Collaborative Online International Learning). In order to form intercultural competence the author suggests the course, which reflects the most distinctive features of the national culture.

Keywords: internationalization of education, online learning, COIL, intercultural communication, metaphor, symbolism

Современные реалии доказали, что одной из важных факторов в развитии высшего образования стала его интернационализация. Это диктует создание единого образовательного пространства на принципах гармонизации и последовательности образовательных систем стран-участниц. Интернационализация образования включает в себя различные формы международного сотрудничества, включая академическую мобильность студентов и преподавателей, разработку и включение в учебные программы вузов обновленных стандартов обучения на основе международных стандартов.

Пандемия covid внесла существенные коррективы в систему образования, когда необходимо было освоить нетрадиционные форматы работы в новом режиме. И как один из эффективных способов международного сотрудничества в образовательной среде зарекомендовал себя курс COIL (Collaborative Online International Learning – совместное международное онлайн обучение) [1].

COIL – новая парадигма обучения, основанная на разработке командной среды обучения, где преподаватели из двух стран, с разными культурами, работают вместе, чтобы разработать общую программу обучения. COIL объединяет преподавателей и студентов разных стран для совместной работы в рамках академических дисциплин. В процессе обучения студенты не только расширяют и углубляют свое понимание содержания курса, но одновременно и выстраивают межкультурные отношения через академическое и личное взаимодействие. COIL способствует развитию межкультурного сознания обучающихся, культурной осведомленности в мультикультурных учебных условиях, приобретению профессионального опыта как студентов, так и

преподавателей вузов разных стран. В соответствии с этим важное значение имеет формирование межкультурной компетенции в образовательной среде.

Понятие межкультурной компетенции активно разрабатывается в современной лингводидактике. Профессор Майкл Бирам предложил модель межкультурной компетенции, которая включает различные качества и способности личности. Она состоит из пяти элементов: отношения, знания, умения интерпретации и соотнесения, умения открытия и взаимодействия, критического осознания культуры или политического образования [2, с. 9]. Самая важная составляющая в ней – сформированная соответствующая «языковая картина мира», что означает: межкультурная компетентность – это способность смотреть на мир с позиций разных языков, умение видеть мир в образе калейдоскопа, составленного из разных языковых картин мира; картинки разные, но каждая красива по-своему. Межкультурная компетенция, таким образом, должна включать помимо знаний, умений анализа и интерпретации культур и особенности национального мышления, национального мировидения.

Одной из главных целей формирования межкультурной компетенции у студентов является не только овладение знаниями о национальных культурах и языках, но и содействие снятию противоречия «свой-чужой». Необходимо воспринимать другую культуру не как чужое, инородное, неправильное, а как еще один вариант достижений социума, демонстрирующий субъективность человеческого восприятия мира и, следовательно, языковой картины мира.

Стержнем межкультурной компетенции толерантность, исключаящую какие-либо отрицательные национальные стереотипы, вместо термина антропоцентризм мы отдаем предпочтение термину, предложенному Ю.А. Сорокиным – антропофилия. По мнению ученого, антропофилическая позиция – констатация, а не приговор, понимающая эмпатия, а не хула или хвала [3, с.52].

Позиция «аксиологической толерантности» важна в рамках межкультурной коммуникации, так как способствует исключению различного рода стереотипов, порожденных бытовым сознанием, без учета всей совокупности факторов существования этноса.

Для формирования межкультурной компетенции предлагается изучение учебной дисциплины, отражающей наиболее ярко своеобразие национальной культуры. Как, например, курс «Символизм и метафорика казахского, русского и английского языков». В содержание курса включаются наиболее важные с точки зрения духовной культуры и нравственности темы: *семья, родина, дружба, вера, гостеприимство, богатство/бедность, труд, честь, мужество, справедливость, старость/молодость, ораторское искусство, ум/глупость*. Уделяется внимание и специфической национальной тематике [4]. Например, невозможно рассматривать казахскую паремиологию вне понятия, представляющего собой одну из семи ценностей культуры, духовности казахского народа – коня. Лексема *конь* часто употребляется в казахских пословицах в различном контексте, например:

- *Быстроногий конь, когда – конь, а когда – крылья.*

- *Конь – крылья человека, а в хлебе – его сила.*
- *Воспитанный человек, что конь, на все четыре ноги подкованный.*
- *Там, где находится лошадь, там не бывает нечистой силы.*

Эти пословицы говорят о том, что конь для казаха – воплощение красоты, силы, свободы, скорости, грации, благородства и чистоты. Конь – телесный образ космоса, крылатые тулпары изображены на гербе Казахстана.

Аналогично с применением ассоциативного эксперимента, концептуального и контекстуального анализов казахских пословиц определялась актуальность такого явления, как «джигит». Джигит, как гласит казахская поговорка, имеет восемь граней качества, это: умение вести кочевое скотоводство, трудолюбие, стойкость в беде, смелость в бою, знание своей родословной, поэтическое дарование, находчивость и остроумие, владение техникой верховой езды [5]. Казахские пословицы утверждают:

- *Джигит на слова скуп, на дела щедр.*
- *Джигиту от слова отступить, словно смерть принять.*
- *Джигит – сын своего народа и раб своей совести.*
- *Для джигита и песня – искусство, и ремесло искусство.*

Традиционные представления об укладе казахской семьи, ее ценностях отражены в пословице, призывающей знать и помнить свою родословную:

- *Незнание своей родословной до седьмого поколения – признак сиротства.*

Знание родословной позволяло избегать близкородственных браков, которые приводили к генетическим аномалиям, различным наследственным заболеваниям, то есть обеспечивало сохранение генетического здоровья нации.

Неоднозначное отношение в казахском традиционном мировоззрении к торговле, ведь благородным и честным трудом подобную деятельность не назовешь. Соответственно это нашло отражение в следующих пословицах:

- *Без обмана нет базара.*
- *Торговля не делает скидку на дружбу.*
- *Купец ради наживы бороду по волосинке распродаст.*
- *Богач не признает родства, в торговле дружбы нет.*
- *В торговле нет дружбы, в приветствии нет долга.*
- *Хоть и полынь с травой продаешь, все равно торговлю ведешь.*

Торговля влияет на человека, его нравственность, взаимоотношения с людьми, наносит вред истинным ценностям. Для казаха-кочевника «Честь и совесть – спутники каждому шагу», в торговле же нет чести и совести, отсюда отрицательное отношение к торговле, это не занятие для настоящего мужчины.

В английской же паремиологии есть пословицы с противоположным значением. Так, пословица *Even reckoning makes long friends* на русском звучит так: Сведение расчетов укрепляет дружбу. Ее можно интерпретировать следующим образом: «Расчеты в делах дружбе не помеха».

Сравнительный анализ показал, что нет аналогов в русской и казахской паремиологических картинах мира английской пословице о дружбе: *Friends are thieves of time* (Друзья – воры твоего времени). Но есть те, что указывают на ценность дружбы, например, русские пословицы: *Не имей сто рублей, а имей*

сто друзей; Друг познается в беде; казахские: Досы жоқ адам – тұзы жоқ тағам (Жить без друзей, что есть пища без соли); Қимас досың сұраса, қимасыңды бересің (Для друга сердечного от сердца отрывают).

Неожиданной и непонятной для казахского и русского менталитета будет еще одна английская пословица о дружбе: *A hedge between keeps friendship green* (Когда между друзьями изгородь, то и дружба долше). Здесь подразумевается, что соблюдение границ в отношениях способствует продолжительной дружбе.

Национальное своеобразие выявляется при сравнении: для казаха и русского дружба не имеет границ, запретов, дистанции, она требует открытости, искренности, честности.

Своеобразие пословиц, связанное с традиционным мировоззрением народа, его образом жизни, климатом, религией, позволяет понять обучающимся, чем продиктована разность взглядов на одни и те же явления, оценить достижения культуры и философии древних народов. На этой основе формируется толерантное отношение к другой мировоззренческой позиции.

Непонимание, недоумение, а иногда и лингвистический шок вызывают межкультурные коммуникации, связанные с использованием национальной метафоризации. В связи с этим изучение в языковом курсе символизма, метафорики казахского, русского и английского языков» будет способствовать формированию у студентов лингвокультурологической составляющей межкультурной компетенции.

Как известно, одно и то же явление в разных языках может иметь различную коннотацию, одно и то же явление в разных национальных картинах мира может представлять своеобразие национальной культуры.

Интересна в этом отношении зооморфная метафора, предполагающая приписывание человеку свойств животного: зоонимическая лексика в русском языке широко используется в переносном, метафорическом значении в основном с отрицательной коннотацией, слова выступают в роли бранных слов, например, названия домашних животных: *верблюд, лошадь, баран, бык, бугай, козел, собака, кабан, свинья, ишак* и др. В казахском языке зоонимы чаще функционируют как мелиоративные лексемы, о чем свидетельствует факт популярности зоонимических имен: *Ернар (нар – верблюд), Ақбота (белый верблюжонок), Қарлығаш (ласточка), Аққозы (белый ягненок), Марал (марал), Тоты (попугай)* и др. На казахском языке красивые глаза можно назвать глазами верблюжонка, и поэтому девочкам дают имя *Ботагөз* (глаза верблюжонка). Ласковые обращения казахов к детям *верблюжонок, жеребенок, цыпленочек* тоже отражают традиционную кочевническую, скотоводческую культуру, в основе которой положительное отношение к животному миру, что проявляется в подобной вторичной, образной номинации.

Если в казахской языковой картине мира попугай – это красивая птица, умеющая говорить и ценить слово, то для русского человека слово *попугай* ассоциируется с *глупостью, неспособностью к самостоятельным высказываниям*. Производное слово *попугайничать* имеет аналогичное значение *повторять чужие слова, не имея собственного мнения*. Подобная противоположная характеристика одного и того же зоонима объясняется

особенностями мировидения двух народов. В мировидении русского народа главное то, что птица повторяет чужие слова, а для казахов – способность попугая говорить. К тому же необходимо учитывать общее отношение в казахской культуре к птицам.

Различия в символизации зоонимов объясняется исторически сложившимися взглядами народов на окружающий мир, на роль и место человека в природе. Особое отношение казахского народа к животному миру обусловлено прежде всего кочевым образом жизни, основным хозяйственным ориентиром которого является скотоводство. В миропонимании кочевника все живое совершенно, все взаимосвязано, имеет определенное предназначение.

Также следует уделить внимание цветовому символизму, так как межкультурные языковые контакты часто сопряжены с коммуникативными неудачами, связанными с тем, что не учитываются значения цвета. Цветовой символизм часто демонстрирует противоположность взглядов. Особенно интересны в этом отношении голубой и черный цвета.

Голубой цвет в русской языковой картине мира ассоциируется с небом: это Бог, духовность, душа; цвет истины, верности, целомудрия и правосудия в христианской традиции, светло-голубой цвет – символ непостижимого и чудесного [6, с. 30]. Отрицательная коннотация данного цвета в русском языке связана только с нетрадиционной сексуальной ориентацией мужчин, видимо, под влиянием отрицательной коннотации данного цвета в английском языке.

В казахском языке көк – это *голубой, синий, зеленый, небесный* и имеет богатый символический ряд. Голубой цвет в казахской картине мира символизирует небо, культ Тенгри – культ Голубого неба, тюркскую историю, свободу, высоту устремлений. «Көк Құрт» так называли Волка древние тюрки, они считали, что их предки спустились с Неба и с ними «синий небесный волк» – дух-предок, дух-покровитель.

В английском языке символика голубого цвета имеет отрицательную эмотивность, что подтверждается значением прилагательного *blue*: «*унылый, в плохом настроении*» (*in a blue mood – in low spirits, to feel blue - to feel depressed or melancholy, blue devils – depression of the spirits*); «*грубый, непристойный*» (*blue film – pornographic film, the air was blue – a lot of bad or violent language was used*).

Черный цвет в казахском, русском и английском языках представляет неоднозначное стереотипическое символическое значение. Если в русской лингвокультуре это – *трагедия, горе, смерть, мрак, зло: черный день, черные мысли, черная магия, черная работа, черный список, черная душа, быть чернее тучи*.

В английском языке черный цвет ассоциируется также со злом, унынием, бедой, тьмой: «*black looks*» («*злые взгляды*»), «*держать в черном теле*» («*плохо относиться к кому-либо*»), «*black in the face*» («*почерневший от гнева, злости*»), «*to be in a black mood*» («*черная овца*»), «*a black dog*» («*дурное настроение, уныние*»), «*to look black*» («*выглядеть мрачным, хмуриться*»), «*black craft*» («*черная магия, темные дела*»), «*черная магия*» («*темные, нехорошие дела*»), «*things look black*» («*дело плохо*»).

В казахском языке слово *қара* (черный) имеет сложное культурологическое содержание: 1) *қаралау* – очернить, оклеветать (негативное); 2) *қара шанырақ* – отчий дом (положительное); 3) *қара қаған* – великий каган (положительное); 4) *қара орда* – главная ставка хана (положительное); 5) *қара шанырақ* – святое жилище (положительное); б) *қара сөздер* – важные слова (положительное).

Таким образом, представленный ряд слов в разных языках имеет различную коннотацию и метафорический статус. Если в казахском и русском языках голубой цвет связан с высоким, положительным, то в английском – противоположная картина цветового символизма, отрицательная. Черный цвет имеет одинаковое символическое значение в русском и английском языках, он ассоциируется с трауром, тьмой, злом. В казахском языке черный цвет имеет преобладающую положительную образность: простой, главный, важный.

Рассмотрев, лингвокультурологический аспект формирования межкультурной компетенции обучающихся, считаем важным и необходимым использовать новые принципы и подходы в обучении, также в учебный процесс дисциплины, направленных на овладение языками на высоком уровне с учетом лингвокультурологического содержания языковых единиц. .

Если студенты на первом этапе обучения сталкиваются с межкультурными различиями в общении, в организации совместной работы, то при изучении культуры через язык учатся преодолевать эти трудности. Сформированная у обучающихся в диалоге культур и языков межкультурная компетенция явится фундаментом языковой и культурной толерантности.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Kahn H.E. Global Learning Through Difference: Considerations for Teaching, Learning, and the Internationalization of Higher Education/ H.E. Kahn, M. Agnew // Journal of Studies in International Education. – 2017. – № 21 (1). – p. 52-64. DOI: 10.1177/1028315315622022
2. Зиновьева А.Ф. Прикладная лингвистика, межкультурная коммуникация, корпоративный межкультурный менеджмент// Иностраный язык и межкультурная коммуникация: сб. научных статей; под ред. А.Ф. Зиновьевой. – М., 2001. – С.9.
3. Сорокин Ю.А. Антропоцентризм VS антропофилия: доводы в пользу второго понятия// Фразеология в контексте культуры. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – С.С.52-57.
4. Кажигалиева Гж.А. Метафоризация как способ выражения национальных стереотипов Актуальные проблемы образования. – Мат-лы Межд.конф.// Международный журнал экспериментального образования. – №10. – 2012. – С.С.82-85.
5. Базылова Б.К., Кажигалиева Гж.А., Кажигалиева Г. и др. Language as an Instrument of Socialization and a Representation of National Linguistic Personality//**Creative Education. Vol.6 No.1**, Pub. Date: January 16, 2015. – P. 71-78.
6. Миронова Л.Н. Цветоведение. – Минск: Вестник, 2005. – 235 с.

7. Jana M. Hanson, Michael B. Paulsen, Ernest T. Pascarella. Understanding graduate school aspirations: the effect of good teaching practices // Higher Education DOI 10.1007/s 10734-015-9934-2. – P.P. 1-18. 16 September 2015.

УДК (371.1)

М.М. Бокенбаева, Ф.Т. Саметова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш.Есенова

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА УСПЕВАЕМОСТИ ВЫПУСКНИКОВ ШКОЛ

Аннотация. В центре внимания данной статьи находится проблема нахождения путей повышения качества успеваемости выпускников школ. Низкая успеваемость влечёт низкий уровень образования, слабую конкурентоспособность на рынке труда, а также общественное недоверие к системе образования. Для решения этой проблемы необходимо проводить комплексную работу по повышению качества образования в школах. Важным условием успеха является разработка и реализация эффективных методов и стратегий обучения.

Ключевые слова: качество успеваемости, выпускники школ, образование, методы, способы

Abstract. The focus of this article is on the problem of finding ways to improve the quality of academic performance of school graduates. Low academic performance leads to a low level of education, weak competitiveness in the labor market, as well as public distrust of the education system. To solve this problem, it is necessary to carry out comprehensive work to improve the quality of education in schools. An important condition for success is the development and implementation of effective teaching methods and strategies.

Keywords: quality of academic performance, school graduates, education, methods, methods

Воспитание успешных и конкурентоспособных членов общества остаётся актуальной проблемой в сфере образования Республики Казахстан, поскольку в современном мире образование играет ключевую роль в достижении личных и профессиональных целей.

На данный момент качество успеваемости является одним из главных показателей уровня образованности. Успеваемость – это способность учащегося успешно усваивать учебные материалы и получать соответствующие оценки. Успеваемостью также называют степень полноты, глубины, сознательности и прочности знаний, умений и навыков, усвоенных учащимися в соответствии с требованиями учебной программы [1]. Так, согласно ГОСО, цель общего среднего образования – создание образовательного пространства, благоприятного для обеспечения академической подготовки обучающихся к продолжению образования в вузе и профессионального самоопределения на основе развития навыков широкого спектра (функциональное и творческое применение знаний; критическое мышление; проведение исследовательских работ; использование информационно-коммуникационных технологий; применение различных способов коммуникации; умение работать в группе и индивидуально; решение проблем и принятие решений) [2, с. 71]. В соответствии с ГОСО РК в настоящей статье предлагаются некоторые способы

улучшения качества успеваемости выпускников школ, которые, на наш взгляд достаточно эффективны.

Для характеристики уровня образования РК приведём данные исследования PISA 2018 года [3], согласно которому, средний уровень успеваемости учащихся РК по математике, грамотности чтения и естественным наукам снизился по сравнению с результатами 2012 года. Например, в математике Казахстан занял 34 место среди 77 стран, участвовавших в исследовании, при этом показатель снизился на 40 баллов по сравнению с результатами 2012 года. Также был отмечен аналогичный тренд снижения результатов грамотности чтения и естественным наукам. Результаты около двух третей учащихся, протестированных в рамках PISA, по функциональной грамотности были ниже порога. Поэтому, по нашему мнению, одним из путей повышения качества успеваемости – это обучение *навыкам функциональной грамотности* (умение использовать полученные знания для решения жизненных задач) не просто по школьным учебникам, а по примерам из повседневной жизни, поскольку стандартное обучение не всегда способно обеспечить школьников всем необходимым опытом и знаниями. По мнению исследователя К. А. Нурмуратовой, функциональная грамотность включает «целый ряд навыков и умений – познавательных, эмоциональных и поведенческих, которые позволяют людям жить и работать в качестве человеческой личности, развивать свой потенциал, принимать важные и обоснованные решения, эффективно функционировать в обществе в контексте с окружающей средой и более широком сообществе, чтобы улучшить качество своей жизни и общества» [4].

Например, на уроках русского языка это может быть чтение несплошных текстов рекламы, афиш, бланков; умение написания разножанровых текстов существующих функциональных стилей (резюме, аннотация, заявление, жалоба и т.д.).

Также на протяжении последних лет инновационные методики обучения стали неотъемлемой частью образования. Разработка гибких программ, которые позволяют учащимся получать опыт и знания на практике – является необходимым условием для успешного завершения обучения. Это также позволит будущим студентам стать конкурентоспособными на рынке труда и эффективно выполнять свои рабочие задачи. Важно создать интересную среду обучения, чтобы ученики были заинтересованы и мотивированы учиться. *Включение информационно-коммуникационных технологий (ИКТ)* в организацию стандартного урока не должно ограничиваться только использованием презентаций, слайд-шоу и т.п. – технологии должны быть актуальными и соответствовать потребностям и интересам школьников:

1) использование мобильных приложений и планшетов – они предоставляют доступ к информации и помогают ученикам учить русский язык в любое время и в любом месте;

2) использование онлайн-словарей, поскольку их данные наиболее актуальны, они чаще редактируются в соответствии с текущими тенденциями в языке;

3) создание блогов и форумов для дискуссий и обмена информацией – это помогает учащимся общаться между собой и делиться своими мыслями и идеями на русском языке;

4) уроки виртуальной реальности позволяют ученикам погрузиться в языковую среду и учиться в ней русскому языку [5].

К тому же, учащиеся должны непосредственно сами взаимодействовать с ИКТ, а не наблюдать их в качестве только демонстративного материала. Технологии должны стать эффективным инструментом на пути познания какого-либо предмета из школьного курса. Одним из примеров подобного рода применения ИКТ на уроках русского языка в старших классах – это анализ речи современных блогеров на предмет орфографических, стилевых ошибок или, наоборот, примера грамотности речи; использование Национального корпуса русского языка [6] с целью изучения примеров употребления каких-либо лексических единиц; использование мультимедиа словаря [7]. Думается, все эти технологии делают процесс изучения русского языка более лёгким, увлекательным и эффективным, они помогают привлечь внимание учеников и провоцируют их к активному обучению. Выполнение домашнего задания также должно включать применение информационно-коммуникационных технологий сможет привлечь к обучению и развитию интереса к учёбе.

Ещё один из эффективных способов повышения качества успеваемости – «*Time management*». Планирование времени – важный принцип, которым выпускники школ должны овладеть, так как он полезен и для школы и в повседневной жизни. В школе этому можно научить от планирования длительности ответа учащегося на уроке до дедлайнов проектов и исследований.

Безусловно, *использование внешней помощи* также способно улучшить качество успеваемости: учащиеся должны использовать все возможные источники помощи, такие как: учителя, классные руководители, чтобы улучшить свои знания и навыки. Внешняя коммуникация, умение обращаться за помощью и желание оказывать её самому – один из необходимых навыков во взрослой жизни. Сотрудничество с родителями – вовлечение их в образовательный процесс, их поддержка и интерес создают чувство ответственности и мотивированности у школьников. Несмотря на то, что выпускники школ являются уже достаточно самостоятельными, им всё равно нужна эмоциональная поддержка от их окружения, поскольку ученики данного возраста находятся в стрессовом состоянии в связи с предстоящими аттестационными экзаменами [8].

Многие исследователи-методисты подтверждают эффективность использования метода *взаимодействия учащихся*. Коллаборативная среда обладает творческим потенциалом и оказывает действенное воздействие на индивидуальное становление учеников. В такой атмосфере школьник чувствует себя субъектом коллективной деятельности, активным участником общения, а также осознает свою значимость и личностную ценность среди сверстников. Психологическая особенность группового участия состоит в том, что школьник в таком коллективе, состоящем обычно всего из нескольких членов, постоянно

находится под влиянием внешнего мнения одноклассников и не может уклониться от принятых норм поведения. Кроме того учащимся легче осуществлять самостоятельное руководство небольшим числом сверстников. Но главное состоит в том, что только в небольших группах каждый ученик может определить для себя такое положение в совместной работе, при котором он способен приложить все свои знания, силы и способности, т.е. возникает возможность для каждого выделить свою роль в общей деятельности, в наибольшей степени адекватную его персональным наклонностям [9]. Школьный курс предмета «Русский язык» ориентирован на формирование коммуникативных навыков школьников, чтобы учащиеся могли в любой стандартной и нестандартной ситуации высказать собственную точку зрения, при необходимости аргументировать ответ, умело вести беседу в условиях межкультурной коммуникации. Поэтому использование различных форм коллективной и индивидуальной работы будут эффективны для обсуждения проблемных вопросов, решение лингвистических задачи др.

Критериальное оценивание по личным достижениям и саморефлексия учащихся также, на нашему мнению, эффективно способны улучшить качество успеваемости. Школьники должны распознавать свои сильные и слабые стороны и, исходя из этого, максимизировать свои успехи. Они могут проанализировать свои оценки и оценки своих друзей, чтобы понимать, в каких областях необходимо работать над улучшением своих знаний и навыков. Критериальное оценивание способствуют раннему выявлению пробелов и помощи обучающимся с проблемами в обучении. Необходимо регулярно отслеживать успеваемость учеников и предоставлять дополнительные занятия и поддержку тем, кому это необходимо [10].

Привлечение к социальному опыту – редко используемый, однако, тоже весьма эффективный метод стимулирования выпускников школ к учебной деятельности. Организация образовательных экскурсий, тематических мероприятий, встречи с профессионалами дополнительно помогут ученикам приобрести дополнительный социальный опыт, а также привлечение к внеурочной деятельности помогает ученикам раскрыть свои таланты и развиваться в различных направлениях, обеспечив более глубокое понимание учебных предметов.

Таким образом, повышение качества успеваемости выпускников школы требует усилий, направленных на улучшение его учебной деятельности, которые в конечном итоге приведут к положительным результатам и успеху в жизни. На наш взгляд, на сегодняшний день наиболее эффективны следующие пути повышения уровня успеваемости выпускников школ: обучение функциональной грамотности, критериальное оценивание и рефлексия, использования актуальных информационно-коммуникационных технологий в обучении, умение планировать время, использование внешней помощи, организация коллаборативной среды и привлечение к социальному опыту. Важно отметить, что в основе всех предложенных средств и методов лежит мотивация учащихся, поскольку без их личной заинтересованности результатов не будет.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

- 1 Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – М.: НМЦ СПО. С.М. Вишнякова. 1999.
- 2 Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2022-2023 учебном году». – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2022. – 320 с.
- 3 Programme for International Student Assessment. URL: <https://www.oecd.org/pisa/publications/pisa-2018-results.htm> (дата обращения: 08.04.2023).
- 4 Нурмуратова К.А. Функциональная грамотность как основа развития гармоничной личности в современных условиях // Педагогическая наука и практика. 2019. №1 (23).
- 5 Зенкина С.В. Информационно-образовательная среда как фактор повышения качества образования // Педагогика. – 2018. – № 6. – С. 22-28.
- 6 Национальный корпус русского языка. URL: <https://ruscorpora.ru/> (дата обращения: 10.04.2023).
- 7 Лингвострановедческий словарь «Россия» <https://ls.pushkininstitute.ru/lsslovar/?title> (дата обращения: 10.04.2023).
- 8 Жильцова Ю.В., Корушева С.Е., Холопова Е.Ю. Психологическая помощь в процессе итоговой государственной аттестации // Психология и педагогика служебной деятельности. 2019. №3. URL:
- 9 Алексеева Е.Н. Групповая форма обучения как способ совершенствования педагогического мастерства / Акмеология профессионального образования: материалы 12 Всероссийской научно-практической конференции, Екатеринбург, // ФГАОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун.-т». Екатеринбург, 2015. – 323 с.
- 10 Шмигирилова И.Б., Рванова А.С., Таджигитов А.А., Копнова О.Л. Реформирование образования Казахстана: пути развития оценочной грамотности учителя // Образование и наука. 2022. №4.

UDC 371.321

A.A. Dauletova

South Kazakstan State Pedagogical University

DIGITAL EDUCATIONAL TOOLS

Аннотация: Инновациялық технологиялар адам өмірінің барлық дерлік салаларында, соның ішінде білім беру саласында кездеседі, сондықтан білім беру жүйесін жетілдіру өте маңызды. Яғни, қазіргі қоғамда мұғалімдер өз пәнін оқытуда инновациялық технологияларды кәсіби түрде пайдаланып, оны сабақта шығармашылықпен қолдануы қажет. Технология мұғалімдерді алмастырмайтыны анық, бірақ оқу процесінде үлкен рөл атқарады. Мақалада кейбір білім беру құралдары талқыланады. Барлық қарастырылған оқу құралдары студенттермен сабақта пайдаланылды.

Кілт сөздері: білім, студенттер, оқытушылар, білім құралдары, қашықтықтан оқыту

Аннотация: Инновационные технологии можно встретить практически во всех сферах жизни человека, в том числе и в сфере образования и поэтому улучшение системы образования существенно. Что значит, в современном обществе учителям нужно профессионально использовать инновационные технологии и творчески применять их на уроках при преподавании своего предмета. Очевидно, что технологии не заменят учителей, но будут играть большую роль в процессе обучения. В статье рассмотрены некоторые образовательные инструменты. Все рассмотренные образовательные инструменты были использованы во время занятий со студентами.

Ключевые слова: образование, студенты, преподаватели, образовательные инструменты, дистанционное обучение.

In the modern world, when everyone is in a hurry, education also does not stand still. People want to learn something new, but at the same time, they want to perform several tasks at once, learn and earn. Therefore, teachers try to meet all these demands of modern life.

In former years, education was mostly focused on lectures. Teachers used chalk and board while students had pens and papers. Students were given various information to rewrite and to memorize.

Nowadays, innovation technologies can be met in almost every sphere of human life, including the sphere of education. That's why it is significantly important to improve and modernize the educational system. Therefore, in modern society, the teachers have to use innovation technologies professionally and apply them on their lessons creatively while teaching their subject. It's evident, that technology will not replace teachers but will play great role in learning process. Teachers and learners should use them to analyze, present, and share information.

It is essential not to limit the learners and to be supportive in all aspects of their learning, so they will succeed. It's well-known that learners try to learn more if their interest is stimulated and when they are involved in different activities in the auditorium. Teachers can find a great number of educational videos and various online learning resources that can be used during their lessons and catalyze students to participate actively. Both teachers and learners, with the help of technology, will also master new skills. Studying, nowadays, accentuates on critical thinking, communication and practical skills which can be reached by technologically enhanced education system.

In 2020, during the coronavirus pandemic, all students and teachers were sent to online learning, and there was a need to learn new teaching methods. Therefore, online advanced training courses were organized at South Kazakhstan State Pedagogical University (SKSPU) with the support of the Ministry of Education of Kazakhstan and representatives of the US Embassy. The trainer, specialist Shannon helped the teachers of the SKSPU to master various educational platforms.

This article will review the experience of using different tools and educational platforms, such as Jamboard, Padlet, Flipgrid, Google forms, Zoom.

The first educational platform is Padlet. It is a virtual board (online board) - a service that allows each student to post their work on the board, share their opinion, and the teacher to comment and evaluate each work.

Actually, it is difficult to make students to do writing tasks. This is the reason to ask them to respond to Padlet. Teacher can create an imaginary wall there with different topics for students to write their comments, thoughts or express their points of view and send the link to the learners. It's like posting in various social networks. Students do this writing task themselves without teacher's participation. Teacher can enter the Padlet and check students' works anytime and anywhere, just having mobile phone or other gadgets. In addition, teacher is capable to give his/her comment to the students' works and easily evaluate them.

The next one is Jamboard. This is a virtual whiteboard for group discussion of ideas in a visual format. It is possible to open Jamboard from your computer. Participants joining from mobile devices will receive a link to a Jam file that they can open in the Jamboard app. This virtual board is better to use during online lessons, teacher can explain new topic and present different pictures and information, while the students, who are given the link, can also be involved in the process, write their ideas on the same board being on distance. This app is extremely valuable for doing different math tasks, drawing graphs and diagrams, group discussions and generating ideas. Learners enjoy working with this board. Possibly, the reason is that they are able to write, calculate or paste the information anonymously, without feeling awkward because of mistakable ideas. More, it's a great platform to work in group.

With the help of Google Forms, you can create surveys and analyze their results in a browser or mobile device without installing special software. Teacher create various online tests or quizzes to check students' knowledge on a particular topic. It's really helpful for teachers, for the reason that they can get the results at once after students' submission. It saves the time to both, learners and especially teachers. Generally, it is very important when you need to test your learners' knowledge quickly. It is also possible, to observe students' understanding of different texts, videos or listening. Teacher will just paste the text to read, audio to listen or video to watch, after which there will be given various questions according to them. Questions can be made in a form of quizzes, or learners may be asked to write short or long answers, or their own points of view. After, they will receive feedback.

Flipgrid is a powerful discussion tool that allows teachers to create various topics to facilitate video discussions. It is like a board where teachers can ask questions, then it is shared with students, who can post video responses. This tool is very simple to use, so it's ideal for students and teachers. Learners can record the videos as many times as needed, they, also, can add different emoji, text, stickers, drawings, or custom stickers.

Teachers and students can enter this website and watch the videos using any device, being anywhere. Students don't need the special place to record the videos and teachers to watch and comment on them. Flipgrid is free to use and can be accessed using a Microsoft or Google account. Every student is able to record, edit and post his/her video as many times as he/she needs. While recording they can use stickers, which are stuck to the screen. This function is very helpful for learners, as sometimes it is difficult to memorize 2-3 minutes speech. After posting videos, learners can watch and respond to them. Indeed, it is fun to use this video editing tool.

Finally, Zoom is a video conferencing platform. Teachers use it to connect online with their learners for video meetings via a computer desktop or mobile app. This platform became very popular during the Covid-19 crisis and was very helpful for teachers and students.

This app may be downloaded for free, it is necessary to sign up to the service. Users are able to create unlimited conferences with up to 100 participants and there is a time limit for group meetings, 40 minutes. A host can set up a current meeting or organize it for an appropriate time and share a link to it with his/her students. During Zoom session teacher can share his/her screen and present any material necessary for the lesson; video, pages of the book, audio, whiteboard, PowerPoint presentations to explain new topic. Participants can also share their screens after the host allows them. Moreover, it is possible to chat within the meeting group or privately. One more very useful function in Zoom is Breaking room. Teacher can divide students into several groups and send them to different rooms within the conference to discuss various ideas without disturbing each other. Students enjoy this function, as they are able to dispute in their own group without teacher's control.

This article has reviewed the various innovative tools that have been used in online classes when all students have gone to distance learning. Teachers faced the need to teach in a new way, using modern technologies. New opportunities opened up for both teachers and students, new methods that were more effective in explaining a new topic and assessing students. All teachers and students returned to traditional education, but the innovations remained and are still superbly used in the classroom.

REFERENCES

1. Studying innovation technologies in modern education Nina M. Stukalenko, Bariya B. Zhakhina, Asiya K. Kukubaeva, Nurgul K. Smagulova, Gulden K. Kazhibaeva INTERNATIONAL JOURNAL OF ENVIRONMENTAL & SCIENCE EDUCATION 2016, VOL.11 , NO. 15, 7297-7308
2. Skatkin, M. (1995). Professionalno-pedagogicheskaya podgotovka studentov. [Professional pedagogic preparation of students]. Pedagogika, 2, 42-47.
3. Stukalenko, N. (2015). About innovative development of university education in the Bologna process. International Journal of Applied and Fundamental Research, <http://www.sciencesd.com/461-24834>.
4. Stukalenko, N., Ermekova, Zh., Tasbulatova, G., Kalymova A., Kainikenova, G. (2013). Formation of future teachers' professional skills during the period of pedagogical practice. Life Science Journal, 12s, 139-141, <http://www.lifesciencesite.com>.
5. <https://libraryguides.mdc.edu>
6. <https://edubirdie.com/examples/essay-on-modern-technology-in-education/>
7. <https://www.techlearning.com/>
8. <https://resources.owllabs.com/blog/zoom>
9. <https://www.webwise.ie/parents/explainers/explained-what-is-zoom/>

Z.A.Daribayeva

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan, Kyzylorda

INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF STUDENTS BY IMPROVING THE ICT QUALIFICATIONS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS.

Аннотация. В этой статье рассматривается интеллектуальное развитие учащихся путем совершенствования навыков использования ИКТ будущими учителями начальных классов. Известно, что профессиональные навыки и квалификация будущих учителей всегда имеют большое значение. Эффективное использование учителями средств ИКТ в соответствии с современными требованиями приведет к отличным результатам. Были намечены пути рационального использования электронных учебников, энциклопедий и дополненной реальности в качестве дидактического инструмента.

Ключевые слова: интеллектуальное развитие, интеллектуальные навыки, профессиональное развитие, будущие учителя начальных классов, квалификации по ИКТ

Abstract. This article discusses the intellectual development of students by improving the ICT skills of future primary school teachers. It is known that the professional skills and qualifications of future teachers are of high importance at all times. Effective use of ICT tools by teachers by modern requirements will lead to great results. The ways of rational use of electronic textbooks, encyclopedias, and augmented reality as a didactic tool were outlined.

Keywords: intellectual development, intellectual skills, professional development, future primary school teachers, ICT qualifications

President of the Republic of Kazakhstan K.Zh. Tokayev in the Address to the People of Kazakhstan dated September 1, 2021 "Kazakhstan in new conditions: the period of Action" in the report on one of the urgent problems of the modern pandemic in the field of education noted the online education platform [1]. First of all, digitalization, the final penetration into all spheres of everyday life, imposes new requirements for the improvement of the personal qualitative qualities of a person. In particular, first of all, his cognitive changes in the service sector require the development of soft skills, which are becoming a special demand in the modern social environment.

The main value of digital technologies in the modern world is that it is not only a tool but also an intellectual environment with new opportunities: training at any convenient time, continuing education, designing an individual educational route, and turning any user from a consumer of electronic resources into its developer. Digital educational resources are ready-made interactive multimedia products aimed at achieving a didactic goal or solving certain educational tasks. Currently, the effectiveness of their use is ensuring the degree of access to information and improving the quality of education, as well as creating interest in the information educational environment.

In this regard, we can clearly say that at the present stage of the transition from informatization to digitalization, digital educational resources are an effective tool for the process of digitalization of education. Therefore, the ability to effectively use digital educational resources in the educational process and the formation of the readiness of future teachers to use digital educational resources is an urgent problem that arises today.

To date, the main goal of the digitalization of education in the country is to improve the quality of national education by creating a unified information environment of education based on the use of modern advanced information technologies. This, in turn, requires clear transformations in the professional activities

of teachers, imposing new requirements on their qualifications and level of training. After all, for modern society, the priority is increasing not only functional readiness for professional activity but also of the need for a creative, competent specialist who can quickly adapt to the conditions of a rapidly changing society.

According to Russian scientists, the modern digital educational environment is based on three main conditions: firstly, the whole world is switching to a digital format, and the corresponding educational process should not lag; secondly, digitalization of education allows you to choose an individual educational trajectory and increases responsibility for your knowledge; thirdly, an integrated digital education system allows all citizens of the country to receive high-quality and can provide equal access to too new knowledge [2].

Digital educational resources are fully interactive multimedia products designed to achieve a didactic goal or solve certain educational tasks using huge computer capabilities. The preparation of a future teacher for the use of digital educational resources is understood as a set of abilities and skills that characterize the effective implementation of the goals and functions of a multifaceted educational process in professional activity by digital educational resources, based on the capabilities of digital technologies.

The training of qualified young personnel is a priority task of the higher education system. In this connection, there was a need to improve the training of a competent teacher at the university who meets the requirements of the time.

In modern conditions, a teacher becomes competitive if he has the necessary competencies in the professional field. The success of a specialist's professional activity in the field of education depends on his ability and readiness for pedagogical activity.

New approaches in modern primary school are aimed at the formation of creative and individual abilities of schoolchildren, the development of critical thinking, interaction skills, information processing and presentation skills, and the reorientation of educational activities of schoolchildren from reproductive to productive. By this, the teacher must think creatively, constantly improve his professional level, master innovative teaching methods, and design the educational process taking into account the updated content of education. Intellectual education is aimed at the study of the contents of consciousness in connection with changes in personal experience. The most important area of mental education is the formation of the theory of growth and changes in the contents of consciousness depending on the specific stimuli of the cultural environment [3].

Development is the emergence of specifically human higher mental functions during the life of the child. The concept of “intelligence” is defined as mind, intellect, the mind, the thinking ability of a person. Intellectual development of the child is:

- the sum of knowledge and skills, and the ability to digest this knowledge and solve non-standard situations;

- “Mental development” is defined as a set of knowledge, skills, and is formed at the mastering of mental actions;

- free handling processes of thinking, providing the absorption of a certain amount of new knowledge and skills;
- “Intellectual education” is understood as the organization of the mind, and can also be defined as a group of provisions that regulates forms of thought and action, no matter on what subject mental activity is directed;
- the highest form of active reflection of objective reality, consisting in purposeful, - indirect and generalized cognition by the subject of significant connections and relations of objects and phenomena;
- creating new ideas, predicting events and actions [4].

A. Serbati in his research describes the relationship between teaching, learning, and research based on the implemented project. A. Serbati argues that only with the help of innovative approaches it is possible to increase the level of training of specialists, that is, to improve the quality of all educational systems [5].

M.M. Levina identifies several such methodological aspects of professional competence:

- fundamentalization of education,
- humanistic orientation of pedagogical education,
- cultural approach,
- creating a creative learning environment,
- professional orientation of the educational process,
- optimal combination of theoretical and active teacher training,
- implementation of multi-purpose functions of pedagogical education,
- equipping the educational process with the latest technological programs [6].

Based on the study and analysis of the experience of professional training of teachers, we have identified indicators of the competence of primary education teachers:

- understanding and evaluation of the goals and objectives of teaching;
- awareness of the values of professional and pedagogical knowledge;
- recognition of the value of subjective relationships in the educational process;
- passion for pedagogical work;
- focus on professional and personal self-improvement.

Based on the adoption of the qualification framework of the Bologna Process and the recognition of the importance of the formation and development of professional competencies as the basis of university educational programs, general competencies are distinguished, including three types: instrumental, interpersonal, and systemic. They include the development of cognitive abilities (understanding and using ideas and thoughts); methodological abilities (time management, learning strategy, decision-making or problem-solving); technological skills (using technical means, information management, and computer skills); linguistic skills (written or oral communication, knowledge of a second language) [7].

The use of AR (augmented reality) technology in the educational process can affect the effectiveness of skills that are common to preschool and primary education (express creativity and initiative; manage emotions; express and justify one’s own

opinion; think critically; make decisions; solve problems; cooperate in a team and promote continuity between preschool and primary education.

With the help of coloring pages and AR-application, you can create a small cartoon with your child. Popular is a series of coloring pages with augmented reality Live Coloring with the appropriate application from the Google Play resource for the Android operating system. This application has coloring pages that can be printed out on a printer, which is convenient for the teacher. Valuable from a pedagogical point of view is that these coloring pages are divided into topics: professions (builder, cook, teacher, farmer, scientist, firefighter, astronaut), sea animals (dolphin, shark, octopus, starfish, crab, turtle), dinosaurs etc.

In primary education institutions for educational and developmental purposes, one should use a series of books “My creative encyclopedia. The world is waiting for the opening” of the “Ranok” Ukrainian publishing house. In this series, one has created such interactive books as “I am an Inventor”, “I Want to know everything”, “I Want to be able to do everything”, “I am Studying “What?” and “How?”. Interactive encyclopedias for children are aimed at developing their creativity to implement their project [8].

It is useful for preschoolers and younger students to work on the project both individually and in groups. The purpose of the characterized encyclopedias is to translate the initial knowledge of modeling, techniques and technologies, and types of arts and crafts, i.e. what the future inventor needs to know.

In the conditions of informatization of society, computerization and introduction of modern technologies into the educational process, the problem of application of digital technologies has become a leading one in pedagogical theory and practical activity of universities in Kazakhstan.

It is concluded on the need to develop and implement a holistic system of formation of the studied readiness of future teachers in the conditions of institutions of higher pedagogical education. The model of formation of readiness of future teachers to use AR in the educational process of establishment of primary education is developed: the leading idea, tasks, criteria, and levels of the defined readiness, stages, and forms of the organization of the educational process are defined.

REFERENCES

1. Address of the head of state Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan "Kazakhstan in new conditions: a period of action". September 1, 2020. tengrinews.kz/kazakhstan_news (In Kazakh)
2. Tavadyan A.M. Theoretical foundations of preparing students for pedagogical duty in conditions of advanced training of educational institutions (Teoreticheskie osnovy podgotovki studentov k pedagogicheskoj deyatelnosti v usloviyah cifrovizacii obrazovaniya) / A.M.Tavadyan, V.A.Zima, N.B.Husainova - Kant, 2019. – №3 (32). – 137p. (In Russian)
3. Pedagogical encyclopedic dictionary (Pedagogicheskij enciklopedicheskij slovar') / Ch. Editor Bim-Bad. - Moscow: Scientific publishing house “Great Russian encyclopedia”, 2002. 528 p. (In Russian)

4. Anar S. Intellectual development of learners as a result of educational activities / A.S.Akilbekova, N.Y.Sarsekeyeva, Z.Y.Sarsekeyeva - Education and Science without borders. -№16, volume 8. – P. 45-49.
5. Serbati A. Implementation of Competence-Based Learning Approach: stories of practices and the Tuning contribution to academic innovation // A.Serbati - Tuning Journal for Higher Education. – 2015. – Т. 3. – №. 1. – С. 19-56.
6. Levina M.M. Technology of vocational education (Tekhnologii professional'nogo obrazovaniya) / textbook for higher pedagogical studies institutions (uchebnoye posobiye dlya vysshikh pedagogicheskikh ucheb zavedeniy). M.M.Levina – M.: Izdatel'skiytsentr «Akademiya», 2001. - 272 p. (In Russian)
7. Ageeva L.E. Formation of subject competencies of future primary education teachers as a condition of readiness for pedagogical activity (Formirovanie predmetnyh kompetencij budushchih pedagogov nachal'nogo obrazovaniya kak uslovie gotovnosti k pedagogicheskoy deyatel'nosti) // L.E.Ageeva, T.A.Levchenko / Bulletin of Al-Farabi Kazakh National University, The series "Pedagogical sciences". No. 2 (59). 2019. (In Russian)
8. Palamar S.P. Formation of readiness of future teachers to use augmented reality in the educational process of preschool and primary education // S.P.Palamar, G.V.Bielienka, T.O.Ponomarenko, L.V.Kozak, L.L.Nezhyva, A.V.Voznyak / AREdu 2021: 4th International Workshop on Augmented Reality in Education. - May 11, 2021, Kryvyi Rih, Ukraine (In English)

ӘОЖ 378.5.016.02:004.84(578)

Есенбаева Г.Р., Сейіт С. Н.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті Астана, Қазақстан

“ЭЛЕКТРОНДЫҚ КІТАПХАНА” ПРОЦЕСІН АВТОМАТТАНДЫРУ ҮШІН WEB-ҚОСЫМШАНЫ ӘЗІРЛЕУ

Аңдатпа. Жүйе кітапханада кітаптары бар білім салаларының тізбесін көрсететін жүйелік каталогты жүргізу режимін көздеуі тиіс. Кітапхана ішінде жүйелі каталогтағы Білім саласының бірегей Ішкі нөмірі және толық атауы болуы мүмкін. Әр кітапта білімнің бірнеше саласы туралы ақпарат болуы мүмкін.

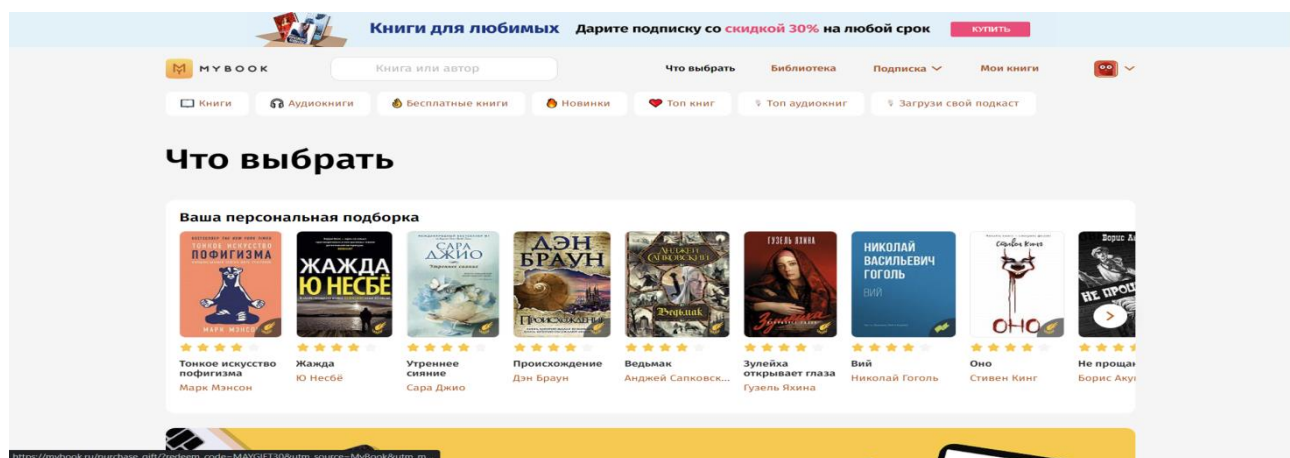
Аннотация. В системе должен быть предусмотрен режим ведения системного каталога, показывающий список областей знаний с книгами в библиотеке. В библиотеке раздел «Образование» в систематическом каталоге может иметь уникальный Внутренний номер и полное наименование. Каждая книга может содержать информацию по нескольким областям знаний.

Интернеттің өзі, бір қарағанда, интернетте кездейсоқ шашыраңқы деректер мен ақпараттың сарқылмас көзі болып табылады. Деректердің осы тұңғышына бірінші рет кірген кезде, іздеудің қандай тәртіппен жүргізілетіні белгісіз, ол үшін біздің көмекшілеріміз іздеу жүйесі түрінде пайда болатын

іздеу қызметтері болып табылады, ол интернет кеңістігінде, сайтта немесе сериалдарды орналастыру алаңында навигатор ретінде қызмет етеді.

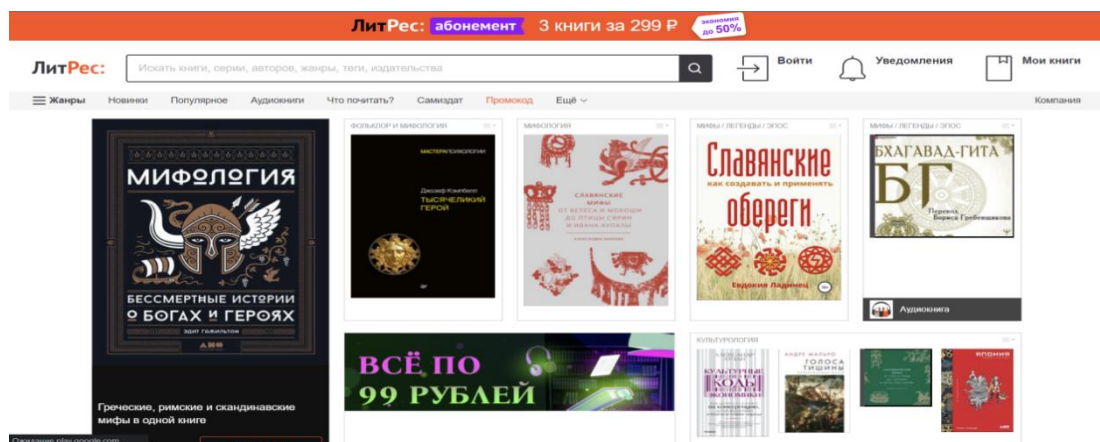
Электрондық кітапханалар белгілі бір сайттың серверінде сақталатын материалдарға қолжетімділігімен ерекшеленуі мүмкін. Кейбір сайттар ай сайынғы жазылым үшін мыңдаған кітаптарды онлайн режимінде оқуға мүмкіндік береді, ал басқалары әр бестселле ркітабын жеке-жеке сата алады. Екі нұсқада авторлық құқыққа және белгілі бір дананың аудармасының болуына байланысты орыналады.

Бұл қызмет 246000 кітаппен 46000 аудиокітапқа премиум жазылым арқылы қолжеткізуге мүмкіндік береді, бұл Сізге электронды файлдардың бүкіл каталогын Интернетте оқуға мүмкіндік береді. Қажет болса, сервис IOS (10-нан жоғары нұсқалар) және Android (4.1-ден жоғары нұсқалар) архитектураларының мобильді платформаларында тұрақты жұмыс істейді. Сізді қызықтыратын кітаптар мен танысу үшін сайтта сынақ мерзімі бар және ол 14 күн ішінде жарамды, яғни толық батыру үшін дәл 2 апта бар. Қажет болса, сіз өзіңіздің құрылғыңызға бізді қызықтыратын кітапты жүктей аласыз және Интернетке, сайтқа кірмей-ақ оқи аласыз mybook.ru мобильді қосымша бір тұтас жұмыс істейді, барлық деректер кітапханасы минут сайын жаңартылып, есептік жазбаңыздың деректерін синхрондайды. Бұл оқырманға кітапты бір құрылғыда жұмыс істеу жолында бастауға және планшеттен немесе жеке компьютерден жалғастыруға мүмкіндік береді, барлық жазбалар, арнайы дәйексөздер мен жазбалар кез-келген импровизацияланған құрылғыда жайлылықты қамтамасыз ететін барлық аталған құрылғыларға да беріледі. Оқу кезінде мотивация бізге мүмкіндігінше көп ақпаратты сіңіруге мүмкіндік беретінін ұмытпаңыз. Сервис жүргізеді статистиканы сіздің оқу процесі туралы, ай сайын жібереміз поштаға статистикасын процесінің бүкілай. Сондай-ақ, жүйеде оқырмандар арасында қазір сәнді немесе қыста, жазда немесе карантин кезінде не оқу керектігі туралы азмәлімет бар. "ЛитРес" компаниялар тобы "MyBook" сервисінің иелері болып табылады.

Сурет 1.1 – «MyBook сайтының интерфейсі

"ЛитРес" қызметіне қатысты бұл қызметтің ассортиментінде орыс және шет тілдерінде шамамен 1 миллион кітап бар, олардың 48 мыңы тегін оқуға қол жетімді, бұл сайтта кітап сатып алуды үнемдеуге мүмкіндік беретін акциялар мен жеңілдіктер жиі өтеді. Сатып алынған кітапты fb2, EPUB, PD, MOBI, TXT және басқа форматтарда жүктеуге болады. Электрондық кітапты сатып алғанда, ол сіздің шотыңызда қалады. Каталог ай сайын 5 мың туындыға толықтырылады. Оң жағы-кітаптың төрттен бір бөлігін құрайтын кітаппен танысу үшін тегін үзінді беру. Негізгі артықшылықтар жоғарыда аталған MyBook қызметінен айтарлықтай ерекшеленбейді.

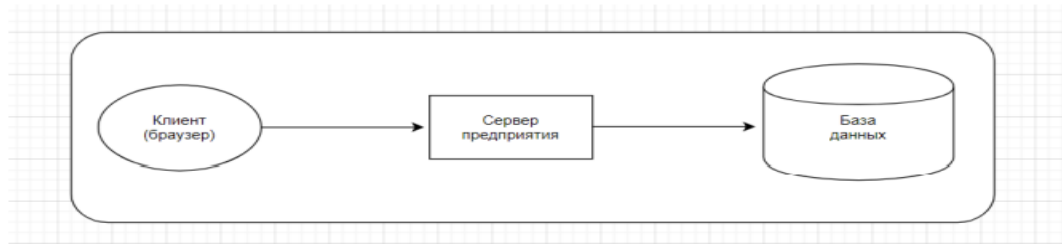
Сурет 1.2 – «ЛитРес сайтының интерфейсі

Осы немесе басқа веб-қосымшаны немесе сайтты пайдаланудың ықтимал сценарийлерін және әрекеттерін сипаттау үшін әзірлеушілер веб-белгілеу деп аталатын арнайы тілдерді пайдаланады. Бұл ретте серверлер тарапынан жұмыс істейтін немесе серверлік бөлігімен түсіндірілетін бағдарламалық кодтар белгілі бір ресурстың немесе жобаның интерактивті мүмкіндіктерін неғұрлым тиімді пайдалануға және кеңейтуге мүмкіндік береді. Мұндай бағдарламалау тілдері серверлік тілдердің кең тобына жатады, олар бүгінде өте көп. Олардың ішінде Python, Perl, Ruby, C++, ASP және, әрине, PHP сияқты танымал.

Ақылы CMS опциялары-NetCat, Umi.CMS, 1С-Битрикс, көбінесе әзірлеушілер неғұрлым күрделі жобаларды құру және жетілдіру үшін қолданады;

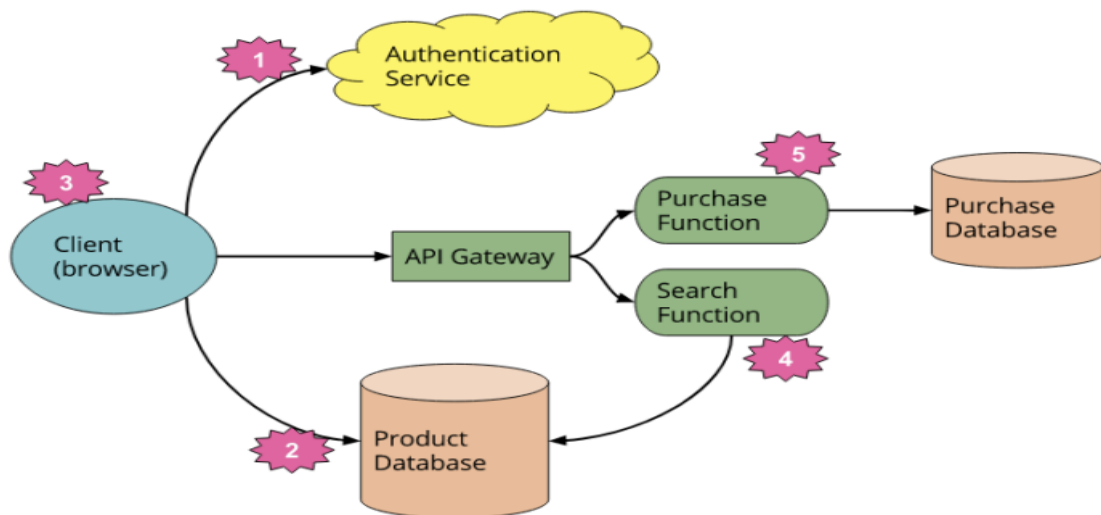
Бұл Zend, Symfony, Yii икемді қуатты рамалары, бұл сізге күрделі және көп функциялы, сонымен қатар жоғары жүктемелерге арналған шынымен ерекше жобаларды жасауға мүмкіндік береді.

Қолданбалы Архитектура-бұл қолданбалы шешімдердің құрылымын бизнестің немесе тапсырманың талаптарына сәйкес анықтау процесі. Ол идеалды жоспарға сәйкес осы ландшафтты оңтайландыру мақсатында қосымшаның ландшафтын анықтауды қамтиды. Қосымшалар архитектурасы кәсіпорынның бизнес-процестерді жүзеге асыруы үшін қандай қолданбалы жүйелер қажет екенін анықтаудан басталатын және қолданбалы жүйелерді жобалау, дамыту және біріктіру сияқты аспектілерді қамтитын кең ауқымды қамтиды.

Сурет 2.3 –Архитектура

Бұл архитектурамен клиент ресурстарды тиімсіз пайдалана алады, өйткені жүйеде логиканың көп бөлігі - аутентификация, бетті шарлау, іздеу, транзакциялар - сервер қосымшасы арқылы жүзеге асырылады. Серверсіз архитектурамен ол басқаша көрінеді.

Сурет 2.4-Серверсіз архитектура

Бұрын FaaS туралы айтылған, егер Толығырақ болса, FaaS белгілі бір платформаға немесе кітапханаға код жазуды қажет етпейді. FaaS функциялары тіл мен ортаға қатысты әдеттегі қосымшалар болып табылады. Мысалы, AWS Lambda функцияларын Javascript, Python, Go, кез-келген JVM тілінде немесе кез-келген . Алайда, FaaS функциялары архитектуралық шектеулерге ие, әсіресе орындалу жағдайы мен ұзақтығына қатысты. Орналастыру дәстүрлі жүйелерден мүлдем өзгеше, өйткені өздерін іске қосу үшін серверлік қосымшалар жоқ. FaaS ортасында функция үшін код FaaS жеткізушісіне жүктеледі және жеткізуші ресурстарды қамтамасыз ету, VM құру, процестерді басқару және т. б. үшін қажет нәрсенің бәрін жасайды.

FaaS дерекқоры дерекқорды басқарудың үстеме шығындарының көп бөлігін жояды және әдетте серверсіз қосымшадан күтілетін шаблондарда әртүрлі пайдаланушылар үшін тиісті авторизацияны орындау тетіктерін ұсынады.

Жүйені жобалау. Бұл мәселенің шешімі жобалау тармағында егжей-тегжейлі сипатталған. Дизайн барысында қарапайым және сенімді шешімдер қолданылды, бұл өз кезегінде бүкіл жүйенің сенімділігін қамтамасыз етеді. . Кодты жазу және жүйені тексеру. Осы міндетті орындау барысында "кітапхана" web - сайты іске асырылды және осы сайтқа тестілеу жүргізілді. Тестілеу жүйенің толық жұмыс істейтінін көрсетті. Бұл жұмыс көрсеткендей, мұндай жобаларды орындау өте шектеулі Адами ресурстармен және шектеулі уақыт аралығында жүзеге асырылуы мүмкін, ал жұмыс сапасы жоғары деңгейде қалады. Мұндай жобаларды іске асыру пайдаланушылар өмірінің көптеген салаларын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Храмов п. Б. және WEB-технологиялардың басқа негіздері. - М.: түйсігі.РУ "Интернет - ақпараттық технологиялар университеті", 2003.
2. PHP, MySQL және басқа веб-технологиялар-мысалдардағы мақалалар/ PHP. Өнерге қол жеткізу режимі: <http://www.php.ru/articles/>
3. JavaScript-JavaScript мақалалары / мақалалар жинағы. Өнерге қол жеткізу режимі: <http://www.citforum.ru/internet/javascript/index.shtml>.
4. Полякова Л. Н. SQL негіздері. - М.: түйсігі.РУ "Интернет - ақпараттық технологиялар университеті", 2007.
5. Кузнецов М. В., Симдянов И. В. Самоучитель PHP 5. - СПб.: BHV-Петербург, 2004. - 560 б.
6. PHP-де объектіге бағытталған бағдарламалау. - СПб.: BHV-Петербург, 2007. - 608 б .
7. РОБАЧЕВСКИЙ А.М., Немнюгин С. А., Стесик О. Л. UNIX операциялық жүйесі. - 2-ші басылым., перераб. және қосымша. - Санкт-Петербург.: BHV-Петербург, 2007. - 656 Б.
8. Ben Collins-Sussman, Brian W. Fitzpatrick, C. Michael Pilato. Version Control with Subversion.: O'Reilly Media, Inc. 1005 Gravenstein Highway North, Sebastopol, 2004. - 277 p. 5. Васвани в. MySQL туралы толық нұсқаулық. - М.: "Уильямс" баспа үйі, 2006. - 528 Б .
9. CSS шеберханасы: веб - стандарттарды кәсіби қолдану. - М.: "и. Д. Уильямс" ЖШС, 2007. - 272 б.
10. Vibo B., Katz I. jQuery. Жетілдірілген JavaScript туралы толық нұсқаулық. - СПб.: Символ-Плюс, 2009. - 384 б.

Ж.С.Асанова, Г.Ш.Мусагулова, Ж.Қ.Бисенбаева
 Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

МИ-КОМПЬЮТЕР ИНТЕРФЕЙСІ

Аннотация: Мақалада нейрокомпьютерлік интерфейс ерекшелітері, қолдану салалары және жұмыс жасау принципі қарастырылған.

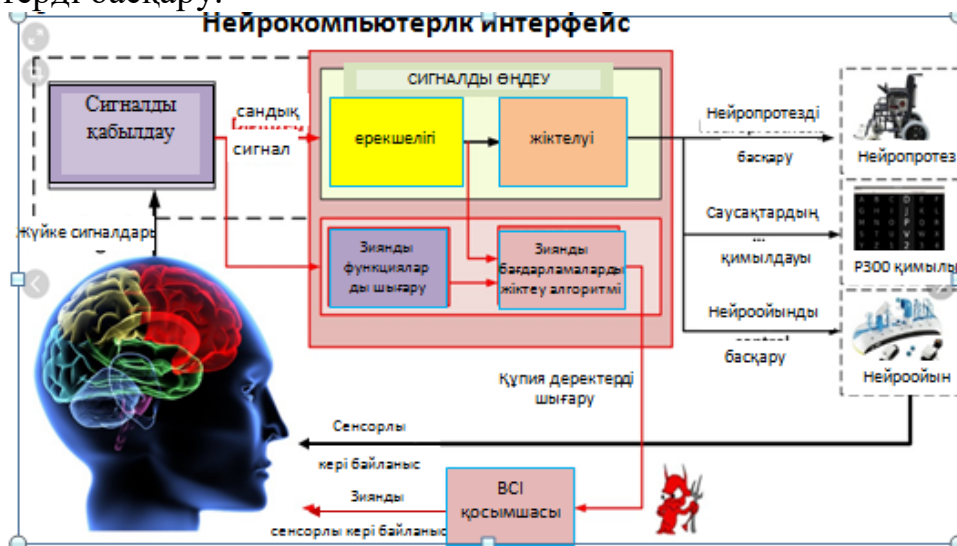
Кілт сөздер: нейрокомпьютерлік интерфейс, «ми-компьютер» интерфейсі

Abstract: the article discusses the features of the neurocomputer interface, areas of application and the principle of operation.

Keywords: neurocomputer interface, " brain-computer " interface

Нейрокомпьютерлік интерфейс (НКИ) (сондай-ақ тікелей нейрондық интерфейс, ми интерфейсі, «ми-компьютер» интерфейсі) - ми мен электронды құрылғы (мысалы, компьютер) арасында ақпарат алмасу үшін құрылған жүйе. Нейроинтерфейстің басты ерекшелігі - бұл миға тікелей қосылуға мүмкіндік береді.

Нейрокомпьютер интерфейсін адам миы мен компьютер арасындағы тікелей өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді. Нейрокомпьютерлік интерфейсін алгоритмі келесі кезеңдерді қамтиды: сигналды тіркеу, сигналды өңдеу, деректерді басқару.

Сурет 1 – нейрокомпьютерлік интерфейсін жұмыс жасау принципі

Ми-компьютер интерфейсін барлық технологияларындағы ғылымның негізгі бағыттары - психофизиология және нейрофизиология. Олар мидың қалай жұмыс істейтінін, жүйке жасушаларының қалай құрылғанын, электр сигналдарын қалай тудыратынын түсіндіреді. Осы екі салаға шамамен үш пәннің мамандары қосылады: биоинженерия, математика, бағдарламалау.

Қазіргі уақытта нейроинтерфейстерді жіктеудің бірнеше түрі бар, олардың бірі миды компьютерлік жүйелерге қосу тәсілінен туындайды:

- инвазивті,

- жартылай инвазивті
- инвазивті емес

Кесте №1

Пайдаланушыға қосылу әдісі бойынша нейрондық интерфейстердің ерекшеліктері

Салыстырмалы сипаттамалары	Нейрондық интерфейстердің түрлері		
	инвазивті	жартылай инвазивті	инвазивті емес
Миға қосылу әдісі	Байланыстар миға имплантацияланып, қажетті нейронмен тікелей байланысады	Байланыстар миға енбей қыртыстың бетіне бекітіледі	Контактілер бастың бетінде, миға тікелей қосылмаған. Контактілер электромагниттік өрісті қабылдайды.
Дәлдігі	Жоғары, өйткені электрон тікелей қажетті нейронға қосылады	Орташа, өйткені электрон миға қосылса да, оның бетінде орналасқан	Төмен, өйткені электрон миға тимейді, бірақ пайдаланушының ойына сәйкес электромагниттік өрістегі өзгерістерді таңдайды
Пайдалану қиындықтары	Мидағы орналасу тығыздығына байланысты қажетті нейронды табу қиын. Электродпен байланысқан ми жасушалары біртіндеп өледі.	Электродпен байланысқан ми жасушалары біртіндеп өледі.	Төмен дәлдікке байланысты қосымша параметрлер қажет.

Адамның жүйке талшықтарына қосылу тәсілін әзірлеу және нейроинтерфейстерді құру кезінде негізгі проблема мидан немесе миға түсетін сигналдарды түсіну және дәл бағалау кезінде туындайды.

Осы саладағы зерттеулер үздіксіз жалғасуда: компоненттер құнының төмендеуі байқалады, инвазивті емес қосылу технологиялары белсенді дамуда, мидың сигналдарын және «шуды жою» жүйесін талдауды өздігінен үйренетін компьютерлік алгоритмдер құрылуда, нейроинтерфейсті пайдаланушы, тұрмыстық, ойын және өнеркәсіптік жүйелерге қосу механизмдері әзірленуде.

Кесте №2

Салалар мен негізгі бағыттар бойынша нейротехнологияларды қолдану перспективалары

Саласы (бағыты)	Нарықтағы бағыты	Қолдану перспективалары
1	2	3
техникалық жүйелерді әзірлеу және басқару	нақты уақыттағы талдау, сигнал алу, сигналды өңдеу, сигнал беру құрылғылары (стимуляторлар), гибриді интерфейстер ми компьютері, жасанды	жасанды интеллектті (ЖИ) жылдам оқыту, бағдарламалар жазу, код қателерін бақылау, нақты ақпараттық жүйелерді талдау және өңдеу уақыты

	интеллект және машиналық оқыту	
Байланыс және құрылғыларды басқару	смартфондарға арналған интерфейстер, байланыс компьютер	электрондық гаджеттер мен компьютерді тікелей басқару
Ойын-сауық индустриясы	коммерциялық ойындар, кинотеатрлар, өнер, спорт	жаңа индустрияны құру-толық виртуалды ойындар, қашықтықтағы спорт, шығармашылық қасиеттерді жақсырақ ашу және фильмдер, картиналар, музыка және өнердің басқа түрлерін тезірек құру, жаңа енгізу-шығару құрылғылары
«Ақылды» тұрмыстық құрылғыларды басқару	таратылған интеллект, домотека (domotics) қарттар мен балаларға қамқорлық жасау нарығы	тұрмыстық құрылғыларды басқару, ақпаратты тікелей ми арқылы беру, байланыс және халықтың қорғалмаған топтарын бақылау, үй иесінің жағдайына реакция.
Маркетинг және қаржы	нарықты зерттеу, зерттеу және шешім қабылдауды қолдау нейроэкономика, биржа	жарнама элементтеріне кері байланыс реакциясы, тұтынушының мінез-құлқын ынталандыру, акцияларды мақсатты бағыттау
Биометрия	Адамның параметрлерін, киім мен аксессуарларды есептейтін электронды құрылғылар нарығы	адам ағзасының параметрлерін жедел бақылау және динамиканы бақылау, психологиялық параметрлер мен жағдайларды анықтау, дене PIN-код және енгізу-шығару құрылғысы ретінде
Медицина	аяқ-қол протездері, сенсорлық құрылғылар, тәуелділік проблемалары, оңалту, терапия, диагностика, мониторинг	дененің қозғалыс, сенсорлық функцияларын қалпына келтіру, жүйке жүйесінің ауруларын емдеу, оның ішінде фобия мен тәуелділіктер, мінез-құлықты түзету, қалпына келтіруді жеделдету, «миға арналған фитнес» әдісін жасау
Білім	машинамен басқарылатын білім беру форматтары, білім беру ойындары, медитация	оқытудың жаңа тәсілдері, зейінді басқару, жаңа танымдық әдістер, шешім қабылдау жүйесіндегі медитация, қашықтықтан және виртуалды оқыту
Әскери технологиялар	жауынгерлік техниканың роботты «аватарлары», нейрондық байланыс,	күрделі жауынгерлік техниканы басқару, оның ішінде қашықтан, ақыл-ой

	экзоскелеттер және жауынгерлік костюмдер	хабарламаларын тікелей беру арқылы байланыс, талдаушыларды қосу бірыңғай жүйе, әртүрлі жағдайларда жұмыс істеу үшін жауынгерлік костюмдерді құру
Қауіпсіздікті қамтамасыз ету	қоғамдық көлік, ТЖМ және өрт сөндірушілер, полиция, процестерді бақылау, банк қауіпсіздігі, ауыл шаруашылығындағы қауіпсіздік	дағдарыс орталықтарына арналған жүйелер, көлік қатынасының, азаматтық қоғамның және басқа да мемлекеттік жүйелердің қауіпсіздігін жедел және сапалы қамтамасыз ету
Өнеркәсіп	өнеркәсіптік роботтар, нейросенсорлар, операторлық топтар, инженерлік жобалау жүйелері	қауіпті жағдайларда жұмыс істейтін роботтарды тиімді басқару, күрделі өндірістік нысандарды жедел басқару, таратылған топтар үшін қолдау құралын құру

Кестеден технологияны енгізу саласы өте кең екенін көруге болады: кейбір салаларда бұл жүйелер қазірдің өзінде қолданылады, ал кейбір бағыттар үшін тек іске асыру стратегиясын таңдау талқылануда. Қорытындылай келе, нейрокеңістіктерді зерттеудегі қиындықтарға қарамастан, оны дамыту қоғам үшін өте маңызды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Гафаров Ф.М Г12 Искусственные нейронные сети и приложения: учеб. пособие / Ф.М. Гафаров, А.Ф. Галимянов. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2018. – 121 б.
2. Филипова И.А. Влияние цифровых технологий на труд: ориентиры для трудового права: монография – Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет им. Н.И. Лобачевского, 2021. – 106 б.
3. Технологии восстановления и расширения ресурсов мозга человека: публичный аналитический доклад - М.: ООО«Лайм», 2020.-256 б.

ӘОЖ 37.1174.378

Б.С.Каримова, Е.К.Нурланбекова, А.П.Макашева

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы, Қызылорда қаласы

БІРЛЕСКЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ОНЛАЙН ОҚЫТУ (COIL) МӘСЕЛЕСІ

Аннотация. В этой статье рассматривается взаимосвязь между интернационализацией и изучением иностранного языка (L2). Метод международного совместного онлайн-обучения (COIL) способствует повышению языкового уровня студентов в стенах домашнего

университета, формированию лингвокультурных компетенций. Кроме того, в статье определяется понятие «интернационализация дома», рассматривается его происхождение, описываются особенности платформы COIL от других видов онлайн-образования.

Ключевые слова: интернационализация высшего образования, интернационализация дома, лингвокультурная компетенция, иностранный язык

Abstract. This article deals with the relationship between internationalization and foreign language learning (L2). The pedagogical approach International Collaborative Online Learning (COIL) helps to improve students' levels of foreign language at home, the formation of linguistic and cultural competencies. In addition, in the article the concept of "internationalization at home" is defined, its background is examined and the features of the COIL platform from other types of online education is described.

Key words: internationalization of higher education, internationalization at home, linguistic and cultural competence, a foreign language

Жаһандану дәуірінде жоғары білім берудегі интернационалдандырудың жоғары оқу орындару үшін дүниежүзі бойынша өзектілігі артып келеді. Интернационалдандыру үдерісінде ұтқырлық маңызды рөл атқарады. Көптеген университеттер өздерінің интернационалдандыру стратегиясында шетелге студенттерді көбірек жіберуді маңызды мақсат етіп қояды. Алайда, студенттердің өте аз бөлігі ғана шетелде оқи алады. Студенттердің басым бөлігі қаржылық себептерге байланысты шетелге оқуға бара алмайды. Covid-19 пандемиясы да әлем бойынша білім беру саласына өз әсерін тигізді. Жоғары оқу орындарындағы білім беру толықтай немесе жартылай қашықтықтан оқытуға бейімделді. Бұл оқытушыларға жаңа технологияларды, әдіс-тәсілдерді, платформаларды игеруге, сонымен қатар шетел тілдерінің оқытушыларын да білім алушылардың білімін, лингвомәдени құзыреттілігін жетілдіру үшін жан-жақты ізденуге итермеледі.

Үйдегі интернационализация студенттерге шетелге шықпастан халықаралық дағдылар мен тәжірибелерді беруге бағытталған жаңа тұжырымдама. Үйдегі интернационализация тұжырымдамасы «отандық оқу орнында барлық студенттер үшін ресми және бейресми оқу жоспарына халықаралық және мәдениетаралық өлшемдерді мақсатты түрде біріктіру» болып табылады [1, 69]. Үйдегі интернационализация мобильді емес студенттерге халықаралық және мәдениетаралық тәжірибені ұсыну тәсілі ретінде танылды [2, 4]. Сондай-ақ өзгеріссіз қалатын нәрсе - үйде интернационализация әдетте студенттердің ұтқырлығына балама ретінде қарастырылады. Бұл шетелде оқуға мүмкіндігі жоқ білім алушылар үшін екінші ең жақсы нұсқа ретінде қарастырылады [3].

Үйдегі интернационалдандыру термині алғаш рет 1999 жылы Швецияның Мальмё университетінде қолданылып, Бенгт Нильсон тұжырымдама жасаған. Мальмё университеті құрылған кезде көп мәдениетті мәселелер университеттің басты тақырыбы болды. Өйткені Мальмё аймағының халықының 35%-дан астамы иммигранттар немесе иммигрант ата-аналары бар еді [4, 34]. Осылайша, Мальмё университеті жергілікті студенттерге үлкен көңіл бөлді және үй жағдайында оқып жатқан студенттердің халықаралық және мәдениетаралық құзыреттілігін нығайту үшін бірнеше шаралар қабылдады (34-бет). Ол интернационалдандырудың бағытын «студенттік ұтқырлықтан үйдегі

интернационалдандыру идеясына» өзгертті [5, 5], яғни басқа мәдениет туралы көзқарасты және оны түсінуді жақсарту үшін халықаралық және мәдениетаралық аспектілерді байланыстырады [6, 5].

Студенттердің ұтқырлығының шектеулерін интернационалдандырудың бөлігі ретінде мойындау үшін үйдегі интернационализация тұжырымдамасын 2001 жылы Еуропалық халықаралық педагогтар қауымдастығы баяндамасында жариялады [7]. 2003 жылы Мальмёде 56 халықаралық конференция үйдегі интернационализацияға арналды. Нилссон «Үйдегі интернационализация тұжырымдамасы университетте оқу кезеңінде барлық студенттерге халықаралық өлшемдегі көптеген идеялар мен шараларды жеткізудің бір ғана жолы» деп мәлімдеді [4, 32]. Үйдегі интернационализацияның бастапқы тұжырымдамасы мәдениетаралық мәселелерге және әртүрлілікке басты назар аударады [8, 123]. Үйдегі интернационализация сыртқы ұтқырлыққа ықпал етеді және оның сапасын жақсартады, бірақ ол студенттер мен оқытушылардың халықаралық перспективаларын жақсарту үшін студенттерді шетелге жіберуге қарағанда жергілікті дәрісханаларда және оқу бағдарламаларында орындалатын іс-әрекеттерге назар аударады [9].

Үйдегі интернационализацияның ажырамас бөлігі ретінде пайдалануға болатын виртуалды ұтқырлықтың мысалы ретінде COIL-ды (Collaborative Online International Learning) қарастыруымызға болады. Бірлескен халықаралық онлайн оқыту (COIL) әдісі Нью-Йорк мемлекеттік университетінде (SUNY) әзірленді және оның дизайнерлері халықаралық оқыту тәжірибесін ілгерілету үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалануды ұсынады, әсіресе шет елде академиялық ұтқырлық бағдарламаларына қатысу мүмкіндігі жоқ білім алушылар үшін жасалды.

Рубин COIL-дың маңыздылығын тек технологияны немесе технологиялық платформаны пайдалану ретінде емес, жалпы көпмәдениетті оқыту ортасында мәдениетаралық хабардар болуды дамытуға арналған оқыту парадигмасы ретінде ерекше атап көрсетті [10, 35].

COIL-ды онлайн оқытудың басқа түрлерінен ерекшелендіретін сипаттамаларға төмендегілерді қарастырамыз:

- әртүрлі елдерде орналасқан әртүрлі жоғары оқу орындарының оқытушылары белгілі бір уақыт аралығында курстың толық немесе бір бөлігін бірлесіп жасайды, бірге оқытады және бірге басқарады;

- әртүрлі елдердегі білім алушылар курсқа қатысады, бірақ олар өз оқу орнында қалып оқиды және кредит санын алады;

- білім алушыларды өздерінің елдегі оқытушылары бағалайды, бұл студенттік топтар арасында оқу мақсаттарының айқын болуына мүмкіндік береді;

- жергілікті білім алушылар шетелдік білім алушылармен жоғары интерактивті, ортақ шешімдерді қабылдауға арналған жаттығулар мен жобаларға қатысады;

- білім алушылар бір-бірімен қарым-қатынаста, курстың мазмұны және тапсырмаларында білім алушыларға оңай қол жетімді және құны төмен интернетке қосылған технологияны пайдаланады.

COIL тәжірибесі — оқыту стратегиялары, жобалық тапсырмалар, жазбаша тапсырмалар және білім алушылардың қатысуы арқылы — білім алушыларды осы процеске тартуға ықпал етеді. Студенттік топтарды жалпы оқу кеңістігіне біріктіру арқылы COIL көпмәдениетті, көп бағытты перспективалар мен ақпарат көздерін мақсатты түрде зерттеуге, сондай-ақ пән туралы ғана емес, басқа адамдар туралы да, өздері туралы да білім алу үшін айырмашылықтарды контекст ретінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, COIL білім алушылардың басқа елдің білім алушыларымен қарым-қатынас жасау арқылы өздерінің дүниетанымын тану мен түсінуді дамытатын маңызды механизм бола алады. COIL әр түрлі көзқарастар мен әртүрлі елдердің білім алушыларының қарым-қатынасты оқытуға қосқан үлестері туралы білуге мүмкіндік береді. Бұл еларалық, мәдениетаралық оқыту өз көзқарастары мен қате түсініктерін түсінуге ықпал етеді, сонымен қатар адамдардың әртүрлі топтарын құрметтеуге шақырады.

Тіл интернационалдандыру саясатымен тығыз байланысты негізгі фактор болып табылады. В.Маслованың айтуынша [11], "лингвомәдениеттану тілді мәдени құбылыс ретінде зерттейді". "Құзыреттілік - бұл өмірлік тәжірибеден алынған дағдылар, құзыреттілік - оқу нәтижесінде алынған дағдылар" [12]. Осылайша, студенттерді бүкіл әлем бойынша қарым-қатынас пен ынтымақтастыққа дайындау үшін басқа елдердің, мәдениеттердің, діндер мен құндылықтардың білімі мен түсінігін қалыптастыру кейбір жоғары оқу орындарында интернационализацияның басты мақсатына айналады.

Лингвомәдени құзыреттілік шет тілін оқытуда да маңызды орын алады. Филология факультетінде оқитын студенттерге ағылшын тілін оқыту кейбір арнайы дағдылар мен білімді қажет етеді. Соның ішінде ең маңызды дағдылардың бірі – бұл шетел тілінде сөйлейтін адамдардың тарихын, мәдениетін, дәстүрлерін білу. Лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру шетел тілін үйренудің маңызды кезеңі болып табылады. "Тіл мен мәдениетті біртұтас құрамдас бөлік ретінде түсіну білім алушыларға әлемнің жаңа лингвистикалық тұжырымдамасын қамтамасыз ететін қайталама психикалық құрылымдарды зерттеу және дамыту процесінің ажырамас бөлігі болып табылады" [13, 49]. Лингвомәдени құзыреттілікті дамыту білім алушылар үшін маңызды, өйткені мәдениет білім алушының ойлауын қалыптастырудың негізі болып табылады.

Интернет құралдары мен инновациялық онлайн-педагогиканы қолдана отырып, COIL ғалымдар мен студенттер арасында географиялық тұрғыдан алыс жерлерден және әртүрлі лингвомәдени топтардан құралған құрдастарымен мағыналы тәжірибе алмасуға ықпал етеді [14]

Әлемнің әртүрлі бөліктеріндегі екі аудиторияны байланыстыру дидактикалық және әкімшілік жағынан мүмкін емес көрінгенімен, COIL білім алушылардың өзара әрекеттесе, бірлесіп жұмыс істей алатын және өздерінің оқуына жауапкершілік алатын, мәдениетаралық және трансұлттық білім алу мүмкіндіктерін кеңейтетін қосымша оқу тәжірибесін ұсынады.

Қорытындылай келе, интернационализация үдерісі, соның ішінде үйдегі интернационализация жоғары білім беру саласында бәсекеге қабілетті,

шетелдік әріптестерімен ойын ерін түрде жеткізіп, шешім қабылдай алатын, лингвомәдени құзыреттілігі қалыптасқан кәсіби мамандарды даярлауға ықпал етеді. Сонымен қатар, COIL білім алушыларға шетел тілінде қарым-қатынас дағдыларын дамытатын арнайы әзірленген іс-әрекеттерге баулу арқылы тіл үйренуге, өзге елдің мәдениетімен танысуға септігін тигізеді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Beelen J, Jones E: Redefining internationalization at home. In: The European higher education area. edn.: Springer, Cham; 2015: 59-72.
 2. Internationalisation at Home – developing global citizens without travel. Project Report. Universities UK International. 2021 - p.4
 3. Beelen. Revisiting Internationalisation at home through Collaborative Online International Learning (COIL) [https://www.ufs.ac.za/ikudu/ikudu-blogs/Transforming-Curricula-through-Internationalisation-and-Virtual-Exchanges/transforming-curricula-through-internationalisation-and-virtual-exchanges/2020/07/21/revisiting-internationalisation-at-home-through-collaborative-online-international-learning-\(coil\)](https://www.ufs.ac.za/ikudu/ikudu-blogs/Transforming-Curricula-through-Internationalisation-and-Virtual-Exchanges/transforming-curricula-through-internationalisation-and-virtual-exchanges/2020/07/21/revisiting-internationalisation-at-home-through-collaborative-online-international-learning-(coil))
 4. Nilsson, B., (2003) Internationalization at Home from a Swedish Perspective: The Case of Malmo. Journal of Studies in International Education 7, 27-40.
 5. Wächter, B. (2003) An introduction: internationalisation at home context. Journal of 199 Studies in International Education, 7(1), 5-11.
 6. Teekens, H. (2007). Internationalization at home: An introduction. In Teekens, H. (Ed.), Internationalisation at home: Ideas and ideals Amsterdam, The Netherlands: European Association for International Education, 3-11.
 7. Crowther, P., Joris, M., Otten, M., Nilsson, B., Teekens, H., & Wächter, B. (2001). Internationalization at home: A position paper. Amsterdam: EAIE.
 8. Beelen, J. (2009). Internationalization at home. In: European Commission, Guide of Good Practices: Tempus, 2009. Edited by Beelen, J., Boddington, A., Bruns, B., Glogar, M., & Machado, C., No:159186-2009-1-SMGR,123-131.
 9. Beelen, J., & Leask, B. (2011). Internationalization at home on the move. Berlin: Dr. Josef Raabe Verlag
 10. Rubin J. Embedding Collaborative Online International Learning (COIL) at higher education institutions. Internationalization of Higher Education. 2017, 27-44.
 11. Маслова В. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 208с.
 12. Ризаева, Д. Ш. Linguo-cultural competence and competence: reflection of terms in methodological dictionaries / Д. Ш. Ризаева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 12 (250). — С. 139-141. — URL: <https://moluch.ru/archive/250/57454/> (дата обращения: 01.05.2023).
 13. Kunanbayeva, S. (2013). The modernization of foreign language education: the linguoculturalcommunicative approach (pp. 48-50). London, UK: Hertfordshire Press.
- Guth, S. (2013). The COIL Institute for globally networked learning in humanities. <http://coil.suny.edu>

Е.Е.Қайнарбаев

Қызылорда қаласындағы химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі

TEAMS ПЛАТФОРМАСЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗДІГІНЕН ОҚУ ДАҒДЫСЫН ДАМУ

COVID-19 індетінің өршуі салдарынан мектептер жаппай жабылып, бүкіл әлемдегі оқушылардың білім деңгейіне айтарлықтай кері әсер етті. ЮНЕСКО жүргізген мониторинг деректеріне сүйенсек, 2020 жылы әлемдегі мектептер орта есеппен 15 аптаға (4 ай) толық жабылған (ЮНЕСКО, 2021).

Педагогикалық тәжірибеде цифрлық құралдарды пайдалану цифрлық дәуірде артып келе жатқан «иллюзиялық дағдылардың» дамуын шектейді. Иллюзиялық дағдылар дегеніміз – адамдардың ақпарат бойынша бір нәрсе жасай алатынына сенуі. Майкл Кардас пен Эд О'Брайнның (Michael Kardas and Ed O'Brien) эксперименттері қазіргі уақытта интернетте, әсіресе бейне форматындағы ақпараттың көп болуы адамдардың бойында дағдыларды игеру туралы жалған сенім қалыптастыратынын көрсетті (Тоскани, 2020). Мысалы, би туралы бейнелерді көп көрген адам би билей аламын деп ойлауы мүмкін; сұхбаттар мен талқыларды көп көрген адам өзін кәсіби деңгейде сауатты сөйлей алатын жан ретінде сезінуі мүмкін.

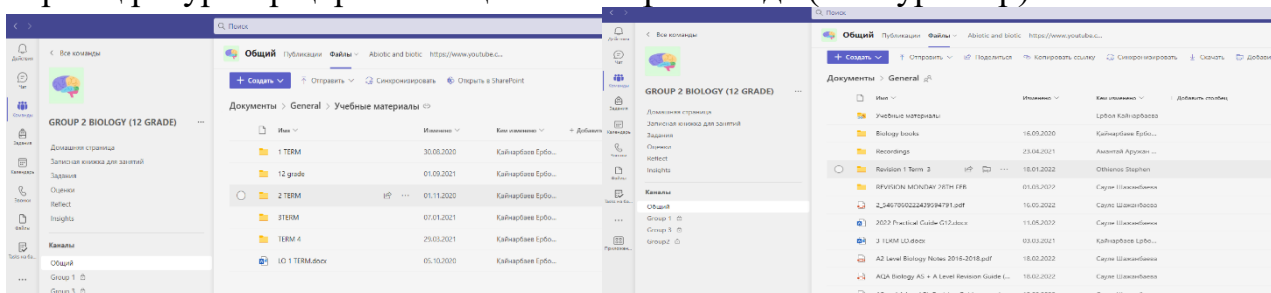
Иллюзиялық дағдылардың дамуын шектеу үшін педагог мамандар тапсырмаларды орындауда цифрлық құралдар қолдануға тиіс. Бұл әртүрлі сауаттылық түрлерін, оның ішінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар цифрлық құралдардың болуы, олардың қолжетімдігі және қолданылуы жақсы нәтижеге жетуге кепіл бола бермейтінін де айтқан жөн. Әрине, цифрлық технологиялар оқыту мен оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді. ЭЫДҰ есебі бойынша (2021б), оң нәтижеге жету үшін:

- а) цифрлық технологияларды оқытудың инновациялық әдістерімен кіріктіру (мысалы, геймификация немесе есептік ойлау);
- б) мұғалімдерді оқытып, цифрлық сауаттылығын арттыру;
- в) оқу бағдарламаларына технологиялар енгізу арқылы педагогикалық әсерін күшейту;

Пандемия кезеңінде оқушылардың білім сапасы мен білім алуға деген қызығушылығы күрт төмендеді оған дәлел оқушылардың тоқсандық көрсеткіші мен оқуға түсу кезеңіндегі балдық көрсеткіші дәлел болып табылады. Оқушылардың сандық сауаттылығын арттыруда мемлекет деңгейінде көптеген бағдарламалар қолға алынып шұғыл шешу жолдары қарастырыла бастады. Білім лэнд, онлайн сабақ, Твиг білім беру платформалары және тағы басқа әртүрлі жеке сайттар оқушылардың өздігінен білім алуына бағыттанып жасалына бастады. Дегенмен оқушылардың мұғаліммен бірлесе оқуы немесе орындалған тапсырмаларды уақытында жіберіп мұғалімнен кері байланыс алуы

немесе мұғаліммен онлайн кездесу мүмкіндіктері өте төмен деңгейде болды. Сондықтан әртүрлі платформаларды зерделей келе оқушылармен онлайн кездесу арқылы ресурстарды тиімді бөлісуге және уақытында кері байланыс беріп оқушының өздігінен оқу дағдысын дамытуға негізделген TEAMS платформасы таңдалынып алынды. Оқушылар және ата-аналарға алдымен TEAMS платформасын қолдану кезеңдері мен сабақ өту кезеңінде сақтау қажет негізгі ережелер бекітілді. Оқушылар TEAMS платформасында сабақ оқу арқылы өздеріне деген сенімділік пен білімді қашықтықтан алуға болатынын және сапалы кері байланыс арқылы өзінің оқытуын жақсартуға болатынына сенімді болды. TEAMS платформасында өткізілген сабақтың бейнебаяны сақталынып қажет уақытында қайта көріп, сұрақ туындаған уақытта арнайы жазба бөлімінде хат қалдыруға болатыны тиімді болды. Оқушыларға қажетті барлық ресурстар қоры жинақталынып ұсынылды(1-2 суреттер).

1-сурет

2-сурет

Бұл оқушылардың өздігінен білім алуына мүмкіндік болып табылады. Себебі қабілеті жоғары оқушылар ұсынылған ресурстарды алдын-ала өздігінен оқып тек қиындық келтірген тұстарын ғана сұрау арқылы өздігінен оқу дағдысының дамуына ықпал етті. Сонымен қатар қабілеті төмен оқушыларға жекелей тапсырмалар ұсынып, жеке кездесулерде де өткізу тиімді болды. TEAMS платформасында қабілеті төмен оқушылармен жеке кездесу арқылы нақты дамытуды қажет ететін тұстарын бірлесе анықтап жоспарлау арқылы өздігінен оқу дағдысын дамыту жұмыстары жүргізілді. Оқушыларға TEAMS платформасында тапсырмалар ұсынылып нақты уақыты белгіленіп соған сәйкес әрбір оқушыға кері байланыс беріліп отырылды. Кері байланыстың негізінде оқушылар платформада қайта кездесу ұйымдастырып өздерінің дамытуды қажет ететін аймақтарын анықтап талқылау жұмыстары жүргізілді. TEAMS платформасында көбінесе оқушыларға бір жауапты және қысқа жауапты қажет ететін тапсырмалар ұсынылды. Себебі оқушылардың компьютерде ұзақ жұмыс жасамауын және денсаулығына кері әсер етпеуін ескерілді. Дегенмен, оқушылардың платформа арқылы білім алуға болатындығы және уақытты тиімді жоспарлау отырып оқу мақсатына жетуге мүмкіндіктері бар екендігін түсінді. TEAMS платформасы арқылы 12-сынып оқушыларын сыртқы жиынтық бағалау емтиханына дайындау барысында кейбір оқушылардың білім сапасының кенеттен жоғары болуы оқушылардың өздігінен оқу дағдысын дамытып, өзінің қиындықтарын анықтап оны жоспарлау арқылы білім сапасын жақсартта алғандығы дәлел болды.

Кейбір зерттеушілер мақсатты және тұлғаға бағытталған оқытуды қамтамасыз ететін және қолдайтын стратегиялар, мысалы, қысқартылған оқу

бағдарламасы, жинақтап оқыту, қосымша және/немесе сараланған оқыту (қалыптастырушы және диагностикалық бағалау нәтижелері бойынша жүргізілетін қосымша сабақтарды қоса алғанда) оқытуда жіберілген олқылықтардың орнын толықтыруға, оқушылардың үлгерімін көтеруге оң ықпал етуі мүмкін екенін айтады (ЮНЕСКО, 2020).

XXI ғасырда табысты болудың негізгі кілті цифрлық дағдыларды меңгеру болып отырғаны айқын. Цифрлық дағдылар саласындағы жан-жақты стратегияны жүзеге асыратын елдерде онлайн ортада қауіпсіздік, қол сұғылмаушылық және жұмысқа қабілеттік шарттарын сақтай отырып, жұмысқа орналасу кезінде артықшылықтарға ие болу, өнімділікті арттыру, шығармашылық пен табысқа жету үшін қажетті дағдыларды қалыптастыруды басты орынға қояды. Жаңа технологиялардың пайда болуына жауап ретінде және олардың цифрлық экономика мен цифрлық қоғамға әсерін ескере отырып, цифрлық дағдылар саласындағы стратегияларды жүйелі түрде жаңартып отыру аса маңызды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. UNESCO (2020). Меры реагирования на COVID-19 – Процесс восстановления: Оказание помощи учащимся в навёрстывании упущенного с особым упором на решение проблем неравенства [Весна/лето 2020 года: проект документа по состоянию на 2 июля 2020 года]. Париж, ЮНЕСКО. Retrieved from: <https://en.unesco.org/sites/default/files/unesco-covid-19-response-toolkit-remediation.pdf>
2. ЮНЕСКО (2021). Education: from school closure to recovery. Retrieved from: <https://www.unesco.org/en/covid-19/education-response#schoolclosures>
3. Microsoft Teams 365 білім беруде. Қашықтықты оқыту. Виталий Веденов
4. Қашықтықтан оқыту- бұл оқытудың жаңа формасы. Авторы: Алла Васильев
5. <https://www.microsoft.com/ru-ru/education/products/teams>
6. <https://ioe.hse.ru/pubs/share/direct/408116272.pdf>
<https://www.rea.ru/ru/RemoteEdu/Documents>

ӘОЖ 37.1174.373

Ж.Ж. Қуатбай

Кызылординский университет им. Коркыт Ата

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Аннотация: мақала ағылшын тілін оқытудың ең тиімді әдістерінің бірі ретінде ойын әдістерін зерттеуге арналған, өйткені олардың психологиялық-педагогикалық негізі жеке тұлғаның психикалық дамуына үлкен үлес қосатын ойын әрекеті болып табылады. Ойында ойлау процестері белсендіріліп, шет тілін үйренуге деген ынта артады. Бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін үйретуде дидактикалық ойындардың маңыздылығы қарастырылады.

Түйінді сөздер: дидактикалық ойын, ойын әдісі, мотивацияны арттыру, ағылшын тілі, оқыту.

Ойын-бұл эмоционалды және ақыл-ой күштерін қажет ететін ерекше ұйымдастырылған әрекет. Ойынның табиғатын түсіну, оның таңғажайып тәрбиелік әлеуеті - бақытты балалық шақтың табиғатын түсіну, балаларыңыздың сабырлылығын, үй жануарларын түсіну әрекеттеріне баулиды. Ойында балалар танымда, жұмыста, шығармашылықта туындаған жаңа өмірлік міндеттерді шешу үшін үлгілер алады. Сондықтан ойынға сүйену-балаларды психологиялық ауысулар мен шамадан тыс жүктемелерсіз оқу жұмысына қосудың маңызды жолы. Жасыратыны жоқ, қазіргі уақытта оқушылардың оқуға деген ынтасы төмен. Балалар оқуға қызығушылық танытпайды. Мұның көптеген себептері бар: бұл мектеп бағдарламаларының шамадан тыс жүктелуі, мектептегі дәстүрлі сыныптық оқытудың монотондылығы, бірізділігі және зерттелетін материалдың өмірден, оқушылардың қабілеттері мен қажеттіліктерінен алшақтығы және тағы басқалар. Сондықтан мұғалім ойын әдістерін оқытуға кеңінен және мақсатты түрде енгізе отырып, өз алдына мақсат қояды, ұмтылысты қолдау, балалардың оқуға деген қызығушылығы және оқушылардың пәнге деген ынтасын арттыру үшін барлық қажетті жағдайларды жасау. [1]

Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді зерделеп, ағылшын тілі бойынша оқу сабақтарының циклі әзірленді. Оқу сабақтарының осы циклінде ойындар, соның ішінде дидактикалық ойындар кеңінен қолданылады, өйткені олар бастауыш сынып оқушыларына психикалық шиеленістің қуанышын сезінуге және шешіммен байланысты интеллектуалды қиындықтарды жеңуге мүмкіндік береді.

Оқу сабақтарының циклі			
№	Сабақтың тақырыбы	Сабақтың кезеңдері	Дидактикалық ойын
1.	Жануарларға біздің көмегіміз қажет	Білімді өзектендіру	«Кім екенін тап?»
2.	Менің отбасым	Материалды бекіту	«Артық сөзді тап»
3.	Киім сатып аламыз	Материалды бекіту	«Сөзді жинаймыз!»
4.	Азық-түлік сатып аламыз	Материалды бекіту	«Жұбынды тап»

1-сабақ. Тақырыбы: Біздің өміріміздегі жануарлар. Ойынның негізінде бәсекелестік жатыр, сондықтан бастауыш сынып оқушылары "Білгіш" сөзімен мүмкіндігінше көп карточкалар алуға мүдделі, бұл перспективалық мотивтердің қалыптасуы туралы айтады. Барлығы ең белсенді болғысы келеді, сондықтан балалар тез, жинақы, епті, тапқыр болуға тырысады, бұл тапсырманы орындау уақытын қысқартуға мүмкіндік береді. Бәсекелестік әрқашан эмоция болып табылады. Эмоционалды сезімтал салаға әсер ете отырып, ойын мотивацияның жоғарылауына ықпал етеді.

2-сабақ. Тақырыбы: Менің отбасым. Материалды бекіту кезеңінде "Қосымша сөзді табыңыз" дидактикалық ойыны қолданылады. Сөз табуға деген ұмтылыс белсенді іздеу, болжау, рефлексия жағдайын тудырады. Ойынға қатысып,

мәселені бірлесіп шеше отырып, білім алушылар қарым-қатынас жасауды, басқалардың пікірімен және мүдделерімен санасуды, өз қалауларын тежеуді үйренеді, оларда позициялық мотивтер, әлеуметтік ынтымақтастық мотивтері, қарым-қатынас мотивтері қалыптасады. Ойын барысында бірлескен эмоционалды тәжірибе тұлғааралық қатынастарды нығайтуға ықпал етеді. Бұл бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген көзқарасына жемісті әсер етеді, олардың пәнге деген қызығушылығын тудырады және мотивацияны арттырады.

Оқу сабақтарының осы цикліне енгізілген барлық дидактикалық ойындар зерттелетін материалды оқушы үшін жеке маңызды етуге мүмкіндік береді, оқуға деген ынтаны арттырады, коммуникативті қасиеттерді қалыптастырады. Сабақтың әртүрлі кезеңдерінде ойын атомдарын қолдануға болады: білімді тексеру, жаңа тақырыпты үйрену, материалды бекіту кезінде. Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын оқу ойындарын тілдік және сөйлеу ойындарына бөлуге болады. Тілдік ойындар фонетикалық, лексикалық, грамматикалық, орфографиялық болып бөлінеді [2].

Сөйлеу ойындары сөйлеу әрекетінің белгілі бір түрінде дағдыларды қалыптастыруға бағытталған, яғни тыңдауға үйрету, монологиялық сөйлеуге, диалогтық сөйлеуге үйрету, оқуға, жазуға үйрету. Дидактикалық ойындардың әртүрлі түрлерін қолдануға болады:

фонетикалық: бұл ойындар транскрипциялық белгілерді тануға, сөздерді дыбыстар бойынша қайталауға, рифмалар мен өлеңдерді театрландыруға және фонетикалық ертегілерді қосуға негізделген;

лексикалық: тик-так, кроссворд, лото, жұмбақтар, анаграммалар;

грамматикалық: сызбалары бар ойындар, топтардағы сұрақ – жауап, сонымен қатар грамматикалық ертегілерді қосу;

орфографиялық: әріптерден сөздер құрастыру, сөзжұмбақ, әріп қосу;

Ағылшын тілі сабақтарында анимациялар мен жағдайларды келесі негізгі бағыттар бойынша жүзеге асыруға болады:

- дидактикалық мақсат ойын тапсырмасы түрінде қойылады;
- оқу іс-әрекеті ойын ережелеріне бағынады;
- оқу материалы құрал ретінде қолданылады;
- оқу іс-әрекетіне жарыс элементі енгізіледі, ол дидактикалық тапсырманы ойынға аударады.

Біз ойынды оқыту әдісі ретінде келесі жағдайларда қолданамыз:

- белгілі бір тақырыпты игерудің тәуелсіз әдісі ретінде;
- элемент ретінде;
- тұтас сабақ немесе оның бөлігі ретінде (түсіндірмені енгізу, бекіту, бақылау, қорытындылау);
- сыныптан тыс іс-шараны ұйымдастыру кезінде.

Сабақтарды жоспарлау кезінде оқушылардың жаңа сөздерді, белгілі бір құрылымды есте сақтауы туралы ғана емес, сонымен қатар әр баланың даралығын дамытуға барлық жағдай жасауға тырысу керек. Балалардың өз

пәніне деген қызығушылығын қолдау үшін, қандай жұмыс кезінде балаларды тарта алатынын түсінуге тырысыңыз.

Сабақта айтылым бойынша жұмыс маңызды рөл атқарады. Айтылым дағдыларын жаттықтыру үшін фонетикалық жаттығулар жүргізіледі: оқушылар дыбыстарды, сөздерді, құрылымдарды, өлеңдерді, рифмаларды қайталайды. Лексиканы оқытуға мұғалім үлкен мән береді. Тілде әңгімелесу, ағылшын тілін түсіну, оқу, жазу лексиканы білмей мүмкін емес. Мысалы, ойынның бір нұсқасы келесідей: тізімнен мүмкіндігінше жаңа сөздерді есте сақтаңыз және барлық сөздерді ағылшын тілінде атаңыз. Сөздердің ең көп санын атаған жеңімпаз болады. Немесе тізбек бойынша әр оқушы тізімнен бір сөзді, ал келесі сөзді басқасын және т.б. сөзді атамаған, сондай-ақ бұрыннан аталған сөзді қайталаған оқушы ойыннан шығады. Сөздердің мағынасын ашу үшін аудармасыз әдіс (синонимдер мен антонимдер, контексттер мен сызбалар арқылы сөздерді түсіндіру) және қажет болған жағдайда аударма әдісі қолданылады. Лексиканы бекіту үшін біз әртүрлі жаттығу жағдайлары мен сөйлеу жаттығуларын қолданамыз. Біз сабаққа деген қызығушылықты оятатын, сіңірілетін материалдың көлемін кеңейтетін, бүкіл есте сақтау процесін жеңілдететін көрнекі құралдарды кеңінен қолданамыз. Сонымен, "Тамақ" тақырыбын зерттегенде, бірінші сабақта сөздердің мағынасын көрнекі материалмен түсіндіру керек. Келесі сабақтарда оқушылар келесі тапсырмаларды орындайды: "пайдалы тамақ", "зиянды тамақ", "таңғы ас, түскі ас, кешкі ас дайындау, сүйікті тағамның рецептіні беру" тақырыбындағы сөздерді таңдау. Сабақтың соңғы кезеңінде оқушылар дұрыс тамақтанудың не екенін айтады және оқушының шамамен мәзірін жасайды.

Лексикалық материалды пысықтау үшін біз "Ең қызықты әңгіме" үшін ойын материалын қолданамыз. Әдетте, оқушыларды бірнеше рет қайталауды қажет ететін грамматикалық құрылымдарды қолдануға үйрету балаларды монотондылығымен шаршатады. Бірақ егер сіз сабақта грамматикалық ойындарды қолдансаңыз, онда ол қызықты және көп шиеленіссіз өтеді. Мұндай сабақтарда білім алушылар қажетті грамматикалық құрылымдарды оңай және қарапайым меңгереді [3].

Ауызша сөйлеу тәжірибесін ұймдастыру үшін жұпта жұмыс істеу сабақта сөйлеу уақытын арттыруға мүмкіндік береді. Ойын барысында ауызша материалды игерудің тиімділігі айтарлықтай артады.

Қазіргі уақытта мектепте ағылшын тілін оқытудың негізгі мақсаты-оқушыларға ағылшын тілінде қарым-қатынас жасауды үйрету. Негізгі жағымды қасиет - сабақта ағылшын тілінде еркін сөйлесу үшін рөлдік ойындарды пайдалану.

Мысал ретінде 4-сыныптағы "Food" тақырыбындағы рөлдік ойынды қолдана отырып, сабақтың үзіндісін келтіруге болады.

Ойынға дайындық бірнеше кезеңнен өтеді. Біріншіден, сабақтың тақырыбына сәйкес келетін лексика, сөйлеу клишелері пысықталады. Содан кейін оқушылар ойын барысында шешуді қажет ететін жағдаймен және проблемамен танысады, рөлдер бөлінеді. Дайындық аяқталғаннан кейін ойын өткізіледі.

Қорытынды кезең ретінде ойынды талдау және қорытындылау жүргізіледі, онда ойынның ең сәтті сәттері атап өтіледі, кемшіліктер мен қателер көрсетіледі.

1 кезең. Дайындық.

а) суреттегі суретті пайдаланып, "Food" тақырыбындағы лексика қайталанаты.

б) сөздерді пысықтағаннан кейін тағамға артықшылық беру туралы айту ұсынылады.

Мысалы:

I like...

But I don ' t like \ hate m my favourite food is...

My favourite drink is...

2 кезең. Диалог құру бойынша жұмыс.

Оқушыларға "Food"тақырыбы бойынша рөлдік ойынға арналған жағдай ұсынылады [4].

Ағылшын тілі сабақтарында ойын әдістерін жүйелі қолдану танымдық белсенділіктің, қызығушылықтың нығаюына және дамуына әкеледі, бұл оқуға оң көзқарастың негізіне айналады, оқу үлгерімінің деңгейін арттырады. Ағылшын тілі сабақтарындағы дидактикалық ойындардың рөлі маңызды. Олар балалардың ақыл-ой, танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытады, сонымен бірге сабақтар қызықты әрі танымды болады. Балаларға арналған ағылшын тілі жалықтырмайды, керісінше, балалар бұл тақырыптан ләззат алады. Ойын – бұл баланың жеке басын жан-жақты тәрбиелеудің құралы-ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, эстетикалық физикалық қасиеттерін дамытады.

Дидактикалық ойындар әсіресе бастауыш мектеп жасындағы балаларды оқыту мен тәрбиелеуде қажет. Ойындардың арқасында тіпті үлгерімі мен қызығушылығы төмен оқушылардың назарын аударып, қызығушылығын оятуға болады. Басында оларды тек ойын әрекеттері, содан кейін сол немесе басқа ойын үйретеді. Бірте-бірте балалардың оқу пәніне деген қызығушылығы оянады.

Осылайша, дидактикалық ойын-бұл мақсатты шығармашылық іс-әрекет, оның барысында оқушылар қоршаған шындық құбылыстарын тереңірек және жарқын түсінеді және әлемді біледі [5].

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Артамонова, Л.Н. Игры на уроках английского языка и во внеклассной работе / Л.Н. Артамонова // English. – 2008.
2. Гальскова, Н.Д. Теория обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова, Н.И.Гез. – М.: Издательский центр «Академия», 2007.
3. Эльконин, Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – М., 2013
4. Играем на уроках английского языка в начальной школе: пособие для учителей общеобразовательных учреждений / сост. С.С. Яцкова.
5. <file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/ispolzovanie-igrovoy-deyatelnosti-na-urokah-po-inostrannomu-yazyku-dlya-mladshego-shkolnogo-vozrasta.pdf>

Р.А. Кузембаева

Кызылординский университет им. Коркыт Ата

ФЕНОМЕН «ЦИФРОВОЙ КУЛЬТУРЫ» КАК ВИРТУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация: сегодня встает вопрос об изменениях в структуре, методике и содержании филологического образования для студентов, обучающихся на педагогических специальностях. Ведь вузовский учебный процесс должен быть максимально ориентирован к запросам современной школы, действующей в условиях цифровой образовательной среды. В статье рассматривается понятие, возникшее в результате процесса цифровизации, охватившей все сферы деятельности человека, - «цифровая культура». По мнению автора, понятие цифровой культуры носит многогранный характер и определяется гуманистическими ценностями, принятыми в обществе.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая образовательная среда, цифровая культура, цифровая гигиена.

Abstract: today the question arises of changes in the structure, methodology and content of philological education for students studying in pedagogical specialties. After all, the university educational process should be as oriented as possible to the needs of a modern school operating in a digital educational environment. The article considers the concept that arose as a result of the digitalization process, which covered all areas of human activity - "digital culture." According to the author, the concept of digital culture is multifaceted in nature and is determined by humanistic values adopted in society.

Keywords: digitalization, digital educational environment, digital culture, digital hygiene.

Сегодня с уверенностью можно говорить о том, что система образования претерпела цифровую революцию, которая полностью изменила методику и стратегию обучения. В связи с наступлением новой технологической эры родилось понятие «цифровой культуры», которое стало осваиваться педагогической наукой сравнительно недавно. Попытаемся понять особенности феномена «цифровая культура» и выделим ее отличия от традиционной. С точки зрения авторов, слово «культура» наиболее часто используется в значениях:

1. Культура – совокупность производственных, общественных и духовных достижений людей. История культуры. Культура древних греков [1].

2. Культура есть практическая реализация общечеловеческих и духовных ценностей. Например: Культура поведения в обществе. Нравственная культура [2].

Опираясь на эти два определения, попытаемся дать толкование термину «цифровая культура». С появлением Интернета и цифрового мира человечество постепенно начинает переносить свою реальную жизнь в цифровой формат. Сегодня нет ни одной сферы человеческой деятельности, которую бы не охватила цифровизация. Образование более всего подверглось этому процессу. Все произведения творческой деятельности человека преобразованы в цифру: музейные экспонаты, художественные произведения, картины, музыка, кино,

анимация и т.д. Проводники культуры, преподаватели, также «вещают» с мониторов компьютеров и других устройств, лишая детей тактильного контакта, когда в качестве похвалы или одобрения учитель мог погладить ребенка по голове, похлопать по плечу, обнять и подарить свое тепло и ласку. Культура постепенно теряет свою материальность: дети уже не стремятся потрогать руками произведения искусства, предпочитают виртуальные экскурсии вместо реальных, слушают аудиотексты вместо чтения настоящей книги, даже не берут в руки ручку, потому что есть масса других способов написать и оформить текст. Также можно наблюдать, как цифровая культура стирает национальные различия, самобытность народов, исчезают уникальные особенности тех или иных этнических групп. Проблема сохранения традиционной культуры в скором времени, думается, станет предметом бурного обсуждения в обществе, и ее решение будет во многом зависеть от грамотной политики образовательного процесса в цифровой среде.

Таким образом, согласно первому значению, цифровая культура – это система сложившихся ценностей и установок, установившихся в виртуальной действительности. Согласно второму значению, под «цифровой культурой» авторы понимают определенный набор правил поведения человека, который помогает строить эффективное общение и не отклоняться от принятых в обществе представлений о морально-этических нормах.

Надо понимать, что современное поколение воспринимает традиционную культуру с ее представлениями об этике, эстетике, системе общечеловеческих ценностей через цифровой формат. Знания, нравственные уроки, гуманистические концепции молодое поколение перенимает через аудио- и видеозаписи, электронные книги и учебники, цифровое телевидение. Зачастую неокрепшее сознание относится к Интернету как к истине в последней инстанции, принимает на веру чужое мнение, перестает развиваться интеллектуально и морально. В этой связи очень важной становится роль педагога, который в условиях цифровизации всех сторон жизни должен стремиться к формированию в ребенке устойчивых социально-психологических черт и качеств личности. Неценима в этом плане роль учителя литературы. Ведь именно литература призвана воспитывать в человеке человечность, только искусство слова воспитывает чувство прекрасного, обогащает духовный мир, формирует взгляды, характер, создает предпосылки для нравственного роста и развития молодых людей. В Типовой учебной программе по предмету «Русская литература» уровня основного среднего образования по обновленному содержанию [3] говорится, что цель обучения русской литературе в школе – «способствовать формированию духовных ценностей человека через восприятие и анализ художественных произведений, воспитывать компетентного читателя, способного на основе личностного выбора использовать знания, умения и навыки для познания мира и самого себя». Как видим, духовно-нравственное развитие и воспитание учащихся на уроках литературы – первостепенный компонент социального заказа, который предъявляет общество современной образовательной системе. Русская литература, как учебный предмет, обладает огромным воспитательным

потенциалом, дающим учителю возможность не только развивать интеллектуальные способности учащихся, но и формировать их систему нравственных ценностей и ориентиров. Задача учителя – донести до детей мысль, что литература, говоря словами Н. Чернышевского [4], является «учебником жизни» и может уберечь от многих ошибок в будущем.

В современных условиях всеобщей цифровизации проблема снижения интереса к чтению является наиболее острой. Все больше детей предпочитают чтению пересказы произведений в кратком изложении, просмотр художественных фильмов, мультимедийных презентаций и буктрейлеров. А ведь только чтение помогает осмыслить вопросы бытия и смысла жизни, осознать многие проблемы духовного порядка, пережить душевные муки и справиться с грузом философских раздумий. А потому на плечи учителя ложится сложная задача: привить тягу к чтению, любовь к книге, стремление познать литературу, которая расширяет сознание, формирует в человеке нравственные, духовные и эстетические качества. Думается, для учителя литературы стремление реализовать эту задачу является проявлением его общей цифровой культуры. Вопросы эффективного использования современных информационных технологий, электронно-образовательных ресурсов на уроках русского языка и литературы в современной школе рассматриваются в работах российских учителей-практиков. Так, Л.Г. Попцова [5] подчеркивает, что «задачи, стоящие перед учителем-словесником, отличаются от целей и задач других учителей-предметников. Главная цель педагога – это сохранение души ребенка, развитие творческой личности. Задачи эти предполагают, в первую очередь работу с текстом, с художественным словом, с книгой».

В статье Е.В. Гнатышиной и А.А. Саламатова «Цифровизация и формирование цифровой культуры: социальные и образовательные аспекты» [6] определены ведущие направления формирования нового вида культуры:

1. Понимание цифровой культурной реальности, владение принципами ориентирования в ней.
2. Владение компетенциями по эффективной реализации цифровых технологий в профессиональной деятельности.
3. Умение осуществлять оптимизированный информационный поиск и анализ информационных источников.
4. Организация системы плодотворных информационных контактов для решения профессиональных задач.
5. Реализация различных моделей поведения в цифровой среде в соответствии с морально-этическими нормами».

Для педагога понятие о цифровой культуре связано также и с пониманием того, как правильно позиционировать себя в информационном пространстве, как грамотно строить виртуальное общение, как обеспечить толерантное взаимодействие всех субъектов образовательного процесса.

Таким образом, цифровая культура педагога определяется не только цифровой компетентностью, но и принятием им ценностей цифровизации, которые не противоречат традиционным гуманистическим ценностям. В

пространстве Интернета происходят коммуникации с разными людьми: не только с друзьями, но и с коллегами, учащимися, людьми из других городов и даже из разных уголков мира. Сегодня уже существуют определенные правила сетевого этикета, организации личной информации в сети Интернет, правила безопасности, принятые на просторах всемирной паутины, требования санитарно-гигиенических норм при использовании цифровых устройств. В данной парадигме речь идет о так называемой «цифровой гигиене», которая, по мнению авторов работы, является неотъемлемой частью цифровой культуры человека.

Цифровая гигиена – это навык, которому нужно обучать всех пользователей сети, особенно детей. Это необходимо для профилактики интернет-зависимости, сохранения здоровья (утомляемость, ухудшение зрения, нарушение циркуляции крови), защиты персональных данных. В последние годы ученые бьют тревогу о возникновении такого опасного симптома как «информационная перегрузка», когда получаемый объем информации превышает способность человека ее обработать. Исследования показывают, что при перегрузке эффективность мыслительных процессов падает: концентрация внимания ухудшается, происходит умственная усталость, снижаются интеллектуальные способности, человек становится раздражительным и не способен принимать взвешенные решения. Нередко длительная работа за компьютером приводит к хроническому стрессу и даже психическим расстройствам. Организация учебного процесса в цифровой среде обязывает учителя знать правила цифровой гигиены, так как это понимание одинаково применимо как к области деятельности педагога, так и к процессу обучения и воспитания учащихся.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. – Москва: Мир и образование, 2014. – 1376 с.
2. Выжлецов Г.П. Аксиология культуры // Под ред. М.С. Уварова / Парадигма: Философско-культурологический альманах. – Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. – 201 с. – Текст: непосредственный.
3. Типовая учебная программа по предмету «Русская литература» уровня основного среднего образования по обновленному содержанию [Электронный источник]. – Режим доступа: https://ziatker.kz/docx/tipovaya_uchebnaya_programma_po_predmety_rysskaya_literatura_dlya_5_9_klassov_yrovnya_osnovnogo_srednego_obrazovaniya_po_obnovlennomu_soderjaniyu_s_rysskim_yazykom_obycheniya_283.html
4. Чернышевский Н. Г. Сочинения. – Москва: Мысль, 1987. – 687 с. – Текст: непосредственный.
5. Попцова Л.Г. Информационно-коммуникационные технологии на уроках русского языка и литературы [Электронный источник]. – Режим доступа: http://wiki.tgl.net.ru/index.php/Здоровьесберегающая_технология_на_уроках_русского_языка_и_литературы.

6. Гнатышина Е.В., Саламатова А.А. Цифровизация и формирование цифровой культуры: социальные и образовательные аспекты // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2017. – №8. – с. 19-24. – Текст: непосредственный.

UDC 81.751

N.K.Kypshakbay

Korkyt Ata Kyzylorda State University

UNPACKING THE LINGUISTIC EVOLUTION OF KAZAKH THROUGH THE LENS OF SOCIAL NETWORK LOANWORDS

Abstract. The present article investigates the impact of loanwords derived from social networks on the Kazakh language. A questionnaire was administered to 323 participants to elicit information regarding their utilization of social networks and the loanwords they frequently encounter. The results indicate that the prevalence of loanwords from social networks has escalated recently, particularly among younger generations. These loanwords have become a standard element of online communication and are exerting a profound influence on the evolution of the Kazakh language. Moreover, our investigation revealed that loanwords from social networks are frequently utilized as a means of expressing modern concepts and ideas that are not readily translatable into conventional Kazakh vocabulary. This study underscores the need for further research on the use of loanwords from social networks in Kazakh communication, especially given the escalating role of digital language in our daily lives. Grasping the impact of these loanwords on the language and culture of Kazakhstan will facilitate navigating the intricacies of linguistic evolution in the digital age.

Keywords: loanwords, social network, linguistic evolution, digital age, online communication

Introduction

Loanwords have become an integral part of the modern-day lexicon with the advent of social media platforms like Facebook, Instagram, TikTok, Telegram, and WhatsApp, the usage of loanwords has become increasingly common. This article aims to examine the usage of loanwords on social media platforms, specifically Facebook, Instagram, TikTok, Telegram, and WhatsApp. The usage of loanwords on social media platforms has become so widespread that it has led to debates surrounding the appropriateness and legitimacy of using loanwords in everyday communication. Some argue that the usage of loanwords on social media platforms is a form of linguistic imperialism, as it reinforces the dominance of the English language and Western culture. Others argue that the usage of loanwords on social media platforms is a natural part of language evolution and reflects the multicultural nature of society.

In terms of research, there is a significant gap in the literature concerning the usage of loanwords on social media platforms. Most of the research in this area has been conducted by English and Russian scholars, with limited research conducted by Kazakh scholars. This gap in the literature highlights the need for more research in

this area, particularly from a Kazakh perspective. There is a debate among scholars about the impact of loanwords on the recipient language. Some scholars argue that loanwords enrich the language (Aygün M., 2015; Haspelmath M., 2008), while others argue that loanwords can have negative effects on the language, such as reducing linguistic diversity and promoting linguistic imperialism (Mühlhäusler P., 2002; Phillipson R., 2006). Despite the growing interest in the study of loanwords in social media, there is still a research gap in understanding the impact of loanwords on the recipient language in the context of social media. Furthermore, there is a need for comparative studies across different social media platforms and languages to understand the similarities and differences in loanword usage. As renowned linguist David Crystal notes, “Language change is inevitable. It happens whether people like it or not, and whether it is planned or not” (Crystal D., 2006 p.112). This is certainly the case when it comes to loanwords from social networks, which have become a common feature of modern communication in many languages. However, the use of loanwords from social networks raises important questions about the impact of digital language on traditional languages. As linguist Naomi S. Baron observes, “Electronic communication has brought with it new language styles, new genres, new levels of informality and interactivity, and a blurring of lines between written and spoken language” (Baron N. S., 1998 p.133-170). To better understand the impact of loanwords from social networks on the Kazakh language, I conducted a questionnaire with 323 participants to gather information about their use of social networks and the loanwords they commonly encounter. The results of this study will be discussed in the following sections, highlighting the role of loanwords in the linguistic evolution of Kazakh and their potential impact on traditional language and culture.

Literature review

The use of loanwords derived from social networks in Kazakh communication has emerged as a crucial research topic in recent times. Academics worldwide have examined the linguistic and cultural ramifications of this trend, elucidating how digital language is influencing the evolution of the Kazakh language. Several studies have been conducted on the usage of loanwords on social media platforms, as evident in the literature review. For instance, Sherman T., et al. (2015) investigated the usage of loanwords on Facebook and found that they were mainly utilized to express emotions and create humor. Similarly, Pérez-Sabater C. (2019) studied the usage of loanwords on WhatsApp and found that they were mainly employed to convey emotions and a sense of intimacy. Although these studies offer valuable insights into the usage of loanwords on social media platforms, there is still a significant research gap in this domain. For instance, there is a need for more research on the usage of loanwords on emerging platforms like TikTok and Telegram, given their increasing popularity. Additionally, there is a need for research from a Kazakh perspective, as most studies in this area have been conducted by English and Russian scholars.

In recent years, the rise of social networks and online communication has led to the emergence of a new type of loanword that is becoming increasingly prevalent in many languages, including Kazakh. One notable study on the use of loanwords in Kazakh is the work of Kazakh linguist Fierman W (2009), who examined the impact

of Russian loanwords on the Kazakh language. Fierman Wargues that the adoption of Russian loanwords has been a defining feature of the Kazakh language since the Soviet era and that this trend has continued with the rise of social networks. Turning to the global perspective, linguist Androutsopoulos J. (2006) has explored the impact of digital communication on language use and the emergence of new genres and styles of language. She notes that loanwords from social networks are a natural part of this process, reflecting the changing needs and practices of online communication. The use of loanwords from social networks in Kazakh communication has become an increasingly important topic of study in recent years. Scholars from around the world have explored the linguistic and cultural implications of this phenomenon, shedding light on how digital language is shaping the evolution of ways. Taken together, these studies highlight the complex relationship between loanwords from social networks and the evolution of the Kazakh language.

Methodology

I conducted a quantitative study using a questionnaire that was distributed to a sample of 323 participants to investigate the use of loanwords from social networks in Kazakh communication. The questionnaire was designed to gather information about the participants' use of social networks and the loanwords they commonly encounter. The data collected was analyzed using statistical methods to identify patterns and trends in the use of loanwords from social networks in Kazakh communication. The questionnaire was divided into three sections. The first section collected demographic information about the participants, including their age, gender, and educational level. The second section focused on the participants' use of social networks, asking questions about the frequency of their social network use, the platforms they use most frequently, and the types of content they typically engage with on social networks. The third section of the questionnaire focused specifically on the use of loanwords from social networks in Kazakh communication. The data collected from the questionnaires were analyzed using statistical software, including descriptive statistics and frequency analysis, to identify patterns and trends in the use of loanwords from social networks in Kazakh communication. Pearson's chi-square tests were also used to examine the relationship between the participants' demographic characteristics and their use of loanwords from social networks. The results of the study will be discussed in the following sections, including an analysis of the types of loanwords encountered by participants, the frequency of their use of these loanwords, and the relationship between demographic characteristics and the use of loanwords from social networks in Kazakh communication.

Results

The results of the study showed that loanwords from social networks are a common feature of Kazakh communication, with the majority of participants (98%) reporting that they encounter loanwords from social networks regularly. The most common loanwords encountered were Russian (66.7%) followed by Kazakh (28.5%) and English (4.8%). The frequency of use of loanwords from social networks varied by age and educational level. Participants aged 12-19 reported the highest frequency of use of loanwords from social networks ($M=3.54$, $SD=1.07$), followed by master

students ($M=3.36$, $SD=1.11$) and doctoral students ($M=3.22$, $SD=1.16$). Teachers and pensioners reported the lowest frequency of use of loanwords from social networks ($M=2.68$, $SD=1.17$ and $M=2.30$, $SD=1.11$, respectively). Pearson's chi-square analysis was conducted to examine the relationship between the participant's age and their use of loanwords from social networks. The analysis revealed a significant relationship between age and the use of loanwords from social networks ($\chi^2(4) = 27.51$, $p < .001$). A cross-tabulation analysis was also conducted to examine the relationship between the participants' educational level and their use of loanwords from social networks. The analysis revealed that there was a significant relationship between educational level and the use of loanwords from social networks ($\chi^2(6) = 44.07$, $p < .001$). Overall, the results of the study suggest that loanwords from social networks are a common feature of Kazakh communication, with the frequency of their use varying by age and educational level. The results also suggest that English loanwords are the most commonly encountered loanwords on social networks in Kazakh communication. The results of Pearson's chi-square and cross-tabulation analyses suggest that age and educational level are significant factors influencing the use of loanwords from social networks in Kazakh communication.

Conclusion

In conclusion, this study aimed to investigate the use of loanwords from social networks in Kazakh communication. The results of the study showed that loanwords from social networks are a common feature of Kazakh communication, with the majority of participants encountering loanwords from social networks regularly. The most commonly encountered loanwords were in Russian, followed by Kazakh and English. The results of Pearson's chi-square and cross-tabulation analyses further supported the significant relationship between age, educational level, and the use of loanwords from social networks in Kazakh communication. These results have important implications for language use and maintenance in Kazakhstan, as loanwords from social networks have the potential to influence and shape the Kazakh language. Future research could explore the long-term effects of loanwords from social networks on the Kazakh language and its use in different contexts.

The study highlights the importance of continued monitoring and awareness of language use and preservation in Kazakhstan. Future research could examine the long-term effects of loanwords from social networks on the Kazakh language and its use in different contexts. Overall, the study underscores the need for sustained attention to language use and preservation in the digital age.

REFERENCES

1. Aygun M. Concepts of Borrowings in Modern Science of Linguistics, Reasons of Borrowed Words and Some of Their Theoretical Problems in General Linguistics //International Journal of English Linguistics. – 2015. – T. 5. – №. 6. – p. 157.
2. Haspelmath M. Loanword typology: Steps toward a systematic cross-linguistic study of lexical borrowability //Empirical Approaches to Language Typology. – 2008. – T. 35. – p. 43.

3. Mühlhäusler P. Linguistic ecology: Language change and linguistic imperialism in the Pacific region. – Routledge, 2002.
4. Phillipson R. Language policy and linguistic imperialism //An introduction to language policy: Theory and method. – 2006. – p. 346-361.
5. Crystal D. ON TRYING TO BE CRYSTAL-CLEAR A response to Phillipson //World Englishes: Critical Concepts in Linguistics. – 2006. – Т. 5. – №. 3. – p. 350.
6. Baron N. S. Letters by phone or speech by other means: The linguistics of email //Language & Communication. – 1998. – Т. 18. – №. 2. – p. 133-170.
7. Sherman T., Švelch J. “Grammar Nazis never sleep”: Facebook humor and the management of standard written language //Language policy. – 2015. – Т. 14. – p. 315-334.
8. Pérez-Sabater C. Emoticons in relational writing practices on WhatsApp: Some reflections on gender //Analyzing digital discourse: new insights and future directions. – 2019. – p. 163-189.
9. Fierman W. Identity, symbolism, and the politics of language in Central Asia //Europe-Asia Studies. – 2009. – Т. 61. – №. 7. – С. 1207-1228.
10. Androutsopoulos J. Introduction: Sociolinguistics and computer-mediated communication //Journal of sociolinguistics. – 2006. – Т. 10. – №. 4. – С. 419-438

UDC: 14.25.07

B.A.Maratuly

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

METHODS OF USING COMPUTER TRAINING PROGRAMS IN WRITTEN TRANSLATION

Аннотация: Компьютерные программы используются многими учителями как средство познания мира. Этот инструмент предлагает новые формы и методы преподавания в школе, новую идеологию глобального мышления. Очевидно, что в современных условиях развития информационных технологий и их внедрения в учебный процесс использование компьютера повышает эффективность преподавания иностранного языка и помогает организовать межкультурную коммуникацию на иностранном языке. В данной статье показан сравнительный анализ работы программ компьютерного перевода, описаны их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: цифровой образовательный ресурс, система электронного обучения, электронный учебник, информационные технологии.

Annotation: Computer programs are being used by many teachers as a means of knowing the world. This tool offers new forms and methods of teaching at school, a new ideology of global thinking. It is obvious that in modern conditions of development of information technologies and their introduction into the educational process, the use of a computer increases the effectiveness of teaching a foreign language and helps to organize intercultural communication in a foreign language. This article shows a comparative analysis of the work of computer translation programs, describes their advantages and disadvantages.

Keywords: digital educational resource, e-learning system, electronic textbook, information technology.

One of the problems of modern higher education is that most teachers of foreign language and translation have a relatively low level of computer literacy and are not always at ease with the computer and the Internet. Meanwhile, our trainees roam the global network in search of this or that multimedia information, freely communicate with each other in chats and conferences and do much more with the help of a computer.

XXI century-the century of advanced technologies. Therefore, the effective use of new technologies in the education system is a requirement of the time. Especially in learning a foreign language, the benefits of this are very great. Because by learning a language, a person learns the culture and society of an entire nation at the same time. A person feels the culture of language users faster through sight, hearing. That is, it will be easier for him to learn the same language.

Levels:

1. *The initial level*, when the teacher introduces students to a specific electronic resource in the most general way and explains its capabilities and limitations. Purpose: introductory, demonstration.

2. *Intermediate level*, when pupils practically master the technique of solving specific translation problems with the help of this resource and perform individual translation tasks, resorting to this resource, for example, automatic decoding of abbreviations, checking the compatibility of words, searching for the correct spelling of surnames, working on the translation text taking into account the comments of the editor or stylist, etc.: formation of the skill of using this resource in the process of solving translation tasks.

3. *The advanced level* is associated with the consolidation and bringing to automatism of the already formed skill, as well as with the complex use of all mastered electronic means when translating texts from their native language into a foreign language in conditions as close as possible to the real situation. [1]

New varieties of "traditional" types of translation:

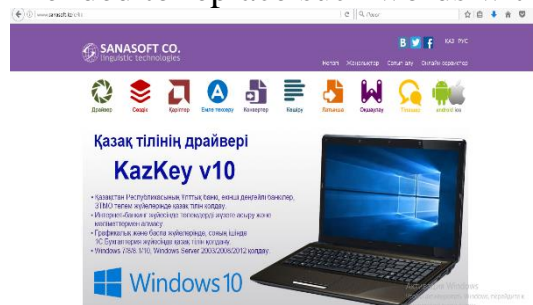
- One-touch capture is a technology that provides a popup hint with the translation of a word from the text when you hover the mouse/cursor over it. This feature appeared in the Yandex program. The ability to translate the entire page from English to Russian or Kazakh has also been added. This translation is especially convenient when reading pages in text editors, the Internet and e-books, and communicating in chat rooms.

- Grammarly – performs fast automatic search and correction in the text translated into English of more than 250 types of grammatical errors (missing articles, lack of agreement between subject and predicate, choice between gerund and infinitive). It is also able to track contextual spelling (than-then; to-two-too) and stylistic errors depending on the chosen style and genre of the text 10 times more than the most famous editors.

The use of electronic technologies in teaching translation promises the following advantages in comparison with the usual, traditional method:

- develops the skill of critical evaluation of translation and literary editing;

Sanasoft.co linguistic technologies is a multilingual test system for machine translation in Kazakh, Russian and English. Currently, the translation system is offered at the level of development, for familiarization in the form of an online service. To get a translation, you need to enter text and specify the source language and the language to be translated. The quality of the translation directly depends on the complexity of the source text: if the text is simple, the translation is obtained more accurate. In addition, the source text should not contain spelling and syntactic errors. It is better that the sentences do not contain slang, foreign language words, and colloquial words. It is recommended to replace such words with synonyms.

Picture 3. Sanasoft.co linguistic technologies translator

3rd Pragma 6th x (<http://translate.ua/>) - multi-language translator designed to translate text documents from one language to another. It is a product of a Ukrainian manufacturer called Trident Software.

Advantages:

- Supports 8 languages: English, Kazakh, Russian, Ukrainian, German, French, Polish, Latvian.

- easy to download translation;

- small volume;

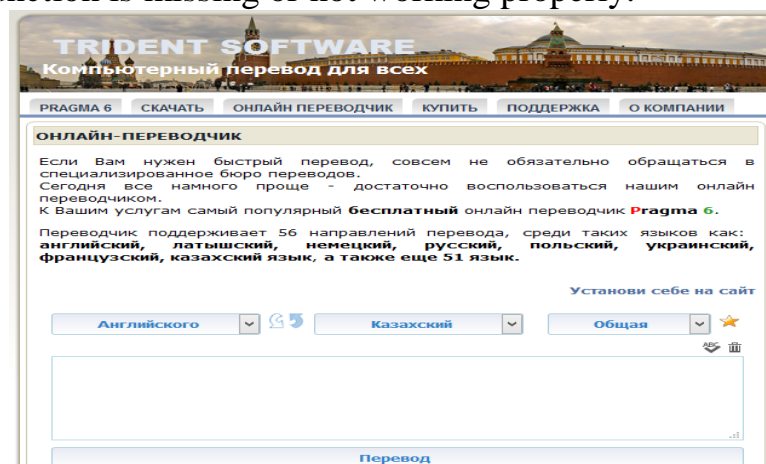
Disadvantages:

- Pragma is a paid translator program with a 2-week demo version;

- since the work stops very often, you will have to reboot the program;

- the quality of translation is at an average level;

- update function is missing or not working properly.

Picture 4. Pragma 6. x translator

4. Nur.kz online translator

Perevod.nur.kz / online translator supports four languages:

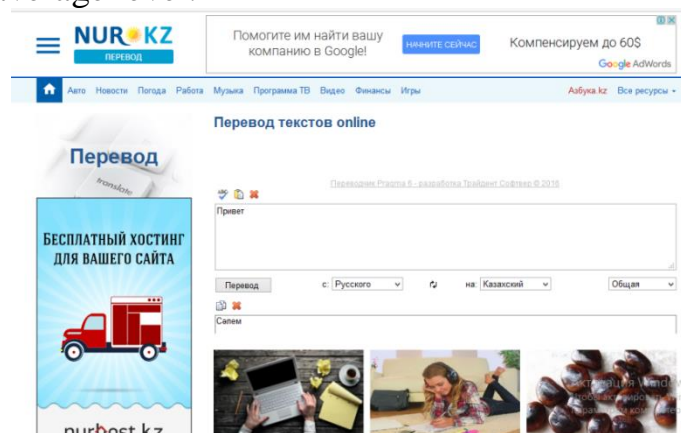
- Kazakh
- Russian
- English
- German.

Advantages:

This translator takes into account the philological features of languages in the process of translation from one language to another. To make a more accurate translation, you can select the area in which the text to be inserted relates. Four areas are presented in the translator: Computer Science, Technics, law and sports.

Disadvantages:

There is a lot of advertising on the site page, the field showing the result of the translated text is small, so it is difficult to see the entire translation. The quality of translation is at an average level.

Picture 5. Perevod.nur.kz online translator

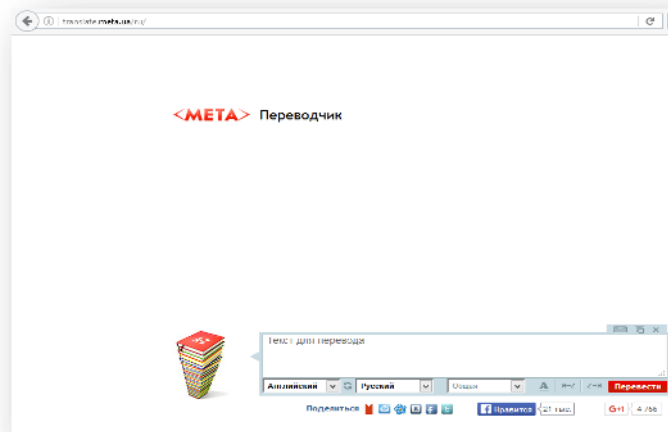
5. < meta> translator (<http://translate.meta.ua/ru/>). meta multilingual online translator supports the following languages:

- Ukrainian
- Russian
- English
- German
- Latvian
- Kazakh

Advantages:

If the translated value is specifically related to one industry, then in this translator you can choose one of 31 industries, such as business, inert, law, Tourism, music, sports, auto, aviation, finance, Biology, Computer Science, Physics, Chemistry, Engineering, and Electronics. By tacit agreement, the general vocabulary dictionary is used.

If the necessary symbols are not on the keyboard, there is an option to use the virtual keyboard of the translator. [4]

Picture 6. < Meta> translator

As a result of the analysis of translations made on translator services, it can be seen that some programs, although they have grammatical errors, have potential. And in some translators, the understanding of the meaning of the translated text is at zero level. The mistake that many online translators make is the inability to choose the right one for polysyllabic words. Even if a particular industry is selected, no changes will be visible as a result of the transfer. Among the selected online translators, Google Translate, Pragma 6.x services are among those that showed results at a higher level than others with a given task. These programs were able to give the overall meaning of the text, although there were grammatical errors in their translations. In comparison with them Sanasoft.co linguistic technologies, <meta> translator services simply translate words in the text, there is no connection between parts of speech, and there is not enough vocabulary. However, despite the low quality of translator programs, you can see that users use these services more often than they are widely distributed on the Internet [5].

REFERENCES

1. А. Л. Семенов. Современные информационные технологии и перевод. – М.: Издательский центр «Академия», 2008.
2. Убин И. И. Лингвистические основы создания автоматического переводного словаря. – М., 1989.
3. Ахо А., Ульман Дж. Теория синтаксического анализа перевода и компиляции. М.: Мир, 2008
4. Хантер Р. Проектирование и конструирование компиляторов. М.: Радио, 1984.
5. Молчанов, А.Ю. Системное программное обеспечение. – М.; СПб.; Нижний Новгород: Питер, 2003. – 395 с.

Н.Б.Мирманов., С.А.Аблаев

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

**"SIBELIUS", "FINALE" МУЗЫКАЛЫҚ-КОМПЬЮТЕРЛІК
БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИ
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДАҒЫ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ**

Аңдатпа: Мақалада жалпы білім беретін мектепте болашақ кәсіби педагогикалық қызметке бағдарлана отырып, музыкалық композиция мен орындаудың цифрлық технологияларын қолдану мүмкіндігі ұсынылды.

Кілтті сөздер: музыкант-педагог, Sibelius, Finale.

Annotation: The article presents the possibility of using digital technologies of musical composition and performance in a comprehensive school with a focus on future professional pedagogical activities.

Keywords: musician-teacher, Sibelius, Finale.

Компьютердің пайда болуымен музыкада үлкен мүмкіндіктердің уақыты келді. Енді кез-келген адам оған бүкіл оркестрдің дыбысын ойнай алады, дыбыстық файлдарды дәл кәсіби студиядағыдай орната алады және оларға барлық эффекттерді қоса алады. Ноталық цифрлық технологиялар қазіргі тәжірибеге кеңінен енгені соншалық, олар музыкалық мәдениеттің маңызды бірлігіне айналды. Сонымен қатар, цифрлық ноталар экрандағы белгілердің рөлін ғана емес, сонымен қатар дыбыспен және оның тембрлерімен тікелей байланысты (электронды ноталар естіледі), олар мультимедиялық оқу материалдарына айналады (аудио және бейне ноталар музыканы үйретеді), автоматтандырылған көмекші бола алады (цифрлық форматтағы инструменталды нота ұпайлары лезде ауыстырылады), кіріктірілген цифрлық модуль қызметін атқарады (мысалы, аудио немесе бейне редакторына) және т. б.

Мұндай оқу құралдары не үшін қажет? Музыкалық педагогика үшін нотаторлық бағдарламалардың әлеуеті әлі таусылған жоқ

Нотатор бағдарламаларда үш бағытта та қолданудың өзекті мәселелеріне назар аударылады:

1) студенттің шығармашылық компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз етумен байланысы туралы мәліметтер.

2) музыкалық-педагогикалық ЖОО-ның лаборатория сыныбын технологиялық жаңғыртуда (оқу аудиториясын аудио-, мультимедиялық жабдықтармен, акустикалық мониторлармен, проектормен немесе экранмен жаратқандыру және т. б.);

3) болашақ музыкант-педагогтердің кәсіби-шығармашылық қабілетін дамыту.

Интерактивті оқыту әдістерінің төмендегідей жетілу мүмкіндіктері бар:

6. *Проблемалық материалдарды жасау, көрсету және презентациялау.* Интерактивті тақта – сыныптағы оқушылардың барлағын тиімді оқыту үшін құнды құрал. Бұл мұғалімдерге жаңа материалды өте қызықты және қарқынды етіп түсіндіруге көмектесетін көзге көрінетін визуалды ресурс. Оның ақпаратты түрлі мультимедиялық ресурстар көмегі арқылы таныстыруға мүмкіндігі зор. Ол сұрақтарды, сызбаларды түсіндіруді жеңілдетіп, қиын мәселелерді шешуге көмектесе алады. Оқушылар мен мұғалімдер өздерінің жаңа ойларын, шешімдерін, идеяларын әсерлі, тартымды етіп көрсету үшін осы тақтаны қолданса мақсаттарына жетеді. Тақтада оп-оңай ақпаратты өзгертуге болады, мысалы математика сабағында жаңа объектілерді жасауға, жылжытуға да тиімді. Бұл тақтада оқушылармен жаңа материалдарды бірігіп талдауға мүмкіндік зор.

7. *Оқушыларды сабаққа белсенді түрде қатыстыру.* Зерттеулер көрсеткендей, түрлі ресурстарды, қызықтыруларды ұлғайта отырып қолданса, мұғалімдер үшін де, оқушылар үшін интерактивті тақта сабақты қызықты ететіні анықталды. Интерактивті тақтамен дұрыс жұмыс жасаса, мұғалімдер оқушылардың білімдерін тексере алады. Проблемалық сұрақтар бойынша дискуссияны өрбітіп, ізденушілік жүргізуге мүмкіндік туғызады. Проблемалық талдауды жүргізуді басқара отырып, мұғалім оқушылардың шағын топтарды жұмыс жасауларына жол сілтейді.

8. *Проблемалық сабақтың қарқыны мен барысын жақсарты:*

Интерактивті тақтада жұмыс жасау материалды қарапайым, бірақ шығармашылық түрде қолдануға мүмкіндік береді. Файлдар мен беттерді алдын-ала дайындап, қолданылатын басқа ресурстарға бекітуге болады. Мүмкіндіктері:

- Кез-келген жазуларды сақтауға, оны басып шығаруға болады;
 - оқытуды тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді, өйткені сезімдік қабылдаудың барлық түрлерін іске қосуға мультимедия функциясы толық жағдай жасап отыр;
 - білім алушылардың барлық категорияларын: дарынды баладан бастап, ауру мүгедек балаларға дейін саралап оқытуға мүмкіндік туындайды;
 - оқушылардың оқуға деген ынтасын жаңа конструкциялар, технологиялар қолдану арқылы арттырады;
 - қабылдауды ұйымдастыру мен бағыттау тиімділігі жоғары;
 - оқу уақытын, мұғалім мен оқушылардың энергиясын үнемдейді.
- Эксперименттер көрсеткендей компьютерлік демонстрациялық бағдарламалар оқу сабағының 25 минутын үнемдейді.
- проблемалық материалдардың мәніне терең бойлау мүмкіндігі;
 - уақыт пен кеңістік кедергілерін жоя білу мүмкіндігі;
 - ақпарат толыққандығы және т.б.

Қандай да бір жолмен нота терумен, әр түрлі аранжировкалар, ноталық аудармалар және т. б. жасау байланысты адамдардың көпшілігі Finale бағдарламасымен таныс. Бұл 1988 жылы "Makemusic" фирмасы әзірлеген музыкалық редактор болып табылады. Қазіргі уақытта ол әлемдік музыка индустриясының көшбасшысы және көбінесе цифрлық нота мен цифрлық

стандарттардың даму бағытын белгілейді. Finale бағдарламасының алғашқы нұсқасын пианист, композитор, жазушы, киносыншы Фил Френд, жасаған. Бұл бағдарлама баспа және білім беру мекемелері, кино, теледидар және театр үшін музыканы кәсіби жазуда кеңінен қолданылады, қарапайым әуендерден, фортепиано пьесаларынан немесе гитара табулатураларынан симфониялық шығармаларға, арнайы нотацияға (ерте музыкадан авангардқа дейін) және музыкалық басылымдарға дейінгі диапазонда әр түрлі күрделіліктегі музыкалық мәтінді енгізуге, өңдеуге және басып шығаруға мүмкіндік береді.

Нотатор Finale бағдарламасында көптеген қосымша алгоритмдер бар, мысалы, ноталарда әуенді автоматты түрде үйлестіруге, сканерленген мәтінді тануға, кескінді тек растрлық (TIFF) ғана емес, сонымен қатар векторлық графикалық форматта сақтауға мүмкіндік береді (сонымен бірге мүлдем басқа өлшемдегі музыкалық ноталарды басып шығаруға болады – микроскопиялықтан өте үлкен дейін). Finale – бұл музыкалық редактор, оның лицензияланған нұсқасы кез-келген оқу орнына қол жетімді, сонымен қатар отандық музыка ғылымының барлық талаптарына сәйкес келеді.

Редактор құралдарының негізгі қызметтері келесідей:

- аккорды цифрландыру;
- партитура ішіндегі тональділікті өзгерту (мысалы, такт ішінде);
- кілтте және такт ішінде альтерация белгілерін өзгерту (транспонациялау);
- нотатасымалдаушы және нотатасымалдаушылар жүйесінің атрибуттары (кілт, аккорд, мәтіндік белгі, транспозиция және т. б.);
- такттер санын өзгерту (қосу-жою), такт сызығының бейнесін өзгерту; осы құралдың көмегімен берілген аймақтағы такт нөмірлері және көптактілі үзілістерді де орналастырып шығуға болады;
- реприза белгілері;
- ақылды графемалар палитрасы-crescendo, diminuendo, нүктелі лига, глиссандо және т.б.;
- көпдауысты партитураның барлық партитураларына нақты нота тасымалдаушының немесе ерікті түрде таңдалған тасымалдаушылар тобына қатысты нюанстар;
- штрихтар (staccato, екпін, фермата, форшлаг және т. б.);
- мәтін астындағы түсіндірме сөз, лирика (вокалдық музыкадағы мәтін) [37].

Сонымен қатар, Sibelius-те терілген ноталарды Finale-де оқу әрдайым мүмкін емес және керісінше жағдай орын алып тұрады. Сонымен, нота мәтінін Sibelius-ке импорттау үшін Finale-де терілген файл *.rtf форматында сақталуы керек. Алайда, файлды кейіннен Sibelius-те ашқан кезде, кейбір графикалық нысандар (мысалы, лигалар) дұрыс көрсетілмейді. Керісінше импорттаудың ең жақсы тәсілі-Sibelius, Finale-де музыкалық мәтінді Tiffi графикалық форматында сақтау, file -> scanning -> tiffimport опциясы арқылы Finale-де келесі ашылу. Бірақ бұл әдіс кемелдіктен алыс (мысалы, триолалар «оқылмайды» және т. б.). Осылайша, көп жағдайда жұмысқа кірісу кезінде музыкант музыкалық редакторды таңдаудың алдында тұрады.

Sibelius - те жұмыс істеу принципі контекстке байланысты. Бұл принцип бізге кез-келген құжат нысанын (таңдалған нысан көк түске боялған кезде) ерекшелеуге және оны кез-келген түрде өңдеуге немесе келесі нысандарды енгізуге мүмкіндік береді. Көптеген нысандарды тінтуірмен тікелей сүйреп апаруға болады.

Finale-ге келетін болсақ, мұнда режимдерді таңдау принципі қолданылады. Әрбір нысанды тек тиісті режимде өңдеуге немесе енгізуге болады. Мұны істеу үшін құралдар тақтасынан немесе құралдар мәзірінің жолағынан тиісті режимді таңдап, тінтуірдің сол жақ батырмасымен нұқыңыз (көп жағдайда – екі рет нұқыңыз), нысан енгізілуі керек жерде немесе өзгертілетін нысан бойынша және тілқатысу терезесінде қажетті параметрлерді орнатыңыз. "Жылдам пернелер" (shortcuts) режимдердің әрқайсысына бөлек бекітіледі.

Орындаушы музыканттардың қазіргі тәжірибесінде транспозиция келесі мақсаттарда жүзеге асырылады:

- регистрді өзгерту (мысалы, төменгі дауысқа жазылған шығарманы жоғары дауыспен орындау қажет болса);
- белгілі бір құралға ыңғайлы болу үшін кілтті өзгертіңіз;
- ноталарды оқуды жеңілдетіңіз, оларды әдеттегі октаваға (октавалық тасымалдау) жылжытыңыз.

Транспозициядағы ең маңызды нәрсе – бұл тәжірибе және нота дәптері. Дегенмен, Finale музыкалық редакторында жұмыс істеу техникасын меңгеру музыкант-педагогқа шығармашылық тапсырмалар үшін айтарлықтай уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді. Вокалды немесе хор сыныбында концертмейстер көбінесе сүйемелдеуді түпнұсқаның кілтінде емес ойнауы керек. Бұл тесситураның мүмкіндіктеріне және қазіргі уақытта студенттердің дауыстық аппаратының жағдайына байланысты. Тек бір пернені басу арқылы өнімді кез-келген кілтке, қажетті тондар санына ауыстыруға болады.

Бүгінде оқыту процесі көптеген классификациялармен толықтырылды, оқыту әдісі – уақыт өткен сайын өзгеріп отыратын және негізгі үш белгісімен (оқыту мақсатын білдіреді, меңгеру тәсілі, оқыту субъектісінің өзара байланысы) сипатталатын тарихи категория екендігін дәлелдеді. Қазіргі кезеңде мына ғалымдардың классификациялары кеңінен қолданылуда: Бабанский Ю.К., Верзилин Н.М., Перовский Е.И., Голант Е.Я., Лордкипанидзе Б.О., Махмутов М.И., Лернер И.Я., Скаткин М.Н. т.б.

Оқыту әдістері, оқушылардың танымдық және практикалық іс-әрекеті ұйымдастыратын, оқыту мақсатына сәйкес білім мазмұнын меңгеруіді қамтамасыз ететін мұғалімнің мақсатқа бағытталған әдістерінің жүйесін құрайды. Мақсатқа сәйкес, оларды пайдаланатын нақты технологиялар арқылы әр түрлі әдістерді жүзеге асыру арқылы көруге болады.

Оқыту тәсілдерінің түрлерін, оқушылардың танымдық іс-әрекеттерін белсендіре түсуге бағытталған зерттеулер мен айналысқан отандық ғалымдардың арасынан едәуір үлес қосқан – Қазақстандық ғалым Р.Г.Лемберг. Ол оқыту амалдарының тәрбиелік, білім беру маңыздылығын, олардың психологиялық құрылысын, методикалық тәсілдерін, сабақ құрылысының

теориясы мен методикасын дәлелдеген. Педагогика ғылымында оқыту мен даму аралығындағы байланыс тереңдетілген түрде ашылып көрсетілген. Қазіргі таңда оқыту мен дамудың қарым-қатынас проблемалары өте терең ашылған (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Л.В. Занков, П.Я. Гальперин, Н.А. Менчинская т.б.).

Түрлі жүйелерді қарастырғанда оқыту әдісінің жеке түрлеріне соқпай өте алмаймыз (әңгіме, лекция, кітаппен жұмыс т.б.).

И.П. Подласый оқу әдісін бес топқа бөледі;

1. Іс-тәжірибе, жаттығу, оқу өндірістік еңбек, яғни практикалық;
2. Көрнекілік: иллюстрация, демонстрация, оқушылардың бақылауы;
3. Сөздік: түсіндіру, анықтау, әңгіме, лекция, дискуссия, диспут.
4. Кітаппен жұмыс әдісі: оқу, жаттығу, мазмұндама, конспектілеу, сипаттау.

5. Бейне таспа әдісі: көріп оқыту, электронды мұғалім, интерактивтер. Ю.К. Бабанский оқыту әдісін үлкен үш топқа бөледі:

1. Ұйымдастыру және оқу таным іс-әрекетін іске асыру әдісі. Олар: а) оқытудың сөздік әдісі: (дәріс, әңгіме, сұхбат).

б) Көрнекілік әдісі; (иллюстрациялау карталар, плакаттар, іс-тәжірибе жасау) практикалық оқыту әдісі: (жазба, жаттығу, шеберханада оқыту, лабораториялық жұмыс).

2. Оқыту процесінде оқушылардың іс-әрекетін ынталандыру әдісі. Оларға: а) танымдық қызығушылығын арттыру; б) оқыту дискуссиясы; в) білім беру ситуациясын жасау; г) оқытудағы талап қою тәсілі. д) мадақтау әдісі.

3. Оқытудағы өзін-өзі бақылау және бағалау әдісі.

1. Оқыту барысында бақылау жүргізу.
2. жазба жұмыстарына тексеру жүргізу.
3. лабораториялық жұмыстарды байқап бақылау.
4. өзіндік бақылау жасап бағалау.

Теория мен практикада оқыту әдісінің 200-ден астам түрлері бар. Олардың ішіндегі негізгі әдістер профессор Р.Г. Лембергтің «Оқыту әдістері» деген кітабында айтылған. Ол оқыту әдістерінің танымға барар жолдағы бір-бірімен сабақтастығын айта келіп, олардың ішкі дидактикалық бірлігі мен жеке ерекшеліктерімен байланысын көрсетеді.

- Оқытушының жетекшілік қызметінің оқыту формасы.
- оқушылардың таным қызметінің сан қырлы формасы: мақсаттылық, жоспарлық және жүйелілік;
- оқушыларды білім алу формасы мен зерттелініп отырған ғылыми пәннің, өнер мен техниканың арасындағы әдістерінің байланысы.
- әрбір әдістің ерекшелігіне байланысты психологиялық құрылымның айрықшалануы;

Әр таным құрамының, әр таным әдісінің өзіндік психологиялық құрылымы болады. Қайталап беру әдісі, дұрысын айтсақ талдау процесі адамда ойлау мен елестетудің белсенділігін көтереді. Бірақ түйсіну мен сезінуге сүйене алмайды. Әрбір әдіс жеке элементтерден тұрады, оларды тәсілдер деп атайды. Мысалы, кітапқа жоспар жасау, қайта айтып беру, конспект жасау т.б. жатады.

Оқыту құралдары – білім алу, іскерлікті жасау көзі. Олар оқу кітаптары, көрнекі және техникалық құралдар жатады.

- *Оқу кітаптары* – оқулықтар, оқу-әдістемелік кітаптар, анықтамалар, сөздіктер, есептер жинағы т.б.
- *Көрнекі құралдар* – кестелер, сызбалар, чертеждер, суреттер, фотосуреттер, альбомдар, тарихи, экономикалық-географиялық карталар т.б.
- *Техникалық құралдар* – ұнтаспа, телеарна, бейнетаспа, компьютер, DVD және т.б.

Сабақта оқу құралдарын мұғалімнің пайдалана білуі оқыту процесінің дұрыс ұйымдастырылғанын сипаттайды. Сондықтан әрбір мұғалім сабаққа дайындалу барысында шығармашылықпен жұмыс жасай білуі керек.

Көрнекілік әдістер.

Бақылау оқыту әдісі ретінде сезімдік танымының белсенді формасы болып табылады. Бұл әдісті қолдану жан-жақты дайындықты қажет етеді; бақылаудың сызба-нұсқасын өңдеу; оқушылардың бақылау нәтижелерін өңдей білуге және оны тікелей білу тәсілдеріне үйрету. Бұл әдіс олардың өзіндік жұмыс істей білу дағдыларына көмектеседі, танымдық, ұйымдастырушылық, тәрбиелік мәні зор.

Демонстрация. Оқушылардың сезіміне көрнекілікті құбылыстарды, процесстерді, объектілерді елестетіп, олардың сапасына әсер етеді. Берілген әдіс оқушылардың заттар, құбылыстар мен процестердің керекті өлшемдерін жасап, өзара байланысын, тынымдық белсенділігін іске асырып заттардың құбылысы мен мәнін, сапасын анықтайды.

Иллюстрация. Демонстрация әдісі иллюстрация әдісімен тікелей байланысты; заттарды көрсетіп және қабылдау, плакаттардың көмегімен символдар түрінде, олардың процестегі құбылыстарын, карта, портреттер, фотографиялар, суреттер, схемалар, репродукциялар, жалпы модельдер және т.б. кеңінен қолданылады. Көрнекілік іс-тәжірибеде кеңейіп, небір жаңа құралдарды өмірге келтіріп жатыр. Иллюстрация әдісін қолдана отырып, оның көрсетілу әдісіне көп мән беру керек. Көрнекі құралдардың дидактикалық ерекшелігін, оның танымдық процестегі рөлі мен орнын ойластырып алу керек. Иллюстрация алдын-ала дайындалады. Қазіргі мектептерде иллюстрацияны пайдалану үшін экранды техникалық құралдар кеңінен пайдалануда.

Практикалық әдістер.

Жаттығу. Жаттығу ол оқыту әдісі, жоспарда ұйымдастырылған бірнеше рет қайталанатын іс-әрекет, білік пен дағдыны игеруде және олардың сапасын көтеру мақсатында орындалады. Жаттығулар *арнайы, еркін, түсіндірілген* деп бөлінеді.

Арнайы жаттығулар – бірнеше рет қайталанатын, оқыту және еңбек біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар.

Егер арнаулы жаттығуларды бұрын-соңды қолдануға ендірсе, онда олар *еркін жаттығулар* деп аталады. Еркін жаттығулар ертеде қалыптастырылған дағдыларды қайталау мен бекітуде қолданылады.

Түсіндірілген жаттығулар оқытуды белсендендіруге, оқу тапсырмаларын орындауға бағытталған. Бұл жаттығулардың мәнділігі мұғалім мен оқушылардың орындалатын іс-әрекеті негізінде материалдар жақсы қабылданады.

Лабораториялық әдіс. Жұмыс жасауда білік пен дағдыны игертуде, практикалық білігін қалыптастыруға жағдай жасайды. Бұл әдіс өлшеу және есептеу, нәтижесін салыстырып және шығару, зерттеу жұмыстарының жаңа жолдарын іздеу және белгілі жолдармен тексеру үшін өте қолайлы.

Проблемалы лабораториялық әдіс. Зерттеушілік болжамды іздестіру, оны дәлелдеу жолдарын көрсету, керекті материалдар мен құралдарды оқушылардың өздерінің таңдай білуіне жол көрсетуімен ерекшеленеді.

Машықтық әдіс. Машықтық жұмыстар бес кезеңге бөлінеді. Мұнда оқушылардың танымдық іс-әрекеті тәжірибе сабақтарында тексеріледі.

I. Мұғалімнің түсіндіруі, жұмысты теориялы кезеңдермен үйрету;

II. Көрсету (инструктаж);

III. Жұмысты жасап көру (екі-үш оқушының жұмыс жасауы, егер қате жіберілсе, қалған оқушылар бақылау жасап, мұғаліммен бірге қатесін түзеуі);

IV. Жұмысты әркімнің өзі орындауы;

V. Бақылау, оқушылардың жұмысы тексеріліп, бағаланады. Орындалу сапасы тексеріледі, уақытты, материалдарды үнемдеуі, жұмысты дұрыс және жылдам жасауы (Е.Я.Голант) бақыланады.

Өзіндік оқу жұмыстары. Бұл бүкіл оқушының бүкіл құрылымдық компоненттерінде, яғни мәселе қоюдан бастап, бақылау жасауға дейін өзін-өзі басқару және түзету орнатуға дейінгі белгілі бір дәрежедегі дербестік болып табылады. Өзіндік жұмыстың оқыту нәтижесі баланың материалды жинауынан, оның жеке ойлай білу тәжірибесінен, бағалауынан байқалады. Адамгершілік, шыдамдылық, жауапкершілік сияқты ізгілік тәрбиесі қалыптасады.

Танымдық (дидактикалық) ойындар – оқушылардың өздері шешімін табатын, модельдейтін, арнайы ситуациялар құратын ойындар. Негізгі мәні – танымдық қызметті стимуляциялар. Ойындарға тоқталатын болсақ: математикалық, лингвистикалық, саяхат ойыны, электронды викторина түрінде, тақырыптық жинақтармен ойындар, «Конструктор», «Шеберлер», «Жас маман» т.б.

Ситуациялық әдіс – нақты жағдайдағы алынған мақсатты шешу жолында белгілі басқа әдістердің ешқайсысы тез және тиімді шешу мүмкіндігін бере алмаған кезде қолданылатын аралас әдістердің жиынтығы. Сондықтан да бұл әдіс шығармашылық, қалыптан тыс деп аталады. Берілген әдісті таңдау және қолдану кезінде басты рөлді ситуация (жағдай) атқарады. Бұл әдіс белгіленген мақсатқа жету үшін жағдайдан тыс шешімдерді қабылдауға, дәстүрден тыс жолдарды пайдалануға мүмкіндік береді.

1970-ші жылдары пайда бола бастаған нотацияға арналған компьютерлік бағдарламалар өте жетілдірілген және бүгінде шығармашылық, оқу, өндірістік

мақсатта кеңнен пайдаланылады. Оларды баспагерлер пайдаланады, бағдарлама киноиндустрияда және теледидарда сұранысқа ие (мысалы, партитуралар мен жеке аспаптық партияларды дайындау үшін), оларда көптеген кәсіби композиторлар мен аранжировщиктер жұмыс істейді, олар білім беру бағдарламаларына да кеңінен енгізіліп келеді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Ложаква, Е.А. Формирование информационной компетентности будущих музыкантов в процессе обучения информатике: дис.канд.пед.наук: 13.00.02 / Е.А. Ложаква [Место защиты: Моск. гор.пед. ун-тет]. – Тула,2012.– 201с.
2. Салманов Р. Орта мектептің музыка пәнінде музыкалық компьютерлік технология қолдану. Тұмар –Қызылорда. 2000.
3. Ж.Қараев және С.Мұханбетжанованың "Электрондық оқытуды енгізу жағдайында педагогтердің біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі", А.2014.
4. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи кобразовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14. Режимдоступа:https://pedlib.ru/Books/5/0306/5_0306-11.shtml#book_page_top(датаобращения25.05.2022г.).
5. Папуткова,Г.А.Иновационные условия сетевой реализации практики бакалавров в Мининском университете/Г.А.Папуткова,И.В.Прохорова// Вестник Мининского университета.–2015.–№2. Режимдоступа: <http://vestnik.mininuniver.ru/reader/search/innovatsionnye-usloviya-setevoy-realizatsii-prakti/> (датаобращения 25.05.2022 г.)
6. Данилова, А.С. Основы профессиональной компетенции: учебноепособие/А.С.Данилова,С.В.Здрестова-Захаренкова,О.М.Фёдорова.– Сибирский Федеральный университет.–Красноярск: СФУ, 2016.–136с.
7. Слостенин В.А.Педагогическая деятельность и проблема формирования личности учителя. Педагогика.2014.№1. С.86.
8. Левина Е.Ю. Цифровизация–условие или эпоха развития системы высшего образования /Е.Ю.Левина//Казанский педагогический журнал.– 2019.–№5.– С.8–13.
9. Сабитова, Н.Г. Формирование информационнокоммуникационных компетенций студентов бакалавриата средствами электронных образовательных технологий: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 /Н.Г. Сабитова. – Ижевск, 2012. – 200 с.
10. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учебник для вузов. – Санкт – Петербург, 2001.
11. Сизова,О.А.Возможности информационных технологий в процессе интеграции дисциплин предметной области «Искусство» /О.А. Сизова, Д.А. Бобарыкин // Иновационная деятельность в образовании:Сборник статей по материалам научно-практической конференции (НижнийНовгород, 28 ноября 2019 г.). – Н. Новгород: Мининский университет, 2020. –С.107–110.
12. Сизова,О.А.К вопросу о возможности использования средств информационных технологий в условиях музыкального образования /О.А.

Сизова, М.Л. Груздева // Неофит: Сборник статей по материалам научно-практич.конференций аспирантов, магистрантов, студентов. Выпуск 15.– Н.Новгород: Мининский университет, 2018.–С.152–154.

ӘОЖ 65.56 (89)

Мурсалиева А.К.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Аннотация: Мақалада қазіргі білім мен ғылым саласындағы цифрландыру саясаты, оның білім берудегі негізгі міндеттері қарастырылып, ақпараттық қоғамның басты ерекшеліктерін сөз еткен. Сондай-ақ, тек білім беру ғана емес, әдістеме, ақпараттандыру секілді салалардағы цифрландырудың мәні туралы айтылған.

Кілт сөздер: цифрландыру, АКТ, білім беру, ғылым, инновация, технология.

Abstract: The article examines the policy of digitalization in the field of modern education and science, its main tasks in education, the main features of the information society are considered. We are also talking about the importance of digitalization in such areas as not only education, but also methodology, informatization

Keywords: digitization, ICT, education, science, innovation, technology.

XX ғасырдың екінші жартысында индустриалдық қоғамнан ақпараттық қоғамға өту кезеңі басталған болатын. Осыдан, ақпараттың көлемі көбейіп, ақпаратты сақтаудың, өңдеудің жолдары қарастырыла бастады. Ең тиімдісі цифрландыру болып саналды. Ақпараттық қоғамда өмір сүретіндіктен, түрлі ақпараттар жағымды/жағымсызына қарамастан өте үлкен жылдамдықпен таралады. Осы негізден ақпараттық қоғам ақпараттық сауаттылықты қамтамасыз етеді. Білім мен ғылым үшін де ақпараттық қоғамның пайдасы зор. Ғылыми жаңалықтар, жаңа технологиялар тез таралып, білім, ғылым саласының дамуына әсер етеді.

Цифрландыру дәуірінде ізденушілердің сұранысына сай ақпараттар кездеседі. Ақпараттық сауаттылық кез келген ақпаратқа сенбеуге, критериалды ойлануға үйретеді. Бүгінгі таңда цифрлық технологиялар түрлі салада қолданылады. Оның ішінде білім, ғылым саласындағы цифрландыру оқушыларға, студенттерге, магистранттарға тиімді қолданылуда. Соның ішінде, атап айтарлық цифрландыру жобасы – ұлттық электронды кітапхана. Kazneb – электронды кітапханасы оқушыларға, студенттерге, ізденушілерге сирек кездесетін кітап қорларын, әдеби, ғылыми кітаптарды қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде ұсынады. Цифрландырудың білім мен ғылымға ұтымды тұсы да онлайн кітапхана еді. Кітапхана қорында 10 мыңнан аса онлайн кітап бар сайт ізденушілерге онлайн жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, ұлттық электронды кітапханадан төте жазумен, латын қарпімен жазылған кітаптарды табуға болады. Цифрландырудың үлкен артықшылығы ретінде электронды кітапхана онлайн жүйеде тегін қолдануға мүмкіндік береді.

Цифрландыру білім беру жүйесінде пайдаланудың тиімділігі сабақты түрлендіріп өткізуімен байланысты. Сондай-ақ, білім беру жүйесіндегі теңдік ұғымы бар. Бұл дегеніміз ауыл баласы мен қала баласының бірдей мүмкіндікке ие болуы. Көбіне-көп, қала оқушылары ауыл оқушыларына қарағанда терең білімге ие. Бірдей оқулықпен оқыса да, айырмашылық бар. Бұл мәселені шешуде цифрландырудың пайдасы бар. Оқушылар арасында теңдік орнатып, білім алуға айырмашылықты азайтуға көмектеседі.

Білім беру жүйесінде цифрландырудың қолданылуының мынадай пайдалары бар:

- Білімді өз бетінше игеріп кете алатын, мобильді, шығармашылыққа қабілетті;
- Кәсіби әрі жауапкершілігі жоғары.
- Адамның жоғары мәдениеттілігін құрайтын кәсіби деңгейі жоғары моральдық-этикалық, эстетикалық қасиеттері бір бойынан табылатын тұлға.
- Жаңа дүниауи ғылым мен қазіргі әлемнің ғылыми картинасын кешенді түрде меңгерген [1, 5].

К.Кенжебаева білім алушылардың оқу, білік дағдыларын қалыптастыруда білім беру платформаларының ішінен мынадай түрін бөліп көрсетеді [2, 9]. Қазіргі заманғы мектептің алдында өте маңызды міндет тұр. Ол – бүгінгі ұрпақты тез өзгермелі ақпараттық қоғамға дайындау. Осы міндеттерді шешуде заманауи адамның АКТ-дағы біліктілігі басты рөл атқарады. Білім беру платформаларын дұрыс қолдану мұғалімге АКТ құзіреттілігін үнемі арттыруға, сабақты түрлі етуге, сабақта уақытты үнемдеуге, сабақтарды заманауи оқушы сұранысы мен қажеттілігіне сай жоғары көңіл-күйде және эстетикалық деңгейде өткізуге көмектеседі. Мектепте білім беру платформаларын сауатты пайдалану: оқу мотивациясын арттыруға, мектеп оқушыларының білім сапасын арттыруға, дидактикалық қиындықтарды төмендетуге, оқытуды саралауды қамтамасыз етуге, сабақта орындайтын жұмыс көлемін арттыруға, мектеп оқушыларының өздігінен білім алу және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға, оқу үрдісін ұйымдастыруды оңтайландыруға, сабақ тиімділігін арттыруға, оқыту ыңғайлылығы деңгейін арттыруға, сабақта мектеп оқушыларының белсенділігі мен бастамашылдығын арттыруға, ақпараттық-коммуникативтік біліктілікті қалыптастыруға молынан ықпал етеді.

Білім берудегі цифрландырудың бір тиімді тұсы сабақта білім беру платформаларын, білім беру ресурстарын пайдалануға мүмкіндік береді. Білім беру платформалары дидактикалық, ойын технологиясы, онлайн-тақталар, квиз-тесттер деп ажыратылады. Дидактикалық тапсырмалары бар платформалар оқушылардың сабақтан алған білімін тексеруге тиімді. Квиз-тесттер сабақты қорытындылауға, БЖБ, ТЖБ тапсырмаларын орындауға ыңғайлы. Заман ағымына сай, бүгінгі күні білім саласында жаңа мазмұндағы технологиялармен әдіс-тәсілдер белең алып, оқытудың жаңаша платформалары қалыптасты. Bilimland, OnlineMektep, Daryn.online.kz сынды платформаларды әр пән мұғалімі өз тәжірибесінде қолданып, жетістіктерге жетуде.

XXI ғасырдың білім беру платформасы ретінде ретінде Дарын платформасында 2,7 миллионнан астам оқушы пен 200 мұғалім тіркелген. Күніне 700 мыңнан астам оқушы білім алады. Күніне 60-тан астам арнайы бейнесабак түсіріледі. Оқушыларға республикалық физика-математика және Назарбаев зияткерлік мектептерінің, сондай-ақ жалпы білім беретін мектептердің үздік мұғалімдері сабақ береді. Оффлайн сабақтарға арналған мобильді қосымша да бар. Оқыту 2 форматта жүргізіледі: синхронды – мұғалім бейнеконференция ұйымдастырады және оқушылармен тікелей сабақтар жүргізеді; асинхронды – оқытушы дайын онлайн курстарды, презентацияларды, оқулықтар мен мультимедиялық материалдарды ұсынады.

Цифрландыру негізінде күнделік порталы іске қосылды. Бұл онлайн-күнделікте оқушылардың күнделікті алған бағасы қойылып, қорытынды баға автоматты түрде шығарылады. Үй тапсырмасы, оқушының тапсырманы орындағаны көрінеді. Осы негізден, цифрландырудың сабақ процесін жеңілдететінін көреміз.

Білім беру жүйесіндегі цифрландыру онлайн оқуға, қашықтықтан оқуға мүмкіндік берді. Қашықтықтан білім алудың әдістемесі қалыптасып, қазіргі күні жетілдірілуде. Қашықтықтан оқыту үш түрлі негізде қарастырылады. Ең алдымен, синхронды түрде мұғалім мен оқушының байланысуымен өтеді. Екінші асинхронды оқушы өздігімен жұмыс жасайды. Үшіншіден, оқытушы мен білім алушы бейне байланыспен вебинар форматында өткізіледі. Солай, цифрландырудың білім мен ғылымда қолданылуы білім саласының дамуына әсер етеді. Цифрлық технологиялар білімге деген қолжетімді жағдайды туғызатынын, сандық, мультимедиялық технологияларды пайдалануға үйретіп, білім берудің жаңа формасы ретінде анықталады [3]. Қазіргі заманғы ашық білім беру білімге қолжетімділікті кеңейту және теңдікке қол жеткізу үшін нысандар қоғамдық, саяси және ағартушылық қозғалыстарға әсер етуге ұмтылу көне тарихқа негізделген. Дегенмен, қазіргі ашық оқыту қозғалысы сандық технологиялардың пайда болуы, икемділіктің болуы, қолжетімділік пен ашықтықтың жаңа нысандарын қамтамасыз ете бастағанын 1990 жылдардың басынан басталатынын байқауға болады. Білім саласының сарапшысы 2011 ж Веллер ашық білім беру тұжырымдамасы туралы көзқарасын мақаласында жеткізілген. Яғни, ашық білім беру жүйесі жылдам жұмыс істейді әрі жылдам дамып келе жатқан, оның ішінде ашық қолжетімділік, ашық ғылым, ашық зерттеулер, ашық деректер, ашық онлайн курстар, ашық білім ресурстар білім берудің жаңа деңгейге көтерілгенін көрсетеді [4]. Сол секілді, XXI ғасырдың жаңа талабы ретінде цифрлық сауаттылық енгенін, түрлі платформаларды еркін игеріп, қолдану мақсатта емес, міндет болып енгенін көреміз. Сабақ процесін түрлендіріп, білім беру жүйесінің дамығанын байқаймыз. Сонымен қатар, білім беру саласындағы онлайн оқу, қашықтан оқу онлайнда білім алуға болатынын көрсетті. Coursera платформасы арқылы талай қазақ баласы білім алып, әлемдік деңгейде әлеуеті мен білігін, білімі мен тәжірибесін шыңдау үстінде. Бұл да – цифрландырудың басты жемісі.

Тыңдаушының басты мақсаты білім алу болғандықтан, заман талабы, ғылым мен техниканың жетістігі бұл саладан алыс жүрмейді. Сол себептен де

білімді онлайн алуға болады деген көзқарастың қалыптасқанын көреміз. Білім алу қандай болса да, оқушының өзінің ізденісі мен зейінінің жоғарылығын көрсетіп отырады. Қазақстандағы білім беру платформаларына тоқтала отырып, онлайн білім берудің даму жолына түскенін, ақпараттың қарыштап дамыған заманында еліміздің алға қарай дамуға қадам басқанын көреміз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Мухаметжанова М. Жаңа технологиялар – білім сапасын арттыру негізі. Информатика негіздері №4, 2021. 3-6 бет
2. Кенжебаева К. Оқушылардың білім, білік дағдыларын қалыптастырудың тиімді платформалары. Информатика негіздері, №2, 2021. 9-10 бет
3. Джапарова Г. Основы информатики: Учебное пособие – Алматы: Экономика, 2004. – 284 с.
4. Ордабаев Мансур Болатұлы Қашықтықтан білім берудегі оқытудың тиімді технологиялары. «Қашықтықтан оқытудың инновациялық векторы: мәселелері мен болашағы» республикалық on-line форум материалдар жинағы – Алматы: «Өрлеу» БАҰО» АҚФ ҚР ББЖҚБАРИ, 2021. – 350 б. – мемлекеттік және орыс тілдерінде.

ӘОЖ 8.1751.81

Мусина А.Б.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІНДЕГІ АҚЫЛ-ОЙ ЕТІСТІКТЕРІНІҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ӨРІСІНІҢ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Қазіргі заманғы тіл білімі саласында кеңінен қолданылып жүрген өріс әдісі тілді бір жүйе ретінде қарастыруға және тілдегі жүйелілікті анықтауға мүмкіндік беретін әдіс болып табылады. Семантикалық зерттеулермен айналысқан ғалымдар сөздің көпмағыналылығы тілдің даму үрдісінде қалыптасқан табиғи құбылыс деп есептейді. Ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі лексика-семантикалық топтарын салыстырмалы тұрғыдан қарайтын болсақ, «think», «думать» және «ойлау» етістіктерін ядролық топтарға кіретін сөздердің семантикасын анықтаудан бастау жөн.

Кілт сөздер: ақыл-ой етістіктері, семантикалық өріс, лексикалық жүйе, семантикалық зерттеу

Abstract. The field method which has become widespread in the field of modern linguistics, is a method that allows us to consider a language as a system and determines the systemic nature of a language. Scientists involved in semantic research believe that the polysemy of words is a natural phenomenon that is formed in the process of language development. If we consider the lexico-semantic groups in English, Russian and Kazakh from a comparative point of view, then we should start by defining the semantics of the words included in the groups of the verbs “think”, “думать” and “ойлау”.

«Семантика» (көне грекше: $\sigma\eta\mu\alpha\nu\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ - танбалаушы, білдіруші) — тіл және тіл бірліктері (сөз, грамматикалық тұлға, сөз тіркесі, сөйлем) арқылы білдірілетін хабарды, заттар мен құбылыстардың мән-мазмұның зерттейтін тіл білімінің саласы. Семантика сөз мағынасын, сөз құрамындағы элементтердің өзара мағыналық қарым-қатынасын, сөз мағынасы түрлерінің даму заңдылықтарын зерттейтінін білеміз. Осы терминнің негізін салушы У. М. Бреля. Бұл термин сөз мағынасының өзгеру себептерін зерттейтін семасиологияның бір саласы. Семантика мақсатының мұндай тарихи түсінігі ұзақ жылдар бойына сөз болды және ол тек француз лингвистикалық мектеп арасында ғана кеңінен таралған жоқ, сонымен қатар мұндай көзқарас кеңес лингвистерінің арасында да сөз болды.

1953 жылы Булаховский семантикаға мынадай анықтама береді: «Семантика – отдел науки о языке, изучающей значение и изменения значений слов и выражений».

Сөздің семантикасын зерттеу көп уақыт бойы жеке сөздерді зерттеумен шектеліп келді. Өткен ғасырдың 20-жылдарынан бастап қана ғалымдар сөзді жеке қарастыру дұрыс емес екенін, жеке сөздер мағынасы мен формасы жағынан бір-біріне туыс сөздермен бірігіп, сөздердің топтарын немесе өрісін құрастыратынын, сөздің мәнін, мәнісін білу үшін оның құрамын бір-бірінен жеке алып қарастырмау керектігін айтып, ортақ пікірге келді. Бұл қажеттілік тіл білімінде өріс теориясының шығуына әкелді. Ол тіл білімін тың және жаңа жолға бағыттады.

Семантикалық өріс теориясының негізін салушы неміс ғалымы Иост Трир. Ол лексиканы жүйеге келтірудің жаңа ұстанымдарын жете зерттеп, 1931 жылы өзінің «Неміс тілінің сөздігі ұғым мағынасында» атты еңбегінде алғаш рет өріс теориясы ұғымын қолданып, осы теорияның лексикалық зерттеулерге қажеттілігін көрсетті. Еңбектің аты айтып тұрғандай, И. Трир өзінің жұмысында ұғым жағынан бір-бірімен байланысты (бір ұғымды беретін) бір топқа жататын сөздерді зерттейді. Автор бұл еңбегінде: «Сөз тек біртұтас бүтіндік және сол тұтастық арқылы ғана мағынаға ие болады», – деген қорытынды жасайды [1: 74].

Сонымен, И. Трирдің және оның ойын жалғастырушылардың пікірінше, семантикалық өріс – қандай да бір ортақ нышандармен біріккен, яғни ортақ мағыналық компоненті бар тілдік бірліктер жиынтығы.

Осы күнге дейін тіл білімінде өрістің бір ауыздан қолданылып жүрген нақты ережесінің, анықтамасының және лексика-семантикалық өріс терминінің қолданылуында бірізділік жоқ. Бұл термин сөздердің әр түрлі жиынтығына қатысты қолдана береді. Мысалы, кейбір еңбектерде лексика-семантикалық өріс кең ұғымды қамтыса, ал енді бір зерттеулерде тар ұғымды білдіреді. Бұл ерекшеліктерді өрісті зерттеушілердің алдына қойған мақсатымен және зерттеу әдістерімен байланыстыруға болады.

Лексика-семантикалық өріс – лексиканы зерттеудегі, семантикадағы негізгі ұғымдардың бірі болып табылады. Бұл ұғым лексикалық семантиканың басты мәселелерін шешуде лексиканың жүйелілігін басшылыққа алатын қағидаға негізделген, өйткені өрісті және оның құрылымын анықтауда

лексикалық бірлікте жеке күйінде емес, жүйеленген бір топ түрінде қарастырылады.

Өріс мәнін анықтауда ғалымдардың көзқарасының әртүрлілігі өрістің жете зерттелмегендігінен және өріске ортақ теорияның жоқтығынан емес, барлық тілдік бірліктердің семантикалық қызметі қамтылған зерттеу объектісінің күрделілігінде [2: 89]. Л. А. Новиковтің айтуынша, семантикалық өрістер элементтерінің түсініктік біртектілігімен сипатталады, сондықтан оның бірліктері көп мағыналы сөздер мен бір мағыналы сөздердің лексика-семантикалық варианттары болып табылады. Семантикалық өрістерде тілдік бірліктердің жүйелік қатынастарын семасиология зерттейді, өйткені суреттеу сөзден ұғымға апарады. Егер сөз ішкі байланыстар жағынан қарастырылса және суреттеу ұғымнан сөзге бағытталса, онда бұл ономасиологияның зерттеу аймағы.

О. С. Ахманованың сөздігінде семантикалық өріске мынадай анықтама берілген: «Семантикалық өріс – тематикалық қатарды түзейтін сөз бен сөз тіркестерінің жиынтығы, сол жиынтық арқылы белгілі бір саланы қамтитын сөздер мен сөз тіркестері [3: 334].

Өткен ғасырдың 30-жылдары негізі қаланған өріс теориясы туралы ілім кезінде лингвист ғалымдар арасында үлкен пікірталас тудырған болатын, бірақ тіл білімінде әлі де өз шешімін толық тапқан жоқ. Бұл мәселе – ғалымдар арасында әр түрлі бағытта зерттеліп келе жатқан тіл біліміндегі өзекті мәселелердің бірі. Өрісті лексика жүйесінің басты бірлігі ретінде қарастырып, оның теориялық мәселелерін жан-жақты зерттеген ғалымдар: Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак, Е. В. Гулыга, Ю. Н. Караулов, А. А. Уфимцева, Г. С. Щур және т.б.

Л. А. Новиков етістік семантикасын зерттеу барысында былай дейді: «В ходе исследованием наряду с определением многих особенностей и грамматической сложности этой части речи затрагивалась и его семантика, однако этого не достаточно для определения лексического значения глагола. Изучение различных значений глагола в каждую конкретную эпоху способствует конкретизации эволюции его значений, путей и способов образования и обогащения семантических групп».

Жоғарыда аталған ғалымдар екі тілдегі ақыл-ой етістіктеріне мынадай анықтама береді: «Глаголы мышления являются сложной целостной языковой системы, и поэтому в них действуют не механические, а более глубокие и сложные факторы языковой причинной зависимости элементов. Каждый глагол мышления – это арена сложных взаимодействий мыслительно-причинных связей различного лексического порядка».

Екі тілдегі ақыл-ой етістіктері мағынасының типтері, біріншіден, өздерінің функциясы және құрылымымен анықталады.

Етістіктердің мағыналық реңктерін анықтау үшін біз «Oxford English-Russian dictionary» сөздігін, С. Г. Ахметованың «English-Kazakh Dictionary» сөздігі, «Словарь русского языка» сөздіктерінен мысалдар алдық. Қарастырылған етістіктер бәріне ортақ «ойлау» мағынасының негізінде бір лексика-семантикалық топқа біріктіріледі.

Мұндай мағыналық реңкі бар етістіктерге қазақ тілінде ойлау, ойлану, санау, есептеу, жобалау, жорамалдау, армандау, қиялдау, анықтау, бақылау, шешу, ұмыту сияқты сөздер және ағылшын тілінде *think, consider, suppose, dream, imagine, recognize, know, determine, decide, remember* т.б. сол сияқты етістіктер мағыналық жағынан аталған етістіктер қатарына жатады.

Түркологияда алғаш рет етістік семантикасы туралы пікір айтқан түрколог-ғалым – Н. К. Дмитриев. Ғалым етістіктерді сөйлеу, ойлау, қозғалу етістіктеріне топтастырып, сөйлеу етістіктерін айт, де етістіктерінің шеңберінде, ал ойлау етістіктерін сөз жіне пікір сөздерімен байланыстырады.

О. Н. Селиверстова ағылшын тіліндегі ақыл-ой етістіктерінің семантикасын зерттеу барысында, *ойлау типті* етістіктерін бейнелеу деп анықтайды: «Они определяются как глаголы *конструируемого отображения* глаголы типы думать, которые не показывают, что когнитивный процесс направлен на готовый объект, и как глаголы *проецируемого отображения* типа глагола know, которые показывают, что когнитивный процесс направлен на готовый объект» [4: 34].

Етістіктерге көпмағыналылық сипат тән, көпмағыналылық тілдің байлығын көрсетеді. Семантикалық зерттеулермен айналысқан ғалымдар сөздің көпмағыналылығы тілдің даму үрдісінде қалыптасқан табиғи құбылыс деп есептейді. Сөз бірнеше мағынада қолданғанда да, олардың ортақ жалпы мағынасы болады. Дегенмен көп мағыналы сөздердің мағыналары жалпы мазмұны біртұтас құрам болғанмен олардың ішкі бөлшектерін байланыстыратын және саралайтын белгілері болады.

Көптеген ғалымдардың ойынша, тақырыптық топқа топтастыруда лингвистикалық қағида негізге алынбайды, заттардың табиғи белгілері, объективтік қатынастары және т.б. есепке алынады. Бір тақырыптық топтың құрамына етістіктер де, зат есімдер де топтастырылса, ал лексика-семантикалық топқа лексикалық мағынасы жағынан байланысқан бір сөз табынажататын сөздер ғана топтастырылады. Лексика-семантикалық топ сөздердің лексикалық мағынасына негізделеді, яғни сөздердің синонимдік, антонимдік мағыналары есепке алынады.

Ф. П. Филин лексика-семантикалық топқа: «Лексика-семантикалық топ деп екі не бірнеше сөздердің лексикалық мағынасына қарай топтастырылуын айтамыз» деп анықтама береді [5: 174]. Ал В. И. Кодухов лексика-семантикалық топ бір ғана сөз табына жататын сөздерді біріктіретінін атап көрсетеді.

Л. В. Щербаның қазіргі таңдағы семантикаға қойған мақсатының бірі сөздік пен грамматиканың бірдей, теңбе-тең, барабар болмысын, шындығын, ақиқатын жасау, құру болып табылады. Сонымен бірге Л. В. Щерба былай деп көрсетеді: «Семантическое описание отдельного слова должно быть предметом научной монографии» [6: 72].

О. Н. Селиверстова ойынша, жеке сөздер мен лексикалық бірліктер топтары мағынасының ұқсас, бірдей мұқият және ең анық сипаттамасы жалпы теория шеңберінде жеке теорияның жалпы ғылыми маңыздылығына ие, сондықтанда әрбір жеке сөздің мағынасын анықтаған кезде жеке ғылыми

жаңалық ашу міндеті тұрады. Көбінесе семантикалық зерттеу мақсаты мен нәтижесін түсіну лингвистикада теориялық және практикалық зерттеулер арасындағы қарама-қайшылықты жояды [7: 115].

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі лексика-семантикалық топтарын салыстырмалы тұрғыдан қарайтын болсақ, «think» және «ойлау» етістіктерін ядролық топтарға кіретін сөздердің семантикасын анықтаудан бастаймыз. Көп сөздер С. И. Ожегованың «Словарь русского языка», С. Г. Ахметованың «English-Kazakh Dictionary», «Большой англо-русский словарь» т.б. сөздіктерінде мағына жағынан түрлі жүйелерге ие.

Тіл білімінде тақырыптық топ және лексика-семантикалық топ деген екі термин қатар жүретіндігі белгілі. Сөздердің арасындағы мағыналық байланыстарды анықтауда тақырыптық топтар мен лексика-семантикалық топтарға бөлудің маңызы зор. Лексика-семантикалық топ сөздердің лексикалық мағынасының жуықтығына, байланыстылығына, ортақ семаларына қарай топтастырылады. Сөздердің лексика-семантикалық тобын анықтауда семалардың көмегі зор.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Кенжетаева Г.К. Лингвистикадағы ғылыми зерттеу негіздері. – 2012.- 74б.
2. Новиков Л.А. Семантика русского языка.-М., 1982.-89б
3. Кенжетаева Г.К. Лингвистикадағы ғылыми зерттеу негіздері. – 2012.-334б
4. Селиверстова О.Н. Семантическое и формальное варьирование . –М., 1979.- 34б
5. Филин Ф.П. О лексико-семантических группах слов.- София,1957.-174б
6. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии // Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике. 1958.-72б
7. Селиверстова О.Н. Константность и вариативность в семантической структуре многозначных слов типа take // Семантическое и формальное варьирование . -М.,1998.

UDC 37.1174.377

Nurlanbekova Y.K.¹, Tulepbergenkyzy A.², Shunubergen Zh.³

¹*Kyzylorda Korkyt Ata university, Kyzylorda, Kazakhstan*

²⁻³*Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan*

THE PRACTICAL ESSENCE OF USING ICT IN TEACHING ENGLISH

Аңдатпа. Тілдік білім беруде АКТ қолдану оқу үрдісін ақпараттандыру перспективалы бағыттарының бірі болып табылады. Мультимедиялық бағдарламалар маңызы тілдік білім берудің негізгі міндетін шешуге көмектеседі, яғни оқушылардың өз бетінше жұмыс істеуін қадағалау арқылы тәжірибелі мұғалім басшылығымен оқушылардың коммуникативті

күзыреттілігін қалыптастырады. Мақалада ағылшын тілін оқыту үрдісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың негізгі нысандары мен бағыттары талданды, оқытудың интерактивті әдістерін қолданудың кейбір ерекшеліктері сипатталды.

Түйін сөздер: АКТ, мультимедиялық бағдарламалар, ағылшын тілі, тәсілдер, коммуникация.

Аннотация. Использование ИКТ в языковом образовании – это одно из перспективных направлений информатизации учебного процесса. Свойства мультимедийных программ помогают решить основную задачу языкового образования – формирование у учащихся устойчивой коммуникативной компетенции под руководством опытного педагога, но путем приложения самостоятельных усилий самого обучающегося. В рамках данной статьи проанализированы основные формы и направления использования информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения английскому языку студентов, охарактеризованы некоторые особенности использования интерактивных методик обучения.

Ключевые слова: ИКТ, мультимедийные программы, английский язык, подходы, коммуникация.

In the XXI century, information technologies are actively used in all areas of human activity, including education. With the progress of technological progress, more and more advanced technical means appeared, which have a significant linguodidactic potential. Today, in the practice of teaching foreign languages, a wide range of technical means is used, both stationary (for example, a computer, an interactive whiteboard) and mobile (tablet computers, smartphones), which are united under the concept of "information and communication technologies". The appearance of these technical tools also influenced the ways of presenting information, which today is most often presented in a digital format, that is, in several forms simultaneously: text, graphic, video, audio, interactive. Thus, modern technologies used in teaching foreign languages can be combined under the term "ICT technologies". However, the long-term practice of using various similar technologies in teaching foreign languages shows that they do not make the learning process more effective by themselves. To use IC technologies to their full potential, it is necessary to develop a special methodology.

Information and communication technologies (ICT) are of key importance at all levels of the educational system. At each stage of cognitive activity, research and practical applications in all branches of knowledge ICT perform both the functions of tools and objects of knowledge. Consequently, ICT innovations not only provide a revolutionary development in this branch of knowledge, but also have a direct impact on the scientific and technological progress in all areas of society. Thus, information and communication technologies are a class of innovative technologies for the rapid accumulation of intellectual and economic potential of strategic resources, ensuring sustainable development of society [1].

Scientists have different approaches to the definition of ICT concepts. In the scientific literature can be found the following terminology: "IT training", "computer-based training technology", "new information technologies in education" or "NIT Education", "multimedia educational technology", etc. This indicates that the essence of ICT concepts, used in education is still not well established [1].

The Internet has become an integral part of modern reality. The Internet can help to learn English, as the use of ICT creates a unique opportunity for foreign language learners to use authentic texts, listen to and communicate with native

speakers, that creates a natural language environment. Access to the Internet makes it possible to use a huge amount of additional materials that allow to enrich the lessons with a variety of ideas and exercises.

The process of forming cognitive interest can increase the motivation of students to learn a foreign language, which will contribute to improving the quality of their knowledge. The main goal of teaching foreign languages at school is the development of communicative competence, the development of the child's personality, willing and able to participate in intercultural communication in a foreign language and in the future capable of self-improvement. However, the quality of achieving the goal depends primarily on the motivation and needs of the individual and motivation. It is motivation that causes purposeful activity, determines the choice of means and techniques, and their ordering to achieve the goal.

Integrating ICT into the classroom didactic activities represents one of the biggest challenges for the teacher working in the digital world. The teacher has to assume a new role in order to implement the technology-based tools into the classroom and manage control in a different way than in a traditional class. The new generation of foreign language teachers should be good at using ICT and involved in achieving the educational objectives through technology. Teacher-oriented education is no longer motivating and challenging for learners. In learner-oriented classes, students are more interactive and the learning outcomes bring about satisfaction and enjoyment while doing the tasks. Implementing educational ICT tools implies teachers' creating more effective and efficient learning encounters through ICT. Infusing ICT into the classroom involves a shift in the role of the teacher in the new teaching and learning culture from primarily being the transmitter of knowledge and instruction to being a creator of students' learning opportunities by resorting to many sources.

One of the effective ways to improve the quality of teaching foreign languages is the informatization of education. The use of ICT in learning a foreign language helps to intensify and personalize learning, promotes interest in the subject, makes it possible to avoid subjective assessment. In addition, the ICT contribute to overcoming the psychological barrier of students to the use of a foreign language as a means of communication.

It should be noted that ICT is both a material supply means and the controlling means. New technologies make it possible to individualize the learning process in the pace and depth of the course. Such differentiated approach gives a great positive, because it creates the conditions for the success of every student, causing the students' positive emotions, and thus affects their learning motivation.

In contrast to conventional techniques while using interactive forms of teaching a student itself becomes the main acting figure and itself opens the way to assimilate knowledge. The teacher in this situation acts as an active assistant, and his main function is to organize and promote the learning process.

It requires the student's concentration, attention and memory tension. Not every student is able to work in this mode. Psychological characteristics of the character, the type of perception of the child become the cause of the "poor progress" of the student. At the same time, modern requirements for the level of education do not

allow to reduce the amount of information necessary for the student to learn in the classroom. Therefore, one conclusion can be drawn – it is necessary to conduct lessons with the use of new information technologies. However, we would like to say that the introduction of the use of multimedia programs in the educational process should not exclude traditional teaching methods, but should be harmoniously combined.

The use of ICT resources in modern realities is an effective teaching tool that activates the mental activity of students, allows them to make the educational process attractive and interesting. This is a powerful incentive to increase motivation to master a foreign language.

In this regard, it became necessary to use ICT educational resources in preparation for the lesson, and directly in the classroom to include students in active cognitive activities using multimedia tools. The use of digital educational resources is also due to the following contradictions:

1. The continuous growth of the volume of knowledge and the difficulty of mastering it in a short period of study;
2. The decline in interest in a foreign language as a subject and the growing interest in learning a foreign language in the context of the computerization of education;
3. Common program requirements for learning a foreign language and different levels of educational opportunities for students [2].

In addition, there are some difficulties integrating ICT technology. Today, a teacher who wants to integrate modern ICT technologies into the English language learning process may face certain difficulties. These include issues of digital inequality, copyright compliance, content appropriateness, privacy, age restrictions when using certain resources, malware, personal data protection and others.

The problem of the ICT divide (also the ICT barrier, the ICT divide) is extremely urgent today. This term refers to inequality that occurs in a social group or an individual due to limited or lack of access to modern means of information and communication [3]. The presence of ICT barrier negatively affects the level of education and socialization among the representatives of the disadvantaged group, who in the future may have trouble in finding a job, forming and maintaining social ties.

The solution to this problem is to change the approach of educational activities. The educational process must correspond to the level of perception of pupils. The use of digital technology is aimed at teaching students to understand the motives of their teaching, their behavior in class and in life, i.e. to shape the objectives and programs of their own independent activity and to anticipate its immediate results. A condition for increasing interest in this subject can be the creation of a language environment in the classroom through the use of various means of the ICT educational resources at all stages of the lessons [4].

It is assumed that since new information technologies attract students and are one of their main interests, then their use in the educational process can contribute to the formation of positive motivation. The use of digital educational resources in the learning process allows us to enrich the arsenal of methodological tools and

techniques, diversify the forms of work, makes the lesson interesting and memorable for students [5].

If students develop a cognitive interest in learning English, this will allow them to take part in a dialogue of cultures. And familiarization with the materials of culture will contribute to the awakening of cognitive motivation, that is, students will get acquainted with unknown facts, which, undoubtedly, will cause them a steady interest in learning new things. The learning process taking into account the interests of students will be especially effective. Therefore, the leading pedagogical idea of the work is to create conditions for the development of cognitive activity of younger students through the introduction of digital technologies in English lessons in order to achieve the following results:

1. increase the interest in the subject and positive dynamics of the quality of students' knowledge;
2. increase the density of the lesson, creating an environment for the implementation of practical skills; systematic work on the general development of students.

The work is based on the idea of using modern technologies and digital (electronic) educational resources in teaching English. In a practical sense, the digital educational resource is an information source that contains graphic, text, digital, speech, and music information aimed at achieving the educational and instructional objectives of the educational process [6].

ICT educational resources on FLT can be divided into the following groups according to their content and functional purpose: information and reference materials (encyclopedias, reference books, dictionaries, magazines, newspapers, almanacs); e-books for reading; movies on DVD; libraries of electronic visual aids and databases; methodological materials on electronic media (development of lessons, methodological recommendations for teaching aspects of the language and types tests and other control and measurement materials); Internet resources; combined electronic learning tools (training programs, electronic textbooks, exercise books and educational games); educational and methodological software tools for the support of FL lessons (demonstration materials, presentations, projects, computer development of lessons, etc.), created by the teacher for a specific lesson [7].

The use of the ICT resources allows: to improve the efficiency and quality of education; to focus on modern learning goals; to increase students' motivation to learn; to apply interconnected learning across different activities; to take into account the country-specific aspect; to make lessons emotional and memorable; to implement an individual approach; to strengthen the independence of students; to change the nature of teacher-student interaction; to evaluate students' knowledge objectively; to improve the quality of visibility;

There are a number of challenges that can be solved through the ICT educational resources: to submit new training material; to repeat and reinforce the learned lexical units; to conduct midterm and final control of knowledge acquisition; to create game learning situations as close as possible to real ones; to acquire computer skills [8].

It is quite difficult to classify digital educational resources, because there is no single approach to solving this issue. Methodologists working on the problem of using the ICT educational resources offer the following conditional classification: Reference books and encyclopedias; Thematic libraries; Guide-books; Educational complexes; Tutors and simulators; Learning Apps.

As the practice of using ICT educational resources in the classroom shows that the work with the ICT technology has increased the visibility of the lessons, made it possible to revive the lesson, arouse students' interest in the subject under study (motivation), and simultaneously connected several channels for presenting information. Thanks to the multimedia support of classes up to 30% of study time (efficiency) is saved rather than when working at the blackboard. The use of digital handouts at home helped the students not only read the texts for the lessons, but also use the additional information of the educational network resources of the Internet for better preparation for speeches, conferences and tests.

The results obtained by the authors in the course of the conducted research allow us to conclude that the modern use of ICT technologies in the educational process for learning foreign languages makes it possible for students to obtain knowledge, skills and abilities that are necessary to carry out their professional activities in modern society.

Finally, technology can promote language learning with fresh authentic and motivating materials directly usable from the Internet. Using ICT in a classroom as a tool for language learning has a lot more benefit. It gives stimulus to undertake the tasks that the students may otherwise avoid. In an ICT enabled language learning class, the students would conduct the activities on the computer software platform and they will not have any sort of hesitations or inhibitions. It would make repetitive tasks more interesting and would have content which could be in multimedia formats. The use of multimedia while learning English could help in creating a long lasting impact on the learners. The role of Teacher will change from an Instructor's role to that of a Coordinator.

REFERENCES

1. Brândușa-Oana Niculescu, Georgeta Obilișteanu. Exploiting information and communication technologies in teaching a foreign language. Scientific Bulletin Vol. XXII No 1(43) 2017, "Nicolae Bălcescu" Land Forces Academy, Sibiu, Romania
2. T.T.Ayapova. Some peculiarities of children's cognitive skills// Materials of the international scientific symposium "The Third Modernization of Kazakhstan, 2019.
3. S.S. Golubeva. The use of ICT for the organization of extracurricular independent work of students in the discipline "Foreign language". East Siberian Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. 2017. -P. 41-45.
4. Curran J. Implementing the Digital Technologies Curriculum [Electronic resource.
5. Hartoyo. Individual Differences in Computer-Assisted Language Learning. Semarang: Pelita Insani Semarang. 2016
6. G.A.Musaeva. The use of information technology as a tool to increase students' interest in the English language. School technology 2010 №5 -32 p.

7. Davies, B. Dan Ellison, L. School Development Planning. Essex: Longman Group. 2017.
8. Dudeney, G., N. Hockly, & M. Pegrum (2013): Digital Literacies. Harlow: Pearson, 2013.- 387- 67 p.

UDC: 14.25.07

G.Zh.Nurseitova¹, G.R.Nurekeshova²

¹*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

²*Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan*

TEACHING A FOREIGN LANGUAGE THROUGH PUPPET THEATRE PERFORMANCES TO CHILDREN IN PRIMARY EDUCATION

Аннотация. Театральные постановки – одни из самых ярких, позитивных и доступных для детского восприятия сфер искусства. Актерское мастерство приносит радость детям всех возрастов, развивает фантазию и сообразительность, способствует творческому формированию личности, создает положительный эмоциональный фон. В период обучения в начальной школе актерство играет ведущую роль. В этом возрасте практическое владение речью становится возможным, не осознавая ее фонетического, грамматического, синтаксического состава. Эта функция позволяет оперировать фразой сразу, и не отдельным словом, а целым предложением. Дети не отличают слово от предложения, поэтому им легче запомнить фразу. Слова дополняются контекстом ситуации, жестами, мимикой. Эта фраза включена в коммуникацию. Игровая деятельность - один из основных принципов обучения иностранному языку. В статье рассматриваются вопросы использования различных видов театральных постановок на уроках английского языка. Подчеркиваются преимущества метода инсценировки для развития коммуникативных навыков учеников.

Ключевые слова: драматизация, коммуникация, аудирование, речевая активность, лингвистические способности.

Annotation. Theatrical performances are one of the brightest, most positive and accessible to the child's perception of the spheres of art. Acting brings joy to children of all ages, develops imagination and imagination, contributes to the creative formation of personality, creates a positive emotional background. During the primary school period, the game takes a leading role. At this age, it becomes possible to practically master speech without realizing its phonetic, grammatical, syntactic composition. This feature allows you to operate with a phrase at once, and not a single word, a whole sentence. Children do not distinguish a word from a sentence, so it is easier for them to remember the phrase. Words are complemented by the context of the situation, gestures, facial expressions. The phrase is included in the communication. Game activity is one of the basic principles of teaching a foreign language. The article discusses the issues of using different types of theatrical productions in English lessons. The advantages of the method of dramatization for the development of students' communication skills are highlighted.

Keywords: dramatization, communication, listening, speech activity, linguistic abilities.

Extracurricular activities and theatrical performances in English lessons are one of the forms of education involving the use of dramatization and staging techniques for the intensity of the process of mastering a foreign language, since performances in front of peers are an indispensable condition, speech activity training takes place both in the form of speaking (for speakers) and in the form of listening

(for spectators). The staging of the play allows the individual abilities of children to develop in a collective form of learning. The creative nature of the tasks offered during the performances contributes to the better memorization and assimilation of various grammatical phenomena, the expansion of the lexical stock, the development of monological and dialogical speech, and also opens up wide opportunities for individual student work. In addition, by participating in theatrical productions, students develop an interest in both the subject itself and the cultural traditions, literature of the country of the language being studied [1].

The main goal in teaching foreign languages is the formation and development of communicative speech skills and abilities. Theatrical activity creates a favorable ground for the natural learning process, where language is used in natural conditions and in real action. When staging a fairy tale, a child has the opportunity to fantasize, imagine, offer his vision of acting, realize his individual and personal abilities. At the same time, the learning goal of repeating the material covered is achieved easily, naturally and fascinatingly. The game gives you the opportunity to train, activate lexical, grammatical constructions and forms in various situations.

Participation in theatrical performances contributes to the socialization of the personality of pupils. The ability to play different roles contributes to the development of a sense of confidence, social competence. The universality of theatrical activity lies in the fact that it allows you to effectively engage both with children who have some problems in upbringing: excessive shyness, uncertainty, aggressiveness, and with confident, gifted children. Theatrical performances in a foreign language are one of the areas of extracurricular activities, the main task of which is to increase interest and motivation to learn a foreign language.

The selected speech material helps pupils to develop the ability of language guesswork on the well-known plot of a folk tale. The script is adapted taking into account the language training of children and with some advance. The text of the fairy tale provides a large number of actions and mostly familiar language and speech material (from the topics "Family", "Animals", phrases used in the classroom or often found in the teacher's speech (passive assimilation)). Vocabulary and speech patterns are simple, so any child can play one role or another. Interchangeability allows children to try on different behaviors and the possibility of self-expression. There are frequent repetitions in the script text, which facilitate the assimilation of the role, focus on the main points of the production [2].

Each teacher understands that the development of the primary schoolchildren's speech is the key to their successful mastering of all subjects, not only in the primary grades, but also in the future, when moving from one stage of education to another. In addition, according to this indicator, as a rule, the level of culture, intelligence and thinking of a person is determined. However, in the modern world it is not enough to know the rules of grammar that are available in the native language.

Man is important ability in the free expression of their thoughts and ownership of the culture of speech. This is the reason for the need to work on the development of the speech of younger schoolchildren. Its main task is to strengthen the position of the creative direction and the development of children's communication skills.

Various fairy tales in English increase the interest of children and develop their language. The content of fairy tales, transmitted according to the actions of the characters, teaches the ability to feel, expressing an impressive mood.

By staging interesting performances, you can stimulate the imagination of children, deepen the game, and teach them to talk freely. For fluency in English - a great opportunity. This is because by staging various performances in English, they improve their English language skills and learn to express their thoughts freely. Reading literary works helps them become spiritually rich. Through the puppet theatre, students improve their acting skills, learn to play roles, convey the image of the hero to the audience. By seeing the characters from the stage, they believe, dream, and become kinder. In general, puppet theater is a spectacle that children love. It fascinates children with its beauty and dynamics. In the puppet theater, children face familiar images: a bear, a rabbit, a dog, etc. the scene instantly immerses children in an interesting, mysterious world with its originality [3].

Puppetry is an ancient form of artistic expression that is a variation on storytelling or human theatrical performances.

In puppetry, a drama unfolds that is entirely or primarily acted out by specialized representational objects, which are manipulated by a puppeteer. The human animator may or may not be visible to the audience. Cultural variations of puppetry developed independently in many parts of the world, with distinctive types still carried on today in Japan, China, Germany, Indonesia, and the United States, among other places. Throughout the history of puppetry, some specific puppets became international icons in the age of television, including Howdy Doody, Lamp Chop, and Jim Henson's Muppets.

Human-arm Puppets

Human-arm puppets or two-person puppets are large puppets controlled by two puppeteers – one for the head and mouth, another for the arms.

Marotte

A marotte is a simple puppet featuring only a head or body placed on a stick, with some examples featuring one moving arm or a mouth that can open. This feature enables dialogue to be presented realistically as being spoken by the character. It also avoids the puppeteer having to make additional movements to highlight speech.

Marionette

A marionette is a puppet controlled from above, using strings.

Body puppets

Body puppets, also known as carnival puppets, are gigantic puppets used for street spectacles or large-scale theater, such as the live production of "The Lion King."

Bunraku puppetry

Bunraku puppetry is performed with a nearly life-sized wooden puppet illuminated with focused light. The puppeteers dress in dark colors but can be indistinctly seen by the audience, lending a shadowy presence to the production.

Shadow puppetry

In shadow puppetry, the puppeteer is not seen. Instead, a silhouetted figure is illuminated with a light source, producing shadows that the audience can see and from which they follow a performance and story.

Puppets have been entertaining adults and kids for centuries in all of their varied forms. As we agree to pretend for the duration of a show that the inanimate objects have come to life, we participate in a spectacle of magic. From Uzbekistan to South Africa, beautiful craftsmanship, intricate costumes, and live music create high-quality performances with moving storylines. See for yourself why puppet shows are an art form worth discovering [4].

Using puppetry in your teaching provides opportunities for children to express themselves in many different forms. What an ideal vehicle for language across the curriculum. Using puppetry as a teaching tool is a cost-effective bargain!

With what effective means can the development of the speech of younger schoolchildren be accelerated, which would allow the child to more effectively learn how to freely express his own thoughts? For this it is necessary to create favorable conditions for the student. In primary school, using the game will help. It is a special form of community, cooperation and communication, bringing the child's capabilities and interests to the level of a creative-minded person.

I would say that visual aids that students use in the classroom are of great importance in forming their vocabulary. Students learn the content of the visual aid through the teacher's verbal explanation, and the visual aid clarifies or clarifies what they say.

With the help of visual aids, children first think about a word, then a sentence, and the game is built on the ability to say systematically, as a whole. The cards, which are distributed to each child individually, are intended for mastering vocabulary work, making sentences. Handouts for exercise work covering topics in English can be used for children to perform tasks independently [5].

REFERENCES

1. Смолякова О.И. Театральные постановки на английском языке.
2. Москва, Дрофа, 2004. Интернет-ресурс. Википедия. Электронная энциклопедия
3. <https://skyteach.ru/2019/01/11/using-puppets-for-teaching-english/>
4. <https://www.theaterseatstore.com/blog/history-of-puppetry>
5. <https://www.fodors.com/news/photos/11-whimsical-puppet-shows-around-the-world-that-even-adults-will-enjoy>

Г.К.Ниязбаева, Г.Қ.Баймағанбетова, Г.Е.Тлеумбетова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МУЗЫКАНТТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ЭТИКАЛЫҚ КОМПОНЕНТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Бұл мақала болашақ педагог-музыканттардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру мәселелеріне арналған. Мамандардың, оның ішінде педагог-музыканттардың цифрлық құзыреттілігінің этикалық компонентін қалыптастыру қажеттілігі анықталады. Бұл зерттеудің мақсаты болашақ мұғалім-музыканттың цифрлық құзыреттілігінің этикалық компонентін қалыптастыру процесінің теориялық негіздемесімен анықталады. Зерттеу шеңберінде қойылған мақсатты шешу үшін нормативтік-құқықтық актілер жүйеленген және талданған; мақала мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттер зерттелген; қашықтықтан оқыту жағдайында білім алушылармен өзара іс-қимыл мәселелері бойынша пікірді анықтау мақсатында ғылыми-педагогикалық қызметкерлерге сауалнама жүргізілген. Цифрлық кеңістікті кеңейту процесі, ақпарат ағындарының ұлғаюы, цифрлық қызметтердің қол жетімділігі белгілі бір артықшылықтарға ие, бірақ сонымен бірге елеулі сын-қатерлер, тәуекелдер мен проблемалар туындайды.

Кілт сөздер: цифрлық құзыреттілік, цифрлық этика, педагог-музыкант, қалыптастыру, әдістеме.

Annotation. This article reveals the problems of forming the digital competence of future teacher-musicians. The necessity of forming the ethical component of digital competence of specialists, including teachers-musicians, is revealed. To achieve this goal, the study systematized and analyzed the normative legal acts; the scientific literature on the problem of the article was studied; a survey of research and teaching staff was conducted in order to identify opinions on the problems of interaction with students in the context of distance learning. Within the framework of the study, theoretical methods were used, such as the analysis of scientific literature on the research problem. The process of expanding the digital space, increasing the flow of information, and the availability of digital services brings certain advantages, but at the same time there are serious challenges, risks, and problems.

Keywords: digital competence, digital ethics, teacher-musician, interaction, digital space, student, formation, methodology

Біздің цифрлық өміріміз қарқынды дамып келеді. Сабақтарда презентацияларды, бейнелерді, аудио қосымшаларды көрсету бүгінгі таңда жаналық емес. Цифрлық технологиялар - ХХІ ғасырдағы білім берудің негізі.

Білім беруді цифрландыру еңбек нарығында кепілді сұранысқа ие, мобильді және Интернет-технологияларды оңай және еркін меңгерген, сондай-ақ электрондық оқыту арқылы үздіксіз оқытуға (біліктілікті арттыруға) бағдарланған мамандарды даярлауға бағытталған. Цифрлық білім беру жүйесіне ақпараттық ресурстар (гиперколлекциялар, деректердің ақпараттық массивтері, білім беру порталдары, Интернет-сайттар), телекоммуникациялар (желілік және мобильді орта, БАҚ, теледидар, телефония, телекөпірлер, хостинг, пошта қызметтері), басқару жүйесі (пайдаланушыларды авторизациялау, тестілеу, контент, рейтингтер, жеке және ұжымдық ақпараттық кеңістік) кіреді.

Сандық этика немесе ақпараттық этика мәселесі ЮНЕСКО әзірлеген халықаралық құжаттарда көрсетілген. Интерактивті желілердегі ақпаратқа тегін және кедергісіз қол жеткізу негізгі міндет болып қала береді, оны шешу халықаралық қоғамдастықтың назарын талап ететін әртүрлі этикалық мәселелерді қозғайды. Сандық этика ұғымы сандық немесе ақпараттық мәдениет ұғымымен тығыз байланысты. Зерттеуші М. Л. Груздева ақпараттық мәдениет құрылымында ақпараттық қоғамдағы мінез-құлық мәдениетін сипаттайтын әлеуметтік компонентті бөліп көрсетеді. Бұл компоненттің мазмұнына таратылатын ақпараттың сипаты үшін жеке жауапкершілікті, әлеуметтік-деструктивті экономикалық ақпарат пен жалған ақпараттың таралуына, адамдардың санасын манипуляциялауға кедергі келтіретін ішкі принциптер мен нанымдар жүйесін түсіну кіреді [1, 37-б.].

Білім беру мекемелерінің қашықтан жұмыс істеу тәжірибесі цифрлық технологиялардың белгілі бір құралдарын пайдаланудағы проблемаларды ғана емес, сонымен қатар этикалық жағына қатысты елеулі проблемаларды анықтады, кәсіби қарым-қатынастағы кейбір бұзушылықтарды анықтады. Айта кету керек, белгіленген кезеңде педагогикалық қызметкерлер мессенджерлер, әлеуметтік желілер, бейне-конференция құралдары және т.б. сынды әртүрлі цифрлық технологиялардың кең спектрін қолданды. Бұл жағдай "мұғалім-оқушы" жүйесінде әдеттегі қарым-қатынастың өзгеруіне себеп болды, осыған байланысты педагогикалық қоғамдастық арасында кәсіби қарым-қатынас тақырыбы талқыланды.

Қазіргі уақытта Интернет желісінде net-этикет деп аталатын арнайы этикет ережелері бар, оған сәйкес пайдаланушылар қарым-қатынас процесінде бір-біріне құрметпен қарауы және "адамгершіліктің алтын ережесін" басшылыққа алуы керек. Желіде жаман сөздер айтуға, басқа адамдарды қорлауға, саяси және әлеуметтік қақтығыстарды қоздыруға, тыйым салынған сипаттағы ақпаратты таратуға тыйым салынады [2, 200-б.].

Бұл зерттеудің мақсаты болашақ музыкант-педагогтің цифрлық құзыреттілігінің этикалық компонентін қалыптастыру процесінің теориялық негіздемесі болып табылады.

Қойылған мақсатты шешу үшін келесі міндеттер шешілді:

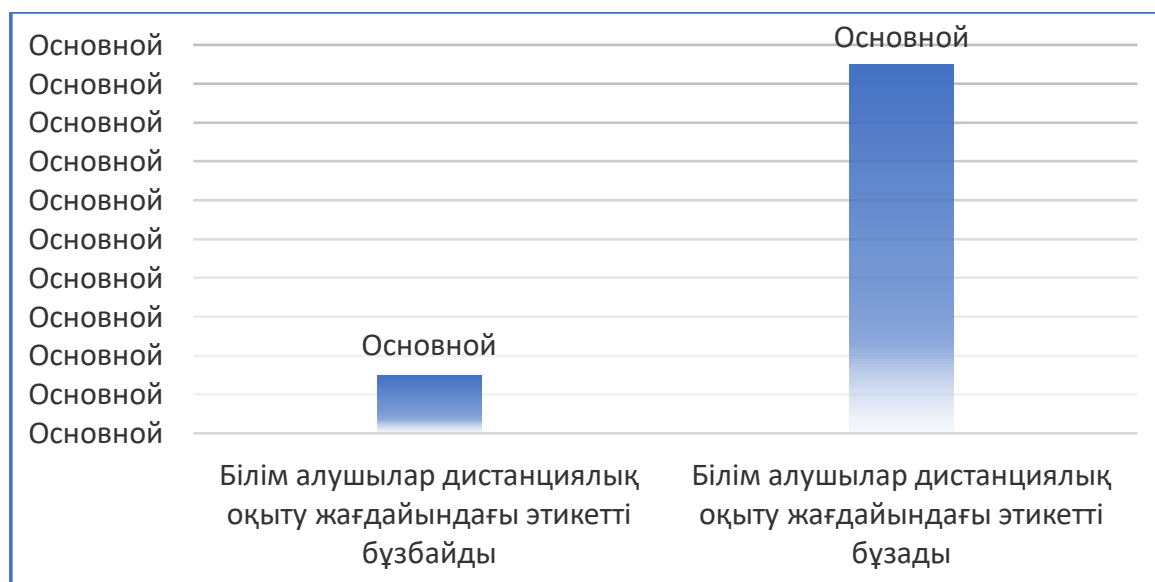
- нормативтік-құқықтық актілер жүйелеу және талдау;
- мақала мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді зерттеу;
- қашықтықтан оқыту жағдайында білім алушылармен өзара іс-қимыл мәселелері бойынша пікірді анықтау мақсатында ғылыми-педагогикалық қызметкерлерге сауалнама жүргізу.

Зерттеу барысында зерттеу мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді талдау сияқты теориялық әдістер қолданылды. Сондай-ақ, осы зерттеу аясында студенттерге пікіртерім және сауалнама жүргізу сияқты эмпирикалық әдістер қолданылды.

Әлемдегі COVID-19 пандемиясына байланысты қиындықтар білім берудің әртүрлі деңгейлеріндегі көптеген білім беру бағдарламаларын қайта жүктеуге мүмкіндік берді: негізгі жалпыдан жоғары білікті кадрларды даярлау бағдарламаларына дейін. Бұл сын-қатерлер болашақ педагог-музыканттарды

кәсіби даярлау жүйесіндегі белгілі бір кемшіліктерді анықтады. Педагог қызметкерлердің цифрлық сервистерді пайдаланудағы қиындықтары анықталды [3, 198-б.]. Бұл мәселенің шешімін біз жоғары оқу орнында оқыту кезеңінде, сондай – ақ кәсіби қызметті жүзеге асырып жатқан педагог қызметкерлер үшін цифрлық технологиялар құралдарын пайдалану саласындағы біліктілікті мерзімді арттыруда кәсіби даярлықты күшейтуден көреміз. Ғылыми өзекті зерттеулерді, әдебиеттерді талдау цифрлық құзыреттіліктің мазмұнына тек цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндігі ғана емес, басқаша айтқанда, цифрлық құзыреттілік тек сервистермен жұмыс істеу дағдыларымен ғана шектелмейтінін көрсетті [4, 133-б.]. Осы саладағы зерттеулер осы сапаның құрамына мынадай санаттар кіретіндігін көрсетеді: цифрлық технологияларды пайдаланудағы этика, цифрлық технологияларды пайдалану қауіпсіздігі.

Осы болжамдардың негізділігі мақсатында біз қашықтықтан оқыту мазмұнына қатысты сауалнама жүргіздік. Бұл зерттеудің мақсаты қашықтықтан оқыту жағдайында кәсіби этиканы бұзу мәселесін анықтау болды. Сауалнамаға «Дәстүрлі музыка өнері және хореография» кафедрасының 19 оқытушы-профессорлары қатысты. Сауалнаманың мазмұны екі негізгі бағыт бойынша ұсынылды: қашықтықтан оқыту шеңберінде білім алушылардың кәсіптік қарым-қатынас этикасының бұзылуы, сондай-ақ қашықтықтан оқыту шеңберінде білім алушылардың кәсіптік қарым-қатынас этикасының бұзылмауы. Сауалнама нәтижелері 1-суретте көрсетілген.

1 Сурет - Қашықтықтан оқыту жағдайында кәсіби этиканың сақталу деңгейі

Әңгімелесу барысында ОПҚ қарым-қатынас режимін бұзу бөлігінде білім алушылармен өзара іс-қимыл процесінде проблемаларды атап өтті. Оқытушылар аталған қиындықтарды жоюдың шұғыл қажеттілігін білдірді. Біздің ойымызша, бұл проблема студенттердің қашықтықтан жұмыс істеу

этикасы туралы білімінің болмауымен де анықталады. Осыған байланысты болашақ музыкант-педагогтің цифрлық құзыреттілік құрылымына этикалық компонентті қосу маңызды деп санаймыз. Бұл компонентті қалыптастыру құралдары іскерлік ойындар болуы мүмкін, бағалау формалары студенттер үшін әртүрлі контекстік тапсырмалар бола алады. Біздің ойымызша, бұл тапсырмалар пәндік салаға, білім беру бағдарламасының профиліне біріктірілуі керек. Болашақ оқытушының рөлі білім алушылар тарапынан осындай құбылыстардың алдын алу, цифрлық құзыреттіліктің этикалық компонентін қалыптастыруға бағытталған барабар әдістемелерді, тиімді әдістерді қолдану болып табылады.

Цифрлық кеңістіктегі өзара іс-қимыл мәселелері қазіргі қоғамның өзекті мәселесі болып табылады. Бұрын айтылғандай, жалпы қашықтан жұмыс, оның ішінде дистанциялық оқытудағы қиындықтарға байланысты білім беру қызметі бірқатар күрделі мәселелерді анықтады [5, 189-б.]. Цифрлық технологияларды қауіпсіз пайдалану проблемаларынан бастап осы процестің этикалық жағына дейін. Тұлғасыздықтың әсері, білім беру процесіне қатысушылардың жауапкершілігін төмендету цифрлық кеңістікте, оның ішінде білім беру жүйесінде дұрыс емес қарым-қатынас формаларының пайда болуына әкелді. Осыған байланысты біз аталған проблеманы одан әрі терең зерделеу, аталған құбылыстардың проблемаларын, салдарын бағалау, түрлі сала маманының, оның ішінде педагог-музыканттардың цифрлық құзыреттілігінің этикалық компонентін қалыптастыру бойынша арнайы әдістемелерді қалыптастыру және әзірлеу қажет деп санаймыз.

Қорытындылай келе, цифрлық педагогика кеңістігі әртүрлі саладағы мамандардың жаңа қасиеттерін қалыптастыру қажеттілігін анықтады. Қазіргі әлемнің сын-қатерлері: қашықтықтан оқыту, өзін-өзі оқшаулау адамзат қызметінің барлық салаларына, соның ішінде мәдениетке, шығармашылыққа, өнерге айтарлықтай түзетулер енгізді. Осыған байланысты, кәсіби дайындық кезеңінде мамандардың жаңа цифрлық парадигмадағы ерекшелігі мен өзгеруін ескере отырып, олардың өзекті қасиеттерін қалыптастыруды қамтамасыз ету маңызды. Бұл мәселені зерттеу және кешенді зерттеу педагогикалық ғылымның одан әрі дамуын анықтайды деп санаймыз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Груздева М.Л. Методическая система формирования информационной культуры студентов вуза экономического профиля: автореферат дис. ... доктора педагогических наук: 13.00.08 / Груздева Марина Леонидовна; – Шуя, 2019. – 46 с.
2. Жоғары мектептегі цифрлық дидактика : учебное пособие / Под ред.: Ж.К. Сағалиевой. - Алматы : Бастау, 2021. - 464 с.
3. Дүкембай Н. Педагог - музыканттың әдіснамалық мәдениет: оқу құралы / Н.С. Дүкембай, Г.Н. Дүкембай. - Алматы : New Book, 2021. - 198 б.
4. Орынбасарова Э.А. Педагог этикасы және қарым-қатынас мәдениеті: оқу құралы / Э.А. Орынбасарова. - Алматы : Бастау, 2017. - 214 б. Битэм Э. Педагогиканы цифрлік дәуірде қайта зерделеу. ХХІ ғасырдағы оқыту дизайны =

Rethinking pedagogy for a didital age. Designing for 21ST century learning : Оқулық / Ауд.: С.К.Омарова. - 2-ші басылым. - Астана : "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, 2019. - 328 б

UDC-81-13

A.A.Przhanova¹, G.R.Nurekeshova²

¹*Kyzylorda University after Korkyt Ata, Kyzylorda, Kazakhstan*

²*Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan*

NON-TRADITIONAL FORMS OF ENGLISH LESSONS

Annotation: the article examines the types of non-traditional forms of lessons, their features, meaning and influence on the motivation and development of conversational speech among students.

Keywords: non-traditional forms of lessons, motivation, colloquial speech.

Today, a foreign language in schools is becoming more and more popular. Against this background, ideas arise to improve the teaching of this subject, in order to increase the level of knowledge and interest of pupils. English language teachers are faced with the task of forming a personality that will be able to participate in intercultural communication. Teacher should form a positive motivation, it is necessary to link it with the interests of pupils, the need to acquire new knowledge, skills. In our opinion, it is for the formation of pupils' motivation to learn English that it is necessary to use non-traditional teaching techniques in the classroom.

Non-traditional forms of the lesson are used, first of all, to increase the effectiveness of the educational process by activating the activity of students in the lesson. Non-traditional forms of the lesson make it possible not only to raise students' interest in the subject being studied, science, but also to develop their creative independence, teach them to work with various, most unusual sources of knowledge.

Here are some types of non-traditional forms of English lesson:

- lesson competition;
- lesson quest;
- lesson performance;
- video lesson;
- lesson-excursion;
- lesson-game [1].

Non-traditional forms of lessons are implemented, as a rule, after studying a topic or several topics and perform the function of controlling the acquired knowledge. If students understand that something new and interesting is waiting for them at the end of the topic, and not the usual test or control work, they will look forward to this moment.

Lesson-competition. At the heart of this type of lessons is the rivalry between students when answering questions or completing tasks proposed by the teacher. The

form of conducting lessons-competitions is very different. It can be a quiz, relay race, brain ring and other competitions based on popular games familiar to pupils.

Now there are many online resources that will help you in creating a competition in the format that suits you.

Learningapps allows you to create a lot of interactive content for free, perhaps you will find ready-made competitive tasks that will suit you by topic and format.

If you are an amateur and a confident user of Google tables, the following service for creating game exercises will suit you.

Flippity has the following advantages:

- free;

- it includes many variants of game exercises, each of which has instructions for creating;

- if you do not have the opportunity to conduct a game in the classroom using a computer, there are also exercise options on the site that can be printed out.

Playfactile is another service for creating game materials, in this case quizzes like "Own game" or "Who wants to become a millionaire". Creating a quiz will not take much time, but there is one disadvantage – the free tariff of the service is very limited. If you don't want to spend your money resources on creating a quiz, you can use PowerPoint.

Lesson-quest. In one of the previous articles, we described how to control the studied words in the form of a quest.

When preparing a lesson-quest, you can use the options offered by the publishing house of didactic games.

A great idea is to coincide the organization of the quest with one of the holidays: Christmas day, Valentine's Day, Halloween.

Lesson-performance. The word "performance" refers to the acting out of any story, dialogue, fairy tales that are suitable for the topic of the lesson and will contain the studied expressions, grammatical structures. From personal experience, I can say that pupils will gladly take on the roles of heroes. They can perform them on their own, or use toys, figurines personifying the participants of the story. Working with groups of younger pupils, I often use this type of non-standard lesson. Our "performances" were based on stories and dialogues from the English "Sing Sing" website [2].

Video lessons

Using video at the lessons contributes to the formation of communicative culture of students because videos not only demonstrate students the native speakers' pronunciation, accent and intonation but also introduces their body language, style of interrelations. Videos help students to see with their own eyes everything we talk about at the English lessons. Moreover, they learn more about English traditions and culture.

We use videos in purpose of making a lesson more communicatively directed and to make students speak up, to increase vocabulary. While watching the video, students receive information in two ways: auditory and visually which improves students' speaking, listening skills. Visual form of presenting a new material is considered to be the most available for perception.

The teacher should pay much attention to the purpose of using videos, whether the theme of the lesson matches the content of the video, students' level of English proficiency, their interests; what types of work to use (individual, pair or group work). [3]

Plan of video lesson may be divided into three parts:

The first stage is pre-watching stage and its aim is to motivate students, to prepare them for the material and successful completion of the task. At this stage the teacher can provide students with the vocabulary students can meet in the video. The teacher can ask students to make predictions on what they are going to watch etc.

The second stage is while-watching. Its aim is explaining to students the content of the film. Here you, as a teacher, can check up students' predictions made before watching the video; offer some exercises on searching information and students watch the video again, working with separate segment or the whole video.

The third stage is called post-watching. Students do exercises after watching the video, discuss the content of the video that develops their speaking skills. This stage's aim is to organize speaking creative activity for students. Additionally, students may role play the scenes on the video or even think of another ending of the story. Students also can write down retelling of the video or reflections on the topic; complete the biography of the famous person about whom the video was, make up a dialogue or performance.

In high schools teachers can use methodical technique called "witness role". Students just need to carefully watch the video from the beginning till the end and tell everything they have witnessed: the place of action, members of the video, what they were wearing, etc. [4]

Lesson-excursion

One of the most available pedagogical tools in teaching foreign language is considered lesson-excursion which is used not only as a means of interpersonal communication but also as a means of students' spiritual enrichment on basis of acquisition of knowledge about the culture of target language. Unfortunately, it is not always possible to have a physical access to the cultural historical heritage of a certain country but now in the modern life with the help of innovative technologies everything is possible. Lesson-excursions with elements of using virtual reality are effective for broadcasting any information and contribute attractiveness to the educational process as they activate teachers' and students' creativeness, increase motivation for learning English and effective mastering cognitive information. If many years ago making excursion was about going to certain places with a guide, setting up time, organizing the bus for the whole class, but now it has no limit in choosing the place of the excursion as you can find any place in the Internet and demonstrate it to students even with some tasks to do. All you need is a certain room equipped with necessary technology and an Internet access.

Virtual reality is created by using feedback for various senses: smell, vision, hearing and movement. It can be used both in introducing a new theme or summing up the previous lesson. The pedagogical potential of a virtual tour is quite large. Modern computer technologies, Internet space and digital image processing provide great opportunities for such excursions. The virtual tour is based on a photo of

sightseeing objects, fixed, moving or forming a panoramic shot (horizontal or 360 °, the so-called “bubble”). In a virtual tour, you can move from one image to another, visit different spaces, i.e. manage navigation.

Text materials accompany the image in order to more fully represent the viewed excursion objects. Excursion objects can be represented not only by real objects, but also by the reconstruction of no longer existing objects that are of interest to modern ones. Sometimes old documents are added to this, digitized, restored in 3D, animated illustrations. [5]

Lesson-excursion is a service to meet the cognitive needs of students, which consists in studying certain historical, natural, cultural objects with the help of a guide teacher, through a multimedia presentation. Lesson-excursion is always associated with the curriculum of disciplines and designed for better assimilation of educational material. Excursion lessons are excursions using all types of information perception - text, sounds, graphics, animation, video, and symbols - contribute to the fastest, high-quality perception, memorization by students of the material presented. [6] For example, if you, as a teacher, take the theme of your lesson “London is the capital of Great Britain”, you can make an excursion to London art galleries, historical buildings of London, parks and gardens of London, the Thames river, etc.

Lesson-game

The teacher's job is not only to explain the material. Sometimes, when playing, students remember much more than just listening. That is why in foreign schools, colleges and universities you will not find standard classes for a long time.

The game is a special kind of children's activity that activates the mental activity of students, makes the learning process attractive and interesting. In the game, the student is much easier to interest. In such an unusual form, the material is better absorbed. The game also contributes to the development of thinking, attention and memory. For high school students, mainly role-playing games are held, as well as various lexical, grammatical, spelling games, on which the student can consolidate and test his knowledge.

Gaming methods bring the educational process to a qualitatively new level, opening up opportunities for optimizing the teaching of English as a foreign language in the framework of higher professional education. The introduction of elements of the "game" in the English course will help students overcome the language barrier, increase motivation, and, consequently, academic performance. By immersing the educational material in the context of real life, it is able to make learning English more attractive, understandable and effective for both students and pupils, as well as for teachers and teachers.

Actual and effective use in foreign language lessons:

- song material, which stimulates motivation and promotes better assimilation of language material due to the action of involuntary memorization mechanisms;
- educational cinema that develops the skills and abilities of perception and understanding of foreign language speech by ear;
- computer programs, which provides individualization of learning and intensification of independent work of pupils.

The game "Guess the word" refers to the game method. This game allows you to work out and consolidate the new vocabulary. Pupils explain words and phrases using other words and constructions, thereby developing speech. There are many ways to implement it: starting with the well-known game "Crocodile" and ending with the explanation of vocabulary using verbal means (for example, a pupil turns his back to a blackboard on which a new lexical unit is written, and other pupils in English try to explain its meaning with the help of hints and leading questions).

The game "What's the problem?" is another example of the game method. This game develops monological and dialogical speech of pupils, forcing them to use phrases that they have not used before. The cards prepared in advance describe certain problems associated with the topic being studied. Pupils should explain the problem to their playing partner without showing him the card.

Thus, these forms of classes and teaching methods support pupils' interest in the subject, increase motivation to study, and contribute to the development of pupils' socio-cultural competence. Schoolchildren have a practical need to apply a foreign language in their lives in such a way that language proficiency is considered not something outstanding, but completely natural for all graduates, regardless of what they plan to do in the future [7].

REFERENCES

1. Medvedeva O.I. Creativity of a teacher in English lessons / Medvedeva O.I. – М.: Enlightenment, 1992.– 261с.
2. Diment A.L. Thematic evenings in English / A.L.Diment – М.: Enlightenment, 1988
3. Barmenkova O. I. "Video lessons in the system of teaching a foreign speech" № 3 С.
4. Gorelikova A. P. "Communicative culture "Development of the communicative culture of students in English lessons using video materials."
5. Бархаш Л.И. Виды и формы путешествий и экскурсий / Л.И. Бархаш. - М.: Советский спорт, 1934. - 112 с.
6. Долженко Г.П. Экскурсионное дело / Г.П. Долженко. - Изд. 4 е, испр. и доп. - Ростов н/Д: Феникс, 2012. - 308 с.
7. Maley A., Duff A. Drama Techniques in Language Learning / Maley A., Duff A. – 3rd ed., translated into Russian.yaz. Rogova G.V. – М.: Enlightenment, 1981.-256 p.

С.Е. Сүгірова, Ж.Ә. Сейтова, Л.Б. Елеуова

Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина

СОВРЕМЕННЫЕ КОМПЬЮТЕРНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ВУЗЕ

Abstract. The purpose of article to show a role, value of computer information technology in education. In article the role and value of electronic facilities and computer technologies in educational process are considered, the basic knowledge and the abilities necessary for use of computer technologies are allocated, experiment of application of computer support of design activity.

Key words: information, information technology, vocational training of experts, training means, internet, educational area, creative project, technological formation, design activity, electronic computer, information-computer technologies.

Аннотация. Цель статьи - показать роль, значение компьютерных информационных технологий в образовании. В статье рассмотрены роль и ценность электронных средств и компьютерных технологий в учебном процессе, выделены основные знания и способности, необходимые для использования компьютерных технологий, эксперимент применения компьютерной поддержки проектной деятельности.

Ключевые слова: информация, информационные технологии, профессиональная подготовка специалистов, учебные средства, интернет, образовательная область, творческий проект, технологическое образование, проектная деятельность, электронный компьютер, информационно-компьютерные технологии.

Среди инновационных образовательных технологий особое место занимают компьютерные технологии, позволяющие по-новому организовать работу с информацией, обеспечить распределенный доступ к удаленным источникам знания. Выделим основные направления использования компьютерных технологий для активизации и модернизации учебного процесса.

Современный уровень развития общества, требует высокообразованных специалистов, людей творческих, способных к свободному мышлению. И чтобы реализовать это, в процесс обучения внедрили IT-технологии. Об этом я хочу рассказать, ведь это самый актуальный метод в образовательном процессе.

Первое. Создание электронных учебно-методических комплексов дисциплин, включающих электронные учебные и методические пособия, комплексы для промежуточной и окончательной проверки знаний, указания для самостоятельной работы и углубленного изучения предмета. Они могут использоваться обучаемыми для реализации индивидуальных программ обучения, обслуживая гибкие и многоуровневые образовательные траектории [1]. Электронная система набора баллов за успешно выполненные учебные задания позволяет контролировать скорость и объемы усвоения учебного материала, дает возможность разнообразить набор заданий и упражнений для каждого направления профессиональной специализации и разного уровня подготовки студентов. Электронные версии учебных дисциплин способствуют

визуализации многих теоретических положений, что помогает их лучшему усвоению и пониманию возможных способов практического применения. Компьютерное моделирование процессов и явлений способствует развитию прагматической ориентированности обучения, дает возможность контролировать качество образования через реализацию практических проектов.

Второе. Создание качественно новой инфраструктуры образовательного пространства. Современные информационные технологии позволяют перейти к совершенно новым формам организации учебных занятий и проверки знаний и результатов обучения. Мультимедийные классы дают возможность использовать самостоятельно создавать видео и фотопродукцию для изучения социальных коммуникаций в ходе речевой подготовки студентов [2].

Учебный процесс с применением информационных технологий нуждается в обеспечении качественно новыми учебными пособиями. Не случайно огромное внимание уделяется сейчас созданию электронных учебников, реализующих различные компьютерные технологии, позволяющие осуществить новые формы доступа к инновационным методам педагогической поддержки обучения. Электронные учебники нового поколения не только обеспечивают равные возможности овладения учебным материалом студентами с различными уровнями речевой подготовки, интеллектуального развития, но и учитывают психологические и даже гендерные особенности обучаемых. Каждая тема в таком учебнике представлена несколькими вариантами изложения учебного материала по степени сложности, что расширяет функции преподавателя, который не только регулирует информационное насыщение изучаемой проблемы, но и обеспечивает постоянное обновление и методическую реорганизацию содержания электронного учебника на основе анализа результатов обучения студентов.

Использование в учебном процессе компьютерных обучающих программ, мультимедиа лекций предполагает отход от традиционной системы обучения и переход в инновационную, что позволяют с уверенностью говорить о широких возможностях современных информационных технологий с целью разработки информационно-компьютерного обеспечения процесса подготовки будущего специалиста. Обучающие программы, в настоящее время, должны отвечать принципам: актуальности, реалистичности, реализуемости и открытости.

Новые технологии только тогда могут быть эффективны в образовании, когда они не вписываются в уже существующую образовательную систему, а входят как элемент в новую систему образования.

Подчеркнем, что современные информационные технологии предполагают широкий набор средств для разработки образовательных действий, а именно: предоставление информации в различной форме с разными графическими, звуковыми и видеоэффектами и т.п. Учеными подчеркивается важность использования этих средств при разработке содержания конкретных учебных занятий, учебных тем в соответствии с образовательными целями, которые стоят перед автором обучающего материала. Компьютер как средство повышения эффективности научно-исследовательской деятельности в

образовании. Современные научные исследования уже не могут быть успешными без всестороннего информационного обеспечения. Такое обеспечение предполагает поиск источников наиболее «свежей» и наукоемкой информации.

Несомненно, что внедрение информационных технологий в процесс образования – это неизбежный процесс на пути развития современного общества. Но быстрое и качественное внедрение информационных технологий в учебный процесс может дать дополнительные преимущества студентам обучающимся в ВУЗе.

Хотелось бы отметить, что компьютер и информационные технологии лишь инструмент, но не универсальное средство, способное заменить собой все направления учебной деятельности [2].

Таким образом, новые информационные технологии способствуют разработке инновационных интерактивных возможностей моделирования и изучения социальных процессов с использованием медиатехнологий. Использование информационных технологий трансформирует образовательное пространство и способствует формированию компьютерных технологий тестирования и контроля.

Игровые формы учебных занятий резко повышают интерес к иностранному языку, помогают более глубоко освоить курс, поскольку вынуждают использовать для подготовки многообразную информацию, лично переживать усваиваемый материал, применять его для решения пусть учебной, но вполне конкретной задачи. При этом повышается уровень общего развития студентов, сплоченности группы, психологического комфорта и понимания, что влияет на взаимопомощь и поддержку в учебном процессе и частной жизни, а также социальная фасилитация коллектива, способствующая усилению положительной мотивации и росту достигательных ориентаций: стимулируются изучение дополнительной литературы, посещение библиотек, развивается интерес к изучаемому предмету, облегчается подготовка к контрольным работам и экзаменам, упрощаются итоговая аттестация, вносится разнообразие в повседневную жизнь обучаемых, что существенно повышает интерес к учебе и жизни в целом.

Любое общение на иностранном языке для студентов носит стратегический характер, потому что имеет определенную цель, которая мотивирует участников общения достичь речевых действий. Каждая коммуникативная стратегия характеризуется набором коммуникативных тактик. Речевую или коммуникативную стратегию мы рассматриваем как некий план речевого поведения участников ролевой игры. Для этого необходимо помнить, что предлагаемое преподавателем роли практически всегда ассиметричны (педагог-студент). Они продиктованы сюжетом ролевой игры. Среди принципов организации и проведения ролевой игры можно выделить такие, как: полное погружение в роль, проблематика игры, постепенное вхождение в ситуацию. При конструировании игровой модели необходимо, с одной стороны, придерживаться правдоподобия, а с другой – соблюдать чувство меры. Принцип полного погружения в игровую ситуацию означает,

что участники игры в течение всего времени ее проведения должны заниматься только вопросами, касающимися игры. Вся организационная деятельность, в том числе образовательная, участники игры должны помогать ходу игры, служить материалом для выбора речевой практики участников игры.

Несмотря на это, «черезвычайно важно формировать благоприятный климат для притока внутренних и внешних инвестиций (стимулировать их в целях постоянной модернизации и обновления производства)», так как формирование именно такого климата является одним из определяющих условий эффективного развития экономики региона, в частности, и страны, в целом.

Стоит отметить, что использование то или иного типа модульного обучения на занятиях повышает эффективность обучения и позволяет повысить конкурентоспособность учебного заведения на рынке образовательных услуг. Курсы в режиме онлайн или дистанционное обучение позволяет студентам не выезжая за границу или не отрываясь от работы во время сделать задания и переслать их преподавателю через интернет. Создание электронных пособий достаточно актуально, особенно по дисциплинам, по которым нет учебников или они очень старые. Кроме того, это позволит студентам более эффективно работать самостоятельно. При создании электронного учебного материала сначала необходимо подготовить с максимальным качеством информационные блоки (текст, аудио - и видеоинформацию). На этом этапе определяются требования к шрифтам, текстовым форматам, проводятся проверка данных и редактирование. Одновременно должны быть произведены видеосъемки или подобраны материалы в архивах видеозаписей (Интернет), выбраны форматы для сжатия электронной информации, определены скорости передачи данных с мультимедиа-носителя и решены многие другие технические вопросы, связанные с реализацией поставленной цели. Средства мультимедиа позволяют значительно обогатить учебный процесс за счет привлечения различных материалов [3]. Представляется целесообразным наряду с применением готовых электронных продуктов проведение практических занятий по разработке учебных пособий с использованием материалов, подготовленных самими студентами: демонстрационный материал, схемы, таблицы, дидактические игры, опорные конспекты, исторические факты, упражнения и тестовые задания, видео и аудио вставки. Для студента процесс создания и конструирования связан, прежде всего, с глубоким осознанием и пониманием тематики учебного материала, а также с тщательным изучением предметного материала, охватываемого данным электронным пособием. Студенты, являющиеся авторами и разработчиками электронных учебных материалов, могут демонстрировать свои работы на научно-практических конференциях, участвовать с результатами этой работы в предметных декадах по данной учебной дисциплине, защитах курсовых и дипломных проектах, на лекционных и семинарских занятиях. Такой подход к обучению будет способствовать активизации учебной деятельности студентов и накоплению профессиональных умений и навыков, необходимых при прохождении педагогической и производственной практики.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Чухлебова И. А. Моделирование систем и информационные технологии: Межвуз, сб, научн. тр. Вып. 2. Воронеж: Издательство «Научная книга», 2005.
2. Чухлебова И. А К вопросу о содержании обучения языку специальности на подготовительном курсе вузов. Матералы международной научно-практической конференции. Москва: МГПУ, 2005.
3. Использование информационных компьютерных технологий в учебном процессе и проблемы его методического обеспечения [электронный ресурс]-режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0901-5.htm>

ӘОЖ 378.5.016.02:004.84(574)

Таныкпаева Б.Е., Байтуова Қ.Т., Майдабеков Н. Н.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті Астана, Қазақстан

БАНКТЕ МӘЛІМЕТТЕР БАЗАСЫН ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ЕНГІЗУ

Аңдатпа. Мақалада бүгінгі таңдағы деректер қоры тез және белгілі бір дәрежеде дамып келе жатқан ақпараттық технологиялар – бұл салыстырмалы түрде консервативті бағыт, мұнда деректер қорының өзі ұзақ мерзімді құрылымдар болып табылатындығы жөнінде айтылған.

Кілт сөздер: Ақпараттық технологиялар, деректер қоры, Microsoft SQL Server, банк деректер базасы, бағдарламалық қамтамасыз ету.

Annotation. The article says that information technologies, which are developing rapidly and to some extent in databases today, are a relatively conservative direction, where the database itself is a long-term structure.

Keywords: Information technology, database, Microsoft SQL Server, bank database, software.

Бүгінгі таңда мәліметтер базасының негізі немесе маңызды құрамдас бөлігі болмайтын маңызды ақпараттық жүйені елестету қиын. Деректер базасының тұжырымдамалары мен технологиялары біртіндеп дамыды және әрқашан ақпаратты автоматтандырылған өңдеу жүйелерінің дамуымен тығыз байланысты болды. Реляциялық тәсіл пайда болғаннан кейін мәліметтер базасын құру өнерден ғылымға айналды, бірақ соңғы жылдардағы тәжірибе көрсеткендей, оны мүлдем жоққа шығармады. Алайда, қазір бұл өте қалыптасқан тәртіп бұл тек ғылыми емес, инженерлік, жеткілікті түрде формальды тәсілдерге негізделген және мәліметтер базасын құру әдістері мен әдістерінің кең спектрін қамтиды.

Тиісінше, дерекқорды басқару жүйелерінің мақсаты олардың ұзақ уақыт сақталуын, сондай – ақ іріктеу және жаңарту мүмкіндігін қамтамасыз ету болып табылады. Деректерді пайдалану қажет болған кезде әрдайым бар , дегенмен пайдалану сипаты, сондай-ақ практикалық пайда алу жолдары әр түрлі болуы мүмкін: оларды күрделі басқару жүйелерін жақсарту үшін пайдаланудан бастап "компромат чемодандарын" қалыптастыруға дейін.

Деректер базасы тез және белгілі бір дәрежеде дамып келе жатқан ақпараттық технологиялар – бұл салыстырмалы түрде консервативті бағыт, мұнда базалардың өзі ұзақ мерзімді құрылымдар болып табылады. Компьютерлердің негізгі базасы мен бағдарламалау парадигмалары сақталған мәліметтерге қарағанда өзектілігін жоғалтқаннан гөрі тез өзгереді.

Пайдаланушылардың әртүрлі санаттарының мәліметтер базасын кеңінен қолдануы, бір жағынан, жүйені басқару құралдарын игеруге аз уақытты қажет ететін интерфейстерді құруға, екінші жағынан, деректерді кездейсоқ немесе қасақана бұзудан қорғаудың дамыған құралдары бар қуатты, икемді құруға әкелді.

Мәліметтер базасы банктерге ақпаратты тиімді басқаруға, операциялардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және көрсетілетін қызметтердің сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін қажетті құрал болып қала береді.

Microsoft SQL Server (MSSQL) — Microsoft корпорациясы әзірлеген реляциялық дерекқорды басқару жүйесі (RDBMS). Ол басқа бағдарламалық қосымшалар сұрағандай деректерді сақтау және алу үшін пайдаланылады және ол деректердің үлкен көлемін өңдей алады және өнімділігі жоғары транзакцияларды қолдай алады. (1-сурет).

1-сурет. MSSQL бағдарламасының көрінісі

Банкке арналған мәліметтер базасының тұжырымдамасын әзірлеу банктік қызметтердің көптеген ерекшеліктерін және мәліметтер базасында сақталуы керек мәліметтерге қойылатын талаптарды ескеруі керек. Банк үшін дерекқор тұжырымдамасын әзірлеу кезінде ескерілуі керек кейбір маңызды аспектілерге мыналар жатады:

1. Деректер базасының құрылымы: банкте клиенттер, шоттар, операциялар, несиелер және басқа банктік қызметтер туралы ақпаратты қамтитын мәліметтер базасында көптеген кестелер болуы мүмкін. Барлық қажетті деректерді сақтауға және оларға жылдам қол жеткізуге мүмкіндік беретін тиімді дерекқор құрылымын әзірлеу маңызды.

2. Басқа жүйелермен Интеграция: Банктік мәліметтер базасын банктің әр түрлі жүйелерінде қолдануға болады, мысалы, тәуекелдерді басқару жүйесі, несиелерді басқару жүйесі және т.б. банктің тиімді жұмысын қамтамасыз ету

үшін басқа жүйелермен оңай интеграцияланатын мәліметтер базасының тұжырымдамасын жасау өте маңызды.

3. Деректерді қорғау: Банктік мәліметтер базасы деректерді қорғауды және клиенттердің жеке өмірін қамтамасыз етуі керек. Деректер қауіпсіздігін қамтамасыз ететін және заң талаптарына сәйкес келетін мәліметтер базасының тұжырымдамасын жасау маңызды.

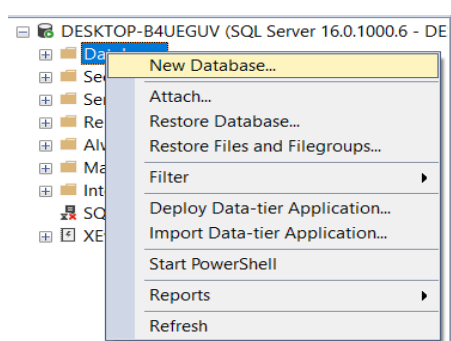
4. Транзакцияны қолдау: деректер өзгерген кезде деректердің тұтастығы мен дәйектілігін қамтамасыз ету үшін банктік мәліметтер базасы транзакцияларды қолдауы керек. Бұл жүйеде ақаулық орын алса, транзакцияны қайтару мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, банктің мәліметтер базасын әзірлеу кезінде пайдаланушылар мен мәліметтер базасы қолдауы керек бизнес-процестердің талаптарын ескеру қажет. Мысалы, мәліметтер базасы шот операцияларын, несие беруді, несиелік тәуекелдерді басқаруды, клиенттердің ақпаратын басқаруды және басқа да операцияларды қолдауы керек.

Сондай-ақ, банк дерекқорының тұжырымдамасы бизнес пен клиенттердің өзгертін талаптарына бейімделу үшін икемді және оңай масштабталуы керек екенін ескеру маңызды. Қажет болса, жаңа банктік қызметтер мен жүйелерге қолдау көрсету үшін мәліметтер базасын кеңейту оңай болуы керек.

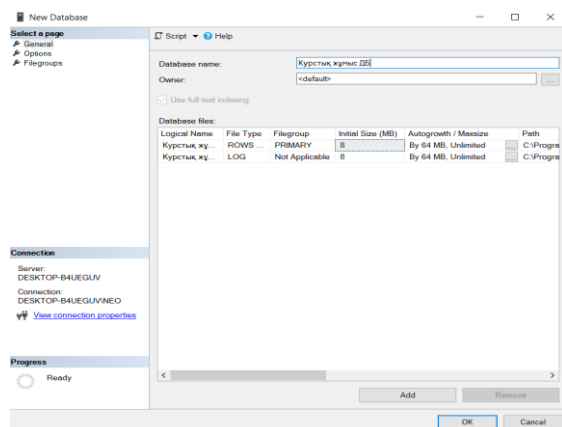
Қорытындылай айтқанда, банк дерекқорының тұжырымдамасын сәтті әзірлеу IT, Қаржы, маркетинг және операциялар сияқты көптеген банк бөлімдерінің бірлескен жұмысын талап етеді. Тұжырымдаманы әзірлеу кезінде барлық мүдделі тараптардың ескерілгеніне және дерекқор банк деректерін тиімді және қауіпсіз сақтау мен өңдеуді қамтамасыз ететініне көз жеткізу маңызды.

Ең алдымен біз жаңа деректер қорын енгізіп алуымыз қажет. Ол үшін біз SQL Server-бағдарламасының бастапқы бетінен Деректер базасы файлындағы Жаңа деректер қоры пәрменін басатын боламыз (2-сурет).

2-сурет. Жаңа дерек қорын құру

Келесі кезекте бізге 3-суреттегідей экранға терезе ашылады және біз сол жерден жаңа дерек қорымыздың атауын жазуымыз қажет және ОК-пәрменін басуымыз қажет. Біздің жағдайымызда дерек қор атауы «Курстық жұмыс ДҚ»:

3-сурет. Дерек қор атауы сақтау.

Жаңа дерек қорын құрған кезде бізге дерек қор мәзірі көрсетіледі. Ол жерден біз жаңа кесте, жаңа сүзгі, жаңа көрсетілім құра аламыз (4-сурет).

4-сурет. Дерек қор мәзірі

Банк жүйесіне мәліметтер қоры аса қажетті себебі банктегі өте көп ақпараттар қорын осы мәліметтер қорын жасау арқылы сақтауға болады бұл өте ыңғайлы болып табылады. Осы себептен банк жүйесінде Мәліметтер қоры аса маңызды рөл атқарады. Банктің мәліметтер қорын құрған кезде оған түрлі деректерді сақтай аламыз, тоқталып өтсек банк клиенттері, транзакциялар, шоттар, несиелер, депозиттер сынды ауқымды дерек түрлерін кез-келген дерек түрінде сақтай аламыз.

Банк мәліметтер қорының тиімділігі оңтай жақсы болуы тиіс. Бұл кезде, мәліметтер қорының тиімділігі дегеніміз, мәліметтерді қол жетімді, қорғалатын және өзекті қылуға болатын тиімділік деуге келеді.

Банк мәліметтері адамдардың мүліктік құқықтарын қорғауы арқылы қамқорлықтарын сақтайды. Мысалы, банк мүліктік құқықтары туралы мәліметтердің сақталуы және құпиялылығы қамқорланады. Бұл арқылы, банк мәліметтерінің қызметкерлері қызмет көрсету мерзімінде мүліктік құқықтарын қорғау үшін өз кезінде жақсы білімге қол жетімді болады.

Банк мәліметтерінің тиімділігі айқынды болған қызмет көрсету процесін жылдар бойы берілетін қызметтің сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл арқылы, банктің қызметін пайдаланатын клиенттері деректеріне өз кезінде қатысты бөлімдерден деректер алу үшін күнделікті болады.

Сонымен қатар, банк мәліметтерінің тиімділігі банктің қаржылық операцияларын жүргізу үшін маңызды болады. Банктің қаржылық операциялары мүліктік құқықтармен таныс болуы тиіс, сондықтан да банк

мәліметтерінің тиімділігі банктың қаржылық операцияларын қамқорлау және кұпиялылықты қамқорлау мүмкіндігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Бойко В., Савинков В. М. Деректер базасын Жобалау, ақпараттық жүйелердің деректер. – 2-ші басылым. – М.: Қаржы және статистика, 2019.
2. Деректер базасының жүйесіне кіріспе. - М.: Уильямс, 2016.
3. Карпова и. п. Деректер базасына кіріспе: оқу. жәрдемақы. – Моск. мемлекеттік электроника және математика институты. – М., 2013.
4. Мейер Д. Реляциялық мәліметтер базасының теориясы: ағылшын тілінен аударылған. – М.: Әлем, 2017.
5. Смородинский а. в., Ривкин м. н. Деректер Базасы: даму тенденциялары // Мир ПК, 2015, N 3.
6. Энсор Д., Стивенсон Й. Oracle. Мәліметтер базасын жобалау: ағылшын тілінен ауд. – К.: ВНУ баспа тобы, 2019.
7. Хомоненко А. Д., Цыганков В. М., Мальцев М. Ж. Деректер Базасы. – СПб, КОРОНА-Принт, 2014.

ӘОЖ 372.854

¹А.Қ.Таңат, ¹К.Р.Атхамбаева, ²Мәдібекова Ғ.М.

¹Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,

²Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік педагогикалық университеті

АНАЛИТИКАЛЫҚ ХИМИЯ ПӘНІНЕН ТАРАЗЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ПРИНЦИПТЕРІ. ГРАВИМЕТРИЯ ТАҚЫРЫБЫНДА САБАҚ ӨТКІЗУ МАҢЫЗЫ

Аннотация: Мақалада химия сабағында таразылар мен гравиметрия тақырыбын оқыту барысында жаңа оқыту технологияларын қолданылу нәтижелері талданды. Сабақ мазмұны презентация арқылы түсіндіріліп, білімді меңгергенін анықтау өте тиімді әрі тез жүргізілетін тәсілдер арқылы жүргізілді.

Кілт сөздер: таразылар, аналитикалық таразы, гравиметрия әдісі.

Abstract: The article analyzes the results of using new learning technologies in the course of teaching the topic of scales and gravimetry in Chemistry Lessons. The content of the lesson was explained through a presentation, and the determination of knowledge was carried out using very effective and fast methods.

Keywords: scales, analytical scales, gravimetry method.

Аналитикалық химия пәнінің титриметриялық анализ бөлімінде стандартты ерітінділер дайындауда химиялық қосылыстың дәл өлшенген бөлігін алу үшін қолданылған аналитикалық таразылармен толық танысу мақсат етілді. Сонымен қатар, гравиметриялық анализде таразылардың бірнеше түрімен жұмыс жүргізілетіндіктен, олардың жұмыс жасау принциптерімен таныстырылды.

Топ студенттерінің қатысында «Аналитикалық таразылармен жұмыс жасау принциптері. Гравиметрия» тақырыбында ашық сабақ өткізілді. Сабақ өту жоспары түзіліп, тақтаға ілінді:

1. Сабақтың басталуы/топқа бөлу-5 минут;
2. Презентация арқылы тақырып түсіндіріледі(15 минут);
3. «Есте сақта!» тапсырмасы (5 минут);
4. «Топтық ойын» тапсырмасында топтың бірлесе жұмыс жасауы анықталады, тапсырмалар сұрақ-жауап ретінде беріледі (15 минут).

Сабақ алдында білімалушыларды топқа бөлу жұмыстары жүргізілді. Сабақ тақырыбына сәйкес таразылар мен гравиметрияға қатысты тың әдебиеттер қарастырылып, сабақ мазмұны алдын-ала дайындалған презентация арқылы түсіндірілді(сурет 1). Сабақ тақырыбының өзектілігіне байланысты бірнеше оқыту әдістемелері қолданылды. Химиялық зертханадағы қажетті құралдардың бірі - таразы. Әрбір студент таразымен жұмыс істей білуі керек[1]. Сабақтың негізгі мазмұнын қамтыған түрлі деңгейдегі тапсырмалар берілді. Сабақ тақырыбы презентация арқылы ашыла алды.

Презентацияда таразылардың жұмыс жүргізілу барысына байланысты бөлінген түрлеріне жалпы тоқталып, олардың өзіндік өлшеу ережелері мен өлшеу тәртібі туралы деректер қамтылған.

1. Дәрекі өлшеуге арналған (1 г-қа дейінгі дәлдікте);
2. Дәл өлшеуге арналған және технокимиялық таразылар (0,01г-қа дейінгі дәлдікте);
3. Аналитикалық таразылар (0,0002-0,0001г-қа дейінгі дәлдікте);
4. Арнайы (торсионды, пробиркалық ультрамикрочимиялық және т.б.) Аналитикалық таразылар 0,0002г-нан 100-200г-ға дейінгі салмақты дәл өлшеуге арналған.

Аналитикалық таразы екі топқа бөлінеді: периодты шайқау немесе демпферлі таразылар. Қазір таразылардың соңғы тобы кең таралған [1, 2].

Презентацияда гравиметриялық анализге жалпы сипаттама берілді, айдау және тұндыру әдістері мысалдармен көрсетілді. Жұмыс жүргізу этаптары анық әрі нақты түсіндірілді [3].

Презентация арқылы тақырып түсіндіріліп болған соң, білімалушыларға бағалау принципі туралы ақпарат берілді. Білім деңгейін анықтау үшін «Есте сақта!» тапсырмасы таныстырылды. Яғни студенттерге алдымен технокимиялық таразының өлшеу ережелері 30 секундтай көрсетіліп, әрі қарай топпен бірлесіп жұмыс жасады. Әр топ мүшелері белсенділік танытып, тапсырманың дұрыс орындалу реттілігіне қарай 1 баллмен бағаланды

Әрі қарай «Топтық ойын» тапсырмасында сұрақтар беріліп, ондағы студенттердің тақырыпты қаншалықты меңгергендіктері анықталды. Топ студенттері белсенді түрде қатыса отырып, өздеріне тиісті 3 баллға ие болды. Берілген сұрақтарға жауаптары толық қамтылып, әрі толықтырылып отырды.

1. Жұмыс жүргізілу түріне байланысты түрлі қолданылатын таразы түрлері.
2. Аналитикалық таразы қандай лабораториялық құрал болып табылады?

3. Гравиметриялық анализ әдістерін сәйкестендіріңіз.
4. Аналитикалық таразы қандай өлшеу дәлдігін көрсетеді?
5. АДВ дегеніміз не?

Студенттер 3-тапсырмада бірлесе отырып, тақырыпты қорытындылау мақсатында сөйлемді толықтырып, постер арқылы өз түйгендерімен бөлісті.

Бөліп алу әдістері	анықталатын ионды химиялық құрамы белгілі, аз еритін қосылыс түрінде толық тұнбаға түсіруге негізделген.
Айдау әдістері	әдіс зерттелетін зат құрамынан анықталатын компонентті бос күйінде бөліп алып, дәл өлшеуге негізделген.
Тұндыру әдістері	зерттелетін зат құрамында ұшқыш компонент болғанда немесе анықтап отырған компонент ұшқыш компонентке айналуы мүмкін болған кездерде қолданады.

Студенттер 3-тапсырмада бірлесе отырып, тақырыпты қорытындылау мақсатында сөйлемді толықтырып, постер арқылы өз түйгендерімен бөлісті.

Сабақ соңында топ мүшелері өзара тақырып көлемінде пікір алмасып, сабақ өткен мұғалімдерге сабақтың артық-кем тұстарын айтып, өз ойларымен бөлісті.

1-топ мүшесі және топ басшысы өзіндік пікірін айтып өтті: Екі мұғалім өз тәжірибелерін толыққанды шыңдап, кемшілік тұстары байқала қоймады. Сабақтың жақсы өтуіне тыңғылықты дайындалып келулері әсер ете алды. Берілген тапсырмалар тақырыпты түсініп, қорытындылау үшін ұқыпты дайындалған. Тапсырманы құрау арқылы мұғалімдердің ізденімпаз, жауапкершіліктері жоғары екені байқалады. Тапсырмалар толыққанды көлемді сұрақтармен қамтылған. Презентациядағы түс сәйкестігінің дұрыс сақталмауы кемшілік тұсы болып көрінді.

«Аналитикалық таразылармен жұмыс жасау принциптері. Гравиметрия» тақырыбында өткізілген сабақта қолданылған презентация толықтай сабақ мазмұнына сәйкес дайындалған. Түсінікті әрі нақты берілген материалдары берілген сұрақтарға білім алушылардың жауаптары арқылы көрсетілді. Сабаққа қатысқан топ студенттері өткізілген тақырып бойынша белсенділік танытып, алған білімдерін сұрақ-жауап, топ бойынша берілген тапсырмаларды бірлесе орындауда көрсете білді. Сабақ соңында білімді бағалау ортақ шешіммен жүргізілді. Сабақ барысында қолданылған жаңа оқыту технологиясы, постерлер дайындау және жоғары дәрежеде қорғау білімалушылардың тақырыпқа ынталылығы артқанын байқатты.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Мырзахметова Н.О. Бейорганикалық химия практикумы: оқу құралы/ Алматы 2015. -32 б.
2. Интернет ресурстары: Аналитические весы | Весы аналитические лабораторные (mt.com).
3. Мәдібекова Ғ.М., Жарылқасын Ә.С. Виртуалды зертхана. Аналитикалық таразылармен жұмыс жасау принциптері. Электронды оқу

ӘОЖ 371.32:681.518

Тілеубай С.Ш., Тоқсанова С.К., Бекмуратова Х.К.

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті

ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯ – БОЛАШАҚҚА БАТЫЛ ҚАДАМ. ЦИФРЛЕУ ДӘУІРІНДЕГІ БІЛІМ БЕРУ

Аннотация: Бұл мақалада цифрлық білім беру ресурстарының түрлері сипатталған және оқу үдерісінде цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігі қарастырылған.

Кілт сөздер: сандық трансформация, қашықтықтан білім беру

Summary: This article describes the types of digital educational resources and discusses the effectiveness of applications of digital educational resources in the educational process.

Key words: digital transformation, distance education

Стратегиялық білім беру саласындағы мамандар ХХІ ғасырдың білім беру жүйесі деп, ал қазіргі уақытта өзекті мәселенің бірі қашықтықтан оқыту тақырыбының өзектілігі болып тұр. Қазіргі кезде оны дамыту сатысы сандық технология түрлері ретінде сипатталады. Қазіргі кезіндегі оқытудың өте қажетті, сонымен қатар заманауи әдісінің бірі және бірегейі сандық технологияларды пайдалана отырып, қашықтықтан оқыту жүйесі болып табылады. Бұл қоғамның қажеттілігіне барынша лайықты және икемді түрде жауап бере алатын және елдің әрбір азаматының білім алуға конституциялық құқығын іске асыруды қамтамасыз ететін жүйе болып табылады. Жоғарыда аталған факторларға сүйене отырып, қашықтықтан оқыту 21-ғасырға мамандардың жоғары біліктілік деңгейін үздіксіз ұстау мен үздіксіз оқыту жүйесі ретінде енетін болады деп қорытынды жасауға болады.

«Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру дегеніміз не?» деген сұраққа іздеу жүйесі бірнеше жауап берді, оларды қарастырайық.

Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру — бұл компьютерлік және телекоммуникациялық технологиялар мен құралдардың көмегімен толығымен немесе ішінара оқыту.

Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру — өзін-өзі тану негізінде танымдық белсенділікті ұйымдастыру, онда тікелей педагогикалық байланыс азайтылады.

Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру — бұл оқытудың әдеттегі нысандарынан біршама ерекшеленетін жаңа, ерекше білім беру нысаны болып табылады, басқа құралдарды, әдістерді, оқудың ұйымдастырушылық формаларын, мұғалімдер мен оқушылар арасындағы өзара әрекеттесудің басқа формаларын қамтиды.

Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру — корреспонденттік формаға ең жақын, бірақ ақпараттық технологияларды

пайдалана отырып, Интернет арқылы оқушылар мен мұғалімдер арасындағы байланысқа мүмкіндік беретін жаңа формалар.

Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан оқытудың артықшылықтары, білім беру саласындағы сарапшылардың және оқушылар мен ата-аналардың өздерінің айтуы бойынша қашықтан білім берудің артықшылықтары айқын және төмендегідей: Сандық технологияларды қолдана отырып елде 3D – принтинг, онлайн- сауда, мобильді банкинг, цифрлы қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту үстінде. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдердің экономиканың құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты», - деп нақты бағдар берді.

Цифрлық технологиялар - заман талабы. Олар қоғам өміріне әсерін молынан тигізуде. Соған қарай коммуникациялар мен ақпараттық жүйелерге және көрсетілетін қызметтерге жаңа талаптар қойылуда. Серпінді дамып келе жатқан алдыңғы қатарлы мемлекеттер цифрлық экономиканы дамытуға белсенді түрде басымдық беруде. Бұл жаһандық күн тәртібінің аса маңызды бағыты. Цифрлық экономиканы қалыптастыруда айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізген елдерге тән ортақ сипат бар.

Болашақта Қазақстанның озық ел атану жолындағы басты құралы – цифландыру. Көпшілікке мәлім, ертеңгі күнді ертерек ойлап, «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы қабылданған болатын. Қазақстан 2018-2022 жылдары «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асырды. Бағдарламада экономика саласын цифрландыру, сандық мемлекетке көшіру мақсаты айқын көрсетілген. Мамандардың айтуынша, алдағы 10-20 жылда мамандықтардың жартысы жойылатындықтан отандық білімді жаңғыртып, цифрлық дәуір талаптарына сай мамандарды даярлау керек. Соңғы кезде жиі айтылып жүрген цифрлылық дегеніміз не? Алдымен осыған тоқталайық.

Бүгінгі таңда «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында министрлік тарапынан бірқатар жұмыстар атқарылды. Атап айтсақ, ведомство бұйрығына сәйкес 2018-2019 оқу жылында «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» пәні 3-сыныптың оқу бағдарламасына енгізілді, сондай-ақ 2019-2020 оқу жылында 4-сыныпқа, 2020-2021 оқу жылында 1-2 сыныптарға енгізілді. Одан әрі 5-11 сыныптардың бағдарламалары, ең алдымен STEM-элементтердің яғни, роботтехника, виртуалды шындық, 3D-принтинг және басқаларының қосылуын ескере отырып, бағдарламалау тілдерін қайта қарау өзекті болмақ.

Бағдарлама бірнеше бағыттардан тұрады, ал білім саласындағы цифрландыру мәселесіне келсек, бұл – адами капиталды дамыту бағыты. Бұл бағыт білім берудің басқару жүйесін құру, бастауыш білім беруде бағдарламалау негіздерін 2-сыныптан енгізу, жетекші АКТ мамандықтар бойынша білім беру бағдарламаларын жанарту сияқты іс-шаралар жүзеге асырылуда. Оның ішінде заманауи трендтерді ескере отырып, студенттердің цифрлы дағдыларын арттыру мақсатында еліміздегі жоғары оқу орындарының базасында құзыреттілік орталықтарын ашу көзделген. Жалпы бағдарламаның орындалуы жақсы деңгейде деуімізге болады.

Бүгінде цифрландыру процесі әлемдегі барлық елдерге әсер етеді. Сонымен қатар әрбір ел цифрлық дамудың басымдықтарын өзі айқындайды. Әлемдегі 15-тен астам мемлекет қазіргі уақытта ұлттық цифрландыру бағдарламаларын іске асыруда. Қытай, Сингапур, Жаңа Зеландия, Оңтүстік Корея және Дания ұлттық экономикаларды цифрландыру бойынша алдыңғы қатардағы елдер болып табылады. Қытай өзінің "интернет плюс" бағдарламасында цифрлық индустрияны дәстүрлімен біріктіреді, Канада Торонтода АКТ-хабын жасады, Сингапур драйвері АКТ болып табылатын "ақылды экономиканы" қалыптастырады, Оңтүстік Корея "Креативті экономика" бағдарламасында адами капиталды, кәсіпкерлікті дамытуға және АКТ саласындағы жетістіктерді таратуға бағдарланады, ал Дания мемлекеттік секторды цифрландыруға баса назар аударуда.

Білім беру саласы – бәріміз үшін өте маңызды тақырып. Ұлттың болашағы білім-ғылыммен қаруланған келешек ұрпақтың қолында екені айтпаса да түсінікті. Біз бүгін бұл саладағы сансыз реформаларды сөз еткелі отырған жоқпыз. Бізге керегі – «Цифрлы Қазақстан» бойынша жүзеге асып жатқан істердің нақты нәтижесі.

Сандық ортада жұмыс жасау үшін кез келген педагог өз ойын жүйелі түрде жеткізе алатындай, коммуникативті және ақпараттық мәдениеті дамыған, интерактивті және онлайн режимінде жұмыс жасау әдістерін меңгерген оқытушы болуы тиіс.

Цифрлық білім беру ресурстарын әзірлеуші Ұлттық ақпараттандыру орталығы “цифрлық білім беру ресурстары – ол білім беру үдерісінің интерактивті қашықтықтан оқыту субъектілердің әрекеттесуі ретінде электрондық оқытудың инфокоммуникациялық білім беру жиынтығының ортасын құруды қамтамасыз ететін, цифрлық пішімдегі электрондық тасымалдаушылардағы дидактикалық материалдар” деген. Кейбір кезде электрондық оқу ресурстарының ішкі жиынының деректерін ерекшелеу үшін оларды “цифрлық білім беру ресурстары” деп те атайды немесе цифрлық пішімдерді аудио/бейнеақпараттарды тасымалдаушыларға жазу үшін де пайдаланады және олар кез келген электрондық тасымалдаушыларда не болмаса телекоммуникациялық желілерде жарияланады. Барлық анықтамаларды қорыта келе, цифрлық білім беру ресурстары – цифрлық пішімде ұсынылған дидактикалық материалдар кешені. Ол суреттерді, бейнеүзінділерді, статистикалық және динамикалық модельдерді, виртуалды шынайы және интерактивті модельдеу объектілерін, катрографикалық материалдарды, дыбысжазбаларды, символды объектілер мен іскерлі графиканы және оқу үдерісін ұйымдастыруға арналған оқу материалдарды қамтиды. Ол электронды тасымалдаушылармен қоса білім біру сайттары мен порталдарында ұсынылады.

Қазіргі жағдайдағы бір ғана электрондық оқулықтар түріндегі ресурстар, цифрлық білім беру ресурстарына деген қажеттілікті қамтамасыз ете алмайды, яғни цифрлық білім беру ресурстарының басқа да түрлерін дамытуға баса назар аударылуы қажет.

Бүгінгі таңда білім берудің әр түрлі нұсқадағы мазмұны, құрылымы, ғылымға және тәжірибеге негізделген жаңа идеялар, жаңа технологиялар бар. Сондықтан әр түрлі оқыту технологияларын оқу мазмұны мен оқушылардың жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибесіне сынап қараудың маңызы зор.

Түйін: Цифрлы технология жүйесі арқылы еліміз әр салада үздік көрсеткіштерге қол жеткізе беретін болады. Уақыт өткен сайын адамдардың мүмкіншіліктері де арта түсуде. Айтса сенгісіз дүниелер айта кетсек, ақылды технологиялар бүгінгі таңда өмірімізге еніп, адам қиялынан туындаған ғажайып туындылар өмірге келуде. Жаңа өнім, жаңа қызмет сапасы, жаңа құрылғылар – цифрлы технология жүйесінің жарқын белгісі. Бұл сөзсіз ХХІ – ғасырдың жетістігі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Логинова Д.С. Жоғары білім беруде қашықтықтан оқытуды қолдану. Красноярск, 2011
2. Ильяшин Г.А. Жоғары білім беруде қашықтықтан оқыту технологияларын қолдану. Красноярск, 2011
3. Гайнанова А.Н. Жоғары білім беруде қашықтықтан білім беруді пайдалану (мысалы, ресейлік, шетелдік университеттердің бірі). Красноярск, 2011
4. Якименко А.В. Қашықтықтан білім беру. Аннотация Красноярск, 2011

ӘОЖ 004.5

Г.Е.Тлеумбетова, С.А.Аккулова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА МУЗЫКАЛЫҚ-КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: Мақалада қазіргі кезеңде музыкант-педагогтен жалпы педагогикалық қызметтерді ғана емес, сонымен қатар кәсіби қызметте бейінді, кәсіби цифрлық ресурстар мен құралдарды қолдана білу, музыка сабақтарында тыңдау қызметін қамтамасыз ету үшін аудиожазбаларды жақсы сапада, музыканттардың ең сәтті орындауында қолдануға болады, соның арқасында студенттерде музыкалық стиль сезімі қалыптастыру ұсынылды.

Кілтті сөздер: музыкант-педагог, цифрлық технологиялар, мәдениет, шығармашылық кәсіби функция.

Annotation: The article suggested that at the present stage, it is possible to use audio recordings of good quality, the most successful performance of musicians in order to provide not only general pedagogical services from a musician-teacher, but also the ability to use profile, professional digital resources and tools in professional activities, listening activities in music lessons, thanks to which it is possible to form a sense of musical style in students.

Keywords: musician-teacher, digital technologies, culture, creative professional function.

Қазіргі заманғы әлеуметтік өзгерістер жағдайында, технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында музыкант-педагогтерді кәсіби даярлау мәселелері

бүгінгі күнге дейін толық шешілмеген. Оқытудың дәстүрлі формалары кәсіби қызметте білімді берік игеруге бағытталған. Ал маманның кәсіби даярлау процесін ұйымдастырудың заманауи тәсілдері кез-келген кәсіби міндеттерді еркін шеше алатын түлектің шығармашылық тұлғасын дамытуға бағытталған.

Музыкант-педагогтің дайындығы оның даму қабілетімен анықталады және мәдени-ағарту бағдарламаларын іске асыру, жүзеге асыру, мәдениет және білім саласындағы презентациялық қызмет, инновациялық технологиялармен қаныққан заманауи ақпараттық қоғам жағдайында шығармашылық және креативті ойлау, бастамашылық көрсету мүмкіндігімен анықталады [19]. Мәдениет саласының болашақ мамандарын кәсіби-шығармашылық дамуға даярлау ЖОО-да оқыту кезеңінде өзекті болып табылады. Музыкант-педагогтің кәсіби-шығармашылық дамуының ерекшелігі өнер әлеміне, мәдени құндылықтар кеңістігіне тарту арқылы мәдениет саласының болашақ маманының өзін-өзі жүзеге асыру процесінде қалыптасады. Кәсіби-шығармашылық дамудың негізі өнер үлгілерін игерудің нысандары мен әдістері, көркемдік-шығармашылық және білім беру - тәрбие міндеттерін шешудегі мәдени тәжірибені түсіндіру, өнер саласындағы болашақ мамандардың өзін - өзі жүзеге асыруды кәсіби дамытуға дайындығын қалыптастыратын мәдени сабақтастық пен мәдени шығармашылықтың кәсіби функцияларын орындау болып табылады [20].

Білім беру процесін жүзеге асыру тәсілдерінің өзгеруінің пайдасына педагогикалық қауымдастықты қазіргі білім беру кеңістігін қайта қарастыруға шақыратын ғалым Д. И. Фельдштейннің сөздерін келтіруге болады және бұл жерде цифрландыру шарттары білім беру жүйелерін трансформацияға итермелейтінін және білім беру процесінің барлық субъектілері осы өзгерістерге пластикалық жауап беруі керек екенін атап өткен жөн [21, 6-11 бб.].

Ғалым Э. Б. Абдуллин сонымен қатар жалпы білім беретін мектептің қазіргі оқушысының мәселелерін талқылайды және мектеп жасындағы балалар, ХХІ ғасырдың ұрпағы, оқушы ХХ ғасырдың аяғындағы оқушылардан айтарлықтай ерекшеленеді деген қорытындыға келеді. Ол зерттеуші төрт негізгі факторды анықтайды: әлеуметтік, физиологиялық, ақыл-ой дамуының ерекшелігі, сондай-ақ дәуірдің қалыптасуы мен дамуы контекстіндегі ғылыми-техникалық прогресс. Э. Б. Абдуллин байланысты күрделі мәселені атап өтті: бала теледидар және радио арналары, Интернет және басқа да көздер, соның ішінде бұқаралық өнердің музыкалық үлгілері арқылы алатын ақпараттар мен музыкалық мазмұнның құрылымдалмаған және сапасыз ағынына кезігуде [22]. Мұғалім білім алушылардың жеткілікті үлкен контингентімен өзара іс-қимыл жасауға, оқушыларда музыкалық өнердің сапалы үлгілері туралы, оның ішінде мұғалімнің цифрлық технологияларды қолдануы арқылы жалпы білім беретін мектептегі музыка сабағы аясында толық түсінік қалыптастыруға мүмкіндігі бар деп санаймыз. Оқу процесінде ақпараттық технологияларды қолдану әлеуметтік дамудың қазіргі кезеңінде, өз уақытының көрінісі болып табылатын жастар қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың барлық спектрін күнделікті өмірде белсенді қолданатын жағдайда өте маңызды.

Музыкант-педагогтың кәсіби қызметін реттейтін құжаттар, мұғалімнің кәсіби стандартынан басқа, бастауыш жалпы білім берудің, негізгі жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттары болып табылады. Жалпы білім беретін мектепте "Музыка" пәнін оқыту 1-9 сынып аралығында жүргізіледі.

Осы құжаттарды зерттеуге жүгінейік.

Мемлекеттік білім беру стандарты мәтінінде әртүрлі іздеу әдістерін (анықтамалық көздерде және интернет желісінің ашық оқу ақпараттық кеңістігінде) пайдалану, ақпаратты жинау, өңдеу, талдау, ұйымдастыру, беру және оқу пәнінің коммуникативті және танымдық міндеттері мен технологияларына сәйкес түсіндіру талаптары белгіленген, бұл сонымен қатар жоғары оқу орнының "Музыка" бейіні бакалаврларының цифрлық технологияларды қолдану саласындағы кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру бойынша әдістемелер болу қажеттілігі көрсетілген. Жоғары оқу орнының педагогикалық бейін бойынша бакалаврларының цифрлық технологияларды қолдану саласындағы кәсіби құзыреттілігі кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындықтың қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Музыкант-педагогтің кәсіби қызмет саласы бастауыш және жалпы негізгі білім деңгейлерінің стандарттарынан басқа, кәсіби стандарттың талаптарымен де реттеледі, онда цифрлық технологияларды қолдану бойынша мұғалімнің музыкалық пәндер саласындағы кәсіби қызметін бағалау кәсіби құзыреттілік өлшем ретінде қарастырылуы мүмкін.

Болашақ музыкант-педагогтің кәсіби қызметін реттейтін өзекті нормативтік-құқықтық құжаттарды, қажеттілікті көрсететін зерттеушілердің пікірлерін зерттеу маңызды болып табылады.

Цифрлық технологияларды қолдану саласындағы педагогикалық ЖОО-ның музыка саласы бізге оның құрылымын анықтауға мүмкіндік берді, оған сәйкес цифрлық технологияларды қолдану саласындағы ЖОО-ның «музыка бейіні бойынша бакалаврларының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру процесінің моделі әзірленеді.

Сонымен, зерттеуші В. П. Короповская кәсіби акт құзыреттілігінің компоненттерін бөліп көрсетеді [23], біз оны біз ұсынған құрылыммен байланыстыруға тырыстық (1 кесте).

1 кесте - Жоғары оқу орнының «Музыка» бейіні бакалаврларының цифрлық технологияларды қолдану саласындағы кәсіби құзыреттілігі компоненттерінің мазмұны

Жалпы пайдаланушылық компонент	
Жоғары оқу орнының бакалаврларының цифрлық технологияларды қолдану кәсіби құзыреттілігі мазмұны	В.П.Короповская бойынша ақпараттық құзіреттіліктің компоненттері
Цифрлық ресурстар көмегімен "Өнер" саласындағы ақпаратты іздеу және талдау қабілеті	"Білім беру мекемесінің ақпараттық кеңістігі аясында тиімді жеке ақпараттық кеңістік және ақпараттық кеңістікті ұйымдастыра алу қабілеті".

Жалпыпедагогикалық компонент	
"Өнер" пәндік саласындағы цифрлық ресурстарға қойылған міндеттерге сәйкес бағалай алу қабілеті.	"Оқытуда оқушылардың ақпараттық ресурстарды пайдалану тиімділігін анықтаудың түрлі әдістерін білу АКТ-ны пайдалана отырып әзірленген білім беру қызметінің өнімдеріне сараптамалық баға бере білу".
Пәндік-педагогикалық компонент	
Жалпы білім беретін мектепте болашақ кәсіби педагогикалық қызметке бағдарлана отырып музыкалық композиция мен	"Педагогикалық қызметте АКТ-ны тиімді пайдалану тәжірибесін жинақтау тәсілдерін меңгеру".
орындаудың цифрлық технологияларын пайдалану қабілеті	Әртүрлі бағдарламалық құралдарды пайдалана отырып, оқу мақсатындағы өз ақпараттық ресурстарын құра білу".

ЖОО студентінің оқу-зерттеу мәдениетін қалыптастыру кезеңдермен жүзеге асырылады: мотивациялық-мақсаттық; теориялық; іс-әрекеттік-рефлексивтік және шығармашылық.

Мотивациялық-мақсаттық кезең оқу-зерттеу іс-әрекеттің субъектісі – студенттің жүйе құраушы буын ретінде мақсатты тұжырымдаумен байланысты. студент зерттеу қабілеті мен тәжірибесін дамытуға бағытталған объективті мақсатты болашақ кәсіби қызметімен тікелей байланысты оқытудың тұлғалық маңызы бар мақсат ретінде қабылдап, сезінуі тиіс. Негізгі проблема студенттің оқу іс-әрекетінің сыртқы мақсаттарын барынша ішкі мақсатқа айналдыру процесін барынша жандандыру қажеттігі. Бұл кезеңнің нәтижесі – студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысына деген қызығушылығын арттыру, кәсіби тұрғыдан оның маңызын түсінуі және тұлғаның жаңа мүмкіндіктерінің анықталуы.

Теориялық кезең студенттерді ғылымның жаңара отырып дамуына жасалған қадам ретінде ғылыми зерттеудің методологиясы, методологиялық принцип мәселелеріне бағыттайды. Педагогикалық зерттеу студентті зерттеу жұмыстарын неғұрлым нәтижелі етуге мүмкіндік беретін белгілі бір ғылыми аппаратты қолдана отырып білім беру процесін жетілдіру жолдарын мақсатты бағытта іздеу ретінде қарастырады. Теориялық білім кезеңінің нәтижесі – студенттердің ғылыми зерттеудің методологиясы мен технологиясын біліп-үйренуі.

Іс-әрекеттік-рефлексивтік кезең студенттердің мақсатты түрде ғылыми-зерттеу жұмысының тәжірибесін жинақтауын қамтамасыз етеді. Теориялық деңгейде алынған мәліметтер нақты бір оқу-зерттеу қабілетіне айналады және де ЖОО білім беру процесінде табысты жүзеге асырылады. Бұл кезеңнің нәтижесі – студенттердің зерттеу міндеттеріне сай әдістерді таңдай білуі, зерттеу жұмыстарын егжей-тегжейлі жүргізуі, ретімен жүзеге асыра алуы, алынған мәліметтерді талдау және бағалау мәдениеті.

Шығармашылық кезең студентті өз бетімен педагогикалық зерттеу жұмысына жұмылдырады. Бұл кезең мотивациялық-мақсаттылық, теориялық білім мен жинақталған ғылыми-зерттеу тәжірибесінің интеграциясын қамтамасыз етеді. Бұл кезеңнің нәтижесі — өз бетімен оқу-зерттеу жұмысының шығармашылық әлеуетін жасау. Құрылымдық немесе логикалық схема, ғылыми-зерттеу жұмыстары міндеттерін ретімен шешу, проблеманы шешу жобасы және т.с.с. шығармашылық әлеует болып табылады [24].

Жоғарыда көрсетілген студенттердің оқу-зерттеу жұмысының мәдениетін қалыптастыру процесі кезеңдерінің мазмұнды сипаттамалары алыс шетелдердегі осы тектес идеялармен қуатталған:

- ғылыми-зерттеу жұмысы мен білімді үнемі жетілдіру әрбір студенттің жеке қажеттілігіне айналуы тиіс;

- ғылыми-зерттеу жұмысы процесінде әрбір студент өз бетімен ғылыми-зерттеу жұмысына дайындығы мен қабілетін, ғылыми білімдерді меңгеріп, жетілдіре алу қабілеті мен тәжірибе жүзінде пайдалану білігін жетілдіреді.

ЖОО студенттерінің оқу-зерттеу жұмысы мәдениетін қалыптастыру принциптері: мақсат болжау, объективтілік, жүйелілік, жинақтау және тарату болып табылады. Зерттеу қабілетін қалыптастыру процесін ұйымдастыру кезеңінде аталған принциптерге толымдылық (дискурсивті және интуитивті, зерттеушілік және оқу-танымдық процесс, ұжымдық және жеке формалар) және зерттеу процесінің өзіне тән ерекшеліктерін (спецификасын) көрсететін басқарылу принциптері қосылады.

Мақсат болжау принципі педагогикалық зерттеудің жетекші принциптерінің бірі болып табылады және жобаланған зерттеу міндеттерін жүзеге асыруда өзінің жанамалығымен ерекшеленеді. Бұл оң нәтижеге белгілі бір іс-әрекетті ұйымдастыру жолымен жету мүмкіндігімен анықталады.

Мақсат болжау зерттеу жұмысын қалаған нәтижеге қол жеткізудің дұрыс жолы және ол белгілі қандай да бір деңгейдегі қалыптасқан жағдайға тәуелді болады. Себебі мақсат, шешуге қажетті міндеттерді жобалайды.

*Объективтілік принципі*н жүзеге асыру негізінде зерттелініп жатқан құбылыс туралы нақты білім алуға мүмкіндік беретін әдістер мен шараларды қолдану жатыр. Бұл принцип барлық қорытындылар мен жалпыламалардың дәлелді болуын, олардың нақты негізделуін талап етеді. Объективтілік принципі берілген мәселе бойынша ғылыми ізденісте зерттеушінің түрлі позицияларды қолдануы мен сәйкес келмейтін гипотезаларды (болжамдарды) тексеруді және осы міндеттерді шешу жеткізу үшін басқа да құралдар мен әдістерді қолдануды қарастырады.

Жүйелілік принципі құрылымдық және конструктивтік құрамды бөліктерін және жүйенің жұмыс процесінде олардың байланысы мен қатынасын көрсетуге, берілген жүйенің интегративтік сипаттамаларын анықтауға, оның тұтастығын қамтамасыз ететін жүйе құраушы элементті зерттеуге мүмкіндік береді. Осылайша жүйелілік принципі жүйелі жұмыс

жасаудың ережелерін барынша тиімді жүзеге асыруды қарастырады, яғни, бірінші кезекте, зерттеу құбылысын оның барлық байланыстары мен өзара әрекеттесуінде кешенді зерттеу, берілген жүйе үшін неғұрлым маңыздысын анықтау [25].

Осыдан барып, жинақтап, тарату (принципін ерекшелеп көрсетуге болады. Бұл принцип студенттердің дене тәрбиесі саласындағы білімінде анықтаушы болып табылады. Жинақтап, тарату адам тұрмыс-тіршілігі мен танымының түрлі кезеңдері мен даму сатылары арасындағы қажетті объективті байланыс болып табылады. Педагогикалық үрдістегі жинақтап, тарату әрбір кезең сайын адамның өзіндегі білік-тәжірибелерін сақтау қалуын, зерттеу қабілеттерін, базалық білімдерін, жалпы қабілеттерін, тұлғалық сапаларын өткен кезеңдердің нәтижесі ретінде дамытып отыруын және оқу пәнінің түрлі сатыларында оның бөліктерінің қажетті байланыстарында, дұрыс үйлесімде жетілдіруді қарастырады.

Зерттеу қабілеттерін қалыптастыру процесін ұйымдастырудың жетекші принциптерінің бірі *толымдылық принципі*. Оның мәні – педагогикалық құбылыста бір уақытта бірдей көрініс беруі мүмкін емес өзара толықтырушы жұп элементтердің болуы. Берілген принципті біз мына жағдайлар арқылы нақтылаймыз: зерттеу жұмысындағы дискурсивтілік пен интуитивтіліктің бірлігі мен толымдылығы; зерттеу және оқу-танымдық процестің бірлігі; зерттеу жұмысының ұжымдық және жеке формаларының үйлесімділігі.

Басқарылу принципі. Оқытушының студенттердің зерттеу жұмысын басқарудың функцияларын (жобалау, ұйымдастыру, бақылау және реттеу) жүзеге асыруды қарастырады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Сергиенко И.Н. Становление профессиональной компетентности будущих педагогов-музыкантов в условиях вариативного использования форм обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / И.Н. Сергиенко [Место защиты: Саратовский гос.ун-тетим.Н.Г.Чернышевского].–Саратов,2015.–236с.
2. Белоусова Н.В. Информационные технологии в процессе специальной подготовки педагога-музыканта: дисс....канд.пед.наук: 13.00.02
3. Ложаква, Е.А. Формирование информационной компетентности будущих музыкантов в процессе обучения информатике: дис.канд.пед.наук: 13.00.02 / Е.А. Ложаква [Место защиты: Моск. гор.пед. ун-тет]. – Тула,2012.– 201с.
4. Салманов Р. Орта мектептің музыка пәнінде музыкалық компьютерлік технология қолдану. Тұмар –Қызылорда. 2000.
5. Ж.Қараев және С.Мұханбетжанованың "Электрондық оқытуды енгізу жағдайында педагогтердің біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі", А.2014.
6. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи кобразовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

Режимдоступа:https://pedlib.ru/Books/5/0306/5_0306-11.shtml#book_page_top(датаобращения25.05.2022г.).

7. Папуткова,Г.А.Иновационные условия сетевой реализации практики бакалавров в Мининском университете/Г.А.Папуткова,И.В.Прохорова// Вестник Мининского университета.–2015.–№2. Режим

доступа:<http://vestnik.mininuniver.ru/reader/search/innovatsionnye-usloviya-setevoy-realizatsii-prakti/> (дата обращения 25.05.2022 г.)

8. Абсатова М.А. "Қазіргі педагогикалық технологиялар". - Алматы, 2006.

9. Данилова, А.С. Основы профессиональной компетенции: учебноепособие/А.С.Данилова, С.В.Здрестова-Захаренкова, О.М.Фёдорова.– Сибирский Федеральный университет.– Красноярск: СФУ,2016.–136с.

10. Слостенин В.А. Педагогическая деятельность и проблема формирования личности учителя. Педагогика.2014.№1. С.86.

11. Левина Е.Ю. Цифровизация–условие или эпоха развития системы высшего образования /Е.Ю.Левина//Казанский педагогический журнал.– 2019.–№5.– С.8–13.

12. Сабитова, Н.Г. Формирование информационнокоммуникационных компетенций студентов бакалавриата средствами электронных образовательных технологий: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 /Н.Г. Сабитова. – Ижевск, 2012. – 200 с.

13. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учебник для вузов. – Санкт – Петербург, 2001.

14. Сизова,О.А. Возможности информационных технологий в процессе интеграции дисциплин предметной области «Искусство» /О.А. Сизова, Д.А. Бобарыкин // Иновационная деятельность в образовании: Сборник статей по материалам научно-практической конференции (НижнийНовгород, 28 ноября 2019 г.). – Н. Новгород: Мининский университет, 2020. –С.107–110.

15. Сизова,О.А. К вопросу о возможности использования средств информационных технологий в условиях музыкального образования /О.А. Сизова, М.Л. Груздева // Неофит: Сборник статей по материалам научно-практич.конференций аспирантов, магистрантов, студентов. Выпуск 15.– Н.Новгород: Мининский университет, 2018.– С.152–154.

16. Роберт, И.В. Стратегические направления развития информатизации образования в эпоху цифровых информационных технологий // Вкн.: Развитие военной педагогики в XXI веке: материалы VI Межвузовской научно-практической конференции, 100-летию Военной академии связи посвящается.– СПб.: «Издательство ВВМ»,2019.–С.31–41.

17. Баранова О.В. Формирование информационной и коммуникационной компетентности будущих учителей начальных классов в условиях прикладного бакалавриата: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / О.В.Баранова [Местозащиты: Нижегород.гос.ун-тим.Н.И.Лобачевского].– Нижний Новгород, 2017.– 219с.:ил.

E.B.Tsyganova, G.Z. Sharaeva

Naberezhnye Chelny State Pedagogical University (Russia, Naberezhnye Chelny)

DEVELOPMENT OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCIES USING COIL TECHNOLOGY

Abstract: the article is devoted to the description and analyses of academic language cooperation between Russia and Kazakhstan. This cooperation was based on students' development of English language communication and intercultural skills. COIL (Collaborative Online International Learning) was introduced in the general syllabus for 3rd-year students in the discipline "Practice of oral and written speech of a foreign language".

Key words: higher education, COIL, international activities, intercultural online environment, academic mobility, cross-cultural awareness, communication skills.

In the modern world, international cooperation and academic mobility in higher education institutions are becoming increasingly relevant. Such a form of cooperation allows to bring students' education to a new level and increase the prestige of education.

Naberezhnye Chelny State Pedagogical University is actively working in this sphere. This contributes to improving the quality and versatility of students' training and teachers' professional growth.

One of the varieties of international cooperation is the joint online learning COIL (Collaborative Online International Learning). It is a global network method of teaching and learning designed to facilitate the interaction of teachers and students with partners abroad through joint learning in an intercultural online environment and in a mixed learning environment and "presents great opportunities for enriching professional experience of both students and teachers" [1].

COIL is not a technology or technological platform, but rather "a new teaching and learning paradigm that develops cross-cultural awareness in shared multicultural learning environment" [2]. This type of interaction focuses on the constant students' cooperation aimed at the development of intercultural communication skills. Due to COIL teachers use online technologies to interact in any discipline beyond national borders.

As part of the cooperation between Naberezhnye Chelny State Pedagogical University (Russia) and Kyzylorda University named after Korkyt Ata (Kazakhstan) a joint educational project "Development of linguistic and cultural competencies of students in the context of educational internationalization" was organized. It was implemented during March-April 2023.

At the preliminary stage of the organization period teachers of the Department of Romano-Germanic Languages and Methods of teaching (Russia) and the Department of Foreign Languages and Translation (Kazakhstan) have developed a general syllabus for 3rd-year students in the discipline "Practice of oral and written speech of a foreign language (English)". When discussing the topics of classes, emphasis was placed on acquaintance with different cultures. The aim was to identify

common and different features in the traditions and customs of the two countries, increase the students' awareness of their own culture, and the development of their intercultural consciousness. The following topics for classes were suggested:

1. Traditions and customs of Kazakhstan and Russia (Tatarstan).
2. National holidays of Kazakhstan and Russia (Tatarstan).
3. Interests of youth in Kazakhstan and Russia (Tatarstan): similarities and differences.
4. Famous sights of Kazakhstan and Russia (Tatarstan).

Some of these topics were suggested by the students while preparing for online classes. In this type of cooperation students showed initiative and interest, acting as leaders and decision-makers in their own learning, thus being in the center of educational process.

At the preliminary stage students from Russia and Kazakhstan recorded videos presenting information about themselves and introducing their interests. This was one of the main motivating factors for further successful cooperation. Moreover, the students created a group on the VK social network, where they downloaded their reports, wrote posts about their impressions on cooperation.

Since this type of cooperation was the first experience of implementing COIL between two universities, there was some anxiety on the part of the students about their language level. Not all students were actively involved in the work during online classes because of their fear of making a speech mistake.

Brainstorming was carried out on the part of the teachers while preparing and organizing classes in online form. One of the difficulties was to find high-quality authentic audio and video materials in English, which would adequately represent the most significant traditions and customs of both cultures.

Students were greatly interested in the topic "Famous sights of Kazakhstan and Russia (Tatarstan)". Students prepared interactive presentations with comprehension assignment autonomously and learned a lot about the sights of another country. The result of this interaction was a great desire of students to visit Kazakhstan and Russia.

When getting acquainted with the traditions and customs of the two countries, Kazakh students performed Kazakh melodies on the national musical instrument *dombra*, which was a link between the two cultures.

Taking into account the specifics of conducting online classes, a great amount of tasks were presented in an interactive form. For example, students created quizzes on the topic "Youth Interests", where they considered fashion, hobbies, music, films, celebrities, etc. The use of this technology contributed to the development of intercultural communicative competence and critical thinking. It was especially valuable that the students gained the experience of mutual learning, using language settings for activities, classroom vocabulary, which will undoubtedly affect their professional growth.

The interactive game "Guess Who?" had a great appeal among the students. They were supposed to divide into groups of 3 or 4 people, each group guessed one famous personality and picked up 5 true statements about him/her. The other groups had to guess the identity according to these statements. The result of this interaction

showed that students from Kazakhstan produced a greater degree of language activity.

The analysis of cooperation using the online COIL technology allowed to identify the following main results:

1. The joint project was the first experience of international academic cooperation for students from both countries. This technology of work made it possible to realize the academic mobility of students and teachers in an online form.

2. Students managed to overcome the language barrier, which contributed to the improvement of their language competence and awareness of the fact that the language being studied is not only the purpose of learning, but also an instrument of interlanguage communication.

3. All project participants improved their skills in using digital tools. Undoubtedly, the key to successful cooperation was the provision of high-quality Internet on both sides.

The prospects for further cooperation may be the participation of students in scientific and practical conferences organized by universities, interaction on the organization of teaching practice with the possibility of full-time academic exchange between the two universities.

REFERENCES

1. Pishcherskayia E.N. Internationalization of higher education through COIL (Collaborative Online International Learning) programs (on the example of the course component)/ International Scientific Research Journal № 8 (122). p 124-128.
2. Esche M. Incorporating Collaborative Online International Learning (COIL) into Study Abroad Courses: A Training Design. / M. Esche // Capstone Collection. – 2018. – № 3096. – URL: <https://digitalcollections.sit.edu/capstones/3096/>

ӘОЖ 378

Усенова Гулнур Сагидуллаевна

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация. Цифрлық білім беру ресурстары білім беру процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Олар білім сапасын арттырудың, білім берудің қолжетімділігін қамтамасыз етудің және білім беруді дараландырудың орасан зор әлеуетін білдіреді. Дегенмен, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға байланысты бірқатар мәселелер бар.

Бірінші мәселе – сандық технологияларды оқытуда тиімді пайдалану үшін барлық мұғалімдердің білімі мен біліктілігі жеткіліксіз. Екінші мәселе, цифрлық білім беру ресурстарының сапасы төмен болуы мүмкін, бұл оқушылардың материалды дұрыс қабылдамауы мүмкін.

Нәтижесінде, цифрлық білім беру ресурстары білім сапасын арттырудың тамаша мүмкіндігін білдіреді, бірақ мұғалімдерден тиісті дайындықты және сапалы ресурстарды пайдалануды талап етеді.

Кілт сөздер: Цифрлық ресурстар, білім, мұғалімдер, проблемалар, мүмкіндіктер, сапа, даралау, қолжетімділік.

Abstract. Digital educational resources have become an integral part of the educational process. They represent a huge potential for improving the quality of education, ensuring access to education and personalizing education. However, there are a number of problems associated with the use of digital educational resources.

The first problem is that not all teachers have enough knowledge and skills to effectively use digital technologies in teaching. A second problem is that digital educational resources may be of poor quality, which may cause students to not absorb the material properly.

As a result, digital educational resources represent an excellent opportunity to improve the quality of education, but require teachers to be properly trained and use quality resources.

Keywords: Digital resources, education, teachers, problems, opportunities, quality, personalization, access.

Кіріспе

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар қоғамның ажырамас бөлігіне айналып, өміріміздің барлық салаларына, соның ішінде білім саласына да әсер етіп отыр. Цифрлық дәуірдегі білім берудің артықшылықтары мен кемшіліктері бар, олар оқу процесіне цифрлық технологияларды жоспарлау және енгізу процесінде ескерілуі керек. Бұл мақалада біз білім беруде цифрлық технологияларды қолданудың келешегі мен мәселелерін қарастырамыз.

Білім беруде цифрлық технологияларды қолданудың келешегі орасан зор. Олар білім беру процесінің тиімділігін арттыруға, әрбір адам үшін білімнің қолжетімділігін қамтамасыз етуге, өздігінен білім алу және қашықтықтан оқыту мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Заманауи цифрлық технологиялар интерактивті оқу материалдарын, әртүрлі білім беру қосымшалары мен оқыту платформаларын жасауға, сондай-ақ онлайн режимінде сабақтар мен дәрістер өткізуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе білім беру мекемелерінің көпшілігі қашықтан оқытуға көшкен COVID-19 пандемиясы кезінде өте маңызды.

Негізгі мәселелердің бірі – технологияның барлық студенттер мен мұғалімдер үшін қолжетімділігі. Технологияның және Интернетке қолжетімділіктің біркелкі бөлінбеуі оқуға қосымша кедергілер тудыруы және көптеген студенттердің даму мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін. Сонымен қатар, цифрлық технологияларды пайдалану оқу процесінде адами факторды жоғалтып, білім сапасын төмендетуі мүмкін.

Негізгі мәселелердің бірі – мұғалімдердің цифрлық технологиялармен жұмыс істеуге дайындығы жеткіліксіз. Көптеген мұғалімдердің оқытуда цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану үшін жеткілікті білімі мен дағдылары жоқ, бұл оқу сапасы мен оқушылардың мотивациясына кері әсерін тигізуі мүмкін.

Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстарының сапасы төмен болуы мүмкін, бұл оқушылардың материалды дұрыс қабылдамауы және оқу процесіне қызығушылықтың төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануды жақсарту үшін педагогтар білім беруде цифрлық технологияларды қолдану бойынша арнайы дайындықтан өтіп, білім алуы керек. Мысалы, білім беруде цифрлық технологияларды қолдану бойынша курстар мен семинарлар өткізуге, сондай-ақ онлайн курстар мен білім беру платформаларында оқуға болады.

Кесте №1

Болашақ мұғалімдерді даярлауда цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың оң және теріс жақтары

Сандық білім беру ресурстарын пайдаланудың артықшылықтары	Сандық білім беру ресурстарын пайдаланудың кемшіліктері
студенттердің оқуға деген ынтасын төмендету	Ресурстардың қолжетімділігін қамтамасыз ету қажеттілігі
Оқытуды дараландыру мүмкіндігі	Мұғалімдердің жеткіліксіз дайындығы
Сабақтың интерактивтілігін арттыру	Онлайн сабақтар кезінде әлеуметтік желілер мен басқа да ойын-сауық түрлерінің қолжетімділігі аясында оқушылардың назарын жоғалту қаупі
Кез келген уақытта және кез келген жерде ресурстардың болуы	Қажетті техникалық базаның болмауына байланысты оқыту үшін техникалық күрделі ресурстарды пайдалану мүмкіндігінің шектелуі
Компьютерлік және бағдарламалық қамтамасыз ету дағдыларын дамыту	Ресурстарды пайдаланудың техникалық аспектілерін зерттеуге қосымша уақыт қажет

Жалпы, цифрлық білім беру ресурстары педагогтарға оқу сапасын арттыруға көптеген мүмкіндіктер береді, бірақ тиісті дайындықты және сапалы ресурстарды пайдалануды талап етеді. Барлық оқушыларға тиімді және қолжетімді білім беру үшін педагогтар өзгерістерге дайын болуы және цифрлық технологиялармен дамитын болуы керек.

Материалдар мен әдістер

Болашақ мұғалімдердің цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану дағдыларын арттыруға арналған материалдар мен әдістер келесі аспектілерді қамтуы мүмкін:

Білім беру ұйымдарында білім беру: көптеген оқу орындары болашақ педагогтарды білім беруде цифрлық технологияларды пайдалануға дайындауға бағытталған курстар мен бағдарламаларды ұсынады. Бұл курстар әртүрлі білім беру платформаларын, контент жасау бағдарламаларын, онлайн курстарды, сондай-ақ білім беруде цифрлық ресурстарды пайдалану әдістерін зерттеуді қамтуы мүмкін.

Онлайн курстар мен білім беру платформалары: Көптеген онлайн курстар мен білім беру платформалары бар, онда оқытушылар оқытуда цифрлық технологияларды пайдалануды үйрене алады. Мысалы, Coursera, edX, Udacity, Khan Academy және басқалары сияқты платформалар білім беруде цифрлық технологияларды пайдалану бойынша тегін және ақылы курстарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Семинарлар мен тренингтер: Оқытуда цифрлық технологияларды қолдану бойынша семинар-тренингтер өткізу де болашақ ұстаздарды даярлаудың тиімді әдісі болып табылады. Бұл іс-шаралар оқу орындарында да, цифрлық білім беруге мамандандырылған ұйымдарда да өткізілуі мүмкін.

Зерттеу және тәжірибе: Оқытуда цифрлық технологияларды қолданудағы зерттеулер мен тәжірибе болашақ педагогтарға оқушылардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарын түсінуге көмектеседі, сонымен қатар оқытудың жаңа әдістерін жасап, сынақтан өткізеді. Зерттеулер оқу орындарында да, ғылыми зерттеу орталықтарында да жүргізілуі мүмкін.

Тәжірибелі педагогтармен байланыс: сандық білім беру ресурстарын өз жұмысында сәтті пайдаланып жатқан тәжірибелі мұғалімдермен байланыс болашақ педагогтарға озық тәжірибелерді түсінуге және оқытуда цифрлық технологияларды пайдалану бойынша кеңес алуға көмектеседі.

Жалпы, болашақ педагогтарды цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға дайындаудың біртұтас әдісі жоқ, әр түрлі тәсілдерді қолдану қажет. Сонымен қатар, білім беруде цифрлық технологияларды тиімді пайдалануды қамтамасыз ету үшін материалдар мен әдістер студенттердің қажеттіліктерін ескеруі керек.

Нәтижелер

Зерттеу нәтижелері болашақ мұғалімдерді даярлауда цифрлық білім беру ресурстарын пайдаланудың проблемалары да, мүмкіндіктері де бар екенін көрсетеді.

Басты мәселелердің бірі – сандық технологиялар саласында педагог кадрларды дайындаудың жеткіліксіздігі. Көптеген педагогикалық жоғары оқу орындарының оқу бағдарламаларына білім беруде цифрлық технологияларды қолдану бойынша материалдар жеткілікті түрде енгізілмейді, бұл болашақ мұғалімдердің бұл ресурстарды өз жұмысында тиімді пайдалануға дайын болмауына әкеліп соғуы мүмкін.

Сондай-ақ цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану мұғалімдерге оқытудың жаңа әдістерін дамытуға және оқу үдерісін ұйымдастыруды жақсартуға көмектесетінін атап өткен жөн. Мысалы, онлайн-конференциялар, вебинарлар және қашықтықтан оқыту үшін цифрлық құралдарды пайдалану оқытуды ұйымдастырудың уақыты мен құнын айтарлықтай қысқартуы мүмкін.

Ақырында, сандық білім беру ресурстарын пайдалану мұғалімдерге әрбір оқушыны оқытудың жеке тәсіліне ауысуға көмектеседі. Сандық құралдардың көмегімен тәрбиешілер әр оқушының оқу нәтижелерін талдап, олардың білім деңгейі мен қажеттіліктерін анықтап, әр оқушының қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқыту бағдарламаларын жасай алады.

Кесте №2

Болашақ мұғалімдерге арналған цифрлық білім беру ресурстарының мәселелері.

Мәселе	Сипаттама
Технологияға шектеулі қол жетімділік	Кейбір студенттер үйде заманауи технологияға қол жеткізе алмауы мүмкін, бұл олардың онлайн оқытуға қатысу мүмкіндігін шектейді.
Компьютерлік сауаттылықтың төмен деңгейі	Кейбір оқушылар мен мұғалімдердің компьютерлік сауаттылығы төмен болуы мүмкін, бұл цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануда қиындықтарға әкелуі мүмкін.
Онлайн курстарды ұйымдастыру және басқару қиындықтары	Мұғалімдерге онлайн курстарды құру, ұйымдастыру және басқару қиын болуы мүмкін, әсіресе олардың осы салада жеткілікті тәжірибесі болмаса.
Кері байланыс тиімсіздігі	Мұғалімдер мен студенттер арасындағы кері байланыс онлайн форматта тиімді болмауы мүмкін, бұл материалды түсінуде қиындықтарға әкелуі мүмкін.
Шоғырланудың және мотивацияның жоғалу қаупі	Студенттер желіде оқу кезінде, әсіресе әлеуметтік медиа және басқа да ойын-сауық түрлері сияқты алаңдататын нәрселер болса, назары мен мотивациясын жоғалту қаупі болуы мүмкін.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері цифрлық білім беру ресурстары болашақ педагогтарды дайындауда қиындықтар мен мүмкіндіктер беретінін растайды. Дегенмен, бұл ресурстарды дұрыс пайдалана отырып, мұғалімдер білім сапасын арттырып, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыруды жақсарта алады және әр оқушыға жеке оқыту бағдарламаларын жасай алады.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін педагогтар мен білім беру саласының тиісті оқу бағдарламаларын әзірлеу қажет, бұл олардың жұмысында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалануға көмектеседі.

Қорытынды

Қорытындылай келе, қазіргі әлемде цифрлық білім беру ресурстарының маңыздылығы артып келе жатқанын және оларды болашақ мұғалімдерді даярлауда пайдалану сапалы білім беру жүйесін құрудың қажетті шарты болып табылатынын атап өтуге болады. Алайда, бұл ресурстарды тиімді пайдалану үшін мұғалімдердің жаңа технологиялармен жұмыс істеуге дайындығының жеткіліксіздігімен, қажетті құралдарға қол жетімділіктің жоқтығымен және Интернет желісіне қол жеткізуді шектеумен байланысты шектеулермен байланысты бірқатар мәселелерді шешу қажет. .

Цифрлық білім беру ресурстарын білім беру тәжірибесіне табысты енгізу үшін болашақ мұғалімдерді сауатты дайындау қажет, ол тек техникалық құралдармен жұмыс істеу дағдыларын меңгеруді ғана емес, сонымен қатар шығармашылық ойлауды, педагогикалық мәдениетті және жаңашылдық қабілетін дамытуды қамтуы керек. Сондай-ақ әрбір оқу орнының

ерекшеліктерін ескеріп, әрбір мұғалім үшін жеке оқыту бағдарламаларын жасау қажет.

Цифрлық білім беру ресурстары болашақ мұғалімдерге білім сапасын арттыруға және тиімдірек және дараланған оқыту жүйесін құруға жаңа мүмкіндіктер ашады деп айта аламыз. Дегенмен, бұл ресурстарды білім беру тәжірибесіне табысты енгізу үшін педагог кадрларды даярлау, технологиялар мен бағдарламалық құралдарға қол жеткізу, сонымен қатар оқу бағдарламаларын жаңа талаптарға бейімдеумен байланысты бірқатар мәселелерді шешу қажет. Бұл үдерісте тәрбиешілер ғана емес, білім беру ұйымдары, мемлекет және жалпы қоғам маңызды рөл атқарады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. А.А.Андреева, Е.С.Январева. Білім беруді цифрландыру: тенденциялар мен перспективалар. // Ақпараттық-білім беру технологиялары және оқыту бағдарламалары. 2018. № 1. С. 7-12.
2. Беяева В.А. Білім берудегі цифрлық технологиялар. // ИЖГТУ хабаршысы. 2019. № 2. 96-100-б.
3. В.И.Вдовин Білім берудегі цифрлық технологиялар. // Ғылым және білім хабаршысы. 2018. № 2. 117-121-б.
4. В.В.Гусев. Білім беруді цифрландыру: проблемалары мен болашағы. // Білім берудегі ақпараттық технологиялар. 2019. № 1. С. 17-22.
5. Иванова Е.Н. Қазіргі білім берудегі цифрлық технологиялар. // Қазіргі ғылым мен білім мәселелері. 2019. № 1. С. 54-58.
6. И.Л.Қабанова. Білім берудегі цифрлық технологиялар: артықшылықтары мен кемшіліктері. // Білім берудегі инновациялар. 2018. № 2. С. 34-38.
7. Н.Н.Короткова, С.В.Коротков. Білім беруді цифрландыру: проблемалары мен болашағы. // Ақпараттық-білім беру технологиялары және оқыту бағдарламалары. 2020. № 2. С. 44-50.
8. М.В.Ларионова. Білім берудегі цифрлық технологиялар: мәселелері мен болашағы. // Білім берудегі жаңа технологиялар. 2018. № 3. С. 7-11.
9. О.Н.Маслова. Оқытудағы интерактивті технологиялар. // Ғылым мен білімнің инновациялық дамуы. 2018. № 3. С. 28-32.
10. Новикова О.В. Білім берудегі цифрлық технологиялар: артықшылықтары мен кемшіліктері. // Орынбор мемлекеттік университетінің хабаршысы. 2019. № 2. С. 78-83.
11. Петрова С.А. Білім беруді цифрландыру: негізгі проблемалары мен даму перспективалары. // Ақпараттық-ағартушылық т
12. Козьма, Р. (2003). Технология және сыныптағы тәжірибе: халықаралық зерттеу. Білім берудегі технологияларды зерттеу журналы, 36(1), 1-14.

¹Шабаз А.М., ¹Мәдібекова Ғ.М.

¹Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

САНДЫҚ АНАЛИЗ КУРСЫН ОҚЫТУДА МОДУЛЬДІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада жаңа білім беру процесіне сай заманауи оқыту технологияларын аналитикалық химияның сандық анализ курсына модульдік технологиясын қолданудың тиімділігі қарастырылған. Модульдік оқыту технологиясының дәстүрлі оқытудан айырмашылығы, басты артықшылықтары мен ерекшеліктері көрсетілді.

Зерттеу жұмысының мақсатына сай сандық анализ курсына оқытудың модульдік құрастырылды. Модуль өзіне тән мақсаттары бар блоктар бойынша жаңа әдістемелер қолданылатын сабақтардың қысқаша құрылымы көрсетілді.

Түйін сөздер: сандық анализ, модуль, модульдік технология, инновациялық технологиялар.

Abstract. The article discusses the effectiveness of the use of modern teaching technologies in the course of quantitative analysis of Analytical Chemistry in accordance with the new educational process. The main advantages and features of modular learning technology, unlike traditional learning, were shown.

In accordance with the purpose of the research work, a module for teaching the course of quantitative analysis has been developed. The module showed a brief structure of classes in which new methodologies are applied on blocks with specific goals.

Keywords: quantitative analysis, module, modular technology, innovative technologies.

Еліміздің әлеуметтік және экономикалық жүйесі әлемдік өркениет үлгісінде болуы – білім беру жүйесінде бейіндік оқытуды ұйымдастырумен ерекшеленеді. Білім алушылардың бейіндік қабілетін анықтаудағы жаңа заманауи педагогикалық әдістерді дұрыс қолдана білу ерекше маңызды болып табылады. Ал, заманауи педагогикалық әдістерді пайдалану білім беру сапасын арттыруға, оқыту процесін оңтайландыруға, техникалық ақпараттық құралдармен жұмыс жасауда жастардың мәдени, экономикалық деңгейін арттыруға бағытталған. Осындай инновациялық технологиялардың бірі – модульдік оқыту технологиясы.

Модульдік технология – бұл білім алушылар модульдерден тұратын оқу бағдарламасымен жұмыс істейтін педагогикалық технология. Модульдік технология сабақтарының өзектілігі білім алушылардың оқу іс-әрекетінің құрылымы мен ұйымдастырылуы заманауи оқытуды жеке, тұлғаға бағытталған оқытуға жақындатады.

Модульдік оқыту технологиясының негізгі құндылығы – өздігінен оқу қабілетін дамыта отырып, рефлексиялық қабілеттерді дамыту.

О. Ш. Базаров, З.Т. Рахимов [1], Т. В. Головченка [2], А. А. Семенова [3] және Л. А. Кулкаева [4], В.С. Куланина [5], L. Usmanova [6], Д. В. Токарева [7] ғалымдарының ғылыми еңбектерінде инновациялық модульдік технологияның негізі, қолданудағы тиімділіктері мен модульдік функционалдық құрылымы қарастырылған.

Модульдік оқыту технологиясының мақсаты – білім беру процесінің субъектілерінің жеке мүдделері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке және дербес оқу модульдері арқылы білім беру бағдарламаларының мазмұнын әр түрлі ретпен, әр түрлі көлемде және қарқынмен толық игеру үшін таңдау жағдайларын жасау [8].

«Сандық анализдің негізгі бөлімдері» тақырыбында модульдік технологияны қолдана отырып семинар сабағы өткізілді.

Сандық анализ зерттелетін зат құрамындағы құрамдас бөлшектер мен қоспалардың мөлшерін анықтауға негізделген аналитикалық химияның бір бөлігі. Оның негізгі міндеті – зерттелетін зат үлгісі құрамындағы химиялық қосылыстардың, иондар мен элементтердің сандық мөлшерін мен қатынасын анықтау. Сандық анализдің көмегімен ғылым мен өндірістің әртүрлі заманауи мәселелерін шешуге болады. Осы әдіспен химиялық процестердің тиімді жағдайларын анықтайды, шикізат сапасын бақылайды, дайын өнімнің тазалық дәрежесін, дәрілік препараттардың сапасын, қоспалардың құрамындағы компоненттердің мөлшерін анықтайды және т.б. заттарды анализдейді.

Модульдік технологияны қолдана отырып жүргізген семинар сабағының модулі үш құрылымнан тұрады: кіріспе, диалог, қорытынды. Кіріспе бөлімінде «миға шабуыл» тәсілімен сандық анализдің негізгі бөлімдері талданды. «джигсо стратегиясы», «интеллект-карта» әдістері диалог бөлімінде пайдаланылды. "Kahoot" ойыны арқылы студенттердің жаңа білімді қаншалықты меңгергендігі анықталып, бағаланды. Семинар сабағына модуль құрастырылды (кесте-1).

кесте №1

Семинар сабағының модулі

Модуль “Практикалық сабақ” «Сандық анализдің модульдерге жіктелуі»				
Модульдің құрлымы	Сабақ саны	Модульдің мазмұны	Сағат саны	Ескерту
Кіріспе	1-бөлім	Сандық анализдің негізгі бөлімдері	15 мин	Сұрақ-жауап «Миға шабуыл»
Диалог	2-бөлім	Жаңа сабақты игеру	10 мин	Джигсо стратегиясы
	3-бөлім	Тапсырмалар	10 мин	«Интеллект-карта әдісі» әдісі
Қорытынды	5-бөлім	Онлайн кері байланыс сұрақтары	10 мин	"Kahoot" ойыны
	6-бөлім	Рефлексия	3 мин	«Білім қоржыны»
	7-бөлім	Қорытынды бағалау	7 мин	Ауызша

Аналитикалық химияның сандық анализ курсына модульдік технологиямен оқытудың тиімділігін анықтау үшін «Questionstar.ru» сайтын

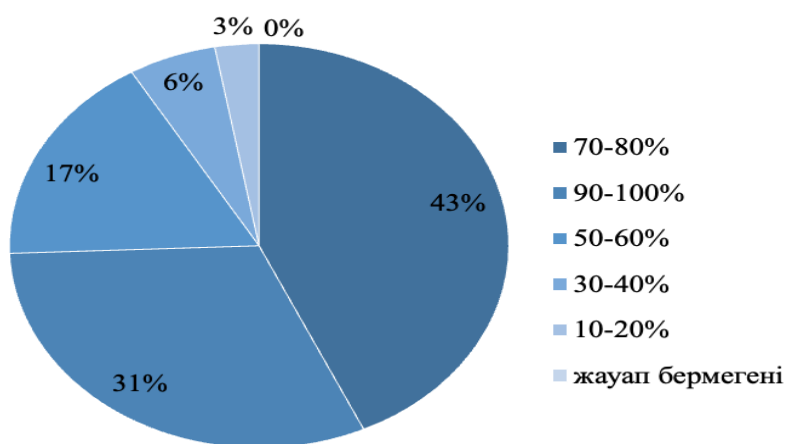
қолданып арнайы сауалнама жасалды. Сауалнама Шымкент қаласы, Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, жаратылыстану факультетінің химия-биология мамандығында оқитын 1-4 курс студенттерінің арасында жүргізілді. Сауалнамаға 50 студент белсенді қатысты. Сауалнамада қойылған сұрақтар 4- кестеде келтірілген.

кесте №2

Сауалнама сұрақтары

№	Сауалнама сұрақтары
1	Модульдік оқыту технологиясымен таныссыз ба?
2	Дәстүрлі оқыту мен модульдік оқыту әдістерінің айырмашылықтарын білесіз бе?
3	Сандық анализ курсы модульдік әдіспен оқыту тиімді ме?
4	Сандық анализ курсы модульдік әдіспен оқыту тиімділігі неде?
5	Сандық анализ курсы оқу барысында модульдік технологияны қолдану біліміңіздің сапасына әсер етті ме?
6	Сандық анализ курсы оқу барысында модульдік технологияны қолдану кезінде білім үлгеріміңіз қаншалықты жоғарылады?
7	Сандық анализ курсы оқу барысында модульдік технологияны қолдану шығармашылық қабілетіңізге әсер етті ме?
8	Сандық анализ курсы оқу барысында модульдік технологияны қолдану қандай шығармашылық қабілеттеріңізді арттырды?
9	Сандық анализ курсы модульдік әдіспен оқытуды қолдайсыз ба?
10	Модульдік оқыту технологиясын басқа пәндерде де қолдануды қалайсыз ба?

Модульдік технологияның сандық анализ курсына қолданудың тиімділігін анықтау мақсатында жүргізілген сауалнама нәтижесінде сауалнамаға қатысқан 50 студенттің 90% дәстүрлі әдіс пен модульдік әдістерінің айырмашылықтарын білетіндігін көсеткен. Сауалнамаға қатысқан студенттердің 86,67% -ның білім үлгеріміне модульдік оқыту технологиясы оң әсерін тигізген. Сандық анализ курсы модульдік оқыту барысында студенттердің білім үлгерімінің жоғарылау диаграммасы 1 –суретте келтірілген.

1-сурет. Сандық анализ курсы модульдік оқыту барысында студенттердің білім үлгерімінің жоғарылау диаграммасы

Түйіндей келе, білім беру салаларының заманауи дамуы барысында студенттердің тұлғалық дамуы, танымдық іс-әрекеттерінің жетілуі, оқу жүктемесін блоктарға бөліп оқуы маңызды болып отыр. Осыған орай, модульдік оқыту технологиясын білім беруде қолдану өзекті болып табылады.

Сандық анализ курсына модульдік оқыту технологиясын қолданудың тиімділігін анықтау мақсатында Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, жаратылыстану факультетінде химия-биология мамандықтарында оқитын 2-3 курс студенттерінің арасында сауалнама жүргізілді. Тәжірибелік бөлімде студенттердің модульдік оқыту технологиясы бойынша пікірі мен жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсетілген. Сауалнама нәтижесінде модульдік технология студенттердің білімінің сапасына, жеке қабілеттерінің жоғарылауына және сабақты жүйелеп оқуға оң әсер ететіндігі байқалған. Семинар сабақтарының барысында оқу үрдісін ұйымдастыру, студенттердің танымдық іс-әрекетін басқару, практикалық дағдыларын қалыптастыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту, жаңа материалдарды толық игеру мақсатында заманауи педагогикалық технологиялар пайдаланылды. Сандық анализ курсына модульдік әдіспен оқытудың тиімділігін анықтау мақсатында студенттер арасында «Questionstar.ru» сайты қолданып арнайы сауалнама жасалды. Сауалнама нәтижесі бойынша модульдік әдісті қолдану студенттердің теориялық білімдерінің артуына, шығармашылық қабілеттерінің дамуына оң әсерін тигізетіні байқалды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Базаров, О. Ш., & Рахимов, З. Т. Модульная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса//Вестник науки и образования, 2020 - (21-2 (99)), 25-29.
2. Головченко, Т. В. Инновационная модульная технология//Аллея науки, 2019 - 1(9), 119-122.
3. Семенова, А. А. Модульная технология как способ реализации индивидуального подхода и развития самостоятельности обучающихся//Развитие науки и техники: механизм выбора и реализации приоритетов, 2022 - 115.
4. Кулкаева, Л. А., Джанаева, Ж. М., & Кемелбекова, Р. Е. Модульное обучение как инновационная технология обучения биологии//In Актуальные проблемы методики преподавания биологии, химии и экологии в школе и вузе, 2020- pp. 128-133.
5. Куланина, С. В. Модульная технология как способ повышения творческой активности школьников//Мир науки. Педагогика и психология, 2018 - 6(2), 32.
6. Usmonova, L. (2022, June). Module technologies in pedagogical institutes (on the example of chemistry teaching methodology). // In AIP Conference Proceedings. AIP Publishing LLC, 2022. - Vol. 2432, No. 1, p. 050028
7. Токарева, Д. В. (2021). Модульная технология как современный метод обучения математике в школе// In школа молодых ученых, 2021.- 138-142 б.
8. Байшугулова, Б. К., Аубакирова, К. Е., & Жумагулова, Т. С. Заманауи технологиялардың педагогикалық процесте пайдаланудың тиімділігі мен ерекшеліктері, 2019

3 СЕКЦИЯ. ТІЛ БІЛІМІНІҢ, ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СЕКЦИЯ 3. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛИНГВИСТИКИ, ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ И МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ

SECTION 3. ACTUAL PROBLEMS OF LINGUISTICS, LITERARY STUDIES AND TEACHING METHODS

УДК 372.882

А.Т.Абуова¹, Б.К.Базылова²

^{1,2} Кызылординский университет им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

СИСТЕМА ЗАДАНИЙ ПО ТАКСОНОМИИ Б.БЛУМА ДЛЯ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ПРИ ИЗУЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ

Аннотация. В данной статье сопоставительный анализ рассматривается в качестве одного из эффективных средств формирования умений интерпретировать, проводить параллели, обсуждать, оценивать поступки героев, авторские позиции, сравнивать литературные произведения с произведениями других видов искусства.

Статья посвящена вопросу о развитии навыков сопоставительного анализа у учащихся через задания, построенные на основе таксономии Б.Блума. В данной работе исследуется ряд вопросов: как научить учащихся проводить сопоставление литературных произведений? каковы барьеры для развития навыков сопоставительного анализа? насколько предлагаемые учащимся на уроках задания для проведения сопоставления будут способствовать формированию и развитию прививаемых навыков сравнительного анализа?

Ключевые слова: навыки, сопоставительный анализ, литературные произведения, таксономия Б.Блума.

Abstract. In this article, comparative analysis is considered as one of the effective means of developing the skills to interpret, draw parallels, discuss, evaluate the actions of heroes, author's positions, compare literary works with works of other types of art.

The article is devoted to the development of comparative analysis skills in students through tasks built on the basis of B.Bloom's taxonomy.

This paper explores a number of questions: how to teach students to compare literary works? what are the barriers to developing benchmarking skills? To what extent will the comparison assignments offered to students in the classroom contribute to the formation and development of the instilled skills of comparative analysis?

Keywords: skills, comparative analysis, literary works, B. Bloom's taxonomy

Сопоставительный анализ художественных произведений на уроках по предмету «Русский язык и литература (Я2)» в Интегрированной образовательной программе Назарбаев Интеллектуальных школ рассматривается в качестве одного из эффективных средств формирования навыков интерпретировать, проводить параллели, обсуждать, оценивать

поступки героев, авторские позиции, сравнивать литературные произведения с произведениями других видов искусства. [6]

Сравнительный (сопоставительный) анализ – прием, направленный на выявление образов, мотивов, художественных приемов, общих для анализируемых текстов, а также объяснение их различий, способствующее дальнейшей интерпретации произведения [4].

Согласно словарям, навык - это действие, достигшее уровня автоматизма и характеризующееся цельностью, отсутствием поэлементного осознания [1]; действие, сформированное путем повторения, характеризующееся высокой степенью освоения и отсутствием поэлементной сознательной регуляции и контроля, то есть, автоматизацией [7].

В основе многих приемов анализа лежит операция сравнения, поскольку сравнение всегда дает материал для наблюдений, будит мысль, сосредоточивает внимание на деталях, которые остаются незамеченными вне сопоставления с другим предметом, явлением. Любое сравнение предполагает выделение общих и отличительных черт, а также поиск причин и смысла данных отличий. Сопоставительный анализ литературных произведений целиком базируется на операции сравнения. Цель сопоставительного анализа — выявление своеобразия художественных текстов, специфики авторского видения, особенностей построения и языка произведений, выявление жанровых признаков. Выбор сопоставительного анализа в качестве методического приема изучения произведений должен иметь под собой некоторое основание — наличие общих исходных точек у изучаемых текстов. Основания каждый раз будут новыми, но только наличие общности дает право на сопоставление и поиск своеобразия [2].

Отсюда следует, что для развития навыков сопоставительного анализа при изучении литературных произведений, так же, как и для формирования любого навыка, необходимо проходить ряд этапов, требуется система последовательных заданий от простого к сложному, по таксономии Б. Блума, от уровня знания до уровня оценки. Известно, что таксономия Б. Блума состоит из 6 уровней: знание/ запоминание, понимание, применение, анализ, синтез и оценка.

Уровень знания в указанной иерархии является начальным уровнем. На этом уровне достаточно познакомить обучающихся с теоретической информацией так, чтобы они смогли ее повторить, воспроизвести. К примеру, учащимся предлагается задание, выбрать из данных понятий те, которые нужно сопоставить по определённому признаку, самостоятельно определив его.

Уровень понимания предполагает, что учащиеся должны переработать и изложить изучаемый материал своими словами. Задание для данного уровня может требовать от ученика выделять ключевые слова, определять границы сопоставляемых объектов и возможность их сопоставления.

На уровне применения учащимся важно использование полученных теоретических знаний в частично измененной или новой ситуации. К заданиям данного уровня можно отнести подбор обобщающего слова для

сопоставляемых объектов, нахождение лишнего объекта, нахождение неправильного критерия для сравнения.

Разделять сложные идеи на составные части, понимать организацию и взаимосвязь частей, использовать критическое мышление, выявляя логические ошибки предполагает уровень анализа. К заданиям уровня анализа можно отнести такие задачи, как сопоставление героев, эпизодов, выявление сходства и различия при сопоставлении произведений, к примеру, одного жанра, одной тематики, проблематики.

Уровень синтеза. Достигнув целей этого уровня, обучающиеся могут эффективно комбинировать усвоенные знания, формировать из них новые продукты. Например, составить синквейн к сопоставляемым героям, эпизодам, произведениям, написать сравнительно-сопоставительное эссе, создать комикс.

Уровень оценки. Это самый высокий, шестой уровень, на котором обучающиеся демонстрируют отношения, делают содержательные оценочные суждения об изученном материале, о новых данных, относящихся к изученной области. На самом высоком уровне в таксономии Блума учащийся выносит суждения об идеях или методах на основании критериев, которые может сформулировать самостоятельно или на основе имеющихся данных. На данном этапе учащиеся смогут написать отзыв о прочитанных книгах, написать письмо героям, автору [3], [5].

Рассмотрим ряд заданий из названных основных типов работ для сопоставления художественных произведений, используемых в школьной практике.

8 класс

<p>Цели обучения:</p> <p>8.Ч6. анализировать тему и идею, образы героев, жанровые особенности, композицию и художественно-изобразительные средства (эпитеты, сравнения, олицетворения, антитеза, метафора, гипербола, аллегория) произведений по широкому спектру тем, в том числе произведений о Родине, семье, о трудолюбии и творчестве</p> <p>8.Ч7. сравнивать содержание текстов, цель и целевую аудиторию, жанровые особенности текстов</p>	<p>Задание 1. Сравните образы учителей в рассказах В. Г. Распутина «Уроки французского» и А. П. Платонова «Песчаная учительница» по указанным в диаграмме Венн признакам.</p>
	<p>Задание 2. Сравните образы героев в рассказах В. Г. Распутина «Уроки французского» и В. П. Астафьева «Фотография, на которой меня нет».</p>

9 класс

<p>Цели обучения:</p> <p>9.Ч6. анализировать тему и идею, образы героев, жанровые и композиционные особенности, художественно-изобразительные средства (эпитеты, сравнения, антитеза, олицетворения, метафору, перифраз, ирония) произведений по широкому спектру тем, в том числе произведений о</p>	<p>Задание 1. Сравните рассказы О Генри «Дары волхвов», А. И. Бунина «Кусты сирени» по данным в таблице параметрам.</p>
---	---

Родине, культуре других народов 9.Ч7. сравнивать содержание текстов, цель и целевую аудиторию, жанровые и языковые особенности текстов 9.П5. писать эссе- рассуждение, рассуждение с элементами повествования/описания (объем 120-140 слов) на основе прослушанного/прочитанного текста, выражая свое согласие/несогласие с позицией автора	Задание 2. Напишите эссе на тему «Жертвенная любовь в рассказах А. И. Куприна “Куст сирени” и О. Генри “Дары волхвов”»
---	--

Задание 1 - Сравните рассказы О Генри «Дары волхвов», А. И. Бунина «Кусты сирени» по данным в таблице параметрам.

Параметры сравнения	Рассказ О Генри «Дары волхвов»	А. И. Бунина «Кусты сирени»
Название		
Портретная характеристика героев	Джим	Николай Алмазов
	Делла	Вера Алмазова
Характеристика героев	Джим	Николай Алмазов
	Делла	Вера Алмазова
Авторская позиция		
Проблема		
Композиция		

10 класс

Цели обучения: 10.Ч6. анализировать социально-исторический контекст и оценивать авторские приемы для выражения идей в произведениях по широкому спектру тем, в том числе произведений о Родине, о глобальных проблемах человечества 10.Ч7. сравнивать содержание текстов, цель и целевую аудиторию, жанровые и языковые особенности, определяя авторскую позицию	Задание 1. Проведите сопоставительный анализ рассказов А. П. Чехова «Пари» и А. С. Грина «Зелёная лампа» по указанным в таблице аспектам.
	Задание 2. Сравните рассказы О Генри «Последний лист», И. С. Бунина «Лапти» по данным в таблице параметрам.
	Задание 3. Дайте сравнительную характеристику «героев-спасителей» из рассказов О Генри «Последний лист», И. С. Бунина «Лапти» по данным в таблице параметрам.

Задание 1. Проведите сопоставительный анализ рассказов А. П. Чехова «Пари» и А. С. Грина «Зелёная лампа» по указанным в таблице аспектам.

Параметры сравнения	Рассказ А. П. Чехова «Пари»	Рассказ А. С. Грина «Зелёная лампа»
Название		
Конфликт, проблема		
Способы заключения пари, сделки «Хозяева жизни»		
Добровольные «заключенные»		
Поведение «в заключении»		
Композиция		

Средства художественной выразительности		
Изменения в героях в результате пари и сделки		

Задание 2. Сравните рассказы О Генри «Последний лист», И. С. Бунина «Лапти» по данным в таблице параметрам.

Параметры сравнения	Рассказ О Генри «Последний лист»	Рассказ И. С. Бунина «Лапти»
Название		
Просьба умирающего героя		
Реакция других героев на просьбу		
Количество персонажей		
Место происходящих в рассказе событий		

Задание 3. Дайте сравнительную характеристику «героев-спасителей» из рассказов О Генри «Последний лист», И. С. Бунина «Лапти» по данным в таблице параметрам.

Параметры сравнения	Рассказ О Генри «Последний лист» Берман	Рассказ И. С. Бунина «Лапти» Нефед
Значение имени героя		
Портретная характеристика		
Образ жизни, род занятий		
Речь героя		
Характер, поступки, взаимоотношения с другими персонажами		
Отношение автора к герою		

Данные задания концентрируют внимание учащихся на том, о каком именно элементе формы или компоненте содержания произведения идет речь. К примеру, в 8-9 классах учащиеся под руководством и с помощью учителя овладевают умениями определить, по какому параметру, признаку или какого героя с каким они должны сравнить. В 10 классе эти навыки учащиеся демонстрируют в самостоятельной работе без помощи учителя, умело проводя параллели и устанавливая аспекты, по которым можно сравнить то или иное произведение, тех или иных героев.

Продемонстрированные примеры заданий, направленные на межтекстовые сравнения, позволяют сделать выводы о важности сопоставительного анализа литературных произведений, способствующего формированию вдумчивого читателя, способного как к пониманию деталей, нюансов авторской задумки и к самостоятельной интерпретации литературного текста, так и осмыслению его как художественного целого. С методической точки зрения сопоставительный анализ текстов предоставляет учителю

возможность создавать проблемные ситуации на уроках, требующие синтеза, интеграции, обобщения и достижения высокого уровня мышления – оценки.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий. Москва, 2009 г., с. 151
2. М.Воюшина. Сопоставительный анализ литературных произведений. <http://oso.rcsz.ru/inf/sopostavit.htm>
3. Мурзагалиева А.Е., Утегенова Б.М. Сборник заданий и упражнений. Учебные цели согласно таксономии Блума – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2015 г.
4. Олег Путило. Сравнительный анализ. <https://inlnk.ru/EL8yNp>
5. Остапенко Л.А. Типология упражнений на развитие навыков сопоставительного анализа на уроках литературы. Академия повышения квалификации и переподготовки работников образования, г. Москва, 2014 г.
6. Учебная программа NIS-Programme. «Русский язык и литература (Я2)»
7. Шмелёв А.Г. Гипертекстовый словарь методических терминов <https://clck.ru/34Lwjw>

УДК 494.375

Д.Т.Айтбаев

Ташкент мемлекеттік педагогика университети, Ташкент, Ўзбекистан.

ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ СИНТАКСИСТІК ОМОНИМИЯ (ЎЗБЕК ТІЛІ АСПЕКТІСІНДЕ)

Аннотация. Бұл мақалада синтаксистік омонимия туралы ой қозғалады. Ол зерттеліп отырған мәселеге қатысты өзбек авторларының көзқарастарында кейбір шектеулерді атап өтеді. Бұл мәселеге қатысты өзбек зерттеушілерінің еңбектеріне шолулар жасалып, мақала соңында автор синтаксистік омонимия мен полисемияның лингвистикалық аспектідегі мәселе екендігін тұжырымдайды.

Кілт сөздер: омонимия, синонимия, полисемия, лексикалық аспект, фонологиялық аспект, синтаксистік аспект, изоморфизм, лексикалық омонимдер, аффиксал омонимдер, синтаксистік омонимдер, омоним сөйлемдер, омонимдік мүшелер, құриалас сөйлем, сабақтас құрмалас сөйлем..

Abstract. This article discusses syntactic homonymy. He notes some limitations in the views of the authors of the work regarding the problem under study. Reviews of the works of Uzbek researchers related to this problem are made, and at the end of the article, the author concludes that syntactic homonymy and polysemy are a problem in the linguistic aspect.

Keywords: homonymy, synonymy, polysemy, lexical aspect, phonological aspect, syntactic aspect, isomorphism, lexical homonyms, affixal homonyms, syntactic homonyms, homonymous sentences, homonymous members, compound sentence, connected compound sentence.

Омонимдер (*гр. homos –біркелкі, опута–есім*) – шығуыжағынанда, мағынажағынандабасқа-басқа, айтылуыменжазылуыбірдейсөздер [5, с. 509]. Мағыналары басқа-басқа болған түрлі лингвистикалық бірліктердің дыбыс

(сыртқы) жағынан бір түрлі болуы болып саналады. Әр түрлі лингвистикалық бірліктердің дыбыс жағынан бір түрлі болуы –форма мен мазмұн асимметриясын қалыптастырады. Демек, формалық жақтан бір түрлі лингвистикалық бірлік бірнеше өзіндік, өзара байланыспаған мағыналарға ие болады.

Тіл білімінің тарихында омонимия өзбек тіл білімінде Еуропа тіл біліміне қарағанда біраз ертерек пайда болған сияқты. Демек, омонимия құбылысы орыс тіл білімінде 20-ғасырдан бастап ғалымдарымыз тарапынан зерттелген болса [3], өзбек тіл білімінде аталмыш құбылыс көркем өнер – “*тажнис*” өнері сыпатында өте ертеден зерттеле бастаған. Әлішер Науаи “Мухокаматул луғатайн” тілдің ойнақылығын құрайтын тәсіл екендігін арнайы айтып өтеді.

Омонимияда тіл бірліктері бейнелеушілік жағынан бір түрлі, тең болуы қажет-ақ [1, с. 69]. Бейнелеу планында екі құбылыс айрықша ескеріледі: айтылуы (дыбыстық бейнелеу) мен жазылуы (әріптік бейнелеу).

Әдеби тілде тіл бірліктерін өзара омоним деп атау үшін бір түрлі айтылатын және жазылатын фонемалар жүйесімен бейнеленуі шарт [7, с. 65].

Тіл білімі тарихында омонимия құбылысы, алдымен, лексикалық аспекті болып саналатын лексикалық омонимиялар, яғни омонимиялар түсініледі. Сондықтан да ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысатындардың назары, негізінен, лексикалық омонимияны үйренуге қаратылған. Мысалы, М.Миртожиев пен Т.Алиқұловтардың бастапқы ғылыми-зерттеулері лексикалық омонимияға арналған [4].

Түркітануда да өткен ғасырдың 60-жылдарынан бастап тіл аспектісі арасындағы изоморфизмнің белгілеуге, бір аспектіде терең зерттелген құбылыстың басқа аспектідегі ұқсастықтарын анықтауға әрекет жасалды. Нәтижеде лексикалық аспектіде терең зерттелген омонимия, синонимия және антонимия құбылыстары морфологиялық және синтаксистік аспектісінде де зерттеле бастады. Бұл зерттеулер 1986 жылда Фахри Камол жағынан амалға асырылады. Бірнеше авторлармен жазылған “Қазіргі өзбек әдеби тілі” кітабының 1 том “Лексикология” бөліміне ғалымдар омонимдерді үшке: лексикалық омонимдер, аффиксал омонимдер және омосинтагмалар, яғни синтаксистік омонимдерге жіктейді.

Синтаксистік омонимия бойынша А.Сафаев пен Ф.Убаевалар да өздерінің пікірлерін жолдайды. А.Сафаев бір синтаксистік форманың түрлі синтаксистік позицияда келуін синтаксистік омонимия деп түсіндіреді. Мысалы, *Саволига яраша берилган жавоб (Сұрағына қарай берілген жауап)* сөйлемінде *саволига яраша (сұрағына қарай(жараса))* бөлігі пысықтауыштық позициясында, *саволига яраша жавоб (сұрағына қарай (жараса) жауап)* сөйлемінде дәл сол бөлек анықтауыштық позицияда келуін синтаксистік омонимия деп бағалайды [6, с. 139].

Ф.Убаева “Форма жағынан бір түрлі, бірақ әр түрлі пікірді аңғартуға қызмет ететін сөйлемдер, сөйлем мүшелері синтаксистік омонимиялар екендігі, ол шындық болмысты дұрыс көрсететін және стилистикалық жақтан қызмет ететіндігін” айтып өтеді.

Ол синтаксистік омонимияның екі түрін: омоним сөйлемдер мен омонимдік мүшелерге ажыратады. Омоним сөйлемдер, өз ішінде үш топқа жіктеледі:

1. Омоним жай сөйлемдер: *тура жолдан бар* – а) *бір жерге бару*; ә) *қылмыс жасамау*; *Біраз болса да оңалып қалды* – а) *аурудан айығу*; ә) *мінезінің оңалуы*; *Надандығынан сөйледі* – а) *надандығы туралы сөйледі*; ә) *надан болғандығы үшін сөйледі*;

2. Омоним құрмалас сөйлемдер. Ғалымның пікірінше, құрмалас сөйлемдер де, көбінесе, тура немесе ауыс мағыналарымен омоним бола алады: *Шамол бұлса, дарахтнинг учи қимирлайди (Жел тұрса, ағаштың басы қимылдайды). Ким булоқнинг бошини боғласа, сувни ўша ичади (Кім бұлақтың басын байласа, суды сол ішер). Нима экилса, шу ўрилади (Не егілсе, сол орылады)*. Демек, құрмалас сөйлем омонимиясы дегенімізде құрмалас сөйлемдердің көпмағыналылығы аңғарылады. Құрмалас сөйлем мағыналарын тура және ауыс мағыналары негізінде түсіндірудің өзі де бұл пікірлерімізді дәлелдей алады;

3. Омонимиялық сабақтас құрмалас сөйлем. Ф.Убаеваның айтуына қарағанда, кейбір сабақтас құрмалас сөйлемдер бір түрлі формада болса да, түрліше сабақтас құрмалас сөйлем болып саналады. Міне осындай сөйлемдер омонимдік құрмалас сөйлем болып табылады. Мысалы: *Ким яхиши ўқиса, у боради (Кім жақсы оқыса, ол барады). Ким яхиши ўқиса, уни юборамиз (Кім жақсы оқыса, оны жібереміз). Ким яхиши ўқиса, унинг хурмати ошади (Кім жақсы оқыса, оның құрметі асады)* [7, с. 140]. Бұл құрмалас сөйлемдердің бірінші компоненті, бір түрлі лексикалық бірліктер мен грамматикалық формалардан құралса да, осы бірінші сөйлемде бастауыштық сабақтас құрмалас сөйлем, екінші сөйлемде толықтауыштық сабақтас құрмалас сөйлем, үшінші сөйлемде анықтауыштық сабақтас сөйлем қызметінде келген.

Өзбек тіл білімінде А.Бердиалиевтің синтактикалық омонимияға арналған ғылыми еңбегінің тиянақтылығы, теориялық жақтан дәлелденген-дігімен ерекшеленіп тұрады. Ол А.Сафаев пен Ф.Убаевалардың синтаксистік омонимия жөніндегі ғылыми пікірлеріне сынай қарайды. Ф.Убаеваның құрмалас сөйлем, сабақтас құрмалас сөйлем мен сөйлем мүшелері омонимиясы жөніндегі пікірлері синтаксистік омонимия табиғатына сәйкес келмейтіндігін айтады. Анығы, синтаксистік полифункционалдық пен синтаксистік амфиболия (омофония) құбылыстары сыпатында қарағандығын қолдамайды, яғни оған қарсы пікір білдіреді [2, с. 61].

Зерттеуші Ф.Убаеваның *нодонлигидан гапирди (надандығынан сөйледі)* типіндегі сөйлемдердің екі түрлі мазмұнға ие болуы пікірдің сөйлеумен байланысты екендігін қолдап-қуаттайды. Демек, мұндай сөйлемдердің қолданылуында сөйлеуші бір уақыттың өзінде еш уақытта да екі түрлі мазмұн ойламайды, бәлкім олар негізінде анық бір конкрет пікірді баяндамақшы болады [2, с. 61].

А.Бердиалиевтің пікірінше, өзбек тіл білімінде синтаксистік омонимияға лексикалық омонимияға тән өзіндік ерекшеліктерін негіздеуге себеп лингвистикалық құбылыстардың тіл мен сөйлеудің айырмашылықтары әрі

парадигматика, синтагматика, модель сияқты түсініктермен байланысты проблемалардың теориялық жақтан тыңғылықты зерттелмегендігінен. Омонимия өзбек тілі синтаксисінің барша қат-қабаттары (сөз тіркесі, жай сөйлем, құрмалас сөйлем) үшін сәйкес келетіндігін, сол сияқты, сабақтас құрмалас сөйлем омонимиясы да өзіне сәйкес келетін парадигмалық қатарды құрауды айтып өтеді. Мысалы: *Дарсдан чиқса, дадаси йўлини пойлаб турарди – Сабақтан шықса, әкесі жолын тосып тұратын еді.* (У.Умарбеков) *Эр ишини қўлласа эл, иқбол қувар изидан – Ердің ісін қолдаса ел, мәртебе қуар ізінен* (Х. Шарипов) сияқты сөйлемдер әр түрлі семантикалық мазмұнға ие екендігін, дегенмен олардың құрылысы ұқсас, моделдері омонимияға сәйкес екендігін аңғартады.

А.Бердалиев құрмалас сөйлем синтаксистік аспектісінің бір бүтін бірлігі екендігін айтып өтеді. Синтаксистік омонимия синтаксистік полифункционалды пен синтаксистік полисемия құбылыстармен тығыз байланысты. Полифункционалды пен полисемия сабақтас құрмалас сөйлемдер омонимиясымен өзара тығыз байланыстылығын айтады да, сабақтас құрмалас сөйлем омонимиясы полифункционалды пен полисемиялық құбылыстарға қарағанда кейінгі позицияны иелейтінділігін айтады [2, с. 67].

Шындығында да синтаксистік омонимия мен синтаксистік полисемия бір-бірімен өзара тығыз байланысты болған құбылыстар болып табылады да, көп жағдайларда омонимия полисемия негізінде пайда болады. Бұл тек қана синтаксистік аспектіде ғана емес, бәлкім синтаксистік аспектіге тән құбылыс болып табылады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ:

1. Айтбаев Д.Т. Синтактик омонимия асосидаги асимметрия. Ўзбек тили ва адабиёти. № 4. Ташкент. 2017, 69-73-бет;
2. Бердалиев А. Эргаш гапли қўшма гап конструкцияларида семантик-сигнификатив парадигматика. Тошкент: Фан, 1989, 61-бет;
3. Булаховский Л.А. Из жизни омонимов.//В сб. «Русская речь», Новая серия, вып. III.Л., 1928;
4. Миртожиев М.М. Возникновение лексических синонимов в узбекском языке. АКД. Ташкент, 1964; Аликулов Т. Полисемия существительных в узбекском языке. АКД. Ташкент, 1966;
5. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, 509-бет;
6. Сафаев А. Исследования по синтаксису узбекского языка. Тошкент, 1989, с.1971, 139-бет;
7. Убаева Ф. С. Семантико-грамматические особенности обстоятельства в современном узбекском литературном языке. Диссертация докт. филол. наук. Ташкент, 1988; 140-бет;
8. Ўзбек тили омонимларининг изоҳли луғати. Тошкент, 1984, 5-бет.

Д.Т. Айтбаев, Ж.Н. Жантілеуова

Ташкент мемлекеттік педагогика университеті, Ташкент, Өзбекстан.

ПЕРИФРАЗЛАР – КӨРКЕМДЕУШІ ҚҰРАЛДЫҢ БІРІ

Аннотация. Мақалада перифразалардың зерттелуі, оған берілген анықтамалар мен олардың көркем шығармаларда қолданылуы айтылады. Перифраза – затты, құбылысты, процесті өз атымен атамай, басқаша атау, әрі соның негізінде сол заттың, процестің, құбылыстың ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, өзгеше образды түрде сипаттап анықтау туралы сөз қозғалады. Көркем шығармалардан мысалдар келтіріледі де, соңында глоссарий беріледі.

Кілт сөздер: перифраза, парафраза, троп, құбылту, көркемдегіш құрал, айналым, қайта атау.

Abstract. The article describes the study of periphrasis, its definitions and their use in literary works. Periphrasis - not calling a thing, phenomenon, process by its name, but naming it differently, and on the basis of that, the word is used to define the most basic property of that thing, process, phenomenon by describing it in a different image, using the given meaning. Examples from works of art are given, and a glossary is given at the end.

Keywords: periphrasis, paraphrase, trope, variation, artistic device, circulation, renaming.

Қазақ тілі ұлт болмысын танытатын бейнелі тіркестерге бай. Белгілі бір ұлттың ментальдық өрісінің ауқымы мен көркемдік ойлау қабаттарын, қазақ тілінің есепсіз тіл қуатының молдығын білу үшін ұлт тіліндегі көркем әрі бейнелі сөздерге жүгінген жөн. Халықпен бірге жасап келе жатқан эмоциялық мазмұны жоғары образды тіркестердің өміршеңдігін оның қолданысынан байқауға болады. Осындай образды көркем сөздердің қатарына перифразаларды да енгізуімізге болады, бірақ перифразалар жазба әдеби тілдің қатталған беттерінде қалып бара жатыр. Қазіргі қазақ ұлтының ойы терең болғанымен, тілі жұтаң, ал жастар тілі қысқа қайрылатын сөздер мен тіркестерге ауысып отыр. Өмір ағыны, дәуір екпінінің әсерінен асығыс, қысқа да нұсқа сөйлейтін ұрпақ тілінде мәнерлілік азайып бара жатқандай. «Сөзі мірдің оғындай», «тілінің майын тамызып», «өткір тілді», «сөзі атылған оқтай» шешен сөйлейтіндер бұрынғының қазағы болып есептелетіндей, әйткенмен жас буын келер ғасырда, қалай дегенменде, ана тілінің мәйегін іздейтіні хақ.

Рухани құндылық – ұлттың төлқұжаты. Көркем әдебиетте тіл ерекше экспрессивтік-эстетикалық қызмет атқарады. Адамның сезіміне әсер ету үшін көркем шығармада сөздер көбінесе номинативті немесе атауыштық, нақтылы немесе тура мағынада емес, ауыспалы мағанада – астарлы түрде қолданылады. Сондықтан көркем әдебиет тілі – бейнелі, мәнерлі, түрлі бояулы, сезімге әсер ететін көркем тіл болып табылады. Тілдегі көркемдеуші құралдар – теңеу, эпитет, метафора, метонимия, синекдоха, табу, эвфемизм – бәрі де көркем суреттің, образды жасаудың, жазушының, ақынның шеберлігінің көрсеткіші.

Қазақ тіл білімінде осы көрсеткіш құралдар азды-көпті зерттелді. Зерттеушілерден оқшау қалған, арнайы зерттеу жасалмаған көркемдеуші құралдың бірі – перифразалар. Өзбек тіл білімінде перифразалар ХХ ғасырдың соңы [7, 21] мен ХХІ ғасырдың бастарында монографиялық планда зерттелген [1, 133].

«Перифраза (грек. *periphrasis* – айналым) – құбылыстар мен заттардың атын атап, түсін түстеп емес, соның айналасындағы айрықша белгі қасиет-терді негізге алатын ауыстыру тәсілінің бір түрі [8, 420]. Перифраза мәтіннің идеялық-эстетикалық және көркемдік байлығын арттырады. Мағыналық экспрессивтігін, әсерлілігін күшейтеді» – деп З.Ахметов әдебиеттану терминдер сөздігінде перифразаға анықтама береді [2, 210]. Ал М.Балақаев, Е.Жанпейісов, М.Томановтар, Б.Манасбаевтардың құрастыруымен шығарылған «Қазақ тілі стилистика» атты еңбегінде перифразаларға «перифразаның ерекше бір түрі – эвфемизм» [4, 191] деп анықтама береді. Расында да эвфемизм дегеніміз жағымсыз заттарды сыпайылап, жұмсартып айтуды көздейді, ал перифразалар белгілі бір ұғымды әдеттегіден басқаша сөз орамы немесе сөз тіркесі арқылы түсіндіріп айту болып табылады. Бұл жердегі бір айырмашылық – эвфемизм жағымсыз заттарды сыпайылап айту болса, ал перифраза барлық зат атауларына, құбылыстарға тән ұғым, мәселен **өтірікші** деген сөзді басқаша *аузының желі бар, ұры* деген сөзді *қолының жымқырысы бар, өлді* дегенде *келмеске аттану, о дүниеге аттану, өсек* дегенді *сымсыз телефон, ұзын құлақ* деп ауыстырып айтуда перифразаны молынан қолдануға болады. Сонымен, біз Ә.Болғанбаевтың айтқан осы пікіріне сүйене отырып перифраза мен эвфемизмдерді бір-бірімен байланысты ұғымдар деп қарастыруымызға болады [5, 5].

Перифраз немесе перифраза деген атау грек тілінен келген, ол заттаң, құбылыстың тура атын атамай, суреттеп көрсету, тұспалдап айту дегенді білдіреді. [11, 509]

Перифразалар тілімізде заттардың, процестердің, құбылыстардың атаулары, солардың қайсысы болмасын перифраздануға мүмкіндіктері мол. Қай ақын, қай жазушы болмасын, өз шығармасының әдемі әрі образды, әсерлі әрі бейнелі болғанын қалайды. Сондықтан да олар әсерлілік пен бейнелілікке мүмкіндік жасайтын тәсілдерге көбірек барады. Жазушылардың қаламын әрлей түсетін тәсілдердің ішінде басқа тәсілдер мен қатар перифразаның алатын орны айрықша. Мысалы: **Ахмет** – *ұлттық білімнің шамшырағы*, **Ахмет** – *ұлт мәдениетінің бәйтерегі*, **психология** – *жан жүйесінің ғылымы*, **Шоқан** – *дала философы*, **надандық** – *қараңғылық пердесі*, **саналылық** – *жүректің көзі*, **сүю** – *жүрегіне от салу*, **жігерлік** – *көкірек оты*, **бұлақ** – *дария басы*, **қанағат** – *ар тазалығы мен парасаттылықтың белгісі*, **суын** – *теңіз жылқысы*, **дала** – *қазақ ақын-жазушыларының бейнелеу нысаны*, **кішіпейілділік** – *кісінің көркі*, **тыныштық** – *қабырғасыз қамал*, **үнсідік** – *келісім белгісі*, **құндылық** – *ұлт төлқұжаты сияқты тағы басқаларды келтіруімізге болады.*

Осындай перифразаларға – көркемдік күш-қуатқа ие болған шығармалардың жаңашылдық сипатына арнайы назар аударған жөн. Сонда ғана біз ақындарымыздың поэзиясының, шығармаларының мәніне терең бойлап, көркемдік иірімдерін, ажар компоненттерін көреміз де, соның бәрі образын сомдауға мүмкіндік бергенін анық аңғарамыз. Мысалы, М.Әуезовтың «Абай жолы» романында төмендегідей перифразалар кездестіруімізге болады: 1. *Бірақ осынша әзірлікке қарамай, Жақып байдың әкесі Жұмаділ қарттың жаназасы жетім қыздың тойындай* (қарапайым) боп шолтыып қалды

[2, 33 б.] 2. *Алыстағы ауқатты үйлерден (бай) су алуға бөшкелі арбалар келіп, өзенде ат жалдата түседі* [2, 43 б.] 3. «*Сармолла мұсылман қауымы үшін қаза бол(у)ып (өлу), қан төк(у)кендіктен (соғыс), анық шаһит деп танылады. Өзі сол қаза болған қалпында, үстіндегі бар киімі қанымен, жуылмаған жарасымен қойылады. Тәңір-тағаланың дәргәһына (арш) сол күйде сапар шегеді!*» десіпті [2, 67 б.] 4. *Жаз пароход пен баржаларда арқаларына ауыр жүк артып, қиын еңбекті кәсіп етсе, қыста да сол грузчиктер қара күшіне (білек) сеніп, неше алуан қара қайраттың ауыр еңбегін (қиындық, ауыртпалық) кешеді* [2, 86 б.]

Қазіргі кезде перифразаларды көп қолданылатын сала публицистика болып отыр. Баяндауда стильді әрлендіріп, мәтінге өң берумақсатында астарлы сөздер мен сөз тіркестері қоланылады. Жоғарыда қарамен жазылған сөз тізбектері өз мағынасында айтылмай, ауыспалы мағынада қолданып тұруының, перифразданып қолдануының себептерін қарастыратын болсақ, біріншіден, көркемдік үшін, көрерінкі леп, айрықша сезіммен айтылуы үшін; екіншіден асырып айтуы үшін, құр әсірелеп айтылуы мүмкін. Сөйтіп перифразалардың қолданылу аясы көркем әдебиет, сөйлеу тілі, публицистика болып табылады. Перифраза мәтінге ерекше реңк беріп, адамның сезімін баурап, қызығушылықты одан әрі оята түседі.

Демек, перифраза –затты, құбылысты, процесті өз атымен атамай, басқаша атау, әрі соның негізінде сол заттың, процестің, құбылыстың ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, өзгеше образды түрде сипаттап анықтау. Шығармалардың түр-түрлерінде, әсіресе көркем шығармаларда перифразалар көптеп кездеседі. Мәтін түрлерінде біз талдаған перифразалардан тыс та тағы көптеген түрлерін кездестіруге болады.

Перифразалардың сөздігі қосымша ретінде тіркеледі:

1. Адаммен байланысты перифразалар: *Абай* – тұтас бір халықтың рухани әлемі; *Абай* – табиғат жыршысы, досы, қамқоршысы, суретшісі; *Абай* – алтын басты адам; *Абай* – жаңаның жаршысы; *Ахмет* – ұлттық білімнің шамшырағы; *Ахмет* – ұлт мәдениетінің бәйтерегі; *Шоқан* – дала философы; *Ыбырай* – балалар әдебиетінің атасы; *Ыбырай* – дала қоңырауы; *Жамбыл* – ХХ ғасырдың Гомері; *Ілияс* – күлкі-сықақ сеңгірі; *Махамбет* – жыр сүлейі; *Асан қайғы* – көшпенділер философы; *Әке* – отбасы шамшырағы; *Әке* – асқар тау; *Ұл бала* – шаңырақ иесі; *Ер-азамат* – ата-ананың отын тұтатушысы; *Келіншек* – той ханшайымы; *Көктем* – мезгіл келіншегі; *Қарлығаш* – көктем елшісі; *Жас ұрпақ* – болашақ тұтқасы; *Жастар* – ұлт болашағы; *Жастар* – болашақ іргетасы т.б.

2. Жан-жануар, құс атауларымен байланысты перифразалар: *Арыстан* – аң патшасы; *Бүркіт* – құс патшасы; *Қарлығаш* – көктем елшісі; *Жылқы* – мал патшасы; *Жылқы* – түлік патшасы; *Жылқы* – төрт түліктің төресі; *Жылқы* – тәңірдің жердегі елшісі; *Жылқы* – қанатты арғымақ; *Жылқы* – ер серігі; *Ат* – түркінің қанаты; *Ат* – адамның қанаты; *Ат* – ердің тербелген бесігі; *Тұлпар* – дала пырағы; *Тұлпар* – күннің, қозға-лыстың, тұрақтылықтың рәмзі; *Түйе* – қазақ шөл кемесі; *Қамбар* – жылқы-шылардың пірі, жылқы малының иесі; *Сары бал* – қымыздан асқан дәм.

3. Фольклор, әдебиетпен байланысты перифразалар: *Мәдени мұра* – ауыз әдебиетінің үкілі үлгілері; *Халық ауыз әдебиеті* – көне мәдениетіміздің қайнар көзі; **Фольклор** – халық даналығы; **Фольклор** – көркем сөздің алғашқы үлгісі; **Әлди** – ана жыры; **Әдеби шығармалар** – халқымыздың рухани байлығы; **Балалар әдебиеті** – тәрбие құралы; **Әдебиет** – сөз арқылы сұлу суреттелетін өнер; **Әдебиет** – тәрбие құралы; **Мақал** – логикалық, образдық ойдың қосқанаттасқан гажжап табысы; **Мақал** – даналық сөз; **Әдебиет тарихы** – көркем өнердің асыл арнасы; **Метафора** – бейнелі сөз; **Анықтауыш** – көрікті ойдың көркем бояуы; **Сөз** – әдебиеттің негізгі материалы.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Айтбаев Д.Т. Өзбек тілінде перифразалардың мотивациясы және олардың лексикографиялық талқысы. Филол... ғ.к. ...дисс. авторефераты. - Ташкент. 2007. -Б. 133;
2. Ахметов З. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Алматы «Ана тілі». 1998, 210-бет;
3. Әуезов М. «Абай жолы» роман-эпопеясы. Төртінші кітап. Алматы. 2006, 399 бет;
4. Балақаев М, Жанпейісов Е, Томанов М, Манасбаев Б. Қазақ тілі стилистика. – Алматы: Мектеп. 2005, -Б. 191;
5. Болғанбаев Ә. «Синонимдер сөздігі» Алматы, 1962, -Б. 5;
6. Умиров И. Өзбек тіліндегі парафразалар. Филол... ғ.к. ...дисс авторефераты. - Ташкент. 1996, -Б. 21;
7. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы. Қазақстан Республикасы Білім Мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі. Қазақстан даму институты. 1998, 420 бет;
8. Потенбня А.А. Из записок по теории словесности, Харков, 1905; - С. 217;
9. Тулебаева Б.Н. Перифраз – тіл дамыудың тиімді тәсілі. <https:// bilimainasy.kz/ 23-25-01-06/>;
10. Тимулина Қ.Қ. Синонимдік және антонимдік перифразалардың көркем шығармаларда қолданылуы. <https://articlekz.com/kk/article/33970>.

УДК 894.342

Д.Т. Айтбаев, Б.А. Аширбекова

Ташкент мемлекеттік педагогика университеті, Ташкент, Өзбекстан.

ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕ ПЕРИФРАЗЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ (ӨЗБЕК ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ТІЛДЕРІ НЕГІЗІНДЕ)

Аннотация. Мақалада перифразалардың түркі тілдерінде (өзбек және қазақ тілдері негізінде) зерттелуі туралы пікір қозғалады. Перифразалардың көркемдеуіш құралдардың басқа түрлерінен өзіндік ерекшеліктері айтылады, талқыланған мысалдар «Абай жолы» (ІІІ кітап) романы мен Жүсіп Баласағұн лексикасына тән.

Kilm сөздері: айналым, оборот, синонимия, фразеология, парафраза, перифраза, көркемдеуіш құралдар, әдебиет тілі, бейнелі тіл, поэтикалық перифраза.

Abstract. The article discusses the study of periphrasis in Turkic languages (Uzbek and Kazakh languages). Specific features of periphrases from other types of artistic tools are mentioned, the discussed examples are characteristic of the novel "Way of Abai" (Book III) and the lexicon of the Yusup Balasagun language.

Keywordsturnover, synonymy, phraseology, paraphrase, periphrasis, artistic means, literary language, figurative language, poetic paraphrase.

Көркем әдебиетте тіл ерекше экспресивтік-эстетикалық қызмет атқарады. Адамның сезіміне әсер ету үшін көркем шығармада көбінесе сөздер нақтылы тура мағынада емес, бәлкім астарлы түрде қолданылуы мүмкін. Сондықтан көркем әдебиет тілі – бейнелі, мәнерлі тіл, түрлі бояулы, сезімге әсер ететін көркем тіл болып табылады. Сол көркем тілі жаратуда перифразалардың да қызметі үлкен.

Перифраз немесе перифраза деген атау грек тілінен келген, ол заттың, құбылыстың тура атын атамай, суреттеп көрсету, тұспалдап айту дегенді білдіреді. Перифраза (грек *periphrasis* – *айналым*) – құбылыстар мен заттардың атын атап, түсін түстеп емес, соның айналасындағы айрықша белгі- қасиеттерді негізге алатын ауыстыру тәсілінің бір түрі. Перифраза мәтіннің идеялық, эстетикалық және көркемдік байлығын арттырады, сонымен бірге мағыналық экспресивтілікті, әсерлілікті күшейтеді [5. 210; 9.509].

Перифраз – «сөздің көркі» («укращение речи») деген мағынаны білдіретін грек сөзі, яғни ол тілдің айқындылығы, анықтылығы, дәлділігі, ықшамдылығы, әсерлілігі секілді қасиеттерін әңгімелейтін лексикалық қабат [16.125]. Перифраз – сөздердің бейнелі мағынада қолдану тәсіліне жататын көркем троптың бір түрі. Негізінде сөздерді перифраздық ыңғайда қолдану – бір нәрсенің я құбылыстың атауын, оның өзіне сүйене отырып, басқа астарлы мағынада суреттеу. Перифраз жалпы көркем шығармаларда сөздерге я сөз тіркестеріне бейнелілік сипат беру процесіне ғана емес, сол сияқты газет, журнал беттерінде де, техникалық және экономикалық әдебиеттерде де кеңінен қолданылып келеді [8.380; 16.125].

Перифразаларға арналған зерттеулер түркі тілдеріне қарағанда орыс тіл білімінде ертерек жанданған. 1989 жылы баспадан шыққан “Словарь иностранных слов” еңбегіндегі перифразаға арналған мақаласында белгілі бір анықтық ендірілген және бұл құбылыстың құбылтудың (троп) бір түрі екендігі айтылған: “*Перифраз* (а) [< гр. *periphrasis*– *жасырын сөйлеу*] – сөз орнында қолданылушы сөздер обороты (айналымы), троптың бір көрінісі немесе бейнелі тірікестер. Мысалы, “*арыстан*” орнында “*аң патшасы*”, “*Лев Толстой*” орнында “*Соғыс және бейбітшілік*” романының авторы”, **п.** көбірек құбылта сөйлеу белгісі сыпатында қызмет етеді; парафразаның бір түрі эвфемиз болып табылады” [17.382].

Аталған еңбекте парафраза мен перифразаның өзара айырмашылықтары беріледі. Мұнда *парафраза* термині түрлі мәтіндерде пікірді меңгеріп, өз сөзімен баяндауы арқылы қолданған. *Перифраза* термині стилистикалық құрал – троптың бірін аңғартатын түсінік сыпатында талқыланады. Бұл анықтамада перифразаның сөз немесе атау орнында қолданылуы айтылады.

Ал О.С.Ахманова өз еңбегінде *перифраза* терминін арнайы мақала ретінде ендірмей, тек қана парафраза атауына ғана тоқталады: “*Парафраза* (а) [*гр. paraphrasis бейнелеу обороты, бейнелеу*] -1) белгілі бір нәрсені өз сөзімен баяндау, мәтін мазмұнына жақындата айтып беру” [4. 371]. Ол өзінің «Лингвистикалық терминдер сөздігінде» перифразға: «а) описательное выражение, б) троп, состоящий в замене обычного слова, описательным выражением» [4. 371], – деген анықтама береді де, поэтикалық перифраз, перифраз-табу деп бөледі. Егер перифраз жоғарыда айтқандай, көркемдеуіш құралға жатса, әрине, бұл стилистика саласынан алысқа кете қоймайды. Өйткені стилистика дегеніміз – тіл материалдарын мағынасына, әсеріне қарай пайдалана отырып, ойды дәл ашық және тартымды етіп жеткізе білу үшін қолданылатын құралдар туралы ілім.

Тіл біліміндегі перифразалық бірліктер түркі тілдерінде де 90-жылдардан кейін зерттеле бастады. Өзбек тіл білімінде перифразаға арналған алғашқы әрі нақты мақаланы Х.Шамсиддинов жариялайды. Мақаланың қысқаша кіріспесінде: “Перифраза сөйлеудің түрліше құбылуын, әсерлілігін, көркемдігін қамтитын стильдік құралдардың бірі болып табылады. Өзіндік белгілерімен бұл құбылыс ұқсату, метафора, метафоралық эпитет сияқты көркемдеуіш құралдардан саналады” – дейді [20.29]. Сол сияқты И.Умиров пен Д.Айтбаевтардың монографиялық планда жазылған ғылыми-зерттеу жұмыстары да осы тақырыпқа арналып, перифраза мен парафразалардың өзіндік ерекшеліктері ажыратылады [18.21; 1.133].

Ал қазақ тіл білімінде перифраза мәселесінде кеңірек тоқталған ғалым Р.Сыздықова көріктеу құралдарының ішінде көп айтылмайтыны перифраз деп, оның себебі біртектес троптық категорияларды бір-бірінен дәл ажыратушылықтың жоқтығынан деп көрсетеді. Ол перифразға «құбылыстың, заттың, айрықша белгісін ерекшелеп, айқындап, оны сипаттап көрсету» деп қарайды [15.384].

Г.Үсенбаева перифразаның тілдік табиғатын ашуға ұмтылып, метафоралық, метонимиялық, синекдохалық, эвфемистік, синонимдік, есімді және етістікті деп бөліп, оларды жіктеп, перифразаның жасалу жолдары мен тәсілдеріне тоқталады [19].

Перифраздардың көркемдік жағын талдаған Г.Амандықова 1960-1990 жылдар арасындағы ақындардың өлеңдерін басты нысанаға алады да, шабыт шалқар иелерінің перифраздарына талдау жасайды [3].

Қазақ тіліндегі теңеулердің пайда болуы мен қолдану ерекшеліктерін зерттеген профессор Т.Қоңыров перифразаны бейнелі синонимдер қатарына қосып, оған мынандай анықтама береді: «перифраз дегеніміз – затты, процесті, құбылысты өз атымен атамай, басқаша атау, әрі соның негізінде сол заттың, құбылыстың, ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, соны образды түрде сипаттау, анықтау» [11], ал Қ.Мұхамеджанов перифразды сөздердің ауыс мағынасына жатқызады да, заттың, құбылыстың атауын оның өзіне тән белгілерінен басқа астарлы мағынада суреттеу әдісі – дейді [12.220]. Академик З.Қабдолов болса, перифразаны «сөзді қайта айтып беру» [8.380] десе, ал профессор Ә.Болғанбаев перифразаны «синонимдерді қолданудың тағы

бір тәсілі деп көрсетіп, жеке сөздің орнына оны түсіндіріп сипаттап беру» деген [7.720].

Жалпы алғанда, перифразалар – бейнелі көркем өрнектеу мақсатының әсерінен пайда болып, тілдің атау қажеттілігіне байланысты пайда болатын сөздердің функционалды-семантикалық синонимдері, өйткені олар сөзге қатысты синонимдерге тән зат-құбылыстың бір мезгілде ұқсастығын да, айырмашылығын да көрсетеді.

Демек, перифраза – сөйлеудің әр алуандығы мен көркемдігін қамтамасыз ететін стильдік құрал және ол тілге атау беру қажеттілігінің туындысы емес, сөз сөйлеу қажеттілігінің туындысы, өйткені ол өз атауына ие болған предмет-құбылысты қайта атайды. Осы ерекшелігіне қарай перифраза сөйлеуде номинативті де, эстетикалық та, көркемдік те қызмет атқарады.

Төменде М.Әуезовтың «Абай жолы» романынан мысалдар мен Жүсіп Баласағұн тіліндегі кейбір перифразалардың сөздігі орын алған:

I.1. *Бұларға шешуі қиын түйін болып қалған Абай айтқан «Өмір шындығы». 2.Бүгін бір кезде әкесімен отырғанда Әбіш сахара тіршілігінің мұны таңқалдырған бір жайын сөз қылды. 3. Әбіш пен Абай сан рет кеңес құрып, сахара адамы мен оның ісі туралы неше алуан ойлар толғайды. 4. Бүгінгі Әбіш сол ата мұратын ақтап келе жатқан жас боп көрінеді. 5. Қараңғы сахарасына жарық сәуле әкелер алғашқы адал буын сен боларсың! 6. Жүргінішілер жетіп, ауыл иелерімен сәлемдесіп болысымен, бір-бір жолпыс жігіттер аттарды ұстап, қонақтарды құрметтеп түсірісті. 7. Анық ақ жолмен алысқан қайрат сапары осы болды. 8. Сығырая қараған ұзынша, қысық көздерінің қос жанары шамдай. 9. Бұның аулына келген ел жуандары қарсы алып, қабақ шырайы мен күтіп бейіммен ырзалап жүрген пысық інісі Оспан бар екен [6].*

II. *1. Ізгілік – адамзат үшін ең қажетті қасиет; 2. Парасат – қараңғы-дағы шырақ; 3. Күйдіргі – қыңыр сөз; 4. Мейірбандық – кісілік үлгісі; 5. Қуыс кеуде – жылуы жоқ жүрек; 6. Көңіл – терең теңіз; 7. Білім – тереңде жатқан інжу-маржан; 8. Қоштасу – жүрекке салмақ; 9. Білік – елдіктің өзегі; 10. Тіл – елдіктің кілті; 11. Кісілік – елдіктің қадір-қасиеті; 12. Жігіттік – өмірдің гүлі. 13. Ұл-қызың – жарқыраған екі көзің. 14. Білім мен ұғым – үйренер нәрсең. 15. Білім мен ақыл – адам бойындағы ең тамаша нәрсе; 16. Білім – адам баласының ортақ қазынасы; 17. Тіл – елшінің қылышы; 18. Ұят – жаман ойдың жүгені; 19. Өнер – жалпыадамзаттық рухани байлық; 20. Құт – киелі сипатқа ие рухани күш. 21. Жүз – кісі көркі; 22. Көз – жүздің көркі. 23. Тіл – ауыз көркі. 24. Сөз – тілдің көркі; 25. Сөз – қалар мұра; 26. Ата сөзі – құттың көзі; 27. Әзір – уақыт өлшемі; 28. Отан – от басы, от иесі; 29. Ата – ең алғашқы адам; 30. Жақсы сөз – жарым ырыс; 31. Дерт – тіршілік торы; 32. Күн – қызыл қалқан; 33. Күн – Руми қызы; 34. Сөз – кісі көркі; 35. Өлең – теңіздегі лағыл, маржан; 36. Бал – ащы сөздің түбі. 37. Ақылсыз адам – мәуесіз ағаш; 38. Ақкөңілділік – ой тазалығының белгісі; 39. Тірек – әділ заң; 40. Игі – ізгілердің ісі. 41. Өкініш – гайбат істің өлшемі; 42. Өкініш – асығыс түбі; 43. Сөз – ойдың суреті; 44. Тіл – ақыл мен білімнің тілмәші; 45. Тіл – арыстан күзететін босаға; 46. Сүйініш – сағыныш түбі;*

47. **Көңіл** – түпсіз тұңғыық; 48. **Адал** – диқанның дәмі;
басшылық тұғыры; 50. **Кішілік** – құт құрығы.

49. **Әділ заң** –

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Айтбаев Д.Т. Өзбек тілінде перифразалардың мотивациясы және олардың лексикографиялық талқысы. Филол... ғ.к. ...дисс. авторефераты. – Ташкент. 2007. -Б. 133;
2. Айтбайұлы Ө. Қазақ фразеологизмдері мен перифраздары. – Алматы: Абзал-ай, 2013. - 400б
3. Амандықова Г. Қазақ көркем әдеби тіліндегі перифраздар. – Алматы, 1999, ҚДА
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Изд.2-е. -М. 2004. 371 с.
5. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Алматы «Ана тілі». 1998-210-бет.
6. Әуезов М. «Абай жолы» роман-эпопея. Үшінші кітап. Абай. Алматы «Жазушы», 2006.
7. Бизақов С., Болғанбаев Ә., Дәулетқұлов Ш. Қазақ тілінің синонимдер сөздігі. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2005. - 720 б.
8. Қабдолов З. Әдебиет теориясының негіздері (Жоғары оқу орнына арналған оқу құралы). – Алматы: Мектеп, 1970. – 380 бет.
9. Қазақ тілі: Энциклопедия. – Алматы, 1998. – 509 б.
10. Қалиев Б. Сипаттама сөздер дегеніміз қандай сөздер // Сөзстан (мақалалар жинағы). – Алматы, 2009. – 304 б
11. Қоңыров Т.С. С.Сейфуллин поэзиясындағы сөз бейнелеу тәсілдері: канд. дисс. – Алматы, 1966.
12. Мұқамеджанов Қ. Қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің ауыс мағынасы: канд. дисс. Алматы, 1968. – 220 бет.
13. Оралбаева Н. және басқалар. Қазіргі қазақ тілі. Морфология. А., 1961
14. Оралбаева Н. Қазақ тілі. Алматы, 1964.
15. Сыздықова Р. Абай шығармаларының тілі. – Алматы: Ел-шежіре, 2014. - 384 б.
16. Сыздықова Р. Сөздер сөйлейді. Алматы «Санат» 1994-125-бет.
17. Словарь иностранных слов. 18-е издание, стереотипное. - М.: Русский язык, 1989.– С. 382.
18. Умиров И. Өзбек тіліндегі парафразалар. Филол... ғ.к. ...дисс авторефераты. - Ташкент. 1996, -Б. 21;
19. Үсенбаева Г. «Перифраздардың тілдік табиғаты» Филол... ғ.д. ...дисс диссертациясы. Алматы. 1996;
20. Шамсиддинов Х. Перифраза жөнінде кейбір пікірлер // Өзбек тілі мен әдебиеті. –Ташкент, 1993. -№4. – Б. 29.

А.Т. Аликулова¹, А.Т. Нагиева²

¹ Алматы Менеджмент университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

² Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

ТІЛДІК МАМАНДЫҚТАР ШЕҢБЕРІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ЖӘНЕ КӘСІБИ DAҒДЫЛАРЫН ИНТЕГРАТИВТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақала студенттердің шетел тілдерін меңгеру процесінде кәсіби дағдылар мен мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттіліктерді интегративті қалыптастыру мәселесіне арналған. Кәсіби бағытталған білім берудің өзекті мәселесі студенттерді болашақ кәсіби ортада шетел тілінде еркін сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, сонымен қатар мәдениетаралық қарым-қатынасты қалыптастыру болып табылады. Тілдік ЖОО түлегі кәсіби және коммуникативтік дағдылармен қатар басқа ұлт өкілдерінің мәдени және әлеуметтік ерекшеліктерін білуі керек. Бұл оларға қайталанатын әлеуметтік-мәдени жағдайларды бағдарлауға, шетелдік мәдениет өкілдерімен диалогқа түсуге, тіпті этносаралық және конфессияаралық қақтығыстарды шешу жолдарын іздеуге және табуға, еркін пікірталасу мен сұхбатқа дайын болу сияқты дағдыларды қалыптастырады, сондай-ақ төзімділік пен ашықтыққа баулиды. Студенттердің мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру туған жердің мәдениеті мен өзге мәдениеттерді тең деңгейде білуді білдіреді, әртүрлі мәдениеттердің құндылықтары мен нормаларына негізделген жаңа мінез-құлықтар құру мүмкіндігін ашады.

Түйін сөздер: Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік, шетел тілі, шетел мәдениеті, кәсіби орта, кәсіби дағды, мәдениетаралық диалог, интегративті оқыту

Abstract. The paper is devoted to the problem of integrative formation of intercultural communicative competence and professional skills of students in the process of foreign language teaching. The actual problem of professional education is the training of students to use foreign language in communicative and professional activities as well as developing intercultural communicative competence. In addition to professional and communicative skills, a language graduate needs to know the cultural and social features of other nationalities. This allows them to navigate recurrent socio-cultural situations, conduct dialogue with representatives of foreign cultures, seek and find ways to resolve interethnic and interdenominational conflicts, and possess such qualities as tolerance, openness and readiness for intercultural communication.

Key words: intercultural communicative competence, foreign language, foreign language culture, professional environment, professional skill, intercultural dialogue, integrative learning.

Қазақстанның Болон үдерісіне қосылуы білім беруді дамытудың жаңа тенденцияларын анықтап, шетел тілдерін халықаралық стандарттар деңгейінде еркін меңгеру қажеттілігін үздіксіз мойындатып отыр. Нәтижесінде жастарымыздың басқа мәдениет өкілдерімен қарым-қатынасына кең мүмкіндіктер туындады және бұл мүмкіндіктер қазір көптеген елдер мен халықтар үшін нормативті тілдік талаптарды күшейтті. Бүгінгі таңда тілдік ЖОО-ның негізгі мақсаты өзі меңгерген шетел тілінде болашақ кәсіби қызметінде еркін қарым-қатынас жасай алатын студентті даярлау. Соңғы онжылдықта жаһанданудың арқасында шет елдермен қарым-қатынас пен

ынтымақтастық мүмкіндіктері кеңейді, көптеген жас мамандар әртүрлі шетелдік кәсіби топтарда жұмыс істеуге, Еуропа мен Американың білім орталықтарында шеберлік сабақтары мен тағылымдамадан өтуге мүмкіндік алды. Білім сапасына қойылатын жаңа талаптар, барлық әлеуметтік-экономикалық салалардағы халықаралық байланыстардың кеңеюі, сондай-ақ студенттер мен педагогикалық ұжымның ұтқырлығын арттыру қажеттілігі жағдайында студенттерге шетел тілдерін терең үйрету міндеті аса маңызды. [1] Ал әдіскерлер Л. Мухаметзянова мен Л. Свиринаның пікірінше, «Ғаламдық жаһандану бұл талапты одан да маңызды етті, кәсіби ортада күнделікті туындайтын тілдік түсініспеушіліктердің басым көпшілігі білім алушылардың мәдениетаралық диалогты қалыптастыруы үшін өте маңызды коммуникациялық стратегияларды дұрыс меңгермегендіктерінен туындайды», - деп көрсетті. [2] Бұл мақаланың өзегі ретінде Қазақстан Республикасында білім беру және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында экономика қажеттіліктеріне және өңірлік ерекшеліктерге сәйкес оқытудың, кәсіптік даярлықтың сабақтастығы мен үздіксіздігін қамтамасыз ету қажеттілігі заңдық деңгейде талап етілгенін атап көрсетеміз. [3]

Дегенмен мәдениетаралық құзыреттілік деңгейінің төмендігінен университет түлектерінің жаңа қоғамдастыққа бейімделуде, кейбір коммуникативті және кәсіби міндеттерді шешуде қиындықтарға ұшырайтынын байқаймыз. Әлбетте, біз маманның өмір бойы үздіксіз кәсіби білімін жетілдіруін, сабақтас мамандықтарды меңгеру қабілетін, кейбір жаңа кәсіби білімдерді кәсіби ортада ғана меңгеретінін жоққа шығармаймыз. «Мәдениеттердің өзара әрекеті мен өзара ықпалы» процесі мәдениетаралық коммуникация деп аталады, [4] осыған байланысты қазіргі жағдайда шетел тілін оқытудың негізгі міндеті тілді әртүрлі мәдениеттер өкілдері арасындағы қарым-қатынастың нақты құралы ретінде оқытылуы, яғни «Тілдер осы тілдерде сөйлейтін халықтар тілінің әлемдік бейнесімен және мәдениетімен ажырамас бірлікте зерттелуі керек» деп нақтыланды. [4] Ресейдегі лингвомәдениеттің негізін салушылар Е.М. Верецагин мен В.Г. Костомаров бұл ұғымға мынадай түсінік береді: «Мәдениетаралық коммуникация әртүрлі ұлттық мәдениеттерге жататын коммуникативтік актінің екі қатысушысының адекватты өзара түсіністігін білдіреді» [5]

Шетел тілін нәтижелі оқыту және студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру үшін оқытушының кәсіби білімі жоғары болуы керек, атап айтқанда: тіл жүйесін, оқыту әдістемесін меңгеруі, оқытылатын тіл елдерінің мәдениетін, тарихын білуі және қазіргі заманғы өзекті кәсіби жағдаяттарды кері байланыс орнату арқылы оқу үдерісінің ашық, іскерлік, серіктестік атмосферасында ұйымдастыра алуында болып отыр.

Енді тілдік мамандық студенттерінің мәдениетаралық қарым-қатынасын жүзеге асыруға болатын әдістерді қарастырайық. Негізгі әдістердің бірі оқыту мазмұнында, тақырыптар мен тақырыпшалардың мәдени бейінде, ұлттық ерекшелік компоненттеріне бай болуы. Ұлттық нақыштағы мәтіндермен жұмыс лингвистикалық әлеуметтік-мәдени ортаны құрудың жақсы мүмкіндігі болып табылады. Олар студенттерді туған елінің және тілі оқытылатын елдің

мәдениетімен, әдет-ғұрыптармен және мерекелерімен (ұлттық, діни, дәстүрлі) таныстырады. Дегенмен, шетелдік оқулықтар, оқу-әдістемелік кешендер мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыруға толыққанды жарамайтынын айта кету керек, өйткені олар мәдениеттер диалогын қамтамасыз етпейді. Сондықтан негізгі оқу кешендерімен қатар туған елдің мәдени әртүрлілігін көрсететін қосымша оқу материалдарын, болашақ мамандығына бағытталған материалдармен қатар пайдалану қажет. Сондай-ақ, ұлттық мәдени орта туралы ақпарат көзі ретінде мәдени материалдарды, оның ішінде Қазақстан Республикасының көрнекті ғылым және мәдениет қайраткерлерінің өмірі мен қызметі туралы мәліметтерді пайдалану ұсынылады. Бұл студенттердің тек оқытылатын тіл елінің ғана емес, сонымен қатар туған жері, ана тілі мен мәдениеті туралы білім алуынан көрінеді, өйткені адамдарда басқа мәдениетті өзіндік мәдениет тұрғысынан қарастыру және бағалау үрдісі бар.

Кәсіби әдіс - бұл сол саланың концептуалды мазмұнын ашу мен ұсынылу жолдарының лексикалық, грамматикалық, логикалық бірізділігі. Мәдени компонентті жұмыс түрлерімен қатар болашақ маманның кәсіби дағдыларын қалыптастыру әдістемесі өзекті, тілдік материалдарды меңгеруге арналған тілдік жаттығулардың қатарына әр түрлі оқу дағдыларын жетілдіру (таныса оқу, іздеп оқу, терминдермен жұмыс), бейне сабақтар, сөйлеу жаттығулары ретінде әр түрлі кәсіби гайдтарды, меню, брошюра, постерлерді талдау, кестелермен жұмыс, сұрақ-жауап, ізденістік, салыстыру/салғастыру жаттығуларын студенттердің кәсіби сөздік қорының қажетті минимумымен толық қаруландыруда қолдануға болады. Кәсіби шетел тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін оқытудың белсенді әдістері, жұмыстың интерактивті формалары, мысалы: іскерлік рөлдік ойындар, жағдаяттарды талдау, кейстермен жұмыс, дөңгелек үстел, кәсіби тақырыптар бойынша әңгіме және мамандардың пікірлерін дәлелдеу, жоба жұмысын қолданғанда коммуникативтік-сөйлеу дағдылары қалыптасады. [6]

Мәдениетаралық және кәсіби бейімделген құзыреттілікті интегративті қалыптастырудың маңызды шарттарының бірі оқу кеңістігінің дидактикалық мазмұны, атап айтқанда сабақ өтетін аудитория, интерактивті тақта, оқытылатын тіл мен туған елдің картасы, грамматикалық кестелер, аудио және бейнетіркегіштер, және интернет ресурстарының қол жетімділігі. Шетел тілін үйрену кезінде танымдық және коммуникативті белсенділікті ынталандыру үшін студенттерді қабылдау, түсіну және одан әрі талқылау үшін аудио және бейне материалдармен таныстыру өте маңызды. Тыңдауға арналған тапсырмаларды жүйелі орындау маманның мәдениетаралық қарым-қатынас жағдайына бейімделуіне қажетті мәдениетаралық құзыреттілік деңгейін қалыптастырады, шығармашылық интеллектуалдық белсенділігі мен мәдениетаралық қарым-қатынаста еркін пікір алмасу қабілетін дамытады.

Мәдениетаралық құзыреттілікті арттырудың тағы бір маңызды факторы - ауызша коммуникацияны жақсартатын, сөйлеу жағдаяттары және презентацияларды қорғау сияқты оқу процесін ұйымдастырудың шығармашылық формалары мен әдістері. Оқу кешендерінде, интернет кеңістігінде тілдің әлемдік бейнесі туралы түсінікті кеңейтетін материалдар

жеткілікті. Екі елдің кез-келген аспектісін салыстыру, салғастыру полемикалық сөйлеу дағдыларын қалыптастырады, репродуктивті, проблемалық, шығармашылық сұрақтар туындатады. Мәдени тілдік жағдаяттарды талқылау барысында графикалық сызбалар мен кластерлік жұмыс негізінде студенттер стандартты емес тапсырмаларды орындайды. Тапсырмаларды орындау арқылы студенттер жаңа тілдік білімдер алып, өз ұлтының және оқытылып отырған шетел тілінде сөйлейтін халықтардың мәдениеті, дәстүрі, әдет-ғұрыптары мен жетістіктері туралы салыстырмалы білімдерін қалыптастырады.

Шетел тіліндегі жобалық жұмыс әртүрлі гуманитарлық пәндер бойынша білімдер сабақтастығын қамтиды, бұл әдісті шетелдік ақпарат көздерінен алынған ақпарат арқылы кәсіби ой-өрісті кеңейтудің тиімді құралы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. «Жобалық технология – бұл әлеуметтік өзара әрекеттесу жүйесіндегі оқу процесіндегі өзара әрекет, онда білім алушылар ұжымдық мәселелерді шешу үшін жеке ғана емес, ұжымдық жауапкершілікті толық сезінеді. Бұл болашақ мамандардың білім көлемін арттырып қана қоймай, олардың ұтқырлығын, шығармашылығын, дербестігін арттыратын жағдайлар жасайды [7]. Сөйлеу жағдаяттары оқушының көздеген коммуникативті тапсырмаға сәйкес сөйлеу әрекетін дұрыс орындауына қажетті сөйлеу жағдайларының жиынтығы ретінде анықталады. Сөйлеу жағдаяттары зерттелген шетелдік мәтіндер негізінде немесе сөйлеу әрекетінің коммуникативті мотивациясын және өзектілігін қамтамасыз ететін белгілі бір тақырыптарды талқылау процесінде құрылады. Білім беру және сөйлеу жағдаяттары (іскерлік кездесу жағдайы немесе шет елде болу жағдайы және т.б.) «жанды сөйлеуді» модельдеуге ықпал етеді.

Осылайша, шет тілін оқытудың дәстүрлі және дәстүрлі емес әдістерін біріктіру мәдениетаралық коммуникацияны құруға, қолдауға және дамытуға, мәдениеттер диалогына қатысуға қабілетті болашақ мамандарды толеранттылық, ашықтық, өз мәдениеті мен рухани құндылықтарын құрметтеу сияқты қасиеттерге баулуға көмектеседі. Студенттердің шетел тілінде сөйлесу қабілетінің көрсеткіші ретінде ана тілінде сөйлейтіндердің өмірінің әртүрлі салаларындағы ерекшеліктерін, өзіндік құндылықтары мен мінез-құлық тәсілдерін, сондай-ақ олардың тілді қолдануға әсерін білуі мүмкін. [8] Тілдік ЖОО оқытушысының кәсіби концепциясы әр студенттің стратегиялық ойлауын, әмбебаптық көзқарасын, болашақта адамдар тобын басқара білуі дағдыларын қалыптастыру мен дамытуды қамтиды. Сонымен қатар, ол студенттің жеке басының әлеуметтену процесіне, әлеуметтік нормаларды, кәсіп құндылықтарын игеруге, жеке іскерлік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Білім беру үдерісін сауатты білім беру мазмұнына бағыттау тек коммуникативтік құзыреттілік қана емес, сонымен қатар түсінбеушіліктің, шеттетушіліктің және ксенофобияның таралуының алдын алуға бағытталған көпқырлы әлемде өмірге қатысты құзыреттіліктерді қалыптастыруды көздейді. Студенттердің шет тілін меңгеру қабілетін қалыптастыру сөйлеу әрекетінің барлық түрлерін (оқылым, айтылым, жазылым және тыңдалым) сабақта да, сабақтан тыс жұмыс барысында да оқыту процесінде жүзеге асырылады. Негізгі мақсат студенттерді кәсіби және ғылыми қызметте, халықаралық аренада шетел

тілін қолдануға дайындау, шет тілін қолданумен байланысты кәсіби іс-әрекет негіздерін толық меңгертуді көздейді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Фахрутдинова Р. А., Ярмакеев И. Е., Фахрутдинов Р. Р. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции студентов в процессе изучения английского языка с помощью интерактивных технологий обучения. Преподавание английского языка, 2014 г. № 7(12), – С. 36-46.
2. Мухаметзянова Л., Свирина Л. Межкультурное гражданство и английский язык в классе // Журнал организационной культуры, коммуникаций и конфликтов. – 2016 г. – № 4, Специальный выпуск. – С. 256-262.
3. Қазақстан Республикасында білім беру және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 ж. 27 желтоқсанда №988 қаулысы/<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988>. Қаралым күні 13.05.2023.
4. Тер-Минасова, С. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: «Инфра-М», 2000 г. – 357 с.
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Москва, 1990. – 175 с.
6. Артюшевская С.В. Профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам будущих специалистов сферы туризма. Евразийский гуманитарный университет, Литва, г. Вильнюс, 2015.
7. Кенжабоев Ш.А. Применение современных технологий при обучении английскому языку для повышения мотивации к предмету и качества образования // Innovative development in educational activities. – 2023. – т. 2. – № 6. – с. 171-177.
8. Наролина. В. И. Подготовка специалиста по межкультурной компетенции. Высшее образование в России, № 1 - 2009 г. с. 124-128.

ӘОЖ 378.14.014.13

Г.Б. Алимбекова¹, Г. Айтбек²

^{1,2}Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ CLIL ӘДІСІ АРҚЫЛЫ ФИЗИКА САБАҒЫНЫҢ ТИІМДІ ӨТІЛУІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа: Мақалада кіріктіріп білім беру бағдарламасы соның ішінде CLIL әдісі туралы ақпараттар және оны физика сабағының ұйымдастыруында қолдану жайлы сонымен қатар әдіс-тәсілдері көрсетілген.

Кілт сөздер: физика, кіріктіріп білім беру, CLIL әдісі.

Abstract: The article deals with information about the integrated educational program, including the CLIL method and its application in the organization of physics lessons, as well as methods and techniques.

Keywords: physics, integrated education, CLIL method.

XXI ғасыр – озық технологиялар мен әдіс-тәсілдер ғасыры болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдерді тиімді пайдалану заман талабы. Әсіресе шет тілдерін қолданудың пайдасы зор. Себебі тіл үйрену арқылы адам бүкіл бір ұлттың мәдениеті мен әлеуетін қатар үйренеді. Адам көру, есту арқылы тіл қолданушылардың мәдениетін тезірек сезінеді.

Халықаралық зерттеулер үш тілде жүргізілетін кіріктірілген оқу бағдарламалары бойынша білім алатын оқушылар жұмысқа ұқыпты, мотивациялары жоғары, бірнеше тіл білудің артықшылықтарын көрсетіп өтті.

Кіріктірілген білім беру бағдарламасының ерекшеліктері:

- Оқушылардың бойында функционалдық сауаттылықты дамытуға бағытталған;

- Оқушыларда коммуникативтік дағдыларды дамытады;
- Оқушылардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытады;
- Күнделікті өмірмен тығыз байланыстағы тақырыптарды қамтиды;
- Оқушыларды өмір бойы білім алуға үйретуге ықпал етеді;
- Мұғалімдерге әр түрлі оқыту ресурстарын қолдануға мүмкіндік береді.

Кіріктірілген білім беру бағдарламасын табысты жүзеге асыру үшін беленді оқыту, командалық оқыту, пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту (CLIL), т.б. озық педагогикалық әдістерді қолдану талап етіледі.

Кіріктіріп оқу (CLIL) дегенде ең алдымен сабақтарда пәнаралық байланыстарды қалыптастыруды қарастыру маңызды екені ескеріледі, яғни CLIL технологиясы ағылшын тілінде физика пәнін оқытудың қажеті туралы қарастырылады. Егер дәстүрлі сабақ оқушыларды біліммен қаруландыруға және негізінен түсіндіру-көрнекілік жұмыстарын жүргізу арқылы құрылатын жалпы білім беру міндеттерін шешуге бағытталған болса, ал кіріктірілген сабақтар оқытудың түрлі әдістерінің және құралдарының үйлесу негізінде құрылып, сонымен қатар ғылыми-жаратылыстану бағыты пәндері мен ағылшын тілі пәнінің көптеген міндеттерін шешуге ықпал етеді. CLIL оқыту әдісі барысында түсіндіру-көрнекілік, іздеу, зерттеу әдістері, пікірталас, білімнің түрлі дереккөздері, теледидар бағдарламалары, кино үзінділері, мультимедиа курстары, интернет-технологиялары, оқыту мен бақылаудың басқада техникалық құралдары қолданылады. Сонымен қатар жеке, топтық, жұптық, ұжымдық жұмыс түрлері кеңінен қолданылады.

«CLIL» ұғымы XX ғасырларда еуропа елдерінде пайда болған, Финляндия елінде Дэвид Марш 1994 жылы енгізген. CLIL (Content and Language Integrated Learning) оқыту әдістемесі туралы түсініктер:

- CLIL (пән және тілді кіріктіріп оқыту) - екінші немесе үшінші тіл арқылы пәндерді оқу және пәндік салаларды оқу барысында тіл үйренуді жетілдіру, яғни, пәндік және тілдік мақсаттарға қатар қол жеткізу.
- пәнді оқытуға және пән арқылы тілді үйренуге бағытталған әдіс.

• тілді мәдениетаралық түсінісуге, халықаралық көзқарасты қалыптастыруға және жалпы білім сапасын жақсартуға дайындық құралы ретінде қарастыратын әдіс.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) оқыту әдісінің негізгі қағидалары:

CLIL ұғымы төрт С-ге негізделеді:

1. CONTENT (мазмұн) пәннің мазмұны.
2. COMMUNICATION (қарым-қатынас) оқуда шетел тілін қолдану, қалай қолдануды білу.
3. COGNITION (таным, ойлау) оқушылардың сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамыту.
4. CULTURE (мәдениет), ол ұғымдарды мәтінмен жұмыс жасау арқылы меңгеру.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) оқыту әдісін қолдану аспектілері:

1. *Мәдениет* – басқа елдердің мәдениетін түсіну және зерттеу, мәдениетаралық байланыс дағдыны дамыту, көрші ұлттар мен елдердің ерекшеліктерін зерттеу, мәдениетпен байланыс түсініктерін кеңейту.

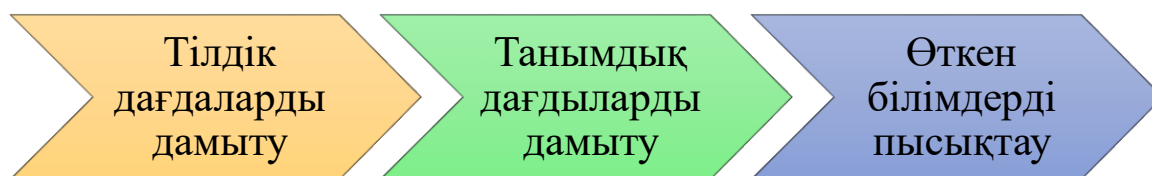
2. *Әлеуметтік* – халықаралық үлгідегі сертификат алу үшін емтихан тапсыру мүмкіндігі, мектеп бағдарламасы аясында білім деңгейін көтеру.

3. *Тілдік* – тілдік құзыреттіліктің жалпы деңгейін көтеру, коммуникативтік дағдыларды дамыту, ағылшын немесе шет тілін негізгі тіл секілді терең түсіну, ағылшын және шет тілін қолданбалы мақсаттарда игеру.

4. *Пәндік* – пәнді жан-жақты зерттеу мүмкіндігі, ағылшын тілі немесе шет тілі арқылы арнайы пәндік терминологияға қол жеткізу, оқудың жалғастырылуына немесе жұмысқа дайындық.

5. *Оқыту* – әр түрлі оқыту стратегияларын қолдану мүмкіндігі, сынып жұмыстарының әр түрлі әдісі мен формаларын қолдану, оқушылардың мотивациясын көтеру.

С.О.Көмекованың еңбегінде CLIL әдістемесінің келесі үш негізгі мақсаттары көрсетілген:

1-сурет. CLIL әдістемесінің негізгі мақсаттары

CLIL оқыту әдістемесінің белсенді әдістері:

- Қарапайым және күрделі сұрақтар /HOTS-LOTS/;
- Сурет салу арқылы сөйлеу;
- Сөйлем құрастыру;
- Бір немесе екінші тілді қолдану;

- Ақпараттық кештер;
- Шағын және үлкен топпен жұмыс;
- Сыни ойлауды дамыту және т.б.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) оқыту әдісінің оқушыларға беретін мүмкіндіктері:

 <p><i>Үш тілді жетік меңгерген бәсекеге қабілетті тұлға:</i></p>	<p><i>Пәннің мазмұнын жан-жақты меңгереді;</i></p> <p><i>Сын тұрғысынан ойлайды;</i></p> <p><i>Тілдерді жоғары деңгейде игереді және қызметтің барлық саларында қолдана біледі;</i></p> <p><i>Өз мәдениетін бағалай алады;</i></p> <p><i>Басқа да мәдениеттерді түсініп құрметтейді;</i></p> <p><i>Азаматтық жауапкершілік танытады;</i></p> <p><i>Функционалдық сауаттылық дағдылары қалыптасады;</i></p> <p><i>Өмір бойы білім алуға қабілетті.</i></p>
--	---

CLIL әдісін қолданудың басты мақсаты пәнді тіл арқылы оқу. Ғалымдар әдістің ерекшелігі тілді жай екінші тіл ретінде ретсіз мақсатсыз оқудан гөрі белгілі бір материалды игеру мақсатында оқу айтарлықтай нәтиже беретіндігін дәлелдеген. Бұл оқушыларға мақсаттылық және мотивациялық, материалды игеруге деген қызығушылық тудыртады. Сондай жағдайларда CLIL әдісі оқушылардың физика пәнін ғана емес ағылшын тілін меңгерулеріне көмектесе алады. CLIL әдісін пайдалану мұғалімнің тіл және контексті игерту мақсатында алдын ала дайындықтарын талап етеді. Осы орайда CLIL арқылы сабақ өткізетін мұғалімдер қандай болу керек деген сұрақ туындайды. Сабақ өткізу тілін игерген, яғни ағылшын тілінде өткізетін болса, ағылшын тілін кем дегенде intermediate деңгейінде білетін, сол тілде еркін сөйлеп оқушылармен қарым-қатынас жасай алатын кәсіби маман болуы керек.

Ағылшын тілін физика сабағында CLIL әдісі арқылы оқыту барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер түрлерін атап көрсетер болсақ, олар:

1. Сабақтың басында оқушыларға “*What do I know already? (Мен не білемін?)*” жаттығу орындатуға болды. Оқушыларға бірнеше терминдермен кесте ұсынылады. Оқушылар терминдерді келесі критерийлер бойынша орналастырады. Мысалы: бұл сөзді бұрын ешқашан естімегенмін; мен бұл сөзді естідім, бірақ, бұл дегеніміз не екенін білмеймін; бұл сөзді түсіндіре аламын (өз нұсқаңызды жазыңыз); мен бұл сөздің нені білдіретінін білемін және оның мәнін сипаттай аламын.

Time (уақыт)	Mass (масса)
I have never heard this word before (бұл сөзді	I have never heard this word before (бұл

бұрын ешқашан естімегенмін)	сөзді бұрын ешқашан естімегенмін)
I've heard this word, but I don't know what it means (мен бұл сөзді естідім, бірақ, бұл дегеніміз не екенін білмеймін)	I've heard this word, but I don't know what it means (мен бұл сөзді естідім, бірақ, бұл дегеніміз не екенін білмеймін)
I can explain this word (бұл сөзді түсіндіре аламын)	I can explain this word (бұл сөзді түсіндіре аламын)
I know what this word means and I can describe its meaning (мен бұл сөздің нені білдіретінін білемін және оның мәнін сипаттай аламын)	I know what this word means and I can describe its meaning (мен бұл сөздің нені білдіретінін білемін және оның мәнін сипаттай аламын)

2. «Психологиялық атмосфера» қалыптастыру - кез келген сабақта, үйренушілердің жаңа тақырыпты меңгеріп, сабақта белсенділік танытып отыруларына оң ықпал ететін жағдай - олардың көңіл-күйлеріне жағымды әсер етіп, ынталарын арттыратын жаттығу түрлерін алу.

3. «Миға шабуыл» тәсілі арқылы логикалық жұмыс түрлерін жаңа тақырыпқа кіріспе барысында да, пысықтау жұмыстарын жүргізу кезінде де оқушылардың танымдық қабілетін арттыруға көмегі тиері даусыз.

4. Жеке немесе топтық жоба арқылы оқушылардың бір-бірімен тілдесуін дамыту бойынша жаттығулар орындау.

5. Жаңа мәтіндермен жұмыстар жасау.

6. Тақырыпқа байланысты түрлі терминдерді меңгеруге дағдыландыру үйренушілердің сөздік қорын байтып қана қоймай, сонымен қатар білім берушінің алдына қойған мақсатына жетуіне оңды ықпал етеді.

7. Түрлі жарыс түрлерін ұйымдастырып отыру. Бәсекелестікке қабілеттілікке баулудың, құзіреттіліктерін қалыптастыруға алып баратын жаттығулардың оңтайлы түрі.

Қорытындылай келе ағылшын тілінде CLIL әдісі арқылы физика сабағын өткізу мәдениетаралық байланыспен қатар оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын қалыптастырып, кеңейтуге, ағылшын тілінде ақпарат көздеріне қол жеткізіп қана қоймай оларды физика сабағында еркін пайдалана алатын жағдайға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Білім беру мазмұнын жаңарту негіздерінің бірі, үштілді білім беруде заманауи CLIL әдісін физика сабағында белсенді қолдану өте тиімді және жақсы нәтиже берері сөзсіз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. CLIL: An Interview with PrOTeSSOT David • Journal of Education and Develonment:- Англ. – Режимдоступа:<https://www.english.com/blog/content-and-language-integrated-learning/>
2. Н. Каримова “Clil әдісін қолдана отырып информатика мамандықтарында оқитын студенттерге ағылшын тілін әр түрлі оқытудың ерекшеліктері” Вестник КазНПУ им. Абая, №4(24), 2018ж. – 16-17 б.
3. Мектептегі шет тілі. Республикалық әдістемелік-педагогикалық журнал. №2 (44), 2010ж. -6 б.
4. С.О.Көмекова «Үштілді жетік меңгерген білімді ұрпақ болашақтың кепілі» мақала, «Өрлеу» БАҰО АҚФ ББЖ ҚБАРИ, Алматы, МРНТИ 14.27.09. -110 б.

М.Б. Ақбергенова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

METHODS FOR FORMING DISCOURSE COMPETENCE ON THE BASIS OF WRITTEN SPEECH IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH

Abstract. In the modern world, the study of foreign languages is becoming more and more relevant. Among them, one of the most sought-after languages on the world stage is English. This article emphasizes the importance and necessity of developing students' communicative competence in writing, which explains the interest in the problem of forming discursive competence as one of its structural components. The article will consider several methods for the formation of discursive competence, and research will be conducted to determine the effectiveness of these methods.

Keywords English, discursive competence, teaching, writing, methods.

Аннотация. Қазіргі әлемде шет тілдерін үйрену барған сайын өзекті болатүсуде.

Олардың ішінде әлемдік аренадағы ең сұранысқа ие тілдердің бірі – ағылшын тілі. Бұл мақалада студенттердің жазбаша сөйлеудегі коммуникативтік құзыреттілігін дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігіне бағана зараударылады, бұл оның құрылымдық құрамдас бөліктерінің бірі ретінде дискурсивтік құзыретті қалыптастыру мәселесіне қызығушылықты түсіндіреді.

Мақалада дискурсивтік құзыреттілікті қалыптастырудың бірнеше әдістері қарастырылып, осы әдістердің тиімділігін анықтау мақсатында зерттеулер жүргізіледі.

Кілт сөздер: ағылшын тілі, дискурсивтік құзыреттілік, оқыту, жазу, әдістеме.

English is considered the international language and is widely used for communication, education and business throughout the world. The ability to communicate effectively in English, both in writing and orally, has become an essential requirement for success in various fields.

Today, in educational institutions of the Republic of Kazakhstan, much attention is paid to teaching writing in a foreign language, therefore, there is a constant increase in the requirements for teaching the language in schools, colleges and higher educational institutions. Particular attention is paid to the development of communication skills in writing, which are characterized by the international norms of society. Therefore, the relevance of the work on the formation of communication skills of students in educational institutions is determined, first of all, by its importance as one of the main aspects of cultural communication, as well as by the variety of methods used in the learning process.

Discursive competence is an essential component of language proficiency that enables a person to effectively convey meaning, ideas, and opinions in writing and orally. In the process of teaching English, the development of discursive competence is the most important goal, therefore, a lot of research is aimed at studying the methods of forming discursive competence based on written speech in the process of teaching English [1].

As N.I. Zhinkin, the writer has a thought that is understood as a form of inner speech, then it is expressed by linguistic means. Through actions such as selection, comparison, combination, and control, selected lexical units are organized into

sentences, grammatically related forms, and then into paragraphs and articles. The sequence of speech presentation follows the author's communicative intent. Thus, in written speech, words spoken to oneself or read aloud become visible [2, p. 75].

As L.S.Vygotsky and S.A.Rubinshtein argued, the fundamental circumstance that complicates the act of writing is the absence of specific circumstances common to both the author and his addressee.

Thus, writing as a form of remote communication remains the best means of communication [3, p. 101].

Discursive competence is defined as the ability to organize, develop and communicate thoughts, opinions and arguments in a coherent and effective manner. Discourse, whether spoken or written, involves the use of various linguistic and communication strategies, including, but not limited to, syntax, vocabulary, case, tone, and coherence. In the context of teaching English, the development of discursive competence is closely related to the acquisition of writing skills. Writing is considered to be a complex cognitive process that involves the coordination of other tasks such as planning, organizing, controlling, and checking. The development of writing skills is facilitated by the use of effective learning strategies specifically designed to increase discursive competence.

To date, there are several methods for the formation of discursive competence based on written speech. One of these methods is the process approach, which includes breaking down the writing of the text into stages: draft, final text, proofreading and editing. Preparatory activities such as brainstorming, sketching, and organizing ideas are important in this approach. Only after passing through these stages, the student begins to work. Once the text has been written, it should be reviewed and edited to improve clarity and accuracy.

Another method is the genre approach, which emphasizes the importance of teaching writing in specific genres such as short stories, essays, or research articles. This approach provides students with the opportunity to organize and develop their writing based on the conventions and demands of a particular genre. Thanks to writing in different genres, the student has the opportunity to understand the goals of his work [4].

The third method is the social constructivist approach, which emphasizes the role of social interaction and cooperation in the development of writing skills. This approach includes allowing students to work in small groups or pairs, share their ideas, receive feedback, and revise their work based on feedback. This approach promotes the development of discursive competence by providing students with a social context in which they can practice and improve their writing skills [5].

The next step is to consider the research methodology. This article is aimed at studying the effectiveness of procedural, genre and social constructivist approaches in the formation of discursive competence based on written speech. The study will include a pre-test, intervention, and post-test, with a focus on measuring participants' improvement in writing skills after the intervention.

Participants: 50 intermediate English learners are to participate in the study. Participants will be randomly assigned to three groups, each of which will receive instructions based on one of three approaches.

Testing: Testing will include a series of written assignments based on the approach assigned to each group. The first group will receive instructions on the steps in the writing process and will be provided with the steps needed for each step. The second group will receive instruction about the conventions and idiosyncrasies of different genres, as well as tasks that require them to write articles in different formats. The third group, which will work in a social constructivist direction, will be given the opportunity to work in pairs or small groups, share their ideas, receive feedback, and revise their work based on feedback. Each group will receive assignments in the classroom for four weeks: two sessions per week, each session will last 90 minutes.

Data collection: The study will perform pre- (at each stage) and post-evaluation results to measure improvement in participants' writing skills. Each new test will include a similar written assignment, but with a different topic. Written assignments will be assessed in terms of logic, coherence, syntax, grammar and vocabulary.

Data Analysis: Data will be analyzed using descriptive statistics to examine the average scores of participants in the pre- and post-test. The results will be compared across three groups to determine the effectiveness of the three approaches in developing discursive competence based on written language.

Discussion and conclusion: the results of the study will allow a better understanding of the effectiveness of the procedural, genre and socio-constructivist approaches in the formation of discursive competence based on written speech in the process of teaching English. Research can contribute to the development of strategies for teaching writing and enhancing the skills of English language learners. The study may also highlight the need for a more comprehensive approach to teaching writing that includes elements of each approach[6].

This study was conducted at the Linguistic College of the city. The study involved 50 students who speak English at an intermediate level.

Findings: Descriptive statistics were used to analyze the mean scores of participants before and after the test. The results showed that all three approaches—process, genre, and social constructivist—were effective in improving participants' writing skills. Coherence, syntax, grammar and vocabulary were assessed. The maximum score for each assessment element is 20 points.

The mean pre-test participants' score was 35.2 and the mean final score was 68.6, indicating a significant improvement in their writing skills after the intervention.

The results also showed that the process approach was most effective in improving the writing skills of the participants, with an average score of 73.2 on the final task. The genre approach was the second most effective with an average score of 67.4, while the social constructivist approach was the least effective with an average score of 62.8.

Findings suggest that a combination of the three approaches may be the most effective way to improve writing skills in English language learners. The process approach emphasizes the importance of pre-writing, drafting, revision and editing, which are important steps in the writing process. The genre approach provides a framework for organizing and developing writing based on the conventions and

expectations of different genres. A social constructivist approach promotes the development of discursive competence by providing opportunities for social interaction and collaboration that are essential for effective communication.

In conclusion, process, genre, and social constructivist approaches have been effective in improving the writing skills of English learners. Findings suggest that a combination of the three approaches may be the most effective way to improve writing skills in English language learners. The study provides insight into learning strategies that can promote the development of written-based discursive competence in the process of teaching English.

REFERENCES

1. Andreeva I.A. From the experience of the development of discursive competence in the process of teaching foreign language written speech // MNIZH. 2022. No. 9 (123). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iz-opyta-razvitiya-diskursivnoy-kompetentsii-v-protssesse-obucheniya-inoyazychnoy-pismennoy-rechi> (date of access: 02/12/2023).
2. Zhinkin N. I. Language - speech - creativity: research on semiotics, psycholinguistics, poetics / Zhinkin Nikolai Ivanovich. - M.: Labyrinth, 1998. - 368 p.
3. Vygotsky L.S. Thinking and speech / L.S. Vygotsky - M.: AST, 2008. - 668 p.
4. Popova I.Yu. Formation of communicative competence of university students in the process of teaching foreign language communication // Series: Humanities and social sciences. 2016. No. 3 (72). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-kommunikativnoy-kompetentnosti-studentov-vuza-v-protssesse-obucheniya-inoyazychnomu-obscheniyu> (date of access: 02/14/2023).
5. Matienko, A. V. Foreign language professional communicative competence: definition of the concept in the logic of the formation of a multilingual and multicultural personality. - 2016. - No. 10 (114). - p. 1467-1471.
6. Voronova L.S., Maevskaya A.Yu. Foreign language communicative competence and its components // Actual problems of the humanities and natural sciences. 2015. No. 2-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inoyazychnaya-kommunikativnaya-kompetentnost-i-sostavlyayuschie-ee-kompetentsii> (date of access: 02/17/2023).

ӘОЖ 82-1/-19

М. Ө. Аралов¹, Н. Жарасбаев²

^{1, 2} Шыршық мемлекеттік педагогика университеті, Өзбекстан

ЗЕРДЕЛІ ҚАЗАҚТЫҢ АҚЫНЫ – АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВ

Аннотация: XX ғасырдың бірінші жартысындағы қазақ әдебиетіндегі ірі тұлға, ғалым, әдебиет зерттеушісі, түркітанушы, аудармашы, қазақ тілі емлесінің реформаторы,

грамматиканың және қазақ әдебиеті теориясының негізін салушы, аса көрнекті қазақ ақыны – Ахмет Байтұрсынов жайлы мақала болмақ.

Кілт сөздер: әділетсіздіктің ащы зарын, бостандық жолы, рухани бас-шысы, тілші, әдебиетші.

Abstract: The article will be about the prominent Kazakh poet, Akhmet Baitursynov, a major figure in Kazakh literature of the first half of the 20th century, scientist, literary researcher, Turkic scholar, translator, reformer of Kazakh language spelling, founder of grammar and the theory of Kazakh literature.

Key words: bitter cry of injustice, path of freedom, spiritual leader, reporter, writer.

Ахмет Байтұрсынов 1872 жылы 5 қыркүйекте Торғай атырабындағы Сартүбек деген жерде өмірге келген. Ахмет он үш жасынан бастап әділетсіздіктің ащы зарын тартқан. Әкесі Байтұрсын інісі Ақтас екеуі ауылына келіп ойран салған, қарапайым адамдарға зорлық-зомбылық көрсеткен ояз бастығы Яковлевтің басын жарып, қамшының астына алып сілейте сабағаны үшін он бес жылға сотталып, Сібірге жер аударылған. Бұл кезде Ахмет он үш жаста болған. Көкірегіне шемен болған осы оқиға Ахметтің «Анама хат» өлеңінде:

Қарағым, дұғазәйім, қамқор анам!

Арнап хат жазайын деп, алдым қалам.

Сені онда, мені мұнда аман сақтап,

Көруге жазғай еді Хақ тағалам!

Бара алмай, өтірікші болып әбден,

Семейдің түрмесінде отыр балаң.

Мал ұрлап, кісі өлтірген айыбы жоқ,

Өкімет, өр зорлыққа не бар шараң!

«Үмітсіз шайтан болсын» деген сөз бар,

Жолдар көп жәннатқа да тарам-тарам.

Оқ тиіп он үшімде, ой түсіріп,

Бітпеген жүрегімде бар бір жарам.

Алданып тамағыма, оны ұмытсам,

Болғандай жегенімнің бәрі харам.

Адамнан туып, адам ісін етпей,

*Ұялмай, не бетіммен көрге барам?!
Көп айтпай, қысқасынан сездіретін -*

Балаңның мінезі бар сөзге сараң:

Кетер деп «суға құлап, отқа түсіп»,

Қайғы жеп, менің үшін болма алаң!

Отырмын абақтының бөлмесінде,

Бұйрықсыз көз жетеді өлмесіме.

Есіктің құлпы мықты, күзетші кеп,

Ажалдан басқа ешкім келмесіне.

Қоршаулы айналасы, биік қорған,

Берік қып салған темір терезесіне.

Қалайша мұны көріп көңіл сенбес

Аттанып жау келсе де бермесіне.

*Каламда Лаухул-Махфуз ұмытқан ба,
Жазбапты бұл орынды көрмесіме.
Қаңбақпен салмағың тең бұл бір заман,
Блаж жоқ жел айдаса ермесіне.
Тайпалған талай жорға, талай тұлпар
Тағдырдың кез болып тұр кермесіне.
Солардан жаным, тәнім ардақты емес,
Орынсыз күйзелейін мен несіне!*

деген жолдармен берілген. Ауыл молдасынан хат таныған А. Байтұрсынов отаршыл озбырларға қарсы күресу үшін орысша оқу қажет екенін түсініп, Торғай, Орынбор қалаларына барып, білімін толықтырып отырған. Өз ұлтының бостандық жолындағы рухани басшысына айналған Ахмет Байтұрсыновтан сескенген патша жандармдары оны сегіз ай Семей түрмесінде қамауда ұстап, кейіннен Қазақстанда тұру мүмкіндігінен айырып, Орынборға жер аударған. Осылайша елім деп еңіреген, халқым деп қабырғасы қайысқан нар тұлға Ахмет әке тағдырын өз басынан кешірген. Елжұртты оятудың бірден-бір жолы бұқаралық ақпарат құралы екенін түсінген Байтұрсынов 1913 жылы Орынборда тұңғыш қазақ баспа-сөзі – «Қазақ» газетін ашқан. 1918 жылы жабылғанға дейін, Байтұрсыновтың өзі айтқандай, газет «... халықтың көзі, құлағы һәм тілі» болған.

А. Байтұрсынов «Қазақтың бас ақыны» деген Абай туралы мақаласы арқылы Абайтанудың ғылым ретінде қалыптасуына негіз салған. А. Байтұрсынов – ақындық пен аудармашылықты тең ұстаған дарынды тұлға. А. Байтұрсыновтың әдеби, ғылыми мұрасын үш салаға бөліп қарастыруға болады: 1) өлеңдері; 2) аудармалары; 3) тіл және әдебиеттану саласындағы еңбектері.

А. Байтұрсыновтың аудармалар жинағы 1909 жылы «Қырық мысал» деген атпен Петерборда басылып шыққан. Жинаққа орыстың мысалшысы И.А. Крыловтың мысалдарынан аударған қырық мысал топтасқан. «Қайырымды түлкі», «Ала қойлар», «Қартайған арыстан», «Өгіз бен бақа», «Қайыршы мен қыдыр», «Ат пен есек» мысалдарында әлеуметтік-қоғамдық жағдайларды меңзейтін оқиғалар, адамдар психологиясындағы іс-әрекеттер көрініс тапқан. «Қырық мысал» жинағындағы қырық өлеңнің әрқайсысы әр алуан оқиғаны баяндап, қырық түрлі ғибратпен, тұжырыммен, түйінмен аяқталып отырған. Мысалы, «Өгіз бен бақа» мысалында суды қанша сімірсе де өгіздей бола алмай қарны жарылып өлген көлбақаның іс-әрекеті арқылы «Әлін білмеген әлек» деген нақылды насихаттаса, «Қара бұлт» мысалы кедей, жарлыға қайырым жасамайтын сараң байларды сынап отырып, «Бай байға құяды, сай сайға құяды» деген ойға негізделген.

А. Байтұрсынов қоғамдағы әр түрлі оқиғаларға, халықаралық жағдайға, заң, жер мәселесіне байланысты көптеген мақалалар да жазған. А. Байтұрсыновтың тілші, әдебиетші ретінде жазған мақалаларының ішіндегі оқшау тұрған «Қазақтың бас ақыны» мақаласы – Абайтанудың ғылым ретінде қалыптасуына қосылған қомақты үлес. А. Байтұрсынов ел аузындағы фольклорлық шығармаларды да жинап, өңдеп бастырған. Соның бірі – Шоқанның досы, әйгілі орыс ғалымы Г.Н. Потанинге тарту

еткен, 1923 жылы Мәскеудегі «Күншығыс» баспасынан шыққан «Ер Сайын» жыры. А. Байтұрсынов жинап, сұрыптап бастырған екінші фольклорлық мұра – қазақ тарихының 400 жылдық мерзімін қамтитын, 1926 жылы Мәскеуде жарияланған «23 жоқтау» атты трагедиялық жырлар жинағы.

Ахмет Байтұрсыновты ғалым, әдебиеттанушы, тілші, зерттеуші ретінде танытатын күрделі туындысы – 1926 жылы Ташкентте шыққан «Әдебиет танытқыш» еңбегі. «Әдебиет танытқыштың» бірінші бөлімі «Сөз өнерінің ғылымы» деп аталған. Кітаптың бір тарауы жазба әдебиет мәселелеріне арналған. Ахмет Байтұрсынов есімі қазақ тілі емлесінің реформаторы, грамматиканың және қазақ әдебиеті теориясының негізін салушы, қазақ әдебиеттануындағы әдеби терминдердің баламасын ойлап тапқан ғалым, көрнекті ақын, аудармашы ретінде қазақ әдебиеті тарихында өшпестей болып жазылған.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

- 1 “Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. — Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2010 жыл. ISBN 9965-26-096-6
- 2 Айбын. Энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. - 880 бет. ISBN 9965-893-73-X
- 3 <https://qazaquni.kz/2012/12/06/14085.html>
- 4 Тарихи тұлғалар. Танымдық - көпшілік басылым. Мектеп жасындағы оқушылар мен көпшілікке арналған. Құрастырушы: Тоғысбаев Б. Сужикова А. – Алматы. “Алматыкітап баспасы”, 2009 ISBN 978-601-01-0268-2

УДК 159.9

Ә.Т.Ахметжанова

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. Данная статья посвящена национально-историческому сознанию – одной из важнейшей концепции в формировании идентичности нации. Историческое время является главным условием в формировании важнейшей характеристики исторического сознания. Особое внимание уделяется социально-философским аспектам проблемы, как причина развития современной культуры и влияние различных духовных факторов. Как таковые ориентиры, с помощью которых можно идентифицировать рассматриваемое явление и определить его отличия от феномена ментальности.

Ключевые слова: национальная идентичность, глобализация, мировоззрение, историческое сознание, историческое время.

Abstract. The article is devoted national historically to consciousness – one of the major concepts in formation of identity of the nation. Historical time as the main condition of formation and the most important characteristic of historical consciousness. The special attention is paid to social and philosophical aspects of a problem, as a reason of development of modern culture and influence of various spiritual factors. As a

reference points by means of which it is possible to consider phenomenon and to define its differences from a mentality phenomenon.

Keywords national identity, globalization, ideology, historical mentality, the historical time.

Введение. В последние годы возникновение различных социальных проблем тесно связано с национальным мировоззрением разных стран. Национальная идентичность, которая формируется на различных уровнях имеет свойства развиваться благодаря глобализации населения, «народ вкладывает в формирование – это запечатленный в символах опыт предыдущих поколений, элита – концептуальное видение всей мифологической конструкции и игру образов – политическую рекламу и национальный ритуал. Устойчиво воспроизводимая мифология становится национальной идентичности» [1, с. 247].

В условиях глобализации XXI века при прогнозировании моделей будущего развития, как страны так и мира в целом, важное место отводится духовно-идеологической составляющей развития общества. Огромный отечественный и мировой опыт дают нам возможность возродить ценности и идеалы предшествующих поколений, что особенно актуально сегодня в свете проблем гуманизации общества. Присутствие нравственности и духовности, знания истории, культуры, языка и традиции народа по-настоящему внутренне обогащают и мотивируют человека к новым высотам, созидательной активности и осмысленной жизни. Источник духовности - это мудрость веков, поколений, поучительный опыт ярких примеров и образов истории. Для нового поколения всегда важно осознать, что не только знания, высокие помыслы и цели, но жизненная идея в целом одухотворяют человека, делают его красивым внутренне и внешне. Для модернизационного прорыва страны и нации необходимо качественное изменение в создании общества, а так же развитие гражданского общества и активности граждан.

Вот и сейчас, в эпоху глобализации, человечество вновь должно выбрать: полностью подчиниться глобализационным процессам и принять чужие ценности, либо попытаться сохранить свои идеалы, так как на первоначальном этапе глобализации на первый план выходит проблема сохранения национальной идентичности.

Именно поэтому в современном мире проблемы национальной идентичности и национального интереса в условиях глобализации находятся в центре внимания как исследователей, политиков, так и общества в целом. Глобальные преобразования современного человечества на рубеже веков характеризуются возникновением новых ориентиров и новых ценностей. Тогда как актуальными становятся новые мировые идеи глобальной экономики и интеграция культур.

Чем сильнее процессы национальной идентичности проникают в национальные культуры, тем активнее народы стараются охранять такие внутренние компоненты, как культура, традиции, язык, религия. То есть в период глобальных трансформаций обостряются проблемы национальной идентичности, напрямую связанные со стремлением народов к самобытности и к самоопределению в настоящем мире, и сохраняют свою идентичность.

Иными словами, неизбежные процессы глобализации, вламывающиеся в вековые уклады национальных культур, зачастую приводят к межнациональной, межрелигиозной напряженности, что к сожалению, часто приводит к конфликтам с вытекающими отсюда человеческими жертвами.

В современной политической литературе существует множе – отождествляю), понимают действие, некий процесс соотнесения объекта с другими, выявление общих или специфических признаков, самоотождествление индивида с другим человеком, группой, образцом, идеалом, в нашем случае – с определенной нацией. Иначе говоря, элементом национальной идентичности является некая смысловая целостность, воспринимаемая как характеристика нации. Именно она соединяет всю конструкцию воедино. Изменить идентичность невозможно без смены ее главной идеи. И наоборот – никакая идентичность не устоит, если произойдет подрыв «кореной идеи». Понятие идентичности стало одним из центральных исследований Э.Эриксона [2, с.250]. По его мнению, решающую роль в формировании идентичности играет отношение человека к его социальной среде. В ходе этого процесса личные характеристики, растущее разнообразие социального опыта, включающая оценки и признания другими, развиваются с помощью культурных средств, которые человек впитывает из культурного набора своего социального круга, сохраняя то же время своеобразие.

Национальная идентичность развивается в процессе исторических перемен, представляя из себя определенную ступень роста национального самосознания. Можно говорить о том, что идентичность — это относительно закрытая система взглядов, а потому она, с одной стороны, довольно устойчива, но с другой — динамика развития среды ее обитания незамедлительно приводит к определенным изменениям в этой системе. Все составляющие элементы идентичности взаимосвязаны между собой, а потому замена одного из них на новый делают необходимой потребность ее существенной корректировки, если не полной замены.

При рассмотрении проблемы национальной идентичности мы должны опираться на философскую методологию, без которой практически невозможно глубоко и всесторонне проанализировать данную проблему. К примеру, на Западе распространено мнение, что культурное разнообразие народов быстро исчезает в связи со складыванием мировой культуры, ориентированной на Запад. При этом глобализация рассматривается как интеграция в области культуры, в которой западну как носителей этой культуры английскому языку, отводится особая роль связующего звена и основной силы.

Возможность объединения различных культур в единую культуру отрицается некоторыми западными и многими восточными учеными, которые приводят при этом различные аргументы. Американский ученый С. Хантингтон, исследовавший существующие противоречия между различными цивилизациями, пришел к выводу, что «в исламской, конфуцианской, японской, индуистской, буддистской и православной культурах почти не находят отклика такие западные идеи, как индивидуализм, либерализм, конституционализм, права человека, равенство, свобода, верховенство закона, демократия,

свободной рынок, отделение церкви от государства» [3, с. 46]. Западные представления и идеи в своей основе принципиально отличаются от тех, которые присущи другим цивилизациям. Идея универсальной цивилизации — это западная идея, пишет С.Хантингтон. О реальности утраты культурной идентичности в результате процессов глобализации говорят представители интеллигенции не только малочисленных, но и многочисленных народов. На данном этапе для малочисленных народов вопрос заключается не в том, есть ли смысл прилагать усилия для сохранения своей национально-культурной самобытности, а в том, что необходимо сберечь наследие, доставшееся нам от предков, сумевших сохранить его на протяжении веков.

В этой связи представляется ценным вывод Т.П. Григорьевой, что «народ обязан сберечь свое национальное достояние, ибо только в этом случае он может внести в сокровищницу народов что-то свое неповторимое, без чего невозможно мировое единство. В этом, а не в том, чтобы быть, «как все», и состоит его интернациональный долг. Тот, кто забывает об этом, не только ущемляет национальное чувство другого народа, но и наносит ущерб самому себе, ибо отказывается от того, что принадлежит всем» [4].

Культурные особенности и различия являются более консервативными и менее подвержены изменениям, чем экономические и политические. В основе культурных различий лежат история, язык, традиции, а также религия.

По мнению американского ученого С.Хантингтона, в нарождающемся мире основным источником конфликтов будут не идеология и не экономика, а культурные и религиозные различия: «Важнейшие границы, разделяющие человечество, и преобладающие источники конфликтов будут определяться культурой. Нация-государство останется главным действующим лицом в международных делах, но наиболее значимые конфликты глобальной политики будут разворачиваться между нациями и группами, принадлежащим к разным цивилизациям. Столкновение цивилизаций станет доминирующим фактором мировой политики» [3, с. 46].

Причинами многих конфликтов в прошлом и настоящем были религиозные и этнические различия, связанные с тем, что одним из главных разделительных принципов между людьми и народами является не столько этническая принадлежность, сколько религиозные различия. Именно религия, с одной стороны, является одним из факторов, препятствующих этнической ассимиляции и, как следствие, способствующих сохранению культурной идентичности.

Процесс культурного взаимодействия народов является составной частью процесса культурной глобализации. Однако усиление взаимодействия между народами не может стереть существующих между ними различий. При этом стоит отметить, что сохраняющиеся различия не в коем случае не должны рассматриваться как почва для возникновения конфликтов.

Процесс межнационального взаимодействия культур, при котором национальные различия культур не исключают, а дополняют друг друга - это историческая тенденция, имеющая действующее значение в процессе

прогресса. Этот процесс состоит в постоянном объединении всего человечества к наиболее прогрессивным культурным инновациям.

Так, на примере произведения корейской литературы Чхве Ин Хун «Площадь» и произведения казахской литературы Ахметжан Талаптан «Красавица и художник» магистрант рассмотрела вопросы идеологии нации, отраженные в произведениях. В ходе исторических события идеология может подвергаться изменениям, но ментальность народа не подвергается изменениям.

В результате исследования общемировых и национальных элементов в культуре различных народов российский ученый С.А.Арутюнов пришел к выводу, что «до определенного момента общемировая культура воспринимается как престижная, но, достигая определенного уровня насыщения ею, она теряет это свойство, и знаком престижности становятся вновь национальные черты, или «фоль-клоризмы» [5, с. 47].

Гуманизация общества, которая несет в себе нравственность и духовность дает безмерные возможности для развития национальной культуры. Общество, которое несет в себе эти качества будет всегда прогрессивно развиваться. Осознание принадлежности к той или иной культуре делает нас разносторонними, что дает возможность беспрепятственной развитию в обществе, как в нравственности, так и в культуре в целом. Поэтому необходимо укреплять национальные ценности и развивать сознание общества, так как основополагающие ценности без ценностей сознания не будут иметь смысл в развитии. Общество, которое продолжает развивать свое сознание всегда будет прогрессивно развивать свое будущее.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие / - 1989. с.247
2. Григорьева Т. П. Японская Художественная традиция / - 1979.с.250
3. Савельев А. Политическая мифология / - 2003. с.46
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций // Форин афферс. - 1993
5. Эриксона Э. Идентичность: кризис юности/ - 1968 Пер. с англ. – . 2006. с.47

УДК 378.14

Е.О. Аквазба

Тюменский индустриальный университет, г. Тюмень, Россия

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВОСЕМИОТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ЛИНГВИСТИЧЕСКИМ ДИСЦИПЛИНАМ

Аннотация: в статье описывается возможность формирования лингвосемиотической компетентности в процессе изучения таких дисциплин как иностранный язык, русский язык и других лингвистических дисциплин, приводится описание основных этапов

педагогического проектирования, приводятся основные проблемы, с которыми могут встретиться педагоги при создании дидактических текстов, направленных на совершенствование коммуникативной компетенции обучающихся.

Ключевые слова: лингвосемиотическая компетентность, лингвосемиотическая деятельность, педагогический дизайн, педагогическое проектирование, семиотическая грамотность.

Abstract: the article describes the possibility of forming linguistic semiotic competence in the process of studying such disciplines as foreign language, Russian and other linguistic disciplines, describes the main stages of pedagogical design, and presents the main problems that teachers may encounter when creating didactic texts aimed at improving the communicative competence of students.

Keywords: linguosemiotic competence, linguosemiotic activity, pedagogical design, pedagogical design, semiotic literacy.

Российская Федерация является одним из наиболее многоэтнических государств мира, объединяющих в содружестве представителей множества национальных культур.

Государственным языком на всей территории РФ считается русский язык, однако существуют различия в коммуникативном поведении представителей разных этнокультурных общностей, не говоря уже о различиях в лингвокоммуникации с представителями других государств.

Идеальный человек будущего – это самостоятельный, адаптивный и обучаемый субъект взаимодействия, умеющий работать в команде и качественно выполнять свой портфель заданий (свою работу), не опираясь на шаблон, превращать проблемы в задачи и решать их, преобразовывая реальность и неся ответственность за принимаемые решения.

Актуальная задача любой образовательной организации сегодня как одного из базовых социальных институтов состоит в том, чтобы готовить личность к жизни в многогранном, поликультурном, постоянно меняющемся мире.

Потенциал личности в сфере деятельности знаково-символической информации и социокультурных смыслов определяет транспрофессиональная компетентность (транспрофессиональные компетенции – профессиональные способности специалиста, включающие технологические, информационные, нормативно-правовые, коммуникативно-межпрофессиональные компоненты, отвечающие требованиям ФГОС, профессиональных стандартов и производственного кластера) и одна из них — лингвосемиотическая.

Одной из ключевых компетенций, опосредующих успешность освоения любого рода деятельности в современном мире, выступает лингвосемиотическая компетентность – система коммуникативных способностей, познавательно-знаниевых операций, ценностных и мотивационно-смысловых установок личности, обеспечивающая ориентацию в сложной и семиотически неоднородной социокультурной среде, эффективную коммуникацию в множестве смысловых контекстов, гибкость в освоении различных моделей деятельности.

Человек включен в разные знаковые контексты, ему приходится осваивать разные языковые жизненные пространства, осуществлять

поливариативную интерпретацию глубинных смыслов культуры.

Лингвосемиотическая деятельность выступает в роли метаязыка. И тогда особое значение приобретает семиотическая грамотность, предполагающая наличие понимания значения и структурных принципов языковой системы как знаковой.

Педагогическое проектирование технологии по формированию лингвосемиотической компетентности может включать следующие этапы:

В процессе реализации педагогического дизайна необходимо пройти следующие этапы: подготовительный этап (диагностика реальности, формирование ценностей, создание образа результата); этап реализации проекта (поэтапное планирование действий по достижению проектных целей, согласование и коррекция проектных целей; разработка образовательного ресурса и его реализация); рефлексивный этап (комплексная экспертиза результатов проекта).

На каждом этапе мы выполняем различный набор операций.

В частности, производим:

1. выбор системы онтологического уровня (события жизненного опыта личности, процессы межличностной коммуникации, различные феномены социальной практики, культурные явления и др.);

2. выбор системы наук, направленных на изучение соответствующих онтологических проявлений, формирование междисциплинарной исследовательской парадигмы;

3. выделение собственно семиотической составляющей (концептуальной базы и терминологии);

4. осуществление анализа соответствующей системы направленного на постижение логики ее организации и функционирования с использованием методов, позволяющих получить соответствующую информацию;

5. характеристику эталонного и реального состояния системы;

6. программу, направленную на преобразование реального состояния системы;

Проблема воспитания глобально-ориентированной личности как научная проблема связана с концепцией глобального образования, которая рассматривается в работах ряда зарубежных философов и педагогов (Л. Андерсон, М. Гильом, У. Книп, А. Купер, С. Лейми, Я. Такер и др.). На необходимость связи образования с глобальными процессами указывалось также в трудах ученых-мыслителей начала века (В.Г. Белинский, Н.А. Бердяев, К.Н. Вентцль, В.В. Вернадский, П.Ф. Лесгафт, В.С. Соловьев, В.Н. Сорока-Росинский, К.Э. Циолковский и др.).

Связь идей глобального образования с процессами гуманизации отечественного образования прослеживается в работах современных российских исследователей: А.Г. Асмолова, И.В. Бестужева-Лады, Я.М. Колкера, Ю.Н. Кулюткина, С.Б. Лаврова, А.П. Лиферова, Д.С. Лихачева и др.

Лингвосемиотика – ориентируется на изучение естественного языка и сопровождающих его знаковых систем, в том числе и искусственных языков, так как они функционируют параллельно с речью (жесты и мимика),

компенсируют речь. Представители – Ю.С. Степанов в России, Юлия Кристева во Франции.

Лингвосомиотическая компетентность предполагает наличие ряда компетенций:

- Умение переносить семиотические методы на разные области знаний;
- Умение обнаруживать знаковый характер различных ситуаций в человеческом обществе и в области профессиональной деятельности;
- Умение использовать в образовательных практиках разработанные в семиотике различные исследовательские методы и приемы;
- Владение знаниями о типах и видах знаковых систем, знаковых средствах, структуре знаков, о связях их друг с другом;
- Понимание языков как знаковых систем, знание специфики родного и неродного (иностранного) языка;
- Владение знаниями о методах работы с информацией при помощи современных информационных технологий;
- Владение умениями и навыками по созданию знаков и знаковых средств применительно к конкретной предметной области знания;
- Владение умениями и навыками интерпретирования знаков;

Дисциплины, в процессе изучения которых можно формировать лингвосомиотическую компетентность: «Иностранный язык в профессиональной сфере», «Деловой иностранный язык», «Техники коммуникативного взаимодействия», «Деловая коммуникация», «Эффективные коммуникации», «Русский язык и культура речи» и др.

К формам и способам работы с дидактическими единицами, представляющими национально-культурную специфику и имеющими лингвосемантический потенциал можно отнести следующие:

- анализ лексических единиц (этимологический анализ, словообразовательный анализ, семантический анализ);
- все виды разбора слов; построение синонимических и антонимических рядов;
- работа с различными видами словарей (этимологическим, толковым, энциклопедическим, лексикографическим, словарем синонимов, антонимов, гидронимов и др.);
- комментирование (лингвистическое, страноведческое, культурное, семантическое); контекстуальное чтение, смысловое чтение и кластерный анализ
- работа с поремиологическими трансформациями;
- Лингвистическое конструирование (лингвистически игры, квизы, ребусы).

При создании дидактических текстов педагог должен обратить внимание на следующие проблемы:

- детальную структуру материала / учебного курса. Структура содержания позволяет учащимся понять, что их будет ожидать на уроке (на курсе);
- разбивку материала на блоки (согласно структуре). Для каждой встречи

должна быть своя цель, задачи, рекомендации по изучению материала и пр. Это поможет учащимся сформировать определенные навыки получения знаний;

- изменение представления материала в зависимости от действий и реакции учащихся. Не все учащиеся могут понимать один формат текста.

Включение обучающихся в лингвосомиотическую деятельность на учебных занятиях в рамках изучения языковых дисциплин формирует чувство национальной идентичности, гражданской ответственности, толерантности, способствует развитию лингво-креативной деятельности. Это мотивирует к созданию поликультурного диалогового пространства его участников и обогащению интеркультурных связей в контексте современной временной парадигмы.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Аквазба Е. О. Реализация воспитательного потенциала гуманитарных дисциплин в процессе обучения студентов вуза / Е. О. Аквазба, П. С. Медведев. – Текст : электронный // Общество : социология, психология, педагогика. – 2016. – № 10. – URL : [//domhorsk.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/spp/2016/10/pedagogics/akvazbamedvedev.pdf](http://domhorsk.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/spp/2016/10/pedagogics/akvazbamedvedev.pdf) (дата обращения: 25.12.2020).
2. Вежбицкая, А. Семантические примитивы [Текст] / А. Вежбицкая // Семиотика / под ред. Ю. С. Степанова. – 2-е изд., испр. и доп. – М. ; Екатеринбург, 2001. – С. 242-270.

UDC 16:21:25

M. Asemkhankyzy¹, I.A. Anuar²

^{1,2} KorkytAta KyzylordaUniversity, Kyzylorda, Kazakhstan.

CULTURAL CONNECTION BETWEEN KAZAKH AND CHINESE NAMES

Abstract. A person's name is an information symbol with an objective social and linguistic phenomenon and close connection. It reflects social life, national psychology, historical culture and the aesthetic mood of each nation. This article demonstrates the deep connotation of national culture by comparing the structure, history and naming methods of personal names in Chinese and Kazakh.

A person's name is a feature that distinguishes him in long-term social relations between people. Along with other linguistic phenomena, a person's name is a system, his internal forms and structures have a certain pattern. At the same time, the human name system is closely linked to complex external social phenomena. Due to the geographical environment, life experience and differences in cultural traditions, each of them has formed its own customs of name, that is, a model of name and culture, which differs from other groups. The name of mankind is like a mirror, reflecting the aesthetic mood of different peoples and very rich in cultural features.

Keywords: A person's name, Chinese and Kazakh names.

Introduction. The purpose of the article is to compare Chinese and Kazakh names, study the differences in the culture of Chinese and Kazakh personal names, the similarities and differences between them, an understanding of history, language, psychology, religion and other cultures of Chinese and Kazakh peoples. Also deepen understanding of Kazakh and Chinese culture and promote the cultural exchange of Chinese and Kazakh names.

Differences in the structure of human names in Chinese and Kazakh languages and cultural reasons.

The development of human society and culture has led to significant changes in human names. The form of a person's name began with a simple structure and over time became more and more complex. The structural features of different ethnic human names reflect different national characteristics and cultural differences. In Chinese, a person's name consists of two parts: a special name and a family name. There is no special surname in the Kazakh language, the name of the father and the name of the child are registered, that is, they are written between their name and the name of the father. There are significant differences in the structure of Chinese and Kazakh personal names. In Chinese, a person's name has a special surname, but in Kazakh, he does not have a special surname, which is one of the biggest differences between them. This reflects the various cultural traditions of the two peoples. The history of the origin of the Chinese nation is very deep, it preceded the name, was considered a representation that connects generations and kinship, and is transmitted from generation to generation. This concept means respect for the ancestors. He also noted that the Chinese advocate family cultural traditions that put the name above the family name.

Obviously, this shows the interaction of the two cultures with the ancient Kazakh culture. The order of names of the modern Kazakh nation is ordered not in the grammatical order of the modern Kazakh language (i.e., before the name, at the end of the name), but as a result of cultural transmission in kinship (i.e., before the name, at the end of the family name).

Materials and methods. Comparison of the origin of nouns in Chinese and Kazakh

1) The history of the origin of the Chinese name

The Chinese nation has a lot of descent, mainly from an ancient matriarchal society. For example: 姜 Jiāng (Zhang), ǎng , 姚 yáo (iau) are the names of ancient countries. For example, the names 齐 Qí 、 秦 qín 、 ú wú . Also used as officials last name, status and position. For example, NSW dāirinde open the granary " yǔ yǔ " , said that at the top of the grain warehouse " lǐn lǐn " , the so-called "names of the sons of the owner of the grain warehouse yǔ yǔ " " lǐn lǐn " , he noted. In addition, zhōu_wén_wáng Zhōuwén Wang (name) is the seed name of the Kingdom of Weni Veni , sòng_wǔ_gōng the seed name of Sòngw Sgōng - Wǔ is called Wǔ . Lǐ_shì_mín Lǐshímín and go to war for hard work Xu Xu , bǐng bǐng , AN, Du his 16 tags , as 李 Lǐ was given by emperors . There are also names associated with geographical names, such as 东郭 dōngguō , 西郭 xī guō , similar to 西门 xīmén , 东门 dōng mén . The worship of animals and plants

have their own names, such as 马 mǎ horse , 牛 Nu cow , 熊 Xiong bear , 狐 hú fox , 杨 yan ,sheep , 花 hua flower , 梅 mei apricot.

Analyses. The history of the origin of personal names in the Kazakh language

The Kazakh people use the name of their father as a surname. The origin comes from the names of the nation, the main symbol of Islam, Allah, as well as from the names of people from Arabic, Russian and Mongolian languages.

The main predominance of the Kazakh ethnic group in the language of their nation was formed even before the advent of ancient Islam. This tradition is associated with the living conditions of the Kazakh people and nomadic life. Islam became the main religion of the Kazakh nation in the XVIII century, the introduction of Islam, Arabic script and culture had a great influence on the Kazakh nation. Some Arabic dictionaries were included in the Kazakh dictionary and influenced the names of the Kazakh people. Therefore, Kazakh names were associated with some names in Islam. In the Kazakh language, this is found in the names of some Mongolian peoples. Personal names include Mongolian and Turkish, such as 布拉 Bù lā (male camel, mule), 布喀 Bù kā (male cow, bull). Some of them come from the Mongolian language, for example, 阿依阿依 yī mǎ kè , 巴巴 bā yáng . In the Kazakh language, sometimes there are Russian personal names copied directly from the Russian language, for example, 耐耐 Bō lā tè nài (Bolatnai), 玛丽亚 Mǎ li yà (Maria).

Comparison of these methods and the field of culture in the Kazakh-Chinese language

Correction of the objective and subjective world of mankind in the depths of culture. It includes the value of life of individuals or groups, the concepts of nature, trust and kinship. By analyzing personal names, you can find out the cultural characteristics of personal names of different ethnic groups. The Chinese nation has many surnames, an unlimited number of names, and they are freely combined. The Chinese nation pays attention to the naming order, its form, sound, beauty of meaning and analyzes words with deep meaning and art. The meaning of the personal names of the Kazakh nation is very deep, the Indian pays attention to harmony, rhythm, analyzes and uses names that are easy to pronounce and pleasant to the ear. Be it Kazakh or Chinese names, they all reflect the cultural characteristics and aesthetic value of the nation.

Result. Determines the cultural characteristics and aesthetic value of all nations. Based on a certain superstition or belief, this shows that parents have high expectations and trust their children.

Commonness in the method of naming names in Chinese and Kazakh. A general aesthetic connection between a man and a woman.

For men, parents hope that their children will be strong, healthy and courageous, and compare them with majestic animals, giant mountains and rivers, strong rocks and tree names. Chinese names include tiger, dragon, and pine, while Kazakh names

include Ayubai (Bear), Orman , Almas, and Shokibay (Mountain Hill). He expects the boys to be healthy and live long, and in Chinese and Kazakh, personal names are used to describe longevity. For example, Mynjasar (longevity), Umiruzak (longevity).

For women, parents usually named their beautiful plants after flowers, plants, perisats , stars of the sun and moon and precious stones, dreaming that their daughters would grow as beautifully as flowers . This means that in the personal names of the two peoples there is a common aesthetic concept and worship of the sun and moon. The Chinese names are 菊仙Jú xiān (Bakhytgul), 秋月Qiūyuè (Autumn Moon), and the Kazakh names are Gauhar (stone for eyebrows), Nursulu (beautiful as light), Aizaule (moonlight). Parents often used the names of beautiful animals and birds to name their daughters. Kazakh language more common names such as Karla , Sandugash , Toty . The sun, moon, mountains and rivers, birds and animals are symbols of the forces of nature, so the personal names of men and women of two peoples are deeply rooted in the natural phenomena of rivers and mountains, amazing rocks, natural spiritual strength and aesthetic mood.

The importance of paying attention to personal names

The birth of a new life is very important for family and people. People usually call a child as soon as he is born to celebrate his birthday. The Chinese give names such as 金龙(Golden Dragon) 、 大虎(tiger), 铁牛等(Cow) depending on the year of birth . According to the date of birth, it is called 春露(Spring dew) 、 冬 (Winter apricot) 、 秋月 (Autumn moon) , and the birth method is associated with the holiday, for example, 冬至winter stagnation. The birth period of the Kazakh nation was called Kystaubay (winter), May (April), spring.

Parents often call their children in connection with their place of birth. Chinese names include 新新Xiāng xīn 湘Xiāng (abbreviation Hunan) , 思蜀Sī shǔ (abbreviation 蜀shǔ Sichuan), and Kazakh names include Ilebaya (Or Rich) , Kunesbay (Kunes's Rich) .

Date of birth and place of birth are names, but Chinese personal names and Kazakh personal names have similar features and meanings.

parents name their children in birth order

Earlier, Chinese nationality BO " Bo " , " the Zhong the Zhong Shu " , " shū argued that" for the first time , the number of people, "Public DÀ da da I " , " èr_hǔ the ER hǔ , such as names, too." If a Kazakh family has many children, they often call their children Seter (first child), Kenzhe (the youngest child) and others. placement of ordinal names.

The epochal characteristics of Kazakh and Chinese personal names also change in the perceptions and mentality of people in connection with the development of society , in connection with which the naming of the child has changed significantly . Social changes in Chinese and Kazakh personal names, new terms related to material civilization, began to be used to influence the human name. For example, the names of China at the time of liberation 解放Azat 杰恩斯 Victory, etc. Symbolize the joy of the independence of the people, and in Chinese 哲

Zhé (Philosophy) the Bailianists 博bó - thanks to the desire of people for dreams, knowledge and reforms. (Doctor) 硕shuò (Master) is a common name. In Kazakh, the names Erkin , Zhenis , Arman , etc. Express the desire of people and zeal for a new life.

Differences in the methods of naming people in Kazakh and Chinese

In Kazakh, personal names focus on the closest relatives of the father (i.e., father-son, father-daughter). Therefore, in the Kazakh language, the father's surname is used as a social function to indicate the relationship of people.

The Chinese equivalent is not only in the name, but also in the name. Chinese names have been known as “descendants” since ancient times, which means that the family must have the same surname in addition to the same surname, a tradition still found in Chinese personal names. This shows that the idea of fatherhood is deep in the names of the people of the Chinese nation.

1) Religious differences In the history of the development of Chinese and Kazakh personal names, religion has had a significant impact, especially on Kazakh names, and the Chinese nation has had little influence on personal names. Before the adoption of Islam, the Kazakh people believed in religions such as shamanism, Buddhism, Manichaeism, Nestorianism , which left an indelible mark on the names of the Kazakh people. For example: Burkhan (name of Buddha), Buvei (magician).

In the tenth century, Islam penetrated into China, then gradually spread to the Kazakh lands and influenced the political, economic and cultural spheres of the Kazakh people, including in personal names. The most common names in the Kazakh language are Ahmet (Arabic, praise), Zhappar (Arabic, a person who seizes power by force, very strong). All this reflects the religious respect of Muslims to the Prophet Muhammad.

Immigrant Buddhism and ancient Taoism are widespread among the Chinese, and the idea of Confucianism occupies a special place in human names. Influenced by the ideas of Confucius the Chinese nation has advocated ethical and moral values , using the name " char (charity) , 义(justice) , 礼(courtesy) , 智(wisdom) , 信 (faith)" in the theory of celestial theory of "gold, wood, water ", Fire, soil. "

Tabo of the personal name system in Chinese:

Results. There are large differences between prohibitions on personal names in Chinese and Kazakh, that is prohibitions on the name of the Khan , the name of the teacher. And for the Kazakh people there are no such prohibitions. In honor of the great scientists, celebrities and our ancestors, they call their children, for example: Abay (a famous Kazakh writer), Abylay (a hero of the Kazakh people). The bans on Chinese personal names are embodied in the historical feudal idea of the Chinese nation and in the fact of the coexistence of the policy of the nation and the patriarchal system. The system of prohibitions in the kingdom and the system of prohibitions in religious law coexisted, and these prohibitions still affect people. The Chinese ban system has changed the names of many people.

The strict search system in ancient China does not call a person directly to the emperor , sages, elders , but leads to a change of name. For example, during the life of the king he was called the " honorary title ", "chronicle." In addition,

chronicles are the main features of the names of the ancient Chinese. Compound and different personal names are not found in Kazakh names. This difference in Kazakh-Chinese names reflects cultural differences that do not occur between different nationalities.

In conclusion, names are a valuable asset of every nation, even if the national cultures in which the Chinese and Kazakh names are represented are similar or different. Personal names are the life force that shines with the development of society and the constant study of the population. This is a sign that occupies a special place in human life and distinguishes it from others. The cultural exchange of names in Chinese and Kazakh forms new ideas and concepts.

REFERENCES

1. Chinese – English dictionary Beijing 2001.
2. Kenzheahmetov S. "Traditions and customs»of Kazakh people
3. Zhanuzakov T, Belaysov Ya "What kind of name do you like"
4. Esbaev K.S. "Kazakh names"
5. Zhanuzakov T. "What's your name"
6. Chong U "Chinese names"
7. Lou Guangqing: "Looking at Society and Culture from Name", "Foreign Language Teaching and Research", No. 3, 1985.
8. Hu Xiaomei, Xu Jisuo: "On the Cultural Connotation of Chinese Names", "Theory Monthly", No. 11, 2006.
9. Ma Sukun: "Kazakh Religious Belief and Traditional Culture", "Xinjiang Local Chronicles", No. 2, 1994.
10. Ma Fengling: "On the Cultural Connotation of Kazakh Names", "Language and Translation" 6 2006 No. 2
11. "New Practical Chinese Text" Course, Volume 1 Published by Beijing Language Press
12. The first volume of "Chinese Course" 2009, Beijing Language Press
13. "Chinese Course" Volume 2 2009, Beijing Language Press
14. "New Practical Chinese Text" Workbook, Volume 1 Published by Beijing Language Press
15. "Happy Chinese" textbook, 2009, Beijing People's Publishing House
16. "Happy Chinese" Workbook, 2009, Beijing People's Publishing House

ӘОЖ 811.111-13 075.8

Н. Әзімбек

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

**LITERARY TRANSLATION OF ABAI'S "BOOK OF WORDS" INTO
RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

Аннотация. В этой статье общеизвестно, что художественный перевод - это перевод произведений художественной литературы и литературных текстов. Этот вид перевода является инструментом культурного ознакомления с миром, расширения коллективной памяти человечества, фактором самой культуры. Теоретической основой такого перевода является литературоведческая теория перевода, направленная на решение историко-литературных задач.

*Ключевые слова:*художественный перевод рекламных материалов, требующий творческого подхода.

*Abstract.*It is common knowledge that a literary translation is a translation of belles-lettres works and literary texts. This type of translation is a tool of cultural familiarization with the world, widening of collective memory of humankind, a factor of culture itself. A theoretical basis of such translation is a literary studies theory of translation, aimed at solution of historical and literary tasks.

*Keywords:*literary translation of advertisement materials which needs a creative approach.

All of the literary works appear on the national ground, reflect national problems, features and at the same time the problems general to all humankind. Having passed from one literature to another nation enriches and extends the idea of people about each other. Is it possible to render the ideas precisely and fully, expressed by means of other language? There are contradicting two points of view in traditional scientific world. Untranslatability theory and according to this theory, full value translation from one language into another is impossible as a result of significant divergence of different languages' expressive means; translation becomes only weak and imperfect reflection of original, which gives quite distant notion.

“A translated text, whether prose or poetry or non-fiction, is judged acceptable by most publishers, reviewers and readers when it reads fluently, when the absence of any linguistic or stylistic peculiarities makes it seem transparent, giving the appearance that it reflects the foreign writer's personality or intention or the essential meaning the foreign text the appearance, in other words, that the translation is not, in fact, a translation, but the original” [Hoey Michael 1991: 177].

It is common knowledge that a literary translation is a translation of belles-lettres works and literary texts. This type of translation is a tool of cultural familiarization with the world, widening of collective memory of humankind, a factor of culture itself. A theoretical basis of such translation is a literary studies theory of translation, aimed at solution of historical and literary tasks. The following things are important in the literary translation: reservation of form, content, structure and aesthetic influence of the original text. A literary text translation is done by professional philologists with consideration of all linguistic characteristics [Комиссаров 1980: 98].

Literary texts' translation may include:

- literary translation of books, articles, essays etc.

-literary translation of advertisement materials which needs a creative approach.

Literary translation is very difficult, but owing to work of translators humanity can learn works of ancient philosophers, myths and legends of ancient civilizations, heritage of the European, Asian and other cultures, and also works of present-day writers. Reading the works translated into English and Russian, the reader perceives it as if it is initially have been written in English and Russian, thanks to diligent and hard work of translators who applied all methods of the translation to render what the

author initially reflected. It is evident that following three languages (Kazakh, Russian and English) which are subject to comparison belong to different language families. We have already pointed out that Kazakh language has a certain grammar structure and is a rich and splendid one among Turkish languages. Russian is a Cyrillic language spoken by majority of people in the CIS countries and is the language of Pushkin. English is an international language, which belongs to the family of German languages and is used by many countries as a language of business and communication.

However, “Book of words” written by Abai Kunanbayev shows great philosophy and is being considered as a topic for comparison. Abai Kunanbaev, who was a great poet, writer, public figure and founder of the modern Kazakh written literature, culture reformer in spirit of rapprochement with Russian and European culture on the basis of the educated liberal Islam had presented many works to our world and his works were translated into different languages such as Russian, English and Persian languages.

Abai was a personality who could demonstrate the art and soul of Kazakhs to the whole world through his masterpiece “Book of words”. This work consists of forty five words and each of them indicates wisdom and clever advice to humanity by asking questions to mankind. It is definite that his works were first translated into Russian and through Russian they were translated into English. The idea is not lost in translations, but usage of terms, grammar structures and transfer of soul of the work can be different in target language.

Abai’s first word starts with speech using philosophy and some kind of regret in speech, and we cannot see any pronouns in the Kazakh version, while the Russian and English versions are commenced with pronoun “I”. First lines of his first word in Kazakh are used with verb in the past indefinite and nouns are used in the Russian translation, where he expresses the mode of life. As the translation was done through Russian into English, the same structure is used in the English version. Originally Abai expressed his idea in two sentences, but it was rendered in one sentence in Russian and English [Спатай 2020: 69].

The verbs such as “алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық” are translated into target languages by nouns “борьбе и ссорах, судах и спорах, страданиях и тревогах” and “struggles and quarrels, disputes and arguments, suffering and anxiety”. The similarity of these three languages can be seen by use of plurals, for example, the ending “–тық” is used to express past tense plural form and in Russian and English the nouns are also expressed by plural forms, борьбе – struggles, ссорах – quarrels, судах – disputes, спорах - arguments, but only difference is in use of words “страданиях и тревогах”, which is plural in Russian but singular in English “suffering and anxiety”.

The Kazakh, English and Russian languages become similar in the following interrogative sentence “Ал, енді қалған өмірімізді қайтіп, не қылып өткіземіз? - Чем теперь заняться, как прожить оставшуюся жизнь? - What shall I occupy myself with now and how shall I live out the rest of my days?”, where the WH-word have identical translation in these languages “не” for Kazakh, “Чем” for Russian and “What” for English.

Usually literary translation is performed only by the best translator-experts in the field of linguistics who are able to adapt all the coloring from one language to another, and thus, without having lost art value of the work of literature. To show an event in work of literature in fine, the translator should be well familiar with culture and country history, its mentality and the period which is described in a work of literature. Without such knowledge translator cannot get message of author's idea across to the reader. In addition to knowledge of a foreign language, the translator should know the native language to the nines and to be the master of a written genre. Often translations are done by different writers and though, they do not speak a foreign language free, their translations become clear, beautiful and easy-to-read in some cases. Abai's works had shown the nature of Kazakhs and how they accepted other nations. His second word starts with speech-description of other nations living in neighbourhood with Kazakhs at that time. He used plain words at the beginning, which was common for all the people.

For example his sentences “Мен бала күнімде естуші едім, біздің қазақ сартты көрсе, күлуші еді: “ененді ұрайын кең қолтық, шүлдіреген тәжік, арқадан үй төбесіне саламын деп қамыс артқан, бұтадан қорыққан, кез көргенде “әке-үке” десіп, шығып кетсе, қызын боқтасқан, “сарт-сұрт деген осы” деп.” were translated into Russian and English and translators had used different nation names. The word combination “шүлдіреген тәжік” in translation into Russian and English was used by other notions as “сарты широкополые” and “Starts in wide skirts”. Indeed, “шүлдіреген” means speaking as a child at age of 2-2,5 years old, but in translation it lost original meaning and translator into Russian used the word “широкополые - full-skirted” which has no resemblance to word in Kazakh and referring to Russian version the translator took the word “wide skirts” into English. From my point of view, in order to pass the real notion one can use the terms “indistinct, невнятный” in the sentences [2].

Abai was a person of nations and was grown up by his grandmother, who influenced his life more than other people. Kazakhs have a feature to criticize themselves showing bad sides more than good sides. And this very feature was reflected in Abai's third word, which was expressed mainly by adjectives.

Methodological development this publication is similar in structure to the training manual, but narrower in topic and smaller in volume. It contains specific materials to help you conduct an event, combining a description of the sequence of actions of the event with methodological tips for its organization. This is a complex form that can also include scripts, performance plans, descriptions of creative tasks, diagrams, drawings, etc. The volume of methodological development is not less than 1 p. l. Methodological development can be both individual and collective work. It is aimed at professional and pedagogical improvement of the teacher or master of industrial training.

Methodological recommendations reveal the order, logic, and emphasis of studying a topic, conducting classes, and events. In the methodological recommendations, the emphasis is not so much on the sequence of actions carried out (as in the methodological development), but on the disclosure of one or more particular methods developed on the basis of positive experience. The task of

methodological recommendations is to promote the most effective, rational options, patterns of actions in relation to a particular type of activity. The guidelines must contain instructions on the organization and conduct of one or more specific cases that illustrate the described methodology or technology in practice [3].

This is a comprehensive type of methodological product that summarizes significant experience, and contains recommendations for its use and development. As a rule, the methodological manual, in addition to the theoretical one, contains extensive didactic material in the form of illustrations, tables, diagrams, drawings, as well as samples of documents developed in accordance with the stated topic. In addition, the methodological manual may include various necessary normative documents, the use of which will allow the teacher or methodologist to organize their work in accordance with the existing requirements.

One of the types of the methodical manual is such type of the manual as the Methodical manual on performance of course work which is intended for generalization of methodical, theoretical and practical material on questions of preparation, performance and protection of course work. They reveal and specify the main stages of the students' written work-the preparatory stage, work on the text, design and defense-both in terms of general rules and approaches, and taking into account the specifics of the presentation of the course work [4].

Methodological recommendations should have an exact address (an indication of who they are addressed to: teachers, methodologists, students, parents, etc.). Accordingly, the terminology, style, and scope of methodological recommendations are regulated. His lines “Һәмма ғаламға белгілі данышпандар әлдеқашан байқаған: әрбір жалқау кісі - қорқақ, қайратсыз тартады, әрбір қайратсыз - қорқақ, мақтанғыш келеді; әрбір мақтаншақ - қорқақ, ақылсыз, надан келеді: әрбір ақылсыз - надан, арсыз келеді; әрбір арсыз жалқаудан сұрамсақ, өзі тойымсыз, тыйымсыз, өнерсіз, ешкімге достығы жоқ жандар шығады.” were full of criticism towards Kazakh nature, and the ending “–сыз and -шақ” expresses negative feature and Russian endings “-вый and –ный” are used to show the human nature. If we compare this sentence with English the endings of adjectives are different:

жалқау – ленивый – sluggard
мақтаншақ – хвастливый – boastful
ақылсыз – глупый – stupid
арсыз – бесчестный – ignorant
тойымсыз – ненасытен – insatiable
тыйымсыз – необуздан – unbridled
өнерсіз – бездарен – good-for-nothingp[5].

Translators know that when the source and target languages belong to different cultural groups, the first problem they face is finding terms in their own language that express the highest level of devotion possible to the meaning of certain words. For example, words related to culture of the author and the audiences of the original text need to be handled with care. Following sentences in Kazakh are divided into two, but it was translated by one sentence into Russian and English.

REFERENCES

1. Абдрахманов С. Перевод поэзии и поэзия перевода. – Астана: Аударма., 2008. – 472 с.
2. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. - М., 1980
3. Спатай А.О., Суюбердиева А.А., Акылбаева Г.И. Учебное пособие по английскому языку для студентов языковых специальностей «Peculiarities of translating works of Abai Kunanbaev into English». – ШЫМКЕНТ, 2020. – 89 с.
4. Hoey Michael. Patterns of Lexis in Text. - Oxford: Ox.University Press, 1991. – 230 p.

УДК 821

Б.К. Базылова¹, К. Алмат²

¹*Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан*

²*Кызылординский университет им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан*

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ РЕКОНСТРУКЦИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЭПОХИ И ЛИЧНОСТИ В КАЗАХСКОМ ИСТОРИЧЕСКОМ РОМАНЕ XXI ВЕКА

Аннотация. В статье рассматривается художественная реконструкция исторической эпохи и личности в современном казахском историческом романе. Объектом исследования выбран роман-диалогия М. Магауина «Шынгыс хан». Современный исторический роман отличается активизацией авторского начала, выражением социологических тенденций, новой концепцией истории и исторической личности. Писатель репрезентирует в реальном социальном пространстве современности процесс восстановления разорванных духовных связей казахского народа с культурно-историческими традициями прошлых веков.

Ключевые слова: исторический роман, художественная реконструкция, историческая личность, историческая эпоха

Annotation. The article deals with the artistic reconstruction of the historical era and personality in a modern Kazakh historical novel. The novel-dilogy "Shyngys Khan" by M. Magauin is chosen as an object of research. The modern historical novel is characterized by activation of the author's beginning, expression of sociological tendencies, a new concept of history and a historical person. The writer represents in a real social space of today the process of restoration of the broken spiritual ties of the Kazakh people with the cultural and historical traditions of the past centuries.

Keywords: historical novel, artistic reconstruction, historical personality, historical era

Казахстанская общественность стремится к новому осмыслению исторических корней, это явилось главным фактором в целеустремленном обращении современной литературы к историческим культурным ценностям и изучению ярких страниц жизни и деятельности личностей прошлого.

Обращение казахских писателей к истории Золотой Орды позволяет выразить своеобразную концептуальную историософскую мысль: диалогия Мухтара Магауина «Шынгыс хан» (1 книга «Ұйысқан ұлыс», 2 книга «Шынгыс

хан», 2011 г.) и диалогия Нурлана Санжара «Воины Золотой Орды» («Нежданный гость – Джучи», «Бату-хан» (2019, 2020).

Основной концепцией видения истории эпохи Золотой Орды в историческом романе «Шынгыс хан» М. Магауин тесно связывает образ Чингисхана с его политикой в области государственной власти: он выдержал испытания войны: суровые, жестокие, страшные; боролся за власть со своими братьями и, наконец, завоевал императорский трон с помощью своих верных слуг. Когда тюркские племена оказались под натиском Китайской империи, Чингисхан смог объединить все восточные племена и остановить китайскую экспансию. Он объединяет в единое государство племена, составившие в будущем основу казахского народа, защитив их от ассимиляции Китаем и Хорезмом. Писатель, изображая жизненную реальность в художественной форме, углубляется в социальную и духовную сферы жизни персонажа; тем самым создает целостный образ исторических личностей.

В исторических произведениях идейный замысел автора поставлен как никогда остро и сокрыт под «верхними» идейно-тематическими пластами. Авторская концепция истории эпохи Золотой Орды тесно связана с идеей о единстве народа, его национальной идентичности. Магауин подчеркивает идею единства государства, великой империи, объединенной одной сильной личностью. Писатель свое творчество понимает как реализацию доверенного ему предками залога: «...Написанное мною берет свое начало в духовной энергии, наработанной со времен Древнетюркского каганата и до Казахской Орды» [1, с. 9].

Авторская оценка, данная личностям правителей и ханов в романе, проявляется в изображении совершенных ими исторически и логически оправданных действий. Смелые, порой резкие высказывания в адрес господствующей системы присутствуют в романе М. Магауина. Его повествование представляет не метафорическое отражение индивидуальных переживаний, радости исследователя, откопавшего в архивной пыли забытые высокие образцы национальной истории. Это предельно конкретное и точное описание инициационного опыта, полученного им, открывшейся ему духовной реальности, его духовного рождения, т.е. его рождения в духовную реальность как Субъекта, его становление в качестве посвященного хранителя духовной традиции казахов. М. Магауин названия племен и народов берет не из письменных источников Западной Европы, использованы исконно казахские, то есть так, как их называли в те времена тюркские народы. Писателю удалось не только воссоздать казахскую историографию, но и дать полную картину личности Чингисхана. Автор драматизирует текст, усиливает роль диалога, вводит детали, фиксирующие отдельные характерные жесты, позы персонажей. Описание дополняется показом психологического состояния героев.

В идейной основе романа лежат гуманистические размышления писателя, которые в силу своей творческой индивидуальности Магауин смог передать через открытые диалоги. Писатель стремится пробудить историческое самосознание казахского народа, поставить его перед необходимостью задуматься о своей судьбе, и эта идея проявляется в органическом единстве

содержания и формы романа. Диалогия наполнена глубокими философскими размышлениями писателя, что дает возможность читателю постигнуть наличие глубинных идейно-содержательных пластов: каждый народ стремится сохранить национальную независимость это право народа на культурную самобытность и нравственную самостоятельность.

В романе автор показывает, как могут разниться мысль и отношение человека к государству, власти. И самое важное здесь - это определить те ценности, что определяют политическое направление государства, чем руководствуется правитель в достижении своих целей: роль и отношение его к своему народу и к возложенным на него обязанностям.

В романе изображены исторические вехи, затронуты жизненно важные вопросы духовного состояния казахского народа, его становления как нации, его этногенез, где немаловажная роль отведена Чингисхану. Автор подводит читателя к мысли, что каждый человек во имя будущего своего народа должен сохранить свою историю и национальную культуру. Память о легендарном прошлом должна способствовать возрождению духа. Такова основная идейно-философская основа исторического романа М.Магауина. Чувство самоидентичности, поднятое автором на всенародную трибуну, исходит из уважения к своей истории и истории других народов. И современное демократичное общество должно строиться на принципе уважения своей истории, прав и свободы личности, писатель поддерживает образованную, умную, честную, смелую, свободную от предубеждений молодежь, утверждающую главной духовной ценностью нового времени справедливость и гуманистические идеи, готовую взять на себя ответственность за свою страну. Истоки данной концепции лежат в истории, народных преданиях, легендах. В современной историографии идет активный процесс научного поиска и переосмысления известного исторического периода. М.Магауин отходит от старых стереотипов, пересматривает прочно обоснованные концепции советской истории, репрезентирует новые подходы и контексты изучения феномена Золотой Орды. Это и определяет авторскую концепцию видения истории эпохи Золотой Орды в романе «Шынгыс хан».

Сюжет романа М. Магауина «Шынгыс хан» основан на такой концептуальной форме репрезентации истории, как национальная, базирующаяся на признании неизменных свойств нации, утверждающая неизменность национальных характеров и наличие «народного духа». В нем прослеживается и социальная репрезентация истории, в которой человек рассматривается как представитель «социальной группы». Как мы понимаем, такой подход к сюжету связан прежде всего с необходимостью духа времени: представление нового героя эпохи – носителя идеи национального прогресса. Уникален масштаб охвата исторического периода: писатель изображает целые периоды казахской истории. Заметной художественной чертой этого произведения является его документальность, хроникальность.

Диалогия М. Магауина «Шынгыс хан» представляет собой особый тип художественности, нетипичной по сравнению с написанными ранее

произведениями на историческую тему. Автору удалось создать новую оригинальную концепцию, воплощенную в уникальной жанровой форме.

Роман «Шынгыс хан» имеет ряд отличий от других произведений на эту тему: в романе нет только жестоких и ярких личностей, как в романе Яна; история представлена не только как история завоевателей, которые были обречены, как в романе И. Есенберлина; нет попытки исследования того времени, откуда идет зарождение нового народа, как у Н. Санжара. М. Магауин написал исторический роман как повествование, он делил людей и их поступки на черное-белое. Его роман можно назвать документальным историческим романом. Реализм писателя в романе проявился в том, что типические характеры обнаруживают свою сущность в типических обстоятельствах. Сюжет романа отражает реальные конкретно-исторические обстоятельства общественной жизни кочевников, противоречия и конфликты, возникавшие неизбежно и закономерно.

Роман М. Магауина «Шынгыс хан» представляет собой изложение исторических событий в некоторой хронологической и линейной последовательности с элементами полифонии. Так, первая книга начинается с главы, посвященной родному народу и степной Евразии, указания источников исследования, и постепенно повествование развивается от частного к общему – к основной ключевой фигуре – Чингисхану и его происхождению.

В сюжетном построении романа сказывается та же теоретическая продуманность, то же стремление к реализму, которое можно рассматривать как характерную черту художественного метода М. Магауина. Формалистическому пониманию сюжета как средства усиления внешней занимательности повествования, как элемента чистой формы, целиком зависящей от произвола и изобретательности авторской фантазии, он противопоставляет свое материалистическое понимание. Сюжетная интрига должна быть отражением реальных обстоятельств, положений, взаимоотношений между людьми, которые художник наблюдает в самой действительности. Первая книга романа «Шынгыс хан» – «Туған жұрт» воссоздает картину Великой степи, в которой, по большей части, формируются летописи родов и племен тюркского происхождения, формирующие их традиции, обычаи, человеческие качества и духовный облик. Первая книга - пояснительный ключ ко всей истории Чингисхана. Кроме того, ее можно рассматривать как самостоятельный труд, в котором автор определяет международные, исторические и социальные условия эпохи. Например, в главе IV, посвященной описанию кланов и племен Великой Степи, автор подробно перечисляет каждое из кочевых тюркских племен, проживавших на территории Великой Степи, знакомит читателя с миром каждого из них; причем каждый из этих миров равноценен и не может быть исключен из текста, постепенно подводя к мысли об идентичности всех кочевников, объединенных под началом Чингисхана.

Материал для основы сюжета своего романа М. Магауин берет из жизни, опираясь на документальные источники, предлагая и свое видение обстоятельств. Сюжет романа «Шынгыс хан» является не только важнейшей

стороной содержания произведения, а одновременно и важнейшим элементом его художественной формы. Поэтому огромное значение имеет мастерство писателя, умение отобразить и использовать жизненные конфликты и положения, умение развить стройный и целостный сюжет.

На протяжении всего романа автор подчеркивает общность тюркских народ и формирует мысль о самоидентичности одновременно.

Идейно-художественное богатство произведения, его многогранность, многоплановость воплощаются в его сюжетно-композиционном построении, что дает богатый материал для размышлений и выводов об этногенезе казахского народа: *«Ұйғыр қағанатын қиратқан Енисей қырғызы Ұлы Далада иелік құруды мақсат етпеген. Негізгі мұрат – зорлықшыл, өктем жұрттың тепкісінен құтылып, толық еркіндікке жетті, Саян таулары, Минуса ойпатында орнықты, ежелгі қонысы бар; қағанат шегінде алым-салық жинаушы жасақтары ғана қалады, бірақ көп ұзамай, Қидан империясы көтерілген заманда үлкен майданға түспей-ақ ата жұртына қайтады. Екеуі де түрік текті Енисей қырғызы мен Алатау қырғызының ара-қатынасы – кейінгі тарихта айқындалмаған мәселе, бәлкім, халықтар тоғысы кезінде бастапқы ұлыстың белгілі бір бөлігі Тянь-Шань алабына ойысқан болуы, ал Қырғыз қағанатының ізбасар жұрты кейінде Шыңғыс хан империясының құрамына енеді, бүгінгі тікелей мұрагері – Ресей Федерациясында отырған хақас халқы деп саналады, 2002 жылғы санақ бойынша 75 мың жан»* [2, с. 14].

В своем романе М. Магауин воссоздает противоречивые и трудные моменты в жизни тюркских народов. События, лежащие в основе развития сюжета, обуславливают социально-психологическую и документально-историческую направленность всего произведения. Главный герой произведения – Чингисхан, представляет собой образ волевого, смелого и сильного правителя. Он находится в центре сложных событий: *«Шыңғыс ханның ұлысты ұйыстыру соғыстары нәтижесінде ежелден атақты кейбір тайпалар екінші, үшінші қатарға түсті, кейбір, қасарысқан рулар қатты қырғынға ұшырады, мүлде дерлік тозап кеткендері, уақыт оза келе біржола жойылғаны бар, соған керісінше, қолайлы жағдай, қағанның қолдауымен күрт көтерілген, алға шыққан аталар да болды, бір сөзбен айтқанда, Азамат соғысы аяқталып, тақау төңіректегі барлық жұрт бір тудың астына қараған шақта, Ұлы Даланың этникалық картасы мүлде басқаша кейіпке түсті. Зайыры, Шыңғыс хан үлкенді-кішілі ру-тайпалардың барлығын да әуелгі дербестіктен айырғанда, орталықтанған, ұжымды мемлекет құрумен қатар, туыстас қауым арасындағы ежелгі трайбалистік алалықты да біржола жоюды мақсат еткен еді. Яғни, ру, тайпа біткенді өзара араластырып, рулық негіздегі таным атаулыны ескіртіп, киіз туырлықты қауымды тұтастырып, бір этносқа айналдыру. Кейінгі тарихқа қарасақ, бұл мақсаттың жарым-жартылай ғана жүзеге асқанын, уақыт оза келе ежелгі ру-тайпалар қайтадан күш тауып, байырғы атауларын жаңғыртқанын, кей реттерде, тіпті, рулық саяси құрылым ретінде үлкен табыстарға да жеткенін көреміз. Мың жылдық рулық сананы біржола жоюға сайыпқыран Шыңғыс ханның өзінің гұзыры жұрметті. Сонымен қатар... рулық бөліністі мансұқ етпек болған Шыңғыс*

хан бұрнада болмаған жаңа бір рулардың негізін салып кеткен екен. Жылдар бойғы тарихи шеру, әкімшілік, экономикалық және саяси қажеттілік нәтижесінде емес, жарлықты пәрмен жөнімен, өзі де аңдамай, еріксізден... Бұл рулар кейінгі тарихта торғауыт, қоршы, кешіктен, құсшы, болатшы, көнші, тама деп аталады» [2, с. 227]. Чингисхан стремится раз и навсегда искоренить древнее трайбалистическое предубеждение между родственными общинами. Каждый из представителей различных социальных слоев абсолютно уверен в своей правоте, готов решительно сражаться за победу своих позиций и идеалов, а, если понадобится, то и отдать за них свою жизнь. Перед нами предстает целая галерея образов племен, воплотивших в своих характерах и судьбах закономерности самой эпохи.

Историческая личность Чингисхана в авторской трактовке представлена не просто дальновидным правителем, но призванным дать возможность соплеменникам и другим народам уцелеть в беспокойные времена. Он и воспитатель, стремящийся сохранить такие качества, как ум, талант, выдающиеся организаторские способности своих приближенных, ведущий свой род, нацию к процветанию.

Тема будущего в историософской концепции М. Магауина очень тесно связана с мотивом генетической памяти: неслучайно в самом начале повествования художник говорит об идентичности тюркских племен.

«Исторический роман трансформируется, он изменяет свои качества, показывая развитие государства и его народа. Это находит отражение в оригинальной постановке проблематики романа, в своеобразной демонстрации авторского видения исторического прошлого и места в нем исторической личности» [3, с. 17]. Автор предлагает свой индивидуальный взгляд на исторические события далеких времен, свою трактовку причин возвышения и доминирования империи Чингисхана. Через жизненный путь простого монгола, отказавшегося от обязательного для степняков воинского пути, через динамическое чередование и сопоставление жизненных событий автор показывает сложение национальной единицы: *«Алтын Орда мен Шағатайдан соңғы ұлыстар кезеңіндегі тарихта қытай руы әр тараптан көрініс береді. Ақыр түбінде осы өңірдегі туыстас халықтардың құрамына еніпті. Өзбекте Хиуа хандығында іргелі қауым болған, башқұртта ең үлкен тайпалар қатарында, қырғызда Сол қанаттағы белгілі сүйек (атақты орыс-қырғыз жазушысы Ш.Айтматов осы қытай руынан), Ноғай Ордасында қара-қытай, Қырым-татарда қараша-қытай, қарақалпақ шежіресінде және сібір-татар тарихында қытай руы белгілі. Сонымен қатар, туыстас түрік-қыпшақ халықтарында ежелгі қиданмен тікелей жалғастық – құрама сыпаты көрініп тұрған қытай-қыпшақ, керей-қыпшақ, маңғыт-қыпшақ тайпалары болған»* [2, с.247].

М. Магауин репрезентурует в реальном социальном пространстве современности процесс восстановления разорванных духовных связей казахского народа с культурно-историческими традициями прошлых веков. Национальный характер раскрывается не только в изображаемых конфликтах, но и с обязательным условием соотнесения поступков и мыслей персонажа с

реалиями и феноменами национально-народного, общественного бытия в большом историческом времени. Всем строем сюжетно-композиционной организации романа писатель уверенно доказывает закономерность представленной диалектики художественного характера исторической личности, совмещает свой эстетический идеал с историческими задачами, стоящими перед казахстанским обществом сегодня.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Наурызбаева З. Казахская традиция в книге М. Магуина // <https://otuken.kz/realnost-duha/>
2. Мағауин М. Шыңғыс хан. – Алматы: Дәуір. – 607 б.
3. Базылова Б.К., Нагиева А.Т., Егизбаева З.С. Художественные особенности авторских концепций истории и личности эпохи Золотой орды // Международный журнал экспериментального образования. – 2022. – № 1. – С. 16-20.

ӘОЖ 37.02

З. Бейсенбаева¹, М.К.Сураншиева²

¹Гуманитарлы-педагогикалық университет Алматы, Қазақстан¹

²Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы, Қазақстан²

ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация. Мақалада функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы арнайы ұстанымдары мен әдістемелік негіздері туралы сөз болады.

Кілт сөздер: функционалдық сауаттылық, оқушы, білім беру.

Annotation. The article focuses on the special positions and methodological foundations in the formation of functional literacy.

Keywords: functional literacy, student, education.

Қоғамның талабына қарай қазіргі ұлттық білім беру үрдісінің басты мақсаты – функционалдық сауаттылықты қалыптастыру [1]. Өйткені қазіргі құбылмалы қоғамда функционалдық сауаттылық адамның әлеуметтік, мәдени, саяси қызметтерге белсенді қатысуына, өмір бойы үздіксіз білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың бірі болып отырғаны белгілі. Ал мұндай өзекті де, маңызды сауаттылықтың ерекшелігі неде және оны қалай қалыптастыруға болады деген ой әр мұғалімді мазалайтыны белгілі.

Сөздіктерде: «сауаттылық – ана тілінің заңдары мен ережелерін оларды ауызша және жазбаша сөйлеуде пайдаланудың берік дағдыларымен үйлестіре отырып білуі», - деп сипатталады [2]). Ғылыми зерттеулерде сауаттылықтың өзін: жай сауаттылық, минималды сауаттылық және функционалды сауаттылық деп бөледі. Жай сауаттылық адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндерді құру, қарапайым әрекеттерді орындауы болса, минималды сауаттылық қарапайым

хабарламаларды оқу және жазу дағдысының болуы, ал функционалды сауаттылық – «тілдік тұлғаның әлеуметтік-қоғамдық ортада сөйлесім әрекетінің түрлерін өзінің мақсатына қарай еркін қолдана алу мүмкіндігінің қалыптасқан жүйесі», «адамның сыртқы ортамен байланыс жасау, оған тез бейімделу, өмірлік міндеттерді шешуде алған білімді пайдалана алу», «оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін кез келген жағдаятта пайдалана білу» сияқты анықтамалармен сипатталады. Демек, функционалды сауаттылықтың негізі пәндік білім, дағды, іскерлікті кез келген жағдайда, сөйлесім әрекетінің мақсатына қарай орынды, сауатты пайдалана алу дегенге саяды. Балаға пәндік білім бере отырып, оны белсенділікке, шығармашылыққа, өзбетімен ізденіп білімін толықтыруға, өз бетімен шешім қабылдауға, игерген білімін кез келген жағдайда пайдалана білуге қалыптастыруға мүмкіндік болады. Игерген білім адамның өз басының дамуына, ойлау қабілетінің артуына, тиімді қарым-қатынас жасай алуына қызмет етеді. Осыған орай қазіргі оқу пәндерінің де,оның ішінде қазақ тілі пәнінің де басты мақсаты – функционалды сауаттылықты қалыптастыру.

Оқушылардың алған білім, білігін өмір жағдайында қолдана алуға мүмкіндік беретін түйінді дағдыларды: тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылымды дамыту қазіргі бастауыш мектептің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Ал сөйлеу әрекетін дамыту бастауыш мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығын қалыптастырудың басты бағыты болып отырғаны орта білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы бастауыш мектеп бағдарламасында атап көрсетілген [3]. Яғни бастауыш мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығы (орфография бойынша) дегеніміз – емле ережелерін кез келген жағдайда, яғни сөйлесім әрекетінің қай түрінде болмасын, дұрыс, сауатты пайдалана алуы. Демек, оқушылардың белгілі бір деңгейде ана тілінің грамматикалық нормаларына сай оқу, дұрыс жаза білу дағдыларын игертетін, қысқа мәтіндерді құру, қарапайым әрекеттерді орындау мақсатын көздейтін жай ғана сауаттылығы емес, тілдік тұлғаның әлеуметтік – қоғамдық ортада сөйлесім әрекетінің түрлерін өзінің мақсатына қарай еркін қолдана алатын, пәнді терең түсіну қабілетін дамытатын, сыртқы ортамен байланыс жасауға тез бейімделуге мүмкіндік жасайтын функционалды сауаттылыққа тәрбиелеу маңызды болып отыр.

Ғалымдардың дәлелдеуінше, функционалды сауаттылыққа бейімделу бастауыш сыныптан басталады. Әрине, білім негізі бастауышта қаланатынын ескерсек, бұл сауаттылықтың алғышарттарын бастауыш мектепте қалаудың да негізі бар. Ал қоғам дамыған сайын сауаттылықтың түрлері де, мәні мен мағынасы да кеңейе түсетіні айқын. Бұдан шығатын қорытынды: «ана тілінің заңдары мен ержелерін оларды ауызша және жазбаша сөйлеуде пайдаланудың берік дағдыларын үйлестіре отырып білуінен» гөрі белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктіліктің жиынтығын игеру, өзінің оқу мен жазу дағдыларын әлеуметтік ортада қарым-қатынас жасауда қолдана білу қабілетін, яғни функционалды сауаттылықты қалыптастыру маңызды. Білім алушы оқу, жазу, санай білу қабілетінен гөрі, белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктіліктің жиынтығын игеру, яғни функционалды сауаттылыққа жету

маңызды болып отыр. Яғни емлеге байланысты оқушының игерген білімі оқушыға кез келген жағдайда қызмет етуі деп те, оқу мен жазу дағдыларын әлеуметтік ортада қарым – қатынас жасауда қолдана білу қабілеті деп те түсінуге болады. Әрине, бастауыш оқушыларының сауаттылығы бірден қалыптаспайтыны белгілі. Алдымен жай сауаттылық қалыптасады да, бірте – бірте функционалдық сауаттылықтың негізі қалана бастайды. Бұл орайда мұғалімнің әрекеті маңызды. Қандай әрекет болмасын, оның ішінде педагогтік әрекет жалпыға бірдей белгілі бір заңдылықтарға, яғни оқыту ұстанымдарына негізделетіні белгілі. Оқыту ұстанымдары – оқыту үдерісіне, оны құрайтын: мақсаты мен міндетіне, әдіс-тәсілдеріне, қажетті жабдықтарына, ұйымдастыру формаларына қойылатын жалпы талаптарды айқындайтын және басшылыққа алатын басты идея, дидактикалық қағида.

Дидактикалық ұстанымдар – пәнді игертудің заңдылықтары мен әдіс-тәсілдерін айқындайтын тұғыр. Демек, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда дидактикалық ұстанымдармен қатар оның арнайы ұстанымдарын да басшылыққа алу маңызды. Атап айтқанда: тұтастық, шығармашылық, қатысымдық, кіріктіру, білімнің беріктігі, мәдени сәйкестік, ізгілендіру, функционалдық, мағыналық-құрылымдық ұстанымдарына басымдылық беріледі. Тұтастық ұстанымының ерекшелігі: бір сабақта, немесе бір емлені түсіндіруде сөйлесім әрекетінің түрлерін жүйелі түрде қолдана отырып, олардың арасынан ең басты біреуін таңдап алу, қалған жұмыстың түрлерін осыған бағындыра білу. Мысалы, бір дыбыстың не сөздің жазылу ережесі бар мәтінді тыңдату, не оқу, не ауызша айту арқылы оқушының назарын аударып, емлеге қатысы бар сөзді тапқызып, ережесін түсіндіріп алғаннан кейін, жазылым әрекеті орындалуы тиімді. Яғни басты әрекет – жазылым, сол арқылы бала емлені есінде сақтай алады.

Шығармашылық ұстанымының да маңызы зор. Бала ережені есте сақтағаннан кейін, сол ережеге қатысты сөйлемдер құрауға, не сөздікпен жұмыс істетуге мүмкіндігі болады. Кіріктіру ұстанымы бойынша адам-табиғат – қоғам туралы ұғымдардың біртұтастықта берілуі де оқушының ой-өрісін кеңейтеді. Кіріктіре оқытудың: дифференциация және интеграцияның диалектикалық бірлігі; антропоцентризм, мәдени сәйкестілік ұстанымдарының да маңызы зор.

Ғалым М.Н.Берулава интеграция мен дифференциацияны адамның танымдық әрекетінің басты бағыты ретінде қарастыра отырып: саралап оқыту кіріктіре оқытудың, немесе, кіріктіре оқыту саралап оқытудың формасы деген тұжырым жасайды [4]. Саралап оқытуда ғылыми білімді нақтылау, ғылым салаларына қарай жіктеу үдерісі болса, кіріктіре оқытуда ғылым салаларын бір-біріне жақындату, мақсаттарына қарай кіріктіру негізінде тұтас, жаңа білім, жаңа көзқарас қалыптасады. «Антропо» – «адам, адами, адамға қатысты, адам әрекеті негізінде жасалған, адам үшін» деген мағынаны білдіретін гректің сөзі. Ал «центризм» дүниенің (әлемнің) басты, маңызды тұлғасы, негізгі мұраты – адам, дүниені түсінетін, түсіндіретін – адам» «табиғаттың ең жоғарғы туындысы – адам» деген мағынаны білдіреді. Демек, антропоцентризм – дүниені, әлемді адами тұрғыдан, адам үшін түсіндіретін, тілді халық арқылы,

халықты тіл арқылы, сондай-ақ адамды тілі (сөзі) арқылы, сөзі арқылы тану туралы тұжырым. «Адамына қарап сөз алма, сөзіне қарап адамын ал» деген ұлы Абайдың философиялық ойы субъектінің сөзі арқылы оның әлеуметтік, білімдік, психологиялық тұлғасын тану жөніндегі антропоцентристік идеямен үндес екені айқын. Бұл ұстаным бойынша білім алушы білім беру жүйесіндегі басты субъект, оның санасы білім мазмұнын кіріктірудің маңызды факторы саналады. Педагогикаға сәйкестендіре айтсақ, білімді адамның ақыл-ойымен, парасатымен, дүниетанымымен, философиялық көзқарасымен, ұлттық мәдениетімен байланыстыра сипаттау дегенге саяды. Емле ережелерін қайталап отыру арқылы есте сақтауда білімнің берік, тиянақты болуы ұстанымының маңызы зор. Ал мәдени сәйкестік ұстанымы – жас ұрпақты ұлттың мәдени болмысында гуманизм бағытында тәрбиелеу. «Гуманизм» дегеніміз – ізгілік, адамгершілік. Гуманизм – бұл адамды табиғи қалпы мен қызығушылығының, жеке бастық қабілетінің негізінде дамыту. Бұл ұстанымдар кез келген сабақтың басты қағидасы болуы тиіс. Аталған ұстанымдарға негізделген білім мазмұнын функционалдық сауаттылық қалыптастыратындай қалай ұйымдастыруға болады деген мәселенің де маңызы зор. Бұл орайда әдістеме ғылымының мүмкіндігіне сүйенуге болады. Өйткені әдістеме – «дайын рецепт те емес, әкімшілік нұсқау да емес, тек педагогикалық кеңес, жол-жоба» болғанымен, қазақ тілін оқытудың заңдылықтары мен жолдарын зерттейтін, мектепте оқылатын тілдік материалдарды практика жүзінде оқушыларға саналы түсіндіріп, оны меңгертудің жолдарын үйрететін ғылым» [5]. Демек, бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың жолдарын айқындайтын әдістемелік жүйе нақтылануы тиіс. Ондай жүйе ретінде бастауыштағы оқулықта берілетін білім мазмұнын сөйлесім әрекет түрлерімен байланыстыра игерту, яғни тұтастық ұстанымын басшылыққа алу; педагогикалық технологияларды кіріктіре оқыту, жазба жұмыстар (көшіріп жазу, диктант), фонетика – орфографиялық, грамматика – орфографиялық талдаулар, сөздікпен жұмыс түрлерін алуға болады. Функционалдық сауаттылық адамның сыртқы ортамен қарым – қатынасқа түсе алу қабілетінің және сол ортаға барынша тез бейімделе алу деңгейінің көрсеткіші. Өйткені «біздің заманымыз – жазу заманы. Жазумен сөйлесу ауызбен сөйлесуден артық дәрежеге жеткен», – деген А.Байтұрсыновтың көрегендігінің негізінде де сауаттылықтың қандай маңызды екендігін аңғару қиын емес.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру (бастауыш сыныптарда). Әдістемелік құрал. –Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013.-17-б.
2. Қазақ тілінің сөздігі. –Алматы. –1986. 10-том.-17 б.
3. Қазақ тілі. Оқу бағдарламасы.(Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында). – Астана, 2015.-7 б.
4. Берулава М.Н. Интеграция содержания образования. М.,1998. – с.49

5. Исабаев Ә. Қазақ тілін оқытудың дидактикалық негіздері. –Алматы,1993.-26 б.

ӘОЖ 94

Ж. Бекболат¹, Ж. Пернебеков²

^{1, 2}*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан*

МҰСТАФА ШОҚАЙ ЖӘНЕ АЗАТТЫҚ ҮШІН КҮРЕСТІҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ

Аннотация: Мұстафа Шоқай – ел тәуелсіздігі үшін күрескен Алаш қозғалысының төл перзенті. Алаш идеялары мен мұраттары аясында қанаттанған, қазақ, өзбек және де басқа да түркі халықтарының ұлттық бостандығы үшін күресінің стратегиясы мен тактикасын айқындаған қайраткер. Наршоқыдан Берлинге дейін жүрген жолы тарихи мәнді, ұлт тағдыры үшін маңызды қадамдарға толы болды. Ресей империясы кейіннен Кеңес идеялогиясымен күресі Петерборда оқып жүрген кезінен бастау алады.

Кілт сөздер: Алаш, Мұстафа Шоқай, Түркістан, Бірлік туы

Annotation: Mustafa Shokai is a native child of the Alash movement, which fought for the independence of the country. Within the framework of ideas and ideals, Alash is a figure who defined the strategy and tactics of the struggle for national freedom of the Kazakh, Uzbek and other Turkic peoples. The journey from Narshow to Berlin was historically significant, full of important steps for the fate of the nation. The Russian Empire dates back to the years when she studied in St. Petersburg.

Keywords: Alash, Mustafa Shokai, Turkestan, flag of unity.

Мұстафа Шоқай – ел тәуелсіздігі үшін күрескен Алаш қозғалысының төл перзенті. Алаш идеялары мен мұраттары аясында қанаттанған, қазақ, өзбек және де басқа да түркі халықтарының ұлттық бостандығы үшін күресінің стратегиясы мен тактикасын айқындаған қайраткер.

Наршоқыдан Берлинге дейін жүрген жолы тарихи мәнді, ұлт тағдыры үшін маңызды қадамдарға толы болды. Ресей империясы кейіннен Кеңес идеялогиясымен күресі Петерборда оқып жүрген кезінен бастау алады. Мұстафаға алғашқы жүктелген қоғамдық жұмыс - оның 1914 жылы IV Мемлекеттік Думадағы Мұсылман фракциясының хатшысы қызметіне тағайындалуы еді [1]. Тарихшы-ғалымдар М. Қойгелдиев пен А. Нүсіпханның «М.Шоқай және Түркістан» мақаласында: «1916 жылы Түркістандағы ұлт азаттық қозғалысты аяусыз басып жаншыған кезде демократиялық топтар үкіметке қарсы оппозиция құрып талқылады. Осы мәселе бойынша ресми баяндама дайындау үшін Түркістанға арнайы сапармен келген депутат эсер А.Ф. Керенский және фракция жетекшісі К.М.Тевкеловпен бірге мұсылман фракциясының хатшысы М.Шоқай да болады» - деп жазады [2]. Бұл қызметі іс жүзінде жалпы түркілік, жалпы мұсылмандық идеяларды қолдауға алып келді. Тәуелсіздік алу үшін туыстас халықтардың бірігуі маңызды екендігін анық түсінді және осы идеясына ақтық демі біткенше әрекет қылды [3].

1917 жылы Бірінші дүниежүзілік соғыс даласына окоп қазуға жіберілген қазақ жігіттерінің орыс даласындағы станцияларда сандалып жүрмей елге уақытында оралуына көп әрекет қылды. Мұстафа Шоқай үшін 1917 жылы Ақпан революциясындағы патша үкіметінің құлауы бостандыққа жол ашқандай сезім сыйлады. Бірақ Керенский басқарған Уақытша үкіметтің қауқарсыздығынан Түркістанды басқаратын арнайы Комитет халық үшін мардымды қызмет ете алмады.

Мұстафаның “Ресей жеріндегі түркі халықтарын біріктіру” мақсаты кеңестік үкіметке қарсы атылған оқпен бірдей қауіпті болды. Бұл кеңестік тарихнамада Мұстафа Шоқай басқарған Түркістан автономиясының мән-мағына төмендетіліп, қала деңгейіне түсіріліп, “Қоқан автономиясы” аталып келді. Сонымен бірге, бұл автономия жергілікті халықтың қолдауына ие бола алмай құлады, ал басшылары шетелге қашып кетті деген қате пікір қалыптасты.

Мұстафа Шоқай Түркістандағы кеңестік саясаттың мазмұнын барынша егжей-тегжейлі ашып берді. Өзінің «Түркістан бақытсыздығы және одан құтылудың жолы» атты мақаласында Қоқан үкіметі большевиктер тарапынан қарулы күшпен құлатылған күннің ертесіне қарсылық пен көтерілістер басталғанын, оның ұлттық және саяси себебі бар екенін атап көрсетті. Кеңес үкіметінің Түркістанға жат және жау екеніне, жаңа экономикалық саясаттың отарлық езгіні бұрынғыдан бетер ауырлатып жібергеніне толып жатқан дәлелдер келтірді [4].

Бірлікті ту еткен Мұстафа Шоқайдың алғашқы редакторлығымен басылып шыққан газет – «Бірлік туы». 1917 ж. 24 маусымнан 1918ж. сәуір айының ортасына дейін Ташкент қаласында аптасына 1 рет шығып тұрған. Газет қазақ халқының басқа өзбек, татар, қырғыз т.б. түрік халықтарының арасында өте танымал болды. Себебі Ақпан төңкерісінен кейін халық арасындағы әлеуметтік-экономикалық, қоғамдық-саяси жағдайды бүкпесіз баяндап отырды. Газет Кеңес үкіметінің тікелей әсерімен жабылды [5]. Мұстафа Шоқай саяси көзқарасын, кеңес билігіне қарсылығын білдіретін «Түркістан автономиясы», «Бостандық һәм автономия», «Қоқан шаһарында болған жалпы мұсылман съезінің қаулылары», «Сырдария қазақ-қырғыз съезі», «Кім дос, кім қас?», «Өзіміздің большевиксінгендерге», «Қазақ халқының дұшпандары», «Тұла бойы қан сасиды», «Қоқан қырғыны» т.б. мақалалар жариялаған [6].

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Шоқай М. Түркістан лениншілдеріне жауап / Таңдамалы. — 1-т. — Алматы: Қайнар, 1998.
2. Қойгелдиев М., Нүсіпхан А. Мұстафа Шоқай және Түркістан / М. Шоқай. Таңдамалы. — Т. 1. — Алматы: Қайнар,
3. Шоқай М. Таңдамалы. — Т. 1. — Алматы: Қайнар, 1998.
4. Қазақстан: Ұлттық энциклопедия. — Т. 6 / Бас ред. Б. Аяған. — Алматы: Қазақ энцикл. Бас ред., 2004.
5. Шоқай М. Біздің жол / Таңдамалы. — 1-т. — Алматы: Қайнар, 1998.

6. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 жыл

ӘОЖ 37.018.2

У. Берикбаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. В данной статье основное требование к современному учителю начальных классов по воспитательной работе заключается в формировании у него навыков личности через организацию воспитательного процесса, необходимых усилий, помогающих справиться с различными ситуациями, с которыми он сталкивается в жизни, определенных ценностных ориентиров.

Ключевые слова: начальная школа, соответствует возрастному уровню учащихся, патриотическому воспитанию, интересам, воспитательным мероприятиям.

Abstract. In this article, the main requirement for today's primary school teacher on educational work is the formation by him of the qualifications of the personality through the organization of the educational process, the necessary efforts, determined value orientations that help to cope with various situations that occur in life.

Keywords: Primary School, according to the age level of students, patriotic education, interests, educational measures.

Тәрбие дәрменсіз болмауы үшін ол халықтық болуы тиіс, яғни әрбір ұлттың өзіндік дәстүрін, салтын сақтап, сол рухта тәрбиелеуге баса назар аудару қажет. Болашақ ұрпақтың ұлттық тәрбиесінің негіздері отбасы мен балабақшадан басталып, бастауыш сыныпта жүйелі жалғасын табады. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, күнделікті өмірде болып жатқан дүниелерге қызығушылығын ояту, патриоттық тәрбие туралы білімдерін жетілдіру, соның негізінде жан-дүниесіне адами қасиеттерді сіңіре отырып, өзіндік сана-сезімін, қажеттіліктері мен ұмтылыстарын реттеуді үйретудің тиімді жолдарын қарастыру біздің педагогикалық-тәжірибе жұмысымыздың келесі бөлігінің мақсаты болмақ.

Кезінде белгілі қоғам қайраткері, педагог М. Жұмабаев: «Тәрбиеден мақсұт – оқушының тәрбиесін дәл өзіндей қылып шығару емес, келешек өз заманына лайық қылып шығару» - деген болатын.

Ал профессор Р.К.Төлеубекованың мына бір пікірлері осы тұжырымды жетілдіре түседі: «Тәрбиенің негізгі мақсаты – ұлттық сана-сезімі мол, рухани деңгейі биік, іскер, еңбекқор, иманды, әдепті адамды тәрбиелеу» [1].

Жалпы білім беретін мектептің тәрбие жұмыстарының өзіндік ұлттық ерекшеліктерін айқындауда соңғы жылдары жасалып, қолданысқа енгізілген тәрбие бағдарламаларының маңызы ерекше. Атап айтатын болсақ, ғалым М. Құрсабаевтың басшылығымен құрастырылған «Атамекен» бағдарламасы 11 бағыттан құрала отырып, әрқайсысы оқушылардың ақыл-ойын, еріктік-

сезімдік, ұлттық адами қасиеттерін қалыптастыра отырып, халықтық тәрбие түрлерінің жас ұрпақтың бойына сіңірілуін көздейді. («Салт-дәстүр», «Шежіре», «Сөнбес жұлдыздар», «Асыл мұра», «Шаһар», «Достық», «Дін тарихы», «Әдебиеттік оқу» т.б.). Ұлттық тәлім-тәрбие негіздеріне сүйеніп құрылған, «Атамекен» бағдарламасында еңбек, дене, ақыл-ой, адамгершілік, азаматтық-патриоттық, эстетикалық, экономикалық, экологиялық және құқықтық тәрбие түрлері түгелдей қамтылған. Бұл бағдарлама патриоттыққа тәрбиелеу жұмысын жүзеге асыру үшін баға жетпес ғылыми әдістемелік әдебиет болып табылады [1].

Сондай-ақ, 1993 жылы жарық көрген З. Ахметованың «Кәусар бұлақ» бағдарламасы да қазақ халқының көне тарихын, ұлттық мәдениетін қадір тұтатын ұрпақ тәрбиелеу мәселесін қарастырады. Оқушылардың рухани мәдениетінің аса маңызды ажырамас бөлігі – қазақ тілінің мәдениетті қалыптастыруды ұлттық негіздерге сүйене отырып жүзеге асыруды көздеген «Елім-ай» бағдарламасының да бастауыш сыныптардағы тәрбие жұмыстарына бағыт-бағдар беруде рөлі зор [2].

Бүгінгі бастауыш сынып мұғаліміне тәрбие жұмысы бойынша қойылатын басты талап – ол тәрбие үдерісін ұйымдастыру арқылы тұлғаның біліктілігін, өмірде кездесетін түрлі жағдайларды жеңуге көмектесетін қажетті күш-жігерді, анықталған құндылықтық бағдарларын қалыптастыру. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу жұмысы мұғалімнің осы бағыттағы атқаратын тәрбие жұмыстарына тәуелді. Оқушылардың патриоттық тәрбие туралы білімін молайтып, белгілі бір құндылық бағалау, қатынас қалыптастыру үшін мұғалімнің шығармашылық сипаттағы іс-әрекеті, тұлғалық бағыттылығы, рефлексиялық қабілеттілігі мен осы жұмысқа дайындығы ерекше рөл атқарады [3].

Осы жайды анықтау үшін бастауыш сынып мұғалімдеріне сауалнама жүргіздік. Сауалнамаға 16 бастауыш сынып мұғалімдері қатысты. Мұндағы «патриоттық тәрбие дегенді қалай түсінесіз?» деген сауалға нақты анықтама беруге көптеген мұғалімдер қиналды. Өйткені, мұғалімдердің 8-і салт, дәстүрді ғана патриоттық тәрбие деп түсінетіндігі, 5-ы отбасы шеңберінде қарастыратындығы айқындалды, қалғандары түсініктерін нақтылай алмады.

Жалпы мұғалімдерге берген сұрақтар төмендегідей болды:

1. Патриоттық тәрбие дегенді қалай түсінесіз?
2. Патриоттыққа тәрбиелеу жұмысы бастауыш сыныпта қажет пе?
3. Патриоттық тәрбие объектілерге не жатады?
4. Патриоттыққа тәрбиелеуді тәрбие шараларында қалай жүзеге асыруға болады деп ойлайсыз?
5. Патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын, арнайы бағыттайтын мәтіндер, аңыз әңгімелер бастауыш сыныптың оқулықтарында жеткілікті деп ойлайсыз ба?
6. Патриоттыққа тәрбиелеу үшін қандай жұмыстар қажет деп есептейсіз?

Сауалнама барысында бастауыш сынып мұғалімдері оқушыларға патриоттық тәрбие туралы мәліметтер беріп отыратындықтарын айтты. Сауалнамаға қатысқан мұғалімдердің 30 %-ы патриоттық тәрбие қажет деп, ал

40%-ы мүмкін керек шығар деген жауаптарды берді. Мұғалімдердің патриоттық тәрбие беретін, патриоттық тәрбиенің мәнін ашатын мәтіндерді, аңыз әңгімелерді аз пайдаланатынын, арнайы бағыттап отыру жеткіліксіз екендігін тәрбие шараларына қатысу барысында анықтадық.

Сонымен бірге тәрбие сағаттарында субъекті-субъектілік қарым қатынас талаптары орындалмайтыны да аңғарылды. Өйткені, оқушылардың өзіндік ізденістері мен дербес шешім қабылдауына мүмкіндік беретін жұмыс түрлері аз қамтылған. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді тәрбие үдерісі барысында жүзеге асырудың жағдайын анықтауға арналған педагогикалық-тәжірибе жұмысына 6 бастауыш сынып мұғалімі, 235 оқушылары қатысты. Бастауыш сыныптардың тәрбие жұмыстарын бақылау арқылы кешенділік сақталмайтынын анықтадық.

Ал, ата-аналармен өткізілген тест, сұхбат нәтижелері отбасында халқымыздың салт, дәстүрлері, әдет, ғұрыптары, рәсімдері сақталатынын көрсетеді. Мәселен, ата-аналардың 60-65%-ы отбасылық дәстүрді сақтайтынын әңгімеледі. Атап айтқанда, оқушының тұсауын кесу, сүндетке отырғызу, тілашар, тоқым қағар т.с.с. шараларды ұйымдастыратындығы белгілі болды. Педагогикалық тәжірибенің алғашқы кезеңінде анықталған жағдайларға байланысты бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеу мақсатындағы зерттеудің келесі кезеңінде тәрбие үдерісінің мүмкіндіктері қарастырылады.

Қалыптастыру экспериментінің екінші кезеңдегі басты міндеттері:

- бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшелік деңгейіне сай, патриоттық тәрбиені танып білуге ықыласы мен қызығушылықтарын туғызатындай тәрбие шараларын қарастыру;

- оқушылардың патриоттық тәрбие жүйесіндегі жинақтаған білімдерін өмірде қолдана білуі үшін тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың ұтымды формаларын, әдістерін таңдап алу;

- патриоттық тәрбиені қазіргі өзгерген, жаңарған заман жағдайына негіздей отырып, ол құндылықтар арқылы қоғамда әлеуметтік бағдарлануға әсер етудің тиімді жолдарын іздестіру;

- тәлім-тәрбиелік іс-шараларда бастауыш сынып оқушыларының мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануға көңіл бөлу.

Осы аталған міндеттерді жүзеге асыру үшін бастауыш сыныптағы тәрбие шараларының әр түрлі формаларын пайдаланамыз. Олар – пікірсайыстар, байқаулар, кездесулер, көрмелер ұйымдастыру, шағын мұражайлар ұйымдастыру, конференция, т.б. Сыныптан тыс тәрбие шараларының осындай алуан түрлерінің әр қайсысын өзіндік ерекшеліктеріне қарай дұрыс ұйымдастырып, қазіргі заман талаптарына сай өткізе білу мұғалімнен шығармашылық ізденісті қажет етеді.

Біз таңдаған тәрбие сағаттарының мақсаты – оқушылардың Отан, туған жер, отбасы, әдебиеттік оқу, ел тарихы, рәміздері туралы түсініктерін кеңейте түсу арқылы белгілі бір құндылық қатынас қалыптастыру. Соның нәтижесінде патриоттық тәрбиені тани білетін, оларға ұмтылатын, оларды таңдайтын өзіндік сана-сезімі жетілген тұлғаны тәрбиелеу. Олай болса, бастауыш сыныпта

жүргізілетін тәрбие сағаттарының негізгі бағыттарын төмендегідей топтастыруға болады:

- Отан, туған жер, отбасы, әдебиеттік оқу, ел тарихы, рәміздері туралы қызықты мәліметтермен ақын-жазушылардың шығармаларымен таныстыру арқылы бұл ұғымдардың мәнін ашу, білімін тереңдету;

- осы ұғымдардың құндылығын түсініп, бағалауға үйрету, сыни ойлауын жетілдіру;

- патриоттық тәрбиені тануға, таңдауға мүмкіндік туғызу;

- патриоттық тәрбие негізінде оқушылардың белсенділігін арттыру, тұлғалық жетілуін қамтамасыз ету.

Отан, туған жер, әдебиеттік оқу, ел рәміздері туралы түсінікті 3-сыныптан бастап таныстыруға бағытталған жұмыстардың кешенді жүйесі құрыла отырып, оқушылардың бұл түсініктерді біртіндеп тереңдету мүмкіндіктері ескеріледі.

Психологтардың тұжырымдары бойынша, бастауыш сынып оқушылары сыртқы әсерді тез қабылдағыш, айтылған нәрсенің шынайылығына иланғыш, адамгершілік нормалардың қажеттігіне сенгіш. Сондықтан оқушыларға берілетін мәліметтер өмірмен байланысты, күнделікті тұрмыста басшылыққа алу мүмкіндігі бар дүниелер болғаны жөн. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу қатынасы ата-баба дәстүріне сыйластық көзқарасы, туыстық парызды ұғынуы, ұлттық намыс, достық, жолдастық, ар, ұят сезімдері арқылы және әдебиеттік оқу қастерлеуі арқылы көрініс тауып отырады. Сондықтан әдебиеттік оқу деген саналы көзқарас қалыптастыруға көмектесетін тәрбиелік шараларды түрлі формаларда бала тәжірибесі мен мүмкіндігін ескере отырып жүргіземіз. [4].

Осы мақсатта бастауыш сынып оқушыларына отбасы құндылықтарын меңгертуді жүйелі түрде, кешенді жүргізуді қамтамасыз ететін бағдарлама жасақталды. Неғұрлым кең ауқымдағы жұмыстар жүзеге асырылса, соғұрлым тұлғаның патриоттық тәрбие әлемі баи түседі. Бұл өз кезегінде оқушылардың патриоттық тәрбиесін анықтайды.

Бағдарламада патриоттық тәрбие жұмысына ата-аналарды қатыстыру мүмкіндіктері қарастырылды. Патриоттыққа тәрбиелеуде әр сыныпта оқушылардың зеректігіне, құлықтылығына байланысты өз отбасының шежіресін танып-түсінуге, содан соң өз руының, туып өскен жерінің шежіресін танып түсінуге баулудың маңызы ерекше. Соның алғашқы бастаулары болатын жұмыс формаларын бағдарламада қамтуды көздедік. Қазақ халқының отбасы тағылымы жөніндегі түсінік-танымы Қорқыт ата кітабындағы: «Қыз ақылды ескермес, ана үлгісін көрмесе, ұл жарылқап ас бермес, әке үлгісін көрмесе» деген тұжырымдардан бастап, үлкеннің кішіге үлгісі «Аға әдепті болса, іні әдепті. Апа әдепті болса, сіңлі әдепті», «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мақалдарда, ата-ананың қадір-қасиетін танытатын «Атадан - ақыл, ағадан - нақыл», «Ата-ананың қадірін білмеген - халық қадірін біле алмас» мақалдарында тұжырымдалған.

Бұл талаптардың негізінде оқушыларда өз отбасын мақтан тұту, отбасының үлкендеріне деген құрмет пен қамқорлық, әсіресе, кәрі әже мен

атаға деген қамқорлық пен қайырымдылық тәрбиелеу мақсаттары көзделеді. Өз отбасына деген мақтаныш сезімі оның ата тегін білуімен байланысты.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Жалпы білім беретін мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұнын тұжырымда масы. – Алматы, 1994. – 48б.
2. Педагог мәртебесі туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ. – 8б.
3. Нұрмұратов С.Е. Индустриалды инновациялық дамудың рухани негіздері. «Әл-Фараби қазақ және әлем философиясы, мәдениеті мен өркениетінде» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Алматы, 2019. – 21 б.
4. Айталы А. Қазақстандық патриотизм идеясында мытудың негізгі бағыттары. Индустриальная Караганда. -2002. -№ 183–185. – 25б.
5. Ғабитов Т.Х. Қазақ философиясының қалыптасуы: ежелгі түркілік дәуір. – Алматы: ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2014. – 91б.

ӘОЖ 81-2

Ұ.Ө. Бекназарова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

КОГНИТИВТІ САНАДА МЕТАФОРАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Аннотация: Бұл зерттеу жұмыста когнитивті лингвистиканың бір қағидасы болып табылатын метафораның концептуалдануы мәселесі, концепт адамның ойлау кодын таңбалайтын тірек бірлік ретінде танылады. Концепт жүйесі шынайы әлемді танудағы адам түсінігінің «дүние бейнесін» құрайды.

Кілт сөздер: концептуалды метафора, тілтаным, концепция, нысандар

Abstract. This research is based on one of the tenets of cognitive linguistics, as metaphor is a question of conceptualization. The study applies the principles of Conceptual Metaphor Theory (CMT), furthermore, the judgments and consideration of the researchers, specifically the distinction between the source domain and the target domain. And in this study an attempt is made to uncover that the basis of the emergence of cognitive metaphor is the expressive words. The conceptual mechanism of metaphor was analyzed when creating new concept, the peculiarities of thinking and experience cognition.

Key words: conceptual metaphor, cognition, concept, domains

Адам таным субъектісі ретінде ақиқат болмысы жайында белгілі бір көзқарастар, пікірлер, білімдер жүйесінің иесі болып табылады. Қоршаған орта құбылыстары мен олардың арасындағы тұрақты байланыстарды көрсетуге тек адамның миы ғана қабілетті.

Метафораның тілтаным ғылымында қалыптасуына 1980 жылы америкалық зерттеушілер Дж. Лакофф пен М. Джонсонның “Metaphor We Live By” атты еңбек негіз болды. Аталған еңбекте метафора когнитивтік механизм

ретінде сипатталады. “Адамның ойлау жүйесі және соның аясындағы ойлау мен әрекеттің өзі метафоралы болып табылады”[1, 13].

Славян тіл білімінің ғылыми қолданысына *метафоралық концепт* термині ретінде 90 жылдардың соңында А.Н.Баранов, И.М. Кобозева, М.В.Никитин, И.В.Толочин, А.П.Чудиновтың пәнаралық оқыту концептологиясы идеясының таралуымен байланысты. Ал қазақ тіл біліміне енуі Б.И.Нұрдәулетова, Б.Қасым, Ы.Шақаман тілтанымды зерттеу тұжырымдарымен байланысты.

Тілтаным ғылымында концептуалды метафораның жай күйінің олардың жасалу жолдары, ойды, тілді дамытудағы қызметі, сипатталуы, сондай-ақ метафораның концептуалды (мағына, ұғым, концепт жасау), танымдық қызметін зерттеп-зерделеу өзекті болып табылады

Концептуалдык метафора термині орыс ғалымдары Е.О.Опарина, В.Н.Телия, Н.Д.Арутюнова зерттеулерінде танымдық, жаңа ұғым жасау мағыналарында қолданылады. “Концептуалды метафора теориясының негізгі ұстанымы метафораның ойлау механизмі деңгейінде атқаратын қызметінен көрінеді. Концептуалды метафора теориясы бойынша тіл ойға тәуелді. Бұл орайда концептуалды жүйе пайда болады, метафора түрлі сала концептілерін, концептуалды жүйені бірін екіншісімен теңестіру, байланыстыру арқылы концептуалдандыру тетігіне (концептуалды жүйе, бұл - дүние, әлемге байланысты адам тәжірибесін бейнелейтін пікірлер мен білім жүйесі) айналады”[2, 182].

“*Түпкі-нысан* (дереккөз, источник, source) білімінен *мақсат-нысан* (цель, target) біліміне өту туралы жүйені құрайды. Түпкі-нысан мида әріптік белгілер, сөздер, жиынтықтар, семантикалық мағынасы түрінде жинақталып, сақталады. Олар тілде байланысып, сөз тіркестері немесе лексикалық жиынтықтар ретінде топтасып мақсат-нысанда жүйеленеді. Мақсат-нысан дерексіз болуға ұмтылады, метафоралық жүйе арқылы өзінің құрылымын түпкі нысаннан алады. Екі білім нысаны теңестіріледі. Әдетте, бір нысан физикалық сапасы бар сөз арқылы айтылса, екінші нысан мағынасында дерексіз болып табылатын сөз арқылы ұсынылады. Түпкі-нысан мақсатты-нысанды түсіну үшін пайдаланылады, яғни бір идея екінші идея арқылы түсіндіріледі” [1,18].

Дж.Лакоффтың концептуалды теориясында метафора, әдетте, “бейсаналы, өзіне көңіл аудартуы мүмкін, танымдық әрекеті автоматтандырылған” деп тұжырымдалады. “Олар тілде кеңінен танылған, өйткені тілдегі көптеген сөздер мен сөз тіркестерінің мағыналары концептуалды метафораға тәуелді деген түсініктеме береді” [3, 220].

Золтан Ковэксос “Концептуалды метафораны бір нысанның (абстрактілі) екінші нысан (нақты) тұрғысынан түсіну” деген түсініктеме береді. “Әдетте, физикалық құбылыстар негізгі нысан ретінде мақсатты нысанды анықтау үшін қызмет атқарады” [4, 24].

Концептуалды метафораны түсіну – белгілі бір шамада ойша оның жасалу жолын бақылау деген сөз, ал бұл ақыл-ой күші арқылы бір-біріне сыйымсыз мағыналардың үйлесімділігін қалыптастыруды қажет етеді.

Орыс тіліндегі метафоралардың концептуалдық қызметін арнайы зерттеген ғалым Е.О.Опарина еңбегінде концептуалдық метафораның жасалуына, танымдық қырларына, [оның мағыналық ерекшеліктері](#), түрлері мен тілдегі қызметтеріне, ғылым тіліндегі концептуалдық қызметіне, лингвистикалық, педагогикалық метафораларға тоқталады. Оның зерттеулері субстантивті (заттанған) метафоралар материалдары негізінде жүргізілген.

Ғалым метафораның концептуалдық қызметі туралы былай деп жазады: “Концептуальная метафора функционирует как средство получения нового знания на основе уже имеющегося знания о предметном мире. Поэтому ее можно рассматривать как инструмент познания. Эта функция проявляется особенно ярко в языке науки, где при посредстве концептуальной метафоры происходит выделение научных категорий и где она может служить в качестве гипотетической модели, предсказывая ряд свойств исследуемого объекта” [5, 26].

Б.И.Нұрдәулетова Концептуалды метафора теориясының табиғаты жөнінде олардың ең басты белгісі ретінде бірнеше құбылыстарды атап көрсетеді: “екі түрлі нысанның (өзара іргелес, ұқсас немесе қарама-қарсы, кейде мүлде қатысы жоқ) қатар алынып, бір нүктеде ұштастырады; екі нысан салыстырылады, баламаланады; абстрактілі ұғым нақты зат, құбылыс, іс-әрекет арқылы баламаланып беріледі, метафоралық құрылымда окказионалдану процесі объективтеніп отырады; метафора концептуалданғанда туатын жаңа мағынаға адамның немесе әлеуетті “жадылық кодында” сақталған бұрыннан бар мәліметтер іске қосылады” [6, 156-162].

“Метафора екі түрлі құбылыс арасындағы “концептуалдық ұқсастық” негізінде жасалады. Метафора тек келісті сөздер жиынтығы емес, санамызда ассоциациялар тудыруы қажет. Метафораны өлең жолдарынан қолданбайтын ақындар өте аз”[7, 54].

Жоғарыдағы ғалымдардың тұжырымдары бойынша, метафора концептуалдануда жаңа ұғымды (концепт) қалыптастыратын құрылымдық элементтердің бейнелену қызметін атқарады; сонымен қатар, адамзат өз өмірлік тәжірибесіндегі түсінігіне қарай заттар мен құбылыстарға өзіндік бағасын береді және өз санасында қалыптасқан бейнелерді, нақты немесе дерексіз ұғымдардан үнемі ұқсастық іздеуге, оларды салыстыруға бейім болады; дерексіз атаулар әлемдік кеңестікте негізінен нақты заттар туралы түсініктер арқылы қалыптасатыны белгілі, сондықтан көбінесе концептуалды метафораларда дерексіз ұғымдар нақты атаулар арқылы жаңа ұғым немесе концепт туындатуға белсенділік танытады деген пікір қорытуға болады. Мысалы, *өмірдің ағысымен жүзіп келем* өлең жолындағы метафораның концептуалдану нәтижесі концептілік құрылымның *өмір-өзен* моделінің көрінісін қалыптастырады. Бұл құбылыс когнитивтік санадағы сенсорлық, перцептивтік қабылдаулар арқылы жинақталған ақпараттар негізінде жүзеге асады. Бұл поэтикалық мәтінде *өзен* концептісінің құрылымдық элементі - *ағыс*. Автор танымында оның белгілі бір бағыт арқылы ағу сипаты - өзеннің физикалық қозғалысымен салыстырылу арқылы тұжырымдалып, жаңа ұғым

туындауы. Метафораның концептуалдану әрекеті адам тәжірибесіндегі ассоциативтік, стереотиптік, символдық танымына негізделеді.

Концептілік құрылымдарды модельдеу барысында санада салыстыру, категориялау сияқты логикалық операциялар жүргізіледі. Бұл логикалық операцияның күшімен бейнелеу, айқындау мақсатына жету стимулы міндеттеледі. Мысалы: *Ақ кебіні сүйретілген ажал сорын боратты сөйлемінде* автор өлім концептісін танымындағы стереотиптік таңбалар арқылы *Ақ кебіні сүйретілген ажал* ретінде бейнелейді. Демек, концептуалдық метафора – когнитивтік санадағы логикалық операциялардың динамикалық көрінісі, ой тудыру моделі деген тұжырым жасай аламыз. *Өлім* ұғымы туралы әр индивидтің танымы, оның санада бейнеленген концептілік құрылымынан айқын байқалады. Өлім концепт ретінде сан алуан бейнемен объективтеніп, әртүрлі концептілік құрылымда танылады, оны танытатын тіл бірліктері түгел дерлік санада ассоциацияланады: *о дүниелік болу, дүние салу, соңғы сапарына аттану, демі үзілу, қыршын кету, бақұл болу, көз жұму, ажалы жету, қара жер жалмау* және т.б. Бейнелі мәтінде бұл ассоциативтік байланыстың барлық типі метафоралық модель қалыптастырудың құралы ретінде белсенді қатысады.

“Ассоциативтік байланыс сөздің эмоционалдық, коннотаттық семаларына құрылады. Бұл ассоциациялар концептіні танытуда ерекше қызмет атқарады: танылатын дүниеге (ұғым) санада қалыптасқан әсер (реакция) бастапқы семасынан туындайды; санада қалыптасқан реакция ақпарат берушінің дүниеге деген эмоционалды бағалаушы коннотациясы арқылы көрінеді” [8, 154]

Ғалым Жаппарова А.Ж. Абай поэзиясын зерттеуіндегі *ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек* бейнелі фразаларын символ мен образ түрінде келгендіктен және жоғары ментальді семантикасы бар авторлық метафоралық конструкция ретінде есептеуге болады дейді [7,77]. Осы зерттеуінде *дерт* лексемасын Абайдың концептуалды метафорасы ретінде талдайды. “Абай халықтың тіл қорынан сема алып оны концептуалдайды. Содан поэтикалық жүйеде бұл метафора қызыл тіл сөз-образ секілді маңызды орын алады [7,70]. Яғни, метафора когнитивтік семантикада шындықты құрудың құралы ретінде қолданылады. Метафораның когнитивтік теориясы тұрғысынан қарағанда, сөздің метафоралық мағынасы оның [тура мағынасынан ауыспайды](#), оған сай концептуальды құрылымдардан (фрейм, сценарий т.с.с) қайта құру көмегі арқылы шығады. Әр жаңа мағына туылуы алғашқы таным кезінде ескерусіз, қалтарыста қалған ұғымдардың ойлау арқылы тірілуінде немесе ерекше қырынан көрінуінде әр деңгейлі, әр сипатты, әр текті семантикалық аймақтардың санада теңдестірілуінде, адам білімінің жаңа мазмұндық мәнді иеленуінде ғана мүмкін. Ол үрдіс әр адамның когнитивтік ойлау деңгейіне тәуелді.

Осы орайда концептке тоқтала кетейік: “концепт - индивидтің, тілдік ұжымның дүние, жаратылыс, оның түрліше заттары мен құбылыстары туралы өмір тәжірибесі, білімдік аясы (көзқарасы, танымы) негізінде, өзі өмір сүретін әлеуметтік ортаның мәдениетінен қабылдап, қалыптастыратын танымдық, білімдік жүйесі” [6, 301]. “Таным - концепт - адамның тіршілік дағдысында

әлемді, өмірді терең игеру үдерісінде ол туралы түсініктің санада мазмұндалып жинақталуынан, түйсік пен ойлау нәтижесінен қорланған ділдік білім шоғыры”[8, 104].

“Метафораның концептуалдық қызметі абстрактілі ұғымдарды танытуда қолданылады. Метафораның концептуалдануында концепт қалыптастыру қызметі ұқсату, ауыстыру тетігіне сүйенеді”[9,154]. Яғни метафоралардың концептуалдануында нысандардың өзара ұқсастығын тауып модельдеуді логикалық түсіндірме арқылы танытуға болады: *Ағызайын арнасын, Кеудемдегі бұлақтың* бейнелі мәтінде екі нысан бар: 1-нысан *бұлақ*, 2-нысан - *жыр*. Екінші нысаның *жыр* екенін түсіну үшін бірінші нысан туралы жадылық кодымыздағы білімімізді еске түсіруіміз керек. “Бұлақ - жер астынан сарқылмай бүлкілдеп шығатын мөлдір су көзі” секілді білімдік аямыздан келіп адамзаттың кеудесінде сарқылмайтын, тыңдаушыны өзіне баурап, мейірін қандыратын нәрсе - *өлең, жыр* деген жаңа мағына қалыптасады. Демек, концептуалдану әрекеті – бұл метафоралық құрылымдардың белгілі бір элементтерінің немесе мазмұнды мәндерінің адам санасында өзара өлшенуі. Санада жақын және қашық салыстырмалар болады. Олардың басты мақсаты – санадағы ұғымды таныту.

Концептуалдық метафора заттық дүниені белгілеу құралы ғана емес, ол сонымен қатар абстрактілі болмыстарды табу, оларға сай келетін немесе тілдік ұғымдарды “концептілерді” қалыптастыру құралы болып табылатындығы айқындалды.

Бейнелі мәтінде ұғымды танытушы метафоралар мынадай формада көрініс табады:

1. А → Н. Абстрактілі ұғымды нақты денотатпен таныту. *Дүние деген сары алтын, Әркімдерді алдаған. Дүние бұл бір керуен сарай екен. Көңіл – гүл, тіл – бір бұлбұл, нәпсі – бөрі. Сабыр – алтын, ақыл – білгір қойшы деді-ай.*

2. Н → А. Нақты ұғымдарды абстрактілі ұғымда таныту. *Қыз - өріс, ұл - қоныс. Қыз – елдің көркі, Гүл – жердің көркі. Адам басы - Алланың добы болса, Тағдардан табандатып тиді шоқпар.*

3. А → А. Абстрактілі ұғымдарды дерексіз формада таныту. *Еңбек - ырыстың бұлағы, Еңбек - бақыттың шырағы. Бұл жердің ырыс-несібелі болуы - халықтың басына біткен бағы. Әркім бақытты әр-қилы түсінеді, мен үшін басты бақыт- бүгінгі бейбіт күніміз, мызғымас тыныштығымыз.*

4. Ұғымды адам әрекетімен бейнеленуі. *Ғашықтық келсе, жеңер бойыңды алып. Жүдетер безгек ауру сықылданып. Бұл күпір кімді алмаған, Боқайдай ерді жсалмаған.*

5. Ұғымды жануарлар бейнесі арқылы таныту. *(Зооморфтық метафоралар). Мен - тауда ойнаған қарт марал, Табаным тасқа тиер деп. Мен - ақсұңқардан туған құмаймын, Бір сұңқарға жұбаймын.*

Сонымен, концептуалды метафора жаңа ұғым (концепт) жасауды мақсат ететін метафоралық үдерістің нәтижесінен туындайды. Ол тілде абстрактілі мағынаны қалыптастыруда, айрықша белсенді қызмет атқарады, заттық емес ұғымдардың ассоциациялануының негізінде адам ойының қабылдау, қорыту, санада тұрақтандыру және өз көзқарасымен өңдеп, жарыққа шығару

үдерістерімен іске асады. [Адамтанымдында аналогия](#), ассоциация сияқты ойлау процесі заңдылықтарының нәтижесінде туындаған деректі, дерексіз ұғымдардың атауы, жаңа лексикалық мағына нәтижесі. Барлық метафоралар сияқты концептуалдық метафора да бейнелілік кезеңінен өтеді, ол тілдік қолданыстың ішкі қалпына ауысып, дайын атауға айналғанда метафоралық қасиетін жоғалтады. Концептуалды метафоралар тұрақты болады, бейнелі сөздер өзгергіш болады және адресанттың шығармашылық қолданысына байланысты негізделіп ұқсас бейнелі сөздермен түрленіп отырады. Абстракттілі ұғымдар концептуалдық метафораның объектісі болса, бейнелі сөздер субъект болып концептуалдық метафораның қалыптасуына негіз болады.

Концептуалдық метафора басқа метафора сияқты сөйлеушінің санасында негізгі екі компоненттің: аталатын және ұқсату құралының бір-біріне әсер етуінен, ассоциациялануы негізінде жасалады. Концептуалдық метафора [жаңа ұғымды атауға ғана емес](#), ойлауға да қызмет етеді, ол жаңа ұғымды айтушы адамның ақыл-санасына, басқа адамдарға түсінікті болуы қажет. Метафора құрамындағы екі компоненттің өзара әрекеті біртұтас бейнелі-ассоциативтік жүйенің қалыптасуы арқылы жүзеге асады. Бұл жүйе белгілердің санына (немесе бір белгісіне) негізделіп, жаңа ұғым мен жаңа тілдік мағынаның іргетасына айналады. Метафораның ұғым тудыру варианттылығы кең диапозонда көрініс табады. Когнитивтік санада метафораның қалыптасуы: - қиялға сүйене отырып бейне (модель) қалыптастыру; - сол бейнені зерденің көмегімен ұғымға айналдыру процестері арқылы жүзеге асады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphor We Live By. – Chicago. Univesrity of Chicago Press, 1980. – 242 p.
2. Арутюнова Н.Д. Образ (опыт концептуального анализа) // Референция и проблемы тестооброзования. – Москва: Наука, 1998. С.198.
3. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor // Metaphor and Thought. / ed. A.Ortony - Cambridge:Cambridge University Press, 1993. – p.p. 202-251.
4. Kovecses Z. Extended Conceptual Metaphor Theory // Cambridge: Cambridge University Press, 2020. - 196 p.
5. Опарина Е.О. Концептуальная метафора и ее функции в языке. Автореф... канд.фил.наук: М., 1990, 28с
6. Нұрдәулетова Б.И. Когнитивтік лингвистика. Оқулық. – Алматы: Қазақстан Республикасы Жоғары оқу орындарының қауымдастығы, 2011. – 321 б.
7. Жаппарова Ә.Ж. Абай поэзиясындағы метафора және оның орыс, ағылшын тілдеріндегі аудармалары: салыстырмалы талдау атты философия докторы дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. 2020. - 180 б.
8. Қасым Б.Қ., Шақаман Ы.Б. Когнитивті лингвистика: Оқу құралы. - Павлодар: ПМПУ, 2018. - 168 б.
9. Береснева Н.И., Абдраменко В.И. Метафора в познавательном процессе и ее роль в философии: изменение подходов // Вестник Пермского университета 2017. №2. с. 152-156

Zhambylkyzy M., Polyanskaya E.

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

IMPORTANCE OF SOFT SKILLS AWARENESS AMONG TEACHERS OF SECOND LANGUAGE

Annotation: This text highlights the importance of developing soft skills in second language teaching in the context of modern Kazakhstan. The language strategy "Trinity of Languages" emphasizes the need for students to learn Kazakh, Russian, and English in order to facilitate communication, integration, and success in the global economy. The author argues that developing soft skills in English is particularly important for students' personal and professional growth, including increased confidence in communication, access to higher education and information, and representation of Kazakhstan both domestically and internationally. The acquisition of soft skills in English also promotes lifelong learning and cultural understanding. The text suggests that a focus on soft skills in second language teaching is crucial for preparing students to navigate the complexities of the modern world.

Key words: soft skills, teaching second language, new educational standard in Kazakhstan, teachers training.

At the moment, in the Republic of Kazakhstan, a significant amount of attention is being given by both the state and the pedagogical community to the concerns of guaranteeing the creative character of education. This is done as a prerequisite for the development of the person within the information society. The fact that the social realm is subject to continuous transformation is one of the defining characteristics of the contemporary situation. Therefore, the State Program of Education and Republic of Kazakhstan's Science Development for 2020-2025 includes a SWOT-analysis of the education system. This analysis identifies the shortcomings of the education system, which include the incompatibility of graduates' profile competences with the needs of the professional community. As a result, the purpose of this paper is to work toward the enhancement of the educational and scientific infrastructure's potential in terms of human resources. It is emphasized that "New educational programs will be focused on the formation of flexible and professional skills (soft skills, hard skills)," which are important in the quickly changing environment of VUCA and will include lifelong learning. Since the future is entirely susceptible to new tendencies in the development of specialized abilities that are required in a world that is always changing, it is normal to comprehend such notions as: volatility, uncertainty, complexity, and ambiguity under the acronym VUCA. This is because the future is totally subject to new trends. In addition to this, the program states that "the problem of opening circles, studios, workshops, and laboratories for instilling Soft Skills and World Skills in children at organizations of technical and vocational, higher, and postgraduate education will be worked out." The modernization of higher and postgraduate education will be carried out in the context of global and interdisciplinary competencies of the 21st century (such as civic and social responsibility, leadership, communication, research skills, and

entrepreneurship, among other things), as well as the updated content of secondary education. In this regard, the OECD Competence Development Strategy in Kazakhstan 2021 proposed the development of a specific competency information system that will assist in "reducing competency gaps and mismatches by providing information on current and future competency needs and career opportunities and learning" [38]. This would be in light of the fact that the OECD Competence Development Strategy in Kazakhstan 2021 proposed the development of a specific competency information system. The National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025, which is based on the long-term strategy "Kazakhstan-2050," is another strategic document that is moving in this direction. It also focuses on "the training's quality for the economy's modernization of Kazakhstan by increasing the graduates' competitiveness, as well as flexible formation of the state educational order, taking into consideration the specialties that will be required for the future economy." In order to achieve this objective, it is required to modernize "educational programs at all levels aimed at developing functional literacy, critical thinking, and the ability to apply knowledge and skills in real life."

According to the State Obligatory Standard for General Secondary Education, the application of the standard is intended to achieve the following goal: the implementation of the policy of trilingual education by establishing the essential circumstances for the organization of the educational process in Kazakh, Russian, and English. It also emphasizes the fact that having broad-spectrum abilities as outcomes at the "exit" from school enables students to integrate national and universal values in a way that is congruent and harmonious, demonstrate functional literacy and competitiveness in any life circumstance, and address educational as well as practical problems.

Because of the particulars of its historical development, contemporary Kazakhstan a country with a population that is varied with regard to ethnicity and religion, is evolving in an environment that supports the use of many languages. This ushers the study of languages' fundamental indicators of adaptation into the contemporary period, bringing it together with the study of newly developing sociopolitical and sociorealities. The language strategy that is often referred to as the "Trinity of Languages" policy is the one that most clearly represents the problems and possibilities that are offered by the existing situation of the linguistic landscape in modern Kazakhstan. According to this theory, the positive development of trilingualism is only feasible if there is a single platform that can be employed on all three fronts of politics, ideology, and culture at the same time. This is the only condition under which this theory can be considered a possibility. The study of Kazakh as the state language, Russian as the language of interethnic dialogue, and English as the language of successful integration into the global economy are the three languages that make up the core of the "Trinity of Languages" plan. This plan is summarized as follows: the study of English as the language of successful integration into the global economy. As a consequence of the continued growth of multilingual education, which encourages both the professional self-actualization and civic integration of persons, a new method of teaching foreign languages is necessary. This is one of the implications that has resulted from this development. As a direct

consequence of this fact, Kazakhstan is obligated to make certain that its workforce receives training in the form of education in many languages. In addition, since the core ideas behind subject-language integrated education are based on the combination of two basic concepts – language and integration – the teaching of foreign languages has to adopt a new methodology. According to standard state curriculum for schools

The importance of the subject is determined by the fact that it is the language of communication, science, business, tourism and sports. Knowledge of English:

- increases students' confidence in communicating in various life situations;
- provides access to higher education not only in Kazakhstan, but also abroad;
- allows students to continue professional education in Kazakhstan and abroad;
- expands students' access to news and information that is distributed in English;
- provides students with access to authentic literary texts works in English;
- allows students to represent Kazakhstan inside and outside the country;
- allows them to study throughout their lives, relying on the skills, learning strategies and knowledge gained at school.

Overall, the development of soft skills in second language teaching plays a crucial role in enhancing students' communication confidence, expanding their access to education and information, and providing opportunities for them to represent their country and pursue lifelong learning. With the increasing importance of English as a global language, students who possess strong soft skills in English are better equipped to navigate various life situations, both locally and abroad. Additionally, the acquisition of soft skills in English allows students to pursue higher education both in Kazakhstan and abroad and to continue their professional development in a globalized world. Moreover, the ability to read and understand authentic literary texts in English provides students with a deeper understanding of other cultures and perspectives. Ultimately, the development of soft skills in second language teaching prepares students to become lifelong learners who can confidently navigate the complex and interconnected world of the 21st century.

There has been a growing interest in researching the development and implementation of soft skills in Kazakhstan, particularly in the field of education. One study conducted by Sembekova and Omarova (2021) explored the perspectives of Kazakhstani English language teachers on the importance and implementation of soft skills in the classroom. The study found that while the majority of teachers recognized the importance of soft skills, there were still some challenges in implementing them effectively in their teaching practice.

Another study by Bekmukhametova and Karimova (2021) investigated the role of soft skills in the professional development of future teachers in Kazakhstan. The study found that incorporating soft skills training into teacher education programs could help to better prepare future teachers for the challenges of the classroom, including managing diverse student populations and fostering positive relationships with students.[44] Next research is a study by Satybalдина and Sultangazina (2020) explored the impact of soft skills on the academic performance of university students in Kazakhstan. The study found that there was a positive correlation between students' soft skills and their academic success, particularly in the areas of critical thinking, communication, and teamwork.

The most recent study is a paper published in an innovative ideas of young researchers conference by a first year doctorate VIII - International Scientific and Practical Conference by a first year doctorate S.E. Zhunusova, 1st year doctoral student of "Foreign language: two foreign languages" and L.S. Baymanova, Ph.D., Associate Professor, Professor, Head of the Department of General Linguistics and Literature, Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov, Kokshetau. It is the closest research I have found to the current topic. It presents evidence to suggest that the use of the term "soft skills" has expanded to encompass different qualities, traits, values, and attributes, as well as quite different constructs such as emotional labour. The need and possibility of developing soft skills in the space of the educational environment, their importance for the development of a specialist in the professional field are also considered.

Overall, these studies suggest that there is a growing recognition of the importance of soft skills in Kazakhstan, particularly in the field of education, and that there is a need for further research and implementation of soft skills training programs to better equip students and teachers with the necessary skills for success in various areas of life.

Continuing research in the field of soft skills for second language teachers is important for several reasons. First, soft skills are essential for effective communication and collaboration in various settings, including educational, social, and professional contexts. As language teachers play a critical role in facilitating language learning and fostering student growth, understanding the impact of soft skills on student success can help educators better support their students' needs. Second point states as the world becomes increasingly interconnected, multilingualism and cross-cultural communication skills are becoming more important. Language teachers who possess strong soft skills can help their students develop the ability to communicate and collaborate with individuals from diverse linguistic and cultural backgrounds. Third point in researching implies by technology and globalization have significantly transformed the way language is taught and learned. As a result, language teachers need to be equipped with a range of skills, including soft skills such as adaptability, creativity, and resilience, to effectively navigate and thrive in this changing landscape. In conclusion, conducting research in the field of soft skills for second language teachers can help identify best practices for integrating soft skills development into language teaching and learning, and ultimately, prepare students for success in a globalized and interconnected world.

Thus, critical thinking and emotional intelligence are both important skills that can have a significant impact on the process of teaching and learning a foreign language. Here are a few ways in which these skills are connected to teaching a foreign language:

Critical thinking: Teaching a foreign language requires students to analyse and evaluate new information and concepts. Critical thinking skills can help students to make connections between new vocabulary and grammar concepts and the real-world context in which they are used. It also allows them to evaluate the credibility and accuracy of sources and information, which is important for understanding the culture and society of the target language.

Emotional intelligence: Empathy and social skills, which are components of emotional intelligence, are important for building effective communication and understanding among language learners. Teachers who are able to understand and respond to the emotions of their students can create a more positive and supportive learning environment, which can lead to greater engagement and motivation among students.

Self-awareness and self-regulation: Understanding one's own emotions and how they affect behaviour is important for language learners to be able to stay motivated and manage their own learning process, and to be able to regulate their emotions when facing with challenges during the language acquisition process.

Motivation: Emotional intelligence can help to create a more engaging and motivating learning environment, which can help to increase student participation and engagement in the language classroom.

In summary, critical thinking and emotional intelligence are both important skills that can help to enhance the teaching and learning of a foreign language. They can help students to analyze and evaluate new information, build effective communication, stay motivated and manage their own learning process, and to understand and connect with the culture and society of the target language.

Conclusion: In conclusion, the studies that were examined in this text demonstrate a growing recognition of the importance of soft skills in Kazakhstan, particularly in the field of education. These studies also demonstrate the need for additional research and the implementation of soft skills training programs in order to better equip students and teachers with the necessary skills for success in various areas of life. In addition to this, the significance of "soft skills" in the teaching and acquisition of a second language is brought to light. These abilities are crucial for efficient communication, successful teamwork, and cross-cultural comprehension. It is necessary to understand the influence of soft skills on student achievement because this may assist educators better address the needs of their students. Since language instructors play a key role in enabling language acquisition and promoting student progress, it is important to understand the impact of soft skills.

In today's globalized and technology-driven world, where flexibility, creativity, and resilience are vital qualities for success, it is necessary to cultivate "soft skills" such as critical thinking and emotional intelligence. Therefore, doing research in the area of soft skills for instructors of second languages is very necessary in order to determine the most effective methods for incorporating the development of soft skills into the process of teaching and learning a language. This integration will help students prepare for success in a globalized and interconnected society, and it will allow language instructors to efficiently navigate and prosper in an environment that is always shifting.

In a nutshell, the investigation of "soft skills" is an essential subject of research that calls for attention, in particular in the arena of language teaching. Students and teachers can be better prepared for the challenges of the modern world through the incorporation of the development of soft skills into language teaching and learning programs. These challenges include the management of diverse student populations, the cultivation of positive relationships with students, and the development of skills

in critical thinking and emotional intelligence. The development of students' "soft skills" will, in the long run, assist in preparing them for success in a globalized and interconnected society, and it will also make it possible for language instructors to efficiently navigate and prosper in an environment that is always shifting.

REFERENCE

1. Bekmukhametova, G., & Karimova, G. (2021). The role of soft skills in the professional development of future teachers in Kazakhstan. *Journal of Critical Reviews*, 8(3), 158-163.
2. Satybaldina, A., & Sultangazina, A. (2020). The impact of soft skills on the academic performance of university students in Kazakhstan. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 15(22), 99-115
3. Sembekova, G., & Omarova, A. (2021). English Language Teachers' Perceptions of the Importance and Implementation of Soft Skills in EFL Classrooms in Kazakhstan. *Journal of Language and Cultural Education*, 9(1)
4. Standard curriculum for the subject "English" for grades 5-9 of the basic secondary education level according to the updated content of education 2022-2023
5. State compulsory standard of general secondary education [Electronic resource]. – URL:
6. Strategic plan 2025 [Electronic resource]. – URL: <https://primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025>.

ӘОЖ 372.8:004

М. Джанибекова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация. В этой статье большое внимание уделяется усвоению нового материала и развивающим учебным занятиям. Потому что не проанализированное произведение не достигает сердца ребенка. Анализ-это совместный поиск. В процессе поиска учитель получает возможность наблюдать за настроением каждого ребенка, наблюдать за его мыслями. Может определять уровень интеллекта.

Ключевые слова: Знания через тестовые задания, самостоятельная работа, работа с ошибками, многоуровневая Контрольная работа, рейтинг, мониторинг.

Abstract. In this article, a lot of attention is paid to the development of new material, as well as developmental training sessions. Because an unanalyzed work does not reach the child's heart. Analysis is a joint search. During the search, the teacher has the opportunity to monitor the mood of each child, observe his thoughts. Can determine the level of intelligence.

Keywords: Knowledge through test tasks, independent work, error work, multilevel control work, rating, monitoring.

Ал, бүгінгі таңда мектептің, мұғалімнің ең қасиетті міндеті – рухани бай, жан – жақты дамыған жеке, дарынды тұлға қалыптастыру. Рухани байлық ең алдымен әр халықтың ұлттық әдет – салты, әдебиеті, мәдениеті, өнері шыққан түп – тамырында жататыны белгілі. Сол ұлттың байлықты бүгкіл адамзаттың өз ұрпағын тәрбиелеудегі білім берудегі озық ұстамдарымен байланыстыра отырып, әр баланың қабілеті, талантын ашу, өзіне өзінің сенімін нығайтып, өзіне - өзінің жол ашуына түрткі жасау – міне, бүгінгі білім беру пәнінен білім беріп қана қоймай, әр баланың “мәнін” ашу, сол мәнді шығармашылық тұлғаға жетелеу.

Шығармашылық дегеніміздің өзі ізденімпаздықтан туады. Бұл жерде ұлы, дана Абайдың сөзі еріксіз ойыңа оралады. Өзіңе сен, өзінді сүйреп шығар.

Баланың өзіне деген сенімін туғызу, өзіне шығармашылық қасиет, қабілет іздете білу, өмірден өз орнын тапқыза білу қаншалықты қиын екені түсінікті. Өзін - өзі таба алмай, өз мүмкіндіктерін дұрыс пайдалана алмай, өзін - өзі тұншықтырып жүргеннен басқа жолға түсіп, адасушылықтың негізгі себебі, ең алдымен бір кездегі ұстаздары, мектебінде жатқан жоқ па деген сауалдардың мұғалімдерді ойландыратыны жөн [1].

Технология оқытудың тың әдістемесі немесе мүлде деген түсінік артықтау. Оқыту мен тәрбие беру үрдістері ешқандай “науқандық” өтпеліктік көтере алмайтыны белгілі. Керісінше, адамзат баласының өз ұрпағын оқыту, тәрбиелеудегі озық, тиімді ізденістерін, тәжірибелерін жалғастырып, тағы да тың жолдар іздеу, классикалық педагогиканың озық үлгілерін жаңа заман талабына сай дамыта отырып еңбектену жалғаса бермек.

Педагогикалық технология дегеніміз не? Бұл жөнінде В. П. Беспалько өзінің “Слагаемое педтехнология” деген еңбегінде былай дейді: Оқу – тәрбие үрдісінің алдын ала жүйелі түрде жоспарлауы және оның тәжірибеде жүзеге асатын жобасы. Біз өз технологиямызда оқушылардың дербес ізденісі жаңа білімді өз белсенділіктерімен алу іс - әрекеттерін ұйымдастыруға ерекше көңіл бөлеміз.

1. Алдын ала тапсырмалар беру;
2. Мақсатқа жету үшін көмек – бағдар, бағыт ұстану. Эвристикалық жобалау технологиясына жүгіну;
3. Жаңа сабақта ең алдымен олардың өз жұмыстарын тыңдау, алдындағы өзіндік мақсаттарын саралау, мұғалім қойған мақсаттар-дың орындауына назар аудару. Ұжым болып талдау, жеткен жетістіктерін талдау.
4. Жаңа білімді меңгеру кезінде оқушылардың осы өзіндік жетістіктері тереңдей түседі. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан – жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің, қалыптасуына игі әсерін тигізеді.

Дамыта оқыту сабақтарын да жаңа материалды игеруге көп көңіл бөлінеді. Өйткені талданбаған шығарма бала жүрегіне жетпейді. Талдау – бірлескен ізденіс. Ізденіс барысында мұғалім әр баланың көңіл – күйін бақылауға, ой – пікірін байқауға мүмкіндік алады. Интеллект деңгейін анықтай алады. Әсіресе

оқу сабақтарындағы материалды талдау арқылы шығарманың айтар ойы, идеясы бала жүрегіне жетіп, талдау арқылы ар, ұят, қайырымдылық, әдептілік т.б. сияқты тамаша адамгершілік бала бойына жұғысты болады.

Бұл жүйедегі баланы ойлауға үйрететін тәсілдердің бірі – салыстыру әдісі. Философияда “салыстыру объектілер арасындағы ұқсастық пен айырмашылықты анықтау. Қорытудың алғы шарты” – делінген. Айналаны тануда салыстырудың мәні зор. Бұл туралы К. Д. Ушинский: “Салыстыру ойланудың және қабылдаудың негізі” – деген.

Мұғалім салыстыру әдісімен сабақ жүргізе отырып, оқу материалын оңай, көрнекі етіп ұсынуға мүмкіндік алады. Баланың қиялын дамытады. Салыстыра отырып, оқушы заттар мен объектілердің байқалмай, көрінбей қалатын белгілерін анықтауға үйренеді. Баланың байқампаздығы артады. Ал байқампаздық - баланың жалпы дамудағы негізгі психологиялық компонент болып табылады. Оқушы салыстыра отырып бұрынғы өткен материалдар мен жаңа білім арасындағы логикалық байланыстарды анықтауға үйренеді. Неғұрлым салыстыру жұмысы тиімді ұйымдастырылса, соғұрлым білім алудағы формализм жойылып, ең негізгісі оқуға деген қызығушылық арта түседі [2]. Салыстыра отырып заттардың тек ұқсастығы мен айырмашылығын тапқызып қоймай, олардың себеп-терін айқындаудың бала дамуы үшін маңызы зор. Бастауыш сынып оқушылары салыстыра білмейді, сондықтан бұл жұмысты дұрыс ұйымдастыру мұғалімнен үлкен шеберлікті талап етеді. Ол үшін оның кезеңдерін неден басталып, немен аяқталатынын, белгілерін білу керек. Жаңа оқулықтарда салыстыруға берілген тапсырмалар көп.

Қазақстан Республикасы ғылыми техникалық, экономикалық, ресурстық және рухани дамуының жаңа деңгейіне бағытталуда Республика өміріндегі бұл өзгерістер, сөз жоқ білім беру сапасына соның ішінде мектепте оқушыларды дара тұлға етіп тәрбиелеу ісіне де әсерін тигізуде. Сондықтан мектеп оқушыларын ғылыми білімінің қоғамдық қажетті деңгейімен қамтамасыз ету, оларды Отандық ұлттық және әсемдік мәдениет арналарынан сусындату – басты міндет болып қала береді. Өйткені егеменді елдің ертеңі оқу – білімнің тереңдігімен өлшенеді. Толассыз, үздіксіз өзгеріп тұрған әлем адамнан да қабілет пен қажеттіліктерді толассыз дамуда қажет етеді.

Осыған байланысты мектептегі оқушыларды дара тұлға етіп тәрбиелеу үшін жүргізілетін жұмыстардың мақсаты мынадай болуы тиіс:

1. Оқушыларды өзгермелі өмірде қорықпай, еркін өмір сүруге бағыттау.
2. Білімі мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу.
3. Өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру.
4. Аналитикалық ойлау қабілетін дамыту.

XXI ғасырдың жан – жақты зерделі, дарынды, талантты адамын қалыптастыру бағытындағы білім беру мәселесі мемлекетіміздің басты назарында. Білім мен ғылымның Қазақстан дамуына оңтайлы жету үшін дүниежүзілік кеңестігіне ену білім беруді одан әрі демократияландыру, оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіру міндеті туындап, білімге бүкіл оқу - әдістемелік жүйеге жаңа талаптар қойылуда [3]. Осы тұрғыдан алғанда

мұғалімге білім берудің тиімді жолдарын қарастыру, таңдай білу мүмкіндігі тиіп отыр. Қай кезеңде, қай заманда болмасын мектептегі басты тұлға мұғалім десек, дүниежүзілік даму деңгейінен кем түспейтін, иық тірестіре алатын білім мен тәрбиелік қазынасын туған еліне, адамзат игілігіне жұмсай алатын қазақтың ой танымының иесі, саналы азаматты жетілдіруге үлес қосатын қазақ тілін оқыту процесі, оны ұйымдастырушы мұғалімге жауапты міндет жүктеледі. Сонау XV ғасыр басында Жүсіпбек Аймауытов “Сабақ беру - үйреншікті жәй ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер” деген екен.

Сондықтан қазіргі таңдағы педагогика жаңалықтарын, қазіргі қолданып жүрген пән ерекшеліктеріне қарай қолдана білу – оқыту мақсатына жетудің бірден – бір жолы. Ұзақ жылға тәжірибемде оқыту барысында алдыма қойған мақсатым – баланы субъект ретінде оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын, жағдай туғызу. Оның бастысы оқу үрдісі жаңаша ұйымдастыру, оқушылардың оқудағы іс - әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу процесінде бірлесе әрекет ету. Мақсатқа жету оқушылардың өзі арқылы (іс - әрекет арқылы) жүзеге асады. Мұғалім ұйымдастырушы, бағыт беруші.

Бастауыш мектептегі сауат ашу, тіл дамыту, грамматика сабақтарының оқушы шығармашылығын дамытудағы алар орны ерекше.

1 – 4 сыныпта оқылатын “Қазақ тілі” курсы бір – бірімен тығыз байланыста оқытылатын фонетика, морфология, синтаксис, лексикадом мәліметтер береді.

- оқушыны үнемі әрекетке қосады;
- үш кезең арқылы өздігінен үзіліссіз білім алуға ынталандырады;
- тілдік категориялардың лексика - грамматикалық құрылымын игертіп, ауызша, жазбаша тілде қолдану аясын кеңейтуге мүмкіндік береді;
- оқушы әрі балдай, әрі салыстыра отырып, негізгі білімді өздігінен меңгеруге әрекеттендіреді.

Қазақ тілінен оқушының білім сапасын жетілдірудегі жетістік-тер саралап деңгейлеп оқыту технологиясында төмендегідей жүйелі әрі үзіліссіз дамытуды көздеген жұмыстар құрылымымен іске асады:

1. Жаңа тақырыпты өткен тақырыппен байланыстыра отырып ұғындыру әрекеті.
2. Жаңа білімді игерудегі деңгейлік тапсырмалар түрлері. (I. II. III деңгей).
3. Тест тапсырмалары.
4. Өзіндік жұмыстар.
5. Қатемен жұмыс.
6. Көп деңгейлікті бақылау жұмысы.
7. Рейтинг, мониторинг арқылы білім деңгейін сараптау.

Қазақ тілін оқытудағы жалпы мақсат – оқушыларға ана тіліміздің ғасырлар бойғы сұрыпталып келген көркемдігі мен әсері өрнегін, лексикалық байлығын таныту, қазақ тілінің қуатын, құдіретін, шешендігін жас ұрпақ бойына дарыту, ана тілімізді қуат-ты әдеби тіл қатарынан түсірмей, мемлекеттік тіл мәртебесіне көтеру [5]. Сондықтан да саралап деңгейлеп оқыту технологиясы осы мұраттарды шешуге кепіл бола алатын технология екендігіне көз жеткіздік.

Саралап деңгейлеп оқыту технологиясы – оқушылардың білім сапасын

артырудың негізгі кепілі. Педагогикалық технология арқылы:

1. Оқушыларға қазақ тілінің ғылыми негіздерін меңгертуге болады;
2. Халықмыздың салт – санасын әдеп - ғұрпын, ұлттық асыл мұрасы, рухани азығы болар бай тілін, ұлттық шешендік өнерін, би, баба даналығы мен пәлсапаларын үйретуге мүмкіндік туады;
3. Ертеден келе жатқан шешенде, дана, баба тіліміздің бал бұлағымен сусындыратын, сөздік қорларын молайтып, тіл байлығын игеруге де болады;
4. Оқушылардың ауызша және жазбаша тіл мәдениетін арттырып, баланы еркін сөйлеуге, жазбаша ойын жүйелі жеткізе білуге дағдыландырады.
5. Тіліміздегі фразеологиялық, идиомалық тіркестерді, мақал – мәтелдердің қолдану аясын меңгертуге, тіліміздің асылдығына, айшықтығын, құндылығына жетелеуге мүмкіндік туады.

Ойынның шарты мынадай:

Оқушылар үйлерінен өздеріне ұнайтын бір заттарын, ойыншықтарын алып келеді. Бірақ оны ешкімге көрсетпеуі керек. Сабақта сол әкелген затына ауызша сипаттама береді. Қалған оқушылар айтылған белгілеріне қарап әңгіме не туралы екенін анықтаулары керек.

Мысалы: “Менің затым дөңгелек. Ол секіреді. Бір түсті, әр түстісі де болады. Үлкен және кішкентайы болады. Резеңкеден жасалады. Балалар өзін өте жақсы көреді”.

Шешімі: Доп.

Бұл ойынды әртүрлі вариантта, ұжым боп та, топпен де жүргізуге болады. Ең негізгісі баланы дұрыс мензей отырып, сипаттама бере білуге үйрету. Жауаптарда айтылғанға сәйкес заттардың табылып жатуы мүмкін. Ол ойында одан әрі қыздыра түседі. Ойынды бірнеше рет қайталауға болады. Мұнан басқа балаларды қиялдауға арналған ойын түрлері де бар. Соның бірі “Тапқыштар” ойыны. Ойынның негізгі идеясы қарапайым заттарды әдеттен тыс жағдайда пайдалана білу.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Қабдықайырұлы Қ.К. “Оқытудың педагогикалық жаңа технологиясы” Алматы 1999жыл 30-38бет
2. Бұзаубақова К.Ж. “Жаңа педагогикалық технология” Тараз 2003ж.
3. Беспалько В.П. “Слагаемые педагогической технологий” Москва: “Педагогика” 1989.
4. Двяченко В.К. “Новая педагогическая технология учебно-воспитательного процесса” Усть-Каменогорск – 1982.
5. Айтмамбетов Б.Р. “Жаңашыл педагогтар идеялары мен тәжірибелері” /из лекции/ Алматы – 1991.

З. Даниярова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ӘРІП ТӘҢІРБЕРГЕНОВ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АБАЙ ДӘСТҮРІ

Аннотация. В этой статье Абай стал непосредственным мотиватором развития айтысского искусства вокруг Абая, развития жанра айтыса, а также способствовал умелому овладению айтысом соседними учениками-поэтами. В то время как основным признаком айтысского искусства является искусство самовыражения, стихи Абая в юности - это настоящие произведения искусства.

Ключевые слова: Искусство айтыса, его тонкости, глубоко укоренившиеся, мастерски освоенные, Абайская школа.

Abstract. In this article, Abai himself was the direct cause of the development of the art of aitys around Abai, the development of the genre of aitys, and contributed to the masterful mastery of aitys by the students of the poet next to him. The main characteristic of the art of aitys is the art of drawing, and Abay's poems in his youth are real drawings.

Keywords: The art of aitys, its intricacies, deep depth, masterfully mastered, Abay's school.

Әдебиетке Абай бейнесін алғаш әкелген оның айналасындағы ізбасар ақындар. Абайдың қасында жиырма бес жыл жолдас болған Көкбай ақынның, Шәкәрімнің өлеңдерін де ұстаз- Абай бейнесі мейілінше жан-жақты сомдалған. Әрине, Абай бейнесінің жалпы қазақ әдебиетінде жырлануы одан кейін шыққан ірі ақындар Сұлтанмахмұт, Мағжандардан бастап бүгінгі әдебиетке дейін өрісі кеңге жайылған мейілінше үлкен тақырыпты қамтиды. Ғалым Б.Мамраевтың төмендегі пікіріне көңіл бөлсек: «Следует особо отметить, что тема Абая как высокий и постоянный ориентир проходит через все творчество Шакарима... Оправданность реминисценции заметна и в том случае, когда поэт, напоминая читателю художественную концепцию Абая, синхронно выражает свою собственную» [1, 202-б.] , - дегені тек Шәкәрім поэзиясына ғана емес, Абайдың маңындағы өзге де шәкірттер шығармашылығына тән екендігін ескеруіміз керек. Осы орайда Абай бейнесін өз өлеңдерінде сомдап, оның ұстаздық күдіреті, өз ортасындағы орны туралы сөз айтқан Ш.Құдайбердіұлы, К.Жанатайұлы, Ә.Тәңірбергенұлы, Ә.Найманбайұлы, Б.Айтқожаұлы, У.Шондыбайұлы, М.Әділханұлы сынды ақындардың поэзиядағы дәстүр жалғастығы, ұстазбен арадағы рухани үндестік қырларына диссертацияда тиісінше көңіл бөлінді.

«Абай мектебіндегі әдеби дәстүр және тақырыптық-көркемдік ізденістер» деп аталатын бөлім төрт тараудан тұрады. «Абай мектебіндегі айтыс жанрының өзіндік даму ерекшеліктері» деген тарауда ақын шәкірттердің әдеби дәстүрді ұстану жолындағы шығармашылық-көркемдік ізденістері Абай мектебінің біртұтас тақырыптық бірлігі аясында қарастырылып, ақындардың айтыс жанрын игерудегі жетістіктері, тарихи тақырып пен нәзирагөйлік дәстүрді қолданудағы ерекшеліктері, аударма өнерін дамытудағы шеберліктері талданып, мектеп шеңберіндегі Абай дәстүрінің даму жолдары анықталды. Бұл

тұрғыда, айтыс жанрын көркем шығармаларына арқау еткен Шәкәрім Құдайбердіұлының, Әріп Тәңірбергенұлының, Тұрағұл Абайұлының, Әубәкір Ақылбайұлының жанрлық жағынан мысал айтысқа жататын өлеңдермен қоса, Әріп ақынның «Тәуке мен Ұрқия», Уәйіс Шондыбайұлының «Тәуке мен Жікібай» сияқты айтыс негізінде жазылған көлемді поэмаларына әдеби талдау жасалды.

Абай айналасындағы айтыс өнерінің дамуына, айтыс жанрының өркендеп қанат жаюына Абайдың өзі тікелей себепкер болып, қасындағы ақын шәкірттердің айтысты шебер меңгеруіне ықпал етті. Айтыс өнеріне тән негізгі белгі суырыпсалмалық өнер болса, Абайдың жас кезіндегі өлеңдері - нағыз суырып салып айтқан дүниелер. Жазба поэзиясының асқан шебері болуымен қатар Абай бойында далалықтарға тән хас өнер – табан астында тауып өлең ұйқастыру өнері ерекше дарыған-ды. Қазақтың суырыпсалмалығын жасынан бойына сіңірген ақын өмір бойы бұл машықтан қол үзген емес. Тек өзі ғана емес, соңынан ерген ақын шәкірттерін тосыннан сөз табуға, табан астында «айналасы теп-тегіс, жұмыр келетін» өлең құрауға баулыды. Айтысқан ақындардың сөзін түзеп, қазылық төрелігін айтты.

Айтыс өнеріне етене жақын құбылыс бір өлеңді бірнеше ақынның жарыса құрауы Абай айналасында кеңінен тарап, Абай шәкірттері Әріп, Көкбай, Уәйіс сынды ақындар осы бір дәстүрді өз орталарында жиі қолданып отырды. Айтыс өнерінің қыр-сырына осылайша терең бойлап, шебер игерген Абай мектебінің өкілдері екі ақынның айтысын көркем шығармаларына арқау етті. Кәдімгі айтысты көз алдыға әкелер Абайдың «Жігіт сөзі» мен «Қыз сөзі» сияқты өлеңдерінің үлгісі Шәкәрімнің мен Тұрағұлдың, Әріп пен Әубәкірдің мысал айтысын арқау еткен өлеңдерінде жалғастық тауып жатыр. Ал, Әріп Тәңірбергенұлының «Тәуке мен Ұрқия», Уәйіс Шондыбайұлының «Тәуке мен Жікібай» сияқты айтыс негізінде жазылған көлемді поэмалардың да дүниеге келуі – ақындардың айтыс табиғатын терең игерудегі соны жетістігін айқындайды. Сондай-ақ, болып, ел арасында жұрнағы ғана қалған айтыс, сөз қағыстарын өндеп, көркем шығарманың талаптарына жауап беретін туындылар жазған Әріптің «Біржан – Сарасын», Әсет ақынның Ырысжанмен айтысын өңделген айтысқа жатқызуымыздың себебі – өңдеуші ақындардың авторлық үлесін көрсету. Қалай десек те, айтыс өнерін жетік меңгерген Абай шәкірттерінің дені айтысты көркем шығармаға арқау етті. Бірі болған айтысты өңдесе, екіншілері қолдан жаңа айтыс-поэма жазып, ауыз әдебиетінің озық үлгісін жазба шығармаларында аса шеберлікпен пайдалана білді.

«Тарихи тақырып және нәзіралық сипаттың соны үлгілері» деп аталатын тарауда Абай мектебіндегі тарихи тақырыпта жазылған шығармалардың идеялық-көркемдік табиғаты Абай дәстүрлерінің аясында қарастырылса, ақын шәкірттер шығармашылығында кеңінен орын алған нәзіралық сипаттың Абай қолтаңбасына тән өзіндік, оқшау белгілерін айқындап беруге ден қойдық. Абай шәкірттерінің шығармашылығына арқау болған Еңлік пен Кебек тақырыбының интерпретациялық сипатына әдеби сараптаулар жүргізілді. Абай тапсырмасымен жазылған Ш.Құдайбердіұлының «Қалқаман – Мамыр», К.Жанатайұлының «Сабалақ», «Қандыжап», У.Шондыбайұлының «Жошы –

Алаша хан» дастандары әдеби мектеп аясында өзара сабақтастырыла қарастырылып, Абайдың түпқазық идеяларының табиғаты анықталды. Шәкәрімнің «Ләйлі – Мәжнүн», Уәйіс ақынның «Бір қыздың оқиғасы» шығармаларын талдау барысында Абай нәзирасының жаңашылдық сипаты айқындалды. Абай тапсырмасымен шет жұрттықтардың өміріне арнап жазған Ақылбай мен Мағауия поэмаларындағы құлдар тақырыбы, отаршылдық идеялары Абай көзқарастарымен байланыстырыла байыпталды.

Абай мектебіндегі тарихи тақырыптардың бастау көздерін Абайдың тарихи шығармасы «Біраз сөз қазақтың түбі қайдан шыққандығы туралы», Орта жүз қазақтарының рулары туралы» еңбектерінен іздесек, Шәкәрімнің шежіресі Абай еңбегінің заңды жалғасы ғана емес, жазылу мақсаты бір, ұстаз идеясының толықтырылған нұсқасы деп қабылдауға болады. Сондай-ақ, Шәкәрімнің діни-философиялық «Мұсылмандық шарты» еңбегі де Абай тапсырмасымен жазылған. Тарихи тақырыпта көркем шығарма жазбағанымен Абайдың бұл мәселедегі назары ақын шәкірттеріне тапсырма беруімен ерекшеленді. Шәкәрімнің «Жолсыз жаза», «Қалқаман – Мамыр», Мағауияның «Еңлік – Кебегі», Көкбай ақынның Абылай тақырыбындағы тарихи жырлары, Уәйістің «Жошы – Алаша ханы» сияқты шығармалардың жазылуына Абай тікелей себепкер болды. Мәселен, Еңлік пен Кебек оқиғасы туралы бірнеше интерпретациялық үлгідегі көркем туындылардың басында Абай тұр. Абайдың әдеби тапсырмасымен бұл оқиғаны Мағауия адал махаббат иелерін өлімге қиған қазақтың қатігез салт-санасын сынап, лирикалық бояуы қанық ғашықтық поэма етіп берсе, Шәкәрім екі жастың трагедиялық халін жеке адамдардың шеңберінде қалдырып қоймай, ел ішіндегі әлеуметтік-қоғамдық қайшылықтар аясына апарды. Сөйтіп, идеялық-тақырыптық аясы кең нағыз реалистік поэма ұсынады. «Қазақтардың естерінен кетпей жүрген бір сөзінде» әңгіме болатын Қалқаман мен Мамыр оқиғасының Шәкәрімнің көркем шығармасына арқау болуын жоғарыдағы поэмамен байланыстыра қарасақ, екі поэманың идеясындағы ортақ белгілерді жеке автордың қолтаңбасына тән құбылыс деп тану қажет. «Жолсыз жаза», «Қалқаман – Мамыр», «Қодардың өлімі» поэмаларын бір арнаға тоғыстырып тұрған идеялық бірлік бар. Ол – қазақтың салт-дәстүрін бұзғандарға кесілген ең ауыр жазаның себеп-салдарын ашып көрсету, жаза кескендер мен жапа шеккендердің ақ-қарасын анықтап, кейінгі ұрпаққа жеткізу [2].

Абайдың ақын боп қалыптасуына әдеби ортаның әсері дегенде ақынның өз әулетінің ықпалына екпін берілді. Бесіктен бастап бойға сіңірілген рухани тәрбие Абайдың болашақта үлкен дарын иесі болуына жол ашты, әженің ізгілікке толы әлдіі, анасының тауып айтқыштығы, әкеден келген суық ақылмен асқан білімдарлық Абайды ақындыққа бастар жолдың алғашқы алғышарттары еді. Есейіп, ақылы толысқан шағына дейін Абай ауыл-аймағының ең танымал деген ақынымен жырауынан, биі мен шешенінен сөз маржандарын сүзді, халықтың бай ауыз әдебиетін бойына сіңірді. Абайдың әдеби ортасын сөз еткенде ақынға ықпал еткен аға ұрпақ ақындардың орны дара тұр. Абайдың ақындық табиғатына шама-шарқынша нәр құйған Дулат, Шөже, Жанақ, Сабырбай, Байкөкше сынды ақындардың сөз өрнегі, үлгі-өнегесі

оған мол азық болды. Қазақтың өлең әлемінде алдына қара салмаған Абай ұлттық құндылықтарды жасаушы аға буын өкілдерін, солардың мол мұрасын барынша пайдаланып, ақындық жолында мәнді баспалдақ ете білді. Бойына сіңірген рухани нәрлерді өз домнасында қорытып, қазақтың әдебиеті мен мәдениетіне, философиясы мен өнеріне тың, жаңа қалыпта құйылған кесек дүниелерді ұсынды [3].

Абай ұсынған жаңалық атаулыға тәнті жас буын әдебиет өкілдері ақын маңына үйірлді. Абайдың зор ақындық құдіретімен қоса, ақындар мектебін қалыптастырған ұстаздық қарекеті айқындалды. Ұстаз – Абай мен шәкірт ақындар арасындағы поэзиялық байланыс көздерін сөз еткенде, ең алдымен Абайдың эстетикалық талғамының бір көрсеткіші болып табылатын ақындық өнер туралы толғаныстары, соның ішінде әсіресе, ақын шәкірттерге, олардың туындыларына қарата айтылған сындарына назар аударылды. Абай сыны – оның ақындық қиялының көрінісі емес, өмірлі құс танымдарымен күнделікті қарекетінің жемісі. Шәкәрім, Көкбай, Әріп сынды шәкірттерінің шығармаларын сынға алғанда Абай тек шәкірттерін үйретуші, түзеуші деңгейінде ғана емес, қазақ өлеңіне биік меже қоюшы, өзінен кейінгі әдебиетке жаңа, классикалық поэзияның үлгісін ұсынушы, Ұстаз-ақын ретінде көрінді. Абайдың шәкірттерін сынауы, жеке бас мінездерін әшкерелеуі, өлеңдерін түзеп, қайта жазғызып, үлгі боларлық қып өзі шығарып көрсетуі сияқты құбылыстар – Абайдың ақындығымен қоса осы өнерге баулу, тәрбиелеу сияқты ұстаздық қарекетінің айқын көрінісі. Абай мен оның шәкірттері арасындағы поэзиялық байланыс, тек Абайдың бір алуан өлеңдерінің шығуына түрткі болып қана қойған жоқ, ақын шәкірттердің ұстаз алдында ысылып, нағыз ақындық жолға түсуіне жол ашты [4].

Абай мектебі өкілдерінің айтыс жанрын игеруі қазақ әдебиетіне айтарлықтай жаңалық әкелді. Табан астында өлең құрап, суырып салама өнердің не бір түріне аса мән берген Абайдың өзінде айтысқа бей-жай қарамаған. Бізге жеткен Қуандық қыз бен сөз қағысы Абайдың айтысқа тікелей қатысын байқатқандай. Табан астында сөз құрап, айтысқа түскен шәкірттерін Абай күнделікті сынап отырды десе де болғандай. Әсіресе, суырып салма өнердің майталмандары – Көкбай, Әріптер Абайдың баулуымен, айтыс өнерін шебер меңгерді. Ал, айтысты көркем шығармаға айналдыру – Абай айналасына кең тараған көркемдік тәсіл десек, Шәкәрімнің, Тұрағұлдың, Әубәкірдің жанрлық жағынан қыз бен жігіт, мысал айтыстарына жататын өлеңдер мен қоса, Әріп Тәңірбергенұлының «Тәуке мен Ұрқия», Уәйіс Шондыбайұлының «Тәуке мен Жікібай» сияқты айтыс үлгісі бар көлемді поэмалардың жазылуы – айтыс жанрының мүлде өзгерген көркемдік түрін ұсынды. Сондай-ақ, Әріпке қатысты «Біржан – Сара», Әсетке байланысты «Әсет пен Ырысжан» айтысы сияқты туындыларда – айтыс өнерін жетік меңгерген ақындар ел аузында жұрнағы қалған айтыстарды көркем шығармаларына арқау етті [5].

Абай көлемді тақырыптарды игертуде шығыстан келген нәзирагөйлік дәстүрдің соны үлгісін ұсынды. Басқаны қайталамайтын жаңаша идеялармен жазылған Абай поэмалары шәкірттер ізденісін тың жолға бастады. Бір тақырыпты бірнеше ақынның жарыса жырлауы Абай мектебіндегі шәкірттердің

шабытын қамшылап, көркемдік биіктерге жетеледі. Сондай-ақ, Абайдың орыс пен батыстан алған жаңаша бір дәстүрін ең алдымен қасында жүрген шәкірттері қабылдап, дамытты. Оның көрінісі – Ақылбай, Мағауиялардың орыстың, батыстың үлгісінде жазған «байрондық поэмалар» табиғатына жақын романтикалық туындылары. Абай шәкірттері тарихи тақырып пен нәзіралық үлгіге барғанда Абайдың ұстанған идеялық позициясынан ауытқымайды. Ақындардың ұстанған мақсаты – адам бойындағы ізгілік пен зұлымдық, қатыгездік пен мейірбандық, махаббат пен ғадауаттың майдандасқан көріністері арқылы қоғамдағы әділетсіздікті әшкерелеу, сөйтіп соры қалың қазақтың көзін ашу сияқты хәкім Абайдың ұлы идеяларын жалғастыру.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Әріп ақын.-Алматы: Информ-Арна, 2001. -192 б.
2. Семей өңірінің ақын-жазушылары. (Арнаулы курс материалдары). –Семей: 2003. - 41 б.
3. Қазақ әдебиетінің тарихы. «XIX ғасырдың соңы – XX ғасырдың басындағы кезең» пәні бойынша бақылау-пысықтау тапсырмалары. (Оқу-әдістемелік нұсқау). –Семей, 2004. - 40 б.
4. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті (Оқу құралы). –Семей:Тенгри, 2006-13б.
5. Тәңірбергенұлы Ә. Шығармалары (Өлеңдер, айтыстар, қисса-дастандар). Құраст.: Б.А.Ердембеков. –Алматы: Информ-Арна, 2006, -520 б.

УДК 8.81-26

Э.З.Дулаева¹, Ф.З. Мамедова²

^{1, 2}Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА В ТУРЕЦКОМ И В АРАБСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье исследуются вербальные и невербальные средства речевого этикета в турецком и в арабском языках. При изучении проблем межкультурной коммуникации вопросы, связанные с базовыми речевыми формулами этикета, выполняют важную роль. Сопоставительное изучение языков, проводимое в направлении «язык этнос культура», а также «культура этнос язык», позволяет выявить языковые, речевые, коммуникативные различия, особенности национального сознания, а также определить ориентиры для поиска и обоснования причин существующих различий.

Ключевые слова: невербальный способ коммуникации, невербальный способ коммуникации, речевой этикет, язык, культура

Abstract. The article investigates verbal and nonverbal means of speech etiquette in Turkish and in Arabic. When studying the problems of intercultural communication, the issues related to the basic speech etiquette formulas play an important role. A comparative study of languages, conducted in the direction of "language ethnoculture" as well as "culture ethnoculture language", allows us to identify linguistic, speech, communicative differences, features of national consciousness, as well

as to determine guidelines for finding and justifying the causes of existing differences.

Keywords: nonverbal means of communication, nonverbal means of communication, speech etiquette, language, culture

Речевой этикет представляет собой развивающуюся систему и происходящие в нем изменения обусловлены рядом факторов, которые можно разделить на две группы: социальные и языковые. К социальным факторам относятся изменения в политическом устройстве общества, деятельность различных социальных движений, взаимовлияние национальных культур, развитие СМИ и рост их роли в жизни общества. Языковые факторы связаны с изменениями внутри самой системы языка, и ведущим среди них является тенденция к экономии времени и усилий коммуниканта.

Современный этап развития языкознания характеризуется пристальным вниманием ученых к проблемам речевой коммуникации – исследованию различных стратегий и тактик речевого поведения, способствующих достижению коммуникативного успеха (Вежбицкая А, Серебрякова Ю.А.,Формановская Н.И, Холиков Н.А., Морозова Е.Б.).

Мысль о том, что люди, говорящие на разных языках и принадлежащие к разным культурам, по-разному воспринимают мир, является общепризнанной и уже не требует доказательств. Язык рассматривается как компонент культуры, ее составная часть. Каждый человек является одновременно и носителем языка, и носителем культуры, а культура и ее основные понятия репрезентируются в языке. Следовательно, язык, выполняя функцию орудия культуры, отражает культурно-национальную ментальность его носителей.

Именно поэтому вопросы, связанные с особенностями культуры данных народов, особенностями их этикета и базовыми речевыми формулами этикета, к которым, безусловно, относятся формулы обращения, приветствия и прощания, сегодня выдвигаются на первый план при изучении проблем межкультурной коммуникации.

Сопоставительное изучение языков, проводимое в направлении «язык этнос культура», а также «культура этнос язык», позволяет выявить языковые, речевые, коммуникативные различия, особенности национального сознания, а также определить ориентиры для поиска и обоснования причин существующих различий.

Значительная часть человеческого общения передается за счет средств невербальной коммуникации.

Психологи отмечают, что в процессе взаимодействия людей 60-80 % информации осуществляется невербальными средствами коммуникации и лишь 20-40 % отводится вербальным средствам общения, 55 % информации поступает через жесты, мимику, 35 % – через интонацию, и лишь 10 % информации остается на вербальные средства общения [1, с. 4]. Жесты выступали и выступают одним из главных способов передачи невербального поведения человека, занимая определенное место в социальном обществе, культуре того или иного народа.

Сопровождающие речь жесты, мимика, движения и позы могут существенно различаться у народов разных культур. Жесты сопровождают речь, иллюстрируют ее, выступают в качестве отдельной реплики в общей структуре разговора. Порой несовпадение жестов у представителей разных культур и вследствие этого их неправильное толкование приводят к различного рода коммуникативным неудачам. Хрестоматийный пример неверного истолкования при формальном совпадении жестов – диаметрально противоположное распределение движений головой при утверждении и отрицании у русских и болгар. Например, у алжирцев, ливийцев, египтян после удачной шутки или злободневного анекдота принято протягивать собеседнику руку ладонью кверху: собеседник должен хлопнуть по ней своей ладонью. У русских же протянутая рука воспринимается, как намерение попроситься, и они начинают ее пожимать, вызывая недоумение у арабов.

При знакомстве с культурной и бытовой жизнью какого-либо народа обращает на себя внимание различие в поведении в стандартных ситуациях. Например, такой признак парадигматики общения, как соотношение возрастов коммуникантов, более значим в культуре народов Востока, чем Европы, что неминуемо находит отражение в синтагматике общения – в специальных стандартах речевой коммуникации. Еще более на Востоке значим гендерный принцип парадигматики, в соответствии с которым женщина зачастую коммуникативно ограничена рядом лексических табу (нельзя называть по имени мужа, свекра, свекровь, старших братьев мужа и т.д.), невербальными элементами коммуникации – ограничением в прямом взгляде в глаза собеседника-мужчины, ограничением в жестикуляции, ограничением в высоте звука голоса и проч.

Жесты могут быть жестами приветствия, прощания, подзывания, согласия, отрицания, удивления, оскорбления. При употреблении жестов возникают отношения дополнительности между речью и жестами. Жесты сопровождают речь, иллюстрируют, могут даже выступать в качестве отдельных реплик [2, с. 69].

Основную информацию собеседник получает оптически путем – «считывая» ее с глаз, жестов. Жесты могут быть этикетно допустимыми и этикетно недопустимыми (например, рукопожатие), в арабском и турецком речевом этикете женщинам нельзя проявлять инициативу и прикасаться к руке мужчины, если он сам не протянет руку для пожатия. При встрече арабы и турки обнимаются, прикасаются друг к другу щекой, похлопывают по спине и плечам, следует подчеркнуть, что речь идет о встрече (только между мужчинами или же только между женщинами).

Существует и этикетная атрибутика. Вещи иногда приобретают этикетный смысл, хотя специально для этого не предназначены. У турок существует некое почетное место за столом, в доме у арабов есть особые правила для приема гостя – женская и мужская половина, отдельная комната, куда могут входить только мужчины.

Существует понятие этикетной проксемики. Организация пространства зависит от национальной концептуализации. Люди по-разному относятся к

несанкционированному нарушению их пространства: человеку для комфортности необходимо находиться на каком-либо расстоянии от собеседника. Величина этого расстояния также зависит от национальной принадлежности коммуниканта, от его социального статуса, пола [3, с. 114]. Арабы, например, могут касаться при разговоре друг друга, и это считается вежливым: у турок такого рода касание может быть расценено как невоспитанность и принадлежность к более низкому социальному слою.

Так как невербальный способ коммуникации является составной частью теории этикета, в работе рассматриваются употребление невербальных компонентов, выполняющих функцию этикета, и их параллельное использование с вербальными языковыми единицами этикета. Использование невербальных компонентов коммуникации всегда тесно связано с культурой, историей, традициями, познанием мира каждой нации.

При коммуникативном акте совершается процесс изменения информации с определенным содержанием с помощью языка. В процессе общения языковые единицы употребляются вместе с другими компонентами, такими как место и ситуация общения, физические данные коммуникантов и т.д. Поэтому речевой этикет, рассматриваемый с позиции лингвокультурологии, учитывает значение и функции указанных невербальных компонентов.

Серебрякова М.Н. в статье «О некоторых особенностях этноэтикета у современных турок», затрагивая проблематику невербальных элементов в турецких коммуникативных ситуациях, пишет: «Объединяясь с речевыми компонентами речевого этикета в ситуациях приветствия, прощания, угощения гостя и т.д., невербальные средства поведения дополняют их и вместе с ними составляют единую систему того или иного церемониала. При этом каждый компонент языка, например, рукопожатие или поцелуй, в сочетании с мимикой лица, глаз, кивками головы, положением рук, плеч и другими жестами может передавать различные оттенки значения, особенные черты этикета при разных обстоятельствах и в разной социальной среде. Но в целом эти средства словесной и несловесных форм общения направлены на выполнение одной основной задачи – осуществить акт данной коммуникации» [4, с. 247].

Умение правильно использовать невербальные средства общения между людьми требует высокого мастерства и несомненно глубокого знания ментальных особенностей народа и его исторических традиций. Так, к примеру, в культуре общения у турок есть такой старинный элемент провинциального этикета, когда целуют полу платья (костюма) у официального высокопоставленного лица. Также весьма распространен обычай целования руки у уважаемого человека (мужчины) – учителя, духовного наставника, шейха, отца и деда с последующим прикладыванием его руки к своему лбу, обозначаемый выражением «elini örmek».

Крылов А.А., описывая особенности речевой деятельности арабоязычных и русскоязычных коммуникантов, считает, что «Речь арабов обычно достаточно эмоциональна и, как правило, сопровождается активной жестикуляцией, очень отличающейся по значению от европейской. Можно сказать, что повышенный

фон речевой экспрессии является одной из ярких психолингвистических особенностей арабской языковой личности» [5].

В арабской традиции жесты могут быть этикетно допустимыми и недопустимыми. Согласно арабским нормам общественного поведения категорически запрещены публичные контактные отношения между мужчиной и женщиной. Например: нельзя держаться за руки, обнимать друг друга или открыто, в присутствии других людей, выражать свое восхищение женщиной, целовать ее в щеку др.

С другой стороны, арабы более склонны стоять или сидеть как можно ближе к своему собеседнику, чтобы можно было во время разговора дотронуться до него рукой, конечно, если оба собеседника относятся к одному полу [3, с. 15].

В турецком обществе контактные коммуникативные отношения между людьми разного пола не возбраняются, достаточно часты случаи, когда мужчина и женщина обмениваются условным двукратным поцелуем в обе щеки при встрече, приветствуя друг друга; в городской среде практически стало нормой, что женщина при встрече, здороваясь, подает руку для рукопожатия.

Одной из наиболее распространенных форм приветствий является рукопожатие. Обычай рукопожатия имеет древнюю историю и глубокий смысл. Причем правило подавать для пожатия только правую руку появилось не случайно. Ведь именно правая рука практически всегда сжимала рукоятку меча. Протягивая ее при встрече, человек тем самым стремился показать, что у него благие намерения. Подавший руку первым не должен и отнимать ее первым. Иногда собеседники во время разговора могут какое-то время держать друг друга за руки, не разнимая рукопожатия, если первоначально предполагалось, что разговор будет коротким. При рукопожатии, которое производится правой рукой, не принято держать левую в кармане, курить, стоять в расслабленной позе. Сидящий должен встать. Если же входит старший, встают все. При встрече мужчины обнимаются, прикасаются друг к другу сначала одной щекой, потом другой, похлопывая по спине и плечам. Если они не виделись очень давно и знакомы достаточно близко, то обычно они приветствуют друг друга поцелуем в обе щеки, заключив друг друга в объятия [6, с. 57].

Этикетный жест полифункционален, т.е. один и тот же жест может употребляться в разных ситуациях, соответственно выражая разное значение, например, рукопожатие как приветствие, рукопожатие как прощание, рукопожатие как знак договоренности о чем-либо, и т.д. Этикетный жест также и полисемантичен: он задает некое поле смыслов, определенную эмоциональную тональность общения. Его семантика, в отличие от жеста церемониального, не является жестко фиксированной, и ее многообразие как раз и обеспечивается ее размытостью. Для выявления семантики жеста в той или иной ситуации должны быть прежде всего определены ее значимые параметры: адресат жеста, эмоциональная тональность, техника исполнения, вложенный в него смысл. Ситуация не только накладывает ограничения на совокупность дифференциальных признаков жеста, но и придает

задействованным в ней признакам дополнительные, вторичные мотивации [6, с.19].

У всех народов общение начинается с приветствия. В арабском речевом этикете приветствие имеет немаловажное значение. У арабов здоровается сначала младший по возрасту, а отвечает первым старший. Всегда первым приветствует младший старшего, женщина – мужчину, пеший – всадника, сидящего – стоящий. Но лежачий, сидящий, больной по мере возможности должен побыстрее встать и поприветствовать, или должен хотя бы поднять голову и таким образом ответить на приветствие. Если младший не приветствует старших – это является признаком плохого тона и младшего характеризует как невежливого человека.

Во время приветствия часто используются движения рук. Поэтому в арабском и турецком языках есть устойчивые обороты, т.е. фразеологизмы. Например: в турецком языке есть устойчивые обороты, **tokolaşmak** [токалашмак] (взаимно подать руку), **el sıkışmak** [ел сыкышмак] (обмениваться рукопожатиями), **elini uzatmak** [елини узатмак] (протягивать руку для приветствия).

У мусульман традиционной формой приветствия старших или уважаемых людей, а также большой группы людей, когда необходимо продемонстрировать особенное отношение, является приветствие, сопровождаемое прижатием правой руки к груди на стороне сердца.

Традиционной и самой распространенной формой, сопровождающей приветствие или заменяющей его, является рукопожатие.

Рукопожатие – один из наиболее привычных нам этикетных жестов, используемый преимущественно при встрече, прощании, в ситуации знакомства. Однако этот жест распространен далеко не везде. В странах Восточной и Южной Азии рукопожатие было неизвестно до знакомства с европейской культурой. И не только рукопожатие. Всякое прикосновение друг к другу во время встречи или беседы расценивалось как нарушение правил общения. Японцы считали, что касаться собеседника человек может только при полной потере самоконтроля, либо для выражения своего недружелюбия и агрессивных намерений [7].

Если стоят 2-3 человека, то здороваются сначала с самым старшим или уважаемым, а если стоит группа, то начинают с самого крайнего, который находится рядом. По арабской традиции при входе в дом, где сидят много людей, входящий, посмотрев прямо, говорит: **السلام عليكم ورحمة الله وبركاته** [ассалляму алейкум варахматуллахи ва баракатуху] (Мир вам, милость Аллаха и его благословение!), потом, протянув руки, начинает здороваться с сидящими с правой стороны и до конца. В этой ситуации попытка здороваться со старшим в группе или с уважаемым считается некультурным действием или неуважением к остальным стоящим или сидящим.

По традиции и обычаям турецкого и арабского народов мужчины между собой, дети – мальчики здороваются с мужчинами старше себя, произнося сначала: **Selâmunaleykum!** [Селямун алейкум!] или **Selâmaleykum!** (Мир Вам! Здравствуйте!), затем протягивают обе руки, чтобы поздороваться. А тот,

который принимает приветствие, отвечает: **Aleykumselâm!** [*Алейкюмсельам!*] (*И вам мир! Доброго здоровья!*)! и тоже протягивает руку. Протягивание обеих рук здоровающимся человеком означает, что он здоровается от всей души, с большим уважением.

Протягивать обе руки может не только тот человек, который приветствует первым, но, в зависимости от ситуации общения, и второй коммуникант, который принимает приветствие, он тоже может совершить это действие. Здраваться, протянув обе руки, означает знак уважения не только у турок или у арабов, этот жест также присущ многим жителям разных стран мира. Использование обеих рук в ситуациях, когда можно обойтись одной, превращает обыкновенное действие (например, передачу какой-нибудь вещи другому лицу) в жест. Или придает жесту (например, рукопожатию) дополнительную значимость. У многих народов двумя руками подносили гостю еду и питье.

При приветствии часто встречаются не только движения рук, но также можно увидеть использование жестов головы: наклон головы как знак приветствия. Такая форма приветствия встречается в культуре многих народов мира, что означает уважение и почтение.

Также весьма распространена у турок и арабов такая форма приветствия, когда коммуниканты здороваются, приобняв друг друга. Такой вид приветствия, когда при встрече соприкасаются грудью друг друга, считается самым уважительным. При этом взаимные двух- или троекратные объятия, сопровождаемые также символическим обменом поцелуями, у арабов используются только для лиц одного пола, тогда как у турок такой формой приветствия могут обмениваться и лица разного пола.

В любом языке общение начинается с использования языковых единиц этикета, выполняющих апеллятивные, фатические функции. Вышеуказанные невербальные средства используются в начальной стадии языкового общения, выполняя параллельно с основными апеллятивными, фатическими функциями иногда и эмотивные, и коннативные функции. Группа указанных невербальных компонентов употребляется параллельно с языковыми средствами, а также может использоваться отдельно.

Самой многочисленной является группа, в которую входят обращения, выражающие нежные чувства к адресатам. Эти обращения используются и по отношению к друзьям, любимым, супругам, родителям, собственным детям, и к маленьким детям. Например: **Değerli** [*дегерли*] (*Дорогой*), **kıymetli** [*кыйметли*] (*Уважаемая*), **azizim** [*азизим*] (*Дорогой*), **sevgili** [*севгили*] (*Любимая*) – являются самыми нейтральными и распространенными обращениями в этой группе, так как могут быть адресованы любому из перечисленных выше адресатов. Например, **Değerli dostum** [*Дегерли достум*] (*Дорогой друг*), **Sevgili annem** [*Севгили аннем*] (*Любимая мама*), **Sevgili kardeşim** [*Севгили кардешим*] (*Дорогой брат*).

- **Sevgili annem!** *Doğum günün kutlu olsun. Allah hayırlı uzun ömür versin.*

В арабском речевом этикете эквивалентом этого нашего обращения является обращение **حبيب** [*хабиби*], **حبيبتي** [*хабибати*], **عزيز** [*азизи*] (*любимый,*

любимая, дорогой), عزيزتي [азизати] (любимая, дорогая). Употребляется очень широко между супругами, влюбленными, братьями и сестрами, родителями и детьми, друзьями, независимо от пола, старшим адресатом по отношению к младшему, знакомому или незнакомому.

Также имеется достаточно большое количество обращений, выражающих любовные чувства: **Hayatım** [Хаятым] (жизнь моя), **meleğim** [мелегим] (ангел мой), **canım** [джаным] (душа моя), **kalbim** [кальбим] (сердце мое). Эти обращения универсальны: **aşkıım** [ашкым] (любовь моя), **gözüm** [гөзюм] (глаза мои), **ciğerim** [джигерим] (душа моя).

В арабском речевом этикете для сравнения приведем достаточно большое количество обращений, выражающих любовные чувства: **قمر** [қамар] (луна), **غالية** [галия] (моя дорогая), **حياة** [хаяти] (жизнь), **حلم حياة** [хульм хаяти] (мечта воображения), **معجزة** [му'джиза] (чудо мое), **روحية** [рухи] (душа моя), **عيني** [айни] (глаза мои), **نور عيني** [нури айн] (свет моих глаз), то есть они могут употребляться и по отношению к женщинам, и по отношению к мужчинам, и по отношению к детям, причем не в поэзии, а в реальной жизни, при повседневном общении [المصباح المنير – تأليف: أحمد محمد علي الفيومي المقرئ – المكتبة – الطبعة الثانية العصرية – الطبعة الثانية].

Некоторые невербальные способы как дополнительные средства при коммуникативном акте могут употребляться в ритуалах прощания. При прощании самое большое движение человека связано с движениями руки. Невербальные формы этикета: прощаться, взяв за руки, помахать руками, сжимать руки – часто употребляются, чтобы обозначить прощание между людьми.

Прощаться, обменявшись рукопожатием: при прощании в официальной и в неофициальной ситуациях этот жест может использоваться без участия языковых средств, а также параллельно с вербальными элементами.

При прощании помахать руками: это невербальный компонент коммуникации употребляется отдельно от языковых единиц этикета.

В отношениях между людьми встречается не только вариант – помахать рукой на прощание, могут быть использованы мужчинами их головные уборы, а женщинами – платки. У турок, если человек рано уходит из гостей, то с остальными гостями он прощается, помахав рукой. Если есть головной убор, то он поднимает вверх шапку и, произнеся только одну клишированную формулу, прощается со всеми остающимися.

При прощании поцеловать в лоб: поцеловать в лоб на прощание – это невербальное средство этикета, которое употребляется в качестве благословения, а также когда здороваются с младшими по возрасту – как проявление любви.

При прощании поцеловать в лицо: поцеловать в лицо – жест, который совершают коммуниканты в различных ситуациях, также при прощании.

Прагматика речевого этикета выявляется с помощью разных языковых единиц, а также и другими методами. Хотя о некоторых из них и не говорится, но они находят выражение в разных действиях, которые приняты как общественные нормы.

Невербальные компоненты коммуникации тесно связаны с национальным менталитетом, историей, традицией и мировоззрением. Как и вербальные они могут дать информацию о психологии нации.

При коммуникативном акте реализуется процесс обмена определенной содержательной информацией с помощью языка. В процессе коммуникации происходит не просто обмен информацией. Когда речевой этикет рассматривается со стороны лингвистической культурологии учитываются функции невербальных компонентов. Акт речи в любом языке реализуется с помощью участия таких компонентов как жест, движение тела, выражение глаз. При языковом общении такие компоненты выполняют одинаковые функции при передаче эмоций, настроения, мысли человека как языковые средства и придают языковым единицам значительный оттенок, который употребляет говорящий. Поэтому коммуникативный акт в языкознании рассматривается как совокупность вербальных и невербальных компонентов.

Интенсификация в современном мире общественных, культурных и языковых взаимодействий между народами с различными мировоззренческими установками, укладом жизни и культурно-историческим опытом актуализирует необходимость более глубокого изучения особенностей речевого поведения этносов, а также поиска эффективных языковых механизмов для их мирного сосуществования и бесконфликтного взаимодействия [8, с. 10].

Многие сложности межкультурной коммуникации возникают именно в интернациональном общении и вызваны неумением собеседников взаимодействовать, т.е. демонстрировать свое отношение друг к другу в соответствии с нормами данного общества и конкретными ожиданиями партнера. Национально-культурные особенности поведения коммуникантов в данном типе общения связаны с тем, что в разных культурах существует свое понимание вежливости и этических норм. Этикет представляет собой категорию коммуникативного сознания и является отражением национального менталитета. Он является тем системообразующим стержнем, который регулирует коммуникативное поведение людей.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Морозова Е.Б. Невербальный этикет в его соотношении с вербальным: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – М., 2006.
2. Қобыланова А. Қазақ сөз этикеті. – Алматы: Жоғары Аттестациялық Комиссияның баспа орталығы, 2001. – 123 б.
3. Резван Е.А. Этнические представления и этикет в Коране // Этикет у народов передней Азии. – М.: Наука, 1988. – С. 38-60.
4. Серебрякова М.Н. О некоторых особенностях этноэтикета у современных турок // Этикет у народов Передней Азии. – М.: Наука, 1988. – С. 221-263.
5. Крылов А.А. Функционально-стилистические особенности речевой деятельности арабофонов и русскоязычных коммуникантов. Вестник РУДН, серия Лингвистика. – 2013. – № 4. – С. 80-90.
6. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения. – Киев: Вища школа, 1986. – 116 с.

7. Гусейнов А.А. История этических учений / Под ред. А.А. Гусейнова. – М.: Изд. Гардарики, 2003. – 911 с.

8. Ветрова Э.С. Этикетные речевые единицы в сопоставительном аспекте: монография / Э.С. Ветрова. – Донецк: ДонНУ, 2018. – 399 с.

ОӘК 372.8

Ш.С. Елеугали¹, Ф.Т. Саметова²

^{1,2}*Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова, г.Актау, Казахстан*

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ К УРОКУ И ПУТИ ЕЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Аннотация. В данной работе представлены этапы подготовки учителя к уроку. Работа учителя по подготовке к уроку состоит из нескольких этапов, её можно разделить на перспективную и текущую. Все этапы работы взаимосвязаны и один плавно перетекает в другой. В работе проанализирован практический опыт работы по оформлению необходимой для подготовки урока документации. В результате деятельности учителя по подготовке к уроку создаётся несколько документов: тематическое планирование, план-конспект урока или тематическая карта, а также макет самоанализа урока. Все эти материалы являются опорными для проведения качественного урока.

Ключевые слова: дидактика, учитель, ученик, урок, план, подготовка.

Abstract. This work presents the stages of teacher preparation for the lesson. The teacher's work on preparing for the lesson consists of several stages, it can be divided into perspective and current. All stages of the work are interconnected and one smoothly flows into the other.

The work analyzes the practical experience of working on the design of the documentation necessary for the preparation of the lesson. As a result of the teacher's activity in preparing for the lesson, several documents are created: thematic planning, a lesson plan or a thematic map, as well as a mock-up of the lesson introspection. All these materials are basic for conducting a high-quality lesson.

Keywords: didactics, teacher, student, lesson, plan, preparation

Введение

Достоинство урока определяется качеством подготовки к нему учителя. Подготовка – это не что иное, как разработка урока, его моделирование или проектирование, оформленного в поурочный план. Поурочный план – это не только рациональная конструкция урока, но и программа деятельности, продукт творчества учителя, отражение его педагогического почерка, важнейший элемент культуры, средства экономии времени и сил.

Материалы и методы исследования

Главной постоянно развивающейся коллективно — индивидуальной организационной формой обучения в школе остается урок. В педагогической литературе понятие «урок» сводят к целостному, ограниченному определенными рамками времени отрезку образовательного процесса, в

котором учебная работа проводится с постоянным составом учащихся примерно одинакового возраста и уровня подготовки [1].

Урок – целостная, логически законченная часть образовательного пространства, ограниченная определенными рамками времени, в которой представлены все основные элементы учебно-воспитательного процесса: содержание, средства, методы, организационные моменты.

От умения учителя правильно определить каждый из этих компонентов и их рационального сочетания зависит результативность урока. Одновременно с этим урок представляет собой сложнейший психолого-педагогический процесс, произведение учительского творчества, к которому предъявляется множество различных требований.

Заключительная часть содержит подведение итогов урока и информацию о домашнем задании [2].

Подготовка учителя к определенному уроку это процесс, который требующий разностороннего подхода к каждой детали, начиная с классов, возраста учащихся и заканчивая техническими средствами необходимыми для занятий. Есть определенный алгоритм действий учителя при подготовке к уроку, например, первое, на что учитель должен обращать особенное внимание-это учет особенностей учащихся класса: успеваемость (сильный, слабый, неоднородный, пассивный, активный и т.п.); отношение учащихся к предмету; темп работы; сформированность учебных умений; общая подготовленность учащихся; отношение к разным видам учебной деятельности; отношение к разным формам учебной работы, в том числе нестандартным; общая дисциплина учащихся [3].

Второе-это учет своих индивидуальных особенностей учителя: тип нервной системы; коммуникативность;эмоциональность при организации учебной деятельности учащихся; управление восприятием нового учебного материала учащимися;умение преодолеть плохое настроение; уверенность в своих знаниях, умениях;наличие умений импровизации;

И наконец-то, соблюдение правил, обеспечивающих проведение урока.[4]

Перед уроком учитель обязательно прорабатывает материал, пишет нужный дидактический материал себе в блокнот, для того,чтобы качественно провести время с классом. На этом моменте действия учителя можно разделить на две большие фазы: общие и частные:

Общие: 1)Определить общую задачу урока,отобрать несколько видов книг, относящихся к теме урока, научные, научно-популярные, методические, познакомиться с их содержанием.

2)Восстановить в памяти материал учебника, отобрать опорные знания, умения и навыки.

3)Конкретизировать задачи урока, выделить ведущую, сформировать и зафиксировать ее в плане.

4)Выделить главную идею урока. Определить, что должен понять, запомнить ученик на уроке, знать и уметь после урока.

5) Обозначить, какой учебный материал сообщить ученикам, в каком объеме, какими порциями, какие интересные факты, подтверждающие ведущую идею, узнают на уроке школьники.

6) Отобрать содержание урока в соответствии с его задачей, обдумать методы ведения урока, выбрать наиболее эффективные способы изучения нового материала, а также формирование новых знаний, умений и навыков.

7) Записать предусмотренный ход урока в план урока и представить его себе как целостное явление, как процесс, приводящий к осуществлению задуманного урока.

Частные: 1) Быть собранным, четко и ясно ставить задачи перед учениками, последовательно вести их к намеченным целям.

2) Быть доброжелательным, не оскорблять учеников, не возмущаться их незнанием или непониманием. Помнить, что, если большинство учащихся чего-либо не знает, не понимает, ошибку надо искать в способах организации их деятельности.

3) Не перебивать ученика, дать ему договорить. Нечеткий ответ может быть следствием неясного вопроса.

4) Задания и инструктаж к ним должны даваться ясно, кратко, с обязательным выяснением, как поняли ученики требования.

5) Пристально следить за откликом учеников на рассказ, задание, требование. Потеря внимания - сигнал о необходимости изменить темп, повторить изложенное или включить в ход урока дополнительный материал.

6) Помнить, что показателем внимания могут быть активное слушание, сосредоточенность на задании.

7) Экономить время, вовремя начинать урок, заканчивать его со звонком, не допускать длинных сентенций, «проработок» отдельных учеников.

8) Предъявленное требование к ученикам обязательно реализовать. Ни одно требование на уроке не следует декларировать.

9) Темп урока поддерживать интенсивный, но посильным для большинства.

10) Стимулировать вопросы учащихся, поддерживать инициативу, одобрять их осведомленность [5].

Этапы планирования урока и подготовки к нему учителя:

- разработка системы уроков по теме или разделу;
- определение образовательно - воспитательно - развивающих задач урока на основе программы, методических пособий, школьного учебника и дополнительной литературы;
- отбор оптимального содержания материала урока, расчленение его на ряд опорных знаний, дидактическая обработка;
- выделение главного материала, который должен ученик понять и запомнить на уроке;
- формирование учебных задач урока;
- разработка структуры урока, определение его типа и наиболее целесообразных методов и приемов обучения на нем;

- нахождение связей при изучении нового материала с другими предметами и использование этих связей при изучении нового материала и при формировании новых знаний и умений учащихся;
- планирование всех действий учителя и учащихся на всех этапах урока, и прежде всего при овладении новыми знаниями и умениями, а также при применении их в нестандартных ситуациях;
- подбор дидактических средств урока (кино-и диафильмов, картин, плакатов, карточек, схем, вспомогательной литературы и др.);
- проверка оборудования и технических средств обучения;
- планирование записей и зарисовок на доске учителем и выполнение аналогичной работы учащимися на доске и в тетрадях;
- предусмотрение объема и форм самостоятельной работы учащихся на уроке и ее направленности на развитие их самостоятельности;
- приобретение форм и приемов закрепления полученных знаний и приобретенных умений на уроке и дома, приемов обобщения и систематизации знаний;
- составление списка учеников, знания и умения которых будут проверяться соответствующими формами и методами с учетом уровней их сформированности; определение содержания, объема и форм домашнего задания, продумывание методики домашнего задания;
- продумывание форм подведения итогов урока;
- планирование внеклассной работы по данной теме;
- запись плана и хода урока в соответствии с требованиями [6].

Планирование учебной работы не только не мешает, но способствует творческому проведению урока, ибо само является интенсивным творческим процессом: приходится тонко взвешивать, какие задачи являются первоочередными в работе с данным учеником и за какие можно приняться позднее; приходится рисовать в своём воображении конкретный ход основных моментов ближайшего урока и решать, какой вид должна иметь очередная работа ученика над учебным материалом, какие способы педагогического воздействия дадут в предполагаемых ситуациях урока наибольший эффект. Психика педагога продолжает работать дальше в этом направлении, в результате чего и на самом уроке неожиданно проявляется ряд новых интересных мыслей. Если же урок не спланирован, педагог, не имея времени на его спокойное обдумывание, начинает вести работу, лишь над наиболее привычными его задачами, применять наиболее привычные способы работы.

Планирование ни в какой мере не связано с обязательством педантичного проведения намеченного плана. Педагогическая гибкость, умение в случае надобности решать на ходу даже самые сложные вопросы, так же обязательна, как и тщательное планирование – конкретная ситуация всегда неизбежно чем-то отличается от заранее предусмотренной [7].

Детально обдумывать ход урока с большим количеством учащихся трудно, в этом случае можно поступать следующим образом:

1. Обдумывать работу лишь с некоторой частью учащихся. Это, конечно, будут наиболее способные учащиеся. Однако не следует забывать и менее продвинутых учащихся: тщательная работа с такими учениками заставляет педагога совершенствовать свою технику преподавания. Педагог, не подходящий творчески к работе с более слабыми учениками, не только лишает их своего культурно-воспитательного воздействия, но и себя лишает возможности приобрести более изощрённые навыки преподавания, которые могут оказаться полезными и в работе с остальной частью класса.

2. Следует переносить внимание с одной группы учеников на другую, это поможет охватить процессом детального планирования весь состав класса.

3. Следует применять вспомогательные педагогические записи, хотя бы они состояли из отдельных отрывочных замечаний и были понятны только самому писавшему их педагогу[8].

Только поистине любящий всем сердцем своих учеников и полностью отдающийся работе учитель может подготовить и провести незабываемые занятия, где время для ребят пролетит совсем незаметно, а в головках отложится ценная и нужная информация[9].

Планирование основных моментов очередного занятия естественно сочетается с резюмированием предыдущего урока. При этом внимание педагога должно остановиться на следующих моментах: что было обнаружено при проверке домашнего задания, чего удалось достигнуть, что нового узнал педагог об ученике, о его характере, работоспособности. Важно восстановить в памяти всё положительное, что ученик сделал по собственной инициативе – эти первые ростки самостоятельной личности всегда нуждаются в бережном отношении.

Мысленно обозревая итоги урока, необходимо поставить себе следующие вопросы:

- дал ли урок ученику новый, свежий импульс к самостоятельной работе, повысил ли он его увлечение предметом, повысил ли его волю к преодолению трудностей;

- чем данный урок вооружил ученика
- какие были допущены педагогом психологические ошибки: раздражительность, переживание скуки, трафаретность словесных пояснений, чувство антипатии к ученику и к работе с ним, или что, наоборот, в общении с учеником хорошего, свежего, нового.

- чем обогатился методический опыт педагога, какие были на уроке удачные находки, какие привычные приёмы «притупились» и требуют замены или видоизменения, или правильность каких прежде применявшихся или вновь задуманных подходов подтвердилась [10].

При мысленном анализе проделанной на уроке работы в уме педагога всегда должно вставать отчётливое представление о том, чего он из-за недостатка времени не успел сделать. Не менее важно задать себе и обратный вопрос: что было на уроке лишним, на чём можно было сэкономить время.

Очень полезно бывает сопоставить реальное проведение урока с ранее намеченным планом: какие моменты плана были забыты на уроке, какие не

были реализованы вследствие неудачного расчёта времени, неудачного расчёта восприимчивости ученика или же вследствие возникновения новых неотложных задач, какие отклонения от плана были целесообразными, вытекающими из свежего творческого импульса, и каких отклонений, вытекающих из лишнего педантизма или вредного чувства досады, лучше было бы не допускать. Такое сопоставление реального хода урока с ранее сделанной пометкой даёт возможность, с одной стороны, лучше наметать содержание следующих уроков, а с другой стороны, более чётко в дальнейшем проводить в жизнь свои намерения.

Любой учитель ставит перед собой педагогические цели, оценивая «зону ближайшего развития» ученика. Что для ученика доступно, что ему трудно? Какие из возникающих (стоящих перед ним) задач лучше всего будут стимулировать его продвижение? На эти вопросы можно ответить, учитывая особенности психологии ученика, его дарования, характера, его отношения к занятиям, условиям жизни. Всё это следует учитывать при подготовке к уроку [11].

Заключение

За годы работы у учителей накопилось много учебных планов, так как все меняется в области образования. Когда просматриваешь прежние планы, вспоминаются прежние ошибки; и стараешься теперь не допустить их. Иногда делаешь иначе, чтобы избежать трафарета. Ведь и учителю однообразие, мешает творческому настрою мыслей». Такой подбор материала не только накануне урока, а в течение всего года, конечно, очень обогащает уроки.

Продуктивность урока во многом зависит от качества его подготовки. Учитель, систематически готовящийся к урокам, работает творчески и с интересом. А творческий труд, полный энергии, не воспринимается как тяжёлый — такова психологическая особенность человека.

Новый подход к образованию соответствует современному представлению об уроке. Именно такой урок называется современным, где учитель вместе с учащимися на равных ведёт работу по поиску и отбору научного содержания знания, подлежащего усвоению; устанавливают межпредметные связи и ищут пути их реализации; решают проблемные вопросы и используют полученные знания. И именно такие уроки позволяют сегодня реализовывать новые образовательные стандарты.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Безрукова В.С. Всё о современном уроке в школе: проблемы и решения. – Москва.: Сентябрь, 2004 год.
1. Зотов Ю.Б. Организация современного урока: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1984.
2. Ксензова Г.Ю. Оценочная деятельность учителя. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 128 с.
3. Конаржевский Ю.А. Анализ урока – М.: Педагогический поиск, 2000.
4. Коротаева Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников. – М.: Сентябрь, 2003.

5. Выступление на МО. "Способы деятельности учителя при планировании урока"
6. Кременштейн Б.Л. Поскриптум. Записки педагога. Классика - XXI, М., 2009.
7. Горбункова Л. А. Качественная подготовка учителя к уроку / Л. А. Горбункова. – Текст: непосредственный // Школьная педагогика. – 2016.
8. Коджаспирова Г. М. Педагогика : учебник для академического бакалавриата / Г. М. Коджаспирова. – 4-е изд., перереб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 719 с.
9. Гринев В. И. Формирование дидактической культуры будущего учителя: дис. ... канд. пед. наук. Харьков, 2003. 179 с.
10. Записных О. В. Особенности содержания дидактической подготовки будущих учителей иностранного языка в лингвистическом институте // Вестн. Том. гос. пед. ун-та. 2009. Вып. 11 (89). С. 44-47.

UDC 81-26

Б. Ерсейтова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

METHODS AND FORMS OF DEVELOPING TEACHING AIDS FOR TEACHING ENGLISH TO HIGH SCHOOL STUDENTS

Аннотация. В этой статье соображения о сходстве и даже родстве отдельных слов или форм разных европейских языков высказывались еще в XV-XVI веках. С конца XVIII века, в связи с открытием санскрита (одного из древнеиндийских языков, получившего широкое распространение в Северной Индии с середины 1-го тысячелетия до нашей эры), внимание ученых также было привлечено к сходству между европейскими языками и санскритом.

Ключевые слова: художественный перевод рекламных материалов, требующий творческого подхода.

Abstract. Considerations about the similarity and even kinship of individual words or forms of different European languages were expressed as early as the XV-XVI centuries. Since the end of the XVIII century, in connection with the discovery of Sanskrit (one of the ancient Indian languages that became widespread in Northern India from the middle of the 1st millennium BC), the attention of scientists has also been drawn to the similarities between European languages and Sanskrit.

Keywords: literary translation of advertisement materials which needs a creative approach.

Technique is a combination of consecutive pedagogical activities within the educational process, including the instructions and the means and methods for their performance. The emphasis is put on the teaching and studying technique which is of great importance when solving practical tasks related to the increase of effectiveness of the educational process. In the process of teaching English active methods can be used frequently to develop learners' knowledge [1].

Technique is the specific activities manifested in classroom that were consistent with a method and therefore in harmony with an approach as well. For example, debates can present opportunities for students to engage in using extended chunks of language for a purpose: to convincingly defend one side of an issue. A

debate is a type of role play where students are asked to take sides on an issue and defend their positions. It can be defined that debate technique is an activity of teaching speaking where students are divided in different sides of an issue and have to defend their opinions. Pupils have a lot of opportunities to practice speaking through this technique [2].

In the following table some active methods used in teaching foreign language are presented.

Table 1 - Some active methods of teaching English

Simulation	pupils perform a particular activity in circumstances as close to the conditions of the real situation as possible.
Game	increases the interest for education. It serves as a transfer of knowledge. In most of the cases the teacher is an arbitrator
Acting from script	encourages pupils to act out scenes from plays or their course books, sometimes filming the result. Pupils will often act out dialogues they have written themselves. This frequently involves them in coming out to the front of the class [3].
Simulation and role-play	derive great benefit from simulation and role play. Students simulate a real life encounter as if they were doing so in the real world. A simulation and role-play can be used to encourage general oral fluency to train students for specific situation [4].

Nowadays interactive methods are often used in teaching English in formation pupil's communicative abilities. Some examples of them are as follows:

4D Stimulus	is a method that allows you to get a large number of different ideas in a relatively short time. It is based on the well — known method of random stimulus, over which is superimposed grid of four parameters-properties, functions, symbols and processes.
Omega-mapping	is a method of creating ideas that help to find holistic solutions to complex problems.
Philo	is a technique of finding solutions based on the appeal to the personal layers formed in contact with people who have had a positive impact on your personal development.
Philo-coaching	is a role-playing technique of finding solutions based on dialogues with the characters of phila. It is well-suited for working with complex situations, difficult goals, open — ended tasks, that is, wherever the solution does not lie on the surface-both in the personal and in the professional sphere.
Six Thinking Hats	a teaching model promoting critical and creative thinking attributed to Maltese physician and consultant Edward de Bono, is a great way to get young learners stimulated.

4D Stimulus helps thinking not to be limited to the first reaction to stimulus, but to pay attention to its various aspects. As a result, the received ideas are more various, and ideas – more. For example, in response to the incentive "Apple" we are likely to list its properties — delicious, sweet, red, etc. This set of properties can be well suited to solve problems such as, for example, the creation of a new brand or a

literary character. However, in other cases where the target is not primarily characterized by properties, this set may be less useful. 4D Stimulus focuses our attention on different stimulus parameters that can be useful for different types of tasks-properties are useful if the goal is to create some object, functions and processes, if the goal is action, symbols and metaphors, if the goal is a new understanding, etc [5].

The use of telecommunication technologies implies: that with their help the process of learning foreign languages can be made more accessible, fun and quality. A genuine quality education is not possible without installing the children's active attitude toward learning. English program for children allow a fundamentally new approach to the study of foreign languages. Education using Internet resources is a fusion of new information technologies with new teaching: on the one hand, changing the position of a teacher, he ceases to be a "source of knowledge", and became the organizer of the research process, search, information processing, creation of creative works in the implementation of active approach to education.

The most useful for this purpose are the following receptions and methods: methods of constructivism, communicative methods, methods of projects and discussions, games and role games, etc.

Despite all the differences between German and Russian, they have many similar features in their structure, which is largely due to their genetic kinship, i.e., origin from a common source.

Considerations about the similarity and even kinship of individual words or forms of different European languages were expressed as early as the XV-XVI centuries. Since the end of the XVIII century, in connection with the discovery of Sanskrit (one of the ancient Indian languages that became widespread in Northern India from the middle of the 1st millennium BC), the attention of scientists has also been drawn to the similarities between European languages and Sanskrit. At the beginning of the 19th century, a study by the German linguist Franz Bopp appeared, comparing the grammatical features of Sanskrit, Greek, Latin, Persian, and Germanic languages (1816). This was followed by the work of the Dane Rasmus Rask, who further drew on the comparison of the Baltic-Slavic languages and put forward the idea of the kinship of all the mentioned languages (1818). In the middle of the XIX century, the famous works of Jacob Grimm appeared, where for the first time a comparative-historical description of the Germanic languages as a single group of languages was given. These works laid the foundations of comparative-historical linguistics, which studies languages from the point of view of their origin from a single source [2].

Thanks to the further development of comparative-historical linguistics, especially in Germany, during the XIX and XX centuries, similar elements were identified in a large group of languages that had long been widespread in Europe and Asia. It has been proven that this striking similarity is not accidental – it is due to the genetic relationship of the languages. Related languages received the conditional name of Indo-European and were united in the Indo-European family of languages. The common source, which was most likely a group of closely related dialects, was called the Indo-European Proto-language .

In recent times, as a result of archaeological excavations, the oldest written languages in Anterior and Central Asia (since the third millennium BC) have become known – Hittite, Luwian, Tocharian, etc., which were also included in the Indo-European family of languages. (The Indo-European family is, in turn, one of the 23 families of languages spoken by the world's population).

Indo-European languages are united in a common family on the basis of regular grammatical, lexical and phonetic correspondences. According to the accepted genealogical classification, i.e. by origin, about ninety living and dead languages are included in the family of Indo-European languages. These include German and Russian. The Indo-European family is divided, in turn, into 17 groups on the basis of closer linguistic kinship, due to the historical community and territorial contacts of peoples who spoke and speak similar languages. German belongs to the group of Germanic languages, and Russian belongs to the group of Slavic languages.

The Indo-European family, in addition to Germanic and Slavic languages, includes the Baltic languages (Lithuanian, Latvian, Old Prussian), Celtic, Italian (including Latin), Romance (French, Italian, Spanish, etc.), Greek, Albanian, and Armenian; in Asia, the Indian and Iranian languages. (Some groups of dead languages are not named).

The Germanic group of languages to which German belongs includes: English, Dutch, Frisian, Afrikaans, Yiddish (western subgroup); Swedish, Danish, Norwegian, Icelandic, Faroese (northern subgroup); Gothic – a dead language (eastern subgroup). Modern Germanic languages have a lot in common in grammatical structure, vocabulary and phonetics, which, as a rule, allows those who speak one of the languages to understand the general meaning of texts or statements in another language [4].

The Slavic group is also divided into 3 subgroups. Eastern: Russian, Ukrainian, Belarusian; Southern: Bulgarian, Macedonian, Serbo-Croatian, Slovenian; Western: Czech, Slovak, Polish, Lusatian, and other dialects.

The inclusion of certain languages in the Indo-European family, as well as their association into groups and subgroups, required the involvement of not only linguistic material, but also archaeological, historical, ethnographic, anthropological, philosophical and mythological, etc. Not all the hypotheses put forward by the researchers were confirmed: for example, an attempt to include the Georgian language in the Indo-European family failed; the idea of combining the Slavic and Baltic languages into a common group was also refuted. However, the special proximity of several groups of languages of interest to us, in particular, Balto-Slavic-Germanic and Germano-Celto-Italic, has been proved.

In this connection, we will turn to the Germanic and Slavic languages, to English and Russian, and focus on the dating of the first extant monuments of writing in these languages. The oldest written monuments are the most important starting point for the study of the historical development of a particular language and a group of related languages, for the reconstruction of the pre-written state of this language and the corresponding group of languages, as well as for the reconstruction of the Indo-European proto-language [5].

In research work have been analyzed all these methods and the receptions raising quality of training to foreign language on the basis of studying of various techniques of teaching, used in work with children. Many of receptions can be applied with success at teaching children of younger and more advanced age. The resulted techniques are interesting from many points of view, simple in application and can add essentially existing operating time of teachers foreign (including English) language. We considered modern teaching methods[6].

Methods of teaching complemented by the resources of the virtual space, new effective program tools allow flexible organization educational process, making it diverse. Experimental confirmation of the effectiveness of the pre-school education program for teaching English has been taught, and benefited by the use of children in the high school.

REFERENCES

1. Nazmi Al-Masri. English Language Teaching Approaches and Methods. English Dept – IUG. - 2012 - p.41.
2. Kapustina, E.I., “Methodical bases of the organization of educational process at two-level education system”, Innovative vectors of modern education, AGRUS, Stavropol, - 2012 - pp. 62-67.
3. Конышева А.В. АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК. Современныe методы обучения / А.В. Конышева. – Минск: Тетра Системс. – 2007 – 452с.
4. Van Ek, J. Objectives for Modern Language Teaching. Strasbourg: Council of Europe. – 1986 - p.67.
5. Nunan David. *Task-Based Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press. -2004 - p.27.
6. Taylor L.A. The nature of the creative process //Creativity/ Smith P. (Ed.). –N.Y.:Hasting House, 2009. -P.51-58.

ӘОЖ 372.881.1

Ш.Т. Есембекова¹, К.Қ. Қуантқанова²

^{1,2}Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ.,
Қазақстан

WAYS OF CORRECTING LANGUAGE MISTAKES IN SPEECH AT THE ENGLISH CLASSES

Abstract. The article discusses ways to correct language mistakes made during speaking in English lessons. Methods for correcting language errors are grouped. Each method is described and its advantages are determined. Also mentioned is the need to correct errors in the course of work without losing the student's desire to speak.

Key words: language errors, speech rate, error avoidance, correction methods, direct correction, gesture correction.

Аннотация. Мақалада ағылшын тілі сабақтарында сөйлеу барысында жіберілетін тілдік қателерді түзету жолдары қарастырылады. Тілдік қателерді жөндеу тәсілдері топтастырылды. Әртәсілгесі паттама беріліп, тиімді түстер анықталды.

Қатемен жұмыс барысында білімалушының сөйлеуге деген құлшынысын жоғалтпай жөндеу қажеттілігі туралы да айтылады.

Кілт сөздер: тілдік қателер, сөйлеу темпі, қатені болдырмау, түзету тәсілдері, тікелей жөндеу, ым-жымдар арқылы түзету.

Students' oral speech in English classes is assessed by taking into account two components of speech: the content part of speech (fluency) and the systemic part of speech (accuracy).

Some parts of English lessons, as we know, can be devoted to work on the speech system. In class moments when we are doing skill-building exercises, such as working with students on a new grammar rule or variations on the use of word combinations in speech, more intensive corrections of verbal errors are usually needed. However, in the oral skills phase of a class (called speaking) many teachers do not recommend correcting students often, especially in the speaking phase.

Despite careful prevention of errors, they cannot always be avoided. Mistakes should be taken as an indicator that students are successfully learning the language and developing their language skills. Therefore, error correction is an essential element of teaching technique, and it needs to be given no less attention than the learning process itself [1, p.45].

There are different approaches to the problem of preventing or correcting errors. Let's consider some of them. On the one hand, there is an aggressive-negative attitude towards mistakes. Such teachers Z.M. Tsvetkova calls "tigers in ambush" who anticipate the mistake "as another reason for pedagogical maxims." Such a teacher cannot support students in their desire to master the language and create an atmosphere of confidential communication, thus causing students to be afraid of making a mistake, hindering the communication process, and this leads to depression and unwillingness to speak out. This approach cannot reduce the likelihood of speech errors.

On the other hand, methods have appeared that put the student's psychological looseness in the first place. In this situation, little attention is paid to mistakes, since the student is allowed to express his thoughts regardless of the form, the very fact of communication in English is given priority, and not the means of its implementation. In contrast to the "tigers" Tsvetkova also singles out "indifferent" and "enclosing". The former ignore the students' mistakes, while the latter, feeling any difficulty in the students, suggest the correct answer either immediately, as soon as the error is made, or without waiting for it to occur.

It is important to note that when a teacher prefers a long comment, it tends to grab the attention of the entire class. If only the area of the error is indicated, then the correction can be individual or frontal, depending on the number of students who made the mistake. If a mistake was made by two or three students in the class, then it is common and should be taken out for group work. Thus, the correction is combined with the warning of a similar error in the rest [2, p.74].

Also, there are ways to make speech errors.

1. Use of signs.

For this technique, the most common mistakes are recorded on the card, and the teacher shows them during the lesson.

2. Use of benefits.

Many typical mistakes in the oral speech of students can be prevented by using visual diagrams and plans. They are schemes that determine the content of the student's speech work.

3. Using guide commands

When students make this or that mistake, it is necessary to give him instructions to correct it, in no case correct it himself. You can say, for example, "change the pronunciation", "change the verb", "change the word".

4. Eavesdropping.

While the students are working in groups or in pairs, the teacher should note the mistakes, put them in a notebook. At the end of the lesson, write the incorrect sentences on the board for the students to correct their mistakes during the discussion.

5. Coding with fingers.

When performing this method, the fingers of one or two hands symbolize the words in the sentence and question. It is necessary to move those fingers that act as the word in which the mistake was made. This method is suitable for correcting incorrect word order, skipping words, and incorrect word selection.

6. Using gestures.

It is necessary, together with the students, to come up with a gesture that would serve as a signal for the children to stop, think about the mistake they made, correct themselves before continuing to speak. The simplest gesture is a raised finger.

7. Usage

If you have a tape recorder, you can record student statements on tape. Then listen and point out the erroneous words or constructions.

8. Surveillance

One part of the class in the center of the room is discussing some problem. The other one sits around them and follows the discussion, writing down any mistakes, and the others have to correct them. The students then switch roles so that all students can perform both functions. The exercise is aimed at ensuring that students learn to notice errors in someone else's speech and correct them on their own.

All these methods can be used to prevent and correct grammatical, phonetic, lexical errors [3, p.447].

It is important to note that when a teacher prefers a long comment, it tends to grab the attention of the entire class. If only the area of the error is indicated, then the correction can be individual or frontal, depending on the number of students who made the mistake. If a mistake was made by two or three students in the class, then it is common and should be taken out for group work. Thus, the correction is combined with the warning of a similar error in the rest [3, p.74].

Ways to fix errors in English

1. Explicit correction ("exact correction") - the teacher indicates that the student made a mistake and gives the correct option.

Student: She speak English.

Teacher: She speaks English.

2. Recast ("rework", "rework") - the teacher does not say directly that the student made a mistake, but gives the correct version or simply reformulates what he said.

Student: She speak English.

Teacher: Yes, she speaks English and German.

3. Clarification request ("clarifying request") - the teacher gives a signal that the statement was inaccurate and there was an error in order to encourage the student to self-correct.

Student: She speak English.

Teacher: Pardon?

Student: She speaks English.

4. Metalinguistic clues ("metalinguistic clue") - the teacher does not offer the correct answer, but asks questions to help the student see that a mistake has been made (gives comment or information)

Student: She speak English.

Teacher: 3rd person "-s"!

Student: She speaks English.

5. Elicitation ("identification") - the teacher "extracts" the correct form from the student. This can be done by pausing and allowing the student to complete the sentence the teacher started, or by asking a question to have him reformulate what he was saying.

Student: She speak English.

Teacher: Say it again, please!

Student: She speaks English.

6. Repetition ("repetition") - the teacher repeats the student's mistake, but changes intonation to signal that something is wrong.

Student: She speak English.

Teacher: Do you speak English?

Student: She speaks English.

Ways to fix errors in English

In conclusion, Julian Edge and many other supporters of the communicative approach to learning a foreign language emphasize that sometimes some mistakes need to be ignored, as students always want to be heard and understood. First of all, students need support and interest from the teacher, and then the psychological barrier and fear of making a mistake will be overcome. Thus, the correction of errors should become a hint of the standards of the English language, and not a reproach or criticism.

REFERENCES

1. Merkulova S.G. Modern approaches to correcting errors in oral speech when learning English.// English language. Supplement to the newspaper "First of September".2002. p.45.
2. Kulzhanova.N. Analysis of the purpose of the game and the essence of the game // Kazakhstan school.2001. p.74.
3. Tricia Hedge. Teaching and learning in the language classroom. - Oxford: Oxford University Press, 2003. p.447

4. Zeitlin S.N. Speech errors and their prevention. 2006. p.204

5. Julian Edge. When and how should I correct my students? [url: www.eltnews.com](http://www.eltnews.com) (date of access: 30.10.2015).

УДК 372.8

Д.Д. Жабборова

Гулистанский государственный университет, г.Гулистан, Узбекистан

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье описаны особенности развития творческих способностей в учебных, во внеаудиторных и самостоятельных работах на основе мотивирования (организаторство, инициативность, заинтересованность, нестандартность, технологизация образования, активность) а также личностно-деятельностного подхода (организационный, фронтальный, индивидуальный, коллективный). Разработана психолого-педагогическая модель, направленная на развитие творческих способностей студентов на занятиях по русскому языку, основанной на модульном плане, включающий в себя компоненты: постановка целей, которые формируются на основе социального заказа в современных условиях и предполагают создание психолого-педагогических условий для эффективного развитие творческих способностей студентов на занятиях по русскому языку в контексте современных требований. Дается понятие «познание сущности объектов», общее в них, специфика эффективного развития творческих способностей студентов на занятиях русского языка. А также говорится о взаимном обогащении материала на междисциплинарном уровне, которое способствует и приводит к эффективному развитию интеллекта, грамотной речи, сенсорной сфере, способствует творческому самовыражению.

Ключевые слова: креативность, сообразительность, оригинальность, воображение, интуиция, умение решать задачи, психолого-педагогическая модель, эвристическая стадия, конструктивная стадия, самопознание.

Abstract. The article describes the features of the development of creative abilities in educational, extracurricular and independent work on the basis of motivation (organization, initiative, interest, originality, technologization of education, activity) as well as a personal-activity approach (organizational, frontal, individual, collective). A psychological and pedagogical model has been developed aimed at developing the creative abilities of students in the Russian language classes, based on a modular plan, which includes the following components: goal setting, which are formed on the basis of social order in modern conditions and involve the creation of psychological and pedagogical conditions for effective development creative abilities of students in the Russian language classes in the context of modern requirements.

The concept of "knowledge of the essence of objects" is given, what is common in them, the specifics of the effective development of students' creative abilities in the Russian language classes. It also talks about the mutual enrichment of the material at the interdisciplinary level, which contributes and leads to the effective development of intelligence, literate speech, sensory sphere, promotes creative self-expression.

Keywords: creativity, ingenuity, originality, imagination, intuition, ability to solve problems, psychological and pedagogical model, heuristic stage, constructive stage, self-knowledge.

В педагогике под креативностью чаще всего понимают такие различные способности, как изобретательность, оригинальность, фантазия, интуиция, способность решения проблем и т. д. Подчеркивается многогранность данной способности. «Креативность - это потенциальная склонность к сложному мышлению, чувствованию и действию. Необходимым условием для организации творчества является навык (лат. *acertorius*- положительный) - способность делать что-то по-своему.

Самопознание относится к уникальности человеческого самовыражения, в отличие от манипулирования.

Таким образом, эвристическое обучение основано, по крайней мере, на трех интегрированных способностях студента: творческой, когнитивной и организационной деятельности.

Вместе они гарантируют, что студенты создают не отдельные элементы, а такие образовательные продукты со сложным характером результата. В связи с этим под эвристическими способностями мы понимаем всесторонние возможности студентов в осуществлении деятельности и мероприятий, направленных на создание новых образовательных продуктов.

В то же время эффективная творческая самооценка студента связана с уровнем развития его индивидуальных эвристических качеств, которые обеспечивают творчество необходимыми "инструментами". В работах психологов подробно изучаются такие эвристические качества, как воображение, фантазия, интуиция.

Модульный план развития творческих способностей студентов в русскоязычной, литературной и внеаудиторной деятельности разработан на основе следующих принципов: чем активнее происходит накопление знаний и опыта, тем шире поле творчества студентов; тем лучше развиваются внимание, память, мышление, воображение, чем больше раскрываются результаты творчества, чем раньше создаются предпосылки для концепций, тем точнее результат творчества; чем более развито чувственное восприятие, воображение, тем оригинальнее продукт творчества.

Психолого-педагогическая модель развития творческих способностей студентов на занятиях по русскому языку основана на модульном плане и включает в себя следующие компоненты: постановка целей, которые формируются на основе социального заказа в современных условиях и предполагают создание психолого-педагогических условий для эффективного развития творческих способностей студентов на занятиях по русскому языку в контексте современных требований.

Внеклассные мероприятия, направленные на развитие творческих способностей, также включают традиционные занятия, праздники, встречи и инновационные исследования.

Реализация психолого-педагогической модели развития творческих способностей студентов на занятиях по русскому языку способствует реализации принципов гуманистической психологии и осуществляется путем соблюдения следующих положений:

1. Позитивное подкрепление каждого ответа студента.

2. Обеспечение атмосферы взаимного доверия.
3. использование ошибок в качестве стимула к новой оценке привычного.
4. целостное восприятие студента, а не его индивидуальных качеств.
5. видение потенциальных творческих способностей у каждого из студентов.

6. желание преподавателя преодолеть шаблонность, инертность в преподавании. В результате диалогический подход в единстве с личностным и активным позволяет создать психологическое единство субъектов, благодаря которому "объектное" влияние уступает место творческому процессу. Основным элементом педагогического процесса, способствующего эффективному развитию творческих способностей студентов, является взаимодействие, включающее в себя влияние преподавателя и студента, восприятие студентом преподавателя и его собственной деятельности. Постепенно усложняющиеся работы творческого характера играют решающую роль в развитии творческой активности студента. Студенты в экспериментальных группах продемонстрировали следующие навыки:

1. выделять главное и второстепенное.
2. создавать перспективы, решать противоречия.
3. Находить оригинальные стороны в знакомых вещах.

Внедрение психолого-педагогической модели позволяет реализовать на различных уровнях сложности взаимосвязь таких видов деятельности, как общение, художественное творчество и игра, что позволяет широко включать в образовательный процесс игровые формы учебной деятельности по художественно - коммуникативным содержанием, как предметным содержанием, так и процессуальной стороной обучения, в зависимости от уровня развития и подготовки студентов.

Такая взаимосвязь способствует проявлению инициативы, самостоятельности, стимулирует познавательный интерес к творчеству, что способствует эффективному развитию творческих способностей. Преподаватель должен корректировать развитие студента, но не вмешиваться в его ход.

Студентов не следует заставлять соблюдать определенные требования. Необходимо создать условия для того, чтобы студент сам пришел к пониманию смысла этого требования, осознал и принял его, захотел выполнить и выполнил его. В тоже время необходимо учитывать особенности психики ученика, полагаться на такие методы обучения, как наглядность, эмоциональность, и ориентироваться на интересы обучающихся.

С целью развития творческой активности подрастающего поколения в условиях перестройки особое внимание уделяется проблеме развития творческих способностей студентов. Труд предоставляет широкие возможности для развития творческих способностей с его организационными, содержательными, технологическими и диагностическими компонентами. Наибольшие возможности для этого есть у предметов гуманитарного цикла, особенно в русском языке и литературе. Природа творческих способностей вызывает много споров. Независимо от понимания способности к творчеству

как унаследованной или приобретенной в результате интереса или потребности, ее формированию предшествует процесс развития многих компонентов. Среди них ведущими являются наличие определенной системы знаний, организационных, интеллектуальных и специальных навыков осуществления деятельности.

Успешная реализация развития творческих способностей студентов возможна при наличии достаточного уровня развития внимания, памяти, коммуникабельности, волевых качеств, формировании отношения к ней на основе интереса и потребности. Процесс развития творческих способностей возможен при наличии специально организованной образовательной среды. Творческие способности студентов формируются в деятельности, осуществляемой через них.

Таким образом, процесс развития творческих способностей включает в себя выявление личностных возможностей и систему мер, направленных на совершенствование структурных компонентов творческой деятельности. В процессе развития творческих способностей объединяются деятельностный и личностно-ориентированный подходы.

На наш взгляд, сущность развития творческих способностей студентов заключается в накоплении знаний, жизненного опыта, в своевременном выявлении и проявлении наследственных задатков, реализуемых как в познавательных процессах, так и в поведении, в различных видах деятельности. В то же время важно создать условия для активизации ученика на основе задатков - организовать развивающую среду.

Таким образом, развитие творческих способностей студентов - это сложный процесс, что обеспечивает психолого-педагогические условия для самостоятельной работы студента по созданию новых образов, новых образцов продукции духовной и материальной сферы.

Творческий процесс состоит из трех основных этапов:

* начальный этап, связанный с возникновением творческой ситуации, где происходит столкновение с новой проблемой, переживается творческая трудность;

*эвристическая стадия, на которой возникает творческая неопределенность, которая влечет за собой скрытую подготовку индивида к работе над решением проблемы; включение бессознательных элементов психики для того, чтобы постоянно, всесторонне постигать предмет творчества;

конструктивная стадия, на которой происходит детальная разработка Плана деятельности; решение проблем; Подведение итогов.

Познание сущности объектов, общего в них, возможно с помощью абстрактного мышления, одной из основных форм которого является понятие. Понятия в языке выражаются словами. Таким образом, специфика эффективного развития творческих способностей студентов на занятиях русского языка заключается в параллельном развитии языка.

Предметом творческой речевой деятельности является мысль, чувство, поэтому важно обеспечить студентами условия для реализации возможности

заглядывать в окружающий мир, накапливать впечатления, обобщать информацию.

Таким образом, реализация творческих способностей на уроках русского языка и литературы - это активный, целенаправленный процесс создания высказываний, осуществляемый с помощью языковых средств, основанный на наблюдениях и впечатлениях.

Взаимное обогащение материала на междисциплинарном уровне приводит к эффективному развитию интеллекта, грамотной речи, сенсорной сфере, способствует творческому самовыражению. Это гарантирует, что деятельность студентов меняется чаще, пробуждая интерес к обучению. Устанавливается связь усвоенного грамматического материала с сенсорным познанием, расширяется возможность применения приобретенных знаний, умений и навыков на занятиях по русскому языку.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Матюшкин, А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности А.М. Матюшкин // Вопросы психологии. - 1982. - №4. - С. 5-17.
2. Морозов, А.В. Креативная педагогика и психология: учебное пособие / А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Академический проект, 2004 – 560 с.
3. Новые педагогические и информационные технологии / под ред. Е.С. Полат. - М.: [б.и.], 1999. – 272 с.
4. Олах, А. Творческий потенциал и личностные перемены / А. Олах // Общественные науки за рубежом. Р.Ж. Сер. «Науковедение». - 1988. - № 1. – С. 39- 47.
5. Пятяко, Г.И. Педагогические условия развития творческой активности студентов в процессе групповых форм обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Г.И.Пятяко. - М.: [б.и.], 1996. – 21 с.
6. Паустовский, К.Г. Поэтическое излучение / К.Г. Паустовский. – М.: Мол. Гвардия, 1996. – 431 с.
7. Перкинс, Д.Н. Творческая одаренность как психологическое понятие / Д.Н. Перкинс // Общественные науки за рубежом. Р.Ж. Сер. «Науковедение». - 1988. - №4. - С. 88-92.
8. Гридина Т. А. Словарь В. И. Даля и современная ассоциативная лексикография // Филологический класс. – 2021. – Т. 26. – № 4. – С. 117-126. – DOI 10.51762/1FK-2021-26-04-10.
9. Пивоварова, М.А. Информационные Астахов А. И. Воспитание творчеством. М., 1996. – 305 с.
10. Ильясов И. И. Структура процесса учения. М..2004. – 269 с.

А.Р. Жақыпбаева

*«Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» Алматы қ.,
Қазақстан*

THE BASIS FOR EDUCATING THE YOUNGER GENERATION IN PATRIOTISM

Abstract. As an independent country, raising children is very important to formation the patriotic feeling and national spirit education. Therefore, training of competent young people who are patriots of our country today is the main task of the society.

The article reveals the essence of the concepts of patriotism and education of national spirit education. As well as the construction of the educational process in primary schools.

Keywords: National religious education, patriotic education, persona.

Аңдатпа. Тәуелсіз елде балаларды тәрбиелеу кезінде патриотизм мен ұлттық тәрбие рухын қалыптастыру өте маңызды. Сондықтан өз елінің патриоты болып табылатын сауатты жастарды тәрбиелеу бүгінгі таңда қоғамның негізгі міндеті болып табылады.

Мақалада патриотизм мен ұлттық тәрбие рухын тәрбиелеу ұғымдарының мәні ашылады. Сондай-ақ бастауыш мектептерде оқу процесін құру.

Түйін сөздер: ұлттық рухани білім, патриоттық тәрбие, жеке тұлға.

One of the main tasks of the state program for the development of education in the Republic of Kazakhstan is the education of Kazakhstan's patriotism, tolerance, high culture, respect for Human Rights and freedoms. This is a program that gives young people an ethnopedagogical education, instructs them in patriotic education and determines their need.

Similarly, in the concept of education, the principles of organizing the educational process emphasize the formation of a cultural environment that contributes to the flourishing of national culture on the basis of ethnic principles, ethnic culture, and civil harmony.

We know that among the directions of educational work, based on the goals set by the educational institution and the tasks arising from it, the following direction is defined:

Civil-patriotic, legal and multicultural education should contribute to humanism, love and respect for the history and customs of the Kazakh people, the language, the preservation and development of its chosen traditions, the formation of a civil position and patriotic consciousness, the established national consciousness, interethnic cultural relations. In organizations of civil patriotic education of children and youth, civil legal, patriotic education is established to raise the level of content and methods based on the interaction of approaches and educational structures. [5]

This interaction was taken into account by our great thinkers from time immemorial and included their ideas. In educating the free-interacting behavior of such a person, Al-Farabi said: "the actions that have led us to good behavior due to habituation are good habits. He expresses the idea that good actions should be formed in the formation of personality traits, behavior of a person at the present time, through the idea that the maturity of a person is equivalent to the maturity of his behavior. [3]

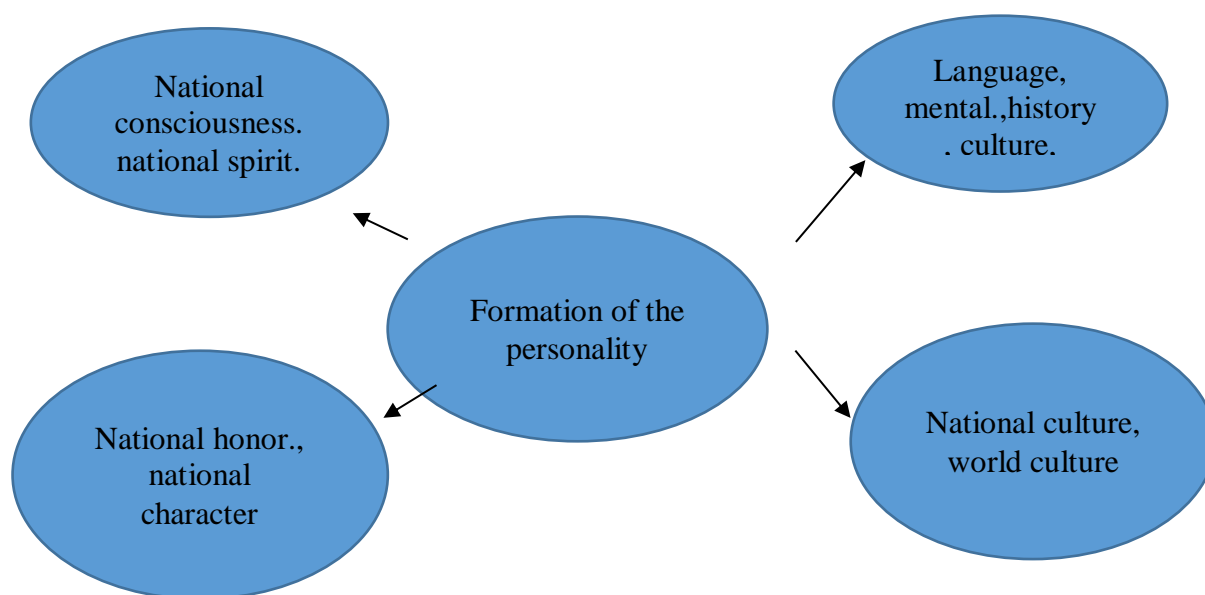

Figure 1 – Formation of personality

Kazakhstan's patriotism is formed only if a citizen of Kazakhstan feels like the original head of this country, a true citizen, considers Kazakhstan his native country, his homeland. Patriot of Kazakhstan is:

1. Representatives of all nationalities living in Kazakhstan should look at the Republic of Kazakhstan state symbols with special respect and sincerely value them.
2. Readiness of all peoples living in Kazakhstan to defend the motherland, regardless of their nationality.
3. Have a sense of national patriotic pride in being in the ranks of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan.
4. Love and respect for the history and customs of the Kazakh people, their language, desire to preserve and develop their chosen traditions, etc.

Knowledge of one's own history is an integral part of the national consciousness, which is important for preserving ethnic integrity and its continuation in the next generations. It is important that the modern generation feels unity with its people and feels itself as a direct successor, a real keeper and successor of all its historical achievements. [1,2]

Each nation has the most valuable things that it has achieved in its historical life – spiritual and human qualities, examples of obedience (moral norms). Therefore, for each new generation, meaningful education is an example of national education. After all, the basis of education here is noble spiritual values, which have been formed over time, and unshakable rules and principles that are passed down from generation to generation in the context of high dignity and dedication, strengthen and improve the human qualities of a person, and follow the wise way of life of the people. National education is the golden foundation of human life. National education

rejects common civic spiritual values, and again echoes them. They enrich and nourish each other. A person deeply rooted in national education is a spiritually rich person. Such a person absorbs cultural and spiritual values more quickly from a general civic point of view, and thus reaches the rank of a complete and sincere person faster. The national mentality is a sinking spiritual treasure. We know that the language and culture of the people, traditions and beliefs are the basis of national education. And national education will continue to instill values in the universe and increase its values. [4]

The great thoughts and teaching of our ancestors play a special role in the formation of national patriotism. National patriotism is, first of all, a loving attitude towards a representative of a particular nation, instilling in it its values, which are passed down from generation to generation without interruption.

Magzhan Zhumabaev: "The goal of education is not to make the child exactly like the educator, but to make the future worthy of his time. The teacher's method is national education. Since national education is a tried-and-tested method that has been used for many generations, every educator should, of course, be familiar with national education. And since the child of each nation serves among his own nation, for his own nation, the educator is obliged to educate the child with the education of that nation," he said. He will be that he is ready to serve his country. This shows that in order for future generations to become patriots, we should start education with national education. [3]

One of the important elements that is a component of patriotism is the spirit or national patriotism which should be considered as love for one's people. Patriotism is closely related to the unity and commonality of its origin, the rich historical national tradition, which is characterized by the place of birth, language, upbringing, behavior, psychological and ethnographic features. Patriotism is based on the common interests of each person's love for his people and homeland.

The socio-economic processes taking place in the country require the awakening of the national sense of the people, the formation of a close look at the historical heritage, the development of factors of a general human nature, the continuation of work on the education of patriotic feelings through the national cultural heritage of adolescents.

The content of patriotic education involves the formation of the following qualities:

- Love for the motherland, respect for the motherland;
 - To serve for the future of their homeland, for their well-being;
 - Assessment of state symbols, respect for them;
 - Love of national motifs, spiritual values and knowledge of their qualities, culture;
 - Learn and love your native language;
 - Knowledge, preservation, development of traditions and features of the people;
 - Value attitude to historical heritage;
 - To show a humane attitude towards their compatriots, as well as other nationalities;
- [5].

The ways of patriotic education can be carried out in the following ways:

- Organization of round tables, press conferences on the topics of native land, homeland, etc;
- Reading literature on patriotic topics, performing exercises, solving word puzzles, using visual aids, hanging newspapers on the wall, drawing pictures, etc;
- Organization of matinees, meetings, discussions, educational hours, etc. on state and national holidays (Independence Day, Victory Day, nauryz, Eid, etc.);

Today, Education is taught to a free generation that has freely crossed the threshold of the XXI century.

Today, one of the most pressing issues is the formation of national consciousness in pedagogical science, identifying priority areas for improving education and upbringing of a free generation that has crossed the threshold of the XXI century. Therefore, it is necessary to educate the younger generation from a national and folk point of view.

To this end, the teaching community is faced with the task of forming a self-confident, world competitive person with scientific theoretical knowledge and practical qualities by instilling national value in the younger generation.

Responsibilities:

- Formation of national consciousness of students;
- Instilling in the minds of the younger generation a sense of respect, love, pride for their native people, the development of national spirit;
- Education of patriotism through respect for the native language and mentality, its history, culture, art, traditions and spiritual and cultural heritage;
- Formation of national character among the younger generation, such as compassion for their native land, national honor, self-confidence;
- Attractive, rational organization of educational work;
- Mastering the world culture, mastering the national culture.

The talented, educated and well – mannered generation is an invaluable treasure of our country. It is important for the younger generation to form the best examples of our national art, culture and traditions, national character of compassion, confidence, pride for the younger generation, thereby reaching the heights and nourishment of the World Spiritual Civilization. Only then will we be able to raise a generation with a full-fledged national consciousness, fluent in their native language, not devoid of national character and national spirituality.

Only a person is capable of understanding his relationship to the motherland as an inner feeling of reverence. That is why patriotism is interpreted as a very important spiritual good that characterizes the high level of development of a person.

Educating the young generation to patriotism is a systematic development of the personality, the country, its culture, the unique characteristics of the society, the social psychology of the people, by considering the meaning and goals of the organization of public life. Patriotism necessarily indicates a person's high social activity. After all, it is a high motivation to achieve success in work, to serve the society, the country, and the people.

REFERENCES

1. New encyclopedic dictionary. M., 2002. - 888 pages
2. Kazakh proverbs and sayings. Almaty, 1955

3. Anthology of Kazakh educational thought. - Almaty "Rauan", 1994
4. Journal "Kazakhstan mektebi". – Almaty, 2019
5. newspaper "Kazakhstan mugalimi". – Almaty, 2019

ӘОЖ 355.54

Н. Жақыпбек

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ТРЕНИНГТЕР-ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ ЖАҚСARTУ РЕТІНДЕ

Аннотация. В этой статье личность-это психическая структура, которая, несмотря на свою устойчивость, постоянно развивается. Поскольку развитие является наиболее важным атрибутом личности, его считают "основной формой существования". Это был творческий процесс - от фэйни до баки.

Ключевые слова: Личностный онтогенез, возникновение, организм, физика, в процессе изменения, социально-личностное, личностно-ориентированное развитие психики.

Abstract. In this article, personality is a mental structure that, despite its stability, develops continuously. Since development is the most important attribute of an individual, it is considered the "main form of existence". This is considered a creative process - from faani to Baki.

Keywords: Ontogenesis of personality, emergence, body, physics, in the course of transformation, social, individual, personality-oriented development of the psyche.

Тренинг топтарының нәтижелі жұмыс істеуінің маңызды шарты осы қарым-қатынас формасын ұйымдастыру принциптерін оның жетекшісінің түсіне білуіне байланысты.

Тұлға – өзінің тұрақтылығына қарамастан, үздіксіз дамып отыратын психикалық құрылым. Даму жеке тұлғаның ең маңызды атрибуты болғандықтан, оны «өмір сүруінің негізгі нысаны» деп санайды. Бұл фәниден бақиға дейінгі - шығармашылық үрдіс. Жеке тұлға өзінің жасын да және басқа шектеулерді де сезінбеуге қабілетті [1]. Жеке тұлға уақыт ағысындағы үрдіс ретінде өседі, дамиды және осыған қарамастан өзі үшін сол қалпында қала отырып, үнемі өзгертін дене түрінде эволюцияланады. Өзінің «МЕН» қозғалысында ол өзгермейді, уақытпен туындайтын күйреуге төзімді келеді және осыған қарамастан, өзгереді, бейімделеді, өзін жаңадан жасайды.

Тұлға онтогенезі, осылайша, тұлғаның пайда болуы мен организмнің физикалық өзгеруі барысында оның бірізді түрленуі мен көптеген әлеуметтік және өзге де өзара әрекеттерді қамтитын бүкіл өміріндегі жеке адам психикасының даралық бағдарлы дамуын білдіреді. Адамның онтогенездік дамуы мен өмірлік жолында осы дамудың барлық деңгейін қамтитын адам организмі мен тұлғасының үдемелі даралануы жүзеге асады.

Тұлға онтогенезімен айналысатын психологтардың барлығы дерлік ие «мен-жүйесімен», не «жүйе-мен», не болмаса жай ғана «мен» аталымымен

белгіленетін «ядроның» пайда болатынын мойындайды. Әдетте осы жағдайды «тұлғаның тууы» деп атайды.

Л.С. Выготскийдің теориялық пікірін жалғастыра отырып, Л.И. Божович адамның тұлғасын салыстырмалы тұрақты психологиялық жүйе, тек өзінің даму логикасы бар, жоғары интеграциялық деңгейдегі жүйе деп қарастырды. Осындай дамудың негізгі сипаты - өзін тікелей әсер ететін жағдайлардан тәуелсіз (тіптен оларға қарсы қойып та), өзінің саналы түрде қойылған мақсаттарын басшылыққа ала отырып ұстай алуы болып табылады. Адамның реактивті емес, керісінше белсенді мінезі оның өз-өзінің және қалыптасқан жағдайдың қожасы екенін білдіреді.

Тұлғаның жетілуіне тән осындай мінез-құлықтың мотивациялық механизмі, адамның алдына қойған мақсаттарының, осындай мақсаттарға тікелей түрткі болатын күшті хабарлайтын, оның жоғарғы сезімдерімен байланысы болып табылады. Осындай сезімдердің әлсіздігі немесе жоқтығы адамды ерікті түрде өзін-өзі көндіруге мәжбүрлейді. Тұлға онтогенезіндегі эмоционалдық дамудың маңыздылығы, үнемі іштей кикілжіңге ұшырап отыратын адам ынжықтығымен, мінез-құлқының тұрақсыздығымен, саналы түрде қойған мақсаттарына жетуге қабілетсіздігімен ерекшеленетінін, яғни психологиялық тұрғыда жетілген тұлғаны сипаттайтын негіз қалаушы бітістердің жоқтығымен түсіндіріледі.

Тұлға жайлы гуманистік теориялардың жақтастарын ең алдымен адамның өзінің өміріндегі шынайы оқиғаларды қалайша қабылдайтыны, түсінетіні және түсіндіретіні қызықтырады. Олар тұлғаның түсіндірмесін іздегеннен гөрі, оның феноменологиясын сипаттағанды қалайды, сондықтан осындай теорияларды кейде феноменологиялық деп атайды [2]. Тұлғаның және оның өміріндегі оқиғалардың сипаттамасы негізінен өткен немесе болашақтың емес, осы шақтағы өмірдің тәжірибесіне шоғырланған, олар «өмірдің мәні», «құндылықтар», «өмірлік мақсаттар» және т.б. терминдермен түсіндіріледі.

Э.Фромм тұлға теориясын адамның табиғаты жайлы ұғымнан шығарады. Жануарлар табиғаты бұл – физикалық тұрғыда тіршілік етудің мақсаттарына қызмет ететін биохимиялық және физиологиялық негіздер мен механизмдер. Адамның табиғаты, бұл – адамдардың тарихи эволюциясының өнімі болып табылатын адамның қасиеттері мен әрекеттері. Фромм тұлғалық өлшемдердің көбісін табиғаттың бір бөлігі болып табылатын, әрі одан жырақ тұрған адамның базалық екі жақтылығынан шығарады. Адам табиғатының екі жақтылығы оның бойында екі түрлі қажеттіліктермен көрініс береді.

Шығармашылық (креативтік) «Мен» ұғымы Адлердің тұлға теориясындағы маңызды үлесі болып табылады. «Менді» бейсаналылықтың туындысы «Ол»-дың агенті деп есептеген Фрейдке қарама-қарсы Адлер «Меннің» біріншілігін көрсетеді. Адлердің «Мен»-і - тұлғаның бірегей өмір салтын жүзеге асыруда көмектесетін, тәжірибені іздестіретін, ағзаның тәжірибесін интерпретациялаушы және ойластырушы, жоғары персонализацияланған субъективті жүйе. «Мен» жайлы түсінік тұлғаға қатысты соңғы еңбектерде негізгі рөлді ойнады. А.Адлердің осындай жаңа

бетбұрысқа қосқан үлесі – «Менді» мінез-құлықтың маңызды себебі ретінде қарастыруы - зор болып саналады.

Юнг бойынша тұлға өте күрделі құрылым. Оның күрделілігі оның көптеген компоненттерді қамтуында ғана емес, олардың арасындағы қатынастардың біраз шатасуында, ешбір теоретик тұлғаның құрылымын осыншама күрделі сипаттаған емес. Тұлға (жан, психика, «психологиялық тұлға») дифференциалданған, бірақ өзара байланысқан бірнеше жүйеден тұрады. Олардың ішіндегі едәуір маңыздылары: Эго, дара бейсаналылық және оның кешендері, ұжымдық бейсаналылық және оның архетиптері, персона, анима және анимус, көлеңке. Осындай өзара байланысқан жүйелерден басқа бағдарлар да бар, олар – интроверсия және экстраверсия және қызметтер – ойлау, сезім, түйсік және интуиция. Ең соңында тұлғаның өзіндік орталығы да бар.

Бұл қабылдаудың саналы бейнелерін, естеліктерді, ойлар мен сезімдерді қамтитын сана орталығы. Бұл пара-парлық пен үздіксіздік сезімі. Эгонның арқасында біз өзіміздің тұтастығымызды, тұрақтылығымызды сезінеміз және өзімізді адам ретінде қабылдаймыз. Эго сана-сезімнің негізі болып табылады. Оның негізінде адамдар өздерінің саналы іс-әрекеттерінің нәтижелерін көруге қабілетті болады.

Даму тұжырымдамасы Юнгтың тұлға теориясының маңызды үзбесі болып табылады. Юнгтың ойынша адамдар үнемі жетіліп отырады. Тұлғаның дамуы бұл динамикалық үрдіс, бүкіл өмір бойындағы эволюция. Сонымен бірге ақырғы мақсат өзін-өзі жетілдіру ретінде белгіленеді. Юнгтың тұлға жайлы түсініктері осындай. Қазіргі заманда олар күрделі тексеруге жеткілікті мүмкіндіктері жоқ ғылыми болжамдар дәрежесіне ие. Адамның қажеттіліктері жайлы мәселенің, оларды қанағаттандырудың жағдайлары мен тәсілдеріне әкелетіні сөзсіз. Фромм, сол қажеттіліктердің айрықша көріністері мен адамның ішкі әлеуетін жүзеге асырудың тәсілдері адамдар өмірінің әлеуметтік жағдайымен себептеледі, деп есептейді. Адамның тұлғасы нақты қоғам ұсынатын мүмкіндіктерге бейімделеді [3]. Мәселен, капиталистік қоғамда адам байып қана пара-пар болу сезіміне ие бола алады. Сондай-ақ, ол бақуатты компанияның тәуелді де, сенімге ие қызметкеріне айналып тамырлану сезімін дамыта алады. Адамның қоғамға икемделуі әдетте ішкі қажеттіліктер мен сыртқы талаптардың арасындағы келісімді білдіріп, қоғамның талаптарына сай келетін әлеуметтік сипатқа (мінезге) ие болады.

Әлеуметтік мінез бұл – адамдарды бір-бірінен ерекшелендіретін жеке-дара мінезге қарағанда нақ сол мәдениет өкілінің көбісіне тән мінез құрылымының өзегі. Қарапайымдап айтқанда, бұл қоғамға тән мінез. «Әлеуметтік мінезді», даралық мінез іспеттес, қуатты нақты арнаға бағыттайтын болатын айрықша тәсіл ретінде анықтауға болады. «Әлеуметтік мінез», бұл, бір уақытта қоғамның қызмет етуінің негізгі элементі, әрі қоғамның экономикалық құрылымы мен ондағы басым идеялардың арасындағы жалғастырушы бөлік. Әлеуметтік мінез теориясы мінез-құлықтың негізіндегі, бірақ оған пара-пар келмейтін ұмтылыстардың жүйесін білдіретін Фрейдтің мінездің динамикалық тұжырымдамасына негізделеді.

Бұл тұжырымдама мінез-құлықтық емес, мотивациялық, өйткені, «біз мінез-құлық ерекшеліктерінің бейсаналық мотивациясын зерттей отырып, мінез-құлықтың бір ғана бітісінің мінездің көп және мүлдем әртекті бітістеріне сәйкес келетінін анықтаймыз».

Роджерс өзінің теориясын жасауда әрбір адамның тұлғалық өзіндік жетілуге деген ұмтылысы мен қабілетіне ие екенін ұстанады. Ол санасы бар ағза бола тұрып, өзі үшін өмірдің мәнін, оның мақсаттары мен құндылықтарын анықтайды, жоғары эксперт және сот болып табылады. Роджерстің теориясында адамның өзін сипаттап дербес дамуының жетістіктерін белгілейтін ұғымдарды, идеяларды, мақсаттар мен құндылықтарды қамтитын «Мен» ұғымы орталық ұғымға айналды.

Жеке-дара өмірлік тәжірибенің нәтижесінде қалыптасатын «Мен» бейнесі өз кезегінде сол адамның әлемді, басқа адамдарды, оның өз мінез-құлқына беретін бағаны қабылдауына ықпал етеді. Мен – тұжырымдамасы жағымды, екіұшты, жағымсыз болуы мүмкін. Әрі ол ақиқатты бұрыс бейнелеуі де мүмкін [3]. Адамның Мен – тұжырымдамасымен үйлеспейтін нәрсе шынайы болса да оның санасынан ығыстырылуы мүмкін. Адамның өміріне қанағаттануының дәрежесі, бақытының өлшемі, оның тәжірибесінің «шынайы – Мен» және «идеалды - Менінің» өзара қалай үйлесетініне байланысты.

Тұлғаның гуманистік теориялары бойынша адамның негізгі қажеттілігі өзіндік кемелдену болып табылады. А.Маслоу бірінші болып шығармашылық барлық адамдарда дүниеге келген мезетінен бастап кездесетін, адамның едәуір лайықты сипаттамасы деп көрсетті. Шығармашылық – адамның өзін-өзі танытуының барлық формаларына бағыттайтын әмбебап қызметі. Өзіндік кемелденудің басым рөлінің мойындалуы, көзқарастарындағы айырмашылықтарына қарамастан, тұлға психологиясын зерттеудегі осы теориялық бағыттың барлық өкілдерін жақындастырады.

Өз теориясының негізгі мәселесі - өзіндік кемелдену не деген сұраққа Маслоу: «Өзіндік кемелденетін адамдар түгелі дерлік қандай да бір іспен шұғылданады... Олар сол іске сенеді, олар үшін сол іс – аса құнды – ол өмірлік ісі болып табылады» - дейді. Мұндай адамдар жоғары құндылықтарды жүзеге асыруға ұмтылады, әдетте сол құндылықтар (оның ішінде – жақсылық, шынайылық, әділдік, мінсіздік және т.б.) ондай адамдар үшін өмірдегі маңызды қажеттіліктер болып саналады. Өзіндік кемелденетін адамдар кездескен қиындықтарды жеңе отырып, әрқашанда да алға ұмтылысты таңдайды [4].

Өзіндік кемелдену, сонымен қатар, өз күшіне сену, өзіндік, тәуелсіз пікірінің болуын да болжамдайды. Бұл үнемі даму мен өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру процесі. «Бұл өзі туралы жалған түсініктерден арылу» болып табылады. Өз ұстанымдары, әсіресе өмірдің мәнін ұғынуы (жоғарғы мақсаттар, құндылықтарға ұмтылу) бойынша, барлық шетелдік тұжырымдамалардың ішінен гуманистік психология біздің психологтардың көзқарастарына ең жақыны деуге болады [5].

Тұлғаның дамуы дегеніміз – жалпы алғанда биологиялық процестердің (жетілу) мен ең оның бастысы оқу болып табылатын әлеуметтік өзара әрекеттесулердің нәтижесіндегі тұлғаның даралық қасиеттерінің мазмұны мен құрылымын қамтитын қайта қалыптасу болып табылады. Оқу барысында адам тәжірибе жинақтай отырып, мәдениетті игеріп танымдық, эмоционалдық, ерік-жігер, мотивациялық және даралық жоғары деңгейге көтеріліп, өзінің психикалық қабілеттерін жаттықтырады. Осындай өзгерістердің бағдары, өз кезегінде елеулі өзгерістерге ұшырайтын адамның әлеуметтік және заттық ортадағы қатынасына байланысты болады. Психологияны адамды дене және рухани жағынан өзгерістерге ұшырататын процестер қызықтырады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Менчинской Н.А. Психологические проблемы неуспеваемости школьников. М «Педагогика» 1971г 272с
2. Калмыкова З.И. Проблема преодоления неуспеваемости глазами психолога. М, «Знание» 1982г 96с
3. Кулагина И.Ю, Калмыкова З.И. Отстающие в учении школьники проблемы психического развития. М., 1976г 285с.
4. Леонтьев А.А. Педагогические общения. М., 1979г I том
5. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. Пер. с англ. М., 1986 г. 256-257

УДК (82-3)

А.Б. Жантас¹, Б.К. Базылова²

¹ *Кызылординский университет им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан*

² *Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы*

РУССКАЯ ТЕМА В РОМАНЕ С. МОЭМА «РОЖДЕСТВЕНСКИЕ КАНИКУЛЫ»

Аннотация. В статье рассмотрено восприятие русской литературы Сомерсетом Моэмом, освещение темы России в жизни и творчестве английского писателя. В результате анализа романа "Рождественские каникулы" автор статьи делает вывод, что Сомерсет Моэм заимствует элементы поэтики Достоевского: мотив страдания невинных за грехи виновных, мотив искушенности русского мира, образы униженных и оскорбленных, образ подпольного человека, образ праведника, образ преступника-философа, трагическое видение мира и человека. В работе представлен комплексный анализ текста романа С. Моэма "Рождественские каникулы" в указанном аспекте.

Ключевые слова: Сомерсет Моэм, русская литература, Достоевский, «Рождественские каникулы», мотив страдания, образ праведника.

Abstract. The article deals with the perception of Russian literature by Somerset Maugham, the coverage of the Russian theme in the life and work of the English writer. As a result of the analysis of the novel "Christmas Holiday" the author of the article concludes that Somerset Maugham borrows elements of Dostoevsky's poetics: the motif of the innocent suffering for the sins of the

guilty, the motif of the temptation of the Russian world, the images of the oppressed and offended, the image of the underground man, the image of the righteous, the image of the criminal philosopher, the tragic vision of the world and the man. This paper comprehensively analyzes the text of S. Maugham's novel "Christmas Holiday" in the specified aspect.

Keywords: Somerset Maugham, Russian literature, Dostoevsky, "Christmas Vacation", misery appeal, the image of the righteous man.

У.С.Мозэм прожил долгую жизнь, был признанным мастером рассказов, его произведения широко известны во всем мире. Особое место в жизни Мозэма занимает Россия: он довольно неплохо знал русский язык, учился мастерству у русских классиков и был с секретной миссией в России. Но как признавался сам автор, «так и не нашел ключ к пониманию загадочной России» [1].

Накануне русской революции 1917 года британская контрразведка направила С. Мозэма в Россию с секретной миссией, чтобы убедить Временное правительство не допустить выхода России из войны. Мозэм подчеркивал, что его интерес к России был вызван теми же причинами, что и у многих писателей его времени. Толстой, Тургенев и, прежде всего, Достоевский изображали в своих романах эмоции, которых не было в романах писателей других стран [2]. На этом фоне великие романы западной литературы показались Мозэму "неестественными", "поверхностными" и "холодными". Ведь, по его словам, эмоции и чувства, изображаемые этими писателями, даже если они были даже вполне необычные, но всё же не выходили за рамки нормального и допустимого. По мнению С. Мозэма, то, что изображали эти писатели, было обществом, которое было полностью законопослушным, и у читателя была непреложная уверенность в том, что эти произведения не имеют ничего общего с жизнью. По мнению С. Мозэма, даже "безумные 90-е годы 19-го века" не имели ничего общего с жизнью. По словам Мозэма, "старые идола были сброшены со своих пьедесталов и заменены бумажными идолами". А бесконечные рассуждения об искусстве и литературе ничего не дали" [2].

Интерес Мозэма к России привел его к чтению романов Тургенева, но "идеализм" этих романов показался ему в то время сентиментальным, и он не смог воспринять красоту тургеневского языка в переводе. «Анна Каренина» была "мощной и неожиданной" для этого английского писателя, но она показалась ему "немного суровой и не согретой эмоциями" [2]. Только когда Мозэм взялся за Достоевского (он прочитал "Преступление и наказание" в немецком переводе), он был удивлен и поражен. Достоевский показался ему "свободной стихией, чем-то, что может удивить, восхитить, ужаснуть и одурманить" [2].

Достоевский был для Сомерсета Мозэма предметом длительных размышлений, высокой оценки и сильнее всего повлиял на английского писателя в концепции русского человека. Сомерсет Мозэм признавался, что, однажды открыв «Преступление и наказание», он перечитал все его романы – настолько Достоевский завладел его мыслями.

Несомненно, русская литература оставила свой след в творческой эволюции писателя.

Побывав на могиле Достоевского, он заметил, что «У Достоевского лицо, опустошённое страстями... на лице написана мука, до того страшная, что так и тянет отвернуться... у него вид человека, который побывал в аду и увидел там не безысходную муку, а низость и убожество» [2].

К тому времени, когда Моэм отправился в Россию, он уже был известным драматургом и романистом. В своих комедиях он сам себя считал продолжателем старой английской традиции «комедии нравов», заложенной драматургами эпохи Реставрации. Его роман "Время страстей человеческих" (1915) также был написан в традициях Гёте и К. Батлера. Он следовал традиции Батлера. Этот жанр настолько подходил Моэму, что он использовал его и в романе на русскую тему "Рождественские каникулы".

Закономерно, что в своем творчестве Моэм начинает заимствовать темы, приемы и образы целого ряда произведений Достоевского. Наиболее яркое воплощение эта рецепция находит в романе Сомерсета Моэма «Рождественские каникулы», который стал итоговым этапом развития русской темы в творчестве писателя. Этот роман свидетельствует о том, что Моэм находил в романах русского писателя и то, что ему было близко, и то, с чем он хотел поспорить.

Англичанин Чарли Мейсон – главный герой романа – выходец из привилегированного сословия, живущий в атмосфере сытости и комфорта, уверенности в завтрашнем дне, в свои рождественские каникулы впервые самостоятельно отправляется в Париж. В рождественскую ночь, согласно европейскому канону рождественской повести, он совершает акт добра и милосердия: встретившись с русской эмигранткой Лидией, берет ее под свою защиту и дарует ей незабываемые дни отдохновения в парижской гостинице, ничего не требуя взамен.

Вслед за Достоевским Моэм в своих персонажах выражает представление о том, что внутренний мир человека пронизан противоречиями и не поддается охвату единым взглядом. Примечательно, что для Достоевского подобное восприятие было как предчувствие: в то время традиционные анархические сообщества были сильны, в Европе же этого не было. К моменту написания романа «Рождественские каникулы» Джозеф Конрад (1857-1924), писатель, стоявший на пороге революций и войн, первый среди английских писателей сформулировал свою основную эстетическую идею о бездне света и тьмы в человеке: существуют «провалы тьмы в самом сердце цивилизованного мира и окультуренного человека» [3]. Интерес у Моэма к этому аспекту художественного мира Достоевского рождается на почве исторического контекста – опыта Первой мировой войны, предошущения Второй мировой.

Чарли, подобно герою романа-воспитания, постепенно, испытывая потрясения от общения с Лидией и ее окружением, понимает, что в человеке перемешано темное и светлое, что видимая сущность обманчива: «Кто знает, каков человек на самом деле, какие недобрые страсти, какие преступления таятся за его заурядной внешностью?» [4]. Англичанину неожиданно для самого себя вдруг становится тревожно за всех чужих людей, о которых он ничего не знает, но кажется, что их неведомая жизнь скрывает целый мир потаенного, страшного, необъяснимого.

Подобные чувства Чарли испытывает, узнав о безумной, всепрощающей любви Лидии к своему мужу, преступнику Роберу Берже, который был осужден за убийство и сослан во Французскую Гвиану. Проще всего сказать, что человек «ничтожество, и слава Богу, что общество от него избавилось – слишком простое, слишком огульное суждение, на нем нельзя успокоиться» [4].

В традиции Достоевского появляется в романе тема униженных и оскорбленных. В «Рождественских каникулах» Моэм показывает жизнь социальных низов, где господствуют нищета, преступления и где маленький человек, не обладая стойкостью и силой духа, обречен на физическую и нравственную гибель. Через Лидию англичанин Чарли знакомится с семьей русских эмигрантов Алексеем и Евгенией и их сыном Полем, которые вызывают у читателя ассоциацию с семьей Мармеладовых. К ним примыкают и героиня – русская певица Маришка, и беглые каторжники, которые приносят для Лидии весточку от мужа.

Эта тема у Моэма тесно переплетается с социальной и политической проблематикой романа. Моэм описывает процесс брожения в обществе. В создании образа англичанина Саймона Фенимора в «Рождественских каникулах» очень сильно ощущается влияние романов Достоевского «Преступление и наказание», «Бесы». Для Саймона Дзержинский становится духовным кумиром. С ранних лет юности всю свою жизнь он будет строить, как ему кажется, по образцу этого человека. Не вполне устроенный в жизни, Саймон сам себе пробивает дорогу, участвуя в разных политических дискуссиях, спорах, и уже в Кембридже он становится коммунистом, затем переезжает во Францию и начинает программу самоопределения, самовоспитания по образцу Дзержинского. Этот герой мечтает сыграть такую роль, которая выпала в России на долю Железного Феликса.

Образ русской героини Лидии с ее трагической судьбой – это воссозданный Моэмом вслед за Достоевским художественный тип праведника, воплощающего духовно-нравственное совершенство. С этой героиней входит в роман тема страдания невинных за грехи виновных.

В «Рождественских каникулах» Сомерсет Моэм пересматривает свои прежние взгляды на страдание как отрицание прекрасного и нравственного: подобно Достоевскому, английский писатель осмысливает страдание как очищение. Падение Лидии – это искупление греха ее мужа-преступника: русская героиня идет на страшное унижение, выбрав именно «Сераль» – публичный дом для богатых праздных развратников, где её унижение подобно «гноящейся незаживающей ране» [4]. Как и Настасья Филипповна в романе «Идиот», Лидия радуется страданию, презрению, и её страдания соединяются со страданиями мужа и облегчают его участь. Как и Настасья Филипповна, Лидия поражает непредсказуемой сменой настроения, способностью принять страдания, презрение, не утратив достоинства. Кроме того, она с радостью идет навстречу новому страданию, ведь тогда ее муки соединятся со страданиями мужа, облегчив его участь и сохранив их единство. Христианское понимание страдания как очищающей искупительной жертвы роднит Лидию с героиней

романа «Преступление и наказание» Сонечкой Мармеладовой, ведь именно она говорит Раскольникову о спасительном страдании.

В записных книжках Моэм крайне отрицательно отзываясь о вошедшем в моду культе страдания в литературе. Ему самому в жизни пришлось пережить достаточно, он видел страдания людей в больнице во времена медицинской практики. Моэм подчеркивал, что отношение к страданию у Достоевского ему претит и ничего кроме ужаса не вызывает. Поэтому вряд ли можно согласиться с суждением о том, что Моэм в этом романе «выступает с трактовкой страдания как очищения и искупления, то есть высшего в жизни деяния» [5].

Известно, что сам Моэм был агностиком. В детстве, поверив, что вера творит чудеса, он молился всю ночь, прося Всевышнего избавить его от заикания. Проснувшись на следующее утро, он обнаружил, что дефект речи не исчез. Об этом писатель поведал в своих записных книжках и книге «Подводя итоги».

С Иваном Карамазовым Лидию, уставшую от вечных страданий, роднит представление о Боге: «Причем тут Бог? Вы думаете, я могу видеть, в каких мучениях живет огромное большинство людей, и верить в Бога? Вы думаете, я верю в Бога, который допустил, чтобы большевики убили моего несчастного отца? Я думаю, он умер, перестал существовать, когда сотворил наш мир» [4]. Примечательная фраза нарратора, которая, очевидно, сближает бунтарское настроение русской героини с пафосом самого автора: «А может быть, эта женщина с ее трагической историей, с ее ужасающей жизнью не так уж ошибалась, когда говорила, что Господь, сотворив наш мир, умер?» [4].

Известно, что сам Моэм был агностиком. В детстве, поверив, что вера творит чудеса, он молился всю ночь, прося Всевышнего избавить его от заикания. Проснувшись на следующее утро, он обнаружил, что дефект речи не исчез. Об этом писатель поведал в своих записных книжках и книге «Подводя итоги».

Художественный потенциал Достоевского нужен был Моэму для выразительного описания русской эмигрантки Лидии и в то же время для противопоставления мира британского и русского, потому что всё-таки русский мир, по Моэму, – это «тьма». В финале романа англичанин под влиянием русской героини обнаруживает в себе изменения и понимает, что жить по-прежнему он больше не может: пройдя приобщение к русскому миру, Чарли вынужден заново перестраивать свое мировоззрение. «Весь его прежний мир рухнул», – пишет Моэм в заключении. Русский мир предстает как более искусственный, английский писатель подчеркивает «умудренность, сверхразвитость русской культуры и русского человека» [3], и в этом смысле Лидия возвышается над Чарли. Очевидно, что источник этого мотива нужно искать в восприятии Моэмом романов Достоевского.

Таким образом, Сомерсет Моэм в романе «Рождественские каникулы» заимствует элементы поэтики Достоевского: мотив страдания невинных за грехи виновных, мотив искусственности русского мира, создает образы униженных и оскорбленных, образ подпольного человека, образ праведника,

образ преступника-философа, трагическое видение мира и человека. Но, проецируя темы, мотивы и образы Достоевского в свой роман, Моэм остается Моэмом. Традиционно персонажи классической русской литературы (романов Достоевского) находят зло внутри себя, это борьба в сердце человеческом, которую ведет дьявол, Чарли же видит зло в других героях (русских, французах). Для него зло – это субстанция «чужая», британец наблюдает зло «со стороны». Вместе с тем понятие «порядок», о котором Чарли постоянно упоминает в романе, это не ценность русского мира. Ценность – это движение к Богу, к самопознанию, именно через понимание тьмы и света в себе, признание того и другого, и фактически это и есть православная концепция. Обратившись к творчеству Достоевского, Моэм создал роман, в котором напомнил о хрупкости, зыбкости мира, в частности самодовольного мира англичан, которые, будучи отделены от континента, пытались не замечать всех ужасов, происходивших в Европе.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Моэм У.С. Подводя итоги: [Эссе, очерки] / Сост., вступ. ст., коммент. Г.Э. Ионкис. - М.: Высш. шк., 1991. -559 с. - (Б-ка студента-словесника)
2. Моэм, С. Записные книжки Текст / С. Моэм. М., 1999. С. 158
3. Королева С. Б. Миф о России в британской культуре и литературе (1790-е – 1920-е гг.). М.: Директ-Медиа, 2014. 314 с
4. Моэм У. С. Рождественские каникулы. Малый уголок. На китайской ширме. М.: Астрель, 2011. 672 с.
5. Скородеико, В. Моэм С. [Текст] / В. Скородеико // Энциклопедический словарь английской литературы XX века. М., 2005. С. 284.

ЭОК 82-9

Н. Жарасбаев¹, А.М.Садирбекова²

^{1, 2}*Шыршық мемлекеттік педагогика университети, Ўзбекстан*

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ДАРЫН ИЕСІ - ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ

Аннотация. Бұл мақалада ұлы дала ақыны, ойшыл, тума таланттың иесі, қазақтың алғаш философтарынан саналған Шәкәрім Құдайбердіұлы жайлы тоқталдық.

Кілт сөздер. Философ, композитор, ойшыл, ата тек, салт-дәстүр, тәрбие, текті, ұстаз, рухани байлық.

Annatation. In this article, we focused on Shakarim Kudaiberdiuly, a great field poet, thinker, owner of natural talent, one of the first Kazakh philosophers.

Keywords. Philosopher, composer, thinker, ancestry, tradition, education, lineage, teacher, spiritual wealth.

Шәкәрім – қазақтың кең байтақ даласынан шығып болмыстың терең сырларын айқара ашып түсіндерген философ, табиғаттың ғажайып құпияларын көркем сөзбен жеткізе білген ақын, нәзік музыкамен адам көкірегін аша білген композитор.

Орта ғасырларда қазақ даласынан әл-Фараби, Ахмет Яссауи сынды көптеген ұлы тұлғалардың шыққаны белгілі. Ал сол заманнан бергі кездегі шыққан ірі философтардың бірі Шәкәрім десек сірә қате болмас.

Рухани жетілуге ұмтылған адамды Шәкәрім мұрасы мәңгілікке, өмірдің шексіз жоғары деңгейіне бағыттай алады. Оның шығармаларына дұрыс сынмен қарап, берген тұжырымдарын ой елегінен өткізе отырып, адал жүрегімен қабылдаған, өмірде пайдалана білген адам ұлы ойшыл ақынның заңғар биік ірі тұлғасын да толық түйсінеді.

Құнанбай тұқымынан шыққан Шәкәрім 1858 жылы Семейде, Шыңғыстау алабында, тобықты руында дүниеге келді. Оның әкесі Құдайберді Абайдың туған ағасы еді. Сондықтан Шәкәрім Құнанбайдың немересі, ал Абайға оның ағасынан туған іні болып келеді. Шәкәрімнің ата тегі әке жағынан да, шеше жағынан да халық ішінде өте беделді, абыройлы, ел басқарған, халықтың салт-дәстүр, әдет-ғұрпын сақтауда үлкен тірек болған адамдар болған.

Ақынның ата-анасы жайлы ой қозғайтын болсақ Шәкәрім өте ақылды, мейірімді адам болған. Ол өкпе ауруына шалдығып 1866 жылы көкек айында 37 жасқа шығарда қайтыс болып, Шәкәрім басқа бес балалармен бірге жеті жасында жетім қалады.

Шәкәрімнің анасы Төлебике өлең де шығаратын болған, араб тілін жақсы білген. Төлебике өте мейірімді, нашарға жаны ашып тұратын болған. Кедейлердің нашар, жетім-жесірлеріне қатты қарайласқан.

Адамның өскен ортасын, одан алған тәрбиесін топырақтың құнарлылығы мен өсімдіктің күтілу жағдайымен салыстыруға болады. Егер жер құнарлы болса және өсімдік кезінде жақсы күтілсе, одан алынатын өнімнің де көп болатыны белгілі. Сол сияқты егер адам баласы жақсы ортаға келіп, дұрыс тәрбие алатын болса, оның келешегі де дұрыс болмақ. Бұл тұрғыдан алғанда Шәкәрімнің бағы жанған деуге болады. Өйткені, ол өздері дұрыс тәрбие алған, сонымен бірге, өзгені де жақсы тәрбиелей алатын текті адамдардың аясында өсті. Ал оның дұрыс өсіп, жетілуіне қамқор болған негізгі бағбан Абай болды.

Әрине Шәкәрім жайлы ой қозғарда, оның әрі тәлім, әрі тәрбие жағынан рухани ұстазы саналған әдебиетіміздің жарқын өкілі болмыш Абай жайлы айтпасақ айып болар. Әкесі Құдайберді қайтыс болған соң Шәкәрімге жетімдік тауқыметін көрсетпей, оған дұрыс тәрбие беретін адам керек еді. Бұл жұмысты халқымыздың рухани болмысының жұлдызы іспеттес болған Шәкәрімнің әкесінің інісі, ұлы Абай қолына алады. Абайдың көмегімен Шәкәрімнің ата-тегінен берілген текті қасиеттері, табиғатынан берілген жан талабы дұрыс жетіліп, жақсы күтім көрген жеміс ағашындай көктеп жетіліп, өзінің тәтті жемісін берді. Соның арқасында бүгінгі күрдері Шәкәрімнің жүрегінен жарып шыққан ои жалынды жырларын оқып, рухани нұрдың ләззатын алуға мүмкіндігіміз бар. Абайдың тәлім-тәрбиесі арқасында Шәкәрімге тарих сахынасында өзіне берілген рөлді толық орындауына мүмкіндік туды. Абай Шәкәрімді баулып өсіріп, кезінде дұрыс бағыт көрсетіп, керек жерлерінде сынға да алып, жас жеткіншектің рухани ұстазы болды.

Бес жасынан бастап оқуға барып, өнерге құштарлығымен Шәкәрім өзінің ерекшеліктерін көрсете бастайды. Ол Шығыстың және қазақ халқының рухани байлығына жан дүниесімен беріліп, қабылдайды. Жас кезінен бастап мұсылман халқының "Мың бір түн" әңгімелерін оқып, араб, парсы тіліндегі бәйіттерді жатқа айтады. Қазақтың "Ер Тарғын", "Қыз Жібек", "Қобыланды" сияқты жырларын жатқа білген.

Абай Шәкәрімге орысша оқы деп ақыл айтады. Шәкәрім орысша білетін Нұрпейіс атты адамнан орысша үйреніп, сөздік алып, орыс тілін жақсы меңгереді. Бұл, әрине, оған кейіннен Л. Н. Толстоймен хат жазысып, А. С. Пушкин шығармаларын аударуға мүмкіндік бергені жақсы мәлім.

Шәкәрім музыкаға да үйір болып өседі. Ол домбыра, гармонда ойнай білген, скрипка алып, скрипкада ойнауды үйренеді. Өсе келе ол ақын ғана емес, өз өлеңдеріне ән шығарған композитор да болғаны белгілі.

Жаны таза, рухани жолдағы адамның бір белгісі—ол ішкі және сыртқы тазалықты сақтау әдеті. Шәкәрім жан-жүрегімен адалдыққа ұмтылып, адалдықты дәріптеген, өзі де сол адалдық жолын бекем ұстаған адам.

Шәкәрім жас кезінен сезімтал, байқағыш, көреген болған. Қоршаған табиғатқа оның өзінше көзқарасы болып, тіршіліктің әрбір өзгерісінен болмыстың сырын ұғуға ұмтылып отырған. Қарапайым адам бацқамайтын өзгерістерден, көріністерден оның арғы мәнін ұғып, оны өмірде пайдалана білген. Табиғат көріністерін оның түпкі себебімен байланыстыра отырып, болмыстың мәнін, жалпы заңдылықтарын көрген. Сондықтан оның өлеңдері өте мәнді, терең мағыналы болып келеді. Осылай ол ірі философтардың біріне айналған.

Шәкәрім жоғары рухани нәтижеге қалай жеткен деген сұраққа келетін болсақ, әрине, әуелі оның төрт-бес тілді меңгеріп, көп елді аралап, әлемнің білікті адамдарымен танысып, сұхбаттасып, өзіне керекті білімді тауып ала білгендігін айта кету қажет. Дегенмен, ең маңыздысы бұл дегені емес. Ең маңыздысы—оның солардан алған білімін, оқып білгендерін өз бойында жинап қана қоймай, оларды ой елегінен саралап, ол білімді болмыс заңдылықтарын түсіну үшін өмірде пайдалана білді. Қандай дәрежедегі білім болмасын, оны егер іс жүзінде қолданбасақ оның ештеңеге жарамауы рас, ал оны керекті жерге жұмсай білсек, ол кез келген құлыпты ашатын кілт іспеттес. Міне, Шәкәрім осы білімдерін іс жүзінде пайдалана отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізе білген.

Көрген соң ел жарасын анық сезіп,
Андайын айдалаға кеттім кезіп,
Ел емес, елге істеген қылығынан
Қашқамын, шынымды айтсам, сонан безіп...

Елдің атқамінерлері мансап, мақтан іздеп болыстыққа таласып, сонымен ел бүлдіріп жүрсе, ал Шәкәрім одан өзі бас тартып, тек қана өмір талабы мәжбүр еткенде ғана, еріксіз екі рет Шыңғысқа, алты айдай Сыбан еліне болған екен. Шәкәрімнің ел басқару ісіне қатты қысықпағанын жоғарыдағы өлең жолдарынан аңғаруымызға болады.

Бұл мақалада Шәкәрімнің тек өмірі жайлы ғана біраз мәлімет бере келе, оның шығармашылығы жайлы ой қозғамадық, Шәкәрімнің шығармашылығының өзі бойлай білген жанға баға жетпес рухани байлық, ал оның өмірі жазулы тұрған кітап тәріздес. Сонымен, қорыта келгенде, Шәкәрімнің туған халқының мақтанышы, ел үшін өз өмірін қиған азаматы болып қалыптасуына оның туған ата-тегінің қасиеттері, Абай рухымен нұрланған өскен ортасының әсері және өзінің жан дүниесінің ерекшеліктері мүмкіндік берді деп айта аламыз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Д. Омаров. "Шәкәрім шыңы". 2008.
2. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы.
3. Ислам. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: “Аруна Ltd.” ЖШС, 2010
4. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. — Алматы: Сөздік-Словарь, 2007

ӘОК 372.8

Н.А. Жарасбаев¹, А.Ғ. Ергешова²

^{1, 2}Шыршық мемлекеттік педагогика университеті, Өзбекстан

МЕКТЕПТЕ ӘЛІШЕР НАУАИНЫҢ ӨМІРІ МЕН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУ

Аннотация. Мақалада ұлы ағартушы, түркі халықтарына ортақ ұлы ақын, ойшыл, мемлекет қайраткері Әлішер Науаинның өмірі мен шығармашылығын жалпы орта білім беретін мектептерде оқыту жайында шолу жасалған.

Кілт сөздер: Метафра, хронология, аруз, мәшһүр.

Annotation. The article provides an overview of the life and work of the great educator, common to the Turkic peoples, the great poet, thinker, statesman Alisher Navoiy in general education schools.

Keywords: Metaphor, chronology, aruz, famous.

Орта Азиядағы көп ұлтты халықтарымыздың жалпы орта білім беретін мектептерінде бауырлас халықтардың әдебиетін оқыту өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Мектепте түркі халықтары әдебиетіндегі ірі ғұламалардың көлемді шығармаларын тарауларға бөліп, оқытушы апталап тақырып бойынша жұмыс жүргізетіні мәлім. Ал, бірақ сабақ өтілетін ақын мен жазушылардың өмірі мен өскен ортасы жайлы оқушылар терең білімге ие бола алмайды.

Әдебиет сабақтарында тақырыпты меңгеру мақсатты түрде өтіледі де, көпшілік жағдайда оқытушы тек оқулық пен бағдарламаға сүйеніп сабақты ұйымдастырады. Ұйымдастырғанда да бір әдістемелік жүйеде процесс амалға асырылады. Мұндай үрдіс әсіресе, оқушылардың сабаққа қызығушылығын төмендететіні сөзсіз. Әдебиетті оқыту үрдісінде қызығушылардан әрбір

тақырыпты жан-жақты меңгеру, сондай-ақ, бағдарлама материалдарына ғылыми ғылымилық тұрғыдан жандасу талап етіледі. Әсіресе, бауырлас халықтардың әдебиетіне тән ақын-жазушыларды толық меңгеру мәселесі бүгінгі күннің проблемасына айналып отыр.

Бұл көкейкесті мәселені шешуде алғаш оқушылардың назарын атақты сөз зергерлерінің ұлы ғұламалар туралы сөздеріне тоқталу керек. Ұлы ойшылдардың өмірі туралы қызықты эпизодтармен қатар пікірталас жүргізілсе, сабақ тиімді өтеді. Сонда ғана Отанына берік, өзіндік пікірге ие болған интеллектуалды жастарды тәрбиелеуде жетістіктерге жетеміз.

Жоғарыдағы өзекті мәселелерді бір ізділікпен шешу процесінде оқытушының өзіндік ізденуі, өз пәнінің хас шебері болуы және әдебиет әдістемесін терең меңгеруі қажет.

Төменде қазақ мектептерінде Ә.Науаидың өмірі мен шығармашылығын оқытудың үлгісіне тоқталайық:

1. Сабақтың мақсаты: Оқушыларды Ә.Науаидың өмірі мен шығармашылығымен таныстыру. Ақын өмір сүрген дәуірді оқушыларға түсіндіру. Тіл ұстарту және өзіндік пікірлеу қабілетін тереңдету.

2. Сабақтың мазмұны:

1. Ә.Науаидың туралы сөз зергерлерінің пікірлері (сөздері);
2. Ақынның өмірі;
3. Ақын шығармашылығының алғашқы кезеңі;
4. Ақынның «Хамсасы!» («Бестік») туралы;
5. Ақын өмірінің соңғы жылдары.

3. Көрнекілік құралы:

1. Ә.Науаидың суреті;
2. «Бестік» кітаптар жинағы;
3. Ақын шығармашылығына арналған сынып кітапханасы.

Оқытушы сабақты бастаудан алдында оқушыларға ақынның өмірі және шығармашылығы жайлы сұрақтар қояды:

1. Ә.Науаидың жайлы не білесіңдер?
2. Ақынның шығармалары қандай тақырыпқа жазылған?

Сабақта осы сияқты сұрақтар берілсе оқушының өзіндік пікірі мен белсенділігін байқаумен бірге оқытушының да жаңа сабақты қандай мәселелерге назар аударылатындығы мүмкіндік туады.

Ақынның өмірі мен шығармашылығын сөз етуден Абай, Майлықожа, Е.Э.Бертельс және басқалардың естеліктерін оқып береді:

Физули, Шәмси, Сайхали
Науаиды, Сағди, Фердауси
Хожа Хафис – бу хәммәси
Мәдәт бер шағири фарияд.

Абай.

Өзбекпен өткен Науаиды
Тілдің гауһар гүлі еді
Парсыдан өткен Фердаусиды

Заманының дәуірі еді,-

Майлықожа.

«Науаи өз тілін, мейлі жүз құбылған күрделі метафора болсын немесе нақтылығымен еңбек болсын, әдебиеттің күрделі талабына төтеп бере алатынына жұртшылықтың көзін жеткізуді мұрат тұтты».

Е.Э.Бертельс.

Оқытушы сөз зергерлерінің сөздерінен кейін ақынның өмірі мен шығармашылығына арналған хронологиялық кестені тақтаға іледі.

Жылдар	Жазушының өмірі мен шығармашылығы жайлы деректер
9-ақпан, 1441	Герат қаласында туған
1445 жыл	Төрт жасында жоғары мәртебелі оқу орнында тәлім алады.
1447 жыл	Атақты ғалым, тарихшы Шарафиддин Али Яздиймен кездеседі.
1457 жыл	Ғиясиддин Бахадир дүниеден өтеді.
1467 жыл	Қорасан мемлекетінің атақты ақындарының дәрежесіне көтеріледі.
1469 жыл	Сұлтан Хусайнға арнап «Хилолия» шығармасын жазады.
1481-1482 жыл	Өзінің өміріне арналған «Вакфийя» шығармасын жазып бітіреді.
1483-1485 жж.	«Хамса» («Бес кітабын») жазып бітіреді.
1490-1491 жж.	Өз дәуірінің әдебиеттану проблемаларына арналған «Мажолисун нафоис» («Тамашалардың жинағы») зерттеу еңбегін жарыққа шығарады.
1492 жыл	«Мезонул-авзон» («Өлең өлшемі») деп аталатын әдеби теориялық мәні зор еңбегін жазды.
1501 жыл 3-қаңтар.	Ұлы ғұлама, ғалым және ағартушы дүниеден мәңгілікке көз жұмды.

Содан кейін оқытушы ақынның өмірі мен шығармашылығы туралы қысқаша баяндап береді.

Қыс мерзімінің аязды күндерінде Герат қаласында өзбек халқының ұлы ақыны, шығыстың данышпан ойшылы Әлішер Науаи 1441 жылы туған. Әлішердің ата-аналары мен ағайын-туғандары сарай қызметінде жүретін аса абыройлы, елге мәлім ақсүйектерден болған. 1445 жылы төрт жасар Әлішер жоғары тәртебелі білім ордасына оқуға беріледі. Көне қала Себзаварда әкесі Ғиясиддин әкімшілік еткен дәуірде Әлішер небәрі 11-12 жаста, сонда да білім ошақтарынан терең білім алған жас ақын түркі, парсы, араб тілдерінде ғажайып лирикалық жырлар жаза бастайды. Дервиш мансур қарамағында білім алып, Низами Гәнжәуи, Сағди Шерази, Хұсрау Дехлеви сияқты мәшһүр шайырлардың ғазалдарын жатқа айтып жұртшылықты таң қалдырған.

1457 жылы әкесі Ғиясиддин дүниеден өтеді. Он алты жасар Әлішер тұрмыстың түрлі қиыншылықтарымен жалғыз өзі күреседі. Себебі, інісі Дөрвеш Әли әлі жас, анасы жоғары мәртебелі асыл тұқымдардан болса да, бірер бір лауазым иесі емес еді. Сонда да Әлішер атадан қалған мүліктерге медреселер, кітапханалар, монша және ауруханалар салуға жұмсайды. Өз үйінде жақсыларды жинап әдебиет мәселесі турасында айтыс, тартыс, сындар өткізеді. Мұқтаждық көрген өнер адамдарына сыйлықтар бергізіп отырған.

Науаи өз дәуірінің әдеби дәстүрі бойынша бірқатар өлеңдерін парсы тілінде де жазған. Сол себепті оның «Зуллisonайын» (екі тілдің иесі). Ақын өзінің түркі тілінде жазған өлеңдеріне «Науаи», ал парсы тілінде жазған жырларна «Фани» деп қоятын болған.

Науаи түркі тілі әдеби тіл бола алатынын іс жүзінде дәлелдеу үшін ескі өзбек тілінде көлемді еңбектер жазған. Ол өте қысқа мерзімде, небәрі екі жыл ішінде (1483-1485) «Хамса», «Бес кітап» тобына жататын «Хайратұл-аброр», «Жақсылардың таңдануы», «Фархад пен Шірін», «Ләйлі мен Мәжнүн», «Сабай сайяр», «Жеті өлім», «Садди Искандари», «Ескендір қорғаны» дастандарын жазады.

Низами, Дехлеви, Жами сияқты шығыстың ұлы шайырлары өз «Хамса» кітаптарын араб яки парсы тілінде жазған. Ал, Науаи әлемді таңдандырған – ол өз «Хамсасын» - түрік-шағатай тілінде жазады. Сөйтіп, Науаи тарихта тұңғыш рет түркі тілінде көркемдік дәрежесі мейлінше жоғары шығармалар жазуға болатынын дәлелдеп шықты.

1488-1501 жылдар аралығы Науаи үшін аса жемісті еңбек жылдары болды. Бұл кезеңде ақын өзінің әдеби, саяси қоғамдық, философиялық, лингвистикалық мәні зор еңбектерін оқырманға ұсынды. Олар: «Ажәм патшаларының тарихы», «Саид Хасан Ардашердің өмірі», «Мажолисүн-Насроис», «Тамашалардың жинағы». Осы еңбегінде Науаи өзінен бұрын өмір сүрген және өз замандастары болған 450 ақынның өмірі мен шығармашылығы жайында көптеген деректер береді, әрі олардың өлеңдерінен үзінділер келтіріп отырады.

Сондай-ақ, Науаи өлең құрылысы, аруз уәзіні туралы «Мезонул-авзон» деп аталатын әдеби теориялық мәні зор еңбегін жазды.

Бұдан кейін ақын дидактикалық-философиялық бағыттағы «Кұстар тілі», «Көңілдердің сүйгені», лингвистикалық «Екі тілдің таласы», діни ұғымдар мен әдет-ғұрып туралы «Пайғвмбарлар мен әкімдердің тарихы», «Мұсылмандардың нұры» сияқты ғажайып туындыларын өмірге әкелді. Олардың ішінде әсіресе, «Екі тілдің таласы» атты еңбегі Науаидың түркі тілі саласы бойынша ғалым ретінде ұзақ жылдар бойы жүргізген зерттеуінің жемісі еді.

Әлішер Науаиды лирик ақын ретінде есімін әлемге мәшһүр еткен кітабы – «Хазоинул маони» («Ойлар қазынасы») атты өлеңдер жинағы. Бұл жинаққа енген өлеңдерін ақын шартты түрде төртке бөліп берген. Бірінші бөлімі – «Балалық базары», екінші – «Жастық жарасымы», үшінші – «Орта жастың қызығы», төртінші – «Қарияның пайдалы кеңестері» деп аталады.

Жоғарыда айтқанымыздай, Әлішер Науаидың ең үздік шығармалары бес дастаннан тұратын «Хамсасы» («Бестік») екені мәлім. Ешқашан мәнін жоймайтын, қайта ғасырлар өткен сайын құлпыра түсетінін мақтанышпен айтуға толық хақымыз бар деп оқытушы өз сөзін аяқтайды. Сабәқ соңында өтілген тақырып қысқаша қорытындалады. Үйге тапсырма беріледі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Абдувалитов Е.Б., Жураев Ж. Әлішер Науаидың таңдамалы шығармалары – Ташкент: «Мухаррир», 2020.

2. Абдувалитов Е.Б. Туысқан халықтар әдебиетін оқыту.Әдістемелік құрал – Ташкент: «ТДПУ», 2005.

3. Мектеп оқулығы: Жұмалиев Қ., Ақшолақов Т., Сейданов Қ. (Әдебиет: 9-сыныбына арналған) – Ташкент: «O`zbekiston», 2019.

УДК 372.881.1

Н.О. Жетпеисова¹, Ш.У. Баймаханова², Д.А. Бегеналиева³

^{1,2,3}Кызылординский университет им.Коркыт Ата. Г. Кызылорда, Казахстан

УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ ПРИ КОММУНИКАТИВНОМ МЕТОДЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме - развитию речевых навыков учащихся при коммуникативном методе обучения иностранному языку. Представлены некоторые виды заданий на развитие лингвистической и речевой компетентности, выстроенных по принципу усложнения речемыслительных действий.

Ключевые слова: коммуникативный метод, пороговый уровень, релевантное упражнение, ситуация из реальной жизни.

Abstract. The article is devoted to an urgent problem - the development of students' speech skills in the communicative method of teaching a foreign language. Some types of tasks for the development of linguistic and speech competence, built on the principle of increasing the complexity of speech-thinking actions, are presented.

Keywords: communicative method, threshold level, relevant exercise, real life situation.

Введение

В истории обучения иностранным языкам можно выделить два основных пути: а) изучение языка на основе правил грамматико-переводного метода; б) изучение языка на основе коммуникации.

Первый путь – это когда обучение строится на изучении грамматических правил и лексики со следующим переходом к порождению (конструированию) и декодированию (чтению и пониманию устной речи) речи. Пользуясь правилами и словарным составом языка, обучающиеся должны изучать новый для них язык. Основному контролю подвергались уровень владения грамматическим материалом и перевод текста, а в ряде случаев - знание изолированных слов. Конечно, при подобном изучении языка невозможно было обеспечить даже элементарного владения языком. Этот метод усвоения языка признан как ненатуральный метод, т.к. изучение родного языка начинается со слушания, потом ребенок начинает говорить, читать, и только потом писать. Основное внимание уделялось переводу, преобладали пассивные формы работы, навыки устной речи не формировались, что очень сильно задерживало темп овладения языком, т.е. обучение не обеспечивало практическое пользование языком в различных ситуациях общения. [1]

Суть коммуникативного подхода

Второй путь – через коммуникацию. Он оказался более эффективным, хотя содержал ряд недостатков. В 80-90-х годах прошлого столетия в западно-европейских странах была разработана система коммуникативного обучения иностранным языкам. Были определены 3 уровня базового (начального) овладения языком: уровень «выживания» (*survivallevel*); уровень «на пути к языку» (*waystagelevel*); пороговый уровень (*thresholdlevel*). [2]

Основу коммуникативной методики представляет положение о том, что язык служит для общения и, следовательно, целью обучения языку должна быть коммуникативная компетенция. На всех этапах усвоения материала идет обучение общению. При таком подходе обучаемый быстро учится говорить, но упускается из вида грамматика и правильное произношение, так как преподаватель не вмешивается и не исправляет их ошибки во время коммуникации. На современном этапе обучения коммуникативный метод считается самым эффективным, а традиционные методики, построенные на принципе «от грамматики к лексике, затем упражнения на закрепление» считаются устаревшими и малоэффективными. Но практика показывает, что абсолютно отказываться от традиционных методов нельзя, умелое сочетание их с привитием навыков живого общения в любом случае даст свои положительные результаты.

Устные упражнения на уроках иностранного языка проводятся на всех этапах обучения от начального до продвинутого. Многие упражнения носят в себе элемент игры. В качестве основного приема используется имитация ситуаций из реальной жизни, которые обыгрываются в классе так, чтобы вызвать у учеников максимальную мотивацию к говорению. Некоторые упражнения грамматические, некоторые основаны на текстах, а некоторые составляются учителями. Упражнения делятся на следующие группы: вводные упражнения; лексические упражнения; диалогические упражнения; текстовые упражнения; упражнения для аудирования; разговорные упражнения. [3]

Виды упражнений и заданий

Представляем некоторые виды заданий на развитие лингвистической и речевой компетентности, выстроенных по принципу усложнения речемыслительных действий.

Questioning. Вопросно-ответная форма работы – характерная черта речевого общения между учителем и учениками и между самими учениками в процессе обучения. Вопросы задаются в определенном контексте. Контекст может уточнить запрос, устранить двусмысленность или следить за ходом мыслей ученика по его ответам на вопросы.

Completion. Такой тип упражнений обычно состоит из ряда незавершенных предложений. Ученику предстоит выполнить задание закончить их по смыслу или с использованием информации, полученной из прослушанного или прочитанного текста. [4]

Expansion. Упражнения, которые способствуют развитию как монологической, так и диалогической речи, готовят к участию в учебных дискуссиях, к устным выступлениям перед аудиторией. Это упражнение на расширение заданного речевого материала, представленного словосочетанием,

частью предложения, высказыванием на уровне предложения, сверхфразового единства или текста.

Jigsaw activities. Упражнения-«головоломки», нацеливающие обучающихся на обмен информацией по типу «пазлы». Это особый вид деятельности, связанной с пробелами в информации, которая лучше всего работает, когда используется со всем классом. Класс сначала делится на группы от четырех до шести учеников, которым затем дается некоторая конкретная информация по теме. Затем класс реорганизуется в разные группы (группы-головоломки) по четыре-шесть учащихся, чтобы каждый учащийся в новой группе был из другой группы экспертов, и они делятся своей информацией с новой группой, чтобы они могли завершить задачу вместе. [5]

Matching. Упражнение на подбор соответствий (слов, словосочетаний, предложений, абзацев, текстов) и невербальных элементов (изобразительных, графических) содержит задание распознать соотносящиеся друг с другом элементы, предварительно разрозненные, и объединить их в пары или группы. *Multiple matching (reading)* предполагает выбор из нескольких вариантов в соответствии с содержанием прочитанного. Чтение с пониманием деталей при выполнении такого упражнения желательно, но не обязательно, так как главное – найти в отрывках соответствия.

Prediction. Упражнения на прогнозирование по содержанию текста направлены на развитие способности предугадывать новое, опираясь на уже известное. Они являются важным компонентом сложных интегрированных умений чтения и аудирования. При обучении рецептивным видам речевой деятельности упражнения на прогнозирование предваряют чтение или прослушивание текста и могут строиться на основе заголовка и подзаголовков, темы, лингвистического контекста, невербальных средств, таких как диаграммы, графики, карты, таблицы, картинки.

Rephrasing/Reformulation/Paraphrase. Учебному перифразу традиционно отводится важное место при обучении экспрессивной устной и письменной речи. В методике закрепилось представление о том, что учебный перифраз формирует умение передать смысл речевой единицы (слова, фразы, высказывания) другими словами, способствует усвоению и активизации лексического и грамматического материала, развивает умение выражать мысли ограниченными языковыми средствами. Упражнения на перифраз строятся на уровне отдельных слов, словосочетаний, предложений и текстов.

True-false statements. «Верные-неверные утверждения» – разновидность упражнений на содержательный и смысловой выбор ответов или суждений, который осуществляется путем соотнесения предлагаемых высказываний с содержанием прочитанного или прослушанного текста. Чаще всего это упражнение используется для проверки понимания текста. Оно может способствовать и развитию монологической речи в том случае, если удачный подбор «верных-неверных утверждений» стимулирует речевую реакцию обучающихся, аргументированное обоснование выбранного ответа, комментариев к нему.

Brainstorming. «Мозговой штурм» – упражнение, в ходе которого обучающиеся совместными усилиями или самостоятельно разрабатывают семантическое поле какого-либо понятия или определенную тему. В основе этого упражнения лежат приемы семантических ассоциаций. В связи с заданным понятием (темой) обучающиеся спонтанно и свободно высказывают идеи, мнения, затрагивают различные аспекты темы и фиксируют их неупорядоченно в виде отдельных слов, словосочетаний, незаконченных фраз, коротких предложений. Таким образом, стимулируется речемыслительная деятельность обучающихся, актуализируется их речевой опыт. «Мозговой штурм» часто используется как вариант экспозиции, он также эффективен при подготовке монологических высказываний в устной и письменной форме.

Presentation. Устное выступление одного из учеников перед классом или учебной группой с кратким или относительно развернутым сообщением на определенную тему. Выступление перед аудиторией может отражать результаты изучения какого-либо вопроса, литературы по определенной теме или подводить итоги небольшой исследовательской работы. Устное выступление обычно используется на более продвинутом этапе, отличается от устного сообщения развернутостью и углубленностью содержания.

Discussion. Обсуждение какого-либо вопроса в форме беседы или учебная дискуссия. Как групповой диалог (полилог) дискуссия характеризуется участием нескольких собеседников, но включает в себя и элементы монологической речи, т.е. более или менее развернутые высказывания отдельных участников. Таким образом, умение участвовать в обсуждении темы или проблемы в свободной беседе, в групповой дискуссии подразумевает определенный уровень сформированности умений диалогической и монологической речи.

Problemsolving. Решение речемыслительных (или проблемных) задач – упражнение, в котором обучающиеся, анализируя проблемные ситуации и стоящие перед ними проблемы, подробно излагают пути их умозрительного разрешения. Проблемная ситуация – это комплекс условий (речевых и неречевых), необходимых для возникновения проблемы и стимулирующих обучающихся на решение проблемной задачи [6].

Projectwork. Проект – это самостоятельно планируемая и проводимая школьниками работа, в которой речевое общение включается в интеллектуально-эмоциональный контекст другой деятельности. Подготовка и реализация собственных (творческих) проектов является заключительным этапом определенного цикла работы над развитием и совершенствованием умений во всех видах речевой деятельности [7].

Заключение

Особенность коммуникативной методики обучения иностранному языку состоит в том, что с самого первого занятия ученик начинает говорить на изучаемом языке. Это помогает быстрее избавиться от ощущения зажатости; исчезает языковой барьер, наращивается словарный запас. Каждое занятие предполагается делить на три фазы: стадия вовлечения (engagement), когда определяется тема для дискуссии, стадия изучения (study) направлена на

изучение нового материала, и на стадии использования (activation) ученик выполняет задания на закрепление изученного. Уроки по изучению языка проходят оживленно и интересно, так как большую часть занятия занимает практика, живое общение. Ограничением в данном методе служит то, что любую мысль, невзирая на скудный лексический запас, нужно выразить на изучаемом языке, не используя родной язык.

Коммуникативный метод изучения иностранного языка идеально подходит также тем, кто уже на каком-то (даже небольшом) уровне знаком с языком, и хочет научиться бегло и грамотно общаться, улучшить свое произношение, бегло читать книги на изучаемом языке.

Представленные выше виды упражнений при их выполнении обеспечивают условия для сознательного, а не формального усвоения знаний, способствует более тесной связи учебного предмета и жизни. Выполнение учебных заданий на коммуникативном уровне требует, чтобы при создании своего текста (или ответа, устного или письменного) ученик учитывал характеристики адресата, адресанта, условия и цели общения.

Основа успешного обучения – мотивация и вовлечённость учащихся в образовательный процесс. Поэтому индивидуальный подход и подбор релевантных упражнений являются неотъемлемыми компонентами учебного процесса и методического мастерства учителя. Преподаватель должен учитывать возрастные особенности и интересы группы, тогда изучение иностранного языка станет увлекательным и простым для студентов.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Хасанова О.В., Шепелева К.А. Оценка качества и эффективности современных УМК по английскому языку// IV межд.науч.конф. «Актуальные вопросы современной педагогики» (Уфа, ноябрь 2013). – Уфа: Лайм, 2013. – С.108-110.
2. The Book of Trends in Education 2.0//Электронный ресурс: <http://www.ydp.eu/wp-content/uploads/2017/08/The-Book-of-Trends-in-Education-2.0-YDP.pdf>.
3. В. Н. Олифер. Новые технологии в обучении. Спб., 2000.- 177с.
4. Колесникова И.Л., Долгина О.А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. – СПб: Изд-во Рус.-Балт.информ. центр «Блиц»; «CambridgeUniversityPress», 2001.– 224 с.
5. Сысоев, П.В. Методика обучения иностранному языку с использованием новых информационно-коммуникационных Интернеттехнологий: учебно-методическое пособие / П.В. Сысоев. – М.: ГлоссаПресс; Ростов н/Д: Феникс, 2010. – 177 с.
6. Миролюбов, А.А. Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность / А.А. Миролюбов. – М.: Титул, 2012. – 239с.
7. Типы коммуникативных упражнений на уроках английского языка.Электронный ресурс.infourok.ru Иностранные языкиучитель английского языкаАтитян Г.Г.

С.Н. Жолдасова

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

THE PROJECT METHOD AS AN INNOVATIVE METHOD OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Аннотация. Оқытудың балама әдістерін қолдану адамның жасырын шығармашылығы мен қабілеттерін ашуға бағытталған, бұл орта мектепте оқу процесін оңтайландыруға әкеледі. Бұл әдістерге толық физикалық реакциялар, болжамды, драмалық-педагогикалық, үнсіз және жобалық әдістер кіреді. Шет тілдерін оқыту саласында Л. Брукс, Джон Эшер және Террелл сияқты көптеген сарапшылар тілді интуитивті оқыту теориясы мен тәжірибесін зерттеді. Көрнекті шетелдік ғалымдар Дж. Ашер, Ф. Гуин және Х. Палмер сонымен қатар балалардың тілді меңгеру процесіне физикалық әрекеттерді қосудың құндылығын мойындады. Соңғы зерттеулер мен жарияланымдар топтық жұмыстың Ұлттық жеке дидактикалық аспектілері О.Бударный, Т.Ого, М.Скаткин, И.Чередов және басқа ғалымдардың еңбектерінде көрсетілгенін көрсетеді. Мақала студенттерді кәсіптік оқуға дайындаудың педагогикалық технологиясы ретіндегі жоба әдісіне арналған. Жобалау әдісінің негізгі кезеңдері қарастырылады. Өйткені жобалау қызметі студенттерге адам қызметінің теориялық және практикалық компоненттерін біртұтас жүйеге біріктіретін, жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін ашуға, дамытуға, іске асыруға мүмкіндік беретін ойлауды қалыптастыруға көмектеседі.

Кілт сөздер: әдістер, балама әдіс, инновация, заманауи білім беру, жобалау әдісі, жобалау қызметі, инновациялық технология.

Abstract. Domestic education growth is currently included in the category of national priorities. The "diversified and timely development of children and young people, their creative abilities, the formation of self-education skills, and self-realization of the individual" are one of the key objectives of education in the Republic of Kazakhstan. The article is devoted to the method of project as a pedagogical technology for preparing students vocational training. The main stages of the project method are considered as project activity helps students to form thinking, which combines the theoretical and practical components of human activity into a single system, allows you to discover, develop, realize the creative potential of the individual.

Keywords: methods, alternative method, innovation, modern education, project method, project activity, innovative technology.

The modernization of school education focuses on the growth of students' cognitive independence and the improvement of their study skills. New approaches and methods of teaching need new generations and new realities of life. Due to exceeding the standards for knowledge of a foreign language, alternative methods of teaching foreign languages are now emerging. The main reason for the emergence of such methods is associated with the globalization of the world, which along with the development of technology brings into education a requirement of effective mastering of a foreign language in order to exchange information and understanding in global point of view. New educational technologies qualitatively change the style, character, content of the educational environment of students of all university education, develop students' independence, the ability to self-organize, the ability to conduct a dialogue, defend their point of view, respect the opinions of others, which is extremely important for the training of teachers of vocational training not only

today, but also tomorrow. We consider project technology to be such an innovative technology or project method.

The project method is a set of desired results, ideas, hypotheses for the formation of a creative theoretical product. This is the aggregate of techniques, actions and procedures in a certain sequence to solve the task, personally significant for the student and formalized in the form of the expected end product. [12, p. 71-76].

The project method is one of the personality-oriented developing technologies, which is based on the ideas of developing students' cognitive skills, their creative initiative, the ability to think independently, find and solve problems, navigate the information space, the ability to predict and evaluate the results of their own activities. [2] The basis of the project method is the ideas of "progressive pedagogy" — a pedagogical trend known as "progressive education"). The birth of progressivism took place within the framework of philosophy and is closely connected with the names of Ch. Pierce and W. James.

The subject of intensive study of the features of the project method and the possibility of its use in the modern system of higher and secondary education is the modern research of V.V. Guzeev, V.S. Lazarev, N.V. Matyash, E.A. Penkovskikh, V.N. Sternberg, N.O. Yakovleva, etc. [1; 2; 3; 4; 5]. Among the foreign scientists, a particularly valuable contribution to the theory and practice of the project method was made by J. Dewey [3], W.H. Kilpatrick [6], E. Collings, A. Stevenson, M. Wales, F.L. Stoller, etc. However, disputes about the history of the project method and project activity continue. American scientists J. Dewey and W.H. Kilpatrick, and then the German R. Stimson, M. Knoll believe that this happened at the beginning XX century with the development of family economy and craft schools. The method was then considered as just a teaching technique. For the first time, a complete description of the project method was given by J. Dewey and W.H. Kilpatrick. They called the method "instrumental pedagogy". The key idea was to provide the student with independence in the choice of work, taking into account his interests and intentions. The students themselves set a goal, planned and performed work on the transformation of new knowledge and skills. However, the new learning system, acting as an alternative to the traditional classroom-based system, often failed. It underestimated the role of the teacher, negatively affected the student's mistakes in planning and, as a result, led to a deterioration in learning outcomes. This method was considered as an alternative option, detached from the life of school education and carried out the connection of learning with the knowledge and skills that students needed in their professional activities.

The didactic value of the project can be considered in two aspects - from the point of view of the student and from the point of view of the teacher.

From the point of view of the student (student, student), the project is an opportunity:

- do something interesting on your own in a group or alone;
- solve an interesting problem formulated by the students themselves in the form of goals and objectives;
- make the most of your opportunities;

- prove yourself, try your hand, apply your knowledge;
- to benefit;
- publicly show the achieved result, etc.

From the point of view of the teacher (teacher), the project is an integrative didactic means of development, training and education, which allows you to develop specific skills, competencies including:

- problematization (consideration of a problematic situation, identification of existing contradictions, formulation of problems and subproblems, setting goals and objectives, etc.);
- goal setting and activity planning;
- introspection and reflection;
- search and critical comprehension of information (selection of factual material, its interpretation, generalization, analysis);
- mastering research methods;
- practical application of knowledge, skills and abilities in non-standard situations, etc.

In conclusion, the project method is a comprehensive teaching approach that allows students to engage in educational activities that align with their interests, enabling them to demonstrate independence in organizing, planning, and managing their own cognitive activities. This approach culminates in the creation of a tangible product, object, or phenomenon within a set period of individual, paired, or group activity. The project method comprises seven key stages, which include the organizational stage, the idea selection and discussion stage, the methodological discussion and organization stage, the structuring stage, the direct project work stage, the summing up and result registration stage, and the project presentation stage. In addition to enhancing student motivation, project-based learning and a sociolinguistic approach to teaching foreign languages help students develop communicative, linguistic, and methodological competencies. English teachers are enthusiastic about this approach because it enables them to facilitate student learning while adhering to the communicative approach, where the concepts of activity and productivity are primary, allowing students to become creators of their own learning.

REFERENCES

1. Abdyhalykova M. Innovative Methods of Foreign Languages Teaching. Indian Journal of Science and Technology. 2016. Vol. 9 (22). P. 1–7.
2. Dewey John. Democracy and education. M.: Pedagogika press, 2000. P. 384.
3. Zaitsev V.S. Educational technology: elective courses for bachelors and masters. Collect. of 2 vols. Chelyabinsk, 2014. P. 424.
4. Sternberg V.N. Theory and practice of the “project method” in pedagogy of the XX century. Dis. ... cand. of sciences (Education). Vladimir, 2003. P. 194.4. Chechel I.D. Project method: subjective and objective evaluation of results. Direktor shkoly, 1998. № 4. P. 3–10. [in Russian].
5. Yakovleva N.O. Theoretical and methodological foundations of pedagogical design. M.: Informatsionno– izdatel'skiy tsentr, 2002. P. 239. [in Russian].

6. Kilpatrick W.H. Foundations of method. M. – L.: State Publishing House, 1928. P. 115.

УДК 378(075.8)

М.А. Жолмаганбетова

*Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы қаласы,
Қазақстан*

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ SWOT ТАЛДАУ

Аннотация; Жоғарғы оқу орындарында ғылыми зерттеу жұмыстарын кеңінен енгізу студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысуына жағдай жасады. Ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуді енгізудің ең басты факторы жас мамандарды жаңазаманға сай, жаңа технологиямен таныстыру болып табылады. Мамандардың білімін жаңа заманға сай жаңа ғылыми, техникалық және мәдени дәрежесін көтеру негізінен ғылыми зерттеу жұмыстарының көмегімен орындалады деуге болады.

Мақалада ЖОО білім алушыларды ғылыми зерттеу әрекетіне даярлау әдістерін қолдануға бағытталған. Студенттердің ғылыми ойлау дәрежесін барынша дамытуда шығармашылықпен іздену әрекетін өзіндік зерттеу жұмыстарымен байланыстырып жүргізудің жолдары қарастырылады. Сонымен бірге ғылыми зерттеу жұмыстары нәтижелі болу үшін дұрыс жоспарлап, SWOT талдау жасау үлгісі көрсетілді.

Кілт сөздер: ғылыми зерттеу жұмыстары, жоспарлау, оқу үдерісі, зерттеу нәтижесі, теориялық және тәжірибелік жұмыстар, SWOT талдау.

Abstract; The widespread implementation of scientific research works in higher educational institutions created conditions for students to engage in scientific research work. The most important factor in the implementation of scientific research work is to introduce young specialists to modern technology. It can be said that raising the knowledge of specialists to a new scientific, technical and cultural level in line with modern times is mainly done with the help of scientific research.

The article focuses on the use of methods of preparing students for scientific research activities. In order to maximize the development of students' level of scientific thinking, ways of creatively connecting the activity of research with their own research work are considered. At the same time, an example of SWOT analysis was shown in order to make scientific research work effective.

Keywords: scientific research works, planning, educational process, research results, theoretical and practical works, SWOT analysis.

Қазіргі кезеңде мемлекеттің басты міндеттерінің бірі ғылымды қолдау және дамыту болып табылады. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары теориялық және қолданбалы проблемаларды қалыптастыруға қызмет етеді. ЖОО-да оқу үдерісі оқу, тәрбие, өндірістік іс-тәжірибе және ғылыми-зерттеу жұмыстарының болып табылады. Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары ЖОО әлемдік стандарттар талаптарына жауап бере алатын, ғылым мен білімді интеграциялауда көп жылдық отандық және шетелдік тәжірибелерге арқа сүйетін жаңа шарттарға сәйкес жүзеге асырылуы тиіс.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының жүйесін ұйымдастыру және дамытудың негізгі мақсаты жоғары кәсіби білімберуде маман даярлаудың ғылыми деңгейін көтеру және оқуын ары қарай жалғастыру үшін талантты жастарды іріктеу, ғылыми-техникалық прогрестің жаңа жетістіктеріне, экономикалық ойлау мен мәдени дамуға қол жеткізу негізінде жоғары оқу орнында педагогикалық және ғылыми кадрлармен толықтыру.

Жоғары оқу орнында студенттерді білім алуға, ғылыми зерттеудің қазіргі әдістерімен таныстыруға және сыни ойлау мен ойлау қызметін дамытуға баулиды.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының негізгі мақсаттарына:

- таным мен зерттеудің ғылыми әдістерін меңгеру, кәсіби ойлау дағдыларын қалыптастыру;
- білім беру, оқу, тәрбиелік, ғылыми және тәжірибе үдерістерінің тұтастығын қамтамасыз ету;
- әрбір студенттің шығармашылық дамуына, ғылыми зерттеулерге және ғылыми-техникалық шығармашылыққа қатысуға өз құқығын жүзеге асырылуына мүмкіндік туғызатын жағдай жасау және дамыту;

ЖОО оқыту процесінде студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысын дұрыс ұйымдастырылуын және жоспарлануына:

- теориялық және тәжірибелік, яғни зерттеудің ғылыми әдістері, эксперименттерді жүргізу әдістемелері;
- ұйымдастырушылық, яғни дереккөздермен жұмыс жасай білу, жиналған ақпараттарды өңдеу әдістерін таңдау;
- талдап-түзетушілік: студенттің рефлексиясымен, оның өзін-өзі тексерумен, өз қызметін жоспарлау мен ұйымдастыруды өздігінен жетілуімен; оқу-танымдық қызметін түзету мен өзін-өзі түзету байланысты;
- мотивациялық: ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асыру үдерісінде, танымдық қажеттілігі ғылымға қызығушылығын дамыту және нығайту, жетілдіріліп жатқан ғылыми мағлұматтың теориялық және тәжірибелік маңыздылығына сендіру;
- зерттелініп жатқан ғылыми мағлұмат саласындағы келелі мәселелерімен, әртүрлі көзқарастарымен терең танысуға ықыласын дамытуды қалыптастыруына әсер етеді.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстары нәтижелі болу үшін алдын ала зерттеу жұмыстарын дұрыс жоспарлау мен орындалу кезеңін жасау қажет (1-кесте).

1-кесте. Зерттеу жұмыстарының жоспары және орындау кезеңдерінің үлгісі

Кезең реті	Кезеңнің міндеттері	Жұмыстың мазмұны	Орындалу мерзімі
1-кезең	1. Зерттеу жұмысының тақырыбын таңдау	1. Зерттеу жұмыстың тақырыбын таңдау; 2. Зерттеу жұмысы туралы мәселемен танысу; 3. Тақырыпты кафедраға тіркету	

	2. Шамамен жұмыстың орындалу жоспарын құру	1.Берілген әдістермен танысу; 2. Зерттеу жұмыстың тақырыбының түйінді сұрағын анықтау; 3. Жұмыс жоспарын жетекшімен бірге талдап, нақтылау.	
2-кезең	1. Ақпарат көздерін таңдау	1.Бір дәптер арнап, оны зерттеу жұмыстың жоспарына байланысты бөліп, әр сұрағын бөлек беттерге жазу; 2.Әр сұрақ бойынша әдебиеттерді белгілеу (авторы, аталуы, баспасы, жылы, беттері.). 3. Қажетті ойларды, деректерді сандық көрсеткіштерді жазып алу.	
	2. Зерттеу жұмысқа кіріспе жазу	1. Тақырыптың өзектілігін негіздеу; 2. Зерттеу мәселесін, нысанасын және пәнін белгілеу; 3. Зерттеу мақсаты мен міндеттерін анықтау.	
	3.Зерттеудің әдістемесі мен ұйымдастырылуын анықтау	1.Ғылыми- зерттеу әдістемесі бойынша әдістерді оқу, таңдау	
	4.Орындалған жұмыс туралы жетекшіге есеп беруге даярлық	1. Жетекшіге зерттеу жұмыстың барлық материалдарын көрсету.	
3-кезең	1.Зерттеуді жүргізуге даярлық өткізу	1. Зерттеу жүргізу.	
	2. Зерттеу жұмыстың 1-бөлімін жазу	1.Бөлімнің мазмұны, жеке сұрақтар бойынша жүйелі түрде талқылануы қажет.	
	3.Есеп беруге даярлық. Жазылған бөлім материалын жетекшімен талқылау	1. Барлық материалдарды жетекшіге көрсете отырып , кеңес алу.	
4-кезең	1. Зерттеу жұмыстың кіріспесі мен 1-тарауын толықтырып редакциялау	1.Жетекшінің кеңесі бойынша ескертулерді толықтыру 2.Грамматикалық және стилистикалық жағдайларды редакциялау.	
	2.Зерттеу нәтижесін өңдеу	1. Өңдеудің статистикалық әдістерін қолдану. 2.Кесте, график, суреттер құру.	
	3. Зерттеу жұмыстың негізгі бөлімдерін жазу	1.Зерттеудің нақты материалдарын орнымен пайдалану; 2.Иллюстрациялардың орнын анықтау; 3. Нақты материалдарды түсіндіріп негіздеу; 4.Өзіндік зерттеу нәтижесін талқылау.	

Мұндай жұмыстарды орындағанда студент жұмысты орындау жоспарын өздігінен құрастырады, керекті әдебиеттерді іріктеп алады, математикалық

өңдеулері мен нәтижелерін талдауды жүргізеді, есеп дайындайды, дер кезінде нәтижеге қол жеткізе алады.

Оқыту әдістер мен формалары студенттердің сыни ойлауын дамытуға, олардың оқуда дербестігін, жаңа ойларды ұсынуды ынталандыруға мүмкіндік туғызады.

Сол себептен, болашақ мамандарды дайындау үдерісінде студенттер ғылыми-зерттеу қызметінің сан алуан формаларына қатыстырылса, ғылыми жұмыс нәтижелі болады. Сондықтан студенттерді оқытудың барлық кезеңінде ғылыми қызметін орындауда болашақ мамандарды даярлауды жүйелі және мақсатты жүзеге асыру, ғылыми қызығушылықтарын, қабілеттерін, мүмкіндіктерін және студенттердің ғылыми жұмысының тәжірибесінің есебінде шығармашылық топтарын жасау; оларды ғылыми жұмыстың әдістемесімен қаруландыру; практикаға ғылыми нәтижелерді ендіруде жетістік жағдайларын жасау; ғылыми мәселелерді шешуде шығармашылық қызметін және зерттеушілердің дербестігін ынталандыру керек.

Студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарын жоспарлауда нәтижелі болу үшін SWOT талдау жасаудың ролі ерекше. SWOT талдау жасау арқылы жоспарланған ғылыми еңбектің жағымды, жағымсыз жақтарымен қоса мүмкіндіктерін және оның қауіптілігін алдын ала біле алады. SWOT-талдау әдісін саяси ғылымдарда осы уақытқа дейін А.А. Нұрмағамбетов пен Е.Қ. Алияров сынды т.б. ғалымдар қолданды. Әдісті қолдану барысында мәселенің жағымды және жағымсыз жақтарына сараптама беріледі, оның мүмкіндіктері бағаланып, орын алатын қатерлері туралы айтылады. Сондықтан, SWOT-талдау барысында төмендегі нәтижелер анықталды (2-кесте):

1. Жағымды жақтары (*Strengths*)
2. Жағымсыз жақтары (*Weaknesses*)
3. Мүмкіндіктері (*Opportunities*)
4. Қатерлері (*Threats*).

2-кесте: **SWOT**-талдау жасауға үлгі

Strenght (Мықты жақтары)	Weakness (әлсіз жақтары)
<ul style="list-style-type: none"> - Зерттелетін тақырыптың нәтижесі; - қоғамға, қоршаған орта мен адамзатқа пайдасы; - Экономикалық түсімдер. 	<ul style="list-style-type: none"> - зерттеу тақырыбына мамандардың жетіспеуі; - құрал жабдықтардың тапшылығы; - шығынның көп болуы.
Opportunities (мүмкіндіктері)	Threats (қауіпі, зияны)
<ul style="list-style-type: none"> - зерттелетін тақырып нәтижесі бойынша қоғамға пайдасы тиіп, экономиканы көтеу мүмкіндіктері бар. 	<ul style="list-style-type: none"> - зерттеу жұмысының орындалуы барысында техника қауіпсіздігін орындалмаса адам өміріне қауіп туындауы мүмкін.

Студенттің ғылыми-зерттеу мәні, біріншіден, оны орындау үдерісінде әрбіреуі зерттеу ептіліктері мен дағдыларының нақты тізбесін меңгеруі көрінеді.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы, ғылыми және тәжірибелік үдерістері қызметтік әртүрлі әдістер қолдану зерттеу жұмысының нәтижесін болжауға мүмкіндік береді.

Осы жобаның өзектілігі келесі тұрғыларды қарастырылады: студент тұлғасының өздігінен жетілуі; білім беру мен ғылымның интегралдау; танымдық өзектілік және оны ғылыми-зерттеу қызметіне кірістіру.

Қазіргі уақытта студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысының дамуы үшін де, және білім беруде инновациялық үдерістерді ендіру үшін де кең көрініс пайда болды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Платонова С.И. История, логика и методология науки. Курс лекций. - Ижевск: ФГБОУ ВПО Ижевская ГСХА, 2015 - 169 с.
2. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология научного исследования. М.: Либро-ком, 2015.
3. А. Г. Бурда, Основы научно-исследовательской деятельности: Учеб. пособие (курс лекций) Кубан. гос. аграр. ун-т. – Краснодар, 2015. – 145 с.
4. Демченко, З.А. Научно-исследовательская школа студента исследователя [Текст] / З.А. Демченко // Высшее образование в России, 2010. – № 12. – С. 155-158.
5. Труувяли Э.Ю.В. Студенческая научная работа и ее исследование. — материалы научно-методич. конференции «Проблемы педагогики высшей школы.» – Тарту: ТГУ, 1972, с. 80-82.

ӘОЖ 372.8

Б.Х. Жұбанова

Абылай хан атындағы Қаз ХҚ және ӘТУ, Алматы қ., Қазақстан

КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Abstract. This article tells us about the skills and abilities of intercultural communication at the learning of foreign language. It is about peculiarities of colloquial ethics in process of communication.

Keywords: communication, innovation, method, interactive, education.

Бүгінгі таңда масс-медиа құралдарында - Ғаламтор сайттарында, Whatsapp, You Tube, Facebook желілерінде ауызша, жазбаша түрлерде таратылған жариаланымдар арасында қақтығыстардың туындауына себептер болатына сөзсіз. Студенттердің шетел тіліне деген қызығушылығын

арттыру, тілін дамыту үшін бүгінгі күні ол тілдің құзыреттілігін қалыптастырудың маңызы зор. Ол коммуникативтік жағдаяттың факторы болу мүмкіндігін оның құзыреттілігін қалыптастырудың ерекшелігін зерттеудің өзектілігін танытады. Білім беру жүйесін дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында коммуникативтік әдісті ғылыми негіздеудің және оның технологиясын жетілдірудің маңыздылығы көрсетіліп, бұл оқу практикасында маңызды қажеттілікке айналуда. Инновациялық білім беру ортасында коммуникативтік әдіс оқу процесіне белсенді еніп, пәндерді оқытуда тиімді нәтиже беретін әдіске айналды. Студенттерді кәсіби ортада жұмыс істей білу бейімділігін қалыптастыруда дайындықтың тиімсіз болуының негізгі себептерінің бірі - коммуникативтік дайындықтың мазмұны, әдістері мен ұйымдастыру формаларының дұрыс құрылмауы. Ғылымда бұл мәселені шешу үшін айқын теориялық алғышарттар қарастырылған.

Қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің тұлғааралық коммуникативтік кеңістігін құрудың мәдениеті мен ерекшеліктеріне арналған бірнеше еңбектер бар; қарым-қатынастың әлеуметтік - психологиялық аспектісі; қарым-қатынастың философиялық - әдіснамалық аспектісі; қарым-қатынастағы құзіреттілік және қарым-қатынастағы келіспеушілік құзіреттілігінің сипаты; кәсіби қарым-қатынасқа оқыту мәселесі.

Педагог-психолог мамандығы үшін коммуникативтік құзіреттіліктің маңыздылығын ескере отырып, болашақ педагог - психологтардың коммуникативтік мүмкіндіктерін анықтау және олардың коммуникативтік құзіреттілігін әрі қарай жетілдіру бағыттарын анықтау қажет.

Құзіреттілік- студенттің алған білімі мен дағдыларын тәжірибеде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешу үшін қолдана алу қабілеттілігі. Яғни, студенттер коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыруда қатысымдық әдістің маңызы зор. Коммуникативтік құзіреттілік - коммуникативтік қызметті тиімді орындауға мүмкіндік беретін адамның білім, тәжірибе, қасиеттері мен қызметтерінің жиынтығы. Коммуникативтік құрылымды төмендегідей компоненттерге бөлуге болады; мінез-құлықтық, эффективті, когнитивті (Я.Л.Коломинский), реттеушілік, эффективті, ақпараттық (Б.Ф.Ломов), мінез-құлықтық, эффективті, танымдық (А.А.Бодалев). В.В.Бойко және Л.В.Маркин коммуникация дұрыс жүзеге асу үшін төмендегідей талаптарды орындауы керек дейді;

- Коммуникацияға түспес бұрын не жөнінде айтатынын ойланып алу керек;
- Мүмкін болатын мәнді кедергілерге зейін аудару керек;
- Өзіндік жүріс-тұрыс, мимика, пантомимикаңызды қадағалау;
- Қарым-қатынас бойынша әріптесіңіздің сезімін мұқият ескеріп, онымен ашық қарым-қатынасқа түсу қажет;
- Жағымды кері байланыс жүзеге асуы керек.

Педагогтың зерттеушілік қызметінің құрылымынан коммуникативтік компоненті бөліп көрсетеді, бұл оқытушыдан педагогикалық әрекеттің тиімді жүзеге асуы үшін қажетті коммуникативтік қабілеттердің дамуын талап етеді. Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында төмендегідей

әдістерді пайдаландық; интерактивті оқыту технологиялары, сын тұрғысынан ойлау технологиялары, диалогты әдістер, коммуникативті тренингтер. Болашақ мамандарды дайындау барысында көптеген міндеттерді шешу қажет, оқытудың құралы мен нәтижесін тексеру тиімді болу үшін, әр түрлі грамматикалық кесте, сызба, анимациялық нұсқалардың мол қамтылуы, студенттердің пәндік және психологиялық-педагогикалық дайындау деңгейін көтеріп, шығармашылық деңгейдегі жаттығу тапсырмаларын, жаңа білім беру стандарттарын, оқу жоспарлары мен білім беру бағдарламаларын тану бойынша жұмыстарды ұйымдастыру, білімнің нәтижелігін анықтау.

Кредиттік оқыту жүйесінде студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда интерактивті оқыту технологияларын қолданған тиімді. Интерактивті оқыту технологиясы-диалогтық оқыту, дәлірек айтсақ, студент пен студенттің, студент пен оқытушының өзара әрекеті және жаңа ақпарат алмасуы. Сабақ оқытушы мен топ, шағын топтар мен жеке студент арасындағы қатынас арқылы жүзеге асырылады. Мұнда ұстаз хабарлама беруші модератордың қызметін атқарады. Сонымен қатар бұл интерактивті оқыту технологиясында дәл, нақты болжамдық мақсаттар болады. Соның бірі оқыту процесін жемісті ететін білім алушының білім алу кезінде өзінің жетістігін сезетіндей, интеллектуалдық қабілетін ашатындай жағдайдың туғызылуы.

Оқытушы өз студентінің сан-алуан мотивтерін мұқият зерттейді және үздіксіз білім алуға, өз-өзін тәрбиелеуге деген тұрақты мотивтерді қалыптастыруға жетелейді. Интерактивті әдістер оқу мотивтерінің ішінде танымдық ынталарды тәрбиелеуде маңызды орын алады. Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруда коммуникативтік тренингтерді қолдану тиімді нәтижелер береді. Коммуникативті құзыреттіліктің базалық тренингінде эмоционалды қысымды реттеу және белсенді тыңдау қабілеті дамытылады.

Олар белгілі бір деңгейде тыңдау, түсіну, өз ойын білдіру және әрекет драмаларын шешуге көмектеседі. Белсенді тыңдау өз ойын білдіру, әрекет ету іскерлігіне ие болуды қарастырады. Сондықтан біз тыңдау мен түсінуді жаттықтыра отырып, өз ойымызды жеткізуді, сезімімізді, іс-әрекетті жүзеге асыруды жаттықтырамыз. Белсенді тыңдау коммуникативті міндеттерді қалыптастыруға және шешуге бағытталған. Коммуникативті тренингтерді жүргізу нәтижесінде студенттердің байланысқа түсу біліктілігі, сұрақтар қоя білу біліктілігі және т.б. анықтау қажет. Топта білім беру бір мезгілде бірнеше міндетті шешуге мүмкіндік береді. Бастысы-ол коммуникативтік білік пен дағдыны дамытады, студенттердің арасында жмоциональдық байланыс орнатуға көмектеседі, тәрбиелік міндетті қамтамасыз етеді, өйткені топта жұмыс жасауға, жолдастарының пікірін ескеруді үйретеді.

Сонымен қатар, сабақ барысында топты қолдану, практика көрсетіп отырғандай студенттердің жүйкесінде түсірер салмақты шешеді, олардың іс-әрекет түрін алмастыруға, сабақтың негізгі сұрақтарына зейін аударуға мүмкіндік береді. Кредиттік оқыту жүйесінде студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін зерттеуге арналған жұмыс нәтижесінде студенттердің өз ойын еркін түрде рәсімдей алатыны, мәселені баяндауда қосымша құралдарды толық сауатты пайдаланатыны, оны шешуде шынайы қызығушылық танытатыны,

топтық қарым-қатынасқа бейім екені, диалогқа, талқылауға белсенді араласатыны анықталды. Міне, құзыреттік қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ маман қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі қазіргі оқытушылардың студенттерді оқытуда, білім беруде тәрбиелеуде белгілі бір құзыреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Шетел тілінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру барысында тапсырмаларды беру, оны орындату арқылы, кәсіби шетел тілінен білімін жетілдіру керек. Қорыта айтқанда, бүгінгі оқу орнын бітіргелі отырған болашақ маман мемлекетіміздің кадр саясатындағы мақсаттарына сай болып шығуы керек яғни, олар еліміздің әлеуметтік-экономикалық жоғары қарқынмен дамуын қамтамасыз етуге, қабілетті, интеллектуалдық ойлау белсенділігі басым, санасы зор тұлға тәрбиелейтіндей маман болып шығуы үшін, жаңа ұрпақты нарықтық қатынастар экономикасына бағыттап, біздің ұлттық ерекшелігімізді есепке ала отырып оқыту қажеттігі қазіргі кезде оқытушылар қауымының маңызды міндеті.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Рыжков М.В. Ключевые компетенции: возможности применения. // Стандарты и мониторинг образования. - 2000
2. Андреева А.Г. Социальная психология - М.; Просвещение, 2005.
3. Рудестам М.К. Групповая психотерапия / Пер. с англ - СПб.; Питтер, 1998..
4. Емельянов Ю.Н. Ключевые компетенции возможности применения стандарты и мониторинг в образовании, - М., 2011, №4
5. Brown H. Dougals. Communicative competence/ Principles of language learning and teaching.

ӘОЖ 811.512.122

Ш. Жузбаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

«ҚҰЛАГЕР» ПОЭМАСЫНДАҒЫ ІЛІС ЖАНСҮГІРОВТІҢ ТІЛДІК ТҰЛҒАСЫ

Аннотация. В этой статье мы остановимся на особенностях использования сравнения в поэмах поэта, поскольку языковая таблица И. Жансугурова, известного как «Кулагер» казахской поэзии, требует изучения в специальных лингвостилистических целях.

Ключевые слова: поэма на языке, словесном рисунке, сравнениях, поэтическом мастерстве, языковой ловкости.

Abstract. In this article, we will focus on the peculiarities of the use of the analogy in the poet's poems, remembering that the language table of I. Zhansugurov, who became the "Kulager" of Kazakh poetry, needs to be studied for special linguostylistic purposes.

Keywords: in the language of the poem, a picture with words, parables, the skill of the poet, language skills.

I. Жансүгіров халықтың ауыз әдебиетінің озық үлгілері мен қазақтың бұрын-соңды сөз шеберлерінің асыл мұраларын жинағанда, біріншіден, оларды халықтың өз қажетіне, өз игілігіне жұмсауды, екіншіден, сол асыл мұраларды тіл ұстартудың сиқырлы құдіретін үйренуді мақсат еткен.

Теңеу – тіл мен ойлау мәселесінің ауқымындағы өте күрделі құбылыс. Бұны логика пәні таным құралы ретінде зерттесе, философия ғылымында оны эстетикалық категория ретінде қарастырады, ал әдебиеттану ғылымы теңеуді көркемдеу, бейнелеу тәсілдерінің қатарында зерттесе, тіл білімінің стилистика саласында оның лингвистикалық табиғаты басты нысанаға алынады.

Қазақ поэзиясының «Құлагері» атанған I. Жансүгіровтің тіл кестесі – арнайы лингвостилистикалық мақсатта зерттеуді қажет ететіндіктен, еске түсіре отырып, ақын поэмаларындағы теңеудің қолданылу ерекшеліктеріне тоқталмақпыз.

Көркем шығарма тіліндегі теңеулердің қолданысы ең алдымен коммуникативтік, яғни айтылар ұғымды, ойды кеңінен тереңдете отырып жеткізу қызметін атқарады. Сөз ұғымының тереңдетілуі үшін ұқсас құбылысқа салыстыра отырып түсіндіріледі, ұқсас құбылыстардың таңдамалысын ғана елеп-екшеп алады [2].

I. Жансүгіров шығармалары теңеудің –дай, -дей, - дайын, -дейін, -ша, -ше жұрнақтары арқылы жасалған жалпыхалықтық тілдегі теңеулердің қатарын молайтып, қазақ әдеби тілі тарихында көркемдіктің үлгісін көрсетеді.

«Құлагер» поэмасындағы екі балуанның күреске шыққан жерін ақын:

Аттанып атандайтын алшандатып,

Желкілдеп қара сақал шудадайтын

Бұлқынды алып қара бурадайтын, - деген жолдарда ақын

Бұл шумақта «сарымсақтай», «қауыншақтай», «сабыншықтай» деген сөздер құбылысты басқа нәрсемен салыстыру арқылы сипаттау тәсілі.

I. Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасы тіліндегі сөзбен салынған сурет – теңеулер ақын шеберлігін, тіл ұсталылығын танытып қана қоймай, көркем өрілген қазақтың өлең өрімін жетілдіруде, дамытуда ерекше орын алады.

I. Жансүгіров «Құлагер» поэмасындағы метафоралардың қолданыс ерекшеліктері

Қазақ халқының ауыз әдебиеті тарихына көз жіберсек, билердің дауында, шешендердің айтысында болған оқиғаны тура өз атымен атамай, жобалай сөйлеп, бірін-бірі ұғысып, аз сөзбен ел арасын не шабыстырып, не бітістіріп кететін жайлар аз болмаған. I. Жансүгіров көп жерде сол дәстүрді мол пайдаланған. Ілияс негізгі ойды метафоралар арқылы беру тәсілін жиі қолданған.

Метафора – белгілі бір нысанның (объектінің) басқа топтағы нысандардың белгісі мен қасиетіне қарай ауыстыра қолданатын троптың бір

түрі. Сөйтіп суреттеліп отырған заттың не құбылыстың мағынасын үстеу, мазмұнын тереңдетіп, әсерін күшейту.

I. Жансүгіров поэмасының көркемдік қуатын танытатын тілдік құралдың бірі – метафора болып табылады. Ақынның поэмасында метафора ақынның айтар ойын образды жеткізуге қызмет атқарады. «Құлагер» поэмасында:

Ақанда сол күндегі сопы десек,
Әсем тау оған құбыла, Меккеге есеп.
Ән – азан, әдемі сөз – намаз болып,

Кітап болып көңілін ашқан гүл-бәйшешек, - деген шумақта метафоралар өрнегі бір-бірімен жымдасып келген. Метафоралық сөз түзілістері бірінші тармақта айтылған «Ақан-сопы» деген ұғымнан туындайды: әсем тау – құбыла, Мекке, ән, азан, әдемі сөз – намаз, кітап – көңіл ашатын гүл – бәйшешек метафоралары «сопы» Ақанның «діни ұстанымдары» - әсем тау, ән, әдемі сөз екенін оқырманына жеткізеді.

Лияс Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасы – сюжетті поэма. Поэма сюжетін құрайтын оқиғалар асты бейнелеген тарауларда ат жарысын, Құлагердің мерт болуын, сонымен байланысты Ақанның қайғы-шерге көмілуін суреттеген тарауларда баяндалған. Өзге поэмаларға қарағанда, бұл поэманың сюжеттік-композициялық бітімінде өзгешелікте бар екені рас. Мәселен, оқиғаны басынан бастамай, аяғынан алып қарасақ та жеткілікті. «Туған жер» атты басқы тарауда ақын Көкшетауда жападан-жалғыз қайыңды көлеңкелеп отырған қара шалды, оның үстінде ілулі тұрған аттың қу басын әңгімелейді [4]. Міне, осы әңгіме-жұмбақтың сырын айтпақ боп ақын шегініс жасайды. Бүкіл оқиғаны сол шегініс арқылы береді де, «Аттың азалы әні» деген соңғы тарауда баяғы алдыңғы тараудағы қара шал мен аттың қу басына қайта оралады. Поэма сюжетін құрудағы бұл қаусырмалы композицияны ақын шебер де ұтқыр пайдаланады.

Поэманың бас қаһарманы – Ақан сері Қорамсаұлы. Осы бас кейіпкер өмірін бейнелеген поэма жанрының шеңберінен аспай, осы жанрдың адам образын мүсіндеудегі көркемдік мүмкіншілігін белгілі дәрежеде ұтымды пайдаланғанын көреміз. Ол ең алдымен оқырман қауымды Ақан серімен біраз таныстырып өтеді. Бұл ретте ақын Ақан серіге кең көлемде мінездеме беріп кетеді. Сол мінездеме арқылы Ақан серінің ұнамды тұлғасы анықтала бастайды [3].

Поэмадағы ақынның авторлық мінездемесіне қарағанда: Ақан билік айтқан ел жуаны би емес, «ауыл торып, ел шулатқан ұры» емес, «мешіт салып, зекет алып, дүниенің нәжісін бойға жаққан молда» емес, тіпті, байдың жалшысы да емес, өз малын баққан қарапайым шаруа да емес. Поэманы оқып отырған оқырманның осы тұста заңды сұрағы туатыны аян. Ақан енді кім? Бұған жауап ақынның Ақанға берген мына сипаттамасынан табылады:

“Жүйрік ат, сонар саят, қыз-қырқынмен,
Өмірді өткізген жан өз қрқынмен.
Өмірдің ащы емес, тұщысын да
Қызықтап жігіт ойын, қыз күлкіңмен.
Саңлақ ед шыққан мыңнан, озған жүзден,

Көп сұлу көзін сүзген күнді өткізген.
Қызықтың айдынына құлаш ұрып,
Армансыз қаздай қалқып, қудай жүзген...
Кісі емескөп қатынды үйірлеген,
Болған жоқ бір пендеге тию деген.
Текті құс тазалықты қолына ұстап,
Арманы-ақ сұлулықты сүю деген”.

Міне, осылайша ақын Ақан серінің халық ішінен шыққан көркемөнердің көрнекті өкілі – асқан өнерпаз ретінде көрсетеді.

Поэмадағы Ақан сері образын сөз еткенде Құлагерді айту аса қажет. Ақынның Құлагерді суреттеуі және оның қадір-қасиеттерін баяндауы бас кейіпкер бейнесін тұлғаландырып тұр. Ақан серінің Құлагері туралы және сол Құлагердің өкінішті қазасы жайлы шығарған әнінің хикаясы жөнінде ақынның поэма жазуы – қазақ поэмасының тақырыптық-мазмұндық арнасындағы ұлттық ерекшелікті де аңғартады. Атқа байланысты оқиға жайлы арнайы поэма жазуы ақынның өз халқының ежелден келе жатқан ұлттық психологиясымен тығыз байланысын танытады.

Ілияс Жансүгіров ауыз әдебиетіндегі, жазба әдебиеттегі дәстүрді тек қана жалғастырып қойған жоқ, өзінше өрістетті. Мәселен, Ілияс суреттеген Құлагердің Қобыландының Тайбурылынан, Алпамыстың Бйшұбарынан, Қамбардың қара қасқасынан, Төлегеннің Көкжорғасынан өзгешелігі бар. Ауыз әдебиетіндегі аттар әсірелеу арқылы берілсе, Ілияс Құлагерді әсірелемейді де, кейіптеп суреттемейді.

Құлагер – Ақан серінің сұлулығы, идеалы. Оның түсінігінде ондай тұлпар енді келмесі анық. Сол тұлпармен жүрек түкпіріне ұялаған әсемдік, көркемдік бәрі жоғалған. Оның бұрынғыдай ән айтуы да, ел арасында жайраңдап жүруі де екі талай. Құлагерге жұмсалған айбалта, Ақанның өзіне тиген, ол енді тірі өлік.

Сол заманның зұлым-күшінің нақтылы өкілі ретінде поэмада көрінетін кейіпкер – Батыраш. Ол – Ақан серіге қарама-қарсы бейне. Ақан серімен майданға ашық шықпай, жар астынан бұқпантайлап келіп, өз арам ниетін іске асырады. Ашық әрекетке баспайтыны – ол Ақан серінің жақтайтын дүйім елден қаймығады, жасқанады. Батыраштың ұнамсыз кейіпкер екені оған ақын берген мінездемеден көреміз. Бір жерде ол туралы:

“Батыраш бала жастан атқа құмар,
Айқайшыл ат әперген баққа құмар.
Арам ой, атанамыс ұр-шоқпары,

Кір көңіл, сарайының батпағы бар”, —деп сипатталған Батыраш. Осы Батыраштың зұлымдығы поэма оқиғасының шиеленісуі, әрі шешілуі үстінде көрінеді.

Ал, поэманың тіл байлығы төтенше. Өзге поэмалардағыдай, бұнда да ақын еркін төгілген, образды бейнеге бай құнарлы тілімен оқырманды эстетикалық ләззатқа бөлеп, бірден баурап алады.

Поэмаларды оқыту әдістері олардың жанрлық ерекшелігінен туындайды. Поэмалардың басым көпшілігі сюжет пен композиция, образдар жүйесінен тұрып, күрделі ауқымды проблемаларды көтереді. Мұндай поэмаларға С.

Сейфуллиннің «Көкшетауы», І. Жансүгіровтың «Құлагер» т.б. поэмалары жатады. Поэмалардың тағы бір түрі – лиро-эпикалық, лирикалық поэмалар. Сәкеннің «Альбатросы», С. Торайғыровтың «Кедейі», Ілиястың «Даласы» осындай поэмаларға жатады. Лиро-эпикалық поэмаларда шиеленіскен оқиғалар болмайды, дегенмен, поэманың басынан аяғына дейін әңгімеші ролін атқаратын лирикалық кейіпкер, оның сезімі үлкен рөл атқарады. Лиро-эпикалық поэмаларды оқытуда мәнерлеп оқуды, поэма көтерген проблеманы меңгерту үшін, мәтіндік талдауды, автор ізімен талдауды қолдану тиімді болып келеді. Мысалы, Ілиястың «Даласын» оқытудың жемісті жолы – алдымен мәтінді меңгерту. Ол үшін мәнерлеп оқи отырып, әр бөлімге аннотация беру керек. Аннотацияны оқушылар үйден жазып келіп, сыныптағы талдау жұмыстарында пайдаланады.

Тілдік тұлға – бұл тілде (мәтіндерде), тіл арқылы көрініс табатын және өзінің негізгі белгілері тілдік құралдар базасында қайта құрылған тұлға. «Тілдік тұлға» ұғымы – адамның сапалық айқындылығын құрайтын физикалық және психологиялық көзқарастар тұрғысынан айқындалатын қоғамдық мәні бар тұтастық ретіндегі пәнаралық термин.

Жеке тұлғаға сөйлеу туындыларын тудыруға және қабылдауға мүмкіндік беретін тұлғаның психофизиологиялық ерекшеліктерінің кешені сөйлеу тұлғасы болып табылады. «Тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолданушы қатысымдық тұлғаның вербалды мінез-құлығы ерекшеліктерінің жиынтығы да «тілдік тұлға» ретінде танылады» [1].

«Құлагер» поэмасындағы ақынның көркемдік шеберлігі, тілінің аса шұрайлығы жайлы М. Қаратаев «Қазақ поэзиясының Құлагері» деген ғылыми зерттеуінде: «Мұндағы ұмытылмас сұлу картиналар, айқын, әдемі образдар, шындықтан туған романтикалық леп, бұлақша сылдыраған нәзік лирикалық сезім, серпінде, кең эпикалық құлаш, балы сорғалаған құнарлы бай тіл, ұйқасы сынғыраған кәдімгі он бір буынды қара өлеңнің мінсіз-мүлткісіз үлгілері «Құлагер» поэмасын шын мәнінде поэзияның «сұлу сарайы», Жансүгіров творчествосының биік шыңы деуге толық дәлел бола алады» — деп түйген болатын. Тілінің байлығы, тазалығы, мөлдірлігі мен бейнелілігі жағынан «Құлагер» — қазақ поэзиясындағы ең үздік поэмалардың бірі [5].

Қысқасы «Құлагер» дастаны ақын туралы, оның тағдыры десек те, оның негізгі өзегі – Ақан трагедиясы арқылы әлеуметтік орта және замана лебі, қуанышы мен қайғысы кең көлемде жырланған ірі лиро-эпикалық поэма.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Мұратова Г.Ә. «Абайдың тілдік тұлғасы: дискурстық талдау мен концептуалды жүйесі» ҚДА. А., 2009.
2. Ниятова Ш.С. «Махамбеттің тілдік тұлғасы» ҚДА. А., 2007.
3. Қожахметова Ф.Б. «Тұрмағамбет Ізтілеуов тілдік тұлғасының дискурстық сипаты» ҚД.А. А.,2004.
4. Қабдолов З. «Сөз өнері» А.,2006.
5. Дүйсенов М. «І.Жансүгіров» А., 1965.

Г.Ж. Ибадуллаева¹, Н. Жарасбаев²

^{1, 2}Шыршық мемлекеттік педагогика университеті, Өзбекстан

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННИҢ ЖОЛЫН ҮЛГІ ТҰТҚАН – СПАНДИЯР КӨБЕЙҰЛЫ

Аннотация: Мақалада Спандияр Көбейұлының өткен өмір жолы, Ыбырай Алтынсаринді қалай кездестіргені, үлгі тұтарлықтай ағартушы бола алғаны баяндалған.

Кілтті сөздер: еңбек сіңірген, өнегелі тәрбие, аянышты тағдыр, қоғамдық қызмет.

Abstract: The article describes the past life of Spandiyar Kobeyuly, how he met Ybyray Altynsarin, how he became an exemplary educator.

Key words: meritorious work, moral education, pitiful fate, public service.

Қазақстанның еңбек сіңірген мұғалімі – Спандияр Көбейұлы 1878 жылдың 13 қазанында Меңдіқара ауданына қарасты, қазіргі Ақсуат ауылында, қарапайым отбасында дүниеге келеді. Әке-шешесі ауылға танымды, жақсы адамдар болған. Анасы Айтбоз өте ақылды және де сол ауылдың ортақ анасы болған. Әке-шешесінің өнегелі тәрбиесі Спандиярдың мінез-құлқының дамуына жақсы әсерін тигізген. Спандияр 6 жасқа келгенде, әкесі Көбеймен бір ауылға барады. Ол ауыл өз заманының дәулетті кісісі болған Соқытбай деген адамға қарасты еді. Сол ауылда Спандияр Ыбырай Алтынсаринді кездестіреді. Көп ұзамай Ыбырай сол ауылда алғашқы рет екі жылдық мектебін ашады.

1887 жылы желтоқсан айында Спандияр Ыбырайдың көмегімен сол мектепке кіреді. Екі жылдық мектепті бітіріп, Қарағайлықөл деген жердегі төрт жылдық мектепте білім алады. Содан соң Қостанай қаласындағы Алтынсарин ашқан орыс-қазақ мектебінде оқуын жалғастырады. Кейін ол сол қаладағы енді ғана ашылған екі жылдық педагогикалық курсқа түсіп, ол жерді бастауыш мұғалімі деген мамандық пен 1901 жылы бітіріп шығады.

Көп өтпей Спандияр оқытушылық қызметін атқара бастайды. Оқытушылық қызметін атқарып жүргенде, орыс халқының атақты жазушысы И. Крыловтың көптеген мысалдарын қазақ тіліне аударады. Ол аудармалары 1910 жылы “Үлгілі тәржіме” деген атпен және де 1912 жылы “Үлгілі бала” деген атпен кітап болып басылып шығады. Ол кітаптарындағы әңгімелер мен өлеңдер жастарды еңбекқорлыққа, бірлікке баулып отырған болатын.

Спандияр Көбейұлының әңгімелері мен аудармалары:

Атасы мен немересі

Бір күні атасы қартайып, күштен қалады. Көзі жақсы көрмейтін, құлағы да нашар еститін, ішкен тамағын алдына төгетін болды. Себебі, оның аяқ-қолы кәріліктен қалтыраушы еді. Атасының бұл ісі өз баласы мен келінінің ашуына тие бастады. Олар шалдың алдына жаман дастархан қойып, тамақты жаман ыдысқа құйып, тамақты бөлек беретін болды. Немересі бұл жағдайды көріп жүрегі қатты ауырды және де әкесіне олай істеме деуге батына алмай, бір күні бір ағашты өзінше жонып отырады. Оны әкесі көріп:

- Құлыным, не істеп жатырсың ? – дейді. Сосын баласы:

- Ыдыс жасап жатырмын әке, анашым екеуің қартайған кездерінде, дәл атам сияқты тамақты осы ыдыста ішетін боласындар – дейді.

Бұл сөзден кейін әкесі қатты қорқып, өз әкесінен кешірімін сұрап, бөлек тамақ беруді доғарады.

Түскі тамақ пен кешкі тамақ

Таңертең бір бала ешбір жұмыс істемей түске дейін үйде отырады. Сонымен түскі асты ішетін уақытта келеді. Анасы баласына ет пен сорпа алып келеді, бала сорпаның дәмін көреді де:

- Бүгін сорпа дәмсіз шығыпты – дейді. Сосын анасы айтады:

- Бұл тамақ дәмсіз болса, кешке қарай дәмді етіп жасап берермін.

Түскі тамақтан соң әкесі малдарына шөп тасыды. Баласы әкесіне қарасып, атқа мініп, шөптің ең жоғарысына шығып, шөпті артысады. Кешке қарай әлсізденіп, үйіне қарай жөнеледі. Анасы түстен қалған сорпа, нан, шәйді дастарханға қояды. Баласы сорпаны асығып ішті де:

- Анашым, түстегі сорпадан мына сорпа дәмді шығыпты – дейді. Сонда шешесі:

- Бұл түстегі сорпадан қалғаны еді ұлым, саған бұл сорпаның дәмді болып түйілгенінің себебі, түстен кейін еңбек етіп шаршадың, ал таңертең ешқандай жұмыс істемей бекер жаттың, сондықтан сорпа дәмсіз түйілді – дейді.

С.Көбейұлының алғашқы романы “Қалың мал” романы болып, ол 1913 жылы қазан айында басылып шығады. Романда қарапайым қазақ елінің қарапайым өмірі суреттеледі. Қарапайым қазақ әйелінің аянышты тағдыры, әйел теңсіздігі ашық – айқын сөздермен жүрекке жетіп баратындай етіп баяндалған. Спандиярдың өмірінің соңғы жылдары жазған “Орындалған арман” атты еңбегі екінші рет өңделіп, 1954 жылы баспадан шығады. Кітапта Спандиярдың өмір жолы, халыққа көрсеткен қызметі баяндалған. Әсіресе, Ы. Алтынсаринның қоғамдық қызметі жайлы көптеген мәліметтер бар. Спандияр Көбейұлы 1956 жылдың 2 желтоқсанында туған ауылында дүние салады.

Қорыта айтатын болсақ, Спандияр Көбейұлы Ы.Алтынсаринның жолын қуған ұлы ағартушы бола білді. Ы.Алтынсаринның қоғамдық жұмысын әрі қарай жалғастырып, үлгі тұтарлықтай мемлекет қайраткері, ұлы педагог-жазушы бола алды десек қателеспейміз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Х.Сүйіншалиев “Қазақ әдебиетінің тарихы” – Алматы “Санат”. 2006 жыл
2. Қирабаев С. Шығармалар 2. Т.-Алматы,-1992.
3. Қирабаев С. Мырзағалиев Қ. Қазақ әдебиеті.-Алматы,-1998.
4. Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы.-Алматы,-1994.

E.A. Ibragimova¹, Zh.N. Suleimenova², N.R. Khegay³

¹*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

²*Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

³*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

INDEPENDENT WORK IN THE FORMATION OF THE FUTURE PHILOLOGISTS' RESEARCH ABILITY

Abstract. This article explores the significance of independent work in developing research abilities among future philologists. Drawing upon literature from foreign authors, the article highlights how independent work assignments can enhance students' critical thinking, analytical skills, and research capabilities. The article argues that independent work allows students to take control of their learning and develop a deeper understanding of the subject matter. The article also provides practical guidelines for improving students' research abilities through independent work assignments, such as designing clear research questions, providing feedback and support, and encouraging collaboration. The researchers emphasize the importance of independent work in preparing students for future research careers in the field of philology.

Keywords: Independent work, formation, research ability, future philologist.

Аннотация. Бұл мақалада болашақ филологтардың зерттеушілік қабілетін дамытудағы өзіндік жұмыстың маңызы туралы айтылған. Шетелдік авторлардың әдебиеттеріне сүйене отырып, мақалада өзіндік жұмыс тапсырмалары арқылы студенттердің сыни ойлауы, талдау дағдысы және зерттеушілік қабілетін жетілдіру мәселесі қарастырылған. Мақалада өз бетінше жұмыс жасау студенттерге оқуын бақылауға және пән туралы тереңірек түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді делінген. Мақалада сонымен қатар нақты зерттеу сұрақтарын құрастыру, кері байланыс пен қолдау көрсету, ынтымақтастықты ынталандыру сияқты өзіндік жұмыс тапсырмалары арқылы студенттердің зерттеу қабілеттерін арттыруға арналған практикалық нұсқаулар берілген.

Зерттеушілер студенттерді филология саласындағы болашақ зерттеу қызметіне дайындауда өзіндік жұмыстың маңыздылығын атап көрсетеді.

Кілт сөздер: өзіндік жұмыс, қалыптастыру, зерттеу қабілеті, болашақ филолог.

The ability to conduct independent research is an essential skill for future philologists. Independent work allows students to delve into their subject matter, develop critical thinking skills, and produce original ideas. In this article, we will explore the significance of students' independent work in the formation of the future philologist's research ability, drawing upon the works of foreign authors.

Independent work plays a crucial role in developing a student's research ability. According to Laursen and Salter, independent work is “a critical component of student's undergraduate education that allows them to explore their interests, develop their critical thinking skills, and prepare them for future careers in research and scholarship [1]. It allows students to take ownership of their learning process, conduct research on their own terms, and develop a sense of intellectual curiosity that is essential to the research process.

According to Creswell, research involves “independent inquiry, analysis and reflection” [2]. In other words, research is an independent endeavor that requires students to develop their research questions, gather and analyze data, and draw

conclusions based on their findings. Independent work permits students to gain experience in each of these areas, preparing them for future research opportunities.

In addition, independent work is important for developing critical thinking skills, which are necessary for conducting research. As noted by Langer and Applebee, “critical thinking is an essential component of the research process” [3].

Independent work helps students to develop these skills by engaging with texts, analyzing data, and constructing arguments. Through this process, they learn to evaluate evidence, synthesize information, and make informed decisions based on their findings.

Independent work enables students to produce original research. According to Levinson and Holland, “original research is the hallmark of the scholarly enterprise”[4]. By engaging in independent work, students are able to develop their own research questions, gather data, and analyze their findings. This process empowers them to contribute to the field of philology and develop their unique perspectives on the subject matter.

Undergraduate research experiences are positively associated with students’ self-efficacy, confidence, and motivation to pursue careers in research. This highlights the importance of providing students with independent work opportunities to prepare them for future research careers.

Moreover, independent work is vital for developing the research skills necessary for graduate study. Graduate students are expected to be independent researchers, capable of developing their own research questions, gathering and analyzing data, and making meaningful contributions to their field”. By engaging in independent work as undergraduates, students are better equipped to handle the demands of graduate study and contribute to the field of philology.

According to Jasmina Lukic, an academic researcher from the University of Belgrade, independent work plays a crucial role in the development of a philologist’s research ability. She emphasizes the importance of independent work in promoting active learning and critical thinking skills. She notes that independent work allows students to engage with the material in a more meaningful way, developing their ability to analyze, evaluate, and synthesize information [5].

Similarly, Craig Thelwell and Valentina Garces point out that independent work encourages students to take ownership of their learning process and to become more self-directed and self-motivated. They argue that independent work is an essential component of developing students’ research ability, as it provides them with an opportunity to explore their interests and to develop their own research questions and hypotheses [6].

Independent work can contribute to the formation of a future philologists’ research ability by encouraging students to engage with diverse sources of information and to develop a broader understanding of their field. As noted by Josep M. Duarte and Julio Meneses, independent work can allow students to connect with a variety of resources and to collaborate with other learners, broadening their perspectives and developing their ability to think critically and creatively [7].

Shu-ling Hung and Po-Yuan Chen argue that independent work is essential for developing critical thinking skills in students. They note that independent research

allows students to identify research gaps, develop research questions, and gather and analyze data, all of which are critical components of developing critical thinking skills [8].

Mary Morgan and Alastair Robertson emphasize the importance of independent work in developing research skills in higher education. They argue that independent study can be used to develop a range of research skills, such as literature review, data collection and analysis, and academic writing [9].

Overall, these foreign authors' articles highlight the importance of independent work in the formation of a future philologists' research ability. Through independent work, students can develop critical thinking skills, research skills, and a range of competencies that are vital for success in research.

To improve future philologists' research ability, it is important to provide them with practical tasks and guidelines that help them develop their research skills. Table 1 contains tasks for improving students' research ability through independent work:

Table 1-Tasks and guidelines for improving students' research skills

No	Task	Guidelines
1	Creating Research Questions	Provide students with a list of topics and ask them to generate research questions related to each topic. Then, review the questions as a class and discuss how to turn broad, general topics into specific research questions.
2	Evaluating Sources	Have students research a topic and find five sources related to it. Ask them to evaluate the credibility of each source by examining the author's credentials, the publication date, and any biases. Then, discuss the reliability and usefulness of each source in class.
3	Annotating Sources	Have students read an article or book chapter and annotate it by highlighting key points, underlining important quotes, and adding notes in the margins. This exercise will help them learn how to read actively and extract essential information from sources.
4	Synthesizing Information	Provide students with several sources on a topic and ask them to summarize each source in a sentence or two. Then, have them synthesize the information by writing a paragraph that explains the main ideas from all the sources.
5	Organizing Information	Ask students to create an outline for a research paper or project. Have them identify the main ideas they want to cover and organize them into a logical order. This exercise will help them learn how to structure their writing and present their ideas in a clear and organized manner.
6	Writing a Literature Review	Have students research a topic and write a

		literature review. Ask them to summarize and analyze the existing research on the topic, identify any gaps in the research, and propose directions for future research.
7	Presenting Research	Ask students to create a presentation on a research project. Encourage them to use visuals, such as graphs and charts, to help convey their message. Provide feedback
8	Citation Practice	Teach students how to properly cite sources using a citation style such as MLA or APA. Have them practice citing sources for their research projects and provide feedback on their accuracy and completeness.
9	Peer Review	Have students exchange research papers or projects and provide constructive feedback to each other. Encourage them to focus on the clarity and organization of the writing, the strength of the arguments, and the effectiveness of the evidence presented.
10	Revision and Editing	Ask students to revise and edit their research papers or projects multiple times. Encourage them to use peer feedback, writing resources, and writing guides to help improve their writing and communication skills.

Conclusion

Independent work assignments provide students with a valuable opportunity to develop their research ability and become self-directed learners. To ensure that independent work assignments are effective in checking students' research ability, educators must design assignments that are rigorous, relevant, and aligned with learning objectives. By providing clear guidelines and expectations, encouraging critical thinking and creativity, and offering feedback and support, educators can help students to produce high-quality independent work that demonstrates their research ability and prepares them for future academic and professional success.

Practical tasks and guidelines for improving future philologists' research ability through independent work should focus on establishing clear learning outcomes and expectations, providing students with feedback and support, encouraging them to seek out diverse sources of information, emphasizing the importance of critical thinking skills, and providing opportunities for collaboration. By following these guidelines, educators can help students to develop the research skills and competencies they need for success in research.

REFERENCES

1. Laursen, S. L., & Salter, L. Undergraduate research in the sciences: Engaging students in real science. John Wiley & Sons, 2014.-p. 2.
2. Creswell, J. W. Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches. Sage publications, 2014.

3. Langer, J. A., & Applebee, A. N. Writing instruction that works: Proven methods for middle and high school classrooms. Teachers College Press, 2013.-p. 38.
4. Levinson, M. P., & Holland, N. N. The essential guide to doing your research project. Sage Publications, 2016.-p. 46.
5. Lukic J, The Role of Independent Work in the Development of Students' Learning Strategies. European Journal of Education Studies Volume 5 Issue 1, 2018 -p. 305
6. Thelwell C, Garces V, Independent Learning and Critical Thinking Journal of Education and Learning Volume 6 Issue 3, 2017.-p. 261-271.
7. Josep M. Duart and Julio Meneses, Learning Networks: A New Paradigm for Teaching and Learning, Journal of Digital Learning in Teacher Education Volume 34, Issue 1, 2018. –p. 33-42.
8. Shu-ling Hung and Po-Yuan Chen Independent Research and the Development of Critical Thinking Skills Journal of Educational Research and Practice, Volume 4, Issue 4, 2014.-p. 92-105.
9. Morgan M, Robertson A, Independent Study in Higher Education: Maintaining Control and Developing Research Skills Journal of Further and Higher Education Volume 22, Issue 1, 1998.-p. 3-12.

ӘОЖ 371.322

А. Ибрагимова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ЖАЙ СӨЙЛЕМДІ ОҚЫТУДАҒЫ ТІЛ ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Аннотация. В данной статье показано, что в педагогической литературе творческий потенциал представляет собой сложное личностно-деятельностное формирование, имеющее большую информационную емкость, отражающее совокупность качеств, способностей, умений, компетенций и возможностей личности в общении с человеком и природой. *Ключевые слова:* учебная деятельность, творчество, личность, личная собственность, творчество, самореализация.

Abstract. In this article, in the pedagogical literature, creative potential is a complex personality-activity formation, which has a large information capacity, reflects the totality of qualities, abilities, skills, competencies and capabilities of the individual in communication with man and nature.

Keywords: educational activity, creativity, personality, personal property, creativity, self-realization.

Қай тілдің болса да өз алдына жеке тіл екенін оның негізгі сөздік қоры мен сөздік құрамы және грамматикалық құрылысы ғана айқындай алады. Сөздік қор мен сөздік құрам грамматиканың қарауына түспей тұрғанда, тек қана тіл материясы болып есептелінеді. Ал олар грамматиканың қарауына енген соң, ойдың шындығы, қарым-қатынас құралы бола алады. Грамматиканың арқасында тіл адамның ойын білдіре алады. Міне, грамматиканың күрделі де көлемді саласының бірі – синтаксис.

Х.Арғыновтың «Қазақ тілі синтаксисі методикасының негіздері» /1969/ деген еңбегінде грамматиканың осындай күрделі саласы – синтаксисті оқыту негізінен мақсаттарды көздейтіндігі туралы айтылады:

1. Оқушылардың ойлау қабілеті мен тілін, дүниетанымын дамыту;
2. Қазақ тілі ғылыми табысының негізінде оқушыларға синтаксиспен тиянақты да терең, саналы білім беру;
3. Оқушыларға қазақ тілі нормасына сай ойын, өз түсінігін дұрыс айта және жаза алатындай дағды беру;
4. Оқушыларды ана тілін сүйеге, оның алтын қорын пайдалана білуге және оны құрметтеуге тәрбиелеу;
5. Дене еңбегін де, ақыл-ой еңбегін де атқаруға, ғылым мен мәдениет саласында белсенді қызмет етуге қабілетті, коммунистік сана-сезімді және білімді адамдар тәрбиелеп, даярлап шығаруға үлес қосу[1].

Автордың грамматиканың күрделі саласы синтаксисті оқытуда көзделетін негізгі мақсаттары туралы айқындаған тұжырымы дұрыс. Бірақ синтаксис және оның объектілері туралы зерттеу еңбектеріндегі анықтамаларға сүйенсек [5], синтаксисті оқытудағы мақсат бұдан да айқынырақ болар еді. Мәселен, синтаксистің грамматикалық ілім ретінде сөз тіркесінің синтаксисі және сөйлемнің синтаксисі деп бөлінетінін ескере отырып, ірі сала объектісін жеке-жеке талдасақ, ол жоғарыдағы мақсатты кеңейте түсуге, нақтылай түсуге ықпал етеді.

Осы мақсаттың негізінде синтаксисті оқытуда көзделетін мақсатының мазмұнын мынадай тармақтар қосу арқылы кеңейтуге болады:

1. Тіл – ойлау мәдениетінің, сезім мәдениетінің көрсеткіші болғандықтан, алдымен сөйлемді құру принциптеріне мән беру керек;
2. Ойды жеткізудегі мақсаттың айқындылығына байланысты сөйлемнің толыққанды болуын қамтамасыз ететін ең басты компоненттерінің көріну сауаттылығына көңіл бөлу. Айталы, белгілі бір тақырып төңірегінде сөйлеу қажет болса, сол тақырыптың білімдік, информациялық жағын ашатын қажет атауларды, сөздерді сауатты пайдалануға, ал оны (тақырыпты) экспрессивтік-эстетикалық жағынан ашу керек болса, контекске лайық образдылық тудыратын формаларды орынды жұмсауға үйрету.

Жай сөйлемді бастауыш мектепте оқытыла бастауы 1939-1940 оқу жылынан басталады, өйткені 1939 жылы С.Аманжолов пен Н.Сауранбаевтың авторлығымен «Қазақ тілі синтаксисі» атты оқулық дайындалған еді. Ал 1939-1957 жылдар аралығында жай сөйлем синтаксисін оқытудың әдістемесі туралы шағын мақалалар мен кішігірім кітаптар жарияланды, бірақ көлемді монографиялық еңбек болған жоқ. 1958-1961 жылдар аралығында жай сөйлем синтаксисін оқыту жайында Ф.Мұсабаеваның, М.Достановтың, Қ.Жақыповтың, Ә.Айсауытовтың, С.Хасеновтың мақалалары жарық көрді. Содан кейінгі жарияланған еңбектің бірі – «Жай сөйлем және оның түрлерін оқытуға байланысты қайталау». Бұл еңбектердің барлығында мектеп оқушыларына ұсынылуға тиісті синтаксистік жүйе зерттеуші тарапынан ғылыми тұжырым арқылы негізделеді, бірақ мектеп бағдарламасының талаптарына сай жинақтап беру жеткіліксіз. Х.Арғыновтың «Жай сөйлем синтаксисінің көрнектік құралы»

(1961), Д.Әлімжанов пен И.Мамановтың «Қазақ тілін оқыту методикасы» атты еңбектерінде жай сөйлемді оқыту мәселесі сөз болады.

Бұдан шығатын қорытынды: жай сөйлем лингвистикалық тұрғыдан біраз зерттелініп, ғылыми жүйеге түскен. Ал әдістемелік тұрғыдан баяндалуы 1940 жылдардан шығатын мақалалар көлемінде басталса да, методиканың тұрақты зерттеу объектісіне айналуы 1960 жылдардан басталды.

Қазақ тілінің жай сөйлем синтаксисі теориялық тұрғыдан Қ.Жұбанов, Н.Сауранбаев, С.Аманжолов еңбектерінен кейін де жан-жақты зерттеледі. [1]

Лингвист ғалымдарымыздың тіл мәдениеті, стилистика, тілдегі кейбір грамматикалық категориялардың синонимдік қатарлары мен стильдік ерекшеліктері туралы, сонымен қатар, жай сөйлем синтаксисінің лингвистикалық зерттелу аспектісі туралы ғылыми талдаулары жай сөйлем синтаксисін оқытумен бірге ұйымдастырылатын тіл дамыту жұмысының лингвистикалық негізі ретінде алынды. Әсіресе, «Тілдің синтаксистік жүйесінде кездесетін эмоциялық тудыратын формалар мен олардың стильдік ерекшеліктері» жай сөйлем синтаксисін оқыту кезінде жүргізілетін тіл дамыту жұмысының оқушыға тілдегі грамматикалық амал-тәсілді түрлі тілдік ситуацияға орай ұтымды жұмсауды үйрететін түрлерін анықтауға негіз болды. Мысалы, баяндауыштың (Мына шіркін бір ауыз сөз қатса қайтеді. М.Ә.), толықтауыштың (Сен қоян екеш қоянды ұстай алмайсың. С.Мұратбеков) жай сөйлем синтаксисінің жүйесіндегі тағы да басқа тақырыптардың эмоциялық бояуы бар мұндай формалары оқушыларға олардың тілдік сезімін қалыптастыруды, әрі грамматиканы оқыту кезіндегі тіл дамыту жұмысын образдылық тудырып сөйлеуге үйрету жұмысын жетілдіруде лингвистикалық материал бола алатынына көзіміз жетті. Бұл қасиеттердің барлығы тілдің эстетикалық экспрессивтік қызметінің көрінуіне себеп болады.

«Ойды білдірудің ең кіші тілдік единицасы – сөйлем. Сөйлемнен кіші тілдік единицалар (сөз тіркесі, сөз т.б.) ойды білдіре алмайды. Сонда ойлаудың бір бұтағы – ой білдіру тілде сөйлем арқылы көрініп іске асады» [2].

Адам ойының әр алуандығы ойды айту үшін жұмсалатын сөйлемдердің құрамы мен түрлерінің әртүрлі болып келуіне ықпал етеді. Тілдік единица – сөйлемнің ойды жұмсауда ең көп жұмсалатын түрі жай сөйлем болғандықтан, зерттеуімізді қарапайымнан күрделіге өту принципі негізінде алдымен жай сөйлемнің табиғатында жүргізгенді дұрыс деп таптық. тағы басқалардың оқыту әдістерін саралаған пікірлерімен таныса отырып, қазақ мектептерінде синтаксисті оқытудың әдістері қандай екен деген оймен тілімізді оқыту әдістемесін осы жағынан да қарастырдық. Нәтижесінде қазақ тілі грамматикасының синтаксис саласын оқытуда негізінен мынадай әдістердің қолданылатынын байқадық: байқау әдісі, түсіндіру әдісі, әңгімелесу әдісі, кітапты пайдалану әдісі, грамматикалық талдау [3].

Қазақ тілі синтаксисін оқытудың әдістері жай сөйлемді оқытуда тіл дамыту жұмыстарын ұйымдастырудың әдістемелік негізін құрайды және оның өзіндік әдістерімен ұштасады.

Сөздік жұмысы – тіл дамытудың іргетасы, оқушыны жаңа сөздер үйренуде, бұрын білетін немесе түсінбейтін сөздердің мағынасын анықтауда

маңызы зор. Сондай-ақ сөздік жұмысы сөйлем құрауға материал береді, сөздерді байланыстырып сөйлеуге, әңгіме айтуға, шығарма жазуға көмектеседі. Әдіскер ғалымдар М.Т. Баранов, А.Р. Прудникова жаттығу әдісінің маңыздылығына тоқтала келіп, «Сөздік және лексикалық жаттығуларды бір-бірімен айыру қиыншылық тудырады, олар тығыз байланысты. Өйткені екеуінің де негізі – сөзбен жұмыс жасау» – дей келіп, сөздік жұмыстарға тілді сезіну мен сөзді дұрыс түсінуі, орынды қолдана білуі, сөз тіркестерін жасау, сөйлем құрау, мазмұндама, шығарма жазуды жатқызады. Сөздік жұмысының ерекшелігі: тіл дамытудың басқа түрлері сияқты оқу-тәрбие жұмысының барлық салаларында жүргізіледі. Өлең, әңгіме, мысал, мақал-мәтелдер т.б білу арқылы баланың тілі дамиды. Балалар сөзді ұғу арқылы сөйлеу үстінде тілін дамытады. Ал, сөздік жұмысы оқушының ойын дамытумен тығыз байланысты. Тілді, оның грамматикалық құрылысын меңгеру оқушыларға өз пікірлерін айтуға, сұрауға, қорытынды жасауға, заттар мен құбылыстар арасындағы алуан түрлі байланыстарды аңғара білуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге сөздік жұмысы сөз арқылы оқушыны дәл ойлауға үйретеді, оның шығармашылық қабілетін арттыруға, сөйлеудің мазмұны мен формасының бірлігін қамтамасыз етуге бағытталады. «Сөз байлығы – қоғамның байлығы және сол сияқты әр адамның байлығы. Сондықтан мектепте оқушыларға сөздік жұмысын жүргізудің маңызы зор. Сөз байлығының аздығы оқушылардың өз ойын ауызша, әрі жазбаша, дәл, жүйелі жеткізуіне қиындық келтіреді. Сондықтан сабақта сөздік жұмысын дұрыс ұйымдастырудың мәні зор. Біріншіден, ол оқушының сөз байлығын молайтып кеңітсе, екіншіден үйренген сөздерін қатесіз, сауатты жазуға бейімдейді де, ал үшіншіден сөзді үйрену арқылы бала тіл нормасымен сөйлеп үйренеді [4]. Сөздік жұмысын жүргізуге мынадай негізгі методикалық талаптар қойылады:

Мазмұнды сөйлеу

Жүйелі сөйлеу

Ойды айқын, сендіре, оқушысына немесе таңдаушысына әсер ете білу шеберлігі.

Мұнда тиісті сөздер таңдау, фразалар құрастыру, жалпы әңгімедегі көңіл-күйді білдіре алушылық үлкен рөл атқарады. Оқушы өз ойын белгілі бір ретпен, жүйелі түрде баяндап беретін болуы шарт. Бала өзі жақсы білетін материалын алдын-ала талдап, жинақтап, әуелі не жөнінде айтатынын т.б. жобалап алуға тиіс. Сөз, сөйлемді дұрыс құрмау, ойдың күрт үзіліп, байланыссыз қалуынан, бір ойдың қайталануынан сақ болған жөн, белгілі бір жүйемен баяндауға үйренген жөн. Сөздік жұмысы оқу сабағында мынадай міндеттерді орындауды қажет етеді:

1. Балалардың сөздігін байыту, яғни белгілі бір сөздердің мағынасын түсіндіру, жаңа сөздер үйрету.

2. Белгілі және жаңа сөздерді қолдану, пайдалану аумағын, көлемін көбейту, үйренген сөздермен салыстыру арқылы жаңа контекстке пайдалану.

3. Сөздің стилистикалық рөлін және лексикалық категориясын бақылау арқылы үйрету.

4. Байланыстырып сөйлеуге көркем сөздерді пайдалану, оның грамматикалық тұлғаларын аңғарту, өмірмен байланысты жүргізу.

5. Синоним, антоним, көп мағыналы сөздерге талдау жасау, астарлы сөздердің мағынасын нақтылау.

6. Бастауыш мектеп оқушыларының сөйлеу қорына әдеби тілге жатпайтын сөздерді ендіремеу, артық сөздерді қолданбауға үйрету, сөздерді дұрыс айтуға қол жеткізу.

Мәнерлі сөйлеу, дәл сөйлеу барысында әр сөздің стилистикасына, сөздің әсеріне, көркемдік жағына көңіл бөлу керек. Бастауыш сынып оқушылары сөзге мән, мағына беріп үйренсе, үлкен жетістік, өйткені сөз арқылы ғана ойды жеткізуге болады. Мәнерлі сөйлеу тілге деген талғамды, сөзге деген сезімді тәрбиелейді. баланың сөйлеу тілінде дәлділік қажет. Әрбір сөз дұрыс айтылуы, дыбысталуы керек етеді. Онсыз сөз мағынасы, әсері болмақ емес [5]. Сөз байланыстарын қолдануға мүмкіндік жасау, яғни әрбір оқушы сөйлегенде, сөйлем құрағанда мүмкіндігінше жаңа сөз қосып отыру. Сөздікті байытудың негізгі көзі – оқулықтағы мәтін, жаттығулар, тапсырмалар және мұғалімнің сөзі. Сондықтан оқулықтардағы ұлы классик, сөз маржаны, ауыз әдебиет үлгілірінен мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылпаштарды оқып, сусындап отырғандары жөн. Оқушы оқыған мәтіннің мазмұнын дұрыс қабылдау үшін, сөздік жұмыстарының мұқият жүргізілуі қадағаланады, яғни балаға түсініксіз бірде-бір сөз болмауы керек.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Қазақ тілі пәнін қоғам, мектеп реформасына сай жетілдіру тұжырымдамасы
2. Қазақстан Республикасының Тіл туралы Заңы. – Алматы: Дәнекер, 2001 –7 б.
3. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы Жетісу – 3012 – 2003
4. Арғынов Х. Қазақ тілі синтаксисі методикасының негіздері.-Алматы,1969 -72 б.
5. Балақаев М. Қазіргі қазақ тілі. Сөз тіркесі мен жай сөйлем синтаксисі: Алматы, Ана тілі, 1992 – 247 б.

УДК 814.512.133

Н.Ш. Исомиддинова

г. Гулистан, Республика Узбекистан

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Современные дети сами являются активными пользователями компьютера, поэтому, как указывают разные источники, без визуализации процесс восприятия и усвоения информации проходит намного сложнее. Любая, чисто теоретическая информация важно преподносится в форме презентаций. Так где же, как не на уроке по искусству(музыка) должно это

применяться. Применение графики, звука, цвета, всех современных средств видеотехники повышают эффективность усвоения материала.

Не возможно представить современный урок музыки без использования компьютера и мультимедийных устройств. Меняются технологии и меняется структура и восприятие материала. Сегодняшний урок должен быть наполнен более современными качествами.

Основная цель, которую я ставлю перед собой при изучении и внедрении в образовательный процесс современных образовательных технологий – эффективное сочетание традиционных и инновационных методов обучения.

Использование современных образовательных технологий помогает в реализации следующих задач:

- Формирование творческого восприятия музыкального искусства;
- Воспитание художественного вкуса;
- Воспитание культуры слушания музыки;
- Содействие в формировании творческой личности;
- Формирование интереса и увлеченности классической музыкой;
- Расширение музыкального кругозора обучаемых;
- Укрепление физического здоровья детей при помощи музыкотерапии

Использование современных педагогических технологий помогает мне в реализации важных задач:

- Усвоить основные знания о музыке: композиторов, терминов, средствах музыкальной выразительности.

- Воспитать бережное отношение к сохранению традиций

- Учитывая современные требования к качеству образования и уровню сформированности универсальных учебных действий, построение учебного процесса ведется на основании поставленных задач с активным применением современных образовательных технологий.

На занятиях я эффективно использую принципы и методы компетентностно-ориентированного образования, технологии личностно-ориентированного и развивающего обучения. На уроке я использую инновационные образовательные технологии:

- 1 Технология развития ассоциативно-образного мышления школьников
- 2 Исполнительская деятельность,
- 3 Пластическое интонирование
- 4 Импровизация,
- 5 Здоровье сберегающие технологии.
- 6 Игровые технологии
- 7 Информационно-коммуникативные технологии.

1.Технология развития ассоциативно-образного мышления школьников

На уроках музыки базируются на связи музыки с другими видами искусства – литературой, изобразительным искусством, православной культурой, кино, театром. На уроке музыки интеграция искусств помогает осваивать язык музыки, сравнивая и выявляя его «сходства и различия» с языком других видов искусств. Одним из приемов данной технологии является

слушание музыки и ее восприятие, анализ произведения. Этот прием является самым творческим, т.к. в процессе работы раскрывается творческий потенциал ребенка, его внутренний мир. Такое прослушивание музыкального произведения, а затем его анализ помогают детям мысленно представить ту или иную картинку, которую можно перенести на бумагу.

Слушание музыки

Уроки музыки дают ученикам возможность развивать воображение, формируют художественную интуицию, высказывать свое собственное мнение.

Творчество детей базируется на ярких музыкальных впечатлениях. Слушая музыку, ребенок всегда слышит не только то, что в ней самой содержится, что заложено в ней композитором (и, конечно, исполнителем), но и то, что под ее влиянием рождается в его душе, в его сознании, то есть то, что создает уже его собственное творческое воображение.

Умение слышать музыку и размышлять о ней я воспитываю в ребятах с самого начала школьных занятий музыкой. Уже на первом уроке первого года обучения в классе должен быть установлен закон: когда в классе звучит музыка, ни один из ребят не должен поднимать руки. При этом необходимо, чтобы ребята сразу же поняли, что они должны выполнять этот закон не потому, что того требует дисциплина, а потому, что когда звучит музыка, только внимательно следя за ее звучанием, можно глубоко воспринять ее и по-настоящему понять. Воображение у ребят, особенно младшего школьного возраста, как правило, яркое, живое, и «музыкальные картинки» они слушают с удовольствием. Ведущая задача – умение слушать, целостно анализировать музыкальное произведение.

Для того, чтобы дети легче справлялись с этими задачами, на уроках использую различные методы и приёмы:

- **«Цветные карточки»** – после прослушивания произведения учащиеся на уроке показывают карточки в зависимости от характера музыки (тёплые тона – музыка лёгкая, подвижная; холодные тона – музыка тяжелая, серьёзная).

- **«Словарь эмоций»** – в тетрадах в две колонки ученики пишут как можно больше слов-синонимов, разделяя их по характеру музыки: грустная и весёлая.

- **«Рисуем музыку»** – после прослушивания музыки, ребята делятся своими впечатлениями в рисунках. Это задание может выполняться как домашнее. (На примере музыки Э.Грига «Утро» Я прошу уч-ся 3 класса закрыть глаза, а когда взойдет солнышко открыть. Только этот момент открытия глаз у всех детей разные).

Например: 2 класс урок №1 «Мелодия – душа музыки».

Послушайте одну из самых красивых мелодий М.П. Мусоргского. Звучит «Рассвет на Москве реке»

Как звучала мелодия? (распевно, спокойно, песенно, широко)

На что похожа: танец, песня или марш? (на песню)

Какую картину нарисовала музыка? (картина природы, рассвета тихого и спокойного)

Какие чувства в ней переданы? (чувства восхищения и любви к природе)

Какому народу близка мелодия? Почему? (русскому, потому что мелодия широкая, распевная) Правильно. Мелодия песенная. Ведь именно песенность – главная черта русской музыки! А М.П.Мусоргский – это русский композитор.

Как бы вы назвали это произведение? (предположения ребят) Фрагмент, который звучал, называется «Рассвет на Москве – реке», в котором композитор выразил свою любовь к природе, к Родине. Споём мелодию русского композитора Модеста Петровича Мусоргского (стр.8-9 учебника 2 класс) Поём мелодию...

2. Исполнительская деятельность.

При работе над изучением песни используются следующие приёмы:

- Игра «**Эхо**» – учитель поет фразу из песни, а дети повторяют её тише, как эхо. (В русской народной песне «Уж как шла лиса» используются приемы пальчиковой игры: по раскрытой ладошке левой руки шагают указательный и средний пальцы правой руки, повторяя движение восьмых длительностей. На слова «она села на пенек» складываем ладошки вместе и раскрываем их на слова «и читала весь денек»).

- Игра «**На воображаемой гармошке**» (Меха инструмента то сдвигаются, то раздвигаются). Используя образ гармошки, поучимся петь тихо и громко. Когда руки широко раздвинуты, поем гласную «О» громко, в полный голос, когда руки сдвинуты, убавляем звучание. Репертуар, используемый для пения, включает три раздела: народные песни, темы из классических произведений, песни отечественных и зарубежных композиторов.

3. Пластическое интонирование.

Пластическое интонирование - это любое движение человеческого тела, вызванное музыкой и выражающее ее образ. Оно связано со всеми видами исполнительского искусства - движения музыканта подчас "договаривают" тайный смысл музыки, который слышит только этот музыкант. Иногда пластическое интонирование возникает спонтанно (от "переизбытка" чувств), но, зная неразрывность музыкальной и пластической выразительности, учитель должен побуждать ребят воспринимать музыку не только слухом, но и с помощью музыкально-ритмического движения. Движения могут быть различными - от гибкого нисходящего движения руки до имитации игры на музыкальных инструментах в характере музыки.

Упражнение «**Воображаемый оркестр**»- выбирается дирижёр. Участники выбирают себе любой инструмент из симфонического оркестра. Дирижёр руководит игрой на воображаемых инструментах.

Танцевальное упражнение «**Танец сидя**»- сидя на стуле напротив друг друга, держась за руки, станцевать польку. С. Рахманинов «Итальянская полька». Цель таких упражнений - активизация тела, снятие напряжения и конфликтов, развитие возможности и чувства телесной свободы.

4. Импровизация

Импровизация - это один из путей развития творческих способностей ученика. Она пронизывает весь урок, всю музыкальную деятельность школьников.

Например: 2 класс урок №4 «Природа и музыка». Фрагмент.

А какую картину рисует вторая пьеса? Звучит пьеса «Вечер» С.С.Прокофьева (музыка звучит тихо, загадочно, умиротворённо, наверно ночь, или вечер...) Музыка рисует картину «Вечера». Эта пьеса очень похожа на колыбельную песню.

Какие чувства вызвала? (чувства тишины, засыпания, умиротворения)

Какие средства музыкальной выразительности помогают композитору: динамика, темп? (музыка звучала тихо, не быстро – спокойно) А сейчас мы споём мелодию пьесы «Вечер» на слова: «Вечер нам дарит покой, тишину». Поём мелодию со словами (стр.21 учебника) А теперь, попробуйте придумать свои слова к этой мелодии, а мы все вместе споём! Исполнение детских вариантов.....

5.Здоровьесберегающие технологии.

Считаю одной из основных задач уроков музыки: снимать нервно-психические перегрузки, восстанавливать положительный эмоционально - энергетический тонус обучающихся. Поэтому наряду с основными формами музыкальной работы с детьми на уроках я использую:

• Логоритмическая гимнастика – это форма активного отдыха, наиболее благоприятная для снятия напряжения после долгого сидения. Кратковременные физические упражнения под музыку, вызывая возбуждение других отделов мозга, усиливают кровообращение и создают благоприятные условия отдыха для ранее возбужденных отделов. После такого короткого активного отдыха внимание детей повышается, а восприятие учебного материала улучшается.

Например: 2 класс урок №3 «Мир ребёнка в музыкальных образах». Фрагмент

А сейчас что вы услышите: марш, танец или песня? Звучит «Марш» С.С.Прокофьева. (это музыка марша) Послушайте начало Марша. Что вы в нём услышите?

ЗВУЧИТ ВСТУПЛЕНИЕ МАРША. Это вступление марша. Как будто бьётся пульс марша. Все ли из вас внимательные слушатели? Проверим! Встаньте у своих стульев, и начните маршировать с левой ноги в тот момент, когда появится основная мелодия марша (после вступления!). Звучит «Марш» С.С.Прокофьева. (ребята выполняют задание)

• Ритмотерапия. Танец, мимика и жест являются одним из древнейших способов выражения чувств и переживаний. Музыкально-ритмические упражнения выполняют релаксационную функцию, помогают добиться эмоциональной разрядки, снять умственную перегрузку и утомление. Движение и танец, помимо того что снимают нервно-психическое напряжение, помогают школьнику быстро и легко подружиться с другими детьми, а это также дает определенный психотерапевтический эффект.

Например: дирижирование, показ жестаами взлёты и падения мелодии различных танцевальных жанров, хороводы в группах, движения под танцевальные жанры. Например: 2 класс урок №3 «Мир ребёнка в музыкальных образах». Фрагмент. А теперь встаньте около своих стульев, руки заведите за

спину. А ноги будут «пружинить» на каблучках и отмечать пульс другого танца.

Как звучит этот танец? Кто композитор? Звучит «Тарантелла» Прокофьева (это музыка Прокофьева, звучала очень быстро, энергично) Танец, который сейчас прозвучал, называется «Тарантелла».

• Фольклорная арт-терапия. Русский песенный фольклор – это естественная система арт-терапии, включающая в себя излечение звуком, музыкой, движением, драмой, рисунком, цветом и несущая скрытые инструкции по сохранению целостности человеческой личности. В фольклоре действительно есть врачующее начало. Традиционные детские песни развивают у детей не только музыкальный слух и память, но и легкие, дыхание, голосовой аппарат. Характерная для русских танцев релаксация рук, особенно кистей, позволяет производить сбросы накопившихся зажимов. Например: исполнение песен из русского фольклора:

Например: 2 класс урок №18 «Фольклор – народная мудрость». Фрагмент. С одной песней мы сегодня и познакомимся, и попробуем её разыграть. Называется она «Бояре, а мы к вам пришли». Послушайте песню. Как она звучит? О чём рассказывает? ИСПОЛНЯЮ ПЕСНЮ «БОЯРЕ, А МЫ К ВАМ ПРИШЛИ» (игровая песня - танец, диалог парней и девушек) Чтобы разыграть песню, мы разделимся на 2 группы, мальчики и девочки. Встать нужно напротив друг друга. К каждому куплету будем придумывать движения. РАЗУЧИВАНИЕ И РАЗЫГРЫВАНИЕ ПЕСНИ с движением

7. Игровые технологии.

Игра является, пожалуй, самым древним приемом обучения. В отличие от игры вообще педагогические игры обладают существенным признаком - четко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, учебно-познавательной направленностью. Игровая форма занятий создается при помощи игровых приемов и ситуаций, которые позволяют активизировать познавательную деятельность обучающихся. При планировании игры дидактическая цель превращается в игровую задачу, учебная деятельность подчиняется правилам игры, учебный материал используется как средства для игры, в учебную деятельность вводится элемент соревнования, который переводит дидактическую задачу в игровую, а успешное выполнение дидактического задания связывается с игровым результатом.

Например: 2 класс урок №8 «Урок-соревнование».

Сегодня у нас последний урок в 1 триместре. И впереди нас ждёт игра! Хотите поиграть? (да) Игра называется «Соревнование». Играть с вами буду не только я, но и Незнайка! Слушайте условия игры. Разделимся на команды – по рядам. Я буду задавать вопросы, и давать задания, которые приготовил для вас Незнайка! Чья команда быстрее всех готова будет дать ответ, та команда отвечает первой. Но помните, главное не скорость, а правильность ответа. Именно за правильный подробный ответ – команда получает баллы - жетоны. За дополнительные ответы вы получите дополнительные баллы – жетоны. Всё понятно? Готовы? (да!) Тогда вперед! Послушайте фрагмент музыкального

произведения и назовите, какое время суток нарисовал композитор в своем произведении? Слайд №2. Звучит «Рассвет на Москве-реке» М.П.Мусоргского. (ответы: звучал «Рассвет на Москве – реке»)

Назовите фамилию композитора, сочинившего эту музыку? (Мусоргский)

Вспомните другие музыкальные произведения, в которых изображена утренняя природа. («Утро» Григ, «Утренняя молитва» Чайковский, песня «Доброе утро», песня «Здравствуй, Родина моя!»)

8. Информационно-коммуникативные технологии

В наше время приобретают большое значение для учащихся-подростков на уроках и во внеурочной музыкально-эстетической деятельности. В условиях введения ФГОС большая роль отводится владению навыками самостоятельных умений школьников, направленных на умение работы с различными источниками информации: книгами, учебниками, справочниками, энциклопедиями, словарями (в том числе на электронных носителях, таких как: CD, DVD, флеш-карта) ресурсами сети Интернет; самостоятельный поиск, извлечение, систематизация, анализ и отбор необходимой информации. Одной из форм овладения учащимися ИКТ является проектная деятельность. При защите проектов обучающиеся приобретают навыки выбора, учатся работать в коллективе, применяют полученные знания при изучении других предметов, происходит индивидуальное развитие и самовоспитание творческого потенциала личности.

Использование мною ИКТ на уроках музыкального искусства позволяет:

- По-новому использовать на уроках музыки текстовую, звуковую, графическую и видеоинформацию и её источники;
- Обогащать методические возможности урока музыки, придать ему современный уровень.
- Активизировать творческий потенциал ребенка.
- Воспитать интерес к музыкальной культуре.
- Формировать духовный мир ребенка.

Направления использования ИКТ в работе:

как средство наглядности на занятиях при изучении нового материала (мультимедиа, видео, компакт-диски);

контроль и проверка знаний учащихся (викторины, тесты);

подготовка презентаций, докладов, выступлений.

Благодаря современным технологиям, дети погружаются в мир музыкальных образов русской и зарубежной классики, современной музыки, фольклора, собственного творчества, слушают музыку в качественной записи, просматривают фрагменты произведений видеозаписи, имеют доступ к большому блоку информации, связанной с миром искусства: живопись, музыка, литература.

Проектная методика характеризуется высокой коммуникативностью и предполагает выражение учащимися своих собственных мнений, чувств, мыслей, активное включение в реальную деятельность, принятие личной ответственности за продвижение в обучении. С помощью проектной методики на уроке можно достичь сразу нескольких целей - побудить ребенка к

творчеству, закрепить изученный материал, создать на уроке атмосферу праздника и украсить кабинет красочными работами детей. Подготовить, оформить и представить проект – дело гораздо более долгое, чем выполнение традиционных заданий. Проект ценен тем, что в ходе его выполнения, школьники учатся самостоятельно приобретать знания, получать опыт познавательной и учебной деятельности.

Отличительная черта проектной методики - особая форма организации. Организуя работу над проектом важно соблюсти несколько условий:

1. Проблема, предлагаемая ученикам, формулируется так, чтобы ориентировать учеников на привлечение фактов из смежных областей знаний и разнообразных источников информации. Необходимо вовлечь в работу всех учащихся класса, предложив каждому задания с учетом уровня его подготовки.

2. Выполнение проекта связано с поиском новой, дополнительной информации, обсуждением этой информации, и ее документированием, выбором способов реализации проекта (это могут быть рисунки, поделки, викторины, презентации и др.).

Применение компьютера и других технических средств на уроке музыки – это не самоцель. Развитие общества сегодня диктует необходимость использовать новые информационные технологии во всех сферах жизни. Современная школа не должна отставать от требований времени, а значит, современный учитель должен использовать компьютер в своей деятельности, т.к. главная задача школы - воспитать новое поколение грамотных, думающих, умеющих самостоятельно получать знания граждан.

Применяя новые информационные технологии на уроке музыки, нельзя забывать о том, что это урок общения с искусством. Вот почему так важно не “подменить” его общением с компьютером, не “засушить” урок, не превратить его в технический практикум. Для этого есть уроки информатики. Увлеченный новой методикой, мудрый учитель использует только те её открытия, которые помогут раскрыть, развить и реализовать способности ребёнка.

Главное в работе современного учителя – это приучить ребят к самостоятельной работе, вызвать интерес к своему предмету. Я не должна разговаривать «на тему о музыке» и передавать информацию о ней. Я должна затронуть души детей, привить им любовь к искусству, зародить желание слушать произведения классиков, встречаться с музыкой не только на уроках, но и в повседневной жизни.

Использование инновационных технологий на уроках музыки делает обучение ярким, запоминающимся, интересным для учащегося любого возраста, формирует эмоционально положительное отношение к предмету «Музыкальное искусство».

Закончить хочется словами В. А. Сухомлиńskiego: «Дети должны жить в мире красоты, игры, сказки, музыки, рисунка, фантазии, творчества».

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Л.Г. Арнажникова «Профессия – учитель музыки». Москва. 1994 г
2. Б.Н.Бегак «Воспитание искусством» Москва. 2000 г.

3. М.М.Берляничик «Пути активизации музыкального воспитания личности». Москва.1999 г.
4. Л.Г. Дмитриева «Методика музыкального воспитания в школе». Москва. 2003 г.
5. Д.Б. Кабалевский «Прекрасное пробуждает доброе». Москва.1973
6. Константинова Л.В. Развитие творческих способностей младших школьников // Начальная школа, 2000. №7.
7. Коршунова Л.С. Воображение и его роль в познании. М.: Мир,1979
8. Вишневская С. О. «Использование ИКТ в образовательной деятельности на уроках по предмету «Музыка»
9. Н.И.Монахов «Умом и сердцем». Москва, 1999 г.
10. И.В.Нестьев «Учитесь слушать музыку». Москва.1987 г.
11. И.Г.Шароев «Музыка, которую мы видим».

UDC: 81.7.097

N.O. Yskakova,¹ G.R. Nurekeshova²

¹*Kyzylorda University by Korkyt Ata, Qyzylorda, Kazakhstan*

²*Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan*

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ ПО ХУДОЖЕСТВЕННЫМ ФИЛЬМАМ

Аннотация. В данной статье рассматриваются некоторые аспекты использования видеоматериалов в обучении английскому языку как иностранному. Использование видео в обучении иностранному языку открывает перед учителем и учащимися широкие возможности в овладении языком и иноязычной культурой. Визуальная информация дает возможность лучше понять и закрепить фактологическую информацию и языковые особенности речи, так как наглядное сопровождение способствует полному и точному пониманию смысла, способствуя развитию навыков аудирования и говорения. Использование видео на уроках английского языка позволяет ученикам развивать языковые догадки и расширять кругозор. У них есть возможность узнать об истории, традициях, обычаях народа страны изучаемого языка. При работе над видеороликом задействуются все четыре вида коммуникативной деятельности: слушание, говорение, чтение и письмо. Все, что позволяет говорить об эффективности использования видеоматериалов на уроках.

Ключевые слова: обучение иностранным языкам, видеоматериал, аутентичные ресурсы, навыки чтения и говорения.

Annotation. This article discusses some aspects of the use of video materials in teaching English as a foreign language. The use of video in teaching a foreign language opens up wide opportunities for the teacher and pupils in mastering the language and foreign language culture. Visual information makes it possible to better understand and consolidate factual information and language features of speech, as visual support contributes to a complete and accurate understanding of meaning, contributing to the development of listening and speaking skills. Using videos in English lessons allows pupils to develop language guesswork and broaden their horizons. They have the opportunity to learn about the history, traditions, customs of the people of the country of the language being studied. When working on a video clip, all four types of communicative activity are involved: listening, speaking, reading and writing. Everything that allows us to talk about the effectiveness of using video materials in lessons.

Keywords: teaching foreign languages, video material, authentic resources, reading and speaking skills.

Culture and communication are inseparable, so it is important to pay great attention to the introduction of art materials in English lessons. The use of cinematography and video materials plays an important role in achieving high motivation, since most students like cultural activities, such as watching films, videos on an abstract topic or conducting research of other countries and peoples.

One of the most relevant and perhaps even key areas of recent methodological research aimed at optimizing professional training in a foreign language is the search for ways to teach effective oral communication. In the conditions of modern development of society with its dynamics, art, and in particular cinema and video materials of various genres, acquires special importance, since it can comprehensively influence people. Therefore, teachers and psychologists in the modern educational process have been attracting art for many years to solve problems of development, upbringing, education and support of children. [1] Artistic technologies include the use of: visual illustrative aids; watching films, various recordings of native speakers' speeches (TED video lectures), performing various roles in dialogues. Spontaneity and creativity are the most important elements of artistic technologies [2].

Methods of visual learning can be divided into two large groups: methods of illustration and demonstration. In the illustration method, students are shown illustrative manuals: posters, maps, paintings, portraits of scientists, and so on. The demonstration method is usually associated with the demonstration of technical equipment, experiments. As well as demonstration methods include showing films and films, educational and informative videos.

Video is one of the best ways to increase the level of listening comprehension in the classroom. Below we have given the reasons for the introduction of video materials for foreign language lessons.

-Pupils love visual demonstration. Watching videos creates a comfortable atmosphere, makes the lesson more interesting and stimulates the imagination of pupils.

-The opportunity to act out scenes from real life. In class, there is not always an opportunity to discuss specific life problems. But with the help of video materials and the topics raised in them, students can discuss situations they may encounter in their own lives, which makes the lesson really valuable and meaningful [3].

There is an algorithm for working with video materials.

1) Preparatory stage. Pupils are informed of the name of the film and are asked to guess what the film will be about. Then a new vocabulary is introduced, which is necessary for understanding the film and is intended for active possession (e.g. I am broken. Give me a break. I'm short of cash.)

2) Perception of the video (in parts).

3) Checking the understanding of the main content. Pupils answer the questions posed by the teacher before viewing. Communicative speaking can be stimulated through various tasks.

4) Development of monological and dialogical speech skills.

– Play the dialogue – Retelling the content in oral and written form. When preparing for the use of the film in the educational process, the teacher must: – preview it, – develop the main questions that will be asked to students during the demonstration, – determine the fragments that will be shown at the appropriate moment of the lesson. – outline a plan for the final conversation about the film. [3]

Regional films include: "BBC Guide to Britain", "Hello, London", "Glimpses of Britain", "Discover the USA", "New York", "Canada", "Australia", "New Zealand" and others.

Country-specific videos contribute to the development of the cultural outlook of pupils. Such films are another authentic source of information about the countries of the language being studied. They are interesting and useful not only because of their practical language information (words, phrases, linguistic and cultural realities), but also because of the expansion of background knowledge related to history, culture, art, architecture, geography of countries.

Educational films in English are one of the means by which you can diversify educational materials in English, develop the skill of listening to spoken English, replenish your vocabulary with new words and expressions of spoken English. Studying English on their own or attending English language courses, students try to achieve one goal - to learn to understand by ear and speak.

1. Educational films in English. This category includes films specially developed by subject, the speech of the actors of these films is adapted by vocabulary and speed to a certain level of English language learners. Choosing one or another subject of the film in English allows you to make the lesson more purposeful. The same category includes video tutorials in English with videos of a certain topic on fixing a particular topic in grammar, vocabulary or phonetics.

2. Documentaries in English. These films also have a certain theme, but they are not adapted to any level of the listener.

3. Feature films in English. These films can be used as training for a wide range of listeners, since they do not have any highly specialized topics and special vocabulary. A positive aspect of using films in English is listening to spoken speech in American, British or some other version of English. If the actors' speech is too fast or sometimes difficult to perceive, you can always put this or that fragment on repeat, and if necessary, on the slow speed of voice acting. An important point when choosing films in English as a teaching material at the initial stages is that the film should not only be interesting, but also well known to the listener. This significantly increases the efficiency of listening to English speech, and success is known to be a good motivator for further learning. Another additional feature of films in English may be the presence of a Russian track, which can be used in cases where even slow-motion repetitions of English speech did not give the necessary understanding of a particular phrase.

4. Movies in English with subtitles. This is a variation of the above category of feature films in English, but their feature is the presence of a subtitle track. Since the visual analyzer is the main system of human perception of information, the presence of visual duplication can help in mastering English by ear. Important points

in this case should be the synchronicity of the subtitle track with the audio track and the full lexical correspondence of English speech in audio and written versions.

Using video in lessons helps to solve the following tasks:

1. Increase learning motivation;
2. Intensification of training;
3. Activation of pupils;
4. Independent work of pupils;
5. Improving the quality of pupils' knowledge.

The comprehensive use of new technologies, technical means in the classroom in teaching English facilitates many complex teacher activities, creates opportunities for the emergence of new approaches to this business, opens the way to knowledge of texts and information. At the same time, pupils can develop intellectual, creative and communicative activities, increase the pupil's educational activity, and offer pupils creative work at all the main stages of the lesson. When using a computer, multimedia and electronic textbooks and an interactive whiteboard in English lessons, it teaches:

- reading vocabulary;
- rhythm of speech; dialogue, monologue and role-playing games;
- teaches writing letters;
- explains grammatical structures and helps students remember.

Based on the introduction of video materials into the training process:

a) determination of indicators of the level of knowledge of students in the lessons conducted using video materials in English.

B) study and analysis of the impact of the lessons taught on the quality of education using traditional and electronic textbooks conducted using video materials in the English language.

C) examination of the comparison of lessons taught using traditional and electronic textbooks in English language with the use of video materials.

Expected result in the process of using video materials at the initial level of teaching English:

- Increase the interest of pupils with the widespread use of video materials in English;
- Formation of a comprehensively educated personality, adapted to life in the information age today;

When these conditions are resolved, the most important conditions for entering the world educational space will also be realized – the problem of the formation of pupil competencies. Using video materials in English, students not only learn a foreign language, but also achieve the following achievements:

- pupils can work with electronic textbooks and the internet;
- the pupil's knowledge will be able to master the language in a short time;
- freely use interactive whiteboard;
- develops Information Culture;
- time is also saved in the classroom;
- pupils develop communication skills;
- develop research skills;
- pupils' interest in the subject increases;

- every pupil has the opportunity to be creative.

The effectiveness of the use of video materials in the English language discipline.

The use of video materials in teaching a foreign language is inextricably linked with the beginning of the use of computers in the field of Education.

Summing up the above, it can be argued that feature films reveal ample opportunities for active work in the process of forming students' speech skills and make the learning process of mastering a foreign language attractive to schoolchildren at different stages of learning.

REFERENCES

1. Afanasyeva A. E. The use of art technologies in teaching English in secondary school // Young scientist.-2016. No. 11.- URL <http://moluch.ru/archive/115/30545/>
2. Babansky Yu. K. Pedagogika. M.: Enlightenment, 1983 Bezrukova, V. S. All about the modern lesson at school: problems and solutions. -M.: "September", 2004.
3. Gubina I. P. Song as an effective means of teaching a foreign language (English) at the stage of secondary vocational education // Pedagogy of higher education. -2017.-No. 4
4. Magomedova, A. K. The role of cinematography and video materials in teaching a foreign language / A. K. Magomedova, R. I. Agalarova. -Text : direct // Young scientist. -2020. - № 25 (315). URL: <https://moluch.ru/archive/315/71938/> (accessed: 04/22/2023).
5. <https://infourok.ru/statya-ispolzovanie-obuchayuschih-filmov-na-urokah-angliyskogo-yazika-791818.html>

УДК 321(073)

Л.Т. Исахова

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент,
Қазақстан*

GRAMMATICAL DIFFERENCE OF NOUNS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES

Abstract. This article was studied grammatical difference of nouns in English and Kazakh languages, to understand and complement the differences between languages and can improve communication. There are differences between these languages. To understand the differences between languages, you need to master scientific terminology and the language of well-being. An example of the noun difference between the English language and the Kazakh language is the translation of the word "computer" in the Kazakh language as "computer", or the translation of the word "software" in the Kazakh language as "software entry".

Keywords: suffixes, pronouns, nouns, singular, plural.

The grammatical forms of the word *err* change through different ways. Grammatical forms of a word are grammatical transformations of a word while maintaining its lexical meaning. For example: *pen - pens*. In English, there are ways

to transform the grammatical form of a word by a) conjugation, E) by changing the sounds in the word, by adding, C) by analytical forms. Suffixes are a word-transforming element that is attached to the root of a word. They are called inflexia. This type of word transformation includes the following suffixes: -E (s)

{ plural form of nouns { indefinite third person singular form of present tense
{ indefinite past tense form of open mood-E (d) { preposition form of correct verb-ing
{ pronoun type of verb { gerundium-er, -est - form of relative and strong pronouns of adjectives, adverbs.

Noun in English. Зат есім-noun) - denoting the name of an object, phenomenon, who? what? "what?"answered the question" class"."For example: computer, book.The noun is divided into 2 types:

1) singular-table, book, pen, etc.

2) plural-tables, books, pens, etc.

Words in a sentence in the Kazakh language have their own order, which is constant.In a sentence, nouns are usually at the beginning, and the narrator is always at the end, with the determinant before the ending word.Similarly, in English there is a certain order in which the initial members of the sentence, the narrator, etc.occupy a designated place. For example, "Біз Астанада тұрамыз" – "we live in the Capital", "Кітапты столдың үстіне қой" - "put the book on the table".

There are differences between these languages.To understand the differences between languages, you need to master scientific terminology and the language of well-being. An example of the noun difference between the English language and the Kazakh language is the translation of the word "computer" in the Kazakh language as "computer", or the translation of the word "software" in the Kazakh language as "software entry". Thus, there will be differences between the terminology. In communicating with topical translation, terminology and dictionaries with the ability to use the language of well-being, differences between languages vary to the limit. In this way, it is possible to understand, complement and help communicate the differences between languages.

In English, the noun used in the present day will have several similarities:Translation-any terms and words can be written in the Kazakh language, but used in cases where their meaning in the mind is not well understood. For example, the word" email "in Kazakh should be translated as" e-mail".As a rule, when translating nouns used in English into Kazakh, words in the Kazakh language that correspond to their meaning and characteristics can be successful. For example, the word" keyboard "in Kazakh should be translated as" key board". The meaning of the words in the Kazakh language used in translation may be unknown. In this case, English-language nouns are used, the value of which corresponds to the value used in their translation. For example, the meaning of the word" router "in the Kazakh language will be unknown, so it will be translated as"машрутизатор"

The difference between the nouns of the Kazakh language and the English language is tied to several types:In the meaning of unknown: nouns used in the Kazakh language and English also have an indefinite meaning. In this case, English-language nouns are used, the value of which corresponds to the value used in their translation. For example, the meaning of the word" router "in the Kazakh language

will be unknown, so it will be translated as "Router". Many nouns have the same meaning: as a rule, many nouns used in Kazakh and English have the same meaning. For example, the meaning of the words "computer", "software", "hardware" in the Kazakh language is translated as "компьютер", "программалық жасақ", "жетекшілік".

REFERENCES

<https://www.tarbie.kz/18920>

<https://abai.kz/post/96946>

<https://www.tarbie.kz/18920>

УДК (378.016)

Г. А. Кажигалиева¹, Гж. А. Кажигалиева²

¹Казахский национальный педагогический университет им. Абая

²Казахский национальный женский педагогический университет

КОНЦЕПЦИИ ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ВУЗОВСКОГО ПРЕПОДАВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ (ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ) И ПРОФИЛИРУЮЩИХ ДИСЦИПЛИН

Аннотация. В статье рассматриваются концептуальные положения личностно ориентированного образования, особенности его функционирования в условиях преподавания специальных (лингвистических) и профилирующих дисциплин будущим учителям русского языка и литературы. Приводятся конкретные примеры личностно ориентированных заданий, используемых авторами статьи в собственной практике преподавания.

Ключевые слова: личностно ориентированное образование, педагогический вуз, лингвистические и профилирующие дисциплины, преподавание русского языка в вузе, задания с личностным компонентом.

Abstract. The article discusses the conceptual provisions of personality-oriented education, the features of its functioning in the conditions of teaching special (linguistic) and major disciplines to future teachers of the Russian language and literature. Specific examples of personality-oriented tasks used by the authors of the article in their own teaching practice are given.

Keywords: personality-oriented education, pedagogical university, linguistic and major disciplines, teaching the Russian language at a university, tasks with a personal component.

Центральной, определяющей идеей, лежащей в основе новой системы образования, новых тенденций совершенствования образовательных технологий, является идея личностно ориентированного образования, идея создания условий для полноценного проявления и соответственно развития личностных функций обучаемых. Требуемый новой образовательной парадигмой переход: 1) от учения как функции запоминания к учению как процессу чувственного развития, позволяющего использовать усвоенное; 2) от статической модели знаний к динамичным системам умственных действий; 3)

от ориентации на усредненного ученика к дифференцированным и индивидуализированным программам обучения; 4) от внешней мотивации учения к внутренней нравственно-волевой регуляции, безусловно, связан с личностным подходом в образовании, в целом с идеями гуманизации и гуманитаризации, востребованными современным образовательным процессом.

Личностный подход, нацеленный не только на формирование профессионально-направленной системы знаний, умений и навыков, но и на раскрытие творческого потенциала и создание условий для самореализации будущего специалиста, как и сама личность, не может быть сведен к одному-единственному способу его понимания. Тому подтверждением, на наш взгляд, является отсутствие однозначного понимания педагогической парадигмы личностно ориентированного образования.

На сегодняшний день, как отмечает В.В.Серииков, существуют следующие концепции личностно ориентированного образования:

1. Личностный подход в образовании на уровне обыденного, наиболее массового педагогического сознания понимается как *этико-гуманистический принцип общения педагога и воспитанников*. К гуманизму, к принятию ребенка как личности призывали педагогов как классики педагогической мысли - Ж.Ж.Руссо, Л.Н.Толстой, М.Монтесори и др., так и современные педагогические новаторы, придавшие этому принципу форму так называемой *педагогике сотрудничества*.

2. Личностный подход рассматривается как *принцип синтеза направлений педагогической деятельности* вокруг ее главной цели – личности. Все, что происходит в педагогическом процессе, педагогично лишь в той мере, в какой работает на эту цель.

3. Личностный подход истолковывается как *объяснительный принцип*, раскрывающий механизм личностных новообразований в педагогическом процессе. Смысл этого принципа в том, что никакие изменения в жизнедеятельности человека не могут быть объяснены без понимания их места и роли в самореализации личности.

4. Данный подход трактуется как *принцип свободы личности в образовательном процессе* в смысле выбора ею приоритетов, образовательных «маршрутов», формирования собственного, личностного восприятия изучаемого содержания (личностного опыта).

5. Долгое время бытовало *понимание личности как некоего эталона, модели «нового человека»*. Речь шла о воспитании личности «с заданными свойствами». Так трактовался личностный подход в советской педагогике.

6. Личностный подход трактуется как *приоритет индивидуальности в образовании* в смысле альтернативы коллективно-нивелирующему воспитанию.

7. Еще одно значение понятия «личностный подход» *связывают с представлением о целостности педагогического процесса* (со специфическими целями, содержанием, технологиями), который ориентирован на развитие и саморазвитие собственно личностных свойств индивида [1, с. 19-20].

Наличие стольких концепций личностно ориентированного образования еще раз убеждает нас в сложном многофункциональном характере данного

педагогического феномена. В связи с чем, на наш взгляд, следует ориентироваться на *полипарадигмальное видение проблемы, на многомерное пространство идей личностно ориентированного образования* [2; 3].

В целом актуализация сегодня *личностно ориентированного образования вполне закономерна, если иметь в виду, что современная образовательная сфера, в том числе и лингводидактика, развиваются в контексте антропоцентрической научной парадигмы, функционирующей в условиях информационно-компьютерной революции, в условиях, когда над человеком довлеют идеи технократизма, сциентизма.*

В качестве примера практической реализации идей личностного подхода в образовании хотелось бы сослаться на собственный опыт преподавания лингвистических дисциплин в педагогическом вузе.

Так, в одном из фрагментов практического занятия по практическому курсу русского языка (3 курс, студенты-филологи) на тему: «Имя существительное как часть речи. Грамматические категории существительных. Семантико-грамматические разряды имен существительных» нами была создана ситуация, предполагающая диалогическое общение, через постановку вопросов, способствующих личностному самовыражению студентов, движению их внутренних сил саморазвития:

1. *Лингвистический феномен личных имен в ряду собственных имен существительных широко известен. Существует представление о том, что имя собственное не имеет значения, поскольку не отражает понятия. Можно ли ограничиться, на ваш взгляд, таким узким представлением об имени собственном?* Активность и характер ответов студентов позволяют говорить нам о том, что в этом случае обучаемые смогли проявить себя именно в плане личностного самовыражения. Одни отмечали предметность, отдельность личного имени (индивид), другие – одушевленность, личность (человек), третьи – пол (мужчина, женщина – для большинства русских имен) и возраст (*Мишанька* – явно не для пожилого человека, а *Федорович* – не для ребенка). Размышляя и анализируя далее, студенты, с помощью преподавателя в том числе, делают вывод также о том, что личные имена обладают идентифицирующей функцией, при этом прагматически разноплановой.

2. *Ход рассуждений студентов, направляемый преподавателем, вывел и на внутрикурсовые межпредметные связи с разделами лексикологии и словообразования - морфемике, а также с областью лингвокультурологии. Второй вопрос был связан с заданием, в котором требовалось определить, какую информацию несет каждый из указанных рядов личных имен: а) Акакий, Гликерия; Ольга, Игорь; Искра, Владлен, Майя; б) Артур, Виолетта; Владимир, Людмила; в) Валерий; София; Иван; Руслан; Борис, Ростислав; г) Агафья, Аким; д) Гаврила – Гавриил; Михайло – Михаил; е) Вера, Надежда, Любовь; Владлен.* Ответы студентов позволяют им же сделать вывод о богатом лексическом фоне личных имен, о национально-культурном характере транслируемой ими информации, а именно: 1) о возрасте имени; 2) происхождении; 3) источнике происхождения; 4) социальном месте бытования; 5) стилевой характеристике; 6) внутренней форме имени.

3. Далее у студентов спрашиваю: *О чем свидетельствует наличие у личного имени множества форм для именованя одного человека?* Студенты опять активно рассуждают и резюмируют, что с применением разных форм личного имени (*Михаил Леонидович Аксентьев; Миша; Мишуля – Мишенька – Мишаня; Мишка; Михайло*) одного и того же лица актуализируются разные социальные сигналы, к примеру: официальность обстановки, возраст, статус (начальник); неофициальное, доверительное общение; интимность отношений, «семейность»; фамильярность и т. д. В заключительной части этого фрагмента формулируется положение о том, что семантико-грамматический разряд собственных имен существительных, в частности личные имена обладают богатым содержанием, имя человека в общества, в культуре занимает заметное место, имя собственное – это ценность, которой человек дорожит, отсюда желание не замарать имя, прославить его. Здесь отметим, что при развитии диалога в рамках личностно ориентированного обучения реализуются такие приемы, как: а) постановка проблем, имеющих актуальный философский смысл; б) нахождение в привычных и установившихся представлениях; в) столкновение различных концепций, подходов и их аргументации и т.д.

Курс риторики в перечне учебных дисциплин занимает особое место в силу того, что именно риторика решает ряд задач гуманизации всей системы образования, увеличивая его человеческий, культурный, социальный потенциал. В центре внимания этого курса: *человек, который общается – общение – обучение эффективному общению*. Данный курс призван вызывать у студентов размышления о том, что составляет суть профессионального общения, каковы современные речевые идеалы, к которым нужно стремиться и т. д. Это формирует у студентов взгляды, вкусы, идеи, имеющие общекультурную ценность. Например, желание контактировать, сотрудничать, искать взаимопонимание, вкус к овладению приемами речевой самооценки, идея овладения речью, свободой для самовыражения и т.д. То есть риторика является не только средством овладения речью, средством познания мира, но также и средством самовыражения человека, что лежит, как известно, в основе концепций личностно ориентированного образования. Это, на наш взгляд, тем более важно, когда речь идет о будущих педагогах. Поэтому на занятиях по профилирующим дисциплинам - «Методика преподавания русского языка», «Методика преподавания русского языка в национальной школе» (3 курс, бакалавриат), «Методика преподавания лингвистических дисциплин в школе и вузе» (1 курс магистратура) - мы уделяем внимание и риторике и стремимся при этом к использованию заданий, содержащих в себе личностный компонент:

1. *Охарактеризовать самого себя как языковую личность с опорой на основные показатели: а) степень владения родным языком, неродными языками; б) владение механизмами памяти, говорения, аудирования; в) степень свободы, раскованности и владения собой; г) владение стилями, нормами языка, интонациями и пр.; д) переписка, много ли пишу, часто ли и охотно ли выступаю публично; е) говорлив(а) я или молчалив(а), нет ли у меня дефектов речи; ж) есть ли друзья, с которыми говорю откровенно; з) мое поведение в компании, среди людей.*

2. На материале профессии педагога составить не менее пяти речевых ситуаций, связанных с данной профессией; описать их, а также написать один из текстов по какой-либо из этих ситуаций.

3. Письменно составить конспект (или тезисы) своего выступления по проблемам «Запад – Восток», или «Традиции – новаторство», или «Кем быть – каким быть», или «Альтруизм – эгоизм» и др.

4. Составить для себя личную программу самообразования и самовоспитания, куда войдут культура речи, риторика, социальная активность и пр. В программе должны быть определены: цель как осознанный выбор (мотив), содержательная часть – теория, практика, общекультурный компонент. Срок действия программы – один год.

В целом обобщая опыт практики преподавания, в том числе собственный, а также учитывая концептуальные особенности лично ориентированного образования, считаем важным подчеркнуть, что задания, используемые в контексте лично ориентированного образования, должны быть привлекательными для обучающихся и поднимать вопросы, которые волнуют молодых людей, затрагивают их интересы.

В заключение хотелось бы отметить, что личностный подход в образовании, в нашем случае на основе вузовского преподавания лингвистических и профилирующих дисциплин позволяет рассматривать субъектность, смысловое творчество, критичность и другие собственно личностные качества как самоценность; формировать социально востребованные ценности в сочетании с гибкой адаптацией к динамично меняющимся потребностям государства, общества и личности.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. – М.: Издательская корпорация «Логос», 1999. – 272 с. - Текст:непосредственный.
2. Якиманская И. С. Технология лично ориентированного образования [Текст] / И. С. Якиманская. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с. - Текст:непосредственный.
3. Матухин Д. М. Личностно-ориентированная технология обучения / Д. Л. Матухин. - М.: LAP Lambert Academic Publishing, 2018. - 180 с. - Текст:непосредственный.

A.A. Kaisarova

Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan

TEACHING LISTENING IN ENGLISH LESSONS AND THE TYPOLOGY OF EXERCISES FOR THE DEVELOPMENT OF THIS TYPE OF SPEECH ACTIVITY

Abstract. The article discusses the concept of listening, the relationship with other types of speech activity, types and stages of listening, and also provide sample exercises for the development and improvement of this skill.

Keywords: listening, speech activity, English, listening exercise.

Аннотация. Мақалада тыңдау ұғымы, сөйлеу әрекетінің басқа түрлерімен байланысы, тыңдау түрлері мен кезеңдері қарастырылады, сондай-ақ осы дағдыларды дамыту мен жетілдіруге арналған жаттығулардың мысалдары келтірілген.

Кілт сөздер: тыңдау, сөз әрекеті, ағылшын тілі, тыңдап түсіну жаттығуы.

In the last few years, learning to communicate in a foreign language, in this case in English, has been a top priority. In the modern world, English is considered not just a foreign language, but an international one, the possession of which is necessary for obtaining a decent education, a highly paid profession and communication at the international level.

English language proficiency involves mastering all types of speech activity: speaking, reading, listening and writing. The development and improvement of these skills takes place in a complex, in a relationship. Recently, the greatest attention has been paid to teaching listening, since fluency in the language also implies a free understanding of English speech by ear. The mastery of oral speech begins with listening. Perceiving information by ear, the student masters the sound side of the language, its intonation features. Possession of this type of speech activity helps a person to hear and understand the speaker, extract the necessary information for himself, react to the interlocutor's speech, and also pronounce the necessary information, which in turn is speaking. [1]

Mastering any language, and first of all native, begins with listening, we hear sounds, words, perceive any flow of information by ear, only then we learn to reproduce speech (speaking), later we learn reading and writing skills. Thus, listening is an important and the first link in the language learning process. Listening is both a goal and a means of learning [4, p. 124]. This type of speech activity is present at every lesson — it is the teacher's speech, the answers of the students. Listening to audio recordings is further material for discussion (development of speaking skills), writing a letter, essay, presentation, etc. (development of writing skills), writing dictation or presentation also involves listening, and in this case listening is a means of teaching types of speech activity and in this case listening perception plays a secondary role. Zh. L. Vitin calls this educational listening.

When it comes to learning listening, the goal is to teach a native speaker to understand speech by ear. J. L. Vitin gives the term "communicative listening". Here

we already have to take into account the necessary techniques and techniques for a specific type of speech activity. The main factor in learning listening is motivation. The listener must have a need for listening perception. It is important to choose an audio text that will be interesting and informative for students (for example, a text of a country-specific nature), will correspond to their age characteristics, interests, and youth problems. Currently, there are a huge number of available means for listening, including audio recordings, films, songs in English, audiobooks, radio shows, television channels, podcasts. It is recommended that the audio material be associated with the unit that is currently being studied in the classroom, thereby reducing the time to study the lexical material that was introduced earlier as part of the conversational topic, and the logical information chain is not interrupted. When choosing a text for listening, it is necessary to take into account the level of training of the student, the volume of the sounding text. The task of the teacher is to facilitate the process of perception, to remove all kinds of phonetic, lexical, grammatical difficulties even before listening to the text. Depending on the task, there are: – Listening with a full understanding of the text – Listening with an understanding of the main content – Listening with selective extraction of information When listening with a full understanding of the text ("detailed listening") (listening for detailed information), the possibility of providing students with printed text after completing tasks in order to identify unheard words is not excluded, fuzzy phrases, conduct so-called self-control. This can be applied to listening to a song or poem. Detailed listening involves a high concentration of memory and attention. When listening with an understanding of the main content (skim listening), it is enough to present the text twice. If the text is large in volume, then during the second listening, you can make small pauses after a logically completed paragraph[2].

When listening with selective information extraction (listening for partial comprehension), one listening is enough, in this case, the ability to isolate and memorize basic information is formed, ignoring the secondary and unnecessary. Listening training can be divided into 3 stages: – Pre-text (before listening) – Text (while listening) - Post-text (after listening) At the first stage, the teacher —student dialogue takes place. The task of the first one is to prepare and set up for listening. It is possible to present visual supports where the name of the text is present; unfamiliar or difficult, in the teacher's opinion, vocabulary; as well as an illustration (possibly a photo or picture) that is associated with the text. Let's take a concrete example of classes with first-year students of the language direction in higher school. As part of the study of the topic "There is no place like home", students are invited to listen to an audio recording of a country-specific nature called "Life without a ray of sun". The text tells the story of a small underground city in Australia, Coober Pedy, known as the capital of opals. Tasks at the pre-text stage can be as follows: What do you think this text will be about? (an assumption about the content by the title) What unusual places for living do you know? Look at the picture and tell where the flat is located and how it looks like? (visual support, photos can be taken from the Internet) Emphasis is necessarily placed on selective vocabulary, grammar. A task of this type: Make up your own sentences with new words. To make the rest listen carefully to the examples of their peers, you can organize the work in this way: the first reads in

English, the other translates the sentence he hears into Russian, thereby concentrating his attention, memorizing new words and developing listening skills. The purpose of the exercises at this stage is to prepare students for listening, introduce them to the topic, motivate them to work, remove any lexical or grammatical difficulties, if any. At the next stage, text, students listen to the text, try to understand the main content, the topic of the text, the main facts. Before listening, you can give tasks like: Listen to the text and tell what sort of text it is (for example a description, an opinion article, a narrative). Listen to the text and think of your own heading. Guess what...?. If the text is not of a country-specific nature, but describing some situation or incident from the life of the narrator, then you can pause while listening and ask students to predict, guess how and how the narration will end. The post-text stage offers limitless opportunities for testing the understanding of the listened material, as well as parallel improvement of skills of other types of speech activity. Tasks at the post-text stage can be as follows: Fill in the gaps. Are the sentences true or false? If the sentence is false, correct it. Put the sentences in chronological order. Choose the correct answer. Match two halves of the sentence. Make a plan of the text. Make up your own questions based on the text. Do you remember what these numbers mean? These tasks simultaneously improve writing and reading skills. Another group of post-text exercises is aimed at improving the speaking skill. This can include exercises like: Answer the questions. Choose the best summary. Discuss with your partner. Choose the proverb (think of a proverb) according to the text. Do you agree or disagree with the narrator? Who do you agree with? Give your own arguments. Such a task is suitable if the audio recording is a statement of the opinions of several people on some problem. The number of exercises will depend on the level of training, activity and interest of the students, as well as on the amount of time in the lesson [4].

Thus, listening training is quite an interesting, rich, educational and cognitive process, if the student is properly motivated. Possession of this skill ensures the success of communication, which consists in the ability to speak English and understand English speech. In addition to its main purpose, listening develops memory, thinking, imagination and perception, that is, contributes to the comprehensive development of personality.

REFERENCES

1. Vitin J. L. Modern methods of teaching and learning foreign languages.- St. Petersburg: KARO, 1997. -108 S. Galskova N. D., Gez N. I.
2. Theory of teaching foreign languages: Linguodidactics and methodology: Textbook for students. lingv. un-tov and fac. in. yaz. higher. ped. studies. institutions. - M.: Publishing Center "Academy", 2006. - 336 p.
3. Kolker Ya. M., Ustinova E. S., Enalieva T. N. Practical methods of teaching a foreign language. - M.: Academy, 2001. -156 p.
4. Solovova E. N. Methods of teaching foreign languages: Basic course of lectures: A manual for students of pedagogical universities and teachers. -M.: Enlightenment, 2003.- 239 p.

Т.С.Қайыржан, Бердібай Шалабай

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

Т.ҚАЖЫБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ ТІЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа: Мақалада көрнекті ақын, жазушы-драматург, қоғам қайраткері Қажыбай Төлеген Сыздықұлының қазақ әдебиетіндегі жоғары деңгейлі туындыларының өзіндік тілдік ерекшелігі, индивидуалды стилі, шұрайлы, нәрлі тілінің ұтқыр қолданыстары айқындалған. Қаламгерлік шеберлігін сөз еткен ғалымдардың зерттеу еңбектерінен де тарқатылып, жоғары бағалаулары аталып өтіледі. Көкшенің көксеңгірінің қаламынан туған шығармаларының тілдік нәрі, көркемдік қуаты, кейіпкерлерді жандандыруы, өзгеше тілдік айшықтары, авторлық баяндаудың ерекшелігі кеңінен сипатталған.

Кілт сөздер: Т.Қажыбай, проза мен поэзия, қаламгерлік өнердің қазанаты, жазушылық шеберлігі.

Abstract: The article reveals the peculiar linguistic specificity, individual style, mobile use in Kazakh literature of high-level works of the outstanding poet, writer-playwright, public figure Kazhybai Tolegen Syzdykovich. The high marks of scientists who spoke for the mastery of writing, as well as research work, are noted. The linguistic nutrition, the artistic power of works born from the author's pen, the revival of characters, peculiar linguistic identities, the specifics of the author's narrative are widely described.

Keywords: T. Kazhybai, prose and poetry, writing skills, Zhapek batyr, elegant word.

Ақиқаттың ақ туын ғұмырына мәңгілік серік еткен, ел, ұлт қамын ойлаған аса көрнекті ақын, жазушы-драматург, Қазақ КСР-інің еңбек сіңірген мәдениет қызметкері, Қазақстан Республикасының «Еңбек ардагері», Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, «Ақпарат саласының үздігі», «Қазақстанның құрметті журналисі», Ахмет Байтұрсынов, Сәкен Сейфуллин атындағы сыйлықтарының лауреаты, «Құрмет» орденінің, «Тіл жанашыры», Құрмет белгісінің, Білім және ғылымның дамуына сүбелі үлес қосқан, көп жылғы адал еңбегі үшін және «Айрықша еңбегі үшін» медальдарының иегері, Көкшетау қаласының құрметті азаматы, қоғам қайраткері Қажыбай Төлеген Сыздықұлы қазақ әдебиетінде биік деңгейдегі ғажап туындыларды дүниеге әкелді. Төлеген Қажыбай – прозалық және поэзиялық отыздан астам кітаптың, оннан астам драманың, қырықтан астам ән текстерінің авторы. Тұлғаның бұлай әдебиеттегі шырқау шыңды бағындыруына бірден бір себеп – Есіл-Көкше өңірінің көнекөз шежірелері, қариялардың жадындағы көптеген аңыз-әңгіме, дастандар ауыз әдебиетінің небір тамаша үлгілеріне қанып өскендігі. Төлеген Қажыбайдың бала шағынан жыр әлеміне қанаттандырар, нәр алар қайнар көзі, бастау бұлағы – өзінің немере ағасы, қазақтың белгілі ақыны Жақан Сыздықов болды. Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілесің» дегендей, болашақ ақынға немере ағасының өнердегі өнегелі жолы, поэзиядағы биік үні айрықша әсер еткен.

Ақын, ҚР Еңбек сіңірген қайраткері Кәкімбек Салықов жазушының еңбегіне былай баға береді: «Алпыс жасқа тақаған шағында «Жыр ғұмыр» атты жинағында өз поэзиясының татымды да тартымды аққуларын Сексенкөлдін айдынына ұшырғандай, ақ қанат жырларын шарықтатып, ақтангер ақын

екендігін биік дәрежеде айғақтады. Екіншіден, «Қанкешу» атты повестерінің жинағымен, оның алдындағы «Айналайын атыңнан», «Құлан қырғыны», «Махаббат әні» атты кітаптарымен проза жанрындағы оза тартар жүйріктігін көрсетті. Үшіншіден, «Үкілі Ыбырай» атты пьесасымен драматургия саласындағы алғырлығын аңдатты. Міне, сондықтан да Төлегенді қаламгерлік жолындағы нағыз қазанат десек, ешқандай артықтығы жоқ, оның өзгеден ерекшелігі де осы жан-жақты дарындылығында» [1]. Сөйтіп, қайраткер Т.Қажыбайға «Қаламгерлік өнердің қазанаты» деген баға береді.

Ақынның жазушылық, қаламгерлік шеберлігі, өзіндік айрықша стилі қаншама оқырмандарының таңдайын қақтырған. Мәселен, Т.Қажыбайдың «Жәпек батыр» атты жинағын Кәкімбек Салықов жоғары бағалаған. «Стиль дегеніміз – ақынның өзі мен сөзі. Өмірде сыпайы, қарапайым, бауырмал Төлеген Көкшенің көгілдір тауларындай мұнартып жатқан мейірбан поэзиясымен қаншалықты көз тартса, мен соншалықты құмарта оқыдым. Бұл жолы да ақтүйғын ақын інім өз мінезінен аумапты. Көңіліне сәуле түсірген көрікті ойды қаламға түскенде қалтыратпапты, жарқыратамын деп те алыпқашпа алақайға түспепті. Не жайлы айтамын десе де, дәл пішіп, сәл кемтік жібермей ықшам кестеленген, жүрекке жылу берердей шырайлы сөзбен сымбатты суреттер сала біліпті [1]», – деп ойын тұжырымдайды.

Ал филология ғылымдарының кандидаты, Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің профессоры Сәбит Жәмбек «Қансоқта» романының жазылу тіліне: «Көкше өңіріне, жалпы қазақ әдебиетіне есімі кеңінен танымал, талантты прозаик Төлеген Қажыбайдың шығармашылық өрісі өзгеше бітімді, айшықты көркем дүниемен толығып отыр. Ол – «Қансоқта» атты романы. Тас қайнардың суындай қаламгердің шығармашылық шабытты көкірегінен бұлқынып шыққан бұл шығарма нәрлі тілімен, айшықты стилімен кітаптың алғашқы беттерінен менмұндалап жүлгелі көркемдік өріс қуатын танытады [2]», – деп талдау жүргізеді.

Қазыналық қасиеті мол, поэзиялық сапасы жоғары көтерілген бұл туындылар стильдік жағынан ғана емес, тарихи сырымен де құнды.

Жалпы, қай-қай қаламгер болмасын, жалпы әдеби тіл нормасына бағынғанымен, оның қаламгерлік стилінде өзінің туып-өскен өңірінің, аймағының өзіндік сөйлеу ерекшеліктері, мәнері, ойды берудегі тілдік бедер, сөз тіркестері, қолданысы алабөтен байқалып тұрады. Бұл көркем шығарма тіліне тән заңдылық. Онсыз көркем шығарма болмайды. Көркем шығарма табиғаты осыны талап етеді. Шығарманың тілдік нәрі көркемдік қуаты, кейіпкерлерінің осындай ерекше, өзгеше тілдік айшықтарымен ерекшеленеді. Авторлық баяндау да кейде соған бағынады. Әдеби тіл нормасының ықпал-әсері кейде осындай өңірлік ерекшеліктерді солғындатады, кейде жойып жібереді. Өз өңірінің тілдік ерекшеліктерімен ауызданған, қуаттанған Төкең, Төлеген прозасы қазіргі таңда ұмытылыпқырап бара жатқан осындай тілдік ерекшеліктерді сақтап қалған. Сондықтан да Төлеген прозасының тілі – Арқа қазақтарының байырғы сөйлеу тіліне, қазақ ақсақалдарының байыпты, қоңырқай, жүйелі сөйлеу тіліне ұқсап тұрады [2].

Жазушы өз әдеби шығармаларында көркем әдебиет стилінің барлық мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланған. *«Баяу жылжып келген қою түнде қанатын еркін жайып, төңіректі өзінің мақпал бауырына басып, тылсым тыныштыққа мелдектете бөктіргендей еді. Түнгі аспан күмбезінің төрінде салтанат құраған сан мың жұлдыздар бақилық орындарынан қоныс тауып, күміс сәулелерін әр тұстан себезгілете саулата төгіп-ақ тұр. Анда-санда әр тұстан ағып түскен жұлдыздардың жарқ ете қалып, барып-барып сөніп кеткен іздері түн қараңғылығына сіңіп жоғалады»*. Мәселен, осы бір үзіндіде табиғат суреттерін беруде жазушының көркемдік палитрасының бояуы қанық.

Сондай-ақ жазушы табиғат құбылыстарын жай суреттеп қана қоймай, оған жан бітіруге, кейіптендіруге, былайша айтқанда, антропоморфизм тәсілін кеңінен қолданған.

Қаламгердің рухани інісі, филология ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының академигі Нұртас Ахат автордың қаламынан туған шығармаларда жас буын түгілі үлкендердің өзі үшін архаизмге айналғаны сөз тіркестерінің кездесетіндігін айтады. Мәселен, «мұртыңыздың шалғысын малып», «тістерінің суын ішіп отырған», «тертені теріс тепкен алауыз» деген шұрайлы теңеулер, сырлы бейнелеулер туындыларында өте жиі кездеседі. Автордың тілінің шұрайлылығы, қазақтың әдеби тілінің әрленген әсемдігін сол кездегі қазақ ұлтының өз тілінде әспеттеп бере білуі оның жазушылық талантының әлі де тамаша баптаулы екенін дәлелдейтіндігін сөз етеді [3].

Проф. Сәбит Жәмбек «Сезім болып бұрқанған Төлеген – жыр» атты мақаласында ақын өлеңдерінде метоболалық сипаттың белгілері бар екенін атап өтеді.

«Елжіреп бір қарадым,
Ту биікке – сен тұсқа,
Айналдың ба, қарағым,
Армандаған ақ құсқа.

Жартас шыңның басында,
Әнге айналып сен тұрдың.
Өртке айналып қасында
Тағат таппай мен тұрдым

Ақ сазандай аунап қап,
Айнакөлге ұмтылдың.
Жан сезімін лаулатқан
Жағалауда мен тұрдым».

Профессор «бұл жерде ақын арманындағы «қыз» «ақ құсқа», «әнге», «ақ сазанға», ал лирикалық қаһарман, ақынның лирикалық «мені» «өртке» жай баланып, жалаң метафора жасап тұрған жоқ, ол метоболалық сипаттың белгілері» деген талдау жасайды [4].

Сондай-ақ ғалым ақынның өзіне ғана тән ой орамдарының бар екендігін айғақтайды.

«Келеді көктем көшіп, көктем көшіп,
Қызықтағың келсе оны, бөктерге шық.
Қыр біткен қарын сілкіп жұтынады,
Жел-көсеу жіберген соң көсіп-көсіп.

Мұз сүңгі күн нұрымен жарқ-жұрқ етіп,
Маңғаз бел елтіп жатыр есі кетіп.
Оянған таңмен талас ақ бұлақтың
Күледі тас таңдайы тақ-тұқ етіп.

Даламның кеңігендей көкірегі,
Мол судан мелдек атып кекіреді
Сыйламаған арнасына сілеусін-сең,
Жағаға алас ұрып секіреді...».

Немесе:

«Шуақтан Бұқпа таудың басы зеңгіп,
Етекке құлады су-алтын белдік.
Сәскесіз көрпе серіппес мұңсыз жандай,
Қопа көл дел- сал қалпы жатыр кергіп.

...Жия алмай жатсадағы еркін есін,
Қарсы алып күмбір-күмбір көктем көшің,
Құлындай құлдыраңдап Қылшақты – су,

Шапқылап бара жатыр дала төсін», – деген үзінділерде «қарын сілкіп жұтынған қыр», «таңмен талас оянған тас таңдайы тақ-тұқ етіп күлген ақ бұлақ», «жел-көсеу», «мол судан мелдек атып кекірген дала», «арнасына сыймай жағаға алас ұрып секірген сілеусін – сең», «шуақтан басы зеңгіген Бұқпа тау», «Етекке құлаған алтын белдік – су», «сәскеге дейін көрпе серіппес дел-сал қалпы кергіп жатқан мұңсыз жандай – Қопа көл», «дала төсінде құлындай құлдыраңдап шапқылап бара жатқан Қылшақты – су» деген сияқты болмысқа жан бітіріп тұрған ғажайып метафоралық өрнектерді байқаймыз [5]. Бұл – ақынның индивидуалды стиліндегі қолданыстары. Бұлардың бәрі белгілі бір стильдік жүк көтеріп тұр.

Өлеңдеріндегі өткір шындықтары да болмысы ғажап, шынайы болғандығын аңғартады. Мәселен, «Ата жұртты аңсау» атты өлеңіндегі:

*«Оранып тозаңына дүние жалған,
Бұл тұста ата-баба жұрты қалған.
Тап қазір туған топырақ сен түгілі,*

Әжемнің сәредегі құрты да арман», – деген шумақтарында ауыл өмірінің ауырлығы, оның үстіне кей жерлерде бие сауып, қымыз баптаудың өзі некенсаяқ болғаны жайлы шындықты шымырлатады [1].

Мақаламызды Төлеген Қажыбайдың дарынды перзенті, Қазақстан Педагогикалық Ғылымдар Академиясының корреспондент мүшесі, филология ғылымдарының кандидаты Қажыбай Аян Төлеген ұлының сөзімен аяқтағымыз келеді. «Сарабал сынға, парасатты пайымға, азат сезімге, дегдар рухқа

жүгінсек, Төлеген Қажыбай қалай десек те ұлы суреткер! Өйткені, оның өзінен кейінгілерге, келер ұрпақтарға мұрасы – «күнәсіз қағазға күнәсіз ой күйған», мың жасаған ұғымдай тамырлы сөз, жүз жасағандай саз төккен, табиғаттай құлпырса да, табиғаттай қайталанбайтын, өлмейтін ой, сөнбейтін сезім, тәңірлік тылсым тіл дарыған көркемдік әлемі – осының айғағы» [6].

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Салықов К. Қаламгерлік өнердің қазанаты. Қажыбаев Т. Жәпек батыр: Тарихи дастан. – Көкшетау: «Көкше-Полиграфия» акционерлік қоғамы, 2004. – 156 б.
2. Жәмбек С. Қансоқталы тағдыр сорабы
https://adebiportal.kz/kz/news/view/qansoqtaly-tagdyr-soraby_23761
3. Қажыбай Т. «Қансоқта»: роман. – Көкшетау: ИП «AsVeRaShi» баспаханасы, 2016. – 140 б.
4. Жәмбек С. Сезім болып бұрқанған Төлеген – жыр
https://adebiportal.kz/kz/news/view/sezim-bolyp-burqangan-tolegen-zyr_24171
5. Жәмбек С. Қаламгердің шығармашылық әлемі. «Бұқпа» газеті. №47 (869) 7 желтоқсан 2017 ж.
6. Қажыбай А. Бұқпарнас (Төлеген Қажыбай рухына мінәжат). – Қазақстан Жазушыларының әдеби-әлеуметтік «ЖҰЛДЫЗ» журналы, №9. – қыркүйек, 2021. – ББ. 157–162.

УДК 372.8

A.Kanayeva¹, N.Azizbayeva²

¹*Aix-Marseille University, France*

²*Almaty management university², Kazakhstan*

THE VIDEO PROJECT METHOD IN SPECIALISED FRENCH CLASSES AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF LINGUOPROFESSIONAL COMPETENCE

Abstract. The article deals with the organization and implementation of students' independent work with the use of video project in French lessons in the specialty as a factor of linguoprofessional competence development. In the modern educational environment of higher education institutions teaching is more and more focused on the formation of intercultural communication skills in professional environment, as learning a foreign language means contact with the culture and realities of the country. Without language competence, even the simplest communication is sometimes not possible in a professional setting. In particular, this means increasing the share of students' own independent work in foreign language lessons. This approach results from the need to develop skills in self-education and lifelong learning.

Keywords: linguoprofessional competence, video project method, foreign language, intercultural communication.

Modern society places new demands on the specialist. The process of globalization is characterized by the formation of comprehensive challenges facing society and civilization as a whole, which inevitably affects the state of the education system. The necessity of transition to the new Kazakhstan educational paradigm is the purpose of implementing the competence approach [1]. Today, a specialist should be a person distinguished not only by a set of knowledge, skills and abilities in a particular area, but also by a critical thinker, capable of autonomously and creatively solving arising problems, and not only through self-education skills. However, this cannot be achieved by transferring knowledge in a definitive form from teacher to learner. Students must be involved in the learning process. Independent work is an important part of the educational process.

In non-language universities, student independence is a top priority. This means that the number of foreign language lessons is much smaller than in language universities.

It is also important to note that students, in addition to the knowledge acquired, should have such not insignificant qualities as the ability to independently find the necessary information on the topic of the lesson, to use it in order to achieve the set communicative and professional goal.

That is why independent work implies the development of students' abilities to clearly formulate their own thoughts, to argue their judgments, to think logically, to navigate in a numerous flow of information [2]. Thus, organization of students' independent work contributes to the development of critical and creative thinking skills necessary for entering intercultural communication.

Under these conditions a communicative approach to foreign language learning, the main concept of which is communicative competence, acquires particular importance. This type of communicative-oriented learning ensures the development of the necessary knowledge and skills, the ability to speak the language depending on the situation, the ability to develop a point of view and to develop skills. The communicative method is based on reorienting the work of language competence to communicative competence, from linguistic correction to spontaneity and authenticity and, as a consequence, to achieving goals in real life situations.

Intensive development of different components of modern society, globalisation and internationalisation processes, and as a consequence - increase of interpersonal, scientific, economic, cultural, international contacts have determined changes in the status, mission and functions of the subject "Foreign language". In this context, the implementation of communicative and intercultural principles in their organic unity is a priority [3].

Intercultural communication is part of all language learning. At the same time, the linguo-professional aspect contributes to enriching the disciplinary content plan. Starinina argues that "the use of the culturological component in foreign language lessons increases the interest in it and, therefore, the motivation for learning. The culturological approach in education represents culture in all its diversity, helps students to form their own cultural identity, respectful attitude towards other cultures, allows for a differentiated approach to the individual, taking into account

The main aim is thus to introduce a differentiated approach to individuals, taking into account their individual, age and national characteristics" [4].

Thus, the main objective is to introduce a socio-cultural component, on the basis of which students gain knowledge about the realities and traditions of the country, enter into a dialogue of cultures, learn about the application of national culture in the development of the culture of universal humanity.

Simultaneously with the assimilation of each lexeme, foreign language students form an associated lexical concept. If a lexeme is perfectly mastered and correctly articulated, this does not mean that the formation of the lexical term is complete. O. Prokofieva in her turn describes the main principles of lexical approach in foreign language teaching:

1. Positive attitude: emphasis on successful communication, message rather than on one hundred percent grammatical flawlessness.
2. address real-life language through an array of authentic written and spoken samples.
3. Understanding language as a whole, rather than as a fragmented, atomic language.
4. Teaching vocabulary only in context, a word in collocation, a phrase in a sentence.
5. Comparisons between the mother tongue and the foreign language are also not word-by-word, but with examples of collocations/sentences.
6. Training of the skill of perceiving the text syntagmatically, which may also be useful for the intonation of the students' speech [5].

We agree with I. Shishova who points out that a peculiarity of a foreign language as a subject is that language is both a means and an aim of learning. The learner learns the easiest language means, masters different kinds of speech activities, which up to a certain point act as a goal of learning, and then they are used to master more complex language actions, i.e. are already a means of learning [6].

In order to effectively form communicative competence in professional foreign language lessons, it is important to take into account such conditions as:

"the content and methodology of teaching aids are appropriate to the linguistic level of students; a variety of teaching materials, methods and techniques; creation of a problematic situation to be solved; active reflection and research activities; informing students about the necessity and importance of the subject matter; emotionality of the learning material (use of "activation" of the learning process, lively voice of the teacher); novelty of the material; systematic presentation of learning material, use of already acquired knowledge; independent search for additional new information. The technology of teaching cultural linguistics is based on students' participation in an active educational activity" [7].

The development of students' linguoprofessional competence is one of the main tasks of foreign language teaching in the specialty. In addition, linguistic and linguoprofessional competence is designed to ensure communicative competence, which involves working with the same images in the mind of the speaker and listener as when communicating with native speakers of the same language and the same professional environment.

Recognizing that students' acquisition of linguistic and cultural material leads to the formation of a system of knowledge about culture embodied in a particular national language, and considering the relationship between linguistic and cultural components, we conclude that linguocultural competence is a component of cultural competence.

On the influence of linguocountry study approach on students' motivation K. Malko rightly points out that linguocountry study "... introduces students to the manifestations of material and spiritual culture of a native speaker, and also allows penetrating into the mentality of the people. The increase in a share of linguocountry knowledge promotes increase of motivation of students, development of interest, leads to more conscious studying of a foreign language, and, hence, the efficiency of educational programs grows" [8].

Let us consider what is included in the linguistic and professional content. As practice shows, foreign language course content with a professional orientation in non-linguistic specialities should include teaching materials and texts for all types of speech activities (oral and written comprehension, speaking and writing), containing elements of linguocountry studies. The linguistic and country-specific approach in the context of foreign language education helps students to get acquainted with the culture and realities of the country of the target language.

Teaching a foreign language allows overcoming the language barrier and learning to participate in communication, and language skills are acquired through communication and speaking. The general spiritual, moral and intellectual orientation of extracurricular offerings contributes to the development of an outlook and a wide variety of communication topics. In contrast to university classes, extracurricular activities vary considerably in content. The main advantage of extracurricular activities over public classes is that the students are free to choose the subject matter of the learning activity according to their interests and needs.

The analysis of scientific and methodological literature has shown us that intercultural communicative competence of students is the ultimate goal of foreign language teaching. We share the opinion of Shelestova and Shokankyzy that "... communicative competence not only contributes to the integration of the domestic education system into the European and world intellectual community, but also increases the status of higher school graduates in the global labour market" [10].

For realization of the purpose of this work the students of the 3rd year of International Relations and International Law specialities of Al-Farabi Kazakh National University were offered to realize a video-project with role-playing as an SRSP. The level of French language proficiency of the students participating in the press conference was between A2+ Pre-Intermédiaire, B1 Intermédiaire. The video project was implemented as a press conference with a duration of 10 minutes. This press conference was attended by 8 students and the participants were assigned roles in accordance with the chosen topic of the FPCS, such as: a journalist, a representative of the Lyon Bar Association, a lawyer from the "Қоғам және құқық" Kazakh association, an international relations specialist from the Ministry of Foreign Affairs, Spectators, cameraman and mobile photographer (Le journaliste, le représentant du barreau de la ville de Lyon, avocat de l'association kazakhstanaise

"ҚОҒАМ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ", le spécialiste des relations internationales du Ministère des affaires étrangères, les spectateurs, mobilographe).

It is also worth noting that during the implementation of the video project students independently collected additional authentic materials and tried to define some specific legal terms such as: actes d'agression, l'apartheid, les crimes de guerre domination coloniale, les violations systématiques et massives des droits de l'homme, etc.

The students themselves developed the implementation of the video project: they distributed the roles and responsibilities among the participants; defined the topic of the video project, choosing "la Loi est unique pour tous", meaning "the law is one for all", wrote the script using as many legal terms as possible, cultural and professional. The students used such linguistic and professional elements as dispute de propriété; recouvrement des dettes; banqueroute; procédure pénale; crimes internationaux, droits de l'homme to achieve full communication during the press conference.

Thus, the project participants successfully demonstrated not only their organisational skills, but also all the components of communicative competence, such as: discursive, linguistic, socio-cultural, pragmatic and linguo-professional components, which in general constitute intercultural communicative competence.

So, as we have learned, the main aim of the communicative approach in a professional foreign language lesson can be both the development of listening and speaking skills, i.e. the ability to express our thoughts, to argue our point of view, using special terminological vocabulary, in this context legal terms. The communicative approach implies the use of communicative situations in a foreign language lesson in which grammatical elements are necessary for understanding oral and written speech as well as for speaking and writing. These can be: real communication situations, e.g. when students talk about events they have experienced; role-playing, e.g. students devising a dialogue between an insurance salesperson and a client, or between a civil servant and a person who has come to collect an administrative document; games in which learners use a foreign language to communicate while having fun.

To sum up, it should be noted that the use of video-project method through role-playing within SRSP certainly contributes to the formation of students' linguoprofessional competence, while developing creative and critical thinking skills during the implementation of this type of project.

REFERENCES

1. Zhumaliyeva R., Murankyzy A. Mezhkul'turno-kommunikativnaya kompetenciya: v ramkah kompetentnostnogo podhoda // Pedagogika i psihologiya. – 2020. - № 1(42). – S.56-62. DOI: 10.51889/2020-1.2077-6861.07 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/20> (data obrashcheniya: 12.03.2022)
2. Ualieva N., ZHunusova A., Ibraeva K., Kuzembaeva A. Organizaciya kompetentnostno-orientirovannoj samostoyatel'noj raboty studentov pedagogicheskikh special'nostej // Pedagogika i psihologiya. – 2021. - №2(47). – S. 47-57: DOI:

10.51889/2021-2.2077-6861.05 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://journal-pedpsy.kaznpu.kz/index.php/ped/article/view/149> (data obrashcheniya : 14.03.2022)

3. Mansurov V.D. Pedagogicheskie usloviya formirovaniya mezhkul'turnoj kommunikativnoj kompetencii starsheklassnikov v processe obucheniya inostrannomu yazyku // Nauchno-metodicheskij elektronnyj zhurnal «Koncept». – 2017. – T.39. – S. 726-730. - [Elektronnyj resurs]: URL: <http://e-koncept.ru/2017/970472.htm>. (data obrashcheniya: 01.04.2022).

4. Starinina O.V. Kul'turoobraznye podhody v obuchenii inostrannomu yazyku // Nauchnye mezhdisciplinarnye issledovaniya. – 2020. - № 7. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturosoobraznye-podhody-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku> (data obrashcheniya: 01.04.2022).

5. Prokof'eva O.G. O primeneniі leksicheskogo podhoda pri obuchenii anglijskomu yazyku // Vestnik Universiteta imeni O.E. Kutafina. – 2017. - № 11(39). [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-primeneniі-leksicheskogo-podhoda-pri-obuchenii-anglijskomu-yazyku> (data obrashcheniya: 01.03.2022).

6. SHishova I.E. Formirovanie social'noj kompetencii v processe obucheniya inostrannym yazykam // Vestnik TGPU. – 2006. - № 9. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-sotsialnoy-kompetentsii-v-protssesse-obucheniya-inostrannym-yazykam> (data obrashcheniya: 01.04.2022).

7. Markovich A.A. Terminologicheskie semanticheskie karty kak sredstvo razvitiya kompensatnoy kompetencii // Prepodavanie inostrannyh yazykov v usloviyah internacionalizacii obrazovaniya: Materialy Mezhdunar. nauch.-prakt.konf.- Minsk, 1-2 fevralya 2013. – Minsk: BGEU. – 2020. – S. 150-151.

8. Mal'ko K.O. Formirovanie lingvostranovedcheskoj kompetencii v processe obucheniya inostrannym yazykam // Innovacionnaya nauka. – 2015. - № 6-1. [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-lingvostranovedcheskoj-kompetentsii-v-protssesse-obucheniya-inostrannym-yazykam> (data obrashcheniya: 01.03.2022).

9. Lysunov M.I., Norkin V.I., Lisov P.B. Obrazovatel'naya tekhnologiya lingvo-professional'noj podgotovki kursantov voennyh inzhenernyh vuzov // Materialy III Mezhdunarodnoj studencheskoj nauchnoj konferencii «Studencheskij nauchnyj forum» [Elektronnyj resurs]: URL: <https://scienceforum.ru/2020/article/2018022322> (data obrashcheniya: 17.01.2022).

10. Shelestova T., SHokankyzy M. Kommunikativnaya kompetentnost' v didaktike inostrannogo yazyka // Izvestiya KazUMOiMYA imeni Abylaj hana, seriya «Pedagogicheskie nauki». – 2021.- № 4(63). - DOI:<https://doi.org/10.48371/PEDS.2021.63.4.015>. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://bulletin-pedagogical.ablaikhan.kz/index.php/j1/article/view/144> (data obrashcheniya: 13.03.2022).

R.B. Kangilova

South Kazakhstan state pedagogical university, Shymkent, Kazakhstan

FORMATION OF INTERCULTURAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE AMONG STUDENTS OF A NON-LINGUISTIC UNIVERSITY IN THE FIRST YEAR OF STUDY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract. This article discusses the challenges and potential solutions for developing intercultural foreign language competence among students of non-linguistic universities in their first year of study. The challenges include limited exposure to the target language and culture, lack of motivation, cultural biases and stereotypes, and inadequate language teaching methods. The solutions presented include increasing exposure to the target language and culture, linking language courses to specific career fields, addressing cultural biases and stereotypes, and adopting effective language teaching methods such as communicative language teaching, content-based instruction, task-based language teaching, and intercultural communicative competence (ICC) training. To evaluate the effectiveness of these solutions, experiments such as comparative studies of different language teaching methods, language immersion programs, ICC training, and career-specific language courses can be conducted. By implementing these solutions and conducting these experiments, non-linguistic universities can help students develop the essential intercultural foreign language competence that is necessary for success in today's globalized world.

Keywords: cultural biases, intercultural communicative competence (ICC) training, language teaching methods, communicative language teaching.

Аннотация. Бұл мақалада оқытудың бірінші курсында тілдік емес университеттер студенттерінің мәдениетаралық шет тілдік құзыреттілігін дамытудың мәселелері мен ықтимал шешімдері қарастырылады. Мәселелерге оқытылатын тілдің тілі мен мәдениеті туралы шектеулі таныстыру, мотивацияның болмауы, мәдени көзқарастар мен стереотиптер және тілді оқытудың жеткіліксіз әдістері жатады. Ұсынылған шешімдерге оқытылатын тілдің тілі мен мәдениетін тереңірек білу, тілдік курстарды кәсіби қызметтің белгілі бір салаларына байланыстыру, мәдени көзқарастар мен стереотиптерді жою және тілді коммуникативті оқыту, мазмұнға негізделген оқыту, тапсырмаларға негізделген тілдік оқыту сияқты тілді оқытудың тиімді әдістерін енгізу кіреді.

Кілт сөздер: мәдени бейімділік, мәдениетаралық коммуникативті құзыреттілікті оқыту (ICC), тілді оқыту әдістері, тілді коммуникативті оқыту.

INTRODUCTION

In today's globalized world, intercultural communication has become an essential skill in various fields, including business, education, and diplomacy. As a result, many universities around the world include foreign language courses in their curricula. However, the formation of intercultural foreign language competence among students of non-linguistic universities presents unique challenges that require specific solutions. This article explores the problems and solutions associated with the formation of intercultural foreign language competence among students of a non-linguistic university in the first year of study.

Definition of Intercultural Foreign Language Competence

Intercultural foreign language competence refers to the ability to communicate effectively with people from different cultural backgrounds using a foreign language. This skill includes not only linguistic proficiency but also the ability to understand and interpret cultural norms, values, and practices. Intercultural competence involves being aware of one's own cultural biases and assumptions and being able to navigate cultural differences with sensitivity and respect. Effective intercultural communication requires both linguistic and cultural knowledge, as well as an open-minded and flexible attitude towards cultural differences.

Problems Associated with the Formation of Intercultural Foreign Language Competence

Students of non-linguistic universities face several challenges in developing intercultural foreign language competence. Some of the common problems include:

1. Limited exposure to the target language and culture: Unlike students of linguistic universities who are immersed in the target language and culture, students of non-linguistic universities have limited exposure to the target language and culture. This limited exposure may be due to the lack of language resources, such as language labs, language tutors, and language exchange programs.

2. Lack of motivation: Students of non-linguistic universities may lack motivation to learn a foreign language, especially if they do not see the relevance of the language to their future career prospects. As a result, they may not invest sufficient time and effort in learning the language, which can hinder the development of intercultural foreign language competence.

3. Cultural biases and stereotypes: Students of non-linguistic universities may have cultural biases and stereotypes that can interfere with intercultural communication. These biases and stereotypes may arise from their limited exposure to the target culture and language or from media portrayals of the target culture.

4. Inadequate language teaching methods: Language teaching methods used in non-linguistic universities may not be effective in developing intercultural foreign language competence. These methods may focus more on grammar and vocabulary acquisition and less on cultural understanding and communication skills.

Solutions to the Problems of Intercultural Foreign Language Competence Formation

Several solutions can be implemented to address the problems associated with the formation of intercultural foreign language competence among students of non-linguistic universities. These solutions include:

Increasing exposure to the target language and culture: Non-linguistic universities can increase exposure to the target language and culture by providing language resources such as language labs, language tutors, and language exchange programs. Language immersion programs can also be incorporated into the curriculum, where students spend a semester or a year studying in a foreign country where the target language is spoken.

Relevance to future career prospects: Non-linguistic universities can make the study of a foreign language more relevant to students' future career prospects by linking language courses to specific career fields. For example, a business school

may offer a course in Business Chinese or Business Spanish to prepare students for international business careers.

Addressing cultural biases and stereotypes: Non-linguistic universities can address cultural biases and stereotypes by providing cultural education and sensitivity training to students. This training can help students become more aware of their own biases and assumptions and learn to navigate cultural differences with sensitivity and respect.

Adopting effective language teaching methods: Non-linguistic universities can adopt effective language teaching methods that focus on developing intercultural communication skills.

These methods can include:

a. Communicative language teaching: Communicative language teaching emphasizes communication and interaction between learners in the target language. This approach focuses on developing learners' speaking and listening skills in realistic communication situations. Learners are encouraged to use the target language to negotiate meaning and solve communication problems.

b. Content-based instruction: Content-based instruction integrates language learning with the study of academic content. This approach focuses on developing learners' language skills in the context of meaningful content. Learners are exposed to authentic materials in the target language, such as academic articles or news reports, and are guided to use the language to understand and discuss the content.

c. Task-based language teaching: Task-based language teaching focuses on using language to complete tasks that are meaningful and relevant to learners' lives. This approach emphasizes the development of learners' communication skills in real-life situations. Learners work in pairs or small groups to complete tasks such as planning a trip or solving a problem using the target language.

d. Intercultural communicative competence (ICC) training: ICC training aims to develop learners' ability to communicate effectively and appropriately with people from different cultural backgrounds. This training emphasizes the development of learners' cultural awareness, sensitivity, and competence in intercultural communication. ICC training can include activities such as cultural simulations, role-plays, and critical incidents.

Conclusion

The formation of intercultural foreign language competence among students of non-linguistic universities presents unique challenges that require specific solutions. The problems associated with intercultural foreign language competence formation include limited exposure to the target language and culture, lack of motivation, cultural biases and stereotypes, and inadequate language teaching methods. However, solutions such as increasing exposure to the target language and culture, linking language courses to specific career fields, addressing cultural biases and stereotypes, and adopting effective language teaching methods can help overcome these problems. By implementing these solutions, non-linguistic universities can help students develop the essential intercultural foreign language competence that is necessary for success in today's globalized world.

REFERENCES:

1. Byram, M. Teaching and assessing intercultural communicative competence// Multilingual Matters. - Clevedon, UK: 1997. - 47 p.
2. Byram, M. Developing the intercultural dimension in language teaching: A practical introduction for teachers/ Gribkova, B., & Starkey, H. - Strasbourg: Council of Europe, 2002. - 209 p.
3. Kramsch C., Context and culture in language teaching. - Oxford, UK: Oxford University Press, 1993. -54 p.
4. Williams, M., & Burden, R. L. Psychology for language teachers: A social constructivist approach. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1997. -87 p.
5. Young, D. J. Affect in foreign language and second language learning: A practical guide to creating a low-anxiety classroom atmosphere. Boston, MA: McGraw-Hill, 1999. -677-678 p.

ОӘК 372.8

Д.А.Қапасова¹, Н.М. Абишева²

^{1, 2}Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

ТІЛДЕРДІ ОҚИТУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІСТЕР

*Annotation.*In this article considered different methods of work with text and about using of new technology in the process of learning.

Key words. multilingualism, innovative, method, pedagogical technology, pedagogical system.

Республиканың әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына кіруінің маңызды ресурстарының бірі - әлемдік үрдістерге бағдарланған ұлттық білім беру жүйесін дамыту. Қазіргі кезде елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр; білім беру парадигмасы өзгереді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болуда. Атап айтқанда;

- Білім мазмұны жаңа бағыттармен, әдіс-тәсілдермен, ақпаратты қабылдау қабілеттерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарықтық білім беру бағдарламаларының нақтылануымен байи түсуде;

- Ақпараттық дәстүрлі әдістер; ауызша және жазбаша, телефон немесе радиобайланыс қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде;

- Адамның жеке басын тәрбиелеуде, оның жан дүниесінің рухани баюына, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде;

- Ағылшын тілінің білім беру тиімділігін арттыру мақсатында жаңа білім беру парадигмасына сүйене отырып, біз жаңа технологиялардың тиімді жақтарын алып, оқу-тәрбие үрдісіне озық технологияларды белсенділікпен енгізуіміз керек. Себебі, қазіргі білім берудің негізгі мәселесі - әлеуметтік-педагогикалық және ұйымдастыру тұрғысынан білім мазмұнына жаңалық

енгізудің тиімді әдістерін іздестіру, оны өмірде пайдалану. Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойып отырған басты міндеттерінің бірі - оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру. Қазіргі кезде оқытудың тиімді инновациялық әдіс - тәсілдерін пайдаланудың мәнін, негізгі бағыттарын, педагогикалық шарттарын ғылыми-теориялық тұрғыда зерттелуде, педагогикалық эксперимент арқылы оқытудың инновациялық тәсілдерін пайдаланудың тиімділігін дәлелдеу мен әдістемелері жасалған. Яғни, жоғары оқу орындарында алынған теориялық білім, практикалық сабақтарда қолданылады.

Қазақстан халқының ілгері дамуын қамтамасыз ететін бірінші - білімді, қабілетті, шығармашылық жаңа мазмұнды теориялық және практикалық әдістемені қалыптастыруды іске асыру қажет. Бұл жағдай студенттердің шығармашылық әрекетін дамытудағы ең маңызды мәселе. Қазіргі заманғы педагогикалық ғылымның мақсаты - тұлғаның дамуына бағытталған жаңа білім технологияларын қалыптастыру. Қазіргі кезде бұл кезең ақпаратты кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпарат, коммуникациялық технологиялар, педагогтар қызметінің барлық салалрына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр. Тілдерді оқыту барысында инновациялық технологияларды қолдану студенттердің басқа тілде қарым-қатынас жасаудың барлық қырларын жан-жақты қалыптастырудың бірегей мүмкіндігін білдіреді. Сондықтан барлық жоғары оқу орындарында тілді терең оқытудың жолдары қарастырылып келеді. Қазіргі таңда шетел тілі сабағын тек бір оқулыққа сүйеніп қана оқыту студенттерді жалықтырып олардың қызығушылығын тудырмайды, сол себепті шетел тілі оқытушылары үнемі сабақты пайдалы, сапалы және де қызықты өткізу үшін ізденіс үстінде болуы тиіс.

Бұл мақалада шетел тілін оқытудағы күнделікті қолданылмайтын кейбір әдістерге тоқталамыз. Әдеттегіден тыс бұрын-соңды топта қолданбаған әдістерді сабаққа енгізу студенттің күнделікті мәтінді оқып, аудару мен грамматикалық жаттығуларды қайталап жасай беруден жалығып кетуінен құтқарады. Мысалы; iPod қолдану, интерактивті тақта және SMART Ideas қамтамасыз ету бағдарламаларын пайдаланудың оқытушы үшін артықшылығы; сабақ барысында жаңа материалды түсіндіруге көптеген мүмкіндіктер береді. Қазіргі таңда шетел тілі оқытушылармен шетел тілін үйренушілерге, оқытудың соңғы әдістерімен қамтамасыз ететін көптеген сайттар бар. Оқытудағы тиімді әдістердің бірі - оқушыға тыңдауды үй тапсырмасы ретінде беру. Тыңдауды үй тапсырмасына беру студенттің тыңдау қабілетіне өте пайдалы. Ғаламтор арқылы әр студенттің үйінде отырып жаттығуларын қалағанынша қайталап әбден шнығуына мүмкіндігі бар. Сабақ барысында видео, фильм, телебағдарлама және бейбейбадан көріп, оған талқылау жасау, өз пікірлерін айту, басты кейіпкерге хат жазу, мазмұнын айту, фильм кейіпкерлерінің сөздерін не фразаларын қолдану сияқты жаттығу түрлері сабақты сапалы өткізуге көмектеседі. Бұл материалдарды арнайы сайттардан алуға болады. Кез келген жаңа грамматикалық не лексикалық пысықтау мақсатында студенттердің өздік жұмысына СӨЖ топпен жоба, ойын, кішігірім көрініс ұйымдастыру тапсырмасын берсе студенттер өте белсене кіріседі. Мысалы, қазіргі жастардың

сүйіп тыңдайтын музыкасы жайлы, жақсы көретін фильмі, фильм жұлдыздары, кішкентай кездерінде көрген мультфильмнен үзінді қою. Көрініске дайындық кезінде студенттер жаңа сөздерді қайталайды, жаттайды және өзара қолдана бастайды, міне бұл оқытушының мақсатына жетуі болып табылады. СӨЖ-ге арналған тапсырма - студент орындау барысында ойлау қасиетін дамытады. Оқуға арналған мәтінді таңдау және мәтінге берілген жаттығуларды орындау барысында студент өз ойы мен қызығушылығын іске асыруға, алған білім деңгейін, іскерлік қасиетін, ұйымдастыру амалдарын көрсетуге мүмкіндік алады. Көптеген шетел тілі пәнінің оқытушылары студенттердің сөйлеу қабілетін нығайтудың орнына грамматикалық ережелерді түсіндіруге көп көңіл бөледі. Бірақ бірнеше айлық курсты аяқтаған соң студенттер оқу және жазуға дағдыланғанымен, сөйлеу не шетелдіктермен қарым-қатынас жасауда қарапайым сөз тіркестерін қолдана алмайды немесе олардың кейбіреуімен “мен ағылшынша немесе орысша оқи алам, бірақ сөйлей алмаймын” деген жауаптар естиміз. Шетел тілі оқытуда оқушылар оқулықты тез бітіруге немесе оқу-әдістемелік жоспардан қалып қаламыз деген қорқынышпен тек алға ғана жүре береді де, студенттің білімі кейде назардан тыс қалады. Шетел тілін үйренуде сөз жаттау, сөздік жаттау, сөздік қорды дамыту - ең басты қадам, сөзсіз біз шет тілінде сөйлей алмаймыз. Осы кезде студент біраз қиындықтарға кездеседі. Студенттер сабақ барысында алынған жаңа сөздерді келесі сабаққа жаттап келгенімен бірнеше сабақтан кейін қайталап сұраған кезде олар “ қалай еді, ұмытып қалыппын” деген жауапты жиі естиміз. Бұндай жағдайларды болдырмас үшін жеке сөз ғана емес сонымен қатар фразалар мен идомаларды көп жаттатқан жөн. Сондай ақ көрнектілік құралдарын пайдалану сөздік қорды тереңдете түспек. Дегенмен де сөздік қорды ұлғайту керек деп сабақ үстінде жаңа сөздерді көп мөлшерде алудың қажеті жоқ. Өйткені, бұл студенттердің жаттап үлгеруіне және оқытушының тексеруіне де қиын болады, сол себепті әр сабақта алынатын жаңа сөз саны 6-7 ден аспауы керек.

Жоғарғы оқу орындарында шетел тілі сабағымен қоса оқытылып жатқан арнайы тілге орыс, қазақ, ағылшын т.б. арналған клубтардың болғаны абзал. Оқытушыға және студенттерге қолайлы бір уақытты белгілеп, аптасына бір рет тіл клубы ұйымдастырылса өте пайдалы болады. Осындай клубтар университетімізде жүргізілуде, студенттердің қызығушылығы артуда. Шетел тілі клубында қандай шаралар атқарылады және оның студенттерге қандай пайдасы бар? Тіл клубында студенттер сабақтағыға қарағанда өздерін еркін ұстайды және жауапкершілігі арта түспек. Мұнда көрнектілік құралдарды мейлінше көп қолдану керек. Студенттердің өзара көкейкесті мәселелерді талдап, сабақта алған материалдарды тағы да бір рет қайталауға және қолдануға мүмкіндіктері болады.

Тілдік клубтың негізгі мақсаты - студенттерді сөйлеуге машықтандыру болып табылады. Клубты топ деңгейіне қарай бөлуге де болады мысалы; оқу , фильм көру , ойын ойнау т.б. Мұндай топтарға бөлу сабақ барысында шындай алмаған материалдарды игеруге көмектеседі. Шетел тілі сабағы барысында оқытушымен студент кезектесіп жұмыс істеу керек, яғни сыныпта тек оқытушы сөйлесе студенттер сөйлеу мүмкіндігінен айырылады. Студенттерді бірнеше

топқа және топты деңгейіне қарай бөлген дұрыс. Деңгейі төмен не жоғары топтарды араластырып жұмыс істеу, оларға қарым-қатынасты дамытуға жақсы жағдай туғызады. Дегенмен топтағы студент саны 8-10-нан аспаса жақсы, өйткені топ саны одан көп болса кейбір студенттер сөйлеуге мүмкіндік ала алмайды, не үлгермей қалып жатады. Оқытушы сабаққа алынған жаңа сөздерді не жаңа грамматиканы кем дегенде үш рет қайталау керек. Сондай-ақ студент сөзді дұрыс айтуға тырысып, өзіне керектісін жазып алуы қажет. Жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде студент тақырыпты толық түсінгенімен уақыт өте ұмытып қалуы мүмкін, осының алдын алу үшін оқытушы әрдайым қайталау жұмысын жүргізгені жөн. Шет тілі оқытушысының міндеттерінің бірі - студенттерді тыңдау және олардың қатесін жөндеу. Студент қате жіберген сайын қатесін жөндей берсе, қате сөйлеймін деп студент сабаққа қатысудан бас тартады, не сабаққа қызығушылығын жоғалтады. Яғни, оқытушы студентті бірінші толықтай тыңдаған соң ғана қатесін жөндесе немесе жіберген қатені жазып отыру да өте қолайлы. Студентке қателерін дұрыстауы үшін жіберген қателерін көрсетуге де болады. Заман талабына сай технологияларды қолдану түрлері өзгеріп отырады. Ең бастысы технологияларды тиімді, жүйелі қолдана білу. Кез-келген сабақта жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану тіл үйренушінің қызығушылығын ғана тудырып қоймай, білім сапасының артуына да әсер етеді.

Барлық сабақтарда ақпаратты-коммуникациялық технологияларды пайдаланып жүргізуді үйрену-бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Қазіргі уақытта білім берудің аясы кеңейіп, оқыту мазмұны мен әдісі өзгеріп жатқанда ақпараттық технологияны пайдалану студенттердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың бірден-бір мүмкіндігі болып табылады. Біздің университетіміздегі, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университетінде алғаш рет қолданысқа Канададан келген Smart Class by Robotel интерактивті қондырғысының орнатылуы. Мұны тиімді пайдалану, студенттер мен оқытушылардың болашағы үшін өте маңызды.

Қорыта айтқанда, жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды жаңа технологиялық талаптардың негізінде жан-жақты дамыту, әрбір білім беру мекемесінде маманның білімді, өнегелі, дүниетанымы кең, шығармашылық қасиеттерін қалыптастыруға үлес қосады. Елбасының халыққа Жолдауында; “XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біз болашақтың жоғары технологиялық ғылыми өндірістері үшін кадрлар қорын жасақтауға тиіспіз. Осы заманғы білім беру жүйесінсіз, алысты барлап, кең ауқымды жаңаша ойлай білетін осы заманғы басқарушыларсыз инновациялық экономика құра алмаймыз” деп айтылған. Сондықтан еліміздің тірегі және келешегіміздің кепілі болатын болашақ мамандарымыздың білім деңгейін жаңа педагогикалық және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы оқу-тәрбие үдерісін өз деңгейінде меңгерте алсақ, үлкен жетістіктерге жетеріміз анық. Бұл - қазіргі біздің шапшаң қарқынмен дамып отырған заманымыздың талабы.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Куанышбетова А.Жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану. Әдістеме. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал., 2014
2. Соломник А.Язык как знаковая система.-М.Наука,2002.-223с.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии.-Народное образование,2013,-256с.

ӘОЖ 372.881.1

А. Қайпбай¹, Г.И. Уайсова²

^{1,2}Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ

Аннотация. Мақалада бастауыш сынып білім алушыларының этномәдени құндылықтарын қалыптастырудың алғышарттары толық баяндалған. Рухани мәдениетімізді дамытудағы педагогтың рөлі, оның басты міндеттері айқын берілген. Ұлы ағартушы-педагогтардың пікірлері арқылы көзқарасымызды дәлелдеп, ұлттық болмысымызды берік ұстауға деген мақсатымызды айқындай түседі. Мақалада ұлттық құндылықтардың маңызы мен оларды балалардың санасына қалай сіңіру оңтайлы болатыны туралы айтылып кеткен. Педагогикалық әдістерден бөлек ұлттық тәрбиенің басты қағидалары мен негізгі қасиеттері көрсетілген, мақала бастауыш сынып мұғалімдерінің методикасына сай етіп жазылған.

Кілт сөздер: бастауыш, педагог, құндылықтар, тәрбие, тіл.

Abstract. The article describes in detail the prerequisites for the formation of ethno-cultural values of primary school students. The role of the teacher in the development of our spiritual culture, his main tasks are clearly outlined. With the help of the opinions of great educators, we prove our point of view and clarify our goal to preserve our national identity. The proverb speaks about the importance of national values and how to optimally assimilate them in the minds of children. In addition to pedagogical methods, the basic principles and basic qualities of national education are reflected, the article is written in accordance with the methodology of primary school teachers.

Keywords: primary, teacher, values, education, language.

Халық үшін маңызды міндет – жас ұрпақты азаматтық пен патриотизмге, халықтың салт-дәстүрлерін қастерлеуге және ұлттық құндылықтарға бағыттау болып табылады. Жылдан-жылға ғаламдағы басты құндылықтар жиі өзгеріс тауып, әлем жаңа бағытқа еріп келеді. Жаһандану эволюциясы әрине адамзат өміріне әсерін тигізеді, әрі сананың да оған жылдам үйренісуіне алып келеді. Мәселен, осыдан 50 жыл бұрынғы өмірдің басты құндылықтары мен қазіргі кездің құндылықтарын алып қарасақ, айырмасы жер мен көктей. Бұл аралықта жалпы әлемде көптеген оқиғалар болғаны мәлім және адамзаттың ойлауы да, жаңа ұрпақтың санасы да біршама өзгеріске ұшырататыны анық.

Құндылық – белгілі бір заттың маңыздылығы, қоғам, ұлт үшін керектігі. Ол әр әлеуметтік топта әртүрлі бола алады. Тіпті әр отбасы, әр адамның да құндылықтары бір-біріне ұқсамайды. Ал түгел бір ұлтқа тиесілі құндылықтардың түрін «этномәдени құндылық» деп атаймыз. Этномәдени

құндылық этнопедагогика секілді тұтас бір халықтың ежелден келе жатқан дәстүрін, ұстанған салтын, сол ұлтқа ғана тән ерекшеліктерін дәріптейді. «Этно» сөзінің өзі ағылшын тілінен аударғанда белгілі бір ұлт туралы білімнің қалыптасуының мағынасын білдіреді [1]. Қазақ халқының этномәдени құндылықтары бұрынғы заманнан ұрпақтар сабақтастығы арқылы атадан балаға беріліп, осы күнге дейін сақталып келген. Тарихқа көз салсақ, болашақ ұрпақтарымыздың этномәдени құндылықтарды бойына сіңіріп, тәрбиелік мәнін қалыптастыру мәселелері көптеген зерттеушілерді толғандырғанын байқауға болады. Бұған Әл-Фараби, Ж.Баласағұн, М.Қашқари, А.Байтұрсынов, Ә.Бөкейханов, Б.Момышұлы, М.Дулатов, Ә.Мұханбетжанова, Л.Н.Гумилев, В.В.Давыдов, В.С.Мухина, И.П.Подласый т.б. зерттеушілердің еңбектері дәлел бола алады.

Ғұлама ағартушымыз М.Дулатов өз еңбектерінде ұлттық рух, салт-дәстүр, әдет-ғұрыппен жас ұрпақты сусындату қажеттілігі жөнінде құнды пікірлер айтқан. Бұл жөнінде былай деп жазады: «Бастауыш мектепте алған тәрбиенің әсерлі, күшті, сенімді болуы қай халықтың мектебінде болса да, оқу кітіптарының ана тілімен, өз ұлтының тұрмысынан, һәм табиғаттан жазылып, баяндап оқытудың асыл мақсұтына муафих үйретуден, осылай біліп, баяндап оқытқанда, балқыған жас баланың ойына, қанына, сүйегіне ұлт рухы сіңісіп, анық үйреніп шығады» [2].

Ал, «Тілі жоғалған ұлттың өзі де жоғалады»,—деп Ахмет Байтұрсынұлы айтып кеткендей, этномәдени құндылықтарымыздың ішіндегі ең басты қазынамыз-тіліміз [3]. Қазір тіпті өз ана тіліміздің жағдайы мәз емес деңгейге құлдыраған. Тәуелсіз мемлекеттің ана тілі қай тіл болса, мемлекеттің әр тұрғыны сол тілді білуі қажет деп санаймыз. Себебі, ұлттың ұлт болып қалыптасуының бірден-бір басты қағидасы осы тілге келіп тоқталады. Келер ұрпақтың ұлтты қадірлеуін, сонау бабадан қалған мұраны жоғалтып алмауын қаласақ, онда қазірден бастап жастардың, әсіресе бүлдіршіндердің санасына этномәдени құндылықтарымызды сіңіруіміз шарт. Бұл жағдайда, бар жауапкершілік әрине біріншіден отбасыға, екіншіден білім берушіге, яғни педагогқа артылады. Ұстаз белгілі бір затты шәкіртке үйретпес бұрын, сол туралы өзінің білім көкжиегі мен көзқарасы кең болуы керек. Сонда ғана үйрету, қабылдау сынды әрекеттер дұрыс жүзеге асады. Алдымен, этномәдени құндылықтарды қалыптастырмастан бұрын, балалардың қазақ тілінде сөйлеп, қазақ тілінде ойлануын қарастырған жөн. Ол үшін баланың айналасы да, әсерленулері де қазақша болуы шарт. Оқитын кітабы, көретін түрлі мультфильмдері, араласатын достар мен ата-анасы қазақ тілінде сөйлесе, бала да соған бейімделеді. Ағартушы-педагог Мағжан Жұмабаев айтқандай: «Баланың ойлануына тікелей жауап беретін дүние—айналасындағы әсерленулер»[4].

Сол себепті, егер бала өз тілін жетік меңгерсін десек, барынша оның ортасына сол тілді енгізуіміз керек. Ал мәдени құндылықтарға келер болсақ, оларды сабақ барысында қызықты ойын, не болмаса топтық, шығармашылық жұмыстар арқылы санаға сіңіруге болады. Мысалы, ұлттық ойындарымызды сынып ішінде ойнатар болсақ, түрлі дәстүрлерімізді тәжірибе деңгейінде

үйретсек, балалардың қызықпауы мүмкін емес деп ойлаймын. Этномәдени құндылықтарды бастауыш сынып оқушыларына түсіндіре алатын, олардың ұлтжанды азамат болып өсуіне септігін тигізе алатын ұстаздың бойында да соған лайықты қасиеттер болуы тиіс. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

1. Мұғалімнің әр жаңа затты шын көңілмен, ыждаһатпен түсіндіре білуі.
2. Ұлттық құндылықтарымыздан хабардар болуы және өзінің де оны дәріптеуі.
3. Педагогтың шығармашылыққа бейім болуы.
4. Оқушылардың бойына патриоттық рухты қалыптастыруы, отансүйгіштікке тәрбиелеуі.

Осы қасиеттер тәрбиешінің бойынан табылса, оқушылардың этномәдени білімінің өсуіне күмәніміз де болмасы анық.

Қазіргі кезде педагогтар пайдаланатын өздерінің методикалары кеңінен тарап жатыр. Әр тәрбиеші өзіндік жолмен балаға дұрыс тәрбие беруді көздейді. Ал біздің ұлттық құндылықтарымыздың ішінде бұл тақырып туралы да сөз қозғалған болатын. Мәселен, Ш.Ахметов қазақ халқының бала тәрбиелеуде басты назарда ұстаған осынау құндылықтарды зерттеген. Біріншіден, тәрбие басы алдымен әдептілікке үйретуді көздеген, әке-шеше баласына “әдепті бол” дегенді басты міндет етіп қойған. Екіншіден, олар баланы қайырымды, иманды, мейірімді болуға тәрбиелеген. Үшіншіден, тіл алғыш, елгезек болуға баулыған. Төртіншіден, адал, шыншыл болуға үйреткен. Бесіншіден, өнегелі ұстаз бен көпті көрген қарияның сөзін тыңдап, “ақпа құлақ болмай, құйма құлақ бол” дегенді, бойларына біртіндеп сіңіре берген. Алтыншыдан, үлкенді, ата-ананы сыйлап құрметтеуге үйретуді басты міндет етіп қойған. Жетіншіден, кісі айыбын бетіне баспай, біреуге орынсыз тіл тигізбейтін әдепті азамат бол, кісінің кем-кетігін бетіне баспа деп үйреткен. Сегізіншіден, ел қорғаған батыр бол, халық алдында қызмет ет, бар өнерінді соған жұмса дегенді ерінбей-жалықпай айтып қана қоймай, жеке өнегелер арқылы көрсетіп отырған деседі [5]. Бұдан шығатын қорытынды – халық тәрбиесін қалай дегенмен маңызды орынға қою, ұлтты ұлықтау. Қазір де осы ереже арқылы келер ұрпақтың бойына тек жақсы қасиеттерді сіңірсек, болашақта мемлекетіміз де, ұлттық тәрбие сабақтастығы да тең дәрежеде болары сөзсіз.

Ұрпақ тәрбиесіне ғылым қандай қызмет етсе, өнер мен әдебиет, қоғамдық салт-дәстүр де сондай қызмет етеді. В.Г.Белинский өз кезегінде «Тәрбие адам тағдырын шешетін ұлы іс... Бұл істе әдебиет ұрпақ тәрбиесінің пәрменді құралы болып келсін», - дейді [4]. Яғни, ұлттық мәдениетті қалыптастыруда әдебиеттің де маңызы зор. Қазірге дейін мирас болып сақталған халық ертегілері, мақал-мәтелдер, жұмбақ-жаңылтпаштардың бәрі осынау ұлттық рухты тәрбиелеуде жетекші қызмет атқарады.

Этномәдениеттік құндылықтардың өзекті арқауы - жан-жақты жетілген азамат тәрбиелеу. Сол себепті де этнопедагогикадағы ақыл-ой, тәжірибе жиынтығы қай халықтың болмасын тіршілік тынысымен, ұлттық тәрбие дәстүрімен тығыз байланыста туып, дамып және ұрпақтан ұрпаққа жалғасы жетіп отырған. Мағжан Жұмабаевтың еңбегінен мысал келтірсек, «Ұлт тәрбиесі – баяғыдан бері сыналып келе жатқан тақпақ жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші

сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиіс. Сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті» [6]. Мағжан Жұмабаевтың туған халқының тәлім-тәрбиелік бай мұрасын игеру жөніндегі бағыт-бағдары да құптарлық деп тануымыз қажет.

Оқушыларды ұлттық құндылықтарға, білімге деген құштарлыққа, рухани патриоттылыққа баулу үшін тағы бір қажет тәсіл - баланы психологиялық дайындықтан өткізу, яғни білім берушінің психологиялық әсері болып табылады. Шығармашылық кезеңде баланың шабыты оянып, өзі қызыққан заттың жетегіне ереді. Оқушыларды қызықтыратын тақырыпты айтсақ, олар да сол туралы ой түйіп, белгілі бір шешеміге келе алады. Ұлттық тарих туралы сөз қозғап, қазақ елінің тәуелсіздігінің қаншалықты сұрапыл соғыстар мен қанды құрбандықтар арқылы келгендігін айтар болсақ, балалар ғана емес жастар мен ересектер де құлақ түре тыңдайтыны рас. Этномәдени құндылықтар – ел бірлігінің көрінісі ретінде де көрініс таба алады. Бірлігі жоқ ел – жеңіліске оңай ұшырайды. «Ел боламын десең – бесігіңді түзе» демекші салт-дәстүрімізбен, әдет-ғұрпымызды жастардың бойына сіңіріп, ұлттық құндылықтарымызды қайта жаңғырту қажетпіз.

Қорытындылай келе, этномәдениет құндылықтарының бала үшін, жалпы ел үшін қаншалықты маңызды екенін ұғына алдық. Бастауыш білім беруде әр педагог осы тақырыпты қозғауы, балалардың ойына біршама септігін тигізуге әрекет етуі шарт. Ұрпақтар сабақтастығын одан ары жалғастыратын – біздің сенім артар жастарымыз, бүлдіршіндеріміз болып табылады. Ал оларға дұрыс білім мен тәрбие берудегі басты кейіпкерлеріміз – біздің ұстаздарымыз. Сонымен қатар, болашақ мамандарымыз. Мектеп қабырғасында да, жоғарғы оқу орындарында да этномәдени құндылықтар тақырыбы барынша көбірек қозғалса, келешекте ұлттың жоғалып кетпеуіне сенімді болатынымыз сөзсіз. Қазіргі болашақ иелері жас ұрпақты толыққанды тұлғаға айналдыру үшін ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие берудің маңызы зор. Нақтырақ айтсақ, ана тілі мен ұлттық салт-дәстүрін құрметтейтін, өзге тілдерді де жетік меңгерген, дүниетанымы, ақыл-ой көкжиегі дұрыс қалыптасқан, еңбекқор, мақсат қоя алатын және сол мақсатқа жету жолдарын таңдай білетін, жауапкершілігі мол, айналадағы адамдарға қол ұшын соза алатын, қарым-қатынас мәдениеті жоғары, Отанын сүйетін, күрделі жағдайларда нақты шешім қабылдайтын, өзіне сын көзбен қарай білетін және әр қателіктерінің шешімін таба алатын салауатты тұлғаны тәрбиелеуді басты мақсат етіп қоюымыз қажет. Осы құндылықтардың барлығы қанына дарып, бойына тарап, санасына сіңген ұрпағымызға еліміздің болашағының кілтін сеніп тапсыра аламыз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ:

1. М.Жұмабаев «Педагогика». –Алматы: Ана тілі,1992. – 78б.
2. Дулатов М.Шығармалары. Алматы: Жазушы, 1988-182б.]
3. Қазақстан Республикасы білім министрлігі - «Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан».Алматы,1992. – 143б.
4. Жарықбаев Қ,Қалиев С. «Қазақ тәлім-тәрбиесі»: оқу құралы.–Алматы, «Санат»,1995ж. – 90б.

5. Қожамберлиев Б. Әпенев Б.М. Ұлттық болмыс сипаттары // Қазақ философиясындағы антропологиялық дискурс және қазіргі заман: Халықаралық ғыл. конфер. материалдары. – Алматы, 2008. – 115-120 бб.

6. Сатершинов Б.М. Қазіргі Қазақстан мәдениеті дамуының негізгі бағдарлары мен қайшылықтары: дисс.: 24.00.01. – 143б.

ӘОЖ 371.321:811.1

М. Карабашева

Tashenev University, Шымкент қ. Қазақстан

ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ОҚУ БАРЫСЫНДАҒЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЕТ ТІЛІНДЕГІ АУЫЗША БАЙЛАНЫСЫ

Аннотация. В этой статье оценка является последним элементом контроля и, прежде всего, относится к способу действия и т. д. до степени решения общеобразовательной задачи. Оценочное действие, превращаясь в самооценку, позволяет определить степень изменений, произошедших в самом субъекте.

Ключевые слова: учебная деятельность, субъект, формирование учащегося, проблема, в педагогических исследованиях, предметная позиция учащихся.

Abstract. In this article, assessment is the last element of control and, above all, represents the mode of action, i.e. to the degree of solving the problem of general education. The act of evaluation, turning into self-assessment, allows us to determine the degree of changes that have occurred in the subject himself.

Keywords: educational activity, subject, formation of the student, problem, in pedagogical research, subject position of students.

Қазіргі уақытта «субъект» категориясы философиялық, психологиялық-педагогикалық және әдіснамалық деңгейде жүзеге асырылатын әдіснамалық принцип мәртебесіне ие болды.

Оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде оқушыны қалыптастыру мәселесіне арналған педагогикалық зерттеулерде оқушылардың пәндік позициясын қалыптастыру процесінің заңдылықтарын, мұғалімдер мен студенттердің субъект-субъектілік қарым-қатынастарын, жағдайын ашуға көңіл бөлінеді. және мектеп оқушыларының оқу іс-әрекеті процесінде субъективтілігін дамыту құралдары, оның әртүрлі оқу пәндерін меңгерудегі рөлі (Е. В. Бондаревская, Н. М. Борытко, Т. В. Машарова, С. А. Нелюбов, О. Г. Селиванова, И. С. Якиманская және т.б.)

Шетел тілі сабақтарында субъективтілікті қалыптастыруға да бірқатар әдістемелік зерттеулер арналған. Олардың назар аудару аймағында шет тілін меңгерудің детерминанты ретінде әрекет ететін студенттердің субъективтілігін қалыптастыру мәселелері (Е.Г. Денисенко, 2006); шет тілін оқытудың интегративті-дифференциалды тәсілін қолдану процесінде (А.В.Гвоздева, 2009), әлеуметтік-мәдени бағыттағы шет тіліндегі мәтіндерді оқуға үйрету

курсында (Н.Я.Большунова, 2006); жағдаяттық рөлдік ойын аясында (О.В. Миновская, 2002); тілдік портфолио көмегімен шет тілі бойынша оқу материалдарының құрамдас бөлігі ретінде (Е.С. Мурашева, 2014) т.б.

Бастауыш сынып оқушылардың ауызша шет тіліндегі қарым-қатынасты оқыту кезінде оқу процесінің барлық қатысушыларымен өзара әрекеттесуге дайын немесе дайын еместігін анықтау және оны қалыптастыруды қамтамасыз ету үшін оны қалай ұйымдастыру керек деген сұраққа жауап беру үшін олардың субъективті ерекшеліктеріне жүгінеміз. оқу және сөйлеу әрекетінің дағдылары.

Негізгі ұғымдардың мазмұнын ашып көрейік. Пәнге мінездеме бере отырып, М.С.Қаған өзінің бастапқы қасиеті ретінде білім алу, қарым-қатынас орнату және ортақ нәтиже алу мақсатында қоршаған ортамен, оның бірдей белсенді қатысушыларымен өзара әрекеттесуді ынталандыратын әрекетті атайды. А.Н.Леонтьев іс-әрекет субъектісі туралы айта отырып, сана, дербестік, жауапкершілік, бастамашылық, т.б. сияқты қасиеттерді бөліп көрсетеді [1].

Слободчиков пен Е.И.Исаев субъектінің өзін-өзі тану, өзіндік сана сияқты қасиеттеріне ерекше көңіл бөледі. Соңғысы сананың ерекше нысаны болып табылады, оның объектісі қызмет субъектісі ретінде өзінің жеке тұлғасы болып табылады. Өз кезегінде субъект өзінің іс-әрекеті мен қарым-қатынасын талдап, бағалайтын кезде өзіндік сана рефлексияның негізі болып табылады. Пәнге жан-жақты сипаттама берген. Ол анықтаған субъектінің сипаттамаларының ішінде біз үшін ең маңыздысы мыналар болып табылады: а) саналы түрде реттелетін әрекет әрқашан субъективті, онда оның өзі қалыптасады; б) субъективтілік басқа адамдармен қарым-қатынас жүйесінде анықталады, ол белсенділік, жақтылық; в) субъектілік қарым-қатынастың, белсенділіктің, өзіндік сана мен болмыстың бөлінбейтін тұтастығы; г) субъективтілік – әрекеттестіктің өзінен тыс (тұлғааралық, әлеуметтік, белсенділік) болмайтын динамикалық бастау, болу және жойылу; д) субъектілік интерпсихологиялық категория [2].

Жеке тұлғаның бұл қасиеттерді меңгеруі мектепке дейінгі жастан бастап, оның әр түрлі іс-әрекет пен қарым-қатынас түрлеріне енуі барысында біртіндеп жүреді. Осы немесе басқа қызметтің субъектісіне айналу, В.И. Слободчиков, «бұл әрекетті меңгеру, оны меңгеру, оны жүзеге асыруға және шығармашылық түрлендіруге қабілетті болу» қажет [3].

Біздің «қызмет пәнін» зерттеуіміздің ерекшелігі 2-4-сыныптарда шет тілін оқитын кіші жастағы оқушылардың шет тіліндегі қарым-қатынас құралы ретінде оқу қызметі мен шет тіліндегі сөйлеу әрекетінің бір мезгілде қатысушылары болуы. Демек, олардың оқу-сөйлеу әрекетінің «белсенділігі, саналылығы және мақсаттылығы» оқушылардың осы іс-әрекет түрлерін меңгеруіне байланысты.

Айтуынша, Д.Б.Эльконин, «оқу әрекеті – бұл оның мазмұны ретінде ғылыми ұғымдар саласындағы іс-әрекеттің жалпыланған әдістерін меңгеру... мұндай белсенділік адекватты мотивтермен ынталандырылуы керек. Олар ... іс-әрекеттің жалпыланған әдістерін меңгеру мотивтері немесе, қарапайымырақ айтқанда, өз мотивтері болуы мүмкін өсу, өзін-өзі жетілдіру» [3]. Демек,

бастауыш мектептегі оқу-тәрбие процесі оқу іс-әрекетінің барлық құрамдас бөліктерін бірте-бірте меңгерту және осы түрлендіру арқылы өзін-өзі өзгертуге, жетілдіруге қабілетті оқушыға айналдыру арқылы оқу әрекетінің субъектісі ретінде оқушыға айналуға бағытталған.

Оқу іс-әрекетінің сыртқы құрылымын қарастыра отырып, И.А.Зимняя келесі компоненттерді ажыратады: оқу мотивациясы, оқу тапсырмалары, оқу әрекеті, бақылаудың өзін-өзі бақылауға айналуы, бағалаудың өзін-өзі бағалауға айналуы. Осы компоненттердің әрқайсысына қысқаша сипаттама берейік.

Оқу іс-әрекеті полимотивті және танымдық және әлеуметтік мотивтердің үйлесімімен сипатталады. Біріншісіне, А.Қ.Маркова, білім, білік және дағдыларды алу мотивтерін, олармен әрекет етудің жалпыланған тәсілдерін қамтиды. Борыштың, жауапкершіліктің, ілімнің мәнін түсінудің және басқалармен қарым-қатынаста белгілі бір позицияны иеленуге ұмтылудың әлеуметтік мотивтерінің арасында әлеуметтік ынтымақтастық мотиві ерекше рөл атқарады. Ол білім беру қызметінің негізгі мақсатын, оның әрбір субъектісінде алдын ала белгіленген өзгерістерді қамтамасыз ету үшін кіші мектеп оқушыларын оқу процесінің барлық қатысушыларымен өзара әрекеттесудің әртүрлі нысандарына бағыттайды.

Оқу іс-әрекетінің ең маңызды құрамдас бөлігі, оның орталық буыны – тәрбиелік міндет. Оның нақты-практикалықтан айырмашылығы – пәнді өзгерту әдістері ондағы ассимиляция объектісі ретінде әрекет етеді, сондықтан жалпыланған іс-әрекет режимін меңгеру оқу әрекетінің өнімі болады. Оқу міндеттерін шешу процесі келесі кезеңдерді қамтиды: мәселені қою және оны оқушының түсінуі; мәселені шешу жолдарын іздеу; нақты шешім және оны талдау, сонымен қатар нәтижені бағалау.

Оқу іс-әрекеті мотивациялық-бағдарлау кезеңінде оқу міндетін қоюдан басталады, яғни. мектеп оқушыларын объективті жағдайға енгізу, «оны барлық мүмкін болатын нақты және нақты жағдайлар нұсқаларында шешудің жалпы тәсіліне бағдарлауды талап етеді». Сондықтан, ең алдымен, пәндік, графикалық немесе әріптік формадағы модельдеу әрекетімен ұштасатын талдаудың психикалық тәрбиелік әрекеттері кіреді. Осыдан кейін зерттелетін қатынасты әрі қарай талдауды және оның қасиеттерін анықтауды қамтамасыз ететін модельді түрлендірудің жаттығу әрекеті орындалады. Бұл іс-әрекеттер студентке оқу мәселесін шешудің жалпы тәсілін ашу үшін қажет, оның көмегімен ол нақты пәндік мәселелерді шеше алады, оның ішінде нақты пәндік әрекеттерді қолдана алады.

Оқу іс-әрекетінің екінші орындалу кезеңінде оқу іс-әрекетінің бірінші кезеңінде құрастырылған жалпы әдіс үлгісі негізінде оқу міндеті шешіледі. Ол әр түрлі орналастыру дәрежесіндегі әрекеттерді және оларды құрайтын операцияларды орындау арқылы жүзеге асырылады.

Бағалау бақылаудың соңғы элементі болып табылады және, ең алдымен, әрекет ету режимін білдіреді, т.б. жалпы білім беру мәселесін шешу дәрежесіне дейін. Бағалау әрекеті өзін-өзі бағалауға айнала отырып, субъектінің өзінде болған өзгерістердің дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Студент іс-әрекеттің қажетті әдісін нақты практикалық (субъективті) мәселелерді шешуде

қолдана алатындай етіп шынымен игерді ме, соны бағалайды. Сонымен бірге бағалау оқушының оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде дамуында ілгерілеушілік болды ма деген сұраққа жауап болып табылады. Егер кіші оқушы бақылау және бағалау әрекеттерін өз бетімен орындай алса, онда ол «өзімен жұмыс істеу тәсілдерін» меңгергені [4].

Жоғарыда айтылғандар оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде әрекеттің ерекше формасы – танымдық іс-әрекетпен байланысты спецификалық сипаттары бар оқушы екенін бекітуге мүмкіндік береді. Оларға оқуға деген құштарлық, қалай оқу керектігін білу, оқуға қабілеттілік, алған білімдерін қолдануға ұмтылу жатады.

Оқыту қабілеті жоғарыда сипатталған оқу әрекетінің барлық негізгі компоненттерін қалыптастыру арқылы қамтамасыз етіледі. Бұл кіші сынып оқушысы оқу қызметінің субъектісі болып табылады, егер ол:

- оның мақсаты мен міндеттерін түсінеді;
- өзінің оқу қызметінің мотивтері мен қажеттіліктерін біледі;
- оқу іс-әрекетін ұтымды жоспарлайды: өз бетінше, мұғалімнің көмегінсіз оны жүзеге асыру жоспарын жасайды және іс-әрекеттер мен өзара әрекеттесу ретін анықтайды;
- оқу қызметі мен операцияларын өз бетінше жүзеге асырады;
- өзінің оқу қызметін өз бетінше бақылайды және бағалайды.

Көріп отырғанымыздай, біз оқу іс-әрекетін жетік меңгерген, өз қызметін өзін-өзі реттеуге қабілетті, мақсаттылық, жауапкершілік, дербестік, дербестік, ерік-жігер сияқты тұлғалық қасиеттері қалыптасқан оқушылар туралы болып отыр. Бұл өте жақсы және жақсы оқитын орта мектеп оқушысына толығымен қатысты болуы мүмкін.

Бастауыш сынып оқушыларына келетін болсақ, оларда оқу іс-әрекеті субъектісінің жоғарыда аталған барлық сипаттамалары болуы екіталай. В.В.Давыдовтың зерттеулері көрсеткендей, 5-сыныпқа қарай, яғни бастауыш мектеп жасының соңына қарай мектеп оқушыларының жеке оқу әрекеті әлі қалыптаспаған. Бұл факт біздің экспериментке дейінгі кесу нәтижелерімен расталады, ол 63 екенін көрсетті. Үшінші сынып оқушыларының % оқу және сөйлеу әрекеті дағдыларын қалыптастыру деңгейі төмен, әсіресе олардың интерактивті компоненті шеңберінде.

Мектеп оқушыларының сөйлеу әрекеті үшін әңгімелесушінің сөзін қабылдауы мен түсінуі де маңызды. Олардың заңдылықтарын зерттеу бұл жастағы оқушыларда бұл процестердің дамудың айтарлықтай жоғары деңгейіне жететінін көрсетті. Қабылдау барысында қабылданатын материал бөлінеді, негізгі және маңызды мағыналық күшті жақтары бойынша табылады, бұл өз кезегінде оның кейінгі қайта жаңғыртылуын қамтамасыз етеді. Дегенмен, кіші жастағы студенттер өздеріне белгілі бөлшектерге көбірек назар аудара отырып, негізгі, маңыздыны өз бетінше ажырата алмайды.

Қабылдау ауызша хабарды ұғынумен және түсінумен тығыз байланысты. Бұл процестің табысты болуы үшін қабылданатын материалдың мағыналық және құрылымдық ұйымдастырылуы қажет, оның салыстырмалы түрде шағын көлемі, эмоционалды бояуы, өйткені есту қабылдауда кіші оқушы не туралы

айтып жатқанына назар аударады. Мәтін арқылы жасалған бейне эмоцияны, тәжірибені тудырады, ал мазмұны мен қарым-қатынас құралдары оқушылардың назарынан тыс қалады [5].

Жоғарыда келтірілген фактілер оқушының сөйлеу әрекетінің субъектісі ретінде қалыптасу процесінде екенін көрсетеді, бірақ, көріп отырғанымыздай, оның төменгі сыныптарда шет тілдерін оқытуды ұйымдастыру кезінде оған сүйену үшін ана тілінде сөйлеу тәжірибесі жеткілікті. Бұл идеяны А.Н.Щукин және Т.М.Фролов, ана тілі кіші жастағы оқушыларға шет тілінің құралдарын пайдалана отырып, ой қалыптастыру жолдарын түсіну үшін қажет екенін және мұндай әдістерді өздерінің шетел тіліндегі сөйлеу әрекетінде қалай қолдану керектігін анықтайтын ережелерді атап өткен.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Абраменко, Е.В. Кіші мектеп оқушысында тәрбиелік өзара әрекеттестікте жағымды қарым-қатынастар жүйесін қалыптастыру: кандидаттық диссертация: 2011. - 132 б.

2. Азимов, Е.Г. Әдістемелік терминдер мен ұғымдардың жаңа сөздігі (тілдерді оқытудың теориясы мен тәжірибесі) – М.: ИКАР, 2009. – 448 б.

3. Ананиев, Б.Г. Қазіргі заманғы адам білімінің мәселелері туралы / Б.Г. Ананиев. – М.: Наука, 2017. – 380 б.

4. Ағылшын тілі. 2-сынып: ағылшын тілін тереңдетіп оқытатын оқу орындары мен мектептерге арналған оқулық: 2 сағатта – М.: Экспресс баспа, Ағарту, 2014. (Жұлдызды ағылшын).

5. Ағылшын тілі. 3-сынып: ағылшын тілін тереңдетіп оқытатын оқу орындары мен мектептерге арналған оқулық: 2 сағатта. - М.: Экспресс баспа, ағарту, 2012. (Жұлдызды ағылшын).

ӘОЖ 371.322:811.12

С. Кенбаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

БАСТАУЫШСЫНЫ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ОҚ УӘРЕКЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аннотация. В этой статье посредством общения вы можете предоставить данные, влияющие на эмоциональное состояние говорящего, направленные на то, чтобы определенным образом настроить другого человека. Люди обмениваются знаниями, опытом, способностями, скиллами и умениями по всему миру. Эти отношения разнообразны по своей сути и междисциплинарны.

Ключевые слова: учебная деятельность, субъект, формирование учащегося, проблема, в педагогических исследованиях, предметная позиция учащихся.

Abstract. In this article, through communication, you can provide data that affect the emotional state of the speaker, aimed at establishing the other person in a certain way. People exchange

knowledge, experience, abilities, skills and skills about the world. The relationship is diverse in its essence and multidisciplinary.

Keywords: educational activity, subject, formation of the student, problem, in pedagogical research, subject position of students.

«Қарым-қатынас» категориясы философия, психология, әлеуметтік психология, педагогика, әлеуметтану, лингвистика, т.б. зерттейтін пәнаралық зерттеу объектісі болып табылады. Философиялық сөздікте «қарым-қатынас» ұғымы адамның мәдениет пен қоғамға қосылу қажеттілігін қанағаттандыратын адамдар арасындағы өзара әрекеттесу процесі ретінде анықталады.

Психологияда коммуникация деп коммуникативтік қатынас, коммуникативті әрекет, коммуникативті рефлексия жүзеге асырылатын когнитивті және эмоционалдық сипаттағы ақпарат алмасу түсініледі.

Педагогикалық категория ретінде «қарым-қатынас» екі немесе одан да көп адамдардың өзара әрекеттесу процесі, коммуникативті әрекеттің субъектісі, танымдық немесе эмоционалдық ақпаратпен, тәжірибемен, біліммен, дағдымен алмасу.

«Қарым-қатынас» және «коммуникативтік әмбебап оқу іс-әрекеті» категорияларының өзара байланысы мен өзара тәуелділігін талдай отырып, одан әрі (КҰД) біз ҚҰД коммуникация процесінің табыстылығының факторлары болып табылады деген қорытындыға келеміз, өйткені коммуникациядағы құзыреттілік пен сауаттылық, олар адамның коммуникативті әрекетте табысты болуы үшін қажет, коммуникативті әрекеттерде қалыптасады. Нақ коммуникативті іс-әрекеттерде адам коммуникативті және белсенді болады, бейімделуге, өзара тиімді әрекет етуге және қарым-қатынас процестерін басқаруға қабілетті болады.

Н.А.-ның педагогикалық тұжырымдамасында. Қарым-қатынастың коммуникативті жағына топтарға біріктіру, өнімді өзара әрекеттестік құру, бірлескен іс-шараларды жүргізу, осындай процестің белгілерін жасау қажеттілігі туындайтын процесс ретінде теңіз басымдылығы беріледі.

Ақпарат алмасу, серіктестерді түсіну және қабылдау, өзара әрекеттесудің ортақ стратегиясын әзірлеу болып табылады.

А.Б.-ның ғылыми тұжырымдамасында. Венецкая қарым-қатынасы студенттердің коммуникативті әрекетке араласуы арқылы оқушы тұлғасын жан-жақты қалыптастыруға бағытталған өзара әрекеті ретінде анықталады.

Р.С. Немов қарым-қатынас мәдениетінің құрамдас бөліктері коммуникативті әрекеттердің нақты мақсаттарын, құралдарын және мазмұнын құрайды:

- ақпаратты беру немесе алмасу;
- қарым-қатынас дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру;
- іскерлік және тұлғалық қасиеттерді дамыту;
- басқа адамдарға, жалпы қоғамға және өзіне деген көзқарасты қалыптастыру;
- технологиялармен, құралдармен, әртүрлі іс-шаралармен, инновациялық әдістемелер мен әдістермен алмасу;

- мотивацияның мінез-құлқын түзету, өзгерту;
- эмоциялар мен сезімдердің алмасуы.

Қарым-қатынас арқылы сіз спикердің эмоционалдық жағдайына әсер ететін, басқа адамды белгілі бір жолмен байланысқа орнатуға бағытталған деректерді бере аласыз. Адамдар дүние туралы біліммен, тәжірибемен, қабілеттермен, дағдылармен және дағдылармен алмасады. Қарым-қатынас өзінің мәні бойынша алуан түрлі және көп пәнді.

«Коммуникативті әмбебап оқу әрекеті» түсінігін ашуда қарым-қатынас түрлері мен құралдарының маңызы зор. Сіз оларды коммуникативті әрекеттесуде берілетін ақпаратты кодтау, беру, өңдеу және декодтау тәсілдері ретінде анықтауға болады.

Адамдар арасындағы қарым-қатынастың ең маңызды түрлері – вербальды және вербалды емес қарым-қатынас. Вербалды емес коммуникация - бұл мимика, ым немесе пантомима арқылы, тікелей дене немесе сенсорлық байланыс арқылы көру, тактильді, есту, иіс сезу немесе басқа да сезімдер мен бейнелерді қамтиды. Адамдардың қарым-қатынастың вербалды емес формалары мен құралдарының көпшілігі туа біткен, адамдардың өзара әрекеттесуіне, мінез-құлық және эмоционалдық деңгейде өзара түсіністікке қол жеткізуіне мүмкіндік береді.

Адамға табиғатынан берілген ақпаратты беру мен қабылдаудың вербалды емес әдістерінен (көзбен қабылдау, дене қозғалысы және т.б.) басқа, оның әлеуметтік-коммуникативтік тәжірибеде меңгерген бірқатар вербалды әдістері бар. Оларға тіл, жазудың әртүрлі формалары (сызбалар, мәтіндер, сызбалар, сызбалар), сонымен қатар техникалық құралдар (бейне және радиотехника) жатады. Мұндай қарым-қатынастың коммуникативті мүмкіндіктері вербалды емес қарым-қатынастың басқа формалары мен түрлеріне қарағанда әлдеқайда бай [1].

Қарым-қатынастың негізгі аспектілерін қарастыра келе, егер адам қарым-қатынастың мәнін түсінсе және ақпаратты қабылдаудың, өңдеудің, берудің және сақтаудың вербалды және вербалды емес құралдары мен әдістерін біріктіре алса, коммуникативті әмбебап оқу әрекеті мінсіз болады деп қорытынды жасауға болады. өзара әрекеттесу процесінде.

Оқуда жетістікке жету, тұлғалық даму мен әлеуметтік бейімделуді жақсарту үшін студенттер коммуникативті әрекеттегі қарым-қатынастың барлық аспектілерін толық меңгеруі қажет:

- 1) танымдық және коммуникативті мотивтерді;
- 2) коммуникативті мақсат;
- 3) коммуникативті тапсырма;
- 4) коммуникативті әрекеттер мен операциялар (әнгімелесушіге бағыт-бағдар беру, ақпаратты мағыналық түрлендіру, бақылау және бағалау) [2].

Сондықтан коммуникативті студенттердің коммуникативтік білімді меңгеру тиімділігін арттыруда, коммуникативті дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруда, коммуникативтік дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруда маңызды фактор болып табылады. дүние бейнесі және тұлға дамуының және әлеуметтік бейімделудің құндылық-семантикалық негіздері. Ал өзара

әрекеттесуде сауатты қарым-қатынас деңгейіне жету үшін адам вербалды емес қарым-қатынас құралдарын, сөйлеу мәдениеті әңгімелесушімен диалогтік қарым-қатынас орната білу, оны тыңдап, ести білу. Диалог коммуникативті әмбебап оқу іс-әрекетінің негізі ретінде өзара әрекеттестік коммуниканттардың сөйлеуін белсенді түрде дамытады, оны бірқатар коммуникациялық функциялар бойынша жіктеуге болады.

Коммуникативті UUD-да кеңірек, коммуникация функцияларын В.Н. Панферов:

- коммуникативті (адамдардың әлеуметтік, топтық және жеке өзара әрекеттесу деңгейіндегі қарым-қатынасы);
- ақпараттық (адамдар арасындағы ақпарат алмасу);
- когнитивтік (қиял мен қиялды бейнелеуге негізделген мағыналарды түсіну);
- эмоционалды (адамның шындықпен эмоционалды байланысы);
- конативті (өзара позицияларды басқару және реттеу);
- шығармашылық (жеке тұлғаларды дамыту және олардың арасында шығармашылық қарым-қатынас құру) [3].

Коммуникативті әмбебап оқыту дағдыларының функциялары қарым-қатынас функцияларымен тығыз байланысты, оны Б.Ф. Ломов өз тұжырымдамасында былай деп атап көрсетті:

Ақпарат және коммуникация – әртүрлі вербалды және вербалды емес коммуникация құралдарын пайдалана отырып, ақпаратты беру және қабылдау.

Реттеушілік-коммуникативтік – әрекеттің жалпы стилін, серіктестердің үйлесімділігін, әрекеттердің синхрондылығын және т.б. пайдалана отырып, қарым-қатынас серіктесінің мінез-құлқын реттеу.

Аффективті-коммуникативтік – қарым-қатынас субъектілері арасындағы қарым-қатынас, эмоционалдық сфера. Қарым-қатынас эмоциялар алмасуымен (эмпатия, ашу, немқұрайлылық) жүреді.

Қарастырылып отырған авторлық концепцияларда берілген коммуникация функциялары коммуникативті әмбебап тәрбиелік әрекеттердің құрылымын анықтауға мүмкіндік береді. Құрылымға әртүрлі тәсілдер бар. Жұмысымыздың бір бөлігі ретінде біз Г.М. ұсынған коммуникациялық құрылымды қолданамыз. Андреева, ол қарым-қатынастың коммуникативті, интерактивті, перцептивті аспектілерін көрсетеді. Айтуынша, Г.М. Андреева, қарым-қатынас жақтары жеке өмір сүрмейді және олардың арасында коммуникация процесінің толық өтуіне мүмкіндік беретін өзара байланыс бар.

Әрбір адам айналасындағы адамдармен қарым-қатынас жасауы керек, ал сөйлеу әрекетінің тиімділігі адамға тікелей және оның сұхбаттасушыны қалай түсінетініне тікелей байланысты, яғни. бір адамның екіншісін қабылдауынан. Кең мағынада қабылдау – бір адамның бейнесінің екінші адамның санасында бейнеленуі.

«Қарым-қатынас» ұғымының өзі қарастырылатын UUD құрылымының коммуникативті құрамдас бөлігімен - нақты ақпарат алмасуымен, эмоционалды және интеллектуалды мазмұнды беру процесімен тығыз байланысты. Ғылыми әдебиеттерде бұл термин 20 ғасырдың басында пайда болды. Сөздің түбірлерін

латын тілінде табуға болады, онда «com және munis» бөліктері «адамдармен» деп аударылады.

Коммуникативті әмбебап оқу іс-әрекетінің құрылымындағы «қарым-қатынас» және «коммуникация» терминдерінің өзара байланысы мынада көрсетілген. Сонымен, В.П. Конецкая коммуникация әртүрлі ақпаратты беруге және алуға мүмкіндік беретін қарым-қатынас тәсілі деп есептейді, басқаша айтқанда, ол «коммуникация» түсінігіне кіреді [4].

Дегенмен коммуникацияны коммуникативті әрекеттің үш формасының бірі ретінде де қарастыруға болады. Қалғандарына еліктеу (қоғам мүшелерінің басқа адамдардың қарым-қатынас стилін, өмір салтын немесе мінез-құлқын алуы) және басқару (коммуникаторлардың ақпаратты алушыға мақсатты әсері) жатады. Мұнда тұжырымдама «коммуникация» «коммуникацияға» қарағанда кеңірек.

Осыған ұқсас позицияда В.И. Грачев. Автор қарым-қатынастың құраушы элементтері мәдениеттегі, табиғаттағы және қоғамдағы субъект пен объект арасындағы қатынастар мен байланыстар деп есептейді. В.И. Грачев, қарым-қатынас кез келген түрдегі қарым-қатынастың негізі болып табылады, бірақ коммуникацияны тек қарым-қатынасқа келтіруге болмайды: бұл тұлғааралық, әлеуметтік процесс, ал коммуникация техникалық, биологиялық, әлеуметтік-мәдени болуы мүмкін.

Айта кету керек, ғалымдар Л.С. Выготский, В.Н. Курбатова, А.А. Леонтьев бұл ұғымдарды бірдей деп санайды. Біз өз жұмысымызда жоғарыдағы авторлардың ұстанымын ұстанамыз [5].

Демек, қарым-қатынасты өзара байланысты әрекеттерден тұратын күрделі процесс деп түсінуге болады, олардың әрқайсысы қарым-қатынастарда үйлесімділік пен жүйелілікке жету үшін ақпарат берушінің, трансформатордың және реципиенттің берілген ойды қабылдауы мен түсінуінің сәйкестігіне бағытталған.

Зерттеу барысында «коммуникативтік әмбебап оқыту әрекеттері» ұғымының мәнін қарым-қатынас және коммуникация аспектілерінен қарастыра отырып, олардың негізгі мақсаты коммуникативтік процестің өзегі ретінде коммуникативті дағдыларды қалыптастыру екенін атап өтеміз. Педагогика ғылымында коммуникативті дағдыларды анықтау мәселесі бойынша көптеген еңбектер жазылған, оларда пікірлер негізінен екіге бөлінеді, бірақ барлық зерттеушілер коммуникативті дағдыларға қарым-қатынас құралдары мен әдістерін пайдалана білу жатады деген пікірде.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Абасов, З.А. Сабақта оқушылардың топтық жұмысын жобалау және ұйымдастыру / З.А. Абасов // Ғылым және мектеп. - 2016. - No 6. - С.36-37.

2. Әбілханова-Славская, Қ.А. Белсенділік және тұлға психологиясы / Қ.А. Әбілханова-Славская. – М.: Наука, 2018. – 334 б.

3. Әлиханова, Р.А. Отбасындағы рухани-адамгершілік тәрбиенің этнопедагогикалық негіздері: монография. - Грозный: ЧГПУ; Махачкала: «Алеф» ЖШС. 2016. - 176б.

4. Андреева, Г.М. Қарым-қатынас және тұлғааралық қарым-қатынас / Г.М. Андреева // Психологиядағы оқырман / Л.Я. Аверьянов [і др.]; ред. Л.Я. Аверьянов. – М.: Аспект Пресс, 2013. – С.75-109.

5. Арсалиев, Ш.М.-Х. Вайнахтардың ұлттық мәдениеті және бастауыш сынып мұғалімін дайындау / Ш.М.-Х. Арсалиев. – М., 2016. – 131 б.

УДК 82.0

Ш.А. Каршиева

Гулистанский государственный университет, г.Гулистан, Узбекистан

ОБ ИЗУЧЕНИИ И РАБОТЕ «ХУАСТУАНИФТ» ТОЛКОВАНИЕ МНЕНИЙ

Аннотация: В статье научно проанализированы сведения об изучении произведения «Хуастуанифт» и усилиях ученых, работавших над переводом произведения. Интерпретированы литературоведческие суждения о литературной ценности, сущности и художественности «Хуастуанифт».

Ключевые слова: история узбекской литературы, «Хуастуанифт», денежный поток, «Авеста», Ормузд, Шмну, Насимхан Рахмонов, Касымжон Садыков.

Abstract: The article scientifically analyzes information about the study of the work "Huastuanift" and the efforts of scientists who worked on the translation of the work. Literary judgments about the literary value, essence and artistry of "Huastuanift" are interpreted.

Keywords: History of Uzbek literature, "Huastuanift", cash flow, "Avesta", Ormuzd, Shmnu, Nasimkhan Rakhmonov, Kasymjon Sadykov.

В истории узбекской литературы есть такие произведения, которые имели большое значение не только в свое время, но и в сегодняшнем литературном процессе. Одно из величайших сокровищ древней тюркской литературы — произведение «Хуастуанифт» («Покаяние монитов») считается одним из таких ценных произведений. «Хуастуанифт» был написан денежным потоком, который в свое время был пропагандистом идеи добра. Особенность потока духовности состоит в том, что в этот поток входит и тотемизм, что, в свою очередь, послужило сближению потока духовности с жизнью. Особенности тотемистических образов до формирования смыслопотока отражены и в произведении «Хуастуанифт». «Хуастуанифт» важен не только с точки зрения популяризации экономического потока, но и в раскрытии сути этого потока. В 1963 году Л. Димитриева из Санкт-Петербурга создала сводный текст «Хуастуанифт» на основе всех трех экземпляров произведения. После этого интерес к работе возрос и появилась возможность ее исследовать. Вполне естественно, что произведение привлекает внимание исследователей древнетюркской литературы.

В литературном процессе практически отсутствуют сведения об изучении произведения в Узбекистане. Заслуги наших ученых ценятся только с точки зрения содержания труда, истории его написания, перевода на современный

узбекский язык и сохранения. Говоря о проделанной в нашей стране работе, связанной с исследованиями «Хуастуанифт», в первую очередь упомянем имя этого трудолюбивого ученого Насимхана Рахмонова. "Профессор Н. Рахмонов, один из узбекских ученых, подробно изучил идею, структуру и значение "Хуастуанифт"

Насимхан Рахмонов, сопоставив взгляды ученого В.В.Радлова V века и взгляды С.Ю.Малова VII века относительно периода создания «Хуастуанифта», делает вывод с учетом влияния и языковых особенностей течения общественной деятельности, который был социально активен в свое время. Поэтому он В.В. Поддерживает идеи Радлова. Учебник древнетюркского литературоведа Насимхана Рахмонова «Образцы узбекской классической литературы» содержит отрывки из образцов турецкой литературы моникского периода. Помимо значения ручья Моний как продукта собственного русла в древнетюркской литературе, учебник содержит подробные сведения о структуре, сущности и идейном направлении «Хуастуанифт». Ученый, изучавший восстановленный Л. Дмитриевой полный вариант работы, дает отдельные комментарии по 15 разделам работы. Объясняет суть каждого раздела. Научные и исторические наблюдения Насимхана Рахмонова о работе определяют высокий потенциал ученого в этом направлении. Внимание автора обращено на созвучие образной системы «Хуастуанифта» с образами «Авесты», а также на то, что в произведение включены мифологические персонажи позднего периода заддизма. Поэтому подчеркивается идейная общность «Авесто» и «Хуастуанифт». На основе размышлений автора доказывается, что течение монизма создало поэзию монизма, которая для своего времени приобрела литературную ценность. Первоначальные взгляды ученого на работу, его научные изыскания воплотились в написанном в 2002 году «Мурода света в душе». Насимхан Рахмонов исследует «Хуастуанифт» как образец турецкой литературы в течении монизма, сопоставляя ее с социальной обстановкой того времени. «Эти произведения заполнили идеологию эпохи начала тысячелетия, духовную пустоту в обществе. Поэтому возникновение потока денег и письменной литературы под его влиянием было не случайностью, а необходимостью. «Хуастуанифт» — одна из таких работ.

Произведение написано в контексте покаяния общины мони перед Аллахом в своих грехах. Насимхан Рахмонов в своей монографии «Дух света в духе» анализирует главы, которые связаны друг с другом, уделяя особое внимание структуре произведения. Уточняется идейное содержание произведения. Также сначала ученый задумался о мифологии Мани. Он углубляется в суть потока денег. После этого он проанализирует литературно-научные споры о мифологии Мони, разумеется, на примере произведения «Хуастуанифт». Отмечается оценка мифологических образов в «Хуастуанифт» через научные гипотезы ученого. На фоне теорий доказывается, что элементы мифологического мотива в произведении находятся в синкретической форме. В «Хуастуанифте» первым человеком на земле также является Хурмузд. Эта интерпретация Хурмузда снова находится в гармонии с творением и

деятельностью Адама в книге Бытия. Общность в деятельности этих мифологических героев лишний раз подтверждает родство этого течения».

По мнению Насимхана Рахмонова, мифологический образ Хурмузд в «Хуастуанифт» значительно расширен от мифологического образа в «Авесте», Хурмузд олицетворяется в произведении. Также этот образ описывается в начале произведения в приподнятом настроении, как и герои эпоса. Эта ситуация привнесла в «Хуастуанифт» эпический дух. Если все содержание произведения направлено на то, чтобы заставить людей бояться Бога и воздерживаться от грехов, то ясно, что оно неразрывно связано с тюркской мифологией. Насимхан Рахманов описывает Зервана, основу тотальной материальности в «Хуастуанифт», как отца Хурмузда и Шмну, символа зла. Основой для создания шунгара в «Огузноме» он считает Шмну. Он интерпретирует Зервана в смысле судьбы и предназначения и как мифологический образ.

Касымжон Садыков написал «Текстово-сопоставительный анализ списков «Хуастуанифт» и место произведения в тюркской литературе монийского периода». (Uluslar Arası Türk Dil Kurultay. 1996. — Анкара, 1999. — С. 961-972) статья также заставляет нас сделать важные общенаучные выводы об изучении произведения. В данной работе ученый рассматривает текст лондонского и берлинского списков «Хуастуанифта» на всех трех мониках, а петербургских списков на староуйгурском почерке в сравнительно-типологическом аспекте. Акцентируется внимание на общих чертах и особенностях между текстами копий. Акцент делается также на особенности языка произведения, предпринимаются попытки показать на примерах изменения, происходившие под влиянием внешних и внутренних факторов. Считаются важными историко-научные взгляды ученого, особенности роли «Хуастуанифт» в древнетюркской литературе монизма, пропаганда монизма, важность выяснения сущности этой религии.

В научно-популярном пособии Касымжона Садыкова «Древнеузбекский письменный литературный язык» научно освещено возникновение узбекского литературного языка, языковое совершенствование в ранних и средних произведениях на материалах тюркских письменных памятников, созданных в далеком прошлом. исследовал. В этой книге, свидетельствующей о большом научном потенциале ученого, в научно-историческом аспекте представлены научные комментарии на тему «Хуастинифта», учебника монистов. "Хуастуанифт" - это книга чтений о волей-неволей и неосознанно совершенных преступлениях монистов. Название работы дано в тексте как N(i)goşaklarnıñ suyın yazuqın öküngü Huastuan(i)vt. Нигошак в этом предложении — термин, заимствованный из сугдийского языка, означающий «слушатель», что означает более низкий уровень в религиозной общине Мони; суй язук — двойное слово, означающее «грехи, недостатки»; öküngü эквивалентно современному слову «окинув, покаяние». Соответственно, из этого примечания исходит значение «Хуастуанифт, читающий писания нигошаков». «Хуастуанифт» написан на одном из древних иранских языков, поэтому произведение считается переводным произведением. Антиквар, лингвист интерпретирует суть

произведения исходя из текста произведения. Он признает произведение не только с религиозно-философской точки зрения, но и как прекрасный и ни с чем не сравнимый памятник древнетюркской литературы. Копии произведения содержат подробные научные и сравнительные взгляды на их сохранность и взаимное соответствие, синкретические черты, художественный язык и стиль выражения. «Хуастуанифт» написан на одном из древних иранских языков, поэтому произведение считается переводным произведением. Антиквар, лингвист интерпретирует суть произведения исходя из текста произведения. Он признает произведение не только с религиозно-философской точки зрения, но и как прекрасный и ни с чем не сравнимый памятник древнетюркской литературы. Копии произведения содержат подробные научные и сравнительные взгляды на их сохранность и взаимное соответствие, синкретические черты, художественный язык и стиль выражения. Также текст учебника ученого «История тюркского языка» подготовлен на основе уйгурской рукописи произведения, которая хранится в Санкт-Петербургском филиале Института востоковедения РАН. Текст написан на оберточной бумаге красивым шрифтом. Голова бумаги сгнила и ободралась. Сохранено 160 строк текста. Транскрипция и содержание «Хуастуанифт» позволяет ознакомиться с сущностью и идейной направленностью произведения.

В произведении Ормузд и Шмну являются противоположными силами в образе начала мира. Когда появился Шмну, свет и тьма слились. После того, как их не удалось разлучить, Ормузд спустился с небес, чтобы сразиться с Шмну и пятью другими демонами. Но Шмну сделал свое дело, то есть повернул умы и намерения человечества на сторону дьявола и сделал их бездушными. «Вывод о том, что бездуховность ведет к удалению от Бога и жизни только любовью плоти, занимает видное место в «Хуастуанифте». В процессе исследования произведений и научных трудов, проводимых в связи с изучением произведения «Хуастуанифт», являющегося епитимией монаха, и в процессе интерпретации литературно-лингвистических взглядов, высказанных о произведении, можно прийти к выводу, что ученый Насимхан Рахманов, интерпретировавший «Хуастуанифт» как литературный источник, обращал внимание на его сущность, идейно-художественный характер. Он дал достойную оценку месту произведения в истории древнетюркской литературы. Касымжон Содиков, специалист по древнетюркскому языкознанию, наряду с его услугами по переводу и транскрипции произведения, сумел провести последовательное исследование текста «Хуастуанифт».

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Рахмонов Н., Болтабоев Х. Образцы узбекской классической литературы (том 1). Ташкент. Издательство "Фан". 2003 г.
2. Рахмонов Н. История узбекской литературы. Ташкент. «Сано-стандарт». 2017.
3. Рахмонов Н. Свет души. Издательство "Народное наследие". Ташкент. 2002
4. Садиков Г. Староузбекский письменный литературный язык. Ташкент. «Академический выпуск» 2021.

5. Маматкулов М. История узбекской литературы. Гулистан. 2020
6. Маматкулов М. Поэтика древнетюркской литературы. Гулистан. 2008 г.
7. Абдурахманов А. Древний период тюркской литературы. «Поколение нового века» Ташкент. 2005 г.

УДК: 372.891(574.41)

Г.Б. Касенова¹, Ж.Т. Мукаев²

^{1, 2} “Семей қаласы Шәкәрім атындағы Университеті” КеАҚ

«СЕМЕЙ ОРМАНЫ» ТАБИҒИ РЕЗЕРВАТЫ МЫСАЛЫНДА ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНЕН СЫНЫПТАН ТЫС САБАҚТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аннотация: Мақалада «Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты мысалында география пәнінен сыныптан тыс сабақты ұйымдастыру мәселелері қарастырылды. «Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерватының табиғи-климаттық ерекшеліктерін ескере отырып, география пәнінен сыныптан тыс сабақ ұйымдастыру жолдары ұсынылды.

Кілт сөздер: ерекше қорғалатын табиғи аумақ, табиғи резерват, экскурсия, Қызыл кітап.

Annotation: The article considered the issues of organizing an extracurricular lesson in geography on the example of the «Semey Forest» state forest natural reserve. Taking into account the natural and climatic features of the «Semey Forest» state forest natural reserve, ways of organizing an extracurricular lesson in geography were suggested.

Keywords: specially protected natural area, nature reserve, excursion, The Red Book.

Қазіргі таңда оқытудың маңызды міндеттерінің бірі – оқушылардың оқуға деген қызығушылығын арттыру. Танымдық қызығушылықтардың болуы белсенділіктің, білім сапасының өсуіне, белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыруға ықпал етеді, бұл оқу процесінің тиімділігін арттырады. Географияға деген қызығушылықты әртүрлі тәсілдермен дамытуға болады, олардың бірі - экскурсиялар өткізу.

Оқу үрдісінде экскурсияға жеткіліксіз көңіл бөлінетіні белгілі. Мұның себептері әртүрлі: пәнге бөлінген уақыттың аздығы; мұғалімнің экскурсияларды дайындауға және ұйымдастыруға уақытының болмауы; экскурсияның нақты әзірлемелерімен тақырып бойынша әдістемелік әдебиеттердің болмауы.

Табиғат экскурсиялары оқушыларға сабақта зерттелетін құбылыстар мен күнделікті кездесетін табиғат құбылыстары арасындағы байланысты түсінуге көмектеседі. Оқушылардың дүниетанымын қалыптастыру, қоршаған құбылыстарды түсіндіре білу үшін мұндай экскурсиялар қажет. Олардың бәрі маңыздырақ, өйткені география табиғат туралы ғылым және басқа ғылымдар сияқты оны зерттеу объектісінен бөліп қарауға болмайды.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар экскурсиялары жұмыстың келесі түрлерін біріктіруі мүмкін:

1. Экологиялық білі беру – оқушыларды табиғатты қорғау іс-әрекетіне тартуға, олардың экологиялық ой-өрісін кеңейтуге, сәйкес білім мен дағдыларды дамытуға, оқушылардың кәсіптік бағдарлануына ықпал етуге бағытталған;

2. Мектеп орман шаруашылығының жұмысын, оқушылар экологиялық үйірмелерін құру, ұйымдастыру және өткізу – оқушыларды табиғатты аялауға үйретеді;

3. Мектеп оқушыларын әртүрлі акцияларға тарту – оқушылардың экологиялық санасын қалыптастырып, табиғат ресурстарын тиімді пайдалануға үйретеді. Айта кетсек, «Семей орманы» мемлекеттік табиғи резерваттың қызметкерлері жыл сайын бірқатар іс-шаралар өткізеді, олардың ішінде «Марш парков» іс-шарасы ең маңызды болып табылады (сурет 1). Бұл іс-шараның қатысушылары жыл айын өсіп келе жатыр (2015 ж. – 15000 адам, 2016 ж. – 17550 адам, 2017 ж. – 18500 адам) [1].

Сурет 1 – Семей орманы Бородулиха филиалында «Марш парков -2023» салтанатты шеруі

Тек Семей қаласының ғана емес, жақын аудан ауылдарының оқушыларына да сыныптан тыс сабақ ретінде «Семей орманы» мемлекеттік табиғи резерватында экскурсиялар өткізуге болады. Қазіргі уақытта «Семей орманы» табиғи резерваты аумағында «Святой ключ» туристік-экскурсиялық маршруты белсенді жұмыс істеуде. Соқпақпен тек қана жаяу жолаушы өте алады, ұзындығы 10 км, аялдамаларды қосқанда 6 сағаттай уақытқа созылады. Туристік-экскурсиялық маршрут маусым айынан қазан айына дейін жұмыс істейді [2].

Резерват фаунасы мен флорасын толықтай тамашалау үшін арнайы маршруттарды ұйымдастыруға болады. Келесі маршрут бағыттарын әзірлеуді жүзеге асыру ұсынылады:

Маршрут 1. Шар өзені бойы арқылы. Шар – Ертіс өзенінің сол жақ саласы Кеңтарлау ауылы ауданынан басталып, Бұлақ ауылы маңындағы Ертіске құяды. Шар негізінен дала ландшафты арқылы ағады. Шар өзенінің бойымен жүре отырып, даланың жаунарлар әлемінің типтік өкілдерімен, сондай-ақ суда жүзетін құстардың көбісімен танысуға болады.

Маршрут 2. Делбегетей таулары арқылы. Бұл маңызды орнитологиялық аймағының бөлігі болып табылады. Мұнда Қазақстанның «Қызыл Кітабына» енген көптеген құстар ұя салып, мекендейді, олар: қарабауыр бұлдырық (*Pterocles orientalis*), ақбас тырна (*Anthropoides virgo*), тарғақ (*Chettusia gregaria*), дала қыраны (*Aquila nipalensis*), ителгі (*Falco cherrug*), үкі (*Bubo bubo*) [3].

Экскурсиялық маршрутқа тек табиғат объектілерін ғана емес, сонымен қатар ғылыми, мәдени құнды табиғат ескерткіштерін де қосқан жөн. Осылайша, экскурсиялық объектілер табиғат кешендері туралы, адам мен табиғаттың өзара әрекеті туралы білімдерді қалыптастыруға көмектеседі. Осылайша, мектеп оқушыларының экологиялық білім деңгейін көтеру мақсатында экологиялық тәрбиенің бір түрі болып табылатын және оқу-танымдық мақсатта табиғат кешендеріне топтық баруды білдіретін ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда экологиялық экскурсиялар өткізуге болады. Сонымен қатар, экскурсиядан кейін білімді бекітуге көмектесетін сыныптан тыс сабағын өткізуге болады (кесте №1). Сабақтың күтілетін нәтижелері: оқушылардың назарын мүмкіндігінше берілген тақырыпқа аудару, оқушыларға «Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты туралы мәлімет беру. Рефлексия оқушылардың осы сабақта алған білімдерінің жоғары деңгейін көрсетуі керек.

кесте №1 Сабақ жоспары

Сабақтың тақырыбы	«Семей Орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты			
Мақсаты	Оқушыларға «Семей Орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты туралы білім беру			
Әдіс-тәсілдер	«Сұрақты қағып ал», «Жүгірмелі диктант», «Борт күнделігі», «Пирамида құру»			
Ресурстар	Интерактивті тақта, үлестірме қағаздар			
Кезеңдері	Ұстаздың іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Бағалау	Дереккөздер
Сабақтың басы	Оқушылармен амандасу, түгендеу. «Ризамыз!» әдісі бойынша оқушыларға жағымды психологиялық ахуал қалыптастыру, оқушылардың көңіл күйін көтеру. «Гүл теру» ойыны бойынша оқушыларды топқа бөлу.	Оқушылар 4 түрлі гүлдердің суреттері ішінен өзіне ұнағанын таңдап, 4 топқа бөлінеді	Ауызша мадақтау	Презентация, мәтін
Сабақтың Ортасы	Тапсырма 1. «Сұрақты қағып ал» әдісі арқылы оқушылардың білім деңгейін анықтау. 1. Ерекше қорғалатын аумақ дегеніміз не? 2. Табиғи резерват дегеніміз не? 3. «Семей орманы» мемлекеттік орман	1. Оқушылар берілген материалмен жекелей танысып болғаннан кейін, олар барынша өзіндік пікір жәнәтүсінік	«Қол шапалақтау» әдісі арқылы дұрыс жауап берген топты бағалау.	Атлас, презентация, мәтін

	<p>табиғи резерватының құрылған жылы?</p> <p>Тапсырма 2. Мәтінмен жұмыс.</p> <p>«Жүгірмелі диктант» әдісі арқылы жаңа сөздерді теріп жазу. Жаңа тақырыпқа байланысты презентациялар көмегімен дәріс түрінде оқушыларға қысқаша мағлұмат беріледі.</p> <p>«Пирамида құру» әдісін қолдану. Пирамида құру – жаңа мәліметпен жұмыс жасалғаннан кейін, түрлі деңгейде түсінік құрастыру тәсілі. Бұл тәсіл жүзеге «жеке - жұп/топ – сынып» схемасы арқылы асырылады.</p> <p>Жаңа ақпарат. Мәтінмен жұмыс, кесте толтыру. «Семей орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты 2003 жылғы 22 қаңтарда құрылған. Резерваттың аумағы 665502 га құрайды. Резерват Бесқарағай, Бородулиха, Абай, Аягөз, Жарма, Көкпекті, Тарбағатай және де Үржар әкімшілік аудандар аумағында орналасқан; 10 филиалы, 35 орман шаруашылығы бар. Резерват дала, шөлейт және шөл климаттық зоналарында орналасқан.</p> <p>«Борт күнделігі» әдісі</p> <table border="1" data-bbox="375 1547 722 1659"> <tr> <td data-bbox="375 1547 550 1624">Белгілі ақпарат</td> <td data-bbox="550 1547 722 1624">Жаңа ақпарат</td> </tr> <tr> <td data-bbox="375 1624 550 1659"></td> <td data-bbox="550 1624 722 1659"></td> </tr> </table>	Белгілі ақпарат	Жаңа ақпарат			<p>қалыптастырады</p> <p>.</p> <p>2. Оқушылар жұптарға бірігіп, ойлары мен пайымдауларым ен серіктерімен бөліседі.</p> <p>3. Оқушылар төрт адамдық шағын топтарға бірігіп, туындаған проблемалар мен мәселелердің шешімдерін талқылайды, қорытындылайды, бір шешімге келеді.</p>		
Белгілі ақпарат	Жаңа ақпарат							
<p>Сабақтың соңы</p>	<p>Ұстаз сабақты қорытындылайды.</p> 	<p>«Бағдаршам» арқылы рефлексия.</p>	<p>«Мадақтау сөзі» әдісі арқылы бағалау</p>					

Оқушының жеке тұлғасын жан-жақты дамытуға бағытталған осындай сыныптан тыс жұмыстарды өткізу сабақта оқытылатын материалды меңгеруге

ықпал етеді, экологиялық сананы қалыптастырады, пәнге деген қызығушылығын, білімді өз бетінше меңгеру қабілеті мен ұмтылысын дамытады.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды зерттеудің жүйелі тәсілін жүзеге асыру оқушылардың осы бірегей объектілер туралы толық түсініктерін қалыптастыруға және экологиялық, эстетикалық тәрбие деңгейін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді. Белгілі бір экологиялық түсініктерді алған оқушылардың табиғатқа деген ұқыптылығы артып, болашақта өңіріміздегі және еліміздегі экологиялық жағдайдың жақсаруына әсер етуі мүмкін.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Корректировка технико-экономического обоснования РГУ «Государственный лесной природный резерват «Семей орманы» в части разработки генерального плана развития инфраструктуры, Алматы, 2018. -135 с.
2. Государственный лесной природный резерват «Семей орманы»/
URL:https://oopt.kz/categories/view/semey_ormany/
3. Инфрақұрылымды дамытудың бас жоспарын әзірлеу бөлігінде «Семей орманы» МОТР РММ-нің техникалық-экономикалық негіздемесін түзету, Алматы, 2018.

ӘОК 372.881.1

Б.Р.Кульбекова

Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. В статье рассматриваются различные методы обучения иностранным языкам в вузах нашей Республики. Особое внимание уделено следующим методам: грамматика - переводному, аудиовизуальному, аудиолингвальному и коммуникативному. Делается вывод о том, что более доминирующее положение занимает коммуникативный метод.

Ключевые слова: изучение языка, общение, коммуникативный, аудиовизуальный, грамматика, перевод, метод.

Annotation. The article discussed various methods of teaching foreign languages in universities. The articles tackles questions of methods which nowadays is considered to be really effective way of teaching English that connected learning and using the language. Particular attention was paid to the following methods: the direct method, grammar-translation method, audio-visual, audiolingual and communicative. Language plays a big role in the formation of personality, so education is necessary for formation of a competitive specialist.

Keywords: language learning, communication, communicative, audiovisual, grammar, translation, method.

Иностранный язык – дисциплина, выполняющая многостороннюю функцию в подготовке специалиста. Прежде всего, она оказывает

определенное гуманитарное общеобразовательное воздействие на личность студента и вместе тем, иностранный язык является частью профессиональной деятельности специалистов для поиска, систематизации отбора и изучения по специальности. Главная цель обучения иностранному языку умение студентов пользоваться им как средством общения в сфере своей будущей профессиональной деятельности. Реалии современного этапа развития общества, языковая ситуация в Казахстане - многонациональном, с многовековой историей, в которой переплелись народы, нации, культуры, в настоящее время диктуют необходимость разработки основных методических принципов и подходов к формированию коммуникативной языковой личности. Основным фактором успешного обучения является мотивация, т.е. положительное отношение студентов к иностранному языку как учебной дисциплине и осознанная потребность овладения знаниями в этой области. Преподавание иностранного языка в Египетском университете исламской культуры Нур-Мубараке имеет профессиональную направленность. Университет готовит студентов по разным специальностям: поэтому предметное содержание по каждой специальности различное.

В настоящее время основной задачей преподавателя английского языка университета является пересмотреть содержание обучения английскому языку и совершенствовать методы обучения. Основным методом изучения английского языка был грамматика-переводный метод. Цель грамматика-переводного метода - научиться читать и переводить тексты по специальности при помощи грамматических правил. В соответствии с этим, основной акцент делался на изучение правил грамматики. Обычно обучение велось на родном языке студентов, а наиболее распространенное задание было перевод текстов. К недостаткам данного метода можно отнести то, что лексической части уделялось недостаточно внимания. Изучение лексики сводилось к механическому заучиванию слов. Кроме того, тексты, предлагаемые для чтения, обычно относились к художественной литературе на гуманитарных специальностях. Недостатком данной методики можно назвать и то, что она заставляет студентов следовать одной структуре занятий, а искусственно созданные упражнения не могут сформировать понимание языка.

Другой распространенный метод - коммуникативный метод изучения английского языка. Этот метод появился позже, но сегодня является одним из наиболее популярных. Изначально коммуникативный метод подразумевал изучение только фонетической и лексической части языка, грамматику не изучали вовсе. Акцент делался на разговорную часть, участие в диалогах. Позже на занятиях изучение грамматики стало занимать несколько часов за весь семестр.

С развитием техники в образовательную сферу пришли такие методы, как аудиовизуальный и аудиолингвальный. Оба они подразумевают обучение при помощи аудионосителей и видеозаписей на английском языке. Суть обоих методов состоит в передаче языка через четкие структуры, заучивание происходит при помощи аудио и видеозаписей. Аудиовизуальный метод обучения подразумевает иллюстрирование речи соответствующими

картинками, то есть студентам показывают видеоролики, художественные и документальные фильмы на английском языке. В этом случае у обучаемых работает одновременно два канала восприятия - зрительный и слуховой, в результате чего в голове студентов возникают ассоциации, что позволяет лучше запоминать язык. Целью методов является овладение живым, разговорным языком.

Оба метода построены на индукции - обучение проходит от правила к примеру. Учитывая все вышесказанное, можно заметить, что для студентов вузов, которые не специализируются на изучении языков, аудиолингвальный и аудиовизуальный методы подходят только в том случае, если они используются в комплексе с другими программами. Эти методы не дают полного понимания языка, здесь студент может изучить только лексическую часть. Следующий метод, который также используется, это прямой метод обучения английскому языку.

Суть данной методики состоит в том, что преподаватель больше внимания уделяет изучению непосредственно разговорного языка, который используют в повседневной жизни. Разработчики этого метода посчитали, что язык-посредник, что есть язык, на котором ведется преподавание, тормозит изучение иностранного языка. Таким образом, студентов искусственно вводят в мир изучаемого ими языка. Все занятие ведется на английском, объяснения и новые темы преподаватель также должен давать на английском языке.

Используется только англоязычная литература. При обучении английскому языку путем такого метода, роль преподавателя в успешном усвоении знаний студентами является ключевой. То есть речь его должна быть абсолютно правильной, произношение должно быть идеальным, так как обучаемые постоянно будут повторять именно за преподавателем. Идеальным вариантом для прямого метода обучения является преподаватель-носитель английского языка. Но не все вузы Казахстана могут позволить иметь в штате носителей английского языка. Помимо перечисленных, существует и несколько менее распространенных методов для изучения языка; метод молчания, метод погружения, метод реагирования, а также более современные методики - изучение языка с героями фильмов, при помощи литературы, видеороликов и песен. Все эти методы имеют право на существование в образовательной сфере, но ни один из них не в состоянии научить хорошему владению английским языком. Они охватывают только некоторые составляющие языка в целом, поэтому не дадут ни полного понимания, ни полного владения. Каждый из методов имеет определенные особенности и преподаватель может выбрать для себя оптимально подходящую методику работы, использовав все эти методы на занятиях. В настоящее время коммуникативный метод занимает лидирующие позиции наряду с традиционным грамматико-переводным методом.

Большинство преподавателей вузов Казахстана отдают предпочтение именно этим двум методам, они используются в комплексе. Аудиовизуальный и аудиолингвальный методы в чистом виде не используются, однако очень многие преподаватели университетов и институтов время от времени проводят занятия, опираясь на такие методы. Определяющей чертой современного

образования является внедрение в учебный процесс инновационных технологий, инновационных методов обучения английскому языку в высших учебных заведениях. Одним из таких методов является проектный метод в образовании. Интерактивная модель обучения основывается на постоянном взаимодействии и активной связи участников процесса - преподавателя и студента. Работа с проектом состоит из 4 этапов; подготовительного, который включает в себя следующие шаги;

- планирование преподавателем проекта в рамках тем программы; б) выдвижение идеи преподавателем на занятии;
- обсуждение идеи студентами; выдвижение ими своих идей; аргументирование своего мнения; организационного этапа;
- формирование групп;
- распределение заданий в группах;
- практическая деятельность в рамках проекта; завершающего этапа;
- обсуждение способа оформления проекта;
- документирование проекта; и презентация результатов проекта всей группе.

После презентации проекта проходит подведение итогов выполнения проекта; обсуждение результатов, практического использования результатов проекта. Соответственно содержание этапа:

1. работа над темой (овладение лексикой, грамматическими образцами, чтение текстов по теме);
2. поиск ответов на вопросы проблемного характера в материалах учебников, специальных изданий, дополнительных источников, в том числе электронных ресурсов;
3. формирование творческих групп, распределение задания между членами группы, работа над планом проекта;
4. оформление проекта (рисунки, плакаты, чертежи, сценарии, презентации, проекты);
5. презентация проекта;
6. подведение итогов работы.

Очень важно на данном этапе дать возможность студентам выразить свое мнение. Проектная технология в системе интерактивных методик обучения имеет большой потенциал и активно используется преподавателями английского языка. Метод погружения - считается одним из самых творческих методов изучения английского языка. Здесь студент должен придумать себе персонажа, его историю жизни, имя, деятельность. Стратегическая цель этого метода - изменение языковой среды, качественные преобразования, связанными с социальными, культурными, психологическими настройками. Основными учебниками, по которым занимались студенты вузов до появления Кембриджских и Оксфордских учебников в Казахстане, были „Английский язык для гуманитарных специальностей“, З.Й.Буровой, „Учебник английского языка“, в двух частях, авторы Бонк Н.А., Котий Г.А., Лукьяновна Н.А. Учебник Н.А.Бонк был составлен по грамматика -переводному методу. Однако авторы двухтомника предложили множество разнообразных упражнений на знание грамматики и лексики, что сделало результаты обучения более эффективными.

Курс изучения языка по учебнику Н.А.Бонк был рассчитан на 2 года регулярных занятий, так как традиционный метод изучения всегда считался долгим путем к свободному владению английским языком. Кембриджские и Оксфордские учебники "Headway", "Solution", "English File" появились в течении последних лет. Их объединяет то, что в основе большей части курсов лежит коммуникативный метод. Все эти курсы делятся на пять уровней, начиная с элементарного до самого продвинутого уровня. Главной задачей курсов является максимальное погружение студентов в языковой процесс. Цель этих курсов - научить с самого первого занятия свободно говорить, а затем и думать на английском языке. В каждом курсе включен страноведческий аспект.

В настоящее время большинство вузов Казахстана стараются приобрести Кембриджские и Оксфордские учебники и обучать английскому языку по данным учебникам. Поэтому считаем важным и необходимым при изучении иностранного языка уделять большое внимание, а также поощрять и стимулировать студентов к применению изучаемого ими языка на практике. Без постоянного практического тренинга студенты никогда не смогут применить свои знания иностранного языка в жизни.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Образование в многоязычном мире. Установочный документ ЮНЕСКО.
2. Макарова Н.А. Роль и значение иностранного языка в современном мире.- М.,2010
3. В.Taylor.Incorporating a communicative,student-centered component. pp.45-90
4. Габдреев Р.В., Смирнов А.В. Формирование мотивации учебно-познавательной деятельности студентов ВУЗа//Образование и саморазвитие.- 2008

ӘОК 372.881.1

Д.Е.Кужахметова¹, Б.Р.Кульбекова²

^{1, 2}Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ МЕТОДОЛОГИЯЛЫҚ, ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. Мақала шетел тілін қалай оқыту керектігі туралы. Өртүрлі аспектілерді қолдану қазіргі уақытта оқытуды дамыту үшін өте маңызды және психологиялық ерекшеліктерді ескеру пайдалы.

Кілт сөздер: психология, әдіс, педагогика, тіл, тәрбие процесі.

Annotation. This article is about to teach a foreign language is on the basis of psychology. And to manage different aspects. Nowadays the development of study is important for the teaching of methods. Psychological peculiarities are useful and advantageously.

Key words: psychology, method, pedagogy, language, pedagogy.

Біздің қоғамымыз ілгері дамыған сайын, оқыту процестерінің де мазмұны жаңарып, әдістері жетілдіріп келеді. Оқыту процесінде кездесетін себептілікті, байланыстылықты, бір-біріне тәуелділікті, даму жолдарын нақты ажырату үшін таным заңдылықтарын жете білудің маңызы зор. Әрбір пәннің оқыту әдістемесі белгілі бір ғылымына, тарихты оқыту тарих ғылымына, ал қазақ тілін оқыту әдістемесі шет тілі біліміне тығыз байланысты қаралады. Тілде дамымай, өзгеріске ұшырамай, бір қалыпта қалып қоятын мәңгілік еш нәрсе жоқ, бәрі де өзгереді, дамиды. Сондай өзгеру мен дамуды тілдің синтаксистік жүйесінен көруге болады. Тілдің синтаксистік жүйесіндегі өзгеріс, даму, ең алдымен, сөздердің, яғни сөз таптарының бір-бірімен тіркесті қасиетіндегі құбылыстардан, синтаксистік элементтерді бір-бірімен қарым-қатынасқа келтіретін амал тәсілдердегі, формалардағы құбылыстардың, грамматикалық формалардың мағыналары мен функцияларындағы құбылыстардан байқалады.

Мұндай құбылыстардың нәтижесінде сөздердің бір кездегі грамматикалық топтарының басқа бір топтағы сөздермен немесе өзді-өзімен синтаксистік байланысында кездеспейтін жаңа тіркестер туып, қалыптасады. Тіл біліміндегі осындай өзгерістер шет тілін оқыту әдістемесінің дамуына әсерін тигізеді. Осының нәтижесінде шет тілі бағдарламасы мен оқулығына “Сөз тіркесі”, “Лексика”, бөлімдері енгізіледі. Мысалы, шет тілі бағдарламасы мен оқулығындағы фонетика, грамматика жөніндегі материалдар, қазір лексика, стилистика, орфография мәселелерімен тығыз байланыста қарастырылады.

Араб, ағылшын тілдері курстарындағы сөз таптары жөніндегі ережелер де нақтыланып, сөз тудыру мәселесіне арнайы бағдарлама мен оқулықтан орын беріліп отыр.

Шет тілін оқыту барысында оқушының ауызша және жазбаша тіліне көп көңіл бөлінеді. Мұның өзі тілдің фонетика, орфография және орфоэпия бөлімдерін саналы меңгеруге байланысты. Бұл тақырыптарды дұрыс меңгерген тұлға жазба жұмыстарында қате жібермей, сауатты жазатын болады. Бұлардың бәрі оқыту процесінде байланыстырып сөйлеуге дағды бере отырып, оның жүйелі, дұрыс айта білуге жаттықтырады. Жұмыста қазақ тілді студенттердің ағылшын тілінде айтқан сөздері маңызды материал қызметін атқарады. Егер студенттерге ағылшын тілінің дауыс ырғағын тез және нәтижелі меңгерту барысында олардың ана тіліндегі қалыптасқан дыбыстау білімін көңілге ала отырып, анықталған қателерге баса назар аударып оқытса, онда интонациялық дағдыларды меңгеру деңгейі жоғары болары сөзсіз, өйткені әрбір тілдің өзіндік ерекшеліктері болады.

Қорыта келгенде, шет тілін оқыту әдістемесі тіл ғылымының дамуына, оның қойып отырған талаптарына сай жетіліп келеді. Оқытылатын шет тілі материалдарының қандай саласы болмасын, атап айтқанда, шет тілінің фонетикасы, лексикасы мен фразеологиясы, орфографиясы мен орфоэпиясы, грамматикасы, сөздердің өзгеруі мен сөздердің сөйлемдегі тіркесі, сөйлем түрлері мен оның белгілері және шет тілін жалпы заңдылықтарымен таныстыру - шет тілін оқыту әдістемесінің негізгі объектісі болып табылады және оның ешқайсысы әдістемелік амал-тәсілдерсіз оқытылмайды. Сондықтан шет тілі міндетті пәнге арналған бағдарлама бойынша белгілі бір пән ретінде танылса,

шет тілін оқыту әдістемесі оның оқыту әдістері мен тәсілдерін белгілейтін ғылым демекпін.

Педагогика ғылымы соңғы жылдары бірсыпыра табыстарға жетті. Әсіресе, адамның психикасының қоғамдық-тарихи даму табиғатын танып білуде, ой-санасының жетілуін зерттеу проблемасының айналасында үлкен ғылыми зерттеулер жүргізілуде.

Психологияның жеке пәндер әдістемесін нақтылап түсіндіруде алатын орны ерекше. Мысалы, психологиялық грамматикалық ережелерді оқушылардың қалай меңгеретінің, оны күнделікті практикада қалай жүзеге асыратынын зерттеп, шет тілін оқыту әдістемесінің дамуына ықпалын тигізіп отырады. Оқу жоспарын жасағанда да, шет тілінің бағдарламасы мен оқулықтарындағы оқу материалдарын іріктеуде де оқушылардың жас ерекшелігі мен психологиялық ерекшеліктері ескеріліп отырады. Әрбір сабақтың мазмұнына қарай әдістерді қолдануда оқушылардың психологиялық ерекшеліктеріне айрықша мән беріледі. Әсіресе, тұлғаның логикалық ойлау әрекеттерін дұрыс тәрбиелеудің маңызы зор. Демек, оқушы, студент оқу материалын терең түсініп, саналы меңгеру үшін, оның ішкі заңдылығы мен өзара байланысын дұрыс анықтап, тиісті қорытынды жасай білу қажет.

Қазір мектептерде оқушы үшінші сыныптан бастап шет тілін оқу барысында тілдегі түрлі қолданылатын атауларды, мысалы; әріп, сөз, сөз тіркестері, сөз бен сөзді байлыныстыратын жалғау, жұрнақ, тыныс белгілерінің алуан түрлері - сызықша, нүкте, үтір, леп белгісі, қос нүкте, жақша, түрлері грамматикалық ереже, анықтамаларды оқып үйренеді. Қабілеті әр түрлі оқушы тілдің мұндай белгілері мен атауларын түбірінен меңгеріп кетуі мүмкін емес, оның негізгілерін ғана, басты анықтама, ережені сақтау мүмкін. Оқытушы бір-бірімен сөйлесу барысында тілдің эмоциялық жағын, яғни интонация ырғағын, ымдау, қол шараларын пайдаланады. Сондықтан тіл психикалық құбылыстарды танып білудің де құралы бола алады. Мысалы, оқушы еліктеуіш, одағай сөздерді айтуда, қолдануда тілдің эмоциялық жағын меңгереді. Сондай-ақ, қазір тілге қойылатын талаптар тұрғысынан техникалық құралдарды пайдалану, кестелер, диаграммалар, смарт тақталар жазбаларын, кинофильмнің фрагменттерін пайдалану арқылы оқушылардың есту, көру сезімдеріне әсер ете отырып, олардың ойлану қабілетін арттыру дағдыға айналып отыр. Сабақта қолданылатын түрлі көрнекіліктер арқылы әр түрлі ойлау әрекеттеріне бейімдейді, түсіндірілген материалды саналы меңгеруге ықпал жасайды. Білім сапасының көп жағдайларда төмен болуы осындай түрлі ойлау әрекеттеріне бейімделуден деп айтуға болады.

Оқу-тәрбие ісіндегі ең қажетті мәселе-ұстаздың психологиялық жағынан дайындығы. Әсіресе, шет тілін оқытуда мынадай психологиялық ерекшеліктерді меңгеру қажет болды; біріншіден, сөйлеу процесіндегі ерекшелік, екіншіден, жеке оқушының шет тілін меңгеру қабілеті ескерілуге тиіс. Сондықтан шет тілін оқытатын ұстаз өз пәнінің ерекшелігіне қарай психологияны жақсы білуі аса қажет. Оқушылардың материалды меңгере алуының психологиялық негізі сабақтың әрі әсерлі, әрі қызықты өткізілуіне байланысты. Сабақ психологиялық жағынан неғұрлым әсерлі болса, оқу

материалын олар соғұрлым терең түсінеді. Бұл оқытушының шеберлігіне де қатысты мәселе. Сабақты психологиялық жағынан өте тартымды етіп құру үшін, негізгі үш жағдай болуы шарт; бірінші жағдай - сабақтың педагогикалық тұрғыдан ойдағыдай болуы. Оған қатысты мәселелер шартты түрде; сабақ кезіндегі қарым-қатынасы, ұстаздың өзін-өзі ұстау мәнері, оның өнегелі өнегесі, сыртқы келбет-пішіні, сөйлеу мәдениеті, оқушыларға, студенттерге қатаң талап қоюмен, бірге оларды сыйлай да білу, саналы адамгершілік пен парасаттылыққа баулу т.б. Оқытушының сабақта жеке оқушыны немесе студентті өзіне қарата, зейінін аударып білуі, ұжымын тегіс меңгере алуын қамтамасыз етеді. Сабақтың теориялық жағы негізгі фактілермен дәлелденіп, оның ғылыми мәні көңілге қонымды болса, ол студенттердің логикалық ойлау ынтасын арттырады және сабақ студенттерге әсерлі болады. Үшінші жағдай - сабақтың әдістемелік жағынан тиімді болуы. Оқытушының материалды баяндау әдісін шеберлікпен игере алуында, дидактикалық заңды принциптері орынды қолдануына қажетті көрнекі құралдар мен тәжірибе жұмыстарын тиісті кезеңде көрсете білуіне байланысты.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Әлімов А. ЖОО-да жаңа технологияларды пайдаланудың әдістемесі. Алматы, 2017
2. Полат Е.С. Новые педагогические технологии в системе образования. - М. Академия, 2000
3. Оразбаева С. Тілдік қатынас : теориясы мен әдістемесі. - Алматы, 2009-360б.

УДК 378.1

Г.Б. Киякова-Кузьменчук¹, Г.С. Ермекбаева²

^{1, 2}Қызылординский университет им. Коркыт Ата, Қызылорда, Қазақстан

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И АКАДЕМИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ- ФИЛОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ПЕДВУЗЕ

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам формирования у студентов академических и профессиональных компетенций в процессе обучения русскому языку и литературе в университете. Академические компетенции предполагают развитие навыков академического письма, ведения дискуссии и презентации. Профессиональные компетенции ориентированы на формирование способности к самостоятельному решению профессиональных задач. Приведены способы развития у студентов данных компетенций. Затрагиваются проблемы формирования универсального обучающего процесса в средней школе, нацеленного на налаживание преемственности между школой и университетом.

Ключевые слова: академические и профессиональные компетенции, обучение русскому языку и литературе, междисциплинарные связи, универсальные учебные действия, ключевые компетенции, интеграция знаний.

Annotation: This article is devoted to the formation of students' academic and professional competencies in the process of teaching the Russian language and literature at the university.

Academic competencies involve the development of academic writing, discussion and presentation skills. Professional competencies are focused on the formation of the ability to independently solve professional problems. The ways of developing these competencies among students are given. The problems of forming a universal educational process in secondary school, aimed at establishing continuity between the school and the university, are touched upon.

Key words: academic and professional competencies, teaching Russian language and literature, interdisciplinary connections, universal learning activities, key competencies, knowledge integration.

Введение

Изменения, происходящие в системе высшего профессионального образования, требуют обновления содержания учебного процесса, в котором одной из основных целей является формирование у студентов ключевых компетенций. Уровень развития основных ключевых компетенций служит одним из главных критериев качества полученного высшего образования. В настоящее время при оценке уровня подготовки специалистов ключевую роль играют такие факторы, как компетентность, самостоятельность, готовность к принятию решений в ситуации выбора, наличие мотивации к непрерывному образованию и профессиональному росту [Алексеева, Мишланова, 2017, с. 83–88; Иванова, 2017, с. 89–92; Елашкина, 2015, с. 19–22].

Студентам университета, вчерашним школьникам, предстоит освоить навыками учебной и самообразовательной деятельности, адаптироваться к условиям учебного процесса.

В процессе изучения литературоведческих дисциплин, формируются такие важные компетенции, как общекультурная, учебно-познавательная, коммуникативная, личностного самосовершенствования. Каждая из компетенций включает комплекс знаний, умений и навыков, которые получают развитие на занятиях по русскому языку и литературе.

В данной статье будут рассмотрены вопросы формирования академических и профессиональных компетенций студентов в процессе обучения русскому языку и литературе на гуманитарных факультетах. Будет также рассмотрена проблема формирования универсальных учебных действий при обучении русскому языку в средней школе.

Формирование универсальных учебных действий, то есть умений и навыков, способствующих успешной учебной деятельности, позволяющих учащимся овладевать стратегиями и приемами для осуществления такой деятельности, позволит решить многие проблемы, существующие в системе образования, и предоставит возможность создать взаимосвязь между школой и вузом.

Основная часть

Академические компетенции включают различные типы учебной деятельности, имеющие место в академической университетской жизни и делают акцент на развитии навыков письма, чтения, ведения дискуссии и создании презентации [Бондаренко, 2017, с. 68–72; Ставрук, Чеснокова, 2017, с. 140–146; Горденко, 2006].

Развитие умений письменной речи происходит в системе других умений академической грамотности: чтения, публичных выступлений и др. Поэтому в данной статье найдут отражение способы формирования учебных навыков, практикующиеся в университете.

Профессиональные компетенции направлены на формирование способности и готовности действовать в соответствии с требованиями профессии, самостоятельно решать профессиональные задачи, оценивать результаты своей работы. В процессе обучения студенты последовательно приобретают знания, умения, навыки. Осознание своей роли как субъекта учебной деятельности, должная самоорганизация призваны помочь студентам стать компетентными в избранной специальности.

В настоящее время проблема формирования у учащихся умения учиться стала одной из самых важных на многих уровнях: к ней обращены усилия преподавателей во всем мире. Умение учиться не возникает само собой, как следствие педагогических требований; оно должно стать результатом серьезной работы не только преподавателей, но и самих учащихся.

Ряд исследований, проведенных в Великобритании, показал, что более половины старшеклассников считают основным источником своего отставания в учебе именно нехватку общих учебных умений [Tabberer, Allman, 1984, p. 14]. Чем сложнее и насыщеннее становится учебная деятельность, тем выше требования к ее эффективности, тем большее значение приобретают учебные умения.

Между тем, многие учащиеся полагаются на копирование написанного учителем на доске, механическое запоминание, что ведет к перегрузке, стрессовым состояниям [Хамблин, 1986, с. 4]. Учащиеся оказываются пленниками неадекватных способов учебно-познавательной деятельности. Такого положения можно было бы избежать, вооружив учащихся широким диапазоном общеучебных умений и навыков.

Существуют две категории учебных умений и навыков. Первую составляют общие умения и навыки, которыми должны овладеть все учащиеся.

Вторая категория умений связана с конкретными способами осуществления учебно-познавательной деятельности, которые лежат в основе той или иной учебной дисциплины. Таким образом, за их формирование отвечает исключительно специалист по данному предмету.

Общие учебные умения и навыки образуют фундамент, на котором вырабатываются специальные навыки и умения. При этом важно помочь студенту сформировать собственный стиль учения, в котором находит выражение его личность и который отвечает его потребностям.

Российские педагоги отмечают, что задачи формирования учебных умений «должны быть не только поставлены перед учащимися, но и приняты ими» [Бабанский, 1981, с. 20]. Эти задачи решаются не только при усвоении знаний, но и в процессе приобретения учащимися жизненного опыта, поэтому необходимо формировать мотивацию учения в тесной взаимосвязи с развитием учебных умений.

Исследователи Л.Н. Курбатова и В.Н. Стегний В.Н., в течение многих лет проводившие исследования пермского студенчества как социальной группы, а также тех особенностей и противоречий в формировании личности студента как специалиста, пришли к следующим выводам.

Учебная активность студентов во многом определяется уже в школьном периоде их жизни. Систематическое усвоение знаний в школе, самостоятельность подготовки к вузу становятся условиями успешного освоения знаний в студенческие годы.

Современные технологии получения и усвоения знаний требуют от студентов определенной довузовской подготовки, так как обучение в вузе отличается от школьного как по форме, так и по содержанию.

Из вышесказанного следует, что насущной необходимостью при организации изучения дисциплины является формирование умений учиться.

Рассмотрим методы формирования академических и профессиональных компетенций у студентов университета на занятиях по русскому языку и литературе. Здесь под профессиональной компетенцией мы понимаем приобретение в ходе обучения русскому языку и литературе таких навыков и умений, которые могут быть использованы в будущей профессиональной деятельности обучаемых.

В процессе изучения литературоведческих дисциплин студенты изучают основы текстологии. При выполнении заданий творческого характера происходит развитие устной речи и критического мышления при нахождении причинно-следственных связей, способности к анализу явлений, сравнений, к формулированию выводов.

При реферировании студенты обучаются приемам сжатия текста, выделения его главной идеи и существенной информации, что способствует развитию аналитических умений студентов, повышению их академической грамотности.

В современной методике преподавания русского языка и литературы представлено большое разнообразие подходов и методов, но, по нашему мнению, большие возможности для формирования общеучебных и профессиональных компетенций предоставляет личностно-ориентированный подход в обучении.

Личностно-ориентированный подход предполагает, что в центре обучения находится сам обучающийся – его мотивы, цели, его неповторимый психологический склад, то есть студент как личность. Исходя из интересов обучающегося, уровня его знаний и умений, преподаватель определяет учебную цель занятия и формирует весь образовательный процесс в целях развития личности обучающегося.

Для формирования ключевых компетенций у студентов университета мы применяем следующие образовательные технологии: развитие критического мышления через чтение и письмо; коллективный способ обучения; работа в парах и малых группах; изучение ситуаций из практики (case study); диалог и игра; проект.

Достоинством этих методов является то, что они раскрывают возможность органичного сочетания усвоения профессиональных знаний, умений и навыков с развитием ключевых компетенций.

На практических и семинарских занятиях широкое применение находит работа в парах и малых группах (3–4 человека) при выполнении различных упражнений, заданий к текстам, подготовке проектов.

Кроме того, проводится работа в парах, которая способствует большей сосредоточенности студентов на задании, активному участию в ней, поскольку все заняты, интерес к заданию не утрачивается. Немаловажно также, что студенты чувствуют себя более уверенно, работая «частным образом», чем в тех случаях, когда они должны отвечать в присутствии целой группы, что особенно важно для застенчивых студентов. В процессе такой работы студенты помогают друг другу, исправляя ошибки и обмениваясь знаниями и идеями [Doff, 1993, p. 37].

Метод проектов сегодня является хорошо зарекомендовавшим себя способом формирования компетенций взрослого обучающегося, поскольку позволяет использовать имеющийся у него потенциал, развивать его в определенном направлении с учетом интересов и потребностей личности. В ходе решения проблемы студенты имеют возможность проявить умения анализировать, четко формулировать цели и задачи, воспринимать и оценивать информацию, представлять результаты своего труда.

На практических занятиях реализуются общие принципы проектной технологии:

«принцип интереса к выполнению проекта со стороны его участников, принцип консультативно-координирующей функции преподавателя, принцип связи идеи проекта с реальной жизнью, принципы коллективно-групповой деятельности, самостоятельности, сотрудничества, принцип аутентичности учебных материалов» [Назмиева, 2012, с. 35].

Заключительный этап работы над проектом – его презентация в аудитории. Развитие навыков создания презентации является важным элементом в подготовке будущих юристов, так как в своей профессиональной деятельности им предстоит выступать публично, уметь логично мыслить, убеждать в своей правоте, вести дискуссию.

Презентации предшествует большая предварительная работа со стороны преподавателя, который рассказывает об этапах создания и основных признаках эффективной презентации, приводит разные варианты конструкций и клише, позволяющих выстроить структуру презентации, отвечать на вопросы, делать заключение. Учебная группа обычно с большим интересом следит за ходом выступления, а после его окончания дает оценку. Мнения товарищей и замечания преподавателя очень ценны для выступающих, являются стимулом для их дальнейшего личностного роста, а также повышают самооценку.

Эти методы позволяют сформировать умения публичного выступления, изучения и отбора нужной информации, взаимодействия с другими людьми.

Также развиваются другие компетенции, как аналитическое мышление, умение осваивать новую информацию, работать в команде, умение грамотно излагать свои мысли.

Таким образом, понимая всю важность формирования у студентов умений учиться и приобретать профессиональные компетенции, мы проводим систематическую работу по развитию навыков учебной и «самообразовательной» деятельности на занятиях.

Необходимо отметить, что многие ключевые компетенции студентов должны закладываться ещё в системе школьного образования. В связи с этим обратимся к рассмотрению актуальной на современном этапе тенденции в образовании – формированию универсальных учебных действий при обучении русскому языку и литературе в средней школе.

Изменения, происходящие в обществе, потребовали от школьного образовательного процесса не только использования информационных технологий, но и нового понимания роли образования в обществе, изменения способов обучения. Простое накопление знаний человеком постепенно утрачивает смысл. Информация становится общедоступной, и в некоторых отраслях знание быстро устаревает. На первый план выходят умения, связанные с ее применением.

Меняется направленность образования, ибо «учащегося необходимо обучать не сумме знаний, а способам мышления, развивать творческие способности, умения самостоятельно искать новые способы решения задач, свободно осуществлять деятельность в стандартных и нестандартных ситуациях» [Турчен, 2014, с. 4].

Перед преподавателем стоит задача активного использования интегративных знаний, что предполагает систематизацию имеющегося знания, получение нового знания и его присоединение к имеющимся знаниям, а также планирование будущего процесса получения знаний. В результате интегративного обучения происходит формирование универсальных умений, создание междисциплинарных связей со специальными предметными областями. Универсальные учебные действия в старших классах школы включают в себя исследовательский компонент, то есть умения видеть проблему, формулировать вопросы, проводить классификацию, делать выводы, приводить аргументы и т.д. По сути, универсальные учебные действия представляют собой умение учиться, создавая возможность «самостоятельного успешного усвоения новых знаний, умений и компетентностей, включая организацию усвоения» [Асмолов, Бурменская, 2011, с. 3].

Проанализировав опыт западных коллег в сфере универсальных учебных действий, российские исследователи М.А. Лытаева и Е.В. Талалакина выделяют три взаимосвязанных между собой подгруппы среди множества таких умений, а именно: коммуникативную, информационную и межкультурную грамотность [Лытаева, Талалакина, 2011, с. 178].

Реализация концепции формирования универсальных учебных действий в средней школе призвана решить проблему преемственности ступеней образования. Переход из средней школы в вуз является одним из самых

сложных этапов, поскольку «многие студенты первых курсов с трудом адаптируются к новой для них, значительно отличающейся от школьной системе требований, предъявляемой в вузе. Сформированные у школьников универсальные учебные действия и основанная на них способность к самостоятельному обучению должны позволить им легче адаптироваться в вузе и приспособливаться к быстро изменяющимся условиям реальности» [Турчен, 2014, с. 7].

Заключение

Таким образом, формирование у студентов университета академических и профессиональных компетенций систематически осуществляется в процессе обучения русскому языку и литературе, что направлено на повышение качества высшего образования.

В результате такой работы происходит развитие профессиональных умений и навыков критического мышления. Такие образовательные технологии, как работа в парах и малых группах, коллективный способ обучения, изучение ситуаций из практики, проект, направлены на формирование ключевых компетенций у студентов.

Методы обучения в рамках личностно-ориентированного подхода направлены на развитие личности обучаемых с учетом их потребностей, исходного уровня знаний и умений, что способствует более эффективному обучению русского языка и литературы, повышает мотивацию и самооценку студентов.

Поскольку многие ключевые компетенции должны закладываться в системе общего образования, формирование универсальных учебных действий в средней школе призвано решить проблему преемственности ступеней образования «школа – вуз», быстрой адаптации студентов к требованиям обучения.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Изд-во «ИКАР». 2009. 448 с.
2. Алексеева Л.М., Мишланова С.Л. Понятие транссемиотических компетенций // Евразийский гуманитарный журнал. 2017, № 2. С. 83–88.
3. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности. Москва: Знание, 1981. 96 с.
4. Бондаренко О.Р. О международной академической компетентности и ее компетенциях // Профессиональное становление учителя иностранного языка в системе педагогического образования. Материалы международной конференции, посвященной памяти профессора Галины Владимировны Роговой в связи со 100-летием со дня рождения / Под общей редакцией Н.В. Языковой, Л.Г. Викуловой. Москва: ООО «Языки народов мира», 2017. С. 68–72.
5. Горденко Н.В. Формирование академических компетенций у студентов вузов. Автореф.... к. пед. н., Ставрополь, 2006. 26 с.

Г.Н. Куйлиева

Гулистанский государственный университет, г.Гулистан, Узбекистан

ДЕТЕКТИВНАЯ ТЕТРАЛОГИЯ И УЗБЕКСКАЯ ПРОЗА

Аннотация. Данная статья опубликована в первом детективном произведении «Неумершая месть или раб из могилы» в узбекской литературе в форме тетралогии, характеризующей развитие этого вида, масштаба, национализма, а также освещенных вопросов человеческих судеб, жизни и смерти.

Ключевые слова: роман-тетрология, детектив, национальный, цикл, творческое воображение, богоугодное предназначение, концептуальное осмысление.

Abstract. This article is published in the first detective work "Neumershayaya mest ili rab iz mogily" in Uzbek literature in the form of tetralogy, which characterizes the development of etogo form, scale, nationalism, and enlightened questions of human destiny, life and death.

Keywords: novel-tetrolology, detective, national, cycle, creative imagination, godly purpose, conceptual understanding.

Как подчеркивают мировые и узбекские литературоведы, циклическая форма - это форма, возникающая на границах отдельных произведений, пронизанная идеями целого, пересекающаяся со смыслами, восстанавливающими художественный динамический образ целого. Мы знаем, что произведения, к которым относятся трилогия, тетралогия, пенталогия и другие подобные формы, определяются продолжением событий, персонажей, поколений в каждой книге, в цикле, последовательно - в преемственности сюжетных линий. Тот факт, что литературные произведения, созданные в жанре тетралогии, лидируют в системе эпических жанров, особенно в романах, создает потребность литературоведов в глубоком изучении этого литературного явления, в определении его художественно-эстетических задач и через это раскрытии суть достижений современного мирового литературоведения. «Литературный цикл – серия литературных произведений, созданных одним автором или несколькими авторами в рамках одной или смежных тем. Общность, объединяющая несколько произведений, может быть связана с жанром, с пространством и временем, в котором происходит действительность, с персонажами, с формой и содержанием. В результате последовательного совершенствования в современной мировой литературе новых литературно-эстетических принципов в основе возникновения лежат научные концепции, связанные с постепенным развитием художественного мышления» [1, 457]. Серийность, характерная для исторических произведений, предполагается зависящей от характера литературного произведения, пространства и времени, в котором он движется, и характеризуется актуальностью изучения вопросов градуальности и последовательности, сюжетного построения, композиционного единства и интерпретации. образов в народных эпосах.

Если мы посмотрим на историю узбекской литературы, то окажется, что существует несколько тетралогий. Можно сказать, что создание тетралогий совпадает с годом независимости и является результатом реализации национальной идентичности в литературе. Не будет ошибкой сказать, что тетралогия Мухаммеда Али «Улуг Султанат», написанная на историческую тему, одной из первых заполнила это пространство. Первый роман в узбекской литературе, тетралогия, был назван в честь четырех детей великого полководца Сахибгирона Амира Темура, основавшего Туранское царство. Тем не менее, мы видим, что естественно и необходимо, чтобы события были с Мастером, проходили вокруг него. У Амира Темура было восемь сыновей и девять дочерей. Двое из его сыновей умерли в младенчестве: Джаханшах Мирза в возрасте пяти лет и Ибрагим Мирза в возрасте семи лет. В целом известно, что только четыре мальчика и две девочки достигли совершеннолетия. Писатель Мухаммед Али изучил множество источников при написании тетралогии «Великое Царство», особенно «Священный Коран», хадиси шарифа, трактат «Тузукоти Темура» Амира Темура, историков Гиясиддина Али, Низамиддина Шами, представителей суфизма, ссылались на работы Наджмуддина Кубро, Ахмеда Яссави, Джалалуддина Руми и Фирдоуси. Видно, что такие жанры нашего фольклора и классической литературы, как рассказы, повествования, грамоты, пословицы и премудрости, благополучно использовали такие средства художественных образов, как преувеличение, преувеличение (гротеск), мечтание, мольба. Помимо народных сказок, рассказов и былин, в общем стиле выразительности тетралогии прослеживается влияние произведений Алишера Навои и Захириддина Мухаммада Бабура. Тем не менее, тот факт, что он создал уникальный исторический роман - тетралогию о великом Амуре Темуре, в отличие от предыдущих произведений, способствует обогащению нашего представления о Сахибкиране.

Писатель Сойим Исхак смог использовать возможность подробно описать духовный мир личности в своих произведениях в жанре романа, представляющего собой эпос личности, благодаря чему эти произведения заняли свое место в нашей национальной литературе. Произведение С. Исхака «Отомщенная месть или Раб из могилы» создано в форме тетралогии, что редко встречается в узбекской литературе, и отличается тем, что написано в форме историко-детективной тетралогии. Нельзя оставить без внимания тот факт, что это явление произошло впервые в узбекской литературе. Эта тетралогия писателя Сойима Исхака также проливает свет на историческую тему, историю Бухарского эмирата в 1960-е годы и эскалацию междоусобных войн, разногласий между ханствами и эмиратами, а также увеличение налогового бремени на людей, в результате чего люди в отдаленных районах. Показана политическая, общественная и криминальная жизнь двора бухарского эмира Насрулла-хана, а также положение руин, предоставленных самим себе. Вполне естественно, что читателя интересует тот факт, что в каждой книге совершается одно или несколько преступлений, а также судьба последовавших за ней **следуют преступников.**

Произведение начинается с изображения учеников медресе Шунгорбека и Абдубори, возвращающихся с утренней молитвы, и их портретов: «Позади чиновников двое молодых людей, одетых в маскарадные одежды. Один пшеничного цвета, с короткими остроконечными усами, которые ему идут, и горячий. Его партнер более безобразен, его продолговатое лицо стремится к бело-желтому, усы желтые. О том, что они дворяне, можно сказать по их поведению и дорогой одежде. — Им двадцать два года. Также из их взаимного разговора известно, что Шунгорбек, которому «усатый идет хорошо, его страсть горяча» и Абдулбари, чей «партнер более уродлив... его лицо тяготеет к бело-желтому»:

- Изучение истории - стоящая задача. Я бы хотел, чтобы вы убрали свои отморозки и прочитали книгу по истории.

- Отец не позволяют мне этого . Они хотят присоединиться ко мне в работе правительства и видеть мой рост шаг за шагом»[2, 3].

Из того, что он сказал, ясно, что его будущее находится в руках его отца, Изниддина Инака, и что он пойдет на многое, чтобы воспитать своего сына, и таким образом, это позор, чтобы рисковать жизнью медресе Абдубори, друг, который не противостоял отцу, мы можем видеть образы некомпетентного человека, который не устал от предательства на пути к работе.

Понятно, что написание детективного произведения — редкое явление в узбекской литературе, плод обширных творческих процессов произведение «Шайтанат» писателя Тахира Малика стало ярким образцом узбекской детективной прозы. Напряженность сюжета, широта и глубина, сложный и противоречивый размах событий, художественная весомость, многочисленность и колоритность действующих лиц, многослойность повести, содержания и замысла, главное ее национальность и характер. восточный воспитательно-дидактический путь. «Шайтанат» явно отличается от предыдущих детективных произведений. Он появился в узбекской литературе как произведение, обобщающее весь опыт в этом отношении, и заслуженно завоевал большой успех. Как и в этом произведении, в этой тетралогии присутствуют такие черты, как детективность, напряженность и «сложность и противоречия», «многообразие и разнообразие характеров,... многослойность,... национальность...».

Усилия Насруллы по объединению народа вокруг Бухарского эмирата, его вторжения известны из истории... также он не зря получил прозвище «мясник», он был чрезвычайно жесток, и Коканская Ханства хотя и знаком по трагической судьбе Мадали-хана и его матери Нодирабегим, при чтении произведения, несправедливости и кровопролития, творящиеся в его собственном доме, взяточничество, взяточничество, и люди, не отступающие ни перед каким злом ради его достижения, стоят во главе государство, мы знаем Но помимо этого – Абдукаюм Токсоба, образ честных и правдивых людей, которые говорили с эмиром на диване даже в период усиления гнета, и максимально удерживали его от зла – Карабекбий, близкий к таким как Абдукаюм Токсоба, его единственный сын Шункорбек, Сироджиддин Парваначи, Отакул, Мирзаёр сотник, Болабек, Таджиддин, Бозорбой, и образ

борьбы между ними, то победы, то поражения, привлекает внимание читателя, так как определяет внутреннее равновесие работа. Каждое изображение было способно осветить внутренний мир человека и его противоречивые чувства со всей их сложностью.

Детектив тетралогии «Месть, которой не осталось, или Вышедший из могилы раб» — в 1-й книге сын и единственный ребенок Абдукуюма Токсоба, работавшего на ответственной должности в дворце эмира Шунгорбека, посещавшего медресе, некоторые не любили, и он составил план убить Шункорбека с помощью «дозахи упои», острого яда, привезенного из-за границы, и использовал собственного сына, чтобы похоронить отравленного и но живого Шункорбека. Читатель увлекается напряжёнными детективными событиями, например, когда кто-то, заметивший, нанимает, выкапывает его из могилы и обещает им большие деньги, чтобы «исчезнуть» отсюда. В первой книге мы остановимся в основном на характере Шунгорбека, трагической судьбе человека, который учился в медресе, вырос знающим и образованным, на том, что он единственный сын и зять- закон высокопоставленных лиц, распад семьи, из-за оперативности, тщательности и бдительности поисковиков и следователей в эмирате надеются, что он жив, а не мертв, но его исчезновение на долгие годы вызвало еще больше подозрений. Приключения Шункорбека и его похитителей, тот факт, что Шункорбек жив, его память восстановлена, и развитие последующих событий не лишат читателя покоя. Читая произведение, можно увидеть изобретательность писателя в деталях и умение использовать их на месте и создавать конфликты. Например, событие обнаружения яда из далекой страны под названием «дозахи упои» умело включено в пласты произведения, способствуя повышению его детективного характера, или степень «ртутной» детали, данной Кенагасу бегиму У хакима Шафея есть место в произведении, его персонажах и их судьбах, мы знаем, что у него есть большая роль в решении и определении будущего.

Вторая книга начинается с событий возвращения Шункорбека к родителям, подготовка эмира к походу на Шахрисабз и Китаб, разгрома недостаточно подготовленной к бою армии, возвращения побежденных в Бухару и просьба Рахмонберди Махдума к эмиру Насрулле говорят, что причиной поражения послужило уговор Шахрисабза нанять киллера для убийства хакима и алломы Мирзо Шафея, из села Дахьяк. Но высокопоставленные чиновники во дворце (Пирмухаммад Кокалдош, Кабир Шайтан, Абдукаюм Токсоба, Сироджиддин Парваначи, Амирлашкар Зульфикар Додохох против этого) изображены убивающими его, несмотря на их усилия предотвратить эту трагедию. В тетралогии персонаж хакима Мирзы Шафея был известен на всю страну своими религиозными и житейскими познаниями, обучая своим ученикам секретам медицины, а будучи хакимом с легкой руки, умевшим видеть будущее, осознавал тайны сокровенного, и был святым. Когда враг вторгается в его страну, он обращается к кибле в молитве и усердно просит Бога: "...О Великий Ум и Обладатель Силы! Вы сами видите, что в рядах оппозиции тысячи ваших невинных слуг. Они пришли сюда не по своей воле. Таким образом, вы не умрете напрасно. Так пошли же судьбу,

чтобы притеснитель, желающий зла, укусил свой палец от неожиданности и был побежден...» [3:69] не имеет ничего общего с войной, но, как любое миролюбивое дитя земли, осуждает войну и отталкивает для него было естественным просить Бога в своих молитвах.

Пока детектив продолжается в третьей книге, персонаж Шахбаза жесток, он вспоминает о своем детстве, юности, родителях, жене и детях перед тем, как уснуть на пригорке у дороги - видно, что писатель использовал прием ретроспективы. Самое интересное, что невозможно представить, с каким сердцем долго стоявший на ногах врач найдет в себе силы убивать. Когда убийца добьется своего злого умысла, вся ваша преданность этому персонажу вернется, а читатель также почувствует, что его ждет ужасное будущее. В результате ни один читатель не пожалует о том, что со временем убийца Шахбаз получает ножевые ранения как сумасшедший и с позором умирает.

В четвертой книге, после случая с Мирзой Шафеем, Бухара враждовала с Шахрисабз-Китабом, а желавший превратить вражду в дружбу Амир Насрулла умер, ему вливали Кенагас бегим в ухо ртуль, который подарил хаким Шафеи. Внимание читателя привлекает тот факт, что Амир Насрулло в агонии приказал убить свою жену Кенагас Бегим и двоих детей, он как бы открылся и снова заплакал. Кенагас Бегим схватила ее за грудь... "Ешь, детка, ешь!" - сказал Бегим, тоже задыхаясь. «Может быть, это твой последний отстой». Ешь в свое удовольствие! Мы скоро встретимся снова. Тогда ты будешь среди рая. Кто знает, где окажется твоя грешная мать! Если вы не будете скрещивать указательные пальцы, куда бы вы ни посмотрели, не бойтесь меня! Даже если твои мамочки горят в аду, при виде тебя они смотрят на тебя с любовью и смеются! Поверьте, мой свет обязательно погаснет!!!» [4, 275]. Мать, которой грозит смерть, беспокоится не только о собственной смерти, но и о том, что ее муж, Амир Насрулла, приговорил ее детей к смерти, она проклинает мир, но желает детям с хорошей жизни в загробном мире, и она щадит и.

Язык писателя и словесность играют большую роль в придании произведению осмысленности и грамотности: «...жаббаркулда жон борми», «отдан қолма байталими», «аллада азиз, тўрвада майиз», он использовал ряд пословиц и поговорок, «амирга якинлик захарли илонга якинлик», «ақлли ва ботирлар давлат курадилар, кўрқоқлар ва ахмоқлар бузадилар». «туб козиқли валиахд», «ема-емага келганда», «дала туз», «кўқноқ», «кунгай» — юг», «терскай» — север, и т. д. то, что вместо них употребляются многие пословицы, диалектные слова и выражения, свидетельствует о близости тетралогии к просторечию и о мастерстве писателя.

Писатель Сойим Исхак, пишущий об истории, хорошо знает этот исторический период, он сочетает исторические факты и художественные фактуры, умеет показать искренние и чистые чувства человека, что составляет основу произведения. тот факт, что он смог выполнить трудную задачу полного выражения своей боли и представил читателю прекрасную работу, свидетельствует о его хорошем творчестве. Радует, что узбекская литература обогатилась еще одной исторической тетралогией. Поэтому необходимо научно рассмотреть роман-тетралогию, обосновать его уникальные художественные

особенности, определить степень соблюдения принципа реалистического изображения, изучить вопрос о гармонии исторической правды и художественной фактуры, показав особенности его композиции. Изучение проблем, связанных с дачей, факторами возникновения, процессами развития, типологическими особенностями исходя из требований сегодняшнего дня, является одним из актуальных вопросов, ожидающих решения литературоведения.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Краткая литературная энциклопедия . – М:– С. 457.
2. S.Is`hoq. “Qiyomatga qolmagan qasos yohud qabrdan chiqqan qul” –Т: 69, 182-183, 275 бетлар.
3. Ozod ro‘mon orzusi (Yozuvchi Said Ahmad va munaqqid A.Otaboy suhbati)//O‘zbekiston adabiyotiva san`ati. 1996, 12 aprel.
4. Теория литературы. Том III. Роды и жанры(основные проблемы в историческом освещении)ю – М: ИМЛИ РАНю 2003, 592 с.
5. <https://kitobman.uz/genres/xorijiy-detektiv>

ОӘК 821

З. Кучкарова¹, Н. Жарасбаев²

^{1, 2}*Шыршық мемлекеттік педагогика университети, Ўзбекистан*

ӘЛЕМ ӘДЕБИЕТІ ТӨРІНДЕГІ СӨНБЕС ЖҰЛДЫЗ - ШЫҢҒЫС АЙТМАТОВ

Аннотация: Бұл мақалада шығыс әдебиетінің ұлы данагөй ақыны, Шыңғыс Айтматовтың өмірі мен атқарған қызметтері жайлы баяндалған.

Кілт сөздер: қоғам қайраткері, әйгілі жазушы, данагөй ақын, даңқы кетті.

Abstract: This article describes the life and activities of Chingys Aitmatov, the great wise poet of Eastern literature.

Keywords: public figure, famous writer, wise poet, lost fame.

Шыңғыс Төрөкүл ұлы Айтматов хх ғасыр әдебиетінің аса талантты әрі әлемге әйгілі қазақ және қырғызға ортақ жазушы. Ол 1928 жылы 12 желтоқсанда Қырғызстанның Талас облысының Шекер ауданында дүниеге келген. Кейбір мәліметтерге үңілетін болсақ ол, Қытай руының Шекер бұтағынан шыққан екен. Атасы Айтматов ағамыз күрескер , әкесі Төрөкүл Айтматов мемлекет және қоғам қайраткері, анасы өте білімді ақылды әйел болған. Шыңғыс әуелі орыс мектебінде, кейін қырғыз мектебінде оқып, ауылдық кеңесте хатшы, бригада есепшісі қызметтерін атқарады. 1948 жылы Жамбыл зооветеринарлық техникумын, 1953 жылы Қырғыз ауыл шаруашылығы институтын бітірген. 1956-1958 жылдары Мәскеудегі Жазушылар одағының жазушылар курсында оқиды. Шыңғыс Айтматов бала кезінен көркем әдебиетке қатты құмар, прозалық шығармалармен айналысады.

Шыңғыс Айтматовтың шығармашылығы мен өмірі қазақ халқымен тығыз байланыста болып келеді. Сонау "Жәмила" дан бастап , "Қош бол Гулсары", "Ғасырдан да ұзақ күн", "Жан пида","Қош бол " сияқты көркем оброздарының мінезі мен рухы қырғыздан көрі қазаққа өте жақын болған деседі.

Шыңғыс Айтматовтың тұңғыш әңгімесі "Әшім" әңгімесі болып, ол 1952 жылы жарияланған болатын. Ал одан кейін 1956 жылы "Аспалы көпір", 1957 жылы "Бетпе-бет" және де тағы да басқа көптеген әңгімелері жарық көрді. Негізінде Шыңғыс Айтматовтың дүние жүзіне даңқы кетуіне себепкер болған туындысы "Жәмилә" атты повесі болып, ол 1958 жылы жарық көрген болатын. Қазақтың әйгілі жазушысы Мұхтар Әуезов пен француз қаламгері Луи Арагон осы повесті біргелікте оқып, зерттеп, жақсы баға беріп, көптеген пікірлер айтқан. Шығармада өз махаббаты үшін күресе білген батыл, еркек мінез, бірақ өте көрікті, сымбатты әйелдің, яғни Жәмиләнің бейнесі бейнеленген. Ондағы Даниярдың үнсіздіктегі махаббаты және де қайнысының жеңгесіне деген балаша махаббаты мен құрметі аса жоғары дәрежеде оқырмандардың жүрегіне жетіп баратындай етіп бейнеленген. Осы шығармадан соң, Шыңғыс Айтматовтың бүкіл әлемге даңқы кетті, әсіресе қазақ еліне.

Жазушының 20 дан астам шығармалары экран жүзін көрді, және де басқа шығармалары да сахнада өз қойылымын көрсетті.

Мысалы:

"Қызыл алма" шығармасы 2009 жылы Бішкек қаласындағы Шыңғыс Айтматов атындағы драма театрында;

"Ана-Жер-Ана" шығармасы Қазақ академиялық драма театрында;

"Материнское поле" шығармасы 2012 жылы Мәскеудегі Пушкин атындағы театрда, және де тағы басқа көптеген шығармалары өз қойылымын көрсетті.

Жазушының сонау басқа шығармалары да шет елдерге кеңінен танылды. Айтматовтың дерлік барлық шығармалары қазақ тілінде жарық көрген. Сонымен қатар, түрік, парсы, неміс, араб, жапон, француз тағы да басқа әлемдегі көптеген тілдерге аударылды.

Шыңғыс Айтматов 1963 жылы Лениндік сыйлық алған болатын, оның себепкері "Тау мен дала" хикаясы еді. Және де көптеген романдары мен повестері үшін, КСРО Мемлекеттік сыйлығының иегері болды.

Шыңғыс Айтматовтың "Шынарым менің, шырайлым менің" атты шығармасы өзбек тіліне аударылып "SarvqomatDilbarim" деген атпен көркем фильм түсіріліп, экран жүзіне шықты, және де көптеген көрермендердің назарына түсті.

Сондай-ақ Шыңғыс Айтматов қазақ халқының ақын-жазушылары мен достық сипатындағы шығармашылық байланысын орнатқан болатын. Олар: Мұхтар Шаханов, Тахауи Ахтанов, Шерхан Мұртаза, Әбіш Кекілбаев, Зейнолла Қабдулов тағы да басқалар еді. Осылардың ішінен Мұхтар Шаханов пен бірігіп жазған "Құз басындағы аңшының зары" атты кітабы 1997 жылы жарық көрді. Тағы да екеуі бірігіп жазған "Сократты еске алу түні немесе миғұла терісі үстіндегі сот" деген пьесасы Ғабит Мүсірепов атындағы балалар театрында

1998 жылы көрермендерге ұсынды. Және де бұл пьеса төрт бірдей жүлдені иелеген болатын.

Еуропа Ғылым академиясының академигі, Қырғызстан Жоғары кеңесінің депутаты Шыңғыс Айтматов, Германиядағы Нюрнберг қаласында 2008 жылдың 10-шы маусымында қаза табады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы - Алматы, "Атамұра" баспасы, 2011 жыл.
2. Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005
3. Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы.
4. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы. 1-том
5. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы — Алматы, «Атамұра» баспасы, 2011 жыл.

УДК 373.3;37.032.032;371.3

Қыдырбаева Ә.Қ¹., Қазбек Ә.М²

¹№103 Қ.Пірімов атындағы орта мектеп, Қызылорда, Қазақстан

²№ 101 Ә.Мүсілімов атындағы мектеп-лицей, Қызылорда, Қазақстан

КІШІ ЖАСТАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ, ОЛАРДЫ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ ЕСКЕРУ

Аннотация. Бұл мақалада оқу үдерісінде кіші жастағы оқушылардың психикалық белсенділігінің дамуы мен қалыптасуының жеке ерекшеліктері қарастырылады. Балалардың мектепке дайындығының басты көрсеткіштеріне сүйене отырып, біз жеке пәндерді (физика-математика, орыс тілі, жаратылыстану тарихы) меңгеруге қажетті білім, білік және дағдыларды анықтауға арналған арнайы тапсырмаларды, сондай-ақ жеке танымдық үдерістерді зерттеудің эксперименттік әдістерін (қабылдау, қабылданатын заттарды түсіну, берілген белгілеріне қарай жіктеу, практикалық әрекеттер, есте сақтау) қарастырдық.

Кілт сөздер: білім беру, оқыту әдістемесі, дағдылар, эксперимент.

Abstract. The article touches upon the issues of the individual features of the development and formation of mental activity of junior students in the learning process. The physiological and psychological basics of age-related development were perceived and implemented in different ways in the conditions of experimental and conventional training. Based on these main indicators of children's readiness to study at school, we have developed special tasks to identify the knowledge, skills and abilities necessary for mastering individual subjects, as well as experimental methods for studying individual cognitive processes (perception, comprehension of perceived objects, their classification according to given signs, practical actions, memory).

Key words: education, teaching methods, skills, experiment.

Қоғамның қазіргі дамуы мектепте белгілі бір жоғары талаптар қояды. Әсіресе, бастауыш білім беру жүйесін жетілдірудегі, оқушылардың танымдық

қабілеттерін зерттеудегі, білімді меңгеру жолдарын зерттеудегі табыстар байқалады.

Зерттеушілер қазіргі балалардың жас мүмкіндіктерінің бұрын ойлағаннан әлдеқайда кең екенін және бұл мүмкіндіктердің оқу-тәрбие үдерісінде әлі де аз пайдаланып отырғанын көрсетті. Оның басты себебін олар қазіргі типтегі оқу-тәрбие үдерісінің оқушылардың ақыл-ой қабілетінің жеткіліксіз дамуынан көреді. Г.С.Костюктің пікірінше, кіші мектеп жасындағы оқушылардың психикалық дамуына тәрбиелік жетекшілік оның диалектикалық табиғатын ескеріп қана қоймай, сонымен қатар ішкі қайшылықтардың туындауына және оларды шешуге жүйелі түрде ықпал етсе, оның оңтайлы шараларын дұрыс анықтаса, ең жақсы нәтижеге қол жеткізеді, әрбір оқушы қатысатын жаңа оқу міндеттерінің күрделілігі мен қиындығы оған оқу субъектісі ретінде жаңа мен ескінің, берілген және қолжетімді арасындағы сәйкессіздіктерді түсінуге, операциялардың және ұғымдардың жаңа жүйелерін белсенді түрде дамытуға көмектеседі [1].

Баланы мектепке дайын деп санау үшін оны немен сипаттау керек? Психологтар мұндай дайындықтың негізгі көрсеткіштерін мыналар деп санайды: а) физикалық даму, ұзақ уақыт бойы физикалық күш салу қабілеті; б) қоршаған тіршілік заттары мен құбылыстары туралы білімнің белгілі бір көлемі; в) балалар азды-көпті табыспен пайдалана алатын әртүрлі әрекеттер жүйесін меңгеру; г) баланың өзіне жақын және түсінікті қоғамдық өмір құбылыстарына кейбір субъективті, жеке қарым-қатынастарын қалыптастыру; д) балалардың қоршаған ортаға деген танымдық қатынасын қалыптастыру: мектепке қабылдауды қамтамасыз ететін оқуға деген қызығушылық, сауаттылықты меңгеру, жаңа нәрселерді үйрену.

Балалардың мектепке дайындығының басты көрсеткіштеріне сүйене отырып, біз жеке пәндерді (физика-математика, орыс тілі, жаратылыстану тарихы) меңгеруге қажетті білім, білік және дағдыларды анықтауға арналған арнайы тапсырмаларды, сондай-ақ жеке танымдық үдерістерді зерттеудің эксперименттік әдістерін (қабылдау, қабылданатын заттарды түсіну, берілген белгілеріне қарай жіктеу, практикалық әрекеттер, есте сақтау) қарастырдық. Балалардың мектепте оқуға дайындығын анықтау барысында білім, білік және дағдыдағы айырмашылықтардың кең ауқымын көрсететін деректер алынды. Педагогтар мен психологтардың (Б.М.Теплов, Мадияров, Н. К., Есалиев, А. А., Тотикова, Г. А. Л.И.Божович, К.Ж.Кожаметова, Ж.Наурызбай, Л.С.Славин және т.б.) зерттеулерінде балалар арасындағы айырмашылықтардың сапалық әртүрлілігін ашатын құнды ғылыми материалдар жинақталған [3]. Әртүрлі жас топтарындағы мектеп оқушыларын психологиялық-педагогикалық зерттеудің жетекші қағидалары, әдістері, негізгі мазмұны анықталып, әзірленді. Дегенмен, ұсынылған әдістер, әдетте, білім беру үдерісімен органикалық түрде біріктірілмейді, бірақ оның шегінен шығады. Оқу үдерісінің өзі шеңберінде мектеп оқушыларын психологиялық-педагогикалық зерттеудің қолданыстағы әдістері, ең жақсы жағдайда, оқушылардың ағымдағы бағдарламалық материалды меңгеруін неғұрлым мұқият бағалауға мүмкіндік береді. Оқу үдерісінде мектеп оқушыларының жеке ерекшеліктерін ескеру мәселелері де

өте өзекті. Педагогикалық әдебиеттерде оқу үдерісінде мектеп оқушыларының жеке ерекшеліктерін есепке алу формалары туралы әртүрлі пікірлер бар.

Ғалым З.И.Калмыков қандай да бір негізде (жоғары жүйке әрекетінің түрі, оқудан артта қалған және т.б.) балалар қауымдастығы негізінде «сабақтарды аяқтауды мақсатқа сай», - деп санайды [4]. Мұндай оқыту әр оқушының жеке басының әртүрлі аспектілерін анықтау және дамыту мәселесін қалай шешеді деген сұрақ ашық күйінде қалып отыр, өйткені оқыту негізінен оқушыларды білімді меңгеруде деңгейлесуге бағытталған. Осы зерттеулердің талдауы көрсеткендей, жалпы балалардың жеке ерекшеліктерін ескеру оқу үлгерімі әртүрлі оқушылар топтарының әртүрлі қиындық деңгейінде өз бетінше оқу әрекетін ұйымдастыруға келіп тіркеледі.

«Оқыту және дамыту» мәселесінің негізгі міндетіне сәйкес – білім беру құрылысы мен мектеп оқушыларының жалпы даму барысы арасындағы объективті байланыстың сипатын ашу – біз үшін ең бастысы салыстырмалы түрде қадағалап отыру болды, балалардың мектепте оқуға дайындығын зерттеу барысында анықталған оқушылар топтары қалай дамып жатқанын, оқушыларды әртүрлі педагогикалық жағдайда қалыптастыру. Мұғалімдер (эксперименттік және бақылау сыныптары) оқушылардың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету үшін оқу-тәрбие үдерісінде оларға жеке көзқарасты қалай жүзеге асырады? Бұл мәселелерді шешпей, мұғалім әрбір оқушының білімін жан-жақты меңгеруіне, дамуына қол жеткізе алмайды. Жоғарыда айтылған мәселелерді түсініп, дұрыс шешу үшін бастауыш сынып мұғалімі кіші жастағы оқушылардың жас ерекшеліктерінің физиологиялық және психологиялық негіздерін білуі қажет. Л.И.Божович жүргізген қабілеттердің дамуының жасына байланысты алғы шарттарын зерттеу «бұл жастағы балалардың қызығушылық, белсенділік, жаңа жағдайларға және жаңа талаптарға тез және оңай үйренуге, эмоционалды сезімталдылыққа тән ерекшеліктерді қамтитынын, қолайлы, басқа жастан ерекшеленетін, оқушы тұлғасының жан-жақты дамуына, оның жалпы қабілеттерін дамытуға алғы шарттарын» көрсетті [5].

Даму психологиясы бойынша зерттеулер де бастауыш білім беру жылдарында жинақталған оқу іс-әрекетінің тәжірибесі, әдістемесі мен әдістері негізінен жас ерекшеліктері мен кезеңдерінің салыстырмалы мобильділігін тудыратын тұлғаның одан әрі дамуы туралы дәлелдерді қамтиды. Ғалымдар бастауыш сыныптарда қазірдің өзінде есте сақтау үшін жұмыс істейтін ұғымдармен қатар оқу, жазу, санауға жаттықтырумен қатар оқу үдерісіне болжам жасауға, пайымдауға, қарым-қатынастарды, құбылыстарды түсінуге арналған тапсырмаларды енгізу қажет деген пікірді негіздейді. Оқу үрдісін белсендіру жағдайында ғана оқушылардың танымдық күштерінің ең жемісті дамуы жүзеге асатыны белгілі. Дегенмен, жас ерекшеліктеріне байланысты дамудың физиологиялық және психологиялық негіздері эксперименттік және дәстүрлі оқыту жағдайында әртүрлі түрде қабылданып, жүзеге асырылды. Балалардың мектепке дайындығының нәтижесін мұқият тексеріледі. Топта ата-аналарымен әңгімелесу жүргізілді, олардың жеке дамуындағы анықталған кемшіліктерді жою мақсатында оқушыларға көмек көрсету бойынша олардың іс-әрекетінің бағдарламасы нақты белгіленді. Мұндай әңгімелер-семинарлар

үздіксіз жұмыс істеп, мұғалім мен оқушылардың ата-аналары арасындағы сенімді байланысты қамтамасыз етті. Бақылау сыныптарының мұғалімдері де ата-аналарды зерттеу нәтижелері туралы хабардар етіп, ата-аналардың оқушыларға көмектесудегі міндеттерін анықтады. Бірақ, оқу үдерісінде оқушыларға дайын түрде білімді жеткізуге, оқу бағдарламасына және әдістемелік ұсыныстарға сәйкес белгілі бір пән бойынша дағдыларды дамытуға басымдық бере отырып, олар әрқашан оқушыларға жеке көзқарасқа мүмкіндік таба бермейді.

Эксперименттік сыныпта оқытудың міндеттеріне, әдетте, бастауыш сыныптарда оқытылатын пәндер тақырыбы бойынша оқушылардың білімді меңгеруі кірді. Бірақ олардың көлемі айтарлықтай кеңейіп, теориялық жағынан байыды. Сонымен қатар, басқа пәндер қосымша оқытылды. Оқу жоспарының қысқаша сипаттамасынан эксперименттік сынып оқушыларының шынымен де кеңейтілген білім ауқымын алғанын байқауға болады. Оқулықтарда қамтылған және нақты оқу үдерісінде орын алған оқу тапсырмаларының көпшілігі құбылыстарды талдау, салыстыру, оларды қорытындылау, жіктеу сияқты ақыл-ой операцияларын қолдануды талап етті. Н. С.Жұбаназарова: «білім жүйесін меңгеру және дамыту үшін оқу материалын оқшауланған бөліктер түрінде емес, барынша кең және мүмкін болатын байланыстарда түсіну өте маңызды» деп көрсетті [6].

Сонымен, біздің зерттеуімізде білімді меңгеру сипатының оқыту әдістеріне тәуелділігін нақтылау өте маңызды және қажет болды, әртүрлі педагогикалық жағдайларда оқитын мектеп оқушыларының оқуы мен оқуының нақты үдерістерін зерттеу қажет болды. Демек, эксперименттік сыныпта орын алған оқытудың бағыты, біздің ойымызша, оқушылардың жеке ерекшеліктерін зерттеп, оқу үдерісінде оларды есепке алу үшін қолайлы жағдай жасауды көп жағдайда анықтады. Нәтижесінде, сол оқу кезеңінде эксперименттік сынып оқушылары бақылау сыныбындағы құрдастарымен салыстырғанда кеңірек білім көлемін игеріп, жалпы дамуда жақсы нәтижелерге қол жеткізді, дегенмен екеуінің де мектепке дайындық көрсеткіштері шамамен бірдей болды.

Демек, эксперименттік сыныптарда және баланың психикалық қасиеттерін жан-жақты зерттеуде және әр оқушыға оның жеке басының әртүрлі қырларын көрсету мүмкіндігін беруде көрінетін жеке тәсіл жеке тұлғаға қарағанда барлық оқушылар үшін жоғары оқу үлгеріміне қол жеткізуге бағытталған тиімдірек тәсіл болып шығады. Біздің жеке көзқарастағы бағытымыз оқу-тәрбие үдерісінің өзін жетілдіру жолымен жүреді: мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынаста сыныпта қолайлы жағдай туғызу; балалардың әр алуан әрекетін қамтамасыз ететін оқыту әдістерін қолдану; барлық оқушыларға қиындық деңгейі жоғары тапсырмаларды орындауға қатысуға мүмкіндік беру; сабақ барысында оқушыларға сараланған тәсілдің әртүрлі формаларын қолдану және т.б.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1.Костюк Г.С. Избранные психологические труды. [Таңдамалы психологиялық еңбектер.] - М.:Педагогика. 1988. – 304 с.

2. Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. [Текст]– М.: Знание, 1974. – 64 с.
3. Мадияров Н.К., Есалиев А.А., Тотикова Г.А. Психологофизиологические основы формирования пространственных представлений у младших школьников при обучении математике. «Математика. Образование. Культура» к 240 летию со дня рождения Карла Фридриха Гаусса : материалы VIII Международной науч. конф. – Тольятти : Издательство ТГУ, 2017. – С. 257–262.
4. Калмыков З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З.И.Калмыкова. [Текст] – Москва: Педагогика, 1981. 200 с.
5. Жұбаназарова, Н. С. Жас ерекшелік психологиясы. [Возрастная психология] – Алматы : Қазак университеті, 2012. – 238 б
6. Сүлейменова, Э. Д. ж.б. Әлеуметтік лингвистика терминдерінің сөздігі. [Словарь социолингвистических терминов]. 2–басылымы, өңделген Сүлейменова Э. Д., Шәймерденова Н. Ж., Смағұлова Ж. С., Ақанова Д. Х. – Астана : «Арман-ПВ» баспасы, 2019. – 394 с.
7. Бердяев, Н. А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. [Электронный ресурс]. – URL: <https://libking.ru/books/sci-/sciphilosophy/162005-nikolay-berdyaev-smysl-tvorchestva-opyt-opravdaniyacheloveka.html> (дата обращения 1.09.2022).
8. Гальперин, П. Я. Психологиядағы ақыл-ой әрекетін сатылап қалыптастыру теориясы // Психология: Адамзат ақыл-ойының қазынасы. – Алматы: Таймас баспа үйі, – 2005. – Т. 4. – 480 б.
9. Лейтес, Н. С. Возрастная одаренность школьников [Текст]. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 320 с.

УДК (811.161.1'34 + 811.111'34)

Ли Шижуй¹, М. Жамбылкызы²

^{1,2}Казахского национальный университетим.ал-Фараби, Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК ВТОРОГО ЯЗЫКА НА ОВЛАДЕНИЕ РУССКОЙ ФОНЕТИКОЙ

Аннотация. Иностранные студенты, изучающие русский язык как правило имеют опыт изучения английского языка как второй язык, поэтому в данной статье используется исследовательский метод анкеты и сравнительного анализа в направлении теории овладения третьим языком и языкового трансферта, а в качестве объекта исследования используется русские фонетики иностранных студентов, чтобы анализировать взаимосвязи между языками, в том числе-языковой трансферт, влияющие факторы и психологическое познание студентов. И обсуждать влияние английского языка как второго языка на овладение русской фонетикой, обобщать как избежать влияния языкового трансферта на русскую речь, чтобы студенты могли избавиться от отрицательного трансферта английского языка и помочь студентам овладеть правильными и превосходными навыками овладения русской речью.

Ключевые слова: русская фонетика; языковой трансферт; овладение третьим языком; сравнительный анализ

Языковой трансферт с точки зрения бихевиоризма фокусируется на влиянии (в основном отрицательных влияниях) сходств и различий между родным языком и целевым языком на овладение вторым языком. Одлин.Т использует когнитивистскую перспективу для переопределения языкового трансферт: языковой трансферт - это влияние сходств и различий между целевым языком и ранее приобретенным языком (возможно, несовершенным). В когнитивной лингвистике считает, что языковой трансферт - это "межъязыковое влияние"[1, с. 38]. С углублением исследования теории овладения вторым языком. Фаузер.Р использует концепцию " ≥ 3 " для определения третьего языка, которая используется для обозначения одного или нескольких языков, которые учащиеся осваивают после своего родного языка и первого неродного языка[2, с. 149]. Другими словами, в процессе овладения "N"-м языком имеет различные специфические обстоятельства, и взаимосвязь между "N"-м языком и другими языками должна быть детально проанализирована. В исследовании овладения "N"-м языком в основном обсуждает взаимодействие по крайней мере между двумя изучаемыми языками и их влияние на целевой язык.

Поэтому в начале 1980-х лингвисты назвали это сложный лингвистический феномен "овладение третьим языком". Ученые начали обращать внимание на овладение третьим языком. В овладении третьим языком имеет глубокие корни в социолингвистике и психолингвистике. Исследования овладения третьим языком является новой областью исследований с точки зрения языковой трансферта. Теория овладения третьим языком основано на исследовании овладения вторым языком. Подтверждая, что существует много общего между овладением третьим языком и овладением вторым языком, лингвисты также подчеркивают более очевидную сложность и разнообразие в процессе овладения третьим языком[3, с. 6]. Вообще говоря, овладение вторым языком подчеркивает общность овладения языком, а как овладение третьим языком подчеркивает индивидуальность овладения языком. Как Кайноз.Дж считает, что существует большая разница между овладением третьим языком и овладением вторым языком, которая проявляется в трех аспектах: во-первых, у них разный языковой порядок; во-вторых, на них сильно влияет общество, и разные социальные системы применяют разные методы овладения; в-третьих, существуют различия в психологических факторах[4, с. 39]. Де Анджелиса показал, что многие ошибки при овладении третьим языком вызваны не первым языком, а вторым языком [5, с. 41].

Английский язык является наиболее распространенным языком, и учащиеся во многих странах мира изучают английский язык с начальной школы. В результате, прежде чем изучать русский язык, иностранные студенты уже имеют 9-12-летний опыт изучения английского языка. И овладение фонетикой - это начальный этап овладения языком, который напрямую влияет на интерес учащихся к новым языкам и их будущий уровень устной речи.

Следовательно, отрицательный трансферт английского языка(второго языка) на русский язык(третий язык) обязательно существует, особенно фонетический отрицательный трансферт. Чтобы иностранные студенты могли лучше овладеть методом овладения русской речью, мы будем делать анкетирование к иностранным студентам, которые умеют по-английски как второй язык, делать сравнительный анализ между русской фонетикой и английской фонетикой на основе теории овладения третьим языком. Наконец, дается решение проблемы отрицательного трансферта фонетика.

Основными типами языкового трансферта являются позитивный трансферт, отрицательный трансферт и перекрестный трансферт. Конкретными причинами трансферта являются сходство звуков и форм. [6, с.31]. В результате, основываясь на анкетах и записях общения, в сочетании со сравнением русской и английской лингвистики и фонологических знаний, мы собрали данные и использовали сравнительный анализ для анализа межъязыкового трансферта, были обнаружены следующие проблемы с трансфертами фонетики:

1. Гласные звуки

Позитивный трансферт сходства звуков: в начале изучения русского языка иностранные студенты ассоциируют русские гласные звуки а/ у/ и/ е/ с английскими гласными звуками [a:] или [ʌ] (22%) / [u:] или [u] (13%) / [i:] или [i] (19%).

Отрицательный трансферт сходства звуков:

(1) Неправильное произношение русского гласного звука [ы] как английский дифтонг [ei] (16%).

(2) Формы рта соответствующих звуков в русском и английском языках схожи, но в разной степени. Например, русский [y]: требует, чтобы губы были округлыми и вытянутыми вперед, но английский [u]: требует, чтобы губы были слегка округлыми, маленькими и слегка выступающими, что меньше, чем русский [y] для выдвижения вперед, а положение языка немного ниже.

Отрицательный трансферт сходства форм: неправильно произносить русское звуко сочетание [ан] как английское слово "an" [æn;ən](42%).

Перекрестный трансферт: При распознавании гласной буквы [Ee] часто спутать с английской буквой [Ee] (48%).

2. Согласные звуки

Позитивный трансферт сходства звуков: в начале изучения русского языка иностранные студенты ассоциируют русские согласные звуки б/ в/ г/ д/ з/ л/ н/ т/ с английскими согласными звуками b(68%)/v(52%)/g(52%)/d(56%)/z(84%)/l(48%)/n(52%)/t(48%).

Позитивный трансферт сходства звуков форм: в начале изучения русского языка иностранные студенты обычно ассоциируют русские согласные звуки Кк/Мм/ с английскими согласными звуками Кк/Мм/(74%).

Отрицательный трансферт сходства звуков:

(1) Русские звуко сочетания, которые русские согласные звуки п /к /т/ и гласные звуки образуют, при акустике подача воздуха отсутствует. А соответствующие английские согласные звуки р / k / t/ и гласная образуют

английские звуко сочетания, при акустике требуется подача воздуха. Поэтому иностранные студенты часто неправильно произносят такие русские звуко сочетания как английские звуко сочетания. Например: русское слово "папа" и английское слово "рара", некоторые студенты даже не почувствовали произношения этих двух слов на самом деле разное.

(2) Хотя русский согласный звук [p] соответствует английскому [r], но произношение сильно отличается и тяжело произносится. Иностранные студенты часто неправильно произносят как английские звуки [l] или [ri].

(3) Английский согласный звук [t], при акустике требуется, чтобы кончик языка блокировал произношение верхними деснами. А русский согласный звук [т], при акустике требуется, чтобы кончик языка был прижат к задней части нижних зубов, а передняя часть языка прикреплена к задней части зубов, образуя блокировку с верхними деснами. верхние десны, и воздушный поток прорывается через заблокированное горло.

Перекрестный трансферт: при распознавании согласных букв т/ н/ с/ х часто спутать с английскими буквами m/h/c/x (48%). Например, рукописный вариант русской согласной буквы [т] и английская согласная буква [m].

3. Акцент и интонация

Отрицательный трансферт сходства форм: русский акцент сохраняется в течение длительного времени, качество звука четкое, общий тон как ровный. А английский акцент тяжелое и четкое, и высота тона играет важную роль. Иностранные студенты часто имеют более короткое произношение и повышенную высоту тона.

Заключение

Из приведенного выше опроса и анализа мы пришли к выводу, что влияние английского языка как второго языка на овладение русской фонетикой - разнообразно. И в целом отрицательный трансферт больше, чем позитивный трансферт, что приводит к фонетическим искажениям: гласные звуки, согласные звуки, фонемы и интонация - все это будет искажено, и разница между почерком и печатью букв также приведет к искажению распознавания букв.

Русский и английский языки по-прежнему фонетически различаются независимо от части фонетического органа или формы рта. Однако, чтобы запомнить произношение, иностранные студенты часто используют английское произношение вместо русского, из-за того что, студенты привыкли учиться на методах обучения и опыте второго языка в процессе овладения следующим языком. Мы сравниваем и анализируем произношение, соответствующее русскому и английскому языкам, и указываем на сходства и различия между двумя звуками в форме рта и положении языка. Таким образом, студентам нелегко перепутать при изучении русского языка, и они также могут консолидировать речь на двух языках. В русском языке есть много букв, которые соответствуют английским, но имеют разное произношение, например, т, и, у, в, д, е, п, р, с, х и т.д., которые требуют дополнительных указаний и практики для правильного различения. И есть также некоторые звуко сочетания, которые очень похожи, но форма рта и положение языка немного отличаются.

Мы можем использовать метод иллюстрации, чтобы указать на конкретные части произношения и степень их правильности, чтобы иностранные студенты могли определить, в чем заключаются их проблемы.

По мере того как новый язык становится все более изученным и часто используемым, будет нелегко поддаваться влиянию других языков. С помощью речевой практики и сравнительного анализа будет научать студентов отличать различия и связи между английской речью на втором языке и русской речью на третьем языке, чтобы уменьшить отрицательный трансферт второго языка на третий язык и повысить уровень владения русским языком. Только регулярное использование, практика и сравнение могут вывести все приобретенные языки на уровень постепенного прогресса, а также точно получить фонетическую информацию.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Odlin, T. Language Transfer: Cross-Linguistic Influence [M]. Cambridge: Cambridge University Press, 1989 -pp. 38.
2. Fouser, R. Too close for comfort Sociolinguistic transfer from Japanese into Korean as an L₃ [A]. In Cenoz J, Hufeisen B & Jessner U. (eds). Cross-Linguistic Influence in Third Language Acquisition. Multilingual Matters, 2001 -pp. 149
3. 曾丽, 李力. (对“三语习得”作为独立研究领域的思考 [J]. 外语与外语教学, 2010(02): 6-9. // Цзэн Ли, Ли Ли. Размышления о "овладении тремя языками" как самостоятельной области исследований [J]. Иностранные языки и преподавание иностранных языков, 2010 (02), - 6-9 с.
4. Cenoz, J & Jessner, U. English in Europe: The Acquisition of a Third Language. Multilingual Matters, 2000 -pp. 39.
5. De Angelis, G. Third or Additional Language Acquisition. Multilingual Matters, 2007 -pp. 41.
6. 王宏伟, 马竞. 相似中的不似--浅析双语专业法语教学中的英语干扰问题 [J]. 西安外国语大学学报, 2005, 13(2): 31-34. // Ван Хунвэй, Ма Цзйн. Различия в сходстве - Анализ проблемы вмешательства английского языка в преподавание французского языка. [J]. Журнал Сианьского университета иностранных языков, 2005, 13(2), -31-34 с.

УДК 81.2

А. Маматқулов

Гулистанский государственный университет, Узбекистан

ЯВЛЕНИЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ – ЯЗЫКОВАЯ ЕДИНИЦА

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы академика Азима Хаджиева, связанные с уровнем словообразования в узбекском научном языкознании, способом словообразования, различиями между научными представлениями системно-структурной лингвистики и

взглядами традиционной лингвистики, ролью словообразования в узбекском научном языкознании. Современный узбекский литературный язык и приведены некоторые научные взгляды на состав искусственных слов.

Ключевые слова: морфема, аффикс, состав, конверсия.

Abstract: In the article, Academician Azim Hajiyev's issues related to the level of word formation in Uzbek scientific linguistics, the method of word formation, the differences between the scientific ideas of system-structural linguistics and the views of traditional linguistics, the role of word formation in the current Uzbek literary language. about and some scientific views on the composition of artificial words are given.

Key words: morpheme, affix, composition, conversion.

Введение: Полное и правильное определение основных понятий словообразования, правильное определение сущности каждого из них, лишь бы сущность всех явлений, относящихся к системе словообразования, была полной и правильной позволяет осветить. По этой причине выделение словообразования в отдельную отрасль языкознания и исследования в этой связи стали интенсивно изучаться в узбекском языкознании преимущественно в семидесятые годы. Научные взгляды академика Азима Хаджиева занимают важное место в исследованиях в этой области узбекского языка. Отдельно следует отметить исследования ученого в этой области в узбекском научном языкознании. Исследования Азима Хаджиева по образованию слов в узбекском языке занимают важное место в исследованиях ученого в области узбекского языкознания.

Основная часть: Академик А.Ходжиев издал в 2007 году учебное пособие «Словообразовательная система узбекского языка», дан анализ большинства случаев словообразования в узбекском языкознании. В частности, понятия, связанные со словообразованием в узбекском языке – «словообразование», «способ словообразования», «формообразовательная структура слова», «основа словообразования», «словообразователь», «значение словообразования», «производитель», «тип словообразования», «продуктивное и непродуктивное», «возможность словообразования» говорит о сущности. «Словообразование» как отдельная область языкознания представляет собой учение о словообразовании и связанных с ним единичных явлениях. Так, при размышлении о словообразовании в узбекском языке способ словообразования (словообразование с помощью аффиксов – аффиксация, словообразование с помощью прибавления слов – состав), слово лексический – способ перехода из грамматической категории в другую (преобразование), лексико-семантический метод (образование нового слова через изменение значения) и фонетический метод (фонетические средства - создание с помощью различных фонетических изменений) показаны строкой. Объяснены основы словообразования и образования словообразователь. В общем, высказал свое мнение и разъяснил все моменты, связанные со словообразованием.

В монографии «Морфология, морфемика и теоретические вопросы узбекского языка», изданной ученым в 2010 году, он уделяет внимание изучению словообразования в следующем падеже, причем в первую очередь словообразование изучается в морфологическом отделе узбекского языка. языкознание или по отдельности сказано, что надо учиться на учителя. И

исходя из этих мыслей, первый этап – это этап до изучения языка как системы, а второй этап – это этап перехода к обучению словообразованию как системе, то есть реализация текущего этапа. На первом этапе, на наш взгляд, образование искусственных слов и словоформ с аффиксами. Недостаточно информации о словообразовании и многих понятиях, связанных с искусственными словами, о понятиях «состав искусственных слов», «основа словообразования», «словообразователь»

Второй этап – это период, связанный с серьезным изучением узбекского языка как системы во второй половине XX века – «с выделением и признанием словообразования в качестве самостоятельного раздела узбекского языкознания», «словообразование началось дифференцироваться за счет положительных результатов, таких как определение сущности каждого из них» и «появление новых взглядов на сущность многих явлений, связанных со словообразованием».

На этапе изучения языка как системы искусственное слово не рассматривается как языковая единица языковой системы, под «образцом» понимается языковая единица словообразовательной системы, которая причина возникновения серьезных ошибок. Искусственное слово – в признании лексической системы языковой единицей говорится, что искусственные слова, образованные словообразовательными морфемами, представляют собой языковую единицу с лексическим значением, неотличимым от исходных или искусственных слов. Каждое из этих слов приводится в словарях, его значение поясняется, как и у основных слов, значение искусственных слов, как и у основных слов, также складывается из сем и относится к определенной группе слов. Как единица, как говорят, обладает двумя важными признаками – лексическим значением и значением категории, и с этими двумя свойствами выступает базовой единицей при образовании двух типов искусственных единиц, которые существенно отличаются друг от друга. Так, языковая единица, составленная на основе словарного значения слова, является синтетическим словом, языковая единица, составленная на основе категориального значения, является словоформой, словом с основой построения синтетическая единица (*ми-ла*) противоречит творческому единству. В книге состав искусственного слова разделен на две части, подчеркивается, что правильнее было бы назвать его основой творения.

Придуманное слово составляется не из слова, а на основе его конкретного значения. В качестве примера он привел слово «подвижный». Например, слово «движение» было образовано словообразовательной морфемой -чан на основе одного значения слова «движение», и это значение считалось основным при создании значения слова «джасама». Но говорят, что слово действия в этом слове и его значение не являются независимыми. Итак, во-первых, это слово означает, что оно не является самостоятельной единицей, а во-вторых, это означает, что термин основы словообразования является составной частью слова. С учетом этого аспекта слово (самостоятельное слово), лексема и основа словообразования являются разными понятиями, а значит, употребление

второго вместо первого неправильно. Основу словообразования могут составлять искусственные слова и сложные слова.

Вывод: В заключении подчеркивается, что слово как единица лексического значения участвует в образовании слов, лексическая система – в образовании языковой единицы, а компонент искусственного слова, который считается языковой единицей языка. словообразовательная система имеет важное значение, так как выполняет свою функцию. Потому что явление словообразования и участвующие в нем языковые единицы не имеют к речи никакого отношения – это доречевые явления, языковые единицы, существующие до речи.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Ҳожиёв А. Ўзбек тили сўз ясалиши тизими. –Тошкент, Ўқитувчи 2007. – Б. 11.
2. Ҳожиёв А. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясалишининг назарий масалалари. – Тошкент: Фан, 2010.
3. Ўзбек тили грамматикаси. Икки томлик. I том, Морфология. –Тошкент: Фан. 1975. Б. 22-23.
4. Мирзақулов Т.Ў.Ўзбек тилида сўз ясалиши маъноси ва парадигмаси. Фил. фан. номзод. автореф.... – Самарқанд, 1995. Б.15-17.
5. Азим Ҳожиёв. Ясама сўз лисоний бирликми ёки нутқ бирлигимиз? Ўзбек тили ва адабиёти. –Тошкент, 2006. № 3. –Б. 30-36.

УДК 82

М.Р. Маматкулов

Гулистанский государственный университет, г. Гулистан, Узбекистан

ФОЛЬКЛОРНЫЕ ТРАДИЦИИ В ЭПОСЕ НИШАТИ «ХУСН И ДИЛ»

Abstract. The article is devoted to the development of folklore traditions in epic literary work “Husn and Dil” by Nishati. Being one of the poets in the history of Uzbek literature, Nishati contributed much to the development of epic genre. His epic work “Husn and Dil” is based on the one of the most popular legends in the Eastern literature. The plot of this literary work reflects the events which are characteristic features of many pieces of folklore, written in Arabic, Persian-Tadjik, Turkish and Urdu languages. The result of the analysis shows that there are many common features taken from folklore in the “Husn and Dil”, including standard beginning of the narration, king as a hero, dream of a child, magic forces of the hero and his enemies, motif of adventures and wedding ceremony. In general, these features can be found in many Uzbek legends, fairy tales and literary works.

Keywords: folklore; tradition; Nishati, epic; “Husn and Dil”; fairy tale.

Мухаммаднйаз Нишоти – один из поэтов в истории узбекской литературы, внесший достойный вклад в развитие эпического жанра. Его эпос «Хусн и Дил» основан на легенде о Хусне и Диле – одного из самых распространенных сюжетов в восточной литературе. Этот популярный сюжет прошел своеобразный путь развития на протяжении веков и привел к

появлению ряда произведений, написанных в прозе или в стихах на арабском, персидско-таджикском, турецком языках и на урду [1, с. 18].

Изучение эпоса «Хусн и Дил» показывает, что он гармонирует с образцами фольклора, Нишоти мастерски использовал традиции фольклора при создании произведения. По словам М.Касимовой, ученого, специализирующегося на эпосе, в произведении присутствует ряд признаков, характерных для народных сказок. Эти признаки особенно ярко проявляются в начале повествования:

Бор эди Юнонда биров подшоҳ,
Эрди жаҳон шоҳи анга хоки роҳ [2, с. 45].

Байт напоминает традиционное начало сказок. Ведь самые первые строки большинства народных сказок сходны по форме. В фольклоре это явление носит название традиционного начала. Такие изображения, как «Давным-давно» или «жил-был», являются самой простой и самой распространенной формой традиционного начала в сказках.

В Греции был царь, и ему подчинялись многие народы. Он был зрелым в области знания, мудрости и понимания, и справедливо правил государством. Однако Аклшаху не было покоя, по ночам из его глаз текли слезы вместо сна, а «охи» и «горе» были постоянным его спутниками. Он желал рождения своего наследника:

Турфа заминларға бўлуб ҳорис ул,
Истади топмоқ ўзига ворис ул [2, с. 47].

Мечта о ребенке была главным горем Аклшаха. Мотив бесплодия, особенно бесплодия правителя, также часто встречается в фольклоре. В частности, сказки могут служить подтверждением нашего мнения. Бездетность царей в узбекских народных сказках, таких как Хасан и Хусан, Мохистара, Шерзод и Гульшод, подобна бездетности Аклшаха в эпосе «Хусн и Дил».

Молитвы Аклшоха были услышаны Творцом, и в назначенный час у него родился сын. Воспитанием царевича стали заниматься несколько человек, все науки он изучал в совершенстве, а в семилетнем возрасте освоил чтение. Говорят, что ему были известны и очевидны любые тайны, невежества и абстракции.

Судя по всему, владение всеми знаниями принца Фуада, замечательный характер и незаурядные способности напоминают юность принца Шавката из сказки о Мохистаре. Сказочный герой Шавкат, как и Фуад, хорошо разбирался в военном деле, когда ему было семнадцать или восемнадцать лет. Правитель следует аналогичным путем в воспитании Хасана, сына царя, и Хусана, сына визиря, которые являются главными героями сказки о Хасане и Хусане. К тому времени, когда ему и сыну его визиря исполнилось семнадцать, они выучили все ремесла и были готовы к независимой жизни.

В большинстве сказок есть описания событий, в которых главные герои путешествуют или охотятся, независимо от возраста, семнадцати или восемнадцати лет, и в которых ход событий развивается особым образом. Мотив путешествия или охоты играет важную роль в судьбе героев. Потому что их дальнейшая судьба будет тесно связана с этой охотой или путешествием.

Мотив путешествия также встречается в эпосе «Хусн и Дил». Когда Фуад достигает совершеннолетия, он слышит о «воде жизни» и о девушке по имени Хусн, которая живет неподалеку от этого места. Царевич начинает жить мечтой о ее поисках. Но родители категорически против нее. После этого Назар, лучший друг Фуада, отправляется в путешествие, и во время этого путешествия он испытывает множество трудностей. Таким образом, главная задача, которая ставится перед героями сказок, возлагается не на Фуада, который является главным героем эпоса, а на Назара, человека, который ему близок. Путешествие Назара и события, происходящие во время путешествия, имеют большое значение, так как раскрывают особенности фольклора в эпосе.

Одно из наиболее частых случаев в народных сказках – это когда герой с помощью какого-то предмета или вещи становится невидимым и, таким образом, убегает от врагов или раскрывает тайну события. Согласно сказке «Мохистара», одной из ее особенностей была шапка, которую принц получил от своих четырех братьев. Если кто-то носил эту шапку, он становился невидим для глаз людей. С помощью этой шапки принц узнает все секреты и выполняет условие принцессы и женится на ней. Шапка играет в сказке важную роль как один из главных средств в достижении цели принца.

Подобное явление можно наблюдать в эпосе «Хусн и Дил». По совету Химматшаха, правителя Шахри Хидоята, Назар отправился к Камати, царю Шахри Хабиба, чтобы найти воду жизни. Он встречает большие трудности на пути в местечке под названием «Диёри Саксор». На него нападают обезьяноподобные дикие существа и четырехглазые великаны. Они сильно ранили Назара и повеселились:

Лек Назар меҳнати ҳаддин фузун,
Кулфат анга эрди ададдин фузун.
Бўйла қотиғ ҳолатаро ул гуҳар,
Хотириға келди анинг ҳам магар.
Олди ани оғзига солди равон,
Бўлди ул элнинг назаридин ниҳон.
Кўрди Назар эмди тамошо эди,
Ҳар сори юзу кўку ғавғо эди.
Топмас эдилар ани истаб сўраб,
Кўрмас эдилар доғи ҳар ён қараб [2, с. 108-109].

Судя по всему, чудесная жемчужина помогает Назару. Как только он кладет жемчужину в рот, он становится невидимым. В результате опасность остается позади и он продолжает свой путь.

Нишати также мастерски использует другие фольклорные события, типичные для сказок, при создании эпоса. В частности, во многих узбекских народных сказках есть феномен получения помощи от других через благовония. В сказках ладан играет важную роль в достижении цели главных героев. Благовония героям не дарят просто так. Они предназначены для использования в трудные времена в обмен на некоторую помощь. В частности, доказательством нашего мнения является сказка «Киличкора»: «Киличкора и Дарёбог уже в пути. Когда они шли по дороге, появился жернов. Тогда он

решил попробовать свою силу и поднял жернов, он увидел несколько муравьев, придавленных жерновом. Они вышли из-под жернова и радостно разошлись. Царь муравьев дал ладан Киличкору и сказал: «Если у тебя возникнут трудности, мы сразу же придем тебе на помощь». Благовониями так же могут быть такие средства как волосы, конский волос или прядь волос. Как изображено в сказке о пяти девушках, волосы одной из главных героинь сказки действуют как благовония. Когда была нужда в девочке, с ней связались по волосам: «Мутабархан вышла во двор и сожгла прядь волос девочки, а она сразу пришла и сказала «Чем могу служить».

В эпосе «Хусн и Дил» есть персонаж по имени Гису. Он сопровождает Назара в Мулки Адаб. В ходе разговора выясняется, что оба они – индийцы по материнской линии; это их сближает еще больше. Назар гостит одну ночь и снова продолжает свой путь. Наблюдая за Назаром в Калаи Дийдоре, Гису дает ему прядь своих волос и говорит: «Если вы бросите ее в огонь, я немедленно приду к вам на помощь».

Ҳар на сўзин айлади бир-бир тамом,
Субҳ дами қилди чу хатми калом.
Узди бирор тор сари мўйидин,
Яъни ўшул сунбули хушбўйидин.
Берди Назарга деди: -Қилма ҳарос,
Тутғил ўшул мўни ўзинг бирла пос.
Бошинга гар келса баногаҳ бало,
Ўт ичига тошла ани беибо.
Қилғусидур анда муаттар димоғ,
Оламаро ҳар неки бор боғу роғ.
Ман доғи бўлғум санга ул дам яқин,
Махласинга эткум иложинг қарин [2, с. 129].

Как и в сказках, в эпосе есть эпизод использования пряди волос. С горящими волосами сразу же появляется Гису и начинает выполнять цель Назара.

Представление о свадьбе становится все более традиционным в образцах народного устного творчества. В сказках, помимо обычных однодневных свадеб, бывают трех-, семи- и сорокадневные свадьбы. Согласно рассказу Хуршида и Лейлы, Хуршид был очень счастлив рассказать Лайлогул, что Пери дала согласие на заключение брака и что они всегда будут вместе. В тот день началась свадьба. На третий день свадьбы Гуликахака пришла с феями и дала благословение жениху и невесте. Влюбленные достигли своей цели». Согласно сказке «Зиёд Батыр», царь, который был счастлив найти своего сына, «... устроил пир для жителей города на семь дней. Он назначил своим главнокомандующим Зиёд Батыра».

Самая распространенная свадьба в узбекских народных сказках – это сорокадневная свадьба. Эти продолжительные свадьбы - знак радости и счастья. Та же история рассказана в сказке «Сорок женихов»: «Когда царь услышал, что его сын идет, он обрадовался и приветствовал его. Он снова сыграл свадьбу, которая продолжалась соро дней и сорок ночей».

В эпосе Нишати «Хусн ва Дил» также есть изображения, связанные со свадьбой. В конце произведения встречаются принцесса Хусн и принц Фуад. Фуаду удается увидеть воду жизни, и его мечта сбывается. Правители двух государств, Любовь и Разум примирились. Радость перерастает в свадьбу:

Шахси қаламким икки тиллик эди,
Ул ики шах сўзини мундоқ деди:
-Ишқ била Ақли фалак дастгоҳ,
Суру сурур этколи ул икки шох.
Келмиш эди қалъаи Дийдор аро,
Даҳрға ойин бор эди ғамзудо.
Қирқ кеча-кундузгача хангоми тўй,
Деб эдилар ул икки хуш гуфтигўй.
Оламари зебиши ойин эди,
Ҳар сори юз зийнати тазйин эди [2, с. 337].

Сорокодневная свадьба была символом настоящего праздника. Фуад и Хусн достигают цели. Добро побеждает зло, а враги будут наказаны. Добрые люди достигают своих целей.

Действительно, в эпосе Нишати «Хусн ва Дил» чувствуется сильное влияние фольклора. Об этом свидетельствует толкование в нем чудесных событий, эпизодов со сверхъестественным, событий со своими магическими свойствами. В частности, образ Назара и его переживания во время путешествия играют важную роль в интерпретации отношений между фольклором и письменной литературой. Использование Назаром магического кольца, преодоление с его помощью различных препятствий, целебные свойства «хотами лаъл» (когда Фуад упал в обморок, Назар приводит его в чувства с помощью кольца) – всё это проявились как отражение многовековой фольклорной традиции народа. Или знакомство Назара с Гису, помощь ему Гису, волосы Назара Гису, когда он уходит, и мгновенное появление его благовоний – вот некоторые из традиционных событий, типичных для многих узбекских народных сказок. Как только принц Фуад увидел портрет принцессы Хусн, он был поражен её красотой и упал в обморок, что свидетельствует о том, что Нишати использовал фольклорные традиции.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Қосимова М. Муҳаммадниёз Нишотий (Муҳаммаднийаз Нишати на узб. тилида). – Тошкент: Фан, 1987. 60 б.
2. Нишотий. Ҳусн ва Дил. Лирика (Хусн и Дил. Лирика на узб. тилида). – Тошкент: Фафур Фулом номидаги Бадиий адабиёт нашриёти, 1967. 376
3. Mamatkulov M. R. Saikali's epic «Bakhrom and Gulandom» and the folk tales (Эпос «Бахром и Гуландом» Сайкали и народные сказания на узб. тилида) // Scientific Reports of Bukhara State University. – 2020. №5(81). 146-154 b.
4. Маматкулов М. Р. Сайёдийнинг «Тоҳир ва Зухро» достони (Дастан «Тахир и Зухра» Сайеди на узб. тилида) // Ўзбек тили ва адабиёти. – 2020. №6. 63-67 б.
5. Абдуллаев В. А. Хоксор ва Нишотий (Хоксор и Нишати на узб. тилида). – Самарканд: СамГУ, 1960. 111 б.

6. Абдуллаев В. А. Ўзбек адабиёти тарихи (История узбекской литературы на узб. языке). – Тошкент: Ўқитувчи, 1967. 384 б.

7. Маматкулов М. Р. Нишотийнинг “Хусн ва Дил” достонида муболаға санъати (Искусство гиперболы в дастане «Хусн и Дил» Нишати на узб. языке) // Наманган давлат университетининг илмий ахборотномаси. – 2020. №9. 247-252 б.

ЭОЖ 821

М.К. Мамырбаева¹, Ш.Т. Есембекова², Ш.К. Абадилдаева³

^{1, 2, 3}Қорқыт ата атындағы Қызылорда Университеті, Қызылорда, Қазақстан

АҒЫЛШЫН ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ДЕКАДАНС БАҒЫТЫ ЖӘНЕ О.УАЙЛЬД

Аннотация. XIX ғасырда Франция мен Англияда пайда болған әдебиеттегі декаданс бағыты өнер көрерменге, оқырманға тек сенсация мен эмоция сыйлауы керек, өнердің басқа моральдық, саяси, діни немесе әлеуметтік мақсаты мен мазмұны болмауы керек, яғни өнер моральдық құндылықтардан ада, тек өткінші сезім мен қуаныштан тұрады. Ағылшын декадансы «өнер үшін өнер» теориясына айналды, ал эстетизм – оны түсінудегі негізгі бағыттардың бірі.

Кілт сөздер: моральдық құндылық, дэндизм, талғампаздық.

Annotation. Decadence in literature, which appeared in France and England in the 19th century is a literary trend that gives only sensation and emotion to the viewer and reader, art should not have any other moral, political, religious or social purpose and content, that is, art is devoid of moral values and consists only of fleeting feelings and joy. English decadence has become a theory of "art for art's sake", and aestheticism is one of the main directions in this sophistication.

Keywords: moral value, dandyism, sophistication

XIX ғ. 50 ж. Еуропа әдебиеті декаданс дәуірін басынан кешірді, бұл бағыт қарқынды дамыды, бұл адамның құлазыған көңіл-күйін ашып көрсетуге ұмтылуы, қоғамдық талас-тартыстан алшақтап, дарашылдық, сыршылдық сезімге берілуі, өмірден торығу, келешектен үмітсіздікке бой алдыру сарындары басым әдеби құбылыс. Декаданс алғашында Францияда символизм ағымымен жалғаса шықты, оны бастап әдебиетте әкелген символист -ақындар болды.

Бұл әдеби қозғалыс «Эстетизм», «Эстетикалық қозғалыс», «Декаденс», «Фин-де-Сикл», «Сұлулық» және «Өнер өз үшін» деген де бірнеше атаулармен танылды.

Декаданстың бастапқы кезеңін айтсақ, «Өнер –өнер үшін қызмет етеді» ұғымы XVII-XVIII ғасырларда пайда болды. Американ жазушысы Э.А.Поның: «Шынайы ақыл- шындықты, талғам –сұлулықты бейнелейді, ал адамгершілік сезім -парыздың жолын көрсетеді» деген анықтамасы эстетизм қозғалысының табиғаты мен философиясын аша түседі. *'l'art pour l'art'* сөз тіркесін Бенджамин Констант шығарды, эстетикалық қозғалыстың негізі - өнердің өз алдына сипатталуы, оның өзіндік құндылығын ескере отырып, шығармашылық

еркіндікті сақтауға ұмтылу. Декаданстың тұрақты тақырыбы — өмір мен өлім мотиві, рухани құндылықтар идеялына деген сағыныш сарыны болып табылады. Бұл идеяға сәйкес, өнер көрерменге, оқырманға тек сенсация мен эмоция сыйлауы керек, өнердің басқа моральдық, саяси, діни немесе әлеуметтік мақсаты мен мазмұны болмауы керек, яғни өнер моральдық құндылықтардан ада, тек өткінші сезім мен қуаныштан тұрады.

Әдебиетті тек өнер үшін қолдану шығармашылық, тұлға еркіндігін қалыптастырумен, эстетикалық құндылықтар, сұлулықты талғам биіктігімен пара-пар тең қарастыруымен үндеседі. Декаденс қозғалыс ретінде XIX ғасырда Франция мен Англияда пайда болды, қоғамда айқын көрінген сыбайлас жемқорлыққа, деградацияға, бұрмалауға, құлдырауға қарсы шығу реакциясы, жаңадан табылған заманауи прогресс. Бұл қозғалыс «жаңаға құштарлық және күрделі сезімдер, эмоционалды және рухани дүниені кеңейтуге ұмтылу тәжірибесі» [1].

Декаданстың философиялық тұжырымнан әдебиетке ауысуына, жалпы әдебиетке бағыт ретінде енуіне француз мәдениеті мен өнері айрықша әсер етті. XIX ғасырдың 80-ші жылдары француздардан шыққан жаңалықтың барлығы, әсіресе өнердегі декаданс Англияда сәнге айналды. 1886 жылы Парижде «Декаданс» журналы жарыққа шыға бастады. Францияда Бодлердің «Зұлымдық гүлдері», Т.Готье поэзиясы, оның «Мадемуазель де Мопен» романы, Г.Флобердің «Саламбо» романы мен «Әулие Энтонидің азғыруы» повесі Англияда танымал болды.

Дәстүрлі классикалық өнер өкілдерінен бойын аулақ салып, көркем шығармашылыққа еркіндік берілді, бұл кезеңде өнердің мақсаттары туралы жаңа түсінік қалыптасты, дәстүрлі классикалық идеалды алмастыратын жаңа эстетикалық теориялар пайда болды. Ағылшын декаданс кезеңі дамуының негізгі кезеңдері әртүрлілігіне қарамастан біртұтас болып табылады және романтикалық табиғатымен сипатталады. Ағылшын декадансы «өнер үшін өнер» теориясына айналды, ал эстетизм – оны түсінудегі негізгі бағыттардың бірі [2].

Келесі кезеңде, эстетизм бағытымен қатар, Викториялық Англия дәуірінде «дэндизм» бағыты жүрді. Дандизм қалалық ортада эстетикалық көтеріліс құралы болды. Индивидуализм дандизмнің басты тірегі болды, ал ирланд ақыны О.Уайлдтың экстраваганттығы мен келбеті бұл бағытқа тамаша үлгі бола алды. Уайльд өз философиясы арқылы бірегейлігі мен сыртқы келбетін көрсетті.

Дэндизм, алайда, индивидуализм тұжырымдамасынан әлдеқайда көп нәрсені ұсынды; ол Виктория қоғамының стандарттарына айналған ер азаматтарға қатысты стандарттар мен моральдық нормаларына күмән келтірді. Уайлд және басқа да дандилер қоғамның бір бөлігі болу үшін еркектердің де өз акт, қолтаңбасы болуы керек деген идеяны қолдады, бірақ Виктория дәуірінде бұл мүлдем жаңа және көпшілігі үшін өте қоғамды алаңдатарлық ой болды.

О.Уайлдтың шығу тегі, әлеуметтік ортасы мен өмірлік тәжірибесі оның Виктория дәуіріндегі дандилердің біріне айналуына зор әсер етті. Оның тіл байлығының құдіретін ирланд ақыны У.Йитс таңдана да сүйсіне сипаттайды,

бұрын- сонды Уайльдтай сөз саптаған адам кездестірмегенін айтады, «түні бойы айтатын сөзі мен сөйлемдерін дайындап, қайталап шыққан адам секілді сөйлейді» деп О.Уайльдты сөз шеберлігіне, шешендігіне тәнті болады [2].

Оның алғашқы атақ-даңқы да негізінен сәнді киімі мен экстраверт мінез сипатынан тараған еді. Ол сән әлемі мен стильді ерекше сезініп, талғаммен киінді және тілді талғампаздықпен қолдануы арқасында зұлымдыққа қатысты бірегей эстетикалық теорияларды жасады; дандилер секілді сұлулықты өзекті, ұсқынсыз, сұрықсыз дүниелерден іздеді.

Сонымен бірге, Оскар Уайлд буржуазиялық мораль мен құндылықтардың екіжүзділігін сынап, буржуазиялық индустриалды қоғамдағы шындықты көрсетіп, буржуазиялық әлемге қарсы көтеріліс пен қарсылыққа баса назар аударды. Ол сондай-ақ, дандилердің стильдік көтеріліс формаларына Лондон ортасы қалай әсер еткенін қарастырды.

Уайльд ерекше талғампаз ретінде әлемге танылды, соның арқасында оның шығармалары шетелдік баспалардың да назарына ілікті, осылайша ақынның философиялық эстетикасы француз тіліне аударыла бастады.

Көптеген жазушылар О.Уайльдтан шабыт алды және өзгеше стиль мен формасына қарай оқырманға ләззат сыйлау өнерін игерді [2].

О.Уайльдтың өнері мен шығармашылығы барлық әсемдікке толы, соның арқасында басқалар осындай дүниелерден сұлулық импульсын байқай бастады. Европаның көптеген сыншылары О.Уайльдты «өте талантты, Англия тарихындағы алғашқы керемет жазушы» деп қосарлана жазып жатты, себебі халық Уайльд шығармашылығына эстетикалық қызығушылық танытып, оның шынайы мақсатын тани бастады.

Өнер мен сұлулықты бағалай білетін О.Уайльдтың есімі жарқын суретші, талғампаз эстет ретінде айрықша аталады. Ол өнерді интеллект сұлулық деп бағалады, оны сезім-эмоцияға теледі. Оскар Уайлд эстетикалық қозғалыстың жетекшісі және сұлулықтың елшісі деген атаққа ие болды.

Дж.Л.Бордес « О.Уайльдтың есімін атағанда оны ақын –дэнди деп қоса атау керек, өйткені сәнді галстугы мен аузын ашса метафоралар қарша борайтын, жұртты аузына қаратқан мырзаның бейнесі көз алдыға келеді», - деп сипаттаса, американдық сыншы Э.Салтус « нашар жазушы, өміріндегі оқиғаларды шығармаларынан ажырата алмайды», - деп сынады [3].

Осылайша, Уайльдты бірі мақтап, төбеге көтеріп жатса, екінші бір сыншылар оны даттап, шығармашылығын мойындағысы келмеді. Оның да өз себептері бар, бастысы – Уайльд өмір сүріп жатқан Виктория қоғамының әдеби әлеміне күмәншілдіктен ада жаңашыл ой, бағыт енгізген, салтанатты, сәнді сыртқы келбеті мен киімі арқылы атағы шыққан қаламгер еді.О.Уайльдтың өлімінен кейін әлемдік әдебиет жазушы-сыншылары оның шығармашылығына қайта үңіліп, одан шынайылық табуға тырысты.

Десе де, О.Уайльдтың мол мұрасы мен жарқын өмір жолы әлі күнге дейін көптеген қаламгерлердің оның өмір жолын зерттеп, жұмыстарын талдауға шабыт береді және оның салған декаданс бағыты оқырманның қоғам жайлы ойларын өзгерте алды .

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Parastoo Kouhestani. Decadence and Murder in Oscar Wilde's Literature // May, 2021
2. Antonia Wieland. Aestheticism in Oscar Wilde's The Picture of Dorian Gray// Graz, 2021
3. Цурганова Е.А. Декаданс в Англии// Рубрика «Из истории европейской поэтики XIX в. (Материалы к энциклопедии)» «Литературоведческий журнал» 2016. – 208-214 б.
4. <https://munin.uit.no/bitstream/handle/>
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Decadent_movement
6. <https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/aestheticism-and-decadence>

UDC 14.25.07

N. Markabatkyzy

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

“PROBLEMS OF STUDYING MOTIVATION AND A SENSE OF THE IMPORTANCE OF THE PROFESSION BY ENGLISH LANGUAGE TEACHERS”

Аннотация: Білім беру сапасын арттыру мақсатын тұжырымдауға байланысты оқытушылық кәсіпке білікті кадрларды тарту тәсілдерін, кәсіпті таңдаудың себептері мен факторларын, педагогикалық жұмысқа қанағаттануды зерделеу қажеттілігі туындайды. Бұл мақала мектепте ағылшын тілі мұғалімдерінің өз кәсібін келесі аспектілерде қабылдауын анықтауға арналған: кәсіптің әлеуметтік тартымдылығы, кәсіптің экономикалық компоненті және кәсіби қызметтің мазмұны. Мақалада сонымен қатар ағылшын тілі мұғалімдерінің мамандықтың маңыздылығын түсіну және мотивацияны зерттеу мәселелері қарастырылады.
Кілт сөздер: мотивация, мұғалім, ағылшын тілі, даралық, коммуникативтілік, танымдық қызмет.

Abstract: In connection with the formulation of the goal of improving the quality of education, there is a need to study ways to attract qualified personnel to the teaching profession, motives and factors of choosing a profession, satisfaction with pedagogical work. This article is devoted to identifying the perception of their own profession by English language teachers at school in the following aspects: the social attractiveness of the profession, the economic component of the profession and the content of professional activity. The article also discusses the problems of understanding the importance of the profession by English teachers and the study of motivation.

Keywords: motivation, teacher, foreign language, individuality, communication, cognitive activity.

The issues of studying the perception of the teaching profession are acutely on the agenda in the educational sphere due to the fact that the research results can potentially answer questions about ways to improve the quality of education, attract qualified personnel to the teaching profession, motives and factors of choosing a profession, satisfaction with teaching work, search for professional development

opportunities, commitment to the educational organization through the provision of conditions labor and administrative support, etc. At the same time, widespread public opinion still characterizes the teaching profession as "ungrateful", "unattractive", and its choice as "forced".

An English teacher is one of the most important professions of our time. The explanation is quite simple: to know English in the 21st century is considered prestigious. Therefore, specialists who teach this skill are in great demand. Parents send their children to foreign language courses from an early age, hire tutors. [1] Being a good foreign language teacher is not so easy. First, you need to get a higher education. Secondly, you need to be a very literate person. The teacher sets an example to all his students. Any teacher should also be attentive and careful. In addition, the teacher must understand pedagogy, he must understand how it will be more correct to submit the material so that it is understood and that everyone is interested. Learning English is often associated with hard work. You need to learn new words, memorize texts, memorize grammatical rules. However, the ideal teacher should make language learning as enjoyable as possible for students. A teacher who provides interesting material is always appreciated by parents and loved by pupils.

It's no secret that the teaching profession is one of the noblest professions, but also one of the most difficult, in my opinion. On the one hand, it is a great responsibility, and on the other hand, it is an interesting and exciting collaboration with children.

Within the framework of the designated problem field, it seems logical to set a goal to identify the peculiarities of the perception of their own profession by teachers at school (using the example of English teachers) in the following aspects: the social attractiveness of the profession, the economic component of the profession and the content of professional activity. The perception of the teacher's profession can be considered within the framework of sociology: economic sociology, sociology of education, sociology of professions. In socio-political sciences, this problem is mainly considered through the prism of the analysis of the system of professional language education, as well as the theory and practice of professional development. The most widely and profoundly the question of the perception of the profession is presented in psychological research: in particular, the perception of socio-cultural factors of the formation of the professional "I", the perception of professional activity, discursive practices of the perception of professional activity are studied in this direction.

A preliminary theoretical review of the research has shown that the perception of the profession is seriously influenced by both the dynamics of socio-economic factors (reform of the education sector, reduction or, conversely, increase in public sector financing, changes in the content of work due to technological innovations, etc.) and the personal orientation of the subject (motivation of choice, attitude to the profession, expectations).

Just as it is impossible to overestimate the role of personality in history, so it is impossible to underestimate the role of a teacher in teaching a foreign language. The learning process is a two-way process. Both participants in the process: both the teacher and the student are equally responsible for the result. And although Michael

West argued that "a foreign language cannot be taught, it can only be learned," the role of the teacher in organizing the learning process itself is great. Modern requirements for teaching a foreign language put the interests and needs of the pupil at the forefront, making the learning process more and more "pupil-centered", and this is correct. In each case, we must take into account the needs of the target audience, but one of the needs of students is the desire to have a mentor of such a teacher who could make the learning process accessible, entertaining, effective, motivated, and ultimately ensure success in mastering a foreign language. [2]

The question of how to make learning a foreign language more effective finds different answers, depending on who answers it. It is possible to change the approach to learning itself, for example, to apply the competence-activity approach that dominates education now. You can also change the content of the training itself, giving it a modern applied or communicative character. But no matter what is invented in an attempt to improve the process of learning foreign languages, it is up to those who are one of the two central figures of the learning process - a teacher, a teacher who knows the technological side of learning, i.e. the art of teaching a foreign language, to implement these approaches and techniques.

A foreign language teacher, in addition to having foreign language communicative competence, must have professional and general cultural competence. Knowledge of a foreign language is in demand in the labor market, therefore, the training of specialists in the field of pedagogical education, namely in the field of teaching foreign languages, is of particular importance.

The teaching profession is unique in the sense that, while carrying out his professional activity, a teacher cannot but manifest himself as a person. What distinguishes a foreign language teacher from teachers of other academic subjects? The answer to this question lies in the very specifics of a foreign language as a subject. Unlike other academic subjects, it is both a goal and a means of learning, which in modern terminology has been called "polyfunctionality".

The role of the teacher is that by organizing the process of teaching a foreign language, talking on various topics, stimulating communication of pupils, he tries to instill in them those moral qualities that are somehow related to the content of the material read and discussed in the classroom. The teacher strives to develop in pupils a sense of responsibility, respect for people around them, a conscientious attitude to work, to foster a sense of pride in their country, people, their culture and language, and at the same time - a positive attitude to foreign language culture.

The educational possibilities of the subject, in addition to the content side, are contained in the methodological system of teaching and in the personality of the teacher and his behavior. It is quite clear that the mere inclusion of a text with educational capabilities in a textbook does not yet have the desired effect. We need both an appropriate interpretation of it, and an appropriate attitude of the teacher to it. It is the teacher and his professional qualities (the ability to plan a lesson, creatively approach the organization of communication, the ability to objectively evaluate and comment on the evaluation of the student's response, select interesting material and tasks) that allow you to direct the educational process in the right direction.[3]

The "omnivore" of the subject "foreign language" presents truly limitless possibilities for this. In a foreign language lesson, we can talk about the history of our country, fostering a sense of patriotism, and about painting, developing a sense of beauty, discussing the heroes of classical works, choosing an example to follow. It is the content side of learning that is primarily meant when we talk about the educational function of the teacher.

Therefore, of particular importance is the training of teaching staff for intercultural professional cooperation, the training of a new generation of foreign language teacher, the so-called cultural repeater. Modern requirements for teaching a foreign language are such that a teacher should be able to "fully reveal a cultural phenomenon associated with a certain lexical or grammatical sign, correlate it with an adequate phenomenon of native culture and, thus, create a crossroads of cultures, while becoming its connecting link"[4]. Consequently, a foreign language teacher should be a bicultural person, i.e. not only know his culture and the culture of the country of the language being taught well, but also exist simultaneously in two cultural spaces, "be (feel) yourself in the dimensions of two different socio-cultural communities, reflecting on the specifics of two different linguistic communities". This ability is manifested not only when working with linguistic and cultural material, but also when familiarizing with the grammar system and lexical difficulties, which in each case require certain comments and explanations, especially if the native and foreign languages in this case differ significantly. These qualities are directly related to the methodical training of the teacher and his penetration into foreign language culture. A foreign language teacher is distinguished by a special view of the world, an understanding of reality, erudition, high culture, the ability to empathy, reflection, tolerance.

The professional competencies of a future foreign language teacher are formed not only within the framework of academic disciplines, but also in pedagogical practice and in the framework of extracurricular activities in foreign languages, such as the "Parade of cultures", "International Kaleidoscope", "English Poetry Day", "Music Day".

An important role in the formation of professional competence has a scientific component, namely the participation of students in the annual scientific conference.

The combination of educational, scientific and educational work, knowledge of modern trends in the development of education, continuity in teaching foreign languages at school and university ensure the entry of a future specialist in the field of teaching foreign languages into the new educational space of the third millennium, when learning outcomes become a priority.

As for the content of foreign language teaching, it has also undergone changes recently. For example, the national-cultural component as part of the content of education appeared relatively recently. Sociocultural competence has become an integral part of communicative competence. Currently, it is customary to speak of foreign language education as teaching intercultural communication, dialogue of cultures, which is considered as a way for a person to comprehend images of another culture and is understood as "communication of images of different cultures within the same consciousness".

Learning a foreign language is an introduction to a foreign language culture, as a result - a deeper knowledge of their culture, and ultimately - the education of a cultured person. Knowledge of a foreign language has always been considered a sign of scholarship, education, culture. We are talking about constant self-improvement, self-education, cultural development, the desire to keep up with the times. This function of the teacher is not only teaching, but also educating, since it motivates pupils to autonomy, instills professionalism and is an incentive to imitation.

The best prerequisites for foreign language education are created if the teacher himself has experience in intercultural communication. The participation of a teacher in international conferences, competitions and projects, publications in foreign journals, active citizenship, professional development in seminars and courses, meetings of foreign delegations and the experience of an interpreter provide not only linguistic, but also invaluable cultural experience that can be used as illustrations for one or another aspect of the organization of intercultural communication on classes.

Thus, modern teaching of foreign languages requires significant changes in the requirements for both professional competencies and personal characteristics of a foreign language teacher, related both to reforms in the field of education in general and to a change in the paradigm of foreign language education.

REFERENCES

1. Somova S.V. PERSONALITY OF A FOREIGN LANGUAGE TEACHER // Modern problems of science and education. – 2015. – No. 1-2. ;
2. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=20192> (accessed: 08.05.2023).
3. Ames, R., and Ames, C. Motivation and Effective Teaching. In B. F. Jones and L. Idol (eds.), Dimensions of Thinking and Cognitive Instruction. Hillsdale, N. J.: Erlbaum,
4. Lucas, A. F. Using Psychological Models to Understand Student Motivation. In M. D. Svinicki

УДК:821.512.133

А.Т. Мураткулов¹, Р. Торакулов²

^{1, 2}*Гулистанский государственный университет (Узбекистан)*

ОБРАЗ ЛУКМАН ХАКИМА В «КИСАС УЛЬ-АНБИЯ»

Аннотация: В данной статье анализируются написанные в истории узбекской сыратной литературы сюжеты произведения «Кысас ул-анбийя» на тему Лукман хакима и источники, связанные с этой же темой в мусульманской литературе.

Ключевые слова: Лукмони хаким, рассказ, сырат, узбекская литература, анализ, исследование, пророк, пророк, судья, мыслитель, комментатор, текст, исследование, матал, руководство, описание.

Annotation: This article analyzes the plots of the work “Kysas ul-anbiya” written in the history of Uzbek syrat literature on the theme of Luqmani hakim and sources related to the same topic in Muslim literature

Key words: Lukmoni hakim, story, syrat, Uzbek literature, analysis, research, prophet, judge, thinker, commentator, text, research, matal, guidance, description.

Лукмони Хаким – одна из фигур, известных как великий мудрец в истории узбекской литературы. Он настоящий ученый, чье имя упоминается в Священном Коране, а его советы сыну — уникальный пример исламской проповеди. Мусульманские народы Востока с незапамятных времен поминают его имя с добрыми качествами, почитая его как великого обладателя знаний. Исходя из этого, мусульманская нация создала различные образцовые рассказы, сказки и рассказы об этой породе, во всех из которых Лукман описывается как лидер, призывающий к истинному руководству. В толковании суры Лукман Священного Корана мы находим такую информацию: «Лукман — имя абиссинского мудреца, известного в истории как Лукман Хаким. Ученые не могли прийти к единому мнению, был ли он пророком или хранителем . Потому что ни Коран, ни хадисы не дают четкой информации о том, кем он был . Только в Коране содержится основная часть его полезных и поучительных советов. Остальные части были переданы через повествования и дошли до нашего времени. Другие аяты суры толкуют такие учения, как монотеизм и призыв к вере, неверие и политеизм .

Первый , его имя Лукман ибн Баура ибн Нахур ибн Торх (Азар). Лукмани был сыном сестры Хакима Айюба алейхисалама . [Аль-Кашф уль-баян. Ас-Саалиби.7\312] Имам Байзави и Хазин говорят : «Он жил до рождения Давида, мир ему». Давид, мир ему, научился у него знанию . Он издавал фетвы людям до того, как Дауд , мир ему, стал пророком. [Анвар ут-танзил. Байзовий.4\213]

Второй , Имам Ибн Касир, говорит в своем труде «Аль-Бидая ван-нихая»: «Его зовут Лукман бин Анка бин Садун». Ас-Сухайли передал от Ибн Джарира и Аль-Каниби, что он был из Нубии и из города Айла. Я говорю, что он великий правитель, праведный , молитвенный и милостивый . Говорят, что он был судьей во времена Дауда, мир ему . Фаллаху алам. [Аль-бидая ван-нихуя. Ибн Касир.2\123]

Время и место проживания : Достоверных сведений о времени и месте проживания Хакима Лукмони нет . Комментаторы представляют две разные информации по этому поводу:

Во-первых , большинство комментаторов утверждают, что Лукмани жил во времена Дауда, мир ему. Замахшари: «Его зовут Лукман ибн Баура, он был ребенком сестры или тети Айюба. Сказано, что он был потомком Азара , и Дауд, мир ему, узнал, что он правитель, и учился у него» [Аль-Кашшоф. Аз-Замахшари.3.492] говорит. Ибн Касир цитирует следующее сообщение от Муджахида: «Лукман был судьей в Бану Исраэль во времена Давида, мир ему». Но его имя не встречается в израильских источниках » [Тафсир аль-Коранил

Азим. Ибн Касир. 6\298]. Историки отмечают, что Хаким Лукман жил во времена Давида, мир ему.

Во-вторых , Он жил между Иисусом и Мухаммедом .

Первый источник силен по полученным сведениям , а если учесть, что Давид жил в 10 веке до н.э., то можно предположить, что он жил в 960-1000 годах.

Место жительства : Комментаторы дали 3 разные сведения о родине Лукмани хакима:

Во-первых, Джабир бин Абдулла, да благословит его Аллах и приветствует, и Саид бин аль-Мусайб говорят: Лукман был из Асвада в Египетском Судане. То есть он был из народа нубийцев в египетском Судане. (Этот город находится в Асуане, принадлежащем Египту)» [Ан-нукут валь-уюн. Аль-Маварди.4\331].

Во-вторых, по словам Ибн Аббаса, он был абиссинским рабом. Имам Ибн Джарир и Ибн Абу Хатим передают от Муджахиды: «Правитель Лукмани был абиссинским рабом, который был судьей в Бани Исраэль с большими губами и широкими шагами [То же произведение].

Третьим был Лукман Хаким из города Айла [Джаме ахком уль-Коран. Аль-Куртуби. 14\59]. Айла — город, расположенный в нижней части Сирии, на берегу Красного моря, и говорят, что он был в земле конца Хиджаза и начала Сирии, на месте города Аль- Акба, которая сегодня принадлежит Иорданскому Хашимитскому королевству [Моджам уль-булдан. Аль-Хамави. 1\292].

Среди них наиболее достоверными являются сведения о том, что, по мнению большинства комментаторов, он был из города Нуба, Судана, Египта [Джоме уль-баян. Ат-Табари.20\135].

Согласно информации в Священном Коране, Лукмани Хаким был верующим, стойким и благодарным, который верил в Бога, Бог благословил его мудростью, знанием и пониманием, и он был праведником, судьей и увещателем. знать, что он был человеком. О нем ходят разные истории, и причина их увеличения в том, что в Коране и хадисах нет информации о его точном имени и происхождении, кроме информации в суре Лукман. На этом этапе лучше ограничиться этим и не пускаться в лишние заявления, пишет Улуси. «Я не верю ни в один из этих . Из того, что было рассказано, я считаю верным то, что он был судьей и праведником, а не пророком» [Рух уль-баян. Аль-Улуси.11\32].

Рассказ Лукмана из «Кисас уль-Анбия» тематически разделен на две части. В первой части представлены общие сведения о Лукмане Хакиме, включающие некоторую часть сведений вышеперечисленных предшественников: Лукман был жив во времена Дауд Пророка. (Он был длиннозубым абиссинским рабом. Он жил три тысячи пятьсот лет. Он был рабом плотника. Аллах дал ему знание и мудрость. Аллах послал двух ангел. Они сказали: "О Лукман, если ты пожелаешь, он даст тебе пророчество , если ты скажешь нет, то он даст тебе знание и мудрость. Лукман сказал: "Пророчество не нужно, человеку нужны знания и мудрость". сказал: "Пророчество - великий труд. Мне нужны знания и трудолюбие вместе". Смысл мудрости в словах и трудолюбии . Аллах дал ему знаний и мудрости , в которых нуждались Пророки [Насируддин Рабгузи. Кисас ул-Анбийя.

Ташбосма. Казань. 1881]. Неоднократно интерпретировалась. В виде рассказов описываются различные реальные факты, связанные с жизнью Хакима Лукмони. В одном из рассказов, Хакима Лукмони описывают как государственного деятеля и благородного человека, а в одном месте его интерпретируют как раба, удивившего своего хозяина своим умом. В Коране мы можем видеть его сына как главного героя реальной части рассказов о нем. Рассказы начинаются в повествовательном стиле: «“Aymishlar” сказали или “andog‘ rioyat qilurlar” «так они рассказывали. Текстуальный статус рассказов несколько иной. Об этом также свидетельствует текстовый статус приведенных выше отрывков. Слово «Ялавоч» было заменено персидской альтернативой в форме “raug‘ambar” «пророк» в более поздних источниках. Кое-где текст рукописи строится на уровне типа арабского письма, что обуславливает появление определенного содержания. Если это так то копия Б относится к сведениям что он прожил три тысячи пятьсот лет». Поскольку форма этих двух предложений в старом узбекском письме очень похожа друг на друга, возникают две разные интерпретации.

«اوٹ مین بیش یوز بیل», «اول مین بیش یوز بیل»

В этой истории автор избегает описания качеств Лукмони Хакима одно за другим и приводит 6 историй, связанных с его качествами, особенно его качествами в области мудрости. Содержание рассказов не встречается в сборниках стихов, написанных до Рабгузи в той же области. Поэтому некоторые из них представляют собой фольклорные истории, основанные на повествованиях, а некоторые из них, можно сказать, написаны на основе фольклорные истории Израиля. По первым 5 рассказам повести Лукмана можно сделать вывод о мудрости судьи, расторопности, глубоком уме и опытности мудреца. Например, в первом из этих рассказов он начинается с рассказа, показывающего причину, по которой Лукмани Хаким достиг статуса судьи-мудреца В остальном рассказ представляет собой популярную среди мусульманских народов Востока историю, которая рассказывается в местах, связанных с жизнью многих судей и мудрецов: *По сюжету*, однажды Хозяин велел Лукману сев пшеницу. Лукман пошел и посадил ячмень. Хозяин сказал: «Я велел тебе сев пшеницу, а ты зачем посадил ячмень?» Лукман сказал: «Разве пшеница не растет, если посеять ячмень?» Его хозяин сказал: «Не растет». Лукман сказал: «Тогда сев зла не надейтесь на добро». *В другой истории говорят, что* Лукман давал кредиты без расписки. Кто-то пришел и взял тысячу золотых в целях не дать обратно. На дороге накрыл золоту с красным платком. Золото сверкнуло.. Птица увидела с воздуха золоту подумала что это мяса и схватила и улетела к гнезду. Когда Лукман подошел к гнезду птица выронила золоту. Лукман узнал золото и положил его в свой карман. Тот человек пришел и взял еще тысячу золотых. По прежнему не хотел отдать обратно. Пройдя воду уронил золото. Вода текла к дому Лукмана. Лукман посмотрел в воду и узнал золото. Этот человек пришел в третий раз и взял еще тысячу золотых с тем же намерением, а также потерял. По какойто причине этот золото попало обратно Лукману. Пришел четвертый раз и взял тысячу золотых. Он подумал Если Всемогущий поможет, я заработаю четыре

тысячи и отдам золото Лукмону. Он принес четыре тысячи золотых монет и отдал их Лукману. Лукман взял только тысячу золотых, остальных оставил, сказав правда меня.

Хозяин Лукмонга сказал: «Иди, убей овцу и принеси самый хороший часть ее мне, если тебе так будет лучше». Он порезал овца, принёс язык и сердца. Хозяин спросил: «Почему ты принес это?» Он сказал: «Нет ничего лучше языка и сердца». В рассказе *andoghkelurkim* Лукман составил завещание своему сыну. *Прежде всего, не говори свой секрет жене, не бери долгов у жадного и не дружи с глупым.* Когда Лукман умер, его сын пошел на рынок, чтобы проверить эти три завещания. Взял овцу и порезал. Он завернул тело в мешок, и принес домой. Его жена спросила: «Что в этом мешке?» Сказал: «Я убил одного, завернул тело в этот мешок, и принес Некому не говори а то опозоришь меня». Он снова пошел и взял кредит у жадного. Также стал другом с глупым. Как то раз вышло сора с женой. когда он ударил её, она закричал: «О мусульмане, мой муж убил одного и теперь хочет убить меня». Они тут же сказали это слово королю. Малик сказал: «Схватите его пока он не убежал. Сказали: "Кто принесет?" Глупый сказал: «Я знаю этот дом, позвольте мне пойти и принести его». Пошел и принес. По дороге он сказал: «Эй, друг, оставь меня помоги меня бежать». Он не оставил. Также жадный пришёл и сказал: «Отдай мне мой долг, а то ты умрешь, мой долг сгорит». Взял у другого и отдал долг. Глупый друг отвел его к Малику. Взгляд Малика упал на сына Лукмана. Он сказал: «Слава Аллаху, эй сын судьи, этот поступок недостойна тебе». Сын Лукмана сказал: «О Малик, пусть ты живешь долго, отпусти кого-нибудь и верни того, кого я убил». Они пошли. Они пошли в сад и принесли мешок. Малик открыл мешок и вышла зарезанная овца. Малик сказал: «Что это расскажи мне». Он рассказал свою историю: «Мой отец давал мне три совета, и я сделал это чтобы проверить, мой отец был прав.»

Но шестая история не соответствует личности Лукмана. Это всего лишь фантазия и миф. Хаким, чье имя упоминается в Коране как мудрость и милосердие, описывается в том же рассказе как морально испорченный человек с мифологическими образами, так что читатель того же рассказа сводит на нет совокупность прекрасных качеств Хакима Лукмани, которые формируется непосредственно из содержания предыдущих рассказов.

Абдулфаттах Таббора, знаток Корана, пишет о первопричине такого отношения к святым, имена которых упоминаются в Коране: «Отношение Священного Корана к пророкам существенно отличается от ветхозаветного в этот момент. В Ветхом Завете некоторых пророков обвиняли в обмане, обмане и грехе. В частности, если измену приписывают Иакову, а прелюбодеяние с дочерью - Луту. Аарона обвиняют в том, что он побуждал израильтян поклоняться тельцу. Дауд изображен прелюбодействующим с женой своего хозяина, а Сулейман алейхисалам молится финикам, чтобы получить одобрение своей возлюбленной. Однако эти блаженные люди свободны от подобных пороков и грехов, и отношение Корана резко отличается от ветхозаветного. Если бы они обладали этими недостойными подражания качествами, описанными в Ветхом Завете, то их задача призыва к добру была бы не

выполнена в будущем. Когда людям говорят отказаться от нечистых дел, они не воздерживаются от таких действий в своей жизни, а люди, к которым обращаются и призывают, говорят: «Если положение пророков Аллаха таково, то как мы не можем иногда совершать такие поступки?» Это ясный, неопровержимый факт, что они придут к выводу, что им будет непричинен вред, и они умрут и отдадут свои души греху. Такая ситуация не соответствует никакой истине» [Афиф абдульфаттах Тоббора. Святой Коран. Бейрут. 1980].

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Имадуддин Абульфиды Исмаил ибн Умар ибн Касир, Тафсир аль-Коранил Азим, Дар уль-Хадис аль-Кахира. Египет, 2012. стр. 467-478.
2. Шейх Абдулазиз Мансур Перевод смыслов Священного Корана. Ташкент, 2007.
3. Аль-Кашф уль-баян. Аль-Саалиби. Бейрут, 2015.
4. Анвар ут-танзиль. Байзовый. Бейрут. 2015.
5. Аль-бидья ван-нихуя. Ибн Касир. Бейрут. 2009 г.
6. Аль-Кашхоф. Аз-Замахшари. Ливан, 2012 г.
7. Насируддин Рабгузи. Рассказ Рабгузи (Подготовка к печати: Э. Фозилов, Х. Дадабоев, А. Юнусов) Ташкент. 1990.
8. Насируддин Рабгузи. Кисас уль-Анбийо Литография. Казань. 1881.
9. Насируддин Рабгузи. Рассказ Рабгузи. Рукопись. Иран. Маджлиси Шорай Ислам. Рукопись. 1810.
10. Афиф Абдульфаттах Тоббора. Святой Коран. Бейрут. 1980 г.

ЭОЖ 821.512.122.0

Л. Муталиева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

МАҒЖАН ПОЭМАЛАРЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ ЖӘНЕ ЖАНРЛЫҚ ТАБИҒАТЫ

Аннотация. В этой статье большой вклад внесли поэмы Магжана Жумабаева во внутреннее жанровое, тематическое и идейное развитие современной казахской поэмы. В сюжетной линии своих поэм поэтическое мастерство в создании художественного образа также рассматривалось как совершение поэтом эпических, типичных героев.

Ключевые слова: поэма, жанр, литературный язык, философская сущность, быт, быт, дыхание, облик казахов.

Abstract. In this article, Magzhan Zhumabayev's poems made a great contribution to the development and improvement of modern Kazakh poetry in a variety of thematic and ideological aspects. In the storyline of his poems, it was considered that even with his poetic skill in creating an artistic image, the poet went a little further and created epic, typical heroes.

Keywords: poem, genre, literary language, philosophical essence, way of life, life, breath, appearance of Kazakhs.

«Тақырып - ақын суреттеп отырған өмір құбылысы болса, идея – ақынның сол өзі суреттеп отырған өмір құбылысы туралы айтқысы келген ойы, сол өмір құбылысына берген бағасы дер едік» [1, 156-б.],- деп Зейнолла Қабдолов айтқандай, тақырып пен идея бір-бірімен тығыз байланысты болып келеді. Тақырыптан идея, идеядан тақырып туындап жатады.

Кез-келген көркем шығарманың негізінде бірін-бірі туғызып, бірін-бірі дамытып жатқан тақырып пен идея болады. Әдебиеттегі мазмұн мен пішіннің байланысы секілді тақырып пен идея әрқашан бірге болады. Идеясыз тақырып, тақырыпсыз идея болу мүмкін емес.

Тақырып пен идеяның ара-жігін ашып көрсетер болсақ; тақырып -ақынның өзінің көркем шығармасына арқау ететін өмір құбылыстарының тобы болса, идея - суреткердің әдеби шығармада қозғайтын ойы.

«Әдеби шығармаға негіз болатын тақырыптар сан-алуан. Көркем туындыға нендей тақырыпты арқау ету, оны қандай әдіс-әсілмен оқырманға жеткізу ақынның еркіне, таланты мен дүниетанымына байланысты. Шынайы шебердің қаламынан туған, жалпы адамзатқа тән асыл қасиеттерді ту етіп көтерген жекелеген туындылар заман озып, ұрпақ алмасқан сайын жаңа қырынан ашылып, адам баласын соны мұраттарға жетелей түседі, рухани азықтың сарқылмас суатына айналады» [2, 158-б].

Мағжан Жұмабаев поэмаларының тақырыбы әр алуан. Тау мен дала, өзен мен көл, ел мен жер тағдыры - бұлардың қайсысы жайында жазылса да ақын поэмаларының өзегінде халық өмірінің үлкен шындығы, халық тағдырының ұлы табиғаты, адамның адамға деген, жарық дүниеге деген құрметі мен ізеті, сүйіспеншілік нұры жарқырап тұрады.

Тереңнен бой тартып, тереңге бастайтын ойдың байлығы, жүректен ғана ұшқын шашып шығып, тек жүрекке жетіп қана тұтанатын сезімнің тазалығы, олардың өзара, бір-бірімен жараса табысып, сұлу үндескен келісті тұтастығы - бәрінің де бастау көзі бар. Ол - өмір, елдің тағдыр-талайы, өмірдегі адамға, адамдағы өмірге деген құрмет пен махаббат. «Адамдарды жақсы көруден жалыққан емеспін. Айналамды туған бауырымдай сүйдім. Адал жарымдай аяладым...» [3] деген сөзінен ақынның адамгершілік биік нысанасының, айдай анық, күндей жарық азаматтық тұрғысының негізі көзге түседі.

Шығармашылық өмірінде поэзияның күрделі жанрында да біршама шаруа тындырған Мағжан Жұмабаев ақынның поэмаларды да дәріштеуге лайық көркем дүниелер. Әр жылдары әр түрлі тақырыпқа жазылған бұл поэмалар эпикалық қарымда болмаса да ақын лирикасының мақамымен өрнектелген, оқуға жеңіл, тәлімі толайым, мазмұны мәнді, ойға оралымды, ғибраты ғажап, толыққанды көркем туындылар.

Бір өкініштісі осынау мол мұраның ақын жырларының тасасында қалып, талданбай, шын бағасы берілмей келе жатқандығы. Бұл да әлгі әдебиет ауылының қырағы көз қазыларының жоқтығында болса, олардың атақ-даңқтарына тоқтығында, яғни жауапкершіліктерін жоғалтып алғандарын білдіретіні айғақ.

Мағжан Жұмабаев поэмаларына тән қасиет: өзінің ішкі мазмұнының тереңдігі, қарапайым сөздерді құбылтып, құлпыртып істеткенде сөздердің

күдіреттілігі, бүкіл жаратылыс пен адамзаттың тыныс-тіршілігін қабыстырып, қарыстырып, қиыстырып, біріктіріп бізді қоршаған жанды да жансыз бар дүниеге тіл бітіріп, көктен кеудесіне нұр арқылы жан ендіріп, онымен бізді сырластырып, олардан тылсым сыр ұқтырып, әлем кеңістігін шарлатып, көңілдің көк дөненімен терең ойды сезіммен жетелетіп, біздің жырға болған іңкәрлігімізді арттырып, бір серпілтіп, жан дүниемізді сергітіп, қуанышқа кенелтіп, тамаша рахатқа бөлеу - ақын шығармаларына тән негізгі қасиеттердің бірі. Бұндай идеялық-көркемдік жақтан шеберлікке келуде Мағжанның ақындық келбеті де, негізгі идеялық айтар ойы да, алға қойған азаматтық позициясы, өмірді тану көзқарасы да өте айқын көрінеді. Сол себептен болар ақынның әрбір лирикасы, поэмасы оқырман жүрегіне жылы жетіп, жылы қабылданады.

«Поэма жанрының көркеюіне талай жылдан атсалысып, тер төккен сақа ақындарымыздың бірі – Гафу Қайырбеков бір өлеңінде:

Заулауында киіктің

Кеңдігі бар даланың, –

депті. Осы бір философиялық мәні терең жолдардан, меніңше, жоғарыдағы сұраудың жауабын іздестіруге болатын сияқты. Оның поэма ерекшелігінде де авторы ақынға тікелей қатысы бар. Шынында да Гафу Қайырбеков сөзін өзгертіп айтсақ, «...тоқымдай жерде киік жүтки ала ма? Әрине, жоқ. Жүйткімек тұрсын, төбеге ұрғандай тікіректеп қалар еді. Бұл желаяқтың самғауы үшін қазақ даласындай далиған шексіз-шетсіз кеңістік керек. Ақын да солай. Ол бір уақыт ішкі сезім тылсымдарына сүңгіп кетсе, бір уақыт эпикалық кеңістікті аңсайды. Мұндай кеңістік өрісі ұзақ поэма жанрынан табылса, оның авторының да көз жетер жері алыс, шабыты көсіле шабуға тиіс», [4] – деп жазған болатын.

Мағжан Жұмабаев та ХХ ғасырдың жиырмамыншы жылдардағы қазақ поэзиясының поэма жанрындағы эпикалық кеңістікте жоғарыда айтқан киіктей самғап, кең тыныстаған, алысқа шапса алқынбас хас жүйрік ақындардың бірі.

Мағжан Жұмабаев поэмаларының басты ерекшелігі - қандай оқиғаны алса да автор тек қана алған тақырыбының төңірегінде шектеліп қалмай, өзінің ақындық күміс қанатын кере жазып, қияға, биік шындарға қарап қанат қағады, әрі заманның, қоғамның, жылыстап аққан уақыттың шексіз де шетсіз кеңістігіне үңіліп, бүкіл дүниеге ақындық түйсікпен барлау жасайды. Сондықтан да Мағжанның әрбір өлеңінде немесе поэмаларында сомдаған көркем тұлғалар, қалың оқырман қауымның жүрегінен жол тауып, ақынның ақжарқын, биік адамгершілік көзқарасымен кәдімгі өмірде бар достарша сырласып отырады.

Оның “Қорқыт” (1922) , “Ертегі” (1922),”Оқжетпестің қиясында”(1923), “Қойлыбайдың қобызы”(1923), “Батыр Баян” (1923),”Жүсіп хан”(1924) тәрізді поэмалары бар.

Қазіргі қазақ поэмасының ішкі жанрлық жағынан, сан алуан тақырыптық-идеялық дамуына, жетілуіне Мағжан Жұмабаев поэмалары молынан үлес қосты. Поэмаларының сюжеттік желісінде көркем образ жасаудағы ақындық шеберлігімен де ақын біраз алға ілгерілеп, эпикалық, типтік қаһармандар

жасады. Оны оқырман қауым да өзінің ескі танысындай жатырқамастан қабылдап, жақсы кейіпкерлер санатына қосты.

«Мағжанның бір-біріне жалғас туған, алған тақырыбы да, айтар ойы да ортақ екі поэмасы бар. Алғашқысы – “Оқжетпестің қиясында”, соңғысы – “Ертегі”. Алдыңғысы Кенесары жайлы болса, кейінгісі оның батыр ұлы Сыздық туралы. Екеуі де азаттық атты ұлы идеяны арқау еткен соған бағытталған. Мағжан мейлі аңыз араластырсын, не қиял қоссын соның бәрі бір ғана нәрсені жырлаудың ұтымды тәсілі болып шығады. Ол - бостандыққа ұмтылған халықтың күресшіл рухын ештеңе баса алмайтындығы, оның ғасырдан -ғасырға жалғасын тауып, ұрпақтан-ұрпаққа ауысып кете беретіндігін меңзеген азатшыл идея. Соның бір куәсі – Әлихан, Ахаң, Жақандармен тізе қосқан ақынның өзі. Олар – кешегі Кенесары, Сыздық рухының ұшқыны. Олардың бұл ісінде Кенесары ұрпақтарының қатар жүруі – алтын арқаудың үзілмесінің белгісі.

Мағжан поэмаларының бір ерекшелігі ақын қай шығармасында болмасын алғашқы түйдекті шумағынан жазар тақырыбының мәнін, айтар ойын айқындап тастайды. Әрі бастау, әрі түйін.

Алғашқы жолдардан-ақ оқырман жүрегіне жол тауып, көкейіне ұялап, көңіл қылын шерте жөнеледі.

Мағжан жаны Кенені неге іздейді?! Міне, бар түйін осында. Поэманың жазылу мерзімі 1920-1922 жылдар. Сана серпіліп, рух көтеріліп, ел деп атқа мінген күндер артқа қалған, жүрекке қайғы салған жылдар бұл. Сондықтан да өткенге қайырылады, содан жанына тыншу табады. Ақын жаңа Кенесарыны көре алмай, жалған арман, сөнген үміт зарын жырлағандай әсерде болады. Қиялы көк пен жердің арасын кезіп, өткен мен бүгін, бүгін мен ертеңнің арасын айырып, жалғасын тауып, ой түбіне жетпек болған Мағжан мен “Оқжетпестің қиясындағы” Кенесары ойы үндес. Сондықтан да ол:

Құдай-ау мәңгілікке қарғамасаң,
Кенедей енді неге ер тумайды?!
Кене жоқ, ізін басар іні де жоқ,
Дариға, жүрегімді дерт улайды [4, 209-б.],-

деп күңіренеді. Поэмадағы лирикалық сезіммен ұштастырылған асқақ романтика осы күңіреністен нәр алады. Өйткені дәл Мағжандай ойы онға бөлініп, қалың күдіктен босар жол таба алмай, санасы сансырап “ой теңізін құлаштаған” Кенесарыны ұлы күреске жетедеген ата-баба “аруағы” емес пе?! “Ата – пір, қасиетті қарт баба” - елдің сағы сынбас, мәңгілік ұлтпен жасар ұлы рухы.

Мағжан Жұмабаевтың аудармалық шығармаларын талдағанда, бір байқайтынымыз, оның кез келген қолына түскен шығарманы емес, қазақтың тұрмысы, әлеуметтік жағдайына қажетті деген шығармаларды сұрыптап, іріктеп, белгілі жүйемен аударғанына көз жеткіземіз. Орыстың әдебиет әлемінен дәл Горький шығармаларын бөліп аударуы - сол кездегі қажеттіліктен, дәлірек айтсақ, қазақтың жұмысшы табын революция ісіне жұмылдыру, түсіндіру мақсатынан туған іс екенін мойындауымыз керек.

«Сұңқар жырын» Мағжан Жұмабаев толық аудармаған. Шығарманың бас жағы мен аяқ жағы, татар шопан Рагинмен таныстыратын тұстары аударылмай қалып қойған. Мағжан Горькийдің өзі тікелей әңгімелеп отырса тиімді болар деп ойлаған болуға керек. Аударма өте әдемі шыққан. Соған қарағанда ақынға Горький шығармасы қатты ұнаған болуға керек. Қазақша мәтіннен дауылпаз ақын Горькийдің революциялық күреске шақырған асқақ та айбынды, өршіл де сыршыл үні айқын да әсерлі естіліп тұр.

Ш.Елеукуновтің пікіріне кезек берейік: «Безумству храбрых поем мы песню!..» - дейді Горький өзінің ана тілінде. «Ерлердің ессіздігін жырлаймыз біз!..» - дейді Горький қазақ тілінде. Сөйтіп, көз жұмар қайрат жер бауырлағандар түсінігінде ессіз көрінгенімен, шын бақыт жолындағы күресте нағыз ерлік болатын қазақ ұғымына да әбден түсінікті, жүрекке жететіндей етіп айтып отыр.

«Жұртын сүйген жүрек» М.Горькийдің «Старуха Изергиль» атты әңгімесінен үзінді десе де болғандай. Өйткені әңгіменің жарымынан көбі аударылмаған. Яғни шығарманың Данкоға қатысты тұсы ғана қазақшаланған. Әңгіменің атын өзгертіп, «Жұртын сүйген жан» делінуі де сондықтан шығар.

«Хан мен ұлы» әңгімесі толық аударылған. Мағжан көбіне шығарманың қан-сөлін, мағынасын беруге тырысады. Қажет тұсында тұтас сөйлемді екіге бөліп, құлаққа жағымды естілуін қалайды. Оқушы әлде не сөзді түсінбей қалмауы үшін күшін салады. Горький арубутус ағашының түсін «ярко-коричневый» деп жазған. Аудармашы «ашық күрең» деп айнытпай аудара салса, мұны көзге келтіру қиынға соғып, оқушының дал болуы ғажап емес. Осыны ескере отырып, Мағжан жаңағы сөзге «қызыл күрең» деген балама табады. Өйткені қызыл түс күреңді ашады.

Мұндай мысалдарды көптеп келтіруге болады. Кейде аудармашы сөйлем құрылысын да өзгертеді. «...Женщины всегде будут любить того, кто умеет сильно ласкать, хотя бы и был он сед...» Осы сөйлемді «шашы ағарса да» деп келтіруге де болар еді. Бірақ Мағжан оңайына жүгірмейді. «Әйелге ердің шашы ағарғаны... есеп емес», деп алады да, «тек, ер құшағында әйелді өртей білсін, кімінің құшағы отты болса, әйел соны сүймек», - дамытады. «Сильно ласкать» деген сөздің дәлме-дел аудармасын іздей әуре-сарсанға түспейді. Тіркестің мағынасын жеткізуге тырысады» [5, 31-32-б.].

Сонымен, аударма саласындағы Мағжан Жұмабаев шеберлігі бүгінгі әдебиетте аудармаға ден қойып, Елбасының озық әлем әдебиетінің үздік шығармаларын аудару мәселесін көтеріп жатқан кезде пайдалы деген қорытынды жасауға әбден болады.

Қорыта айтқанда, Мағжан Жұмабаев - өзі ғұмыр кешкен ХХ ғасырдың тыныс-тіршілігін, тынысын, келбетін толық жүрегінің төрінен өткізіп, бейнелі, шынайы да өткір жырмен көркем өрнектеген поэтикалық-эстетикалық талғамы жоғары, күшті сөз зергері.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1.Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Санат, 2002

- 2.Елеукенов Ш.Р. Мағжан Жұмабаев.- Алматы: Білім, 1990
- 3.Әбдиманұлы Ө. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті: Оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2012
- 4.Жұмабаев М. Жан сөзі. Өлеңдер мен дастандар. – Алматы: Раритет, 2005
5. Аймауытов Ж. «Мағжанның ақындығы»//Қазақ әдебиеті, 1989 жыл, 27 қаңтар.

ӘОЖ 821.512.122.09

Ж. Муталиева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ШӘКӘРІМ ПОЭМАЛАРЫНЫҢ ТАҚЫРЫПТЫҚ ЕРЕКШЕЛІГІ ЖӘНЕ ЖАНРЛЫҚ ТАБИҒАТЫ

Аннотация. В этой статье цель поэмы поэта состояла в том, чтобы раскрыть сущность жизни, жизни общества и человека через социальные условия в казахском обществе и чувства любви людей, души и внутренних человеческих чувств героев.

Ключевые слова: поэма, жанр, литературный язык, философская сущность, быт, быт, дыхание, облик казахов.

Abstract. In this article, the purpose of the poet's poems was to reveal the essence of society and human life, life through the social situation in Kazakh society and the feeling of love of people, the inner human feelings of the soul, characters.

Keywords: poem, genre, literary language, philosophical essence, way of life, life, breath, appearance of Kazakhs.

«Әдеби шығармаға негіз болатын тақырыптар сан-алуан. Көркем туындыға нендей тақырыпты арқау ету, оны қандай әдіс- әсілмен оқырманға жеткізу ақынның еркіне, таланты мен дүниетанымына байланысты. Шынайы шебердің қаламынан туған, жалпы адамзатқа тән асыл қасиеттерді ту етіп көтерген жекелеген туындылар заман озып, ұрпақ алмасқан сайын жана қырынан ашылып, адам баласын соны мұраттарға жетелей түседі, рухани азықтың сарқылмас суатына айналады» [1].

Шәкәрім поэма жанрында да өзіндік дара қолтаңбасымен ерекшеленген тұлға. Шәкәрімнің бірсыпыра шығармалары сонын ішінде поэмалары баспасөз беттерінде жарық көріп отырған. «Абай» журналының 1918 жылғы 3-4 санында екі мақала, «Хафизден аударма», Физулидің «Ләйлі-Мәжнүн» поэмасынан еркін аударған нұсқасы алғашқыда «Шолпан» журналының 1922 жылы 2-3 санында, 1923 жылы 4-8 сандарында, кейін жеке кітап болып Алматыда 1935-жылы шықты. «Қалқаман-Мамыр», «Еңлік-Кебек» поэмалары Семейде 1912 жылы жарияланды. «Қалқаман-Мамыр» 1988 жылы 22-шілдеде «Қазақ әдебиеті» газетінде, осы жылы «Арай» журналының 8-санында, 22-сәуірде «Семей таңы» газетінде жарияланған еді.

Оның қаламынан шыққан «Қалқаман-Мамыр», «Еңлік-Кебек», «Нартайлақ пен Айсұлу» дастандары қазақ өмірінің тыныс тіршілігін, салт-дәстүрін,

жастардың махаббат күшіне тосқауыл болған сол дәуірдің қазақи ұғымның, қазақи сананың шырмалған, күйін реалистік тұрғыдан суреттеген туындылар.

Шәкәрім көтерген тақырыптар өте маңызды:

Біріншіден, жеке адамның өзіндік жетілу жолдарына, бөгет болатын жағдайларды таныту мәселелерін көтерді.

Екіншіден, қазақ қоғамының даму жүйесіне кедергі келетін тұстарды көрсету болатын.

Үшіншіден, махаббат проблемасын сөз ете отыра, оның астарында бүкіл қазақ қоғамының, ортаның кемшілігін талқыға салу, сол арқылы шындықты көрсету.

Ақынның поэмаларында көздеген мақсаты қазақ қоғамындағы әлеуметтік жағдай мен адамдардың махаббат сезімі, жан-дүние, кейіпкерлердің ішкі адами сезімдері арқылы қоғам мен адами өмір, тіршілік мәнін ашу болатын. Поэмаларындағы сюжет желісі айқын, қозғаған тақырыптарды ұқсас болып, көрінгенімен, ақын қоғамдағы адам дамуына кедергі болатын тұстарды ашық суреттейді.

Шәкәрім поэмаларында кейіпкерлерінің рухани әлемін, оның жан күйзелісін, психологиясын, терең сезімдерін, қоғамдық құбылыстармен салыстырып көрсете білген. Адамның даму, жетілу, рухани әлемі, өзін-өзі тану деңгейін де ақын поэма сюжетінде жатық берген. Себебі, ақын адамның күрделі де, құбылмалы жан әлемінде махаббаттың, ізгіліктің рухани тазалықтың, қоғам, заман ауқымынан биіктігін дәлелдей көрсеткен.

Қазақ ортасындағы дәуір суреті мен адамдардың қоғамдағы рөлі мен заман келбетінің шындығы нақты деректермен көрсетіледі. Мағауин М. «Ғасырлар бедері» еңбегінде былай дейді: «Шәкәрімнің үш поэмасыда («Қалқаман-Мамыр», Жолсыз жаза) («Еңлік-Кебек»), («Нартайлақ пен Айсулу» әңгімесі) ескі қазақ тұрмысынан алынған. Бірақ бұлардың ешқайсысы тарихи шығарма емес. Поэмаларда тарих – фон ғана автордың баса назар аударғаны – әлеуметтік мәселелер, мінез-құлық жайы» [2].

Ақынның поэмалары жанры жағынан да қазақ әдебиетін ілгері көтерген туындылар. Поэма жанрында да елеулі еңбек сіңірген ақынның туындыларындағы ортақ тақырып – махаббат. Махаббат тақырыбы шығыстан желісін тартқан дүние. Шәкәрім махаббат сезімін бейнелеуде сан қырлы бояулар мен ойлар, таным арқылы суреттейді.

Поэмалар сюжеті кейіпкерлердің ішкі психологиясына, жан бостандығы, махаббат, адалдық, әділеттілік іздеуге құрылған. Поэмаларында тұрмыстық күйінің белгілері аз көрініс береді, тіптен жоққа тән. Шәкәрім қазақ әдебиетінде сюжеттік поэма жанрын дамытқан шебер ақын. «Қалқаман-Мамыр», «Еңлік-Кебек», «Ләйлі-Мәжнүн» поэмаларында оның ақындық дарыны ерекше көрінді.

Шәкәрім поэмалары бас-аяғы жинақы, сюжеттері ширақ, адамдардың қарым-қатынастары, тартыс-таластары, іс-әрекеттері нанымды суреттелген.

Қазақ жұртының өткен ғасырларда басынан кешірген кейбір оқиғаларын сюжеттік арқау ете отырып жазған поэмаларында жаңа қалыптасып келе

жатқан жанр табиғатына өз талантына лайық тамаша көркемдік қасиеттер дарыта білді [3].

Поэмалары өзінің тақырыбы жағынан шығыстық дәстүрді танытады. Яғни, Низами, Физули поэмалары осы үлгіде жырланады. Алайда Шәкәрім кейіпкерлері өзінің қайталанбастығымен ерекшеленеді.

Ақын дастандарынан түйіндейтін ой: кейіпкерінің ішкі әлемін бейнелеу арқылы, адам болмысын айқындауды, белгігі бір тұжырымды дүниелер айтуды көздеген. Шығыс поэзиясында асқақ рухты дәріптейтін, махаббаттың биік те, құдіретті сезім екенін бейнелейтін тамаша бір поэзияның үлгісін Шәкәрім ақын қазақ топырағына, қазақи таным мен түсінікке ыңғайлап, әдемі бір поэтикалық көркем бейнелі сөздермен нақыштайды. Шәкәрімнің «Ләйлі-Мәжнүн» дастанындағы адам сезімінің тазалығы, ізгілігі бейнеленуі де ерекше бір ақынның дара талантын танытады. Жалпы Шәкәрім поэзиясында махаббат құдіретін дәріптеу, соны адам танымына, тәрбиелік үлгі ретінде ұсыну басым. Кейіпкерлер сезімінен, ішкі әлеміне махаббат болмысын жақсартатын, жан әлемін тазалыққа, рухани жан-дүниенді бір сілкініске әкелетін құдіретті күш екендігі жайлы түсінік аласың. Шәкәрім жырларында «Ләйлі-Мәжнүн» тың, аса көркем, ұлттық поэзия тарихын байытқан ірі туынды. Поэмада ғашықтық ерекше бір құбылыс дерт, жан азабы, от, өрт ретінде жырланады.

Шәкәрімнің «Ләйлі-Мәжнүн» дастан шығыстық үлгіде, нәзирә дәстүрімен жазылған. Өзі атап өткендей, Физули нұсқасымен танысқан. Алайда өзіндік үні, қазақи нақышқа салынған қолтаңбасы әрдайым көрініп тұр. Шәкәрімнің ежелгі шығыс үлгісінде ғашықтық дастан жазуына себепші болған нәрсе – халқына, рухани жағынан тағылым беру мақсаты. Ол жастарды адалдыққа, адамдыққа баулудың бірден-бір жолы, олардың жүрегіне адамгершілік дәнін себу деп біледі [4].

Осымен қатар, Шәкәрім сол кездегі қазақтың қалпы мен салт-дәстүрін көрсете білген. Бүкіл қазақ аясына сыйдыра білген. Қазақ даласындағы тайпалар мен өзара қарым-қатынастағы наразылығын, ру басшыларының қақтығыстарының қоғамға, әсіресе жастарға зияны туралы Шәкәрім көп толғанғанда сол қоғамдық кеселді, сұмдықты болдырмау жолын іздеген, тарих тағылымы арқылы ондай озбырлықтың қайталанбауын, ел есіне салуды ойлайды. Сөйтіп ол адам тағдыры, адал махаббат жолындағы күрес, билеуші таптың әділетсіз әрекетіне наразылық, бірін-бірі ұнатқан жастардың қайғылы өмірі туралы «Еңлік-Кебек» поэмасын жазды. Сонымен оқиғаның негізгі арқауы қыз бен жігіт басындағы махаббат болғанымен ойшыл Шәкәрім дастанда сол кездегі әлеуметтік жағдайға, қоғамдық қайшылықтарға айырықша мән бере қарайды. Кейіпкерлер сомдалған, шынайы, тарихта болған адамдар. Ақын басты кейіпкерлерін суреттегенде сыртқы келбеті мен ішкі жан дүниесіне қатар мінездеме беріп отырады. Еңліктің ұстамдылығын «Аз күндік арам жүріс аужал емес» деген батылдығын байқаймыз. Шәкәрім сомдаған тұлға Еңлік сұлу өзінің ешкімнен кем еместігін біледі. Жастардың адал махаббатына озбырлық еткен орта қайшылығы, рушылдық, ескі салт-дәстүр сыналады. Шығыста әйелдің күң ретінде есептелуі тәрізді мәселелерге сын көзбен қарайды. «Еңлік-Кебек» шынайы махаббаттың иелері, ізгіліктің символы. Моральдық,

адамгершілік тұрғыдағы шығарманың көркемдігі де ерекше. Шәкәрімнің «Еңлік-Кебек» поэмасынан қазақ өмір тіршілігіндегі, рулық-патриархалдық жүйенің қамытын киген қазақ ортасындағы жекеге жалпының кері ықпал, әрекетін көреміз. Осыдан барып жеке адамның жетілуіне, олардың бірге өмір сүруіне жалпының қайшылықты көзқарастары туындайды. Неге? Себебі, біріншіден рулық деңгейдегі қоғамда, рулық санамен маталған ой-сана тек қана сол ортаның заңдылығына ғана лайықталған еді. Екіншіден, ру-рудың арасындағы дау-дамайлардың, қақтығыстардың өзі белгілі топ мүддесіне ғана шешілетін еді. Жекенің мүддесі деген ұғым, қауым, көпшілікке жем болып, жаншылып қалатын кезең болатын [2].

Адам өміріндегі әділет, ынсап, мейірім-арлылықты, ұжданды болуды көксеген ақынның кейіпкерлерге қойған талабы да жоғары. Кейіпкерлерін сан түрлі қам-қарекет арасынан, қоршаған ортасынан даралап сипаттағанда әділет пен мейірім, махаббат, адалдық, жан тазалығы тұрғысынан бейнелейді. Шәкәрім кейіпкерлерін материалдық құндылық деңгейінен жоғары қойып, жан әлемі байлығы, жан тазалығы тұрғысынан суреттейді.

Оқушыларға рухани-адамгершілік тәрбие беру – қазіргі мектептердің ең маңызды міндеттерінің бірі. Бұл заңды да, өйткені, біздің қоғам өмірінде адамгершілік бастамаларының рөлі барған сайын артып, моральдік фактордың ықпал аясы кеңейіп келеді. Рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің мақсаты оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөзбен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады. Адамның адамгершілік жағынан қалыптасуы оның туған кезінен-ақ басталады, ал рухани-адамгершілігі қоршаған орта мен адамгершілік тәрбиесінің міндеттері мен мазмұнына байланысты жетіледі. Мектепке дейінгі жаста балаларда бастапқы адамгершілік сезімдер мен ұғымдар, адами мінез-құлықтың ең қарапайым дағдылары тәрбиеленеді. Мектепте бұл жұмыс мұғалімдердің қоғамдық жастар ұйымдарының басшылығымен жүйелі түрде көзделген мақсатта сай жүргізіледі. Баланың мектеп жасына дейінгі қалыптасқан мінез-құлықтарының және ересек адамдармен, құрбы-құрдастарымен қатынастарының формалары, адамгершілік білімдері мен сезімдері негізінде бастауыш сыныптарда адамгершілік көзқарастардың, мінез-құлықтың, сезім мен сананың жаңа формалары одан әрі дамытылады.

Шәкәрімнің бай мұрасында өмір сүрген дәуірдегі қоғамдық көріністер, ақыл – ой ізденістері, толғамды тұжырымдар ізін қалдырды. Шәкәрімнің дүниеге, өмірге, сан – сала құбылыс көріністерге, дінге көзқарасында кейбір қайшылықтар кездескенімен, ешқашан оған көзсіз берілген жоқ, өмірдің қуаныш рақатынан аулақ болуды уағыздайтын тақуа, бәрін жоққа шығаратын түңілген, торыққан адам емес. Дүниеге көз – қарасы жөнінен Шәкәрім көбінесе рационализмге, деисизмге бейім. Бұл философиялық бағыт дүниені жаратушы бір күш бар дегенді иойындайды, оған жаратылыстың керісті жарасымдылығы, жүйелі тынысы мен үнемі қозғалысын дәлел етеді, дүние ісіне құдай араласпайды, адамның болмысты танып білуі мен өзін - өзі жетілдіру мүмкіншіліктерінде шек жоқ деп қарайды. Қазақтың ағартушы

демократтары да көбіне осы дүниетанымды, көзқарасты жақтағаны белгілі. Шәкәрім де солардың ізінде болды.

Бұдан бұрынғы тәрбие мен алдағы тәрбие арасында диалектикалық өз ара байланыс бар. Тәрбие ісі әрбір нақты кезеңнің өзіне тән ерекшеліктерін сақтай отырып, болашақтың ерекшеліктеріне бағдар ұстайды, соған әзірлейді, ал одан әрі баланың бұдан бұрынғы кезеңдерде жинақтаған өмірлік тәжірибесін белсенді түрде пайдаланады. Белгілі кезеңде баланың психикасында пайда болған жаңа жақсы қасиеттері әлі де әлсіз және шектеулі болса да педагог соған сүйенуі тиіс. Тәрбие ісі ұзақ және күрделі үрдіс. Адамзат дамуының қай кезеңінде болсын тәрбиенің тиімділігін жетілдіру ісі жүзеге асырылып келеді. Бұл істі жүзеге асыру үрдісі әрбір қоғамдағы мемлекет қажеттігіне бағындырылады. Өйткені мемлекет қажеттігінің орындалуы оның экономикалық күш-қуаты мен саясатына тәуелді екендігі белгілі. Олай болса, тәрбие тиімділігінің ең басты шарты мемлекет мүмкіндігінен туындайтын қажеттікке сай тәрбиенің мақсатын нақты анықтау болып табылады[5].

Жалпы адамзаттық тұрғыдан қарағанда тәрбие мақсаты - әрбір тұлғаны жан-жақты және жарасымды етіп тәрбиелеу. Адам – жар бетіндегі тірі организмнің жоғарғы сатысы, қоғамдық-тарихи іс әрекеті мен мәдениет субъектісі, басқаша айтқанда іс әрекеті мен қарым-қатынас иесі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Мұхаметханұлы Қ. Шаһкәрім// Шәкәрімтану мәселелері. Сериялық ғылыми жинақ. 1-том.-Семей-Новосибирск: «Галер-Пресс», 2006.-48-65б.
2. Шәкәрім Құдайбердіұлы, шығармалар жинағы, Алматы, 2009.-280-291б.
3. Құдайбердиев Ш. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1988. – 559 б.
4. Ш.Құдайбердиев. Жолсыз жаза. -Алматы, 1988
5. Ш.Құдайбердіұлы. Аманат. Әңгімелер. -Алматы,1989

ӘОЖ 371.321:811.111

Ғ. Матишева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. В данной статье предусмотрено использование различных средств обучения для достижения поставленной цели в обучении английскому языку. К учебным пособиям относятся все материалы, используемые при организации обучения, проведении учебно-воспитательного процесса. Эффективное использование каждого учебного пособия зависит от преподавателя.

Ключевые слова: начальная школа, соответствует возрастному уровню учащихся, патриотическому воспитанию, интересам, воспитательным мероприятиям.

*Abstract.*This article provides for the use of various teaching tools to achieve the goal set in teaching English. Teaching aids include all materials used in the organization of training, in the conduct of the educational process. The effective use of each teaching aid depends on the teacher.

*Keywords:*Primary School, according to the age level of students, patriotic education, interests, educational measures.

Құзыреттілік – күрделі де көпқырлы категория. Бұл ұғым психология педагогика, әлеуметтану, философия, кәсіби білім берудің теориясы мен әдістемесі, андрогогика мен акмеология, еңбек психологиясы секілді гуманитарлық ғылымдарда әр қырынан қарастырылып зерттеліп келеді. Құзыреттілік деген ұғымның мағынасын зерттегенімізде, кейбір сөздіктерде белгілі бір зат, құбылыс жөнінде пайымдауға, салмақты да беделді пікір айтуға мүмкіндік беретін білімді игеру деген түсіндірме берілген. Қазіргі уақытта құзыреттілік ұғымы дербес және жауаптылықпен әрекет етуге белгілі бір жұмысты орындауға қабілеттілік пен икемділікті меңгеруге жол ашатын психологиялық ахуал, психикалық сапалардың қосылымы ретінде айқындалып жүр. Құзыреттіліктің бар-жоғын адам еңбегінің нәтижесіне қарап пайымдауға болады. Құзыреттілікті қалыптастыру жеке тұлғаның шығармашылық қабілетін дамытуды, педагогикалық инновацияларды жақсы қабылдауды, үнемі өзгеріп отыратын педагогикалық ортаға тез бейімделуді талап етеді. Сонымен қатар, қазіргі уақытта құзыреттіліктің тағы бір қосымша мағынасын ашатын ой-пікірлер айтылып жүр. Ол - адамның кез келген қиын жағдайда жұмыс істеуге дайындығын білдіретін «экстремалды кәсіби құзыреттілік». Бұл құзыреттілікті меңгерген және психологиялық сапасы осыған жақын адамдар, басқа адамдармен салыстырғанда, басқа жерге үйренуге, кәсібін ауыстыруға дайын болады, ондайларға жұмыссыздық қаупі аса көп төнбейді. Біздің топшылауымызша, құзыреттілік - жеке тұлғаның теориялық білімі мен практикалық тәжірибесіне сай белгілі бір міндеттерді орындауға дайындығы және қабілеті.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асырудың нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатын болады» делінген [4]. Осыдан «құзыреттілік» ұғымы білім беру мен маман даярлау салаларында қолданылатын терминге айналғанын байқаймыз.

«Құзыреттілік» термині әдетте белгілі бір әлеуметтік - кәсіби статус иесіне байланысты қолданылады. Оның сол істі атқарудағы түсінігі, білімі, білігінің орындалуы қажет мәселенің нақты өз деңгейінде шешілуімен сәйкестілігі арқылы сипатталады.

Webster сөздігінде «құзыреттілік» термині «сауаттылық» сөзінің синонимі ретінде 1596 жылы пайда болғандығын көрсетеді. Алайда, уақыт өткен сайын бұл терминнің мағынасы өзгеріске ұшырап отырады.

Мысалы, XX ғасырдың екінші жартысында дағдының қолданбалы мәніне

байланысты «құзыреттілік» термині «функционалдық сауаттылық» деген мағынаға ие болды. Ал, 1980 – 1990 жылдары сауаттылық анықтамасы жаһанданудың, әсіресе жаңа ақпараттық технологиялардың қолданысқа енуіне байланысты одан әрі ауқымды мағынаға ие болды.

XXI ғасырда сауаттылықты неғұрлым ауқымды мағынада – оқытудың мақсатын нақтылауға әкелетін білім қоғамы ретінде түсіне бастадық.

«Методикалық терминдер сөздігінде» «құзыреттілік (Компетенттілік) (латынның *competentis* – бейім сөзінен) – қандай да бір оқу пәнін оқу үдерісінде қалыптасатын білім, білік, дағдылар жиынтығы, сонымен қатар, қандай да бір қызметті орындай алу қабілеттілігі», – деп берілсе, орыс тілінің сөздігінде «құзыреттілік» термині «әлдекімнің жақсы хабардар болуы мәселесі төңірегінде» көрсетілген [5,107 б.].

Құзыреттілік теориясының негізін қалаушы ғалымдардың бірі В.С.Безруков құзыреттіліктің екі жақты қырын ұсынған. Алғашқысын танымдық және практикалық жаңалық енгізуді, яғни инновациялық ассимиляциялау мүмкіндігі бойынша, ал екінші жағында - білім беру жүйелерінің әр түрі, типі, профилі сатыларына қойылатын білім талаптарын анықтау мүмкіндігімен байланыстырады. Автор В.С.Безруковтың ойынша, құзыреттілік ұғымының мынадай аспектілік қырлары бар:

- мәндік аспект, бұл - жалпы мәдени контекстегі ахуалды жете түсінудің деңгейін көрсетеді. Себебі бұл контекстің аясына осы сияқты ахуалды бағалау, оны ұғыну мен оған деген қарым-қатынас кіреді;

- проблемалық-практикалық аспект, бұл – осы бір жағдайда ахуалды айқындай білудің мақсат, міндет, нормаларын алға қою мен орындау тиімділігінің қажеттілігін айқындайды;

- коммуникативтік (қатысымдық) аспект – осы тәріздес ахуалдағы қатысымның және адамның осындай жағдайға қатысын және өзара ықпал жасауға тиісті мәдени үлгі деңгейін қамтамасыз етеді [3, 46 б.].

Белгілі ғалым Б.С. Гершунский кәсіби құзыреттілікті жеке тұлғаның онтогенетикалық дамуы контекстінде қарастырып, әр адам өзінің жаңа білім деңгейіне біртіндеп көтерілу барысы мен нәтижесінде жеке тұлға ретінде қалыптасу жолына жетеді деген пайымдаулар келтіреді. Сонымен қатар, ғалым тұлғаның білім деңгейлерінің мынадай басқыштарын ұсынады:

-қарапайым және функционалдық сауаттылық;

-жалпы білім;

-кәсіби құзыреттілік;

-кең түрде мәдениетті игеру;

-дара тілін қалыптастыру.

Мұндағы үшінші басқыш, ғалымдар Б.С.Гершунский мен А.Г.Асмоловтың зерттеулері бойынша, қоғам мен жеке тұлға үшін кәсіби, маңызды сапалардың қалыптасуымен тығыз байланысты. Бұл сапалар еңбектің нақты бір түрінде адамға өз жолын адаспай табуға толық мүмкіндік береді, еңбектің қоғамдық қажетті бөлінісіне және белгілі бір біліктілік пен профиль қызметкерінің неғұрлым өнімді және бәсекеге қабілетті түрде қызмет етуін ынталандырудың нарықтық механизміне сәйкес келеді деген тұжырымдар

жасайды [3, 214-218 б.]

Тағы бір ғылыми зерттеулерде құзыреттілікті коммуникативтік, ақпараттық, регулятивтік және интеллектуалды-педагогикалық құзыреттілік деп бөліп қарастырады.

Педагогтың коммуникативтік құзыреттілігі – кәсіби интегративтік қасиет, оның негізгі бөліктеріне эмоционалдық тұрақтылық (икемділікпен байланысты); экстраверсия (тағайындалған деңгейі мен эффективті жетекшілікті көрсетеді); тікелей және қайтарымды байланысты ұштастыру мүмкіншілігі; тілдік білімі; тыңдай білу қабілеті; марапаттай білуі; сыпайылылық; жалпы қабілеті секілді қасиеттері жатады.

Коммуникативтік құзыреттілік – алдымен, жеке тұлғаның дамуы мен өзіндік дамуы барысындағы мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеті; екіншіден, ұстаздың педагогикалық қарым-қатынастық мақсаты, түйіні, құрылымы, құралы, ерекшелігі туралы хабардарлығының көрсеткіші; қажетті технологиялық деңгейін жете меңгеруі; маманның жеке психологиялық сапасы; коммуникативтік іс-әрекетін әрдайым жетілдіріп тұруға тырысуы; негізгі құндылық ретінде жеке адамның тұлғасына бейімделе білу, —бағдар етул, сонымен бірге педагогикалық қарым-қатынас кезінде туындайтын міндеттерге шығармашылық тұрғыда еш қиындықсыз шешім таба білу қабілеті.

Ақпараттық құзыреттілік өзі туралы оқушылар мен олардың ата-аналарының, басқа ұстаздардың жұмыс тәжірибесі жөнінде ақпаратты білу мөлшерін қамтиды.

Регулятивтік құзыреттілік оқытушының өз іс-әрекетін басқара білу мүмкіншілігін білдіреді. Оған оқытушының мақсаттылық, жоспарлау, тұрақты белсенділік пен өзін көрсете білуі, рефлексия, іс-әрекетінің бағасы кіреді. Құндылық пен ізгілік – іс әрекеттің басты факторлары болып саналса, аналогия, қиял, ойлау қабілетінің икемділігі мен сындылығы ретіндегі зерденің қасиеті түрінде талдауға болады. Ал интеллектуалды құзыреттілік болса салыстыру, талдау, салыстыру, қорытындылау, синтез, нақтылау сияқты қарастырудың кешені ретінде айтылады. Қоғамдық-саяси даярлық болашақ мұғалімдерді қоршаған ортаны, қоғамдағы құбылыстарды тану әдістемесіне, әлеуметтік-экономикалық даму мәселелерін пайымдау, сараптау, маңыздысын ажырата білуге, адамдармен қарым-қатынас жасау барысында жоғары мәдениеттілікке үйренуге толық мүмкіндік береді. Қорытындысында нәтижені арқау ететін білім моделі- басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және пайдалы педагогикалық технологияларды меңгеру барысында педагогтардың кәсібилігін дамытуға арналады. Қазіргі білім беру жүйесі «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл жаңаша білім беруді ұйымдастыру – оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды талап етеді. Бүгінгі күні зерттеуімізде қарастырылып отырған мәселенің теориялық-әдіснамалық негізін дәлелдеу мақсатында ғылыми еңбектерге талдау жасап, «құзыреттілік», «ақпараттық құзыреттілік» ұғымдарының өзара байланысына, анықтамаларына, құрастырылған жүйелеріне мазмұндық сипаттама беруді жөн деп таптық.

Оқушыны білім, білік дағдыларымен қаруландырып, сонымен қатар баланы тұлға етіп қалыптастыратын – бастауыш мектеп. Олай болса, интеллектуалдық, біліктілік, коммуникативтік жағынан баланы қоршаған ортамен, өзге адамдармен немесе өзі-өзімен яғни әлеуметтік ортамен тұрақты қарым-қатынасқа түсуге, сол ортаға барынша тез бейімделе алуға дайындау-мектептің бастауыш сыныбының басты қызметі болып табылады. Демек, оқушы бастауыш сыныптарда адам өмірінде болатын оқу, ойын, еңбек сияқты әрекет түрлерін қажетті деңгейде меңгереді. Алайда, бұл әрекеттердің барлығы да сөйлеу әрекеті арқылы ғана іске асады. Сондықтан жеке тұлғаның ақыл-ойы, санасының жетіліп-толуының, мәдениеттілік, зиялылық сияқты қасиеттерінің қалыптасуының басты көрсеткіші бала тілінің жеткілікті деңгейде дамуына, тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым секілді коммуникативтік дағдыларының дұрыс қалыптасуына тікелей байланысты болады.

Ағылшын тілін оқып-үйрену процесі кезінде коммуникативтік құзыреттіліктің мынандай компоненттерін дамытуға аса мән бергеніміз жөн:

1. Сөйлеу құзыреттілігі – оқушылардың сөйлей алуы (диалогтық және монологтық сөйлеу), оқу және жазу;

Бастауыш мектепте ағылшын тілін оқыту кезінде оқытудың мақсатын, тақырыбын, мазмұны мен түрін анықтауды баланың өмірлік әлемімен, іс-әрекетімен байланыстыру қажет. Шетел (ағылшын) тілі пәні оқушы бойында өз халқының мәдениеті мен рухани құндылықтары, ұлттық ұқсастықтар, азаматтылық, моральдық нормалар мен сөйлесу әдебі туралы ой қалыптастыруға ықпал етеді. Бастауыш сыныптарда шетел тілін оқытудың мақсаты төменгі сынып оқушыларында қарапайым коммуникативтік құзыреттіліктердің сөйлеу әрекеттері: тыңдалым, айтылым, оқылым және жазылым дағдыларын қажетті деңгейде қалыптастыру болып табылады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1 Ушаков Д.Н. Орфографический словарь русского языка. - Москва: Учпедгиз, 1937 - 187с.

2 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, 7.12.2010ж. №1118

3 Азимов Э. Г. , Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). -Москва: ИКАР, 2009 - 156с.

4 Безрукова В.С. Компетентность // Словарь нового педагогического мышления. -Екатеринбург, 1996. - 152с.

5 Гершунский Б.С. Философия образования. - Москва: Московский психолого-социальный институт, 1998. - 278с.

ӘОЖ 316.628:159.9

У. Мауленкулова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ӨСУІНЕ КӘСІБИ ДАЯРЛАНУ ҮРДІСІНДЕГІ МОТИВАЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ

Аннотация. Это сознательный выбор мотива в статье. Следующий этап деятельности состоит в реализации конкретной потребности и выборе мотива обучения. Под влиянием педагогических воздействий он реализует свои потребности и действия, что вытекает из существенного мотива в ситуации.

Ключевые слова: стремление к успеху, чувство уверенности в правильности своих действий.

Abstract. Conscious choice of motive in this article. The next stage of activity consists in the realization of a specific need and the choice of a learning motive. Under the influence of pedagogical influences, he realizes his needs and actions, which is caused by a serious motive in the situation.

Keywords: Strive for success, feel confident in the correctness of your actions.

ЖОО-да білім алу – тұлғаның кәсіби дамуының маңызды кезеңдерінің бірі. Дәл осы кезеңде кәсіпқойлықтың негізі қаланды, болашақ мамандығы туралы адекватты түсінік пен оған деген мотивациялық-құндылық қатынас қалыптасты. Көптеген зерттеушілердің (А.А.Бодалев, А.А.Деркач, т.б.) пікірінше, кәсіби даму процесінде жеке тұлғаның мотивациялық, когнитивтік және мінез-құлық-инструменталды сфералары қатысады.

Қолданыстағы жоғары кәсіптік білім беру жүйесі негізінен «білім» парадигмасына бағытталған, сондықтан студенттердің кәсіптік даярлығының жетістігі дәстүрлі түрде алған білімдерінің көлемі мен сапасымен, кәсіби дағдылары, қабілеттері мен интеллект деңгейі, арнайы білімнің дамуымен бағаланады. Дегенмен, зерттеулер көрсеткендей (А.А. Реан және т.б.), «Күшті» және «әлсіз» студенттер бір-бірінен интеллект деңгейінде емес, оқу әрекетінің мотивациясында ерекшеленеді. Сонымен қатар, жоғары оң мотивация қажетті білімдер, дағдылар мен дағдылар жеткіліксіз болған немесе жеткіліксіз дамыған арнайы қабілеттер жағдайында өтемдік фактор рөлін атқара алады.

Оқу іс-әрекетіне мотивация мәселесіне арналған зерттеулердің көпшілігі мектеп жасына арналған. Дегенмен, жоғары оқу орнында оқу процесінде кәсіби даму мотивациясы өзіне тән ерекшеліктеріне байланысты арнайы зерттеуді қажет етеді.

- Біріншіден, бұл кәсіпке деген көзқарасты білдірудің бұрынғы, ертеректегі формаларымен және мамандық таңдаудағы, оқу орнын таңдаудағы осы көзқарастың мотивтерімен анықталады.

- Екіншіден, кәсіпқой тұлғасын қалыптастырудың қажетті шарты оның мотивациялық қатынасының таңдаған мамандығының мазмұнына сәйкестігі болып табылады.

- Үшіншіден, жоғары оқу орнында білім алудың түпкі мақсаты мамандықты меңгеру болғандықтан, танымдық және кәсіби мотивтер бүгінгі күнге дейін жеткілікті түрде зерттелмеген кәсіби даму мотивациясы – біртұтас жүйені құрайды. Бұл жаппай оқыту салыстырмалы түрде жақында басталған психолог мамандығына толығымен қатысты. Соларды қолдана білуге оның нәтижесі тікелей байланысты болмақ. Жалпы мотивациялық сфераны зерттеу мәселесі жоғары оқу орындарында оқу процесінде ерекше өзекті болады,

өйткені оқытудың маңызды міндеттерінің бірі болашақ маман-маманды қалыптастыру процесінде студенттердің жеке тұлғасын дамыту болып табылады [1].

Мотивация мәселелерімен айналысатын зерттеушілер студенттер жаңа оқу орнына түскенде мотивация негізінен жаңа әлеуметтік рөлмен анықталатынын атап өтеді. Бірақ бұл оның оқу-тәрбие жұмысын ұзақ уақыт бойы көтере алмай, бірте-бірте маңызын жоғалтып барады. Сондықтан оқуға мазмұнды мән беретін мотивтерді қалыптастыру мұғалімнің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Педагогтар мен психологтар білім мен дағдыны табысты меңгеруді қамтамасыз етуде оқудың оң мотивациясының рөлін атап көрсетеді.

Біздің жетістіктерге жетуміз де, жетпеуіміз де көп жағдайда қарым-қатынас барысында өз нақты және потенциалдық мүмкіндіктерімізді дұрыс не бұрыс пайдалануымызға байланысты болады. Осы ретте, психология ғылымдарының докторы Н.Қ. Тоқсанбаева «қоғамдық әлеуметтік өмір тіршілігінде қарым-қатынас арқылы бірлескен әрекет белгілі психологиялық маңыздылыққа ие болып отырады» дейді. Олай болса, қарым-қатынас процесінің маңыздылығын арттырып отыру қоғамдық әлеуметтік өмір тіршілігіне жағымды әсерін тигізетіні анық. Осыған байланысты зерттеу жұмысымыздың дамытушы экспериментін Алматы қаласындағы «Қайнар» академиясында психология бөлімінде «Тұлғалық өсу және кәсіби даярлану мотивациясы» курсының 3 курс студенттеріне жүргізілді және Талдықорған қаласындағы І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінде осы модель бойынша салыстырмалы зерттеуді жүзеге асырдық.

Оқу іс-әрекетінің мотивациялық негізі – жалпы әрекетті үнемі ынталандыратын, оның сабақтастығы мен тұрақтылығын сақтайтын мотивациялық күйлердің белгілі бір тізбегі.

Студенттің оқу іс-әрекетінің мотивациялық негізі келесі элементтерден тұрады: оқу жағдайына назар аудару - алдағы іс-әрекеттің мәнін түсіну - мотивті саналы таңдау - мақсат қою - мақсатқа ұмтылу (тәрбие іс-әрекетін жүзеге асыру)

- мақсатқа ұмтылу. табысқа жету (өз іс-әрекетінің дұрыстығына сенімділікті сезіну) – өзін-өзі бағалау процесі және қызмет нәтижелері (әрекетке эмоционалдық қатынас).

Студенттің зейінін оқу жағдайына аудару. Іс-әрекетке қосылу, тапсырманы орындау үшін студент өзінің назарын оқу жағдайына аударып, оның қызығушылығын, мақсаты мен мотивін соған ауыстыруы, оқудан алшақтататын импульстарды баяулатуы керек. Зейін, яғни берілген объектілерді ассимиляциялауға шоғырландыру қабілеті барлық танымдық процестердің қажетті шарты, К.Д. Ушинский, білімнің адам санасына енетін жалғыз қақпасы. Зейіннің негізгі құрылымдық объектілері – қабылдаудың негізгі объектісі (немесе «фигура») және «фон». Қабылдау фигурасы – бұл психиканың шындықтың көптүрлілігінен айыратыны, зерттелетін мәселенің мәні де осында. Ақпарат ағынындағы қалғанның бәрі фон құрайды. Қабылдаудың ең маңызды факторы фигура мен фон арасындағы контраст

дәрежесі болып табылады. Студенттер зерттеген материал жеткілікті контрастка ие емес, фонмен біріктіріліп, қабылданбай қалады [2]. Мұғалім үшін қорытынды: эмоционалдырақ, зерттеудің негізгі объектісін нақты белгілеңіз.

Алдағы іс-әрекеттің мағынасын білу. Зейін студенттердің іс-әрекетте бағдарлануына көмектеседі және оқу әрекетін белсендіретін қажеттілік пәні туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді. Шынында да, адам білімге деген қажеттілікті (іс-әрекеттің жаңа тәсілдерінде және т.б.) сезінуі үшін ол оларды өзі үшін қазіргі уақытта немесе болашақта қажет болғандай етіп көрсетуі керек. Сонымен, әрекеттің екінші құрылымдық бірлігі – студенттердің «білім туралы ақпарат алуы және олардың (студенттердің») алдағы іс-әрекеттің жеке мәнін түсінуі, бұл өз кезегінде әрекет етуге дайындығында көрінеді. Мұны тәжірибелі мұғалімдер жиі қолданады, олар әрқашан жұмыс басында студенттерге алдағы іс-әрекеттің мәнін ашып, оларды қандай білімді меңгеру керек, қандай әдістерді меңгеру керек, не істеу керек және не үшін қажет екендігімен таныстырады. Мұнда мұғалім студенттерге оқу іс-әрекетін орындаудың теориялық, практикалық, тұлғалық, әлеуметтік, эстетикалық және басқа да маңыздылығын ашуға ұмтылады [3].

Мотивті саналы түрде таңдау. Іс-әрекеттің келесі кезеңі нақты қажеттілікті жүзеге асырудан және оқу мотивін таңдаудан тұрады. Сыртқы мотивтер қажетті қажеттілікті өзекті етеді, ол адамды белгілі бір әрекеттерді орындауға ынталандырады, бірақ әрекет ету туралы шешімді студент өзі қабылдайды. Педагогикалық әсерлердің әсерінен ол өзінің қажеттіліктері мен әрекеттерін жүзеге асырады, бұл жағдайдағы елеулі мотивтен туындайды. Ең дұрысы, барлық мотивтердің ішінен (досымен сөйлесуге, армандауға, терезеге қарауға, т.б.) ол өзіне қажетті оқу іс-әрекетінің мотивтерін таңдайды (жаңа білім мен дағдыларды игеру қажеттілігін түсінеді), танымдық қиындықтарды жеңуге, қажетті қабілет пен сапаны дамытуға ұмтылады). Қажеттілікті сезіну, әдетте, бірнеше мотивтердің пайда болуына әкеледі. Олар бұрынғы тәжірибемен, мінез- құлық және белсенділік әдеттерімен байланысты. Ал егер Студент белгілі бір жағдайда өзіне ұсынылған іс-әрекет тәсілдерін белсенді меңгеру қажеттілігін түсінсе, ол нақты мотивті таңдайды және сол сәттен бастап белсенді түрде әрекетке кіріседі. Сонымен, нақты қажеттілікті сезіну Студентны мотив таңдауына жетелейді. Бұл жағдайда мотив бір мінез-құлықты екіншісімен ауыстырады, азырақ қолайлырақ қолайлы - және осылайша әрекет режимін анықтау мүмкіндігін жасайды. Мінез тек мотивке байланысты күшті ерік- жігерге айналады (Д.Н.Узнадзе). Педагогикалық аспектіде бұл жерде жеке тұлғаның өз мотивтерін басқара алуы, оларды келешегі зор мақсаттармен байланыстыра білуі бірінші орынға шығатынына назар аударған жөн. Мотив – студенттің әрекеттегі өзін-өзі анықтауының нәтижесі. Ал шәкіртінің мотивациясын қалай қалыптастыратыны көп жағдайда мұғалімге байланысты. Мотивацияның болуы емес, оның даму жолы адамның даралығын сипаттайды.

Мақсат қою – студенттердің оқу іс-әрекетінің мақсаттарын анықтауы. Бұл жағдайда қажеттілікті сезіну және басым мотивті таңдау шешімді таңдауға

– студенттің өз алдына мақсат қоюына әкеледі. Кез келген мотивтен туындайтын әрекеттің даму жолы мақсатпен анықталады. Егер мотив

белсенділікке итермелесе, онда мақсат студенттің іс-әрекетінің бағыттылығын сипаттайды, жеке тәрбиелік әрекеттердің сипатын анықтайды. Студенттің санасында өзіне ең маңызды қажеттілікті қанағаттандыра алатын шындық объектісінің көрінісі пайда болғаннан кейін ол әрекет етуді шешеді, мақсатына жетуге ұмтылады. Сонда ғана Студент оқу жағдайын бағалап, оған зейінін шоғырландыра отырып, алдына мақсат қойып, соған жетуге ұмтылады. Ол сабақ нәтижесінде не алу керектігін нақты, саналы түрде елестетуі керек (қандай жаңа білімді меңгеру керек, қандай дағдыны дамыту керек, қандай әрекет әдісін меңгеру керек, мұның бәрі интеллектуалдық және басқа да салалардың дамуына қалай әсер етеді) және бұл үшін не істеу керек (белгілі бір типтегі тапсырмаларды шешуді үйрену, соншалықты көп тапсырмаларды шешу, анау-мынау тапсырманы орындау және т.б.). Әрине, мұғалімнің өзі мүмкін болатын мақсаттарды, іс-әрекет жоспарын ұсына алады. Бірақ, біріншіден, бұл жағдайда мұғалімнің ұсынысы сөзден басқа ештеңе емес, студенттің мақсаты емес. Адамға талапты сырттан қоюға болады, бірақ мақсат емес. Мақсатты адамның өзі қойып, тұжырымдайды. Екіншіден, егер студентке мақсат «жүктелсе», онда іс-әрекет одан алшақтайды, аяқталмайды, тұрақсыз болады. Мұғалім іс-әрекеттің мақсатын әзірлеуде кеңесші позициясын алуы керек. Бұл ретте импульстардың өзектілігі мен қалыптасуына қажетті негізді құрайтын мәнділік құбылысына сүйену пайдалы. Кездейсоқ емес, көрнекті орыс психологы С.Л. Рубинштейн былай деп жазды: «Одан кейін әрекеттің мақсатына айналатын, адамды әрекетке итермелейтін объект ретінде ол үшін не маңызды болуы керек...».

Олай болса, студенттің өзінің алдына қойылған мақсатты бейне түрінде, іс-әрекеттің қабылданатын, болжанатын нәтижесін айтуы оған жетуге дайындығын өзекті етеді және сол арқылы оның іс-әрекетінің әрі қарайғы бағытын анықтайды. Д.Н. Узнадзе, бұл жағдайларда мақсатты орнату пайда болады, ол дайындық болып табылады, ол тұрақтандыру қызметін атқарады.

Мақсатқа ұмтылу – оқу қызметін жүзеге асыру [4]. Студент шұғыл қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған әрекеттерді орындайды, - оқу міндеттерін шешуге қатысады немесе еңбек тапсырмасын орындайды. Сонымен бірге оның мотивтері қалыптасып келе жатқан немесе қалыптасқан қабілеттерге, оқу және еңбек дағдыларына сәйкес әрекетке бағытталған. Бір студент көшіру (репродуктивті) сипаттағы әрекеттерді орындай отырып, мақсатқа ұмтылса, екіншісі сол мақсатқа ұмтылып, өз бетінше шығармашылықпен (өнімді) әрекет ете алады. Бұл мұғалім мен студенттің өзара әрекетіндегі ең шешуші сәттердің бірі, мотивациялық қарама-қайшылықтардың бірі: белсенді әрекетке бейімділіктің болуы мен оны жүзеге асыру мүмкіндіктері арасында туындайды. Практикада өзекті қажеттіліктер мен мотивтер, алға қойған мақсаттар көбінесе мұғалім ұйымдастырған студенттердің нақты іс-әрекетінде толыққанды қуаттауды таппайды. Ал егер ол студенттерге олардың мотивтері мен мақсаттарына сәйкес әрекетті қамтамасыз етпесе, онда бұл мотивтер тежеліп, қанағаттанбау сезімі, жағымсыз эмоциялар пайда болады. Сонымен қатар, бұл қайшылық адамның функционалдық мүмкіндіктерінің, қабілеттері мен ол айналысуға мәжбүр болатын оқу

әрекетінің мазмұнының сәйкес келмеуінен көрінеді. Бұл қайшылықтың практикалық мәні бар: оны шешудің маңызды шарты мұғалімнің оқу құралдарының мүмкіндіктері мен студенттердің даму деңгейін ғана емес, сонымен қатар оқу іс-әрекетінің құрылымын білуі болып табылады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Лазурский А.Ф. Полимотивация и принцип соответствия мотива и деятельности // Проблема формирования социогенных потребностей. - Тбилиси, 1981. - С.31-39.
2. Кокурина И.Г. Методы изучения мотивации личности: Опыт исследования личностно-смыслового аспекта мотивации. - М., 1988. - С.12-75.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. - М., 1996. - 308 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. - М.: Просвещение, 1998. - С.116-127.
5. Деркач А.А. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости. - М., 1998. ~136 с.

ӘОЖ 811.11

С. Мамбеталы

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аннотация. В данной статье интерактивность заключается в необходимости организации диалога с обучающимися через реализацию содержания изучаемого материала и возможности выбора вариантов режима учебной деятельности. Выполнение этого требования обеспечивает максимальную адаптируемость учебного материала с большими возможностями, чем у традиционного учебника.

Ключевые слова: Иностранные языки. в обучении мобильные технологии, интеграция, ведущие специалисты.

Abstract. In this article, interactivity consists in the need to organize a dialogue with students through the implementation of the content of the studied material and the possibility of choosing options for the mode of educational activity. Fulfilling this requirement ensures maximum adaptation of the educational material, which has greater capabilities than a traditional textbook.

Keywords: Foreign languages. in training, mobile technologies, integration, leading specialists.

Бүгінгі таңда әртүрлі университеттер мен орталықтар қашықтықтан оқыту жүйесі үшін АКТ және кадрларды даярлау саласында сертификаттауды көздейтін педагогтердің біліктілігін арттыру бағдарламаларының үлкен санын ұсынады. Олардың барлығы дерлік екі деңгей бойынша біліктілікті арттыру бағдарламаларын ұсынады – базалық, қолданбалы мәселелерді шешу үшін АКТ-ны қолдану білімі мен дағдыларының инварианты және әр түрлі білім салаларында әр түрлі профильдегі мамандарды даярлауды қамтитын кәсіби. Алайда, өкінішке орай, мемлекеттік және мемлекеттік емес бағдарламалардың сәйкес келмеуі, бірдей міндеттерді шешетін құрылымдардың қайталануы, СТ және FGOS саласындағы халықаралық стандарттар негізінде жасалған мұғалімдердің ІР құзыреттіліктерінің құрылымына, білім беруді

ақпараттандыру саласындағы біліктілікті арттырудың аймақтық құрылымдарының бытыраңқылығына назар аудармау-мұның бәрі елдің бірыңғай ақпараттық білім беру кеңістігін қалыптастыру процесінің тежелуіне әкеледі. Дегенмен, GНИ ИТТ информатикасы ФМУ мәліметтері бойынша, 2009 жылы білім берудің барлық деңгейлері үшін ИК-құзыреттілікті мониторингілеу және сертификаттау жүйесі іске қосылды www.icctest.edu.ru 18 аймағында сәтті сынақтан өткен IR құзіреттілігін дамыту тиімділігін төмендететін өткір мәселе-біліктілікті арттыру курстары арасында мұғалімдерге үнемі қолдау мен кеңес берудің болмауы[1].

Шет тілдерін оқытуда мобильді технологияларды интеграциялау бойынша жетекші мамандар г. Дадни мен Н. Хокли оқытушының мобильді құзіреттілігі терминін енгізді (жұмыс термині ағылшын тілінен. mobile literacy) мобильді технологияларды кәсіби мақсаттарда пайдалану кезінде оқытушының білімі мен дағдыларын меңгеру деңгейін анықтау үшін. Мұғалімнің мобильді құзыреттілігі, шын мәнінде, оның барлық негізгі компоненттерін көрсететін IR құзіреттілігінің ажырамас бөлігі болып табылады. Мобильді құзіреттілікті мұғалімнің жеке құзіреттілігінің құрамдас бөлігі ретінде қарастыру қажеттілігі жаңа буын білім беру стандарттарымен және заманауи әлеуметтік тапсырыспен анықталады. Ол мобильді технологиялардың шет тілдерін оқытуға әсерін бағалау, әдістемені олардың дәстүрлі тілдік сыныпқа сәтті кірігуі үшін бейімдеу үшін қажетті білім, Дағдылар мен дағдыларды қамтиды. Мобильді құзіреттіліктің жалпы пайдаланушылық және жалпы педагогикалық деңгейлері мұғалімнің кәсіби стандартында сипатталған оқытушының IR құзіреттілігінің компоненттерімен байланысты. Олардың негізінде шет тілдері оқытушысының мобильді құзіреттілігінің кәсіби деңгейіне қатысты білім мен дағдыларды ажыратуға болады [3].

Бұл жағдайдан шығудың жолын ЦТ-ның дидактикалық мүмкіндіктеріне сүйене отырып табуға болады:

- вебинарлар мен скайп-талқылаулар өткізу арқылы ғылыми-әдістемелік орталықтардан келген мамандардың педагогтарға жедел консультативтік көмегі;
- бір немесе әр түрлі аймақтардың, елдердің әртүрлі мектептерінен, ғылыми және оқу орталықтарынан білім алушылардың, оқытушылардың, ғылыми қызметкерлердің бірлескен зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру;
- қатысушыларды қызықтырған мәселелер бойынша ақпарат, идея, жоспарлармен, бірлескен жобалар тақырыптарымен алмасу;
- педагогтердің кәсіби және ИК-құзыреттерін дамыту үшін онлайн-курстардың алуан түрлілігін ұсынатын сапалы ББҰ, жаппай ашық онлайн-курстарға қол жеткізу;;
- шет тілінде қарым-қатынастың табиғи қажеттілігінің пайда болуына ықпал ететін шынайы тілдік ортаны құру және т. б.

ЭОҚ модульдік иерархиялық құрылысының талабы-оқу мазмұны мен оны игеру технологиясы біріктірілген мақсатты функционалды түйіндерден тұратын модульдер түрінде білім беру ақпаратын ұсыну. Мысалы, электронды оқулықты жасауға дайындық күрделі дидактикалық мақсаттан және осы

мақсатқа жетуді қамтамасыз ететін Модульдер жиынтығынан тұратын модульдік курс бағдарламасын жасаудан басталуы керек. Мұндай бағдарламаны жасау үшін мұғалім ең алдымен курстың негізгі ғылыми идеяларын бөліп көрсетуі керек. Содан кейін сіз осы идеялардың айналасындағы оқу мазмұнын тақырыптардың белгілі бір блоктарына құруыңыз керек, содан кейін оқу мазмұнын игеру және оны практикада қолдану міндеттерін қамтитын кешенді дидактикалық мақсатты қалыптастыру қажет. Бұдан әрі кешенді дидактикалық мақсат бөледі интегралдануы дидактикалық мақсаттары қалыптастырады модульдер. Осы мақсаттарды шешудің жиынтығы күрделі дидактикалық мақсатқа жетуді қамтамасыз етеді. Сонымен, әр тақырып блогы бір немесе бірнеше модульден тұрады. Модульді құрайтын оқу мазмұны ақпараттың жеткілікті үлкен көлемін қамтуы мүмкін болғандықтан, әр интеграцияланатын дидактикалық мақсат жеке дидактикалық мақсаттарға бөлінеді және олардың негізінде оқу тақырыптары бөлінеді. Блок-модульдік принцип бойынша ұйымдастырылған оқу материалын ұсынудың негізгі әдісі-гипермәтін.

Интерактивтілік зерттелетін материалдың мазмұны мен оқу іс-әрекеті режимінің нұсқаларын таңдау мүмкіндігін іске асыру арқылы білім алушылармен диалогты ұйымдастыру қажеттілігінен тұрады. Бұл талапты орындау дәстүрлі оқулыққа қарағанда үлкен мүмкіндіктерге ие оқу материалының бейімделуін барынша қамтамасыз етеді [4].

Ақпаратты өзектендіру талабы оқу ақпаратын жедел жаңарту мүмкіндігін білдіреді. Бұл талап ЭОҚ пайдалану режиміне байланысты, өйткені желілік оқу басылымдарында ақпаратты жаңарту әдетте біріктірілген және жергілікті веб-сайттарға қарағанда тезірек жүреді.

Оқу материалын қысқаша баяндау кезінде оның барынша ақпараттылығын қамтамасыз ететін Оқу ақпаратының сыйымдылығын талап ету:

- түсінікті қысқартуларды қолдану;
- графиктерге, суреттерге, схемаларға, кестелерге вербалды емес (символдық) түсіндірмелерді қолдану;
- бірінші экран ішіндегі ең маңызды ақпаратты шоғырландыру;
- анық және айқын тұжырымдары;
- материалды ұсынудағы "Каскад" құбылысын жеңу (бір теориялық материал әртүрлі ақпараттық бөлімдер шегінде тұжырымдалған кезде).

ЭҚЖ дұрыс әзірленген дизайны білім алушылардың уәждемесіне, материалды қабылдау жылдамдығына, шаршағыштыққа және басқа да бірқатар маңызды көрсеткіштерге тікелей әсер етеді. Дизайн, ең алдымен, материалды берудің мультимедиялық сипатын, жүктеу жылдамдығын, іздеудің ыңғайлылығын, қосымша ақпарат алу үшін автормен байланысу мүмкіндігін, ЭОҚ пайдаланушы интерфейсіні жобалауды, яғни пайдаланушының ресурстармен өзара әрекеттесу әдісін қамтиды, оның дизайны осы өзара әрекеттесудің тиімділігіне байланысты.

Оқытудың көрнекілігін қамтамасыз ететін ЭОҚ-ге қойылатын келесі талап-визуалды ақпараттың сапасын едәуір арттыратын үш өлшемді компьютерлік графиканы, бейнені, анимацияны қолдану арқылы жүзеге

асырылатын оқу ақпаратын берудің мультимедиялық мүмкіндіктерін барынша іске асыру талабы. ЭОҚ-де "кеңейтілген шындықты" құруға болады, яғни белгілі бір нақты объектілердің ғана емес, сонымен бірге ғылыми заңдылықтардың, теориялардың, тұжырымдамалардың да маңызды қасиеттерін визуалды-бейнелі түсіндіру жүреді. Бұл талап әсіресе UEI-ге шет тілдерінде қатысты, өйткені сөйлеу және тыңдау сияқты тілдік дағдыларды үйрету дыбыстық және бейне файлдарды қоспай мүмкін емес.

Пайдаланушы интерфейсінің біртұтастығына барлық элементтер үшін бірдей қосымшаны, қолданушы интерфейсін жобалау әдістері мен ережелерін сақтау арқылы қол жеткізіледі, ол пайдаланушының мобильді құрылғымен өзара әрекеттесудің қарапайым тұжырымдамалық моделін дамытады және оны кез-келген пайдаланушы санаттары, соның ішінде мобильді құрылғыларда жұмыс істеудің бастапқы дағдылары бар адамдар игереді. Басқаша айтқанда, әр модуль, бөлім, бөлім жалпы принциптерге сәйкес құрылуы керек, осылайша пайдаланушылар бастапқыда белгілі бір функцияларды игеруге аз уақыт жұмсай отырып, мысалы, бір бөлімнен екінші бөлімге ауысу кезінде қолданушы интерфейсін бейімделуге емес, материалды зерттеуге назар аударуы керек. Стильдің бірлігіне, яғни бүкіл жоба үшін бірдей болуы керек қосымшаның жалпы көркемдік шешіміне ерекше назар аудару керек. Мәтінді безендіруде, графикалық белгілеу құралдарында стильдің бірлігін сақтау маңызды; фонды, графиканы, пиктограммаларды, бейне эффектілерді және анимацияларды, түсіндірмелермен сілтемелерді, аудио эффектілерді және т. б.

Пайдаланушы интерфейсінің ыңғайлылығы оның қарапайым игерілуімен және пайдаланушылардың дайындық деңгейіне қарамастан тиімді қолданылуымен қамтамасыз етіледі. Интерфейске Достық әдетте пайдаланушыға таныс жағдайларды жасау арқылы жүзеге асырылады; қосымшаны жобалаудағы түс шешімдерін оңтайлы таңдау; оңтайлы дыбыстық дизайн.

Техникалық критерийлер стационарлық немесе портативті құрылғыларда ЭОҚ платформалары мен қол жетімділігін бағалауға мүмкіндік береді, бұл жаттығуларды көлемі жағынан ыңғайлы медиада орындауға және тексеруге мүмкіндік береді. Интернетке қосылу қажеттілігі, мысалы, қосымшаны пайдалану кезінде ұялы байланыстың белгілі бір шығындарына байланысты ыңғайлы емес болып саналады, сондықтан бүгінгі күні тұтынушыға ұсынылатын оқу бағдарламаларының көпшілігін офлайн режимде пайдалануға болады [2].

Мобильді форматтағы ЭОҚ таңдау кезінде ұйымдастырушылық және қаржылық критерийлер өте маңызды: ақысыз – ақылы қосымшалар; демонстрацияның болуы; пайдалану жиілігі және авторлық. Ерте ме, кеш пе, кез-келген сәтті оқыту өнімі коммерциялық сипатқа ие болады, бірақ егер мұғалім оны оқу процесінде қолданғысы келсе, оқыту қосымшасының бағасы өте маңызды. Бақытымызға орай, әдетте сапалы ЭОҚ құны баспа оқулықтарының құнынан едәуір төмен. Коммерциялық өнімнің демонстрациясы (әрдайым шектеулі нұсқасы болса да) тәжірибелі оқытушыға қосымшаның барлық артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауға мүмкіндік

береді. ЭОҚ пайдалану жиілігін әртүрлі іздеу машиналарының рейтингтері арқылы тексеруге болады, бірақ белгілі бір сайттың немесе қосымшаның танымалдығы әрқашан ұсынылатын ақпараттың сапасын көрсете бермейтінін ұмытпаған жөн.

Бүгінгі таңда онлайн-дүкендер білім беру бағдарламаларына сәйкес келетін көптеген қосымшаларды ұсынады, сонымен қатар әртүрлі платформаларды қолдана отырып, кез-келген қолданушы белгілі бір дағдылары бар өз сайты немесе мобильді қосымшасын жасай алады, авторизация ЭОҚ таңдау кезінде анықтайтын критерий болып табылады. Ірі өкілді басылымдарға (Cambridge University Press, MacMillan және т. б.); мобильді оқыту жобаларына қатысатын университеттер мен колледждерге артықшылық берілуі керек; шет тілдерін оқыту саласындағы беделді мамандар, олар туралы ақпарат әдетте Интернетте қол жетімді жаңа технологияларды қолдайды.

Шет тілдерін оқыту үдерісіне тән жекеше-әдістемелік критерийлер оқытылатын курсқа сәйкес келетін белгілі бір тестті немесе тапсырманы таңдауға мүмкіндік береді, яғни тілдік материалдың бөлімі (лексика/грамматика/фонетика), коммуникативтік бағыттың түрі (рецепция/өнім), сондай-ақ жаттығудың форматы мен тақырыбы ескеріледі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1 Atkins D., Brown J., Hammond A. A Review of the Open Educational Resources Movement. Palo Alto, California, United States, 2007.

2 Brown A. Metacognition, Executive Control, Self-control, and Other Mysterious Mechanisms // 1987.

3 Butcher N. ICT in Higher Education. UNESCO IITE Policy Brief, 2014. URL: <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214737.pdf>

4 Collins M. Why MOOCs won't save our education system//The Daily Spot. 2015. October 10. URL: <http://www.dailydot.com/opinion/moocs-education-free-online-courses/>

5 Danaher P. A., Gururajan R., Hafeez-Baig A. Transforming the practice of mobile learning: Promoting pedagogical innovation through educational principles and strategies that work. Innovative mobile learning: Techniques and technologies. Hershey, PA; N.Y.; Eds H. Ryu, D. P. Parsons. 2009.

ЭОЖ 371.321:811.1

С. Махатаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА БІЛІМ БЕРУДІҢ ОРТАСЫ
ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ ТУРАЛЫ ИДЕЯЛАРДЫ
ЗЕРТТЕУ**

Аннотация. В данной статье в педагогической психологии понятие «психологическая безопасность» обычно совпадает с понятиями «образовательная среда» и «личность». Одним из первых ввел в научный оборот термин «психологическая безопасность» М. А. Котик, далее С. К. Рощина и В. А. Соснин. Авторы рассматривают психологическую безопасность как отдельную форму личной и общественной безопасности, обусловленную стремлением испытуемых не терять уважение и авторитет, а также не испытывать неуверенности, причиняя кому-либо вред.

Ключевые слова: учебная деятельность, субъект, формирование учащегося, проблема, в педагогических исследованиях, предметная позиция учащихся.

Abstract. In this article, in pedagogical psychology, the concept of "psychological security" usually coincides with the concepts of "educational environment" and "personality". One of the first to introduce the term "psychological security" into scientific circulation was M. A. Kotik, further S. K. Roshchina and V. A. Sosnin. The authors consider psychological security as a separate type of personal and social security, due to the desire of subjects not to lose respect and authority, as well as not to harm someone and experience uncertainty.

Keywords: educational activity, subject, formation of the student, problem, in pedagogical research, subject position of students.

Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі туралы идеяларды зерттеу психологиялық білімнің екі саласына негізделген: идеялар психологиясы және қауіпсіздік психологиясы. Осы тараудың бірінші абзацында «кіші жастағы оқушылардың білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі» ұғымдары қарастырылады; екіншісінде кіші мектеп оқушыларының бұл туралы ойларының ерекшеліктері; үшіншіден, кіші жастағы оқушылардың білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі туралы идеяларын бағалаудың проекциялық әдістерін қолданудың мақсаттылығы талданады.

Шетелдік және отандық психологияда білім беру ортасын дамыту идеяларының дамуы, әдетте, тұлғалық-бағдарлы көзқараспен және А.Бандура, Г.А. Ковалева, К.Левин, А.В. Петровский, К.Р. Роджерс, Д.Б. Эльконин. «Білім беру ортасы» ұғымын нақтылай отырып, зерттеушілер оқушы тұлғасын оның осы ортада дамуы тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік беретін субъектілік-белсенділік тәсіліне жүгінеді. Сонымен, білім беру ортасы жеке тұлғаның нақты әлеуметтік ортада өзара әрекеттесу арқылы дамуына жағдай жасауға арналған; жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуын қамтамасыз ететін әлеуметтік-мәдени кеңістік моделі; субъектілердің бірлескен өндірістік қызметі, байланыстар мен қатынастарды құруға негізделген; қарым-қатынастың, өзара түсіністік пен рефлексияның ортақтығы; тұлғаның дамуының барлық мүмкіндіктерінің жиынтығы; білім беру процестерінің субъектілері өзара әрекеттесетін белгілі бір әлеуметтік-мәдени кеңістік [1]. Субъектілік-әрекеттік және дамытушылық тәсілдерге сүйену оларды анықтауда В.В. Рубцов пен И.А. Баева, білім беру ортасының психологиялық мәні «білім беру процесіне қатысушылар арасындағы белсенділік-коммуникативтік әрекеттер мен қарым-қатынастардың жиынтығы» [2].

Осылайша, білім беру ортасының анықтамасы классикалық болып табылады, мұнда субъектілердің өздері белсенді, ал объект-зат ортасы кеңістіктік ұйымды және олардың өзара әрекеттесу шартын құрайды. Біршама

басқа көзқарасты авторлар С.Ф. Сергеев пен В.А. Якунин. Олар классикалық көзқараста адам тұлға және субъект ретінде қоршаған ортаның өзінен автономды деп есептейді; тек онымен және оның элементтерімен өзара әрекеттесу орын алады. Бұл көзқараста Н.Луманның жүйелік көзқарасына және оның әлеуметтік жүйелерді психикалық жүйеде туындайтын және бар автопоэтикалық (автономды өзін-өзі ұйымдастырушы) ретінде түсіндіруіне негізделген білім беру ортасын анықтауға постклассикалық деп аталатын көзқарас қолайлырақ. жеке тұлғаның кеңістігі [1]. С.Ф. Сергеев түзетеді, білім беру ортасының постклассикалық моделі синергетика идеяларына және сабақтас ғылымдардан алынған (ассимиляция) пәнаралық принциптерге негізделгенін [3]. Жүйелердің дәстүрлі, классикалық моделін оның көзқарасы бойынша білім беру жүйелеріне сәтті қолдану мүмкін емес, өйткені ол ең күрделі ұйымдастырылған объектілерді (әлеуметтік қауымдастықтар, топтар, оқу орталары және т.б.) жеткілікті түрде сипаттамайды. С.Ф. Сергеев білім беру ортасы психикалық бейнеден басқа ештеңе емес, қоршаған ортаның бір бөлігі ретінде жеке адамның санасында жасалған субъективті құрылым деп атап көрсетеді; бұл бейнені субъект объективті шындық ретінде қабылдайды [сонда]. Өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе ретінде білім беру ортасындағы ықтимал тәуекелдер сәйкесінше түсіндіріледі: бұл жүйенің оның автопоэтикалық тепе-теңдігін бұзу әрекеттеріне коммуникативті реакциясы.

Айтылғандарды қорытындылай келе, жоғарыда келтірілген анықтамалардағы объективизм мен субъективизм арасындағы күрес тенденциясын атап өтуге болады. Әрине, екі қызметте де ұтымды астық бар. Соған қарамастан, біз білім беру ортасының «объективистік» анықтамасына жақынырақ И.А. Баева, өйткені ол философиялық және социологиялық аспектіден гөрі психологиялық-педагогикалық аспектіні айқынырақ көрсетеді. Бұл анықтама осы жұмыстың негізі ретінде алынған. Осылайша, білім беру ортасында, кейін И.А. Баева, біз «тұлғаны қалыптастырудың арнайы ұйымдастырылған шарттарын, оның әлеуметтік және кеңістіктік-субъектілік ортаға қосу және оқу-тәрбие процесіне қатысушылардың тұлғааралық өзара әрекеттесуі арқылы оны дамыту мүмкіндіктерін қамтитын психологиялық-педагогикалық шындықты» түсінеміз [4].

Педагогикалық психологияда «психологиялық қауіпсіздік» ұғымы әдетте «білім беру ортасы» және «тұлға» ұғымдарымен сәйкес келеді. «Психологиялық қауіпсіздік» терминін алғашқылардың бірі болып ғылыми айналымға енгізген М.А. Котик, одан әрі С.Қ. Рощина мен В.А. Соснин. Авторлар психологиялық қауіпсіздікті субъектілердің құрмет пен беделді жоғалтпауға, сондай-ақ біреуге зиянын тигізіп, белгісіздікті бастан өткермеуге ұмтылуына байланысты жеке және қоғам қауіпсіздігінің жеке түрі ретінде қарастырады. Осылайша, терминнің мағынасы, шын мәнінде, жеке адамның (топтың, жалпы қоғамның) әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандырудағы психологиялық жайлылыққа дейін қысқарды. Сонымен қатар, бұл анықтама бастапқыда «өмір сапасы» ұғымымен тығыз байланысты болды, халықтың және жеке адамның өмір сүру сапасын зерттеуге басымдық берген 1990 жылдардағы

ғылыми зерттеулердің тенденцияларына жақсы сәйкес келеді. Әрине, термин содан бері дамыды.

Дегенмен, ұзақ уақыт бойы психологиялық қауіпсіздік мәселесі бүгінгідей өзекті болған жоқ. Соңғы онжылдықта бұл мәселеге психологтар мен мұғалімдердің қызығушылығының айтарлықтай артқанын байқауға болады. Авторлар жеке адамның өмір сүру ортасының психологиялық қауіпсіздігін дамытуды басқару қажеттілігін атап өтеді. Педагогикалық психологияда бұл зерттеу саласы білім беру ортасының қауіпсіздігі психологиясы ретінде тұжырымдалған [5].

«Зерттеулерде И.А. баева білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі жүйе құраушы сипаттама екенін дәлелдеді «мұғалім мен оқушының психикалық денсаулығын үйлестіру». П.А. Кисляков, Д.Х. Гурьева психологиялық қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыруды баланың жеке басын тәрбиелеу және әлеуметтендіру процесіндегі негізгі міндеттердің бірі ретінде қарастырады, оны шешу сенімді қарым-қатынас пен баланың жеке дамуы үшін жағдай жасауға мүмкіндік береді. Зерттеуші И.А. Баева, одан кейін О.О. Савин, осыған байланысты білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігінің екі негізгі функциясы бар – қорғаныш және дамытушы. Психологиялық қауіпсіздіктің ең жалпы түсінігі адам өмірі мен қызметіне қауіптер мен қауіптер ұғымынан туындайды». Осы позициядан И.А. Баева, В.В. Коврова, В.В. Рубцова, В.А. Ясвин. И.А. баева дәлелдеді. психологиялық қауіпсіздіктің интегралды көрсеткіштері білім беру ортасының қанағаттану, қауіпсіздік, анықтамалық екендігі; сондықтан психологиялық қауіпсіздікке төнетін қауіптер мен қауіптер жеке адамның және оның өмір сүру ортасының осы күйлерінің бұзылуын білдіреді. Психологиялық тәуекелдерге оқушы мен мұғалімнің өзара әрекетінің психологиялық аспектілері, оқушылардың ақпараттық жүктемесі, мектеп ортасындағы зорлық-зомбылық және т.б. жатады. мектеп ортасындағы зорлық-зомбылық және т.б. мектеп ортасындағы зорлық-зомбылық және т.б.

Т.А. Крылова білім беру ортасының бірнеше қауіп факторларын анықтайды: оқу жүктемесінің факторы; оқыту жағдайларының факторы; қатынас факторы. Әсер етудің теріс бағыттағы осы факторлардың барлығын оқушылардың психикалық тепе-теңдігін бұзатын қауіптер деп түсінуге болады. Зерттеушілер білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігіне қатер төндіретін факторлар ретінде оқу жағдайларын, оқушылардың оқу жүктемесін, білім беру субъектілерінің (мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары) тұлғааралық қарым-қатынас стилін бөліп көрсете отырып, бұл тәуекелдерді нақтылайды. ММ. Безруких білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігіне қатер ретінде оқу-тәрбие процесінің интенсификациясын, мұғалімдердің жағымсыз эмоционалдық реакцияларын бөліп көрсетеді. С.В. Феоктистов пен С.В. Дмитриевтің пікірінше, олар баланың психологиялық тепе-теңдігін бұзатындықтан және оның психикасына жасалған зорлық-зомбылықтың бір түрі болғандықтан, олар бүкіл оқу процесін осындай қауіптер ретінде белгілейді. Осыған ұқсас пікірді В.Р. Петросянц. Мұндай түсіндіруде психологиялық қауіпсіздік мәселесі өз шешімін таба алмайды деп есептейміз;

білім беру процесінің өзі қауіп төндірмейтіні анық, бірақ ол тәуекел аймағы ретінде әрекет етеді.

«Мектеп оқушыларының психологиялық жай-күйін, жайлылығын қамтамасыз ету – педагогтар мен оқу-тәрбие процесінің басқа да қатысушыларының міндеті. Дәл осы мақсатта мектеп оқушыларының психологиялық қауіпсіздік деңгейін зерттеу жүргізіледі; оның нәтижелері ықтимал қауіптерді бейтараптай отырып, қауіпсіздік жағдайын реттеуге мүмкіндік береді». «Мектеп оқушыларының психологиялық жай-күйін, жайлылығын қамтамасыз ету – педагогтар мен оқу-тәрбие процесінің басқа да қатысушыларының міндеті. Дәл осы мақсатта мектеп оқушыларының психологиялық қауіпсіздік деңгейін зерттеу жүргізіледі; оның нәтижелері ықтимал қауіптерді бейтараптай отырып, қауіпсіздік жағдайын реттеуге мүмкіндік береді».

Жоғарыда біз білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін анықтаудағы тәуекелді тәсілдің кейбір аспектілерін қарастырдық. Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін зерттеудің тағы бір тәсілі – субъектілік-белсенділік тәсілі, мұнда білім беру ортасына енгізілген тұлға қызмет субъектісі ретінде әрекет етеді. Осы көзқарас аясында жұмыс істейтін зерттеушілер Б.А. Еремеев психологиялық қауіпсіздікке мынадай анықтама береді – «адамның өмір сүру жағдайларына оның психикалық тепе-теңдігі мен дамуын қамтамасыз ететін саналы, рефлексиялық және тиімді қатынасы» [6].

Сонымен қатар авторлардың тәуекел-ресурстық тәсілін қолдануы (И.А. Баева оны «білім беру кеңістігі субъектілерінің ішкі (жеке) ресурстарына қауіп төндіруі» деп түсіндіреді) білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігінің зерттелетін тұжырымдамасын жүйелік және пәндік-әрекеттік тәсілдер шеңберінде қарастыруға кедергі жасамайды. Психологиялық қауіпсіздікті авторлар сыртқы (білім беру) және ішкі (жеке) ортаның қиылысында қарастырады. Сонымен, экологиялық бөлікке баса назар аудара отырып, білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі жүйелердің жалпы теориясы тұрғысынан қарастырылады. Бұл жағдайда авторлар Л.Берталанффидің жүйелік теориясына сүйенеді, оны ұстана отырып, мектеп білім беру жүйесі ретінде гомеостазды сақтауға тұрақты ұмтылысты бастан кешіреді деп айтуға болады. Сыртқы орта бөлігіне баса мән беру басқа авторлардың еңбектерінде де байқалады. Сонымен, И.И. Приходько психологиялық қауіпсіздікті өзін-өзі реттеуге қабілетті көп деңгейлі динамикалық жүйе ретінде қарастырады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Abt, L. E. Проективті психология теориясы // Проективті психология. М., 2000. - 528 б.
2. Альбуханова-Славская, К.А. Жеке тұлғаның әлеуметтік ойлауы. В: Қазіргі психология. Зерттеудің жағдайы мен болашағы. 3-бөлім. Жеке тұлғаның әлеуметтік көріністері және ойлауы. М.: Ресей ғылым академиясының психология институты, 2002. - 104 б.
3. Анастаси, А. Психологиялық тестілеу / А. Анастаси, С. Урбина.– Петербург, 2001. – 688 б.

4. Анисимова, Н.В. Баланың психоэмоционалды жағдайын диагностикалаудағы сызба тестілері. Пенза мемлекеттік педагогикалық университетінің еңбектері. В.Г. Белинский. Табиғи ғылымдар. - 2010. - № 17 (21). – 108 б.

5. Аристова, В.А., Суворова, О.В. Білім беру ортасының қауіпсіздік факторы ретінде бастауыш сынып тәрбиешісі мен мұғалімінің субъективтілігін салыстырмалы зерттеу. Образование и инновациялар. - 2012. - № 1. – 94 б.

6. Афонкина, Ю.А. Жас баланың психологиялық қауіпсіздігі. Қазіргі заманғы технологиялар. бейімдеу бағдарламасы. Диагностикалық әдістер. Ойын материалы / Ю.А. Афонкин. - Волгоград: Мұғалім, 2013. - 105 б.

УДК 81-133

A.K. Meirbekov¹, Zh.B. Bakyt²

^{1, 2}Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

IMPROVING EFL LEARNERS VOCABULARY SKILLS THROUGH DEEP WORD PROCESSING STRATEGY

Abstract. This research was carried out in response to the students' highlighted challenges in learning vocabulary, namely in remembering and comprehending word meanings and appropriate usage. The purpose of the study was to determine whether deep word processing might help students learn more vocabulary. A questionnaire was used to gather the information during semester I/2022. 53 students from the Faculty of English at the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Akhmet Yassawi took part in it. This study provides evidence to support the "depth of processing" hypothesis and the emerging theory about the impact of which year students study on effective teaching of strategies and their use, and it recommends including the teaching of these "deep" vocabulary learning strategies in EFL classes.

Key words: deep vocabulary learning strategy, Language comprehension, long short-term memory

Аннотация. Бұл зерттеу студенттердің сөздік қорын үйренудегі қиындықтарға, атап айтқанда сөздердің мағыналарын есте сақтау мен түсінуге және оларды дұрыс қолдануға жауап ретінде жүргізілді. Зерттеудің мақсаты тереңдетілген сөз үйрену стратегиясы студенттерге сөздік қорын байытуға көмектесе алатынын анықтау болды. 2022 жылдың I семестрінде ақпарат жинау үшін сауалнама қолданылды. Оған Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің филология тілі факультетінің 53 студенті қатысты. Бұл зерттеу студенттердің қай курста оқитынының стратегияларды тиімді оқытуға және оларды қолдануға әсері туралы "тереңдетілген сөз үйрену" гипотезасын және "тереңдетілген сөз үйрену" оқыту стратегияларын ағылшын тілі сабақтарында енгізуді ұсынады.

Кілт сөздер: лексиканы үйрену стратегиясы, ұзақ мерзімді қысқа мерзімді есте сақтау

Introduction

Learning a second or foreign language inherently entails the gradual mastery of several language skills and language components, namely, the receptive skills of listening and reading, the productive skills of speaking and writing, the grammar, orthography, and phonology of the language, among others, the absence of which the language being used would appear incomplete. However, the vocabulary of the language, which appears to have a lot to do with all the other abilities and

components, is at the point of junction where all those skills and components meet at a common ground, and whose role is characterized by Schmitt. [1]. The idea that vocabulary is central to language can easily be endorsed by simply thinking how it would be impossible to listen to a speech, read a text, utter anything or express an idea in written form, produce inflected or derived forms, spell or pronounce anything if it had not been for the basic ingredient of the language, that is, vocabulary [2, p. 528].

Barcoft mentions three reasons why vocabulary plays such an important role in a language: (i) the relationship between vocabulary and the ability to communicate, (ii) student perceptions about the relative importance of vocabulary, and (iii) the critical role of vocabulary knowledge in the development of grammatical competence [3, p. 201]. Vocabulary is an important component in foreign language learning. For this reason, the interest of researchers in this area has increased in recent years and there are also various definitions emphasizing the importance of vocabulary by many researchers.

Vocabulary is by far the most significant and difficult component of learning any language, whether foreign or one's mother tongue. There can be no language acquisition without the acquisition of lexis. Every other component of language acquisition pales in comparison to the proliferation of thousands of diverse meanings and the apparently limitless alterations in meaning caused by contextual factors in any of the world's major languages. Language learners frequently believe that they are unable to recall words that they are attempting to learn. Such words are most likely not adequately committed to memory and are not kept in such a way that they can be quickly retrieved when needed. To proceed with improving their receptive or productive knowledge of vocabulary items, learners must first recall the words well enough to recognize them.

A language's vocabulary is its foundation, and learning new terms is essential for language learners. In his statement "First, a broad vocabulary is needed for dexterity of a language" Afzal N. A emphasizes the importance of learning vocabulary words [4, p. 10]. Second, language learners are well aware of this; they frequently note that a significant issue is a lack of vocabulary and always carry dictionaries rather than grammar books. Language learners are aware that mastering a language's vocabulary is crucial for communicating effectively, as is clear from the definition.

Overall, it can be concluded from the definitions provided above that the vocabulary unquestionably affects word processing. To put it another way, word processing processes are a subcategory of vocabulary learning. For this reason, it is crucial to look at word processing techniques. According to Nazarova Z., who discuss processing levels, rote learning "...may also be a very valid technique of getting objects into long term memory provided there is a direct mother-tongue counterpart and very little semantic coding is involved in the learning process"[5]. To commit items to long term memory, we did point out that deep processing is necessary.

Deep Processing. Increased semantic or cognitive involvement when learning new words. The more mental processing that learners engage in when learning a new vocabulary item, the more probable it is that learners will recall it. Deep processing

implies that the learners find out the meaning of the object using prior knowledge or work on personalizing the meaning. Elaboration on the meaning, such as encountering the item in new settings, improves subsequent recall. Shallower processing is more sensory than semantic, remembering an item solely by seeing or hearing it, rather than fully engaging with its meaning.

According to Hunt and Beglar's research on a framework for increasing EFL reading vocabulary, post-reading activities should "promote the deep, meaningful processing of the" previously encountered lexical elements. [6, p.53].

Procedures encouraging Deep Processing in vocabulary learning theoretical descriptions are no more vague as a result of the practical procedures some of which are presented below:

- Word visualization
- Word association with prior experiences
- Word correlation with present occurrences
- Repetition of the word's definition in the student's own words
- Reads the word aloud
- Explains the student's emotional reaction to the term
- Semantic mapping; and
- Word categorization (combining newly encountered words and known words into groups and evaluating or scaling them in some way)
- Highlighting an unusual term
- Conversion of a single word into an entire network of meanings (detection, creation and revision of a set of understandable phrases using a word that needs to be remembered)
- Using flash cards (if an example and a definition are printed on each card in the student's own words)
- Using analogies to help the student comprehend the word
- Repeating the learnt term carefully to ensure that the pupils grasp it
- Research a variety of contexts and meanings for this term
- Research the word's origins
- Speaking aloud about a term to see whether the learner can make connections, similarities, or differences with other words.

On the basis of the findings, we can claim that ('deep' vocabulary learning) was significant in enhancement of vocabulary retention of surveyed groups. These findings are promising in the light of the hypothesis of depth of processing, according to which cognitively deep processing of a stimulus leads to better long-term memory retention [7].

The purpose of this study was to identify at English learners' that do they use opinions regarding developing vocabulary through deep word processing strategy. By doing research on the present study using the data demonstrated above. It discovered a descriptive investigation of English learners' views regarding acquiring vocabulary techniques using the deep word processing strategy. The questionnaire analysis revealed good dependability.

"Do the participants use "Deep processing" while improving their vocabulary?" was the first study question. According to the data, learners had pleasant perceptions about using deep processing to improve their vocabulary. The mean total score for the first study question reflects the use of vocabulary through deep processing. Otter D. W., Medina J. R., Kalita J. K. explored the influence of deep processing on recollection [8]. Some of the activities in their investigation resulted in deep processing, therefore the words handled in these tasks had stronger memory retention. They came to the conclusion that deep processing improves recollection. Similarly, Kida S. claims that rote rehearsal is inefficient in terms of language recall and understanding when compared to deep processing (experimenter-provided keyword technique) [9]. Similarly, the approaches used in the current study all increased long-term retention of the target language over rote learning. Students who engaged in deep processing while learning the target language profited much more than students who engaged in shallow processing while learning the target vocabulary.

The second study question revealed a difference in the use of deep processing in word comprehension between first and fourth year English students. This research question produced an unusual result. The study demonstrated that there was no variance in grade between individuals. According to Li M., Kirby J. R. deep processing can increase students' vocabulary; moreover, the same findings were found [10]. When improving their vocabulary methods, there was no significant change in their opinion ratings on deep processing Brevik L. M. investigated first and fourth grade children' vocabulary comprehension and the role of deep word processing [11]. A descriptive analysis indicated no significant difference. Students in the first and fourth grades had the same good sentiments. They feel that using deep processing in their English courses has enhanced their vocabulary.

It should be highlighted that the overall indicators of language learners were higher than the average (2.50) level on all points of both scales. These comparatively high averages showed that language learners employed methods rather frequently and thought they were extremely helpful.

Furthermore, it can give compatibility between teaching and learning in order to increase students' potential in learning EFL and assist them in recognizing how they learn most successfully. Understanding language learners' perspectives of vocabulary learning and related usage methods would enable instructors and researchers to provide relevant resources and activities to assist students in improving their vocabulary learning and, as a result, their lexical competence.

Conclusion

Vocabulary building is an essential component of learning a second language, and it is one of the most challenging components for students studying English. Vocabulary plays an important function in all aspects of learning English.

In this study, it was discovered that using deep processing to study vocabulary helps memorizing the target vocabulary easier - as compared to memorizing by heart. Statistical study has revealed that deep processing outperforms mechanical learning.

It is considered that the advantage of deep processing is due to the increased semantic or cognitive involvement that it provides the students when learning new words. Memorization, on the other hand, is useful for quick processing.

Similar to this, Nielsen contends that "deep processing, through which semantic linkages are accessible and worked out, leads" rather than "surface processing, such as oral repetition, does not lead to long-term retention of words"[12]. However, undervalue the role that word recognition and memorization play in cramming. Students that were required to memorize decontextualized word lists in this study to learn new vocabulary fared significantly better in identifying and remembering target words.

REFERENCE

1. Schmitt N. *Researching vocabulary: A vocabulary research manual*. – Springer, 2010.
2. Bromley K. Nine things every teacher should know about words and vocabulary instruction // *Journal of adolescent & adult literacy*. – 2007. – T. 50. – №. 7. – C. 528-537.
3. Barcroft J. Second language vocabulary acquisition: A lexical input processing approach // *Foreign Language Annals*. – 2004. – T. 37. – №. 2. – C. 200-208.
4. Afzal N. A study on vocabulary-learning problems encountered by BA English majors at the university level of education // *Arab World English Journal (AWEJ) Volume*. – 2019. – T. 10.
5. Nazarova Z. et al. Teaching phrasal verbs in english classes // *international scientific research conference*. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 10-15.
6. Hunt, A. & Beglar, D. (2005). "A framework for developing EFL reading vocabulary". *Reading in a Foreign Language*. 17, (1), 23-59.
7. Yang, Wei-dong, and Wei-ping Dai. "Vocabularies Memorizing Strategies by Chinese University Students." *International Education Studies* 5 no. 1 (February 2012): 208-215
8. Otter D. W., Medina J. R., Kalita J. K. A questionnaire of the usages of deep learning for natural language processing // *IEEE transactions on neural networks and learning systems*. – 2020. – T. 32. – №. 2. – C. 604-624.
9. Kida S. Foreign Language Vocabulary Learning and the Type of Processing-Resource Allocation Model // *Vocabulary Learning and Instruction*. – 2019. – C. 76.
10. Li M., Kirby J. R. The effects of vocabulary breadth and depth on English reading // *Applied Linguistics*. – 2015. – T. 36. – №. 5. – C. 611-634.
11. Brevik L. M. et al. Transformative agency in teacher education: Fostering professional digital competence // *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*. – 2019. – T. 86.
12. Nielsen R. J. Japanese vocabulary learning through an interactive video platform: Comparative effects of L1 versus L2 definitions and kana versus kanji presentation. – Brigham Young University, 2016.

УДК 371

М.Б.Мұрат, Ж.А.Жұмабаева

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті, Алматы, Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚУ МАТЕРИАЛЫН ЖҮЙЕЛЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

Аннотация: Мақалада бастауыш сынып оқушыларын оқытудың оқу материалдарын жүйелеудің түрлері мен функцияларын анықтау жолдары баяндалады. Оқу материалдарын жүйелеу оқу процесінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Кілт сөздер: жүйелеу, саралау, оқыту, оқу материалы

Abstract: the article describes ways to determine the types and functions of systematization of educational materials for teaching primary school students. Systematization of educational materials is an integral part of the educational process.

Keywords: systematization, differentiation, training, training material.

Бастауыш білім беруді дамыту үшін жүйелеу принципін жүзеге асыру тұжырымдамасының стратегиялық және практикалық маңызы зор. Біртұтас педагогикалық процестің мақсаттар мен міндеттерге, жүйелік тәсілді ұйымдастырудың мазмұны мен технологиялық нұсқаларына бағындыру бүкіл білім беру жүйесінің тиімділігіне және оқушыларды мектепке дайындау нәтижелеріне оң әсер етеді.

Жүйелеу - оқылатын объектілерді белгілі бір жүйеде ұйымдастыруға байланысты оқу материалын ұтымды өңдеу деп түсінеміз. Жүйеге келтірудің арқасында алынған білім жақсы құрылымдалған гносеологиялық тұтастыққа біріктіріледі. Оқушылардың білімді толық меңгеруінің қажетті алғышарты олардың сан алуан интеллектуалдық және практикалық әрекеттеріне байланысты әртүрлі вариативті қолданылуы болып табылады. Білім жүйесі – бұл оқу материалының мазмұнын қайта құруға болатын логикалық әрекеттер жүйесі. Осы тұрғыдан алғанда біз білімді меңгеру процесінің операциялық жағынан мазмұнды ажыратып қарастыра алмаймыз [1].

В.А.Онищук білімді жүйелеудің келесі түрлерін бөліп көрсетеді және сипаттайды: алғашқы; жергілікті (жеке, тұжырымдамалық); интерконцептуалдық; тақырыптық; қорытынды және пәнаралық [2].

Алғашқы жүйелеу, В.А.Онищук бойынша, зерттелетін құбылыстар мен процестер туралы жалпы түсініктердің қалыптасуына әкеледі.

Жергілікті жүйелеу жеке ұғымдарды меңгеруге мүмкіндік береді.

Интерконцептуалды жүйелеу білім әртүрлі ұғымдар жүйесіне біріктірілетін жеке, ерекше, жалпы, жалпы ұғымдарға көшуді жүзеге асырады.

Тақырыптық жүйелеу ұзақ кезенді қамтиды және негізінен оқу бағдарламасының жекелеген тараулары бойынша білімді жалпылау сабақтарында жүзеге асырылады.

Қорытынды жүйелеу ғылымның белгілі бір салаларында немесе жекелеген оқу курстарында білім жүйелері арасындағы байланыстар мен қатынастарды орнатуға әкеледі.

Пәнаралық жүйелеу оқу пәндерінің интегралды циклдарына тән – ғылыми, гуманитарлық, техникалық, эстетикалық және т.б.

Бастауыш сынып оқушылардың білімін жүйелеу оқу процесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Анықтама бойынша, жүйелеу – жоспарланған оқу мақсаттарымен қол жеткізілген нәтижелердің арақатынасы. Кейбір мұғалімдер оқушылардың білімін жүйелеу мен жалпылауды ұйымдастыруды дәстүрлі түрде іске асырады, оны негізінен нәтиже көрсеткіштері үшін пайдаланады. Оқушылардың оқу іс-әрекетін дұрыс ұйымдастырылған жүйелеу мұғалімге олардың алған білімін, іскерлігін, дағдысын бағалауға, қажетті көмекті дер кезінде көрсетіп, алға қойған оқу мақсатына жетуге мүмкіндік береді.

Логикалық аспектіде жүйелеудің үш түрін ажыратады: индуктивті, дедуктивті және традуктивті. Индуктивті және дедуктивті жүйелеу логикалық табиғаты бойынша мүлдем қарама-қарсы. Дегенмен, бұл екі нұсқада жүйелеуді оқу материалын ретке келтіру және құрылымдаумен байланысты күрделі логикалық процесс ретінде түсіндіруге болады.

Жүйелеудің индуктивті нұсқасымен мектеп оқушыларының ой қозғалысы жекеден жалпыға, құрылым элементтерінен бүтін жүйеге дейін жүзеге асырылады. Бұл тұрғыда білімді жүйелеуді белгілі бір дәрежеде танымдағы жалпылау мен абстрактіліліктің төменгі деңгейінен жоғары деңгейге қозғалысы жүзеге асырылатын эмпирикалық типтегі жалпылауларды қалыптастырумен байланыстыруға болады. Дедуктивті нұсқада кіші жастағы оқушылардың ойлау процесі тұтастан оның ішкі жүйелері мен элементтеріне дейін жүзеге асырылады, яғни саралау процесі жүреді.

Традуктивті нұсқада білімді жалпылау деңгейі ұйымдастыру процесінде сақталады. Жүйеге келтірудің осы үш түрі оқу процесінің динамикалық курсына өзара тоғысады. Оқу материалын жүйелеу әртүрлі иерархиялық деңгейде жүреді және бастауыш сынып оқушыларында жалпылама логикалық дағдыларды қалыптастыруды талап етеді.

Интеграция мен дифференциация өзара бірін-бірі болжайтын жүйе. Олар бастауыш сынып оқушылары мен мұғалімдердің бірлескен бөлінген іс-әрекетінің барлық компоненттерінің сипаттамаларын (мақсаты, мазмұны, процесі, технологиясы, нәтижелері) модельдейді. Кейбір білім беру жағдайларында интеграция (тұтастық) басым болуы мүмкін, ал кейбіреуінде - дифференциация (бөлу) басым болуы мүмкін. «Дифференциацияның ең ашық қорғаушылары –, - қазіргі уақытта әртүрлі салалардағы интеграция немесе оған

деген ұмтылыс өзінің жеңісін атап өтетіні белгілі» - деп атап өтті проф. Пл. Радев [3].

Пл. Радевтің пікірінше, номотетикалық интеграцияның формалары әр түрлі: статикалық икемді, динамикалық концентрациялар, энциклопедиялық, әдіснамалық, тұлғалық концентрациялар; пәнішілік, пәнаралық (соның ішінде тік) корреляция және т. б.[4].

Жүйелеу, негізінде жалпылау қызметін атқарады, білімнің ең жоғары синтезін жүзеге асырады және құрылымдық бөліктерден тұратын тұтастық түрі ретінде материалды тереңірек түсінуге көшу болып табылады. Адамның жинақтаған тәжірибесін жүйелеу кезінде оны индуктивті және дедуктивті қысқарту жүзеге асырылады. Осылайша күрделі когнитивтік өзара ауысуларды – жүйені дифференциациялауды және жүйені біріктіруді жүзеге асыруға болады.

Жүйені саралаудың негізгі операциясы ыдырау болып табылады. Бұл операция арқылы жүйені тұтастай ішкі жүйелерге, бөліктерге, түрлерге бөлуге болады. Жүйені біріктіруші тәсілмен қозғалыс қарама-қарсы бағытта - жеке элементтерден тұтас жүйенің құрамына дейін жүзеге асырылады. Мұндағы жетекші операция – композиция болып табылады [4].

Мұғалімдермен әңгімелесу барысында білім беру мазмұнын жүйелеуге қолайлы жағдайлар кейде стихиялық, кейде педагогикалық мағыналы орындалатыны анықталған. Мұғалімдердің назарын олардың маңыздылығына аудару үшін оқу материалының мазмұнын жүйелеуге қолайлы жағдайлар арнайы зерттелуі керек. Осыған байланысты білім берудегі жүйелендірудің тиімділігіне мынадай алғышарттар да әсер етеді: оқушыларға жеке көзқарасты қолдану, іс-әрекетті ойын ұйымдастыру, оқу міндеттерін шешуде бәсекелестік элементтерді енгізу, топта балалардың өзін-өзі жаттықтыру; озық педагогикалық тәжірибені енгізу[6].

Мұғалімнің оқу материалын жүйелеуі бастауыш сынып оқушысының түсінуіне бағытталған, ол танымдық объектілер арасындағы әртүрлі байланыстар мен қатынастарды ашуды көздейді[7]. Түсіну, қайта топтастыру, қайта құрылымдау және әртүрлі білім беру үлгілерін өзгерту процесінде бастауыш мектеп оқушыларының санасында орын алады. Оларды жүзеге асыру үшін балалар әртүрлі ақыл-ой операцияларын қолданумен байланысты жалпыланған интеллектуалдық дағдыларды меңгеруі керек, атап айтқанда, объектілер арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау, жіктеу, ұғымның көлемі мен мазмұнын анықтау, дәлелдеу, нақтылау, жүйелеу, себеп-салдар тәуелділіктерін орнату және т.б. Мұғалімнің осындай ой жұмысын ұйымдастыруының арқасында балаларда ғылыми түсініктер қалыптасады, шоғырланған түрде зерттелетін объектілер мен процестердің маңызды белгілерін бейнелейді.

Мұғалімнің оқу материалын жүйелеуі рефлексиясыз, яғни өз іс-әрекетінің нәтижелері мен тәсілдерін бағалаусыз мүмкін емес. Мұғалімнің оқу материалын жүйелеу процесінде оқу материалы мазмұнының сараланған және біріктірілген құрылымдары маңызды рөл атқарады. Гносеологиялық көзқарас тұрғысынан оқу материалы мазмұнының сараланған құрылымдарына оқу

материалын жүйелеудің түрлері, түрлері, формалары, деңгейлері және компьютерлік технологияны қолдану жатады.

Бастауыш сыныптардағы бұл процесс белгілі бір дәрежеде ғылыми ұғымдар мен жүйелерді меңгеру және оларды қайта құру үдерісімен бірге жүретін эмпирикалық типтегі жалпылаулардың қалыптасуымен байланысты[8]. Оқытушының оқу материалын жүйелеуінің дедуктивті формасымен кіші жастағы оқушылардың білімі тұтастан, жалпыдан оның ішкі жүйелері мен элементтеріне, жеке, балалардың танымдық іс-әрекетінің рационалдыдан сезімдік кезеңдерге дейінгі кезеңдері. Бұл процесс дифференциациялау стратегиясымен сипатталады. Жүйелеудің традитивті түрі білімді жалпылаудың жаңа деңгейіне көшумен байланысты емес.

Мұғалімнің оқу материалын жүйелеу үшін компьютерлік оқытудың әртүрлі формалары қолдануға болады. Ақпараттық формалар семантикалық мағынада жақсы құрылымдалған ақпараттың блоктары, массивтері арқылы ғылыми ұғымдарды, пайымдауларды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Операциялық формалар әрекеттерге арналған нұсқауларды қамтиды, олар алгоритмдерді модельдейді. Бақылау нысандары тиісті білімді немесе дағдыларды тексеру үшін қолданылады.

Мысалы, электронды оқулықтар, Power Point бағдарламасын пайдаланатын презентациялар және портфолиолар бола алады. Оқытушының оқу материалын жүйелеуінде олар әртүрлі қызмет атқарады: 1) ұғымдардың, анықтамалардың мазмұнын анықтау; қосымша ақпаратты, түсіндірме сипатын қамтиды; 2) қолданылатын интеллектуалдық операцияларға байланысты логикалық ойлауды дамыту (индуктивті, дедуктивті, традитивті сипатта); 3) оқу процесінде оқу материалын жүйелеу әдістеріне (репродуктивті, проблемалық, зерттеушілік, шығармашылық) байланысты студенттердің дербестігін қалыптастыру. Жүйелеуде компьютерді қолдану бастауыш сынып оқушыларының барлық психикалық процестеріне кешенді әсер етеді, оқушылардың ойлауын зерттелетін нақты құбылыстар мен процестерге барынша жақындатады; танымдық мотивацияны белсендіруге ықпал етеді, білімді жүйелеу процесін қашықтан басқаруға мүмкіндік береді; нақты және кешіктірілген уақытта электронды диалог жүргізуге көмектеседі; сонымен қатар оқытушылар қызметінің шығармашылық, зерттеушілік сипатына алғышарттар жасайды.

Оқу материалдарын жүйелеу барысында, портфолиоға ерекше назар аударылу керек, себебі портфолио кәсіби даму мен жетілдірудің үздіксіз процесін ынталандыратын интерактивті, оқушыға бағытталған технология. Портфолионың мәні жеке шығармалар, тесттер, жеке шығармашылық, шығармалар, суреттер, музыкалық шығармалар, фольклортану және т.б папкаларға жинақталып жүйеленеді. Желідегі белсенді әлеуметтік байланыстармен байланысты электронды портфолиоға көп көңіл бөлінеді. Портфолионың келесі түрлерін қолдануға болады: стандартты, жеке, зерттеушілік, жұмыстық, көп функциялы, өз жетістіктерін бағалауға және жеке тұлғаны дамытуға арналған портфолиолық жоба және т.б.[9].

Қорыта келгенде, мұғалімнің оқу материалын жүйелеуінің тиімділігі жабық және ашық, вербалды және вербалды емес, пәнішілік, пәнаралық және пәнаралық, эмпирикалық және теориялық, индуктивті, дедуктивті және традуктивті қамтитын классификацияға байланысты. Балалардың танымдық белсенділігін дамытуға, оқу материалын жүйелеудің интеллектуалдық кешенін меңгеру жағдайында логикалық ойлау әдістерін меңгеруге бағытталған мұғалімдердің арнайы дайындығы бастауыш сыныптарда әртүрлі пәндерді оқыту үдерісінде жалпы білім берумен біріктірілген болуы тиімді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Костов К. Методология на научното познание. Благоевград: Юго-западний университет «Н. Рилски», 1993. 123 с.
2. Онищук В. А. и др. Дидактика современной школы. Киев: Радьянська школа, 1987. 352 с.
3. Радев Пл. Дидактика и история на училищното обучение. Пловдив, 1996. С. 341.
4. Радев Пл. Педагогика. Пловдив: Изд. «Хермес», 2001, 2003.
5. Костов К. Методология на научного познание. Благоевград, 1993. С. 96-97.
6. Цветанова-Чурукова Лидия Здравкова. СИСТЕМАТИЗАЦИЯ УЧИТЕЛЕМ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛА В ОБУЧЕНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ , Диссертация, Елец 2012. С.25
7. <https://lektsii.net/1-126290.html>
8. <https://m.sima-land.ru/o-kompanii/novosti-kompanii/5270/>

УДК 81.2

Ф.Ф. Мухидуллаев

Гулистанский государственный университет, Узбекистан

РОЛЬ ФОНОГРАФИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ТВОРЧЕСТВЕ ЭРКИНА ВАХИДОВА

Аннотация. В данной статье мы проанализировали роль фонографических приемов в стихотворениях произведения Эркина Вахидова «Торговля любовью», их лингвопоэтические особенности, основные средства обеспечения выразительного колорита в стихотворении. Мы высказали отношения об аллитерации и ассонансе, которые входят в состав фонографических средств.

Ключевые слова: фонема, фонографические средства, выразительная окраска, лингвопоэтика, аллитерация, ассонанс, геминия, фонетический прием, фонолингвистические средства.

Annotation. In this article, we have analyzed the role of phonographic devices in the poems of Erkin Vahidov's work "Trading in love", their linguopoetic features, and the main means of ensuring expressive color in the poem. We have expressed relations about alliteration and assonance, which are part of phono-graphic means.

Key words: Phoneme, phonographic means, expressive coloring, linguopoetics, alliteration, assonance, gemination, phonetic method, phonolinguistic means.

Известно, что сегодняшний узбекский литературный язык работает на основе строго стандартизированных и удобных критериев. Когда речь идет о языке художественного произведения, видны случаи обхода этих критериев. Именно этого требует первоначальная материализация творческих переживаний. В книге «Olamning qalbi» Азода Шарафиддинова сказано: «Такая поэзия всегда связана с неповторимым языком поэта. Этот язык является не только родным языком поэта, но и личным языком поэта. Поскольку человеческий язык является звуковым языком, его слова, словосочетания и предложения образованы на основе фонем, разделяющих смысл. Человек общается с помощью различных звуков в процессе речи. Именно поэтому в науке звуки речи, различающие значение, называются фонолингвистическими средствами. Фонемы являются одним из фонолингвистических средств, обеспечивающих художественность художественного произведения. Фонемы являются важным средством усиления эмоционального воздействия в композиции художественного произведения. Эмоциональность, выразительность, звучность в произношении, приятность на слух, правила их художественного применения, эстетическая роль звуков речи составляют процесс обучения фонопоэтике. В процессе анализа художественного текста необходимо обратить особое внимание на эстетические свойства фонетических единиц. В стихотворном тексте эстетические возможности звуков речи воспринимаются быстро и легко. Потому что у стихотворения есть свой привлекательный тон. Эта мелодичность достигается за счет методического использования звуков. В поэзии в основном, аллитерация (согласные повторение), ассонанс (гласные повторение), удвоение (согласные расслоение) как фонетический метод используется. Это методы фонограф инструменты считается.

Аллитерация. Художественный речи мелодичность и эффективность в обеспечении аллитерации место несравнимо. Поэтический в речи стихи, один другой согласный звуков повторить быть использованным аллитерация называется фонема в основе к музыкальности на основе этот метод давно Восток в его поэзии широкий применяемый невеста. Старый в истории искусства (ильми бадэ). Аллитерация называется искусством таузи. аллитерация Когда ты говоришь поэт Бесплатно Вахидова со знаменитой аллитерацией " q " стих глаз нам приходит:

Qaro qoshing, qalam qoshing,
Qiyiq qayrilma qoshing qiz,
Qilur qatlinga qasd qayrab-
Qilich qotil qaroshing, qiz.
Qafasda qalb qushin qiynab,
Qanot qoqmoqqa qo'yumaysan.
Qarab qo'ygil qiyo,
Qalbimniqizdirsinquyoshingqiz.

Это в стихотворении каждый один слово " q " звук с начало в стихотворении образный Красота и вот и все с ему самому особенный художественный также при условии окрашивания.

Ассонанс. Художественный к речи интонация целостность, гармония и эмоциональная выразительность преданность для того, чтобы применяемый фонетический методов один это ассонанс. В литературе созвучие точно или около гласных повторный от прихода урожай быть гармония дело в том, что заявление сделано.

XAYRLI KECH

Tilak qadrin bilar odamlar,
Yaxshi niyat qilar odamlar.
Do'stga tungi orom oldidan
Xayrli kech tilar odamlar. (Ishq savdosi) 13-bet

O'LKA

Minglab tilda madhingni so'zlar
Bunda o'sgan har bitta daraxt.
Nur emadi millionlab ko'zlar
Ko'kdan sening husningga qarab.

Jilmayadi o'zida yo'q shod
Yangi oy ham ketmay qoshingdan.
Etak-etak olib koinot
Yulduzlarin sochar boshingdan...
1960

YOSHLIK

Yoshlik, asli mening o'zimsan,
Keng olamga boqqan ko'zimsan.
Yozgan she'rim, aytgan so'zimsan,
Kecham, ertam, ushbuo'zimsan.

Ассонанс рифмующий слова в составе давай, поэт к речи оптимистичный дух, себе особенный музыкальность и артистизм давать достаточно _

Краткое содержание. Художественный текст отличается от текстов других стилей своей эстетической (эмоционально-выразительной) функцией. Тексты других стилей могут выполнять или не выполнять эстетическую функцию, но художественный текст отличается от текстов других стилей регулярностью и неизбежностью эстетики. Эти эстетические инструменты включают фонографические инструменты.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Воҳидов Э. Сайланма. Биринчи жилд. Ишқ савдоси – Тошкент: Шарқ, 2000.
2. Sharafiddinov O. Olamning qalbi. – Тошкент: Ma'naviyat, 2014.220-b.
3. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili: Metodik qo'llanma. – Тошкент: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. – 27 b.
4. Yo'ldoshev M. Badiiy matnning lisoniy tahlili: Metodik qo'llanma. – Тошкент: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. – 28-29 b.

ӘОЖ 159.9.37.013

Ж. Ногайбаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУЫ ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. В данной статье отмечается, что в период начальной школы способность запоминать словарный материал резко возрастает, изучаемый учебный материал постоянно требует от учащегося мыслительного процесса. Память и воображение меняются в зависимости от мотивов, на которые ребенок должен приложить усилия.

Ключевые слова: начальная школа, соответствует возрастному уровню учащихся, патриотическому воспитанию, интересам, воспитательным мероприятиям.

Abstract. In this article, during the primary school period, the ability to memorize vocabulary material increases sharply, the learning material is constantly required by the student to visualize. Memory and imagination vary depending on the motivations that the child needs to make the effort.

Keywords: Primary School, according to the age level of students, patriotic education, interests, educational measures.

Бастауыш мектеп - өскелең ұрпаққа білім берудің бастамасы. Қазіргі қоғам талаптарының өзгеруіне байланысты, еліміздің көркейіп-өркендеуіне, ел талап-тілектерінің бетбұрыстарына байланысты жаңа ұрпақтың психологиясы да айтарлықтай өзгерістерге ұшырап, оны неғұрлым өмір талабына қарай өрістету міндеттері қойылды.

Еліміздің егемендігі мен тіліміздің тәуелсіздігі де өскелең ұрпаққа жаңа талаптар қояды. Бала психологиясын жан-жақты зерттеп, оны терең білу, оның даралық ерекшеліктерімен үнемі санасып отыру мектеп пен мұғалімдерге жауапты да құрметті міндеттер жүктейді.

Бастауыш мектеп оқушысының психологиясы тек жас ерекшелігіне ғана байланысты емес, сонымен қатар тұрған, өскен ортасына (қала, ауыл) балабақшада болу-болмауына, тұрмыстық жағдайына, табиғи ортаға, әлеуметтік ортаға, т.б. жағдайларға байланысты.

Бастауыш мектеп кезеңіне 7-10 жас аралығындағы балалар жатады. Бұл

кезеңде баланың денесі едәуір дамып, бұлшық еттері мен шеміршектері, сүйектері нығайып, табаны сүйектенеді, омыртқасы барлық мойын, арқа бел бүгілістері дамиды. Бұлшық еттері шапшаң өседі. Мидың маңдай бөліктерінің жетілуі баланың психикалық іс-әрекеті мен жүйке қалыптасуына үлкен роль атқарады.

Жекелеген психикалық үрдістердің қарқынды дамуы баланың бастауыш мектеп шағында жүзеге асады. Бұл кезде қабылдау қабілеті жетіледі. Көру мен есту қабілеті түстерді айқын ажырата алады. Қабылдаған заттардың қасиеттері мен сапаларын меңгереді. Қоғам өміріндегі жаңа негіздерге бақылампаздығы артып, қабылдауын басқарып, оны қажетті мақсатқа бағыттай алады.

Бала зейінін негізінен өздері тікелей қызығатын нәрселерге аударады. Бала біртіндеп енді жай сырттай жартымды заттарға ғана емес, қажетті нәрселерге зейінін бағыттап, оны тұрақтандыруға үйренеді. Ырықты зейінінің дамуында сыртқы әсердің тартымдылығы, ұнамдылығы, көрнекілігінің мәні зор. Зейіннің дамуы, сондай-ақ оның көлемінің кеңеюі баланың қазіргі кездегі ойын әрекетінің алуан түрлерімен танысып, оларды меңгере алумен байланысты [1].

Бастауыш мектеп кезеңінде негізгі іс-әрекет оқу болғандықтан, баланың барлық психикалық үрдісіне өзгеріс енеді. Іс-әрекетке белсенділігін көрсете отырып, ақыл-ой еңбегін зейін арқылы жүзеге асырады.

Оқу іс-әрекеті балаға өзінің есте сақтау үрдісін басқаруды талап етеді. Мектептегі оқу үрдісінің талаптары мен өзіне тән мазмұны бұл үрдісті едәуір дамытады; есте сақтау мықтылығы беки түседі. Есте сақтау деңгейі – есте сақталынатын материалдың мазмұнына, іс-әрекет сипатына, материалды есте сақтау және қайта жаңғырту тәсілдері мен әдістерін меңгеру деңгейіне байланысты болады.

Бастауыш мектеп кезеңінде сөздік материалды есте сақтау мүмкіншілігі күрт жоғарылайды, меңгерілетін оқу материалы үнемі оқушыдан елестетеу үрдісін талап етіп отырады. Есте сақтау мен елестету баланың күш-жігерді керек ететін мотивтерге байланысты өзгеріп отырады. Бастауыш мектеп кезеңінде алған білімдерді бала өз іс-әрекетінде қолдануға машықтанады. Баланың ақыл-ой әрекетінің дамуы үрдісінде орындау практикалық әрекетінен ішкі ақыл-ой әрекетіне көшу көрінеді. Дегенмен, практикалық әрекет жоғалмай, керісінше, оқушылардың жаңа, қиын тапсырмаларды орындау негізінде байқалады. Ойлаудың ішкі жоспарға көшуі арқылы ізденіс, негізгі сипаттағы практикалық әрекетті орындауды үйренеді.

Оқу үрдісінде ой операциялары да іске асады. Елестету бойынша заттарды дұрыс әрі оңай салыстыра алады. Абстрактылы ұғымдарды салыстыру байқалады. Логикалық ойлауының даму ерекшелігіне ой қорытындысын жасай алу, себеп-салдар анықтау, түсінік беру сияқты түрлері анық көріне бастайды. Оқушыларға жоғары дәрежеде, жүйелі түрде және нәтижелі ақыл-ой әрекеті дамып жетіледі. Бұл өзін қоршаған орта туралы, қоғамға еніп жатқан жаңа техника туралы, танымдық қатынастарды меңгере алуынан көрінеді. Осы арқылы баланың ақылы және оның танымдық қызығушылықтары қалыптасады. Еліміздегі тіл туралы заң жыл сайын әрбір Қазақстан азаматына үлкен жүктеме артып отыруға байланысты тек ересектердің сөйлеу әрекетінен ғана нәтиже

байқалмайды, сонымен қатар бастауыш мектеп жасындағы балалардың тіл дамуы – ана тілін терең әрі ұлттық ерекшелікте меңгерілгендігі байқалады. Оқушы енді өз ойын, өз қалауын, өз сезімін ана тіліндегі сөз байлығын қолдана отырып, грамматикалық түрде өте дәйекті тұрғыда түсіндіре алады.

Бала тілінің дамуының мотивтеріне құрбыларымен, ересектермен қарым-қатынас жасау, қоғамның жаңа талаптарына сәйкес нәрселерді білгісі келетіндігі, түсіндіруге тырысушылық, әңгімені эмоциялық тұрғыда жеткізе білуі жатады. Бала бойында кездесетін әр түрлі жағдайларда ішкі сөйлеу қалыптасады. Сөйлеудің коммуникативтік, сигнификативтік функцияларын қолдана алады. Өзін қоршаған орта туралы, қоғам өзгерістері жайлы, бірқатар ұлттар арасындағы өзара қатынастар мен өзгешеліктер туралы тыңдау, оқу, әңгіме, пікірталас, талдау сияқты түрлерді меңгере бастайды.

Бастауыш мектеп жасындағы көркем жазу бала ойына едәуір өзгешелік енгізеді. Көркем жазу сабағы ана тілінің грамматикалық табиғатын ашады және ана тілін еркін меңгеруге мүмкіндік береді. Баланың алғашқы мектеп табалдырығын аттауы – оның бойында күрделі сезімдер туғызады. Бұл балалар арасындағы, әр үйдегі, әрі мектептегі жаңа талаптарға негізделеді.

Қоғамдық талаптардың өзгеруі баланың жеке басындағы адамгершілік, жауапкершілік, әділдік, қайырымдылық, еңбекқорлық сияқты қасиеттерді ашады. Бастауыш мектеп оқушысының ерік сапаларының дамуы: біріншіден, жетістіктерге жету мақсаттарының мазмұны мен көлемінің ұлғаюына және өзгеруіне, екіншіден, ішкі және сыртқы қиыншылықтарды жеңе алуына, үшіншіден, ұзақ уақыт күш жұмсай алуына, төртіншіден, өзін ерікті тежеу барысында өзін-өзі меңгеру, тоқтамға келуінде қалыптасады. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың жеке басының дамуы – оқуы мен танымдық әрекеттерінің қалыптасуында оқу іс-әрекетіндегі белсенділігі мен адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуындағы қарқынды кезең. Олардың өзгелермен қарым-қатынас жасау белсенділігінің күшті кезеңі деп аталады. Мұғалім мен тәрбиешілердің үнемі бақылауында болатын балалардың психикалық даму кезеңдері айтарлықтай сапалы өзгерістерге ұшырайды.

Бұл жастағылардың негізгі әрекеті бұрын ойын болса, оқуға кіргеннен кейін оқу қызметі шешуші роль атқарады. Сөйтіп, оқу негізгі қызметке айналып баланың психикалық дамуын билейтін болады. Осыған орай бала психикасы елеулі өзгерістерге ұшырайды. Мұның себебі ойынға қарағанда оқу талабының бала үшін қиындығында. Әуелгі уақытта мектептегі жаңа жағдайға бала әлі бейімделе алмағандықтан, оқу үстінде мына қиындықтарға кезігеді: 1-ші: баланың мектеп жағдайына бейімделуі, -2-ші: мұғалім, құрбы-құрдастарымен қарым-қатынасы.3-ші: 1 сынып оқушыларына беретін тапсырмалар тым жеңіл болып, қызығу жоғалып кетуі мүмкін. Алайда, барлық қиындықтар бала психикасы дамуына байланысты шешіледі, жаман-жақсыны ажырата бастайды [2].

Білім беру жүйесінің болашағы мәселелік оқытудың жетістіктерімен тығыз байланыста жатыр. Мәселелік оқытудың мақсаты да кең: ғылыми танымның нәтижесін меңгеру ғана емес сонымен қатар осы нәтижелерді алу процесінің жолдарында меңгеруді, және де оқушының танымдық өз беткейлігі мен оның

шығармашылық қабілеттерінің дамуын қарастырады.

Сонымен, мәселелік оқыту – бұл алдыңғы педагогикалық тәжірибе мен дидактика дамуының жаңа деңгейі. Оның мәселелік аталу себебі, оқыту процесі мәселелік принцип негізінде ұйымдастырылады, ол оқыту мәселесін жүйелі түрде шешу – осы оқыту үрдісінің ерекше қасиеті.

Педагогикалық әдебиеттерге осы құбылыстың бірнеше анықтамасы беріледі.

В.Оконь мәселелік оқыту ұғымында «мәселелік жағдаяттарды ұйымдастыру, мәселелерді қалыптастыру, оқушыларға шешім қабылдауда қажетті көмек көрсету, осы шешімдерді тексеру және де алынған білімдерді жүйелендіру мен бекіту процесін ұйымдастыру әрекеттерінің жиынтығы» деп түсіндіреді.

Д.В. Вилькеев мәселелік оқыту ұғымын, оқытуға ғылыми таным қасиеттерін ұйымдастыру сипаты деп қарастырады.

И.Я. Лернер мәселелік оқытудың мәнін, «оқушылардың мұғалімнің жетекшілік ету барысында жүйелі түрде танымдық және тәжірибелік мәселелерді жаңа үлгіде шеше білуге үйрену негізінде» деп түсіндіреді.

Т.В.Кудрявцев мәселелік оқыту үрдісінің мәнін, оқушылар алдында дидактикалық мәселелерді қою мен оларды шешу міндеттерін орындаудағы жалпылама білімдер мен принциптерді меңгеруде деп талқылайды.

М.И.Махмутов «мәселелік оқыту» ұғымына келесідей түсінік береді: «мәселелік оқыту – бұл оқушылардың ғылымның даяр қорытындыларын меңгерудегі жүйелі түрде ізденушілік іс-әрекетінің дамытушы үлгісі. Ал әдістер жүйесі мәселелікке бағытталу мен мақсатталуды ескере отырып құралған, оқыту мен үйрену процесі оқушылардың дүниетанымын, танымдық өзбеткейлігін дамытуға бағытталған».

Мәселелік жағдаяттар мен оқыту мәселесін мәселелік оқытудың негізгі ұғымдары болып табылады. Оқыту мәселені меңгерудің қисынды – психологиялық бейнелеуі ретінде түсіндіріледі, ақыл-ойлық ізденістің бағытын анықтайды, жаңа ұғымды немесе жаңа әрекет тәсілін меңгеруге жетелейді. Оқыту мәселесінің екі негізгі қызметі кездеседі:

1) ақыл-ой ізденісінің бағытын анықтау, яғни мәселені шешуде оқушының іс-әрекетін анықтау;

2) оқушының жаңа білімдерді меңгеруде танымдық қабілеттерін, қызығушылықтарын, іс-әрекет мотивтерін қалыптастыру.

Мұғалім үшін бұл құбылыс оқушының танымдық іс-әрекетін басқару және оның ойлау қабілеттерін қалыптастыру құралы болып табылады.

Оқушының іс-әрекетінде бұл процесс ойлау құбылысын белсендіру түрткісі, ал оны шешу үрдісі – білімдерді тұжырымдарға алмастыру тәсілі болып табылады [3].

Мәселелік жағдаят-мәселелік оқытуды ұйымдастыру құралы болып табылады, бұл оқытудың танымдық қажеттілігін тудыратын және де жаңа білімдер мен іс-әрекет тәсілдерін белсенді түрде меңгерудің ішкі шартын қалыптастырушы ойлаудың алғашқы мерзімі.

Қазіргі кезде дарынды балалар мәселесін зерттеуге қатысты

философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде маңызды ой-пікірлер жинақталған. Бұл мәселенің түп – тамыры ғасырлар тереңінде жатыр. Адамның психологиялық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішінде қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтарының еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде көрініс тапқан [4]. Жалпы дарындылық балаға табиғатпен берілетін ерекше қабілет деп қарастырсақ, олай болса әр баланың жеке қабілетіне тұлғаның интеллектуалды дамуы, жеке тұлғаның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту-дарынды баламен жұмыста басты нысана болмақ. Сонымен қатар өскелең ұрпақтың дамып жетілуін зерттеп-зерделеген жөн [5].

Қазіргі мектеп мұғалімдерінің алдында тұрған басты міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру. Жас жеткіншектің бойындағы табиғат берген ерекше қабілетті, дарындылықты тани білу, оның басқаға ұқсамайтын қабілетін ашу ерекше қиын іс. «Бұлақ көрсең көзін аш» дегендей, әр баланың жеке қабілетін анықтап, шығармашылығын арттыру- ұстаз парызы. Оқушылардың белсенділігі мен танымдық іс – әрекеттері арқылы шығармашылығын дамыту, қажетті жағдайда айрықша шешім қабылдай алатын жеке тұлғаны дайындау, осыған орай оқытуды ізгелендіру, қазақ мектептерінің алдында тұрған үлкен міндет.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

- 1 Аристова Л.П. Активность учения школьника. М.: Просвещение, 1987 - 139с.
- 2 Выготский, Л. С. Память и ее развитие в детском возрасте // Лекции по психологии. - М.: Владос, 1999. - 234с.
- 3 Козволина В.П. Развитие творческих способностей учащихся. Начальная школа -2000 - №7 - 25с.
- 4 Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку. // ИЯШ - 2000 - №4. С.14-19. Ожегов С.И. Толковый словарь //М., ОНИКС Мир и Образование –

УДК:372.881.161.1

З.М. Нуржанова

ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Қазақстан

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ АРХИТЕКТУРЫ И СТРОИТЕЛЬСТВА

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, речевые стратегии, дистанционное обучение, интерактивные технологии

Аннотация. В статье рассматриваются оптимальные пути формирования коммуникативной компетенции будущих специалистов сферы архитектуры и строительства. Автор выделяет факторы, влияющие на развитие коммуникативных умений, а также предлагает свою типологию заданий, предусматривающих формирование коммуникативной компетенции обучающихся, используя примеры из собственного опыта преподавания русского языка.

Annotation. The article discusses the optimal ways of forming the communicative competence of future specialists in the field of architecture and construction. The author identifies the factors influencing the development of communicative skills, and also offers his own typology of tasks that provide for the formation of students' communicative competence, using examples from his own experience of teaching the Russian language.

Keywords: communicative competence, speech strategies, distance learning, interactive technologies

В условиях интеграции в мировое образовательное пространство объектом пристального внимания исследователей является языковая подготовка будущих специалистов. Необходимым условием успешной профессиональной деятельности является формирование коммуникативной компетенции, основной составляющей которой является дискурсивная компетенция.

В современной методике преподавания языков понятие дискурсивной компетенции включает умение создавать различные виды дискурса, навыки их интерпретации в определенной коммуникативной ситуации, их продуцирования с учетом экстралингвистических особенностей ситуации общения [1].

Критериями формирования дискурсивной компетенции являются статусно-ролевые характеристики участников коммуникации, сфера общения, тип дискурса, речевые средства реализации коммуникации, пространственно-временные характеристики реализации дискурса, коммуникативные стратегии, особенности речевого поведения коммуникантов [2].

Исследователь Вострикова Т.И. предлагает следующую типологию заданий, направленных на формирование дискурсивной компетенции: 1) задания аналитического характера, нацеленные на выявление дискурсивных навыков в структуре текста; 2) проективно-моделирующие задания, предусматривающие: а) трансформацию объяснительного текста в устные монологические, диалогические высказывания, в дискуссии или полилоги; б) трансформацию учебных текстов иллюстративного, описательного характера в дискурсы частично-поисковой, поисковой направленности; в) прогнозирование, восстановление недостающих структурных компонентов текста; г) вычленение и исправление психолого-дидактических, этических, структурно-смысловых, речевых ошибок в рамках дискурса; д) новую интерпретацию, трансформацию, драматизацию текстовых фрагментов; е) самостоятельную разработку, продуцирование собственных диалогических, монологических дискурсов [3, с.87].

В условиях дистанционного обучения в вузе платформы Microsoft Teams, Zoom, Platonus, Moodle и др. имеют неограниченные возможности для формирования дискурсивной компетенции обучающихся.

Платформы Moodle, Platonus могут быть использованы для асинхронного выполнения заданий, нацеленных на развитие дискурсивных навыков в письменной и устной форме. Например: стилистический анализ текстов, задания на создание текстов различных функционально-смысловых типов речи, написание эссе, выявление случаев нарушения литературных норм и редактирование текста, тестовые задания и др.

Онлайн-обучение на платформах Microsoft Teams и ZOOM способствует совершенствованию коммуникативных навыков в рамках профессионально-ориентированного обучения. Моделирование профессиональной деятельности предполагает эффективное формирование дискурсивной компетенции будущих специалистов в сфере архитектуры и строительства. Вовлеченность обучающихся в сферу их профессиональной деятельности повышает мотивацию к усвоению языка. Использование интерактивных, информационно-коммуникационных технологий в процессе обучения оптимизирует познавательную, творческую активность обучающихся.

Просмотр в YouTube документальных фильмов из серии «Дерзкие проекты»: «Строительство аэропорта в Гонконге», «Строительство моста через Берингов пролив», «Трансатлантический тоннель», документальных фильмов National Geographic «Мегасооружения: Астана - город будущего», о строительстве Хан-Шатыра и др. предполагает погружение в профессиональную языковую среду. После просмотра фильма можно организовать онлайн обсуждение видеоматериала. Коллективное обсуждение в чате, создание электронного письма с отзывом о просмотренном фильме позволяет также совершенствовать навыки письменной речи.

Виртуальная экскурсия является одним из способов развития дискурсивных умений обучающихся. Студентам можно предложить организовать виртуальную экскурсию по столице нашей страны. Маршрут экскурсии должны разработать сами студенты, включив в него архитектурные объекты, представляющие интерес для будущих специалистов уникальностью своей архитектуры: монумент Байтерек, Дворец мира и согласия, «Хан-Шатыр», строящееся здание Abu Dhabi Plaza, автором которых является британский архитектор с мировым именем Норман Фостер. Начать экскурсию можно с ознакомления с Генеральным планом города, разработанным по концепции выдающегося японского архитектора Кисё Курокавы на официальном Интернет-ресурсе акимата города. Выявить и обсудить корректировки, внесенные Управлением архитектуры и градостроительства в генплан города. Отдельную экскурсию можно организовать по объектам Международной специализированной выставки ЭКСПО-2017.

Речевые ситуации на профессиональные темы дают возможность проиграть свои полученные роли в конкретной ситуации, что позволяет им понять изнутри особенности данного процесса, определить тактику и стратегию речевого поведения в моделируемой профессиональной деятельности. Наряду с развитием дискурсивных навыков обучающихся, осуществляется формирование логического, критического мышления, умения обосновать, аргументировать свою позицию, умения анализировать, выявлять причинно-

следственные связи. В качестве речевых ситуаций обучающимся можно предложить следующие темы: «Строительство LRT», «Качество строительных материалов», «Безопасность возводимых строительных объектов», «Доступное жилье» и др.

Прослушивание аудиотекстов с выступлениями известных архитекторов, например: доклад Нормана Фостера на научной конференции в Мюнхене об экологически чистых «зеленых» зданиях, выступление вице-президента National Geographic Деборы Армстронг на пресс-конференции. Передать содержание выступления на русском языке. Подготовить и организовать интервью в онлайн-режиме с известными архитекторами Республики Казахстан, учеными в сфере архитектуры и строительства. В процессе подготовки интервью необходимо продумать дискурсивные стратегии.

В условиях онлайн обучения в процессе знакомства с терминологической системой сферы архитектуры и строительства можно организовать работу с электронными словарями архитектурно-строительных терминов, программой Яндекс-переводчик. Выполнить задания на подбор эквивалентов русских терминов в казахском языке, на выявление соответствия дефиниций терминам.

На сайте online.zakon.kz можно ознакомиться с Законом «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан». Выполнить стилистический анализ текста Закона. Подготовить информацию о внесенных изменениях в Закон, организовать публичное выступление. В данном случае нужно ознакомить студентов с особенностями юридического дискурса, с основными его жанрами.

Таким образом, формирование дискурсивной компетенции в условиях дистанционного обучения предполагает использование определенной системы заданий, мотивационный потенциал интерактивных, информационно-коммуникационных технологий. Наряду с этим, на эффективное развитие дискурсивных навыков обучающихся влияют такие факторы как: речевые стратегии, особенности речевого поведения коммуникантов, вид дискурса, речевые средства реализации коммуникации, сфера общения и др.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Лущинская О.В. Дискурсивная компетенция как цель в обучении будущих журналистов-международников иноязычному письменному дискурсу // Материалы Международной научной конференции «Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам». - Минск: Тесей, 2009. - С. 252-253.

2. Горбунова А.Г. Дискурсивная иноязычная компетенция: онтологический подход // Вестник Томского государственного педагогического университета. - 2014. - №6(147). - С. 167-171.

3. Вострикова Т.В. Формирование дискурсивных умений в системе подготовки учителя русского языка // Начальная школа плюс До и После. - 2011. - №3. - С. 84-87.

УДК (82-3)

А.М. Нысанбаева

Кызылординский университет им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

ИЗУЧЕНИЕ МАЛЫХ ЭПИЧЕСКИХ ЖАНРОВ НА ПРИМЕРАХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А.П. ЧЕХОВА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности изучения малых эпических жанров на примерах произведений А.П. Чехова в школах Казахстана с казахским языком обучения: использование инновационных технологий и интерактивных методов при изучении биографии писателя и его рассказов, методики взаимосвязанного изучения русской и казахской литературы; приводится пример интерпретации темы детства в рассказах А.П. Чехова («Ванька», «Спать хочется») и классика казахской литературы М. Ауэзова («Сирота», «Сиротская доля»).

Ключевые слова: малые эпические жанры; методика преподавания литературы; методика взаимосвязанного изучения; инновационные технологии; интерактивные методы обучения; интерпретация.

Abstract. In the article the features of the study of small epic genres on the example of the works of A.P. Chekhov in Kazakh language schools: the use of innovative technologies and interactive methods in the study of the biography of the writer and his stories, methods of interconnected study of Russian and Kazakh literature, the example of interpretation of the theme of childhood in the stories of Chekhov ("Vanka", "I want to sleep") and the classic of Kazakh literature M. Auezov ("Orphan", "Orphan's Share") are considered.

Keywords: small epic genres; methodology of teaching literature; methodology of interconnected study; innovative technologies; interactive teaching methods; interpretation.

Эпос, как и другие поэтические жанры, находится в постоянном движении. Он исторически изменчив и, по сути, как бы рождается заново в каждом эпическом произведении великого художника. В данной работе, однако, нас интересует прежде всего то стабильное, что составляет качественную определенность эпического рода. Эта определенность заключается в повествовательной природе эпического произведения. Эпос всегда повествует о человеческой судьбе, о том, что уже произошло, что уже было. Эпос раскрывает явления жизни в их причинно-следственных связях, позволяя им отражаться друг в друге и связывать единичное и общее.

В эпоху развития информационно-коммуникационных технологий сфера педагогики приобрела много возможностей для развития. Компьютеры, инновационные технологии, интерактивные методы преподавания дают возможность ученикам всестороннего изучения русской литературы. Для лучшего восприятия и усвоения нового материала учащимися, учителя часто изучают русскую и казахскую литературы используя методику взаимосвязи.

Для того чтобы понять художественные особенности произведений русских авторов и выявить своеобразие стиля каждого из них, необходимо работать с художественными текстами и, в целом, это является основной задачей на уроках литературы. Однако из-за нехватки учебного времени учителя часто прибегают к методу опережающих заданий, которые знакомят с

содержанием произведения, чтобы создать условия для интерпретации и анализа элементов художественных произведений в классе. Уроки включают выборочное чтение, ролевые игры по драматическим произведениям и высокоэффективную работу на интерактивных досках и современных проекторах с иллюстрациями, где учащимся предлагается найти в тексте описание заданного портрета или эпизода. Такая работа может быть использована как один из способов развития речи, так как учащиеся сравнивают произведение писателя с работой художника и таким образом представляют свою собственную интерпретацию произведения автора и выражают собственное мнение. Изучение лексики имеет важное значение на уроках русского языка. Помимо объяснения значения трудных слов, русские слова и понятия могут быть переведены на казахский язык. Однако прежде чем переводить слова, учитель предлагает поработать над контекстом в классе, чтобы понять значение незнакомых слов, только после этого происходит перевод и подбор казахских синонимов.

Использование интерактивных методов обучения при изучении русской литературы можно продемонстрировать на примере изучения произведений А.П. Чехова в 10 классе. Программа рассчитана на два часа и предусматривает знакомство с биографией писателя, изучение рассказов в том числе рассказ «Толстый и тонкий». Для начала знакомим с биографией писателя. Ниже Приведен пример одного урока. Цель урока: вызвать интерес к личности и творчеству А.П. Чехова. Задачи: образовательная – знакомство с жизнью и творчеством писателя; развивающая – развитие познавательных интересов; воспитательная – привитие чувства гражданского долга и гуманизма. Урок проходит в формате «путешествия» по чеховским местам. На уроке используется интерактивная доска и физическая карта Евразии. Чтобы ученики принимали активное участие и усилить их концентрацию внимания, учитель ведет беседы и дает задание – составить хронологию жизни и творчества писателя. Также учитывается рефлексия – важный компонент обучения.

В зависимости от знания учащимися русского языка преподаватель выбирает рассказы А.П. Чехова для анализа. Для хорошо подготовленной аудитории выбираются «Человек в футляре» и «Ионыч». Если общий уровень знаний слабый и есть языковой барьер, то выбираются рассказы «Ванька», «Спать хочется» и «Анна на шее». Это связано с тем, что ученики хорошо знакомы с рассказами «Сирота» и «Сиротская доля» классика казахской литературы М.О. Ауэзова. Уроки будут основаны на интерпретации темы детства в русской и казахской литературе. Будут выявлены сходства между произведениями и образами (жизнь детей, отсутствие любви в их жизни, унижения, испытываемые детьми, уязвимость их в обществе, полное сиротство Ваньки и Касыма, потеря отца у Варьки и Газизы). Затем учитель просит их указать на национальный характер, присущий рассказу. Ученики говорят, что в силу своего образа жизни казахи не передавали своих детей в чужие семьи, но дети иногда страдали от черствости, жестокости и равнодушия окружающих. В конце обсуждения класс придет к выводу, что финал рассказов (смерть Варьки, Газизы и Касыма) показывает трагическую судьбу маленьких детей в обществе,

где нет социальной справедливости, и неважно, какое это общество, русское или казахское. Последний вопрос, который предлагается рассмотреть учащимся: «Есть ли в нашем обществе дети, похожие на героев Чехова и Ауэзова?». Если ответ на этот вопрос положительный, то следующий – «Что вы сделаете для того, чтобы печальные литературные образы из XIX и начала XX века не встречались в XXI столетии?». Этим довольно сложным вопросом учитель пытается решить одну из задач современной школой – развитие критического мышления у своих учеников.

При изучении рассказа «Анна на шее» можно использовать проблемную ситуацию, созданную при помощи проблемного вопроса, который может вывести на другие вопросы и так будет охвачена значительная часть текста. Перед классом ставятся вопросы: «В чем сходства и различия ситуаций в рассказах А.П. Чехова «Анна на шее» и Б. Майлина «Кульпаш»? Одинаково ли отношение к природе у Чехова и Майлина?

Как уже упоминалось ранее, при изучении русской литературы в казахских классах используются различные методы преподавания, соответственно, различаются и типы уроков. Одни учителя предпочитают традиционную методику, другие стремятся к внесению инновационных методов в обучение – и таких большинство.

Можно привести пример одного урока: «Тема без духовности, обывательской трусости и беспомощности перед жизненными обстоятельствами, отсутствие жизненной позиции и цели у героев рассказа А.П. Чехова. “Человек в футляре”». Учитель начинает сдвоенный урок-исследование с проблемного вопроса: «Как вы думаете, что есть человеческая жизнь? Согласны ли вы с утверждением: “Человек – творец своей жизни”?». В первой части урока используется письмо 26-летнего Антона Чехова к 30-летнему брату Николаю. В этом письме в виде тезисов прозвучал чеховский кодекс жизни интеллигентного человека: «Воспитанные люди должны удовлетворять следующим условиям: они уважают человеческую личность, всегда снисходительны, мягки, уступчивы... Они уважают чужую собственность, а потому платят долги. Не лгут даже в пустяках...» и т. д. Так учитель готовит десятиклассников к пониманию мировоззрения Чехова. Диалог о жизни приводит к слову «страх», затем составляется кластер. Так педагог подводит своих учеников к одному из ключевых слов рассказа «Человек в футляре».

При работе над рассказом можно выбрать групповой метод работы. Одна группа по цепочке читает выборочно текст, а другая составляет схему анализа, в котором рассказ охвачен полностью – от истории создания до философского смысла рассказа. Обе группы используют данную схему для анализа текста и делают на интерактивной доске записи и иллюстрации к «футляру» Беликова (калоши, зонтик, очки, пальто с поднятым воротником, гроб – самый надежный для Беликова футляр), давая свои комментарии. Это приводит к дискуссии между группами, в ходе которой одни делают ему замечания, а другие напоминают, что Беликов тоже человек. Учитель замечает, что первые читатели рассказа были добрее к герою, чем ученики. Они не принижали и не

высмеивали Беликова. Даже считали, что Беликов, верный своим убеждениям, заслуживает уважения. В конце урока ученики приходят к выводу, что чеховский Беликов – своего рода «маленький человек» в традиционной русской литературе. «Футляр» – это жизненный статус, форма человеческого существования, соответствующая внутреннему состоянию. В качестве подведения итогов исследовательской деятельности на уроке учитель и учащиеся рассмотрят, чем опасна изоляция, как деградирует психика человека, существует ли «беликовщина» и в какой форме она проявляется в наши дни.

Следующий пример урока. Его можно начать так же с разговора о жизни, но больше с практической точки зрения. Для этого ученикам даются такие задания как вспомнить и записать значимые поступки, совершенные ими в жизни, а затем оценить их знаком «плюс» или «минус». Во вступлении учитель может цитировать Р. Гамзатова, Аристотеля, использовать фрагмент музыки Т. Мухамеджанова к кинофильму «Станция любви», чтобы подвести учеников к определению понятия «жить полной жизнью».

При изучении творчества А.П.Чехова, педагог рассказывает легенду о Золотой Крупинке Истины, что характерно для казахского народа – обращение к народным сказаниям, мифам, изречениям. Здесь как наглядность следует использовать макет горы, расположив на нем листочки с вопросами. Отвечая на эти вопросы, ученики образуют другую гору. Занятие начинается с вопросов и ответов, которые приводят к дискуссии на тему «Нужны ли Беликовы сегодня?». Учитель обращает внимание на значение слов «интеллигентность», «интеллигент». В конце урока вновь проигрывается Легенда о Золотой Крупинке Истины и делается вывод о том, что «такие люди, как старший брат из легенды, не бездельничающий, а делающий свое дело, честный, свободный человек, являются образцом для подражания».

Заключительный урок по творчеству А.П. Чехова – «Рассказ “Толстый и тонкий”». Чехов и казахская литература».

Текст рассказа в учебнике дан в сокращенном виде. В школе используется чтение по ролям частей текста, и проводится дискуссия по содержанию рассказа. Преподаватель рассказывает о новаторстве в произведениях А.П. Чехова и влиянии его творчества на казахскую литературу в целом. Творчество А.П. Чехова высоко ценили писатели, стоявшие у истоков казахской литературы, такие как Б. Майлин, М. Ауэзов, Г. Мусрепов. Эти авторы, как и Чехов, писали рассказы, повести и пьесы. Б. Майлин продолжил традиции великого русского писателя в рассказах, а Г. Мусрепов был последователем Чехова в своих пьесах.

Все выше сказанное является свидетельством того, что, не смотря на небольшое количество времени, отведенного на изучение произведений А.П. Чехова, учителя казахских школ стараются донести до своих учеников все многообразие, мировое значение и актуальность творчества классика при изучении малых эпических жанров.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Мукаева Г.Д. Диалог о «футлярной» жизни // Русский язык и литература в казахской школе. 2007. – 23с.
2. Нуржанова Ж.Н. Методика взаимосвязанного обучения русской и казахской литературы с использованием смежных искусств: авторефер. дис. ... канд. пед. наук. Алматы, 1998 - 24 с.
3. Рахимжанова Г.К. Нужны ли Беликовы сегодня? // Русский язык в казахской школе. 2007. – 20 с.
4. Сарсенбаева Р.Б. А.П. Чехов. Биография // Методика преподавания русского языка и литературы в школе, колледже и вузе. 2013. – 6с.

УДК. 494.375

А.Д. Нурадилова

Ташкент мемлекеттік педагогикалық университеті, Ташкент, Өзбекстан

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА АНА ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу құзыреттілігін дамытуда мәтін негізінде жұмысты ұйымдастыру, сөйлеу құзыреттілігі ұғымы, мәтінді талдау нәтижесінде қолданудың маңыздылығы, оқушылардың өз ойын, ойын еркін жеткізуі қарастырылады.

Кілт сөздер: сөйлеу құзыреттілігі, мәтіндерді талдау.

Abstract. This article discusses the concept of speech competence, the organization of text-based work in the development of speech competence in elementary school students, the importance of its application, and the free expression of students' thoughts and ideas as a result of text analysis.

Keywords. Speech competence, analysis of texts.

Өзбекстан Республикасындағы оқу орындарында оқушы-жастардың еркін, өз бетінше ойлауын, айналадағы болмысқа саналы көзқарасын, батылдығын және қоғамдық белсенділігін одан әрі дамыту бойынша нәтижелі жұмыстар амалға асырылып келеді. Бұл адамның интеллектуалдық қабілеттерінің қалыптасуына, оның қоғамдық, саяси, мәдени-ағартушылық өміріне белсенді және табысты қатысуына негіз болады. Адам өз өмірінде жеке, әлеуметтік, экономикалық, кәсіби қарым-қатынастарға түсуге, қоғамда өз орнын алуға және алдында тұрған мәселелердің шешімін табуға қажетті құзыреттерге ие болуы қажет.

Өзбекстанда білім беру мазмұнын халықаралық білім стандартының талаптарына сай жаңартудың тиімді тәсілдері енгізіліп келеді. Атап айтқанда, мемлекеттік білім беру стандарттары, құзыреттілік тәсіліне негізделген оқу жоспарлары мен оқу бағдарламалары, ұлттық бағдарламалар негізінде жаңа буын оқулықтары жасалып, білім алушылардың қабілеті мен білім алуын дамыту мәселесіне үлкен көңіл бөлініп келеді. Демек, кез келген жағдайда лайықты қызмет атқара алатын, өз сеніміне берік, нық ұстанымы бар дербес

ойлы тұлғаны, бір сөзбен айтқанда, білікті тұлғаны тәрбиелеу – қоғам дамуының басты өлшемі.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыруда тыңдап түсіну, оқу, сөйлеу, жазу дағдылары қалыптасады. Оның ішінде:

- оқылған және тыңдалған мәтінді, ұсынылған фильмдердің негізгі ақпараттары мен оқиғаларын түсінеді;

- сөйлемдерді, сөз тіркестерін және термин сөздердің мағынасын түсініп, дұрыс оқи алады;

- сөздер мен сөйлемдерді логикалық, дұрыс және еркін, ауызша жеткізе білу;

- сөз бен сөйлемді байланыстырып, ойларын жазбаша түрде анық, еркін жеткізе білу;

- 50-55 сөзден тұратын диктант жаза алады, 9-10 сөйлемнен тұратын шығармашылық мәтін (шағын шығарма) жаза алады, мазмұндама, эссе жоспарын құра алады, эпиграф таңдай алады; мәтін құру кезінде көркем бейнелеу құралдарын орынды пайдалана алады;

- пунктуация, грамматика және емле ережелерін сақтай алады.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыруда мәтінмен жұмыс істеудің маңызы – оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, өзін-өзі дамытуға, өз бетімен оқуға, өз ойын жеткізе білуге мүмкіндік береді. Өз ерекшеліктеріне қарай белсендіру, түсіну, бақылау, өзіндік практикалық іс-әрекеттерінде тәжірибеден өткізу, жаңа идеялар мен ойларды жеткізу, бар мәселелерді шешудің тиімді жолдарын іздеуге еркіндік беру, оқушының шығармашылық және сыни ойлауын дамытуға жағдай жасау.

Мәтінмен жұмыстың мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының белсенділігін арттыру, еркін, өз бетінше ойлауға баулу, әр адамды бірдей ойлаудан арылту, белгілі бір тақырып бойынша әр түрлі пікір жинақтау, шығармашылық көзқарасқа баулу. Сонымен бірге оқушылардың қиялын кеңейтіп, шығармашылық қабілеттерін арттырады. Бұл кез келген мәселенің көптеген шешімдерін табуға көмектеседі.

Ана тілі сабағында оқушылардың сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыруда мәтінмен жұмыс жасауда мынадай мәселелерге назар аударылады:

- әрбір тақырып пен бөлімнің білім беру мүмкіндіктерін толық пайдалану;

- таңдалған мәтіннің зерттеу нысанындағы тілдік құбылысқа әсері;

- сабақ барысында берілген мәтіннің тәрбиелік мәнінің болуын қамтамасыз ету.

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыру үшін келесі оқу мәтінін пайдалануға болады. Оқушылар мәтінді жалғастыру керек: **«Ұры»**

Бір бай бір дорба алтынынан айырылып қалады. Ол қазыға барып шағымданады. Қазы барлық қызметшілерді шәкірттерінің үйіне жинап, әрқайсысына бір таяқ береді. Оларға: «Кім ақша ұрласа, ертең оның таяғы бір ені ұзын болады», – депті.

Барлығы тарап, өз істерімен айналыса бастады, бірақ ұры шошып кетті. Таяқтары әшкере болып қала ма деп қорықты. Нәтижесінде ол таяқтың бір бөлігін кесіп тастады...

Оқушыларға мәтінге байланысты мынадай тапсырмалар беріледі:

1. Оқушылар осы мәтінді аяқтайды.
2. Берілген мәтінге тағы қандай тақырып қою керек?
3. Шәкірттің сөзіне түсініктеме беріңдер.
4. Қазының айтқан сөзінің мазмұнына назар аударыңдар.
5. *Алтын, ақша, қазы* сөздерінің синонимдерін ата.

Жоғарыда берілген жұмыстар арқылы бастауыш сынып оқытушысы оқушылардың сөйлеу құзыреттілігін қалыптастыруда оқу, сөйлеу, түсіну дағдыларын қалыптастыра алады. Сонымен, оқушылардың айтқан барлық пікірлері талқыланады да, мәтін тақырыбы анықталады.

Демек, бастауыш сынып оқушыларының ауызша және жазбаша сөйлеуін дамытумен қатар, жаңа тақырыпты меңгеруде айтылған ойларды дұрыс әрі еркін жеткізу, еркін ойлау, қиындыққа тап болмау қабілеттерінің дамуы байқалады. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімі оқушылар мәтіндерді қайта талдай алатындай әдіс-тәсілдерді қолдана білуі керек. Оқу-тәрбие үрдісінде жастарды тәрбиелеуге бел буып жүрген әрбір ұстаз шәкірттерінің кемел адам болып қалыптасу жолында нәтижелі еңбек етуі қажет деп ойлаймын.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Аловиддинова Н.Г. Ана тілі сабақтарында шығармашыл пікірлеу дағдысын қалыптастыру әдістемсі: пед. ғыл. кан. ... дисс. – Ташкент: 2007. – 135 б.
2. Айтыманова Қ. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту шарттары // Бастауыш мектеп. – 2007.-№ 6-7. – Б. 8-12.
3. Әбдікәрімова Т.М. Бастауыш сыныпта көрнекілік арқылы тіл дамытудың ғылыми негіздері мен оқыту әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 2002. – 312 б.
4. Мағауова С.И. Бастауыш мектепте тіл дамыту. //Бастауыш мектеп, № 5, 2001 ж. Б. 32-35.
5. Мұстафин. Б. Тіл дамыту сабақтарында көрнекілікті пайдалану // Бастауыш мектеп. 1999. № 6. – 28-32 б.
6. Жәркенов М. Қазақ тілін өмірмен байланыстырып оқыту. – Алматы, 1984. Б. 46.
7. Машарипова У. және басқалар. Ана тілі (3-сынып оқушылары үшін әдістемелік көмекші құрал). Ташкент, 137 бет;
8. Муслимов Т.А. және басқалар. Болашақ оқушыларының кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыру технологиясы. – Ташкент: Низами атындағы ТМПУ. Ризографи, 2013. – 88 бет;
9. Сапарбекова Р.Т. Дамыта оқытудың ғылыми негіздері. //Бастауыш мектеп, № 4. – Б. 23-28.

УДК 372.8

Д.Ф. Нурмухамедова¹, И.Э.Буриев²

^{1, 2}Гулистанский государственный университет, г.Гулистан, Узбекистан

ЗАНИМАТЕЛЬНЫЕ ИГРЫ НА ЗАНЯТИЯХ ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ

Abstract. The article is about amassing plays at the closes on speech development, which stimulate students interest it the language, enrich them by new leno ledge and improve them language preparation.

Keywords: games, teaching, speech improvement.

Занимательный материал представляет большой интерес при обучении языку в вузе. Здесь он, содействуя более эффективному усвоению и закреплению материала, стимулирует интерес студентов к языку. Для этого надо, чтобы занимательный материал был подобран в соответствии с вузовской программой, отвечал целям и задачам практических занятий по языку.

Успеха в обучении русскому языку в вузах можно достичь лишь на основе реализации строго продуманной системы учебно-воспитательных методов. Важным звеном в этой системе являются занимательные игры, которые обогащают новыми знаниями, расширяют их кругозор, помогают преподавателю лучше изучить своих студентов и совершенствовать их языковую подготовку. Для того, чтобы вызвать интерес к тем или иным знаниям, используется занимательная форма преподнесения материала. Занимательные игры делают занятия более разнообразными, эмоциональными, позволяют многократно повторять изученный материал без скуки и монотонности, дают преподавателю проконтролировать объем знаний обучающихся. Например, существуют «Занимательная грамматика», «Занимательная математика», «Веселая грамматика», «Без знания грамматики не усвоить ни истории, ни математики», «Литературные игры», «Азбука народной мудрости» и т. д.

Занимательность может заключаться в содержании учебного материала, в формах его преподнесения. Содержание материала считается занимательным, если в нем содержатся новые, неожиданные или необычные интересные сведения, в некоторых случаях имеющие комический или загадочный смысл: интересные сведения и факты, поучительные высказывания и истории, загадки, юмор, шутки и т. п. Необычной и новой может быть и форма прорабатываемого материала: сказки-загадки, стихи-загадки, стихи-шутки, афоризмы, юморески, пословицы и поговорки, словесные игры-загадки, шарады, ребусы, кроссворды и т. п.

Использование занимательности возможно и уместно на любом занятии и на любом его этапе при том условии, что она будет подчинена целям занятия и органически включена в процесс занятия, и при этом не будет отвлекать от основного материала, а наоборот, стимулировать его усвоение. Например, при закреплении конструкций с глаголами повелительного наклонения можно использовать пословицы и поговорки: «Работай – сыт будешь; учишься – умён

будешь». «Век живи, век учишь». «Сперва сам поучись, потом в учителя становись».

Для закреплении темы «Лексическое богатство русского языка» можно использовать знакомства с толковыми словарями В.И.Даля, Д.Н.Ушакова, С.И.Ожегова. Проводится словарная работа. Студенты подбирают глаголы на заданную преподавателем тему. Например, *движение*. Один из студентов записывает это слово на доске, а остальные подбирают к теме различные глаголы (*летит, мчится, скачет, бежит* др.), при необходимости слова переводятся на узбекский язык. Все слова записываются на доске и в тетрадях. Устно составляются предложения. Лучшие из них записываются. Следующий студент записывает на доске существительное и прилагательное, а остальные подбирают к ним синонимы, например, *жилище (здание, дом, хижина, хата, изба, лачуга* и т. д.).

Предварительно проводится работа по выяснению смыслового значения слова. Записывают слово *ключ*, рядом записывают омонимы: *музыкальный ключ, ключ к замку, горный ключ, ключ для завода часов, игрушек, ключ к шифру, ключ для откупоривания бутылок, ключ для отвинчивания и завинчивания чаек*. Составляются с ними предложения.

Записывают на доске прилагательные. Подбирают к ним существительные и объясняют значение словосочетаний. Особое внимание обращается на согласование. Например: *крепкий – человек, здоровые, чай, мед, дружба; тихий – голос, речь, ветер, ребенок, пение, чтение* и др. С полученными словосочетаниями составляются предложения, переводятся на узбекский язык, записываются в словарные тетради.

Такая работа способствует пополнению активного словаря студентов и развитию их речи.

Выполняются грамматические упражнения. Цель проводимой работы повторить изученные правила и закрепить их в памяти студентов.

1. Укажите разницу в значении и правописании следующих слов: *пребывать – прибывать, презирать – призирать, предать – придать, преклонятся – приклонятся, преступить – приступить, претворить – притворить*.

2. Ответьте на вопросы.

1) Название каких животных, насекомых, птиц называются сложными? (животные: *носорог, щитконосец, землеройка, утконос, птицы: мухоловка, красношейка, черноголовка, вертишейка*, насекомые: *муравей, шелкопряд, сороконожка*).

2) Название каких машин, приборов называются сложными? (*камнедробилка, землечерпалка, бетономешалка, сенокосилка, хлеборезка, пылесос, мясорубка*).

3) Какие явления природы, называются сложными словами? (*землетрясение, суховей, ледоход, листопад, снегопад*).

3. Заполните адрес на конверте (всем студентам раздаются конверты). Полностью написать фамилию, имя, отчество мамы, тети, сестры

(в окончаниях дательного падежа женского рода обучающиеся делают ошибки).
Например:

К у д а: г. Ташкент, улица Навои, дом 55.

К о м у: Буриевой Ситоре Илхамджановне.

А д р е с о т п р а в и т е л я: г. Гулистан, Жилгородок, дом 5.

О т к о г о: Косимой Азизы Вахабовны.

Такая работа оживляет занятие, помогает увеличить запас русских слов, закрепляет и укрепляет навыки связной речи, помогает интерес к изучению русского языка, тренирует память обучающихся, вырабатывает находчивость, смекалку разгадывания языковых головоломок, ребусов, кроссвордов и т. д.

В газетах, календарях, различных журналах, например, *«Природа»*, *«Наука и жизнь»*, *«Техника молодёжи»* сообщаются интересные факты, необычные и удивительные события, различные курьезы и т. п. Подбор их в соответствии с темой занятий или в качестве примеров различных изучаемых синтаксических конструкций способствует повышению интереса студентов к занятиям. При обучении студентов правописанию и употреблению конструкций с числительными можно дать для примера сообщение из информационного бюллетеня *«Новости ЮНЕСКО»*. Например, микротекст *«Информационный бум. «Каждый день на всех континентах нашей планеты зажигаются экраны 500 миллионов телевизоров, включается 1,4 миллиарда радиоприемников, издается 450 миллионов экземпляров одних только ежедневных газет»*. Использование таких материалов позволяет решать одновременно с учебными воспитательные задачи, расширять кругозор и обогащать знания студентов. Наряду с занимательными играми тренинги тоже являются видом интерактивного метода. Интерактив – это самый эффективный подход к обучению. При данном методе обучающиеся самостоятельно добывают информацию и происходит взаимодействие не только между преподавателем и студентом, между самими студентами, но и между студентом и его опытом.

Таким образом, при организации любого типа упражнений, связанного с речью, педагог должен стимулировать потребность мотивационной сферы обучаемого, т. е. всякий раз обеспечивать мотив говорения. Различный речевой процесс – это процесс создания высказывания, который всегда начинается с потребности, с желания сказать. Потребность познания окружающего мира, общения с людьми определяет мотивы речевых действий. Мотив провоцирует потребность говорить на изучаемом языке в игровой ситуации и это приобретает характер познавательных и эвристических действий.

Интересно сопоставление фразеологических сочетаний русского языка с идентичными сочетаниями родного языка: *«как белка в колесе»* – *«бузчининг моксидек»* (буквально: *как челнок ткача*), *«я про Ивана, а ты про болвана»* – *«мен богдан келсам, сен тогдан»* (буквально: *я говорю про сад, а ты про гору*). Интересно, что некоторые слова русского языка тюркского происхождения имеют давнюю историю и настолько прочно вошли в русский язык, что только этимологический анализ проливает свет на их происхождение, например: слово *деньги* произошло от *«танга»* (монета), *башка* – от слова

«боиш» (голова), *барабан* – от слова «баланд» (высокий) и «бонг» (звук), *каблук* – от слова «каб» (пятка).

Полисемантический характер слов может придать процессу осмысления фразы занимательный характер, когда анализируются фразы, содержащие слова с вариативной интерпретацией и когда неверный выбор семантического варианта может привести к созданию комических ситуаций. Например, фразу «затопили кухню» можно понять двояко: как «начало работать отопление» и как «залили водой». На подобной полисемии основываются некоторые загадки, загадки-шутки и комические рисунки, использование которых на занятиях вызывает интерес студентов. Например, вопросы: *Что находится между окном и дверью* (союз «и»). *Знаете ли слово, в котором сто звуков?* (*стол, стог, стон, стоп*) [1].

Занимательным является проведение на занятиях викторины по содержанию нескольких проработанных текстов или по содержанию материалов теле- или радиопередачи, прослушанных накануне занятия.

На занятии можно использовать разнообразные формы занимательности, связывая ее с усваиваемым программным материалом, но применять ее следует так, чтобы она облегчала работу, а не отвлекала от основной цели занятия, не превращалась в развлекательность. Наряду с подбором занимательного материала немаловажное значение имеет и правильная методика его использования, которая определяется как целью занятия, так и характером этого материала. Назначение занимательности может быть различным: поднятие эмоционального тонуса учебной работы на занятии, привлечение внимания студентов, мобилизация памяти и ролевых усилий для решения речевых задач и др. Познание мира в дидактических играх облекается в иные формы, непохожие на обычное обучение: здесь и фантазия, и самостоятельный поиск ответа, и новый взгляд на известные уже факты и явления, пополнение и расширение знаний, установление связей, сходства или различия между отдельными событиями. Игра создает атмосферу здорового соревнования, заставляющего обучающегося не только механически припоминать – известное, но и мобилизовать все свои знания, думать, подбирать подходящее, отбрасывать ненужное, сопоставлять, оценивать. Игры всегда ведутся по определенным правилам. В игре обучающиеся должны мобилизовать свои знания, обращаться к материалу, не вошедшему в учебник, умственно и морально обогащать себя. А сознание этого приносит чувство удовлетворения, уверенности в себе. Без преподавателя, без его поддержки многие интересные начинания студентов могут оказаться трудными и не осуществимыми для них. Преподаватель должен стать не только организатором игры, но и ее участником. Он должен положить начало работе обучающихся, умело ввести студентов в игру. Это не значит, конечно, что преподаватель идет вразрез с хорошими замыслами студентов, что он «навязывает» игру вопреки коллективу обучающихся. При реализации дифференцированного обучения успешное выполнение трудных заданий занимательного характера служит стимулом для слабых к совершенствованию своих знаний и приложению усилий, чтобы догнать сильных и иметь возможность выполнять такие же

трудные, но интересные упражнения. Но основное место отводится занимательности на внеаудиторных занятиях, в частности на занятиях кружка русского языка.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Талипова Р. Т. Игра и речь. – Т.: 1974. – С . 7.
2. Сб. статей. Деловые игры в учебном процессе. Минск: 1982. – С . 12.

UDC: 14.25.07

G.Zh. Nurseitova¹, M.Sh. Jumagulova²

^{1, 2}Korkyt ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

WORDS AND THEIR MEANINGS

Abstract. The depth and multi-aspect of the lexical meaning of a word as a phenomenon of vocabulary is revealed, as well as the types of lexical meanings of words are highlighted and their characteristics are given. It is shown that the lexical meaning of the word is related to the concept, is clarified and specified in the composition of the phrase and sentence. It is established that the information about the lexical meaning of the word, embedded in the text by the authors, does not remain unchanged, but is characteristic of each period of vocabulary development.

Keywords: word meaning, concept, lexical meaning, types of lexical meanings, polysemy, direct and figurative meaning.

Аннотация: Мақалада сөздің лексикалық мағынасының тереңдігі мен көп қырлылығы, сонымен қатар сөздердің лексикалық мағыналарының түрлері ажыратылады және олардың сипаттамалары беріледі. Сөздің лексикалық мағынасы ұғыммен байланысты, сөз тіркесі мен сөйлемнің құрамында нақтыланған. Авторлар мәтінге енгізген сөздің лексикалық мағынасы туралы ақпарат өзгеріссіз қалмайтыны, бірақ сөздік қорының дамуының әр кезеңіне тән екендігін анықтаған.

Түйінді сөздер: сөздің мағынасы, тұжырымдамасы, лексикалық мағынасы, лексикалық мағыналардың түрлері, полисемиялық, тікелей және бейнелі мағына.

The word is the most important unit of the language. With the help of words, all the diverse phenomena of the world around us are called (objects, their signs, actions, states). A word can perform this role because it has a certain meaning, a meaning that is called a lexical meaning.

In the lexical meaning of the word, people's ideas about the essential aspects of objects, actions, and signs are reflected. For example, the word brochure has the lexical meaning of "a small book in the form of stitched or stapled sheets, usually without binding"; this meaning reflects our ideas about the essential features of this kind of printed publications. The word calculate has the lexical meaning "to make a calculation, calculation of something"; this meaning reflects our ideas about the essential features of such an action. The accuracy of word usage consists in observing the lexical norms of the literary language, in the ability to use words in written and oral speech in full accordance with their established and fixed lexical meanings in the language.

Lexical meaning is a complex quantity, it includes conceptual, categorical, emotional-evaluative and stylistic components.

The conceptual component. It contains common significant signs of a "piece" of the material world, thanks to which it is possible to combine individual objects, phenomena into certain classes. At the same time, the word conveys the individual characteristics of each of the objects. By virtue of the dialectical unity (general and singular), both the logical and the objective sides are reflected in the lexical meaning.

Categorical component. Correlates the concept expressed by the word to one or another general category. For example, "yellow", "blue", "red" are combined into a general conceptual category "color".

Emotional-evaluative component. With its help, the attitude of native speakers to the subject of reality is reflected, and this can become dominant in the meaning of the word.

Stylistic component. Indicates that the word in a specific meaning belongs to the sphere of use: official; colloquial and other.

We note that the meaning of a word (in the semantic structure) reflects both general subject-logical connections and relations with the lexical meanings of other words of this (or close) lexical paradigm. As well as the boundaries of lexical compatibility, the nature of lexico-grammatical correlation, and the emotional and expressive properties inherent in the word. [1]

In language, as in a mirror, our life and our society are reflected. Under the influence of changes taking place in public life, science, technology and everyday life, the vocabulary of the language is also changing. On the one hand, the language is enriched with new words, and on the other hand, it loses words that are outdated and no longer meet the needs of society. In quantitative terms, the process of replenishing the language with new words prevails. A flexible layer of vocabulary is represented by "fashionable" words that reflect the peculiarities of the mental picture of the world of speakers of a particular language and culture in a certain period of time. For example, at the end of the 70s of the XX century in the USA, the famous Watergate political scandal associated with the violation of the law by the executive branch, gave rise to the fashion for the -gate component in a number of words: Hollywoodgate 'scandal with Hollywood stars', Bushgate 'trouble with President Bush'. In the late 80s, the "fashionable" word was absolutely in the sense of agreeing with something. The "fashionable" word gridlock 'traffic jam' has replaced the usual trafficjam. "Fashionable" words are a special kind of new words and speech constructions, often used in commerce, propaganda and professional activities to give the impression of awareness of the speaker, and to give something an image of importance, uniqueness or novelty: a "fashionable" word is, as a rule, a relatively new word in which "there is some elusive aura, the attractiveness of relevance and novelty"[2].

"Fashionable" words reflect the priorities formed in a certain linguistic culture. There are different names for "fashionable" words in English: vogue words, buzz words or catch phrases. The term buzz words itself appeared in the middle of the last century and denoted words from the slang vocabulary of students. Currently, this

term refers to all the most fashionable words that arise with the advent of new technologies, phenomena, phenomena. For example:

seniormoment– a short period of time when someone, especially an elderly person, cannot remember something;

togoogle- search for something on the Internet, Google;

tosexup– change or transform something so that it looks more significant or interesting than the original;

tosupersize– greatly increase, grow or increase something at times (especially about food);

citizenjournalism- collecting and transmitting news not by professional journalists, but by ordinary people (in most cases bloggers and active users social networks);

WAG (Wivesandgirlfriends) – the wife or girlfriend of a famous professional football player;

foodmile– the distance that the product overcomes from the place of its production to the place of sale;

staycation– holidays or vacations that you spend at home without leaving anywhere;

defriend– remove from friends on a social network;

sick– stunning, cool, fashionable, attractive;

BlackSwan– a very rare and unexpected event that has serious consequences and plays an important role;

appoholic– a person who downloads a huge number of applications on his smartphone.

Often a "fashionable" word coincides with a neologism – a word, the meaning of a word or a phrase that has recently appeared in the language (newly formed, previously absent). The freshness and uniqueness of such a word, phrase or turn of speech is clearly felt by native speakers of this language [3].

The main source of neologisms is the Internet and social networks. New words appear faster in English than in Russian. It is generally recognized that the language of the last two or three decades is strikingly different from the former English language. The changes concern, first of all, the most mobile tier of the language system – vocabulary, and in it – its pragmatic component. Updates based on the Oxford Dictionary occur every few months. For example, in 2013, the following new words were recorded:

apols – apologies;

A/W – the autumn/winter season in fashion;

bitcoin – a peer-to-peer electronic cash system using the digital currency of the same name, called cryptocurrency or virtual currency;

BYOD – the company's practice in which employees are allowed to use their own computers in the office for work;

chandelier earring – large and complex earrings made of metal, beads, crystals and precious stones;

dappy – stupid, strange, crazy or behaving like a fool;

derp is an exclamation that is used to comment on stupidity;

emoji – the same as the smiley face (borrowing from Japanese);
 FIL– father–in–law, father–in–law or stepfather;
 FOMO- fear of missing an important or interesting event, often appears when viewing friendlies in social networks;
 geek chic - style of clothing, copying the way of dressing "nerds" and geeks-intellectuals, passionate about technology;
 gratts - congratulations;
 guac– guacamole, a Mexican snack that is made from avocado;
 Internet of things – the Internet of things, a technological concept of the future in which physical objects will be equipped with devices for interacting with each other and transmitting data;
 jorts – denim shorts;
 LDR– romantic long–distance relationships;
 me time – time that a person devotes to rest and to himself, and does not work or deal with other people's problems;
 MOOC - an online course with a large number of participants who can interact with each other via the Internet;
 phablet – a smartphone whose screen is larger than a regular phone, but less than a tablet computer;
 selfie – a self-portrait photo taken with a mobile phone and posted on social networks;
 srsly (short. from seriously) – seriously [4].

More recently, English was perceived as a foreign language, but over time the role of the English language has increased many times. Currently, there are about 400 million native English speakers, and for another 600 million, English has become the second. This means that about 1 billion people on the planet can express their thoughts in a single communicative system of signs.

The word is a two-sided unity. It combines form (sound and letter complex) and meaning. A sound and letter sequence becomes a word when it acquires its own meaning.

1. Simple words consisting of a root to which inflectional morphemes can be attached are called simple. For example: face (лицо), girl (девочка), home (дом);

2. Complex words that were formed by adding several bases are called complex, For example: schoolboy (школьник), bedroom (спальня), dragonfly (стрекоза);

3. Derivatives words that appeared due to some word-formation method are derived. Examples of such words: friendship (дружба), youth (молодость), electricity (электричество);

4. Compound derivatives. This is the name of complex words, which were later joined by morphemes (suffixes or prefixes). For example: red-haired (рыжеволосый), nuclear-powered (атомный), firefighter (пожарный).

The cupcake meaning of a word is not only its direct (or indirect) correlation with the displayed concrete (or abstract) object. In the meaning of the word (i.e. its semantic structure) reflects both general subject-logical connections, and relations with the lexical meanings of other words of this (or close) lexical paradigm, and the

boundaries of lexical compatibility, and the nature of lexico-grammatical attribution (that is why dictionaries indicate the part of speech to which the word being defined belongs, as well as common formal-categorical meanings) and the emotional and expressive properties inherent in the word. [5]

The meaning of the word is a historical concept. It does not remain unchanged; its content reflects those essential (linguistic and extra-linguistic) features that are characteristic of each period of vocabulary development. Words can have many meanings. You need to use it correctly and clearly. As it is not for nothing that they say the language is my enemy. There are a lot of words in English that have direct and indirect meanings. Words are like water, if you say good words, it absorbs all good statements.

REFERENCES

1. <https://www.textologia.ru/angliyskiy/morfemika-i-slovoobrazovaniye/slovoobrazovaniye-v-angliyskom/struktura-slova-v-angliyskom-yazike/7681/?q=1070&n=7681>
2. Lexical access and selection of contextually appropriate meaning for ambiguous words/Aya Ihara, Tomoe Hayakawa, Qiang Wei [et al.] // *NeuroImage*. 2007. Vol. 38, Issue 3. P. 576-588.
3. Arguments and facts. 28.08.2013 [Electronic resource]. – URL: <https://ireem0828.wordpress.com/its-interesting/33-new-words-of-English> (accessed: 02/27/2015).
4. Belka Yu.V. Neologisms of the English language 2013-2014 // *Hayka-RASTUDENT.RU* . – 2014. – No. 5(05-2014) [Electronic resource].– URL: <http://nauka-rastudent.ru/5/1453> // (accessed: 02/27/2015).
5. Zhuravleva N.G. The phenomenon of the "fashionable" word: the linguistic and pragmatic aspect (based on the material of the modern Russian language). Autoref. dis. ... Candidate of Philology. sciences. – Stavropol, 2010.

UDC: 14.25.07

G.R. Omaraly¹, G.R. Nurekeshova²

¹*Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan*

²*Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

ICONIC AND SYMBOLIC VISUAL AIDS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The article discusses the problems of using the methodological foundations of the use of iconic and symbolic visual aids in teaching English. The paper provides a brief overview of the history of the study of visualization, the function of visual material and the purpose of its use in practical classes on the English language, determines the types of visualization and criteria for choosing illustrative material. Examples of the introduction of vocabulary, consolidation of the studied material and control over its assimilation, the development of monologic statements and the use of visualization in lessons at the stage of oral speech are given. In English lessons, the essence of the principle of visualization is considered, as well as the strategy for the formation of grammatical skills with the help of visualization tools.

Keywords: the principle of clarity, grammatical skills, support schemes, visualization, illustrative visibility, iconic and symbolic visual aids, methodology.

Аннотация. Мақалада ағылшын тілін оқытуда иконикалық және символдық көрнекі құралдарды қолданудың әдіснамалық негіздерін қолдану мәселелері қарастырылады. Жұмыста көрнекілікті зерттеу тарихына, көрнекі материалдың қызметіне және оны ағылшын тілі бойынша практикалық сабақтарда қолдану мақсатына қысқаша шолу жасалады, көрнекілік түрлері мен иллюстрациялық материалды таңдау критерийлері анықталады. Лексиканы енгізу, зерттелетін материалды бекіту және оның игерілуін бақылау, монологиялық мәлімдемелер жасау және ауызша сөйлеу кезеңінде сабақтарда көрнекілікті қолдану мысалдары келтірілген. Ағылшын тілі сабақтарында көрнекілік принципінің мәні, сондай-ақ көрнекілік құралдарының көмегімен грамматикалық дағдыларды қалыптастыру стратегиясы қарастырылады.

Кілт сөздер: көрнекілік принципі, грамматикалық дағдылар, тірек сызбалары, визуализация, иллюстрациялық көрнекілік, иконикалық және символдық көрнекі құралдар, әдістеме.

Visibility is the most important didactic principle of education, one of the most effective and relevant today. It is known that the more sensory organs we attract to the perception of information, the more effective this perception becomes. This rule was derived by Komensky, who gave a correct and broad understanding of visibility not only as a means of visual perception, but also as a means of perceiving information involving all the senses. This rule is known as the "Golden Rule of Didactics". The principle of clarity is widely used in teaching a foreign language when teaching vocabulary, writing, listening, speaking, and, in particular, when teaching grammar.

It will not be difficult for an experienced teacher to conduct a lesson for a group of trainees without having anything at hand, for example: blackboards, chalk, books, notebooks, pens, not to mention more modern means. The trainees will certainly come out of the class with new knowledge, but whether they will be carried away by the learning process at this level for the long term remains a question. To date, there are a lot of tools that can take the lesson to a new level, to a level where the teacher's experience and modern teaching tools are combined. In this article we will talk about one of these tools, which has become the object of our research, illustrated visibility. Modern technologies that have been introduced not only into our lives, but also into the educational process, help teachers to implement a variety of pedagogical tasks, facilitate the process of perception and assimilation of educational material in a non-native language for students. Thanks to modern computer technologies, we have a unique opportunity to use the full range of visibility, depending on the purpose of its application in a practical lesson, which indicates the relevance of this topic.

Visual learning tools play an essential role in the formation of grammatical skills: diagrams, tables, handouts, presentations, substitution tables, audio materials, video materials, etc. In modern realities, the ways of implementing the principle of visibility have expanded and become more complicated. Today, the "market" of visualization offers the use of a variety of tools: from primitive cards and objects, movements and gestures, to the most complex computer programs and the creation of models of objective reality. Of course, a large number of visual materials are concentrated in the foreign language classroom itself in the form of various

grammatical tables, diagrams, maps and pictures that hang on the walls. But the presence of visual materials does not mean that the principle of visibility is being implemented. The main problem with the implementation of the principle of visibility is that formally it is used, but in fact we see that these visual aids do not work. Visibility should be functional — it should work, facilitate the path to knowledge, and not complicate and become something obscure. In the implementation of this principle, as always, there are two extremes [1, p. 2]:

1. Complete disregard and neglect. At best, these are tables, diagrams and pictures hanging on the walls of the office, to which no one addresses, and only occasionally someone can involuntarily cast their gaze at them.

2. Abuse. It is a very typical picture when a teacher is carried away by the use of visibility so much that thereby takes the attention of children away from the main purpose of the lesson.

As mass studies show, some teachers do not have a clear idea of when and how to use visual aids, in which cases the use of visual aids is necessary and useful, and in which cases it is unnecessary and even harmful. When, where and how should the principle of clarity be applied when teaching grammar in English lessons in secondary school? In order to answer this question, we need to understand the structure of the formation of the grammatical aspect of speech. E.A.Maslyko considers three main stages of the formation of a grammatical skill: 1) familiarization and initial consolidation; 2) training; 3) application [2, p. 29].

Special attention to clarity can be removed at the stage of familiarization and primary consolidation, since the purpose of this stage is to create an indicative basis for grammatical action for subsequent skill formation in various communication situations. At this stage, it is necessary to reveal the meaning, formation and use of the grammatical structure, to ensure control of its understanding by students and primary consolidation. Familiarization with new grammatical material for productive assimilation is most often carried out in educational and speech situations. The means of visualization used to create educational and speech situations in the semantics of grammatical phenomena are diverse:

The use of real objects and physical actions to reveal the essence of the phenomenon. Involvement of imaginary actions (gestures, pantomime) to convey the meaning of a phenomenon. The use of various means of visual visualization (paintings, series of pictures, photographs, postcards, slides, stamps, plans, mental maps, diagrams, tables, diagrams), in which fragments of reality that serve as the subject of statements are modeled. The use of educational films (cartoons, video clips, film fragments), allowing you to visually and situationally present the features of the use of a particular phenomenon. Creating a foreign language context by referring to real events, relationships, facts, realities (from the life of the trainees). Such situations are created verbally, relying on internal visibility. "Acting out" speech acts in "proposed circumstances" using puppet or shadow theater. The exposition informs the conditions and information about the participants of the communication. The roles of the characters, if there is no corresponding soundtrack, are "voiced" by the teacher. The "proposed circumstances" can be combined with visual clarity [3, p. 30].

According to E. I. Passov, there are three main types of work at the grammar skills formation lesson are following:

1. **The exposition.** Here the task of the teacher is to interest the students and demonstrate the use of a new grammatical form. This can be done with the help of audiovisual visual aids.

2. **Presentation of new grammatical material.** Here, support schemes can be used as a visual aid. It is possible to fix the perceived in memory and realize the new with the help of rules-instructions. Such instructions are used as a visual means of clarity. Automation.

3. **The automation** process must go through six consecutive stages of grammar skill formation: 1) perception, 2) imitation, 3) substitution, 4) transformation, 5) reproduction, 6) combination [4, p. 402].

Simulation exercises can be built on the basis of audio clarity. The next stage is substitution. Wildcard tables are appropriate here for clarity. Then, at the transformation stage, rules-instructions (tables, diagrams) can be used as clarity. The last stage of grammar skill formation is reproduction. This type of exercise is also performed with the help of visibility in the form of visual supports. So, we have considered the structure of the formation of grammatical skills and what tools of clarity can be used at each stage. In addition to tables, diagrams, support schemes, audio and video materials (presentations, movies, videos, cartoons, excerpts from movies, slide shows, etc.), we must not forget about natural (natural) visibility, which represents real objects or processes. This kind of natural visibility will have a much greater effect than tables and diagrams.

Visual learning tools are not homogeneous, as well as grammatical phenomena, so it is important to be able to select for each topic the visualization tool that will be most effective. A large variety of species has illustrative visibility. Illustrative clarity is often resorted to in order to give the teaching process a situational character. This is a very important visibility feature. I would especially like to note in this regard conditional speech exercises for the formation of grammatical skills. If, for example, the installation is given: "Do you agree with me?", and then the replicas are served: "This book is very interesting", "This dress is old-fashioned", etc., then the first phrase should be accompanied by a display of some book, and the second with a picture of the dress. Otherwise, phrases are deprived of situational relevance and the exercise, despite the speech attitude, remains formal, purely conditional, and not conditionally verbal [5, p. 263].

In addition to diagrams and tables, pictures, diagrams, infographics, mental maps, etc. are used as illustrative (or pictorial) clarity when teaching grammar. If we talk about diagrams as means of visualization, it should be said that they contribute to the development of critical thinking, increase the percentage of successful assimilation of the material, and also contribute to the development of photographic memory. Another type of visibility is infographics. These are graphs that use complex information needed to quickly present a large amount of data. It gives students the opportunity to acquire the skills of organizing their own information space, to find effective ways to search and transform information to solve the set

educational tasks and independent cognitive activity. In fact, infographics are a combination of any text and graphics [5].

One of the types of infographics is the so-called **mental map (mindmap)**. A mental map is a technique for visualizing thinking. Unfortunately, this type of visibility is extremely rarely used by teachers. The use of mental maps makes both hemispheres of the brain work actively. As we can see, there are a lot of visual aids. The main thing is to be able to use them in the right place and at the right time. But, unfortunately, teachers either ignore this principle, or do not know how to implement it efficiently and correctly. When teaching grammar in English lessons, the teacher should use various types of clarity, and not be limited only to what the textbook offers — and he has little to offer in terms of clarity, as our analysis of modern teaching materials has shown.

Despite the importance of grammatical skills and the fundamental role in mastering a foreign language, students most of all do not like to engage in grammar in foreign language lessons. In this regard, we see the need for the correct and effective use of visual learning tools as a tool for optimizing the process of mastering foreign language competence. The main thing to remember is that improper use of visual aids, or abuse of them, turns the effect from "positive" to "negative".

How to teach to speak a foreign language? Speaking as a type of speech activity is one of the means of communication. According to opinion E.I.Passov, "it is impossible to teach speaking without teaching communication, without creating conditions for speech communication in the lesson." How to create conditions for communication in the classroom? A good helper in this can be a game, which is "the main type of exercise in speaking." (Passov E. I.) Playing, the student performs various roles that he has performed or observed more than once in life. As noted by D. B. Elkonin, "taking on a role that has a certain range of speech functions, serves as a motive for speech activity."

The emotionality of the game (positive emotions), spontaneity allow the student to be included in the lesson and give him the opportunity to show his best personal qualities to the fullest. The game allows you to present even quite difficult material in an attractive form for students. In terms of variety, game tasks cannot be compared with any other teaching methods: in practice, the teacher has the opportunity of unlimited choice, which allows to individualize the learning process as much as possible, taking into account the level and characteristics of the student's personality.

The game gives the teacher great professional satisfaction, the learning process becomes a process of continuous creativity. The game helps the student to see himself and his partner in a new way, as well as the subject of study, so the use of the game has a positive effect on all aspects of the educational process.

So, let's turn to specific game techniques that can be used in foreign language lessons. At the initial stage of learning, the game greatly facilitates the learning process, makes it closer and more accessible to children. According to the apt expression of I.A.Zimnaya, the game is for young students "a psychological justification for switching to a new language of instruction."

Already starting with learning the alphabet, you can use games and game techniques. So, for example, when studying the alphabet, a successful solution would be a relay game, when students call the letters in order, passing the ball, if the student did not name the letter, he is eliminated from the game. Such a game encourages the spirit of competition, allows you to memorize the alphabet better and move faster to learning to read.

When learning the verb "can", the teacher may suggest that children bring toys of their favorite animals. A speech task is set: "An evil wizard has bewitched your animals. To disenchant them (this is a game motive), you need to say what they know how to do (the purpose of this speech action)."

Teacher: «My dog can run»,

1 student: "My dog can jump".

2 student: "My parrot can fly", etc.

In this exercise, the activity of each child is ensured. With a common task and one speech sample, each student expresses his thought.

To memorize vocabulary, you can use various games, for example, the game "Chainword" ("Talking in a chain"). The presenter writes a word on the blackboard. And the participants of the game take turns writing words, the first letter of which is the last letter of the previous word. Students translate every word into Russian.

As practice shows, communicative exercises based on rhymes and poems give a good result. For example, when studying prepositions, rhymes should be suggested:

Царьселнатрон*The tsar sat on the throne*

На – предлог on

Всумке – апельсин*There is an orange in the bag*

В – предлог in.

Rhyming and outdoor games come to the rescue when working on the pronunciation side of speech. By actively moving, children learn the necessary skills faster. For example, the mobile game "Calendar". The numbers from 1 to 7 are hung in the classroom. Seven students receive cards on which the days of the week are written. The student's task is to stand under the number that corresponds to the day of the week indicated on the card. Each participant of the game calls the day of the week and its serial number. A weak student can be asked to put the cards in order after the game. It is recommended to organize a similar game when studying months.

Competitive games, role-playing games that take into account the child's ability to fantasy and reincarnation, games using various types of visualizations are very popular. The most interesting for children are role-playing games. For their successful implementation, only a general plot course is proposed, their communicative intentions are distributed and outlined. And then follows a self-developing process that opens up wide spaces. However, successful role-playing involves clear preparation and organization on the part of both the teacher and the students. Before conducting a role-playing game, students must master words and expressions on the topic, have information material that orients in the game problem and props, i.e. real or conditional objects over which game actions are performed. For example, "At a doctor's appointment" or "In the store".

When organizing the game "At the doctor's appointment", students first master vocabulary, speech patterns and practice using the verbs should and must, build microdialogues. Preparation for the role-playing game also involves the creation of cards. The cards reveal the position peculiar to this role, it contains the necessary information and supports are included in the language. For example:

Card1.

- 1) You feel awful.
- 2) You have got a headache and a high temperature. Ask the doctor for help.
- 3) Thank the doctor.

Card 2.

- 1) You are a doctor. Show your interest to the patient.
- 2) He has a headache and a high temperature. Give him advice.
- 3) Express your hope for getting well.

The teacher can do the same work when organizing the game "In the store". In addition to vocabulary and speech patterns, students train in the use of the demonstrative pronouns this/these and that/those. When playing games again, children can act spontaneously based on previously acquired knowledge and skills. Such a game allows students to feel themselves in a situation of success, thereby increasing motivation to learn English.

In conclusion, the following conclusions can be drawn:

- the use of games ensures the constant interest of children in foreign language and speech activity, in the subject of "foreign language";
- greatly facilitates the learning process, makes it closer and more accessible to children;
- contributes to the effective development of language program material;
- develops the mental activity of all participants of the game;
- increases the motivation of speaking and the overall "tone" of the lesson;
- provides a more complete achievement of the practical, educational, educational and developmental components of the goal of teaching foreign languages.

REFERENCES

1. Artemov V. A. Psychology of visibility in teaching. – M.: Enlightenment, 2016.
2. Gafurova N. V., Churilova E. Yu. Pedagogical application of multimedia tools: a textbook. – Krasnoyarsk: Siberian Federal University, 2015.
3. Maslyko E. A., Babinskaya P. K., Budko A. F., Petrova S. I. A foreign language teacher's handbook. – Minsk: Higher School, 2015.
4. Passov E. I., Kuzovleva N. E. Fundamentals of communicative theory and foreign language education: a methodological guide for teachers of Russian as a foreign language. – M.: Russian language. Courses, 2015.
5. Passov E. I., Kuzovleva N. E. Foreign language lesson. – Rostov on/D.: Phoenix; M.: Gloss-Press, 2016.
6. Friedman A.M. Visibility and modeling in teaching. – M.: Znanie, 1984

УДК:8.81.13

Д.А. Омарова¹, Г.Р. Нурекешова²

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ТЫҢДАЛЫМ ДАҒДЫСЫНДАМЫТУДА ШЕТТІЛДІК ОЙЫН-САУЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Аннотация. Ойын-сауық бағдарламалары - бұл білім алушылардың тыңдау дағдысын дамытуға және көңілін көтеруге арналған аудио және визуалды бұқаралық ақпарат құралдарының кең спектрі. Ойын-сауық бағдарламалары білім алушыларға таным көкжиегін кеңейтуге мүмкіндік береді. Жалпы, тыңдалым дағдысын дамыту барысында ойын-сауық бағдарламаларын қолданудың басты мақсаты - оқушылардың белсенділігін арттыру, когнитивті жүктемені азайту, әлеуметтік оқуды жеңілдету және ойын дизайнының элементтерін қосу арқылы меңгеру процесін жақсарту болып табылады. Танымдық бағдарламалар арқылы білім алушылардың қарым-қатынас жасау процесі жеңілдейді, себебі тыңдаушы диалогті тыңдап қана қоймай, сонымен қатар, шет тілінде сөйлеушілердің танымдық ортасымен де таныса алады. Бұл мақалада ойын-сауық бағдарламаларының маңызы мен олардың тыңдалым дағдысын дамыту барысындағы қолданысы қарастырылады. *Кілт сөздер:* интернет ресурстары, қарым-қатынас, технология, таным көкжиегі, эмоция, ойлау қабілеті

Annotation. Entertainment programs are a wide range of audio and visual media that are designed to entertain audiences. Entertainment programs are designed to provide audiences with a way to relax, have fun, and enjoy themselves. They can be enjoyed alone or with friends and family, and are an important part of our leisure time. The use of entertainment programs to develop listening skills suggests that these programs can enhance the learning experience by increasing student engagement, reducing cognitive load, facilitating social learning, and incorporating elements of game design. Through cognitive programs, the process of communication of students is facilitated, since the listener get acquainted with the cognitive environment of native speakers. This article discusses the importance of entertainment programs and their use in the development of listening skills.

Keywords: internet resources, relationship, technology, the outlook, emotion, thinking ability.

Қазіргі таңда интернет желісін пайдалану, әсіресе шеттілдік ойын-сауық бағдарламаларының түрлі форматта қолданылуы оқыту үдерісі мен оқуды ұйымдастыру жолдарын жақсартып, өзгешелендіру, шетел тілін меңгеруді жеңілдету, ондағы дағдыларды қалыптастыру секілді біршама мақсаттарды жүзеге асыруда. Шетел тілдерін оқытудың заманауи әдістері үздіксіз техникалық прогреспен, сондай-ақ оқу процесінің технологиялық жаңаруымен байланысты. Жоғары технологиялар саласындағы соңғы жетістіктер мен ғаламдық интернеттің таралуы шетел тілдері оқытушыларына, әдіскерлерге және студенттердің өздеріне оқу процесін одан әрі жетілдіруге үлкен мүмкіндіктер береді. Мысалы, Streaming Services, Podcasts, Virtual Reality, Live Streaming, E-Books секілді қолжетімді және бастысы тегін мәліметтер мен ақпараттарды игеруге мүмкіндік беретін қосымшалармен бағдарламалар әлемнің әртүрлі елдерінде кеңінен түрлі форматта қолданылуда және оқуды қолайлы үрдіске айналдырып жеңілдетуде.

Шеттілдік бағдарламаларды қолданудың ең басты артықшылығы тыңдалым дағдысын дамыту, алайда, мұндай бағдарламаларды қолдану барысында бірнеше жағдаятқа куә болуға болады, мысалы, тыңдаушы бір мезетте мәтінді ести алады, графиканы көре алады, қозғалмалы бейнені, әртүрлі комбинациялар мен эмоцияларды көріп, сөздерді визуалды біріктіруге мүмкіндік алады[1]. Шетел тілін оқытуда ақпараттық бағдарламаларды қолдану әдістемесін жетілдірудің басты өзектілігі осында. Қазіргі ақпараттық технологиялардың оқу процесінің бір бөлігіне айналғанын ескерсек, ақпараттық-танымдық бағдарламалардың оқыту үрдісіндегі орны пайдалы бола түспек.

Заманауи ақпараттық-танымдық ойын-сауық бағдарламаларын, бірлескен оқытуды, жобалау әдістерін және интернет ресурстарын пайдала отырып дамыған интеллектуалды технологияларды енгізу шаралары заманауи педагогикалық үдерісті дамытудағы жеке бағдарланған тәсілді жүзеге асыруға, балалардың мүмкіндіктері мен олардың оқу деңгейін ескере отырып, оқытуды дараландыру мен саралауды қамтамасыз етуге көмектеседі.

Ғалымдардың пайымдауынша, шеттілдік танымдық бағдарламалардың маңызы - тыңдаушыны қоғамның ақпараттық бөлігімен таныстыру. Мұндай бағдарламалар тыңдаушыны ақпараттық қоғамдағы қажеттіліктермен қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар шетел тілін үйренуде уақыт пен қаржыны үнемдей отырып, оның танымдық-психикалық ойлану қабілетін арттыра түспек. Шеттілдік ақпараттық-танымдық бағдарламалар шет тілін үйренушілерге шет тілінің сөздерін, сөздік қорларын, сонымен қатар сол елдің мәдени сөйлеу үлгісін көруге мүмкіндік береді.

Белгілі американдық ғалым Дэвид Кристал өзінің «Тіл және Интернет» басылымында шетел тілдерін оқытуда интернетті қолданудың орындылығының бірнеше себептерін атап көрсетеді. Оның айтуынша, тіл үйренуді жақсарту үшін онлайн қарым-қатынастың лингвистикалық табиғатын арттыру қажет. Ғалымның пікірінше, шетел тілдерін оқытуда интернетті пайдалану тиімділігінің тағы бір себебі-веб-ресурстар мен бағдарламалар тілді үйренуге қолайлы жағдай жасайды, өйткені бағдарламалардың түрлі форматта өтуі аудиторияны белсенді қарым-қатынас жасауға жетелейді. Дэвид Кристалдың нақты келтірген келесі себептерінің бірі-желіде адамдардың қарым-қатынасын, сөйлесу мәнерін әртүрлі эмоцияда көру тыңдаушылардың шетел тілін үйренуге деген ынтасын бірнеше есе арттырады[2].

Бағдарламалардың ойын-сауық форматында өтуі тыңдалым дағдысын дамытудың маңызды бөлігі бола алады, себебі мұндай бағдарламалар тыңдаушыға психикалық тұрғыдан бірқатар артықшылықтар бере алады. Ең алдымен, ойын-сауық бағдарламаларының жағымды және көңілді форматта бола алуы стрессті жеңілдетуге және көңіл-күйді жақсартуға көмектеседі. Ойын-сауық көзі ретінде бұл бағдарламалар стресс деңгейін төмендетуге және тыныштық сезімін қалыптастыруға көмектеседі. Біз өзімізге қызықты болып көрінетін нәрсені тыңдағанда, оны қабылдау да жеңіл болып

көрінеді және күнделікті өмірдің қысымы мен талаптарынан демалуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ойын-сауық бағдарламаларының релаксацияны қамтамасыз етуімен қатар, олар мектеп бағдарламалары бере алмайтын білім мен ақпарат көзі бола алады. Деректі фильмдер мен білім беру шоулары ойын-сауық және ақпараттық болуы мүмкін, бұл тыңдаушыларға қоршаған әлемге жана идеялар мен көзқарастар қалыптастыруға көмектеседі[3]. Тыңдаушылардың санасын ойландыру және олардың болжамдарына нақты деректермен жауап беру арқылы бұл бағдарламалар олардың миын белсенді және сау ұстауға көмектеседі, мысалы, комедиялық подкаст әлеуметтік мәселелерді әзіл-оспақ түрінде қамтуы мүмкін, ал радиохабар белгілі бір тақырып бойынша сарапшылармен сұхбатты қамтуы мүмкін.

Ойын-сауық бағдарламалары қоғамдастық құруға қатысуға және тыңдаушылар арасында байланыс орнатуға көмектеседі. Белгілі бір бағдарламаларды немесе жанрды бірге көре білу адамдарды ортақ мүдделер немесе ізденіс төңірегінде біріктіру арқылы тиесілілік пен қауымдастық сезімін тудыруы мүмкін.

Тағы бір артықшылық, ойын-сауық бағдарламалары шабыт пен мотивацияның бір түрі бола алады. Мотивациялық подкаст немесе спортшылардың жетістіктерін көрсететін спорттық бағдарлама болсын, бізді шабыттандыратын нәрсені тыңдау мотивацияны сақтауға және мақсаттарымызға назар аударуға көмектеседі.

«Әлеуметтік байланысты» ойын-сауық бағдарламаларын қолданудағы тағы бір артықшылық ретінде қарастыруға болады: ойын-сауық бағдарламалары, әсіресе оқшауланған немесе жалғыз сезінетін адамдар үшін әлеуметтік байланыс сезімін тудыруы мүмкін[4].

Тыңдау дағдыларын дамытуға көмектесетін көптеген ойын-сауық бағдарламалары бар. Олардың бірнеше нұсқасын қарастырып көруге болады:

Подкасттар

Подкасттартыңдау -тыңдау дағдысын дамытудың тамаша тәсілі. Олар әртүрлі тақырыптарды қамтиды және сұхбаттар, пікірталастар және әңгіме түрінде болады және тыңдаушыға жалпы белгілі бір тақырыпқа байланысты түсінік кеңістігін бақылауға мүмкіндік береді.Тыңдау дағдыларын жақсарта алатын кейбір танымал подкасттарға "This American Life", "Radiolab" және "TED Talks" т.б. атап өтуге болады.

Аудиокітаптар

Аудиокітаптарды тыңдау-тыңдау дағдыларын дамытудың тағы бір тамаша тәсілі. Олар түсінуді, сөздік қорды және айтылымды жақсартуға көмектеседі. Аудиокітаптар көркем әдебиеттен публицистикаға дейін әртүрлі жанрларда болады және олардың басым көпшілігі интернет желісінде қол жетімді, тыңдаушы өз қызығушылығына қарай керекті аудиокітапты таңдай алады.

Субтитрлі телешоулар

Субтитрлі телешоуларды көру тыңдау дағдыларын жақсартуға көмектеседі. Бұл тыңдаушыға жаңа сөздерді үйренуге, әртүрлі екпіндерді түсінуге және жалпы визуалды түсінікті жақсартуға көмектеседі.

Жабық субтитрлі фильмдер

Жабық субтитрлі фильмдер телешоулар сияқты тыңдау дағдыларын жақсартуға көмектеседі. Мұндай бағдарламалар, әдетте, диалогты бақылауға, күрделі сөз тіркестерін түсінуге және жалпы тыңдау қабілетін жақсартуға көмектеседі.

Оқыту үрдісінде ойын-сауық бағдарламаларын көбірек қолдану білім алушылардың сабақ қатысымына, мотивациясына және оқу нәтижелеріне оң әсер етеді деп саналады. Осы теорияның негізгі идеяларын қарастырсақ:

а) жекелендіру: ойын-сауық бағдарламалары кейбір оқушылардың қызығушылықтары мен оқу стильдеріне сәйкес болады және оқушы да сыныпқа соған сай бейімделуі мүмкін. Бұл олар үшін оқуды өзекті және мағыналы етуге көмектеседі;

б) эмоционалды байланыс: ойын-сауық бағдарламалары студенттермен эмоционалды байланыс орната алады, бұл ақпаратты тереңірек игеруге және сақтауға ықпал етеді;

с) мультисенсорлық оқыту: көрнекі және есту элементтерін қамтитын ойын-сауық бағдарламаларын қолдана отырып, мұғалімдер мультисенсорлық оқытуға ықпал ете алады. Бұл әртүрлі оқу стильдері мен оқушылардың қалауларына бейімделуге көмектеседі[5].

Менің ойымша, шеттілдік бағдарламаларды оқу үрдісінде қолдану оқушылар үшін де, мұғалімдер үшін тиімді әдіс болар еді. Кез-келген әдісті күрделендірмей, тек бір мақсатта қолдану ұсынылған әдістің кері әсерін де танытуы мүмкін. Дәл сол секілді, шеттілдік бағдарламаларды да оқу үрдісінде пайдала білу, тыңдалым дағдысын дамытуда үлкен рөл атқарады. Бір уақытта бейне, іс-қимыл, эмоция, қарым-қатынас, адамдардың рөлге кіруі секілді визуалды қабылданатын көріністі көру арқылы білім алушылардың сабақты меңгеруі де, ондағы мағлұматтарды қабылдауы да жеделдетілімек. Бұл өз кезегінде екі жақты процестің үйлесімділігіне, оқу процесінің жеңілдеуіне әкеледі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Akramova N. Fostering the process of learner autonomy in foreign languages classrooms. *Problemy sovremennoy nauki i obrazovaniya*, 2019.

2. Азимов Э. Г.,

Вильшинецкая Е. Н. Материалы Интернет-урока английского языка. // *Иностранные языки в школе* – 2001. – №1. – С.96.

3. Алхазишвили А. А.

Основы овладения устной иностранной речью.

Аудиовизуальные материалы по иностранным языкам – важное средство интеллектуального развития учащихся. // *Методика преподавания иностранных языков в вузе*, 1993.

4. Andrei E. Technology in teaching English language learners: The case of three middle school teachers, 2017. *TESOL Journal*. <https://doi.org/10.1002/tesj.280>

ӘОК 013.42

А.С. Ортаева¹, С.Л. Махмудова²

^{1,2} ОҚМПУ, Шымкент қ., Қазақстан

ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ – БАЛАНЫ ТҰЛҒА РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРАТЫН НЕГІЗГІ КҮШ

Аннотация. Қоғамда жас ұрпақты дені сау, ұлттық сана сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер тұлға болып қалыптасуына отбасының ролі ерекше екендігі айтылады. Отбасылық тәрбие салт-дәстүр, әдет-ғұрып қасиеттерімен сусындаған ұлттық ерекшеліктерімен өрнектелген мәдениетке сай өнегелі, рухани бай адамды қалыптастыру, оның туған кезінен басталатындығы жастайынан мейірімділікке, қайырымдылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуде отбасы мен ұстаздардың ролі өте маңызды.

Кілттік сөздер: отбасы, әлеуметтік орта, тәрбие, салт - дәстүр, педагогикалық ұжым.

«Ел үміті мен сенімі – жастар» екенін М.Жұмабаев: «Әрбір елдің келешегі мектебіне байланысты» деген екен. Иә, әрине, мектеп – бала тәрбиесінің негізін қалаушы, дамытушы, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастырушы мекен. Ал ондағы қызмет жасаушы ұстаздар – «тәрбие деген тәңірдің» күдіретін танытушылар мен адамдық қасиеттерді бала бойына дарытушы ұлы ұстаздар. Іс нәтижелі болуы үшін ұстазға ата-ана көмекші болуы тиіс. Бұған В.А.Сухомлинскийдің: «Тек қана ата-аналармен бірге, жалпы күш жігерді біріктіру арқасында мұғалімдер балаларға үлкен адамдық бағыт беруі мүмкін» деген даналық пікірі дәлел бола алады. Себебі, ата-ана – бала тәрбиесіндегі басты тұлға. Қазақстан Республикасы Ата заңын да «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы, әрі парызы» делінуінің де маңызы осында. Білім мен тәрбие – егіз ұғым десек те, тәрбие арқылы білім беруді басты назарда ұстанатын ұстаздар ұжымы ата-аналармен, шәкірттермен біте қайнасып жұмыс жасап келеміз. Сабақтан тыс уақыттарын тиімді өткізу мақсатында оқушылардың қызығушылықтарын арттырып, түрлі шаралар ұйымдастырылып отырылады. Мектеп пен жанұяның тәрбие берудегі біріккен іс-әрекеттерінде әртүрлі әдістер қолданылады. Отбасы – адам баласының өсіп-өнер, қаз тұрар, қанат қағар ұясы, алтын бесігі. Тәрбиенің кілті – отбасының өмір тіршілігіне байланысты. Әсіресе, ата-ананың адамгершілік бейнесі балаларды тәрбиелеудің негізгі көзі. «Қыран ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» дейді ғойқазақ даналығы. Бала өмірінің алғашқы күнінен бастап ата-анасының қамқорлығын көріп, яғни ол өзін қоршаған шынайы махаббатты сезініп өсуі керек. Сонда өмірге деген шынайы көзқарастары қалыптаса бастайды. Отбасының берік негізі осындай рухани мүдденің бірлігінде болмақ. Оның біртұтас әрі тату болуы, берекебірлігі ең алдымен әке-шешенің бір-біріне, балаларына қалай қарайтындығына

байланысты. Біз баланы сүйеміз, оларды барынша жақсылықтарға бөлейміз. Қазақ айтады: «Балаңа бақыт сыйлағаның – өзіңнің бақытты болғаның...» деп. Балаға бақыт дегеннің қайдан келетіндігін айтып, өмірде ненің және кімнің маңызды екендігін түсіндірген жөн. «Үлкенге құрмет, кішіге ізет» көрсетудің мәнін ашып көрсете білуіміз керек. Ұрпақ – болашақ, ол адамзаттың болашағы, ал отбасы – кішкене мемлекет Халқымыз - «Тәрбие – отбасынан басталады» дейді. Өйткені «отбасылық тәрбие» баланың тұлға ретінде қалыптасуында шешуші мәнге ие болады. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деген халық даналығы да осы пікірімізге орайлас. Бала құрсаққа біткеннен бастап, өз атаанасының, жанұясының тәлімін алу арқылы қалыптасады. Өткен дәуірлерде ғұмыр кешкен ата-бабаларымыз отбасы құндылықтарына, жанұяның бала тәрбиесіндегі маңыздылығына ерекше мән берген. Отбасы – табиғат сыйлаған кереметтердің бірі әрі бірегейі деп түсінген. Жастың кемелденіп есеюінде, толыққанды азамат болып ер жетуінде отбасылық тәрбиенің маңыздылығын жоғары бағалап қана қоймай, оны бұлжытпай орындалуын қатаң қадағалап отырған. Туған үйде берілген тәлім-тәрбие, жылулық оның бойында өмірінің соңына дейін сақталады деп білген.

Ш.А.Амонашвили айтқандай, «Педагогикадағы жаңа ұғым – бұл рухани ізгілік. Ол бүкіл білім беру жүйесіне енуі тиіс. Руханилық, ізгілік, сүйіспеншілік, мейірімділік, бейбітшілік, игілік, ұғымдарының негізінде педагогикалық сананы өзгерту ғана білім берудегі кедергілерді – қоғамдағы рухсыздық пен өнегесіздікті жеңуге мүмкіндік береді» деген сөздерімен толық келісеміз. Қазіргі өркениетті қоғамда жас ұрпақты дені сау, ұлттық сана сезімі ояңған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер, болуында басқа да игі қасиеттер қалыптасқан, өз халқының тарихын, тегін, салт-дәстүрін, тілін білетін етіп тәрбиелеу заман талабы. Салт-дәстүр, әдет-ғұрып қасиеттерімен сусындаған ұлттық ерекшеліктерімен өрнектелген мәдениетке сай өнегелі, рухани бай адамды қалыптастыру – оның туған кезінен басталуы керек. Баланы жастайынан мейірімділікке, қайырымдылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуде отбасы мен ұстаздардың ролі өте маңызды. Орыстың ұлы педагогы А.С.Макаренко баланың бойында ата-аналар алдындағы борыштылық, міндеттілік сезімін тәрбиелеу қажеттілігін атап көрсеткен болатын. «Біздің балаларымыз бұл біздің қарттығымыз. Дұрыс тәрбие – бұл біздің бақытты қарттығымыз, жаман тәрбие – бұл біздің көз жасымыз, бұл біздің адамдар алдындағы, бүкіл еліміздің алдындағы күнәміз» - деп жазды ол. Егеменді еліміздің болашақ азаматтары – жас балаларды дамыту үшін қажетті сезімдер, ең алдымен, оқытушыларда және балалардың атааналарының өзінде және олардың күнделікті жұмыс әрекеттерінде айқын және шын орын алуы керек. Отанды, білімді, өзінің халқын шексіз сүю сезімдері мектеп оқытушысының жұмысында, үйде ата-аналардың ісінде үнемі орын алатын болса, оның балаға да үлгі болатыны табиғи нәрсе.

Оқушылардың қабілеттерін шыңдау, кез-келген ортада өзін еркін ұстауға, Қазақстан Республикасының азаматы деген атқа лайық болатындай етіп тәрбиелеу – біздің міндетіміз болмақ. Балаға жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегінде адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі

азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз. Дара туған ақиық ақын Мұқағали Мақатаев: «...Мектебің мынау, класың, Осында он жыл тұрасың. Тарыдай болып кіресің, Таудай болып шығасың» деп балаларға арнап қандай керемет әрі тартымды өлең жазғандығы баршамыздың есімізде. Адамның адам болып қалыптасып, білім нәрімен сусындап, рухани жетілген, жан-жақты азамат болып қалыптасуында мектеп бізге әрдайым қасиетті мекен болып қала бермек. Сонда ғана оқушының оқубілімге деген ынтызарлығы, құштарлығы оянып, ізденуге бет алады. Іздену арқылы адам боламыз. Білім мен ғылым арқылы жаңа әлемнің есігін аша түсеміз. Бұл ақиқатты бекер айтып отырғанымыз жоқ. Мен оқиғаларға әрдайым зер салып, көз қырын қойып отыратындығымыз аян. Елде болып жатқан, қоршап тұрған дүниелердің бәрі бізге қатысы бар. Дүниені пайымдап, оның анығына жетуден артық бұл өмірден асқан қуаныш бар ма?! Рухани әлемнің ортасында жүргендіктен, жас ұрпақтың бойында сол кіршіксіз таза дүниенің сәулесін түсіріп, жан-дүниесін байытуды өзіміздің азаматтық парызымыз деп білеміз. Біз, ұстаздар қауымы, өз кәсібіміздің қасиетті де құдіретті екендігімен мақтан тұтамыз. Өйткені біз адамзаттың ұлы ұстазы әл-Фарабидің ұрпағымыз, кешегі аталарымыз Шоқан, Ыбырай, Абай салып кеткен сара да дара жолдың мұрагеріміз, ертеңгі ел тұтқасын ұстайтын ұлтжанды азаматтардың тәлімгер-ұстазымыз. Рухани дүниенің ұстаздар қауымының өкілі болғандықтан біз қызмет еткен жерде әрдайым қолайлы кеңістік орнап, рухани ортаның қалыптасуына ұйытқы болып келеміз. Білім мекемелері мен киелі ошақтардың қасиетін арттырып, сол арқылы жас ұрпақтың жан-дүниесін біліммен нұрландырып, ізгі қасиеттерінің қалыптасуына мұрындық та боламыз. Бұл біздің басты ұстанымымыз әрі парызымыз. Ұстаз тек мектептің жүрегі ғана емес, ол рухани орта қалыптастырушы жан. Осы мақсатта еңбек етіп, ұрпақ тәрбиелейді. Және солай бола да бермек. Тәрбие жұмысының табысты болуының басты кепілі – мектеп пен ата-аналар арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынасының дұрыс жолға қойылуы. Өйткені адамзат бесігін тербеткен баланың басты ұстазы ата-ана. «Отбасында адам бойындағы асыл қасиеттер жарқырай көрініп қалыптасады.

Отанға деген ыстық сезім жақындарына, туған-туыстарына деген сүйіспеншіліктен басталады» - деп Президентіміз айтқандай, бала әкеден – ақыл, анадан – мейір алып өседі. Қай ата-ана болмасын баласының тәрбиелі, білімді, мәдениетті болуын қалайды. Қазіргі ұрпақ тәрбиелеудегі басты мәселе тұлғаның рухани дамуы. Рухани даму дегеніміз – өмірдегі өз орнын тауып, атқаратын міндетін, жауапкершілігін сезіну, өзін-өзі үздіксіз жетілдіру. Балаға тәрбие ата-ана, мектеп, қоршаған орта арқылы беріледі. Мектеп жан-жақты дамыған жас ұрпақ тәрбиелеуге байланысты негізгі қамқорлықты өз міндетіне алса, ата-ана баланы асыраушы ғана емес, үйретуші, азаматтық дағдыны, қалыптастырушы. Бала тәрбиесінің алғашқы алтын қазығы – туған ұясы, өз отының басындағы тәрбиенің маңызы зор. «Баланың бас ұстазы – ата-анасы» демекші, отбасындағы таным, түсінік қалай қалыптасса, адамның бойында қалатын сол қасиет солай қалыптасады. «Болса тәртіп, бала өседі сомданып, қатаң ұста, бос жүрмесін сандалып» деп Жүсіп Баласағұн айтқандай, есі кіріп,

тілі шыға бастасымен-ақ баланы шектен тыс шолжаңдатпай, байсалды, ұғымтал, тілалғыш етіп баулу – ата-ананың басты міндеттерінің бірі. Қорыта айтқанда, бала жүрегі – теңіздің тереңіндегі тұңғиық. Өз сыры бар, өз айтары бар. Оның көзіндегі тұнып тұрған сұрақтарды көріп, жауап бере білудің өзі – керемет дүние. Оның көзінен бір тамшы жас тамса, ананың жүрегі қоса ауырып, оның бабын табуға ұмтылады. Осы бір құрметті түсінетін, жүрегінде нұры бар бала болып өссе, нұр үстіне нұр болар еді. Орыстың ұлы сыншысы В.Г.Белинский: «Тәрбие – адам тағдырын шешетін ұлы іс» деп дәл айтса керек.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ:

1. Р.А.Мұқажанова, Г.А. Омарова, Р.Мұратханова «Мұғалімге арналған нұсқаулық. Негізгі деңгей», Алматы «Бөбек» ҰҒПББСО, 2015ж.
2. Петракова Т.И. Духовные основы нравственного воспитания – М.: Импэто, 1997г.
3. Ш.Амонашвили. Основы гуманной педагогики. В 20 кн. КН. 2. Как любить детей. – М.: Амрита-Русь, 2012ж.
4. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Социальноэкономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» // Казахстанская правда, 28.01.2012г.
5. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар. – Алматы: Санат, 1995 - 48б.

ӘОЖ 82-6

Ж. Пернебеков¹, Ж. Бекболат²

^{1, 2} Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

МУСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ МҰРАСЫ

Аннотация. Ғалым, академик Рахманкүл Бердібай «Азатшыл ойдың энциклопедиясы» деп бағалаған Мұстафа Шоқай саяси майдан сахнасында атойлаған тұлғалар қатарында. Кеңес заманында алпыс айлалы саясат кімді де болсын оңдырмады. Жаншыды, жасытты, елден бездірді. Өз идеясын елден тыс жүзеге асырған саясаткердің тағы бір қыры – эмиграциялық күрес. Ол – қазақтың тарихында саяси эмиграцияны алғаш бастаған тұлға. Оған дейін біздің тарихымызда шет елдерге шыққан адамдар болғанымен, саналы түрде, күрес жүргізу үшін эмиграцияға кеткен тұлғалар болған емес. Заманның ағысы ақпараттық айқасқа ұласатынын күні бұрын білген қайраткер Кеңес үкіметінің «демократиялық» саясатының жалған желеу екенін газет-журналдарға толассыз жаза отырып, азаттық үшін күрестің жаңа әдісін алға тартты.

Кілт сөздер: Алаш, Мұстафа Шоқай, Түркістан, Бірлік туы

Abstract. Mustafa Shokai, whom the scientist, academician Rahmankul Berdibay rated as an «encyclopedia of liberation thought», is one of the figures of the political front. In Soviet times, this ingenious policy gave no rest to anyone. Crushed, rejuvenated, pulled out of the country. Another aspect of a politician who has implemented his idea outside the country is the emigration struggle.

He was the first person in the history of the Kazakhs who began political emigration. Before that, there were no people in our history who, although they went abroad, but consciously emigrated to fight. The figure, who previously knew that the passage of time would turn into an information fight, put forward a new method of fighting for freedom, unquestioningly writing in newspapers and magazines that the «democratic» policy of the Soviet government is a false pretext.

Keywords: Alash, Mustafa Shokai, Turkestan, flag of unity

«Түркістан үшін өлу, Түркістан үшін жан беру бәрімізге бір мақсат, бір мухаббат уәзифа болмақ. Мұны ұмытпау керек!» – деп ұран салған, өзінің бүкіл ғұмырын туған халқының ғана емес, тұтас Түркістан аумағындағы түбі бір түркі жұртының бірлігі мен тәуелсіздігі, өз алдына дербес мемлекет болуы жолындағы күреске арнаған Мұстафа Шоқай феномені қазақ интеллигенциясының жарқын бейнесіне айналды. Мұстафа Шоқай көксеген Түркістан автономиясы, тарихшы ғалым Мәмбет Қойгелдінің пікірінше, жай бір қалалық, тұйық саяси құбылыс емес еді. Бірақ кеңестік тарихнамада оның тарихи маңызын төмендетіп көрсету үшін сондай мағына беруге тырысты дегенге саяды [1].

Ғалым, академик Рахманқұл Бердібай «Азатшыл ойдың энциклопедиясы» деп бағалаған Мұстафа Шоқай саяси майдан сахнасында атойлаған тұлғалар қатарында. Кеңес заманында алпыс айлалы саясат кімді де болсын оңдырмады. Жаншыды, жасытты, елден бездірді. Өз идеясын елден тыс жүзеге асырған саясаткердің тағы бір қыры – эмиграциялық күрес. Ол – қазақтың тарихында саяси эмиграцияны алғаш бастаған тұлға. Оған дейін біздің тарихымызда шет елдерге шыққан адамдар болғанымен, саналы түрде, күрес жүргізу үшін эмиграцияға кеткен тұлғалар болған емес. Заманның ағысы ақпараттық айқасқа ұласатынын күні бұрын білген қайраткер Кеңес үкіметінің «демократиялық» саясатының жалған желеу екенін газет-журналдарға толассыз жаза отырып, азаттық үшін күрестің жаңа әдісін алға тартты. «Улуғ Түркістан», «Бірлік туы», «Иени Түркістан», «Яш Түркістан», «Түркістан» сынды журналдар билікке Мұстафа Шоқай тарапынан бағытталған ақпараттық, жойқын қарумен тең болды. Мысалы, 1927 жылы Ыстамбулда басылған «Иени Түркістан» журналында М. Шоқай Кеңес өкіметінің орыс емес халықтарға «бостандық» пен «теңдік» әперді дейтін саясатын әлем жұртшылығы алдында әшкерелеуді мақсат етіп қояды. 1929 жылдың 5 сәуірінде поляк резидентурасына жазған хатында «Иени Түркістан» журналы редакциясының Кеңес өкіметіне қарсы күресте Мәскеуліктер мен ұлттық коммунистер арасындағы қарым-қатынасқа ерекше назар аударуы керектігін, олардың арасындағы қайшылықтардың түптің-түбінде Түркістанның ұлттық құқықтары төңірегіндегі тартысқа әкелетіндігін айтады [2]. Журналда, «Ұлттық мәселе жөнінде», «Тұран мемлекеті жайында», «Түркістанға аштық төніп келеді», «Кеңестердің Түркістандағы аштық саясаты», «Большевиктердің Түркістандағы ұлттық саясатының идеялық және практикалық қырлары» тақырыптарында Кеңестік саясаттың бетпердесін ашатын мақалалар толассыз жазылып отырды.

Түрлі жерде жұмыс атқарып жиғанын М. Шоқай «Иени Түркістан» журналын ұйымдастыруға жұмсағаннан соң өз тарапында дербес басылым ұйымдастыруға қажетті қаржы табу да, тілшілер пункттерін ұйымдастыру да

қиындықтарға ұшырасады. Осы жағдай М. Шоқайды Польшаның үкімет орындарымен қарым-қатынас орнатуға мәжбүрлейді. «Кең мағыналы күреске шығу үшін ешбір мүмкіндіктің болмауы себепті бір мезгіл тамыр-таныстардың ара ағайындығын пайдалануымызға тура келді» деп жазады ол бұл жөнінде [3]. Осылайша 1929 жылдың желтоқсан айында Берлинде Мұстафаның ұйымдастырушылық және идеялық басшылығымен «Яш Түркістан» («Уас Түркiстан») ай сайын шығатын журналдың алғашқы саны жарық көреді. Оны Польша президенті Ю.Пилсудскийдің бастамасымен құрылған «Прометей» қоры қаржыландырады. Журнал «Түркістан Ұлттық Бірлігінің» баспа органы ретінде шығып тұрады, ал 1934-1935 жылдардан, «Прометей» одағына кіруіне байланысты «Түркістанды Ұлттық қорғау органы» ретінде жарық көреді [4]. Түрік-шағатай тілінде араб қарпімен шығарылуы журналдың негізінен түрік-мұсылман елдеріне арналғанын аңғартады. Алғашқы кезде көлемі 40 бет шамасындағы бұл басылым екі-үш айдардан ғана тұрды. Оның алғашқы санының «Саясат» бөлімінде «Біздің жолымыз», «Яш Түркістанның» редакциялық алқасынан», М.Шоқайдың «Түркістандағы мақта шаруашылығы төңірегіндегі күрес», Түркістанның «Патша министрі Кривошеиннің Түркістандағы мақта шаруашылығына көзқарасы», Алтай Ноянның «Кеңес «жұмағындағы» бос орындар» деген мақалалары, «Әдебиет» бөлімінде қазақ ақыны Мағжан Жұмабаев пен өзбек ақыны Шолпанның өлеңдері, «Жаңалықтар» айдарымен Түркістаннан алынған хабарлар жарияланады. М. Шоқайдың «Біздің жол» деген мақаласында ТҰБ мен оның баспасөз органының бағдарламалық ұстанымдары толық баяндалады. Журнал ең алдымен түркі жұртшылығына тәуелсіздік үшін күрес идеяларын толығырақ жеткізуді, түрік халықтары арасында ортақ мәдениет пен тілді қалыптастыруды, оларды төл тарихымен, түркі дүниесі мен Кеңес Одағындағы, сонымен бірге басқа да елдердегі оқиғалармен таныстыруды мақсат етіп қояды. Мақалада большевиктердің Орта Азия мен Қазақстанда «түрі – ұлттық, мазмұны – социалистік» республикалар құруға ұмтылып отырғандығы, ал оның түрлі ұрандармен бүркемеленген, бұрынғы отарлық жүйені қалпына келтіріп, орыс үстемдігін жалғастырудың амалы екендігі ашып көрсетіледі «Яш Түркістан» түркістандық мұғажырлар саяси түс алып, «Түркістан Ұлттық Бірлігінің» негізі нығайған кезде шыға бастайды [5].

М.Шоқайдың еңбектерінде неғұрлым жүйелі, дәйекті көтерілген тақырыптың бірі — большевизмнің Түркістанға салған сойқаны мен зорлығының зардабын сынау. Бұл сөзіміздің дәйегі ретінде 1930 жылғы «Яш Түркістан» журналының №5,6 сандарында жарық көрген «Түркістан лениншілдеріне жауап» атты мақаласын мысалға келтірмекпіз: «Ресейдің және орыстардың «Түркістандағы революциялық басшылығын» мойындау нәтижесінде атамекенімізде көз қарықтыратын сұмдықтар көбеюде.

Төменде біз солардың бірнешеуін көрсетіп өтеміз:

- Кеңес өкіметі 1925 жылы Лениннің қайтыс болуына бір жыл толғанын еске түсіру рәсімі кезінде Ташкенттегі өзбектерді тізе бүгіп аза тұтуға мәжбүр етті. Бұрын-сонды отаршылдық тарихында болып көрмеген орыстардың осы

озбырлығына қарсы бірдеңе айтуға Түркістандағы бірде-бір лениншілдің батылы жетпеді...

- Большевиктер Сергиополь (Аягөз), Павлодарда (Кереку) қырғыншылық жүргізді. Түркістан- Сібір темір жолы бойында бірнеше жерде түркістандық жұмысшыларды сойылға жықты.

- Кеңестердің құрылтайлары мен партия комитеттерінің конференциялары сайын ұлы орыс державалығы ашықтан-ашық дәріптелуде»

Біз жоғарыда келтірген бір ғана «Яш Түркістан» журналы 1920-30 жылдары қалыптасқан қоғамдық өмірде болып жатқан түбегейлі өзгерістерді сыни көзқарас тұрғысынан талдаған белді басылым. Ұлттың, Түркістанның темірқазығы Мұстафа Шоқай еңбегі еш кетпеуі тиіс. Шоқайұлы шетелдік эмиграцияның ең бір көрнекті өкілі бола тұрып, өз ұлтының азаттығы үшін күресін қарымды қаламмен толықтырды. Қалам саяси қайраткерге көмектесіп, оның қызметін айрықша ажарландырды, ерекше биікке көтерді. Сөйтіп, қазақ тарихында азаттық үшін күрестің жаңа түрі мен жаңа кезеңі басталды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Қойгелді М. Сыны мен сыры үйлесімді Түркия // Егемен Қазақстан. – 2006. – 4 қараша.
2. Шоқай М. Таңдамалы. – Т. 1. – Алматы: Қайнар, 1998.
3. Шоқай М. Орыс тепкісіндегі Түркістанның ұлттық қозғалыстарынан. Жеңілмес ұлтшылдық / Таңдамалы. – 1-т. – Алматы: Қайнар, 1998.
4. Есмағамбетов К. Мұстафа Шоқайдың эпистолярлық мұрасы // Қазақ тарихы. – 2007.
5. Шоқай М. Біздің жол / Таңдамалы. – 1-т. – Алматы: Қайнар, 1998.

ӘОЖ 372.8

Ж. Өтегенов

Гүлстан мемлекеттік университеті, Өзбекстан

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ САБАҚТАСТЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Бүгінде ел мен елді теңестіретін де, бәсекелестіретін де - білім. Өйткені, бүгінгі күнде тиімді білім берудің жолдарын талап етіп отыр. Соған сәйкес жалпы орта білім беруді де, жоғары білім беруді де жаңа сапаға көтеру - мемлекетіміздің басым бағыттарының бірі.

Бүгінгі қоғам оқытушының ішкі жан дүниесіне де, біліктілік деңгейіне де, жанаша талап қойып отыр, өйткені қазіргі күні ХХІ ғасыр ұрпағынан үлкен үміт күтілуде.

Жастар ұлттың болашағы, қоғамның әлеуметтік байлығы, біз олардың адамзаттық жоғары парасаттылығын, ақылдылық пен білімділігін, адамгершілік негізін қалыптастыра білуіміз керек. Қазіргі кезде, барлық мемлекет білім беру мәселесіне көбірек назар аударып отыр. Өйткені, қазіргі заманның талабы бойынша жоғары білікті, бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау – қай елде

болмасын білім беру технологияларының жоғары дәрежеде жетілгендігінің көрсеткіші.

Қазақ тілін оқытуды бекітілген стандарт пен типтік бағдарламаға сәйкес модельдеу, оның негізгі компоненттерін сипаттау және шетелдік тәжірибелерді қолдану бүгінгі күні білім берудің өзекті бағыттарын құрайды.

Соңғы жылдары мектептегі оқу процесінде негізгі оқу пәндерін бір-бірімен ұштастыра жүргізу, жекелеген пәндерден оқушыларға қажетті білімді беру жағына көңіл аударыла бастады. Оның себебі әрбір пәннен бағдарлама бөлек, өз алдына жасалады да, пәндер бір-бірімен ұштастырылмай, жеке-жеке жүргізіледі. Ал оларды қабылдайтын оқушы өздігінен әрбір пәннің арасындағы байланысты, оларға ортақ заңдылық пен ұқсастықты жинақтай алмайды, тұтас ұғым, пікір, тіпті, ой қортындысын да шығара алмайды. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мақсат-саналы, білімді, тәрбиелі ұрпақ өсіру. Болашақ ұрпақ-келешек қоғам иесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени-ғылыми өрісі озық адамзат етіп тәрбелеу біздің де қоғамның алдындағы борышымыз.

Білім беру қазіргі ғылымның, мәдениеттің, ғылыми-техникалық прогрестің даму деңгейіне сай болуы керек. Жалпы білімнің мазмұны ғылымдардың өзара байланысы, өндіріс пен қоғамдық дамудың жаңару процесіне тікелей ықпал жасайды.

Ал мектеп тәжірибесінде пәнаралық байланысты жүзеге асыруда мұғалімдер біршама қиындықтарға кездесіп отырғаны белгілі. Атап айтқанда, оқыту процесін тиімді ұйымдастыру, жеке пәндер арасындағы ортақ ұғымдарды, заңдылықтарды бір-бірімен өзара байланыстылықта қарастыру, оқушылардың танымдық, ізденушілік қабілеттерін, іс-әрекеттерін дамыту, алған білімдерін жинақтау, тәжірибеде қолдана білуге үйрету және тағы басқа мәселелер дидактикалық тұрғыдан шешуді қажет етеді. Оқу пәндерінің ерекшеліктеріне қарай оқушыларға түрлі икемділік пен дағды пайда болады. Сол себепті, оқыту процесінде пәнаралық және әр пәннің пәнішілік байланыстылық, сабақтастық қажет.

Жалпы білім беретін мектептің негізгі деңгейінде «Қазақ тілі» пәні барлық пәндермен байланысқа түседі. Қазақ тілінің лексика тарауында барлық пәнге тән терминдер, кәсіби сөздер, жалпы халықтық қолданыстағы сөздер қамтылады. Сөзжасамда биология, география, астрономия, физика, химия пәндеріне қатысты ұғым атаулары меңгертіледі. Морфологияның сөз таптары аясында математика, тарих, қоғамтану, өнер, технология, т.б. пәндерге қатысты терминдердің табиғаты мен тұлғалық ерекшеліктері танытылады. Синтаксис пен стиль салаларында мектептегі оқу пәндерінің сөйлем жүйесі мен қолданылу ерекшеліктері игертіледі.

Тіл – әдебиеттің бірінші элементі; қазақ тілін оқытып-үйретуде кез келген көркем туынды; әдеби шығарма тіл үшін құнды материал болып саналады, көркем шығармаларды оқу барысында стиль түрлерінің авторлық қолданысын ажырата білу, әдеби шығармалар арқылы оқушының көңіл күйін, сезімін ояту, көркемдік тәрбие беру, әдеби шығармаларды талдау .

Тұтас алғанда, барлық пән, жекелей алғанда әрбір пән оқушылардың сөйлеуін, тілін байытуға бағытталады, емделік дағдылардың бірыңғай сөйлеу режимін нығайтуға жағдай жасайды, жаңа терминдерді, сөздерді дұрыс жазуға дағдыландырады.

Білімді де ойлы,жан-жақты азамат тәрбиелеу жөніндегі мектептің де,жоғары оқу орнының да қоғам алдындағы жауапкершілігі бірдей екендігі қашаннан белгілі болса да,еліміздегі қалыптасқан оқу жүйесі, мұғалімдер қауымына деген мемлекет басшыларының көп жылдар бойғы салқын көзқарастары бұл жауапкершілікті дұрыс атқаруға кешеге дейін мүмкіндік бермей келді.Еліміздің бұл істі жақсартуға деген әр кездегі ұмтылыстары да нәтижелі жемісін берген жоқ.

Басты себептердің бірі-біздің мұғалімдер мен оқытушылардың ескіден сүйекке сіңген салғырттықтан,немқұрайдылықтан арыла алмауымызда.Бұрын білімсіз мұғалім,білімсіз оқушы,сапасыз студент,сапасыз кадр,шеңбері тоқтаусыз айналып келген болса,енді қоғам бұл шеңберді кері айналдыруды талап етеді.Бізде бәрі де-мұғалім де,оқушы да, студент те,жас маман да сапалы,білімді болуға тиіс.Бұл үшін мектеп пен институттың,университеттің өзара байланысы,мектеп пәндері мен университет пәндерінің сабақтастығы болу қажет.

Мұндай сабақтастықты біз екі бағытта көреміз: бірі-оқытылатын қазақ тілі материалдарының білім беру жүйесінің барлық сатыларындағы өзара сабақтастығы болса,екіншісі-осы материалдарды оқушыларға жеткізудің,үйретудің әдіс-тәсілдеріндегі сабақтастық.

Қазақ тілі оқу жүйесінің үш сатысында-бастауыш сыныпта,орта мектепте және жоғары оқу орындарында оқытылады.Осы үш сатыға оқу бағдарламалары бар.Ондағы материалдар әр сатыға лайық оқушылардың жас ерекшеліктері,білім деңгейлерін есепке алу барысында жүйеленіп орналасқан.Осы үш сатыдағы материалдар бірін-бірі қайталайды,екінші жағынан,бірін-бірі толықтырып,байытып,кеңейтіп,сатыдан сатыға өткен сайын тереңдеп ғылымилана түседі.

Сонда қарап отырсақ,сабақтастық тек оқу жүйесінің үш сатысы арасында ғана емес ,әр сатыда өтілетін қазақ тілі материалдарының,тараулар мен салалардың арасында да тығыз болуы қажет.

Осы тәрізді фонетика,лексика,морфология материалдарының бастауыш сыныптарда өтілген осы материалдарды толықтыруға,нақтылай түсуге бағытталса,5-6сыныптарда «Лексика» тарауы,»Фразеология» тақырыбымен толықтырылады.

Осындай сабақтастық жоғары оқу орындарының бағдармалық материалдарында да жалғасын табады. Мұнда орта мектепте өтілген қазақ тілі материалдарының әрқайсысы енді әр түрлі бағыттағы ғылыми көзқарастармен, пікірлермен, тұжырымдармен толықтырылады.Басқа да түркі тілдермен жалғастырыла қарастырылады.Ұқсастық, туыстық белгілері мен айырмашылықтары айқындалып көрсетіледі.Оның үстіне бұрын мектепте негізі қаланған қазақ тілінің кейбір салалары өз алдына пән ретінде өтіледі.»Тіл біліміне кіріспе»,»Жалпы тіл білімі» «Стилистика»-осындай пәндер.Сондай-

ақ, жаңа ғылыми пәндер-«Түркологияға кіріспе», «Грамматика тарихы», «Қазақ әдеби тілі», «Диалектология» қосылады. Осы жаңа пәндердің өзі қазақ тілі материалдары негізінде оқытылады.

Сабақтастықтың екінші түрі бірінші түрімен байланыста бола отырып, соны жүзеге асырудың жолында қолданылатын әдіс-тәсілдердің жиынтығы ретінде көрінеді. Мұндағы басты тұлға-мұғалім. Сондықтан да сабақтастықтың бұл түрін қазақ тілін оқытатын мұғалімдердің арасындағы, олардың әдістемелік тәжірибелерінің арасындағы сабақтастық деп түсінген жөн.

Міне, осы сабақтастықтың жүйелі түрде болып, мектеп мұғалімдерінің өз арасындағы және олардың жоғары оқу орны оқытушыларымен байланыстары бір арнаға түскенде ғана материалдарды меңгертуге және одан сапалы нәтиже күтуге болады.

Осы сабақтастық жүзеге асу үшін не қажет дегенде, мына тәсілдерді атап көрсетуге болады. Біріншіден, әр мектептегі қазақ тілін оқытатын мұғалімдердің мақсат бірлігі қажет. Әрбір мектеп ұжымының қазақ тілін оқытудағы мақсаты туған тілдің қажеттілі мен маңызын, қадірі мен қасиетін, өзіндік ерекшелігі мен сипатын түсініп, оны өмірде еркін қолдана алатын азамат даярлау болуға тиіс. Бұл мақсат қазіргі таңда өзекті мәселе болып отырғанына бәріміз де күәміз.

Екіншіден, жоғарыда мақсат сабақтастығын іске асыруға қажетті әдіс-тәсілдер сабақтастығын айтуға болады. Бұл-ең негізгі де, қажетті де, өзекті де мәселе. «Тәрбиеші-бастауыш мектеп мұғалімі-орта мектеп мұғалімі-институт оқытушысы» тізбегінен құрылатын бұл сабақтастықты жүзеге асыру— қашаннан орындалмай келе жатқан міндеттердің бірі.

Қорыта айтқанда, қазір барлық жерде және адам қызметінің барлық дерлік салаларында жаһандану және интернационалдандыру туралы айту әдетке айналды. Қазіргі уақытта жеке даму мүмкін емес, тек қана әлемдік тәжірибелерге сүйене отырып, олармен тығыз қарым-қатынас жасау арқылы келешектің көкжиегі кеңі түсетіні белгілі.

УДК 378.14

С.Д. Погорелова¹, П.С. Медведев², Т.В. Шакирова³

^{1, 2, 3} Тюменский индустриальный университет, г. Тюмень, Россия

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАГЛЯДНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Аннотация. В статье рассматривается механизм использования репродукций картин российских художников в качестве наглядных материалов на занятиях по русскому языку как иностранному, приводятся описания сюжетов картин, предлагаются задания на совершенствование коммуникативной компетенции обучающихся.

Ключевые слова: русский язык как иностранный, наглядные материалы, живопись, художник, репродукция, описание.

Abstract. The article discusses the mechanism of using reproductions of paintings by Russian artists as visual materials in classes in Russian as a foreign language, describes the subjects of paintings, offers tasks to improve the communicative competence of students.

Keywords: Russian as a foreign language, visual materials, painting, artist, reproduction, description.

Одним из важнейших средств познания человеком окружающего мира является язык. Он стал основой понятийной и мировоззренческой системы каждой личности, а также сильнейшим инструментом в создании национальной и культурной идентичности, рычагом государственного воздействия на социум. Этим объясняется как существование языковой политики любого государства, так и чрезвычайная важность грамотного подхода к процессу преподавания национального языка иностранным обучающимся.

Н.А.Никулина справедливо отмечает, что «решение актуальной задачи обучения иностранным языкам как средству коммуникации между представителями разных народов и культур заключается в том, что языки должны изучаться в неразрывном единстве с миром и культурой народов, говорящих на этих языках. Соответственно, теоретические знания языка должны дополняться практическими умениями относительно того, когда сказать, что сказать, кому и при ком, как можно использовать значение данного слова в конкретном контексте. Именно поэтому традиционно большое внимание уделяется изучению самого мира языка, то есть изучению культуры той страны, в которой говорят на изучаемом иностранном языке» [1, с. 237].

Безусловно, определяющую роль в процессе изучения русского языка как иностранного играют разнообразные наглядные материалы, являющиеся эффективным средством обучения и познания. Специально подобранные преподавателями зрительные, слуховые или зрительно-слуховые наглядные средства в виде аудиозаписей, таблиц, репродукций, фотографий, опорных схем, фильмов и т.д. помогают иностранным обучающимся овладеть понятийным аппаратом, расширить словарный запас, понять нормы употребления тех или иных слов в контексте. Постепенно иностранцы учатся понимать русскую речь на слух и в дальнейшем смогут выразить свои эмоции в определённой коммуникативной ситуации. Наряду с этим разнообразные средства наглядности становятся интересным источником информации и выполняют разнообразные функции: «информативную и страноведческую, семантизирующую, мотивирующую, контролирующую. Наглядность информирует уже тем, что даёт красочный образец недостаточно известного иностранному студенту фрагмента действительности, расширяет их чувственный опыт, обогащает впечатления, имея при этом познавательное значение» [2].

На занятиях по русскому языку с иностранными обучающимися представляется перспективным использование репродукций картин российских и советских художников в качестве наглядного материала, эмоциональное воздействие которого трудно переоценить. Язык живописи, как и музыки, универсален и понятен представителям любого культурного сообщества.

Живопись - вид искусства, который ведёт своё начало от древних обрядов и культов. Первые рисунки были обнаружены ещё на стенах пещер, где жили первобытные люди, на этих изображениях были отражены в основном доисторические животные и охотники. Эти рисунки помогали древним людям в охоте, в быту. На всех этапах развития человеческой цивилизации живописцев волнует великое множество самых разнообразных вопросов: решающие моменты истории; народные легенды; личности, оставившие заметный след в жизни страны и в мировой истории; социально-политическая проблематика; «вечные» нравственные вопросы; жизнь и смерть; место и роль человека в жизни.

Студентам, уже овладевшим грамматикой и лексикой русского языка хотя бы на элементарном уровне, можно предложить для ознакомления наиболее известные полотна отечественных художников, сопроводив кратким описанием каждой картины. Обучающиеся читают описание, сравнивают с сюжетом, изображённым живописцем, узнают значение непонятных слов, эмоционально переживают события и ситуации, запечатлённые на холсте, высказывают своё мнение, аргументированно его обосновывают. В качестве примера можно привести следующий текст описания картины А.К. Саврасова «Грачи прилетели».

Картина «Грачи прилетели» является одной из самых знаменитых работ русских художников. С самого начала своего создания в 1871 году и представления её на выставке Товарищества передвижных художественных выставок стала очень известной. Больше того, считается знаковой, определившей новый этап в развитии пейзажного искусства в нашей стране. Изначально картина называлась «Вот прилетели грачи». Впоследствии была переименована — «Грачи прилетели!», а позже у названия убрали восклицательный знак.

На картине мы видим раннюю весну. Снег только начал таять и ещё не сошёл полностью. На переднем плане наше внимание сразу привлекают голые берёзы. Видно, что это уже старые деревья, потрёпанные и искривлённые ветрами. Но ветвями своими упорно тянутся к небу и солнцу, как будто руки протягивают в немой мольбе, что добавляет картине динамизма. Своим видом они будто показывают, что зима выдалась нелёгкая. На земле лежит грязный, сырой снег, рядом первые весенние лужи. Снег покрыт проталинами, опавшими ветками, следами птиц. Голые деревья уже заняли прилетевшие из тёплых стран грачи. Как бы ни было хорошо там, но каждый год они упорно возвращаются в родные края и дарят людям надежду на весну, тепло, новую жизнь. Они с деловитым видом сидят на ветках, где уже можно увидеть их гнёзда. Один из грачей стоит у подножия берёзы и держит в клюве веточку. Идёт строительство гнезда. За деревьями можно увидеть крыши деревенских домов и церковь. Данная церковь (Воскресенская церковь) и сегодня стоит в селе Сусанино. На заднем плане — широкий русский простор. Равнинные поля пересекает река, которая с таянием снега разлилась и залила обширные пространства.

Картина достаточно проста по своему сюжету, однако именно этой простотой она и подкупает. Зрители видят в работе что-то знакомое, душевное, родное. Наступает весна. Уходят зимние холода, снега начинают таять, по улицам бегут ручьи, солнце начинает пригревать. Незатейливый сюжет, немного хмурый и даже холодный день делают картину ещё более понятной, так как зритель верит в правдивость происходящего, может с лёгкостью вспомнить весну, заново пережить необычайные ощущения, когда птицы возвращаются с юга, а сердце замирает от сладкого и немного тревожного ожидания чего-то нового.

Реалии школьной жизни детей и подростков нашей страны достоверно представлены в работе «Опять двойка» (1952 год) известного советского художника Фёдора Решетникова. Текст описания выглядит следующим образом. На картине «Опять двойка» мы видим семью, которая встречает мальчика, вернувшегося из школы. Мать мальчугана с грустью и мукой смотрит на него, а старшая сестра явно осуждает. На картине нет образа отца. Он либо задержался на производстве, либо, что вполне вероятно, погиб на фронте. Мама старается создать уют, работает ради своих детей. Обстановка в квартире скромная, но всё необходимое для жизни есть. Особенное внимание к себе привлекают младший брат главного героя и собака. Они рады видеть своего любимца и хотят поиграть с ним.

На переднем плане картины стоит сам двоечник. Он одет в коричневое пальто. Из-под зимней одежды выглядывает чёрная школьная форма. В руках – портфель, из которого предательски торчат коньки. Получается, что вместо выполнения домашних заданий и самоподготовки наш герой любит погонять в хоккее с друзьями.

Рядом на задние лапы встал верный друг – пёс. Собака обожает своего маленького хозяина, радуется его возвращению из школы, а его отметки ей неинтересны.

На стуле, устало опустив руки, сидит мама мальчика. Выражение её лица нельзя назвать рассерженным, злым, строгим. Скорее, она смотрит на него с сожалением и сочувствием, так как просто устала бороться с ленью и нежеланием учиться. Кажется, мать сейчас вздохнёт тяжело и скажет: «Что же мне с тобой делать, сынок?»

С хитрой улыбкой на школьника смотрит младший брат. Он сидит на велосипеде и понимает, как старшему брату неловко. Сам он ещё не ходит в школу, и ему кажется забавным, что старший брат такой лентяй и в его дневнике одни двойки.

На заднем плане сурово хмурит брови старшая сестра. Девочка специально изображена в школьной форме, с галстуком и учебниками в руках. По всему видно, что она является отличницей. Таких горе-учеников, как её брат, она осуждает и считает, что двоечников нужно ругать, наказывать и порицать. Девочке стыдно, что ей, отличнице и примерной ученице, достался такой брат, который позорит всю семью.

Ситуация, мастерски воссозданная художником на картине, знакома многим, поэтому и вызывает этот парнишка сочувствие у зрителей и добрую улыбку.

Попутно студентам можно сообщать интересные или занимательные факты, связанные с творениями отечественных живописцев. Например, с картиной Т.Н. Яблонской «Утро» связан совершенно поразительный факт. Мальчик из Казахстана Арсен Бейсембинов с детства был влюблен в запечатленную на картине девочку, старшую дочь Татьяны Ниловны Елену. Впоследствии они встретились в Москве, в Художественно-промышленной академии им. Строганова, куда оба поступили. Молодые люди поженились. Первое, что увидела Елена, когда в Алма-Ате переступила порог дома родителей Арсена, это репродукция картины «Утро». Получается, что картина определила всю их жизнь.

Для закрепления материала и совершенствования коммуникативных навыков можно предложить обучающимся следующие задания.

1. Подготовьте краткое сообщение о жизни и творчестве русского художника, информация о котором Вас заинтересовала, согласно плану:

- а) фамилия, имя, отчество, даты жизни;
- б) информация о родителях;
- в) обстановка в семье, детские впечатления;
- г) основные картины, связь их сюжета с историей страны, природой, значимыми событиями, известными людьми;
- д) интересные факты о картине.

2. Письменно ответьте на вопрос: «Какие русские художники получили известность в Вашей стране и почему?»

3. Расскажите об известных художниках Вашей страны и об их вкладе в культуру и искусство.

4. Выберите понравившуюся Вам картину и письменно опишите её, используя шаблон, приведённый ниже.

ОПИСАНИЕ КАРТИНЫ

Картина (название) написана художником _____.

На этой картине изображается _____.

По жанру это произведение можно отнести к _____.

Основные тона этого полотна: _____.

Когда смотришь на эту картину, возникают чувства _____.

После знакомства с этой картиной хочется сказать: _____.

5. Подберите как можно больше существительных, прилагательных и глаголов, входящих в тематическое поле «Живопись».

6. Выпишите из толкового словаря лексические значения следующих слов: анфас, вернисаж, жанр, живопись, картина, колорит, композиция, мольберт, натюрморт, палитра, пейзаж, перспектива, портрет, профиль, репродукция, эскиз, этюд. Придумайте словосочетания и предложения с этими словами.

Подобные занятия помогут иностранным обучающимся расширить свой кругозор, приобрести новые знания, совершенствовать коммуникативные

навыки, получить представление о культуре России и национальном характере россиян.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Актуальные проблемы межкультурной коммуникации в современном мире: монография / Н.А.Галактионова, О.В.Доманская, В.Н.Евсеев [и др.] ; отв. ред. Н.А.Никулина. – Тюмень: ТИУ, 2019. – 304 с. – Текст : непосредственный.
2. Макаренко Е.Д. Особенность использования технических и наглядных средств в процессе обучения русскому языку иностранных учащихся / Е.Д. Макаренко, Е.Е.Федотова. – Текст: электронный // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 3-4. – С. 728-730. – URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=6705> (дата обращения: 02.05.2023).

ЭОЖ 371.39:004.811.11

Н. Расулова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ҒЫЛЫМИ МӘТІННІҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ РӨЛІ

Аннотация. Эта статья требует доказательства и объяснения на научной основе вещества и явления, основой которых является объект исследования. Для этого он полагается на закон правильного мышления, логики. Цель состоит в том, чтобы быть понятным, аргументированным, убедительным для учащегося и слушателя, языковые подходы используются с подчинением проблемам науки.

Ключевые слова: Иностранные языки. в обучении мобильные технологии, интеграция, ведущие специалисты.

Abstract. In this article, matter and phenomenon, the basis of which is the object of research in the scientific style, need to be proved and explained on a scientific basis. To do this, it is necessary to think correctly, relying on the law of logic. The goal is to be clear, reasoned, concise for the student and listener, and linguistic approaches are used subject to the problems of science.

Keywords: Foreign languages. in training, mobile technologies, integration, leading specialists.

Ғылыми стильдің қолданылу аясы өте ауқымды. Бұл әдеби тілге жан-жақты және әсер ететін стиль түрлерінің бірінен саналады. Қоғамда күн санап қаулап өсіп жатқан ғылыми-техникалық өрлеу тілдің сөздік құрамына жаңа сөздер мен жаңа тіркестерді енгізеді. Ипотека, инвестор, тендер, фермер, аукцион, электрондық пошта, факс, мемлекеттік пакет, акция т.б. толып жатқан жаңа терминдер бұқаралық ақпарат құралдарының күнделікті тілдік қолданыстарға дейін жетті.

Ғылыми-техникалық стильдің түрлі салада және оның жылдам дамуы осы стильдің өзінде көптеген жанр түрін әкелді. Мысалы, монография, оқулық, оқу құралы, мақала, реферат, каталог, диссертация, анықтамалық, т.б. Аталған

жанрларға өзіндік стильдік ерекшеліктер тән, алайда оларды біртұтас ғылыми-техникалық стиль белгілері бойынша топтастырады.

Ғылым тілі лексикасын: 1) жалпы қолданыстағы сөздер; 2) жалпы ғылыми сөздер; 3) терминдік қабаттар құрайды.

Ғылыми мәтінді құрайтын жалпы қолданыстағы сөздер ауқымы мәтіннің қандай оқушыға, яғни қандай ғылыми ортаға арналғанына қарай өзгеріп, түрленіп отырады. Мысалы: 1. Адам проблемасы философия ғылымымен құрдас десе де болады; 2. Коммерциялық ұйым – өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде пайда келтіруді көздейді; 3. Аң аулау үстем тап өкілдеріне көңіл көтеретін, ойын-сауық, тамаша болса, кедейлер үшін өмір сүрудің бір көзі болған. 4. Медицинаның атасы Гиппократ: табиғат – организмге дәрі, ал дәрі-дәрмек оны жолға қояды деп үйреткен. Келтірілген мысалдардан философия, экономика, тарих, медицина ғылым салаларының мәселелері екені оқушы мәтіндегі сөздердің мазмұндық қолданысына қарап түсінеді [1].

Қандай ғылыми еңбек болмасын, ол жалпы халықтық әдеби тілде жазылуға тиісті, бірақ ғылым саласына қарай тілдік тәсілдердің пайдаланылуы бірдей болмайды. Әр сөз ғылыми стильде өзінің лексикалық мағынасын сақтайды, өйткені бейнелілік, көп мағыналылық ғылыми стильге тән ерекшелік емес. Лингвистикалық ғылыми еңбектерде де термин көп қолданылады. Мысалы: Акрехин – азоттан синтетикалық жолмен алынған дәрі, безгекке қарсы қолданылады. Суда еритін, сарғыш кристалды, ащы дәмді, ұнтақ таблетке түрінде шығарылады. Безгек плездомиясының (қан паразиті) бірі – шизонттар адам организмінде өсіп-өне келіп, ол безгек ауруын қоздырады. Ал акрехин болса, сол паразиттің өсіп-өнуіне жол бермей тоқтатады.

Бұл мәтіндегі сөйлемдердің баяндауыш формалары үшінші жақ жіктік жалғауымен келген, ғылыми стильге тән медициналық терминдер де көп алынған және бірінғай сөйлем мүшелері арқылы бір затты әр жақты сипаттау, бір затқа түсінік бере кету тәрізді стильдік, дәлдік ерекшеліктер сақталған, ғылыми стильге тән терминдер де жеткілікті [2].

Ғылыми стильдегі негізі зерттеу нысаны болатын зат пен құбылыс ғылыми негізінде дәлелдеп, түсіндіруді қажет етеді. Ол үшін дұрыс ойлау, логика заңына сүйенеді. Оқушы мен тыңдаушыға түсінікті, дәлелді, тұжырымды болу мақсат етіледі, тілдік тәсілдер ғылым мәселелеріне бағындырыла отырып пайданылады.

Г.В.Матвеева өз еңбегінде сөйлеу әрекеті теориясында сөйлеу актісінің үш құрамдас бөлігінің: 1) локутивті (фразаның айтылу факті); 2) иллокутивті (фразаның әсері); 3) перлокутивті (сөйлеу әрекетінің салдары) шегін айқындау қажеттігін айтады да, мәтін прагматикасын былай анықтайды: “Под прагматикой текста следует понимать аспект функционирования языковых единиц, выбор которых определяется интенциональными воздействующими задачами отправителя текста, учитывающего ситуативные условия акта общения и принятые в данном функциональном стиле нормативные способы употребления языка” [3].

Бұлардың ішінде біздің басты назар аударатынымыз – “иллокутивті мақсат

- өз ойын басқаның түсінгенін қалайтын мақсат”.

Автор өзінің мақсатына жету үшін әр түрлі қатысымдық тактикалар қолданылады. Мәселен, автор өз ойының дұрыстығын дәлелдеу үшін шындық фактілерінің бағалануының әлеуметтік нормаларына сүйенеді, ал өз кезегінде әлеуметтік норма мәртебесі (статусы) бұл құбылыстың дағдылы, үйреншікті екендігіне оқушының көзін жеткізеді. Демек, әлеуметтік норма мәртебесі мәтінді қабылдаушыға сенімділік, қостау мәнді әсер етеді. Мәселен, ол 1-жақтың көптік тұлға мәтінде есімдік, тәуелдік және жіктік жалғаулар арқылы беріледі.

“Олай болса, біз неге өте таза жартылай өткізгіштік шикізат алуға тырысамыз? Ол үшін тіпті ғарышта тәжірибе жасауға ғарышкерлерімізге тапсырма береміз. Оның себебі мынада. Белгілі бір сапалы электрондық аспап жасау үшін тек белгілі бір қасиетті қоспалы жартылай өткізгіш қажет. Оны алу үшін тек белгілі бір мөлшерде ғана қоспа қосуымыз керек”. Ал қанша қоспа қосқанымызды анық білу үшін бастапқы негізгі шикізатымыз өте таза болуы тиіс.

Бұл үзіндідегі “біз” жіктеу есімдігі мен соған сәйкес жіктелген “тырысамыз”, “тапсырма береміз” етістіктері көпше түрде келіп, әрекетке әлеумет өкілдерінің кез келгенінің қатыса алатынын аңғартса, тәуелдік жалғаулы “ғарышкерлеріміз”, “шикізатымыз” сөздері қабылдаушыны да бұл нысандарды өзіне меншіктей алатындай етіп, яғни ортақтаса алатындай етіп көрсетеді.

Жазба ғылыми мәтіндерде хабарлаушының оқиға ықтималдығын бағалауы бойынша әсер ету межелерін өзектендіру үшін модальды семантикалы лексикалық құралдар қолданылады. Оқиғаның болу мүмкіндігі межесін өзектендіру үшін мәтінде семантикалық және синтаксистік құралдар пайдаланылады да, ылғи да басқа межелермен қабаттаса қолданылады.

“Егерде есеп беру информациясы тек қана алғашқы информациядан тұратын болса, онда басқару жүйесінің осы буыны ешқандай міндет атқармайды, бұндай буынды алып тастауға болады”.

“Тристордың негізгі вольтамперлік шығыс сипаттамасы жоғарыда келтірілді. Оларға қосымша оның кірістік басқару сипаттамасын да атап өтуге болады”.

Енді ғылыми мәтіндерде жиі қолданылатын ырықсыз етіс категориясы туралы айтсақ, ырықсыз етіс тұлғасында айтылған етістіктің субъектісі арнайы айтылмайды да, іс-әрекет нысанына бағытталып, сабақты етістікті салт етістікке айналдырады. Мысалы: “Екінші коддалаушы құрылғы – каналдық коддалаушы қосымша элементтерді пайдаланудың көмегімен берілетін информацияның дәлдігін жоғарылату үшін қолданылады. Қосымша элементтер каналдағы бөгеуліктердің пайда болу заңдылығына байланысты қосылып сол бөгеуліктердің әсерінен пайда болатын қателіктерді жою үшін пайдаланылады. Мұндай кодалар бөгеуліктерге төзімді немесе түзетуші кодалар деп аталынады”.

Бұл айтылымда “қолданылады”, “пайдаланылады”, “аталынады” деген баяндауыштар нысанның өзінен-өзі қолданысқа түсетіндігін, пайдаға асатынын,

аталатынын емес, осы әрекеттерді міндетті түрде адамның атқаратынын көрсетеді. Сондай-ақ “тағылады”, “айналдырылады”, “салыстырылады”, “сақталады”, “қайта түсіріледі” деген ырықсыз етіс формасымен берілген іс-әрекеттер ашық берілмесе де, оның адам әрекеті екендігі, ал ол әрекетке сол қоғамның мүшесі ретінде әркімнің де, ең алдымен мәтінді қабылдаушының да қатыса алатынын көрсетеді.

Тұжырымдай келгенде, ғылыми стильдегі мәтіннің өзіндік құрылымдық ерекшелігі болады. Біріншіден, мәтіннің мазмұны нақты, белгілі бір тақырып, мәселені хабарлайды. Екіншіден, хабарлау тек баяндау сипатында емес, дәлелдеу, дәйектеу, пікір білдіру сипатында болады. Үшіншіден, әрбір құрылымдағы пікір белгілі оймен тұжырымдалып, дәлелденіп отырылады. Яғни сөйлемдер екі топқа бөлінеді: бірі – теориялық пікір, яғни белгілі бір пікір хабарланады, екіншісі – сол пікірді дәлелдеп тұжырымдайды немесе түсіндіреді. Ал бұл ерекшеліктің бәрі мәтіннің мазмұнына, мәселенің тақырыбына сәйкес топтастырылады. Сондықтан оқушыларды ғылыми мәтін құрастыруда пәнаралық байланысты, яғни сол сыныпта оқытылатын пәндер: физика, биология, химия, география, тарих т.б. бойынша мәтін құрастыруға жаттықтырылады.

Мәтінмен жұмыс істеу әдістеріне келетін болсақ, ең алдымен қазіргі мәтін бар ғаламдық кеңістікті белгілеу қажет. Қазіргі студенттердің оқуын сипаттайтын алғашқы сөздер - электронды оқу. Күнделікті өмірге электронды бұқаралық ақпарат құралдарының енуімен кітап белсенді дамып келе жатқан радио, теледидар және компьютерлерге өз орнын жоғалта бастайды. Жазбаша және баспа нысандарын ығыстырып, ақпаратты таратудың аудио-бейне жолдары алдыңғы қатарға шығады. Мысалы, бір кездері танымал әлеуметтік желілерді ығыстырып, қазір ресейлік және шетелдік «оқырмандар» арасында өте танымал болған Instagram-да фото мәтін емес, жазбаның мәтіні фотомен бірге жүреді. Яғни, көрнекі бейне басты рөл атқарады. Ақпаратты берудің есту формаларына қатысты мынаны атап өтуге болады аудио подкасттардың танымалдылығы. Аудио материалдарда әртүрлі тақырыптар болуы мүмкін: тілдерді үйренуден психологияға дейін. Кітаптар да көп адамдар оқығаннан гөрі тыңдағанды ұнатады. Үлкендігі де назар аударарлық бейнелердің танымалдығы. Студенттердің пікірінше, youtube-тен бейнелерді қарау уақыттың едәуір бөлігін алады.

В.В.Нечунаев өзінің виртуозында, біздің ойымызша, қазіргі студенттер арасындағы клиптік ойлау туралы мақаласында [3] дағдылардың әлсіреуінің көрінісінде оқушылардың білімділік және интеллектуалдық деңгейінің келесі ерекшеліктерін атап көрсетеді:

-күрделі мәтіндерді оқу, түсіну, есте сақтау қабілеті, өйткені қолында әрқашан іздеу жүйесі түріндегі «балдақ» болғандықтан, түсіну және есте сақтаудан гөрі «google-ге» оңайырақ»;

-логикалық қорытынды жасай білу;

-ғылыми ақпаратты квазиғылыми және медиа ақпараттан ажырату мүмкіндігі. Бірқатар зерттеулерге сілтеме жасай отырып, Нечунаев құмарлық екенін атап өтеді.

Желі студенттер арасында бей-берекеттік пен үстірттіктің таралуына, әсіресе балалар мен жастардың зейінінің бұзылуының айтарлықтай артуына, гаджеттерді пайдалану кезінде есте сақтау қабілетінің әлсіреуіне ықпал етеді, оны ол «сандық протездер» деп атайды.

«Адамның әлемді қысқа жарқын бейнелер мен хабарламалар арқылы қабылдау мүмкіндігі», мысалы, Вконтакте сияқты әлеуметтік желілердегі жаңалықтар лентасы, Instagram, Twitter-дегі жазбалар немесе Youtube-тегі қысқа бейнелер арқылы. «Ақпарат таңбасыз, синтаксиссіз, кейінгі рефлексиясыз тікелей көру және есту арнасы арқылы келеді. Ақпаратты бағалау ләззат алу принципі бойынша эмоционалды болып табылады: «ол жабысады - жабыспайды».

Оқушыларды мәтінмен жұмыс істеуге үйрету процесін ұйымдастыруды оның төрт құрамдас бөлігі: оқу мақсаттары, әдістемесі, оқу мазмұны және оқыту нәтижелері тұрғысынан сипаттауға болады [4].

Оқыту мақсаты – мұғалімнің оқыту әрекетінің және оқушылардың оқу әрекетінің нәтижесі. Бірінші тарауда айтылғандай, МҰИП жағдайында техникалық университетте мәтінді өңдеуді оқытудың мақсаты ІКНИК қалыптастыру болып табылады.

«Мамандықтың шет тілі» пәнінің дамуы біздің жағдайда негізгі білім беру бағдарламаларының міндеттерін жүзеге асыруға септігін тигізетінін және қолайлы екенін атап өткен жөн.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылайтын болсақ, болашақ шет тілі мамандары пәнаралық ғылыми зерттеулерді жүргізуге, кәсіби жобаларға қатысуға және ұйымдастыруға, шетелдік әріптестермен қарым-қатынас жасауға дайын болуы керек. Осы дағдылардың барлығы сізге қиындықтарды сәтті жеңуге мүмкіндік береді және халықаралық кәсіби ортада артықшылықтар береді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Арнольд И.В. Қазіргі ағылшын тілінің лексикологиясы: оқу құралы / И.В. Арнольд. - 2-бас., қайта қаралған. – М.: Флинта: Наука, 2012. – 376 б.
2. Богатырёв А.А., Богатырёва О.П., Шетел тілін оқытудағы оқу мәтінін қалыптастыру стильдері туралы (ағылшын оқу әдебиетінің материалы бойынша) // Лингвистикалық және әдеби стилистика бойынша «Болат» халықаралық ғылыми журналы. – 2008 ж.
3. Вайсберд М.Л. Оқушылардың өз бетінше оқуы мәселесі туралы // Мектептегі шет тілі.: Ғылыми әдістеме. журнал - 2010. - No 4. - С. 31-34.
4. URL:<https://disshelp.ru/blog/vidy-nauchnyh-statej/>, 2019 ж
5. Бағдарламалау жоғары мектебі. Электрондық оқулық. – URL:<https://www.facebook.com/itprogerkrd/posts/1116788248500748/>

ӘОЖ 81'367

Г.Қ. Рысбаева¹, Ж.Т. Исаева²

¹ Нұр-Мұбарак университеті, Алматы қ., Қазақстан

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада негізгі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар және оларды шет тілі сабағында қолдана отырып оқытудың ұтымды жолдары туралы айтылады. Қазіргі кезде білім жүйесі күннен-күнге ақпараттық технологиялар мен компьютерлік телекоммуникацияларды қолданудың маңызы зор. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бірі – электрондық оқыту. Электрондық оқыту – қазіргі уақыттағы өзекті мәселенің бірі. Мұнда мультимедиа материалдары, электрондық оқулықтар, интерактивтік бейнеконференциялар арқылы білім алуға мүмкіндік бар. Интернет шет тілін үйренушіге көптеген мүмкіндіктер береді. Қазақстан Республикасының мемлекетаралық тілі – ағылшын тілін жаңа технологиялар арқылы оқыту ісі күннен-күнге өзекті болып келеді. Тілді ақпараттық-коммуникативтік технология арқылы оқыту – тіл үйренушінің өз бетімен тіл үйрену қабілеттерін жетілдіруіне игі ықпал ететін тиімді жүйе болып табылады. Сонымен қатар студенттер интеллектуалдық, шығармашылық және коммуникативтік істерін дамыта алады, студенттің оқу белсенділігі артады, сабақтың негізгі кезеңдерінің бәрінде студенттерге шығармашылық жұмысты ұсынуға болады. Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технология, интернет жүйесі, электрондық оқыту, қашықтықтан оқыту технологиясы.

Summary. This article discusses the main methods of using information and communication technologies in a foreign language lesson. Presently in the system of education widely used informative technologies and computer telecommunications. One of information-communicative technologies is an E-learning. Informative educating one of communication technologies of information about types. A new method - controlled from distance educating that is to the electron of learning is widely used in higher educational establishments.

Keywords: information and communication technologies, Internet, e-learning, distance learning technology.

Еліміздің өрениетті ел қатарына қосылып, дамуы елбасымыздың арқасында іске асып жатыр. Әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарында болу егемендік алған еліміздің жаңа даму кезеңінде, оның дүниежүзілік аренаға шығып, басқа елдермен саяси-экономикалық, мәдени қатынастарды калыптастыруы, Қазақстан Республикасының Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше болуы, әр түрлі дипломатиялық қызмет атқаруы ағылшын тілінің рөлін көтеруді қажет етеді. Осыған байланысты шетел тілдерін пайдалану қажеттілігі де артып келеді. Тіл - тек қатынас құралы емес, тілін үйреніп жүрген елдің рухани байлығын меңгеруде де үлкен рөл атқарады.

XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді. Білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқу үдерісінде инновациялық технологияларды ендіру негізгі бағыттары мен идеялары Қазақстан Республикасының 2005-2010 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік білім

бағдарламасында [1], Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беру тұжырымдамасында [2] айрықша көрсетілген.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттың және жалпы адамзаттың құндылықтарын, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді. Шетел тілін оқытудағы негізгі мақсат – шет тілді коммуникативті қалыптастыру және дамыту, оны еркін игеру. Шетел тілі – қазіргі заманның талабына сай, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдениет дамуының қайнар көзі. Қазір шетел тілін оқыту әдістемесінің деңгейі жоғары. Тілді оқытуда интерактивтік тәсіл, ойындар, екеуаралық пікірталастар, сонымен бірге ақпараттық технология, интернет, компьютер қолданылуда.

Шетел тілін оқытуда интернетті сабақта пайдаланудың негізгі артықшылығы сол жан-жақты ақпараттар алу. «Интернет» деген термин ағылшынның «international net» деген сөзінен, аудармасында «халықаралық байланыс» деген ұғымды береді. Интернет жүйесі арқылы тіл үйренуші тіл өкілімен тура, тікелей байланысқа түсе алады, шетел тілі сабағында Интернетке қосылу арқылы шынайы қарым-қатынас үлгісін жасауға болады. Табиғи тілдік ортада тілді қарым-қатынас құралы ретінде қолдана отырып, тіл үйренушілер айтылымдарға спонтанды түрде, түрлі тілдік формулаларды қолдана отырып, жылдам жауап беруге дағдыланады.

Ақпарат технологиясы «*information technology*» деген ағылшын сөздері, қысқаша **IT** деп аталады. Ақпарат технологиясы - объектінің, процестің немесе құбылыстың күйі туралы жаңа ақпарат алу үшін мәліметтерді жинау, өңдеу, жеткізу тәсілдері мен құралдарының жиынтығын пайдаланатын процесс. Ақпарат технологиясы -ақпаратты өңдеу үшін пайдаланылатын технологиялық элементтердің, құрылғылардың немесе әдістердің жиынтығы. Ақпараттық технология — қазіргі компьютерлік технология негізінде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тасымалдау істерін қамтамасыз ететін математикалық және кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны [3].

Ақпараттық – коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді [4]. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Ақпараттық – коммуникациялық технологияның келешек ұрпақтың жан – жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың негізгі бағыттары:

- ✓ электронды технология арқылы оқыту;
- ✓ қашықтықтан оқыту технологиясы арқылы оқыту;
- ✓ модульдік технология арқылы оқыту;
- ✓ телекоммуникациялық технологиялар арқылы оқыту;
- ✓ мультимедиалық технологиялар арқылы оқыту, т.б.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың бірі –**электрондық оқыту**. **Электрондық оқыту – қазіргі уақыттағы өзекті мәселенің бірі.** «2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» орта мектеп жүйесіне электронды оқытуды енгізу жоспарланып отыр. Ал жоғары оқу орындарында Интернет жүйесі арқылы білім арудың жаңа түрі – қашықтықтан оқыту пайдаланады, бұл да электрондық оқытуға жатады. Мұнда мультимедиа материалдары, электрондық оқулықтар, интерактивтік бейнеконференциялар арқылы білім алуға мүмкіндік бар. Интернет шет тілін үйренушіге көптеген мүмкіндіктер береді. Олар: ана тілі болып саналатын шет ел адамдарының тілдерін тыңдауға, олармен қарым-қатынасқа түсуге, керекті мәтіндермен жұмыс істеуге қол жеткізеді. Интернет арқылы оқушылар тілдік қарым-қатынасқа түсе алады. Сол сияқты, тілдік қорын дамыта алады. Осыдан жазу іскерлігімен дағдысын жоғары деңгейде қалыптастыра алады. Ақпараттық жүйе ретінде, Интернет өз қолданушыларын жан-жақты ақпараттармен қамтамасыз етеді. Оған: электронды пошта (e-mail), телеконференция (usenet), бейне-конференция, анықтама каталогтары, жүйеде сөйлесу (Chat) (ағылшын сөзі – «әңгіме») электронды поштаға шығу арқылы оқушылардың жүйеде басқа шет ел оқушыларымен сөйлесе алады. Олар сөз қорларын кеңейтіп, өз бетінше сабақ материалдарын таңдауға мүмкіндік алады.

Қашықтықтан оқыту АҚШ пен Еуропада өткен ғасырдың 70-жылдарынан бері бар, ал біздің елімізде соңғы 5-6 жыл ішінде ғана қолданып жүр. Бұл оқу формасы емес, технологиясы болып табылады. Қашықтықтан оқыту технологиясы арқасында колледж бітірген жастар жоғары білім ала алады. Ал қажет болса, мамандар екінші жоғары білім алуына да мүмкіндік бар. *Қашықтықтан оқыту технологиясы* бойынша екі технологияны пайдаланады: желілік және кейстік технология. Технологияны студент өзі таңдайды. **Желілік технология** – бұл Интернет арқылы оқу. Студент өз логині мен паролі арқылы кіріп, оқу материалдарын оқиды, тапсырмаларды орындайды. Сонымен қоса портал арқылы он-лайн семинарлар мен кеңестер жүргізіледі, он-лайн режимінде қашықтық емтихандар тапсыруға болады. Қалада тұратын студенттерге арнайы компьютерлік сынып дайын, сонда келіп Интернетке төлемей оқуына болады. Ал енді бір себептен Интернетке қосылмаған жастар болса, олар **кейстік технология** бойынша оқиды, яғни студенттің қолына оқу-әдістемелік кейс, яғни семестрге барлық материалдар мен тапсырмалар береміз, ол материалды оқып, тапсырмалар мен тестерді орындап, кесте бойынша университетке электрондық пошта арқылы жібереді (немесе қағаздағы күйде кәдімгі пошта арқылы жіберуге болады). Мұндай студентке де емтиханды қашықтықтан тапсыру мүмкіндігі беріледі. Барлық студентке үнемі кеңестер беріліп отырады. Кеңестер электрондық пошта арқылы, телефон арқылы, не оқытушымен бетпе-бет кездесу кезінде немесе Интернет арқылы *он-лайн*

немесе *офф-лайн* кеңестер беріледі. Студенттерге тек электрондық дәрістер ғана емес, мультимедиа-бейне-дәрістер, бейне-сабақтар дайындауға және арнайы электрондық құралдар да ұсынуға болады.

Қашықтықтан оқыту тек колледж бітірген немесе жоғары білімі бар студенттер ғана емес, денсаулығы бойынша мүмкіндігі шектеулі жастар үшін де бұл технология өте ыңғайлы. Олар мектеп бітіріп, оқуға түскісі келсе де, осы технология бойынша оқуына болады. **Қашықтықтан оқытудың артықшылықтарын мынадай:** Біріншіден, студент оқитын уақыты мен оқу кестесін өзі жоспарлайды, жұмыстан сұранбай, сессияға келмей емтихандарды қашықтықтан тапсыруына болады. Әрдайым университетпен байланыста болып, оқытушылардың жәрдемін, кеңесін алады. Екіншіден, білімді электрондық түрде бақылау бағалардың объективті және тәуелсіз болуына кепілдік береді.

Интернет ресурстарын қолдану мүмкіндіктері өте үлкен. Ақпараттық технологияны шетел тілі сабақтарында пайдалану нәтижесінде төмендегідей жетістіктерге қол жеткіземіз:

1. Студенттер интернет желісі арқылы өткізілетін тестілеуге, викториналарға, конкурстарға, олимпиадаларға қатыса алады.

2. Интернет арқылы оқушы грамматикалық, лексикалық, фонетикалық жаттығулар, оқуға және грамматикаға арналған тесттер, IQ-тесттерімен жұмыс істей алады.

3. Ағылшын тіліндегі сөздерді сауатты жазу мен көркемдеп безендіруді үйрене алады және түрлі мәтіндерді ағылшын тілінен қазақ немесе орыс тілдеріне аудару мүмкіндіктері болады.

3. Өзіндік және курстық жұмыс жасауды игеру мен білім алуды кеңейтеді.

4. Интернет желісін пайдалану арқылы басқа елдердегі құрбыларымен хат алмасып тұруларына болады.

5. Студенттің тіл байлығы, ойлау қабілеті дамиды және шығармашылық іздену белсендігі арттады.

Білім беру саласындағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) құралдары:

- Smart тақта;
- Интерактивті тақта;
- Интернет материалдары(видео, мультимедия, т.б.)
- Электронды оқулық.

Smart (Смарт) тақталар деп те аталатын электронды тақталар қазіргі уақытта кеңтаралып келеді. Смарт тақталардағы технология сенсорлық экран. Ол компьютерге қосылып, интерактивті технологияны ұсынады. Сіз тіпті саусақты түрту арқылы деректерге онлайн қол жеткізе аласыз. Смарт тақталар жұмыс істеуге өте ыңғайлы. Керек материалдарды интернет желісінен іздеп, бірден көрсете аласыз. Әрі жұмысыңызды сақтап, түрлі жаттығулар жасап, оқуға, жазуға, тыңдауға арналған тапсырмалар орындауға болады.

Ең бастысы, білім сапасы артып, оқыту үрдісінде студенттердің танымдық іс-әрекетін тиімді ұйымдастырып, мультимедиялық мүмкіндіктерді қолдана алады (музыкалық немесе дикторлық дайындау, анимация бейне-клиптер,

слайд–шоу). Ақпараттық- коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тиімділігі артады. АКТ-ның негізгі мақсаты – студенттердің қазіргі заман талабына сай, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану студенттердің білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

П.ғ.д., профессор З.Бейсенбаеваның зерттеу еңбегінде: «Модульдік оқыту технологиясының мақсаты – білім бағдарламасының мазмұнын іске асыруға жағдай жасау, іріленген блок-модуль түріндегі оқу единицаларын игеру арқылы кешенді дидактикалық міндетті орындау. Модуль – нақты мақсатқа құрылған оқу элементтерінен тұратын модуль бағдарламасының дербес дидактикалық бірлігі. Оқу элементтері – жеке мақсатты іске асырудағы оқу материалының дидактикалық бірлігі», – делінген [5]. Ал, академик С.С.Құнанбаева шетел тілін оқытудың инновациялық теориялық-методологиялық негіздерін енгізді [6]. Шетел тілі бойынша ойлаудың жаңа түрін игерген, дүниетанымдық мәдениеті бар, көпмәдениетті сана-сезімі дамыған, сонымен қатар қазақ, орыс және шетел тілдерін жете меңгерген маманның кәсіби білікті үлгісін: а) заманауи интерактивтік және инновациялық технологияларды қолдану арқылы аудармаға оқыту бойынша ғылыми педагогикалық мамандарды; б) мемлекеттік тілдің басты рөліне сүйене отырып, жобада көрсетілген барлық тілдерде жұмыс істей алатын аудармашы мамандарды (қазақша-ағылшынша, ағылшынша-қазақша, қазақша-орысша және т.б.) арнайы мақсатта даярлау арқылы жоғары оқу орнынан кейінгі білім берудің концептуалдық әмбебаптандырылуын қамтамасыз ету деп анықтайды. Демек, халықаралық саяси-экономикалық қатынастарды әлемдік стандарттарға сәйкес жүргізуде білікті мамандарды дайындау қажеттілігі оқу мен білім саласына да белгілі міндеттерді жүктейді.

Қорыта келе, шетел тілін оқыту барысында инновациялық технологияларды қолдану студенттердің басқа тілде қарым-қатынас жасаудың барлық қырларын жан-жақты көруді қалыптастырудың бірегей мүмкіндігін білдіреді. Шетел тілі сабағында **ақпараттық технологияларды қолдану арқылы студенттердің шығармашылық үшін жаңа мүмкіндіктерге қол жеткізіп, белсенділігі арттырылады.** Шетел тілін үйрену арқылы сол тілді үйреніп отырған елдің мәдени мұраларымен, тарихымен, ғылым саласындағы жетістіктерімен, әдебиетімен, өнерімен

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 2004 жылғы 11 қазандағы Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. 2004. №1. -Б.1-4.
3. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Информатика және компьютерлік техника. – Алматы, 2002. - 456 бет.
4. Жалпы педагогика. 2009. М.Жұмабаев. -Б.18.
5. Бейсенбаева З. Жоғары оқу орындарында сөзжасам пәнін оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері.п.ғ.докторлық дисс. . -А., 2004.-Б.106.

6. Құнанбаева С.С. Современное иноязычное образование: методология и теории. -А., 2005. -262 с.

ӘОЖ: 378.02.

М.Ж. Рыскулов¹, Л.А.Булетова²

^{1,2} М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті

КРЕДИТТІК ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕ УНИВЕРСИТЕТ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аннотация. Мақалада кредиттік оқыту жүйесінде студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелері қарастырылған. Шығармашылықтың құрылымы мен мәні, студент жастардың ішкі мотивациясы, өзін-өзі бағалауы, дене, ақыл-ой қызметі, қиялдау деңгейі, сондай ақ, қабілеттілік, өзін дұрыс бағалау, өз мақсатына қол жеткізу бағыттарын айқындау, шығармашылық қабілет көрсеткіштері, шығармашылық қабілетті дамытудың психологиялық - педагогикалық шарттары ғалымдардың зерттеу еңбектеріне негізделе отырып ашып берілген.

Кілт сөздер: Кредиттік оқыту, кредиттік оқыту жүйесі, шығармашылық қабілет, мотивация, рефлексия

Annotation. The article deals with the development of students' creative abilities in the credit system of education. The structure and significance of creativity, internal motivation of students, self-esteem, physique, intellectual activity, level of imagination, as well as abilities, correct self-esteem, determining directions for achieving their goals, indicators of creativity, psychological development of creative abilities, Pedagogical conditions for the development of creative abilities of students are revealed on the basis of research scientists.

Keywords: Credit education, credit education system, creativity, motivation, reflection.

Еліміздегі ЖОО ның кредиттік оқыту жүйесіне көшудегі мақсаттарының бірі – білім жүйесін әлемдік білім кеңістігіне интеграциялау мен бірге, білім алушы жастардың өзгермелі қоғам талаптарына сай, бәсекеге қабілетті, шығармашыл тұлға қалыптастыру.

Қазіргі жаһандану әлемінде шығармашылық орта қалыптастыру – студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі құзыретті маман дайындаудағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ал, кредиттік оқыту жүйесі өзінің бейімділігімен, оқу процесін ұйымдастырудағы еркіндігі, таңдау мүмкіндігі сияқты ерекшеліктерімен шығармашылық ортаны құруға ыңғайлы жүйе болып табылады.

Педагогика ғылымында шығармашылықтың мәні мен құрылымы жайлы Ф.Гоноблин, В.И. Загвязинский, В.А. Кан-Калик, Н.В. Кузьмина, Н.Д. Левитов, Н.Д. Раченко т.б. ғалымдардың зерттеулерінде қарастырылған. Шығармашылық қабілеттің мәдени-тарихи дамуы жайлы В. Штерн, А.В. Брушлинский, В.А. Моляко, Я.А. Пономарев, П.М. Якобсон т.б қарастырған.

Горбунова Н.В., Д.З. Рахманова, Л.А. Саенко және т.б. зерттеушілердің еңбектерінде студент жастардың ішкі мотивациясы, өзін-өзі бағалауы, дене,

ақыл-ой қызметі, қиялдау деңгейі, сондай ақ, қабілеттілік, өзін дұрыс бағалау, өз мақсатына қол жеткізу бағыттарын айқындаулардың шығармашылық қабілетін дамытуға септігін тигізетіндігін айтады[1, 2,3].

КГ. Кречетников пен С.В. Титаренко шығармашылық қабілеттердің төмендегідей даму көрсеткіштерін жасаған:

- мәселенің шешімі мен жауап табудағы ерекшелік, бұл шығармашылық қабілетсіз мүмкін емес;

- дерексіздік - ақпаратты бейнелі түрлендіру қабілеті;

- іс-әрекеттегі жылдамдығы, ол студенттердің өндіру қабілетінен көрінеді және көптеген идеялар, оқу тапсырмаларымен бір уақытта жұмыс істеу қабілеті;

- бейвербалды сипаттағы елестету: жаңа бейнелер мен нысандарды жасау қабілеті;

- көрнекі ойлау, түрлі бейнелермен көркем - бейнелі пікірлеу қабілеті; әртүрлі суреттер мен көрнекі презентация;

- жағымды эмоционалды көңіл-күй, шығармашылыққа оң көзқарас;

- шығармашылық процеске тартылған студенттермен бірге жүретін эмоциялардың болуы;

- ЖОО студенттерінің ішкі қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектесетін шығармашылық мотивация[4].

ЖОО да білім алушылардың шығармашылық сапаларын дамыту келесідей психологиялық-педагогикалық шарттарға байланысты тиімді жүзеге асады:

1. Білім алушының рөлін ауыстыру. Тапсырманы орындау кезінде (аудиториялық немесе аудиториядан тыс жұмыс кезінде) студенттің рөлін түбегейлі ауыстыру керек. Қандай да бір қызмет түрін тануда және іске асыруда студент белсенді болуы керек. Студенттерге өз қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыру, өз әлеуетіне асыру мүмкіндіктері болуы тиіс. Шығармашылық тапсырмаларды орындау барысында студент пен педагог арасында өзара іс-қимылдың тұлғалық- іс әрекеттік қағидасына негізделуі тиіс. Ынтымақтастық, өзара шығармашылық, өзара байланыстылық жағдайлары орын алуы тиіс [5, 6].

2. Қолайлы психологиялық климат. Жағымсыз эмоциялардан аулақ болу керек (мазасыздық, сенімсіздік, агрессия), өйткені олардың шығармашылық белсенділікке, оның тиімділігіне кері әсері бар. ЖОО білім алушылары үшін жағымды психологиялық ахуал - бұл өзара түсіністік, өзара көмек, өзара сенім, құрмет көрсету, сондай ақ, талап қоюшылық.

3. Түрткі (мотивация). Шығармашылық әрекетті туғызуға бағытталған ішкі ынтаны ояту қажет, өзін-өзі айқындауға, өз қабілеттері мен әлеуетін дамытуға деген сенімділікке қол жеткізу. Білім алушыларды жігерлендіру, ішкі мотивацияны ояту арқылы ғана оларды шығармашылық іс- әрекеттерге баулуға болады. Мұнда болашақ педагогтардың өзіндік қалауы, танымдық сұраныстары, іздену іс- әрекетіне қызығушылығы, зерттеу әрекетіндегі жоғары қабілеттілігі, жоғары эмоционалды - студенттердің шығармашылық белсенділігін дамыудың негізі болып табылады.

Оқу процесінде студенттердің шығармашылық қабілеттерін тиімді дамытудың шартышкі мотивация көзі ретінде рефлексия механизмдерін қосу. Рефлексия негізінде интроспекция, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі тәрбиелеу, бір сөзбен айтқанда, субъектінің өзін-өзі жобалауы, өзінің "Менінде" ненің болуын керек ететіндігін меңгеру процестері құрылады.

4. Шығармашылыққа педагогикалық көмек көрсету. Студентке тапсырманы орындау барысында оны дұрыс бағытқа бағдарлайтын педагогикалық көмек көрсетілуі қажет. Мұнда студент үшін ойлаудың қажеті жоқ, ол тапсырманы өзі орындай алады тек көзге көрінбейтін, тікелей сұраққа жауап болмайтын кіші - гірім анықтамалар. Мұндай жағдайда студенттерге берілетін тапсырмалар олардың жеке дара ерекшеліктерін есепке ала отырып оңайдан күрделіге қарай берілуі қажет.

5 Жұмыс түрлерінің әртүрлі болуы. Студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту жеке, топтық сипаттағы шығармашылық тапсырмаларға олардың ерекшеліктеріне, күрделілік дәрежесіне тікелей тәуелді болады.

6. Пәнаралық байланыстарды орнату. ЖОО білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда тапсырмаларды олардың түрлі білім салаларынан игерген білімдеріне негізделі отырып құрастыру қажет. Ондай тапсырмалар күрделі болумен бірге студенттердің белгілі бір тобы орындай алатындай болуы және оларды түрлі іс - әрекет түрлерінен жаңа білімдерді игеруге ынталандыра алуы тиіс. Көрнекі түрде пәнаралық байланыстар студенттерге арналған оқу, өндірістік және басқа да тәжірибе түрлеріндегі тапсырмаларда байқалуы мүмкін.

7. Шығармашылықтағы сәттілік жағдайы. Білім алушылардың шығармашылық бағыттағы тапсырмаларын орындауға қолайлы жағдай жасау, оған баға беру тек педагог тарапына ғана емес, осы процеске тікелей, жанама қатысы бар білім алушылар, жұмыс берушілер тарапынан да бағалануына қол жеткізу тиіс. Шығармашылық тапсырмаларды орындау кезінде тек нәтижені, табысты бағалау қажет. Мұнда педагогикадағы жеке, даралық принципіне сүйенуі қажет.

8. Шығармашылықтағы тәуелсіздік. Студенттердің орындайтын шығармашылық тапсырмалары өз бетінше олардың өздері тарапынан, мүмкіндіктері мен деңгейі дәрежесінде болуы тиіс. Тапсырмаларды дайындауда педагог әрбір студенттің қажеттілігін, білімді игерудегі жеткен деңгейі мен мүмкіндіктерін ескеріп, тапсырмаларды біртіндеп күрделендіріп баруы тиіс. Студенттердің шығармашылық іс- әрекеттерін ынталандырып отыру олардың құзыреттіліктерін қалыптастыруға, жаңа білімдерді игеруге негіз болады.

9. Шығармашылық әртүрлілік. Мұнда шығармашылық тұрғыдағы түрлі күрделілік деңгейдегі шығармашылық сипаттағы тапсырмалар, оларды жүзеге асыру формалары, жеңілден күрделіге қарай қарастырылуы қажет. формаларының әртүрлілігі білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды қамтамасыз етеді.

10. Жүйелілік және бірізділік. Шығармашылық тапсырмалар анда санда беріліп, бірізді жолға қойылмаса, студент жастардың шығармашылық

қабілеттерін дамытуға ықпал етпейді. Сондықтан, шығармашылық сипаттағы іс-шараларды өткізудегі жүйелілік пен жоспарлылық, оқу пәндері бойынша сабақтарда тапсырмалардың шығармашылықты сипатта болуы студент - жастардың шығармашылық қабілеттері дамытуға тікелей әсер етеді.

Осылайша, білікті мамандарды даярлаудағы негізгі талаптардың бірі тек қана емесбілім, білік және дағдыларды меңгеру ғана емес, сонымен қатар үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеу, шығармашылық ниеттегі тапсырмалар, тереңдетілген ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысу болып табылады. Жоғары оқу орындарында білім беру сапасын арттыру бүгінде оқудың барлық кезеңдерінде студенттің шығармашылық әлеуетін, шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған стандартты емес шығармашылық мәселелерді шешуге дамытуға бағдарлануда. Сондықтан, ЖОО-дағы ұйымдастыру жұмысының негізгі міндеті - әр студенттің жеке, дара ерекшеліктерін ескеретін шығармашылық, үйлесімді дамыған тұлғаны дамыту үшін тиімі жағдайлар жасау.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Горбунова Н.В. Проектирование и создание инновационной образовательной среды высшего учебного заведения // Проблемы современного педагогического образования. 2015. № 46-1. С. 223-229.
2. Рахманова Д.З. Педагогические условия развития творческих способностей студентов в процессе педагогической практики // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Серия гуманитарно-общественных наук. 2014. № 3 (40). С. 235-242.
3. Саенко Л.А., Кулаева З.Т. Особенности нравственно-этического воспитания студенческой молодёжи в образовательном процессе организаций СПО // Мир науки, культуры, образования. 2018. № 3 (70). С. 68-69.
4. Кречетников К.Г., Титаренко С.В. Креативная образовательная среда как условие развития творческих способностей студентов вуза // Управление инновациями: теория, методология, практика. 2015. № 12. С. 123-128.
5. Саенко Л.А. Деструктивные факторы процесса профессиональной социализации на стадии обучения // Проблемы современного педагогического образования. 2018. № 59-1. С. 316-318.
6. Сорокопуд Ю.В., Романюк Е.В. Психолого-педагогические возможности коммуникативного тренинга в формировании основ профессионального общения у студентов техникума // Мир науки, культуры, образования. 2019. № 2 (75). С. 259-261.

ӘОЖ 81-2

Б. Н. Сайфуллаев

Низами атындағы ТМПУ, Өзбекстан

КӨРКЕМ ШЫҒАРМА ТІЛІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН ДИАЛЕКТИЗМДЕР

Аннотация. Біз бұл мақаламызда жергілікті диалектизмдердің көркем шығармадағы қолдану сипаты, оның ерекшеліктері, тілдік, стильдік табиғаты, қолдану сипаты арнайы қарастырылып, өзіндік белгілері айқындалады. Сонымен қатар көркем мәтіндегі диалектизмдердің қолданысы және жергілікті тіл ерекшеліктерінің танымдық мәнін ашу зерттеу нысанына жатады.

Кілім сөздер: Диалектология, диалект, диалектизм, говор, проза, поэзия.

Annotatsiya. Ushbu maqolada badiiy asarlardagi mahalliy dialektizmlarning tabiati, xususiyatlari, lisoniy va uslubiy tabiati, qo‘llanish xususiyatini alohida ko‘rib chiqamiz va ularning xususiyatlarini belgilaymiz. Shu bilan birga, badiiy matnda dialektizmlardan foydalanish, mahalliy til xususiyatlarining kognitiv qiymatini ochish tadqiqotning bir qismidir.

Kalit so‘zlar: dialektologiya, dialekt, dialektizm, sheva, nasr, she‘riyat.

Диалектілік лексика дегеніміз – белгілі бір аумақта өмір сүретін адамдарға тән сөздер. Диалект дегеніміз – белгілі бір аймақ тұрғындарының ауызша ауызекі сөйлеуі. Диалектика – бұл сөйлеудің осы түрінде қолданылатын сөз. Ал диалектизм – диалектіден де, говордан да ауқымы кеңірек ұғым. Себебі, бұл – жергілікті диалектілер мен сөйленістерге тән тілдік ерекшеліктер. Диалектизм көркем шығармаларда әдеби тіл нормасына ауытқу түрінде орын алады.

Диалектология – өз алдына бір төбе ғылым. Диалект пен диалектизм арналары осынау үлкен дарияға құяды десек болады. Жалпы, диалектология ғылымы – белгілі бір тілдегі диалектілік немесе жергілікті ерекшеліктерді зерттейтін тіл ғылымының сүбелі бір саласы. Қандай да тілдің өз ішіндегі диалектілік ерекшеліктерді жинап, қарастырып, зерттеудің маңызы зор болады. Әр жергілікті тіл ерекшеліктерінің ішінде, құрамында неше алуан сөз байлықтары, тарихи тіл сарқыншақтары, тіптен көнедегі тайпалық тілдердің де іздері болады. Көрші халықтардың да кірме сөздері, басқа да уақыттардағы тілдің түрлі элементтерін де кездестіруге болады. Тілімізде әр өңірлерде әр түрлі айтылатын, бір жерлерде айтылып, екінші бір жерлерде айтылмайтын сөздер, тілдік тұлғалар бар. Тіліміздің қалыптасып, дамуы, әдеби тіл негізінің салынуы да осы диалектілермен тығыз байланысты. Ендеше диалектілердің қоғамда да, ғылымда да орны ерекше екені даусыз. Диалект – жалпыхалықтық сипаты жоқ, әдеби тілде қолданылмайтын тек белгілі бір өңірлерде, аудандарда ғана қолданылатын жергілікті тілдік ерекшеліктері бар аймақ, территория.

Жергілікті тілдік ерекшеліктер – жалпы халықтық тіліміздің бір аймаққа тән тілдік көрініс. Ол аймақтың тілдік материалы жалпы халықтық тіл арнасынмен жалғасып жатады да, кейбір лексикалық, фонетикалық, грамматикалық ерекшеліктері жағынан одан ажырып тұрады. Осы өзгешеленіп тұрған тілдік белгілер де сол жерді мекендейтін халыққа ерте дәуірден бері қызмет етіп, қажетін өтеп келеді. Өзінің изоглостық таралу шекарасы бар нақтылы территорияда өмір сүріп жатқан бұл тілдік ерекшеліктер ру-тайпалық тілдің қалдықтарынан, сол жердің халқының шаруашылық кәсібіне байланысты қалыптасқан сөздерінен, қонысы, тұрмыс-тіршілігі жағынан жақын көрші отырған елдер тілінің әсерінен кейбір грамматикалық формалар арқылы семантикалық өзгеріске түскен жергілікті тілге ғана қатысты сөздер мен

формалардан құралады. Сөйтіп, жергілікті ерекшеліктің өзіне ғана тән лексикалық, фонетикалық, грамматикалық белгілері болады.

Қай тілдің болмасын сырын шынайы тану үшін тілдің өзіндік заңдылықтарын білу жеткіліксіз, оның түп тамыры тіл иесі этностың ғасырдан-ғасырға жалғасып келе жатқан тарихының қалың беттерімен, мәдениетімен, мінез-құлқымен байланысты. Ұлтқа тән қадыр-қасиетті танытатын тіл болса, тіл деректерінің тоғысар жері – көркем шығарма. Көркем шығарма – ұлттық болмысқа қатысты мәселелерді жинақтайтын күрделі құбылыс, біртұтас дүние. Көркем шығарма мәтінінде кездесетін әр алуан тілдік құбылыс ұлттық тілдің барлық тармақтарынан алынады. Жергілікті ерекшеліктер лексикологияда қолдану өрісі тар, шектеулі қабатқа жатқызылады, олай болса, жергілікті ерекшеліктердің нақты көрінер, басқа танылар тұсы – көркем шығарма мәтіні.

Жазушылар шығарма тілінің көркем, әсерлі, бай болуына ұқыптылықпен көңіл бөліп, тілдегі бар сөздерді сұрыптап қолдана білуге ат салысып, әдеби тілді байытуға себепші болады. Бізде талас тудырып жүрген мәселелердің бірі – көркем әдебиет тілінде диалектизмдерді, жергілікті сөздерді пайдалану мәселесі. Көркем әдебиет тілінде жергілікті сөздерді мүлдем пайдаланбау керек деу дұрыс емес. Бірақ әдеби тілде баламасы бар диалектизмдерді авторлық баяндауда көп қолдана бермей, жалпыхалықтық әдеби тілдің нормасын сақтау керек. Өйткені тілдік ерекшеліктердің ішінде әдеби тілімізді байытатын сөздер де, әдеби тілді шұбарлайтын сөздер де кездеседі.

Көркем әдебиет тілінде диалектизмді пайдалануды сөз еткенде біз екі нәрсені шатастырмауымыз керек. Диалектизмдерді автордың өз баяндауларында пайдалану мәселесі бар да, кейіпкерлердің тілінде беру жағы бар. Сондай-ақ, жазушы сөзбен сурет салу барысында образ іздейді, ол үшін оқырманға әсер етіп, кейіпкерді «өз тілінде» сөйлетуге тырысады. Міне, осы жағдайда диалектілер басты тілдік единица.

Прозалық шығармаларда диалектілік ерекшеліктер негізінен кейіпкерлердің тілінде қолданылады. Сонымен қатар, кейде автор сөзінде қолданылуы да орын алып отырады. Мысалы, «*Ал, адамды нағыз адам ететін басты нәрсе – ол адал еңбек, **пешене тер***» [Сейданов 2023:32], «*Әмәнде адал еңбек, **пешене тер**, адам баласын үнемі имандылыққа жұмылдырады*» [Сейданов 2023:33]. «*Ал, надан адам – ешнәрсенің **парқына**, байыбына бара бермейді*» [Сейданов 2023:35] «*Жәрдем ете білу де, көмек қол созу да, көрегенділіктің, нағыз адамилықтың бірден-бір белгісі*» [Сейданов 2023:40], «*Айналайын жастар! Әз ұрпақтарым! Тәкаппар, **мұғамбыр, қытымыр** жан болғың келмесе, аз сөйлеп, көп тыңдай біл*» [Сейданов 2023:55], «*Өзін өзгелерден биік санап, **базбіреулерге** менсінбей қарайды*» [Сейданов 2023:54], «*Әкем **рахметтік** Сейдан, аяқ машинесімен тігіс тігіп отырған кездерінде үнемі; «Бекерден, Тәңірім безер деген сөз бар» - деп, әндетіп айтып отырушы еді*» [Сейданов 2023:56], «*Ондай жан мен дос боп та, жолдас боп та жарып, **жалшымайсың***» [Сейданов 2023:57], «*Ешкімге **зәбір-зұлымдық** өткізбе*» [Сейданов 2023:58] т.б. Яғни берілген мысалдардан аңғаруымыз мүмкін, жазушылар диалектілік ерекшеліктерді көбінесе жергілікті тұрғындарды сипаттауда, халық тұрмысын шынайы көрсету, белгілі бір аймаққа тән

материалдық және рухани мәдениет ерекшеліктерін беру үшін, халықтың болмысын, рухани шынайы түрде бейнелеу мақсатында қолданылады.

Говорларда жалпы халықтық сипат алмаған, әдеби тілдің нормасынан аулақ жатқан фонетикалық, грамматикалық, әсіресе лексикалық ерекшеліктер кездеседі. Көркем шығарма мәтінінде кездесетін диалектілік ерекшеліктердің ішіндегі бір саласы – дыбыстық ерекшеліктер. Бұл ерекшеліктер кейбір дыбыстардың өзара алмасуымен, сөздердің жуан, жіңішке айтылуымен немесе кейбір дыбыстардың түсіріліп не қосылып айтылуымен байланысты болады. Дегенмен, дауысты және дауыссыз дыбыстардың бірінің орнына бірінің қолданылуы бұл көркем мәтіндегі әртүрлі аймаққа қатысты фонетикалық ерекшеліктің негізі болып саналады.

Фонетикалық диалектизмдер деп – біз мағынасы жағынан әдеби тілімізде бар сөздермен бірдей, бірақ дыбысталуы жағынан олардан сәл өзгешелеу сөздерді айтамыз [Қалиев 1990:149]. Көркем мәтінде әр аймақтан шыққан автор сол жергілікті халықтың сөз қолданысында кездесетін фонетикалық ерекшеліктерді беріп отырады.

Көркем шығарма мәтініндегі кездесетін көптеген сөздерде дауысты дыбыстар бірінің екіншісі қолданылуы арқылы әдеби тілдегі қалыптасқан нормадан ерекше құбылыстар тұғызатыны байқалады. Дыбыс алмасуы, әсіресе, жасалу орнына қарай жуан дауыстылар мен жіңішке дауысты, жасалу жолына қарай ашық дауыстылар мен қысаң дауыстылар сәйкестігіне байланысты бой көрсетеді. Сондай-ақ ерін қатысына қарай бөлінетін ерін дыбыстары мен езу дыбыстарының өзара бірінің орнына бірінің жұмсалуы кездеседі. Біз зерттеп отырған осы шағын зерттеуімізде көркем шығарма мәтінінде дауыстылар мен дауыссыздар, сондай-ақ, кейбір дауыссыздар тұрақсыздығы кездесіп отырады. Мысалы, а-е дауыстылардың алмасуына, «Ешкімге **қиянет** жасама» [Сейданов 2023:32], б-п дауыссыздарының алмасуына, «Нағыз адам – аса жомарт, кең **бейілді** болумен бірге, көпшіл, текшіл, барынша қанағатшыл, халықшыл боп келеді де, ешкімнің қолжаулығына айланбайды» [Сейданов 2023:34], «**Кіші бейілділік** пен бір сөзділікке, әділдікке ешнәрсе жетпейді» [Сейданов 2023:51], «Әрине **бенде**, кейде жаңылысуы мүмкін, бірақ оны ақыл таразысына салып, лезде-ақ, қол түзету жолдарын қарастырады» [Сейданов 2023:54] т.б.

Жергілікті ерекшеліктердің лирикалық поэзияда қолданылуы мен прозалық шығармаларда қолданылуының өзіндік ерекшеліктері бар. Экспрессивті қызметі автордың жеке өзі таратып отырған хабардағы көріністермен байланыстығ ендеше сөз өз тұлғасын білдіре алудың құралы ретінде қызмет етеді. Импрессивті қызмет сөйлеушінің жеткізгелі отырған хабарына қаратыла айтылады десек, ол сөйлеушінің әсеріне байланысты адресат хабардың қандай тілмен жеткізгені туралы ақпаратты алумен қатар, автордың осы хабарға деген эмоцияналдық жай-күйін біле алады. Бұл қызмет белгілі бір әрекеттерге байланысты адресаттың көңіл-күйіне, сезіміне, талап-тілегіне ықпал жасай алады. Мысалы,

*«Ол түшкірсе, жәтеліп,
«Қайдан **шамал** есті?» - деп.
Қайран қалып, қайғырып,*

*Жылмаң-жылмаң етеді.
Не істерін біле алмай,
Асып-сасып, сан соғып,
Берекесі кетеді» [Сейданов 2023:180].*

Бүгінгі таңда поэзияда қолданыс тапқан кейбір диалектілік бірліктер әдеби тіл қатарынан орын алып отыр. Әдеби тіл қоғамдық құбылыс болғандықтан, әлбетте оның негізін жеке қаламгер қалыптастырмайтыны белгілі. Жеке қаламгер халық тілінің негізінде әдеби тілге жаңа өң, жаңа өрнек, жаңа сипат береді. Сонымен қатар, «көркем әдебиетте кейбір жазушылардың диалектизмдерге көбірек баруының бірнеше себебі бар, олардың бірі – «әркім өзі туып-өскен өлкеде қолданылатын тіл элементтерін, бала кезінен құлаққа сіңіп, үйреншікті болып кеткен сөздерді қимай, соны дұрыс есептейтіндіктер»[Сарыбаев 2000:312], екіншісі – әсерлі, экспрессивті сөздер іздеуі»[Сыздық 2001:46] деген пікірлерді ескеруіміз қажет. Мысалы,

«Бірге таттым:

Алма, өрік, миіз, түршек – дәмдерін.

Қауабы мен палауын да бір жедім.

Қымыз ішіп, қырды бірге аралап,

Қуанышты да, қайғыны да бір бөлдім»[Сейданов 2023:155] т.б.

Прозалық шығармалармен салыстырғанда, лирикалық шығармаларда диалектілік ерекшеліктер әлдеқайда аз қолданылады, оның үстіне онда негізінен лексикалық ерекшеліктер, ал фонетикалық, грамматикалық ерекшеліктер мейлінше аз. Бұл жерде жергілікті тұрғындардың тіліндегі фонетикалық, грамматикалық ерекшеліктерді көрсету емес, ойын нақты беру, қысқа да түсінікті етіп жеткізу мақсатынан туындаған болатын.

Қорыта айтқанда, көркем әдебиет тілінде жергілікті ерекшеліктерді диалектизмдерді қолдану шеңбері, принциптері, әдістері – әлі де болса шешілмей келе жатқан даулы мәселелердің бірі, дегенмен көркем шығарма тілінде жазушы сол диалектілік аймақтан шыққандықтан сөз таңдауда жастайынан сіңген сөзді алады. Сонымен қатар, диалектілік жүйенің пайда болуына тағы бір себептердің бірі – көрші елдің тілдік әсері, яғни ареалды қарым-қатынастың ықпалы байқалады. Біз осы шағын зерттеуіміздегі берілген мысалдар Өзбекстанның танымал қазақ жазушысы Қалдыбек Сейдановтың көркем шығармаларынан алынды. Өзбекстан жеріндегі қазақтар негізінен өзбек, қарақалпақ, қырғыз халықтарымен аралас тұрады, сондықтан олардың тілінде аталған тілдердің жоғарыдағыдай әсері байқалады.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні, көркем мәтіндердегі диалектизмдердің ұтымды қолданылуы, мақсатты жұмсалуды сөздік қорымыздағы кейбір сөздердің мағыналарын толықтырып, мағыналарын толықтырып, мағыналық өрісін кеңейтуге едәуір септігін тигізетіні сөзсіз. Көркем мәтінде қолданылатын диалект сөздердің мән-мағынасын ашып, қолданымдық аясын зерттеп, стильдік қызметін анықтау жұмысы орынсыз қолданылған жергілікті тіл ерекшеліктері мен әдеби тіл қатарына енуге бейім тұрған диалектизмдерді айқындауға мүмкіндік береді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптасуы (кодификациясы). – Астана: «Елорда», 2001. – 230 б.
2. Сарыбаев Ш. Қазақ тіл білімі мәселелері. – Алматы: «Арыс», 2000. – 621 б.
3. Сейданов Қ. Көңілдегі көрікті ойлар. – Ташкент: “Adabiyot”, 2023. – 308 б.
4. Қалиев Б. Қазақ тіліндегі аймақтық ерекшеліктер. – Алматы: «Ғылым», 1990. – 141-154 б.
5. Sayfullayev B.N. Structural Features of Uzbek-Kazakh Dialectal Phrasemas. <http://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH>.
6. Sayfulayev B. Structural Features of Uzbek-Kazakh Dialectal Phrasemas. <https://cajssh.centralasianstudies.org/index.php/CAJSSH/article/view/311>

УДК:811.512.133

Б.Б. Собирова

Гулистанский государственный университет, г.Гулистан, Узбекистан

ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЕ В ЛЕКСИКЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье освещен феномен, именуемый "картина мира", является таким же древним, как сам человек. Картина мира представляет собой центральное понятие концепции человека, выражает специфику его существования.

Ключевые слова: Феномен, картина мира, изобразительное искусство, отображение мира, лингвистика

Abstract. This article highlights the phenomenon called "picture of the world", which is as ancient as man himself. The picture of the world is the central concept of the concept of man, expresses the specifics of his existence.

Keywords: phenomenon, picture of the world, fine arts, reflection of the world, linguistics.

Феномен, именуемый "картина мира", является таким же древним, как сам человек. Создание первых "картин мира" у человека совпадает по времени с процессом антропогенеза. Тем не менее, реалья, называемая термином "картина мира", стала предметом научно-философского рассмотрения лишь в недавнее время. При характеристике картины мира необходимо различать три важных взаимосвязанных, но не тождественных явления: 1) реалию, именуемую термином "картина мира"; 2) понятие "картина мира", воплощающее теоретическое осмысление этой реалии; 3) термин "картина мира". Картина мира представляет собой центральное понятие концепции человека, выражает специфику его существования. Понятие картины мира относится к числу фундаментальных понятий, выражающих специфику человеческого бытия, взаимоотношения его с миром, важнейшие условия его существования в мире.

Картина мира есть целостный образ мира, который является результатом всей активности человека. Она возникает у человека в ходе всех его контактов и взаимодействий с внешним миром. Это могут быть и бытовые контакты с

миром, и предметно - практическая активность человека. "Отпечатки" картины мира можно обнаружить в языке, в жестах, в изобразительном искусстве, музыке, ритуалах, этикете, вещах, мимике, в поведении людей. Картина мира формирует тип отношения человека к миру - природе, другим людям, задаёт нормы поведения человека в мире, определяет его отношение к жизни. Язык непосредственно участвует в двух процессах, связанных с картиной мира. Во-первых, в его недрах формируется языковая картина мира, один из наиболее глубинных слоёв картины мира у человека. Во-вторых, сам язык выражает и эксплицирует другие картины мира человека, которые через посредство специальной лексики входят в язык, принося в него черты человека, его культуры. При помощи языка опытное знание, полученное отдельными индивидами, превращается в коллективное достояние, коллективный опыт.

Языковая картина мира - это отражённый средствами языка образ сознания - реальности, модель интегрального знания о концептуальной системе представлений, репрезентируемых языком. Языковую картину мира, так же принято интерпретировать как отражение обиходных, обывательских представлений о мире. Идея наивной модели мира состоит в следующем: в каждом естественном языке отражается определённый способ восприятия мира, навязываемый в качестве обязательного всем носителям языка. Вопрос концептуализации мира языком при помощи слов, очень важен. Специфика варьирования составляет существенную часть специфики языковых картин мира. Первый фактор - природа. Природа - это, прежде всего внешние условия жизни людей, которые по-разному отражены в языках. Человек даёт названия тем животным, местностям, растениям, которые ему известны, тому состоянию природы, которое он ощущает. Природные условия диктуют языковому сознанию человека особенности восприятия, даже таких явлений, каким является восприятие цвета. Обозначение разновидностей цвета часто мотивируется семантическими признаками зрительного восприятия предметов окружающей природы. С тем или иным цветом ассоциируется конкретный природный объект.

В разных языковых культурах закреплены собственные ассоциации, связанные со цветовыми обозначениями, которые и совпадают в чём-то, но и в чём-то отличаются друг от друга. Второй фактор - культура. "Культура - это то, что человек не получил от мира природы, а привнёс, сделал, создал сам". Результаты материальной и духовной деятельности, социально-исторические, эстетические, моральные и другие нормы и ценности, которые отличают разные поколения и социальные общности, воплощаются в различных концептуальных и языковых представлениях о мире. Любая особенность культурной сферы фиксируется в языке. Также языковые различия могут обуславливаться национальными обрядами, обычаями, ритуалами, фольклорно-мифологическими представлениями, символикой. Культурные модели, концептуализированные в определённых наименованиях, распространяются по миру и становятся известны даже тем, кто не знаком с культурой того или иного народа. Этой проблеме в последнее время посвящается очень много специальных работ и исследований. Что касается третьего фактора - познания,

то следует сказать, что рациональные, чувственные и духовные способы мировосприятия отличают каждого человека. Способы осознания мира не идентичны для разных людей и разных народов. Об этом говорят различия результатов познавательной деятельности, которые находят своё выражение в специфике языковых представлений и особенностях языкового сознания разных народов.

При оценке картины мира следует понимать, что она - не отображение мира и не окно в мир, а она является интерпретацией человеком окружающего мира, способом его миропонимания. "Язык - отнюдь не простое зеркало мира, а потому фиксирует не только воспринятое, но и осмысленное, осознанное, интерпретированное человеком" . Это означает, что мир для человека - это не только то, что он воспринял посредством своих органов чувств. Напротив, более или менее значительную часть этого мира составляют субъективные результаты осуществлённой человеком интерпретации воспринятого. Поэтому говорить, что язык есть "зеркало мира", правомерно, однако это зеркало не идеально: оно представляет мир не непосредственно, а в субъективном познавательном преломлении сообщества людей. Мысль о том, что создание картины мира или картины реальности является необходимым моментом жизнедеятельности человека, развивал А.Эйнштейн: "Человек стремится каким-то адекватным способом создать в себе простую и ясную картину мира для того, чтобы оторваться от мира ощущений, чтобы в известной степени попытаться заменить этот мир созданной таким образом картиной" . Параллельно с разработкой понятия картины мира в рамках науки, картина мира изучалась в культурологических и лингвосомиологических работах. Специфика языковой концептуализации мира нагляднее всего представлена в том, что называют особенностями в языковом членении действительности, что можно объяснить этнонациональными различиями когнитивных мировосприятий.

Языки различаются способом выделения значений, самим способом восприятия и осмысления мира. Эта идея в различных ипостасях и версиях развивалась во всех ключевых эпохах новейшей истории лингвистики.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Кульпина В.Г. Теоретические аспекты лингвистики цвета как научного направления сопоставительного языкознания: Автореф. дисс...д-ра филол. наук.-М., 2002.
2. Жаркынбекова Ш.К. Языковая концептуализация цвета в культуре и языках: Автореф. дис... д-ра филол. наук.- Алматы, 2004.
3. Солганик Г.Я. О закономерностях развития языка газеты в XX веке // Вестник МГУ. Сер. Журналистика.-2002.-№2.
4. Цит по: Селиверстова Е.И. Традиционное и новое в пословицах языка СМИ // Филологические науки.-№ 5.-2004.

А.М. Садирбекова

Шыршық мемлекеттік педагогика университетінің, Өзбекстан

АРЫСТАНБАБ ЖАЙЛЫ АҢЫЗ-ӘНГІМЕЛЕР

Аннотация. Бұл мақалада Қожа Ахмет Яссауидің ұстазы, сопылықты уағыздаушы, есімі аңызға айналған Арыстанбаб жайлы тоқталып, ол жайлы аңыздарға ой көзін тастадық.

Кілт сөздер. Пайғамбар. Аңыз. Хикмет. Сопылық.

Annotation. In this article, we talked about the teacher of Koca Ahmed Yassawi, a Sufi preacher, whose name is the legendary Arystanbab, and we put our thoughts on the legends about him.

Keywords. Prophet. Legend. Wisdom. Sufism.

Аңыздың түбі-ақиқат. Онда аз болса да тарихи шындық жатады, зерттей қараған адам олардың астарында о бір замандарда болған тарихи оқиғалардың ізін аңғарады. "... әрбір аңыз-әңгіменің түбінде тарихта болған адамның шын кескінінің түбегейлі ерекшеліктері жүреді" деп М. Әуезов айтқан болатұғын. Расымен де аңыз ертегі емес, онда көне замандардағы тарихта болған белгілі адамдардың өмірі аз болса да өз бейнесін табады. Уақыт өте келе, ауыздан-ауызға тарап, түп нұсқа версиясы жоғалғанмен, ақиқаттың аз да болсын бөлігін сақтайды.

Сіздерге ұсынбақ болған аты аңызға тіпті айналып болған десек те болатын Арыстанбаб жайлы әңгімелер. "... Арыстанбаб Мұхаммед Пайғамбардың заманында өмір сүріп, оның жерлеуіне қатысқан. Мұхаммедтен болашақта Әзіреттің дүниеге келетіні жайлы хабар естіп, оған тапсыру үшін Мұхаммедтен белгі ретінде аманатқа құрма алған екен. Ал аманатын орындап болып 900 жасында дүние салады екен міс".

Дегенмен Шырақшының баяндаған аңызында тайға таңба басқандай болып тұрған сәйкессіздіктерді елемей өтуге болмайды. Атап айтар болсақ, Мұхаммед Пайғамбар мен Қожа Ахмет Яссауи өмір сүрген аралық мерзімі 900 жылға жетпейтіні және де Әзірет Сұлтан кесенесіндегі қазан Арыстанбаб пен Қожа Ахмет Яссауи өмір сүрген уақытта-21 ғасырда болмағаны анық. Нақты айтар болсақ тайқазан 1399 жыл 25 шілдеде құйылған болатын.

Арыстанбаб жайлы аңыздың ең толық нұсқасы деп Молла Мұхаммед Садық Сапабекұлы жазған "Түркістандағы тарихи зиярат" атты еңбегінде келтірілген мына мәтіннен айта аламыз:

"... Арыстанбаб Әулиеге барғанда Сұлтанның айтқаны:" Барып Арыстанбабқа түнесін, менен келіп тілесін, Арыстанбабқа түнемесе, менен нәрсе тілемесін" деген... Пайғамбарымыз күндердің бір күнінде Ирақ қаласында асхабтар құрма жеп отырғанда, сол табақтағы бір құрма кім алса да қолдарынан түсіп кете береді. "Бері әкелші, оны жеп қояйын",-деп Пайғамбар алып еді," бисмилляһи" деп аузына сала бергенде шарифтің қолынан домалап жерге түсіп кетіпті. Біраз уақыт өтпей Жәбрейіл әлейһиссалам жетіп келіп: "Уа Мұхаммед, Алла сізге сәлем айтты. Хижратыңыздан төрт жүз жылдан кейін әулетіңізден бір Құлқожа Ахмет атты ұл дүниеге келеді, үмметтеріңе жол басшы болады.

Бұл құрманың сіздерге бұйырмай, ауыздарыңа кірмей тұрған себебі, сол ерге бұйырған несібе еді",-дейді. Бұған Пайғамбар таңдана:" Уа досым Жәбірейіл о заманға дейін бұл құрмадан не қалып, оған нәсіп болар еді?",-дейді. Сонда Жәбірейіл айтты: "Сіз ықылас қылып сахабаларыңыздың біріне бұйырыңыз, бұл аманат құрманы ауызында сақтап, Ахмет атты балаға тапсырсын. Кімде-кім бұл құрманы аузында сақтаса өмірі ұзақ болады",-дейді. Пайғамбар ойланып назары Салман ал-Фарисиге түсіпті:" Уа Салман Фариси, аузында аш, тіліңнің астына тісіңнің түбіне бұл құрманы аманат сақта. Менің хижратымнан төрт жүз жыл өткесін таңда тұрып жолға түс, күн шығыста Мадина ал-Байза атты қала болар, онда барып айтпай танып, сұрамай білетін жеті жасар Ахмет атты ер балаға аманатты аузыңнан алып тапсыр. Бұл құрманың шарапатымен өмірің ұзақ болар",-дейді. "Құлдық, тақсыр",-деп Салман ал-Фариси құрманы аузына алып, тіл астына салады.(бұл жайлы Қожа Ахмет Яссауидің де жазған хикметі болатұғын:

Жеті жаста Арыстанбаб келді маған,
Хақ Мұстафа аманатын берді маған.
Сол сәтте-ақ көңілім тауып баян,
Нәпсім өліп тәңірі жолына түстім мен де.)

Төрт жүз жылды санап өткізгеннен соң, шығыс жаққа бет алып, айтылған қалаға келіп, ешкімге келер жөнін айтпай, қыдырып жүреді. Ол заманда Мадина ал-Байза үлкен қала еді. Бір жағы Алатаумен ұштасып жатса, екінші жағы Қаратауға аралас еді. Сайрам суының жағасына келіп тамаша қылып тұрса, үстінде ақ жейдесі бар бір бала мектептен шығып, көңіл көзі Ираннан хабардар болған көпір үстінде тұрып, Зат-и-шарифке бетін бұрып қарамастан "Ас-саламу алейкум, Арыстанбаб, жоғың болса, кешікпей тап",-дейді. Баланың жасаған әрекетіне қайран қалып оны сынамақ үшін:" Балаң атың кім? ",-дейді. "Атымды не қыласыз, аманатым қайда?",-дейді," Балам атың-Ахмет, ішің тола Хикмет екен, аш аузыңды! ",-дегенде жеті жасар бала жалт қарап аузын ашады. Осы сәтте Арыстанбабтың аузындағы құрма ұшып барып баланың аузына кіреді. Бала содан соң хикмет айта бастайды. Аузынан ақ көбік бұрқырап, көпір астындағы суға ағады. Сол судан ішкен жанның бәрі жазылып, көзі жоқтың көзі ашылады. Әулиелік бітіп, аузынан аққан көбік су таусылып, орнына Насыра атты зат пайда болады. Содан ол" Нұр Ата" атанады".

Аңыз бойынша Арыстанбаб Мұхаммед пайғамбардың сахабасы, кейбір аңыздарда оны Салман Парсы деп атайды. Алайда, Мұхаммед пайғамбардың серіктерінің бірі болған Салман әл-Фариси Түркістан аумағында болмаған. Ол 655-657 жылдарда өмір сүрген.

Қожа Ахмет Яссауи хикметтерінде Арыстанбаб Мұхаммед пайғамбардан аманатын ғана жеткізуші болумен қатар, Қожа Ахмет Яссауидің алғашқы ұстазы ретінде суреттеледі:

Аузыңды ашқын е, балам, аманатыңды берейін,
Бар дәмін жұтпадың, аузыңды аш салайын.
Расулдың бұйрығын, Үмбет болсам қылайын,
Арыстан баба сөздерін естіңіз, тәбәрік.
Бадам айтты-әй, балам, қылмадың ізет сен маған,

Бес жүз жыл бойы құрманы, сақтап едім мен саған.

Қожа Ахмет Яссауидің өмірінде Арыстанбаб ерекше орын алады деуге негіз бар. Мысалы, "Рашахат" атты діни шығармада мынадай бір жолдар бар: "балалық шағында Арыстанбаб Әзіреттің химиялық теорияларға байланысты елеулі пірі болған. Пайғамбардың ишарасымен Ахмет Яссауи тәрбиесімен айналысқан және оған істеген қызметтерінде үлкен табыстарға қол жеткізген".

Жазба деректердің негізінде А. И. Пылев Қожа Ахмет Яссауи Арыстанбабтың қолында 16 жыл тәлім-тәрбие алғанын және 23 жасында ұстазы Арыстанбаб қайтыс болғанын, оның Отырарда жерленгенін жазады. Сонымен бірге Арыстанбабты Қожа Ахмет Яссауидің ұстазы ретінде шығыстанушылар В. В. Бартольд, А. Семенов, Дж. Тримингэм және И. Меликофф та атайды.

Арыстанбаб тарихта болған тұлға, Қожа Ахмет Яссауидің ұстазы. Отырар-Түркістан өңірлерінде ислам дінін, сопылық бағытты таратқан кісі. Арыстанбаб жайлы аңыз-әңгімелер оғыз-қыпшақ дәуіріне жатады. Яғни, Отырар жеріндегі 10-11 ғасырларда тараған діни түсініктер Арыстанбаб жөніндегі аңыздарға негіз болған. Арыстанбабқа қатысты барлық аңыз-әңгімелер тарихи тұрғыдан құнды. Бұл аңыздарда белгілі дәрежеде байырғы наным-сенімдер орын алған. Сондықтан аңыздың Отырардағы ислам діні, сопылық ағым деген тақырыптарды зерттеуде үлесі қосылары сөзсіз.

Зерттеуші А. А. Черкасов 1903 жылы көрген Арыстанбаб кесенесі 1860 жылы тұрғызылған ғимарат екен. Оның айтуынша 1860 жылы салынған Арыстанбаб кесенесі 1909 жылы қайта салынып, бүгінгі күнге дейін сақталған ғимараттан өзгеше болған екен.

Әмір Темір кезінде Арыстанбаб кесенесінің қайта тұрғызылуын жергілікті аңыздар (14 ғасыр соңы, 15 ғасыр басы) Түркістандағы Қожа Ахмет кесенесін қайта тұрғызу жұмыстарымен байланыстырады. М. Е. Массон жазып алған аңыз бойынша: Қожа Ахмет Яссауидің "кесене қабырғасын көтеріп болған кезде түн ортасында дәу өгіз келіп мүйізімен қабырғаны сүзіп құлатады. Кесене қабырғалары қайта көтеріліп, күмбездер құрыла бастағанда түнде тағы да бұзылып кете береді. Бұл жағдай Әмір Темірді қатты ойландырады. Түс көріп, түсінде бір қария келіп, әуелі Яссауидің алғашқы ұстазы Арыстанбаб моласы үстіне кесене құрыңыздар,-деп Қожа Ахмет Яссауидің талабын жеткізеді. Темір мұны орындап болысымен, Яссауидің кесенесінің құрылысы аяғына дейін ойдағыдай біткен екен". Тағы да аңыздың басқашалау үлгісін О. Дастанов мынадай түрде келтіреді:" Кесененің ірге тасы қаланып, кісі бойындай болған кезде, түнде қирай береді. Бұл жәйт бірнеше рет қайталанарды.

Мұның себебін анықтау үшін екі-үш кісіден түнде күзет қойылады. Түн ортасы ауған кезде бір үлкен көк өгіз келіп қаланған кірпішті мүйізімен бұзып, қиратады. Күзетшілер ұстап алайын десе де, өгіз ұстатпай кетіп қалады. Күзетшілер түнде болған оқиғаны Яссы ханына баяндайды. Хан Яссауидің аруағы үшін мал сойдырып, құран оқытып, "Е, баба, енді мұның амалын өзің тап!"-деп жалбарыныпты... Біреулер бұл аңызға Арыстанбабты қосады да былай дейді:" Мен саған Мұхаммед пайғамбардың қалдырған құрмасын сақтап беріп, онан саған ұстаздық етіп едім, әуелі кезекті неге маған бермейсің ",-дегендей, көк өгізді жіберген,-дейді.

Арыстанбаб кесенесіне байланысты аңыз-әңгімелерде қазақтың киелі саналатын жануарларын көреміз. Бір аңыз бойынша Арыстанбаб дүние салған соң оның денесін ақ бураға артып бос жіберген екен. Ақ бура жүре-жүре бір жерге келіп шөгіпті. Сол орынға Арыстанбабтың денесі қойылыпты. Осыған ұқсас аңыздар 17 ғасырда Жетісуда өмір сүрген Райымбек әулиеге, Маңғыстаудағы Қамысбайға байланысты айтылады. Қазақтың "Түйелі бай-киелі бай", "Түйелі жолаушы-киелі жолаушы" деген сөздері түйенің дәстүрлі ұғымда киелі жануар екенін көрсетеді.

Қорыта келгенде, Арыстанбаб сопылық ілімінде беделді тұлғалардың бірі. Есімі аңызға айналғанмен, әр аңыздың түбінде аз да болсын ақиқаттың жататынын ұмытпаған жөн. Уақыт өте келе ақиқаттың көп бөлігі өтпес қылыштай болып кеткен болса да, Арыстанбаб тарихи тұлға. Ауыздан-ауызға көшу барысында кей жерлері түсіп не артып бүгінгі күнге дейін жетіп келген.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Даналық мәйегі. 2006. Ұлттық рухани-танымдық журнал

ӘОЖ 371.71

Ж. Сапарқызы¹, С.К. Тагыбергенова²

^{1,2} Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ТӘСІЛІ

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының денсаулығын сақтау құзыреттілігін қалыптастыру процесін ұйымдастыруға авторлық көзқарас ашылады. Бастауыш сынып оқушыларының денсаулығын сақтау құзыреттілігін дамыту процесінің мәні, құрылымы, функциялары ашылды, жобалау әдістері мен педагогикалық жағдайлар ұсынылды.

Кілтті сөздер: құзыреттілік, тәсіл, салауатты өмір салты, оқушы, мектеп, денсаулық сақтау.

Annotation. the article reveals the author's approach to the organization of the process of formation of health-saving competencies of Primary School students. The essence, structure, functions of the process of developing health-saving competencies of Primary School students are revealed, design methods and pedagogical conditions are proposed.

Key words: competence, approach, healthy lifestyle, student, school, health care.

Жүргізіліп жатқан әлеуметтік-экономикалық реформалар жағдайында отандық білім беруді ізгілендіру өміршең тұлғаны тәрбиелеудің басым міндеті ретінде алға тартады, оның негізгілері адам өмірі, еңбек, Денсаулық, мәдени және ұлттық дәстүрлер және т.б. сонымен бірге, болып жатқан өзгерістер аясында мектептегі білім беру жүйесі гуманистік жаңару мен қоғамның дамуын тежейтін факторға айналды. М. В. Антропова, И. Г. Бердников, М. М. Борисов, М. Я. Виленский, С. М. Громбах, Э. М. Қазина, Д. В. Колесов, А. Г. Хрипкова зерттеулерінен көрініп тұрғандай жалпы білім берудің жоғары нәтижелері оқушылар мен мұғалімдердің денсаулығының нашарлауымен тұрақты байланысты. Олардың денсаулығына зиянды әсер ететін өмір салтын ұнататын

балалар мен жасөспірімдер санының өсу үрдісі тұрақты болып қала береді (В.В. Базарный, Л. Г. Качан, В. В. Колбанов және т. б.).

Салауатты өмір салтын қалыптастырудағы ең маңызды кезең-бастауыш мектепте оқу. Соңғы жылдары бастауыш білім беруде білім беру парадигмасының өзгеруі байқалады. Педагогиканың жаңа парадигмасы проблемалардың орталығын білім, Дағдылар мен дағдыларды қалыптастырудан тұлғаның тұтас дамуына ауыстырады. Ұлттық білім доктринасы білім берудің қазіргі сапасын анықтайтын оқушылардың негізгі құзыреттерін қалыптастыруға бағытталған. Бұл мәселе зерттеушілердің еңбектерінде көрініс тапты (и.А. Зимняя, л. Ф. Иванова, И. Д. Фруммин, А. Б. Хуторская) (Р. Барнет, Дж. Равен, В. Вестер және т. б.).

Бұл жағдайда салауатты өмір салты саласындағы білім беру қызметі субъектілерінің құзыреттілігін дамытуға бағытталған бастауыш мектепте сауықтыру жұмыстарын ұйымдастырудың әлеуметтік және педагогикалық маңыздылығы артады. Сондықтан мектеп оқушыларында құзыреттіліктің бұл түрін қалыптастыру педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Отандық және шетелдік ғалымдардың жұмыстарына, сондай-ақ бастауыш мектепте қалыптасқан сауықтыру тәжірибесіне талдау жасауға мүмкіндік береді. қайшылықтардың болуы ' арасында:

- жүйені, жалпы білім беруді тиімді сауықтыру қызметін іске асыруға бағыттау қажеттілігі және оның педагогикалық негіздерінің жеткіліксіз әзірленуі;

- қолданудың ғылыми негіздемесінің қажеттілігі; салауатты имиджді қалыптастырудағы құзыреттілік тәсіл; бастауыш сынып оқушыларының өмірі және тиісті педагогикалық теорияның болмауы; ;

- . мазмұнын ашу қажеттілігі - "салауатты өмір салты саласындағы оқушылардың құзыреттілігі" ұғымы және оны бағалаудың мәні, құрылымы мен тәсілдері туралы идеялардың қалыптаспауы; түрі, құзыреттілігі

- - ғылыми қажеттілік; жобалау қызметінің мазмұнын негіздеу: бастауыш сынып оқушыларының салауатты өмір салты саласындағы құзыреттілігін қалыптастыру және осы салада мұндай әзірлемелердің болмауы.

Елде қалыптасқан мектептегі білім беру жүйесі дәстүрлі түрде тұлғаның интеллектуалды дамуына бағытталған, оның негізі оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің денсаулыққа зиян келтіретін авторитарлық механизмдері болып табылады. Бұл қоғамның салауатты тұлғаны тәрбиелеу қажеттілігі мен бұқаралық мектептің оны жүзеге асыра алмауы арасындағы қайшылыққа әкелді. Қалыптасқан жағдай белгілі бір дәрежеде білім берудің стратегиялық мақсаттарына қайшы келеді.

Осыған байланысты физикалық және психикалық сау азаматтарды тәрбиелеуге, оқушылардың салауатты өмір салтына деген қажеттіліктерін қалыптастыруға, өз денсаулығына ғана емес, басқа адамдардың денсаулығына да жауапкершілікпен қарауға, сондай-ақ тіршілік ету ортасын сақтауға үйретуге арналған білім беру мекемелерінің мәртебесін қалпына келтіру мәселесі өзекті

болып отыр. Мектепке осы әлеуметтік-педагогикалық мәселені шешуде негізгі рөл беріледі, ол негізгі мемлекеттік құжаттарда жазылған.

Жалпы білім беретін мектепте жеке тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асыру білім берудің жаңа мазмұнын көздейді, оның мақсаты адамды жойылудан қорғау, тіршілік ету ортасының нашарлауы жағдайында оның санасы мен менталитетін дамыту. Бұл денсаулық педагогикасы мектептің білім беру саласының бөлігі болатындай бүкіл оқу процесінің бағытын өзгерткен кезде ғана мүмкін болады. Сондықтан балаларды баланың жеке және жас ерекшеліктеріне негізделген салауатты өмір салтын ұстануға баулу бойынша мұғалімдердің қызметі өте өзекті.

Салауатты өмір салтын қалыптастырудағы ең маңызды кезең-бастауыш мектепте оқу. Соңғы жылдары бастауыш білім беруде білім беру парадигмасын өзгерту процесі жүруде. Педагогиканың жаңа парадигмасы проблемалардың орталығын білім, Дағдылар мен дағдыларды қалыптастырудан тұлғаның тұтас дамуына ауыстырады. Білім беруді жаңғырту тұжырымдамасы білім берудің қазіргі заманғы сапасын айқындайтын оқушылардың негізгі құзыреттерін қалыптастыруға бағдарланады. Бұл жағдайда салауатты өмір салты саласындағы білім беру қызметі субъектілерінің құзыреттілігін дамытуға бағытталған бастауыш мектепте сауықтыру жұмыстарын ұйымдастырудың әлеуметтік және педагогикалық қажеттілігі артады. Сондықтан мектеп оқушыларында құзыреттіліктің бұл түрін қалыптастыру педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының салауатты өмір салты саласындағы құзыреттілігін қалыптастыру процесіне жеке бағдарланған көзқарасты негіздеу балалардың денсаулығын сақтауға, оларды күнделікті өмірде ұстануға тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Бұл ғаламдық мәселені шешуге бағытталған философиялық гуманистік білімнің маңызды құрамдас бөлігі-ғаламның жалпы жүйесіндегі әр адамның өмірінің құндылығын түсіну.

Жеке тұлғаға бағытталған білім берудің қолданыстағы модельдерінде адамның экзистенциалды қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік беретін біртұтас тұжырымдамалық жүйенің болмауы маңызды моральдық-психологиялық проблемалардың пайда болуына әкеледі (физикалық, психикалық, интеллектуалды және әлеуметтік), бұл оларды денсаулық педагогикасы саласына жатқызуға мүмкіндік береді, ол тек ғылыми бағыт ретінде анықталып, іс жүзінде әлі дамымаған.

Аэробикалық зерттеу нәтижелері негізінде қазіргі педагогика ғылымы мен білім беру практикасында қазіргі балалардың денсаулығының нашарлау фактісінен де, оның оқу процесінің өзімен байланысынан да негізсіз абстракция жүретіні анықталды. Білім беру процесінде балалардың денсаулығын сақтау педагогикалық қызметтің ілесімі, қосымша функциясы ретінде қарастырылады.

Білім беру процесінің субъектілері (балалар, педагогтар, ата-аналар) үшін салауатты өмір салты саласындағы құзыреттіліктің төмен деңгейі тән; сыртқы гигиеналық бақылау формальды және тиімсіз; жалпы білім беретін мектеп жағдайында балаларды сауықтырудың қолда бар жүйелері Денсаулық

проблемасының медициналық көзқарасынан туындайды және елеулі материалдық және еңбек шығындарына есептелген, бұл оларды практикаға кеңінен енгізуге кедергі болып табылады.

Заманауи тұжырымдамаларды, оқушылардың денсаулығын қалыптастыру бағыттарын жүйелеу, заманауи әдіснамалық тәсілдерді талдау және түсіндіру зерттеудің стратегиялық мақсаттарын (авторлық тұжырымдаманы құру) және оның тактикасын (педагогикалық жобалауға көзқарасты әзірлеу) анықтауға мүмкіндік берді. Іс жүргізу сипаттамаларының негіздемесі: қойылған мақсаттар мен міндеттерді шешудегі құралдардың, формалар мен әдістердің арақатынасы, мазмұны, педагогикалық эксперименттің кезеңділігі мен тәртібі - бастауыш сынып оқушыларының салауатты өмір салты саласындағы құзыреттілігін қалыптастыру процесін жобалауды ұйымдастырудың алғышарты болды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Құзыреттілік моделі: идеядан білім беру бағдарламасына дейін // Педагогика. 2003. - № 10. - С. 8-14.
2. Бондаревская Е.Г. Педагогикалық мәдениетті зерттеу мен қалыптастырудың теориялық-әдіснамалық мәселелері // Болашақ мұғалімнің педагогикалық мәдениетін қалыптастыру.: РГПИ, 2009. 140 с.
3. Бондин В.И. Дене шынықтыру-сауықтыру жүйелерінің педагогикалық негіздері: 2011. -48 с.
4. Борисов М.М. Дене тәрбиесі процесінде болашақ мұғалімдерде салауатты өмір салтын қалыптастыру: Автореф. -М., 1993.- 16 с.
5. Брехман И.И. Валеология денсаулық туралы ғылым. - М., 200. - 120 с.
6. Брушлинский А.В. Шығармашылық процестің психологиясына // Адам, шығармашылық, ғылым. М.: Наука, 2007. - 206 с.
7. Вайнбаум Я.С. Оқушылардың дене белсенділігін мөлшерлеу. М.: "Просвещение", 2001. - С. 4-47.
8. Вайнер Э.Н. Валеологияның негізгі белгілері туралы сұраққа // Валеология. 2007, - № 4. - С.5.
9. Васильев С.В. Мектепке дейінгі білім беру мекемесі қызметкерлерінің кәсіби-педагогикалық қызметінің валеологиялық мәдениетін қалыптастыру: Автореф. СПб, 2009. -18 с.

УДК 372.881.1

Е. И. Стебунова

Тюменский индустриальный университет, Тюмень, Россия

К ВОПРОСУ О ПРЕПОДАВАНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Аннотация: в статье рассматривается метод интерактивного обучения «Виртуальное путешествие по России», позволяющий не только в полной мере реализовать поставленные учебные цели и задачи, но и активизировать самостоятельную и индивидуальную работу иностранных обучающихся по дисциплине «Иностранный язык русский».

Ключевые слова: иностранный, путешествие, презентация, маршрут, достопримечательность, культура.

Сфера образования в Российской Федерации переживает период масштабных преобразований, касающихся всех направлений обучения – от школы до высшего профессионального образования. Тюменский индустриальный университет активно включён в данный сложный процесс, что повлекло за собой ряд проблем. В частности, для некоторых гуманитарных дисциплин уменьшили количество учебных часов.

Учебная дисциплина «Иностранный язык русский» предназначена для всех иностранных обучающихся, как дальнего, так и ближнего зарубежья. Одной из главных задач дисциплины является ознакомление иностранных студентов с Россией и её культурой.

Тема обширная и многоплановая, рассчитанная на большое количество учебных часов. Но в результате сокращения на данную тему отводится всего четыре академических часа. Как же преподавателю решить возникшую методическую проблему – сжать большое количество учебного материала?

Для реализации данной задачи предлагаем использовать метод интерактивного обучения «Виртуальное путешествие по стране». Путешествие будет проходить в несколько этапов.

На первом этапе (два академических часа) преподаватель может продемонстрировать иностранным обучающимся разные виртуальные карты России – общегеографическую, политическую, климатическую, природных зон и другие. К каждой карте преподаватель даёт небольшие комментарии. Этот этап мы условно назвали «Первичное знакомство со страной».

Особое внимание обращаем на карту народов, проживающих на территории РФ. При этом сразу отмечаем многонациональность и поликультурность нашего государства. Как правило, у студентов возникают различные вопросы о том, какие религии есть на территории страны, какие языки используют разные народы и т.п. Отвечая на вопросы студентов, преподаватель создаёт благоприятный образ России в глазах иностранных обучающихся.

В качестве самостоятельной работы предлагаем студентам разбиться на пять пар или пять троек (в зависимости от количества студентов в группе). Каждая пара-тройка выбирает одну из сторон света – север, юг, запад, восток и Урал. Ребятам нужно будет самостоятельно сделать виртуальный обзор (например, в виде презентации) выбранных территорий с двух позиций: 1) какие природные достопримечательности есть в этой местности; 2) крупнейшие и/или старейшие населённые пункты и их особенные места.

На втором этапе (два академических часа) каждая пара-тройка выступает со своим обзором и демонстрирует остальным фотографии и/или картинки, иллюстрирующие главные достопримечательности той местности, о которой

они рассказывают. Хотим обратить внимание, что метод наглядности на данном этапе чрезвычайно актуален, поскольку позволяет наиболее полно представить образ места.

Слушатели в аудитории во время выступления делают для себя заметки о тех местах или достопримечательностях, которые им особенно понравились и их заинтересовали. В дальнейшем по этим заметкам преподаватель вместе со студентами смогут составить примерный маршрут их виртуального путешествия по стране. Для этого на географической карте отмечают точки/флажки – места, куда ребята хотят отправиться в виртуальное путешествие. Затем прокладывается маршрут путешествия, например, с запада на восток, потом с севера на юг. Направление может быть разным, но точек/флажков в маршруте должно быть столько, сколько человек обучается в данной группе плюс преподаватель.

В качестве самостоятельной работы студентам предлагается выбрать одну точку маршрута и найти более подробную и занимательную информацию об этом месте. Здесь важно разъяснить студентам, что от них требуется не просто рассказ о каком городе или озере, а именно интересная и/или занимательная информация. Её может быть немного, но эта информация должна заинтересовать слушателей. Для этого предлагаем обучающимся представить себя в роли туроператоров, у которых много конкурентов. Поэтому их главная задача – так показать свою точку маршрута, чтобы все остальные захотели поехать именно туда.

Преподавателю также рекомендуем подготовить в качестве дополнительного материала информацию о Тюменской области, о городе Тюмени и её достопримечательностях.

На третьем этапе работы (четыре академических часа) обучающиеся демонстрируют свои презентации, рассказывают интересную информацию о той точке маршрута, которую они выбрали. Студенты-слушатели после каждого выступления должны задать свои уточняющие вопросы «туроператору».

В начале занятия каждому студенту выдаётся лист с таблицей из трёх колонок: 1) название точки маршрута, 2) нравится, 3) не нравится. Ребята в процессе прослушивания делают соответствующие записи в свои таблицы, которые затем сдают преподавателю.

Итогом виртуального путешествия может стать своеобразный рейтинг, составленный по результатам таблиц студентов, – ТОП-5 интересных туристических мест. Или ребята могут составить каждый для себя индивидуальный маршрут для путешествия по России. В дальнейшем эту методику можно применить для аналогичного виртуального путешествия по странам, из которых приехали иностранные обучающиеся.

Достоинством такого формата занятия является его многозадачность и полифункциональность, когда обучающиеся выступают в роли активных субъектов процесса обучения.

М.А.Тайтелиева

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.,
Қазақстан*

THE SYSTEM OF CONSONANT PHONEMES IN ENGLISH AND THEIR ARTICULATORY AND ACOUSTIC CLASSIFICATION IN COMPARISON WITH KAZAKH

Abstract. This article considers the system of consonant phonemes in English and their articulatory, acoustic classification and principles of the classification of consonants in comparison with Kazakh. The distinction of the vowel-consonant dichotomy may function differently in various languages.

Keywords: consonant, sound, speech, difference, articulatory characteristic

Usually the distinction between a vowel and a consonant is regarded to be not phonetic, but phonemic. From the phonetic point of view the distinction between a vowel and a consonant is based on their articulatory-acoustic characteristics, i. e. a vowel is produced as a pure musical tone without any obstruction of air-stream in the mouth cavity while in the production of a consonant there is an obstruction of air-stream in the speech tract. There are other criteria to distinguish a vowel from a consonant as well.

Each sound is known to have three **aspects: acoustic, articulatory and auditory** and therefore can be studied on these three levels. For the sake of analysis each aspect can be considered and described independently though we should take it reasonably obvious that there is no sharp dividing line between them.

On the articulatory level each consonant may be identified by stating two general facts about it:

- 1) what sort of articulatory posture it is formed by;
- 2) whereabouts in the mouth (or pharynx) it is produced.

Phonological description of sounds will be made in terms of the articulatory level.

As to the classification of English consonants there are few ways of seeing the situation. According to V.A. Vassilyev primary importance should be given to the type of obstruction and the manner of production of noise. On this ground he distinguishes two large classes of consonants:

- a) **occlusive**, in the production of which a complete obstruction is formed;
- b) **constrictive**, in the production of which an incomplete obstruction is formed. (e.g. oppositions: [ti:] – [si:] occlusive – constrictive
[pul] – [ful] occ. – cons.)

Each of the two classes is subdivided into **noise consonants** and **sonorants**. The division is based on the factor of prevailing either noise or tone component in the

auditory characteristic of a sound. In their turn noise consonants are divided into **plosive consonants** (or stops) and **affricates**.

Another point of view is shared by a group of Soviet phoneticians. They suggest that the first and basic principle of classification should be the degree of noise. Such consideration leads to dividing English consonants into two general kinds:

- 1) **noise consonants**
- 2) **sonorants**

The place of articulation is another characteristic of English consonants which should be considered from the phonological point of view. The place of articulation is determined by the active organ of speech against the point of articulation. According to this principle the English consonants are classed into:

- 1) **labial**
- 2) **lingual**
- 3) **glottal**

The class of labial consonants is subdivided into: a) **bilabial**; b) **labio-dental**; and among the class of lingual consonants three subclasses are distinguished; they are: a) **forelingual**, b) **medio-lingual** and c) **backlingual**.

The next point should be made in connection with another sound property, that is **voiced** – **voiceless** characteristic which depends on the work of the vocal cords. The distinction between such pairs of consonants as [p, b], [t, d], [k, g], [s, z], [f, v] is primarily based on energy difference, besides on absence or presence of vibrations of the vocal cords, or on the absence or presence of voice or tone component. All voiced consonants are **weak (lenis)** and all voiceless consonants are **strong (fortis)**.

There is one more articulatory characteristic which is usually included into the set of principles on the basis of which the English consonants are classified. That is the position of the soft palate. According to this principle consonants can be **oral** and **nasal**. There are relatively few consonantal types in English which require the lowered position of the soft palate. They are the nasal occlusive sonorants [m], [n] and [ŋ]. They differ from oral plosives in that the soft palate is lowered allowing the escape of air into the nasal cavity.

From the standpoint of information theory vowels are redundant and it is possible to recognize words on the basis of consonants. Perhaps it depends on the number of vowels and consonants. Owing to the latter being usually numerically bigger, it has more information load.

Another distinction of vowel-consonant dichotomy is made due to the criterion that the vowels have the syllabic function forming its peak while consonants are marginal in the syllable forming its slopes. This criterion is, perhaps, universal as to vowel-consonant distinction. Therefore some linguists use the terms syllabic and non-syllabic phonemes. But the existence of the sonorants or sonants, which may be syllabic, contradicts this criterion. For example, in English /r/, /l/, /j/, /w/ oral sonants and /m/, /n/, /ŋ/ — nasal sonants may have a syllabic function: **little** /litl/, **hundred**/hʌndrɪd/, **parrot** /pærət/ etc.

The distinction of the vowel-consonant dichotomy may function differently in various languages. In English, Russian and Kazakh this distinction is more clear than

in other languages. But in some languages owing to the vowel harmony which is interpreted as the dilation of the vowel in the stem of the word in its affix, vowels may be more important in recognizing the word than the consonants [15].

There are also attempts to find an acoustic criterion to distinguish a vowel-consonant dichotomy. Acoustically vowels are characterized by the presence of a strict formant structure, on the contrary consonants have negative formant structure as the vowels have greater intensity than that of consonants. Besides, tone is significant for vowels while noise-for consonants. But this distinction is not clear because of the existence of sounds which are neither vocalic nor consonantal. This type of consonants are sonorants or sonants which have similiar formant structure like vowels, but tone prevails over noise. In the dichotomic classification of distinctive features sonants are characterized either as vowels or consonants [2]. One of the authors of dichotomic phonology who even suggested twelve binary distinctive features of sounds universal for all the languages of the world G. Fant admitted that the physical criterion for the vocalic and consonantal features have not been rigid and therefore in the classification of Swedish phonemes he proposed a new formulation, retaining the concept of formant reduction in defining the consonant feature, but with intensity associated with the vocalic feature [37]. In fact, the acoustic distinction between vowel and consonant has not been classified yet.

Perhaps, one of the criterion in a vowel-consonant distinction may be found in the perceptual aspect. Though it is easy to distinguish vowels from consonants by ear, there are also some difficulties in classifying them by perceptual features.

In spite of all these contradictions we should use traditional distinction between vocoid-contoid in the phonetic sense and vowel-consonant for the linguistic categories. The phonemic system of the English language consists of vowel phonemes and consonant phonemes. Usually the pronunciation of vowels depends on the neighbouring consonants. Therefore we should begin the description of the phonemic system of English with consonants.

In the description of the phonemic system of English we use articulatory terms in the main, which are more understandable and important for practical use than the acoustic terms. As to the terminology used in the dichotomic classification of distinctive features, such terms are often called mixed as articulatory, acoustic and even musical terms are used. For example, the terms *vocalic* — **non-vocalic**, **oral** — **nasal**, **voiceless** — **voiced**, **tense** — **lax** are articulatory terms; **compact** — **diffuse**, **grave** — **acute** are acoustic terms; the terms *flat* and **sharp** plain are borrowed from the theory of music. Besides, some of them, particularly **grave** — **acute** are used to distinguish the different types of word stress and the term plain does not mean anything in this case [44]. This type of terminology, which is used in other science as well and has two or more meanings, is not suitable in the phonemic description.

Peutinent to this, analysis of English phonemes in made in the following way:

- 1) the phonetic (articulatory and acoustic) classification;
- 2) the phonemic classification which makes clear the distinction between phonemes and their allophonic variations;

3) the distribution of phonemes and some sound clusters. More often we compare the phonemic systems of English and Kazakh.

The general phonetic principles of the classification of consonant sounds are as follows:

1. the place of articulation;
2. the manner of production;
3. the presence or absence of voice;
4. the position of the soft palate.

According to place of articulation the consonants may be labial and pharyngeal (/h/). Labial consonants are divided into bilabial (as English /p/, /b/, /m/, /w/) and labio-dental (English /f/, /v/). The lingual consonants may be forelingual (English /t/, /d/, /s/, /z/, /l/, /n/, /ʃ/, /ʒ/, /tʃ/, /dʒ/), interlingual (/j/) and backlingual (/k/, /g/, /ŋ/).

The chief points of obstruction at the place of articulation, besides labial (bilabial and labio-dental), are dental (allophones of the phonemes /t/, /d/, etc.), alveolar (/t/, /d/, /s/, /z/, /l/), retroflex (G. A. /r/), cacuminal (GB /r/), palato-alveolar /ʃ/, /ʒ/, /tʃ/, /dʒ/, palatal /j/, velar /k/, /g/, /ŋ/ uvular (Scottish /R/), glottal /ʔ/ — stop which is used more often in GA and in some English dialects). All these characterize the place of obstruction formed at some points of speech organ.

The manner of articulation makes it possible to distinguish occlusive (/p, b, t, d, k, g/), constrictive (/f, v, s, z, θ, ð, ʃ, ʒh/) consonants and affricates (/tʃ, dʒ/). In turn, occlusive consonants may be two types: plosives or stops, in the production of which noise is essential and sonants or sonorants /m, n, ŋ/ in the production of which tone prevails over noise. Constrictive consonants may be divided into fricatives and sonants. Fricative consonants may be unicentral (those in which narrowing has two foci) and bicentral (produced by two foci narrowing as in /ʃ, ʒ/). Unicentral consonants may be produced either with a flat narrowing (/f, v, θ, ð, h/) or a round narrowing (as in English /s, z/). As to constrictive sonants, they may be medial (as in English /w, v, j/) and lateral (/l/).

The next class of consonants namely affricates are formed by the stream of air stopped first (as in the production of plosives) and then the closure is released with friction (as in fricatives). Sometimes this type of sounds are called occlusive — constrictive or plosive — fricative complexes as the English /tʃ, dʒ/. Affricates may also be unicentral (as the Russian and Kazakh тс /ц/) and bicentral (as in the English /tʃ, dʒ/).

The rolled (or thrilled) sonants are not characteristic for GB and GA but may be heard in some positions, especially when /r/ precedes /t/ and /d/ it drops its sonorant feature [51]. The rolled sonants are found in Russian (/p/) and Kazakh (/p/).

The next principle of the classification of consonants is based on the presence or absence of voice, according to which voiced and voiceless consonants may be distinguished. This distinction is closely connected by the degree of breath and muscular effort, involved in the articulation. Usually the English voiced consonants are articulated by relatively weak energy of the speech organs, whereas the voiceless consonants are pronounced by relatively strong energy. This distinction, indicated by the feature fortis-lenis (from latin words which mean «tense-lax»), is very important

phonologically. There are eight pairs of voiceless — voiced, respectively fortis — lenis consonants in English: /p—b/, /t—d/, /f — v/, /s—z/, /ʃ—ʒ/, /θ—ð/, /tʃ — dʒ/, /k—g/.

The position of the soft palate is very important in the production of consonants. When the soft palate takes a high position it blocks the air-passage into the nasal cavity and the air passes through the mouth cavity. The consonants produced are called orals (/p, t, s, z/ etc.). When the soft palate is lowered, the vibrating breath passes through the nose. The nasal cavity, along with the oral cavity or part of it, function as a resonance chamber (as in /m, n, ŋ/). The general principles of the consonant classification explained here are outlined in the comparative table of English and Kazakh consonant phonemes given below.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Исаев М.К. - Фонетическая интерференция искусственном двуязычии.- Алматы- 1986.
2. Vassilyev. V.A. - English Phonetics. A Theoretical Course. М. - 1970.
3. Leontyeva S. F.- //heoretical Course of English Phonetics//- М.- 2002.
4. http://en.wikipedia.org/wiki/English_language;
5. Mahon April. Mc - An Introduction to English Phonology - 2002.

ӘОЖ 821.512.122.09

Б. Тастанбекова

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕККЕ БАУЛУ САБАҒЫНДА ЕҢБЕК ІС-ӘРЕКЕТІ ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. В этой статье подчеркивается, что если нынешние рыночные отношения связаны с многолетним жизненным опытом людей, то наиболее важным и первым направлением рационализации всей экономической реформы является приватизация, адекватное развитие частного сектора, наращивание конкуренции и развитие мощных рычагов производства и труда, естественно, должны сочетаться с традиционной практикой.

Ключевые слов: социально-экономическая, формация, восстание рабов из-за напряженности, рабовладельческое общество, отношение людей к трудовой деятельности.

Abstract. In this article, if modern market relations are associated with many years of experience of people, the most important, first direction of rationalization of the entire economic reform – privatization, the rapid development of private sectors, the expansion of competition and the development of powerful levers of production and Labor should naturally merge with traditional practice.

Keywords: socio-economic, formation, uprising of slaves from tension, slave-owning society, the attitude of people to labor activity.

Қазіргі нарықтық қатынастар адамдардың көп жылдық өмір тәжірибесімен байланысты болса, бүкіл экономикалық реформаны ұтымды етудің аса маңызды, ең бірінші бағыты – жекешелендіру, жеке секторларды қарышты түрде дамыту, бәсекені өрістету және өндіріс пен еңбектің қуатты тұтқаларын дамыту дәстүрлі тәжірибемен табиғи түрде біте қайнасып жатуы қажет. Әрбір қоғамдық-экономикалық құрылыста еңбек іс-әрекетінің өзіне тән ұстанымдары, еңбекті жүзеге асыру әдістері, адамдар арасындағы еңбек бөлісінің формаларына қарай белгіленеді. Бұл еңбек іс-әрекетіне ерекше мазмұн мен бағыт береді. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушыларының еңбек іс-әрекеті тәжірибесі мәселесін осы тұрғыдан зерттеу еңбек іс-әрекетінің маңызын тарихи даму үдерісінде қарауға, оның мазмұны мен формаларының елеулі өзгешеліктерін жаңа тұрғыда қарастыру тарихи-педагогикалық кезеңдеріне талдау жасауға мүмкіндік береді.

«Еңбек» ұғымының шығуына келсек, белгілі югослав әлеуметтанушысы Данило Маркович еуропалық тілдерде оның түрліше мағынасы бар екендігін айтады.

Ежелгі Грек философ ақыны Гомер еңбекке жоғары баға бере келе, жабайы табиғатқа адамның қолы тимейінше, нағыз адам жиіркенгендей болып тұрады деген ой айтады. Ақынның бұл ой пікірі халық арасында еңбек ұранына айналып, сол кезде қоғамдағы прогрессивтік бағыттардың дамуына ықпал етті. Еңбектің жалпыға тән қағидасы белгілі ақын Гесиодтың көзқарасынан орын алды. Ол еңбекті егіншілік жұмыс деп, диқаншылардың көзқарасымен бағалады [1].

Еңбекке деген мұндай көзқарас құл иеленушілік қоғамға байланысты туған. Бұл қоғамдағы еңбекке деген теріс көзқарасқа жұмыс күшінің көптігі, еңбек жағдайының қиындығы негіз болды. Бірте-бірте екі әлеуметтік-экономикалық формация арасындағы шиеленістен болған құлдардың көтерілісі құл иеленушілік қоғамды қиратып, адамдардың еңбек іс-әрекетіне қатынасын өзгертті. Орта ғасырдың белгілі өкілі Августин барлық адамның еңбектенуін талап етіп, «Кім жұмыс істемейді, сол тамақ жемейді», – деп ой түйген. Мектеп білімі практикалық тәжірибелерге негізделуін талап ететіндіктен, еңбек іс-әрекеті – бақытқа апаратын бірден-бір жол деп түйіндеді. Аталған ғалымдардың еңбек туралы шығармаларында еңбектің адам дамуындағы құндылығын жоғары бағалап, тәжірибе жинақтаған жағдайда ғана бақытқа жеткізетіндігі тұжырымдалған.

Алыс шетелдік ғалымдардың еңбектерінде бастауыш сынып оқушыларын еңбеке тәрбиелеу теориясы ерте қалыптасқан. Я.А.Коменский 6-12 жас аралығындағы жеткіншек балалардың еңбектегі шыдамдылығын қалыптастыру қандай да бір іспен айналысуы деп, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуді ұсынды [5, 92-б]. Педагог-демократ И.Г.Песталоцци баланы жан-жақты дамытудағы басты шарттардың бірі ретінде, оқытуды еңбекпен байланыстырып практикада жүзеге асыруды насихаттады. Ол ұйымдастырған «Кішкентай балаларға арналған

мектеп» жалпы білім беру минимумына қоса балаларды өздігімен еңбек етуге дайындауға бағытталды. Осыған орай «...тәрбие мекемелері балалардың қарапайым қолөнер тәсілдерін меңгеруіне шек қоймауы тиіс, бұл олардың шаруашылықтың түрлі салаларындағы практикалық әрекеттерге тез бейімделуіне қажетті қабілеттері мен дағдыларын дамытуға ықпалын тигізеді, бұған егіс немесе бақша шаруашылығында еңбек етуді қосқан тиімді», – деп, оқуды қолөнерімен кешенді жүргізуді қолға алып, балаларды еңбек үстінде санауға үйретті Песталоцци баланың мектептегі, тіпті отбасы жағдайындағы еңбегі ақылы болуы тиіс деген ойды ұсынды. Себебі еңбек нәтижесінде пайдалы заттар жасалатындықтан, балаларға еңбекақы берілуі тиіс. Бұл қазіргі кезеңдегі нарықтық экономика үшін өте өзекті мәселенің бірі екені белгілі. Бірақ отбасындағы еңбегі үшін еңбекақы төленуі тиіс дегенге қосыла қоймаймыз, себебі бала іс-әрекетінің түрткісі тәжірибе жинақтауда емес, басқа бағытта болуы мүмкін. Жоғарыда айтылғандарға талдау жасай отырып, оқушылардың жеке тәжірибесін қалыптастыруда еңбек іс-әрекеті жоғары нәтиже беретінін байқаймыз. Еңбектегі тәжірибесі жаттығу арқылы әрекеттерді көп рет қайталаумен байланысты болып келеді. Сондықтан әрекеттер мен тапсырмаларды жиі қайталап орындау білім, білік, дағдыларын қалыптастыруға әкеледі.

Р. Оуэннің мектебінде балалар сәби шақтан ұжымдық еңбекке тартылды. Оның ойынша, балалар «...тәрбие ісінде жалпы белгіленген тәртіпке бағынуы, отбасындағы оқытуға және еңбекке тартылуы керек». Осы жастағы балалардың еңбек іс-әрекетіне үлкен мән бере отырып, ол баланың кішкентайынан бастап ересектердің еңбегін бақылап көруіне, ал мектепте өздері еңбек дағдыларын меңгеруі керектігіне назар аударды. Ер балалар, оның пікірінше, қолөнердің қарапайым тәсілдерін үйренуі тиіс. Әсіресе, олардың бау-бақшада еңбек етуіне көп мән берді. Ол «Қыздар киім пішіп, іс тігуді және тамақ дайындауды үйренуі қажет Социалист-утопистер мүліктің ортақтығын, қоғамдық өндірістік ұйымдардың құрылуын, еңбектің қоғам мүшелеріне міндеттілігін, барлығы үшін еңбектің құрметті болуы, еңбекке моральдық түрткінің болуын, жоғары идеалды тәжірибелерді игертуді насихаттайды. Француз философы Жан Мелье өзінің «Өсиет» шығармасында адамдардың бірі қалмастан табандылықпен еңбектенуі тиіс екенін көрсете отырып, «қоғамдық меншік, еңбектенуге міндеттену адамдардың моральдық бейнесіне түпкілікті өзгеріс жасайды. Баланың кішкене кезінен еңбекке тарту еңбек құндылығын түсінуге ықпалын ескергендігін көреміз [2].

Батыс еуропалық ойшыл Джон Локк өзінің «Тәрбие туралы ойлар» деген жұмысында келесі ережені ұсынады: «Жаттығу арқылы меңгерген өнер еңбектену барысында лайық қадір-қасиетке ие болады. Бұл ойлардан жаттығу арқылы тек өнерді игеріп қоймай, бастауыш сынып оқушыларының еңбек іс-әрекеті тәжірибесін қалыптастыруда маңызы зор деп ойлаймыз. Бірақ тәжірибеге мән берілмей еңбек іс-әрекетін тек қайталау түрінде ғана меңгерту көзделген. Белгілі педагог ойшыл Ж.Ж.Руссо балаларды ауыл шаруашылық еңбегіне және түрлі қолөнерге тартуды ұсынып, адамның кәсіпті игеруі материалдық жағынан тәуелсіз болуын жақтаған. Бала тәрбиесінің көзі еңбекте,

сондықтан баланы жастайынан жан-жақты жетілген азамат етіп тәрбиелеу отбасынан бастау алуы керек дей келіп, «Эмиль немесе тәрбие туралы» атты шығармасында жеке тұлғаның еңбек үстінде субъекті ретінде қалыптасуын суреттейді. Халықтың тәжірибесіне сүйене отырып, баланы жастайынан еңбекке тәрбиелеу, олардың мінез-құлқында ерлік, өзін-өзі басқару, сыпайылық, еңбексүйгіштік сапаларды қалыптастыру жолдарын көрсетті. Демек, адамгершілік тәрбиесін баланың еңбек іс-әрекетін тығыз байланыстырып, тек дене еңбегіндегі тәжірибесіне мән берген [3].

Еңбек іс-әрекет мәселесін субъективті идеализм рухында қарастырған Кант еңбекті таза ақыл-ой жағынан қолдады. Оның түсіндіруінше, еңбек адамзаттың қатты қажеттілігі. Гегель өзінің тарихи-философиялық тұжырымдамасында: «Адам табиғаттан жоғары көтерілу жағдайында, ол өзінің еңбек іс-әрекетімен табиғаттың даму заңдылығын ашады. «Философтар республикасы» еңбегінде Фонтенель Бернер баланы 5 жастан ауыл шаруашылығына және қолөнеріне үйретіп, осыған байланысты дене жаттығуларын жасатып, өндірістік еңбекке даярлауды және денсаулығын сақтауды көздеген. Мұндай еңбек адамдардың денесі мен рухын дамытып, балалардың қолөнерімен айналысуына және осы саладан тәжірибе жинақтап болашақ қоғамға даярлауға мүмкіндік берген. Қорыта айтқанда, марксизм негізін қалаушылар білімнің өндірістік еңбекпен байланысын адамның қабілеті мен күш-жігерін жан-жақты дамытатын шешуші фактор деп есептеді. Сол себептен қоғамның экономикалық құрылысы жаңамен алмасқанда қоғамдық қатынастармен өзгереді. Міне, сол себептен қоғамымыздың тәуелсіздік жолына бетбұрысы осы мәселеге жаңа дәуір мазмұны негізінен қарауды талап етеді. Педагогика теориясы мен практикасында 1884 жылдан бастап жас ұрпақты еңбекке дайындауды жалпы білім беретін мекемеде еңбекке баулу арқылы шешу ұйғарылған. 1886 жылы Швецияның Соломондық әдісімен оқытылатын мектеп директоры Сант-Илер «Қол еңбегін оқыту негіздері» атты еңбек жазған. Сол кезеңдегі гимназиялардың оқу жоспарында еңбекке оқыту немесе еңбек тәрбиесі деген пән мүлде болмады. Д.И.Писарев мектеп бағдарламасына гигиена талаптарын сақтай отырып, ұста еңбегін енгізуді ұсынды, өйткені мектептегі балалар еңбегі ең әуелі тәрбиелік мақсатқа негізделуі тиіс. Ол балалық шақтағы мектеп – дамыған, өзін-өзі басқаратын және экономикалық тұрғыдан тиімді ғана емес, сонымен бірге онда еңбек артельдерін құруға негіз болатын өз шеберханасы болуы керек деп санады. Оның ойынша, орта мектептің әрбір түлегі мектеп қабырғасынан тек ғылым негіздерін игеріп және ақыл-ойын дамытып қана қоймай, белгілі бір қолөнерді нақты меңгеріп шығуы тиіс. Бұл адамның адамгершілік дербестігінің бірден-бір шарты, сонда ол бір ғана кәсіпке таңылып қалмайды. Ағартушының бұл ойы қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің 12 жылдыққа көшу бағыттарының талаптарымен үндесіп жатқанын көреміз.

Ағаш шеберханасында балалар тәрбиешілермен бірігіп желімдеу, құрастыру әрекеттерімен айналысып, оқу-тәрбие үдерісі кәсіби бағдар беруге бағытталды. Мұндай оқу орнын педагогтар мен ата-аналар басқарды.

Мәскеудегі «Сетлемент» ағартушы-тәрбиелік мекемесі А.И.Зеленко мен С.Т.Шацкийдің ұйымдастырумен, кейіннен «Бала еңбегі және тынығу» деген

жаңа атаумен қайта құрылды. Мұндағы негізгі міндет балаларға бірлесіп, ұйымдасып өмір сүруді, еңбек етуді үйрету болды. Өндірістік еңбек әдістерінің тәрбиелеудегі ролі туралы мәселені қарастыра отырып, практикасында ғасырлар бойы адам баласы жасаған тәжірибе балалардың өміріне азық болуы тиіс дегенді басшылыққа алды [4].

Еңбек мектебінің теориясын құрушы Г.Кершенштейнер еңбек сабақтарының мақсатын кәсіптік қара күш жұмсалатын іс-әрекетке дайындау, балаларды ыждағатты, тиянақты еңбекпен бірге үлкендерге бағынуды үйрету деп түсінген. Қол еңбегі баланың жеке тәжірибесінің қалыптасуының негізі деп біліп, түрлі қолөнер еңбегінде, зертханалық жұмыстарда, практикалық сабақтарда жалпы білім беретін ғылыми білімді пайдалануды ұсынды. Кеңес өкіметінің мектебінің алғашқы қағидалары – «Бірыңғай еңбек мектебінің негізгі қағидалары» және «Бірыңғай еңбек мектебі туралы ереже» жұмыс істей бастады. Сонымен, бұған дейін адамзат қоғамының дамуының барлық кезеңінде жас ұрпақты еңбекке дайындау негізгі әлеуметтік-педагогикалық мәселелердің қатарында жетекші орын алып келген [5]. Біздің елімізде де жазу-сызуды білмеген, ғылым мен мәдениеттен мешеу дәуірдің өзінде де жеткіншек ұрпақтың еңбектегі тәжірибесін қалыптастыру отбасы, тайпа мүшелерінің ортақ ісі болған. Демек, адамның өз ұрпағын еңбекке, қоғамдық өмірге икемдеп, үйретуі – адамзат қоғамымен бірге жасасып келе жатқан тарихи үдеріс. Сондай-ақ әрбір халықтың ұрпақ тәрбиелеудегі көптеген ғасырларға ұласқан өзіндік тарихи тағылымы мен ой-пікірлері, ғылыми-танымдық идеялары бар. Қазақстан Ұлттық энциклопедиясында: «еңбек – адамның өз қажеттерін қанағаттандыру үшін табиғат заттарының түрін өзгертуге және оларды өз қажетіне бейімдеуге бағытталған мақсатқа сай істелетін қызметі, қоғамның өмір сүруінің негізі, адамзат тіршілігінің мәңгілік табиғи шарты. еңбек ұғымына берілген анықтамадан адам өміріндегі еңбек іс-әрекеті құндылығын мойындай отырып, бастауыш сынып оқушыларының еңбек іс-әрекетіндегі тәжірибесінің қажет екендігіне көзіміз жете түседі.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

- 1 Қазақстан Республикасының білім туралы Заңы. Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы: ЮРИСТ, 2007. – 192 б.
- 2 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Қазақстан мұғалімі. – 20 қаңтар. – 2004. – 3–4б.
- 3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005–2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Заң актілерінің жиынтығы. – Алматы: ЮРИСТ, 2007. – 48–50 б.
- 4 Аристотель. Соч: В 4т.Т.1. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.
- 5 Мир философии. Ч. 1–2. – М.: Политиздат, 1991.– 343 с.

ӘОЖ 371.132

Тасполатова Гулнара

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация. В данной статье социокультурный аспект воспитания обеспечивается в рамках культурологического подхода, происходит через организацию педагогически целесообразной среды, т. е. через организацию общественного мнения, традиций, коллективных дел, событий, праздников и др.

Ключевые слова: соответствует возрастному уровню учащихся, патриотическому воспитанию, интересам, воспитательным мероприятиям.

Abstract. In this article, the socio-cultural aspect of Education is provided within the framework of a culturological approach, through the organization of a pedagogically expedient environment, that is, through the organization of public opinion, traditions, collective affairs, events, holidays, etc.

Key words: according to the age level of students, patriotic education, interests, educational measures.

Екі қарама-қарсы «иелену» мен «болу» өмірлік позицияларын психолог-ғалым Эрик Фром анықтайды. Біріншісін, өмірдің мәнін қажеттіліктерді өтеу деген пайымдаумен байланыстырады, мысалы «Мен мендегі бар затпен анықталады», екіншісін әлеммен әрекеттестігін басынан кешірумен байланыстырады, мысалы «Мен мендегі болып жүрген әрекеттермен анықталады» [1]. Бірінші жағдайда адам күн көрушілік тәсілдеріне, екінші жағдайда өмірдің мазмұнына сүйенеді. Осындай тұрмыстық тәрбиелеудің түсінігі қазіргі психологиялық-педагогикалық ғылым мен тәжірибесінде қалыптасып, нығаю үстінде.

Гуманитарлық тәжірибе ретіндегі тәрбие (әлеуметтік құбылыс, үрдіс және іс-әрекет) үш аспектіде қарастырылады:

1. адамның рухани болмысының үш аспектісін бейнелейтін мәдени бағыттың бейнесі (таңдау, мінез-құлық, өмір сүру);
2. жеке ерекшелік (даралықты дамыту, өзіндік ерекшелік);
3. өзі үшін маңыздылығы бар өзгелермен қатысты болмыс (диалогтік әрекеттестік, мәдени үрдістің субъектісі болу, оқиға).

Осымен бірге 1-ші аспект өмірлік мағыналарды анықтайтын тәрбиенің нәтижелілік сипаттамаларынан (тәрбиелік) құрылады. 2-сі болмыстың бейнесін бейнелейтін мақсатқа бағытталған тәрбиенің сипаттамасы мен пәні болады. 3-сі – тәрбиенің мазмұны мен механизмі. Болмыстың үш аспектісіне үш жетекші тәрбие кеңістігі жатады: әлеуметтік (мәндер алаңы) және өзараәрекеттестік кеңістігі (мағыналар алаңы) және әрекеттестік кеңістігі (құндылықтар алаңы). Тәрбие құбылыстарының, үрдістердің, жобалаудың және тәрбие іс-әрекетін меңгерудің гуманитарлық түсінігі ерекшелігі келесідей болады:

- Тәрбие адамның мәніне бағытталған жеке адамның сапалы өзгерістері логикасымен түсіндіріледі;
- Тәрбие үрдісі – адам субъектілігінің өсу және әлеуметтік-мәдени ортада оның өзін-өзі бекітудің үрдісі;
- Әрекеттестіктің бірегей мағыналық кеңістігінде тәрбие үрдісі

субъектілері құндылықтық-мәндік трансформациясына тәрбие механизмін ашады (педагог пен тәрбиеленушінің);

- Тәрбиелеу жағдайы диалогтік сипатта болады, яғни сыртқы әрекеттестігі оның әр субъектісінің ішкі әлемінің шарты мен алғышарты болады.

Осы ерекшеліктер бірдей мөлшерде жоғары оқу орындарының кәсіби тәрбиесін сипаттайды. Оқытушының қабілеттілігі тәрбие қызметтерін іске асыруға осы тұрғысынан оның сапалы өзін-өзі өзгертуге бағыттаушылығы анықталады, студенттермен әрекеттестігі барысындағы трансформациялану, оның педагогикалық қолдаудың позициясының болашақ маман өздігінен қалыптасуына өтеді, әрекеттестіктің бірегей құндылықтылық-мағыналық кеңістігінде. Оның барысында оқытушының өзі іс-әрекеттің субъектісі болып, студентпен кәсіби әрекеттесуі барысында өзінің кәсіби-педагогикалық көзқарасын іске асырады, үнемі өзін-өзі дамытуға мүмкіндігін жасайды.

Тәрбиенің әлеуметтік мәдени аспектісі культурологиялық көзқарас шеңберінде қамтамасыз етіледі, педагогикалық мақсатқа сай ортасын ұйымдастыру арқылы, яғни қоғамдық пікірді, дәстүрлерді, ұжымдық істерді, оқиғаларды, мерекелерді және т.б. ұйымдастыру арқылы жүреді [2].

Жүйелілік көзқарас тәрбие үрдісін технологиялауға және тәрбиелік әсерлердің тұтастығы дәрежесін көтеруге, ортаны әлеуметтік – мәдени тәрбие кеңістігіне ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Осымен бірге әлеуметтік мәдени кеңістік деп арнайы ұйымдастырылған педагогикалық ортаны айтамыз, педагогикалық факторлардың құрылымдық жүйесін және студент тұлғасы қалыптасу жағдайларын қарастырамыз. Кеңістіктің сипаттамалық белгілері – оның элементтерінің ұзақтылығы, құрылымы, өзара байланысы, өзара анықтауы, оның ортадан бөлініп шығуы, тәрбиеленушімен субъективті міндетті түрде қабылданады (кеңістіктің бейнесі ретінде ортадан ажыратылған). Тәрбиенің тұтастылық дәрежесін көтеруге ұмтылу адамға көңілді аударуды талап етеді, оның мәдениеттегі жеке болмысына, яғни адам 1.2-ші тарауда зерттеп қарастырғандай өзін тек қоғамдық индивид ретінде жүзеге асырады, сонымен қайталанбас даралық ретінде өзінің ерекше сұраныстары мен әлеуметтік өзін-өзі жетілдірудің қажеттіліктерін өтейді. Егер тұлға - өзгелермен қатынасындағы адам позициясының анықтаушысы болса, онда даралық - өмірдегі өзіндік позициясын анықтау болып түседі, бұл өзінің Өзгемен кездесуі секілді анықталады. Адамды тәрбиелеу – мәдениеттің, тарихи үрдістің, өз өмірінің субъектісі болуға көмектесу, яғни өмірлік шығармашылыққа «үйрету» деп түсінеміз. Субъект – пассивті, сырттан келетін әсерлерді тек қабылдайтын және оларды өз «табиғатынан» туындаған тәсілімен оларды өңдейтін, даралық өзін-өзі бекітетін белсенділіктің тасушысы болып табылады.

Сонымен, тұрмыстық бағытта түсінілетін кәсіби тәрбиенің негізгі бағыттары келесілер болады:

- Жоғарғы оқу орындарында мәдени бағытталған ортасын құру (заттық-кеңістіктік, мінез-құлықтық, оқиғалық, ақпараттық- мәдени ортасының және оқытушының құрастырушылық әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте);

- Студенттің ең жоғарғы және жан-жақты өзін-өзі көрсетудің жағдайларын,

оқытушының әлеуметтік пайдалы іс-әрекетте қамтамасыз ету;

- Бірлескен іс-әрекет түрлерінде оқытушы мен студенттердің түрлі деңгейде болатын әр аспектідегі педагогикалық әрекеттестігіне ықпал ету.

Осының барысында үздіксіз білім беру жүйесінің маңызды тәрбие қызметін адамның өзін-өзі жетілдіруіне ықпал ету, оның өзін-өзі өзгертудің жағдайын жасау күрделене түсетін шығармышыл әлеуметтік тәжірибе міндеттерін шешу үшін, яғни адам білім беру кәсіби іс-әрекет субъектісі болып қарастырылады.

Білім берудің жетекші рөлі міндеттерді шеше білетін, мемлекет және қоғамның алдында тұрған мамандарды дайындаумен анықталады. Осы міндеттер еліміздің әлеуметтік-экономикалық өмірінің нақты жағдаймен анықталады, ол болжалынбайтын өзгерістерге ұшырайды. Сондықтан да бітірушілердің алдында үнемі жұмыс орнын ауыстыру қажеттілігі тұрады, өз білімдерін жаңарту, өз біліктілігін алу мәселесі тұрады. Жоғары оқу орындары әдетте оқытылушыларға көптеген пәндер бойынша жалпы білімдерді беретін, оған кәсіби дайындық негізделетін. Бірақ қазіргі кезде және де жақын болашақта еңбек әлемі өзгереді және студенттік аудиторияда алынған білімдер тез ескіреді. Осыған орай, студенттерді оқытуда кейбір өзгерістер қажет.

Қазіргі кезде болашақ маманның моделін жасау проблемасы зерттеушілердің назарын көптеп аударады. Білім беру проблемасына гуманистік-тұлғалық көзқарас “Қазіргі білім біру технологияларында” Г.К. Селевконың еңбегінде қарастырылған, тұлға қасиеттерінің тұтас жиынтығының дамуын анықтайды. Маманның моделінде келесі шарттар ескерілген. Студенттерді оқыту процесі барысында көп көңіл олардың фундаментальдық дайындығына аударылады, туысқан мамандықтарды игеру үшін негізін құрайтын білімдерді меңгеру. Осы фундаментальды кәсіби білімдердің негізінде студент білім беру бағдарламаларын меңгере алатын, бірнеше дәрежелерді алу құқығын қамтамасыз ететін. Социологиялық сұрақ-жауаптың мәліметі бойынша студенттердің 60 пайызы бірнеше кәсіби дәрежелердің алғанын қалайды және еңбекпен қамтылу мәселесін табысты шешкенін қалайды. Фундаментальды білімдердің жеткілікті мөлшері қорын меңгере тұра, маман әрі қарай қысқа мерзімді оқыту барысында жаңа дәрежелерді алуға қолын жеткізеді, яғни жұмысты ауыстыру мүмкіншілігіне ие болады.

Жаңа дәрежені алу үшін дистанциондық оқытудың жүйесі үлкен рөл атқарады, және екі бағытта дамытылады. Біріншісі – жаңа ақпараттық және коммуникативтік технологияларды қолданумен байланысты оқыту, Internet жүйесін қолданумен байланысты. Екінші бағыты – бұл дәстүрлі сырттай оқу және оның келесі түрлері, студенттердің Жоғары оқу орнына келуді қажет етпейтін. Оқытудың осындай формасы өзінің іс-әрекеті мүмкіншілігіне қарай немесе материалдық пен отбасы жағдайына қарай жоғары оқу орнына, яғни сессияға бара алмайтын студенттерге ыңғайлы.

Еліміздегі саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындары үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының

өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды даярлауды көздеп отыр.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген [1].

Жоғары интеллектуалды әлеуеті қалыптасқан, инновациялық технологияларды еркін меңгерген, ғылыми-зерттеушілік қызметке бағытталған болашақ педагогтарды даярлау, қайта даярлауды да айта кету керек. Мектеп мұғалімдері, ғалым-оқытушыларды елдегі және шетелдегі біліктілікті арттыру орталықтарында жүйелі түрде оқыту қолға алынуда.

Еліміздегі жоғары білім беру ордалары әлемдік білім беру жүйесіне көше бастады. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыра түсетін білікті мамандарды дайындау үшін ЖОО-ры да түрлі инновациялық әдістемелерді пайдалана бастады. «Академиялық мобильділік» бағдарламасы еліміздегі бірқатар жоғары оқу орындарында жүзеге асуда. Жоғары білім саласына көп сатылы оқу гранттары жүйесін әзірлеу, қос диплом алу, қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру, оқыту әдістемелерін жаңғырту, оқытудың онлайн жүйелерін дамыту сынды жоғарыдағы бағыттың негізгі тетігі ретінде қарастырылуда [5].

Білім беру реформасын жүзеге асырудағы негізгі тұлға педагог болып табылады. Мемлекеттің педагог мамандарға бағдарланған әлеуметтік тапсырысы ең алдымен, жоғары оқу орнын, балабақша, мектеп таңдау жағдайында өз бетімен жауапты шешім қабылдай алатын, ынтымақтастыққа икемді, ел тағдырына жанашырлықпен қарайтын жоғары құзіретті мамандарды қалыптастыруды көздейді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. –М.: ДИ-ДИК, 1994.-637 б.
2. Джандильдин Н. Природа национальной психологии. Алма-Ата, 1971. -304 б.
3. Жарикбаев К.Б. Развитие психологической мысли в Казахстане (со 2 половины 19 века и до наших дней.) – Алма-Ата, Казахстан
4. Узакбаева С.А. Эстетическое воспитание в казахской народной педагогике.: дисс...докт. пед. Наук., Алма-Ата, 1993.
5. Табылды Әдібай. Этнопедагогикалық оқылымдар – Алматы: «Білім», 2005 – 312 б.

УДК 37.013.46

A. S. Toktorbay

Astana International University, Astana, Kazakhstan

ACTUAL PROBLEMS OF LINGUISTICS AND METHODS OF TEACHING LANGUAGES AT THE UNIVERSITY

Annotation. This article provides an overview of the problems of linguistics in teaching English. The topic of methodology of foreign languages in universities of Kazakhstan is also raised. The article discusses current methods and methods that are actively used by the pedagogical educational system in universities, as well as prospects that can improve pedagogical education, such as the introduction of modern technologies in teaching, personalization of the educational process, increasing the share of practical classes and the development of competencies necessary to solve complex problems in the modern world.

Keywords: linguistics, pedagogical education, effective teaching methods, methodology, modern technologies, practical classes, competencies

Currently, there is a tendency towards a reasonable combination of traditional and intensive language teaching methods based on a functional and communicative linguodidactic model of the language, and the development of an integrated system for teaching students speech communication on professional topics. Opportunities for teaching foreign languages in Kazakh universities are expanding every year: the material and technical base of higher educational institutions is being strengthened; non-traditional technologies and multimedia teaching tools are being increasingly introduced into the educational process; teachers have more and more opportunities to use various authentic sources, manuals, etc.

Meanwhile, according to the majority of modern specialists, innovative technologies of teaching foreign languages for professional purposes consist in a reasonable combination of traditional and intensive teaching methods based on a functional and communicative linguodidactic model of the language, and the development of an integrated system for teaching students speech communication on professional topics.

Texts continue to serve as the basis for teaching a foreign language in universities according to classical fundamental methods.

The task of the teacher is to choose those types and types of texts on the specialty being studied that will help the student to realize the communicative possibilities of speaking and understanding. For example, it is possible to distinguish texts: by means of transmission (oral and written); by the nature of the presentation (description, message, story, reasoning); their combinations in special types of texts, such as annotations, reviews, etc.; according to the degree of specialization and attitude to the addressee (research works, such as monographs, scientific articles, educational, that is, articles and texts from textbooks, reference books, dictionaries or current news from news sources).

It is absolutely necessary in modern conditions to select professionally relevant materials for work, take into account the preliminary knowledge of the trainees in language and specialty, age, purpose of communication, type of communication, stage and level of training, etc. After selecting the word-formation, lexical and grammatical structures necessary for mastering the studied texts, according to the

fundamental method, their training begins. The current trend in the use of this classical method is the active use of the "dialogical" form of exercises, including the introduction of vocabulary, as well as the widespread use of multimedia tools. It is also appropriate to train not only terminological and general scientific vocabulary, but also the official vocabulary of scientific prose and the modal-evaluative vocabulary of the oral form of communication, because this is no less important.

One of the most serious and comprehensive methods of learning a foreign language in modern education continues to be the linguo-sociocultural method. This method involves appeals to such components as the social and cultural environment. The purpose of language learning using this method is to facilitate the understanding of the interlocutor by forming a perception on an intuitive level, when geography, climate, history of the people, their living conditions, traditions, everyday life, everyday behavior, creativity are reflected in the language, as in a mirror.

Fundamental and linguo-sociocultural methods are the very first and traditional ways of teaching a foreign language, which modern specialists continue to rely on, developing their own optimal methodology for teaching a foreign language, depending on the specific purpose and conditions. The use of the classical methodology in the current conditions allows not only to operate with a wide variety of lexical layers, but also to teach students to look at the world through the eyes of a "native speaker", to understand language as a real, full-fledged means of communication.

The most modern method of teaching a foreign language, widely spread in post-Soviet countries in the 70s of the XX century, is the communicative method of teaching languages. Special manuals have been developed for the communicative teaching methodology. They contain a lot of practical tasks for composing dialogues and discussing various issues, translation exercises, texts are small, usually taken from real sources and are not adapted. Video or audio discs are included with such textbooks. When working with vocabulary, substitution exercises are used, as well as logical riddles, puzzles, crosswords and the replacement of transcriptions with words. "Communicative" textbooks are colorful, they contain a lot of photos and drawings illustrating texts or being the basis for various tasks. For English, another name for the communicative method is often used – "Oxford" or "Cambridge", since the basics of this method, now used for teaching any languages, not just English, were developed jointly by linguists and psychologists from leading British universities.

The great advantage of the communicative methodology of teaching foreign languages is that it is the most modern and more fully reflects the needs of society in communication as a whole. However, when teaching a foreign language to students of various non-linguistic specialties, it should be noted that the use of one communicative method seems insufficient for a deep understanding of the grammatical structure of a foreign language compared to their native language, the ability to adequately translate from one language to another, the use of mechanical memory efforts to memorize professional words and expressions. In the conditions of teaching a foreign language for professional purposes in a modern university, the communicative methodology can be successfully applied as an application aimed at

the successful development of oral communication abilities, creating additional motivation to learn a new language.

Currently, modern technologies provide unlimited opportunities for the development of a relatively new, promising method of teaching a foreign language - distance learning.

In my opinion, unlike other forms of distance learning, learning based on computer telecommunications provides opportunities for: fast transmission of any information; storing this information in memory for the right time, editing it, etc.; interactivity with the help of multimedia information specially created for this purpose and prompt feedback from the teachers and other participants. training course; access to various sources of information, including remote and distributed databases, numerous conferences around the world via the Internet; organization of joint telecommunication projects, as well as international, electronic conferences, audio and video conferences.

It also seems to me that it should be noted that distance learning of a foreign language without systematic feedback from a qualified teacher is usually doomed to failure, because despite various attempts to give it elements of entertainment and communication. The prospects of this training method depend on the organizer and the quality of the materials used, as well as the skill of the teachers involved in this process.

In conclusion, the most general trends in the development of foreign language teaching methods can be identified :

- successful combination of the use of elements of fundamental and socio-cultural methods;
- increasing differentiation of the teaching content depending on professional goals and language proficiency levels;
- strengthening the role of interaction and speech, communicative activity of students;
- active use of various technical means in training.

The overall goal of the development and improvement of methods of teaching foreign languages at faculties in universities is to find the most effective ways of teaching based on the integration and mutual enrichment of various methods.

BIBLIOGRAPHIC LIST

1. Andronkina N.M.(2001). Problems of teaching foreign language communication in teaching a foreign language as a specialty. Teaching foreign languages at school and university, p.150-160.
2. Activity approach. Pan–European competences of foreign language proficiency: study, training, evaluation. M., 2005. - p. 8.
3. M.I. Bulanova Toporkova.(2002). Pedagogy and psychology of higher education. – p. 204.

УДК 81'255

М.Б. Төкен¹, Б.К. Базылова², Бесирова Н.С.³

^{1,2} *Казахский национальный женский педагогический университет, г. Алматы, Казахстан*

³ *Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Аннотация. В статье рассматривается использование художественных текстов и их интерпретация для формирования межкультурной компетенции. Также анализируются основные преимущества использования художественных текстов и описываются различные подходы к организации этого процесса. Художественные тексты играют важную роль в формировании коммуникативной компетентности, повышении культурной осведомленности и повышении мотивации студентов. Научные исследования показали преимущества использования художественных текстов, которые продвигают подлинные материалы, помогают расширить знания студентов.

Ключевые слова: художественный текст, межкультурная компетенция, речевые навыки, интерпретация художественного текста

Annotation. The article deals with the use of fiction texts and their interpretation for the formation of intercultural competence. The main advantages of using fiction texts are also analyzed and different approaches to organizing this process are described. Art texts play an important role in forming communicative competence, increasing cultural awareness and motivation of students. Research studies have shown the benefits of using fiction texts that promote authentic materials and help expand students' knowledge.

Keywords: fiction text, intercultural competence, speech skills, fiction text interpretation

На сегодняшний день одной из главных целей обучения является подготовка образованных и культурных специалистов, способных к межкультурному общению, умеющих правильно использовать свои знания в соответствии с национальными языковыми и социокультурными особенностями. Через знакомство обучающихся с литературой, историей соответствующей страны, ее традициями, известными писателями, с культурно-историческими реалиями, можно сформировать у студентов литературно-страноведческую, межкультурно-коммуникативную, лингвострановедческую компетенции, что способствует овладению межкультурной компетенцией.

Как известно, текст формируется по смысловой и личностной связности языкового символа и умений. Известный российский ученый Р.В. Шмидт указывает, что «под текстовым словом подразумевается фрагмент письменной или устной речи, определяющий законченное содержательное единство, предполагающее реализацию одной ситуации либо по плану, установленному для реализации коммуникативной цели» [1]. О тексте высказали свои мысли также основоположники казахского языкознания – А. Байтурсынова и К. Жубанова. А. Байтурсынов называет текст фрагментом произведения и относит его к единице речи: «обобщенное название всего того, что производит искусство слова – это произведение» [2].

В своем учебном пособии В.А. Кухаренко отметил, что «литературно-художественный текст представляет собой внутреннее, целостное целое с идейно-художественным единством» [3].

При формировании межкультурной компетенции при чтении художественного текста следует учитывать, что художественная литература выполняет такие функции, как:

1. Познавательная: Текст содержит определенную информационную базу, отражающую информацию о диахронических особенностях языка соответствующего населения;

2. Коммуникативная: Литература – это средство общения не только между людьми, но и между поколениями;

3. Эстетическая: Художественная литература – это своего рода духовная связь, которая служит источником эстетического удовольствия;

4. Воспитательная: Художественная литература играет социально-воспитательную роль, обеспечивающую формирование личности.

Также важно обратить внимание на стиль художественной литературы, который имеет свои характерные черты:

1. Художественные приемы создания живых образов, определяющие наличие лингвистических средств.

2. Использование слов в контекстном и словарном смысле.

3. Наличие и использование вокабуляра для отражения взгляда автора на окружающую реальность.

4. Индивидуальность лексических и синтаксических средств.

5. Использование разговорной речи.

При определении художественного текста используются его визуальные, выразительные и эстетические аспекты.

При формировании межкультурной компетенции необходимо рассматривать ряд особенностей художественного текста:

* *системный характер* – определяет значимость всех компонентов в тексте и рассматривает их взаимосвязь;

* *антропоцентризм* – порождает необходимость объяснения событий и явлений через призму общечеловеческих ценностей;

* *образность* – образная система, требующая активизации и развития мышления в образах, воссоздающего воображение;

* *диалогизм* включает в себя активное творчество автора и читателя и развитие навыков поиска у обучаемых средств и приемов речи, таких как различные точки зрения, идейные позиции, оценки, изменение повествовательной перспективы и т. д;

* *вариативность* – многозначность интерпретации смысла литературного текста, одной из важнейших целей обучения пониманию текста является проникновение в его смысл;

* *наличие подтекста* – необходимость формирования навыков понимания скрытых связей между высказываниями и мотивами, а также навыков семантического анализа на основе прогнозирования семантики слов, предложений и контекста;

* *наличие лингвистической и региональной информации* в литературном тексте предполагает формирование таких навыков, как поиск и выявление носителей этой информации в языковых и структурных элементах оформления художественного текста [4].

Чтение художественной литературы – это творческий и эстетический процесс, который служит общему развитию человека. В литературном произведении мотивы поступков героев, взаимоотношения между ними, внутренние процессы, оценка событий не выражаются непосредственно автором, а должны быть понятны и объяснены читателю. Сложный интеллектуальный процесс раскрытия и углубления неоднозначного содержания произведения зависит от индивидуальных особенностей восприятия текста читателем, его практического жизненного опыта, методов определения сложившихся стратегий и смыслов. Глубина и точность восприятия зависят также от уровня усвоения текста из литературного источника, видения логических связей между фактами, использования справочной литературы, скорости индивидуального чтения и др. Важным аргументом в пользу художественных произведений как основного материала для чтения является особенность их композиционной структуры, которая, с одной стороны, обладает способностью эмоционально влиять на читателя, а с другой – способствует лучшему пониманию прочитанного. Характерной особенностью художественного произведения является сюжетная, событийная черта: в основе его построения всегда лежат сюжетные конфликты. Читатель погружается в какое-то эмоциональное состояние, снимая напряжение.

Немаловажную роль играет при чтении и восприятии художественного текста играет национально-культурный компонент, что может быть проблематичным для обучаемых: многие пытаются найти незнакомые лексические единицы в словарях, а это отнимает много времени. Во избежание этого, преподаватель должен провести профилактическую работу, сосредоточив внимание на реалиях, встречающихся в текстах. Как правило, студенты быстро усваивают эти уроки и избегают ошибок при дальнейшем обучении. Таким образом, чтение литературных текстов в оригинале не только способствуют ознакомлению с основными национальными компонентами страны изучаемого языка, обычаями, особенностями поведения, характерными для жителей конкретного региона, но и стимулируют познавательную активность обучаемых и повышают интерес к саморазвитию.

Человечество, становящееся все более взаимосвязанным и целостным, не теряет своих культурных разновидностей. Вконтексте этих тенденций общественного развития становится чрезвычайно важным уметь и учитьсяопределять культурные особенности народов, чтобы понимать друг друга и добиваться взаимного признания.Соответственно, эффективная межкультурная коммуникация не может возникнуть самостоятельно, ее необходимо формировать.Взятые в целом эти знания и подход закладывают фундамент межкультурной компетенции,основными чертами которых являются – открытость к пониманию другой культуры и восприятиюпсихологических, социальных и других межкультурных различий; психологическая установка в

диалоге с представителями другой культуры; способности и умения различать коллективное и индивидуальное в диалоге с представителями других культур; способность преодолевать социальные, этнические и культурные стереотипы; соблюдение этикета[5].

Традиционно в зарубежной и отечественной методической литературе принято выделять три этапа работы с художественным текстом: предтекстовый, текстовый и послетекстовый. Важным условием успешной работы с текстом в предтекстовом периоде является создание дружеской атмосферы в аудитории, поэтому преподаватель на данном этапе работы должен заинтересовать студентов, привлечь их к работе, создать позитивную мотивацию. Для первого ознакомления с автором и историей создания произведения можно дать дополнительное задание: подготовить доклад (презентацию) о биографии писателя и рассказать историю создания произведения. На этом этапе учитель может работать с такими методами, как «мозговой штурм», прогнозирование, связывание с темой иллюстрации или текста.

Перед началом работы с текстом обучающиеся получают раздаточный материал:

1. карточка с новыми словами и выражениями;
2. фото писателя текста;
3. картинки, иллюстрирующие происходящее в произведении.

4. обучающимся разрешается пользоваться мобильными приложениями для усвоения смысла и значения встречающихся слов[6, 206].

На этом этапе также осуществляется подготовка к чтению, то есть устранение языковых трудностей, процесс ознакомления с темой текста, понятиями, изложенными в тексте; выполняются задания, направленные на осмысление содержания. Предтекстовые задания направлены на моделирование фоновых знаний, необходимых и достаточных для восприятия конкретного текста, устранение семантических и языковых трудностей понимания текста и одновременно формирование навыков чтения, разработку «стратегии понимания».[7]. Эти типы заданий идеально подходят для предварительного этапа работы с текстом.

Текстовый этап работы направлен на проверку понимания основной информации, выявление основной темы, проблем и идей текста, развитие навыков работы с информацией. После того, как студенты ознакомятся с кратким содержанием, следует сделать несколько обзоров исторических событий и традиций времени, описанных в художественном произведении. Это создает полную картину истории и социокультурных знаний, необходимых студентам. Они учитывают лексико-грамматические, структурно-семантические, лингвостилистические и лингвистико-региональные особенности изучаемого текста.

Цель послетекстовых заданий – определить степень понимания прочитанного, вопросов по тексту, умение сформулировать ответы на вопросы и т.д. Важно следить за степенью сформированности речевых навыков и возможностью использования полученного мировоззрения в будущем.

Обучающиеся должны уметь использовать содержание текста в качестве устной речи, содержательной опоры для развития навыков устной и письменной речи.

Таким образом, посредством обучения чтению можно эффективно развивать и совершенствовать коммуникативные компетенции обучаемых. Коммуникативность при обучении данному виду речевой деятельности достигается за счет использования различных видов обучения, различных видов речи и различных методов организации чтения речи как одного из видов деятельности.

В современном обществе процесс обучения является важным фактором формирования личности, необходимым для всестороннего развития обучающихся и полноценной реализации их возможностей в будущей самостоятельной жизни [8]. Проблема формирования коммуникативной компетентности студентов представляет большой интерес в практической деятельности. Этот вопрос является актуальным и подробно рассматривается в работах современных литературоведов, мы также нацелены изучать глубже данный аспект в дальнейшем ходе нашего исследования. Это связано с тем, что невозможно выучить язык отдельно от его художественных и литературных традиций. Работая художественными произведениями на занятиях литературоведческих дисциплин, студенты не только развивают навыки чтения, но и обогащают словарный запас, развивают коммуникативные и социокультурные компетенции.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Шмидт Р.В. Системный подход в работе над развитием связной речи младших школьников. – Л., 2017. – 17 с.
2. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы, – Алматы: «Ана тілі», 2019. – 344 б. – Текст: непосредственный.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: учебное пособие / В.А. Кухаренко. – 2е изд., перераб. – М.: Просвещение, 2019. – 248 с.
4. Кожина М.Н., Дускаева Л.Р., Салимовский В.А. Стилистика русского языка: – М.: Флинта: Наука, 2020. – 464 с.
5. Райымкул З. Роль межкультурной коммуникации // Мысль. – 2019. – № 12. – с. 29-30.
6. Мұратқызы А. Студенттердің коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту ерекшеліктері // Шығыстың аймақтық хабаршысы. – 2015. – № 4. – 206-210 с.
7. Бейсенова Г.И. Ақпараттық технологиялар – білім алушылардың шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыру құралы // Қазақстанның ғылыми әлемі. – 2012. – № 6(46). – 149-152 с.
8. Сабирова А.С. Межкультурно-коммуникативная компетенция как цель обучения иностранным языкам в языковом вузе // Методика обучения иностранному языку. – 2013. – № 5. – С. 5-11.

УДК 378.02:37.016

М.Б. Төкен

Алматы Менеджмент Университеті, Алматы, Қазақстан

КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН ФРАНЦУЗ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ («МЕЙРАМХАНА ІСІ ЖӘНЕ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІ», «ТУРИЗМ ЖӘНЕ ИВЕНТ-МЕНЕДЖМЕНТ» МАМАНДЫҚТАРЫ БОЙЫНША)

Аннотация. Мақалада «Кәсіби бағытталған француз тілін» (FS) оқытудың мақсатын, мазмұнын және терминдік ерекшеліктерін «Француз тілін шет тілінен» (FLE) ажырата оқыту амалы туралы баяндалады. Тілдік емес мамандық студенттеріне білім беруді кәсібилендіру үшін осы салалар бойынша зерттеушілердің тұжырымдамаларына сүйене отырып, әдебиеттерге қысқаша шолу жасау арқылы біз кәсіби бағытталған француз тілінің оқытудағы қолданылып отырған әдістемелік тәжірибемен бөлісуге тырысамыз. Болашақта отельер, ресторатор, сарапшы, халықаралық туризмде кәсіби гид атанатын студенттерге кәсіби бағдарланған оқу іс-әрекеттерін жүйелі, қызықты түрде оқытуда терминдердің ерекшеліктеріне тоқталып, оңтайлы әдістер мен тәсілдер ұсынылады. *Кілт сөздер:* мамандыққа бағытталған француз тілі, француз тілі шетел тілі ретінде, білім беруді кәсібилендіру, тілдік емес мамандықтар, мейрамхана ісі, халықаралық туризм, терминдер, тілдік жаттығулар, сөйлеу жаттығулары.

Abstract. The aim, content and peculiarities of the terminological system in teaching "French as a foreign language" (FS), considering a differentiated approach along with the teaching of "French as a foreign language" (FLE) are summed up in this article. We are also going to share our experience in teaching professional-oriented French in order to professionalize the education of our non-specialty students by studying the literature of researchers in this field. We propose optimal methods and approaches for systematic and interesting teaching of professionally oriented French to students who in the future will become hoteliers, restaurateurs, experts in international tourism, professional guides.

Keywords: specialization French, French as a foreign language, professionalization of teaching, non-linguistic specialization, restaurant business, international tourism, terms, language exercises, speech exercises.

Қазақстандық жоғары оқу орындарының жоғарғы деңгейлі әлемдік университеттер мен білім берудің халықаралық стандарттарға сәйкес көпсатылы құрылымына қарқынды ауысуы шетел тілдерін оқыту әдістемесінің жаңа міндеттерін айқындады. Сол міндеттердің бірі - кәсіби бағытталған шетел тілін оқыту. «Кәсіби бағытталған шетел тілі», «Кәсіби шетел тілі», «Кәсіптік оқыту әдістемесі», «Студенттердің бейіндік оқытуын ұйымдастыру» әдістемелік тақырыпшалар шеттілдік білім беруде өзекті-ақ. Соңғы жылдары, мамандыққа бағытталған француз тілі тілдік емес мамандық студенттерінің білім беру үдерісіне енуі кәсіби қызметтегі шет тілдік қатынастың рөлінің артуына байланысты ерекше маңызға ие болды.

Қарқынды дамушы қоғамда орын алып жатқан жаһандану үдерісінде белсенді, өзгермелі еңбек шарттарына бейім, өзіндік білім алуға және оны жетілдіруге бейім, әсіресе кәсіби құзіреттіліктері толыққанды іскер тұлғалар еңбек нарығының сұранысын қанағаттандырушы тұлғалар болып табылып отыр. Бұл мақаланың кәсіби бейіні Алматы Менеджмент Университетінің миссиясымен де астасып жатыр. "Біз кәсіпкерлік саналы көшбасшылардың

жаңа буынын даярлаймыз және қарқынды дамушы қоғамдарда білім экономикасының дамуына ықпал етеміз"- деп университет миссиясында топшыланды, біздің студенттер болашақта отандық және халықаралық қонақүй бизнесі және туризмнің көшбасшылары ретінде, ел экономикасының өркендеуіне оң ықпал ете алатындай мамандар ретінде дайындау кәсіби бағытталған оқыту әдістемесінің негізгі міндеті.

Кәсіби бағытталған шетел тілдерін оқыту 1960 жылдардан ғылыми пән ретінде бастау алды. Франция дидакттары Жан Марк Манжиант, Флоранс Мурлон Дали, Ресей әдіскерлері Виноградов В.С., Гальскова Н.Д., Гез Н.И., Зимняя И.А., Караулов Ю.Н., Китайгородская М.В., Леонтьев А.А., Мартынов С.Д., Пассов Е.И., Слостенин В.А., Тер-Минасова С.Г., Халеева И.И., Уткин Э.А. еңбектерінде қарастырылды. Кәсіби оқытудың негізгі мақсаты - еңбек қызметін тиімді жүзеге асыратын «әмбебап маман тұлғасын» қалыптастыру. Басқаша айтқанда, ол білім мен дағдылардың жиынтығын, оның ішінде оқытылатын шетел тіліндегі коммуникативті құзыреттілікті ғана емес, сонымен қатар кез-келген кәсіптік бағдарланған оқытудың әлеуметтік аспектісін күшейтетін және маңызды ететін кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруды қамтамасыз етуі керек [1].

Мейрамхана ісі және қонақ үйбизнесінің қарқынды дамуы әлемдік саяхаттау мәдениетінің жоғарылауымен, ішкі туризмнің дамуымен, гастротуризммен тығыз байланысты. Әлем халқы саяхаттау арқылы «туризмді, қонақүй және мейрамхана бизнесін, қоғамдық тамақтандыруды, демалыс пен ойын-сауықты, конференциялар мен кездесулерді ұйымдастыруды қамтитын қуатты қонақжайлылық индустриясын бастан кешірді [2]. Франция әлемдегі қонақ үй бизнесінде туризмдік әлеуеті өте жоғары ел, гастрономиялық держава, элиталық демалыс орны және осы салалардағы танымал көшбасшы болып табылады. Францияда туризм ел экономикасын көтеруші маңызды салалардың бірі, туризмнен түскен табыс елге жалпы ішкі өнімнің 7 пайызын әкеледі. Климаты, географиялық жағдайы қолайлы, дамыған инфраструктурасы және сан-алуан тарихи және мәдени орындарымен қызықтыратын бұл ел жылына 80 миллионнан астам туристерді орналастыру мүмкіндіктеріне ие [3]. Жергілікті қонақүйлердің деңгейі қызмет көрсету сапасы бойынша әлемдегі ең жоғарылардың бірі, сол себепті қонақүй және мейрамхана бизнесінің сөздік қорын зерттеу әдістемелік тараптан қызықты.

Қазіргі уақытта әлем бастан кешірген пандемияның аяқталуына байланысты мейрамхана және қонақүй бизнесіне сұраныс өте жоғары, ішкі және сыртқы туризм айтарлықтай дамуда, мейрамханалар өз концепциясын өзгертіп, ұзақ тоқыраудан кейін жаңа леппен жандана бастады. Осылайша, бұл саланың лингвистикалық дискурсы жылдам қарқынмен толығып, жаңарып келеді. Осы сұрақтар зерттеуіміздің мақсатын анықтады, ол қонақ үй және мейрамхана бизнесі саласында лексикалық және семантикалық өрістерді құрылу ерекшеліктерін сипаттау, студенттерге кәсіби тілді меңгерудің оңтайлы әдістер ұсыну болып табылады.

Салалық терминология материалды қамту және лексикалық құрамы жағынан күрделі де көп қырлы құбылыс. Туризм терминологиясы басқа

терминологиялық жүйелермен салыстырғанда қолдануда кең ауқымды[4].Ресейлік әдіскер Султанова Р.А. болашақ ресторатор мамандарына кәсіби француз тілін оқытуды практикалық негіздеп, қонақ үй бизнесі терминдерінің семантикалық ерекшеліктерін талдай отырып, төмендегідей 4 макро өрісті анықтады: «қонақ үй индустриясы», «қонақ үй бизнесі/қонақ үй менеджменті», «қонақ үй қызметіндегі тұлғалар» және «үрдістер» [5].

Кесте № 1

«Қонақ үй индустриясы»

Қонақүй бизнесінің түрлері	Орналасу типіне қарай: motels de tourisme, résidences detourisme, chambred’hôtes,hôtelcapsule, gite rural, leschaînesd’hôtel(motels),les aubergesde jeunesse,lecamping
	Орналастыруерекшелігіне қарай: chambre simple/ chambre standard, chambre double, chambre à lits jumeaux, chambre à un grand lit, chambre avec lit supplémentaire, unduple, chambre deluxe
	Leconfortdelachambre: chambreavecdouche,salledebains,la climatisation, le service de réveil Services extras: le coffre individuel (le coffre-fort, le mini-bar, le blanchissage, le parking,lalaverieautomatique.)
	Serviceaffaires: lefax dans la chambre, la messagerie dans la chambre, le téléphone dans la chambre, la salle de réunion dans l’hôtel, la salle de conférences, la salle de congrès, dessalles de travail.

Кесте № 2

«Қонақ үй бизнесі/қонақ үй менеджменті»

Қонақүй категориялары	hôtelsansétoiles,1 étoile, 2 étoiles, 3 étoiles, 4 étoiles (hôtel de grandstanding), 4 étoiles luxe (hôtel de grand standing deluxedecharmecheap);
Қонақүй бизнесінің қызметі	formulaire de réservation,ficheclient,listedesprix,porte-cartemagnétique,cartedevise,étiquetteetticketdebagages,ticket de parking, carte de coffre-fort, questionnaire de satisfaction, notes;
Баға және төлем түрлері	en haute saison(ensaison),enbasse saison(horssaison),taxe etserviceensus,chambreetpetitdéjeunerТ.Т.С.(toutestaxescomprises),petitdéjeunercompris/noncompris, prix nets, TVA(taxe sur lavaleurajoutée);
Брондау жүйесі	réservationparcourriel,réservationenligne, lePMS(système de gestion desétablissements)
Құжаттар айналымы	businessplan,déclarationsanitaire, licence (en cas de vente de boissonsalcoolisées), code du travail, codecivil, code de la consommation,déclaration sanitaire,règlementsecuritéd’incendie

Кесте № 3

«Тұлғалар»

Қызмет көрсетушілер	lemaître d’hôtel,le/laréceptionniste,lebagagiste,l’animateur; le registre, le chasseur, legroom, la femme de chambre, le valet de chambre, le veilleur de nuit, le main-courantier, le caissier, la gouvernante,l’équipier,levoiturier,lesagentsderéservation
---------------------	---

Қонақтар	un homme d'affaires, des excursionnistes, VIP (Very Important Person), PMR (personne à mobilité réduite), client mystère.
----------	---

Кесте № 4

«Үрдістер»:

Бөлмені броньдау	Тазалық жұмыстары	Қонақұйді басқару
formulaire de réservation, la demande d'une réduction sur les tarifs d'un hôtel, la confirmation sur une réservation	faire la chambre à blanc, des couvertures, bons et formulaires de commande;	le contrôle des étages, le contrôle des chambres, l'inspection des chambres.

Туристік және гастрономиялық терминология кез келген тілдің терминологиялық жүйесінің маңызды бөлігі болып табылады. Бұл салалар бойынша сөздік қордың басым бөлігін интернационалды терминдер (service, formulaire, le/laréceptionniste, le bagagiste, l'animateur) құрайды. Аталмыш терминдерді кәсіби шетел тілі аясында аудармасыз, аялық білімге сүйену әдісі арқылы меңгеру аса қиыншылық тудырмайды, керісінше сөздік қорды ұлғайтуда үлес салмағы зор.

Аталмыш әдіскер тіл білімінде құрылымдық көзқарасқа негізделген жіктеу ерекше орын алатынын сөзге тиек етіп, құрылымы бойынша терминдерді 5 топқа бөлді: [5]

Жәй терминдер	Күрделі терминдер	Құрылымдық терминдер	Аффиксация арқылы	Аббревиатуралар
Clé, piscine, bagage, couverture	un portemanteau, rez-de-chaussée	une femme de chambre, sortie de secours, les chaînes de restauration commerciale	Réception/réceptionniste/ réceptionnaire. Bagage/ bagagiste/ bagagerie	Résa (réservation) TPE (terminal de paiement électronique) – POS-терминал.

Тіл маманы Погодаева С.А. өз мақаласында туристік дискурсты ең сезімтал дискурс ретінде көрсетіп, әсіресе адамдар санатын дұрыс қарым-қатынас орнату үшін келесі нұсқаулықтарды ұсынды: [6]

Қолданыстан алынып тасталған нұсқалар	Қолданыстағы нұсқалар	Аударма
Invalides (мүгедектер)	Personnes à mobilité réduite	Дене қозғалысы шектеулі жандар
	Handicapés	Ақыл-есінде немесе физикалық кемістігі бар адамдар
	Les personnes en difficulté	Мүмкіндігі шектеулі адамдар

Aveugles (соқыр)	Non-voyants	Көру қабілеті нашарлаған жандар
Sourds (керең)	Malentendants	Есту қабілеті нашарлаған жандар
Grosses(ipi), obèses (семіз)	Personnes envelopées/forts	Тығыршықтай, мықты жандар
Garçon	Monsieur	Мырза

Кәсіби тіл -бұл сол саланың концептуалды мазмұнын ашу мен ұсынылу жолдарының грамматикалық, логикалық және басқа әдістерінің жиынтығы. Туризм дискурсы да оны басқа қызмет түрлерінен ерекшелейтін және жаңашыл категория. [7] Осы айтылған пікірлерді практикалық деңгейде айғақтау үшін, мақаламызда кәсіби шетел тілін оқытуда қолданыстағы шетел, ресейлік оқулықтар мен әдістемелік қосымшаларда ұсынылған бірқатар терминдік жүйеленуді, әдістер спецификасын, олардың ерекшеліктерін айшықтаудың өзекті әдістемелік мәселе екенін анықтадық. Мысалы, төмендегі мәтін қысқа әрі нұсқа, бірақ А1.1. деңгейінде қолдану әдістемелік дұрыс әрі тиімді.

Completez avec les verbes au present de l'indicatif et les metiers:

être - arriver - avoir - travailler - préférer - diriger – organiser – contrôler.

Réceptionniste-maître d'hôtel-femme de chambre – plongeur-gouvernante

1. Bonjour, je _____ Isabelle Moreau, la _____. Mon bureau, c'_____ la réception. Je répons au téléphone, j' _____ les clients quand ils _____ à l'hôtel. Mon chef, c'est Claude André.

2. Je _____ Kévin Saurin. J' _____ vingt ans. Je _____ en cuisine. Je fais la plonge... Je fais la vaisselle si vous _____. Je suis _____.

3. Bonjour, Paul Vatel, _____. Je _____ dans la salle de restaurant. J' _____ les clients, je prends les commandes et je _____ deux serveurs.

Кәсіби бағытталған француз тілі пәні бойынша тілдік материалдарды меңгеруге арналған тілдік жаттығулардың қатарына әр түрлі оқу дағдыларын жетілдіру (таныса оқу, іздеп оқу), әр түрлі меню, брошюра, постерлерді талдау, кестелермен жұмыс, сұрақ-жауап, ізденістік, салыстыру/салғастыру (Франция/Қазақстан) жаттығуларын қолдануға болады. Кәсіби шетел тілінде сөйлеу дағдыларын қалыптастыру үшін оқытудың белсенді әдістері, жұмыстың интерактивті формалары, мысалы: іскерлік рөлдік ойындар, жағдаяттарды талдау, кейстермен жұмыс, дөңгелек үстел, кәсіби тақырыптар бойынша әңгіме және мамандардың пікірлерін дәлелдеу, жоба жұмысын қолданғанда коммуникативтік-сөйлеу дағдылары қалыптасады. [8]

Қорытындылай келе, қай шетел тілі болмасын ЖОО оқытушыларының міндеті «Кәсіби бағытталған шетел тілі» пәнін оқыту кезінде пәннің силлабусын дұрыс құру, кәсіби бағыттағы мәтіндерді, тілдік және сөйлеу жаттығуларын, мәселелік жағдаяттарды мүмкіндігінше әдістемелік дұрыс қолдану қажет. Кәсіби және коммуникативті құзіреттілікті дамытушы кәсіптік бағытталған оқыту технологиялары бірзділікпен қолдану жаңа буын мамандарын дайындауда, жалпылай айтқанда, қоғамның экономикасында сапалы өзгерістерге әкеледі. Мейрамхана ісі, туризм терминологиясы өзінің құрылымдық-семантикалық, туынды және стилистикалық құрылымының ерекше сипатымен ерекшеленеді. Бұл терминология арнайы лексиканың бір

бөлігі болып табылады, тілдік ресурстарды үнемдеуге және кәсіби ақпарат алмасуға ықпал етеді, сондықтан одан әрі зерттеуді қажет етеді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Образцов П.И., Иванова О.Ю. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку на неязыковых факультетах вузов. Орел: ОГУ, 2005, 114с. –Текст: непосредственный.
2. Даянова Д.П. Ресторанный бизнес: история и современность / Д.П. Даянова – Текст: непосредственный // Проблемы стратегического управления и экономического регулирования деятельности учреждений системы образования и социально-культурной сферы. – 2010. – С. 109-112.
3. Зайцева И. Е., Косицкая Ф. Л. Французский гостиничный дискурс и его жанровая палитра / И.Е. Зайцева, Ф.Л. Косицкая –Текст: непосредственный // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2017. – №. 10 (187). – С. 39-43.
4. Виноградова Л.В. Терминология туризма английского и русского языков в синхронном и диахронном аспектах: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Великий Новгород -2011.-23с. –Текст: непосредственный.
5. Султанова А. Р. Структурно-семантические особенности терминов сферы гостинично-ресторанного бизнеса во французском языке / А.Р. Султанова –Текст: непосредственный // Нацразвитие. Наука и образование. – 2022. – №. 3 (6). – С. 18-21.
6. Погодаева С.А. О политкорректности во французском туристическом дискурсе / С.А. Погодаева –Текст: непосредственный // Вестник Московского педагогического университета. № 1(29)- Москва, 2018.
7. Артемова Е.Н., Козлова В.А. Основы гостеприимства и туризма: учебное пособие. Орел, ОрелГТУ, 2005, 104с. –Текст: непосредственный.
8. Артюшевская С.В. Профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам будущих специалистов сферы туризма. Евразийский гуманитарный университет, Литва, г. Вильнюс, 2015. –Текст: непосредственный.

ӘОЖ 81-2

Ф.А. Тұрдыбекова¹, Д.Т. Айтбаев²

^{1, 2} Ташкент мемлекеттік педагогика университеті, Ташкент, Өзбекстан.

МҰХТАР ӘУЕЗОВТЫҢ «АБАЙ ЖОЛЫ» РОМАНЫНДАҒЫ ПЕРИФРАЗЛАРДЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ

Аңдатпа: Мақалада перифразалардың зерттелуі мен олардың көркем шығармаларда қолданылуы туралы сөз болады. Теориялық мәліметтерді пысықтау мақсатында Мұхтар Әуезовтың «Абай жолы (екінші кітап)» шығармасын пайдаланылды.

Кілт сөздер: перифраза, парафраза, троп, құбылту, көркемдегіш құрал, айналым.

Abstract: The article deals with the study of paraphrases and their use in works of art. Mukhtar Auezov's work "Abai Zholy (Book two)" was used to develop theoretical materials.

Keywords: periphrase, paraphrase, trope, variation, artistic technique, circulation.

Перифраза мәселесіне қызығушылар көп болғанымен, оны түбегейлі зерттеп, түйінді пікір айтқандар шамалы. Тіпті мұның өзін дәйекті саралап, талдап беретін салиқалы еңбек те жоқ. Көбіне-көп әр алуан тақырып бойынша жазылған зерттеу жұмыстарында жол-жөнекей, жанамалай айтылып кететін пікір болма-са, бұл проблеманы тыңғылықты қарастырудың сәті түспеген.

Перифраздар қазақ тіл білімінде тоқсаныншы жылдардан кейін ғана қарастырыла бастады. Перифраз деп бір нәрсені немесе құбылысты, іс-әрекетті олардың бір белгісін, бір қасиетін көрсетіп, суреттеп атауды танамыз. Сөздердің келтірінді мағыналарының тек перифраз арқылы емес, басқа да тәсілдер арқылы іске асатыны белгілі. Ол бірде метафора, метонимия, синекдоха тәсілдері арқылы жасалса, енді бірде эвфемизм мен табу тәсілдері арқылы беріледі. Көп жағдайда бұлар перифразбен тұтасып, органикалық бірлікке айналады [13].

Перифраз – затты, процесті, құбылысты өз атымен атамай, басқаша атау, әрі соның негізінде сол заттың, процестің, құбылыстың ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, соны образды түрде сипаттау, анықтау деп көрсетіледі, ендеше тілдегі ауыспалы мағынадағы сөздерді толықтырып отыратын көркемдеуіш, бейнелеуіш құралдардың бірі – эвфемизм мен перифраз сөздер [13].

Аздап болса да көзге ілінетін зерттеулерде ізденушілер перифразды лингвистиканың қай саласына жататынын анық білмейді. Қайсыбіреулер мұны фразеологияның талдау нысаны деп қараса, екінші біреулер синтаксиске телігісі келеді. Кейде перифраза троптың (құбылту) және поэтикалық фигураның бір түрі деп те қарастырылып жүр.

Перифраза – сөздердің бейнелі мағынада қолдану тәсіліне жататын көркем-деуіш құралдың бір түрі. Негізінде сөздерді перифраздық ыңғайда қолдану – бір нәрсенің, я құбылыстың атауын, оның өзіне сүйене отырып, басқа астарлы мағынада суреттеу. Басқаша айтқанда, күнделікті тұрмыс қажеттіліктерінен туындайтын жаңа ұғымдарға байланыты өмір шындықтарын, құбылыстың кейбір ерекше реңктерін айту тәсілі. Перифраза жалпы көркем шығармаларда сөздерге я сөз тіркестеріне бейнелілік сипат беру процесіне ғана емес, сол сияқты газет, журнал беттерінде де, техникалық және экономикалық әдебиеттерде де кеңінен қолданылады. Жалпы алғанда, перифраз фразеологияның ерекше салаларының қатарына жатады. Себебі перифразда сөздерді бір-бірімен тіркесті-рудің өзіндік ерекшеліктері бар.

Лингвистикада А.А.Потебня: «Перифраза дегеніміз – суреттей атау» («перифраза – описание») [9. 217] деп анықтама береді. Швейцариялық ғалым Ш.Балли перифразаға берген анықтамасында «Қайта айтып беру, (повт) қайтып айтып берудің кеңейтілген түрі» [8. 125] деп беріледі. Қазақ тіл білімінде осы ойды айтқан З.Қабдолов «Қайта айтып беру» [2.242] дейді, ал Ә. Болғанбаев

өзінің «Синонимдер сөздігі» атты оқулығының кіріспесінде перифразаны былайша сипаттайды: «Синонимдерді қолданудың тағы бір тәсілі – парафраза. Мұны кейде перифраза деп те атайды. Бұл сөздің мәнісі жеке сөздің орнына оның түсінігін сипаттап беру [10. 5] десе, М.Балақаев, Е.Жанпейісов, М.Томановтар, Б.Манасбаев-тардың құрастыруымен шығарылған еңбегінде перифразаларға «перифразаның ерекше бір түрі – эвфемизм» деп анықтама береді [11]. Расында да эвфемизм дегеніміз жағымсыз заттарды сыпайылап, жұмсартып айтуды көздейді, ал перифразалар белгілі бір ұғымды әдеттегіден басқаша сөз орамы немесе сөз тіркесі арқылы түсіндіріп айту болып табылады. Бұл жердегі бір айырмашылық эвфемизм жағым-сыз заттарды сыпайылап айту болса, ал перифраза барлық зат атауларына, құбылыстарға тән ұғым, мәселен *өтірікші* деген сөзді басқаша *аузының желі бар*, *ұры* деген сөзді *қолының жымқырысы бар*, *өлді* дегенде *келмеске аттану*, *о дүниеге аттану*, *өсек* дегенді *сымсыз телефон*, *ұзын құлақ* деп ауыстырып айтуда перифразаны молынан қолдануға болады. Сонымен, біз Ә.Болғанбаевтың айтқан осы пікіріне сүйене отырып перифраза мен эвфемизмдерді бір-бірімен байланысты ұғымдар деп қарастыруымызға болады.

«Қазақ тілі. Энциклопедиясында» перифразаға: «Перифраза (ағылшын *paraphrase*) – сөздің бейнелі мағынада қолдану тәсіліне жататын көркем троптың бір түрі. Перифраза затты, процесті, құбылыстың ең негізгі бір қасиетін келтірінді мағынада қолдана отырып, соны образды түрде сипаттау, анықтау» [1. 509] деп анықтама береді.

Өзбек тіл білімінде перифразаларға арнайы монографиялық қалыптағылыми зерттеу жұмысын алып барған ғалымдардан И.Умиров [7. 21], Д.Айтбаевтардың [6] еңбектерін атауға болады. Мұнда парафраза мен перифразалар лингвистикалық тұрғыдан талданып, олардың өзіндік ерекшеліктері айқындалған.

Перифраза (грек *periphrasis* – *айналым*) – құбылыстар мен заттардың атын атап, түсін тұстап емес, соның айналасындағы айрықша белгі қасиеттерді негізге алатын ауыстыру тәсілінің бір түрі. Перифраза мәтіннің идеялық-эстетикалық және көркемдік байлығын арттырады. Мағыналық экспрессивтігін, әсерлілігін күшейтеді. Мысалы: *Түз патшасы*(арыстан), *дала кемесі*(комбайн), *қара алтын*(көмір), *пәниден бақиға кетті*, *аққу ұшып көлге кетті* (өлді) деп З.Ахметов әдебиеттану термендер сөздігінде перифразаға осындай анықтама береді [3. 210].

Төменде М.Әуезовтың «Абай жолы II» романында қолданылған перифразаларға талдау жүргіземіз.

- *Кітаптан алатын білімнұсқаның* (білім) бүгін тіршіліктің қолма-қол керегі үшін асызғыс қажет болған бір шағы. 2. *Мынау үйге Құнанбаймен ілесе, осы үйдің иесі* (еркек) Тінібек кірді. 3. *Ол қорлық, намыс болатын өктем күштің айдауы* (қорлық, намыс) еді. 4. *Бәріңе айтар бір өтінішім – осы жолда ақ бұйрықтыажал сағатым* (өлім) жетіп, *қазатапқаным* (өлім) естілер болса, сол шақта да бірде-бірің мені аяп, мүскіреп: «әттең, өкініп өлді-ау, арманда кетті-ау» деп еске алма. 5. *Аз ба көп пе, бұйрықты күндерді* (сәт) туыс боп, бауырлас боп, бірге кештік. 6. *Қазір жүргінішлер Ертістен*

шалқайып, **қазақ сахарасының** (шөл, құм) қалың ортасына қарай тартпақшы. 7. Қыстан сұлымен шыққан, қазір іші тартып тоқ жарған, қалың сауырлы, **қан жирен аттың тройкасы** (күйме) доғаны сілкітіп, үні мөлдір жез қоңырауды шылдырата түсіп, ауыздығын шайнап, жиі-жиі пысқырып қояды. 8. Сонымен көктем күнінің түске жақындаған шағында, екі қабат үйдің барлық астыңғы, үстіңгі бөлмелерінен қалың жұрт ақтарылып шыға бастады. Көпшілігі **қыр киімін** (киім түрі) киген ел адамдары. 9. Дәркембай тақап келіп, Құнанбайға «жол болсын» айтып, соған ілес, жылдам сөйлеп кетті: - Құнеке, алыс сапарға бет алып, **құдай жолына** (сапар) кетіп барады екенсіз. О да **мүсәпірлік сапар** (қызмет) дейді ғой. 10. Нені ұғып, нені ойлаушы еңдер сендер! **Көр кеуде** (білімсіз), **арсыздар!** Меккеге бара жатқанда да әкем осындай күнәм бар деп бара жатқан жоқ па? – деп, Майбасар мен Тәкежанды ауыз аштырмады. 11. Салқар ұзақ топтың ең алдында қатты кетіп бара жатқан Құнанбай күймесі аз уақытта қаладан шеттеп шығып, бастысқа қарай еңіске тартатын **қара жолға** (қазірде алфальт) түсті. 12. Құнанбай Ұлжанға қарай бар денесімен бұрыла түсіп, бет беріп, сөйледі: - Бәйбіше, **үй серігім** (әйел) гана емес, **өмір серігім** (әйел) едің. Ал егде тартып, **зауал шағыңа** (қарттық) бейімдеген сайын дүние кеңейе береді екен. Өзің болсаң, кішірейе беріп, айналаңда **қуыс дүниені** (зат) көп тауып, өзгеге орын босата бергің келеді. 13. Сіз бен бізден **«жас буыным»** (жеткіншек), **«жаңа төлімнің басы»** (бала) деп, ел үміт қылатыны рас. 14. **«Ұялы қара көз»** (сұлу), **«нәркес көз»** (сұлу) деп осыны айтса керек деп, ішінен ойлаушы еді. 15. Күндіз қосылып кетпеді ме деп, қозысын іздеп жүрген **«жоқ қораушылар»** (іздеушілер) болды.

Қорыта айтқанда, М.Әуезов «Абай жолы» романында қолданылаған перифразаларын ойды көркемдеп, бейнелеп жеткізуші құрал ретінде пайдаланған. Қазақ тіл білімінде перифраза мәселесі көріктеу құралдарының бірі есебінде қолдануға болады.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, 509 бет;
2. Қабдолов З. Сөз өнері. Алматы. 1976-345-бет.
3. Ахметов З. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Алматы «Ана тілі». 1998, 210-бет.
4. Мұхтар Әуезов «Абай жолы» роман-эпопея. Екінші кітап. Абай. Алматы «Жазушы», 2006.
5. Айтбаев Д. Өзбек тілінде перифразалардың мотивациясы және олардың лексикографиялық талқысы. Филол... ғ.к. ...дисс авторефераты - Ташкент. 2007. - Б. 133;
6. Умиров И. Өзбек тіліндегі парафразалар. Филол... ғ.к. ...дисс авторефераты. - Ташкент. 1996, -Б. 21.
7. Балли Ш. Французская стилистика, пер. с франц., М., 1961, - С. 125.
8. Потебня А.А. Из записок по теории словесности, Харков, 1905;- С. 217.
9. Болғанбаев Ә. «Синонимдер сөздігі» Алматы, 1962, -Б. 5.

10. Балақаев М, Жанпейісов Е, Томанов М, Манасбаев Б. Стилистика. Алматы. Мектеп. 1966;
11. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, Б. 509;
12. Тулебаева Б.Н. Перифраз – тіл дамыудың тиімді тәсілі. [https:// bilimainasy.kz/ 23-25-01-06/](https://bilimainasy.kz/23-25-01-06/).

ӘОЖ 14.37.27

Г.Т. Тлеубердина¹, М.Б. Тенсел²

^{1, 2}«Шоқан Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті» КЕАҚ, Көкшетау қ., Қазақстан

«ЖАНҚОЖА БАТЫР» ТАРИХИ ЖЫРЫНДАҒЫ ЕЛДІК МҰРАТТЫҢ КӨРІНІС ТАБУЫ

Аннотация. Бұл мақалада автор тарихи жырлардың ішіндегі шоқтығы биік «Жанқожа батыр» жырындағы елдік мұраттың, ерлік пен егемендіктің ерекшелігін көрсеткен қазақ рухани әдебиетіне қосқан салмақты үлесін саралайды. Мұнда Жанқожа батырдың елжандылық қасиетін ұрпақ бойына қалыптастыруда жалпыадамзаттық құндылықтар рухани адамгершілік негізі ретінде мән беріледі. Тарихи жырлардың тарихымыздың тамыры, болашағымыздың негізгі бағдарына айналатынын ескерсек, тарихи жырдағы тұтастықты рухани байлығымыз ретінде қолдана білсек, еліміздің әлем елдері қатарында абыройы артатыны сөзсіз. Біздің ата-бабаларымыздың айбынды, рухты мінезі біздің өз алдына мемлекет, ұлт боп қалыптасқанымыздың дәлелі ретінде болашақ ұрпаққа тағылым беретіндігі айқын. Мақалада білім берудің маңызын ұлттық рухани мұра негізінде қарастыра отырып, қоғам талабына сай тарихы терең, сапалық тұлға тәрбиелеуде тарихи жырдың маңызын ашып көрсетеді. Мұсабай жырау жырлаған «Жанқожа батыр» дастанындағы патриоттық рух пен Отанды сүю, тұлғаның рухани, физикалық, материалдық дамуына бағытталған этнопедагогикамен сабақтасады. Қорыта айтқанда, мақалада Жанқожа батырдың ұрпақ алдындағы жауапкершілік, мінез бен рух, танымдық сипат, қиын қыстау заманда Отанға опасыздық жасамау секілді батыр бойындағы қасиеттері талданып, көркемдік ерекшелігі айқындалды.

Кілт сөздер: тарихи жыр, патшалық Ресей, отаршылдық саясат, қантөгіс, тәуелсіздік, эпос, жырау, ерлік, тағылым.

Abstract. In this article, the author analyzes one of the greatest historical epics "Zhankozha Batyr", which made a significant contribution to the Kazakh spiritual literature, reflecting the identity of the people, courage and sovereignty of the country. Universal values are considered as the basis of spiritual and moral education in the formation of the moral qualities of Zhankozha batyr for generations. Considering that historical poems are the roots of our history, the main landmarks of our future, we can use integrity as spiritual wealth in a historical poem and this will undoubtedly increase the authority of our country in a number of countries of the world. The noble, strong-willed character of our ancestors is evidence that we have formed a state, a nation, and gives an example to future generations. The article examines the importance of education based on the national spiritual heritage, reveals the significance of a historical poem in the upbringing of a person with a deep history that meets the requirements of society. The poem "Zhankozha Batyr", sung by Musabai zhyrau, combines the patriotic spirit and love for the Motherland, ethnopedagogy aimed at the spiritual, physical, and material development of the individual. The article analyzes the qualities of

Zhankozha batyr, his responsibility to the generation, character and spirit, cognitive character, the ability not to betray the Motherland in difficult times.

Keywords: historical poem, tsarist Russia, colonial policy, bloodshed, independence, epic, zhyrau, heroism, example.

Кіріспе

Ежелден ең даланы жайлаған сахараның сары самалын, кәусар ауасын жұтып өскен халқымыз қазақ атанып, ел болғалы не бір қиямет қайымды, қантөгістерді бастан өткерген. Тарихи жыр халық ауыз әдебиетіне жататын жанр болып табылады. Осындай қантөгістер халықты жаудан қорғаған батырларды, әділқазы билерді, шебер тілді жырауларды өмірге әкелген. Қиын қыстау заманда халықты жаудан қорғауда батырлардың еңбегі зор болды. Батырлардың ерлігін дәріптеу негізінде тарихи жырлар өмірге келді.

Материалдар мен әдістер

Ғылыми зерттеудің негізгі нысаны ретінде «Бабалар сөзі» тарихи жыр толғаулар жинағы алынды. Тарихи жырларды зерттеу барысында билеуші бейнесі ашылатын жыр жолдарын топтастыру, басқа сөздермен ажырату үшін салғастыру және құрылымдық талдау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Тарихи жырлардың ішінде Жанқожа батыр Нұрмұхаммедұлы жайында жазылған өлең жырлар мен дастандардың шоқтығы биік екенін толық айта аламыз, себебі белгілі зерттеуші Н.И. Веселовскийдің жинағында берілген «Жанқожа батырдың толғауы» қазақ халқының ұлт азаматтық, бостандық жолындағы ерлік күресі сипатталған тарихи жырлардың бірі» [1, 7]. Солай бола тұра заманымыздың заңғар жазушысы Мұхтар Әуезов: «... бізде бұл күнге шейін тарихи өлеңдер жиналып болған жоқ» деп айта келе: «Нағыз тарихи өлеңдердің бастауы Абылай заманынан бері қарай деп санасақ, қазірде Абылайдың өз жорығын баяндаған өлеңдері онан соң Сырым қозғалысын айтатын өлеңдер біздің қолымызға тиген жоқ» деп өзінің ойын білдіреді.

Бұл зерттеуінде Мұхтар Әуезов XIX ғасырдың орта шеніндегі ұлт азаттық көтерілістер туралы тілге тиек етеді, ал «Жанқожа батыр» толғауы осыдан жүз жыл әріде, 1894 жылы Н.И.Веселовский баспа бетінде жарыққа шығарды.

Бұл тарихи жырды 1893 жылы Мұсабай жыраудан И.В. Аничков жазып алған. Тарихи жырға тоқталмас бұрын, жоғарыда аталған үш ғалым туралы қысқаша тоқталып өтсек: Мұсабай жырау Аманкүлұлы Қазалы ауданы, Табанкөл деген жерде өсіп өнген, арғы тегі Жанқожа батырдың жақын туысы. Батыр ағасы туралы деректерге қанық, сол тарихи ортаның қақ ортасында жүрген туған жер мен туған елі үшін күрескен халықтың қорғаушысы атанған Жанқожа батыр туралы жазуы заңды құбылыс. Мұсабай тарихи жырының үлгісі Жанқожа батыр жайында жазылған тарихи жырдың алғашқысы. Жырды Мұсабай жыраудан жазып алған Иван Васильевич шығысты зерттеген ғалым 1893 жылы Шөмекей еліндегі Кәрібай деген кісінің Қуандарияда өткен асына барғанда жыраудың аузынан жазып алып, Қазан университеті жанындағы археология және этнография хабарларына жариялап, «Қазақ батыры Жанқожа

Нұрмұхаммедұлы» атты тарихи очерк жазып қалдырады, ал Н. И. Веселовский белгілі шығыс зерттеушісі. Ғалым Жанқожа батыр жайында жазылған Мысабай жырау үлгісін 1894 жылы Санкт- Петербургте жарық көрген, «қазақ әдебиеті тарихынан мол дерек беретін» «Киргизский рассказ о русских завоеваниях в Туркестанском крае» деген кітабына енгізеді. Баспа жүзін көрген бұл тарихи жырдың алғашқы сатысы болатын. Сәкен Сейфуллин 1926 жылы «Жаңа мектеп» журналының бесінші санында жаңа түсініктемелермен бастырып шығады. Одан әрі осы тақырыпта зерттеп жүрген біршама Ә.Қоңыратбаев, С.Қасқабасов, Е.Тұрсынов, Н.Төреқұлов, Ғ.Ахмедов, Т.Қоңыратбаев сынды әдебиетші ғалымдар бұл тақырыпқа қалам тербемей өтпеген.

«Жанқожа батыр» жырының оннан астам нұсқасы бүгінде ұрпақтан-ұрпаққа жетіп, бұл эпостар әйгілі «Бабалар сөзінің 62 томынан оқуымызға болады. Ең алғаш толық нұсқасын 1991 жылы Ғ.Ахмедов «Жұлдыз» журналында түсініктемелермен жариялаған. Жырды баяндауға ұласқан, деректілікке иек артқан тарихи жырдың әрбір тармағына, әрбір шумағына көз жүгіртпей, көңіл тоқтатып, әрбір түйінді ойды шығарманың мазмұны айқындалып, Жанқожа батырдың болмыс бітімімен, мінез құлқымен батырлық тұлғасын аша аламыз. Тарихи жырдың басы әдеттегідей Жанқожаны таныстырудан басталады. Қай жырау, қай жыршы болсын, атасы әрі батыр, әрі би Киікбайды тілге тиек етеді. Киікбайдың бәйбішесі Тама Есет батырдың қызы Тәжі, яғни түп нағашысы мен атасынан дарыған батырлық ұрпақ арқылы жалғасын табуы - табиғи құбылыс.

Жанқожа ойлап тұрсақ, қайдан шыққан?

Десең де мынау Майдан, әкесі бір,

Қақ жарып шыға келді Киікбайдан,- деп жырлауының мәнісі сонда.

Жырда жарты ғасырға жуық тарихи оқиға ғана беріліп, ХІХ ғасырдың орта шеніне дейінгі қалыптасқан қазақ жеріндегі хал ахуал, жер, ел үшін Жанқожаның ұлт азаттық күресі қара өлең ұйқасымен желдірмелете баяндалады. ХІХ ғасырдың аяғында дүниеге келген жыр толғауда бір саздылыққа сүйенген халық өлеңінің құрылысын байқауға болады.

Тарихи жырда ерлік пен елдік, тәуелсіздік пен бостандық тақырыбы өзекті. Сол ел тәуелсіздігі, жер бостандығы үшін ұлын ұлға, қызын күнге айналдырғысы келген бодандық құрсауынан, отаршылдық қамытынан құтқару мақсатында ел үшін жанын берер ел үлгісін көрсеткен Жанқожа батыр тұлғасы жарқырай түседі. Жырда әуелі Жанқожа қолының Бабажан бекпен соғысы баяндалады.

Ауызын Жанқожаның алайын деп,

Қара сарт, алып келді шекер, шайдан, [8, 11] -деп соғысуға себеп болған жайды баса көрсетіп, Мұсабай жырау жырлайды.

Осы тұсты тарихи деректермен дәйектей түссек, 1811-жылы Хиуа ханы Мұхаммедрахым Сырдария қазақтарын жаулап алуға бел буады. Ол үшін Әмудария мен Сырдария арасында бекіністер салдыруға көшеді, көп ұзамай Мұхаммедрахым бастаған Хиуа әскерлері Қуандария мен Сырдарияны өзенінің төменгі ағысындағы қазақтарға шабуыл жасайды. Бәрінің алдына қойған

мақсаты бір: «Бірінші сырдың төменіндегі жергілікті жұртты басып алып, өз үстемдігін орнату, екіншісі Ресейдің Бұхарамен жүргізіп жатқан сауданы тоқтату және оның Орта Азияға жақындап, өз саясатын жүргізуіне жол бермеу.

Осы мақсатты жүзеге асыру жолында зекет салығын күшейтеді. Орта Азия хандары мен Ресейдің сауда саттық жасайтын басты күре тамырдай басты жолында бүлікшіліктің жиі жиі болуы Ресейдің сауда саттық істерінде өте қолайсыз болады»[2], екінші жағынан, қанатын жайып, орнығып келе жатқан патшалық отаршылдық саясатына кері әсерін тигізеді.

Жырда:

Бұл қазақ сарт келгенін кек етпеді,
Бір сөзін айтқан сарттың екі етпеді,
Қаласын ортасына салып алып,

Бабажан бұл қазақты зекеттеді [8,5]- деп, Сыр бойына хиуалықтардың табан тірей бастағанын жырлайды. Қазақ халқының басына келген зорлық зомбылық, отаршылдық сонау 1731 жылы Кіші жүзді Орыс патшасы Анна Ивановна Ресейдің қол астына алғаннан кейін басталған болатын. Патшалық Ресейдің уысында қалған халықтың тұтастығы бұзылып, ең бірінші 1824 жылы Орынборда хандық жойылды. Отаршылдық саясат басқару жүйесін өзгертіп, хан мен қара халықтың отаршылдары бір жағынан қысып жатқан тұста Сыр бойына Хиуа мен Қоқан басқыншылары өз билігін жүргізуде бекіністер мен қорғандар сала бастады. «Жанқожа батыр» тарихи жырында Бабажан бек пен ол салдырған қорғанға қатысты деректер кездесетіндіктен, тарихи жырда былайша суреттеледі:

Қазақты жиды жан-жақтан.
Бабажанның тырнағы
Сырдағы елге тым батты.
Күннен-күнге дәуірлеп,
Озбырлық қылды Тәңір атқан [8, 4]

«Бесқала немесе басшысы бола білген Бабажанның атымен аталған бұл бекіністің салыну мақсаты Сырдарияның екі жағында көшіп жүрген Хиуа хандығына зекет төлеуден бас тартқан Кішкене Шектілерді әскер күшімен бағындыру еді» [3, 34].

Сыр бойындағы Бабажан бектің иелігінде Жанқожаның ағасы Ақмырза бағынып отырады. Ал, Жанқожа батыр ол кезде Қарақұм жағында, Елек өзенінің жағасын қыстап тұрды. Жұртына тісін батырған, қорлығына көнбеген Ақмырза Жанқожа батырдан көмек сұрайды. Бұдан хабардар болған Хиуа ханы қауіптеніп, Ақмырзаны қол аяғын байлатып, Сырдарияға тірідей лақтыртып жібереді. Бірінен бірі өткен зорлық пен қорлыққа шыдай алмаған Жанқожа батыр:

Жазықсыз Ақмырзаны өлтірдің деп,
Көп қырды қайқы кірпік қара сартты,
Баласын Майқарадай ұстап алып,
Алашты алты жүре аралатты [8, 11].

«Қоқан, Хиуа, Бұқара хандықтарының осындай зорлық зомбылықтарына қарсы Жетісу жерінде және Сыр бойында бірнеше шаруалар көтерілісі болған.

Мәселен, 1858- 1860 жылдары батыр Сұраншы Ақынбекұлы басқарған Ұлы Жүз қазақтарының, ал 1843-1845, 1856 жылдары Жанқожа Нұрмұхамедұлы басқарған Кіші Жүз қазақтарының қарулы көтерілістері болды. Елдің тәуелсіздік жолындағы күрестері біртіндеп бүкілхалықтық сипат алды» [4]. Бабажан бекінісіне бұзып жарып кіріп, қысымшылықта отырған жұртына бостандық алып берген Жанқожа батырмен қатар Ақтан батырдың да есімі аталады. Тарихи деректер бойынша әуелі бірінші қақпаны Ақтан батыр қирата кірсе, екіншісін Жанқожа батыр баса көктеп алға ұмытылып, Хиуа әскерлерін тас талқанын шығарады. Бабажан бектің баласы Майқараны тұтқынға алып жұртына алып келгені жырда ерекше жырланады. Бұл кез 1843-жылдың басы ел тарихында Жанқожа батырдың Хиуа хандығымен күресі тайға таңба басқандай жазылған. Ол туралы жырда:

Қазаққа сарт та қылды үлкендікті,
Көрмедік Жәкең бар да еш кемдікті.
Қаласын Бабажанның бұзып алып,
Қазаққа алып берді бір теңдікті[8,12]- деп,

Мысабай жырау Жанқожа батырдың отаншылдық тұлғасына баға беріп, батырдың кесек тұлғасын сомдай түседі.

Бабажан қорғанындағы биліктен айырылып қалғанын кейін хиуалықтар 1845 жылы дарияның сырлы жағасынан Жанқала бекінісін салады. Бір бірімен жауласқан Сыр бойы қазақтары мен Хиуа ханы да қазақ жеріндегі үстемдігін сақтап қалу үшін жанталасып бақты, тіпті кейбір қазақ сұлтандары таразының қалт-құлт еткен басына қарап, аңдысын аңдуға көшеді, тек жұртын өзге елдің тепкісінде қалдырмауда туған топырағын өзгенің иелік етуіне қарсылық білдірген, бұқарамен үні үндес Жанқожа секілді халық батырлары осындай жырлардың тууына арқау болған.

Жанқожа батырдың 1847 жылы 20 тамызда Райым бекінісінің бастығы подполковник Ерофеевке Хиуа феодалдарының қазақтарға шабуылы туралы жазған хатынан кейін «орыс әскерлерінен көмек кешіккен жоқ. Тамыздың жиырма үші күні Жанқожа патша әскерімен бірігіп, қазақ жерін қан сасытып, талан таражға салған Қожанияз бастаған Хиуалықтарды Қуаңдарияға дейін қуып салады. Шаруалардың қаншама түйелері мен аттары өздеріне қайтарылды. Жаңақала үшін болған шайқаста орыстар Жанқожаны өзіне сенімді одақтас деп білді, сөйтіп батырды өздеріне қарату мақсатында сыртынан есауыл әскери шенін беруді ұйғарып, 200 сом күміс ақшамен жалақы тағайындайды, бірақ Жанқожа батыр «патша үкіметіне еңбегім сіңген жоқ» деген сылтаумен қабылдаудан бас тартқан.

Жанқожа көп сөйлесті қазағына,
Орыстың ермей кетті мазағына
Кешегі Райымды салдырғанда,
«Ішіне көп орыстың басшы бол» деп,

Бекмырза ұстап берді бажағына [8,12] - деген жолдардан тарихи деректер мен Мысабай жырлаған тарихи жыр бір арнада тоғысқандығын көруге болады. Тарихи жырдың өзіндік ерекшелігі тарихшылардың әртүрлі пікір қалыптастырып жүрген көзқарастарына нақты жауап бере алатындығы.

Жырдың өзінен мысал келтірсем:
... Ауызын Жанқожаның алайық деп,
Ақшаға арба толған алып келді.
Қамыстың торғай қонар жел басына,
Ау, орыс, өлем десең, кел қасыма!
(Әлиден, Әзіреттен ұятты деп),
Қызбады арба толған тілләсіна...
Бұл орыс алыммен алады деп,
Орыстың алмай кетті сөлкебайын,[8,11]

Жанқожа батырдың көз қызықтырар ақшаға сатылмай, елімен бірге болып халық батыры атануының себебін жырда көрікті тілмен жеткізе білген. Келтірілген жыр жолдарында отаршыл орыс саясатын астарлау үлгісімен бір ауыз сөзге, біт тармаққа сыйғызып, жан жақтан қысым көріп, аласапыран болған қазақ ауылдарына «қамыстың жел басына» отарлау саясатымен қоныс теуіп, бар билікті өз қолына алып, үстемдігін жүргізген патшалық Ресейдің іс әрекетін әшкерелейді.

Бұл тарихи жырлар қоғамдық күресте, тәрбие жүйесінде қазақ қоғамының рухани тіректерінің біріне айналып, белгілі дәрежеде тарихи материалды сақтаудың оны келесі ұрпаққа жеткізудің ерекше әдісі ретінде қалыптасты. Ұрпақ бойына ұлтжандылықты сіңіруде мемлекетшіл тұлғаларды дәріптеу біздің басты мақсатымыз.

Сонымен бірге тарихи жырлардың ерекшелігі өзін жаратушы халықпен бірге кемелденіп шындықты бедерлеуде сапалы өзгерістерге ұшырап отырғандығы ақиқат. Оның бұл ерекшелігін біз батырлық жырлардан оның жаңа тарихи кезеңдегі мұрагері, қазақ халқының өз саяси тәуелсіздігі әлеуметтік мүддесі үшін жүргізген күресінің тарихи шежіресіне айналған тарихи жырлардан анық байқаймыз.

Сонау XVIII ғасырдың соңғы жылдарында өткен қазақ, қарақалпақ қақтығыстары тұсында, бар-жоғы он жеті жасында Хиуаның белгілі батырын жекпе-жекте өлтірген Жанқожа содан кейінгі 70 жыл ғұмырында Қоқан, Хиуа, Ресей басқыншыларымен сан рет сұрапыл шайқастар өткізді. Жанқожа батыр сол ұрыстардың барлығына да қолбасшы, әрі басты ұйымдастырушы ретінде қатысып, теңдессіз ерлік, көзсіз батырлық көрсеткен болатын. Жанына ерген жауынгерлеріне сонысымен үлгі болды, қаймана халқына қайрат, «елім» деген ерге ерік-жігер берді..

Белгілі қоғам қайраткері Мұхамеджан Тынышпаевтың: «Жанқожа үш жүздің ең атақты батыр билерінен саналады. Ол қазақ тәуелсіздігі үшін күрескер орысты да, хиуалықтар мен қоқандықтарды да, тіпті хандардың өзін мойындаған жоқ» деген мінездемесі де жоғарыдағы пікірімізді айғақтай түседі.

Жанқожа батырдың аталары мен өзі және үзеңгілес, жорықтас кісілер жайындағы деректі құжаттар, айғақтар мен хаттар, басқа да мәліметтер Ресей мұрағаттарында көп ұшырасады. «Жанқожа батыр» туралы тарихи жырдың ерекшелігі дәстүрлі эпикалық стильді сақтай отырып, ерлік істерін халықтық сарында жырлайды. Жанқожа батыр туралы тарихи жырлардың мазмұны жазба әдебиеттен гөрі ауыз әдебиетіне, әсіресе

халықтың қарапайым тілінде туындайтын фольклорлық мұраларға жақын екенін көруге болады. Әрине, тарихи жырлардың табиғаты әлі де зерттей түсуді қажетсінетіні жасырын емес. Бұл орайда осы тақырыпты арнайы зерттеген ф.ғ.д. Б.Рахымовтың мына пікірлері назар аударарлық: «Кенесары—Наурызбай», «Исатай-Махамбет», «Ерназар-Бекет», «Жанқожа батыр» т.б. және 1916 жылғы оқиғаларға қатысты жырлардың бірінің авторы белгілі болса, енді бір нұсқаларының айтушысы белгісіз екендігі кездеседі. Бұндағы басты ерекшелік эпостың жасалу заңдылығында жатыр. ХІХ ғасырдағы эпоста фольклорға тән синкреттілік, эпосқа тән көп нұсқалық бірден көзге түседі. Авторы белгілі нұсқа біреу ғана емес, қайта бірнеше авторлар болып, біріндегі сюжеттің екіншісінде қайталанатынын көруге болады. Сөйтіп, фольклор мен әдебиеттің арасындағы байланысты осы жерден көруімізге болады» дейді [5].

Жанқожа батыр туралы тарихи жырлардың біразының сюжеттік ерекшелігін Н.Төреқұловтың зерттеуінен табуға болады. Мұнда ол Мұсабаймен қатар, лұқпан Кенже ұлы, Жөкей Шаңғытбаев және жыршысы белгісіз тағы бір нұсқаны талдап, бұл жырдың әлі де зерттеу нысанына айналмағанын алға тартады. Ал белгілі әдебиет тарихшысы Ж.Тілеповтің еңбектерінде «Жанқожа батырдың толғауы» да арнайы сөз болған. Зерттеуші Мұсабай жырлаған нұсқаның сюжеттік үш арқауына назар аудара отырып, олардың тарихи сипатына тереңдей талдау жасаған. Атап айтқанда, Жанқожаның Хиуа хандығына қарсы соғысы, Ресей басқыншыларымен арадағы шайқас және батырдың қапыда қаза болуы сынды оқиғаларды ғалым егжей-тегжейлі, салыстыра зерттей отырып, Мұсабайдың жыраулық деңгейін жоғары бағалайды. Жыршы әсіресе Жанқожаның түрікпен Әйімбет батырмен жекпе-жегіне және батырдың Кенесары ханмен бірлесіп Созақ бекінісін алу кезіндегі ерлік істеріне ерекше тоқталып, соғыс суретін барынша қызықты, әрі шебер тілмен асқақ эпикалық екпінде сомдайды.

Екі жүзді семсердің
Балдағы қолда қалғанша,
Ат басындай сұм жүрек
От болып қаулап жанғанша,

Мөлдіреген екі көз [8,351] - деп толғаған жырау Кіші жүз батырларының есімдеріне мақтау айтып, жеңіс жолына жалынды тілек, батасын беріп аттандырады.

Қорытынды.

«Жанқожа батыр» эпосының тарихи жыр нұсқаларында бас кейіпкердің өмірінде оқиғалар легі қамтылғанын көреміз:

1) Жанқожаның 17 жасында қарақалпақтың Тықы деген батырын өлтіруі. 2) Бабажан сарттың қаласын бұзып, өзін өлтіруі және түрікпен сардары Әйімбет (Аймұхаммед) батырды жекпе-жекте өлтіруі; 3) орыс басқыншыларына қарсы жорығы; 4) Кенесары ханның әскерімен бірлесіп, Созақ, Сауран, Қосқорған секілді Қоқан қамалдарын алуы; 5) Жанқожа батырдың ағайын алалығынан кісі қолынан қапыда қаза табуы. Даңқты батыр жайындағы эпостарда оны өзге замандастарынан ерекшелейтін

бірнеше кісілік қасиеттері атап айтылған. Ең алдымен, Жанқожа жастайынан өте әділ, тура мінезді, ешкімнен қаймықпайтын жаужүрек әрі бұқара халықтың сенімді тірегі, туған елі мен жерінің қорғаны болған.

Жанқожа батыр бастаған ерлердің, билердің, ел азаматтарының өмірі халықты сүюдің, оның жоғын жоқтап, мұңын мұндаудың тамаша үлгісі бола білді. Олардың игілікті өмірі мен байлығы халықтың бақытын, салт-дәстүрін сақтап, дамытуға арналған. Халқына еңбегі сіңген, ұлттық рухымызды асқақтата көтеруге үлес қосқан ата-бабаларымыздың есімі мен тарихи жырларда жырлана береді. Жанқожа батыр бойындағы бірін-бірін толықтырып тұратын ұлттық бейне, халқын бірлікке, адамгершілікке, жаңғыруына шақырған ұлттық мүддеден туған. Сондықтан, қорыта айтқанда, Жанқожа батыр ерлігі бүгінгі таңда да өміршең, адамның рухани дамуында ерекше орынға ие. Тарихи жырлардың асыл мұра ретінде қалдырған ақылын рухани байлығымыз ретінде қолдана білсек, кең байтақ еліміздің әлем кеңістігінде абыройы арта берері сөзсіз.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Аничков И.В. Киргизский герой Джанходжа Нурмухаммедов. Казань, 1894
2. Шалабаев Б. Жанқожа батыр // Қазақ әдебиеті тарихы. Алматы, 1948. 328-333-бб.
3. Мұқанов С. Қазақтың XVII-XIX ғасырдағы әдебиетінің тарихынан очерктер. Алматы, 2002. 108-115-бб
4. Турсунов Е., Каскабасов С. Историческая песня XIX в. // История казахской литературы. Т.1. Алма-Ата, 1968. С. 304-314
5. Төреқұлов Н. Жанқожа батыр // Қазақ тарихи жырларының мәселелері. Алматы, 1979. 231-251-бб
6. Қасқабасов С. Тарихи жырлардың зерттелуі мен жанрлық сипаты // Қазақ тарихи жырларының мәселелері. Алматы, 1979. 13
7. Сәкенов С. «Жанқожа батыр» жыры // Қазақ әдебиетінің тарихы. Он томдық. 1 том. Алматы, 2008. 594-597-бб.
8. Бабалар сөзі: Жүз томдық. 62-том. Астана, 2010. 18-б.

УДК:821.512.133.01

Д.Н. Тураева

Гулистанский государственный университет, г. Гулистан, Узбекистан

ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ИДЕИ И ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Аннотация. В статье исследуется контекст литературно-исторического процесса литературного произведения, пара писательского и художественного творчества, эстетика

творчества и присвоения, творческая лаборатория писателя, структура творческого «я» и мнений.

Ключевые слова: художественный стиль, творческая психология, творческая лаборатория, концептуальное обобщение, творческий замысел, поэтическое восприятие, художественная идея, творческое воображение.

Abstract. The article explores the context of the literary and historical process of a literary work, the pair of literary and artistic creativity, the aesthetics of creativity and appropriation, the creative laboratory of the writer, the structure of the creative "I" and opinions.

Keywords: artistic style, creative psychology, creative laboratory, conceptual generalization, creative intent, poetic perception, artistic idea, creative imagination.

В мировой литературе процесс художественного творчества, идейно-эмоциональное отношение автора к описываемым событиям, выбор системы образов и его поэтическое восприятие проблемы через них, его художественное суждение, эстетический идеал, мировоззренческий, культурно-воспитательный уровень, жизненный опыт, мастерство, сила таланта и потенциала, проблемы эстетической интерпретации, в целом, специфические аспекты творческой лаборатории писателя последовательно изучал. Творческий процесс, связанный с возникновением литературного произведения, считался одним из научных направлений в литературоведении всех эпох. В частности, происхождение произведения от идейного замысла и особенности художественной интерпретации создают необходимость глубокого познания литературных явлений, определения его эстетических задач и через это раскрытия сущности достижений литературоведения. Последовательное совершенствование развития литературно-эстетических взглядов в мировой литературе лежит в основе возникновения научных концепций, связанных с постепенным развитием художественного мышления. Поэтому изучение своеобразия художественного мира, критический подход к нему не могут не способствовать развитию литературы каждого народа. Поэтому необходимо научно рассмотреть процесс литературного творчества, изучить факторы, связанные с зарождением и материализацией творческого замысла, показать особенности художественно-эстетического осмысления, проблемы, связанные с проявлением творческой личности. важно теоретическое обоснование.

В последние годы особое значение придавалось беспристрастному изучению наших национальных произведений, их исследованию на основе высоких художественных стандартов. В узбекском литературоведении одновременно на примере исторических произведений, созданных до и после обретения независимости, обновляется художественное мышление узбекской прозы, способы художественного выражения действительности в соответствии со стандартами мирового литературоведения, научно и теоретически исходя из требований сегодняшнего дня. Правильная оценка является одной из важных задач. Поэтому изучать произведения необходимо в контексте литературно-исторического процесса, пары писательского и художественного творчества, творческого и духовного мира, применения в них выражения индивидуального и общественного бытия человека к Процесс сегодняшних реформ, особенно подрастающего молодого поколения, направленность на служение

обеспечению духовного совершенствования имеет важное воспитательное и воспитательное значение. Потому что, исходя из художественно-эстетических воззрений новой эпохи, определяя ее место в истории литературы на основе творческой лаборатории, творческого «я», структуры ее воззрений, комплексного осмысления и объяснения исторических -отдельные вопросы, такие как эстетика присвоения, являются современным литературоведением, позволяющим делать методологические, теоретико-методологические и концептуальные научные обобщения и выводы. Поэтому становится актуальным исследование проблемы художественного замысла, творческого воображения и эстетического осмысления.

Уникальная сложность этого понятия воплощена в сформировавшихся на протяжении столетий взглядах на различные особенности литературного творчества и творческого процесса. Аспекты, связанные с созданием художественного произведения, еще больше проясняют представления о нем. Он открывает путь к сути произведения. Творческая лаборатория писателя создается различными факторами, стимулирующими рождение творческого замысла, его превращение в художественную идею, процесс, ведущий к возникновению художественного произведения. «Личность и талант художника, отношение между произведением и человеком, семя художественной мысли, приходящее в голову, прорастающее, прорастающее, пишущее листья, расцветающее — это сам по себе красивый и привлекательный процесс. Этот волшебный мир, который в науке называют творческой лабораторией, сравнительно мало изучен в нашем литературоведении. Она всегда интересовала как специалистов, так и широкую читательскую аудиторию»[1, 4], - говорит литературовед Н.Рахимжонов. Обратим внимание на размышления Х.Умурова по этому поводу: «Литературоведы также мало пишут о личности писателя и его творческой лаборатории. Однако процесс создания произведения невозможно полностью представить без этих элементов» [3,56]. Поэтому изучение творческой лаборатории писателя в науке о литературе является одной из главных задач современности, и возникает необходимость ее всестороннего исследования. Обращение внимания на аспекты, связанные с этим процессом, позволяет глубже понять сущность художественного произведения.

Жизненные события начинаются с творческой лаборатории и формируются в связи с сердцем, мировоззрением и духовным миром творца. Возникновение идеи художественного произведения, его завершение, все двери, прошедшие через сознание писателя в процессе написания, показывают, что творческая лаборатория — это уникальное, индивидуальное событие. Поэтому новая реальность, рождающаяся в процессе художественного творчества, в частности, образцы повествовательного, новеллистического и романного жанров эпической прозы, могут быть объективно исследованы на основе секретов лаборатории конкретно-литературного творчества. Биографический метод важен для раскрытия сущности художественного творчества, психологии творческой личности, сущности поэтического произведения. Уже сейчас этот метод основан на паре писателей и

произведений искусства. То есть произведение искусства читается через личность писателя.

Если чтение художественного произведения доставляет читателю эстетическое удовольствие, то процесс его создания требует от писателя большой творческой работы и исследовательской работы. В осуществлении этого процесса писатель использует свой творческий потенциал. В процессе художественного творчества большую роль играют писательский талант, вдохновение, труд, мировоззрение и фантазия. Изучение творческой лаборатории писателя начинается со знания этих факторов. Творчество состоит из различных литературных факторов — рождения художественной идеи, творческого замысла, начала писать, выбора героя, умелого использования неожиданных ситуаций. Каждое произведение проходит определенный период созревания в сознании и мыслях писателя, прежде чем будет изложено на бумаге. Поэтому все исследователи творческого процесса справедливо изучают рождение первоплана в зависимости от внутреннего мира писателя. Итак, поскольку художественное произведение доходит до сознания художника еще до того, как оно закончено, целесообразно сначала изучить конкретные стороны творческого процесса в зависимости от его внутреннего мира. Творец формирует реальность, которую он ощущает в своем сознании. В основе этого лежит общность между обладанием талантом, знаниями и мировоззрением. Непрерывающийся поиск в творце освещает талант, делает его еще выше. Полировка таланта и его возвращение связаны с творчеством писателя. Креативность — это больше, чем просто врожденный талант. Насколько важен для писателя талант в процессе художественного творчества, настолько же важен и результат творческого труда, который его создает. Недаром в работе раскрывается девяносто девять процентов горьковского таланта. В результате творческой работы талант проявляет свои результаты. «Чтобы быть писателем, в одном человеке должно быть воплощено множество ни с чем не сравнимых качеств. Талант, трудолюбие, чувство времени и пространства, ум, отвага, настойчивость, чистота ума и тела, чувство справедливости, самоотверженность, способность удивляться и познавать и десятки других качеств... Профессиональные знания тоже второстепенны" [4,141] . Поскольку художник формирует понятия в своем мышлении как художественном произведении, он выводит их на поверхность посредством творчества, опираясь на свой талант. Из соединения как духовных, так и физических сил в поле выходит высокое художественное произведение. К.С.Станиславский пишет: «Я узнал, что творчество — это прежде всего собирание всех духовных и физических сил мироздания в одну точку. К этой точке сходятся не только зрение и слух, но и все пять органов чувств человека. Кроме того, тело, ум, разум, воля, чувство, память и воображение собираются воедино и направляются на создание изображаемой вещи» [3, 302] . Обладатель таланта «живет» в этом мире всем своим существом, переживая творческий процесс. Он стремится реализовать свою цель только тогда, когда морально и физически готов к творческому процессу. Поскольку отправной точкой творческого процесса является сердце писателя, то духовная подготовка писателя занимает

главное место. В более глубоком понимании сущности художественного произведения исследование творческой лаборатории писателя служит углублению понимания творческой эволюции писателя наряду с критериями художественности. В художественном произведении кусок жизни описывается как реальность, соответствующая мировоззрению писателя. Каждое слово появляется в мире мысли писателя в связи со всеми особенностями творческого процесса. Тот факт, что художник всегда находится в гармонии с жизнью, создает для него прекрасную возможность выбрать правильный материал для жизни. Эта ситуация неразрывно связана с мировоззрением писателя. Творческая фантазия признана важным аспектом литературного таланта.

Вообще писательский талант, вдохновение, труд, фантазия играют важную роль в развитии художественного творчества, и изучение творческой лаборатории писателя начинается со знания этих факторов. Все факторы творческого процесса достигают художественного совершенства в связи друг с другом при раскрытии граней художественного творчества, психологии творца, сущности художественного произведения.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Рахимжонов Н. Биография произведения искусства. - Ташкент: Наука, 2008. – Б.4.
2. Умуров Х. Литература теория . – Ташкент: Шарк , 2002. – С. 56 .
3. Станиславский К.С. Моя жизнь в искусстве. - Москва: 1954. – С. 302.
4. Оклянский Ю. Книга на день рождения. - М.: Прогресс, 197. – С. 327.
5. Ортега-и-Гассет. Эстетика. Философия и культура - М.: Радуга, 1990. – С. 326.

UDC 372.8

К. Tursynbayeva¹, N.Baimuka²

^{1, 2}Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhsan

FUNCTIONS OF GAME TECHNOLOGY IN THE STUDY OF ENGLISH VOCABULARY

Abstract: Play activities are very closely related to children because it is a favorite pastime of children. The teacher needs to properly organize educational activities with the help of games, using a particular pedagogical methodology considering the concept of "Game" in the educational process. As Stepanova E.A. confirms, the game is a powerful incentive to master the language, [1,66]. Learners get into the process of play without thinking about the fact that they activate lexical units on a particular topic, that they work out any grammatical construction, enter into a dialogue in the language being studied, etc. Mostly, educational games are created by teachers with the help of methodological means and used during the lesson for teaching and educating learners. Educational games are focused on the zone of proximal development of learners, combining the pedagogical goal with an exciting motive of activity for the learner.

Key words: game technology, educational activities, pedagogical methodology, an exciting motive of activity, to activate lexical units, effective, a foreign language.

Аннотация. Ойындар балалардың сүйікті ісі болғандықтан, олардың өмірімен өте тығыз байланысты. Педагог оқу процесін ұйымдастыруда, педагогикалық әдіснамада «Ойын» ұғымын қолдана отырып, ойындардың көмегімен оқу мен тәрбие қызметін дұрыс ұйымдастыруы қажет. Ойын тілді меңгеруге ынталандырады, [Степанова Е.166]. Білім алушылар ойын процесіне белгілі бір тақырып бойынша лексикалық бірліктерді белсендіру, қандай да бір грамматикалық құрылысты пысықтау, оқылып жатқан тілде диалогқа түсу, т.б. тілдік дағдылар мен білімдерін жетілдіруде қысылмай, еркін түседі. Негізінен оқу ойындарын Жалпы алғанда оқытушылар сабақ барысында ойын түрлерін әдіснамалық құрал ретінде білім алушыларды оқытуға және тәрбиелеуге пайдаланады. Оқу ойындары білім алушылардың қоршаған ортасына, даму аймағына бағдарланған, білім алушылар үшін белсенділіктің дамытумен ұштастырылады.

Кілт сөздер: ойын технологиясы, оқу қызметі, педагогикалық әдіснама, белсенділікті арттыру, лексикалық бірліктерді белсендіру, тиімді, шет тілі.

A place of games at the foreign language lesson and time allotted to the game depends on the level of language proficiency of the learners, their preparedness, the material being studied, on the goals of the lesson. It means that game technologies can be used at various stages of the lesson: at the beginning of the lesson, in its middle and in the last stage of the lesson.

A teacher can organize a game at the very beginning of the lesson in order to make it easier for children to enter the educational process, refresh their memory, interest them in learning new material, and, most importantly, introduce learners to the language environment. It should be noted that if the game is held at the beginning of the lesson, the rest of the lesson should be planned and built so that children are no less interested than during the game so that they can get precisely the same pleasure as from the game. In the middle of the lesson, it is recommended to use games so that children can relax a little, relieve tension, increase activity and continue learning a language with renewed energy. Playing the game at the end of the lesson also brings great success. Learners work with the most extraordinary enthusiasm, and if a teacher praises learners for their achievements, they will look forward to the next lesson with impatience.

Also, games can be used at different stages of work on language material: when getting acquainted with new material, when consolidating the knowledge, skills and abilities acquired in previous lessons, and when repeating and systematizing what has been learned. Many researchers noted that games have a huge role in learners' upbringing, education and development. It acts as a means of mental preparation for future life situations. Game moments in the classroom increase motivation, and the pace of the lesson. It is important that the game brings students closer to each other and the teacher, thereby destroying the traditional barrier between a student and a teacher. Games allow making the learning process qualitative, effective and, at the same time, attractive and interesting [2, 44]. Exercises and tasks in the form of a game renew foreign language classes, educate attention, memory, aesthetic feelings, and develop logic and thinking. In the process of playing, learners learn to show such qualities as mutual assistance, friendly support, respect for the opinions of others,

initiative, creativity, and tolerance [3, 37-38]. Games reveal the hidden abilities and capabilities of each learner. In the process of game activity, a learner develops mentally (intelligence development), psychologically (get rid of fear and anxiety, thereby ensuring psychological stability; the formation of volitional qualities, restructuring of mental processes), and physically (mobile, role-playing games).

In our opinion, the classification of educational games by M.F. Stronin is the most acceptable and appropriate, since it covers almost all types of games and aims to teach all types of speech activities and all aspects of the language. Consider the classification of educational games according to M.F. Stronin: 1) preparatory games that contribute to the formation of speech skills (includes lexical, phonetic, spelling and grammar games); 2) creative games, the purpose of which is to develop different speech skills and abilities [4,47].

Scientists define different functions of games. They are:

1. Learning function. It is the primary function of educational games, which is mainly aimed at developing attention, memory, thinking, perception of information, skills and abilities, and the formation of a worldview.
2. Educational function. This function is to bring up such qualities in children as humanism (this applies both to people of their native country and people of other countries), love for the motherland, discipline is brought up (compliance with the established rules in the game), respect for the customs and traditions of the countries of the studied language.
3. Entertainment function. This function creates a positive psychological atmosphere in the lesson, turning a boring lesson into unusual, exciting activity.
4. Communicative function - overcoming the language barrier and creating a foreign language atmosphere in the classroom.
5. The relaxation function is to relieve emotional stress so that students do not overstrain in the classroom but, on the contrary, continue learning with new strength.
6. Psychological function - restructuring of the psyche for the best assimilation of information; formation of the physiological state of children.
7. The developmental function is aimed at the harmonious development of personal qualities to activate the reserve capabilities of the individual.
8. The aesthetic function is the pleasure that children receive in the process and from play activities.
9. The function of self-realization is to manifest students' hidden abilities and capabilities.
10. The game-therapeutic function is to overcome various difficulties for children that may arise in any life situation [5, 15-16].

Most learners do not want to speak or find it difficult to study a foreign language, perhaps they have lack of motivation to study this subject; there are also many other reasons. To overcome these difficulties, the following recommendations are offered:

- to choose vocabulary based on students' interests, hobbies, and desires;
- the choice of vocabulary should be individual for each class;
- lexical material depends on the pupils's age characteristics and the level of the language.

Methodologists distinguish different requirements for games. O.A. Kolesnikova [6, 45] identifies the following requirements that a game must meet: -the game should be based on real-life situations;
-the teacher should prepare everything for the game and organize it well;
-the whole group must accept the game;
-the game should be held in a positive atmosphere to cause joy, pleasure, and self-confidence;
-the teacher must control the players' activities, being an observer from the outside.

E.I. Negnevitskaya identifies the following requirements for the game as a method of teaching foreign languages [7, 35]:

- players must comply with the rules.
- children should have the right to choose the action in the game, which ensures the activity of each child in the collective form of organization of the game.
- the teacher should know what skills and abilities will be trained in the game, what the learner did not know how to do before the game and what he will learn.
- students must perform mental operations.
- first of all, for students, a game should be an enjoyable, exciting interaction with a teacher and classmates, accompanied by the game's needs. For the game, it is necessary to have a plan according to which the players will act. It is also necessary to have roles and game items.

In any game, there must be a result, which is very important for students and motivates them.

- the game should not use traditional grades because if the child receives a negative score for the game, he\she will lose motivation to learn the language altogether.

In our opinion, the main thing is that the game should stimulate the motivation of learning and arouse the students' interest and desire to perform a particular task well.

Games perform the following abilities:

- memory, attention, thinking development;
- educational (humanism, politeness, respect for the customs and traditions of the countries of the studied language);
- entertaining (to entertain, to give pleasure, to inspire, to awaken interest);
- communication training;
- removal of emotional stress;
- psychological (development of personal qualities).

It is also identified the advantages and disadvantages of using game technology in teaching English vocabulary:

Advantages:

- Increased interest;
- Activate learners participation in the learning process;
- Team cohesion;
- Development of thinking.

Disadvantages:

- Difficulties in evaluation;
- Difficulties to restore discipline in the classroom after the games;

-Explaining and demonstrating games takes a lot of time.

But these shortcomings do not affect the acquisition of vocabulary in English lessons.

The psychological, individual and age characteristics of learners in mastering a foreign language were studied and established. Pupils of secondary school age have huge advantages in learning a foreign language: natural curiosity, well-developed long-term and visual-figurative memory, impressionability, emotionality, great activity. A great importance for foreign language lessons plays the favorable atmosphere at the lesson, positive relationships between learners and a teacher, clarity, equipping with new information technologies (cartoons in the target language, presentations and much more), a constant change of activities, the orientation of the training content on the interests and desires of learners.

The roles and functions of game at the lessons of foreign languages were revealed. Game activities in foreign language classes cause interest in learning the language, increase motivation, help overcome the language barrier, create a favorable atmosphere during a lesson.

REFERENCES

1. Stepanova, E.A., (2004). The game as a means of developing interest in the studied language // Foreign languages in school. № 2. 66-68.
2. Davydova, Z.M., (2010). Igra kak metod obucheniya inostr.yazykam // Foreign languages v shkola. № 6. 34-38. 78
3. Solovyova, E.N., (2005). Methods of teaching foreign languages. Basic course. – M.: Prosveshchenie, 55-57.
4. Abramova, I.V., (2004). Games on the lessons of the German language // Foreign languages in school. № 1. 44-47.
5. Bychkovskaya, E.V., Goncharenko A.L.,(2018). Development of interest in a foreign language among younger schoolchildren, 51-33.
6. A. Drozd. Professionally oriented vocabulary and its role in the formation of a FL students competence[Electronicresource] https://docviewer.yandex.ru/Fdrozd_2011_
7. Zemsh, M.B., (2018). Uchebnaya delovaya igra: teoriya i praktika: ucheb. – Method. Allowance. — M.: Izdatel'skii dom Akademii, 70.

ОӘЖ 614

Ғ.Е. Тұманбай

Қорқыт-Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ОРТА СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАН ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН БАҒАЛАУ

Аңдатпа. Мақалада орта сынып оқушыларының қан жүйесі туралы білімдері зерттеліп, талдау жүргізілді. Қан жүйесінің қызметі мен қанның құрамы, қасиеттері туралы ғылыми және оқу-әдістемелік еңбектерге әдеби шолу жасалды. Оқушылардың қан жүйесі туралы білім деңгейлерін бағалап, қандағы өзгерістер мен олардың алдын алу мәселесінен хабардарлығын анықталды. Сондай-

ақ, орта сынып оқушылардың қан көрсеткіштерін зерттеу және жиі кездесетін өзгерістердің алдын алуға бағытталған шаралар айқындалды.

Кілтті сөздер: қан жүйесі, орта сынып оқушыларының қан жүйесі туралы білімі, қан жүйесі туралы білімді бағалау, орта сынып оқушыларының қан жүйесінің ерекшеліктері.

Annotation. The article examined and analyzed the knowledge of middle school students about the blood system. A literary review of scientific and educational-methodical works on the functioning of the blood system and the composition, properties of blood was carried out. They evaluated the level of knowledge of the blood system of students and determined their awareness of changes in the blood and their prevention. Also, the study of blood values of middle school students and measures aimed at preventing the most common changes were determined.

Key words: Blood System, knowledge of middle school students about the blood system, assessment of knowledge about the blood system, features of the blood system of middle school students.

Кіріспе. Өз кезегінде қан жүйесі де сыртқы және іші орта әсерлерінен әр түрлі өзгерістерге тез ұшырайды. Қанның құрамы мен қасиеттері шамамен тұрақты болғанымен, бала организмне мөлшерден тыс талап қойылғанда, бұл тұрақтылық өзгереді. Мәселен, оқушы баланың оқу бағдарламасы жасына сәйкес болмағанда, балаларда лейкоцитоз, яғни лейкоциттердің көбеюі, орын алады, баланың қанында нейтрофилдер мен лимфоциттер көбейеді. Осы сияқты, шектен тыс дене еңбегі де қанның құрамын өзгертеді [1,2].

Балалар мен жасөспірімдік кезеңде қан жүйесіндегі қалыптылық шегінен тыс өзгерістер организмнің физикалық және ақыл-ой дамуының тежелуіне, оқушы баланың сабаққа үлгерушіліктерінің нашарлауына және де аурушандық белең алып, денсаулықтың төмендеуіне соқтырады [3]. Сонымен қатар, бұл жағдайда балаларға жүргізілетін егу шараларының тиімділігі жеткіліксіз, жұқпалы, паразитарлық және жұқпалы емес аурулар созылмалы түрде өтеді, кейде тіптен олар асқынуларға ұрындырады [4]. Жалпы алғанда, балалар мен жасөспірімдердегі қанның бұзылыстары елдің интеллектуалдық және адами потенциалын едәуір төмендетеді [5].

Соңғы жылдары елімізде қан жүйесі аурулары жиі таралып барады. 2012 жылғы медициналық тексеру қорытындылары бойынша қан жүйесі аурулары алдыңғы орындарда тұр, оның ішінде анемия кең таралып отыр. Еліміз ТМД бойынша қан ауруларына шалдыққандардың қатарында Ресей мен Қырғызстаннан кейінгі орында тұр [6].

Қазіргі кезеңге дейін қан жүйесінің ауруларына арналған ғылыми зерттеулердің басым бөлігі оларды диагностикалау мен емдеуде жаңа технологиялар әдістерін енгізумен байланысты болып келді. Бұл орайда, қан жүйесінің қызметі мен қасиеттері, оның әр түрлі өзгерістері мен ауруларының алдын алу мәселелері туралы оқушы жастардың хабардарлығын жоғарылатуға жеткілікті көңіл аударылмаған, соның ішінде ең сезімтал топқа жататын балалар мен жасөспірімдер тобына баса көңіл аудару қажет.

Зерттеу материалдары және әдістері. Зерттеу жұмыстары Қызылорда облысы, Қазалы ауданы, Әйтеке би кенті, Қ.И.Сәтбаев атындағы 216 орта мектептің оқушылары арасында жүргізілді. Зерттеу нысаны ретінде аталған мектепте 7-8 сыныптарда оқитын 48 жасөспірім оқушы алынды.

Зерттеумен қамтылған оқушы балалардың арасында 25 ер бала (52%), 23 қыз бала (47%) болды.

Жасөспірімдерде жалпы әлсіздік, тез шаршағыштық, физикалық ауыртпалықтар кезіндегі жүрек қағу, еңтігу, бастың айналуы, құлақ шуылы, көздің қарауытуы, гипоксия нәтижесінен пайда болатын бас ауруы мен ұйқысыздық сияқты қан жүйесінің бұзылыстарына тән белгілердің болғаны-болмағаны анықталды. Оқушыда анемияның көрінетін белгілерінің, яғни терінің және көз конъюнктивасының, шырышты қабықтары мен тырнақ астының бозандығы бар-жоқтығы тексерілді.

Тексерілген жасөспірім оқушылардан қан алынып, Горяев есептеу камерасымен қан сынамасында эритроциттер, лейкоциттер мен тромбоциттер саны анықталды. Сонымен бірге қан сынамасындағы гемоглобин мөлшері өлшенді.

Зерттеу нәтижелері және оларды талдау. Біз зерттеумен қамтылған жасөспірім оқушылардың қан жүйесі туралы білімдерінің деңгейін бағалау мақсатында алынған нәтижелерді талдадық.

Мектеп оқушыларының қан жүйесі туралы білімдерінің деңгейін бағалау мақсатында сауалнамда қойылған сұрақтар орта мектеп бағдарламасы бойынша оқытылатын мәселелерді қамтылды: қанның негізгі қызметтері, құрамы, қан денешіктері мен олардың атқаратын қызметтері, қанның қорғаныстық қызметі, қан ұюы, қан тобы, қанның түзілуі және т.б.

Мектеп оқушыларының бәрі өзінің қан тобын білуге тиісті, себебі әр түрлі жағдайларда шұғыл түрде қан құю қажеттілігі туындауы мүмкін. Қан көп кетіп қансыраған жағдайда жарақаттанушыға екінші адамнан алынған қанды құяды. Қан құюды кейбір ауруға шалдыққан кезде де қолданады. Қанды тек тобы белгілі болғаннан соң, тобы сәйкес келген адамның қанына ғана құюға болады[7]. Осыған байланысты мектептің медицина қызметкерлері баланың қан тобы емханада анықталған соң, әрқашан жадында сақтайтындай етіп оқушыдан талап етуі қажет.

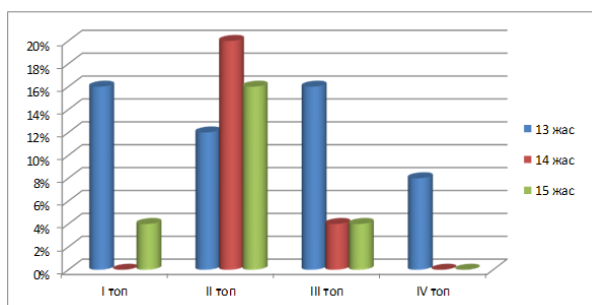
Зерттеуге қатысқан оқушылардың оқу үлгеріміне байланысты оқушылардың жартысынан астамы (52,08%) қан тобын білетіндігін көрсетті, ал қалғандары қан тобын білмейтіндігін көрсетті (47,9%).

2-суретте қан тобын білетін оқушылардың I қан тобына жататындары 13 жастағылар арасында - 16%, 14 жастағылар арасында мүлдем кездеспеді, ал 15 жастағылар арасында 4%-ды құрады.

II қан тобына жататындары 13 жастағылар арасында 12%, 14 жастағылар - 20%, 15 жастағылар арасында 16%-ды құрады.

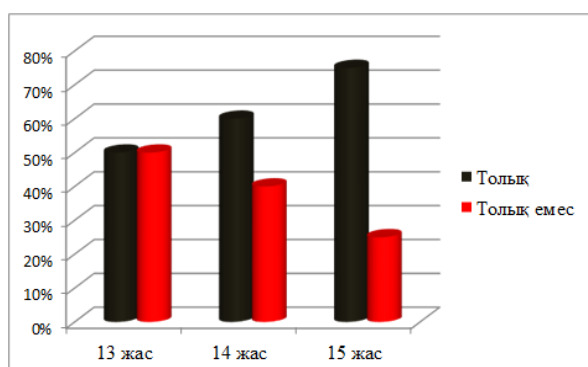
III тобына жататындары 13 жастағылар 16% жастағылар, 14 жастағылар 4%, 15 жастағылар 4%-ды құрады.

IV тобына жататындары 13 жастағылар 8%, 14-15 жастағылар арасында жоқ (2 сурет).

Сурет 1 – Қан тобын білетін оқушылардың қан топтарының пайыздық шамасы

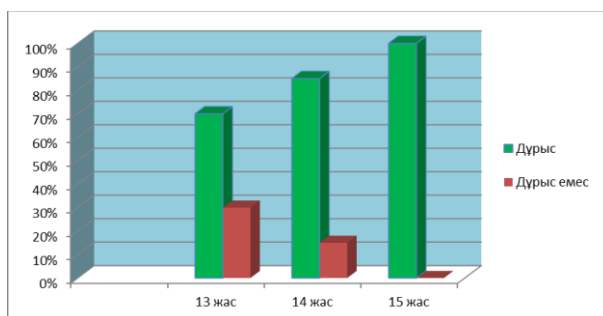
Сауалнамадағы «Қан адам ағзасында қандай қызметтер атқарады?» деген сұраққа 13 жастағы оқушылардың жартысы (50%) толық жауап берді (3 сурет).

Сурет 2 – Оқушылардың «Қан адам ағзасында қандай қызметтер атқарады?» сұрағына берген жауабының нәтежиелері

Оқушылар жауаптарында қанның қоректік заттар мен газдарды тасымалдайтынын, ағзаны оттегімен қамтамасыз ететінін, қорғаныштық қызмет атқаратынын көрсетті. Келесі жас тобындағы (14 жас) оқушылардың 60% осындай толық жауап берді. Алайда бұлардан жоғары сыныпта оқитын оқушылардың 70%-ның жауабы толық деп бағаланды. Төменгі сыныпта оқитын оқушылардың көпшілігінің жауаптарының толық болмауы олардың жетінші сыныпта алған білімдерінің жеткіліксіздігіне байланысты болуы мүмкін.

Төмендегі 4суретте зерттеумен қамтылған оқушылардың қанның құрамы туралы қойылған сұраққа берген жауаптарының нәтижелерін көруге болады.

Сурет 3 – Қанның құрамы туралы сұраққа берген жауап нәтижелері

Бұл сұраққа ең жоғары жас тобындағы (15 жас) сегізінші сыныпта оқитын оқушылардың барлығы (100%), 14 жастағы оқушылардың 85% дұрыс жауап берді. Ал жетінші сыныптағы оқушылардың 70%-ның жауаптары толық дұрыс деп бағаланды.

Оқушылардың осы сұрақтарға берген жауаптарындағы жастарының ұлғаюымен байланысты оң динамикасы елімізде жүргізіліп жатқан кең ауқымды саламатты өмір салтын қалыптастыру жұмыстарымен байланысты болуы мүмкін. Тағы бір себебі қазіргі кезде оқушы жастардың денсаулыққа қатысты мәліметтер мен ақпаратты алуда интернет көздерін кеңінен пайдалануымен байланысты.

Қорытынды. Қазіргі кезде еліміздің орта білім беру жүйесінде оқытудың жаңа инновациялық технологиялары мен әдістерінің енгізілуі, ақпарат көлемінің артуы балалар мен жасөспірімдер организмiне, оқушының функциональдық мүмкіндіктері мен денсаулығына жоғары талаптар қоюда.

Қазіргі кезеңге дейін жасөспірімдік кезеңдегі қан жүйесі жан-жақты зерттеліп, оның балалар мен жасөспірімдер арасында жиі тараған ауруларының диагностикасы мен емдеу әдістерін жетілдіру мақсатында көптеген ғылыми жұмыстардың орындалғанына қарамастан, кейбір маңызды аспектілеріне жеткілікті көңіл бөлінбей келе жатыр. Сондықтан, негізгі мақсат жасөспірім оқушылардың қан жүйесі туралы білім деңгейлерін бағалап, қанда жиі кездесетін өзгерістердің алдын алуға бағытталған ұсыныстар дайындау болды.

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін алдымызға мынадай міндеттер қойылды:

1. Қан жүйесінің қызметі мен қанның құрамы, қасиеттері туралы ғылыми және оқу-әдістемелік еңбектерге әдеби шолу жасау;
2. Жасөспірім оқушылардың қан жүйесі туралы білім деңгейлерін бағалап, қандағы өзгерістер мен олардың алдын алу мәселесінен хабардарлығын анықтау;
3. Жасөспірім оқушылардың қан көрсеткіштерін зерттеу және жиі кездесетін өзгерістердің алдын алуға бағытталған шараларды айқындау болып табылды.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Кабанов А.Н., Чабовская А.П. «Мектеп жасына дейінгі балалар анатомиясы, физиологиясы және гигиенасы» Алматы «Мектеп» 1982ж. 144-146 б.
2. Төлеуханов С.Т. Қалыпты физиология (биологиялық жүйелердің мезгілдік құралымдар бөлімі): Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2006 ж. – 140 бет.
3. Қазақстан Президенті Н.А.Назарбаевтың халыққа Жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты». – 2014, Астана.
4. 2002 жылғы 8 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының Баланың құқықтары туралы Заңы.
5. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 - 2015 жылдарға арналған "Саламатты Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 29 қарашадағы № 1113 Жарлығымен бекітілген.

6. Дүйсембин Қ.Д. Жасқа сай физиология және валеология. //Алматы, - 2007, - 416 бет.

7. Матюшонок М.Т., Турип Г.Г., Крюкова А.А. «Балалар мен жасөспірімдер физиологиясы және гигиенасы» Алматы «Мектеп» 1986 ж .110 б.

ОӘЖ 37.02

Г.Е.Токмырзаева¹, Ф.А.Фейзулдаева²

^{1, 2} I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы, Қазақстан

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ФАСИЛИТАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

Аннотация: Мақала болашақ бастауыш білім беру педагогтерінің кәсібилігін дамытудың, заманауи білім беру процесінің талаптарына сәйкес келетін қызметке дайындықтың теориялық аспектілеріне арналған. Жұмыста "фасилитация", "педагогикалық фасилитация", "фасилитативтік қарым-қатынас", "фасилитациялық құзыреттілік", "білім берудің парадигмасы" ұғымдарының мәні негізделген. Зерттеуде мұғалімнің фасилитациялық құзыреттілігінің құрылымын анықтаудың негізгі тәсілдерін қарастырылып, соның негізінде талданатын құзыреттілік құрылымының негізгі компоненттері және сипаттайтын дағдылары анықталады.

Кілт сөздер: фасилитация, педагогикалық фасилитация, фасилитативтік қарым-қатынас, фасилитациялық құзыреттілік, білім берудің парадигмасы

Annotation: The article is devoted to the theoretical aspects of the development of professionalism of future teachers of primary education, preparation for activities that meet the requirements of the modern educational process. The paper substantiates the essence of the concepts of "facilitation", "pedagogical facilitation", "facilitation communication", "facilitation competence", "paradigm of Education". In the study, the main approaches to determining the structure of the teacher's facilitation competence are considered, on the basis of which the main components of the structure of the analyzed competence and characterizing skills are determined.

Keywords: facilitation, pedagogical facilitation, facilitation communication, facilitation competence, paradigm of Education.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде сапаға ерекше көңіл бөлінуде. Оқу - тәрбие процесі оқытушымен біртұтас бөлінбейтін болғандықтан, оның тұлғалық мәселесі педагогикалық, психологиялық, шығармашылық, коммуникативті сапаларының жиынтығы ретінде ең маңыздысы болып табылады. Қазіргі білім жүйесінде жан жақты ойлауға қабілетті, ғылымның соңғы жетістіктерін пайдаланып, оны үнемі жетілдіру, педагогикалық шеберлігі жоғары, ғылыми-теориялық өзін-өзі тәрбиелеуді белсендіріп, әдістемелік жұмыстарды назардан тыс қалдырмайтын, жаңа типті оқытушыны талап етеді.

Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауында: «Жастар нақты бір мамандықтың қыр-сырын жетік білуге ұмтылғаны жөн. Өз саласының шеберіне әрдайым сұраныс болады. Өскелең ұрпақ Қазақстанда ғана емес, өзге елдерде де бәсекеге қабілетті болуы керек» деген сөзінен қоғам дамуының қазіргі кезеңінде білім беруде сапаға ерекше назар аударатынын байқаймыз[1].

Білім беру процесі мұғалімнен бөлінбейтіндіктен оның тұлғалық мәселесі шығармашылық, педагогикалық, психологиялық және коммуникативті қасиеттер ең маңызды мәнге ие болады.

Заманауи білім беру жүйесі икемді ойлауға қабілетті мұғалімнің жаңа түрін және үйреншікті қораптан тыс әрекет етуін, ғылымның соңғы жетістіктерін пайдалануын, педагогикалық шеберлікті арттыруын, ғылыми-теориялық өзін-өзі тәрбиелеуді жандандыруын, әдістемелік жұмысқа белсенді қатысуын қажет етеді.

Психолог И.В.Жижина өзінің зерттеуінде фасилитация мәселесі практикалық психологияда өзекті болып табылатынын айтты. Фасилитация мұғалімнің кәсібилігін дамытудың және өзін-өзі дамытуға бағытталған заманауи білім беру процесінің талаптарына сәйкес келетін қызметке дайындықтың шарты ретінде қарастырылады. Педагогикалық фасилитация-бұл күрделі интегративті білім, оның дамуы мұғалімдер өмірінің жеке типологиялық және әлеуметтік факторларына байланысты. Педагогикалық фасилитация тұрақты сапа емес, ол кәсіби қызметті игеру барысында дамиды және оның ең қарқынды дамуы арнайы ұйымдастырылған инновациялық қызметте жүреді [2].

Жеке тұлғаға бағытталған және құзыреттілікке негізделген тәсілдерді бөлу студенттерді даярлау сапасын арттырумен, оқытуды жеңілдету негізінде білім беру процесін ұйымдастырумен, мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық мәдениеттің жетекші құрамдас бөлігі ретінде ішкі фасилитациялық құзыреттілігін жаңартумен байланысты.

Фасилитациялық құзыреттілік – бұл мұғалімнің интегративті сапасы, оның қабілеттілігі мен білім алушылардың танымдық іс-әрекеттің субъектілері ретіндегі жеке әлеуетін дамытуды ынталандыруға дайындық деңгейін көрсетеді [3].

Г.С.Саволайнен жұмыстарында мұғалімнің фасилитация саласындағы білім жүйесін меңгеруі және білім беру процесінде өзінің фасилитациялық қызметінің маңыздылығын түсінуі ретінде сипатталатын "фасилитациялық құзыреттілік" ұғымы қарастырылады. Фасилитациялық құзыреттілік оқытуды жеңілдету әдістері мен әдістерін игерумен және педагогикалық қызметтің оң тәжірибесінің болуымен байланысты [4].

Педагог Л.Н.Куликова мен Е.Г.Врублевскаяның еңбектерінде "фасилитациялық қарым-қатынас" термині қолданылады. Ғалымдардың пікірінше, бұл педагогикалық өзара әрекеттесудің бір түрі, нәтижесінде оның субъектілерінің саналы және өнімді өзін-өзі дамуы жүзеге асырылады[5,6].

А.Т.Филь мұғалімдерде фасилитацияға дайындықтың құрылымдық компоненттеріне келесідей сипаттамаларды береді:

- фасилитация процесі танымдық компоненттің мазмұны мәні туралы білімді құрайды, педагогикалық мамандық және ондағы өзін-өзі бағалау оның тиімді жүзеге асырылуы туралы түсінік; Демек, бұл компоненттің негізгі қасиеттері-рефлексия, даму мен өзін-өзі тануға деген ұмтылыс, шығармашылық, түйсігі.

- мінез-құлық компоненті ұйымдастырудың дағдылары мен дағдыларын, фасилитацияны болжау және дамыту, қарым-қатынас құру қабілетін қалыптастырады. Бұл компоненттің негізгі қасиеттері-белсенділік, икемділік, төзімділік, жауапкершілік, коммуникативті, ұйымдастырушылық, көшбасшылық қасиеттер.

- эмоционалды компоненттің мазмұны оқушылармен фасилитативті өзара әрекеттесуге эмоционалды оң көзқараспен анықталады. Бұл компоненттің анықтайтын қасиеттері-эмпатия, топтың эмоционалды көңіл-күйіне сезімталдық ретінде сенімділік, аутизм[7].

Жоғарыда аталған ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, біз фасилитациялық құзыреттілікті мұғалімнің өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге және кәсіби қызметтегі жеке әлеуетін дамытуға дайындық деңгейін көрсететін сапалық сипаттама ретінде қарастырамыз. Педагог пен білім алушылардың фасилитациялық өзара іс-қимылын фасилитациялық құзыреттіліктің қалыптасу көрсеткіші ретінде теориялық тәсілдері ескеріледі.

Болашақ маманды даярлау нәтижесінің бірлігі ретінде білім мен дағдылар қажет, бірақ қазіргі қоғамда табысты болу үшін жеткіліксіз. Білім мен дағдылар, егер олар білім алушының практикалық, субъективті тәжірибесі, оның "өмір бойы оқуға"дайындығы арқылы алынған болса ғана құнды болады. "Білім алатын жалғыз адам, – деп жазады К. Роджерс, - үйренуді үйренген, бейімделуге және өзгеруге қабілетті, ешқандай білім сенімді емес екенін түсінген, тек білім іздеу процесі сенімділікке негіз береді" [8].

Зерттеу нәтижелерін, үздік әлемдік білім беру тәжірибелері мен технологияларын қолдану негізінде жоғары оқу орындары өзгерістерді әкелуші ретінде құнды да бағыты айқын қадамдарды жүзеге асыруы мүмкін. Оны атқаратын қызметті ұйымдастыру немесе орындау, белгілі бір құндылықтар тұрғысынан нәтижесін алу және пайдалану тәсілі ретінде қарастыру қажет. Оқыту мақсаттарының жүйесін құрудағы бағдарлар білім беру құндылықтары болып табылады. Олар білім беру мазмұнын анықтауға негіз болады, сондай-ақ білім алушының жеке тұлғасын қалыптастыруда жетекші фактор болып есептеледі.

Болашақ мұғалімдердің фасилитациялық құзыреттілігін қалыптастыру бірқатар қасиеттерді дамытуды және одан әрі кәсіби қызметін жүзеге асыру үшін қажетті дағдыларды көздейді. Теориялық дереккөздерді талдау негізінде біз осы дағдылардың тізіміне мыналарды жатқызамыз:

- білім беру процесінің субъектілері арасында қолжетімді және жемісті коммуникацияны жолға қою;
- оқиғалардың барысында білім алушыларды мұқият тыңдау, мінез-құлық стилін де байқау және есте сақтау;
- білім алушылардың іс-әрекеттерін талдау және түзету;

- тиімді мінез-құлықты диагностикалау, тиімсіз мінез-құлықты түзету және білім алушыларды ынталандыру;
- білім алушылардың тиімді мінез-құлқының моделін құруға ықпал ету;
- білім беру процесінің субъектілері арасында кері байланысты қамтамасыз ету;
- топшілік контексте өзара әрекеттесу, конструктивті мінез-құлық үлгілерін әзірлеу және жандандыру;
- білім алушылардың топтық жұмысында модельдерді жандандыру;
- білім алушылардың сенімін ояту;
- білім алушылардың мінез - құлқына шыдамдылық таныту;
- әділдікті көрсету;
- білім алушылардың қызметі мен жетістіктерін бағалау кезінде бейтарап позицияны таңдау.

Білім берудің парадигмасында мұғалімнің ұстанымы өзгереді, сонымен қатар оның функционалдық міндеттерінің ауқымы кеңейеді. Заманауи педагог-бұл білім аудармашысы емес, білім алушылардың жеке өсуіне фасилитатор. Педагог қызметіне қойылатын заманауи талаптарды есепке алу, педагогикалық фасилитацияны іске асыру қажеттілігі жоғары мектепте болашақ мамандарды жүйелі даярлауды іске асыруға негіздейді. Яғни қазіргі кәсіби педагогикалық міндеттердің бірі білім беру саласында болашақ мамандардың фасилитативтік құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. Біздің зерттеуімізде фасилитациялық құзыреттілікті қалыптастыру оның құрылымдық құзыреттілігін, құрамдас бөліктерді, сондай-ақ оның қалыптасуының жоғары деңгейін сипаттайтын дағдыларды ескеруді көздейді.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ

1. Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы, 2023ж.
2. Жижина И. В. Психологические особенности развития фасилитации педагога : дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / И. В. Жижина. – Екатеринбург, 2000. – 153 с.
3. Парунова Е.Ю. Анализ сформированности фасилитационной компетентности педагога профессионального обучение// III Всероссийская научно-практическая Интернет-конференция «Инновационные направления в педагогическом образовании» с международным участием.
4. Саволайнен, Г. С. Социокультурное взаимодействие в образовательной деятельности вуза: обновление содержания, технологий подготовки и мониторинга / Г. С. Саволайнен. – Красноярск: РИО КГПУ, 2005. – 213с
5. Куликова Л. Н. Преодоление субъективности знания в процессе педагогического исследования / Л.Н.Куликова. – Уссурийск : Изд-во УГПИ, 2010. – 19 с. 6.
6. Врублевская Е. Г. Педагогические условия развития у педагога способности к фасилитирующему общению в процессе его профессиональной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. Г. Врублевская. – Хабаровск, 1999. – 226 с.
7. Филь Т.А. Структурно –содержательные характеристики готовности фасилитации у будущих учителей начальных классов: Автореферат дис. ... кан. псих. наук / Т.А.Филь. – Кемерово: [б.и.], 2013. – 401с.

8. Роджерс К. Р. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в психологической практике / К.Р.Роджерс. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2015. – 426 с.

УДК: 821.512.133

О.Х. Файзуллаева

Гулистанский государственный университет, г.Гулистан, Узбекистан

ХУДОЖЕСТВЕННОСТЬ УЗБЕКСКИХ СОНЕТОВ

Аннотация. В данной статье исследуются художественные особенности узбекских сонетов на примере произведений таких авторов сонетов, как Рауф Парфи и Фахриёр. Также путем анализа было доказано, что узбекский сонет совершенствовался в художественном и эстетическом плане, и что сонетисты имеют свое место в этом совершенствовании. Художественно-эстетическая выразительность сонетов проявляется в поэзии в своеобразных формах и приемах, большая часть поэзии уникального художника слова Рауфа Парфи есть продукт внезапного воображения, а воображение есть употребление в поэзии метафор, образов - умозаключений о возникновении из-за таких ситуаций, как обращение к изображениям, использование контрастных методов. В стихах Фахриёра делаются выводы о том, что переживания лирического героя описываются в мире запутанностей и осложнений через модернистскую экспрессию.

Ключевые слова: поэтический цикл, образность, лирический герой, описание переживаний, художественно-эстетическая выразительность, воображение, метафоры в поэзии, поэтическое искусство, образные средства, образы, приемы контраста и др.

Нам известно, что в жанре сонет, не смотря на то, что он является формой подчиняющийся твёрдым правилам, на сколько рос сила влияния эволюционного прогресса на человеческое сознания. «В сонете живёт эпоха, вернее эпохи» [1, 92]. Западное сонетоведения если традиционным способом организовать художественный опыт выражал социальные проблемы, то в узбекском национальном сонетоведении усилилась стремление ещё шире выражать данные вопросы, то есть было заметно стремление обхватить почти все проблемы жизни и выразить их. Традиционной задачей сонета стала своеобразная эстетика. Старались обогатить его с новыми символами, необычайными, прекрасными аллегориями художественность сонетов.

Петрарка, который является одним из основателей сонета, была своеобразной, в ней много было аллегорий, эпитетов. Но уже в среднем веке в сонете резко усилилась изображения драматических сторон.

В главный план был вынесен (выносилось) диалектика чувства личности, выросшего в поэзии. Именно это состояние можно последить в сонетах Шекспира. Выше указанном положении диалектика чувства – это явный признак огромного дара.

Шекспир в одном сонете отвергает твёрдые инструкции своего времени. Он смеётся над сравнением глаз с сверкающей звездой, губы с рубином, скулы с розой.

Лирического героя освобождает от всех восхвалений возлюбленную. Отмечая отсутствия прекрасных сравнений он намекает на их банальность.

Через диалектику чувства он смог создать своеобразный образец в использовании реалистического метода.

В узбекских сонетах тоже можно увидеть соразмерность изменений, произошедших в национальном духе, и его изображений. В результате постепенного развития загадки традиции возник этот жанр и нетрудно заметить, что художественный опыт этого жанра стал фактором формирования узбекского национального сонета. Если речь пойдёт о художественной и эстетической ценности сонета, то нужно признать, что всех стоит внушительная способность Рауфа Парфи. Стихи, написанные в жанре сонет составляют основную часть произведений Рауфа Парфи. Появление Рауфского стиля связано с новыми формами поиска новых форм в поэзии.

«Существует два типа воображения: воображения мифическая коецирующая личность на внешний мир, - здесь имеет место анимизация, одушевления природы: второй тип воображения противоположен первому, он идёт от внешнего и деанимизирует, объективирует личностное начало. Все возможности образной выразительности, в сущности сводятся к этим двум противоположным типам – субъективному и объективному» [3, 257].

В лирике Рауфа Парфи ведущим является, в основном, способ, форма обряда ассоциативного мышления.

То есть, выше сказанной второй тип изображения процесса формирования лирического героя – ассоциативное мышление является одним из основных признаков природы ассоциативного художественно эстетического мышления является результатом отношений между творцом и социальной действительностью, бытием. Это явление показывает себя через способ мышления творца. В этом отношении “Доказывается, что литература в одно и то же время является формой высшего сознания и духовно-социальной жизни” [3, 257].

Художественно-эстетическое изображение данного состояния положения в поэзии Рауфа Парфи проявляется в своеобразных формах и стилях. Ассоциация появляется за счёт использования в поэзии метафор, обращения к образам, использования контрастных в поэзии Рауфа Парфи служат раскрытию природы образов, освещению психологии чувственного мышления.

В сонете поэта, который начинается со строчек «Я голубое дерево, сейчас повешу...» художественный разум поэта появляется изображается в форме метафор. В сонете использованы метафоры как голубое дерево, любовь – солнце, зима, весна, лист. Они в интерпретации сложных ассоциативных поэтических образов играют главную роль, занимают основное место.

Я голубое дерево. Сейчас повешу,
Воскрешусь, польный волшебством
Распростиру крылья Мехры

Весь мир любовью заполню [2, 126].

В поэзии Рауфа Парфи вместо поэтического образа «дарахт» – дерево часто использует тюркское слово «оғоч». Как прослеживается цвета, то есть в выражении пораживаний лирического героя занимает место отражение творческого момента поэта.

Творческий момент сравнивается с расцветающим зелёным деревом. Когда речь идёт о зелёном дереве, поэт создаёт ассоциативные состояние. Фраза «сейчас повешу» само по себе рождает вопрос. Лирический герой что хочет повесить на ветках дерево и что хочет сказать этим? Становится очевидно, что на «голубое дерево» лирический герой хочет образовать свои плоды. В этих плодах он воскрешается. Плоды, чтобы создать, зовут – Мехру.

Таким образом поэтическое наблюдения превращается в продукт творчества. Во втором катрене сонета настроение лирического героя проявляется в чертах драматического состояния. Метафора «зима» или эпитеты «на голове извечный белый камень», «Застывший в кровавой туче» в нашем представлении напоминает горестные положения. К метафоре «Весна» соответствуют эпитеты «замёрзивший огонь», «опалённые зори тьмы». А это означает, что весна человеческой жизни тоже основывается на закономерностях. Катрен данного сонета считается кульминационным простого человека в каждом пейзаже может понимать своеобразное значение.

В частности, и в описании времен года посредством глубокого взгляда может нарисовать погрузиться в раздумье. В части терцет сонета лирический герой в качестве творца себя, свои индивидуальные стороны передаёт таким поэтическим формам как лист, народ, толпа, поэт, царь.

Останусь вместе с вечной вселенной,
Когда умру мой голос будет плакать в теле,
Сорву самую звонкую звезду.
Я лист униженный, угнетённый внизу,
Одинок, сам народ, сам толпа,
Я ведь поэт, царь, эй раб божий [2, 127].

Сорвать самую звонкую звезду – это желания стать владельцем сверкающей звезды на небе творчества, намёк на бессмертие, вечность. В поэтическом образе листа использование эпитетов «униженный», «угнетённый» указывает на скромность творца. Это часть сонета считается развязкой. Поэт найдя самого себя, овладев своим «я» поднимается на уровень царя своего мира или становится царём своего мира. Видно, что оригинальное, настоящее лирическое произведение «Безмолвным чувствам дарить речь и образ, им даёт жизнь».

Ассоциативное мышление появляется также и через символы – образы в стихотворениях поэта.

В сборнике сонетов под названием «Сиявуш» трон интерпретируется в качестве основной причины ужасного кровопролития. Сиявуш – символ, то есть символ царского поколения, который ради благодеяния пожертвовал своей жизнью, отрёкся от престола и безмятежной жизни. А Карандаш трактуется как символ творческого лица, который может сказать чистое слово.

Ты отомстил перу. Его слово выдолбал
В твоих ли руках смертный час луны?! [2, 128]

В сборнике сонетов поэта «Муножот» поэт кроме компоративных переносов продуктивно использовал и виды контрастного переноса.

Выражения в сонете «мой ад – сад», «побели мою черноту» могут быть примером. Для изображения отвращения лирического героя к жизненной правде, её неравным путём, несправедливости поэт использует своеобразные переносы.

Почему под головой чёрные ветры,
Почему на небе нет хотя бы тонкого одного луна?
Может быть ужасные мысли тянут меня,
Открой глаза, эй бесконечный мир. [2, 128]

В этих стихах выясняется использование видов переноса как метафоры «чёрные ветры» в значении отрицательного течения жизни, «тонкий луч» - в значении правды, есть апострофы «тянут мысли», «открой глаза очун», или описание «бесконечный мир».

Мир персикового цвета на лезвии копья...

Лживый мир, я умер вправду...

Великий Бог, я очень соскучился по тебе. [2, 129]

В продолжении стихотворения повторяется не именно буква, а единство васл и равий.

По исламской философии земной мир является временным, лживым, испытательным, а после смерти начинается вечный истинный мир. По точке зрения лирического героя в истинном мире можно достигнуть Истину, Бог. С этим он отмечает, что герою нет никакой надобности искать истину в этом земном мире. В терцете «мир персикового цвета» изображается неяркого цвета, тонкой кожурой стоящей в огне, на лезвии копья, то есть неустойчиво, который в один день рассыпается. Слова лирического героя отрёскшегося от лживого мира, искренность душевного состояния объясняет через «поистине умереть» - «желание достигнуть Бога». В данной ситуации в основу берётся тоска по Богу.

Также, в сонете использованы такие оксимороны и эпитеты как «тёмный взгляд», «холодный шёпот», «дорогой звук», «цветной голос», «прекрасные непошения», «чёрные ветры», «ужасные мысли», «дождливые одиночество», каждый из них использован для раскрытия социальной среды и драматическое состояние лирического субъекта, которое имеет в виду поэт. А также, поэта, может быть привлёк к себе композиционные построение и специфические особенности жанра, то есть, завезка, подъём, кульминация, развезка. Данная композиционная настройка именно то, что надо для изображения трудностей на пути человека стемящегося к которым он должен прийти.

По поводу вопроса опыта использования возможностей поэтического изображения и интерпретации в узбекской сонетоведении можно сделать следующие выводы:

В узбекском сонете прослеживается композиционная цикл, но её нельзя включать в ряд «прославляющих» стихотворений. Этому служит основной

разнообразные ситуации и объём тем, которые изображены в них. В узбекской поэзии в течение постепенного развития жанра сонет стремились обогатить его сравнениями, символами. В поэтике сонет больше использовались компоративные и контрастные формы переноса формы. Контигуального переноса использовались лишь некоторых случаях.

Сонеты Рауфа Парфи возникли в основном в качестве результата ассоциативного мышления. В сонетах ассоциации образуются за счёт использования метафор, обращений к символ – образам, контрастных методов. В сонетах поэта ставятся серьёзные проблемы, переживание описывается через ассоциативное направление. В сонетах философского направления основными темами считается секреты совершенства человека, свобода человека, беспокойство о судьбе нации, своеобразный мир поэта, священность родины, страдание любви и боли разлуки.

Одним словом узбекский сонет художественно – эстетический значительно усовершенствован. В данном совершенствовании имеет своё место и поэты сонетоведы как Рауф Парфи.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Огнев В. Книга про стихи. – М.: Советский писатель. 1963 г. – стр. 92.
2. Рауф Парфи. Сўнгги видо. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, 2006 г., – стр. 159.
3. Уэллек Р., Уоррен О. Теория литературы. – Москва: Прогресс, 1978 г., – стр. 257.
4. Фахриёр. Геометрик баҳор. – Т.: Маънавият, 2004 г., – стр. 95-98.

УДК 894 342

М.А. Хамраев

Ташкентский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ШАБЛОНЫ КАК ОДИН ИЗ ВИДОВ ГРАФИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАТОРОВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются прием лингвистического шаблонирования в узбекском языке.

Ключевые слова: лингвистическое шаблонирование, лингвистический анализ, шаблоны лексического анализа.

Abstract. This article discusses the method of linguistic templating in the Uzbek language.

Keywords: linguistic templating, linguistic analysis, lexical analysis templates.

Известно, что на уроках по родному языку, особенно, на практических и лабораторных занятиях, большое значение имеет лингвистический анализ. Как пишут исследователи узбекского языка Т.Кудратов и Т.Нафасов:

“...Лингвистический анализ – зеркало знаний студента”. Чем больше занимаются студенты лингвистическим анализом, тем больше совершенствуются их навыки по усвоению теоретического материала. Но в пути достижения такой цели встречаются некоторые трудности. Одна из них является нехватка времени на занятиях.

Студент в процессе выполнения заданий, данных преподавателем, много времени тратит на переписывание текстов самих заданий. Особенно это ясно будет видно при грамматическом анализе текстов и предложений, взятых из художественной литературы. И еще при переписывании студенты могут допустить орфографические ошибки и это могут привести к ошибочным результатам. С целью избегания от таких ошибок, мы разработали систему шаблонов лингвистического анализа (сокращенно: ШЛА). А на эту идею нас натолкнуло изучение опыта профессора кафедры МНО ТГПУ имени Низами, тонкого исследователя узбекского языка, замечательного лингвиста Икрамовой Раъно Икрамовны. Так вот, Раъно Икрамовна во время занятий на доске чертила пустые, не заполненные таблицы и задавала вопросы студентам о том, какие лингвистические особенности напоминает та или другая таблица. Она такие таблицы называла “*соқов жадвал*”, т.е. “*немые таблицы*”. Воплощая эту идею в жизнь и развивая её, мы разработали систему шаблонов в виде таблиц по разделам узбекского языка. И получился такой список:

1. Шаблоны лексического анализа (ШЛекА, чтобы отличить от ШЛА).
2. Шаблоны фонетического анализа (ШФА).
3. Шаблоны морфологического анализа (ШМА).
4. Шаблоны синтаксического анализа (ШСА).
5. Шаблоны стилистического анализа (ШСтА).
6. Шаблоны пунктуационного анализа (ШПА).

Ниже приведем краткие объяснения по каждому разделу.

Известно, что в разделе “**Лексикология**” изучаются такие проблемы, как лексема, типы лексем, структура лексем, моносемантизмы, полисемантизмы, перенос значения, расширение и сужение значения, омонимия, синонимия, антонимия, паронимия, словарный состав языка, активная и пассивная лексика, фразеология. По всем этим вышеперечисленным темам можно и нужно провести лингвистический анализ.

Студентам предлагается задания в шаблонах в двух или более вариантах. Например, ниже даны задания по **лексическому и грамматическому значению, переносу значений слов** в узбекском языке.

ВАРИАНТ №1. 1. Нос лодки уткнулся ... 2.

№	Лексическое значение слова	Грамматическое значение слова	Однозначное	Многозначное слово	Типы переноса значения			Перенос по	Расширение	Сужение
					Метафора	метонимия	синекдоха			

						По	По	По	Мест	матер	автор	Цело	Часть				
1	нос -	нос -															
1	лодки -	лодки -															

Как видите, написать номера предложений и слов и поставить плюсики (+) в соответствующем квадратике не займет много времени. Так, за одно занятие студент может разобрать десятки предложений.

Теперь обратимся к грамматическому анализу. Например, шаблоны морфологического анализа можно легко использовать после того, как пройден ряд тем прилагательных, или после полного изучения категории прилагательных:

Следует сказать, что раздаточные материалы, выдаваемые учащимся для анализа, должны быть тщательно отобраны, то есть здесь важно их качество, а не количество. Мы хотим, чтобы пример, данный ученику, охватывал как можно больше задач. Например, в заданном предложении об изменении значения при лексическом анализе, если это возможно (конечно, возможно), пусть будет хотя бы два-три слова с переносным значением. Пусть ученик найдет все эти слова и отразит их в форме анализа. По крайней мере, 4-5 слов этой категории должны быть включены в данное предложение на основе анализа категории существительного. Самое главное, чтобы размер заданий на карточках был одинаковым для всех учащихся. Это помогает следовать критериям справедливости в процессе оценки. Конечно, в каждой группе есть активные ученики, и они стремятся выполнить больше заданий и заработать больше баллов. Бундай талабаларнинг фаоллигини қўллаб-қувватлаш керак ва қўшимча топшириқлар бажаришига имконият яратилиши зарур.

Конечно, мы далеки от того, чтобы рекомендовать ШЛА как единственную технологию, которая помогает студентам улучшить свои практические навыки и используется для оценки их знаний. Этот метод можно рассматривать как компонент целостной системы.

В качестве преимуществ технологии лингвистического формования можно отметить следующее:

1. ШЛА могут быть созданы и успешно использованы в аудиторных занятиях (лекционных, практических и лабораторных) на каждом из лингвистических факультетов.

2. Данная технология позволяет тратить на уроке меньше времени и выполнять много работы.

3. В этой технологии все понятия, относящиеся к определенной теме, четко отражаются перед глазами учащегося, и это помогает учащемуся визуализировать те или иные языковые единицы в целом.

4. Данная технология позволяет объективно оценивать знания учащихся, поскольку количество заданий, выдаваемых всем учащимся в группе, одинаково.

5. Эта технология позволяет учителям быстро и легко оценивать обучение учащихся, поскольку у учителя могут быть заранее подготовленные ответы на тесты.

-----◀ * ▶-----

Приведённый материал может быть применён на лекциях и практических занятиях академических лицеев, студентов гуманитарных и педагогических высших учебных заведений, а также на курсах переподготовки и повышения квалификации специалистов-филологов.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Русско-узбекский словарь. 2-том, Т.: 1984 йил.
2. М.Ҳамраев и др. Она тили. “МОЛИЯ-ИҚТИСОД”. Т.: 2007 йил.
3. Т.Қудратов, Т.Нафасов. Лингвистик таҳлил. “Ўқитувчи” нашриёти, Тошкент, 1981.

ЭОЖ 371.322:811.112

Ж. Усипбаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ІС- ӘРЕКЕТІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ

Аннотация. В данной статье показано, что в педагогической литературе творческий потенциал представляет собой сложное личностно-деятельностное формирование, имеющее большую информационную емкость, отражающее совокупность качеств, способностей, умений, компетенций и возможностей личности в общении с человеком и природой.
Ключевые слова: учебная деятельность, творчество, личность, личная собственность, творчество, самореализация.

Abstract. In this article, in the pedagogical literature, creative potential is a complex personality-activity formation, which has a large information capacity, reflects the totality of qualities, abilities, skills, competencies and capabilities of the individual in communication with man and nature.

Keywords: educational activity, creativity, personality, personal property, creativity, self-realization.

Шығармашылық құбылыс ретінде 20 ғасырдың басында зерттеу нысанына айналды. 60-80-жылдары бұл құбылыстың жекелеген аспектілері философтардың (М.С. Каган, П.Ф. Кравчук, т.б.), психологтардың (Д.Б. Богоявленская, Л.Б. Ермолаева-Томина, Ю.Н. Кулюткин, А.М. Матюшкин, А.М. Матюшкин) зерттеу нысанына айналды. А.Пономарев және т.б.), мұғалімдер (Л.А. Даринская, И.П. Волков, Е.А. Глуховская, А.И. Санникова және т.б.).

«Потенциал» ұғымының өзін жалпы ғылыми айналымға Аристотель енгізген. Қазіргі ғылымда бұл ұғым екі жақты түсіндіріледі. Ожеговтың

«Түсіндірме сөздігінде» потенциалды «белгілі бір жағынан билік дәрежесі, бір нәрсеге қажетті құралдардың, мүмкіндіктердің жиынтығы» деп анықтайды. «Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде» Т.Ф. Ефремнің әлеуеті бейнелі мағынада «кез келген саладағы, сферадағы барлық қолда бар мүмкіндіктердің, құралдардың жиынтығы». Педагогикалық зерттеулерде «потенциал» термині педагогикалық процеске қатысушылардың ішкі күштері мен мүмкіндіктерін іске асыру ретінде қолданылады. Сонымен қатар, шығармашылық әлеуетке ие болу әлі оның міндетті дамуын білдірмейді, бұл үшін тиісті жағдайлар қажет.

Педагогикалық әдебиеттерде шығармашылық потенциал үлкен ақпараттық сыйымдылыққа ие, адаммен және табиғатпен қарым-қатынаста жеке тұлғаның сапалары, қабілеттері, дағдылары, дағдылары, құзыреттері мен мүмкіндіктерінің жиынтығын көрсететін күрделі тұлғалық-белсенділік қалыптасуы болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау негізінде «шығармашылық» ұғымының бір мәнді түсіндірмесі жоқ деген қорытынды жасауға болады. Қазіргі ғылымда бірнеше пәнаралық тәсілдер бар: шығармашылықты жеке тұлғаның шығармашылық және құнды қасиеттерін дамытумен байланысты және танымдағы, қарым-қатынастағы, белсенділіктегі өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған меңгерілген және өз бетінше дамыған дағдылар мен дағдылардың жиынтығы ретінде анықтайтын аксиологиялық көзқарас (М.С. Каган, А.В. Кирякова, В. А.Кан-Калик, Н.Д.Никандров, Е.А.Глуховская және т.б.).

Сонымен, Е.А. Глуховская шығармашылықты «шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру және өзін-өзі дамыту қажеттілігін, дайындығы мен мүмкіндігін анықтайтын динамикалық интегративті жеке меншік (жеке қабілеттердің, білімдердің, дағдылардың, сенімдердің, көзқарастардың, бағыттардың жиынтығында)» деп анықтайды.

Шығармашылықты жеке тұлғаның өзіндік жеке меншігінің жүзеге асуы ретінде қарастыратын, оның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін онтологиялық көзқарас (М.В.Колосова, В.Н.Николько, т.б.).

Шығармашылық шығармашылық сипаттағы іс-әрекетті жүзеге асыру қабілеті ретінде айқындалатын және субъективтілік, ерекшелік, өнімді жаңа, қайталанбас жасау қабілеті сияқты тұлғалық сипаттамалармен байланысты болатын белсенділік тәсілі (В.И. Андреев, Л.В. Мещерякова, В.Г. Рындак және т.б.).

Мысалы, В.Г. Рындак шығармашылықты «жаңа жағдайларға сәйкес іс-әрекет әдістерін онтайлы өзгертуге мүмкіндік беретін жеке қабілеттер жүйесі және адамның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруы мен өзін-өзі дамытуға субъективті қажеттілігін қамтамасыз ететін табиғи және әлеуметтік күштердің ажырамас тұтастығы» ретінде қарастырады [1].

Тұлғаның шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруының интеллектуалдық-шығармашылық алғы шарты ретінде адамның шығармашылық қабілеттері тұрғысынан шығармашылық потенциалды талдайтын қабілеттілік тәсілі (Д.Б.Богоявленская, А.В.Брушлинский, Я.А.Пономарев, т.б.).

Шығармашылықты тұлғаның психоэнергетикалық ресурстарымен және резервтерімен, жеке тұлғаның сезімдерімен, эмоцияларымен сәйкестендіретін ресурстық-энергетикалық көзқарас адамның өмір бойы жұмсалуды және жаңартылуы мүмкін шығармашылық әрекеттің әртүрлі түрлерінде объективті шындықпен байланыста динамикалық түрде жүзеге асырылады (Н.Ф. Вишнякова, Н.В.Кузьмина, А.Г.Спиркин және т.б.).

Шығармашылықты тұлғаның интегративті тұлғалық ерекшеліктері, оның шығармашылық қабілеттерінің актуалдануын көрсететін және жүйелі динамикалық формация болып табылатын ішкі маңызды күштерді дамыту және жүзеге асыру контекстінде қарастыратын интегративті көзқарас (Е.А.Алексеева, Л.А.Даринская, Ю.Н. Кулюткин, А.М.Матюшкин және т.б.).

Сонымен, Ю.Н. Кулюткиннің пікірінше, өзгермелі әлемде оның қызметінің тиімділігін анықтайтын жеке тұлғаның шығармашылық әлеуеті адамда қалыптасқан құндылық-семантикалық құрылымдармен, ойлаудың концептуалды аппаратымен немесе мәселелерді шешу әдістерімен ғана сипатталады. сондай-ақ оларды анықтайтын кейбір жалпы психологиялық база арқылы. Дамудың мұндай негізі, мұндай әлеуеті тұлғаны жүйелі түрде тәрбиелеу болып табылады, ол дамудың мотивациялық, интеллектуалдық және психофизиологиялық резервтерімен сипатталады, атап айтқанда:

а) жеке тұлғаның қажеттіліктері мен мүдделерінің байлығы, оның жұмыстың, білімнің және қарым-қатынастың әртүрлі салаларында барған сайын толық өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталғандығы;

б) адамға жаңа өмірлік және кәсіби мәселелерді, әсіресе жаһандық сипаттағы мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік беретін интеллектуалдық қабілеттердің даму деңгейі [3].

Біздің ойымызша, шығармашылық потенциалдың ең толық анықтамасын Л.А. Даринская: «Шығармашылық – бұл жалпыға ортақ нормалар шеңберінде индивидтің білімдерін, дағдыларын, қабілеттерін және қызметтің әртүрлі салаларындағы өзгерістерге ұмтылыстарын білдіретін табиғи-генетикалық, әлеуметтік-тұлғалық және логикалық компоненттерді қамтитын күрделі интегралдық ұғым. адамгершілік пен имандылық.- ерекшеліктері» [4].

Ғалымдар «шығармашылық» түсінігін әр түрлі түсіндіреді, бірақ оның жаңа және ерекше нәрсені жасау мүмкіндігін білдіретінімен келіседі. Шығармашылық потенциалды дамыту үшін мақсатты түрде оқыту және тәрбиелеу қажет, әйтпесе шығармашылық қабілеттер бастапқы, табиғи деңгейде қалуы мүмкін. Психологиялық-педагогикалық зерттеулердің нәтижелері мектеп оқушыларының шығармашылық әлеуетін дамыту бала дамуының бүкіл сипатын қайта құрылымдау мүмкіндігін ашатынын, ғылыми, шығармашылық көзқарас пен қабылдау қабілетін қалыптастыратынын көрсетті. Шығармашылық әлеуеттің дамуында туындайтын мәселелерді талдай алатын, жүйелі байланыстар орната алатын, қарама-қайшылықтарды анықтай алатын, олардың оңтайлы шешімін таба алатын тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы мен дамуының қайнар көзі болады, мұндай шешімдерді жүзеге асырудың ықтимал салдарын болжау. Шығармашылықты дамыту процесі өте жеке және мұқияттылықты қажет етеді баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып.

«Оқушылардың шығармашылық әлеуеті сияқты жалпыланған категорияны дамыта отырып, белгілі бір психологиялық-педагогикалық жағдайларды жасай отырып, жаңа білім беру нәтижелерін беруге болады» [5].

Н.В. Уварина оқу-тәрбие процесінде тұлғаның шығармашылық әлеуетін өзектендіру заңдылықтарын атап көрсетеді: Атрибутивтік үлгі: оқушылардың жеке тұлғасын әр түрлі өнімді іс-әрекет түрлеріне қосу шығармашылық қабілеттерін өзекті етеді.

Сыртқы кондициялану үлгісі: шығармашылық әрекеттегі тұлғаның еркіндігі студенттер тұлғасының шығармашылық өзін-өзі таныту нәтижесіне жетуін – шығармашылық даралықтың көрінісін анықтайды.

Ішкі кондиция үлгісі: тұлғаға екі тенденция әсер етеді – жаңашылдыққа, өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігіне негізделген, консервацияға, қауіпсіздік қажеттілігіне негізделген.

Тиімділік үлгілері: педагогикалық процесті жетілдірумен байланысты – шығындарды азайту кезінде мүмкін болатын максималды нәтиже алу, яғни оның тиімділігіне әсер ететін факторларды анықтау:

а) оқушылардың жеке тұлғасының шығармашылық өзін-өзі танытуы тұлғалық және белсенділік рефлексиясының дамуына байланысты;

б) бастауыш мектеп жасындағы жетекші тип ретінде оқу әрекеті шығармашылықтың белсенді сипатын анықтайды [4].

Когнитивтік психология саласындағы зерттеулердің нәтижелері шығармашылық әрекетке дайындалу мүмкіндігін көрсетеді және бұл шығармашылық белсенділікті ынталандыру, ынталандыру туралы ғана емес (бұл, әрине, қазіргі дидактика сияқты құралдарды жүзеге асыру арқылы ескереді: қызығушылықты ояту, ақпараттың жетіспеушілігін, проблемалық жағдайды анықтау, эмоционалды бояу, эмпатия, ойынға еліктеу т.б.) [5].

«Оқушының шығармашылық мәселелерді шешуге жалпы дайындығының негізгі элементі оның шығармашылық әлеуетін қалыптастыру және дамыту болып табылады, ол әртүрлі когнитивтік құрылымдардың өзара байланысына негізделген, олар «бүктелген» түрде интеллектуалдық, эмоционалдық, мотивациялық ресурстарды қамтиды. қабылданатын жағдайдың (тапсырмалар немесе мәселелер) жеке бейнесін құру мен түрлендірудің шығармашылық сипатын анықтайтын субъект».

Оқу іс-әрекетінде оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту идеясы оқушы тұлғасына педагогикалық әсер ету оқушының шығармашылық өзін-өзі дамытуға дайындығын қалыптастыру мәселесін шешуі керек.

Оқу іс-әрекеті процесінде студенттердің шығармашылық әлеуетін дамытуға дайындығын қалыптастыруды педагогикалық қамтамасыз ету мотивациялық, ақпараттық, технологиялық функцияларды орындайды және бірқатар педагогикалық міндеттерді шешуге бағытталған:

✓ оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытудағы қажеттіліктерін өзекті ету, оны жүзеге асыру үшін жағдай жасау;

✓ оқушылардың мотивациялық сферасын олардың шығармашылық әлеуетін дамытуға бағдарлау;

✓ шығармашылық әрекет жолдары мен өзін-өзі дамыту жолдары туралы

білім беру;

✓ шығармашылық өзін-өзі дамыту дағдылары мен дағдыларын үйрету.

Бастауыш мектеп – оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезеңі болып табылады. Сондықтан бастауыш білім – үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, білім негізінің іргетасы. Бастауыш мектеп балаға белгілі бір білім беріп қана қоймай, оны жалпы дамыту, яғни сөйлеу, оқу, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарас қалыптастыру, жағдайларды объективті түрде бақылап, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға, салыстыра білуге, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне үйретеді. Бүгінгі мектеп тәжірибесіндегі дамыта оқытудың басты мақсаты баланы оқыта отырып, оны шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту.

Психологиялық тұрғыда шығармашылық процесс дегеніміз – үнемі білімдер мен ептіліктерді өз бетімен жаңа жағдайға өткізу болып табылады, білім өз бетінше жүзеге асса, соғұрлым ілімді қолдану шығармашылық сипатта болады, - деп анықтама берілген.

Бастауыш мектеп оқушыларының оқу іс-әрекеті мен одан тыс уақытындағы іс-әрекетінде шығармашылық қабілетін дамыту жас ұрапаққа тәлім-тәрбие берудегі негізгі әрекет болып табылады. Шығармашылық қабілетті дамыту үшін оқу процесін тиімді ұйымдастыру іс-әрекеттің субъектісінің шығармашылық сапалық ерекшеліктерінің, сабақта және сабақтан тыс мезгілде шығармашылық тапсырмаларды тиімді қолдана білу қажет.

БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ТІЗІМ:

1. Адамский, М.Я. Уақыт жағдайындағы табысты оқытудың дидактикалық мәселелері- Санкт-Петербург: 2010. - 10 б.
2. Адамский, М.Я. Үлкен дидактика және 1000 ұсақ нәрсе. Санкт-Петербург: Валерий СПД, 2000. - 326 б.
3. Алексеева, Е.А. Жеке тұлғаның шығармашылық әлеуеті. -Нижний Новгород: ВГАВТ, 2018. - 31 б.
4. Альтшуллер, Г.С. Идеяны табыңыз: TRIZ – өнертапқыштық есептерді шешу теориясына кіріспе - М.: Альпина Бизнес кітаптары, 2007. - 400 б.
5. Андреев, В.И. Педагогика: шығармашылық өзін-өзі дамытуға арналған оқыту курсы– Қазан: Инновациялық технологиялар орталығы, 2012. – 608 б.

УДК: 81.2

А.Д. Уразов

Гулистанский государственный университет, г. Гулистан, Узбекистан

СТАТУС ОБЛАСТИ ЛЕКСИКОГРАФИИ В ЛИНГВИСТИКЕ

Аннотация. В данной статье анализируется историческое развитие узбекской лексикографии, этапы ее развития, а также некоторые взгляды и мнения, связанные с областью лексикографии.

Ключевые слова: лексикография, узбекская лексикография, лингвистические или (филологические) словари, энциклопедический словарь, специальный словарь, общий словарь.

Abstract. This article analyzes the historical development of Uzbek lexicography, the stages of its development, and some views and opinions related to the field of lexicography.

Key words: lexicography, Uzbek lexicography, linguistic or (philological) dictionaries, encyclopedic dictionary, special dictionary, general dictionary.

Входить. Всем известно, что собрание слов, собранных исистематизированных для определенной цели, называется словарем. Область теоретических и практических принципов создания словарей называется лексикографией (от греческого *lexicon* – словарь и *grapho* – писать). Лексикография – это часть языкознания, которая заключается в сборе слов, характерных для определенного языка, приведении их в определенную систему и издания в виде словаря, а также о словаре и его структуре, словарных видах. [4-74] Задача лексикографии очень широка, она включает в себя то, как создать словарь и каким требованиям он должен отвечать. Следует отметить, что как бы ни была сильна способность людей к запоминанию, запомнить все слова одного и того же языка и их различные значения крайне сложно и невозможно. Вот почему различные словари очень важны в культурной жизни людей. [5-74]

Объект исследования и используемые методы. В основном все словари делятся на два основных типа:

- 1) энциклопедические словари;
- 2) лингвистические или (филологические) словари.

Эти два вида словаря составляются в определенном порядке (по алфавиту). Но они совершенно отличаются друг от друга по своему назначению, характеру словарного запаса и другим аспектам.

Лексика лингвистических словарей состоит из лексических единиц, то есть слов и нерологических единиц. В энциклопедических словарях есть и другие единицы, помимо слов. Например, в лингвистическом словаре приведены написание и произношение английского слова «influenza», грамматические особенности, суффиксы, синонимы и т.д. В энциклопедическом словаре показаны признаки и особенности заболевания «грипп», пути его передачи и методы лечения [2-256].

Объектом лингвистических словарей является лексическая единица, содержащая информацию о слове, его значении, грамматических, стилистических признаках и других признаках. Именно поэтому лексика таких словарей состоит из слов, относящихся ко всем группам слов. Объектом энциклопедических словарей являются не слова. Поэтому в таких словарях даются сведения не о языковой единице, а о предметах, которые они обозначают, об исторических событиях, природных и социальных явлениях, лицах, географических названиях. Поэтому, если в лингвистических словарях даны все самостоятельные и вспомогательные слова, модальные слова, междометия и слова-подражания, то энциклопедические словари дают от самостоятельных слов только существительные (термины, преимущественно

имена собственные). Большинство таких существительных не приводится в лингвистических словарях. [3-147]

Полученные результаты и их анализ. Словари делятся на два типа в зависимости от того, ограничено ли слово лексикой определенной области, определенным пластом лексики литературного языка: 1) общие словари; 2) специальные словари.

Слова общих словарей отражают лексику, относящуюся ко всем областям и всем слоям литературного языка. Поэтому названия таких словарей не отражают каких-либо ограничений и названы в соответствии с наблюдаемой целью. Например, «Русско-узбекский словарь», «Аннотированный словарь узбекского языка», «Орфографический словарь», «Новый английский словарь по историческим принципам», «Краткий оксфордский словарь по историческим принципам». Слова специальных словарей ограничены словами, относящимися к определенной области или определенному слою. Такие словарные имена отражают ограничение на одно поле. Например, «Терминологический словарь», «Словарь математических терминов», «Словарь синонимов», «Фразеологический словарь» и хаказо. В английском языке мы можем обратиться к таким словарям, как «Словарь английских синонимов и синонимических выражений, пояснения и иллюстрации английских синонимов».

Если говорить об истории лексикографии английского языка, ставшего сейчас разговорным языком всего мира, то впервые она сформировалась в 15 веке. В этот период существовали англо-латинские словари. Первый английский словарь был издан в 1755 году Сэмюэлем Джонсоном. В этом словаре автор объяснил происхождение слов и привел примеры из произведений самых известных писателей.

Одним из основных словарей является «Новый английский словарь Оксфордского словаря английского языка», составленный с 1888 по 1928 год. Этот словарь охватывает все английские слова с их исторической основой. В нем он проанализировал совершенное историческое происхождение слов. Этот словарь состоит из 13 частей и включает в себя приложение неологизмов.

Американский словарь Вебстера – важный словарь американской лексикографии, где английский язык является национальным языком. Он был опубликован в двух частях в 1828 году.

Можно сказать, что лексикография развивается в процессе решения некоторых общих проблем лексикологии. Поэтому лексикология тесно связана с проблемами лексикологии. Лексикографы по-разному подходят к лексикологическим проблемам. Например, в разных словарях не ясна разница между омонимами и многозначными словами. Например, в одних словарях слова fly-pashsha (двухкрылое насекомое) и fly-button (лоскут ткани, закрывающий пуговицы на одежде) как два разных слова, в других (Concise Oxford Dictionary of Current English) интерпретируются как разные значения одного и того же слова в словарях [1-12].

Если говорить об истории узбекской лексикографии, то известно, что в истории тюркские народы занимались лексикографией. Например: лингвист XI

века Махмуд Кашгари создает свой труд «Девони Лугати-т-Тюрк». Эта работа была переиздана в 1961-1963 гг. в виде трех томов и указателя профессором С.Муталлибевым.

В ходе дальнейшего развития тюркских народов в XVI-XIX вв. был написан ряд филологических словарей. Среди них: «Бадойе ул-лугат» (1500г.) Толе Харави, узбекско-персидский словарь, составленный для объяснения поэзии А.Навои, «Абушка» («Человек и человек»), словарь, созданный в первой половине XVI века. в 1736-1747 гг. Мирзы Махдихана, «Чигатойча-персидский» словарь под названием «Санглакс», словарь «Чигатойча-турецкий словарь» шейха Сулеймана в 1880г., Двухтомный «Турецко-татарский сравнительный словарь» Л.Будагоба 1868-1871 гг. издан на русском языке, а в поле появился «Опыт словаря турецких языков» В. В. Радлова.

В связи с завоеванием Средней Азии Россией возникла необходимость изучения узбекского языка по требованиям военной и административной работы. В связи с этим были изданы грамматики и словари узбекского языка. В этот период узбекский народ именовался «сарт», а их язык назывался «сартский язык». Поэтому В. И. Наливкин, М. Навликина издали в 1907г. в Ташкенте словарь «Русско-сортовский и сорто-русский словарь», а также в 1917г. в Ташкенте был издан малый словарь «Карнный русско-сортовский словарь» М. Приображенского.

Так как наука стала развиваться в Туркестане после Октябрьского переворота, большое внимание уделялось различным словарям. Стали появляться различные переводы и терминологические словари. Среди них: в 1933-1940 годах Т.Н.Кори Ниязи "Русско-узбекский словарь математических терминов" (1933), Н.Изданы словари Сайфульмулькова «Русско-узбекские садоводческие термины» (1933г.), «Русско-узбекские ботанические термины» С.Сохобиддинова (1939г.), «Краткий узбекско-русский словарь» В.В.Решетова (1936 г.).

В годы Великой Отечественной войны и позже лексикографическая работа получила дальнейшее развитие. В 1941 г. был издан «Краткий узбекско-русский словарь» под редакцией А.К.Боровкова и Кори Ниёзи. В 1959 году в Москве был создан словарь под названием «Узбекско-русский словарь». Перед узбекской лексикографией поставлены новые задачи. Была поставлена задача создания орфографических, орфоэпических терминологических и энциклопедических словарей по узбекскому языку, и вместо них проводились эти работы. В 1956, 1965 и 1975 годах издавался «Орфографический словарь узбекского языка». В 1983 году издан «Словарь литературного произношения узбекского языка». В 1963 г. был издан «Краткий словарь синонимов узбекского языка» А.Ходжиева. В 1976 году были созданы «Аннотированный словарь фразеологических выражений узбекского языка» Ш.Рахматуллаева, «Морфемный словарь узбекского языка», а также ряд топонимических и антропонимических словарей.

Вышел в свет 14-й том «Узбекской советской энциклопедии». «Толковый словарь узбекского языка» объемом 60 000 слов издан в двух томах. Все это показывает уровень развития лексикографии в последующий период.

Большая работа была проделана в области лексикологии еще в период независимости. Среди них: Насиржон Охунов «Топонимический словарь» (1994г.), Ёлкин Торакулов «Медицинский энциклопедический словарь» (1994г.), Ш.Бобожонов и И.Исламов «Градация слов в узбекском языке», «Кув лугъати» (за школьники) (2007 г.), Д. Куронов «Литературный словарь» (2010г.), Ю.Хамроева «Идеографический словарь узбекского языка» (2010г.), Шакир Долимов «Словари типа «Краткий словарь военных терминов» (2007г.) были созданы. В то же время в языкознании настоящего времени ведется много работ в области лексикографии.

Краткое содержание. Известно, что наиболее важной проблемой в аннотированных словарях является проблема выбора главного слова, а во многих словарях основное слово выбирается по частоте его употребления. Некоторые лингвисты говорят, что нецелесообразно основывать принцип словоупотребления на основе, потому что важны и другие принципы. Но следует отметить, что принцип многократного употребления слова играет ведущую роль по сравнению с другими.

Узбекский словарный запас также быстро развивается. Например, если сравнить лексику узбекского языка с самым развитым английским языком в мире, то можно увидеть некоторые отличия. Как и в английском языке, в узбекском есть идеологический словарь, словарь для учащихся, словарь употребления и словарь словосочетаний, в остальном в английском нет морфемных и инверсных словарей, как в узбекском.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Буранов Д, Милинов А. Практический курс английской лексикологии. – Ташкент, 1990. – С. 12.
2. Гинзбург Р.С. и др. Курс современной английской лексикологии. – Москва, 1966. – С. 256.
3. Ш.Шоабдурахманов и другие. Современный узбекский литературный язык. – Ташкент, 1980. – С. 147.
4. Азизов О. Введение в языкознание. – Ташкент, 1963. – С. 74.
5. Рахматуллаев Ш. Современный литературный узбекский язык. – Ташкент, 2006. – С. 122.
6. Р. Сайфуллаева. Современный узбекский литературный язык. – Ташкент, 2009. – С. 136.

ЭОЖ 374.328

Б. Шынтаева

Tashenev University, Шымкент қ., Қазақстан

ЖАЙ СӨЙЛЕМДІ ОҚЫТУДАҒЫ ТІЛ ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Аннотация. В данной статье показано, что в педагогической литературе творческий

потенциал представляет собой сложное личностно-деятельностное формирование, имеющее большую информационную емкость, отражающее совокупность качеств, способностей, умений, умений, компетенций и возможностей личности в общении с человеком и природой. *Ключевые слова:* учебная деятельность, творчество, личность, личная собственность, творчество, самореализация.

Abstract. In this article, in the pedagogical literature, creative potential is a complex personality-activity formation, which has a large information capacity, reflects the totality of qualities, abilities, skills, competencies and capabilities of the individual in communication with man and nature.

Keywords: educational activity, creativity, personality, personal property, creativity, self-realization.

Methodological products are one of the ways to express and disseminate methodological knowledge. It is very diverse. The set of methodological products is an information and methodological fund (methodological piggy bank). Depending on the type of methodological products solves different tasks:

- sets out the information to be distributed;
- explains techniques and methods;
- summarizes valuable teaching experience;
- explains the goals and procedure;
- methods of organizing various events;
- shows possible forms of holding, etc.

Let us consider in more detail some types of methodological products.

Training manual

An educational and methodological manual is a publication that contains both theoretical information on an academic discipline (or its section), and materials on the methodology of its independent study and practical development.

This is a comprehensive type of methodological product that summarizes significant experience, and contains recommendations for its use and development. As a rule, the methodological manual, in addition to the theoretical one, contains extensive didactic material in the form of illustrations, tables, diagrams, drawings, as well as samples of documents developed in accordance with the stated topic. In addition, the methodological manual may include various necessary normative documents, the use of which will allow the teacher or methodologist to organize their work in accordance with the existing requirements.

The purpose of the manual is to provide practical assistance in the development of advanced knowledge, both theoretical and practical. The volume of the manual should be at least 5 printed sheets (hereinafter referred to as p. 1./ 1 p. 1. is 16 pages of A4 format).

One of the types of the methodical manual is such type of the manual as the Methodical manual on performance of course work which is intended for generalization of methodical, theoretical and practical material on questions of preparation, performance and protection of course work. They reveal and specify the main stages of the students' written work-the preparatory stage, work on the text, design and defense-both in terms of general rules and approaches, and taking into account the specifics of the presentation of the course work.

Methodological development

Methodological development this publication is similar in structure to the training manual, but narrower in topic and smaller in volume. It contains specific materials to help you conduct an event, combining a description of the sequence of actions of the event with methodological tips for its organization. This is a complex form that can also include scripts, performance plans, descriptions of creative tasks, diagrams, drawings, etc. The volume of methodological development is not less than 1 p. l.

Methodological development can be both individual and collective work. It is aimed at professional and pedagogical improvement of the teacher or master of industrial training.

The methodological development can be:

- Program development;
- development of the author's methodology of teaching the discipline;
- development of a general methodology for teaching disciplines;
- development of new forms, methods or means of teaching and upbringing;
- methodological developments related to changes in the material and technical conditions of teaching the discipline;
- methodological developments related to new educational specialties;
- description of new forms, methods or means of teaching and upbringing (dictionaries, reference books, albums, posters, educational maps, tables, diagrams, videos, sound recordings, information and communication technologies, etc.);
- collection of practical tasks and exercises that contribute to the achievement of modern educational goals;
- package (set) of diagnostic materials and instructions for their use, etc.

Methodological development, as a rule, corresponds to the official duties of a teacher. It should be considered by the professional community, which is confirmed by an extract from the minutes of the meeting, copies of reviews, reviews, expert opinions, etc.

Methodological recommendations reveal the order, logic, and emphasis of studying a topic, conducting classes, and events. In the methodological recommendations, the emphasis is not so much on the sequence of actions carried out (as in the methodological development), but on the disclosure of one or more particular methods developed on the basis of positive experience. The task of methodological recommendations is to promote the most effective, rational options, patterns of actions in relation to a particular type of activity. The guidelines must contain instructions on the organization and conduct of one or more specific cases that illustrate the described methodology or technology in practice. Methodological recommendations are specially structured information.

Methodological recommendations should have an exact address (an indication of who they are addressed to: teachers, methodologists, students, parents, etc.). Accordingly, the terminology, style, and scope of methodological recommendations are regulated. It should be noted that there is such a type of methodological products as methodological points this type of methodological products as a type of publication is not defined by government standard 7.60-2003 " Publications. The main types. Terms and definitions", so we classify it as a kind of methodological

recommendations, from which it differs in the nature of the material. When developing guidelines, you should pay attention to the difference between this genre of educational and methodological publications and methodological recommendations. At the same time, the main difference is the nature of the material. If the material is recommended for use, and the addressee (student or teacher) may or may not meet the requirement, then it is more appropriate to define this genre as methodological recommendations. When the material is of the nature of a requirement, involves strict compliance with the recommended standards, proportions, sizes, algorithm of action, etc., then the genre is defined as methodological guidelines. Methodological guidelines this is an educational publication with a volume of less than 2 pp. l., containing materials on the methods of performing laboratory, course, diploma, etc. works [2].

As a rule, the preparation of methodological guidelines is necessary to prepare students for laboratory work, practical classes, calculations, drawings, etc.

The structure of some types of guidelines is presented below.

Guidelines for preparing for seminars may contain the following elements: preface, table of contents, literature, applications, lists of abbreviations and symbols; the content of seminars or practical classes; examples of solving problems or answers to problematic questions; a list of tasks, exercises and questions corresponding to the topic of the lesson, the topic of creative tasks, etc., the content of practical (seminar) classes on individual topics: the topic of the lesson and its ordinal number; plan (content, main questions of the topic); practical tasks, questions for discussion, etc.; a list of tasks, exercises; topics of creative tasks; recommended literature (main and additional) with the indication of chapters, paragraphs, pages; recommendations for studying the topic [3].

Guidelines for laboratory and practical work are designed to help students perform laboratory work in the scope of a particular course or its section. These guidelines may contain the following elements: - preface, table of contents, literature, appendices; apparatus for organizing laboratory work (topics of laboratory work, goals and objectives of their implementation, brief theoretical information; sequence of laboratory work; tasks, guidelines for laboratory work, control questions; recommended literature).

Practicum-a collection of practical tasks and exercises that promote assimilation, consolidation. Knowledge testing.

On the basis of the Decree of the Ministry of Education of the Russian Federation No. 16 - 52-58in/16-13 of April 5, 1999, the structure of registration of laboratory works and practical classes in the discipline is determined by subject (cycle) commissions [4].

Applied methodological products

Applied methodological products – auxiliary material that complements, illustrates, and more fully reveals the topic reflected in other types of methodological products.

The script is the most common type of applied methodological products. The script is a summary, detailed record of a holiday, any business. The script literally contains the words of the presenters, actors, and lyrics. The stage directions are given

in the remarks: the artistic design, the lighting score, the movement of the participants on the stage, etc.

Card index – a collection of cards with information and materials on methodological work organized in alphabetical order (usually by topic or direction). Card files can be: methodological literature; newspaper and magazine articles; methodological developments; media library; video library, music library; games, sayings, quotes, etc [5].

When developing methodological products, it is necessary first of all to have a good understanding of the topic on which the methodological materials will be compiled. Study the regulatory framework, the latest publications on this issue.

Determine the purpose of the methodological work, its tasks and relevance. The sequence of actions is as follows:

- study the existing literature on the topic under development;
- make a plan for a methodological publication;
- based on the plan to write the text of the main, theoretical part of your publication;

Before you start working on the methodological products, you must first correctly formulate the purpose of its compilation. Setting a goal accurately is a fundamental beginning in the matter of writing your work. How do I do this? After collecting and first processing the literature on the topic you are interested in, you need to identify the main problem, think about how it can be solved. Having received an answer to the question of what needs to be done to solve it, you will actually get the goal of your methodological work, on which the theoretical and practical part will be built and a plan for writing methodological products will be formed.

REFERENCES

1. Закон Республики Казахстан об образовании. Кубеев Е.К., Султанов Р.Р. Конституционное право на образование в РК. – Алматы.: Білім, 2007. – 496 с.
2. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана – 2030. Каз.правда. - №21. – 30 янв.2010 [26082] – 20 с.
3. Alekseeva I. S. Professional training of translator. – Union. 2013. - 106 p.
4. Newmark P. A textbook in translation. Prentice Hall, 1988. - 89 p.
5. Appolova M . A. Specific English. Moscow: International relations, 1977. – 250 p.

УДК: 811.512.133

Ф.Г. Шарипов

Гулистанский государственный университет, г. Гулистан, Узбекистан

**ВНУТРЕННЕЕ И ВНЕШНЕЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ, А
ТАКЖЕ СЛОВО И ФОРМООБРАЗУЮЩИЕ ОТНОШЕНИЯ В
УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ**

Аннотация. В статье среди наиболее сложных и дискуссионных вопросов, связанных со словообразованием, выделяются вопросы внутреннего, внешнего и соотношения между словообразованием и формообразованием. В методе аффиксации наблюдается, что словообразование делится на два типа, внутреннее и внешнее образование, по типу словообразования, к какой категории оно в основном относится, и образование нового слова. Проанализированы мнения и взгляды А.Гуломова, А.Ходжиева и Ё.Таджиева на словообразование.

Ключевые слова: Корень, основа, окончание, внутреннее и внешнее словообразование и формообразование.

Abstract. V state sredi naibolee slojnyx and discussionnyx voprosov, svyazannyx so slovobrazovaniem, vydelyayutsya voprosy vnutrennego, vneshnego i sootnoshenia mejdju slovobrazovaniem i formovaroazavaniem. V metode affiksatsii nablyudaetsya, chto slovobrazovanie delitsya na dva tipa, vnutrennee i vneshnee obrazovanie, po tipu slovobrazovaniya, k kakoy kategorii ono v osnonom otnositsya, i obrazovanie novogo slova. Proanalizirovany mneniya i vzglyady A.Gulomova, A.Khodzhieva and Yo.Tadzhieva na slovobrazovanie.

Key words: Koren, osnova, konchanie, vnutrennee i vneshnee slovobrazovanie i formovaroazavanie.

Одним из наиболее сложных и противоречивых вопросов, связанных с созданием слов, является внутренняя, внешняя и соотношения словообразования и формы. Прикрепление сопровождается тем, как применяется произношение слова, в основном к какой категории, и как слово делится на два типа: внутреннее и внешнее. Основная идея этого сформулирована лингвистом: «Имена существительные имеют некоторые особенности, которые составляют слова с использованием аффиксов в категориях: Это включает в себя создание слов из других частей речи, а также создание из самих имён существительных - есть и внутренняя создание слов. В данном случае: Сначала добавляется внешний словообразования, а затем внутренний, например, как *сувоқчи, кийимлик*». Обсуждая связь между созданием слов внутренних и внешних, а также говоря о взглядах узбекских ученых, мы попытаемся выразить наши взгляды в вышеупомянутом анализе. Если быть более точным, мы начнем с сути последней части: Является ли утверждение, что «слова из других частей речи, кроме имени существительного, обычно имеют внешние словообразование», и имели ли они свои собственные утверждения, ранее выраженные таким же образом? Сначала обратим внимания на то, что сама идея этой грамматики верна или не верна. В разделе словообразования глаголов, то есть в разделе словообразования глаголов путём аффиксации, мы читаем: «Глагол используется только в словах, которые не содержат глаголов на узбекском: *ши-шила, куч-кучай*». Как мы уже видели, идея строгая и уместная, и эту часть написал академик А.Ходжиев. Идеи для прилагательного: «Посредством аффиксов прилагательные образуются из разных категорий слов (существительные, прилагательные, местоимение, глаголы, подражатели и иллюстративные слова)» в подтверждении (М. Содикова, с.272). Правда, акцент здесь делается на то, что имена прилагательные больше всего образуется от слов существительных и глаголов. Опять же, первое, частично отрицает основную идею. Другими словами, признаются, что в прилагательных (в аффиксациях) имеются внутренние словообразования. В разделе Грамматика «Словообразования

наречий» отмечено, что могут образоваться из основ наречий: сказано, что «наречие образуются при соединения аффикса – *ча* с существительным, прилагательным, местоимением, деепричастием, наречием», обычно приводится в качестве примера слово *яширинча*. Здесь же наблюдается, что есть частичное опровержение сказанному мнению.

С. Муталибов «Образование путём аффиксации имеет два вида: а) способ добавления различных суффиксов к словам, кроме глагола ...; б) Способ создания различных категорий глагола путём добавления к корню глагола. Правда то, что ученый предположил, что «В то время в речи побудительные предложения образовались путём композиции и аффиксации глаголов». Но речь идет о создании новых глаголов – образование глаголов. Тем не менее, ученый не концентрируется на образовании внутреннего: Он ограничивается приведением примеров «*кирикти, чиниқти*» из «Девони луғатит турк». Не обращает внимания на то, что нет нового образования глаголов.

Профессор А. Гуломов в своей книге «Глагол», которая издана в 1954 году, прокомментировал: «Искусственные глаголы рождаются аффиксами. Такое образование делится на две группы, в зависимости от категории слова: 1) образование глаголов из корней глаголов (внутреннее); 2) образовать глаголов из слов, которые не являются глаголами».

Таким образом, ученый ставит название «Образование глагола глаголом», через образования глаголов: отметил, что «Выражение объективной характеристики процесса движения (категория вид); повторение движения, выражение отношения между субъектом и объектом движения». То есть он признает, что глаголы содержат внутреннее образование. Тем не менее, он не указывает на то, что был создан образование новых глаголов, а связывает вид с образованием. Ученый признает, что твердо во взглядах в последующем периоде глагол не создает новых глагольных основ путём аффиксации. Повторяет, что глагол не образован из оснований глагола.

Лингвист З. Маруфов в своей книге «Состав слово, имя существительное и имя прилагательное» признает, что существительные имеют внутреннюю образованию, но прилагательные часто состоят из существительных и глаголов. В книге 1981 года «Синонимия аффиксов, которые выражают значение владения и отсутствия собственности», работа лингвиста Ё. Таджиева утверждает, что прилагательные часто состоят из существительных и глаголов. Ученый, в общем, пытается отрицать, что в системе образование слов есть внутренняя структура. Наблюдается работа ученого «Синонимия аффиксов в личных местоимениях на узбекском языке», «Синонимия аффиксов глагола», «Некоторые соображения по образованию глаголов» отмечается, что этот вопрос серьезно рассматривается. В этих работах ученый анализирует много слов, таких как *бур-бура, судра-судракла, қув-қувла, теп-тепкила, чўз-чўзғила, тит-титкила, қўз-қўзи-қўзга, сур-сурка, том-томчила, босинқира*, он категорически отрицал, что в словах нет внутреннего образования, и что новые слова (глаголы) не производятся. Он основан на том факте, что в словах внутреннего образования личные местоимения является

условным, и в целом сходство в тюркских языках является условным и может быть признано только в чисто синхронном подходе.

Академик А. Ходжиев отмечает, что в дискуссии образования существительных из личных местоимений, а также образование из основ существительных, в очень малых количествах из существительных основ, и обращает внимание на то, что внутри этой категории имеется внутреннее строение. Ученый отмечает, что прилагательные состоят в основном из существительных и частично глаголов. Хотя это подразумевает наличие некоторых аффиксов (- ча) образующие наречий, могут быть вовлечены в конструкцию, в общем, правильно оценивает, что конструкция образования наречий не представляет собой конкретную систему.

Взгляды профессора А. Гулямова на развитие и качество не упоминаются в его отдельных научных работах. Новое пособие академика А. Ходжиева «Система словообразования узбекского языка» показывает, что оно не следует системе словообразования в частях речи числительных, местоимений и наречий. (Стр. 61). Эта идея обоснована в категориях местоимений. Это не должно быть согласовано, хотя в некоторых случаях упоминается образования слов в местоимениях.

Краткий анализ вышеизложенного показывает: а) В современной узбекской системе словообразования внутреннее образование существует в основном в контексте существительных слов, которые также условно признаются как часть создания личных местоимений и существительных. Это потому, что он основан на том факте, что все эти существительные и личные местоимения, а на самом деле, в результате образования из прилагательных и существительных, и он основан на этом. В некоторых случаях также признается, что аффикс - *чи* на самом деле являются определителем. б) Это не наблюдается в других категориях слов, включая глаголы, прилагательные и наречий. Несмотря на преобладание внутреннего образования до 60-х годов XX-го века, профессор А. Гулямов также отметил это, теперь он почти идентичен в своем подходе.

В узбекском языке глагол не может быть образован из глагола, что даже было подтверждено аффикс -*ла* в некоторых случаях, глагол образует только глаголы, которые представляют образование глаголов. Видимо, А. Гулямов в 1970-х годах высказал свое твердое мнение по этому вопросу. Другими словами, он твердо верит в то, что «Словесная аффиксация сделана только в словах, которые не содержат глаголов на узбекском языке», и принимает точку зрения академика А. Ходжиева.

Хотя словообразование и формулировка на узбекском языке схожи по форме с аффиксами к основанию, аффиксы словообразования участвуют в формировании новых грамматических единиц (слов или лексем), таким образом формируя грамматические значения. Наличие выразительных аффиксов и, следовательно, создание нового словаря означает, что они являются принципиально другой системой. Образование глагольных слов из глагола находится в рамках системы. Это не может быть проверено в образованиях слов.

Таким образом, проблема, поставленная А. Ходжиевым в 50-х годах XX-го века - «В глаголах есть внутреннее образование», можно сказать, была решена к 1970-м годам. Несмотря на то, что по вопросу личных местоимений и частично глаголов было уделено внимание проф. Ё. Таджиева, трудно сказать, что этот вопрос был решен.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Грамматика узбекского языка. – Тошкент: Наука, 1975. – Б. 104.
2. Грамматика узбекского языка. – Тошкент: Наука, 1975. – Б. 529.
3. Муталлибов С. Глагольная категория в письменных памятниках XX века. – Тошкент: Наука, 1955. – Б. 22.
4. Гулямов А. Глагол. – Тошкент: Наука, 1954. с. 68.
5. Таджиев Ё. Синонимия аффиксов выражений собственности и не собственности, – Тошкент: Университет. 1981.
6. Хаджиев А. Узбекское словообразование. – Тошкент: Наука, 1989, с. 35-49.
7. Хаджиев А. Морфология узбекского языка XI-XIX вв. – Тошкент: Наука, 1990, с. 156.
8. Абдурахмонов Г., Шукуров Ш. Историческая грамматика узбекского языка, – Тошкент: Наука, 1973.
9. Шарипов Ф. Синтетическое выражение стиля движения на узбекском языке. Кандидатская диссертация. – Тошкент, 2009.

УДК: 811.512.133

Ф.Г. Шарипов¹, М.Ф. Шарипова², Э.Ф. Шарипова³

^{1, 2, 3}Гулистанский педагогический институт, г. Гулистан, Узбекистан

О СЛОВЕ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Аннотация. В статье также говорится о взаимосвязи морфологии и синтаксиса, о том, что слово выполняет важнейшую задачу в выражении мысли, мысль выражается предложением, а предложение состоит из слов. На основе анализа показано, что слово является одной из самых основных частей речи, и к нему следует относиться как к грамматической единице, то есть как к морфологической единице.

Ключевые слова: морфология, синтаксис, часть речи, корень, основа, окончание.

Key words: morphology, syntax, frequency, root, basis, ending.

В середине 20 века, в 1953 году была опубликована книга А.Гулямова «Введение в морфологию узбекского языка» (материалы из курса современного узбекского языка)².

Можно сказать что, он вошел в узбекскую лингвистику через книгу «Грамматическое учение о слове». Это можно увидеть в комментариях ученого: «Слово - это одна из самых важных частей речи, потому что речь и предложение играют наиболее важную роль в человеческом взаимодействии и мышлении. То есть слово играет самую важную роль в выражении мыслей: идею выражает предложение, а предложении состоят из слов. Предложение и слово тесно переплетены между собой диалектическим единством. Основным материалом языка является слово, которое служит для передачи различных значений » (эта же книга, стр.3). Мнение ученого о сущности морфологии («Морфология-это грамматическое учение о слове»), хотя книга по морфологии, составленная А.Нурмоновым и другими в форме теоретической грамматики в 2001 году, была дана несколько иначе (многие мнения были даны таким образом с реформой), например, морфология происходит от греческого слово, «morphos – форма», «logos – учение», и упоминается в форме «учение о словоформах» («теория грамматики узбекского языка», морфология, 29 стр.). Из этого же видно что, суть одна и та же.

Так как А. Гулямов говорил, что «Слово есть одна из самых основных частей речи», то он подходит к нему в виде грамматической единицы, то есть как к морфологической единице. Эта идея о морфологических словах - о единице, которая является частью речи. Это означает, что ученый различает слово, от слово считающееся единицей языка с являющейся единицей речи, воспринимает его и реагирует на него. Подчеркивает, что слово излагает мысль, и что оно выполняет самую основную функцию в процессе речи. Основным материалом языка является слово, с помощью которого понимается, что различные аспекты жизни, личности общества, отражаются на жизненном опыте человека. Она дает оценку философскому учению о слове, то есть указывает на то, что между предложением и словом существует тесная связь. Учёный продолжает свою философскую точку зрения, говоря: «Каждое слово имеет две стороны: внутреннюю и внешнюю.

Первая – значение слова, вторая – звуковая сторона слова (дело в том, что слово состоит из организованных звуков комплекса или одной гласной на основе определенных фонетических правил). Каждое слово состоит из союза этих двух сторон. Следовательно, слово является самостоятельной частью речи, оно имеет одно целое в смысле значения и образования; слово состоит из семантической и грамматической целостности».

Мы не считаем необходимым анализировать эти моменты. Потому что, хорошо известно, что в этих мыслях выражается сама суть общего учения о слове. Важно отметить, что вышеупомянутом и нижеупомянутом взглядах, и стоит отметить, что язык есть система, что уровни языка находятся в диалектическом отношении друг с другом, что отношение общности –

²Гулямов А. Введение в морфологию узбекского языка. – Ташкент: Наука, 1953. – С. 3-26.

приватности, возможности – реальности, совпадения и необходимости, сущности и явления, причины и следствия, раскрывает в глубине отношения динамизма и статики. Ученый утверждает: «Слово является объектом лексикологии и грамматики... Лексикология исследует значение слова, способы его развития, использование слова и тому подобное; а грамматика исследует структуру слова, его состав – морфемы, и проверяет деление слов на частей. Эти две различные проверки связаны друг с другом... Морфология и синтаксис – взаимосвязанные, равноправные, независимые части грамматики» (5-я стр.).

Как известно, в узбекском языкознании после 90 - х годов XX века было защищено несколько докторских диссертаций о связи языковых уровней друг с другом – проводились специальные исследования³. Можно сказать, что эта работа подтверждает взгляды А. Гулямова на межъязыковое общение, взаимосвязь указанных категорий, единство формы и содержания.

Выводы проведенных исследований показали и ещё раз подтвердили, что мнения, высказанные А. Гулямовым на этот счет в то время, были правильными. Об этом говорится в учебном пособии «Теоретическая грамматика узбекского языка. Морфология» (38 стр.), созданном в начале XXI века, и видно также, что мысли А. Гулямова в морфологическом разделе «Грамматики», созданном в 70-е годы XX века, по существу те же самые. Именно в «Грамматике» (1975г.) мы видим, что такие случаи, как отношение «Морфологии и Лексикологии», отношение «Морфологии и Синтаксиса», отношение «Грамматики и Звуковой стороны языка» четко объясняются. Нет существенных различий во мнениях, ни по существу, ни в межличностных отношениях, которые отличаются по существу серьезно не наблюдаются. Исходя из этого, можно сказать, что взгляды ученого послужили теоретическим источником для этих исследователей. Чтобы быть уверенным в этой идее, также полезно рассмотреть еще одну работу А. Гулямова – статью на узбекском языке «Способы словообразования в узбекском языке»⁴.

Айюб Гулямов дает свой серьезный ответ на взгляды на синтаксис и морфологические отношения в 50-е годы следующим образом: «Академик Н.Р.Март и его сторонники считали синтаксис выше морфологии и выдвигали тезис о том, что «Синтаксис – ведущая часть грамматики», те, кто хотели измерить каждое явление языка синтаксисом, даже те, кто хотели полностью исключить морфологию (те, кто хотели ввести свой словообразовательный аргумент в лексикон, словоизменительный аргумент в синтаксис). Именно тогда «Учение» оказалось совершенно неверным и нашло свое доказательство». В этом месте ученый четко определил объект проверки морфологии: «Морфология определяет правила изменения в речи слов. В морфологии проверяется структура слова, легализация словоформы; а также морфология исследует деление слов на группы – категории на основе определенных

³Шахобиддинова Ш.Общность и специфика диалектики и ее отражение в морфологии узбекского языка: Док.дисс. автор. –Ташкент, 2001. Менглиев Б.Целостность системы лисоний и уровневые отношения в ней. Док.дисс.автореф. –Ташкент, 2002. НавиеваД.Проявление диалектических категорий на уровнях узбекского языка;Док.фил. наук.дисс. автореф. –Ташкент, 2002.

⁴ ГулямовА. Способы словообразования на узбекском языке // Произведения Института языка и литературы им. А.С.Пушкина, 1 книга. –Ташкент: Фан, 1949, – С. 37-87.

признаков. Морфология – это часть грамматики» (стр. 4). В произведениях, созданных в начале XXI века, признанных «Построенными на основе новых взглядов», также говорится о морфологии. В контексте высказанных А. Гулямовым мыслей мы наблюдаем записи, которые по сути совпадают с его взглядами: «Предмет морфологии связан с изменением слова, то есть морфологической структурой. Морфологическая структура слова – грамматическая морфема, система грамматической морфемы – морфологическая категория, система на основе изменения слова..., способ и способы образования суффикса, средства, разновидности этих средств»⁵.

Даже в связи с морфологией и синтаксисом, в новом руководстве, упомянутом выше, говорится, что были высказаны мнения, подтверждающие мнение А. Гулямова.

Продолжая свое отношение к слову в трактате «Введение в морфологию» А. Гулямов утверждает и продолжает свои взгляды на предмет словообразования, подчеркивает, что слово структурно радикально и производно, многие слова состоят из двух и более морфем, что является центральной морфемой слова. Он также отмечает, что формы производных слов и слова образуются путем последовательного сложения аффиксов в определенном порядке (ученый в этом месте также употреблял термины «Словообразовательная основа» и «Формообразующая основа» в значениях), последовательно, помимо согласных, в которых суффикс часто не изменяется – то есть его представления, даже сейчас, составляют основу учения о морфологическом слове. «Несмотря на то, что узбекский язык является одним из агглютинативных языков, при добавлении в него также происходят изменения. В такое время разделение слова на корень и аффикс становится более сложным, чем обычно, оно становится иным», - рассуждение слова посредством анализа глагола *вздрагивать*, обеспечившего появление в узбекском языкознании понятия феномена упрощения (термин также используется применительно к данной ситуации, которую ученый ввел в оборот – Ш.Ф.). Надо сказать, что А. Гулямов создал брошюру «Введение в морфологию узбекского языка» в 1953 году, в 70-е годы того же века (1975.) наука узбекского языка структурирована и ее часть «Введение в морфологию» написана одним и тем же ученым, и можно сказать, что содержание совершенно другое. Это значит, что предыдущее «Введение в морфологию» было завершено, доведено до совершенства во всех отношениях. Ученый выдвинул новые взгляды. Это видно также из того, что в «Грамматике» делается особый акцент на идее «Морфологии – грамматического учения слова» («Грамматика», стр. 58). Вот в этой «Грамматике» отмечены разделы «Грамматическая структура и отношение звуковой стороны языка», «Грамматическая структура и состав словаря языка», «Морфология и Лексикология», где большое место отводится вопросу отношений между этими уровнями, а также морфологии и синтаксису и отдельно выделяются словообразовательные отношения. Кроме того, сущность понятий

⁵ Сайфуллаева Р. и др. Современный узбекский язык.–Ташкент, 2007, -С. 150.

«грамматические категории», «словоформы», парадигмы, лексикализации, грамматикализации вполне обоснована.

В разделе «Морфологическая структура слова» рассматриваются вопросы и отношения «Слова и морфемы», «Слова и основы», «Основы и корня», «Основы и аффикса», «Фонетическая структура основы и аффикса», проблема и отношения «Нынешнего корня и исторического корня», вопрос «Свободной и связанной основы», происхождение, классификация аффиксов: приставок, аффиксоидов; словообразователей, формообразователей, словоизменителей; простых и совместных аффиксов; производных и неэффективные аффиксы; регулярные и нерегулярные аффиксы; омоним, антоним и синонимы аффиксы, их роль, сущность, внутренние особенности, аффиксы аранжеровка, что касается изменений морфологического состава слова, то, учитывая, что по каждому из них проведение отдельных исследований является важной задачей, ставит в качестве проблемы связанные с ними теоретические вопросы и излагает свои взгляды на это. Нам известно, что до настоящего времени исследования проводились в рамках кандидатских и докторских диссертаций по каждому из указанных явлений: М.Джурабоева «Аффиксальная омонимия»; Ё.Таджиев «Аффиксальная синонимия»; кандидатские и докторские работы А.Бердиалиева и Т.Мирзакулова по «Совместным аффиксам»; монографические исследования А.Абдуазизова и А.Нурмонова по «Морфологическим изменениям» выводы в этих работах полностью подтверждают обоснованность взглядов А.Гулямова. Однако стоит отметить, что период оказывает свое влияние на каждый процесс, а также на науку: развивается, меняется взгляд, подходы.

В частности, мы наблюдаем, что к началу XXI века она стала критически смотреть на работы, выполненные раньше и чуть позже, и даже отошла в сторону, было принято неоднократно подчеркивать, что в более ранних работах было различие языка и речи, несмотря на то, что язык был системой или что язык был системой систем, некоторые работы проводились, ссылаясь на предотвращение этого состояния⁶. В связи с этим, нам показалось уместным привести следующее мнение академика А.Хаджиева: "...в более позднее время мы не можем игнорировать тот факт, что в узбекском языкознании есть работы, которые не отвечают требованиям, которые даже мешают правильному выполнению и реализации задач, связанных с практикой узбекского языка"⁷. Это же мнение предполагается подтвердить проф. Ё.Таджиев прижигает, что большинство выводов, зафиксированных как новости, в некоторых работах разделяются, разрешаются случаи, изложенные в лингвистике, выражает реакцию на взгляды некоторых крупных ученых на то, что они носят характер клеветы: «В другой работе: «До сегодняшнего дня лексемы узбекского языка изучались на основе законов лексем флективных языков. Однако, в отличие от феноменов флективных языков, лексемы узбекского языка отличаются свойством самостоятельного применения,

⁶ Хаджиева. Актуальные проблемы узбекского языкознания.—Ташкент:ЎТА.2004, -С. 1-19. ТаджиевЁ. Взгляд на современное узбекское языкознание.—Ташкент:ЎТА, 2008. № 2.-С. 30-37. Нурмонова. Новый этап лингвистического обучения. —Ташкент:ЎТА, 2008. № 6.-С. 50-54.

⁷ Хаджиев А. Морфология узбекского языка, морфемика и теоретические вопросы словообразования. —Ташкент: Наука, 2010, -С. 4.

значимости. Поэтому при толковании лексем узбекского языка желательно подходить к ним иначе, чем к морфемам, не имеющим свойства применять их самостоятельно» («Целостность языковой системы и отношения с ней», ДДА, Т., стр.40). Эта идея клеветает на узбекских лингвистов в целом». (Ё.Таджиев, вышесказанная статья, ЎТА, 2008, № 2, стр. 34). Или, в этой же статье изложено отношение к автореферату диссертации, написанной на соискание ученой степени кандидата наук на тему «Современные узбекские литературные качества, производящие продуктивные аффиксы».

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Гулямов А. Введение в морфологию узбекского языка. – Ташкент: Наука, 1953. –С. 3-26.
2. Шахобиддинова Ш. Общность и специфика диалектики и ее отражение в морфологии узбекского языка: Док.дисс. автор. –Ташкент, 2001.
3. Менглиев Б. Целостность системы лисоний и уровневые отношения в ней. Док.дисс.автореф. –Ташкент, 2002.
4. Навиева Д. Проявление диалектических категорий на уровнях узбекского языка:Док.фил. наук.дисс. автореф. –Ташкент, 2002.
5. Гулямов А. Способы словообразования на узбекском языке // Произведения Института языка и литературы им. А.С.Пушкина, 1 книга. –Ташкент: Фан, 1949.– С. 37-87.
6. Сайфуллаева Р. и др. Современный узбекский язык. –Ташкент, 2007.–С. 150.
7. Хаджиев А. Актуальные проблемы узбекского языкознания. –Ташкент: ЎТА. 2004.–С. 1-19.
8. Таджиев Ё. Взгляд на современное узбекское языкознание. –Ташкент: ЎТА, 2008. № 2. –С. 30-37.
9. Нурмонов А. Новый этап лингвистического обучения. –Ташкент: ЎТА, 2008. № 6. –С. 50-54.
10. Хаджиев А. Морфология узбекского языка, морфемика и теоретические вопросы словообразования. –Ташкент: Наука, 2010.–С. 4.

УДК 1751

А.М. Шинтемирова

Казахский национальный педагогический университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан

ВОПРОСЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИИ

Аннотация. Статья посвящена анализу интерпретации как ключевого понятия теории интерпретативного перевода. Особое внимание в статье уделяется способам достижения достоверности перевода на примере перевода текстов политического дискурса. В статье

также рассматриваются этапы процесса перевода в соответствии с интерпретативным подходом.

Ключевые слова. Двусторонняя единица, языковой знак, пресуппозиции, соотношения эксплицитного и имплицитного, девербализация, ревербализация, интерпретативная теория перевода

Summary. The article is devoted to the analysis of interpretation as the key concept of interpretive translation theory. Particular attention is paid in the article to ways of achieving the reliability of translation by the example of the translation of texts of political discourse. The article also discusses the stages of the translation process in accordance with the interpretative approach. Reliability during translation is achieved using various methods.

Keywords. Bilateral unit, linguistic sign, presupposition, explicit and implicit relations, deverbalization, reverbalization, interpretive theory of translation

Виртуозное владение русским языком в наше время часто связывают с умением быстро и качественно выполнить перевод с русского языка на казахский и обратно. У многих бытует мнение, что переводческая деятельность уже не может оставаться привилегией профессиональных переводчиков и должна быть доступна более широкой аудитории, владеющей русским языком. Навыки и способности быстро и качественно осуществлять перевод с казахского языка на русский язык и с русского языка на казахский требует особых специальных переводческих знаний и умений, которые не приобретаются за короткое время в ходе изучения языка. Поэтому одним из существенных положений программы по изучению языка является совершенствование переводческих компетенций студентов, полученных при работе с текстами по специальности в бакалавриате, изучение особенностей перевода лексики, грамматики, стиля, детальное изучение различных систем теории перевода, одной из которых является система интерпретации.

Эта система основывается, в первую очередь, на специфике устного перевода. В основе ее находятся лингвистические и психологические причины, раскрывающие близость языка и мышления в процессе общения между людьми. С изданием лингвистического труда Ф. де Соссюра "Курс общей лингвистики" в языкознании сформировалось восприятие языкового знака как двусторонней единицы, объединяющей звуковой образ – означающее и понятие означаемое и составляющей часть общей языковой системы. Звучания и значения языковых единиц содержатся в памяти членов данного языкового коллектива и являются их общим достоянием. Именно благодаря этому единству язык может служить средством общения между людьми. Однако само общение выполняется не единицами языка, а с помощью речевых высказываний-текстов, которые хотя и строятся из языковых единиц, но обладают смыслом, несводимым к простой сумме значений таких единиц. Общаются конкретные люди в определенной обстановке, в определенное время и в определенном месте. Смысл любого высказывания будет во многом зависеть от этих факторов, а также от предыдущего опыта коммуникантов, их знаний, чувств и намерений. Одно и то же высказывание может иметь различный смысл в зависимости от контекста и ситуации, в которых оно используется. Цель общения и состоит в передаче такого конкретного смысла, который и понимается адресатом.

Чтобы подтвердить свои взгляды об относительной независимости смысла высказывания от составляющих его единиц, обратимся к данным психологии, которые подтверждают, что говорящие не запоминают языковую форму высказанных ими мыслей, а сохраняют в памяти лишь выраженный смысл. Как правило, человек не может повторить слово в слово сказанное или услышанное, но может передать соответствующий смысл. Задача переводчика состоит в передаче на другой язык этого смысла переводимого высказывания, того значения, которое возникает в момент речи в конкретных условиях [2]. Языковое содержание высказывания (выводимое из значений языковых единиц) сочетается с необходимыми познаниями слушателя. Как указывалось, такой смысл не совпадает с языковым содержанием высказывания, так как фраза вне контекста коммуникации значит не то, что она значит тогда, когда ее использует один коммуникант, обращаясь к другому коммуниканту. Понимание смысла представляет собой его интерпретацию, то есть извлечение смысла, минуя языковое содержание. Это происходит мгновенно и интуитивно, и в памяти переводчика сохраняется лишь извлеченный смысл, который он и передает в переводе. Обращение к языковому содержанию, к значениям языковых единиц оригинала только затрудняет и искажает понимание, а, следовательно, и перевод.

Важным, центральным понятием концепции интерпретации является смысл. Извлечение смысла предполагает понимание пресуппозиции и контекста, а также соотношения эксплицитного и имплицитного [3]. Намерение может быть понятно переводчику, но это не значит, что он должен эксплицитно его выразить. В интерпретативной теории перевода синекдоха является эксплицитной стороной высказывания; синекдоха на уровне слов – это различия в номинации одного и того же предмета в разных языках; синекдоха на уровне текста заключается в том, что переводчик каждый раз ищет новое стилистическое решение. Создание новой синекдохи на каждый случай – это самый верный способ достижения эквивалентности с точки зрения интерпретативной теории перевода [2]. Чтобы правильно выделить смысл всего текста оригинала, нужно чётко понять соотношение эксплицитного / имплицитного и передать эмоциональное и рациональное содержание путём создания эквивалентной синекдохи. В соответствии с принципом интерпретации переводческий процесс делится на этапы, и традиционная формула перевода "понять текст и выразить средствами языка перевода" [3] дополняется в интерпретативной теории (ИТП) важными промежуточными звеньями – девербализацией и ревербализацией.

Девербализация – это способность человека хранить в памяти мысль, которую он понял, а не слова, которые были для этого использованы. Так, мы в состоянии запомнить сюжет, фабулу рассказа, но не воспроизведём дословно все слова и предложения – наша память сохраняет о рассказе девербализованное воспоминание. Девербализация не является присущим только переводчику феноменом, ею обладает любой слушающий. Более того, один из постулатов интерпретативной теории гласит, что профессиональный переводчик ничем не отличается от обычного слушателя: в двуязычной

коммуникации он находится в такой же ситуации, как и воспринимающий родной язык в процессе одноязычной коммуникации. Однако переводчик является более внимательным и менее заинтересованным слушателем, потому что переводит чужие мысли и коммуникативные намерения и не должен показывать своего отношения к переводимому [3].

Говоря о природе процесса перевода, интерпретативная теория перевода разделяет переводы на хорошие и плохие; первые имеют серьёзную методологическую основу, вторые являются исключительно переводом текста. Следуя интерпретативной теории перевода, переводческие трудности любого рода являются следствием посредственного владения языком оригинала. Главным — гарантом качественного перевода является высокий уровень владения переводчиком двумя языками. Интерпретативная теория перевода основывается на положении о том, что переводчик должен прекрасно владеть родным языком и понимать исходный язык так же хорошо, как и родной. Стратегия интерпретации необходима переводчику, когда объект перевода — не язык, а текст. Теоретики интерпретативной теории перевода делают акцент на различии перевода языка и текста: перевод языка — это перевод вне контекста, перевод отвлечённых единиц. Перевод языка имеет узкую сферу применения — это, как правило, машинный перевод и подстрочники, объясняющие общие принципы функционирования языка.

Определяя отношения между текстом и языком, различают три уровня речевой деятельности [2]: 1. филогенетический — общий уровень языковой способности человека; 2. исторический — уровень языковой способности человека, родившегося в конкретной стране; 3. уровень текста — текстовая компетенция, с помощью которой осуществляется словесное творчество, с применением языковых и неязыковых знаний для порождения нового смысла. Перевод осуществляется на третьем уровне: переводчик обладает речевой способностью, компетенцией одного или нескольких языков, и на основе текстовой компетенции осуществляет перевод. Смысл — это то, что появляется только в тексте, то есть в ситуации взаимодействия читателя и языковых знаков, которые он воспринимает с помощью зрения. Текст рассматривается как бесконечная череда пробелов, промежутков, которые нужно заполнить. Они будут заполнены и преднамеренно оставлены пустыми по двум причинам. Во-первых, текст — механизм ленивый (или экономный), который живёт за счёт приращения смысла, осуществляемого читателем... текст хочет, чтобы кто-то помог ему функционировать. Другими словами, текст никогда не создаётся исключительно на основе языкового механизма, в нём лингвистическая информация всегда сливается с экстралингвистической. Поэтому следует учитывать различия между языковой компетенцией и текстовой компетенцией индивида. Единицей смысла, главного понятия интерпретативной теории, является "блок" (поле, сегмент) восприятия, который равен нескольким секундам звучания устной речи и 7-8 словам при зрительном восприятии текста. В пределах этого поля формируются единицы смысла, потом постепенно сливающиеся в более сложные единства. Блочное восприятие требует совершенного уровня владения языком, только в этом случае не

происходит заикливания, торможения на отдельных словах, языковой форме слова. Единицы смысла не имеют фиксированных границ, не тождественны простым или сложным знакам; являются результатом акта одномоментного выделения смысла. Единица существует только в речи, её нельзя путать со словом, словосочетанием, синтагмой или устойчивым выражением [2]. В процессе восприятия переводчиком текста оригинала, информация девербализуется и в девербализованном виде поступает для ревербализации на языке перевода.

Точно и полно передать смысл – задача переводчика, определяемая его мастерством и талантом. Именно поэтому ИТП предъявляет чрезвычайно высокие требования к знанию переводчиком как языка оригинала, так и родного языка. Тем не менее, чтобы не допустить возможной вольности перевода, ИТП предъявляет требование к точности перевода, которое предполагает верность различным аспектам смысла. Достоверность при переводе достигается с помощью различных способов.

В девербализованной форме данная фраза представляет собой стандартную фразу приветствия выступающего, а потому имеет символическую функцию.

Таким образом, верность перевода оригиналу предполагает верность различным аспектам смысла, таким как: визуализация ситуации, опора на знание действительности, понимание символической функции словосочетания, а также соблюдение речевого регистра. Итак, всякий перевод является интерпретацией; процесс перевода состоит из трёх элементов: речевое высказывание на исходном языке, понимание переводчиком смысла этого высказывания – уже вне этого языка – и перевыражение этого смысла на языке конечного языка [2].

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК

1. Бодрова-Гоженмос Т. Концепция М.М. Бахтина и интерпретативная теория перевода // Вестн. Воронеж. гос. ун-та. – Воронеж, 2002. – Вып. 1. – С. 72-79.
2. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение: Учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2001. – 420 с.
3. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (Проблема языкового изменения) Серия: Лингвистическое наследие XX века Эдиториал УРСС, 2001.

